

Olvasóterem

HA 1759

MAGYAR
KÖNYVSZEMLE.

A MAGYAR NEMZ. MÚZEUM SZÉCHÉNYI ORSZ. KÖNYVTÁRÁNAK
KÖZLÖNYE.

A NM. VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTERIUM MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

KOLLÁNYI FERENCZ.

ÚJ FOLYAM XII. KÖTET.

1904-IKI ÉVFOLYAM.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM SZÉCHÉNYI ORSZ. KÖNYVTÁRA
1904.

~~Hung. l.~~
~~393~~

XII. KÖTET, 1. FÜZET. ÚJ FOLYAM. 1904. JANUÁR—MÁRCZIUS.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE.

A MAGYAR NEMZ. MÚZEUM SZÉCHÉNYI ORSZ. KÖNYVTÁRÁNAK
KÖZLÖNYE.

A NM. VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTERIUM MEGBÍZÁSÁBÓL.

SZERKESZTI

KOLLÁNYI FERENCZ.

1904. ÉVI FOLYAM.

— I. FÜZET. —

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM SZÉCHÉNYI ORSZ. KÖNYVTÁRA.

1904.

TARTALOM.

	Lap
Kollányi Ferencz. A Széchényi országos könyvtár őrének kinevezése körül felmerült kérdések 1812-ben. (Egy melléklettel és egy hasonmással a szövegben.)	1
Vértessy Jenő. Egressy Gábor iratai a M. Nemz. Múzeumban	46
Dr. Schönherr Gyula. Az 1903. évi római történelmi kongresszusról	67
Dr. Gulyás Pál. A könyvkötés technikája. (Első közlemény, harmincznyolcz ábrával a szövegben.)	71
Tárca. Évnyegedes jelentés a M. Nemz. Múzeum Széchényi országos könyvtárának állapotáról az 1903. év utolsó negyedében	104
Szakirodalom. A pannohalmi Szent-Benedek-rend története. I. II. VII. k. Ism. <i>Melich János.</i> — Folyóiratok szemléje. I. Hazai folyóiratok. (Egyetemes Philologiai Közlöny XXVII. 8. 9. 10., Erdélyi Múzeum XX. 8. 9. 10., Grafikai Szemle XIII. 10. 11. 12., Irodalomtörténeti Közlemények XIII. 4., Századok XXXVII. 8.) II. Külföldi folyóiratok (Centralblatt für Bibliothekswesen XX. 11. 12., Deutsche Litteraturzeitung XXIV. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51—52., La Bibliophilie V. 7—8., Le Bibliographe moderne VII. 40—41. 42., Revue des Bibliothèques XIII. 9—10., Zeitschrift für Bücherfreunde VII. 7. 8. 9.)	110
A magyar bibliografiai irodalom az 1903. év utolsó negyedében dr. Gulyás Pál-tól	122
Vegyes közlemények. A magyar Nemz. Múzeumi Tanács ujjaszervezése. Reizner János † (<i>Tömörkény István.</i>) Ottó Hartwig † (<i>V. J.</i>) A turini egyetemi könyvtár égése.	126
Melléklet: A hazai nyomdák 1903-ban.	1—16

TARTALOM.

1. ÉRTEKEZÉSEK, ÖNÁLLÓ KÖZLEMÉNYEK.

	Lap.
A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM Széchényi orsz. könyvtára az 1903. évben	129
DR. GULYÁS PÁL. A könyvkötés technikája. (Hatvanhét ábrával a szövegben.)	71, 193
GYALUI FARKAS. A torinói könyvtári tűzvész és tanulságai	322
DR. HORVÁTH CYRILL. A bártfai biblia. (Négy hasonmással a szövegben.)	307
KOLLÁNYI FERENCZ. A Széchényi orsz. könyvtár őrének kinevezése körül felmerült kérdések 1812-ben. (Egy melléklettel és egy hasonmással a szövegben.)	1
— A Széchényi orsz. könyvtár a Horvát István kinevezését megelőző három utolsó évben. (Két hasonmással a szövegben.)	150
— A Széchényi orsz. könyvtár az 1816—1818. években. (Négy hasonmással a szövegben.)	257
— Gróf Széchényi Ferencz megalapítja a M. N. Múzeum segédkönyvtárát. (Két melléklettel és négy hasonmással a szövegben.)	373
DR. SCHÖNHERR GYULA. Az 1903. évi római történelmi kongresszusról	67
— A római Casanate-könyvtár Korvin-kódexe. (Három melléklettel és a szöveg között hét hasonmással.)	435
DR. VÉRTESY JENŐ. Egressy Gábor iratai a M. N. Múzeumban	46

2. TÁRCZA.

ÉVNEGYEDES JELENTÉSEK a M. Nemz. Múzeum könyvtárának állapotáról 1903. október 1-től 1904. szeptember 30-ig	104, 220, 334, 470
A BUDAPESTI M. KIR. TUD. EGYETEM KÖNYVTÁRA 1902-ben	225
AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYELET KÖNYVTÁRA 1903-ban	338
A MÚZEUMOK ÉS KÖNYVTÁRAK ORSZ. FŐFELÜGYELŐSÉGÉNEK negyedik könyvtárnoki szaktanfolyama	347
A MÁDYAR TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA 1903-ban	474
A SZEGEDI SOMOGYI-KÖNYVTÁR 1903/1904-ben	475

*

3. SZAKIRODALOM.

	Lap.
A PANNONHAEMI SZENT-BENEDEK-REND TÖRTÉNETE I. II. VII. k. Ism. <i>Melich János</i>	110
A PANNONHALMI OKLEVÉL hiteléhez <i>dr. Erdélyi Lászlótól</i>	243
APPONYI SÁNDOR GRÓF. Hungarika. Magyar vonatkozású nyomtatványok. II. k. Ism. <i>dr. Gulyás Pál</i>	237
A TÁRSADALOMTUDOMÁNYI TÁRSASÁG Pulszky Ágost könyvtárának betű- rendes katalógusa. Ism. <i>G. A.</i>	351
BIBLIOGRAPHIA UNIVERSALIS Bibliogr. economica univ. I. és II. évf. Ism. <i>dr. Gulyás Pál</i>	480
BIBLIOGRAPHISCHES REPERTORIUM. I. köt. Ism. —ly—	488
BROWN JAMES DUFF. Manual of library economy. Ism. <i>dr. Gulyás Pál</i>	484
BÜCHER KARL. Der deutsche Buchhandel und die Wissenschaft. Ism. <i>dr. Gulyás Pál</i>	352
CATALOGUS bibliothecae musei nat. hungarici. II. k. Ism. —sp—	479
HOULBERT C., Les insectes, ennemis des livres. Ism. —s—l	240
MITTEILUNGEN des österr. Vereins für Bibliothekswesen. Ism. —ó	359
SAMMLUNG bibliothekswissenschaftlicher Arbeiten. 16. füz. Ism. —s—l	432
SZÉKELY DÁVID. Magyar írók álnevei a multban és jelenben. Ism. <i>Naményi Lajos</i>	350
TRÜBNER KÁROLY. Wissenschaft und Buchhandel. Ism. <i>dr. Gulyás Pál</i>	352
*	
FOLYÓIRATOK SZEMLEJE	118, 246, 360, 490
*	
DR. GULYÁS PÁL. A magyar bibliografiai irodalom repertoriuma (1903. október—december.)	122
HORVÁTH IGNÁCZ. A magyar bibliografiai irodalom repertoriuma (1904. január—szeptember.)	249, 364, 492

4. VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

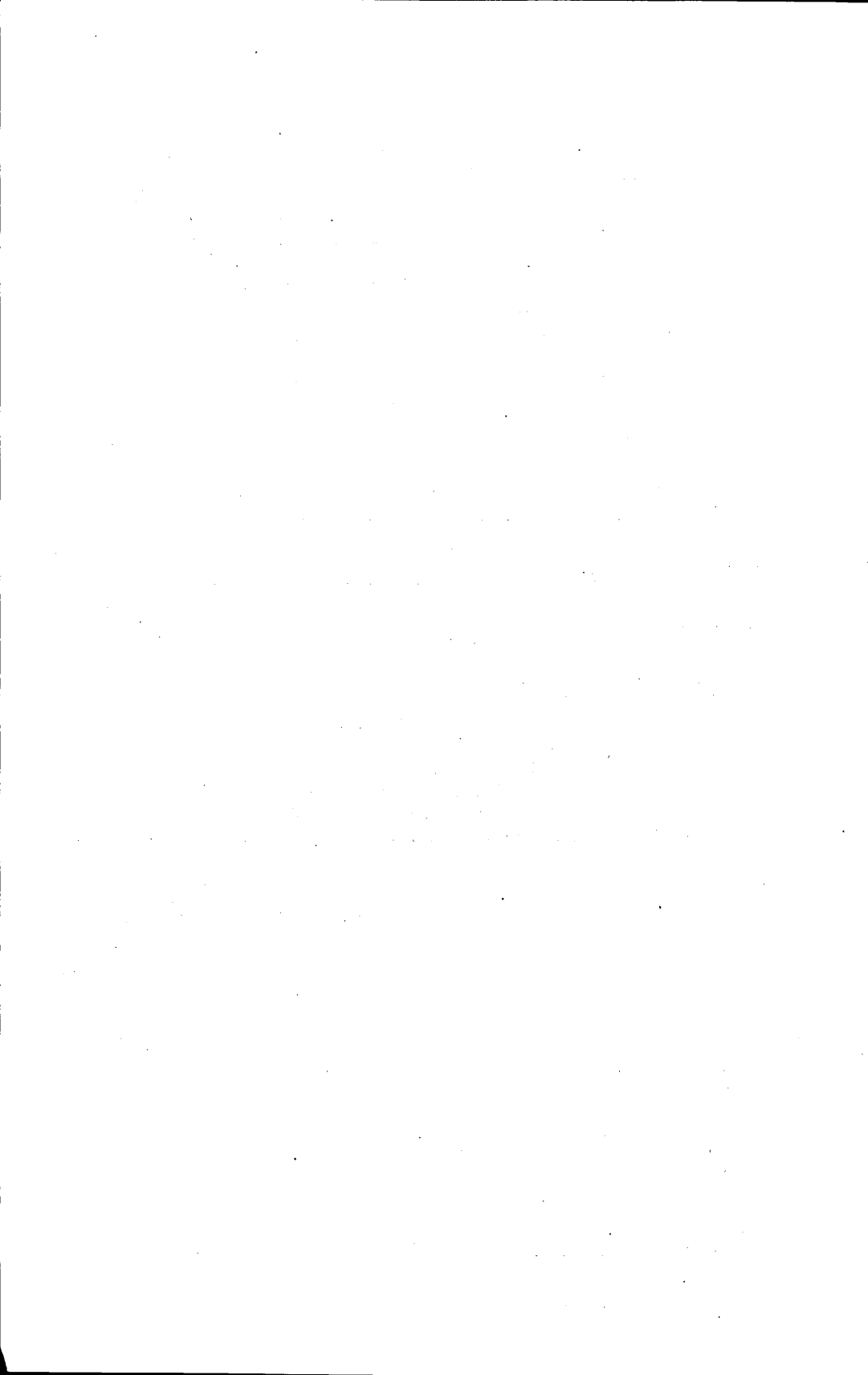
A Magy. Nemz. Múzeumi Tanács ujjaszervezése	126
Reizner János † (<i>Tömörkény István</i>)	—
Otto Hartwig † (<i>V. J.</i>)	127
A turini egyetemi könyvtár égése	128
Mozgalom a hazai könyvtárak kettős példányainak csere utján való értékesítése ügyében	252
Könyvtári tisztviselők tudományos utazásai	253
A székesfővárosi könyvtár új tisztviselői	—
Karai László életéhez. (<i>Závodszy Levente</i>)	—
Magyar psalterium a XIV. századból. (<i>Dr. Lukinich Imre</i>)	—
Az olvasójegy (<i>G. P.</i>)	254
Vidéki könyvtárak állami segélyezése	367

	Lap.
A nagyenyedi Bethlen kollégium s az eperjesi ág. ev. kollégium könyvtárai állami felügyelet alatt	368
A kolozsvári egyetemi könyvtár épületének tervpályázata (— <i>ly.</i> —) ...	—
A brüsszeli Korvin-missale leírása a brüsszeli kir. könyvtár kéziratainak katalógusában	369
Ismeretterjesztő előadások	496
A magyarországi német kéziratok jegyzéke	—
Uj rend a múzeumi könyvtár olvasó termében	—
Kongresszus a kéziratok, érmek pecsétek stb. sokszorosítása tárgyában	497
Bibliografiai pályázat Olaszországban (<i>G-l</i>)	—
Könyvkötészeti kiállítás Grácban (<i>g. p.</i>)	—
Duchon János. (<i>Rexa Dezső</i>)	498
A múzeumok és könyvtárak orsz. szövetségének temesvári közgyűlése	500
Helyreigazítás	—
*	
VÁLTOZÁSOK A MAGYARORSZÁGI NYOMDÁKBAN	256, 372, 501
*	
NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ	502

*

MELLÉKLET:

A hazai nyomdák 1903-ban	1—16
A hazai hirlapirodalom 1903-ban. I. A magyar hirlapirodalom <i>id. Szinnyei József</i> -től. II. A hazai nem magyar nyelvű hirlapirodalom <i>Kereszti István</i> -től. III. Folyóiratok <i>Horváth Ignác</i> -től. Függelék: A magyar nyelvű hirlapok és folyóiratok statisztikája 1780—1903-ig <i>id. Szinnyei József</i> -től	1—59

A SZÉCHÉNYI ORSZÁGOS KÖNYVTÁR ŐRÉNEK KINEVEZÉSE KÖRÜL FELMERÜLT KÉRDÉSEK 1812-BEN.

KOLLÁNYI FERENCZTÖL.

(Egy melléklettel és egy hasonmással a szövegben.)

Miller, mint a Nemzeti Múzeum igazgatója, azzal kezdte meg működését, hogy eltávolította az intézet egyik tisztviselőjét, a ki ellen már régebben komoly panaszok merültek fel.

E tisztviselő Strázsay József volt, a kit 1806 szeptember 17-én Széchenyi gróf nevezett ki a könyvtárhoz, a hol mint lajstromozó, registrator, előbb 500, azután 800 forint évi fizetéssel szolgált. Emlékezhetünk rá, hogy Miller úgy jellemezte őt egyik levelében, mint a ki nem való egyébre, mint adósságcsinálásra, meg holmi gépies munkára.

Sajnos, a mellett, hogy nem tudott a pénzzel bánni, voltak még egyéb fogyatkozásai, hibái is, a melyek lassankint a romlás szélére vitték.

Nem a legutolsó volt ezek közt, hivatalos kötelességeinek teljesítése körül tanusított s minden képzeletet meghaladó pontatlansága. Megtörtént, hogy heteken keresztül tájékára sem ment hivatalának.

Így 1811 január vége felé elhalálozván mostoha atyja, több napi szabadságot kért Millertől, hogy édes anyjának vigaszára és segítségére lehessen. Február 6-án ennek három hétre történő meghosszabbítását kéri, családi ügyeinek rendezése céljából. Elmúlt azonban márczius, sőt április is a vége felé járt, és Strázsay még mindig nem mutatta magát a könyvtárban. Ápril 24-én végre ír Millernek. Jól tudja, úgy mond, hogy haragszik reá, az egész tisztikarral együtt, de azt is tudja, hogy elve senkinek sem ártani, a kin nem segíthet; ő tehát mint nagyon szerencsétlen ember atyai tanácsát bátorkodik kikérni. Ezúttal sem akar

az ő tudta nélkül eljárni, és kéri támogatását minden ügyében. Miután az ő tilalma értelmében a Muzeumnál tovább nem szolgálhat, engedje meg neki kegyesen, hogy állásáról lemondva más hivatal után nézhessen. Nehéz dologra határozta magát, nem mert így elveszíti kenyerét, hanem — hízélgés nélkül legyen mondva — mert ez által elesik attól a szerencsétől, hogy együtt szolgálhat vele, a kit mindenkor atyjának tekintett. Hallgassa meg esedezését és tegye meg a szükséges javításokat a mellékelt lemondási nyilatkozaton. Ezen aggodalmas helyzetében és bajában sem tehet jobbat, mint ha annak tanácsát követi, a ki hat éven keresztül valóságos atyja volt. Ez utolsó kérése hozzá.

A mellékelt és a nádorhoz címzett fogalmazványban ezeket írja. Viszonyaim és a mostoha sors arra kényszerítenek, hogy a magyar könyvtár mellett eltöltött öt év és nyolcz hónapi hűséges szolgálat után, lelkemnek legnagyobb fájdalmára, állásomat Fenséged kezeibe letegyem. Lemondásomnak okai a jelen nehéz viszonyokon kívül, bizonyos fiatalkori könnyelműségekből rejlenek. Öt év előtt ugyanis, semmiféle támogatásban nem részesülvén hazulról, miután 400 forint fizetésből és 100 forint lakbérből megélni nem tudtam és e mellett többször betegeskedtem is, kénytelen voltam adósságot csinálni, abban a reményben, hogy a magamra vállalandó magánmunkálatok díjaiból törleszthetem. Azonban ez nem történt meg, sőt a kedvezőtlen körülmények közt tartozásaim még jobban felszaporodtak, úgy hogy jelenleg 630 frttal vagyok adós. E közben hitelezőim nemcsak engem kerestek fel többször, hanem Miller könyvtárórt is zaklatták, a ki nem egyszer megintett, hogy ezen ügyeket mielőbb rendezzem. Én igyekeztem is tartozásaimat kiegyenlíteni, a mikor csak tehettem; azonban mostoha atyám halálával özvegy édes anyám és két kiskorú nővérem ellátásának gondja is rám nehezedett. Ez a körülmény nemcsak hivatalomtól tartott huzamosb időn át távol, hanem hitelezőimet is — látván hogy semmiféle támaszom nincs — türelmetlenekké tette. Midőn pedig édes anyám Pécsre költözött, nehogy teljesen magamra maradjak s abban a reményben, hogy segítőtárssal oldalamon jobban meg fogok felelhetni kötelezettségeimnek, megházasodtam. Így nehezen eljutottam arra a pontra, hogy 3—4 hónap alatt képes lettem volna rendezni ügyeimet, midőn hitelezőim türelmetlensége folytán mindenféle rágalom keletkezett felőlem, a

mi teljesen elidegenítette tőlem tisztviselőtársaimat. Ezek után nem marad számomra más hátra, mint hogy megváljak állásomtól, és Fenségedtől valamely áthelyeztetést kérjek, igérvén, hogy mindenkor hűséges, buzgó és szorgalmas leszek.

Strázsay azonban ezúttal még kegyelmet nyert Millernél és lemondását nem terjesztette a nádor elé.

Csakhogy az ígért és várt javulás nem következett be. A nyáron ismét valami rossz fát tett a tűzre; a mivel annyira maga ellen ingerelte Millert, hogy újra kitiltotta a hivatalból.

Strázsay július 11-én levélben kér bocsánatot és engedélyt, hogy állását elfoglalhassa. Jól tudja, úgymond, Miller is, hogy senki sem lesz egyszerre sem jóvá, sem romlottá. Legutóbbi könnyelműsége is inkább kétségbeesett lelkiállapotának tudható be, mint gonoszságnak, és bizonyára nem fog ismétlődni. Hogy az ivásról leszokott, nemcsak nevének, hanem az egész világnak tanúságára hivatkozhatik. Biztosítja, hogy a legelső kihágásnál, vagy adósságcsinálásnál, még mielőtt a dolog nyilvánosságra jöhetne, hivatalától megfosztottnak fogja magát tekinteni. Mindezt írásban mondja el, mert szegyenében és Miller haragja miatt, nem mer emberek közé menni. Ha azonban bocsánatot nyer, az eltévedt bárány vissza fog térni és megmenekülvén a végromlástól, minden erejéből azon lesz, hogy hibáját jóvá tegye.

Bátyja is közbenjárt Millernél érdekében. Mentegette, hogy a rossz társaság és könnyelműsége sodorták őt bajba és csakis hitelezőinek zaklatásait kerülendő maradt el hivatalából. Most már adóssága is nagy részben ki van fizetve, s ő is a legjobb szándékkal van eltelve a javulásra; kéri tehát, bocsásson meg neki és fogadja vissza hivatalába.

Miller még egyszer engedett, hogy alkalmat nyújtson Strázsaynak, ígéretei beváltására. A hivatalos buzgalmat azonban sem jószággal, sem szigorúsággal nem volt képes benne fokozni. Október 25-én már ismét szabadságot kér, hogy beteg feleségét ápolhassa, miután — úgymond — senkije sincs, a ki őt ebben helyettesíthetné, az orvos pedig a leg gondosabb ápolást rendelte el.¹

S azután jött a többi mulasztás, rendetlenség megint. Végre Millernél is betelt a mérték és 1812 márczius 19-én bejelentette

¹ Miller levelezése. XI. 20, 43, 66, 71, 105.

a nádornál, hogy Strázsay lemondott a könyvtárban viselt állásáról, részint egészségi állapota, részint magán körülményei által kényszerítve, a melyek oly annyira igénybe vették, hogy 6 hó leforgása alatt alig fordult meg 10-szer az intézetben; ő maga is belátta, hogy nem alkalmas a múzeumi szolgálatra és már a várost is elhagyta.¹ Miller a lemondás elfogadását ajánlotta, miután tisztességbe vágó dolgokat is követett el, a melyek miatt, ha jószántából nem menne, el kellene őt távolítani. Ha az általa eddig élvezett évi 800 forinthez még 400-at hozzáadnának, meg lenne a könyvtárőr fizetése, a kire leginkább szükség lenne az intézetben.

A nádor márczius 27-én elfogadta a lemondást, a könyvtár-őri állásra vonatkozólag azonban nem nyilatkozott.²

Több eredményt ért el Miller egy másik, az egész tisztviselői kart illető kérésével, a melylyel azt óhajtotta kieszközölni, hogy, tekintettel a nagy drágaságra, a tisztviselők ne negyedévenként, hanem minden hó végével kapják fizetésüket; ezt a nádor április 25-én kelt leiratában engedélyezte.³

Ugyan e napon küldötte le a nádor Millerhez a helytartótanácsnak márczius 17-kén kelt felterjesztését is, a mely mintegy válasz volt a nyomdai köteles példányok kezelésére vonatkozólag tett javaslatára, a melyet a helytartótanács még a múlt év június 12-én megküldött a törvényhatóságoknak, véleményadás czéljából.

A helytartótanácshoz eddig mindössze 15 hatóság nyilatkozata érkezett be, a melyek közül némelyiknek semmiféle észrevétele nem volt a javaslatra, mások szerint ellenben némi módosítás lett volna azon eszközzendő.

Így pl. Pécs városának, a hol Engel özvegyének nyomda-vezetője annyira az iszákosság rabja volt, hogy az elvállalt munkát a legnagyobb hanyagsággal végezte, minek következtében könyvnyomást alig bíztak rá, az volt a véleménye, hogy Miller javasla-

¹ Horvát István egy sokkal későbbi iratában olvassuk, hogy az elbocsátás oka az említetteknel is súlyosabb és menthellenebb hiba, hűtlenség lett volna. Magyar Könyvszemle, 1888. évf. 229. Ennek nyomát azonban nem találtuk, sem a hivatalos iratokban, sem pedig a magán levelezésekben.

² Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1812. Nro 500.

³ Igazgatósági irattár. A. 1812. Nro 21.

tát azzal kellene még megtoldani, hogy ha új nyomda, vagy könyvkereskedés nyitására adatik engedély, már ebben mondassék ki a négy köteles példány beküldésének kötelezettsége. Az ellenőrzést pedig akként kellene foganatosítani, hogy a censorok és revisorok, a mint valamely munka kinyomatására megadják az engedélyt, egyuttal értesitenék erről a hatóságot is.¹

Pozsony városa viszont arra az álláspontra helyezkedett, hogy a hatóságok — főleg a nemes származású könyvnyomdászokkal szemben — nem vállalhatják magukra ez irányban a felelősséget; maradjon meg az ellenőrzés továbbra is a revisorok- és tankerületi igazgatónál, s csak ezek felszólítására lépjen közbe a hatóság.²

Kassa szerint szintén nem lenne egyébre szükség, mint hogy adandó alkalommal a hatóság kezére járjon a revisornak.³

Lőcse ellenben semmiféle nehézséget nem látott fenforogni a javaslat életbeléptetésére nézve, sőt csak is így látta kellően biztosítva az eredményt.⁴

Győr és Eperjes városának nem volt kifogása a javaslat ellen.⁵

Besztercebánya a városi jegyzőt hívta fel, fejtse ki nézetét a javaslatról, a kinek a következő megjegyzései voltak. A javaslatot azzal kellene kibővíteni, hogy a büntetésekből befolyó pénz a könyvtár céljaira használtassék fel. A hatóságok kérjék be minden negyedévben a köteles példányokat és küldjék fel Budára. Nehogy pedig a nyomdák kijátszhassák a hatóságot, a censorok azon a lapon, a melyen kiállítják az engedélyt, akár a szerzőnek, akár a nyomdásznak, valamely mű kinyomatására, jelöljék meg a nyomdát is, és ezt közöljék a hatósággal.⁶

Nagykároly városa jelentésében azt olvassuk, hogy »kebelében olyan könyvnyomtatóműhely nincsen, a mely könyveket, vagy csak árkusos verseket is tudna kinyomatni«. Egyébiránt, »hogy ha szintén a nemes ember a typografustól meg nem különböztetik is, az ország bibliothecáriusának projectuma azon szerint együtt

¹ Országos levéltár. Revis. Libr. A. 1812. Nro 59.

² U. ott. Nro 60.

³ U. ott. Nro 85.

⁴ U. ott. Nro 61.

⁵ U. ott. Nro 62.

⁶ U. ott. Nro 63.

megállható, és a haza sarkalatos törvényeivel, valamint egyéb királyi rendelkezések és közrendszabások azokkal megállhatók«. ¹

Zágráb, nem lévén joghatósága alá tartozó nyomdája, nem gondoskodhatik az országos könyvtárt illető könyvek beküldéséről. Hasonlóképen Békés megye és Pozsega is azt jelenti, hogy területén nincs nyomda. ²

Debreczen annyit válaszol, hogy a város nyomtatóműhelyéből a négy köteles példány mindenkor beszállított. ³

Temesvár is mindenkor beszolgáltatta a köteles nyomtatványokat; arra kéri ennél fogva a helytartótanácsot, maradjon meg minden a régiben és csak szükség esetén forduljanak a revisorok a hatósághoz. ⁴

Csongrád vármegye véleménye szerint legcélszerűbb lenne, ha minden egyes szerző írásban kötelezné magát a könyvvizsgálat alkalmával a négy példány beküldésére. ⁵

Veszprém megye azt óhajtotta volna, hogy bizzanak meg egy állandóan Veszprémben tartózkodó táblalabirót azzal, hogy a nyomdákat gyakrabban tekintse meg, vegye át a köteles példányokat és nyújtsa be ezeket, átküldés céljából, a megyének. ⁶

Pest-Pilis és Solt rendjei a »velük közöltetett javallást minden részeiben eszközölhetőnek lenni vélték«, főként ha az illető városok előjárói felelősek lesznek a beküldésért. Megjegyzik azonban, hogy »az ország könyvtárába kiadandó munkák épségének megvizsgálását nemcsak a helybeli előjáróságokra, hanem ezeknek befolyása mellett ahhoz különösen értő tudós személyekre bízandóknak lenni vélik«. ⁷

A helytartótanács nemcsak ezen jelentések keretében nem látta kimerítve a kérdés anyagát, de még a hátralévő nyilatkozatoktól sem remélte ezt. Nehogy azonban a 7 hónap óta húzódó ügy elintézése még tovább is halasztást szenvedjen, a kérdést már most véglegesen megoldandónak tartotta, még pedig azon

¹ Országos levéltár. Revis. Libr. A. 1812. Nro 64.

² U. ott. Nro 66.

³ U. ott. Nro 86.

⁴ U. ott. Nro 90.

⁵ U. ott. Nro 19.

⁶ U. ott. Nro 26.

⁷ U. ott. Nro 56.

az alapon, a melyet az eddigi legfelsőbb intézkedések már megteremtettek.

Az 1800 január 31-én kelt udvari rendeletben azt a rendelkezést találta, hogy a könyvrevizorok negyedévenként terjeszszék fel a kerületükhöz tartozó nyomdák sajtótermékeinek kimutatását a helytartótanácshoz. Az 1802 december 10-én kiadott udvari rendelet pedig kötelességévé tette az összes hazai nyomdáknek, hogy nyomtatványaikból egy példányt az országos könyvtárba is beszo­lgáltassanak. Ennek a két rendeletnek a betartásával el lehet érve a cél.

A földabroszokat, metszeteket, újságokat illetőleg azonban abban a nézetben volt a helytartótanács, hogy ezek beküldésére nézve, felsőbb rendeletek hiányában, nem intéz­kedhetik. Mert az 1811 február 22-én megjelent udvari rendelet kimondja ugyan, hogy az elárúsítók ezekből is beszo­lgáltassanak egy-egy példányt a császári könyvtárnak; ebbe azonban nem lehet bele magyarázni, hogy az országos könyvtárnak is joga lenne egy példányhoz. De nem tévesztendő szem elől azon körülmény sem, hogy míg a nyomdászoknál, a kik a nyomdai ipar űzésére külön engedélyt nyernek, ebben az engedélyben kifejezetten megállapítatik bizonyos számú köteles példány beszo­lgáltatásának kötelezettsége, ezektől tehát joggal meg lehet követelni, hogy ennek eleget tegyenek, addig az oly kereskedők, a kik minden különös engedély nélkül árusítják a földabroszokat, metszeteket, alig lesznek rákényszeríthetők ezek beküldésére.

A helytartótanács tehát czélszerűbbnek látta felhívni az összes tankerületi igazgatókat, intsék meg a kerületükhöz tartozó censorokat, hogy minél pontosabban tegyenek eleget a fentebbi udvari rendeleteknek, úgy a nyomdatermékek negyedévi kimutatását, mint a négy köteles példány beszo­lgáltatását illetőleg; és a mennyiben ennek végrehajtása körül hatósági támogatásra lenne szükségük, kérjék ki esetről esetre ezt az illető hatóságtól. Egszersmind meghagyta az utóbbiaknak is, hogy az ily célból hozzájuk forduló censorok megkeresésének eleget tenni ne késedelmeskedjenek.

A mi pedig a múltban elmaradt köteles példányok utólagos beszerzését illeti, erre nézve azt ajánlotta a helytartótanács, hogy állítsa össze az ország könyvtárosa a be nem érkezett nyomtat-

ványok jegyzékét, mutassa be ezt nála, hogy ennek alapján rá lehessen szorítani a hiány pótlására a hanyag nyomdászokat.¹

Millert nem elégítette ki a helytartótanács eljárása. Egyelőre azonban csak annyit mond a nádorhoz intézett június 3-iki felterjesztésében, hogy miután úgy látja, a helytartótanács nagyon pártolja a nyomdákat s így nem lehet az országgyűlési iratokat tőlük megszerezni, kéri öfenségét gondoskodjék egy példányról a könyvtár részére is.

Nem mulasztja el azonban, később, július 1-jén, a nádor előtt hosszasabban és tüzetesebben is kifejtteni, mily csekély eredmény várható a helytartótanácsi intézkedéstől.

A hatósági nyilatkozatokból mindenekelőtt azt állapítja meg, hogy az egyes városi és megyei hatóságok nem fejtettek ki egyenlő buzgalmat a hazai irodalom érdekében. Többen egyáltalában nem foglalkoztak a javaslattal; némelyek a felelősséget a revisorokra óhajtának hárítani; mások ellenben elfogadták, a mit ő javaslatba hozott.

Az az egy kétségtelen, hogy nem lehet hatásuk a királyi rendeleteknek, ha az egyiktől megkivánják a köteles példányok beszolgáltatását, a másiktól pedig nem. Ki kellene tehát mondani, hogy a köteles példányok nem a nemes embert terhelik, hanem a nyomdászt. Ha nem erre az alapra fektetik a kötelezettséget, hiabavaló dolog a censorok jogköre felett tanácskozni.

A censoroknak abban áll a kötelességük, hogy megállapítsák, mely munkákat lehet kinyomatni, és melyeket nem. E kötelességüknek pedig eleget tesznek az által, ha az átnézett kéziratokról szerkeztett jegyzőkönyveket felküldik a helytartótanácsához. Sőt a helyi hatóságok bevonása nélkül nem is lehet reájuk bízni a köteles példányok bekívánását az oly emberektől, a kik joghatóságuk alá nem tartoznak. A hatóságok támogatására pedig csak akkor számíthatnak, ha bizonyos nyomtatványok elkobzásáról van szó. S hogy mennyi köszönet van ebben a támogatásban, azt őneki is volt alkalma tapasztalni, a mikor mint revisor működött Nagyváradon, ámbár ő megyei ember volt.

Azért kérte ő a hazai törvényekkel legteljesebb összhang-

¹ Országos levéltár. Acta Musaei A. 1812. Nro 660.

² U. ott. Nro 890. Igazgatósági irattár. A. 1812. Nro 28.

zásban lévő javaslatában a censorok üres hatalma helyett a hatóságok ellenőrzését, mert ha a hatóság megtudja venni a nemes származású csizmadián, szabón a városi adót, a nemes származású nyomdász, a ki nyomdája után úgy is fizet adót a városi pénztárba, szintén rá tudná szorítani a köteles példányok beszo-
gáltatására. Viszont, ha a nem nemes nyomdászok azt fogják látni, hogy nemes származású társaik fel vannak mentve a kötelezettség alól, abban a hiszemben, hogy velük jogtalanság történik, szükségképen mindenféle ürügyet fognak keresni a legfelsőbb rendeletek kijátszására.

Miután pedig a tapasztalat a mellett szól, hogy a könyvkereskedők és nyomdatulajdonosok semmit sem hajlandók tenni hazaszeretetből, hanem minden lépésüket a nyereségvágy vezérli, a nemes származásúakat ügyészi keresettel, a nem-nemeseket pedig pénzbírságokkal kellene rákényszeríteni az engedelmességre olyképen, hogy a felelősség ezért ne a censorokra, hanem a hatóságokra nehezedjék. A mint ezt őfensége maga is helyeselte az országgyűlés elé terjesztett jelentésében.

Kijelenti tehát Miller, hogy tisztelettel fogadja ugyan a helytartótanács legutóbbi intézkedéseit, azonban nem ringathatja magát azon reményben, hogy a cél elérése ezzel biztosítva lesz. A helytartótanács az egész kérdést irodalmi dolognak tekinti és nem közigazgatási ügynek. Nem veszi továbbá figyelembe a javaslat főbb pontjait a nemes származású nyomdatulajdonosokra vonatkozólag, holott ezek mulasztásából keletkezett a hiány, úgy az országos, mint az egyetemi könyvtárban. Nem terjeszkedett ki ezen felül azokra a pontozatokra, a melyek a latin és magyar nyelvű pozsonyi újságoknak a könyvtárba való beszo-
gáltatását lettek volna hivatva biztosítani, úgyszintén azokra sem, a melyek a hatóságok felelősségét és a hanyag nyomdászokra kirovándó bírságok megállapítását szorgalmazzák. Szóval, a helytartótanács mit sem tett a nemzeti intézet érdekében, hanem csupán felhívta a revisorok figyelmét a már régebben kibocsátott királyi rendeletek végrehajtására. Sőt mi több, a szerzőket, könyvkereskedőket és nyomdászokat még azon kötelezettség alól is felmentette, hogy a mappákat és metszeteket beszo-
gáltassák, kijelentvén, hogy az 1811-iki legfelsőbb rendelet csakis a bécsi császári könyvtár részére biztosít ezekből egy-egy példányt. Nem hiheti, hogy

az udvari rendelet ezt akarta volna, hanem igenis, hogy a köteles példányokat — ha mindjárt csak a császári könyvtárt nevezi is meg — mind a három könyvtár megkapja.

Miután kénytelen belenyugodni a helytartótanács intézkedésébe, a mely, az ő javaslatának figyelmen kívül hagyásával, a nemzeti intézet gyarapodását a szerzők, kiadók, könyvárusok és nyomdászok nagylelkűségére bizza, nem tesz ez irányban további lépéseket. Gondoskodni fog azonban arról, hogy a mint ő fensége elegendő munkaerővel látja el a Múzeumot, a hiányzó nyomtatványok összeirassanak és a helytartótanács elé terjesztessenek.¹

Néhány nappal később ismét panaszkodik a hiányos intézkedés miatt.

Még június végén megszűnt Landerer Mihály örökösének, a latin és német nyelvű pozsonyi újságok kiadását biztosító kiváltsága, a mi a jövőben Weber Péter nyomdászra ruháztatott át. A nyomda azonban az új tulajdonos kezében sem mutatkozott hajlandónak az újságszámok beszolgáltatására. Pedig nem múlt el nap a nélkül, hogy valaki ne kereste volna azokat a könyvtárban, a mikor szégyenkezve utasították az illetőt a tisztviselők a kávéházba. Miller július 8-án a nádor elé terjeszti ezt az esetet is, hogy ő fensége lássa, mennyire hatás nélkül maradt a helytartótanácsnak a censorokhoz intézett leirata.²

Széchényi, Millernek a Nemzeti Múzeum igazgatójává történt kinevezetéséről, a Vereinigte Ofner und Pester Zeitung márczius 15-iki számából értesült. Ámbár méltán elvárhatta volna, hogy az örvendetes eseményt maga Miller is közölje vele, nem veszi rossz néven ennek elmaradását, hanem siet az új igazgatót melegen üdvözölni. Úgy tekinti a kinevezést, mint Miller érdemeinek megjutalmazását a nádor részéről, és hiszi, hogy szerencsekívánataiban mindazok osztozni fognak, a kik a hazát szeretik. A haza szeretete azonban arra a gondteljes kérdésre is rávezeti, hogy ki fogja helyét betölteni az övéhez hasonló tudással és munkálkodással? A tudat, hogy nincs két egyforma ember e világon, csak növeli gondját. Miután azonban Miller az egész intézet feletti fel-

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1812. Nro 1267.

² U. ott. Nro 1064.

ügyelettel, és a többi tisztviselő vezetésével is meg lesz bizva, abban a gondolatban keres megnyugvást, hogy az ő szelleme és buzgó-sága a többieket is lelkesíteni fogja. Ez által felbátorítva kéri őt, ajánljon neki ez állásra alkalmas egyéneket, miután hízeleg magá-nak azzal, hogy a nádor meg fogja engedni, miszerint az ő felsége által kegyesen engedélyezett kinevezési jogot gyakorolja. Az intézet megalapítása alkalmával az összes hazai és külföldi tudós tet-zésével találkozott, hogy őt ajándékozta meg bizalmával, s miután alapítványának sorsa most is nem kevésbé fekszik szívéen, mint akkor, reményli, hogy ezen újabb kinevezés is meg fog felelni a közönség várákozásának. Kéri egyúttal, küldje válaszát Sopronba.¹

A kért és várt válasz még három hét múlva sem érkezvén meg, a gróf ápril 15-én újból felkeresi Millert soraival. Csak elfog-laltságának tulajdonítja, hogy levelére, a melyben arra kérte, írja meg őszintén és barátságosan kit tart legalkalmasabbnak az elő-léptetése folytán üresedésbe jött állásra, még nem felelt. Olyant szeretne ugyanis ő felségétől nyert jogánál fogva kinevezni, a ki méltó lenne erre, és már irodalmi névvel is bír. Hogy a kineve-zés joga őt illeti meg életében, halála után pedig utódait a kije-lölési jog, azt Miller legjobban tudja. És egyáltalában nem akarná, hogy olyasmi történjék, a mi e jogra sérelmet jelentene. Erre nézve várja válaszát.²

Miller jó ideig nem felel még erre a levélre sem. Nem mintha nem tudott volna a könyvtáróri állásra alkalmas jelöltet, vagy mintha nehéz lett volna reá nézve a választás a sok jelölt között, hanem mert nem akarta, hogy Széchényi nevezze ki az új tisztviselőt. Ezt azonban nyíltan nem merte megírni a grófnak, hanem azon mesterkedett, hogy Széchényit befejezett dolog elé állítsa. A mit annál könnyebben keresztülvihetni remélt, mert tudta, hogy a kit utódjának kiszemelt, a nádor jóakarátát is nagy mér-tékben bírja.

Jelöltje az alig 28 éves Horvát István volt, a ki már akkor tekintélyes tudós, nagy hazafi, elsőrangú nyelvész és élelészü tör-ténetíró hírében állott.³

¹ Széchényi grófnak márczius 21-én kelt levele. Miller levelezése. XII.

² Miller levelezése. XII.

³ Vass Bertalan: Horvát István életrajza. Bpest, 1895. p. 188.

Horvát, a ki 1802-ben került Ürményi József országbíró házához mint fiainak nevelője, s a ki, vége szakadván a nevelőködének, 1808-ban az egyetem elnöki jegyzője, az egyetemi tanács jegyzője, a következő évben pedig országbírói titkár lett, s a ki ettől fogva az országbírónak valóságos jobb keze, családjának kedvelt tagja volt, nagyon korán összeköttetésbe jutott a Széchényi-országos-könyvtárral. Ha Ürményiékkel Pesten tartózkodott, soha sem mulasztotta el a könyvtárba ellátogatni, a melyet tőle telhetőleg igyekezett maga is gyarapítani. Úgy hogy Miller már 1804-ben dicsérettel emlékezik meg azon buzgalmáról, a melylyel a hiányzó nyomtatványokat és kéziratokat a könyvtár részére összegyűjti.¹

Minél jobban megismerte Miller a fiatal tudóst, annál nagyobbra tartotta kiváló szellemi képességeit, rendkívüli képzettségét; úgy hogy midőn Horvát István vállalkozását, a Révai halálával megüresedett egyetemi tanszék elnyerését illetőleg, nem koronázta siker, arra gondolt, hogy besegíti őt az újonnan szervezendő régiségtár őri állásába. »Biztatott Miller — írja Horvát Ferenczy János barátjának 1807 november 6-án — hogy a Magyar Régiség Gyűjteményének őrizőjévé fog beajánlani; de többé senki szavára várt építeni nem fogok, tapasztalván, mi keveset vigyáznak öreg uraink, a tisztosztogatásban az érdemes, vagy érdemteleniségre.«²

Később ismét felmerül annak lehetősége, hogy a nemzeti intézet kötelékeibe lép. »Vedd körül Millert — olvassuk Ferenczynek 1811 január 14-én Horváthoz intézett levelében — talán el sül valami; de mi, szeretném tudnom, quo titulo volnál a Múzeum mellett szükséges a Németnek? ird meg.«³

Sőt az 1811. év ápril havában a Vaterländische Blätter osztrák lap azt a hírt közölte, hogy a nádor Horvátot a Nemzeti Múzeum örévé valóban ki is nevezte. Az éppen Bécsben tartózkodó Ferenczy örömkönnyekre fakad ez érdekes tudósítás olvasásakor, és előkészületeket tesz, hogy a kinevezést baráti körben megünnepelje. »Az itten lévő magyar ismerősöket jó magyar nectarral megvendégelem egészségére — írja ápril 3-án Horvát Istvának. Te Schwartzner Collegája! Képzelem magamnak, hogy köhő-

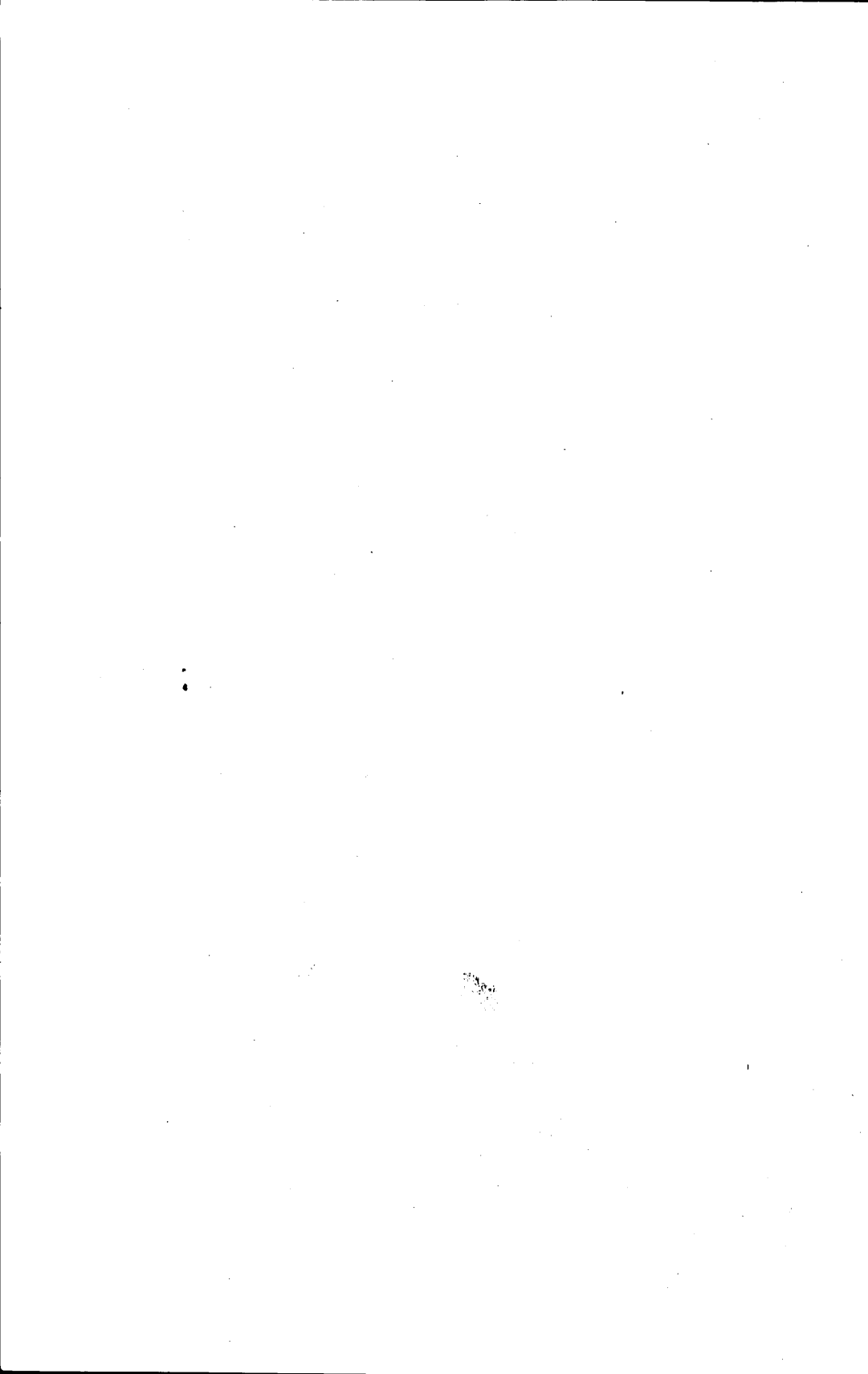
¹ Miller kéziratgyűjteménye. XV. p. 223.

² Irodalmi levelezések a Múzeum Kézirattárában.

³ U. ott.

Horvát Jován
M

esős sz a poros könyvek közt. Miklós tanítódnak (Révai) lelke az Eliseumban ugrál; nagy becsre kapnak a szúrágta iratok!«¹

Annál nagyobb volt a kedvesen évődő jóbarát csalódása, mikor a hír hamis voltáról értesült. »Meg nem mondhatom, — olvassuk levelében — mely bosszúság között hallottam, hogy az Engel által kikürtölt múzeumi tisztedről még semmi bizonyos nincsen. Talán csak el nem marad! Uradnak is (Ürményinek) teljes szándéka, hogy a Literatura mellett maradj, mivel minden céled oda arányoz.«²

Maga Horvát István úgy nyilatkozik május 28-án Horvát Endréhez intézett levelében a kinevezésre vonatkozólag, hogy ez megeshetik, de nem tudja mikor.³ Amint hogy nem is tudhatta; mert hiszen még az is bizonytalan volt, mikor üresedik meg az állás Miller előléptetése folytán.

Végre megtörtént Miller kinevezése is. Sőt a nádor, Miller ajánlatára, több alkalommal hivatalos kiküldetésekre használta fel Horvát Istvánt, mintha már is az intézet szolgálatában állott volna.

Nem ok nélkül remélhette tehát Miller, hogy sikerül a nádornál keresztülvinnie Horvát kinevezését a nélkül, hogy Széchényi joga tekintetbe vétetnék, és a gróf leveleire azt válaszolhatja, hogy a könyvtárór kinevezése — akár csak a könyvtári szolgálóé 1810-ben — már megtörtént.

Miller azonban ezúttal rosszul számított; a dolog nem ment oly simán és gyorsan, mint előre elképzelte. A nádor nem volt rábírható, hogy Horvátot már most kinevezzék.

Miller attól tartott, hogy Széchényi, megbántódva az ő megmagyarázhatlan hallgatása által, és gyanura ébredve, egyenesen a nádorhoz fordul az állás betöltése ügyében és halomra dönti összes terveit.

Nehogy ez bekövetkezzék, május 16-án elszánja magát, hogy felel a gróf leveleire.

Válasza még hallgatásánál is sértőbb Széchényire és teljesen méltatlan írójához is. Nemcsak, mert hálátlannak mutatkozik benne a gróf iránt, mert gyengédtelen, fenhéjázó hangot enged

¹ Irodalmi levelezések a Múzeum Kézirattárában.

² U. ott.

³ U. ott.

meg magának vele szemben, mert kicsinylőleg szól roppant áldozatot igénylő adományáról, hanem mert nem egyszer az igazsággal is ellentétbe helyezkedik.

Levele így hangzik:

Exczellenciádnak a Széchényi-országos-könyvtár örének kinevezése ügyében tett előterjesztése sokkal fontosabb dolog volt, mintsem hogy azonnal felelhettem volna Exciád márczius 21. és ápril 15-iki leveleire. Én ugyanis, a ki Exciád kinevezéséből működöm a nemzeti intézetnél, a mennyire nem vagyok részrehajló, és szeretek egyenes úton járni, és semmit nem tenni mellék célokból, hanem egyedül hivatalos kötelességeimnek élni, most sem tehettem, hogy ez ügyet a nádor elé ne terjeszszem, annak eldöntése céljából, vajjon az előléptetés folytán megüresedett Széchényi-féle állások betöltése Exciádat illeti-e meg, avagy, az ő felsége által legújában jóváhagyott szabályzat értelmében, az intézet védnökét?

Talán nem vétek az Exciád iránt érzett tisztelet ellen, ha részletesen elmondom, hogy a könyvtáróri állás már 1805 óta nincs betöltve. Jobb szerettem volna ugyan örökre elhallgatni, hogy a főherczeg nádor, valamivel az első menekülés előtt, felvilágosíttatván a felől, hogy az egyetemi pénztárból élvezett 600 frt fizetés és 200 frt lakbéren kívül mit sem kapok Exciádtól, mint a hogy ezt szelvében beszéltek, engem országos könyvtárossá kegyesen kinevezni méltóztatott, felemelvén fizetésemet — ideiglenesen — 200 forinttal, az ör kinevezését pedig akkorra tartván fenn, a mikor a pénzalap ezt megengedi. Visszatérvén Temesből, a hol 15,000 frtnyi alapítványt gyűjtöttem, az ör fizetését 1200 forintban állapította meg, és elrendelte, hogy ezt én élvezzem. Majd 1807-ben megbízván a Nemzeti Múzeum tervének elkészítésével, ő fensége nemcsak szekrényeket, asztalokat, székeket készíttetett a könyvtár részére, hanem nekem is ingyen lakást adott a múzeumi épületben, ezen felül 12 öl fát fűtésre, és 25 font viaszt világításra. Midőn pedig a budai országgyűlés alatt tudomására hozták ő fenségének, hogy Exciád házi alkalmazottjai igazgatják a könyvtárt, és hogy Exciád engem is jóval azok alá helyez, és oly kevésbe veszi állásomat, szolgálataimat, érdemeimet, hogy a köztudatban nem mint állami tisztviselő, hanem mint Exciád alkalmazottja szerepelek, ő fensége engem, a ki e miatt le akar-

tam mondani állásomról, az országgyűlési követek előtt is több ízben feltűnően kitüntetett, és egy hozzám intézett nádori leiratban kinyilatkoztatta, hogy az ország könyvtárosa egyedül az ország nádorától függ, hivatalos utasításokat csak tőle tartozik elfogadni és minden tárgyról csak neki tartozik jelentést tenni.

A mikor a Nemzeti Múzeum pénzalapjának létrehozását célzó javaslatom elfogadtatott, buzgalmamat ismét 300 frtnyi fizetésemeléssel jutalmazta. Ekkor történt az 1809. évi második menekülés, mely alkalommal levélileg értesítette Biharmegyét az országos könyvtárnok és nádori történetíró utazásáról, engem pedig oda utasított, hogy ne csak a könyvtárt, hanem a nádori kéziratokat és más tárgyakat is magammal vigyem. Itt, azonfelül hogy a bihari nemességtől a természetrajzi osztály órének díjazására 20,000 forintos adományt eszközöltem ki, még 22,410 forintot gyűjtöttem össze; mire 1810 ápril havában bekövetkezett visszatértem után az igazgatónak 2000 forintban megállapított fizetésével is megjutalmaztattam. Végre tavaly, bizonyos méltányos okokból állásomtól való felmentésemet kérelmezvén, és ezt feleségem halála után újból és újból megsürgetvén, ő felsége a legfelsőbb helyről szervezeti szabályzatot kért a Múzeum részére, a mit a tisztviselők fizetésének megállapításával együtt megnyervén, a Múzeum állapotáról az országgyűlésnek jelentést tett, mely alkalommal munkálataimat is bemutatta, engem pedig február végén, a felség hozzájárulásával, egy igen nevezetes nádori leiratban, az egész intézetnek teljes cselekvési szabadsággal felruházott igazgatójává tett meg, s a nélkül, hogy erről a legkisebb sejtelmem lett volna, ismét megjavította fizetésemet 500 forinttal, azzal a biztosítással, hogy érdemeimet ő felsége is kellő jutalomban fogja részesíteni. Ez a váratlan kegy annyira zavarba hozott, hogy feltettem magamban, miszerint nem ellenkezem, hanem a míg erőm engedi, megmaradok állásomban.

Mindazonáltal bátor voltam ő felsége előtt kifejtteni, hogy feleslegesnek tartom az igazgatót ott, a hol nincs meg a szükséges tisztviselői kar. A mire azt kegyeskedett válaszolni, hogy az országgyűlés berekesztése után ki fognak neveztetni a tisztviselők, miután előbb leküldi hozzám a 11 folyamodó kérvényét, hogy ezekről véleményt adjak és az egyes állásokra a jelölést megtegyem. E közben kaptam meg Exciádnak két rendbeli levelét, és mintegy

válaszul ezekre, miheztartás végett, leérkezett hozzám a szervezeti szabályzat is.

Ez mindjárt az első pontban különbséget tesz a Múzeum jótévkörei és annak alapítói közt. A kik könyveket, kéziratokat ajánlottak fel, ezek az adományozók; s ezek közt első helyen áll Exciád. Alapítóknak pedig csak is olyanok tekintetnek, a kik pénzadományjal járultak az intézet létesítéséhez. A napokban az országos pénztár számvevőségénél járván, az itt vezetett jegyzőkönyvből is arról győződtem meg, hogy az alapítók sorában nem Exciád neve említettik, hanem ő felségéé, a ki az egyetemi alapból évenként 1750 frtot utalványozott, mely összeget a közalapítványi pénztár igazgatósága minden év november 1-jén tartozik az országos pénztárba beszolgáltatni, annak megjelölése nélkül, kiknek fizetésére fordították.

A szervezeti szabályzat második pontja tiltja az oly alapítványok elfogadását, a melyek valamely tisztviselő, vagy szolga kinevezési jogát kívánják fentartani, miután ez a felségjogok közé tartozik, és miután ez által a fokozatos előléptetés igazságtalan módon megzavartatnék. A tapasztalat bizonyítja ugyanis, hogy az ily alapítványoknak igen sokszor az a céljuk, hogy a közintézeteknél alkalmatlan, tisztességtelen pártfogoltak nyerjenek alkalmazást. Én is tettem, boldogult feleségem rendelkezéséből, alapítványt, a melynek évi kamatai meghaladják az 500 forintot, és még sem kötöttem ki magamnak semmiféle kinevezési jogot.

A szervezési szabályzat harmadik pontja szerint a kinevezési jog gyakorlását a király egyedül az ország nádorának tartja fenn, a kihez a folyamodványok is közvetlenül intézendők. A folyamodók közül a legalkalmasabb egyénnek kijelölése viszont az igazgatóra bízatik, azzal a kötelezettséggel, hogy megelőzőleg az illetők szakképzettsége, nyelvismerete és egyéni jelleme felől magának kellő tájékozódást szerezzen.

És miután a szervezési szabályzat negyedik pontja meg kívánja, hogy a Múzeum tudományos intézet legyen, kimondott az is, hogy csak alapos képzettségű, munkás egyének alkalmaztassanak, a kik a Múzeumi Aktákban irodalmilag is képesek legyenek működni, és éppen e miatt az erre képtelenek kérelmükkel elutasítandók, a magán ajánlatok pedig figyelembe nem veendőek. Szükséges ennél fogva, hogy a folyamodók már előbb valamely megyei vagy városi állásban, vagy valamely tudományos intézetnél,

kormányzéknel teljesítsenek szolgálatot, és hogy folyamodványukhoz szolgálati bizonyítványt csatoljanak. Ennek hiányában még a legutolsó írnoki állás elnyerését sem remélhetik. Megkivántatik ezen felül, hogy nemes származásúak legyenek, vagy legalább atyjuk közhivatalnok legyen, hogy a haza irodalmi kincseit aggodalom nélkül lehessen rájuk bízni, s hogy hűségükről képzettségükről ne akkor tegyenek először tanuságot, a mikor az intézethez jönnek, hanem arra nézve elegendő biztosítékot tudjanak felmutatni.

Ha a Múzeum tisztviselőitől a hivatalos kötelességek pontos teljesítését várják meg, ezzel szemben viszont oly előnyökkel bírnak, a melyeknél nagyobbakat már nem is kívánhatnak. A mellett, hogy az igazgató ugyanazon rangfokozatban áll, mint a nádori kancellária vezetője, az örök és segédörök a nádori hivatal titkárával, az írnokok, vagy lajstromozók a nádori kancellária expeditorával, a kancellisták pedig a kancellária jegyzőjével tekintetnek egyenlőknek. Anyagi ellátásuk is fényes. Az igazgató 2000 forintot kap, 9 szobás lakást, 12 öl tüzi fát és 30 font viaszt a világitásra. A 4 ór mindegyike 1200 frtot, 6 szobás lakást, 9 öl fát és 18 font viaszt. A négy segédőr egyenkint 1000 forintot, 5 szobás lakást, 8 öl fát, 15 font viaszt. Az első osztályú írnok 800, a második 700 forintot, 4 szobás lakást, 7 öl fát, 12 font viaszt. Az igazgatósági kancellista 600, a másik kettő 500 forintot, 3 szobás lakást, 6 öl fát, 8 font viaszt. A szolgálkat és házi szolgálkat az igazgató nevezi ki és bocsátja el. Az igazgatósági szolgálka, a ki egyuttal házfelügyelő is, 400 forintot kap, 2 szobát, 2 öl fát és 16 font faggyút. A többi négy szolgálka, úgymint, a könyvtári, régiségtári, technologiai és természetrajzi osztály szolgáljának évi fizetése egyenkint 365 frt; lakás, fűtés és világitás ugyanannyi mint az igazgatósági szolgálké. A négy házi szolgálka egyenkint 200 forint fizetést, 1 szobás lakást, 2 öl fát, 12 font faggyút kap. A portás pedig ruhát, 300 frt fizetést, egy szobát, konyhát, kamarát, 4 öl fát és 24 font faggyút.

Ha nem emelem is ki, látni fogja Exciád a szabályzat e pontjaiból, mily terhes állása van az igazgatónak. Az ő vállaira nehezedik az összes tisztviselőknél és szolgálknak megválasztása. Őneki kell minden egyes alkalmazotról ítéletet mondani, és főleg arra ügyelni, hogy az ajánlatok révén tudatlan és tapasztalatlan

emberek ne jussanak az intézethez. Nem hallgathatom el, hogy, miután a fizetési alap az én buzgólkodásom folytán magánadományokból létesült, a nélkül, hogy az egyes állások megjelöltettek volna, az alapítók közt felmerülhető irigység, versengés és zavar elkerülése czéljából ő felsége igen bölcsen akként intézkedett, hogy a kinevezés joga, az igazgatónak előzetes, szigorú vizsgálaton alapuló kijelölése után, egyedül a nádort illesse; mert különben bekövetkezhetnék az az eset is, hogy a már szolgálatban lévők sérelmére valaki őrt, másvalaki segédőt, a harmadik irnokot stb. nevezze ki.

Mindezt nem azért emlitem fel, mintha okvetlenül meg kellene szüntetni Exciád kiváltságát, a melyet fentartani igyekszem, hanem hogy a tisztviselők alkalmazására vonatkozó, királyi megerősítéssel ellátott igen üdvös intézkedések, Exciád figyelmét ki ne kerüljék. Erősen meg vagyok róla győződve, hogy Exciád, ha úgy vélekedik, miszerint kiváltságlevelének tartalmához továbbra is ragaszkodnia kell, a megüresedett könyvtáróri állásra a legfelsőbb rendeleteknek megfelelően, semmi esetre sem fog valamely ismeretlen egyént javaslatba hozni, hanem olyat, a ki a szükséges szellemi és lelki képességekkel rendelkezik. Mert nagyon nehéz a könyvtárór állása is. Nem elég, ha csak bibliografiai jártassággal rendelkezik, hanem nyelvismeret, a hazai dolgokban való tájékozottság, fáradhatlan szorgalom, éles ítélőképesség, a források ismerete kívánatik meg tőle, a mellett, hogy a látogatókat is kell tudnia fogadni. Szükséges továbbá, hogy a tudományos dolgokban képes legyen útmutatással szolgálni, statisztikai, politikai, történelmi, jogi kérdésekben, magasabb parancsra véleményt adni. A katalogusok írása, a kéziratok osztályozása és más hasonló dolgok a lajstromozó hatáskörébe tartoznak. Éppen ezen okokból nem hallgathatom el Exciád előtt, hogy a nádor ő fensége teljesen Horvát István felé hajlik, sőt őszintén meg kell vallanom, hogy bizonyos mértékben már végzi is a hivatal teendőit, a mennyiben az országbiró úr és több követ ajánlatára s az én kérésemre, ő küldetett ki a pozsonyi könyv- és levéltárak átkutatására. Feladattát oly fényesen oldotta meg, hogy a nádor megígérte neki, miszerint az országgyűlés befejeztével ki fogja részére állítani a kinevezési iratot, a könyvtáróri állásra. Tartozom az igazságnak azzal a kijelentéssel is, hogy hozzá hasonlót Exciád nem fog tudni aján-

latba hozni, vagy kinevezni. A ki csak ismeri, mindenki csodálja tehetségét, éles ítélő képességét, készültségét, szorgalmát, nyájas modorát stb.

Jól tudom, hogy Exciád kinevezési jogát, mindjárt az intézet létesülése idején, Bécsben és Budán egyaránt kétségbe vonták, azt állítván, hogy nincs rá eset, miszerint valakinek, az erre szükséges pénzalapítvány nélkül, kinevezési jog engedélyeztessék oly állásra, a melyet a kincstár díjaz. Bármint legyen is ez, szerény véleményem szerint mindenképp felett kívánatos lenne ő fenségét megelőzni, pl. ily módon: értesülvén a lapokból az én előléptetésemről, előáll a megüresedett könyvtárhoz állás betöltésének szüksége; ez állásra Exciád a kiváló szellemi adományairól ismert Horvát Istvánt mutatja be ő fenségének, a nélkül, hogy valamely hivatkozás történnék a kiváltságlevelre, mely többféle záradéka miatt szerfelett visszatetszik. Biztosíthatom Exciádat, hogy ő fensége ezen előterjesztésből azonnal el fogja érteni, mit akar Exciád. Ily módon talán nem kellene semmiféle összeütközéstől tartani, és úgy a szervezeti szabályzatnak, mint Exciád kiváltságlevelének eleget lehetne tenni.

Egyébiránt Exciád elhatározásától függ, követi-e tanácsomat, vagy sem. Engem a szabályzat nem kötelez véleményem nyilvánításában arra, hogy az Exciádnak engedélyezett kiváltságra tekintettel legyenek, hanem csupán abban az irányban ró rám felelősséget, hogy a legarraalóbb egyén alkalmaztassék.

Mindezt, akaratom ellenére, részletesebben voltam kénytelen elmondani, hogy Exciád neheztelését se vonjam magamra, és ő fensége előtt se keveredjem valami gyanuba. Ha Exciád kifogásolná szavaimat, kérem, bocsássa meg őszinteségemet.¹

Széchenyinek méltán rosszul estek Miller bántó sorai. Hűséges embere, Tiboldt, már a mennyire a fenmaradt számlákból, levelezésekből és egyéb feljegyzésekből lehetséges volt, kimutatta, hogy 1775—1812-ig az országnak ajándékozott gyűjteményekre, s a katalógusok kiadására 160,000 forinton felül — abban az időben óriási összeget — áldozott,² és Miller most még azt is el akarta tőle vitatni, hogy neve az intézet alapítói közt szerepeljen! Távól

¹ Széchenyi levéltár. I. kötet 13. szám, II. csomag, 71. szám.

² U. ott. I. kötet, 3. szám, II. csomag, 129. szám B.

áll azonban tőle, hogy ezt hasonlóval viszonzza. A nála szokásos finom, előkelő hangon, nyugodt méltósággal megírt válaszában csak egyet akar Millerrel megértetni, hogy a kinevezési jogtól elállani semmi szín alatt nem szándékozik.

Hogy javaslatom — írja 1812 július 1-én Sopronból Millernek — a melyet két levelemben tettem, bővebb megfontolást és magyarázatot igényelt, Uraságod válaszából megértettem. Meg fog tehát bocsátani, ha én is hosszadalmasabb leszek, miután az abban foglaltakba sem belenyugodni, sem azokat hallgatással melőzni nem lehet.

Mindenek előtt örömmel elismerem mindazon érdemeket, a melyeket Uraságod elsorol, s a melyeket a Széchényi-országos-könyvtár gyarapítása és fejlesztése körül szerzett. Csak szerencsét kívánhatok magamnak ahhoz, hogy Uraságod előtt, őrré történt kinevezése által, tágabb működési tért nyitottam meg, és lehetővé tettem nemcsak azt, hogy a tudományokban még nagyobb előhaladást tegyen, és nevét az irodalom terén még szélesebb körben ismertté tegye, hanem hogy ő fenségének kegyes jóindulatát is kiérdemelje.

Örvendek, hogy ő fensége elé terjesztette azon kérdést, — a melyet különben nem emlékezem, hogy levelemben érintettem volna — vajjon a Széchényi-féle tisztviselők előléptetése által üresedésbe jött állások betöltése engem illet-e meg, vagy pedig, az ő felsége által legújabbán életbe léptetett szabályzat alapján, az intézet fővédnökét, mert az ő ítéletétől nincs mit tartanom; hisz mindenki úgy ismeri őt mint a jogok és kiváltságok buzgó őrét, az alapítók és alapítványok igaz védelmezőjét.

Más érzelmekkel értesültem Uraságod leveléből a felől, hogy találkozott valaki, a ki azt mondotta ő fenségének, hogy én sem a könyvtár, sem Uraságod iránt nem tanusítottam bőkezűséget, hogy házi embereim igazgatják a könyvtárt, a kiknek kedvéért Uraságod teljesen háttérbe szorittatik stb. Ha ezeket csakugyan mondotta valaki, az nem az én, hanem az illető lelkiismeretét terheli. Nemcsak Uraságod saját leveleivel, hanem számtalan más irással, a melyet kész vagyok bár mely pillanatban ő fenségének bemutatni, igazolhatom, mit tettem a könyvtár alapításának első éveiben a felszerelést, az irodai szerek beszerzését, az irnokok alkalmazását illetőleg és miként adtam bizonyítékát Uraságod iránt

táplált hajlandóságomnak és bizalmamnak. És nem szüntem volna meg később sem ilyen és hasonló czélokra tehetségemhez képest áldozni, ha Uraságod nem tekinti mindenkor csekélységnek mindazt, a mivel én, mint magán ember, erkölcsi és anyagi javát előmozdítottam. Nem elégedvén meg ezzel — bocsánat az őszinteségért — Uraságod véleményemet többé ki nem kérte, mind kevesebbet keresett fel, s végre teljesen elhanyagolt; úgyannyira, hogy a lajstromok készítésére, az újabb munkák beszerzésére, ezek rendezésére, átadására kénytelen voltam nem holmi jelentéktelen egyéneket, hanem gyermekeim nevelőit, a kik úgy idehaza mint külföldön érdemes emberek hírében állanak, igénybe venni, miután Uraságod, a kit erre többször felkértem, mindannyiszor azt válaszolta, hogy ő fensége ügyei és parancsai minden idejét lefoglalják. S midőn az intézet pénzalapja, fejlődése felől kérdezősködtem, azt állította, hogy erre nézve már megkapta ő fenségétől a szükséges rendeleteket. Hogy pedig én e rendeleteket illetőleg még tovább is tudakozódjam, tiltotta ő fensége iránt érzett hódolatom és bizalmam, a melyben nem is csalódtam, mert hisz mindenkor fenn fognak állani annak maradandó bizonyítékai, hogy ő fensége nagylelkű, fáradhatlan tevékenységű támogatása nélkül semmi állandót nem lehetett volna létesíteni.

Éppen ez okból, a mit Uraságod az újonnan életbe léptetett szabályzatra nézve írni méltóztatott, nem az én dolgom elbírálni, micsoda intézkedések foglaltatnak ebben a Múzeum némely alkalmazottjára vonatkozólag. Engem három dolog nyugtatott meg mindig: az a tudat, hogy szeretett hazámnak mindenkor hasznára lenni igyekeztem; ő felsége kegyelme, mely a számomra kiállított oklevél erejénél fogva alapítványomat jóváhagyni méltóztatott; és a mi jóságos nádorunk fáradhatlan igyekezete, a melylyel az én csekély szolgálomat hathatós támogatásával fejleszteni kívánta. Ezekre támaszkodva nézetem szerint nekem csak ahhoz kell ragaszkodnom, a mit számomra és családom számára ő felsége királyi levele biztosít. Ebben pedig nincs szó arról a megkülönböztetésről, a melyet Uraságod tesz levelében az adományozók és alapítók közt. Hanem világos szavakkal meg van mondva, hogy az őri, irnoki és szolgálai állásra, míg élek, engem illet a kinevezés joga, utódaim pedig ugyanezekre kijelölési joggal fognak bírni; azzal a hozzáadással, hogy mindezek fizetésüket az egyetemi alapból nyerjék.

Nem akarom én azoknak dicsőségét kisebbiteni, a kik készpénzzel járultak a Múzeum pénzalapjának növeléséhez; ellenkezőleg, minden igaz hazafi csak hálás szívvel veszi az irodalomért és annak művelőiért hozott áldozatokat. Bizonyára soha sem törekedtem arra, hogy mások érdemeit magamnak lefoglaljam, sőt, mint Uraságod nagyon jól tudja, én voltam rajta, hogy az adományozók nevei megörökíttessenek és a lapokban is közzététessenek, mert mindig azt óhajtottam, hogy mások is kövessék példámat.

Szerfelett örvendek tehát, hogy annyi pártolója akadt az intézetnek polgártársaim körében, és mindenkor örömmel fogom hallani, hogy a hazának ajándékozott könyvtár sok ezerrel gyarapodott. Azonban, dicsekvés nélkül elmondhatom én is, hogy a mit a hazának felajánlottam, nagy áron szereztem meg, és arany, ezüst régipénzgyűjteményemnek nagyobb az értéke, mint sok alapítványé, a mit az utóbbi években tettek az intézet javára. Nem akarom én ezeket — a mint már mondtam is — kisebbiteni és nem is tettem volna szóvá, ha Uraságod nem kényszerít rá az által, hogy az összehasonlítás révén ajándékomat lebecsüli és engem nem nevez alapítónak, hanem csak adományozónak.

A mit Uraságod a múzeumi alkalmazottaknál megkívánandó képzettségről ír, csak helyeselni tudom. Bár mindenkor szigorúan szem előtt tartanak ezeket. Egyébként, hogy én sem tettem Uraságoddal rossz választást, eléggé mutatja saját levele, a melyben elsorolja, mennyi mindenféle jótéteményben, kitüntetésben részesült kegyelmes nádorunk jóvoltából azóta, hogy én a könyvtár örévé kineveztem. Legutóbbi kitüntetéséhez is szívből, örömmel gratulálok.

A mi továbbá azt illeti, hogy a kinevezési jog mindjárt kezdetben vita tárgyát képezte úgy Bécsben, mint Budán, én ugyan mit sem tudok róla, de ha úgy lenne is, csak annál nagyobb volt velem szemben a király ő felsége kegyelme, ha annak daczára hogy némelyek felszólaltak ez ellen, mégis kiállítani méltóztatott számomra a királyi kiváltságlevelet és a Széchényi-országos-könyvtár említett tisztviselőinek kinevezési jogát reám ruházni kegyeskedett. Minthogy most ismét, és pedig éppen Uraságod részéről (a ki pedig ezen, akkor még világosnak, most pedig már kétesnek mondott kiváltságlevél erejénél fogva nyerte el másokkal

szemben az őri állást), vonatik kétségbe a kinevezési jog, szükségesnek látom ragaszkodni a királyi diplomában foglaltakhoz, meg lévén róla győződve, hogy ő fensége ismert kegyessége és igazságszeretete nem akarhatja, hogy az Uraságod által benyújtott, vagy benyújtandó tervezet alapján elüttessem a nekem kegyesen engedélyezett jogtól, sőt biztosra veszem, hogy ő fensége soha sem fogja senkinek megengedni felséges királyunk kiváltságlevelének megsértését.

Hogy a királyi diploma — miként Uraságod írja — a sokféle kikötés miatt nagyon visszatetszik, azon annál inkább csodálkozom, mert ő fensége parancsára állíttatott ki. Azonban ez sem aggaszt engem; mert van-e valami, a mi mindenkinek tetszik? A mit nem bíráltnak? A mire azt ne mondanák az emberek, hogy ők jobban, különben végrehajtották volna? Ezt bizonyára Uraságod is nem egyszer tapasztalta, midőn tudomány^s munkáit az egyik jobban dicsérte, a másik kevésbé, s midőn azt látta, hogy néha legjobb szándékai elé is akadályokat gördítenek.

A mint saját magamra való tekintetből is minden alkalommal kimutatni igyekeztem, hogy leghőbb kívánságom, a Széchényi-országos-könyvtárban valóban érdemes irodalmi embereket alkalmazni, és e célból Uraságodat is megkérdeztem, kit ajánlana leginkább az őri állásra, úgy most sem kívánok egyebet, mint hogy a hozzám intézett folyamodvány kapcsán, a szükséges adományokkal felruházott egyént, a nekem adományozott jog alapján, kinevezhessem. Erősen hiszem, ő fensége is kegyesen be fogja látni és el fogja ismerni, hogy senki sem fog azonnal, örré történt kinevezése pillanatában, mindazon tökéletességekkel rendelkezni, a melyeket csak is az Uraságodnak rendelkezésére álló segédeszközökkel, huzamosb időn át, hosszabb gyakorlat árán lehet megszerezni, és a melyekkel — bocsánat őszinteségemért — Uraságod sem rendelkezett, a midőn örré lett, bár igazán nagy képzettséggel birt, hanem folytonos buzgó munkássággal jutott el csak oda, hogy a Nemzeti Múzeumnál alkalmazandó egyének felől méltóan mondhasson véleményyt.

Fájó szívvel kell felemlítenem azt is, hogy azok a megismétlődő kísérletek, a melyek bizonyára ő fensége tudtán kívül történtek a nekem adományozott jog megsemmisítésére, elijesztenek attól, hogy a mit halálom után utódaim nem csekély meg-

terheltetésével, az intézet javára és gyarapítására tervbe vettem, végre is hajtsam; sőt másokat is el fog ijeszteni hasonló alkotásoktól, ha azt látják és hallják, hogy még a királyi biztosítékok sem tartatnak tiszteletben.

Attól az öntudattól, hogy helyesen cselekedtem, hogy az országos-könyvtár létesítésével szeretett nemzetem dicsőségét, az ország javát, polgártársaim üdvét és az irodalom fejlesztését valamennyire én is előmozdítottam, és hogy ez által másoknak is példát adtam, senki sem foszthat meg. Ha találkoznak is, a kik ezt nem ismerik el, vagy legalább a hazának hozott csekély áldozatomat még inkább kisebbiteni igyekeznek, lesznek bizonyára olyanok is, a kik több elismerésben fognak részesíteni.

Ezeket kellett Uraságod terjedelmesebb levelére részletesebben elmondanom; bocsásson meg nekem is az őszinteségért, a melylyel mondanivalóimat előadtam.¹

Ugyanekkor a nádornak is elpanaszolja Széchényi a rajta esett méltatlanságot.

Értesülvén a lapokból, — írja — hogy Millert, a kit én a nekem kegyesen engedélyezett és az 1802 november 26-án kiadott királyi kiváltságlevelében megerősített jogomnál fogva, a Széchényi-országos-könyvtár első örév kineveztem, Fenséged a Múzeum igazgatójává tette, lehetetlen, hogy ne kívánjak magamnak szerencsét, hogy a kitüntetés azt a férfit érte, a kire az intézet alapításakor választásom esett, mely választás e szerint Fenségednek is teljes jóváhagyásával találkozott.

Ezen tudat által bátorítva és meg akarván felelni a jövőben is a Fenséged által a Nemzeti Múzeum iránt tanusított fáradhatlan gondoskodásnak, azzal az alázatos kérelemmel keresem fel Fenségedet, méltóztassék a Széchényi-országos-könyvtár örének kinevezésében kegyességével, bölcsességével s azzal a jóakarattal, a melylyel mindenkor kész a haza üdvét előmozdítani, kegyesen támogatni.

Tudom, Fenséges Uram! hogy polgártársaim szemében sem mívelhetnék kedvesebb dolgot, mintha ezen állás betöltésénél annak szándékát is figyelembe veszem, a kinek javunkat akaró jóságos lelkületét mi élők tapasztaljuk, utódaink pedig hálás kegyelettel fogják emlegetni. De egyúttal a nekem kegyelmesen enge-

¹ Másolat a Széchényi-levéltárban I. kötet, 13. szám, II. csomag, 73. szám.

délyezett kinevezési joggal is jobb akként élnem, hogy ott keresek tanácsot, a hol a haza boldogságának forrása fakad, s a honnan az ország üdve származik.

Már akkor is ez volt erős reménységem, a mikor a hazámnak felajánlott csekély ajándék fölé annak képét helyeztem, a ki egyedül volt hivatva az intézetre fényt deríteni, azt fejleszteni, annak állandóságot biztosítani; semmi egyebet nem kérvén a királyi kegytől magam és utódaim számára, mint hogy az örnek, irnoknak és szolgának kinevezési joga, míg élek, engem illessen meg, utódaim pedig kijelölési joggal birjanak ez állásokra.

Midőn tehát Fenséged jóságától tanácsot, igazságszeretetétől pedig bocsánatot kérnék, még csak azt akarom Fenséged előtt elpanaszolni, hogy Miller igazgató leveléből a legnagyobb szívbeli fájdalommal értesültem arról, hogy még 1807-ben azt jelentették Fenségednek, miszerint a könyvtárt semmiféle adományban nem részesítettem, vezetésére házi embereimet alkalmaztam, és Millerrel úgy bántam, mintha ezeknél sokkal alábbvaló lenne.

Fenséges Császári Királyi Hercege! Lelkiismeretem tanuskodik amellet, hogy hiúságból és öndicsőségem kereséséből soha semmit nem tettem, tehát a könyvtárt sem ily czéllal létesítettem. Nem vezet a hiúság most sem, midőn a névtelen rágalmazóval szemben kijelentem, hogy nincs igaza, és Fenségedet alázattal kérem, méltóztassék megengedni, hogy hiteles okmányokkal mutathassam ki, mit tettem, főként a könyvtár alapításának első éveiben, annak gyarapítására, mennyi bizalommal bocsátottam butorokat és pénzt egyaránt e czélból Miller rendelkezésére, mennyire igyekeztem — erőmhöz képest — kezére járni, és mily indokok vezettek, a mikor nem házi embereimet, hanem igenis gyermekeim nevelőit, a kiket mindenki képzett, kifogástalan, alkalmas egyéneknek ismert, alkalmaztam. Fájó lélekkel venném, ha Fenséged, a ki hiszem, ismeri lelkületemet, ismeri készségemet mindenre, a mi a király és az ország javára szolgálhat, éppen oly dologban ítélt volna el ártatlanul, meghallgatás nélkül, a miben a haza diszére és polgártársaim üdvére az alapot megvettem, polgártársaimat az anyagi segélyeszközök összehozására serkentettem, és a kinek mindenkor az volt és marad egyedüli óhaja, hogy Fenséged a megkezdett épületet befejezéshez juttassa.¹

¹ Másolat a Széchényi levéltárban I. kötet, 13. szám, II. csomag, 72. szám.

Megértvén Miller Széchényi leveléből, hogy kinevezési jogáról senki kedvéért és semmiféle körülmények közt nem hajlandó lemondani, nem látott maga előtt más útát czélja elérésére, mint a nádor előtt oly színben feltüntetni a dolgot, mintha az intézet létérdeke kívánná meg, hogy a kinevezést ne a gróf, hanem ő fensége gyakorolja. Természetesen, a nádor előtt nem meri állítani, hogy a kinevezési jog a királyilag jóváhagyott szervezeti szabályzat alapján illeti meg az intézet fővédnökét, hanem csak azt igyekszik elhithetni ő fenségével, hogy Széchényi kinevezése több szempontból sérelmes és káros lenne.

Abból indul ki, hogy őfensége igazgatóvá történt kinevezése alkalmával még azzal is megtetézte iránta tanusított kegyes jóakarátát, hogy az országgyűlés befejeztével kilátásba helyezte a többi tisztviselő kinevezését. Strázsay távozása még jobban előkészítette ezt. Miután az egyes állásokra már többen folyamodtak, a folyamodók szigorú megvizsgálása után elodázhatlannak tartja megtenni javaslatát, ezen állások betöltésére vonatkozólag.

Erre több sürgető okot lát. Először, mert az egyes gyűjtemények minden reményt meghaladó gyarapodása alkalmas embereket követel, a kik hivatva lennének ezeknek kezelését, rendezését, megőrzését, az intézet díszére, a nemzet dicsőségére, a király és az ország javára eszközölni. Másodszor, mert hasztalan törekszik ő, vagy bárki más, a gyűjtemények gyarapítására, ha nincsenek mellette segítőtársak, a kik az intézet szolgálatában, annak fejlődésével lépést tartanak. Harmadszor, mert abban a korban van, a melyben annál kevésbé lehet el a szükséges segítség nélkül, minél nagyobb buzgalommal jár el — a mint a múltban, úgy a jövőben is — ezen egyének vezetésében, oktatásában. És végre negyedszer, mert a jelen szűkös viszonyok közt, a mikor nem egy ok szól az építkezés megkezdése ellen, tanácsosabbnak látszik, addig is, míg ő, vagy más valaki összegyűjti a szükséges összeget, a már meglévő tőke kamatait részben a kinevezendő tisztviselők fizetésére fordítani.

Összesen öt egyént kellene kinevezni, úgymint: egy őrt a könyvtárba, egyet a régiségtárba, egy gyakornokot a természetrajzi osztályba, úgyszintén egy lajstromozót és szolgát ugyanide.

A könyvtáróri állásra vonatkozólag az a nehézség merül fel, hogy Széchényi gróf magának vitatja a kinevezési jogot. Már

megkereste őt az iránt, hogy ne kívánja e jogot azok sérelmével gyakorolni, a kiknek bőkezűségéből az intézet pénzalapja létrejött, és azoknak igazságtalan mellőzésével, a kik már tényleg az intézet szolgálatában állanak, valamint azon szabályzat ellenére, mely múzeumi tervezet VIII. fejezete értelmében a tisztviselők kinevezését kizárólag az ország nádorára ruházza. A könyvtár vezetését nem lehet oly emberre bízni, a ki éppen hogy el tudja olvasni a könyvczímeket, és ezeket betudja vezetni a katalogusba; hanem oly tanult egyénnek kell lennie, a ki jól tudja olvasni a régi irásokat, a közügyek megvilágítására szolgáló anyag forrásait ismeri, és ezeket szükség esetén feldolgozni is képes. A nádor ítélete elé terjeszti, le akar-e mondani jogáról és esetleg elnézni, hogy valami érdemtelen ember erőszakoltassék az intézetre, a ki mindazt, a mit eddig, nem a Széchényiek dicsőségeért, hanem az ország érdekében alkotott, egyszerre semmivé tenné.

A régiségügyi őrre nézve úgy nyilatkozott ő fensége az országgyűlés elé vitt jelentésében, hogy az éremgyűjtemény gondozásával a könyvtárőr lenne megbízandó. Kénytelen bevallani, hogy hibázott, midőn a Múzeum tervezetében ő is erre az álláspontra helyezkedett. De a mikor e tervezetet megszerkesztette, még semmiféle éremgyűjtemény nem létezett, sőt gondolni sem lehetett arra, hogy ez rövid időn belül annyira megnövekszik. Azonban csakhamar belátta tévedését, saját tapasztalatai alapján, a mikor az éremgyűjtemény katalogusához a pótkötetet összeállította. Hogy egy ember nem elegendő mindkét osztály ellátására, kitetszik abból is, hogy az ő fensége által jóváhagyott napirend szerint két nap van a könyvtár és két nap az éremgyűjtemény látogatására fenntartva; mert így a többi munka elvégzésére alig jutna két nap. De eltekintve ettől, bár minden tudományág közt megvan a kapcsolat, az érmészet oly szakismereteket kíván, a melyeknek elsajátítása maga igénybe vesz egy emberéletet. Ha tehát a könyvtár összeköttetnék az éremtárral, könnyen megtörténhetnék, hogy az őr inkább lenne könyvtáros mint könyvtárnok, vagy felületes, avagy semilyen érmész nem lenne. Legüdvösebb volna tehát e kettőt különválasztani, és úgy a könyvtár, mint az érem- és régiségár élére külön embert állítani.

A múzeumi tervezetben egy írnokot, vagyis lajstromozót hozott javaslatba és ezenfelül 2—3 íródeákat. Most azonban jobb-

nak látná, ha a milanoi intézet mintájára két lajstromozó nevezetnék ki, a kik kizárólag könyvtári teendőkkel foglalkoznának, az íródeákok helyére pedig két írnok jönne, az írásbeli munkákra.

Gondosan meghányva-vetve a szükségleteket, az egyes állások betöltésére a következő javaslatot terjeszti őfensége elé.

A könyvtárőri állásra nem csak ő, hanem az országbiró is Horvát Istvánt ajánlja, a ki már is jó nevet vívott ki magának irodalmi munkásságával s a ki egyéb kiváló tulajdonai miatt is közkedveltségnek örvend. Valósággal arra született, hogy könyvtárőr legyen, s azért kinevezését a legmelegebben ajánlja.

A régiségár őrévé Haliczky Antalt kellene megtenni. Mindkettő fizetése 1200 forintban lenne megállapítandó, a mennyit a természetrajzi tár őre élvez.

A természetrajzi osztályban eddig Kutschera János kancellista segédkezett; őt adjunctusnak lehetne ide kinevezni évi 8—900 forint fizetéssel.

A lajstromozói állásra öt folyamodás érkezett be. A pályázók ellen azonban több kifogás emelhető. Az egyik hebeg, és nem is tud jól magyarul; a másik hijával van minden tudományos képzettségnek stb.

Valamennyi közt leginkább ajánlható Szkicsák András, a ki kellő nyelvismeretekkel rendelkezik, a mennyiben 6 nyelven beszél, s a ki az egyetemi könyvtár mellett már 10 éven át teljesít szolgálatot, előjáróinak teljes megelégedésére. A második lajstromozói állásra pedig Stur Lipót lenne alkalmas, a ki birja a magyar, német, francia nyelvet, és már eddig is többször segítségére volt az irodai munkákban.

Az előléptetés folytán megüresedendő állásokra szintén öt pályázó van. Ezek közt leginkább merné ajánlani Perleberg Boldizsárt, a ki nemcsak magyarul, németül, hanem francziául is tud valamit, és azóta, hogy folyamodványát benyújtotta, a diplomatikában is bámulatatos előhaladást tett. Második kancellistának pedig Batla Mihály ügyvédet, a ki egyaránt birja a magyar és latin nyelvet, s a kinek tudománysozmjától remélni lehet, hogy lesz belőle valami.

Az eddigi alkalmazottak közt egyike a leghasznavehetőbb és leghűségesebb embereknek Cseronka András könyvtári szolgál, a ki 350 forint fizetésért, mert hisz Péter Ferencz táblabiró

még csak ez évi július hó 1-jén tette le 200 frtos alapítványát, hogy ennek évi 12 frtnyi kamatát a könyvtári szolgálta élvezze,¹ még az épületre is felügyelt. Ennek az érdemes embernek — az eddigi működési kör mellett — a házfelügyelői czímet kellene adni, fizetését pedig 400 forintra felemelni.

Az összes állások betöltése által 3938 forint költségtöbblet állana elő, a mennyiben a fizetések 9650 forintot tennének. Ő vállalkozik rá, hogy a hiányzó összeg kiegészítésére szükséges pénzeket összehozza.

Feltesztésének befejező soraiban azon reményének ad kifejezést, hogy a nádor el fogja fogadni lelkiismeretes, minden részrehajlástól ment javaslatait. A mint soha semmit nem tett önérdékből, hanem minden gondolata a király iránti hűségéből, a haza szeretetéből s ő fenségével szemben tanusítandó szolgálattételeméből származott, s a magyar nemzet hasznára, a nemzeti irodalom fejlesztésére irányult, úgy soha sem fog a nádornak belé helyezett bizalmával visszaélni, és munkálkodását bőven megjutalmazva fogja látni az által, ha oly egyéneket von az ország szolgálatába, a kik a hazafiak kívánságainak és a nádor várakozásainak egyaránt megfelelnek. És mindenkor legfőbb igyekezete leendő, a meddig az Ég engedi, mindent a jelzett cél felé irányítani, hogy a nemzeti intézet hasznát ne csak Magyarország, hanem egész Európa lássa.²

Még két kedvencz terve volt Millernek, a melyeket már régebben szeretett volna megvalósítani. Most, hogy reménye volt rá, miszerint a tisztviselők kinevezése által a Nemzeti Múzeum szervezése is kezdetét veszi, ismét a nádor elé viszi ezeket.

Az egyiket, a mely abból állott, hogy a Nemzeti Múzeum igazgatója egyúttal az ország történetírója czímével tüntetessék ki, már a múzeumi tervzetbe is felvette. Most azt pengeti, hogy ez által az intézet tekintélye is mennyire megnövekednék. Kivihetőségének pedig mi sem állja útját, mert ehhez még külön királyi intézkedés sem szükséges. Nemcsak az egyes szerzetes rendeknek van külön történetírójuk, hanem külföldön, pl. Lengyelországban az egyes hatalmasabb családoknak is. Miért ne lehetne nálunk is akár

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1847. Nro 1421.

² Fogalmazvány az igazgatósági irattárban. A. 1812. Nro 52.

az országnak, akár a nádornak oly embere, a ki hivatva lenne az egyes hatóságoknak, a magasabb hivatalnokoknak, az íróknak és tudósoknak segédkezet nyújtani a források megjelölésével, egyes oklevelek megküldésével, nemkülömben a közügyekben adandó felvilágosításokkal? Bizonyára senki sem tehetné meg ezt könnyebben, mint a Nemzeti Múzeum igazgatója, a kinek első sorban kell ismernie a gondjaira bízott irodalmi kincseket.

Másik, szintén régi kívánsága volt, hogy az intézetnek meg legyen a maga pecsétje. Ő maga is elismerte, hogy mindez csekély jelentőséggel bír, de az emberek — úgymond — ilyenre is figyelemmel szoktak lenni.

Nem szeretné azonban — írja augusztus 13-án kelt felterjesztésében — ha úgy tünnék fel a dolog, mintha újabb címre áhítoznék. Távol legyen tőle! Ő már úgy sem remél semmit, sem nem fog kérni életében semmit. A jó lelkiismeret az ő legnagyobb jutalma és legszebb czíme. Ő ezen állást cím nélkül, sőt anyagi károsodásával is hiven betölti, miután naponkint felkeresik őt leveleikkel a tudósok, majd ebben, majd amabban a kérdésben kérven ki véleményét.¹

Mialatt Miller minden követ megmozdított, hogy a nádornál Horvát István kinevezését kieroszakolja, Széchényi türelmetlenül várta József nádor válaszát. S miután teljes kilencz héten keresztül hiába várta, szeptember 8-án újabb felterjesztéssel él.

Bátor voltam — írja ebben — Millernek a Nemzeti Múzeum igazgatójává történt kineveztetése alkalmából arra kérni Fenségedet, hogy engem a könyvtár órének kinevezésében bölcs tanácsával megsegíteni kegyeskedjék. Miután választ erre mind ez ideig nem kaptam, holott eddig Fenséged mindenkor megörvendeztetett feleleteivel, nem gondolhatok egyebet, mint hogy levelem elveszett. Legyen szabad tehát előbbi levelem másolatát is ide mellékelve, alázatos kérésemet megismételni.

Fenséges Főherczeg! Midőn a nemzeti intézet létesítéséhez ő felsége legmagasabb beleegyezését kikértem, egyedül azon cél lebegett szemeim előtt, hogy szerény példám által buzdítva, mások is rábíressanak arra, hogy az országnak és lakosainak javára, dicsőségére szolgáló gyűjteményeiket, ezen intézet közvetítésével, a hazának ajándékozzák.

¹ Fogalmazvány az igazgatósági irattárban. A. 1812. Nro 53.

E mellett tanuskodik azon körülmény is, hogy ő felségének és Fenségednek képeit helyeztem el az intézetben, annak diszével, dicsőségével és állandóságának zálogául. Távol állott tehát tőlem minden hiúság, minden vágy a dicsőség után, és nem lehet azzal sem gyanúsítani, mintha én az intézet vezetésébe beleavatkozni akartam volna, miután úgy az ő felségének benyújtott folyamodványban, mint a királyi diploma harmadik pontjában határozottan kifejezésre jut, hogy az intézet igazgatását egyenesen Fenségednek kérelmeztem fentartani. Én nem kértem más befolyást az intézet ügyeinek intézésében, mint 1. hogy életem folyamán, a gyűjteményeknek saját költségemen való gyarapításával és a katalógusok kiadásával az intézet fejlesztéséhez hozzájárulhassak; 2. hogy míg élek, jogom legyen gyermekeim nevelőit, őket méltóan megjutalmazandó, az őri állásra, másokat viszont az irnokságra és szolgálai állásra kinevezni, utódaimnak pedig mindezekre kijelölni; és végre 3. hogy példát adandó családom későbbi tagjainak arra, hogy nyomdokaimon haladjanak, szabad legyen azt, a mit hazámnak ajándékoztam, és még ezentúl is, életemben, vagy halálom esetére, felajánlani fogok, márványtáblával megjelölni, a melyen ez a felírás álljon: »II. Ferencz császár, Magyarország királya és József főherceg nádor idejében a Széchényi grófok családjának magyar könyvtára a hazának szenteltetett 1802-ben.«

A feliratban nemcsak keresztnevem elhagyásával igyekeztem a hiúság, vagy dicsekvés gyanuját elkerülni, hanem azt is megakadályoztam, hogy a tábla, a melynek felállítására már többször kértem gyermekeim, még életemben megjelölje azt a csekélységet, a mit a haza céljaira szenteltem; bár a diploma 5. pontja ezt megengedte.

Ebben a három dologban, a melyet a királyi oklevél számomra fentartott, bizonyára nem talál Fenséged veleszületett méltányossága semmit, a mi akár az intézetre nézve lenne sérelmes, vagy hátrányos, akár pedig engem, avagy önzetlen szándékomat helyezné ferde világításba.

Újból bizalommal esedezem tehát Fenségednél, kegyeskedjék a Miller helyére állítandó egyén nevét, a ki Fenséged bizalmát kiérdemelte, kinevezés céljából velem közölni.

Ismeretes előttem, Miller május 16-án hozzám intézett leveléből, hogy engem mindenféle okból leszóltak Fenséged előtt,

ügyszintén tudom azt is, hogy Miller a Fenségednek benyújtott tervezet alapján (a melyben a Múzeum szervezetét óhajtaná keresztülvinni) a királyi oklevél önkényes értelmezésével megsemmisíteni szeretné a nekem engedélyezett kinevezési jogot. Az sem titok előttem, hogy Miller engem a nemzeti intézet alapítóinak sorából törölt, azzal az indokolással, hogy az általam kinevezettek javadalmazására alapítványt nem tettem. Sőt arról is tudomásom van, hogy Miller már 1810-ben, a mikor a szolgálai állás megüresedett, bizonyos Cseronka Andrást hozott, az én megkérdezésem nélkül, Fenségednél javaslatba, és hogy éppenséggel nem tetszett neki, a midőn Fenséged, igazságszeretete által vezéreltetve, 1810 június 23-án hozzám intézett soraiban Cseronka kinevezését reám bizta.

Minthogy Miller eljárása sérelmes diplomámra, és mert Miller azt is állítja említett levelében, hogy az én kiváltságlevellem különféle engedményei miatt nem tetszik, és kinevezési jogomat mindjárt kezdetben Bécsben és Budán egyaránt kétségbe vonták, indíttatva érzem magamat Fenségedhez alázattal folyamodni, a ki egyedül tud nekem igazságot szolgáltatni, és az intézettől minden oly sérelmet, a melytől Miller félni látszik, elhárítani.

Engedje meg egyúttal Fenséged, hogy a magyar uralkodók azon pénzeit, a melyeket időközben szereztem be az ország éremgyűjteménye részére, ezennel megküldjem. Bízom benne, hogy legközelebb másokat is küldhetek. Anna királyné fametszetű képét, némely előkelő állású és irodalmi ember leveleivel együtt, a kik t. i. a nekik megküldött katalógusokért mondanak ezekben köszönetet, a Múzeum céljaira szintén mellékelem. Örömet szolgáltattam volna a nemzeti intézetbe ezen alkalommal azon nyomtatványokat és kéziratokat is, a melyeket a katalógus legutolsó pótkötetének megjelenése óta szereztem be nagyobb mennyiségben; miután azonban Millernek sohasem tetszett az oly könyvek czímeit, a melyeket vagy az egyes szerzők, vagy pedig a helytartótanács küldött be, velem közölni, hogy a királyi kiváltságlevél második pontja értelmében a további pótlékok közreadhatók legyenek, — másodpéldányokra pedig pénzt kiadni és ezeket Pestre szállítani, főleg a mai viszonyok közt, feleslegesnek tartottam, Fenséged is be fogja látni, hogy úgy a könyvek beszerzésében, mint a katalógus további kiadásában önhibámon kívül lettem megakasztva. Nehogy pedig másnak mulasztása még tovább is

akadályozzon a magamra vállalt kötelezettség teljesítésében, méltóztassék Millernek kegyesen meghagyni, állítsa össze a II. pótkötet kiadása óta beérkezett könyvek czimeit, osztályozza ezeket és küldje el nekem Bécsbe, a hol örömmel fogom ezeket, az általam vásárolt munkákat is hozzáadva, cenzura alá adni, átnézni és kinyomatni, annál is inkább, mert tapasztalásom szerint ez itt kisebb költséggel történhetik meg, mint Pesten; ugyanezt az eljárást követvén a kézirat-katalogusnál is, ha a III. pótkötet kiadása iránt Fenségednek intézkedni méltóztatik.¹

Hogy felterjesztése annál bizonyosabban a nádor kezéhez jusson, Széchényi Tibolthtal küldte fel Budára.

Tibolth a leveleket Privitzer elnöki titkárnak adta át, hogy azokat a nádor elé terjessze. Értesülvén József nádor az iratok tartalma felől, látni kívánta a gróf részére kiadott királyi kiváltságlevél másolatát. A mit elolvastván, úgy nyilatkozott, hogy majd válaszolni fog Széchényinek. Egyelőre pedig közölje Privitzer Tibolthtal, hogy őneki sem czélja, sem szándéka nem volt soha a gróft jogaiban háborgatni.

Széchényi azzal is megbízta Tibolthot, igyekezzék »kitanulni«, kit óhajtana a nádor könyvtárörnek. Tibolth Privitzert kérte meg, tudakolja meg erre vonatkozólag ő fensége akaratát.

A nádor határozottan megmondotta, hogy Horvát Istvánt kivánná és ajánlani is fogja őt Széchényinek; eddig is csak azon okból nem történt ez meg, mert a pénzalapokat, a melyekből a fizetések kiutaltatnak, a devalvatio következtében nagy veszteség érte. Mivel azonban a nagyváradi káptalan 20,000 forintot adományozott az őr fizetésére, és a tanulmányi alap is ad bizonyos összeget hozzá, az őr kinevezése nem fog többé akadályokba ütközni.²

Tibolth mindjárt magával is hozta Horvátnak Széchényihez intézett folyamodványát, a könyvtárőri állásra.

Ebben elmondja Horvát, hogy, mint elég jó forrásból értesült, a gróf az alapítási oklevélben biztosított jogánál fogva ez állást alkalmas és a szükséges tulajdonokkal felruházott egyénre óhajtja ruházni. Minekutána ő gyermekkora óta fáradhatlan szor-

¹ Másolat a Széchényi levéltárban. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 75. szám.

² U. ott. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 97. szám.

galommal szentelte életét a hazai történelem alapos megismerésére és erről irodalmi munkáiban is bizonyosságot tett, hogy még nagyobb buzgalommal adhassa magát a tudományos kutatásokra, készebb lenne a politikai vagy birói pályán elérhető minden előléptetésről lemondani, mint a megkezdett útról letérni. Azzal az alázatos kéréssel fordul tehát most hozzá, hogy tekintetbe vevén az ő csekély igyekezeteit, adományozza neki a megüresedett állást. Ez a gróf részéről újabb bizonyága lesz az irodalom és annak művelői iránt mindenkor tanusított jóindulatának, reá nézve pedig a leghathatósab ösztönzésül fog szolgálni, hogy mindig méltónak mutassa magát pártfogására.¹

Széchényinek magának is leginkább kedve szerint volt Horvát István jelöltsége; ennél fogva azt válaszolta neki október 14-én, hogy nagy örömeire szolgál, hogy alkalmat nyert, neki, a kinek tudományos készülségét, kiváló lelki tulajdonait nem egy oldalról hallotta dicsérettel emlegetni, szolgálatot tehetni, annál is inkább, mert mindazt feltalálhatni véli benne, a mit egy országos könyvtár őréből megkivánni lehet. Biztosítja tehát, hogy a mint a nádortól, kinek tanácsát némely, a Széchényi-országos-könyvtárral kapcsolatos ügyben kikérte, választ kap, őt az őri állásra a nádornál jelöli, és erről annak idején értesítendő.²

A nádor azonban még sokáig nem látta érkezettnek az időt az állás betöltésére, minek folytán a Széchényinek adandó válasz is elmaradt.

Minél jobban huzódott a kinevezés, Miller annál inkább rajta volt, hogy Horvát Istvánt ez alatt az intézethez közelebb hozza. Erre nem sokára ismét kedvező alkalma nyílt.

Még az 1812. évi országgyűlés idején történt, hogy Horvát István az országbiró kíséretében Pozsonyban tartózkodván, nemcsak Bécsbe rándult fel két ízben is, hogy a császári könyvtárban a magyar történelmet érdeklő kéziratokat átvizsgálja, hanem Pozsonyban is ilyenmő kutatásokkal töltötte szabad idejét. Így látta meg a pozsonyi káptalan könyvtárában a halhatatlan Pray György által először ismertetett misekönyvet, mely a legrégibb magyar nyelvemléket tartalmazza. Kérésére a könyvtár őre,

¹ Széchényi levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 77. szám.

² Fogalmazvány u. ott. 79. szám.

Melczer András kanonok, megengedte, hogy a kódexet lakásán tanulmányozhassa. Horvát nem állhatta meg, hogy több tudós barátjának meg ne mutassa a rendkívül becses emléket, melynek híre ez úton eljutott egészen a nádorig, a ki maga is látni óhajtott.¹ Értesülvén róla, hogy a könyvtárban még számos nagy értékű ősnymtatvány, kézirat s oklevél őriztetik, február 25-én azt a megbízást adta Horvátnak, hogy írja össze ezeket.

Horvát, Melczer jóakarató támogatása mellett, gondosan átkutatta a káptalani könyvtárt s levéltárt, és márczius 24-én írásbeli jelentésben számolt be a nádornak az eredményről.

A káptalani könyvtárban 14 drb ősnymtatványt írt össze és 5 drb kódexet; a káptalani levéltárban pedig számos oklevelet. Betekintett ezenfelül a primási könyvtárba is, a hol Bél Mátyás 41 kötetnyi kéziratát látta. Kéziratokra akadt az Adonyi-könyvtárban is. Pozsony városának levéltárában pedig több rendbeli oklevelet talált, a melyeket legalább másolatban szeretett volna a könyvtár számára megszerezni stb.¹

József nádor két ízben is — először június 30-án, majd másodízben szeptember 17-én — írt a káptalannak, hogy járuljon hozzá a nemzeti intézet gyarapításához és engedje át a Horvát István által jegyzékbe vett dolgokat az országos könyvtár részére. Mire a káptalan hazafias tagjai október 21-én kijelentették, hogy azon buzgalom által indítatva, mely már a múltban is nem egyszer megnyilatkozott náluk a nemzeti kultúra előmozdítására érdekében, s mely a jövőben sem fog bennük lohadni, mindazt, a mi a nádor által hozzájuk leküldött jegyzékben foglaltatik, a Nemzeti Múzeumnak ajándékozzák, a mennyiben ezek nem a hiteles helyi levéltár tartozékát képezik.

József nádor november 6-án értesítette Millert a nagybecsű ajándékról, felhíván őt, tegyen javaslatot a nyomtatványok stb. átvételére és elszállítására nézve.

Miller abban a véleményben volt, hogy megbízható és tudós embert kellene a nádor megbízólevelével Pozsonyba küldeni. Ha oly egyénre esnék ugyanis a választás, a kiben meg vannak ugyan a szükséges ismeretek, de semmiféle kapocs nem fűzi őt a Múzeum-

¹ Tudományos Gyűjtemény. 1835. I. 107.

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1812. Nro 1000.

hoz, attól lehetne tartani, hogy el talál veszni valami a kezén. Viszont, ha nem bírna az illető a kellő tanultsággal, esetleg az átvétel körül követhetne el mulasztást. Azt ajánlotta tehát a nádornak, bizza meg az átvétellel Horvát Istvánt, a ki különben is

*manifestato, et in futura quoque tempora preservata,
 et, studio, hinc Cellulidini Vestrae Caesaricae
 Regiae unversae, quas Eadem a nobis desupe
 rante, ac in aduoluto Elenchis exponere, Benigne
 usum est, tam volumina et manuscripta quam
 etiam literaria Documenta, quae videlicet, seu in Br.
 Bibliotheca, seu in privato; e Regnicolati eum,
 quod curae, ac administrationi nostrae legitime
 nunc commissum, crediturque est nihil in origine
 extrahere posse, ipsa Celuludo Vestrae Cae
 saricae Regiae Benigne perspicere dignatur,
 nostro Archivio expressum, Semisse, non tantum
 offerimus, verum etiam, pro oblati subinde,
 resignandi, declaramus*

*Qui in reliquo Benignitati, ac aliis Gratiis
 impense devoti, profunda cum submissio,
 perseveramus*

Cellulidini Vestrae Caesaricae Regiae

Posoni 2° 8° 1812

*humillim. obsequii, serv. Capell.
 Capitulim Posoniense;*

A POZSONYI KÁPTALAN NYILATKOZATA A KÉZIRATOK ÉS NYOMTATVÁNYOK
 ÁTENGEDÉSÉRŐL.

felfedezte ezeket a ritkaságokat, s a ki talán még többet is találhatna ott. Költségkimelés szempontjából Miller saját kocsiját ajánlotta fel a szállításra.¹

¹ Igazgatósági irattár. A. 1812. Nro 72.

Időközben Kovachich Márton is értesült a káptalan aján-
dékáról s úgy nyilatkozott a nádor főudvarmestere előtt, hogy
ő nagy örömmel vállalkoznék az átvételre. A Múzeum igazgatója
— úgymond — bizonyára csak azon okból nem gondolt reá,
mert azt hitte, hogy mostanában érkezvén meg hosszabb útjáról,
ki van fáradva, és tekintettel lévén korára, valamint a téli idő-
járásra, nem akarta őt nyugalomban háborgatni. Ő azonban tel-
jesen a haza javára kívánja magát szentelni, és erre a meg-
bízásra a téli időben is elegendő erőt érez magában. Annál
kevésbé érti, miért kellene mást kiküldeni, miután ő semmi-
féle útiköltségre nem tart igényt, és a káptalan, valamint a város
előtt is jól ismert egyéniség.¹

A nádor ennek daczára Horvát Istvánt bízta meg november
29-én a kódexek átvételével, egyrészt hogy alkalmat szolgáltatson
neki a Nemzeti Múzeum körül szerzett érdemeit gyarapítani,
másrészt pedig hogy arra buzdítsa őt, miszerint újabb dolgokat
is igyekezzék itt felfedezni.

Horvát már csak a következő évben szabadulhatott el az
országbíró mellől, hogy küldetésének eleget tegyen.

Megérkezvén január 4-én Pozsonyba, azzal a kéréssel mutatta
be másnap a káptalannak a nádor megbízólevelét, részesítse még
több nagylelkű adományban is a Nemzeti Múzeumot. A káptalan
azonban vonakodott a már hozott határozattól eltérni, és a kano-
nokok a betegeskedő préposthoz, ez pedig a kanonokokhoz utasí-
totta Horvátot. Végre január 7-én abban állapodtak meg, hogy
néhány kötettel többet is kikereshet Horvát, mint a mennyi a
jegyzékben foglaltatik.

A Múzeum iránt a többenél is több jóindulatot mutató Melczer
kanonok kíséretében járt fel Horvát több napon keresztül a szé-
kesegyház tornyába, a hol a könyvtár őriztetett. A zord hidegben
alig voltak képesek naponkint egy-két órát itt eltölteni. Végre a
kanonok megbetegedett. És így Horvát nem volt képes száz
kötetnél több kéziratot átnézni. Azt ígérte azonban Melczer, hogy
alkalmasabb időben szívesen fog segítségére lenni, csakhogy a
Nemzeti Múzeum minél több ajándékhoz jusson.

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1812. Nro. 1964.

Miller feljegyzései szerint Horvát István a következő kéziratokat és nyomtatványokat szállította Pestre, mint a pozsonyi káptalan megbecsülhetlen értékű, fejedelmi ajándékát.

I. Kéziratok.

[387. Qu. Hung.] Missale Hungaricum. XII—XIII. század. Az úgynevezett Pray-kódex, a mely a halotti beszédet, a legrégebb magyar nyelvemléket őrizte meg számunkra.

[C. L. M. Ae. 220.] Missale secundum ritum ecclesiae Strigoniensis. XIV. század. 2-r. Hártján.

[C. L. M. Ae. 222.] Missale Strigoniense. XIV. század. közepe. 2-r. Hártján.

[C. L. M. Ae. 214.] Missale Strigoniense. XIV. század. 2-r. Hártján.

[C. L. M. Ae. 95.] Missale Strigoniense. XIV. század. 2-r. Hártján.

[C. L. M. Ae. 215.] Missale Strigoniense. XV. század eleje 2-r. Hártján.

[C. L. M. Ae. 216.] Missale Strigoniense. Per manus Michaelis de Tynstain (=Tyrnau, Nagy Szombat). XV. század eleje. 2-r. Hártján.

[C. L. M. Ae. 218.] Missale Strigoniense. XV. század első fele. 2-r. Hártján.

[C. L. M. Ae. 94.] Missale Strigoniense. XV. század. 2-r. Hártján.

[C. L. M. Ae. 219.] Missale Strigoniense. Anni 1488. 2-r. Hártján.

Ezen felül egy Missale 2-r., hártján, melynek azonosságát nem voltunk képesek megállapítani.

[C. L. M. Ae. 128.] Breviarium Blasii canonici Posoniensis. XIV. század. 2-r. Hártján.

[C. L. M. Ae. 126.] Biblia. Per manus Udalrici Turrificis de Mistelbach. Anno 1424. 2-r. Papíron.

[C. L. M. Ae. 89.] Martyrologium. XIV. század vége. 2-r. Papíron. [Miller szerint hártján.]

[C. L. M. Ae. 50.] Biblia. XIII. század. Hártján 2-r.

[C. L. M. Ae. 78.] Biblia Venceslai Ganois canonici Posoniensis. XIV. század eleje. Hártján. 2-r.

[C. L. M. Ae. 196.] Vegyes tárgyú kézirat: tartalmát biblia-magyarázó jegyzetek, Psalterium cum glossa és Livius első könyve teszik 2-r. XIV. század. Hártján és papíron.

[311. Qu. Hung.] Pápay János. Az oltári szentségben a Christus jelenlétének igazságáról. Klagenfurt, 1608. 4-r. Papír-kézirat.

II. Nyomatványok.

- Missale Strigoniense. Nürnberg, Ant. Koburger, 1484. 2-r.
 » » Velence, Erhard Ratdolt, 1486. 2-r.
 » » Brünn, Stahel és Preinlin, 1491. 2-r.
 » » Velence, Joh. Emer. de Spira, 1495. 4-r.
 » » Velence, ny. n. n. 1503. 4-r.
 » » Velence, Lucas Antonius de Giunta, 1507. 8-r. (Millernél tévesen 1501.)
 » » Velence, Nicol. de Francfordia, 1511. 4-r.
 » » Velence, Joh. Em. de Spira, 1498. 2-r.
- Missale Ordinis Sancti Pauli primi Heremitaë. H. és é. n. 2-r.
 Hártyára nyomtatva.
- Missale Strigoniense. H. és é. n. 4-r. (Igy meghatározhatatlan.)
 Missale Quinqueecclesiense. Velence, ny. n. n. 1499. 4-r.
 Missale Zagradiense. Velence (1511. Évszám nélküli péld.) 2-r.
 » » Velence, 1511. 2-r.
- Ordinarius Strigoniensis. Nürnberg, Geor. Stucho, 1496. 8-r.
 Ordinarium Strigoniense. Velence, Lit. Giunta, 1520. 8-r.
 Telegdi Nicolaus. Ordinarium officii Divini. Tyrnaviæ. 1580. 8-r.
 Psalterium ecclesiae Strigoniensis. Velence, Lucas Antonius de Giunta, 1515. 4-r.
- Breviarium Strigoniense. Velence, Petrus Liechtenstein, 1524. 8-r.
 Breviarium Zagradiense. Bécs, Leopoldus Voigt 1687. (Helyesebben: 1688.) 8-r.
- Liber ordinarius Strigoniensis. 8. Viennæ, 1588. « (Ilyen czim és évszám alatt nem ismeretes. Valószínűleg össze van tévesztve az 1558-iki esztergomi Breviariummal, a mely a pozsonyi káptalanból került a M. N. Muzeumba.)
- Ordo et ritus ecclesiae Strigoniensis. Viennæ, typographia Societatis Jesu. 1560. 8-r.
- Directorium ecclesiasticum. Nagy-Szombat, typis Academicis, 1674. 8-r.
- Johannes de Thwocz. Chronica Hungarorum. Augsburg, Erhardus Ratdolt, 1488. 4-r. (Miller jegyzékében hibásan: 1483 van.)
 Jacobus de Voragine. Historia Lombardica. Ulm, 1488. 4-r.
 Pelbartus de Temesvár. Sermones de tempore. Strassburg, Johannes Knoblauch, 1506. 2-r.
- Pelbartus de Temesvár. Sermones de Sanctis. Hagenau (Millernél tévesen; Argentorati), 1509. 4-r. 2 kötet.
- Pelbartus de Temesvár. (Helyesen: Oswaldus de Laskó), Quadragesimale bigae salutis. Hagenau (Millernél rosszul: Argentorati) 1498.

Pelbartus de Temesvár. *Stellarium coronae benedictae Mariae Virginis*. Hely és é. n. 4-r.

Pelbartus de Temesvár. *Sermones*. H. n. 1489. 4-r.

Bornemissza Péter. *Prédikációk*. Detrekő, 1584. 2-r.

» » *Postilla*. I. rész. Komjáthi és Szempte, 1573. 4-r.

Erdősi Sylvester János. *Új testamentom*. Sárvár, 1541. 4-r.

Telegdi Miklós. *Evangeliumok magyarázatja*. I. rész, Bécs, 1577. II. rész. Nagy Szombat, 1578. 4-r.

Telegdi Miklós. *Evangeliumok magyarázatja*. Bécs, 1638. 4-r.
Historia columnae Traiani cum Iconibus. Fol. (E czim alatt nem lehetett feltalálni.)

Thalassus Ferdinando III. *oblatus*. Bécs, 1631. 2-r.

Draskovich György. *Philosophia*. Grác, 1618. 2-r.

Sebacher Johannes. *Der zum vierten Erbaute Tempel Salomon*. Nagy Szombat, 1703. 2-r.

Monoszlai András. *A képek tiszteletéről*. N. Szombat, 1588. 4-r.

Monoszlai András. *A Szentek segítségéről*. N. Szombat, 1589. 4-r.

Monoszlai András. *Apologia religionis Christianae*. Nagy Szombat, 1588. 4-r.

Monoszlai András. *Az Isten malasztjáról s a szabadakaratról*. Nagy Szombat, 1600.

Agendarius liber (magyarúl). Nagy Szombat, 1596. 4-r.

Zvonarics Mihály. *Magyar postilla*. Csepreg, 1627—28. 4-r.

Evangeliumok és Epistolák. Bécs, 1616. 8-r.

Keresztúry Pál. *Csecsemő kerestyén*. Gyulafejérvár, 1638. 4-r.

Pázmány Péter. *Az setét hajnalszagg után búdosó Luthéristák vezetője*. Bécs, 1627. 4-r.

Viszocsányi Franciscus. *Hecatombe sacra*. Nagy Szombat, 1690.

Okleveleket egyáltalában nem engedett át a káptalan, abból indulván ki, hogy magánlevéltárában csakis a káptalan jogaira vonatkozó iratokat őriz; a hiteleshelyi okiratokból pedig csak abban az esetben adhatna ki valamit, ha az országgyűlés őket esküjök alól feloldaná.¹

¹ Horvát István által a nádorhoz beterjesztett jelentés másolata a könyvtári irattárban. A. 1812. Mátray Gábornak Horvát István felett tartott emlékbeszédében azt olvassuk, hogy 1813 június 22-én ismét Pozsonyba küldetett a káptalan által újabban átengedett kéziratok átvételére. Sőt Vass Bertalan (Horvát István életrajza p. 227.) tudni véli, hogy ezúttal is sok misés könyvet és egyéb régiséget hozott magával, bár fáradozásainak nem volt oly eredménye mint első ízben. Tény, hogy a nádor júniusban újból megbízta Horvát Istvánt, hogy Pozsonyba utazzék. »Juniushan vettem

Bármily háládatlannak mutatta magát Miller Széchényivel szemben, midőn a könyvtár őrének kinevezése szóba került, nem tagadhatjuk, hogy mint a Nemzeti Múzeum igazgatója sem fordít kevesebb gondot a könyvtárra, mint annakelőtte. Folytonosan kutat a becsebb nyomtatványok és kéziratok után, igyekszik ezeket — rendszeren a nádor hathatós közbenjárásának felhasználásával — megszerezni, állandóan sürgeti a köteles példányok pontos beszolgáltatását stb.

Midőn József nádor Prágába utazik, felkéri őt, hasson oda, hogy a Budai Krónikának a prágai egyetemi könyvtárban őrzött példányát a csehek vagy adják el, vagy ajándékozzák oda a Nemzeti Múzeumnak.¹

Már régebben kereste Werbőczy horvát fordítását is; míg végre arról értesült, hogy Verhovác zágrábi püspök könyvtárában van egy példány. Azonnal felkérte a nádort, vesse magát közbe, hogy a püspök a Múzeumnak átengedje. Úgyszintén, hogy szerezzék meg a nagyváradi káptalan birtokában lévő Forgách Pál-féle, 5—6 kötetből álló kéziratgyűjteményt, valamint a szintén itt őrzött és igen ritka Historia Lombardicát, mely a

Nádor Ispánnak parancsát, hogy ismét Pozsonyba induljak — írja 1813 október 8-án Horvát Endrének. Menni akartam; az öreg (az országbíró) hetenként bízott az eleresztéssel, azonban hetenként itt tartoztatott, azt felelvén végre, hogy én az ő szolgálatában és nem a Nádor Ispányéban vagyok.« November 23-én ismét panaszkodik barátjának, hogy a szolgaság terhei, nagy kedvetlenségére akadályozzák pozsonyi útját. Nem is fordult meg Pozsonyban, csak 1814 június 15—július 15-ike közt, még pedig az országbíró kíséretében átutazóban, a mikor aligha volt érkezése a könyvtárban kutatgatni. Bizonyára e miatt nem találjuk sem a hivatalos iratokban, sem a Múzeum gyarapodási naplójában nyomát annak, hogy másodízben is hozott volna kéziratokat Pozsonyból.

¹ Országos levéltár. Acta Musei. A. 1812. Nro 968. A Krónikát ezalatt Tibolth is folytonosan kereste Széchényi számára. Legutóbb Kott Jakabnak a müncheni udvari könyvtár első titkárának írt ennek megszerzése ügyében. Ez azonban november 2-án kelt levelében azt válaszolta neki, hogy végtelenül sajnálja, de a Budai Krónika nincsen birtokában; már többekkel levelezett annak megszerzése ügyében, sőt 1000 forintot is ígért érte, de hasztalan. Augsburgban — mint mondják — lett volna egy példány, a melyet a württembergi király vett meg. Nincs meg a 300,000 kötetből álló müncheni udvari könyvtárban sem. Őneki megérne 1000 aranyat is, csakhogy természetesen elsősorban az ő könyvtárunknak kellene megszereznie, ha alkalom nyílnék rá. Széchényi-levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 81. szám.

magyar szentek életrajzait tartalmazza, s a melyet a tudósok már nem egyszer kerestek az országos könyvtárban.¹

A nádor írt mindkét helyre, s közbenjárásának meg is lett a kívánt eredménye, mert a zágrábi püspök elküldötte Werbőczyt, Csáky László nagyváradi nagyprépost és a káptalan pedig átengedte úgy a Forgách-féle kéziratokat, mint a Historia Lombardicát.²

Ugyanígy jutott a könyvtár, Fischer István báró egri püspök és káptalanának ajándékából, Veranchich Antal kéziratainak birtokába.²

Koller József pécsi nagyprépost pedig, Kovachich útján, 7 oklevelet küldvén be a könyvtárnak, kinyilatkoztatta, hogy Veranchichnak 5 kötetre terjedő kézirateit, a melyeket Jankovics Miklósnak engedett át használatra, szintén a könyvtárnak adományozza. Eljárván Kovachich megbízatásában, arra a körülményre hívta fel még Miller figyelmét, hogy ő, évekkel ezelőtt, több oly Veranchich-féle másolatot kölcsönzött ki Jankovicsnak, a melyek a Széchényivel kötött szerződés értelmében a könyvtárt illetnék meg; tegye meg tehát a szükséges lépéseket, hogy ezeket Jankovics mielőbb beszo- gáltassa.

Midőn Miller Kovachich értesítése alapján felszólította Jankovicsot, küldje meg a Múzeumnak a Veranchich-féle kéziratokat, ez azt válaszolta neki, hogy csak abban az esetben hajlandó e- legget tenni a felhívásnak, ha látni fogja Koller átengedési nyilatkozatát. Miller tehát arra kérte Kollert, küldje ezt meg neki, vagy Kovachichnak.

Erre azonban már nem volt szükség, mert időközben — Miller kérelmére — a nádor is felhívta Jankovicsot a kéziratok átengedésére; mire Jankovics december 15-én a Koller-féle kézira- tok haladéktalan beszo- gáltatását megígérte; Kovachich másola- taira vonatkozólag azonban azt válaszolta, hogy ezek, a mint ez Millernek 1804 ápril 10-én kiállított elismervényből is kitetszik, már nincsenek nála.³

Jankovics nyilatkozata arra bírta Millert, hogy közelebbről tájékozza magát e másolatokat illetőleg. Miután abban a vélemény-

¹ Országos levéltár. Acta Musei. A. 1812. Nro 999.

² U. ott. Nro 1445, 1619.

³ U. ott. Nro 1541.

ben volt, hogy Kovachich is, Jankovics is egyformán üzérkedvén a kéziratokkal, egyiknek szaván sem lehet elindulni, s csak az a kérdés hogy melyik szedte rá a másikat, Tibolthhoz fordult felvilágosításért, a ki ekkor Széchényi jószágigazgatója volt.

Tibolth válaszában elmondotta, milyen szerződés állott fenn grófja és Kovachich közt, és miként kötelezte magát ez utóbbi nem csak a már birtokában lévő kéziratok átengedésére, hanem arra is, hogy a jövőben megvásárlandó dolgokat szintén a grófnak fogja első sorban felajánlani. A midőn azonban Széchényi arról értesült, hogy Kovachich valóságos kereskedést űz kéziratgyűjteményével, hogy egy dolgot több példányban is lemásoltat, s míg az eredeti okleveleket és kéziratokat a többet ígérőnek adja el, addig neki csak az értéktelen másolatokat juttatja, megszakított vele minden összeköttetést, fentartván magának a jogot azokra nézve, a mikre Kovachich szerződésileg kötelezve volt.

Így történt, hogy Kovachich magához váltván 100 forintért Bujanovich Ágoston bécsi udvari ágenstől hét darab Veranchich-féle iratot, ezeket felajánlotta 200 forintért Széchényinek. A gróf sokalta az összeget, és beleegyezett, hogy Kovachich másnak adhassa el, azzal a kikötéssel mégis, hogy ezek másolatait helyezze el az országos könyvtárban. Később megbánta, hogy elmulasztotta a vételt, de már nem változtathatott a dolgon, miután Jankovics, a ki túl akart tenni Széchényin és csak is eredeti okleveleket és kéziratokat gyűjtött, kifizette Kovachichnak a 200 forintot. Nehogy azonban az iratok veszítsenek értékükből az által, hogy másolataik megvannak az országos könyvtárban, Jankovics azon ürügy alatt, hogy a saját költségén, de Kovachich neve alatt ki akarja adni az iratokat, a másolatokat elkérte Kovachichtól, a ki ezeket neki át is szolgáltatta. Látván azután Kovachich, hogy a kiadásból nem lesz semmi, Széchényi pedig nem szűnik meg sürgetni a másolatokat visszaszolgáltatását, az ügy elintézését rábizta a Múzeumra. Így jutott a másolatok sorsa Miller kezeibe, a ki még azt is magállapította, hogy Jankovics nyilatkozata, mintha ő az iratokat már visszaadta volna, nem felelt meg a valóságnak, mert abban az elismervényben, a melyre ő hivatkozott, nem a Veranchich-féle iratok átvétele igazoltatott, hanem más egyebeké. Nem lehet cso-

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1812. Nro 2115.

dálni, ha ilyenek után nagyon rossz véleményt alkotott magának Miller Jankovics felől.¹

A köteles példányok beszolgáltatása miatt is még mindig sok volt a panasza Millernek. Miután a pozsonyi újságok és országgyűlési iratok kiadóját, Weber Simont, minden eredmény nélkül szólította fel több ízben nyomtatványai beküldésére, sőt választ sem kapott leveleire, azzal az indokolással, hogy a könyvtárnak nincsen pénzalapja az ily munkák megszerzésére, e gyakran kéréselt nyomtatványok hiánya pedig nem válik az intézet dicsőségére, folyamodott a nádorhoz, hogy a mondott köteles példányok a helytartótanács útján szereztesse be a könyvtár részére. A nádor által a helytartótanácsához intézett felszólításnak lett is annyi fogantatja, hogy Weber — már a következő évben — megküldötte az 1811—12. évi országgyűlés naplóját; az Aktákra vonatkozólag azonban azt jelentette, hogy ezek nem nála nyomattak. Miller újból kérte a nádort, sürgesse meg a hiány pótlását. Mire a nádor Pozsony város hatóságát hívta fel, hasson oda, hogy ez megtörténjék.²

Október 19-én meglátogatván a nádor, a német lovagrend nagymesterének, Antal főhercegnek kíséretében az intézetet, Miller kérésére megengedte, hogy Kyss Sándor táblabíró a könyvtár termében előadást tartson az általa összeállított és minden nyelven egyaránt használható írásjegyekről.

Kyss a felolvasást 21-én csakugyan megtartotta, a tudományos világ élénk érdeklődése mellett. Rendszerének ismertetését azzal fejezte be, hogy leírta módszere szerint az egyik hallgatója által először angol, azután görög nyelven elmondott Miatyánkot, azután pedig leolvasta. A jelenlevőket nagyon meglepte a dolog újdonsága, gyakorlati hasznót azonban nem mertek jósolni a kísérletnek.³

Tudomásunk szerint ez volt az első tudományos előadás a könyvtár helyiségeiben.

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1813. Nro 671.

² U. ott. A. 1812. Nro 2114. A. 1813. Nro 465.

³ Vereinigte Ofner und Pester Zeitung. 1812. p. 951. Acta Musaei Nationalis Hungariaei. I. 145. Kyss munkája nyomtatásban is megjelent e cím alatt: Elementare Universale totius generis humani Alphabetum, Logometria, Orthographia, Logosophia scriptum item diplomatica et currens, in perpetuis legibus naturae fundata. Pesthini, 1813. 4. 82.

Míg intézetünk napról-napra örvendetesen fejlődött, gyarapodott, újabb meg újabb eredményeket mutatott fel, Miller nagymérvű elfoglaltsága közepette sem volt képes elfojtani lelkében azt a rég érzett keserűséget, hogy az udvar nem méltányolja eléggé szolgálatait.

Ismét egy munkában, küzdelemben gazdag esztendő végéhez jutott, a nélkül, hogy a várva várt kitüntetéshez közelebb látta volna magát. Pedig napról napra jobban érezte a kor terhét vállain, sőt az utóbbi időben egészségi állapota sem volt kielégítő.

Mindez ónsúlylyal nehezedik lelkére, midőn 1812 december 29-én tollához nyúl, hogy a közeledő újév alkalmából a maga és tisztviselőtársai jókívánatait tolmácsolja a nádor előtt. Nem képes erőt venni mélységes lehangoltságán s panaszosan említi, hogy ő már nem fog többé az intézetnek hasznos szolgálatokat tehetni. A szükséges munkaerők hiányában annyira kimerült, hogy ötödik hete kénytelen szobáját őrizni. Azonban — a mint ezt megígérte ő fenségének — buzgalma nem fog csökkenni végső lehelletéig. Ámbár most lép be 41. szolgálati évébe, mely idő alatt ősei példájára ő is igyekezett hűségét a haza és a felséges uralkodóház iránt többféleképen tanusítani, ennek daczára keserűen tapasztalta a két év előtti mellőztetésből, midőn a királyi udvarnokság iránt benyújtott kérvénye visszautasított, hogy mindez nem vétetik figyelembe, noha kevesebbet, tekintve származását és őseinek érdemeit, igazán nem kérhetett. Nem keresi ugyan a kitüntetések, de restelli, hogy így, e vigasztalódás nélkül kell életét befejeznie. Nem tagadja, ez fáj neki. Így, bánkódva zárja le ezt az esztendőt, abban a reményben, hogy talán a jövő mégis meghozza a várt enyhülést.¹

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1813. Nro 156.

EGRESSY GÁBOR IRATAI A MAGYAR NEMZETI MÚZEUMBAN.

VÉRTESY JENŐTŐL.

1901-ben értékes gyűjtemény jutott a Magyar Nemzeti Múzeum birtokába. Egressy Gábor hagyatéka ez, melyet fiától, Egressy Ákostól, a Nemzeti Színház tagjától szerzett meg a Múzeum: a nagy művész levelezése, okiratai, jegyzetei, művészeti könyve és törökországi naplója kézírata.

1831-től 1866-ig terjednek ez iratok. Egyaránt érdekesek irodalmi és színészeti szempontból. A levelek mindig a legközvetlenebb, legbizalmasabb adatok. Apró mozaik-koczkák nagy épület színezéséhez. Az emberek legközvetlenebb jellemzését leveleikből lehet megrajzolni. S itt találjuk az író- és művészvilág annyi kiváló alakjának leveleit közel négy évtizeden által, irván őket ragyogó és felhős napokban. Ezen gyűjteményt fogom e lapokon ismertetni.

Első darabja 1831. febr. 15-én kelt Kassán. Imre testvéréhez írja. Nehéz idők voltak azok, a magyar színészet vándorévei. Déryné Naplója tanubizonyságot teszen róla. Egressy Gábor még fiatal ember, a harmincz éven innen, már családos, mély és erős ambícióval, férfias komolysággal és igen szűkös viszonyok között. A férfias komolyság megmarad a szűkös viszonyok közt is, de a kedély rugóit meglankasztják a napi gondok. Valami nyugodt és keserű philosophia fejlődik ki ebből. »A reális élet relativ fogalom.« (1836. ápr. 23. Kassa.) »Becsülete sok, pénze kevés.« (1836. ápr. 16. Buda.) Már akkor Béni öcsöje is színésznek állott. Az idősebb testvér védi magát, hogy nem ő csábitotta Bényt e pályára, ám ha itt van, ő oltalmába veszi. Korhelységnek, lustaságnak itt sincs jövője, ide is szorgalom kell. (1833. ápr. 17. Kassa.)

A fővárosban forr már valami élet. Egressy odavágyik. Csak ott van élet: »A falvak, városok csárdák, rablótanyák, csak a

fővárosban nyílnak a felsőbb gyönyörök virágai.« (Imréhez, 1836. szept. 16. Buda.) Egy év mulva már Pesten volt, mint a Nemzeti Színház elsőrendű tagja.

Az 1837—38. évekből két kötet színlap őrzi bécsi utazása emlékét. Tanul, jegyez és elrakosgat mindent, a minék hasznát veheti.

A 30—40-es évek mozaik-darabjait összeszedvegetni nem hálátlan munka. A magyar szellemi élet igazi ifjai fölpezsdülése. Való igaz, hogy bármely kor arczát közelről nézve, meglátjuk a redőket, ránczokat is, de még így is annyi szép marad e korban. Leveleiben élet van: a semmit-mondó, üres levelek mutatják a leg-szomorúbb korszakot.

Egressy már az elsők közt van. Uj korszakot fog teremteni — írja Kazinczy Gábor. (1838. dec. 11. Berettyó.) Hadvezérségre képezte ki magát — írja Krizbay Dezső Miklós. (1839. jan. 18. Kolozsvár.)

Ennek a derék erdélyi írónak éles és szellemes tolla van. Pár mondattal jellemzi a Királyhágóntúli ország kicsinyes viszonyait s közli megjegyzéseit Egressyvel a színészekről, a kik Kolozsvárott is fölléptek. Mert az érdeklődés nagy: Dérynének is külön pártja van, Lendvaynének is, ki »átkozott ügyes.« Párbajra is mennek miatta erdélyi fiatalok. Laborfalvi Rózát is látta: Még nem kész, de sokat lehet várni tőle. Lendvayt is látta. Az meg »kábult a sokoldalúság édes álmaitól.« De nem csoda: a fényes, a deli Lendvay, kit a természet pazarul megáldott ezüst hanggal, délczeg termettel, szembeállítva Egressyvel, kinek először hangja gyöngeségével kellett megküzdenie. Már ekkor megkezdődött köztük a verseny, melyben Egressy markáns egyénisége diadalt aratott Lendvay elragadó szavalóművészetén. Írókról is esik szó. Dicséri Krizbay Bajzát, a ki olyan keményen megadja Csátónak. Toldynak — még akkor Schedel — állandó jelzője a »kedves«. Jól is van alkalmazva rá, kiben nem volt egyéb, mint lelkesedés és jóindulat. (Krizbay Egressyhez. 1839—40. Kolozsvár.)

A Nemzeti Színház első éveit akkor telnek el, de nem csendességben, hanem valóságos háborúban. A színház falai közt s a hírlapokban keserű polémiák folytak. Egressy naplójegyzeteiben egy-két kemény megjegyzés olvasható. 1840. ápr. 13.: »Meggzabadultam a részvényes választmány igazgatásától... az erkölcsi

dögvészttől.« 1841-ben már újra visszatért a színházhoz, de véleménye nem változott s azt jegyzi föl naplójába, hogy a színügy kétségbeesésig szomorú állapotban van. (Egressy naplójegyzetei. Tom. I.) Mai szemmel nézve látjuk e kijelentések túlzását, de őszintén vannak írva. Nem személyes tekintetek jönnek szóba, hanem elvi kérdések. A rohamos fejlődés szüksége ez: ki kell folyni a rossz vérnek. Egressyt pedig aczélosabbnak, rugalmasabbnak látjuk e levelekből, mint előbb volt. Sértett önérzete egyszerre fölforralja vérét. Fog ő még többször is hátat fordítani a színháznak és visszatérni újra. A vére elhajtja, a szíve visszahúzza; érdeke soha, az egész ember csupa idealismus.

1842-ben Egressy újból külföldi tanulmányuttra indul. 1842—43-ból újból két kötet bécsi, müncheni és párisi színlapot hoz. A »Honderü« 1843. évfolyamában olvashatók cikkei tanulmányútjáról, »Egressy Gábor emlékében«¹ uti jegyzetei. Levelei kiegészítik. Irinyi József ír neki ajánló-levelet Dumas pèrehez (1843.): »Un Kean excellent et un Lear parfait.« Egressy nem emlékezik róla, hogy járt-e Dumasnál, ennél a genialis ironál és örök bohémnél, a ki Victor Hugóval az egész francia dráma arcvonalát megfordította. A levelezés különben igen sűrű Egressy és felesége között. Kívüle még sógorának, Szentpétery Zsigmondnak ír egyszerű-kétszer, többi barátait a lapokba írt cikkeihez utasítja. Nem ér rá annyinak írni. Családját régi pártfogója és barátja, Fáy András veszi védelmébe.

Egressy bőven ír tanulmányútjában mindenről, de valami állandó izgatottságban. Mohón nyeli az új benyomásokat, hogy egyet se szalaszszon el. Mintha ködfátyolképeket vetne föl elének: Páris, a végezel, a hová valahára eljut, nyüzsgő, hullámzó embertömeg, csodásan pezsgő élet; a Theatre Française, a hol elragadtatva látja adatni saját szerepeit, a nagy Rachel, a ki valóságos mámorba ejti, majd Scribe, a mint egy izomrándulás nélkül nézi végig saját darabja bukását, majd a Casimir Delavigne temetése, a hogy a francia nép tiszteli meg jeleseit; aztán az 1843. év karácsonya, a mikor a párisi magyarok — valami negyven, többnyire kézműves — megvendégelik s egyikük gyönyörű tósztot mond. — Másfelül Egressyné levelei, a ki az itthoni viszonyokról értesíti, hogy Fáyék milyen jók hozzá s hogy a pesti színház legnagyobb

¹ Kiadták fia. Pest, 1867.

eseménye a Szigligeti »Szökött katonája«. Az egyszerű igazi népies hang diadala, tódul rá a közönség. De kell is a siker Bartay igazgatónak, mert rossz hire van, vígan élük életüket, hajnalig mulatnak Lászlóval, Lendvayval. Egressy irogatja haza túlzó kifejezéssel teli leveleit, egyszer sem mulasztván kiemelni, hogy mennyire szeretné, ha mind e sok szépet felesége is láthatná. Nincs benne semmi a bohémból, a könnyelmű művészvérből, a ki vígan járja a nagy világot. Egressy idegenül, magában érzi magát, csak az otthont sóvárogja, egészsége is el-elhagyja, csak a szinpad gyógyítja meg. Egressyné pedig szívesen lemond minden dicsőségről, csak a férje jöjjön haza. (Egressy és Egressyné levelei. 1843.)

Egressy újból elfoglalta a színháznál színészi és rendezői helyét. Folyton tanul, de már teljesen kiforrt és megállapodott tehetség. A művészet szent előtte s ha valaki ehhez nyúl, szikrát ad mindjárt, mint az aczél. S ilyenkor nem kimél senkit. Jellemző Szigligeti és Egressy véleménye, mikor az »Antonius és Cleopárára« készülnek (1845. márcz. 4.) Szigligeti a reális, számító ember: Shaksperet még nem érti meg a nagy közönség; fordításai rosszak; nincs, a ki eljátsza, mert arra születni kell. Gyöngye gyermekek óriás vértet hordanak. Egressy határozott, férfias betűivel három oldalról körülírja az ívet, a min a Szigligeti véleménye van. Úgy megszálja, mint az ostromlott várat. Shaksperet adni kell, nem szabad a karzattal törődni. Fordítása is van jó, ott a Vörösmarty »Julius Caesarja«. Aztán hol az az elbizott számár, ki azt merné állítani, hogy ő Shakspere-szerepre született? Aztán rőffel mérik a művészetet? A legnagyobb színészek középtermetűek voltak. Egressy czélzást látott saját — közepesnél nem nagyobb — termetére s ez még jobban fölforraltta. Az Egressy hiusága különben csak túlságos önérzet. Nem az a hiuság, a mely folyton magát szemléli a tükörben. Dicsérő kritikák, taps, koszoru se teszi azzá: ebben a nagy halom levélben sikereit, kiválóságait soh'sem emlegeti. De művészete tagadhatatlanul Achilles-sarka. A ki hozzá ér, arra kardot ránt.

A színház sok visszás állapota hirlapi fölszólalást idézett elő Czakó Zsigmond részéről. Elvi dolgokról esett szó, de sokan személyes megbántásnak vették. Gyűjteményünkben van Egressy, Lendvay, Szentpétery és Fánccsy rendezők levele Ráday igazgatóhoz, melyben e miatt lemondanak. (Pest, 1847. márcz. 27.)

Eme polémiák rendszerváltozást vontak maguk után s a színház igazgatását a legjobb kezekre bízta: Bajzáéra. Egressy ismét rendező, Egressy Bajzával is vitázott már az »Athenaeumban,« ugyancsak keményen, de ez jó viszonyukat nem tette tönkre. Bajzától is sok levél van. Rideg, kimért formában ír ez az érzélgősséggig lágykedélyű ember — oly ellentét, mely egész életén végigvonul. Sokat és komolyan dolgoznak a színpad műsorának élénkítésén. Ekkor tűnik föl Hugó Károly is, ki fényesen indult pályáját olyan groteszk módon végezte. Bajza csodálkozik követelő föllépésén. Pénz kevés van, a díszletekkel takarékoskodni kell. 1848. márczius havában készülnek Czakó utolsó darabjára, a »János lovagra.« A nyugtalan költő már megtalálta az örök nyugalmat. Május havában adják elő Victor Hugo hatalmas és rettentés darabját, »A király mulat«-ot. Bajza nincs megelégedve a hatással: a közönség nagyon zordnak találta. (Bajza levelei Egressyhez. 1847—48.) A nemzet nagy drámájának prologusát már eljátszották akkor.

A Nemzeti Múzeum levéltára igen gazdag a szabadságharcra vonatkozó iratokban. Lázás, fölhevült korban írvák, az érzelmet le kell hűteni, a valóság rostáján átszűrni a dicséretet és gáncsot egyaránt s így használni e rendkívül becses gyűjteményt. Ez iratokhoz járulnak most már az Egressy levelei is.

Mert ő kivette a forradalomból a maga részét, sőt nagyobbik fia, az ifju Egressy Ákos is katonának állott. Egressy Béni nemkülönb. A levelek teljes képét adják Egressy Gábor e működésének, a mit igazi rokonszenvvel kísérünk végig.

Megkapóan szép levele, mit feleségéhez ír július 26-án. Egyre ismétlődő dolog, hogy mikor az ember a halál közellétét érzi, végigvonul szeme előtt egész pályája. Egressy is végigfut a multon: Örömeit, szenvedéseit oly mélyen érezte, hogy eleget élt. Fia mellett fog harcolni. Résztvesz a véres drámában. Ő, ki kevés napok előtt Brutust, Mátyás királyt játszotta, most néma személy lesz. Sok javával éltek a hazának, itt a fizetés ideje. Ezt írja a Buda gőzös hátán, a mint lefelé úszik a Tisza vizén.

Még e hóban az ó-becsei táborból ír feleségének. Találkozott fiával. Csupa lelkesedés: »Paradicsomi föld! Tiszta, hőslékű fiak!« De véleményei még nagyon ingadoznak. A forradalom sok salakot hord felszínre. Következő napi levelében már árulást emleget.

Már megdördülnek a fegyverek és megvillannak a kardok. Vívnek a ráczokkal Szenttamás és Földvár körül. Cserey Ignác őrnagy biztatja Egressyt, hogy fia szeme előtt van és vigyáz reá. (Ó-Becse, jul. 30.) Egressyné örül, hogy apa és fia együtt lelkesíthetik egymást, de aggódik értük s nem meri visszahívni sem, nehogy a gyávaság vádja száradjon rajtuk. (Pest, aug. 7.) E lázas korban a vád hamar születik. Egressy írja, hogy Petófit is szidják mindenütt s ő még védeni sem meri (Ó-Becse, aug. 8.).

Meghatók az öreg Rácز Sándor levelei. Ez az öreg ember valaha Egressy színésztársa volt, de abbanhagyván a színészi pályát, igen rossz sorsra jutott. Egressy, hogy segítsen rajta, két diák fiát hozzá adta szállásra, felügyeletre. Most, mikor Egressy Ákos a táborban van, fölkeresi. Igen kemény levelet ír az apának, hogy fiát a harcba vitte ilyen fiatalon s kiteszi a katonák durva társaságának. Csupa túlzó szeretet és aggódás. Hát még mikor növendékét betegen látja! Ákos órállás közben rosszul lett s összeesett. Egy hitvány iskolában szállásolták el, hol a láz hevében ruháit szakgatta és a ráczok ellen akart menni. (Ó-Verbász, szept. 5.) A fiatal honvéd különben hamar kiheverte a betegséget, mert két hét múlva már részt vesz Szent-Tamás ostromában. (Cserey Ignác Egressyhez, Ó-Verbász, szept. 21.)

November 26-án Szegeden találjuk Egressyt, mint kormánybiztost. Töméredek dolga van, de becsülettel megfelel neki. Kikinda alatt a ráczok. Alig birta meggátolni, hogy fel ne konzolják őket. Tetszik neki az új szerep, a mit most játszik s kedvtelve írja feleségének, hogy egész érdekes megjelenése van carbonari köpenyében, lengőtollas kalapjában. A népet négyszögbe állítja, s egy kocsi tetejéről szónokol nekik. Ekkor áll be katonának a Rózsa Sándor betyár-csapatja. Száz válogatott pusztai lovas. »Gyönyörű nép.«

A következő levelekben guerilla-csapat szervezéséről ad hírt. Egressy Gábor vezérkapitány. Ákos fia mellette van, mint segédtsz. Két hét alatt ötszáz főre rúgott a »borsodmegyei önkéntes védsereg«. (1849. márcz. 26. Kassa és Eperjes közti erdőségben.)

Mindez a »szent tavasszal« történik. Győzelem mosolyg a magyar lobogókra. Egressy Ákos Selmechnél foglyúl esett, de menyasszonya és Szentpétery Zsigmond megszabadították, áthozván az ellenség örsein keresztül. (Egressy naplójegyzetei. 1849. január.)

Egressy Gábor a felvidéken van szabadcsapatával. A vezér-

kapitány maga is lóháton és kivont kaddal jár. Részt vesz az eperjesi harcban, miről jelentést ír Szemere Bertalannak április 7-én. Panasza van a szabolcsi huszárok ellen, a kik nem fedezték csapatát s e miatt nem üldözhetette az ellenséget, kiket a hős Benyitzky őrnagy megvert. »Sáros megye a miénk!« Lelkesült levelének szomorú záradéka, hogy kenyeret kér, mert nincs. Kezén némi csekély sebet kapott. Büszke reá.¹ E sebesült kezével ír Szemerének Kassáról május 1-én. E levelében lemond a csapat vezetéséről: se egészségi állapota nem engedi, se szakképzettsége nincs hozzá.

Egyenes, férfias szavak ezek. Pávatollakkal nem akar ékeskedni. Megtette a magáét: kardot fogott a kezébe, kitarta mellét a golyóknak és lelkesített hatalmas szavával, igazi fegyverével. Jászóváratt átadta csapatát Fodor főhadnagynak. Visszatért a szinpadra, hiszen jobb idők voltak várhatók az eddigi diadalok után.

Hogy nem úgy lett, ismeretes. S mikor a kozák lovak patkói taposták Erdélyt, Egressy Gábor megint a harcmezőre sietett. Iratai közt találtam egy kettétépett levelet feleségéhez, a mi Bem táborából van keltezve. Nagyon levert hangon van írva. Az utolsó felvonást is végigjátszották. Egressy Gábor Törökországba bujdosott Kossuth Lajossal és Bemmel. Egressy Ákos hadnagy volt ekkor a Görgei seregében s Világos síkján rakta le a fegyvert ama szomorú augusztusi napon.

Ekkor következett Egressy legnehezebb esztendeje, a mit bujdosásban töltött Bulgáriában, Törökországban és Szerbiában. Bujdosásának emlékét sok levél őrzi, a mit feleségéhez írt. Tartalmuk jórészt ismeretes »Törökországi Naplójából.« Végtelen elhagyatottságban érezte magát. Komoly és nehezen barátkozó természete már külföldi utjain is éreztette vele családjá távollétét, itt pedig kétszeresen, mikor a száműzetés kenyerét ette. Hosszú ideig nem hallott hírt családjáról, feleségéről, leányáról, kit »Cordeliájának« hív (Belgrád, 1850. ápr 17.), Ákos fiáról, kiről azt se tudja: él-e vagy halott; azonfelül csupa balhírek érkeztek mindenünnen. (Sumla, 1849. nov. 25.) Az elnyomatás, a kivégzések... hollókárogas az éjszakából. A török kormány azt kívánja tőlük, hogy renegátokká legyenek. (Viddin, 1849. szept.-okt.) Bem azzá is lett sokadmagával. S mindennek betetőzésül az emigránsok

¹ »Szerencséje volt« sebet kapni újján — írja naplójegyzeteiben.

pörpatvarai, magyarok és lengyelek viszálykodásai, a főnőkök torzsalkodásai. Satirának hangzik egyik levelén a vízjegy: virágcserep, »Viruljon a hon« fölírással. (Viddin, 1849. okt. 8.) Menne már akár-hová: Franciaországba, Angliába, akár Amerikába, hol két keze munkája után élne meg. (Sumla, 1849. nov. 25.) Vagy akár haza, bármi várjon rá. Politikával soh'sem foglalkozott, csak a fölkelő ráczok ellen harczolt, hátha nem bántják? (Viddin, 1849. okt. 8.)

Felesége nagy-sokára válaszol neki vagy inkább nagy idő telt bele, míg egyik levele kézhez jutott: Haza ne jöjjön, mert el van veszve. (Pest, 1850. ápr. 26.) Ákost besorozták az osztrák hadseregbe közlegénynek. Ők csak megvannak. Szentpétery Zsigmond, Egressyné testvére, pártjukat fogja s mindenben segítségükre van. Elszánják magukat arra az áldozatra, hogy kimennek Törökországba utána. (Pest, 1850. máj. 14.) De az idő múltott s Egressy még mindig egyedül volt. Ideges ingerültsége fokozódik s egy levelében már ezt írja (Belgrád, 1850. máj. 30.): »Epévé változott még a lelke is.«

Összes leveleiben ez a legerősebb kifakadás. Mert másfelül megmarad itt is a régi Egressynek, aczélos, ruganyos egyéniségével. E reménytelen, nehéz napokban van kedve, hogy körülnézze magát. Körülményesen ír a török viszonyokról, török szokásokról (Viddin, 1849. okt. 16.), gyönyörködik a természet szépségeiben. Szeme áttekinti a Haemos bérceit, a hol Belizár csatázott. Itt éltek a hősök, kiket ő lámpafénynél személyesített. (Sumla, 1850. febr. 3.) Török jelmezeket rajzol és török nyelvtani jegyzeteket készít. Mikor családját várja, több ízben lelkekre köti, hogy hozzák magukkal könyveit, különösen Shakspeare drámáit. (Belgrád, 1850. máj. 25.)

1850. június 7-én Belgrádból ír Egressy sógorának, Szentpéterynek. Családja — felesége, Etelke leánya és Árpád fia — megérkezett s a pasa szívesen fogadta őket. Egy hó mulva már Konstantinápolyban vannak. »Forró Szibéria« (Egressy Szentpéteryhez Konstantinápoly, 1850. júl. 2.). Anyagi bajokkal is kell küzdeniük. A hajón utaztukban találkoztak egy angol missionáriussal, Macquovannal. A »Törökországi Napló« is említi ezt, leveleiben még közvetlenebbül ír róla. Valódi szent ez az ember, tiszta és nyugodt lélekkel, mint a pihenő tó vize. Semmi se kötötte őt Egressyékhez, csak a futó ismeretség s mégis tüstént szárnya alá

vette a bujdosókat, sőt pénzbeli segílyt is erőszakolt rájuk (Egressy Szentpéteryhez, Konstantinápoly, 1850. júl. 2. és júl. 22.). Ővéi is írnak haza: Etelke egészen jól érzi magát, tetszik neki a gyönyörű táj, a csónakázás a tenger kék habjain, de annál megtörtebb Egressyné. Őt elsorvasztja az égető nap és a honvágy. (Konstantinápoly, 1850. aug. 24.)

Megvan a válasz is e levelekre. Özvegy Szentpéteryné, Egressyné anyja, unszolja vejét, hogy kérjen kegyelmet s jöjjön haza. Ir Petőfinéről is, ki oly hamar elfeledte férjét s új nászt kötött, (Pest, 1850, aug. 4.)] A derék Szentpétery is ír egyszerű, komoly sorokat, hogy nincs élet a hazán kívül. Régi barátjuk, Fáy András majd közben jár érte. (Aug. 7.).

Egressy még állja keményen. Egész férfias hangon ír Ákos fiának, ki Olaszországban állomásozik, hogy ne csüggedjen, viselje jól magát s minden jó lesz. Ha már bal kézzel veri a sors, használja föl azt a kevés jót, a mi minden rosszban van s tanulmányozza Olaszországot, az olasz nyelvet, a tömérdek műemléket. Fialat embernek leghasznosabb időtöltés. (Konstantinápoly, 1850. aug. 3.) De már tíz nappal később másképen ír Szentpéterynek. Látja, mint halványodnak el a kedves arczok körülötte s azt írja sógorának: nem bánja, bármi lesz, ő visszatér Magyarországba, mert családja itt meghal.

Ezen esztendő emléke a »Törökországi Napló«. Kézirata szintén itt van az irományok közt. Nagy folio kötet, teleírva Egressy szép, határozott írásával, de csonka, a 241. lapon megszakad. A nyomtatásban itt-ott egyes pontok kimaradtak belőle, jórészt politikai dolgok. Fontos különben nincs bennök semmi; legérdekesebb a kimaradt részek közt az angol Thompson romantikus terve, hogy Kossuthtól levelet visz Klapkának, leugorván Görgönél a Duna vizébe s fölúszva Komáromig. (98. l.) Talán Egressy maga sem tartotta valószínűnek s kihagyta. A kihagyott részek közt több vonatkozik a főnökök viszályára, különösen Kossuthra. Egressy nem szerette Kossuthot s határozottan Bem pártjára áll, mikor pörpatvar támadt köztük, pedig Egressy pártos előadásából is eléggé kiviláglik, hogy a vén, indulatos lengyel hős lovagiatlanabb volt Kossuthtal szemben, mint emez ő vele.

Stilusa még a negyvenes évek stilusa, melyet a közbeöltött mondatok, megszakgatott sorok, tömérdek szóvirág szinte lázassá

tesznek. Hü kifejezője a kornak, a kor belső forrongásának, új eszmék éledésének, melyek még nem forrtak ki egészen. Igazi forradalmi stílus, a mely egy csapásra megváltozik az ötvenes években. Akkor már senkinek sincs kedve szilajon nyargalni, a sarkantyút leoldják, sőt a lóról is leszállnak.

A magyar forradalom le volt verve. A büntetés után új rendszer következett el. A zöldtollas generális után a hóhérpallóssal következett a bureaurcata aktákkal és a paedagogus pálczával. A hivatalos zaklatás ezerféle nemét gondolták ki, a pedáns-ság, a gyerekesség csodabogarait, a minek példáit lépten-nyomon adják az Egressy-féle levelek is. Az utókor történelme a Bach-korszak zsarnokságát a »nevetséges« jelzővel is megcsúfolja. Elérkezett a »németre fordított ország,« mint Kővári Józsa írja Egressynek (Torda, 1851. jul. 29.).

Egressy tulajdonképen halálra volt ítélve, de gróf Ráday Gedeon és Fáy András közbenjárására kegyelmet nyert. Két irat vonatkozik erre: az idézés a bírósághoz (1850. okt. 5.) — melyre Egressy följegyezte, hogy szeliden bántak vele a kihallgatáskor — és a megkegyelmezési okirat. (1851. okt. 7.) Következetlenek lettek volna azonban, ha elintézik a dolgot ezzel. A szinpadról tehát letiltották Egressyt.

Családjával együtt a nyomornak lett volna kitéve, ha régi pályatársai nem emlékeznek meg róla. Összeálltak és gyűjtést rendeztek számára. A kezdeményezés érdeme a Komlóssy Idáé.¹ Megvan a gyűjteményben Egressyhez intézett levele ez alkalmából (Pest, 1851. jan. 29.): nemes, emelkedett, bár itt-ott dagályos mondatai, finom kézírása épen olyan tüköre a rokonszenves művésznőnek, mint igéző bájos arczképei. Az aláírást is ő kezdte meg 10 frttal. Sokan nem merték aláírni az osztrák rendőrségtől való féltükben. Egressy nagyon meg volt hatva: elfogadta, de csak kölcsönképen.² A gyűjtőivre rá is van írva későbbi irással: »Vissza van fizetve.« Egressyék egyelőre meg voltak mentve. Az osztrák kormány képes lett volna talpuk alól a földet, fejük

¹ Jókai (Az én életem regénye, Bpest, 1901.) magának tulajdonítja a gondolatot s a kezdeményezést 25 frttal. A gyűjtőiven csak a Jókainé nevét sikerült fölfedezni. Ujabb bizonyossága, hogy az ember nem lehet eléggé óvatos, ha Jókait akarná forrássúl fölhasználni.

² L. Egressy válaszát Komlóssy Idához »Egressy Gábor emlékében.«

felől a levegőt elvenni : ingóságaira is rátette a kezét. Szentpétery saját bútorait bocsátotta sógora rendelkezésére, miről a haszonbéri szerződés tesz bizonyosságot (1850. nov. 16.).

Valamivel jobbra fordult Egressy helyzete, mikor rendezőnek szerződtették a nemzeti színházhoz. De föllépnie tilos volt.

Ákos fiával sűrű levelezést folytat. Főlebbvalói emberséges emberek voltak s 1851-ben már altiszt Ákos. Egressy mindenkép gondoskodni akar róla: biztatja, hogy kiszabadulhat még s köszönő és pártfogást kérő levelet ír Fuchs kapitánynak Padovába. (Pest, 1851. decz. 12.) Ez évben adja ki »Törökországi Naplóját.« Előfizetések, üdvözlő levelek nagy számmal vannak ez alkalomból. Szöllőssy Ferencz, Kossuth volt titkára — kinek kétes szereplése ma sincs tisztázva — megharagudott a »Naplóért« s haragjának valamelyes kifejezést is adott. Megvan Egressy válasza Szöllőssyhez (Pest, 1853. aug. 29). Azt írja, hogy ki nem hagyja naplója második kiadásából sem »a renegátot és az előszobák szájhősét.« Egressy nem szokta kimélni az ostort.

Ez esztendőben gyászeset is éri Béni öcsese halálával, ki kitarásban, ambícióban bátyja párja volt, de ellentéte bohém életmódjában, mi halálát siettetete (Egressy életrajzi jegyzetei öcséséről).

Érdekes adatok az írók levelei ez évekből. A lázas lelkesedés hangját a szomorú humor és a resignatio hangja váltja föl. De mennél többet vettek el a nemzettől, annál gondosabban őrzi, a mi megmaradt.

Pákh Albert nem veszi el jó humorát (Pest, 1851. aug. 30.). Csengery Antal annál jobban el van keseredve (Pest, 1851. jul. 18.). A Kazinczy Gábor levelei is kurták és búsak. Az árnyékok megnöttek és nagyon messze még a hajnal. Arany János lelkének minden húrja összetépve. Hamleti vívódásokon mehet keresztül a miből csak egy-egy sóhaj szakad ki melléből. Garayról így ír : »Garay sorsa annyi tragikai eszmét és érzelmet kavart bennem, hogy e körből minden áron menekednem kell, ha magam is tönkřejutni nem akarok. Talán nem fejezem ki magamat világosan . . . de nem is mertem. (Nagy-Kőrös, 1854. márcz. 19.)« Krizbay Miklós tollából is kiszáradt az élénk szellem. A »jobb világ« után sóhajtoz (Kolozsvár, 1857. jul. 3.). Őt magát csakhamar megtörte a sok üldözés és tébolyodottan halt meg, akár mint az egyszerű kemény és lágú Bajza. Az üres tök nem merül el, hanem

a víz színén uszik : Lisznyai — a madarak pajtása, a papagály — bolond jókedve megmaradt s leveleit így írja alá : »hű szeretőd« (Pest, 1857. jun. 11.). Vahot Imre folyton magát bámulja a tükörben s minden levelében magáról és drámáiról ír.

Stilszerű, hogy e nehéz időben az emberek ábrándosabb része a más világban keresi a segítséget. Asztalt tánczoltatnak s a szellemekkel beszélnek. Egressy maga is buzgó hívő — pap fia és erősen hisz a lélek halhatatlanságában — s szokott kemény modorában védi igazát (levele Haray Victorhoz, Nagybánya, 1854. decz. 10). Fölidézik az elesett költőt, Petőfi Sándort. Arany János igen okosan s némi szelid humorral felel rá (1854. márcz. 19.), írván, hogy okos és komoly embereket csalással nem vádol, de ő azt hiszi, hogy az egész asztalirási processus a működő agyában képződik: egy-két öntudatos vonás, a mit az öntudatlanok kiegészítenek. Mint az álomban.

Ez időben Festetics Leó gróf az intendáns és Egressy rendező. Festeticsről sok jót és rosszat mondtak különböző oldalról. Levelei rideg embernek mutatják. Az 1853. évi levelek közt van Ira Aldridge, a híres szerecseny színművész két levele Egressyhez.

Itt találjuk Egressy folyamodványát nyugdíjért (1854. márcz. 29.) — működési körével sehogy sem volt megelégedve — s egy másik hivatalos írást, mely azt tartalmazza, hogy Egressynek a felsőbbség megengedvén a nyilvános szinpadai föllépést, a nyugdíjra nem tart igényt (1854. máj. 6.).

Szép és fölemelő, a mi azután történt. Az egész ország látni akarta Egressy Gábort : kis városok, nagy városok, urak és szegény emberek. Nemcsak a művészet iránti lelkesedés szólalt meg, hanem a nemzeti érzés is. A szinpad a magyar nyelve menedékhelye volt, a hazafias drámák közkedveltek, még ha olyan gyöngék is voltak s még ha minden szabadabb kifejezést ki is kellett törülni. Sok helyen nem is volt szintársulat. Lelkes műkedvelők állottak elő, kiosztották a szerepeket, betanulták a darabot, játszottak rögtönzött fabódéban, vendéglő nagy-termében, játszottak hiányos jelmezekkel, úgy hogy Apafi fejedelemnek jóra való csizmája sem volt (Várady Gábor Egressyhez) s Egressy magával hordozta Hamlet gyász mezét, Macbeth páncélját és Coriolanus togáját. Bejárja a magyar hazát

mind a négy szél irányában: ez évben jár Székes-Fehérvárott, Miskolczon, Mátyfalván, Tisza-Ujlakon, Máramaros-Szigeten, Szatmáron, Debreczenben, Nagy-Károlyban és Nagy-Bányán. Sokszor magával viszi szép Etelke leányát s a közönség mindkettőt elhalmozza kitüntetéseivel. »Virágokon járnak«. (Egressy feleségéhez, Debreczen, 1854. szept. 22.). Feleségének sűrűn ír s olykor belefárad a sok rendezésbe, tapsba, zajba, poharazásba, mert mértéketlenül él s egészsége se túlon túl kitartó.

A nemzeti színházzal azért folytatja összeköttetéseit. 1854 végén sikerül kieszközölni, hogy vendégül fölléphet a nemzeti színházban is (Szigligeti Egressyhez, 1854. dec. 16.). Gyakori levélváltás van közte s gróf Bethlen Miklós közt, ki Bolnai név alatt föllép Pesten. Egressy tanította őt s érdeklődik iránta. A mágnás műkedvelő erősen bizik önmagában, míg Egressy nehezzeli, hogy a legnehezebb Shakspeare-szerepeket választja.

Vendégszerepléseit folytatja Egressy 1855-ben is. Várady Gábor azt írja Máramaros-Szigetről: »Egressyvel megjött a tavasz.« Egressy marad a réginek: folytonos diadalai nem kábitják el fejét, de a magáét megköveteli s keményen megírja gróf Bethlen Jánosnak, hogy a kolozsvári színésztársulat czudarúl fegyelmezetlen s szokott túlzó modorában odavágja: »a magyar színészet sirja felé rohan« (Kolozsvár, 1855. dec. 2.).

Az osztrák hatóság gáncsot vet, a hol lehet. 1855. szept. 31. Pesten betiltja a »Szép Ilonka« szavalását (Székely Imre Egressyhez). 1855. okt. 25. Baján a passzus miatt zaklatták meg Egressyt (levele feleségéhez). 1856. jan. 16. Máramaros-Szigeten nem engedik meg a műkedvelői előadásokat (Várady Gábor Egressyhez). A nemzeti színház régi műsordarabjait levétetik a műsorról, mint p. o. Czakó »János lovagját« (Csehi Sándor levele Egressyhez. Kolozsvár, 1856. ápr. 4). 1859. febr. 20. Eperjesen a megyefőnök nem engedi Egressyt vendégszerepelni (Az eperjesi közönség Egressyhez). 1860. ápr. 4. Nagy-Bányán a műkedvelő előadást betiltják. (Pap Zsigmond levele Egressyhez: »Németül kötelen tánczolni is lehetne.«) Mindenütt a kétfejű sas áll, mint a Gessler kalapja.

1855-ből érdekes művészi adat Barabás Miklós levele, ki a meghalt Egressy Béni arczképét festi a műkiállításra s Egressyt kéri, hogy nézze meg.

1858 tavaszán Egressy újra folyamodik nyugdíjért. Élete folyása nem tud visszatérni a rendes mederbe: sok az ellensége s föl-fölpattanó önérzete is hajtja. Szinte kevélyen írja, hogy helyet akar adni jobb vidéki színészeknek. Régi vetélytársa, Lendvay már ekkor nem él. Külsőleg jó viszonyban éltek (Lendvay magát Egressy örök barátjának nevezi. 1856. okt. 3.), de végre is egy pálmáért harczoltak. A halál véget vet mindennek s meghatók Egressyné egyszerű sorai (levele férjéhez, Pest, 1858. jan. 29.), melyben Lendvay utolsó perceit írja le.

1859-ben meg is vált Egressy a színháztól Tóth Józseffel, Szigeti Józseffel és Réthi Mihálylyal együtt. Szigeti már arról is gondolkodik, hogy lemond a színészetről (levele Egressyhez, Pest, 1859. szept. 10.)

Egressy Gábor most se pihent. 1860-ban megindította a »Magyar Színházi Lapot.« Egy évig élt e lap, mely üttörő volt a maga nemében, igen élénken szerkesztve az Egressy lángoló lelkesedésével a színművészet iránt. Hogy mint szerkesztő milyen buzgóságot fejtett ki, az a sok levél tanúsítja, melyet hozzá, mint szerkesztőhöz irtak. A magyar irodalom színe-java itt van e táborban.

Itt találjuk a »János király« első jelenetét Arany János valóságos gyöngy-írásával. Tompa Mihály is irogat bele eleinte, de aztán szembaja miatt nem tud írni. Férfias lelkét és puritán becsületességét szépen jellemzi a lap megszűnte után 1861-ben aug. 24-én Hanván kelt levele. Tartozott Egressynek 25 frttal; azt hitte, ledolgozza, de mióta szeme előtt elsötétült a világ, nem tudja a hátralevőt ledolgozni s 10 frtot visszaküld. Nem is magáról panaszkodik, csak a hazáról: »Minő időket kezdünk élni megint.«

Lévay József is munkatárs. Jósika Miklós is küld regény-mutatványt Bruxellesből. Tolla után él, mégse fogad el honoráriumot. (1859. dec. 18.). Rónay Jácint Angliában bujdosik s onnan küldi élénken megírt színészettörténeti cikkeiket a szerkesztőnek. Érdekesek e lelkes pap levelei: dirib-darab papirosok, teleszántva finom apró betűivel. Kenyér gondok közt is életét a magyar irodalomnak szenteli (London, 1860. ápr. 3.).

Ott van a gárdában Kazinczy Gábor, Kőváry László, a történetíró, Krizbay Miklós. Egy kedves idyll képe is bontakozik

ki e levelekből. Péczelről ketten írnak: az őszfejú vén Szemere Pál és ifju lelkes írnoke, Halász Dezső. Az öreg mester már egy elmúlt kor embere, de szíve ifjú még. Stílusa még a Kazinczy Ferencz korából való, de gondolatvilága lépést tart az új idővel. Hosszú életén által mindig az ifjúsággal tartott. »Vajjon mit gondol Kazinczy Gábor, ha látja, hogy a vén poéta ily tüzzel sarkantyúzza Pegazusát?« (1860. márcz. 23.) Egressyt nagyon szerette s magát az »elkényeztetésig szerető mesterének« írja alá. Egressy gyakorta meglátogatta Péczelen.

Itt vannak a másik Szemerének, Miklósnak is levelei, a tősgyökeres magyar naturalista poétáé, Szénfy Gusztáv levelei, a ki nagy buzgósággal és szakértelemmel vezeti a lap zenei részét, aztán Búcsú Károly, Szilágyi Sándor, Thaly Kálmán, Zilahy Károly, P. Szathmáry Károly, Remellay Gusztáv, Losonczy László és több más, kinek ma már nevét sem ismerjük.

Egressy fogalmazványai is itt vannak Dobsa Lajos szinigazgatói terveiről. Egyike Egressy legmérgesebb polémiáinak, a hol a gúny, a harag összes nyilát szórja ellenfelére.

Még ez évben folyamodott Egressy a rendőrigazgatóság engedélyéért, hogy lapja programját kiszélesbbitse »Szépművészeti Lapok« cím alatt. De ez csak terv maradt, a lap egy évi fennállás után teljesen megszűnt.

Még 1860-ban visszatért Egressy Gábor a nemzeti színházba s többé nem is hagyta el fogadalma szerint (Önéletrajza a »Magyar Színházi Lapban«). Színészekkel, drámaírókkal állandó levelezésben van. Innen ismerkedünk meg olyan regényes tervvel, mint a Havi Mihály »világigazgatóé,« a ki magyar társulattal akarja bejárni a világot, de Bukarestben szétzüllik társulata teljesen. Adós marad az egész társulatnak (Gyulai Ferencz, Kolozsvár, 1860. máj. 23. és Simonyi Károly, Bukarest, 1860. jún. 20. Egressyhez).

Itt van az öreg Fáy András levele (Pest, 1859. jan. 29.), ki méltatlankodik, hogy »Régi pénzek« cz. darabját önkényesen megváltoztatják. P. Szathmáry Károlyéi, ki nagy buzgalommal irogatja gyöngé drámáit és regényeit. Nemkülönbén Vahot Imrének több levele. Már a végét járja. Népszerűsége elmúlását keserűn fájlalja, szemrehányásokat tesz Egressynek is, anyagi gondok háborgatják s egyre gyakrabban nyúl a boros palackhoz. Lapokat

ír tele drámái magasztalásával. »Csák Mátéja,« ha előadnák, felmúlna minden magyar drámát (Prága, 1860. szept. 16.). És így tovább. Nevetnénk rajta, ha nem volna olyan szomorú

A közélet ez időben kezdett újra szabadabb lenni. A levelekben kezdik emlegetni a »magyar világot« (Sztójka Gyula Egressyhez, Szlatina, 1861. jan. 13.). Ez években tett szert nagy népszerűsége Obernyik Károly gyöngye drámája, »Brankovics György.« De főszerepe hatásos jeleneteket nyújtott a színésznek. Egressy Gábor igen sokszor játszotta. Az író a szerb despota vitéz, ravasz és gonosz, valójában drámái egyéniségéből csak halvány, chablonos alakot tudott alkotni, de Egressy játszotta s az idealistáknak nagyon tetszettek a magyar-szerb testvériségről közbeszótt sorok. A szerb ifjuság verset írt ez alkalomra, a mit kiosztottak a közönség közt. (Megvan a gyűjteményben. 1860. jan. 20.)

1860—1861-ben Molnár György gyakori levélváltásban van Egressyvel. A híres színész — ekkor talán a legjobb tragikus Egressy mellett — társulatot szervezett, mely Balaton-Füreden játszik a fürdő-közönségnek, majd Budán alkotta meg a népszínházat. Sokat kéri az Egressy pártfogását, majd tiltakozik mindennemű vád ellen, hogy ő anyagi haszonra dolgoznék. Nagyon sokat kell ez ellen tiltakoznia s bár Balaton-Füreden »Kemény Simonnal« nyitja meg a színházat (1860. jún. 16.), Budán a ledérebb Múzsza szolgálatába szegődik. Igaz, hogy legalább magyarul, de a közönség pártfogása lanyha volt s Molnár György vállalata kudarcot vallott.

A nemzeti színház dolgai iránt fokozott érdeklődéssel viselkedik Egressy. Mindig az őt jellemző hátorozott, sokszor túlzó mondatokban ír róla. Az országgyűlés épen akkor foglalkozik a színházzal s Egressy rendkívül sajnálja, hogy épen távol van (levele feleségéhez, Hódmező-Vásárhely, 1861. jun. 6.). Kezünkben egy nyomtatott tervezet a színház igazgatásáról, a mit Egressy és Szigligeti szerkesztettek (1861), szini-iskolai program a Szigligeti kezeirésével, Egressynek másik két tervezete (1862. febr. 6.) s két beadványa szerződése javításáról (1862. okt. 21. és 1863.). Mindez munka és igen becsületes munka. Történelmi alapon dolgozik, töviről-hegyire ismeri a színház régi történetét, fölhozza Shakspeare s a régi értékes darabok elhanyagolását, a lehetetlen

állapotot, hogy a dráma s az opera már nem férhetnek meg egy színházban, a rendezőség hiányos szervezését, az adminisztráció ezer baját-bogát. Legszebb időnek tartja a Bajza igazgatóságát. Itt-ottt túlon túl is aprólékos, de nagyjában világos és helyes javaslatok. Egressy egy perczig se pihen, mindig csatasorba áll.

Érdekesek Várady Gábor mármaroszigeti ügyvéd levelei — Egressy régi jó barátja — ki szeretné elnyerni az intendánsi állást (Mármaros-Sziget, 1862. júl. 3.). Egressy válaszáat levelére »cicerói epistolának« nevezi (júl. 19.).

Az új igazgató Radnótfáy Sámuel lett, művelt és derék ember, kinek Egressyhez irt meleg levelei élénk ellentétben állanak Festetics Leó rideg soraival. 1864-ben állítják föl a szini iskolát s most ez veszi igénybe Egressyt. Terveket épít erre is, ő, ki a legjobban ismeri a színészet egész mezejét, minden ösvényét elméletileg, gyakorlatilag egyaránt (1864. márcz. 3.). Természetesen megkínálják tanári állással, mit el is fogad (levele Radnótfáyhoz, Pest, 1864. ápr. 30.). Ez évekből való Paulay Ede levele Egressyhez (Nagy-Várad 1863. júl. 31.), ki mint vidéki színész kéri pártfogását szerződötetése iránt s ki hivatva volt a nemzeti színházat kitünően vezetni.

A hatvanas évek eleje lépten-nyomon mutatja a fölpezsdülő életet. E levelekben olvasunk Vajda Péter siremlékéről, Kazinczy Ferencz-ünnepélyről, Katona József-emlékről, a Petőfi-szoborról. Egressy szaval, Reményi Ede hangversenyt tart e czélokra.

Az író-világgal is mozgalmas összeköttetése van. Halász Dezső értesíti Szemere Pál haláláról (Gödöllő, 1861. márcz. 19.). Szász Károly sokszor ír Egressynek, miközben Shaksperet fordítja, a véreskezű »Machethet,« Egressy egyik főszerepét. Drámairók drámáikat küldik neki: Tóth Kálmán, Bajza Jenő (Pest, 1863. márcz. 12.), Balázs Sándor (1863. december). Érdekes a nagyműveltségű Beöthy Leó levele, kihez Egressy kérdést intézett, hogy mért nem keres magyar tárgyat. Beöthy nem találja méltónak erre a magyar történelmet, nem levén meg benne azon legnemesebb szenvedélyeket, melyeket a római történelem nyújt (Pest, 1862. szept. 4.).

1862-ből van egy Egressy-levél Salamon Ferenczhez (Nagy-Kanizsa, szept. 16.). Újból gyilkos polémia, a miért Salamon erő-

sen megbíráta Egressyt Bánk bán szerepében. Sértett önérzetében fölülti összes fegyvereit s csak akkor rakja le, mikor Salamon kinyilatkoztatja (Pest, okt. 4.), hogy nem akarta sérteni.

1864. máj. 13-án Miskolczról Lévay József értesíti Egressyt közös barátjuk, Kazinczy Gábor elhunytáról. Megkapó közvetlenséggel írja le utolsó óráit e kiváló egyéniségnek, ki — Lévay szerint — »túlzott tehetségeiért cserében megfosztatott a benső valóságtól«. Utolsó nap is teljesen felöltözködött s minden apróság iránt érdeklődött, mialatt a halál zörgetett az ajtón. Utolsó ideig is »művészi csinnal szövött stylban« társalgott barátaival rémitő kinok közepette. Az élet öljemenő küzdelme a halállal. Mindez egy-egy mozaik-koczká, mondom, egy-egy apró adat, egy-egy színes fonál, a mi nem nyújt új képet, de az ismertet ékesíti, élénkíti, színesíti.

Ez esztendő junius havában érte Egressyt a szélütés. Kezünkben az ív, melyre látogatói nevüket jegyezték föl, mert vendégeket nem fogadhatott. Úgy ez ív számos névaláírása, mint egyéb levelek bizonyítják a nagy közrészvétet iránta. És Egressy »visszatérve a halál előcsarnokából« (levele Radnótfáyhoz, Pest, 1864. jul. 21.) még élni akart. Júliusban már leendő fölléptéről ír Radnótfáy-nak. A brébi fürdőre ment üdülni s valahogy összeszedte magát. A színház minden dolga iránt érdeklődött, gyakran írván az igazgatónak. Ekkor történt, hogy Komlóssy Ida nem akarván idősebb női szerepeket vállalni, megvált az intézettől. Egressy ír érdekében (előbb idézett levél), de sokkal lanyhábban, mint valaha Komlóssy Ida az Egressy érdekében.

Ez év őszén a »Magyar Sajtó« számára ír levelet a színház szervezetéről, ellenségeit szokásos heves módjára támadva és dicsérve Radnótfáy nemes áldozatkészségét s újból sürgetve külön drámát, külön operát. Visszafoglalja tanári állását a színi akadémiában (gr. Károlyi György Egressyhez, Pest, 1864. nov. 16.), résztvesz a Tóth Józsefné megindította mozgalomban Izsó Miklós javára (Tóth Józsefné Egressyhez, 1864. decz. 21.) s 1865 elején újra a színpadra lép. Megbirkózott a halállal.

Ez időben végezte be legnagyobb munkáját »A színészet könyvét.« Első sorban növendékeinek szánta. Úttörő munka, rengeteg tanulmánynyal és szakismerettel, értékesítvén egyaránt nagy olvasottságát és közel negyven év tapasztalatait. Bár az utóbbi idők reális

iránya sokban túlhaladta Egressy álláspontját, a munka maig is egyedüli a magyar irodalomban. Kézirata megvan a gyűjteményben: itt-ott kisebb pótlásokkal (de mind lényegtelen) és sok helyen más beosztással.

Juniusban mégis kénytelen volt vizkúrára menni Graefenbergbe. Levelében panaszkodik, hogy ereje el-elhagyja, mindazonáltal teljes reménységben van. Immár mindkét fia Ákos és Árpád a nemzeti színháznál voltak s mint tapasztalt harcos az ifju bajvívókat, oktatja a nagy művész fiait. A szabad mezőn való tornát ajánlja léleknek, testnek egyaránt (1865. jun. 24.).

Ujból erőt vett a leselkedő kóron s ment vendégszerepelni, hívják Vörösmarty-ünnepélyre (Udvardy Vincze, Székes-Fehérvár, 1866. ápr. 24.), Zrinyi-ünnepélyre (Balog Alajos és Miklósy Gyula, Kis-Komárom, 1866. márcz. 22.) és Egressy megy. — Még 1865 végén írja neki Radnótfáy, hogy sokat vár Náday Ferencztől, a ki csinos és ügyes fiu.

Egressy nem hagyta oda a szinpadot, a csata mezejét s itt is kellett bevégezni éltét. 1860-ban (márcz. 30. Mármaros-Sziget) írja Várady Gábor Egressynek: »Nem bírjuk elhinni, hogy baráti szó és víg pohár közt elmondott jóslatszerű kívánatunk ne teljesüljön; értem Molière halálát. Hogy »az irigyek pisszegetései, a tapsok s a sokaság tomboló lármája közt« (Kean szavai) és nem a szerkesztői irodában; a művészet fényben úszó templomában és nem annak előcsarnokában; a szép és nagyérti küzdelmek zászlajával kezében a kivivott diadalfokon és nem a tétlenség vagy nyugalom párnáján találand meg téged a hozzád beköszöntő *testetelő* halál!« 1866. július 30-án Egressy felöltötte Brankovics fejedelem arany szoknyáját, kék bársony dolmányát, prêmes violaszin mentéjét¹ és elesett.

* * *

Gyűjteményünk egyéb iratai közt itt találjuk Egressy keresztlevelének mását, »Tünődések, éber álmok« cz. versét, három kötet töredékes jegyzeteit, végrendeletét, szerződéseit, jegyzeteit spiritiszta kísérletekről, Petőfi versét »Egressy Etelkéhez« Egressy kézírásával, utleveleit, bizottságok átiratait, melyek tiszteletbeli taggá választották, a miskolci ev. ref. tanintézet köszönő levelét

¹) Brankovics jelmeze. (Levele feleségéhez, Graefenberg, 1865. jul. 4.)

mellszobraért, melyet, mint az intézet volt növendéke, oda ajánlékozott, Vahot Imre és a két Egressy tervét (Pozsony, 1843. máj. 29.) egy, a külföldre viendő magyar zenetársulatról, egy dráma vázlatát a negyvenes évek modorában és egyéb jelentőség nélküli írást. A Múzeumra különös érdekléssel bír Kubinyi Agoston igazgató levele, ki Egressytől névaláírást kér a Múzeum számára (Pest, 1855. febr. 6.).¹

Mindezen sok írásból teljesen megrajzolhatjuk magunknak Egressy Gábort. Itt van ő, minden kiválóságával és gyöngeségével Ép úgy ráismerünk nagyratörő, nemes és bátor lelkére, érzeből alkotott jellemére, melyben nemes és nagy szenvedélyek égtek minden tüzellel, lávával és salakkal, valamint kiméletlenségére ellenei iránt, hirtelen haragjára, babonás félelmére a jelekkel és álmokkal szemben.² Egész életén át szűkös anyagi körülmények közt él, mégis sokat ad jótékony célra. Kemény vonásait szépen enyhíti családja iránti szeretete és a virágok kedvelése.³ Nagyon is komoly, de a ki így szereti a meleget, a színt, az illatot, nem

¹ Mindaz, a mi e gyűjteményből eddig közzé van téve, a következő: »Egressy Gábor emlékében«: Egressy feleségéhez (Páris, 1843. nov. 21.) Szentpéteryhez (Páris, 1843. nov. 23.). Feleségéhez (Páris, 1843. decz. 2. decz. 28. A Tisza hátán, 1848. jún. 26.) Szentpéteryhez (Viddin, 1850. jún. 16. Konstantinápoly, 1850. júl. 2., júl. 22. és aug. 13.) Radnótfáyhoz (Pest, 1864. júl. 21.). A »Magyar Sajtó« szerkesztőségéhez (1864.). Feleségéhez (Graefenberg, 1865. júl. 29.). »Tünődések éber álmok« cz. költeménye. Dr. Esztegar László közlése: Jósika levelei Egressyhez (Bruxelles, 1859. nov. 28. és decz. 18.) Irodalomtört. Közlemények 1901. évf. 3. f. Bajza levelei Egressyhez (Pest, 1847. okt. 6., okt. 27., nov. 9., decz. 18., 1848. jan. 4., jan. 17., márcz. 6. és máj. 30.) Egressy Bajzához (Pest, 1847. decz. 19.) Irodalomtört. Közlemények 1901. évf. 4. f. Irók levelei Egressyhez: Arany (Szalonta, 1851. júl. 27. Nagy-Körös, 1854. márcz. 19., 1860. júl. 1.) Bajza Jenő (Pest, 1863. márcz. 12.). Fáy András (Pest, 1853. nov. 1., 1856. márcz. 3., 1859. jan., 29. 1860. jan. 3.). Greguss (Pest, 1864. jan. 30.). Kazinczy Gábor (Bánfalva, 1859. decz. 13.). Lévyay (Miskolcz, 1859. nov. 13., 1856. decz. 22., 1860. jan. 11.) Medgyes Lajos (Deés, 1860. márcz. 24. nov. 18., és decz. 31.). Szemere Miklós (1860. jún. 18.). Irodalomtört. Közl. 1903. évf. 1. f. Szemere Pál (1860., Péczel, 1860. márcz. 23.). Tomori Anasztáz (Pest, 1855. okt. 21.). Tompa Mihály (Hanra, 1859. okt. 22., 1860. márcz. 26., 1861. aug. 24., nov. 17., 1864. ápr. 5.). Tóth Kálmán (1857). Vahot Imre. (Pest, 1856. ápr. 19., nov. 4., Prága, 1860. szept. 16.) Irodalomtört. Közl. 1903. évf. 2. f.

² Feleségéhez írt leveleiben többször.

³ Várady Gábor Egressyhez. (1854. aug. 16.) és Egressy végrendelete.

lehet rideg ember. Legjobb szerepének Hamletet tartotta,¹ pedig jellemében semmi sem volt Hamletből. Igen jellemző, a mit Toma Károlyhoz ír (1859): »... ha engem a szerencse hazám jobbainak szeretetével jutalmaz: ezzel a nemzeti becsületrend legnagyobb csillagát tűzte mellemre. Mit nekem a Walhallák és Westmünsterek! adjanak némi helyet lelkeikben az általam tolmácsolts szépnek, hazám azon hölgyei és fiai, kiket én tisztetek: és nincs hős, kinek dicsőbb temetője lett volna, mint az enyém lesz.« E levélben teljesen benne van az Egressy ideális hazafisága igazi pompázó kifejezésben. Kétségkívül a magyar színészvilág legnagyobb alakja, kinek lelki arcképét most már oly közvetlenül állíthatjuk szemünk elé, mint testi vonásait, a hogy ismeretes arcképe² mutatja: zsinóros magyar dolmányában, kemény, classicus arcvonásokkal, villogó szemekkel: egy Coriolanus vagy inkább egy Petur bán arca.³

¹ Feleségének írja (Kolozsvár, 1855. decz. 10.).

² L. »Egressy Gábor emléke.«

³ Egressy Ákos színművész urnak szives közléseiért e helyen is köszönetet mondok.

AZ 1903. ÉVI RÓMAI TÖRTÉNELMI KONGRESSZUSRÓL.

DR. SCHÖNHERR GYULÁTÓL.

A vallás- és közoktatásügyi miniszterium megbízásából abban a szerencsében részesültem, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum képviselőjében, mint a könyvtári osztály kiküldötte, vehetem részt az 1903. évi április hó 2—3. napjain Rómában tartott nemzetközi történelmi kongresszuson.

A Magyar Nemzeti Múzeum, rendeltetéséhez hiven, csak olyan kongresszusokon szokott kiküldöttei útján résztvenni, a melyek a múzeumi és könyvtári kérdésekkel szoros összefüggésben állanak. A római nemzetközi történelmi kongresszuson való képviseltségre az a körülmény nyújtott alapot, hogy az eredetileg 1902-re tervezett kongresszus programja a bibliografiát is felölelte és a könyvtártani kérdések tárgyalására a történelmi módszertani osztállyal kapcsolatban külön alosztály szervezését helyezte kilátásba. Ez alosztály előkészítő bizottságában Olaszország legnagyobb közönyvtárai voltak képviselve, a titkári teendőket Serafino Ricci, a milánói Brera-könyvtárral kapcsolatos Società Bibliografia Italiana titkára vállalta el. Azok a viszályok azonban, a melyek a kongresszus vezetőségének kebelében kitörtek s melyek miatt a kongresszust 1903 tavaszára kellett halasztani, a bibliografiai alosztály létrejöttét is meggátolták s a végleges szervezetben, melyben a szakosztályok száma 16-ról 8-ra apadt le, a bibliografia csupán a 6-ik osztálynak, a középkori és modern, általános és diplomatikai, történelmi szakosztálynak egyik alosztályában, a történelmi segédtudományok csoportjában kapott helyet. S ebben a csoportosításban már eleve az az irány jutott kifejezésre, hogy a kongresszus tárgyalásaiban a bibliografia csupán a történelmi tanulmányokkal való vonatkozásban, mint azok kiegészítő eszköze, fog szerepelni.

A helyzetnek ily irányban való alakulása az általános biblio-

grafiai kérdéseket kizárva a kongresszus tárgyalásainak keretéből, megfosztotta a kongresszus a bibliografiai szakembereit attól a lehetőségtől, hogy összejövetelüket e tudományszak fejlesztése érdekében értékesíthessék; a mit annál inkább lehetett sajnálni, mert éppen Olaszország az az ország, a melyet nyilvános könyvtárainak nagy száma, azok szervezetének egységes volta s a velük kapcsolatosan működő bibliografiai társulatok pezsgő élete a bibliografia klasszikus talajává tett. De a kongresszus tárgyalásaiban való részvétel így is sok tanulsággal járt a jelenlevőkre, mert az általános történelmi kérdéseken kívül nemcsak a történelmi segédtudományoknak szánt aloszportban, de magában a szakosztályban is sok oly kérdés került megvitatásra, mely a történelem írott és nyomtatott forrásainak megőrzése és használhatóvá tétele szempontjából a szakembereket s első sorban a könyvtári és levéltári szolgálat adeptusait közelebbről kellett hogy érdekelje.

A középkori és modern történelmi szakosztály a nyolcz napig tartó kongresszus alatt 15 ülést, a történelmi segédtudományok alosztálya 3 ülést tartott. Ez utóbbiakon az egyes történelmi kérdések bibliografiájára, történelmi források kiadására, az azoknál követett módszerekre vonatkozó ismertetések és fejtegetések foglalkoztatták a résztvevőket. A dolgozatok felsorolását, melyek a kongresszus irományaiban napvilágot fognak látni, e helyütt nem tekinthetem feladatomnak s csupán két tárgyat kívánok itt felemlíteni, a melyek általános érdekünkél fogva szélesebb körben keltettek viszhangot és a főcsoport ülésein is tárgyalás alá kerültek. Ezek dr. Pribram Alfréd Ferencznek, a bécsi egyetemen a középkori és újkori történelem rendkívüli tanárának, egy egyetemes történelmi bibliografia kiadására vonatkozó javaslata és dr. Toldy Lászlónak, Budapest székesfőváros főlevéltárnokának Óváry Lipót orsz. levéltárnok útján előterjesztett indítványa az iránt, hogy a levéltárak kiselejtezése tárgyában egységes tervezet készíttessék. Pribram javaslatát a történelmi főcsoport rendkívüli ülésén tárgyalta és határozatilag kimondta annak szükségét, hogy egy retrospektív és folytatólagos egyetemes történelmi repertorium kiadása tárgyában a legközelebbi kongresszus elé részletes tervezet terjesztessék és az előkészítő lépések megtételére bizottság alakíttassék. A főcsoport egy későbbi ülésén pedig a Toldy-féle javaslat kapcsán kifejezés adatott annak az óhajtnak, hogy e bizottság működését a levél-

tári anyag kiselejtezésének kérdéseire is kiterjeszse s a kormányokhoz a kiselejtezésnek nagyobb óvatosság alkalmazása végett megkeresést intézzen.

A főcsoport még két oly kérdésben hozott határozatot, melyek a nyilvános könyvtárak és levéltárak ügyével szoros összefüggésben állanak.

Április 9-iki ülésén Amadeo Crivellucci pisai egyetemi tanár indítványára kimondotta annak szükségét, hogy a kodexek nemzetközi kikölcsonzésénél az egyes államok kormányai által gyakorolt közvetítés mellőztessék és a könyvtárak a kölcsonzési ügyekben is közvetlenül érintkezhessenek egymással.

Egy korábbi ülésen pedig, április 6-ikán, Giacomo Gorrininek, a kongresszus titkárának kezdeményezésére a levéltárak és oklevélgyűjtemények gondozóit közlelről érdeklő ama fontos kérdés került szóba, meddig terjed az az idő, a melyen belül a levéltári anyag használata nem vethető korlátozás alá. Gorrini előterjesztésében hangsulyozván annak szükségét, hogy az egyes államok a levéltárak újabb- és jelenkori anyagának közlésénél egyöntetű eljárást fogadjanak el, — e kérdés felett élénk vita fejlődött ki, melynek eredményeként a szakosztály a következő határozatokban állapodott meg: 1. hogy a jelenre vonatkozó történelmi kutatások és közlemények érdekében az időbeli határra és a használat formáira vonatkozólag az állami levéltárakban fennálló szabályok egységesen állapíttassanak meg; 2. hogy az időbeli határ 1847-nél korábbra ne tétessék; 3. hogy a professzorok, akademikusok és tudományos kutatók munkája lehetőleg megkönnyíttessék s a másolatoknak és kivonatoknak láttamozás végett való bemutatása és egyéb ehhez hasonló formaságok mellőztessenek.

Meg kell emlékezni még Óváry Lipót országos levéltárnoknak a történelmi főcsoport április 5-iki ülésén tartott előadásáról, melyben a m. kir. országos levéltár diplomatikai osztályának rendezési módját ismertette. Részemről őszintén sajnálom, hogy nem lévén ideje korán figyelmeztetve arra, hogy a kongresszuson ily ismertetésekre is nyílik alkalom, nem egészíthettem ki az ő előadását a második legnagyobb hazai oklevélgyűjtemény, a múzeumi levéltár anyagának ismertetésével.

A kongresszus lefolyásának külső menetéről elég annyit jelen-

tenem, hogy április 2-ikán az olasz királyi pár jelenlétében nagy ünnepséggel nyitattván meg, április 9-ikéig 115 ülést tartott s 56 határozatot hozott. Ez üléseken a 2400 jelentkező közül mintegy 1800-an vettek részt. A hivatalos képviselők és kiküldöttek száma meghaladta a 300-at. Az olaszországi levéltárak, könyvtárak és muzeumok közül a cataniai egyetemi könyvtár, a firenzei Biblioteca Nazionale Centrale és a Biblioteca Mediceo Laurenziana, a luccai állami levéltár, a római Biblioteca Angelika, a Biblioteca Casanatense, a Biblioteca Vittorio Emanuele és a Museo Preistorico ed Etnografico, valamint a velencei Szent-Márk-könyvtár voltak képviselve. A külföldi intézetek közül csupán a Magyar Múzeum képviseltette magát külön kiküldöttel; a többi múzeumi, könyvtári és levéltári szakember egyenesen mint az illető állam hivatalos kiküldötte szerepelt a képviselők jegyzékében.

A kongresszus alkalmából a római állami gyűjtemények tanulságos kiállításokban tették közszemlére ritkaságaikat, lehetővé téve a kongresszus tagjainak, hogy úgyszólván minden fáradság nélkül ismerkedjenek meg a birtokukban levő gazdag történelmi és bibliografiai anyag nevezetesebb darabjaival.

Ezek egyike volt a Biblioteca Casanatense kéziratainak és ősnymtatványainak nevezetességeiből rendezett kiállítás, melynek tanulmányozása alkalmat nyújtott nekem arra, hogy a könyvtár egyik kódexében Mátyás király könyvtárának egy eddig ismeretlen, egykoru magyar bejegyzéseket tartalmazó kéziratát ismerjem fel és ezzel a Korvin-kódexek, valamint középkori nyelvemlékeink számát egy becses darabbal gyarapítsam.

Erről a felfedezésemről, melyet a kongresszuson való részvételem legmaradandóbb eredményének tekintek, a Magyar Tudományos Akadémiában tartottam előadást és a kódexet, melynek jellemzőbb lapjairól a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára számára fényképfelvételeket eszközöltettem, a Magyar Könyvszemlében külön dolgozatban fogom legközelebb behatóan ismertetni.

A KÖNYVKÖTÉS TECHNIKÁJA.

DR. GULYÁS PÁLTÓL.

(Első közlemény, harmincznyolcz ábrával a szövegben.)

Jelen dolgozatnak az a célja, hogy a könyvkötés mesterségét, technikáját — az ide vágó szakirodalom és részben személyes tapasztalatok alapján — főbb vonásaiban megismertesse. Nem szorítkozunk csupán a technikai eljárások szűkös leírására, hanem egyben kiterjeszkedünk azon szempontokra is, melyeket a célszerűség, tartósság és szépségérzet jelöl ki számunkra. Elsősorban a nagy, nyilvános könyvtárak kivánalmaira leszünk tekintettel, de ott, a hol a könyvtáblák külső díszítéséről szólnak, a bibliofileknek is szentelünk néhány lapot. Hogy ez az ismertetés nem lesz fölösleges, azt lépten nyomon bizonyítja a tapasztalat. Ki ne ismerné közülünk azt a bántó érzést, mely lelkünket elfogja, midőn egy-egy sokat dicsért, remekműnek kikiáltott könyvet otromba, izléstelen, csöppet sem hangulatos köntösben pillantunk meg bámulója asztalán, vagy ki ne bosszankodott volna azon, hogy egy-egy gyakrabban használt kötet idő előtt szétmállik, háta megrepedezik, vagy foszlásnak indul, úgy, hogy csakhamar újabb bekötésre szorul? Pedig e kétségbeejtő állapotnak könnyen végét lehetne vetni, ha a könyvet kötető nagyközönség, sőt sokszor az ezzel megbízott könyvtári tisztviselő is, nem tartaná fölöslegesnek, hogy e technikai ismeretekbe egy kissé elmélyedjen. Azok előtt, a kik szomorú könyvkötészeti viszonyainkat ismerik, nem fog túlzásnak tetszeni amaz állításom, hogy alig van egykét olyan műhelyünk, a hol a kényesebb izlést csak félig-meddig ki tudnák elégiteni, noha a modern technika minden újabb vívmánya rendelkezésükre áll. Ez jórészt abban leli magyarázatát, hogy a munkások rendszerint csak ügyes mesteremberek, kikből a művészi érzék szinte egészen hiányzik. Ezt az *amateur*-öknek

kell lassankint beléjük csöpögtetni. Mint *Uzanne* mondja,¹ a kiváló könyvkötőket a kiváló műbarátok nevelik, mert az ő izlésük, fantáziájuk adja meg a kötésnek azt az egyéni színezetet, művészi tökélyt, melyet a régi és új mestereknél annyiszor megcsodálunk. De hogy a megrendelő ily jelentékeny szerepet játszhassék, ahhoz feltétlen szükséges ismernie azokat az eszközöket és módokat, melyekre a munkás támaszkodhatik. Azonban, hogyha — mint pl. a közkönyvtárak megrendeléseinél — nagyobb szerű művészi hatások kifejtésére nem is nyílik alkalom, a könyvkötő folytonos ellenőrzését, irányítását akkor sem szabad elmulasztani, mert ezt a megélhetés vágya könnyen felületességre csábíthatja. A megrendelő dolga, hogy szigorú ellenőrzésével útját állja az ilyen lelki ismeretlenségnek s rászoktassa a munkást arra, hogy kötelezettségének a legnagyobb pontossággal eleget tegyen. Már pedig ehhez — mint *Maire* írja² — nem elég az, hogy néhány banális és közönséges követelmény betartására ügyelünk, melyek teljesítése daczára néha igen súlyos mulasztások terhelik a könyvkötő lelkiismeretét; hanem azokra az aprólékos technikai részletekre is ki kell terjeszkednünk, melyek elcsúszása néha csak később bosszúlja meg magát. Erre pedig ismét csak a kötés technikai oldalának pontos ismerete képesít.

I. AZ ELŐMUNKÁLATOK.

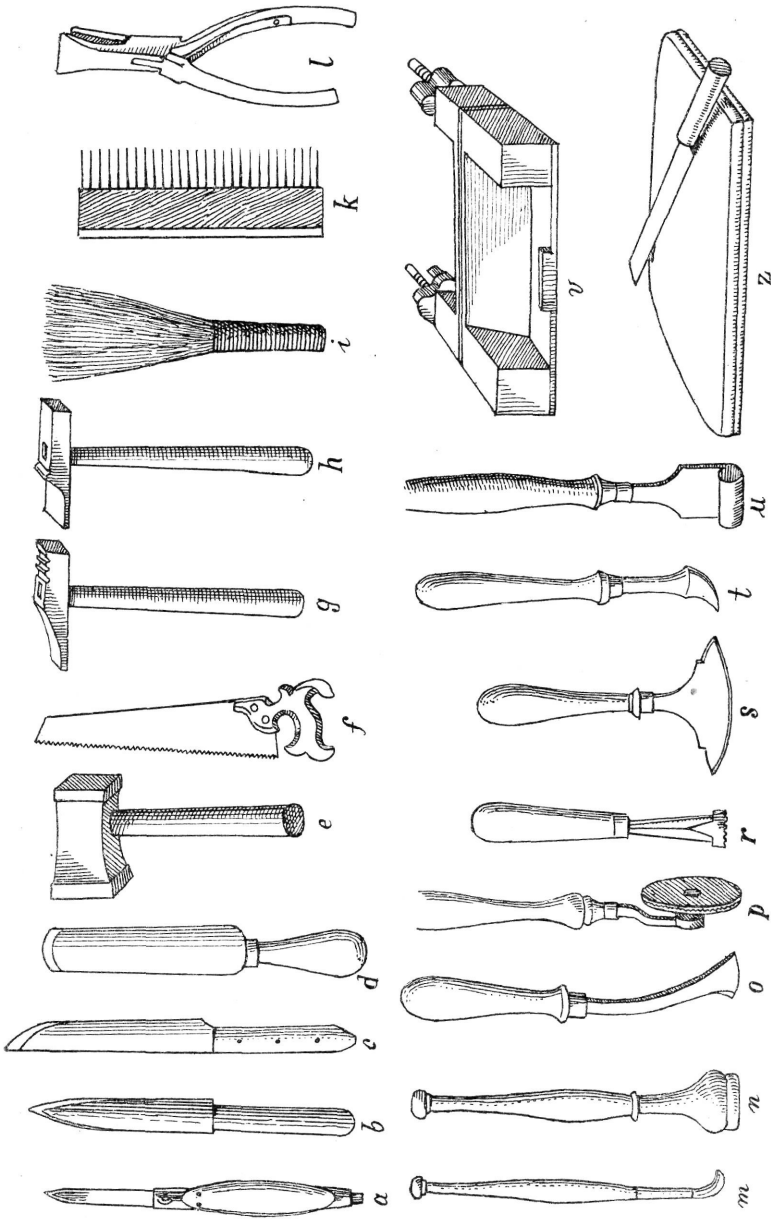
Rége, mikor a könyveket enyvezetlen, itatósszerű papirosra nyomtatták, a könyvkötő legelső teendője a papir enyvesítése volt. Ez úgy történt, hogy a könyv íveit némi timsóval elegy enyves vízbe mártották s azután jól kipréselve és zsinegeken megszáritva, vagy az u. n. verőtökén, egy erre alkalmas kalapáccsal, vagy pedig a *Heim*-féle hengermű segítségével simára egyengették. Manapság erre az eljárásra csak kivételképen van szükség, miért is bővebb leírásába nem bocsátkozunk.

Áttérhetünk tehát az előkészítő munkálatok második részére, az ívek hajtogatására, rételésére. Fájdalom ma már könyvkötőink legnagyobb része ezt sem tartja többé a maga teendőjének. Rendesen mindjárt a fűzéshez fog, nem törődve azzal, vajon a kiadótul kötetlenül kibocsátott nyomtatványok jól vannak-e rételve

¹ La reliure moderne. Paris, 1887. 178. l.

² La reliure cz. dolgozatában (Revue des bibliothèques, III. évf. 480. l.).

1—21. ábra. A KÖNYVKÖTŐ KÉZSZERSZÁMAINK TÁBLÁZATA.

vagy sem. Pedig, ismerve a hajtogatást végző nők boszorkányos gyorsaságát, föltehető, hogy ez az egész könyv külalakjára, szépségére döntő befolyású művelet nem történt minden hiba nélkül. S valóban, ha könyveinket figyelmesen átlapozzuk, nagyon gyakran tapasztaljuk, hogy egyik-másik lapon a nyomtatás nagyon is közel áll a könyv alsó, felső vagy elülső széléhez, míg a megfelelő ívrészeken túl széles margóra akadunk. E bántó egyenetlenségen könnyen segíthet a könyvkötő, ha egy kis időt s fáradságot nem sajnálva, újra gondosan végighajtogatja a bekötésre adott könyveket. Még a felvágott példányoknál se mulassza el a középső hajtatást újból megcsinálni, hogy legalább a szöveg hasábjai pontosan fődjék egymást.

Lelkiismeretes könyvkötő, az újra rételés után, tiszta vékony makulatura papirost tesz a könyv lapjai közé, föltéve, hogy a nyomdafesték minősége felől kételyei támadtak. Általánosan ismert szabály, hogy könyveinket csak akkor adjuk kötés alá, a mikor már tökéletesen kiszáradtak. Erről úgy győződhetünk meg, hogy egy darabka tiszta papirost a nyomtatvány valamely lapjára téve, a papírvágó késsel vagy körmünkkel erősen megdörgöljük. Ha a papiros tisztán kerül ki e próba alól, akkor bátran beköttethetjük a kérdéses könyvet. A kínai papirosra nyomtatott könyvek azonnal köttethetők; a közönséges papirosra nyomtatottak csak néhány hónap múltán, a hollandi vagy másféle merített papirokra nyomtatottak pedig csak három-négy év múlva, vagy még később. De vannak esetek, mikor a használt festékben rejlik a hiba s akkor száradjon bár az illető könyv akár ötven év óta, mégis szükséges az interfoliálása, ha a nyomás élességét és tisztaságát végkép tönkre tenni nem akarjuk.

A rételés és esetleg szükségessé vált interfoliálás után az összevetés munkája következik. Először is a bekötendő könyv címlapját, ivateit és tartalomjegyzékét szedik rendbe s közben az esetleg hibás szedésű lapokat az e célból oda mellékelt pótlapokkal helyettesítik. Azután az önálló mellékleteket szedik sorba a tartalomjegyzék útmutatása nyomán, selyempapír-védőlappal látják el őket, s ha a könyv alakjánál nagyobbak, úgy több rétt összehajtják, de oly módon, hogy a megmetészéskor kár ne essék bennük s a könyv forgatásakor könnyen szét lehessen őket bontani. Vannak könyvkötők, a kik a mellékleteket egyszerűen beragaszt-

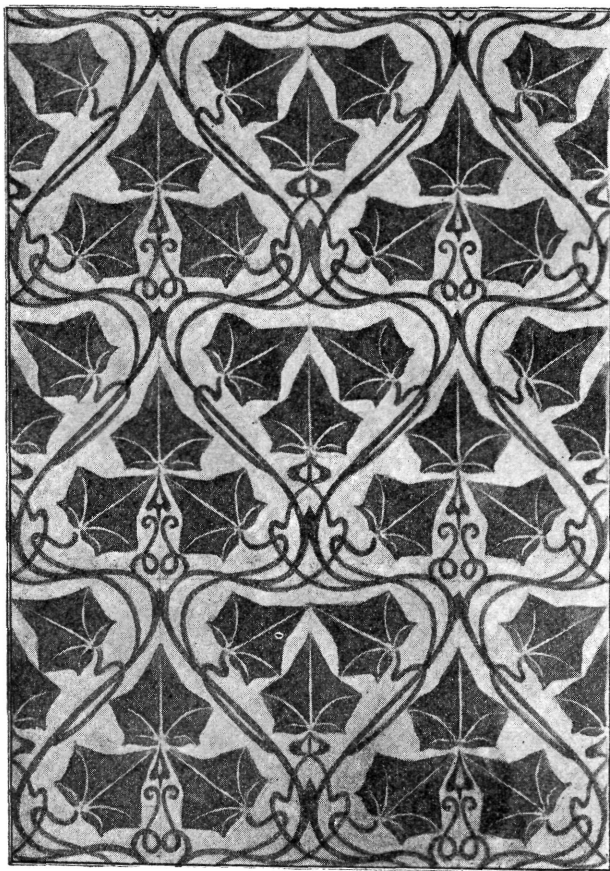
ják a kijelölt helyre, a mi által a könyv tartóssága és könnyű járása igen megcsappan. E barbár eljárásba tehát semmikép se egyezzünk bele, hanem követeljük meg, hogy minden egyes mellékletet az erre szolgáló erős papir- vagy vászonszeletkékre aggaszanak.

Ezek az aggatásra szolgáló leffentyúk kétrét hajtott $1\frac{1}{2}$ —2 cm. széles papirszeletkéik, melyek egyik felére mintegy 3—4 mm.-nyire keményítőcsirizzel ráragasztják a mellékletet, míg a másik felét a könyv lapjához erősítik, hogy vele együtt fűzhessék. Ép így járnak el a könyv külső födelével is, ha azt a megrendelő egy vagy más okból — de rendszeren a könyv belsejében meg nem ismételt boritékrajz miatt — a könyvhöz akarja köttetni. Néha az is előfordul, hogy a könyvből egyik másik ív hiányzik: ilyenkor, ha pótlására azonnal nem nyílik alkalom, szintén ily leffentyűt tesznek a könyvbe, melyre a később esetleg megszerezhető ívet könnyen ráerősíthetik. Gyakran megesik, hogy valamely munka csupa képes táblából áll. Ilyenkor 1—1 műlapot csirizelnek a leffentyű mindkét oldalára s vastagságuk szerint, 2—3 ily lappárt alakítanak egy ívvé. Hosszú s fáradságos munka biz' ez, de elkerülhetetlen, mert jó kötés nélküle nem képzelhető. Végezetül álljon itt még két kevésbé fontos észrevétel. Ha a mellékletek a könyv lapjánál kisebbek, beillesztésükkor a könyvkötő mindig ügyeljen arra, hogy a felső szélük a könyv felső metszésével egy síkba essék, mert különben — az esztétikai okokat nem is említve — nagyon kiszolgáltatja a könyveket a por és piszok romboló hatásának. Ha pedig a sok, többször rétegt melléklet folytán a kötet közepe igen megduzzad, úgy ennek az aránytalanságnak az ellensúlyozására több, középütt összehajtott s egymásba dugott papirszeletkékből álló magosgatókat fűzzön a könyvhöz.

Az ily módon kollacionált könyvet azután, mintegy tizenkét órára, besajtolják. E célra többféle sajtót alkalmaznak. Kisebbszerű könyvkötészetben vagy fából készült kézisajtó, vagy a *Heim*-féle talpassajtó szolgál e célra, mely utóbbi egyszersmind aranyozásra is használható. Megjegyzendő, hogy a könyveket ilyenkor mindig két erőteljes s alsó és felső lapjukat tökéletesen beborító deszka közé helyezik, mely a nyomás egyenletes elosztására s az esetleges sérülések megakadályozására szolgál.

Sajtolás után következik egy — a könyv későbbi alakjára,

annak tartósságára szinte döntő befolyású — művelet, a verés. Ez úgy történik, hogy a présből kivett könyvet — vagy ha nagyonis vastag, úgy csak egy részét — elől, hátul makulatura papirossal ellátják s az erre a célra szolgáló kalapáccsal (l. táblázaton: e)

22. ábra. ÓRLAPNAK ALKALMAS TERVEZET.

az egész réteget leverik. Ez a leverés apró ütések útján történik, melyek különösen akkor, midőn merített, tehát szélein vastagabb, papirosra nyomtatott kiadásokról van szó, a könyv szélei felé sokkal erőteljesebbek, mint a közepe táján. A mértékletesség azonban itt is nagyon helyén való dolog, mert a túlságos súlykolás folytán a

betűk nagyon kinyomulnak s ez által veszítenek élességükből, a festék elmázolódik s a papiros elveszti sokszor jellemző, szemcsés felületét. Ismerve már most a túlságos súlykolás ezen veszélyeit, természetesnek fog látszani, hogy vannak műmelléletek, különösen a finom rajzú rézkarczok és heliogravűrök között, melyek a verést

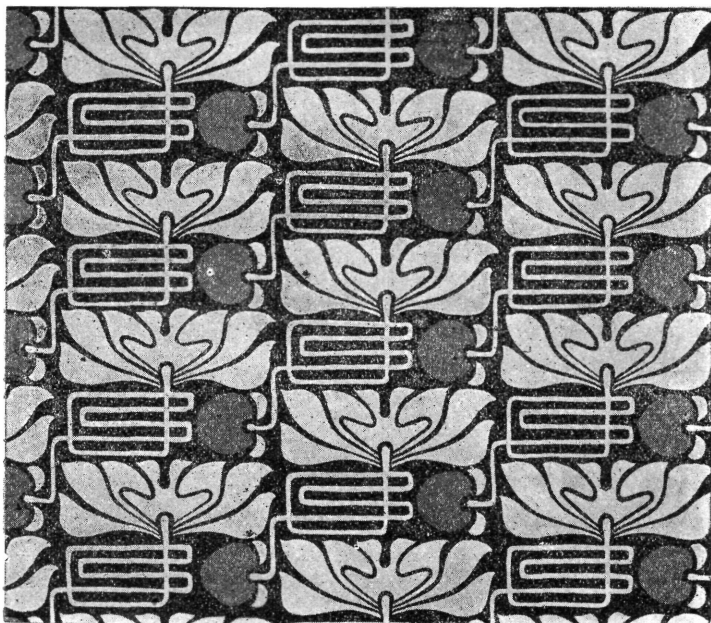
23. ábra. ŐRLAPNAK ALKALMAS TERVEZET.

még kisebb mértékben sem bírják meg a nélkül, hogy finomságuk vagy üdeségük kárt ne szenvedne általa. A lelkiismeretes könyvkötő tehát súlykolás előtt ki szedi a kollazionált műből az ilyen kényesebb természetű melléleteket s csak mielőtt újból lepréselné a könyvet, osztja be ismét a helyükre. Súlykolás után a könyv ismét pihen egy ideig a sajtóban, a mit a további eljárás folyamán czélszerűt

többször is megismételni, mert, mint egy kiváló francia könyvkötő-mester¹ helyesen megjegyzi, a könyvek bekötésénél az ilyen pihenőközök szinte elkerülhetetlenül szükségesek, hogyha igazán tartós és kifogástalan munkát akarunk.

II. A KÖNYVTESTRE VONATKOZÓ MUNKÁLATOK.

Ezen előmunkálatok után a könyv még nem tesz egységes, összeálló egészet: ezzé csak a fűzés folytán lesz, mely az egyes íveknek szoros tömbbé egyesítésében áll.

24. ábra. ŐRLAPNAK ALKALMAS TERVEZET.

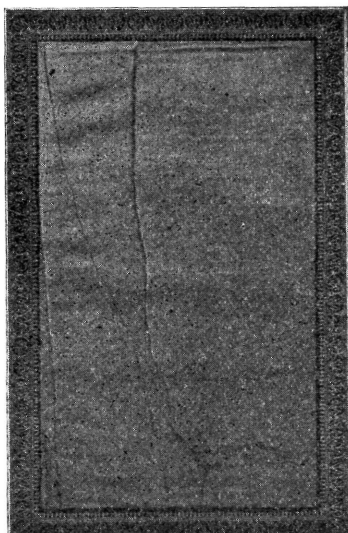
A munkás, mielőtt ehhez hozzáfogna, a könyv első és utolsó ívét őrlappal látja el, melynek az a hivatása, hogy egyrészt a könyvtestet a fedőtáblákkal szorosabban egyesítse, másrészt a könyv első és utolsó oldalát a gyors piszkolódástól megóvja. Az őrlap nagysága a könyvével azonos s rendszeren két egész, meg egy fél lapból, az u. n. csatlóból áll, mely utóbbi tartósság okáért vászonnól, sőt néha bőrből is készülhet. A csatlót rendszeren a kettős őrlap törésvonalánál csirizelik oda, de hogy ha elpalástolása fölös-

¹ Marius-Michel. La reliure française depuis l'imprimerie au XVIII. siècle.

leges, vagy a használt őrlap minősége folytán lehetetlen, úgy a kétrészben kimetszett őrlapot egymástól némi távolságra erősítik a csatlóhoz, melynek színe a födeleket borító vászon vagy bőr színével összevág. Ha az őrlap anyaga moaré-, brokát- vagy valamely tarka nyomású papiros, melynek visszája nem elég tetszetős, akkor a gondos könyvkötő előbb tiszta fehér papirost ragaszt a csatlóra, s csak erre enyvezi rá a tulajdonképeni őrlapot. Ép így járnak el abban az esetben is, a mikor az őrlap selyemszövetből készül; csakhogy a rendes fehér papiros helyett vékony kartont alkalmaznak, melyre a selymet, a később leírandó módon s csakis a könyvtábla ráerősítése után, feszítik föl. Az őrlapnak ez a készítmódja főleg Németországban s így természetes nálunk is divatozik. Angliában s Franciaországban már más az eljárás. Ott az első és utolsó ívhez 2—2 fehér papírlapot ragasztanak vagy varrnak, melynek belső felületére a kétrét hajtott színes őrlapot úgy erősítik rá, hogy az mintegy három milliméternyire eláll a könyv hátától, a mi a födelek fölrakásakor egyenlítődik ki.

Az őrlapokról szólva, röviden azok fajairól s megválasztásáról is meg kell emlékeznünk. Leggyakrabban az egyszínű világossárga, sötétbarna, vagy szürke szaténpapirost alkalmazzák, melynek festanyagát ujabban akként választják meg, hogy a rácseppenő víz nem hagy maga után valami szembeszökő foltokat. Egyszerű félvászon-, vagy félbőrkötéseknel csak helyeselhetjük használatát, de már egész vászon vagy u. n. *amateur* félbőrkötéseknel tiltakozunk ellene.

A vászonkötésekhez mintázott, hengernyomású papirosból készült őrlapokat kívánunk. Ezen olcsó papirokkal igen szép hatásokat érhet el a könyvkötő, föltéve, hogy megválasztásuknál kellő izlést tanusít. Erre nézve pedig örökérvényű szabályokat fölállítani nem

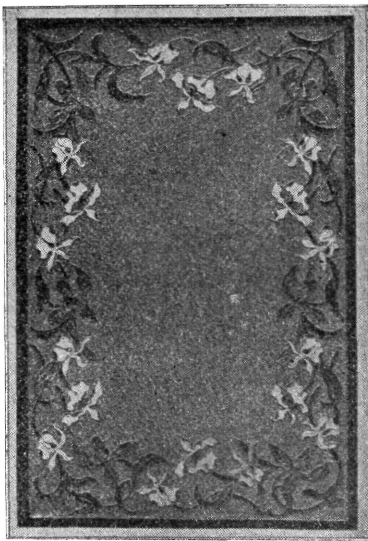

25. ábra. SELYEM TÜKÖR.

lehet. Tehát beérjük azzal, hogy következőkben *Otto Julius Bierbaum*-mal egyetértve, néhány általános szempontot, irányelvet jelölünk ki, melynek betartása nélkül kiegészítő eredményhez nem juthatunk. Ezek elseje az, hogy az őrlap mindig harmonizáljon ugyan a könyv külsejével, de azért a fűdelek hatását lerontani, velők mintegy versenyre kelni ne kívánjon. Másodsor az őrlap ne legyen a könyvek tartalmának világos, mintegy anekdotaszerű illusztrálása, hanem csak bizonyos általános hangulatot ébresztszen az olvasóban, még pedig kizárólag az ornamentika eszközeivel.

Harmadsor az őrlap ornamentikája legyen mindig arányos a könyvek alakjával. Fölötte nagy mintázatok kisebb alakú könyveken sokat veszítenek szépségükből; hiányzik belőlük az ilyen korlátolt sík területeknél kívánatos egységes hatás.

Gyakran alkalmazzák, főleg verses kötetek vagy imakönyvek bekötésénél, az u. n. brokát és moaré papirosokat is, melyeknek legfőbb hibája, szerintünk, abban áll, hogy mintegy leplezni akarják anyaguk minémtségét: másnak hazudják magukat, mint a mik valóban, selyemutánzatok — papirosból. Már pedig minden igaz esztétikai hatás első és

26. ábra. MOZAIKKAL DISZÍTETT BŐRTÜKÖR.

nélkülözhetetlen feltétele a teljes öszinteség, a felhasznált anyag becsületes bevallása . . .

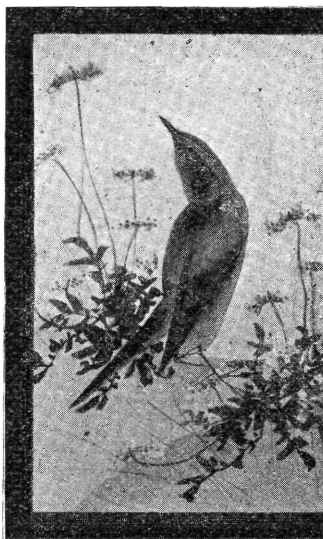
Az őrlappapirosnak egyik legelterjedtebb s főleg az *amateur* félbőr-kötéseknél alkalmazott válfaja a márványpapír melynek számtalan változatát ismerjük. Rendesen mindegyik változatból két, egy többé és egy kevésbé fényes minőség készül, amaz a táblák borításához, emez a belső őrlapokhoz. De legujabban külső borítékhoz is használnak matt papirost, a mi a bőrrészek diszkrét fényével kellemes ellentétet alkot. Megválasztásuknál egyrészt a használt bőr színére, másrészt a könyvmetszés minőségére kell

figyelemmel lennünk. Gyártásuk módja szerint három csoportba sorozhatjuk őket, u. m. először olyanokra, melyeken a márványozás közvetlen a papirosra fecskendezett különféle színek eredménye; másodsor olyanokra, melyek erezését a papirosra mázolt s még nedves festékrétegen átszalajtott vizes szivacsossal vagy átluggatott fahengerrel állítják élő s végül olyanokra, melyek márványát a könyvmetszésekéhez hasonló módon nyerik. Finomabb kötésekhöz csakis e két utóbbi csoport sikerültebb, szeszélyes rajzú s színvegyülékű fajait használják fel. Alkalmaznak továbbá selyemszöveteket, japáni fametszeteket is; sőt díszes bőrkötéseknél néha az őrlapnak a könyvtáblára ragasztott ágát keretelt bőr, selyem vagy pergamen tükörrel helyettesítik (l. 25—27. ábrákat). Ezekről bővebben a könyvtábláról szóló szakaszban emlékezünk meg.

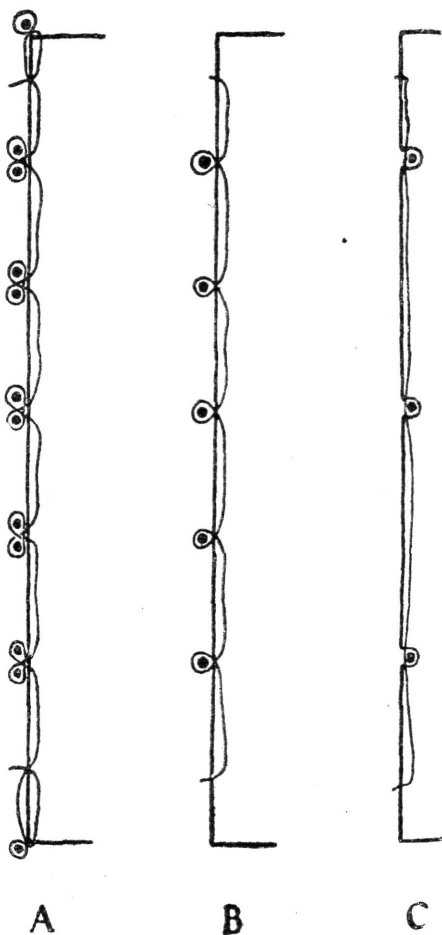
Ha már most a munkás a fenn leírt módon ellátta a könyvet őrlappokkal, hozzáfoghat a fűzéshez. Az e célra szolgáló készülék a fűzőállvány, mely négyzetes fenék deszkából áll, két oldalt kiemelkedő orsókkal, melyekre csigák segítségével mozgatható gerenda van erősítve. Ezen az általánosan nevezett gerendán lévő hasadék a csavaros fűzőkampók befogadására szolgál, melyekre a fenékdeszka

kivágásába illő lécz és fapeczkek közé csiptetett fűzőzsinegeket akasztják. E fűzőzsinegeket a könyv alakjának megfelelő számban s közökben erősítik az állványra. Maga a fűzés kétféleképpen történhet: kiálló bordákra (l. 28. ábra *A* és *B*), vagy a hátba fűrészelt rovátkokba ágyazva (l. 28. ábra *C*). Ma napság túlnyomóan ez utóbbi módot alkalmazzák, mert noha a munka, a fűzőzsineg megvékonyodása folytán, veszít tartósságából, azzal, hogy egyszerre több, egyforma nagyságú kötetet is megfűzhetnek, sok időt és munkát takarítanak meg.

27. ábra. JAPÁNI FAMETSZET MINT TÁBLALABORÍTÓ ŐRLAP.

Lássuk tehát először, mint készül ez a beagyazott fűzés. Mindenekelőtt a szükséges rovátkokat fűrészelik be (l. tábl. f.) a kisebb kézi sajtóba préselt könyv félcéntiméternyire kiálló hátába, még pedig elsősorban a nyomtatott hasáb alsó és felső végénél czeruzával kijelölt hurokkötők s ezeken belül egymástól egyenlő távolságban a kellő mennyiségű valódi kötők számára. A kettőnél nagyobb bevágás hiba: mert ilyenkor a hát enyvezésénél igen sok enyv szivárog belé, a mi a czérnát törekeny nyé teszi. A kötők száma a könyv nagyságával változik. Kisebb (16°, 32°) alakú könyveknél elégséges három kötő is, de már a nyolczadrétfiek-nél, főleg a közkönyvtárak sokat használt példányainál, okvetlenül négyre van szükség, míg a foliánsoknál gyakran hét—nyolcz is elkél.

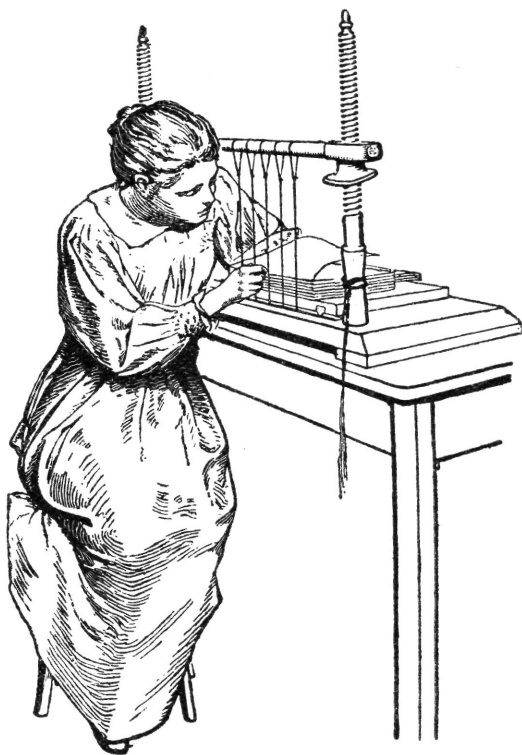
28. ábra. A FŰZÉS VÁZLATI ÁTTEKINTÉSE.

A befűrészelt könyvet, czimlapjával lefelé fordítva balkézről helyezi el a munkás s ívet ív után a fűző állványba rak, a hol a jól megviaszkolt, fehérítetlen fűzőczérnával egybe fűzi őket (l. 29. ábra.) A fűzés az utolsó ível kezdődik, jobbról balfelé haladó irányban. A fonalat a jobbkezben lévő hosszú fűzőtü segélyével a jobboldali hurokkötőnek szánt nyíláson át vezetí az ív belsejébe, a honnan a balkézbe került tú az első valódi kötőnél ismét kikerül s a zsineget átkarolva újra visszatér az ív belsejébe, hogy azután a második kötőnél ismét kibukkanjon; ez az eljárás mindannyiszor ismétlődik, míg a fonál a baloldali hurokkötőnél végleg

elhagyja az első ívet, hogy a fölébe fektetett második ívet ép így oda fűzze a kötőkhöz, csakhogy megfordított, tehát balról jobbfelé haladó, irányban. A második ív végén kikerülő fonalat az első ívből kiálló czérnavéggel egybehurkolják, innen e kötő neve. Ha a fűzés folyamán a czérna kifogy a túból, újat kötnek hozzá, de mindig úgy, hogy a csomó valamelyik hurokkötőre essék. Az öltögetés befejeztével a czérnát az utolsó előtti ívhez kettős hurkolással odaerősítik, nehogy fölbozmolván, az ívek szét hulljanak.

A fűzésnek ez a módja feltétlen tartós és megbízható, csak az a kár, hogy a vele megbízott munkások — rendszeren gazdájuk tudta és beleegyezésével — nem végzik elég lelkiismeretes dolgukat. Közismeret dolog, hogy ez emberek — csaknem mindenütt — a feldolgozott ívek száma szerint fizetik, a mi nek az a természetes következménye, hogy

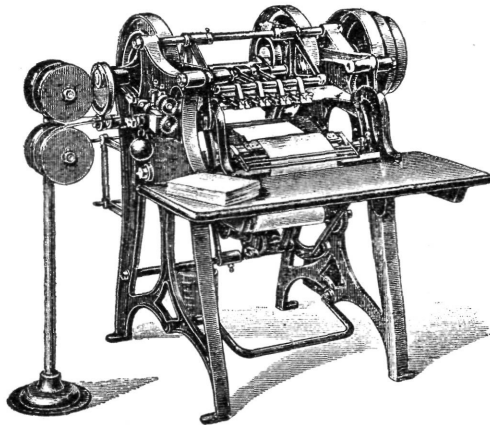
azok mentől gyorsabb munkára törekveszenek. Már pedig a fent leírt fűzés mód lelkiismeretes betartásával, még a legügyesebb munkás se tud naponként több mint 3—400 ívet feldolgozni, holott az u. n. váltogató fűzés mód alkalmazásával e szám négyszereséig is viheti. A váltogató fűzés mód abban áll, hogy *egy* czérnahosszal *két* ívet fűzünk egybe, fölváltva hol az egyik, hol a másik ívbe vezetvén a fonalat. Ismertető jele, hogy az ívek belsőjében látható czérna nem terjed minden megszakítás nélkül

29. ábra. A FÜZÉS.

az egyik hurokkötőtől a másikig, hanem el-el tűnik, hogy az utána következő ívben bukkanjon fel ismét.

Ezen s más, még súlyosabb visszaélések elkerülésére sok nagy könyvkötő műhelyben ma már ez emberi kezet gépek helyettesítik, melyek óránként 500 ívet dolgoznak fel. E különböző rendszerű fűzőgépek mechanikája igen bonyolult szerkezettel bír, miért is leírásával — mely munkánk keretét amúgy is messze túlhaladná — nem fárasszjuk az olvasót. Csak azt jegyezzük meg, hogy e gépekbe annyi tű erősíthető, a mennyi a bordák száma s hogy e tűk egymástól függetlenül s ritka pontossággal működnek, a minék az az előnye, hogy ha egy helyt el is szakad a

30. ábra. SODRONYFŰZŐ GÉP.

könyvben a czérna, azért még nem fejlík föl az egész kötet, mint a kézi fűzésű munkáknál.

Van azonban a gépfűzésnek egy más módja is, melynél nem czérna, de nickelezett drót a fűző anyag. Gyárilag, *en masse* készülő kötéseknél, különösen Németországban, Ausztriában s hazánkban szinte kizárólag ezt alkalmazzák, míg a finomabb ízlésű, könyveire kényesebb francia és angol közönség s szaktekintélyek részéről oly heves ellenzésre talált, hogy ott csak a legritkább esetekben, s inkább csak egész vékony plaquetteknél találkozunk vele. Ez a heves ellenzés könnyen érthető, mert a drótfűzés némi idő- s költségmegtakarítástól eltekintve, csakis hátránnyal jár.

Így a dróttal fűzött könyvek metszési felületein gyakran apró

bemélyedések, egyenetlenségek észlelhetők; továbbá a drót meg is rozsdásodhatik, vagy a mi még gyakoribb, a nagyon erős préselés következtében megsértheti a papírost stb. Vegyük még ehhez azt a körülményt, hogy az összekötésre szolgáló organtin szálai az erős enyvezés következtében rendkívül törékenyekké válnak, a mi a gyakrabban használt könyvek szétmállását nagy mértékben meggyorsítja. Mindezt figyelembe véve, nem csodálkozhatunk többé azon, hogy nemcsak a finyás *amateur*ök, hanem maguk a szakképzett könyvtárnokok is barbárságnak bélyegzik a drótfűzés használatát.

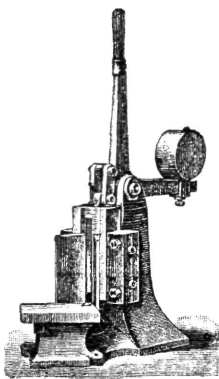
Végül meg kell emlékeznünk egy pár szóval a kimagasló kötőkre való fűzésről is, mely régebben általános használatnak örvendett, míg napjainkban csak a sokat használt nagyobb alakú köteteknél (rendesen üzleti könyveknél) alkalmazzák. Az előbbi eljárástól ez csak annyiban különbözik, hogy a könyv hátába nem fűrészelnek be rovátkokat, hanem a fűzőládában kifeszített vászon, bőr vagy pergamen szalagokra varrják — a már leirt módon — az épen hagyott íveket. Minthogy ebben az esetben a fűzők látható bordát képeznek a könyv hátán, roppant óvatosságra van itt szükség.

— A teljesség okáért megemlítjük *Hancock* találmányát is, mely a múlt század hetvenes éveiben különösen Angliában és Amerikában igen elterjedt, bár azóta ismét egészen letűnt a felszínről. Ez abból áll, hogy a könyveket mind a négy oldalról megmetszik s kerekre vert hátát ráspolylyal fölborzolva, több ízben bekenik vékony kaucsuk oldaltal, mely megszáradva erős kötő anyagnak bizonyult, a nélkül, hogy a könyv könnyű járásából bármit is levonna.

Fűzés után a könyvet kiveszik a fűző állványból s a két oldalt 2—3 centiméternyire kiálló zsineget egy erre a célra készült pléhdarabbal kirojtozzák, a minek az a rendeltetése, hogy a könyv fedelére csirizeltetvén, a fődél s a könyvtest közti kapcsolatot fokozza s hogy a ráragasztott órlap sima felületén dudorodások ne képződhessenek. Szinte magától értetődik, hogy a kirojtozás csakis a lenzsinégeknél válik szükségessé; a drótfűzésnél használt laza szövETFÉLÉK, vagy a kimagasló kötőkül alkalmazott szalagok u. i. minden különösebb előkészület nélkül, egyszerűen a táblákhoz ragasztatnak.

Ezután a könyv hátának az enyvezése kerül sorra, a minek az a célja, hogy az ívek eltolódását megakadályozza. E végből a könyvet még egyszer jól összeigazgatják s miután meggyőződtek róla, hogy az ívek hátsó és felső széle pontos derékszöveget képez, az enyvező deszkára fektetik s egy keskeny fahasábbal erősen leszorítva, a könyv kiálló hátát a híg, de forró enyvbe mártott ecsettel bekenik. Miután az enyvvel, hogy a könyv hátát jól áthassa, még egy széles kalapács fokával be is dörgölték, a fölösleget egy száraz ecsettel leszedik s a könyvet néhány órára bepréselik.

Ha az enyvréteg már megszikkadt, a könyv széleinek metszéséhez fognak. Eszthetikai szempontból ez egyike a legfontosabb teendőknél. Általános szabály, hogy a szélekből lehetőleg keveset messenek le, mert a három oldalról széles margóval határolt betűsorok nagyban emelik a könyv harmóniáját. Egy szakember szépen fejtegeti valahol, hogy a nyomtatás hasábjainak ez a megszorítása, nem aljas és önző üzleti érdeknek a kifolyása, mely a könyvek terjedelmét és árát ily módon akarja növelni, hanem csakis eszthetikai szempontoké; mert hiszen gyakran találkozunk ily könyvekben tömött, vagy kevésbé ritkított szedéssel, a min,

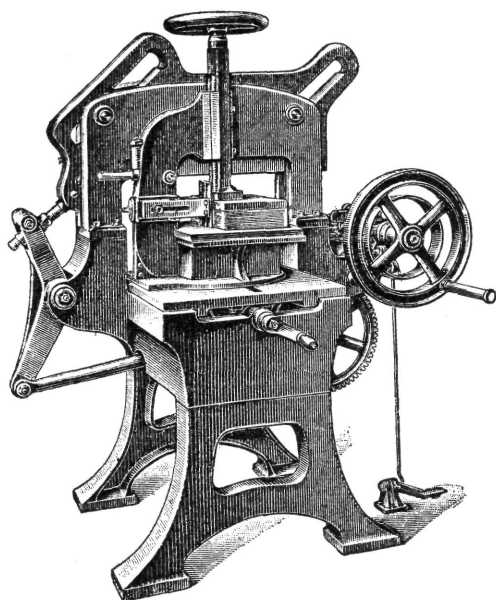

31. ábra. SAROKGÖMBÖLYÍTŐ GÉP.

ha a széles lapszél nem volna benső szűkséglet eredménye, könnyen lehetne segíteni. Egyes bibliofilek az u. n. arányos lapszélekért rajonganak. Ezeket úgy nyerik, hogy a nyomtatott hasáb átlóit mindaddig meghosszabbítják, míg a lap belső (tehát fűzésmenti) szélét át nem metszik s az így nyert pontokon túl eső részt könyörtelenül levágják. Oldalt ép akkora margót hagynak, mint a mekkora a lap belső, tehát meg nem metszett oldalán van. Ez a »harmonikus« metszet azonban korántsem fog olyan harmonikus hatást előidézni, a minőt — neve után indulva — várni lehetne.

Nagy hiba u. i. hogy a belső hosszoldalón a margó teljesen egyenlő a külsővel, mert így a két belső margó találkozása folytán keletkező széles köz kellő ellensúlyozásra nem talál. Nem helyeselhető továbbá ez eljárás már azért sem, mert az így

körülvágott könyveket, ha azok újból való bekötése szükségessé válnék, ismételten megmetszeni már nem is lehet, ha csak teljesen értéktelen tömböt nem akarunk faragni belőle. A leghelyesebb az az eljárás, midőn a könyv szélét csak felül metszik meg egy keveset, elöl és alul pedig ollóval egyenletesre nyírják. A könyv ily módon egészen meg tartja eredeti, sokszor jellegzetes formáját, melyet a metszéssel, bármily óvatosan történjék is az, mindig lerontanak. Ellenben a körülmetszés elkerülhetetlen mindannyiszor, a midőn japáni, khinai v. hollandi papírra nyomtatott

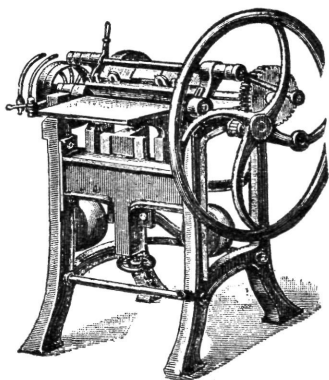

32. ábra. HÁROMOLDALÚ VÁGÓGÉP.

könyvekről van szó, melyeknél — a felhasznált papiros alakbeli különbözősége folytán — a margók szélessége sokszor 3—4 centiméternyire is differál egymástól. Az ilyen álmargókat, hacsak a könyv szokott formáját tönkre tenni nem akarják, könyörtelenül lemetélik s legfőljebb a kötet elején avagy végén hagynak épen 1—2 ívet, hogy a papiros autentikus méretéről tanúságot tehesenek (ezeket nevezi *témoins*-nek a francia).

Meg kell továbbá jegyeznünk, hogy szótárakat s egyéb sokat használt kézikönyveket okvetlenül mind a három oldalról meg

kell metszelnünk, mert ez a lapozást nagyon megkönnyíti. Sőt ilyen esetben czélszerű, ha a sarkokat gömbölyűre vágják, mert ez a gyűrődések keletkezését igen megnehezíti. A lemetszendő részt a könyvön körzövel szúrják ki s aztán a könyvet jól besajtolva,

33. ábra. KÖNYVGERINCZ-
GÖMBÖLYÍTŐ GÉP.

előbb előrészen, majd fejtől és lábtól is egyenletesen legyalulják. A gyalulás annál fáradságosabb és nehezebb, minél nagyobb és vastagabb a könyv. Azért nagyobb műhelyekben ma már ezt a munkát is gépekre bizzák, melyeknek széles aczélpengéje a legvastagabb papirtömböt is hibátlanul megmetszi.

Ezután a könyv hátának a kerekítése következik, a mihez sok könyvkötőműhelyben mindjárt az előmetszet elkészítése után hozzá

fognak. A munkás e czélből a könyv enyves hátát kissé megnedvesíti, s bal kezébe fogva kerekre nyomja; azután a jobb-
jában levő kalapácsal vagy fasulyokkal mindkét oldalról kerekre sulykolja. A megrendelő ügyeljen arra, hogy könyvei sem túl ne legyenek kerekítve, sem pedig el ne lapuljanak. A normális domborulás a könyv vastagságának megfelelő átmérőjű kör kerületének egy harmad részével egyenlő. Angliában — különösen vászonkötéseknél — a könyv hátának kerekítése egészen elmarad, a mi esztétikai szempontból kevésbé tetszetős ugyan, de sokkal czélszerűbb.

A kerekítést követi a partozás. Ez abban áll, hogy a könyvtestet két deszka közé szorítják, de úgy, hogy a hátából egy kevés kiáll. Ennek az az eredménye, hogy a préselés folytán a kiálló hátrész fölkunkorodik s a könyv két hosszoldalán partot képez, a melybe majd a könyvtáblát fogják beilleszteni. Minél laposabb ez a part, annál jobban mozog benne a tábla, míg, ha nagyon ki van mélyítve, otrombának látszik és a kötés tartósságából is sokat leront. A kellő partozás után a könyv hátát csirizzel bekenik s az így föláztatott enyvet a kalapács hegyével, vagy a horoló vassal (l. tábl. *g. h.*) óvatosan lektorják s végül papirnyeselekkel simára dörgölik.

E munkálatokkal minden a könyvtestre vonatkozó teendővel végeztünk s egy újabb, de nem kevésbé fontos fejezethez értünk: a lapok metszésének ékítéséhez.

III. A KÖNYVMETSZÉS DISZÍTÉSE.

A körülmetszett könyvet, bár ez eleinte elég tetszetős, rendszeren nem hagyják azon fehéren. A por és piszok u. i., melynek romboló hatása alól még az üveg alá rejtett könyvek sem vonhatók ki teljesen, szükségessé tette, hogy a könyv metszését színekkel, márványozással vagy arany-, ezüst füsttel borítsák.

Hogy micsoda undorító látvány a színezetlen metszésre lerakódó por és piszkos újjak nyomai, azt miudenki tapasztalhatta, a ki valaha iskolakönyveket forgatott, vagy kölcsönkönyvtárak bűzhődöt köteteiből merítette lelki szükségleteit. Vegyük még ehhez, hogy a pusztá metszet gyorsan lekopik, bolyhossá lesz, sőt szét is morzsolódik, s be fogjuk látni, hogy úgy a jó ízlés, mint a tartósság nevében szükséges az egész metszésnek, vagy legalább felső részének a színezése.

Előállításukat tekintve legegyszerűbbek ez egyszínű metszések, melyeket az egész vászonba kötött könyveknél használnak leginkább. A finomra őrölt piros, kék, sárga vagy zöld festéket esővízzel keverik s némi csirizzel meg viaszszal elegyítik. Az így elkészített festéket azután hosszú szűrő, lágy ecsettel az erősen besajtolt könyv metszési felületére kenik s megszárasztva viaszszal bevonják, hogy az agátból készült csiszolóval tükörfényesre csiszolhassák. Az e célra használt festékek közül a cinóber, brémai kék és kromsárga a legalkalmasabbak. Különösen a vörös metszés gyakori, melynek két válfajával találkozunk. Az egyik szép, sötét rózsapiros, de könnyen tapad és piszkít; a másik kissé világos színű, nem valami tetszetős, de fölötte tartós, miért is, ha már vörös metszést óhajtunk, legjobb ez utóbbit választani, föltéve, hogy könyvünk minden lapján újjaink rózsás lenyomatával találkozni nem akarunk.

A metszés második, főleg Franciaországban divatos faja a pöttözött, mely úgy készül, hogy a festéket egy középkemény-ségű kefével dróthálón át a könyv metszési felületére permetezik. Valami nagyon czélszerűnek ez a metszésfajta sem nevezhető, mert nagyon gyorsan eltörlődik, lekopik. S aztán még csak nem is szép.

Sokkal célszerűbb, de szebb is a márványozás, melylyel az ügyes munkás roppant változatos és színpompás hatásokat, érhet el. A szükséges eszközök: *a)* egy kis horgany kád, melynek egyik végére, a festékmарadék lehuzását megkönnyítő 5—6 cm. hosszú bádóg szalag van lejtősen oda erősítve; *b)* a kádba szorosán beilleszkedő lehuzó deszkácska, melylyel az alapot a festék fölrakása előtt szokás átsimitani, míg a festék maradék eltávolítására papirszeleteket használnak; *c)* a húzó peczek s különböző szerkezetű fésűk (l. tábl. *h.*), melyek a húzott, pávás, csokros, vagy fésűs metszések előállításához szükséges; végül *d)* sörtéből és rizszalmából kötött ecsetek (l. tábl. *i.*), amazok az alapfesték felrakásához, emezek az epeviznek s festékeknek kilocsantásához.

A márványozás legfontosabb része az alap készítése, melyet tragantból vagy karragénból állítanak elő, megfelelő mennyiségű esővizben főzve azt. A tragant tovább használható, de finom festékek fölvételére nem alkalmas.

Egy másik fontos alkotórésze a márványozásnak az epe, mely könnyű fajsúlyánál és savtartalmánál fogva a márványozási festékeknek nagy hajtóerőt és tartósságot kölcsönöz. Legjobb a marha epe, mely kellőképp megtisztítva s egy hatodrészt tömör borszeszszel keverve, sokáig eláll. Ebből négy—öt cseppet öntenek a különböző vegytiszta festékekhez, melyeket használat előtt mindig jól fel kell rázni.

A munkás, mielőtt a márvány elkészítéséhez hozzáfogna, egyenkint minden használandó festéket kipróbál s csak, ha már kellő kiterjeszkedési képességéről meggyőződött, fog a tulajdonképeni munkához. — Az eljárás, a márványozás különböző fajai szerint változik.

A szorosabb értelemben vett márványmetszésnél először a fekete, aztán sorjában a többi színes festékeket pettyegtetik apró csöppekben az alapra, majd — a festékek egyenletes szétosztása céljából — vízzel hígított epét fecskendeznek reá s végül felrakják az alapfestéket, mely az egész felületet finoman behálózza. Ha az alap fehérén marad, akkor az utolsó művelet fölösleges.

A ú. n. hajérmetszés, mely egy, legfőljebb két színű szokott lenni, szintén ilyenformán készül, csak hogy a finom, hajszálerek előállításához külön pettyegtető vizet használunk, mely öt rész vízzel kevert borszeszben feloldott velencei szappanból áll.

E márványszerű metszésektől némileg eltér az ú. n. húzott metszések előállításí módja, a mennyiben itt a felrakott festékek szétozslását a munkás tűk és fésűk segélyével bizonyos meghatározott irányba tereli. Rendkívül változatos alakú és színdús mintákat nyernek így, melyek legfőbb fajai fésűs, pávás, csigás és csokros metszés néven ismeretesek. Értékesebb félbőr kötésekhez ezek a húzott metszések illenek a legjobban, különösen hogyha a táblákat borító papirossal kellő összhangban állanak.

Mikor a márványok egyike már ily módon elkészült, a munkás a márványozandó könyv metszési felületét timsós vízzel bekeni s két fahasáb közé szorítva, óvatosan de gyorsan az alapba mártja, még pedig előbb az elejét, azután a fejtől s végül a lábtól eső részét. A körül márványozott könyvet azután megszáraztják, felületét egy kis viaszkkal bevonják s fényesre csiszolják.

Utoljára hagytuk, bár szépség szempontjából az első hely illetné meg, az arany s ezüst metszés ismertetését, melynek előállításí még a márványozásnál is több munkát és óvatosságot igényel.

A körülmetszett könyvet présbe helyezve, a munkás az aranyozandó metszésfelületet reszelőkkel simára csiszolja s a tojás fehérjéből, vízből, boluszföldből meg karminból készült aljvízzel egyenletesen bekeni. Ha az így nyert alap megszáradt, selyem papirossal fényesre dörzsöli s kis tojás fehérjével újra bekeni; majd az

34. ábra. DISZÍTETT KÖNYVMETSZÉS.

aranyozó párnán (l. tábl. z.) előre elkészített valódi vagy fattyú aranyfüstöt, fátyol szövet segélyével a metszésre rakja. Miután a metszés némileg megszáradt, viaszkos papirost helyeznek reá s előbb a simítóagyarral (l. tábl. m. n.), majd egy darab finom selyem ronggyal fényesre csiszolják. Az ezüst metszés épen így készül, csakhogy arany füst helyett vékony alumínium lemezeket használnak.

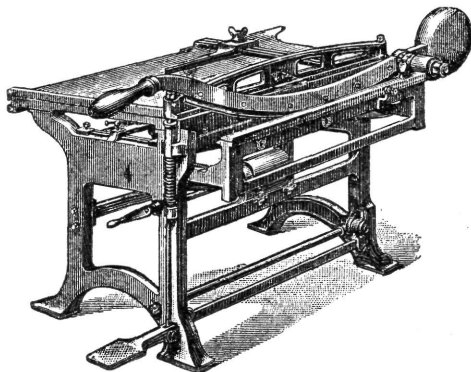
Az arany metszés nagyban emeli a könyvek szépségét, miért is a díszes egész váson, bőr, selyem, vagy bársony kötéseknel —

mint elengedhetetlen kiegészítő részszel — gyakran találkozunk vele. Az is szokásos, hogy az ú. n. *amateur*-félbörkötések felső metszési felületét megaranyozzák, míg alul s oldalt a csak nyírott szélek azon fehéren maradnak. Ez az eljárás abban leli magyarázatát, hogy az eféle félbörkötést a kényesebb bibliofilek csak ideiglenes védőburoknak tekintik, melyet idővel a végleges, egész börkötés fog felváltani.

Úgy a színes, mint a fémes metszéseket különféleképen díszíthetik. Így pl. a már fényesre csiszolt egyszínű metszéseket finom rajzú aranydiszitással látják el; a sima arany metszéseket czizellálják, festik, sőt márványozzák stb. A könyvmetszésnek ez a czifrázása, mely régente igen gyakran előfordult, ma már végkép divatját multá. Valóban — mint *Charles Blanc* meggyőzőleg kifejtette — nincs is szebb és czélszerűbb metszés az egyszerű tükörsíma aranyozásnál. A czizellált vagy festett aranymetszés felületén ugyanis apró mélyedések keletkeznek, melyek egyrészt nagyban elősegítik a por és piszok berakodását, másrészt megnehezítik a lapozást. Végül az ilyen czifrázatok egészen megfosztják a könyvet eredeti jellegétől s valami dobozhoz, vagy tokhoz teszik hasonlónak. Ugyancsak divatjukat multák a párizsi, görög és spanyol metszések is, melyeknek az a lényege, hogy a nyitott könyv lapszélei más-más színűeknek látszanak, mint a becsukotté.

Miután a könyvmetszés ékítése a fent leírt módok valamelyikén elkészült, a munkás a könyv hátát alul s felül oromszegővel látja el, a mi egyrészt fokozza az ívek összetartozását s a hát gömbölyűségét, másrészt pedig tetszetős benyomást kelt a szemlélőben. Oromszegő nélkül a könyv rideg és befejezetlen. Ez oromszegőket régente maguk a könyvkötők készítették, de ma már gyárilag állítják elő s a legkülönbözőbb minőségben és színben készen kaphatók. Minthogy az általuk elérhető hatásnál igen sok függ helyes megválasztásuktól, nem csak arra kell ügyelnünk, hogy színben, hanem hogy minőségben is harmonizáljanak a külső borítékhoz használt anyagokkal. Finom börkötéshez pl. jobb fajta selyem szegő való, míg egyszerűbb vászon kötéseknel kevésbé értékes pamut vagy vászon szalaggal is beérhetjük. Csak arra kell ügyelni, hogy a szegő hossza a könyv vastagságával pontosan egybevágjon, hogy jó rá legyen erősítve s hogy hamar ki ne kopják, mert úgy a por könnyen beülepszik.

Finomabb kötések hátára még a szegők fölrakása előtt ráerősítik a jobbra keskeny, selyemből szőtt jelző szalagokat melyek színe rendesen bizonyos harmonikus ellentétben áll a külső borítókkal. Megválasztásuknál főleg arra kell ügyelni, hogy szintartók legyenek, mert különben kellemetlen foltokat okozhatnak a könyv lapjain. Ez is egyike azon apróságoknak, melyek megválasztásánál az egyéni ízlés és fénytűzési hajlam kifejtésére bőséges alkalom nyílik, miért is a bibliofilek kelleténél nagyobb súlyt helyeznek reá. Vannak u. i. egyesek, kik a rendesen használt jelzőszalagokkal nem érik be, hanem szélesebb, sokszor gyönyörűen mintázott vagy himzett pántlikákat tétetnek a könyvbe. Az ilyen szalagokat —

35. ábra. KÉREGPAPÍRVÁGÓ GÉP.

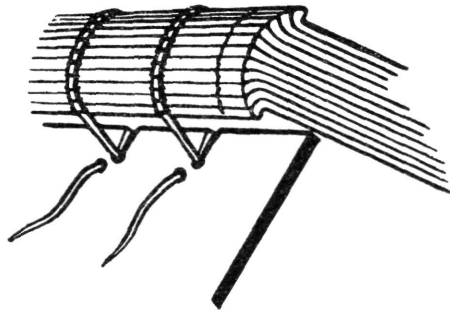
szélességük miatt — nem a könyv gerinczére, hanem hátsó táblájára szokás erősíteni, nehogy a könyv záródása megcsappanjon.

IV. A KÖNYV BETÁBLÁZÁSA ÉS BORÍTÁSA.

Az ily módon elkészült könyv testre most már ráerősítik a födeleket, melyeknek eredeti s legfőbb czélja az, hogy a könyvet a külső romboló behatások ellen kellőkép megvédelmezzék, megóvják. A könyvfedél két, a könyv hátához erősített lemezből áll, mely régenté fából, manapság szinte kizárólag kéregpapirosból készül. A kéregpapír vastagsága a könyv alakjától és terjedelmétől függ; kis, vagy könnyű kötetekre nem szabad nehéz táblákat aggatni, nagy és súlyos foliánsokra pedig nem kelleténél vékonyabbat: mint mindenütt, úgy itt is a kellő arányok betartása a fődolog. A legjobb kéregpapír Angliában készül, régi hajókötelek rostjaiból;

a legrosszabb a sárga színű, melyet papir, fa és szalmahulladékból állítanak elő. Minőségre e kettő között áll a szürke, rongyból készült kéregpapir, melyet a jobb könyvkötő műhelyekben rendszeren alkalmaznak. Puha táblájú kötésekhez vékony, tisztán papirhulladékból gyártott fehéres kéregpapírt használnak, mely tartós és hajlékony.

A kéregpapírt az erre szolgáló gépen a könyv alakjánál valamivel nagyobbra darabolják s a könyvre erősítik. Ráerősítés előtt a födeleket belülről (egész bőrkötéseknél kívülről is) papirossal beragasztják, bélelik. Ez a bélelés kettős czélt szolgál: egyrészt fokozza a táblák tartósságát, másrészt felületüket kissé megörbítvén, lehetővé teszi, hogy szorosan a könyv-testhez simuljanak.

36. ábra. A KÖTŐK ÁTHÚZÁSA A TÁBLÁN.

Az így elkészített táblák ráerősítése háromféleképp történhetik. Az első és legjobb, bár legfáradtságosabb eljárás a következő: a munkás a táblát pontosan a könyv partjába illeszti s a belső szélén, vagy egy centiméternyi távolságban, minden kötő számára két vagy három¹ lyukat szúr, melyeken keresztül húzva a fonalat (36. ábra), elszélesztett végét enyvvvel vagy csirizzel a tábla külső felére ragasztják. A táblázás e módjának — rendkívül tartósságán kívül — még az az előnye is megvan, hogy a födeleket egy kissé befelé hajlítván, azok jobban a könyvhöz simulnak s így tetszetősebb alakot adnak neki. — A táblázás másik, egyszerűbb módja a partos illesztés, mely abban áll, hogy a partba illesztett táblák tetejére ragasztják a jól elszélesztett, 3—4 cm. hosszú kötőket, azután vékony papírsávvval befödik s jól besajtolják. Kevésbé gondos

¹ Ez utóbbi forma főleg Franciaországban divik.

könyvkötők rendszeren ily módon táblázzák be a finomabb kötéseket, bár ez — mint *Bethmann* kimutatta — többféle hátránnyal jár. Így a táblák felső részére ragasztott füzözsinegek — az erős feszültség folytán — gyorsan szétfoszlanak izületi helyükön ; továbbá a nagyon is mély partozás következtében az első és utolsó iverk csak nehezen nyílnak. — A harmadik, legegyszerűbb s ennél fogva csekélyebb értékű kötéseknel rendszeresen használt módozat abban áll, hogy az elszélesztett s jól megcsirizelt zsineget egyszerűen a táblák belső oldalához ragasztják s egyenesre simítják.¹

Ha a könyv táblázása e módok bármelyikén már megtörtént, akkor két fahasáb közé szorítva, néhány órára jól lepréselik. Miután a csiriz már kellőképp megszáradt, egy vonalzó s éles kés (l. tábl. *b*) segítségével kellő alakúra formálják a födeleket. Ez a *formálás* abban áll, hogy a munkás a födelet három szabad oldalán gondosan körülmetsetsi, úgy, hogy csak egy kevéssé haladja meg a könyv széleit. A tábláknak így nyert pereme oldalt szélesebb

A

B

C

37. ábra. KÖNYVHÁTAK.

mint alul és fölül, még pedig $1\frac{1}{2} : 1$ arányában. Konkrét méretei szigorúan meg nem határozhatók, de általános szabály, hogy nagyobb alakú könyveknél nemcsak a használt karton vastagabb, hanem peremei is szélesebbek. Oly műhelyekben, a hol kéregpápirvágó gépek is vannak, ez a művelet rendszeren elmarad, mert

¹ Röviden megemlíjtük még az üzleti könyvek bekötésénél alkalmazott negyedik módot is, mely abból áll, hogy a füzőket két vékonyabb kartonlap közé ragasztják. E mód előnyösen használható nagy és súlyos térképgyűjtemények bekötésekor is.

ott még a táblázás előtt pontos nagyságban vágják ki a födeleket. Finomabb kötéseknel azonban még ily műhelyekben is alkalmazzzák a formálást, mert a kézi metszés felülete sokkal élesebb és simább, mint a gépi metszése.

Formálás után a munkás a kötés hátának elkészítéséhez lát. A kötés háta kétféle lehet u. m. szilárd és mozgékony. Amaz ma már csak csekélyebb értékű, bár erősen használt kötéseknel (pl. iskolakönyveknél) található s úgy készül, hogy a könyv gerinczét borítandó külső takarót szilárdan a könyvtesthez csirizelik (37. ábra *A*). Az ilyen hátnak az a legfőbb hátránya, hogy a könyv gerinczén látható aranyozás gyorsan romlik. Ezt elkerülendő. kezdtek a francia könyvkötőmesterek kemény kéregpapírral annyira kibélelni a hátat borító bőrt, hogy az, a könyv kinyitása-kor változatlanul megmaradt, (37. ábra *B*). Ez eljárás főhibája abban áll, hogy a szilárd hátú könyvek nehezen nyílanak s nyitva nem is tarthatók valami ellensúly nélkül.

Az újabb keletű, de ma már szinte általánosan alkalmazott mozgékony hátborító anyagát egy külön papírsávra, az u. n. hátfödőre, erősítik, mely a könyv felütésekor felkör alakban elválk a háttól s becsukáskor ismét odasimul (37. ábra *C*). Minthogy az ilyen mozgékony hátú kötéseknel az iveket a kötőkön kívül semmi sem tartja össze, a könyv hátát rendesen vékony, de szívós író-papírossal szokták beragasztani, még pedig többszörös rétegekben. E célra legjobb a meritett, simitatlan irodai papiros, melyet még jobb fajta csomagoló papírral is átragaszthatnak. A folyóiratok hirdetési mellékleteinek vagy a fényezett, gyakran kréatartalmú külső boritéknak illetén felhasználása azonban föltétlen kerülendő, mert ezek anyaga rendesen nagyon is törékeny és sima felületük miatt rosszul is ragadnak.

Bélelés után a munkás a hátfödő elkészítésébe fog. Ez a kötés minősége szerint különböző. Célja az, hogy a könyv forgatásakor a hátról leváló külső boritéknak több tartósságot kölcsönözzön s rugalmasságánál fogva a könyv rendes alakját jobban megőrizze. Minél könnyebb, kisebb s vékonyabb a könyv, annál gyöngébb kartonból készül a hátfedő, melynek szélessége a könyv gerinczével, hossza a födelekével egyezik. A kellő nagyságban kivágott hátfödőt a simítócsonttal domborítják s azután jól odacsirizelik a könyvet borítandó bőr, vászon vagy egyéb szövetféle hátrészéhez.

Ha a bőrkötések gerinczén kiálló bordákat akarnak feltüntetni, akkor a hátfödőre előbb egymástól megfelelő távolságban kéregpapirból vagy vastagabb bőrhulladékból készült keskeny sávokat ragasztanak, melyek a szélek felé kissé ellapulnak. Az így nyert bordák rendes száma öt, a mi a könyv hátát hat mezőre osztja. A cím rendszeren a második, a kötetjelzés pedig a negyedik mezőbe kerül. Egyesek csupán a címet bezáró első két bordát ragasztatják a hátfödőre, míg ismét mások az egész síma hátú bőrkötéseket kedvelik. Ez utóbbiaknak az egységes felület kedvező hatásán kívül még az előnyük is megvan, hogy sokkal lassabban kopnak mint a bordázottak, miért is közkönyvtárakban felette ajánlhatók.¹

Félvászon- és papirkötéseknél a hátfödő készítése módosul egy kissé. Ily könyveknél a hátfödőt a gerincznél egy pár centiméterrel szélesebbre szabják s közepén a kellő mennyiséget a simitőcsonttal kijelölve, a fölösleget lejtősen elvékonyítják. Az így nyert vékonyabb szárnyakkal azután a hátfödőt a táblák belső felületére erősítik s csak ezután egyesítik a könyvvel.

A hátfödő elkészítésével a kötés szerkezeti része teljesen befejeződött; most már a külső borítás és diszítés munkája következik. Előzőleg azonban még a külső borítékhoz használt anyagok minőségéről, tulajdonságairól s színéről kell egy pár szót ejtenünk.

A borításra használt anyagok első és legkiválóbb csoportját a különböző bőrok teszik. Általánosságban elmondhatjuk, hogy az állatok legnagyobb részének bőrét felhasználták már a könyvek bekötéséhez. *Uzanne* mint tipikus példát, *Lucyen de Rosny*-t említi, a kinek könyvtárában egész kis állatsereglet halmozódott fel ilyenformán. De akadt a bibliománok változatos seregében nem egy olyan is, a ki az öt világrész állataival be nem érve, ember-társai bőrét nyúzta le, hogy beteges szenvedélyét kielégíthesse. Pedig *Rouveyre* szerint az emberbőr semmi különös jelleggel sem bír; hasonlít a maroquinhez, csak hogy sokkal finomabb az ikrázata, kellemesebb a fogása s rendkívüli nagy a tartóssága. *Rouveyre*

¹ Tényleg a budapesti egyetemi s orsz. Széchenyi könyvtárakban pl. szinte kizárólag ilyen síma bőrhátú kötésekkel találkozunk: csak az a kár, hogy ez intézetek könyvkötői a hiányzó bordákért otromba aranysávokkal akarnak kárpótolni, a mi az említettem esztetikai hatást végkép lerontja.

állításának valóságát nem vesszük tüzetes vizsgálat alá:¹ hiszen nekünk, közönséges halandóknak úgy sem igen lesz alkalmunk szert tenni erre a becses anyagra.

Tehát áttérünk annak a bőrfajnak az ismertetésére, mely rendes körülmények közt a bibliofilek legdrágább s legföltettebb kincseit takarja: a *szattyánra* (maroquin). A szattyánt — mely főleg lágyásával, erős szemcsézetével tűnik ki — rendszeren kecske- vagy szamárbőrből cserzik szömörceével és gubacschal. Legbecse- sebb az, mely Keleten készül, bár újabban nyugateurópai gyárak- ban is igen jó minőségűeket állítanak elő. Könyvkötésre kétféle állapotban használják: azon szemcsésen és simítva (*écrasé*). Ez utóbbit *par excellence* diszkötésekhez használják. Nemcsak szépségre, de tartósságra is ez a bőr áll a legelső fokon, miért is a *British Museum* vezetősége a könyvek legnagyobb részét ebbe az anyagba kötteti.

Ily fényűzésre azonban csak kevés magánosnak s még kevesebb közkönyvtárnak telik. Egész jól beérhetjük a *chagrín*-bőrrel is, melyet ugyancsak kecskebőrből, de néha ló- sőt tevé- bőrből is készítenek. Gyártásmódja az előbbitől több pontban eltér és szemcsézete is különbözik némileg a szattyánétól, de tartósságra szinte egy fokon áll vele. Drágának ugyan ez a bőr is elég drága, de használata mégis elkerülhetetlen mindannyiszor, a mikor valamely sokat használt könyv bekötéséről van szó.

A maroquin- és chagrínbőr viszonylag magas ára természetesen sokféle utánzásra, hamisításra adott alkalmat, a minek ellenőrzése, felismerése roppant nehéz, sőt néha lehetetlen. Az említett anyag helyett u. i. sokszor az olcsóbb, de kevésbé tartós juhbőrt alkalmazták, melyet páczolással, hengereléssel, sőt újabban galvanoplasztikus úton úgy elváltoztatnak, hogy a csalásra rendszerint csak használat közben jön rá az ember.

Harmadsorban említjük a *bagaria*- vagy orosz bőrt, melynek kikészítése ismét különbözik az előbbiektől. Jellegzetes szagát a cserzéséhez használt nyirfakéregtől kapja. Ez az erős illat — némelyek állítása szerint — gátat vet a penész és rovarok romboló hatásának, a mi tartósságát s így használhatóságát is igen

¹ Mindazáltal utalunk *Marcellin Pellet* nyilatkozatára, mely szerint az emberbőr nem ad szép könyvkötést. Legfőbb hibája zsirtartalmában rejlik, melytől szinte sohasem lehet végkép megfosztani.

fokozza. Mégis akadtak olyanok, a kik kárhoztatták e bőrfaj használatát, — de tiltakozásuknak csak annyi az alapja, mint *Labruyère* ismeretes mondásának, melylyel a szattyán ellen kelt ki. A *British Muzeum* tisztikara nem is osztja e téves nézetet, hanem szótárait, lexikonait s egyéb sokat használt kézikönyveit rendesen bagariába kötteti. Vajha példája minél több utánzóra akadna!

Régi, főleg XV—XVII. századi német kötésekben méltán csodálhatjuk még a *disznóbőr* tartósságát is, melyet egykor szinte általánosan használtak. Manapság magas ára s rosszabb kikészítése miatt mindinkább háttérbe szorul. Nagy hátránya, hogy hamar kiszárad és törékenynyé válik.

Ugyanez a fogyatkozása van a *borjúbőr*nek is, csakhogy még fokozottabb mértékben. Ehhez járul még rendkívüli kényesége, gyors kopása, a min lakkozással lehet ugyan segíteni, de ez meg gyors repedezését vonja maga után. Semmi sem ajánlja tehát e bőrnek a használatát s szinte érthetetlen, hogy miért dédelgetik annyira a legtöbb közkönyvtárban. — A XVIII. században divatozott, de régi könyvek újrakötésénél — mint stilszerűt — ma is szívesen alkalmazzák a márványozott vagy eresztett borjúbőrt, melyet *Marius Michel* a szakértő elkeseredésével »ördögi találmánynak« bélyegez. A márványt vagy eresztetet u. i. különböző erősségű savakkal maratják a bőrbe, a mi többé-kevésbé szétroncsolja a sejteket s a bőr pusztulását, szétmállását roppant meggyorsítja.

Egy másik, főként iskolai és kölcsönkönyvtárakban használt anyag a *juh*bőr (basane), mely jól kikészítve elég tetszetős és tartós, bár sok fogyatkozása is van. Így pl. laza szövésénél fogva rendkívül érzékeny a hőváltozások iránt, hamar törik és gyorsan penészedik. Tartósabb akkor, ha mesterséges ikrázattal látják el s ily állapotban tényleg alkalmazzák — de csak apró, keveset használt füzetek bekötésére — a mindenben mintaszerű *British Muzeumban*.

A teljesség okáért felemlíthetjük még, bár napjainkban alig használatos, a *pergament* is, mely megváltozott előállításí módja következtében sokat veszített régi jó híreből. Legfőbb fogyatkozása hygrometriai érzékenységében rejlik. A meleg hatása alatt gyorsan kiszárad és megvetemedik; nedves helyen pedig elernyed

és megpuhul. De ha egész vagy félkötésekhez e fogyatkozások következtében nem is ajánlatos, roppant szívóssága miatt a sokat forgatott szótárfélék sarkainak beborítására igen jól felhasználható.

Befejezésül talán nem lesz felesleges *Maire*-nek egy, az összes bőrfajokra vonatkozó, általános megjegyzését ismertetni. Szerinte könyveink bekötésénél még arra is kell ügyelnünk, hogy a felhasznált bőr teljesen ép, zárt sejttü legyen. Mostanában ugyanis közkeletű szokás, hogy a gyárakban egy-egy állatbőrt gépek segítségével két-három rétegre is szétbontanak. Ez eljárásnak az a természetes következménye, hogy míg a legfelsőbb rétegen a sejteket elzáró szemcsés felhám valódi és egészen ép, addig a másik kettőn az ikrázatot — ép úgy mint a már említett maroquin- és chagrin-utánzatoknál — mesterséges úton idézik elő, a mi szemünket könnyen megtéveszti ugyan, de a nyílt sejteket el nem zárja s így a gyors hámlódást, kopást sem akasztja meg. Az ily másod- vagy harmadlagos bőrbe kötött könyvek gyorsan szétmállanak, a mi újbóli bekötötésüket teszi szükségessé.

Ebből az is kiviláglik, hogy a bőr külsejéről annak minőségét fel nem ismerhetjük. Biztosabb kritériumul szolgál a bőr széttépése. A jó bőr csak nehezen szakad és a hasított széleken hosszú, selymes szálak képződnek; az olyan bőr, mely könnyen téphető s szélein rövid, felkunkorodó szálakat találunk, tartós bekötésekre alkalmatlan. De föltétlen megbízhatónak ez a tulajdonság sem tekinthető, mert, mint a londoni *Society of Arts* által e czélból kiküldött szakbizottság tanúságos jelentése¹ mondja, a legerősebb bőr nem mindig a legtartósabb s nem mindig áll legjobban ellen a könyveket fenyegető romlásnak. Fontos még a bőrök festéséhez használt anyag minősége is; a legtöbb festő-eljárás több kevesebb kénsavtartalmú vegyülettel történik, a mi a romlás csiráit már magában hordja. Ez pedig csak vegyi úton deríthető ki, a mi az ellenőrzést nagyon megnehezíti.

A könyvkötés borítására használt anyagok második, nagy csoportját a különböző *szövetfélék* teszik. Ide soroljuk a *bársonyt*, a *selymet* és a különféle *vásznakat*. A két előbbi, nemesebb anya-

¹ Lásd Cockerell: Der Bucheinband u. die Pflege d. Buches cz. mű XIX. feje.

got ma már csak elvétve használják egy-egy imakönyv vagy verskötet borítására. Sokkal gyakoribb a vásznak változatos csoportjának a szereplése, mely vékonyabb, kisebb alakú, ritkábban használt könyveknél még a közkönyvtárakban is igen helyén való, magánosoknál pedig, épen e változatosság következtében, szerfölött alkalmas arra, hogy aránylag csekély árért, hangulatos és ízléses kötésekre tegyenek szert. Csak az a kár, hogy az előállításukhoz

38. ábra. BÁRSONY KÖTÉS.

használt anyagok s kikészítésük módja miatt legtöbbször sokat vesztenek tartósságukból. E vásznak u. i. rendszeren pamutból, kenderből, lenből, juttából készülnek, s csak ritkán gyapjú- vagy selyemszálakból, pedig ez utóbbiak sokkal tartósabbak. S e selejtes anyagok nem javulnak az által, hogy gépek segélyével ránczokat, chagrinszerű ikrázatot vagy geometriai vonalakat préselnek beléjük, a mi külsőleg közelebb hozza ugyan a vásznat a bórhöz, de nagyon merevvé, törékenynyé teszi s igazán csak arra

szolgál, hogy a szövésben rejlő hibákat eltakarja. A legjobbak a laza szövésű angol vásznak, melyek számos színárnyalatban kaphatók. A közkönyvtárakban, mint látszólag legczélszerűbbet, leginkább fekete, szemcsés felületű vásznat alkalmaznak, pedig ez tart a legkevesebb ideig. A fekete festék u. i. rendszeren oly rossz minőségű, hogy szétroncsolja a szövet szálait, a minek gyors foszlás a természetes következménye. Viszont a világos angol vásznak — egy-két lilás, szürkés vagy sárgás színárnyalat kivételével — nagyon gyorsan piszkolódnak s ezért oly helyeken, a hol a könyv sok kézben megfordul, jórészt használhatatlanok. Azért mint *Eggert Gusztáv* mondja,¹ az ilyen czélokra legalkalmasabb a *dermatoid* nevű vászon, mely nem zsirozódik, nem kopik, érzéketlen a hőváltozások vagy a nedvesség iránt s lemosható a nélkül, hogy színezése bármi kárt is szenvedne ez által.

A külső boríték harmadik, s talán legváltozatosabb csoportját a különböző *papírok* teszik, melyeket néha az egész kötés, de leginkább csak a táblák borítására használnak. A papírkötés ma már — csekély tartóssága miatt — szinte végkép divatját multa, noha egész vékony, alig egy íves füzetek megőrzésére még a nyilvános könyvtárakban is használható. Ily czélokra legjobbak az Angliában gyártott bőr-, pergamen- vagy csontutánzatú papírok, melyek sok művészi becszel nem bírnak ugyan, de roppant tartósak. Azok, kik a tartósságot a széppel óhajtják egyesíteni, jól felhasználhatják a *kozo* háncsából készült japáni papírokat, melyek dúsan aranyozott, ragyogó szinpompájú bőrhöz hasonlítanak. E papírok között igazi csodadolgokra akadunk, melyeknek szeszélyes rajzain — mint *Uzanne* írja — a színek és tonusok valódi orgiákat ülnek.

Gyakoribb a papírnak másik alkalmazása, mikor csupán a bőr- vagy vászonzáttal és sarkokkal bíró födeleket borítják vele. Ilyenkor főleg az u. n. márványpapírokat alkalmazzák, melyekről bővebben az őrlapoknál irtunk. Itt csak azt jegyezzük meg, hogy megválasztásuknál a hát- és sarokborításhoz használt anyag színére és minőségére kell ügyelnünk. A banálisabb, kavicsos, fésűs vagy csokros márványozású papírokat például hiba volna finom szattyánbőrrel egyesíteni; ezek a papi-

¹ Blätter für Volksbibliotheken n. Lesehallen. II. évf. 73 l.

rok csak vászonhoz, vagy közönséges juh- és borjúbőrhöz illenek. Ellenben a szattyán, vagy fényezett chagrin fantasztikus felhőzetti keleties színpompájú papirokat kíván meg, melyeknek nyugtalan, szeszélyes rajza még jobban érvényre juttatja a tükörsima finoman érezett, egyszínű bőrfelület nyugodt méltóságát.

Az anyag minőségével végezve, most még a színéről kell egyet-mást mondanunk. Szinte hihetetlen, hogy erről a másodrendű kérdésről már mennyit összeirtak, úgy a könyvtárnokok mint a bibliofilek. Amazok, mint minden a könyvkötésre vonatkozó kérdésnél, itt is a czélszerűség, használhatóság fontos elvéből indultak ki. Az a törekvés, hogy a könyvek beosztásakor keletkezhető tévedéseket lehetőleg kikerüljék, arra birta egy pár nagy könyvtár vezetőségét, hogy a különböző szakokat egymástól eltérő színekbe kötéssék. Így pl. a *British Múzeumban* a történet vörös, a theologia kék, a költészet sárga, a természetrajz zöld stb. színű kötésekben pompázik. Ez az eszme első pillanatra igen praktikusnak látszik, bár valójában nem az. Ne feledjük ugyanis, hogy a piros, a sötét kék, sötét barna és fekete színeken kívül a többi szín vagy színárnyalat a levegő, por és napfény behatása alatt, rövidebb-hosszabb időn belül elfakul, a minnek az az eredménye, hogy az eredetileg egymástól élesen különböző színeket csakhamar bizonytalan, piszkos-szürke tonus váltja fel, a mely a kitűzött célznak sehogysem felel meg többé.

TÁRCZA.

ÉVNEGYEDES JELENTÉS A M. N. MÚZEUM SZÉCHÉNYI-ORSZÁGOS- KÖNYVTÁRÁNAK ÁLLAPOTÁRÓL

· AZ 1903. ÉV UTOLSÓ NEGYEDÉBEN.

I.

A *nyomtatványok osztályának* anyaga a lefolyt évnegyedben köteles példányokban 2951 db., ajándék útján 330 db., vétel útján 5451 db., csere útján 1 db., áthelyezés útján 9 db., összesen 8742 db. nyomtatvánnyal gyarapodott. Ezenfelül köteles példány címén beérkezett: gyászjelentés 1527 db., alapszabály 138 db., zárszámadás 440 db., perirat 13 db., hivatalos irat 129 db., püspöki körlevél 175 db., falragasz 1255 db., szímlap 2305 db., műsor 354 db., vegyes 950 db., összesen 7286 db. apró nyomtatvány.

Vételre fordítatott 12.789 korona 92 fillér és 813 márka 15 fillér.

Ajándékaikkal a következők gyarapították a könyvtár anyagát: Aigner-Abafi Lajos, Alföldi Flatt Károly (3 db.), Bánó Jenő, Bartoniek Géza, M. kir. Belügyminiszterium (2 db.), Bene Lajos Magyarbikal, Bibliothèque nationale de Rio-Janeiro (26 db.), Budapesti Tagblatt szerkesztősége, Budapest székesfőváros statisztikai hivatala (3 db.), Columbia University Library New-York, Délmagyarországi tört. és rég. társulat Temesvár, Dobos István, Dunamelléki ref. püspök (3 db.), Dunántúli ág. hitv. ev. püspök Pápa, Eperjesi gör. kath. püspök, Exposition board Manila (5 db.), Farkas Traján, Fehér Ipoly Pannonhalma, Fejérpataky László (2 db.), Fialla Lajos Bukarest, Fraknoi Vilmos (6 db.), Geschow J. E. Sofia (16 db.), Győry Tibor (16 db.), Harmonia (2 db.), Heeres-Museum Wien, Hermann Ottó, Hodinka Antal Wien (7 db.), Kais. Akademie der Wissenschaften Wien (2 db.), Képvisezőházi iroda (26 db.), Krausz Arthur (2 db.), Lóczy Lajos, Lőw Immanuel Szeged, M. Kir. Keresk. Múzeum, M. kir. orsz. meteor. és földm. intézet (2 db.), M. kir. posta és távirda igaz-

gatóság (2 db.), M. ornithologiai központ, M. Tud. Akadémia (8 db.), Matica srpská Ujvidék (4 db.), Merza Gyula Kolozsvár (4 db.), Nagy Mór Kolozsvár, Ogilvie-Gordon Mária Aberdeen, Péterfi Tamás, Petrovics László Szeged, Porse Vilmos Zombolya, Ritay Jenő Kispest (3 db.), Roth Gyula New-York (152 db.), Sebestyén Gyula, Simonyi Zsigmond, Smithsonian Institution Washington (14 db.), Stadtbibliothek Breslau, Stat. Central-Commission Wien (7 db.), Szalay Imre, Szalay László, Széll Farkas Debreczen, Ifj. Szinnyi József, Valkovszky Miklós Munkács, Vályi János, M. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterium (135 db.), Vértesi Jenő.

Nevezetesebb szerzemények: 1. Enyedi Georgius. Explicationes locorum veteris et novi testamenti. Kolozsvár, 1598. (30 korona.) 2. Zvonarics Imre. A szent írásbéli hitünk ágainak bizonyos móddal és szerivel három könyvekre való osztása. Keresztur, 1614. (60 korona.) 3. Károli Gáspár. Szent biblia. Cassel, 1704. (30 korona.)

Itt említendő fel az is, hogy a M. N. Múzeum megvette özvegy Hajnik Imrénétől boldogult férjének kiválóan becses, körülbelül 5000 kötetre tehető könyvtárát 10.000 koronáért.

A könyvtár helyiségeiben 8048 egyén 17788 kötet nyomtatványt, kölcsönzés útján pedig 777 egyén 1313 kötetet használt.

A lefolyt évnegyedben 1454 munka osztályoztatott, melyekről összesen 1782 cédula készült. Kötés alá készítettett 360 mű 496 kötetben. A köteles példányok átvételére berendezett helyiségbe a negyedév folyamán 435 csomag érkezett, ugyaninnen 659 levél expediáltatott, a miből 163 reklamálás volt. Az 1897. évi XLI. t.-czikk intézkedései ellen vétő nyomdatulajdonosok ellen peres eljárás megindítása 17 esetben kéretett.

Az egész év folyamán indított peres eljárások eredményeként pénzbüntetés és kártérítés fejében, 65 esetben, összesen 859 k. 31 f. folyt be.

A Széchényi-országos-könyvtár megalapításának százados évfordulója alkalmából rendezett állandó kiállításnak a lefolyt éven keresztül 723 látogatója volt.

II.

A *kézirattár* 48 kézirattal, 171 irodalmi levéllel és 18 darab fényképmásolattal gyarapodott. Vételre 667 k. 40 f. és 10 birodalmi márka fordított. A szerzemények közül kiemelendő egy 1534-ben másolt magyarországi graduale, egy »Hadzâ kitâb« című, Fülek 1593-iki bevétele alkalmával talált arab nyelvű kézirat, Adamosi Ferencz unitarius egyházi irodalmi gyűjteménye 1683—4-ből, egy erdélyi szász verseskönyv a XVIII. század elejéről, továbbá 36 db. színházi sűgőkönnyv, mely Egressy Gábor

és Béni, Vajda Péter, Feleki Miklós, Tarnay Pál és Pály Elek kiadatlan színműfordításait s Almási Tihamér, Degré Alajos, Benkő Kálmán, Bényei István, Északi Károly, Lukácsi Sándor, P. Szathmáry Károly, Pergő Celestin, Szentpéteri Zsigmond és mások kiadatlan, eredeti színműveit juttatta a kéziratár birtokába. Az irodalomtörténeti levelestár ezúttal Kazinczy Ferencz, E. Kovács Gyula és Perthes F. gothai könyvkiadó leveleivel gyarapodott. Mint levél-másolatok értékes gyűjteménye megemlítendő végül Gruun gróf és Stadion gróf levelezésének francia nyelvű kötete.

A negyedévi szerzemények feldolgozásán kívül rendezettek az országgyűlési tudósítások s folytatattott az irodalomtörténeti levelestár betűrendes átalakítása.

A negyedév folyamán 51 kutató 201 kéziratot használt.

III.

A *hírlap-könyvtár* gyarapodása: Köteles példányokból 221 évf. 24,901 szám (ezek közül számonként jött 5200 szám), vásárlás 10 évf. 229 szám 56 korona értékben, összesen 231 évfolyam 25,130 szám.

Vásároltattak: Mezei Gazdák Barátja 1830. I. negyed, Pressburger Wochenblatt 1773. III. Bd., Evangel. Blätter 1862., Der Glaubensbote 1864., Evangel. Wochenblatt 1857—60.

A könyvtárban 1147 olvasó 2278 kötetet, házon kívül 33 olvasó 79 kötetet, összesen 1180 olvasó 2357 kötet hírlapot használt.

Czéduláztatott 78 hírlap és 792 évfolyam. Átnézetett 231 hírlap, 25291 szám. Reclamatio iratott a szerkesztőkhöz és kiadókhoz 24 levél, kértünk 632 régi hírlap-számot ezekből 31 szám érkezett be eddig.

A köteles példányok, melyek kimutatással (csomagokban) beérkeztek, a gyarapodási könyvbe irattak és a nyilvántartási lapokra vezettettek; ezeken kívül a számokban beérkezett hírlapok is összegezve hetenként beirattak, betűrendben osztályoztattak és elhelyeztettek. A csomag-küldeményekben hiányzó hírlap-számok azonnal reclamáltattak és ezek is följegyeztettek.

IV.

A *leveltári osztály* a lefolyt évnegyedben ajándék útján 75 db., vétel útján 347, csere útján 2 db., letétemény útján 1356 darabbal és 3 családi levéltár még számba nem vett anyagával gyarapodott.

Vételre 1965 kor. 08 f. és 91 márka fordított.

A törzsanyag gyarapodásából 17 er. és 1 másolat esik a

középkori iratok, 204 db. az újabbkori iratok, 5 db. a nemesi iratok, 197 db. az 1848/49-iki szabadságharcra vonatkozó iratok és nyomtatványok csoportjára.

Ajándékaikkal gróf Bethlen Anna, Czárán István kir. táblai bíró, Feöldi Doby Antal (Homonnáról) és Szalay Lászlóné (Bécsből), letéteményeikkel Berzeviczy Albert v. b. titkos tanácsos, vallás- és közoktatásügyi miniszter, özv. Nagymőkei Deseő Leoné szül. Kruplanicz Lojka Esztergomból, özv. gróf. Festetich Leoné szül. Kubinyi Krisztina, Kisfaludy Zoltán Lajos saápi plebános, özv. Péchy Lászlóné szül. Sebe Etelka, gróf Széchényi Aladár és Szily Kálmán min. tanácsos, a Magyar Tud. Akadémia főtitkára gazdagították gyűjteményünket.

Új szerzeményeink nemcsak számban, de tartalmabeli érdekesség tekintetében is figyelemre méltó anyaggal gyarapították gyűjteményünket. A középkori iratok csoportjából kiemeljük Andrásnak a brassói és beszterczei székelyek ispánjának 1344-iki kiadványát, egy Zsigmondkori év nélküli névtelen levelet, mely a királyi udvar belső ügyeivel foglalkozik, Hunyadi Jánosnak 1446-iki és II. Ulászlónak 1492-iki okleveleit, melyek a nagybányai, felsőbányai és kapniki bányászatra vonatkoznak és II. Ulászlónak a budai mézáros czéh részére adott két kiváltságlevelét 1514-ből. Az újabbkori iratok csoportja a XVI. század végéről és a XVII. század elejéről a Báthoryakra vonatkozó érdekes politikai tartalmu iratokkal gyarapodott. XIX. századi irataink nevezetes gyarapodása egy néhai Wodianer Samu hagyatékából származó gyűjtemény a század 40-es éveiből, mely Kossuth, gróf Széchényi István, báró Eötvös néhány levelén kívül báró Wesselényi Miklós 64 db. eredeti levelét és 50 db. reá vonatkozó iratot foglal magában. Megszereztük továbbá gróf Széchényi István négy levelét Thürheim Lujza grófnőhöz az 1819-24. évekből és Deák Ferencz két érdekes levelét, melyet az 1834-iki országgyűlésről sógorához, Oszterhuber Ferenczhez irt.

Ugyancsak Wodianer hagyatékából való az a 85 darabból álló gyűjtemény, mely az 1848/49-es iratok csoportját gyarapítja s melynek iratai legnagyobb része a magyar kormánynak a fegyverszállítással kapcsolatos pénzügyi műveleteire tartalmaznak érdekes adatokat. Egy másik 29 darabból álló gyűjtemény az 1848/49. évi kiáltványok csoportját gyarapította az erdélyi mozgalmakra vonatkozó ritka darabokkal. E gyűjteményből csoportunknak legnevezetesebb szaporulata azonban gróf Leiningen Károly honvédtábornok naplója és levelezése, mely Bethlen Anna grófnő ajándékából jutott a levéltár tulajdonába. A 69 darabból álló gyűjtemény a tábornok naplóján kívül, mely bizonyos részek kihagyásával Marczali Henrik kiadásában jelent meg, s a feleségével és rokonaival váltott leveleket s egyéb reá vonatkozó iratokat

tartalmaz, köztük azt a levelet, melyet a tábornok kivégeztetése napján, október 6-ikán irt sógorának, Rohonczy Lipótnak.

Nemesi irataink a következő darabokkal gyarapodott: 1. 1514. november 30. Buda. Mártonfalvi Cseh János és testvérei nemeslevele II. Ulászlótól (XX. századi másolat a czimer színes képével); 2. 1662. június 17. Kolozsvár, Aczél János czimereslevele Apafi Mihálytól; 3. 1830. október 1. Pozsony. Czárán Antal és testvérei czimereslevele I. Ferencztől.

Az örök letéteményül elhelyezett családi levéltárak sorazata négy családi levéltárral, ugymint a Berzeviczy, a Kolosy, a Kruplanicz családok és a Kubinyi család kovári ágának levéltárával gyarapodott; ötödikül sorakozik ezekhez a Szily család levéltárának az idegen családokra vonatkozó része, melyet Szily Kálmán min. tanácsos, a Magyar Tud. Akadémia főtítkára még 1881-ben adott át a Magyar Nemzeti Múzeumnak, s mely most az ő kívánságára a levéltári osztály törzsanyagából kiválasztatva, a családi levéltárak sorában nyer elhelyezést. E levéltár a 12-ik az örök letétemények ez évi szaporulatában, s a Magyar Nemzeti Múzeumban elhelyezett családi levéltárak száma vele 67-re emelkedett.

Régebbi letéteményeink közül a Kisfaludy, Péchy és gróf Széchenyi családok levéltárai gyarapodtak újabb letéteményekkel.

A lefolyt évnegyedben 93 kutató 10,741 db. iratot és 368 pecsétmásolatot használt; külső használatra kikölcsondított 8 téritvényen 64 db. irat és 10 db. pecsétmásolat.

A lefolyt évnegyed szerzeményei közül a levéltár törzsanyagának szaporulata, mint az előző évnegyedek gyarapodásaival is rendszeren történni szokott, teljesen feldolgoztatott s a törzsgyűjteménybe beosztott, s a szerzeményi napló, melybe az előző évnegyedben vétel útján megszerzett Ibrányi levéltár egész anyaga tételenként beiratott, az év utolsó napján lezárattott. Az utolsó évek szaporulatainak, köztük a Véghely-gyűjtemény több ezerre menő anyagának a törzsgyűjteménybe való beosztása a középkori és újabbkori iratok elhelyezésében jelentékeny változtatásokat tett szükségessé. A középkori iratok most 170, az újabbkoriak közül a XVI.—XVIII. századiak 452 fiókot foglalnak el a levéltári nagy teremben; a XIX. századi iratok a fiókokból kiszorulva, 70 kötegben nyernek elhelyezést.

A lajstromozási műveletek a középkori anyagnál az 1469-ik évig terjedtek, s az 1848/49-es kiáltványok csoportjánál teljes befejezést nyertek. E csoport lajstromozása 1901 elején kezdetett meg; a három évi munka eredményeként a gyűjtemény 3666 darabot számláló anyagáról 2449 czédula készült, melyen a nyomtatványok kelte, kibocsátói, kezdősorai és a nyomtatás helye és ideje pontosan fel vannak tüntetve. E munkát befejeztével kapcsolat-

ban az 1848/49-es apró nyomtatványok csoportja az 1848/49-es iratok függelékeül a levéltár földszinti szobájában helyeztetett el.

A családi levéltárak közül teljesen rendezettek és felállítottak a Berzeviczy és a Szily családok levéltárai.

A Berzeviczy család levéltára a XIII. századból 16 er. és 3 más., a XIV. századból 178 er. és 28 más., a XV. századból 144 er. és 9 más., a XVI. századból a mohácsi vészig 46 er. és 4 másolatot, összesen 428 db. középkori iratot, a mohácsi véstől 183 db. XVI., 44 db. XVII., 244 db. XVIII., 179 db. XIX. századi iratot, 20 db. genealogiai táblát, 2 db. rajzot és 23 db. levéltári lajstromot foglal magában, összes iratainak száma 1123.

A Szily-féle letéteményben van 1 db. XIV. századi 2 db. XV. századi eredeti oklevél, 32 db. XVI. századi m. v. u., 258 db. XVII., 1928 db. XVIII. és 256 db. XIX. századi irat; az összes iratok száma 2477 db.,

Folyamatban van a Ghyczy és a Szerdahelyi családok levéltárainak rendezése; az utóbbinál e művelet a XVII. század végeig haladt. A Szent-Ivány család levéltárának lajstromozása pedig teljesen elkészült, és csupán a regesták revideálásának kell még megtörténni, hogy a szintén évekkel ezelőtt megkezdett munkálatnak végleges eredményéről számot adhassunk.

SZAKIRODALOM.

A pannonhalmi Szent-Benedek-rend története. *A magyar kereszténység, királyság és Benczés-rend főnállásának kilencz-százados emlékére kiadja a pannonhalmi Szent-Benedek-rend. Szerkeszti Erdélyi László dr.* Bpest, 1902. I. II. VII. köt.

A pannonhalmi Szent-Benedek-rend tudományért lelkesedő s tudományt művelő tagjai összefogtak, hogy a rend történetét maradandó értékkel bíró munkában az érdeklődőknek elmondják. *Erdélyi László*, a vállalkozás lelkes szerkesztője, az I. kötet előszavában történeti fejlődésben elmondja, mikép született meg a monographia terve, miképen öltött testet ez a terv, kik voltak az anyagi, s kik a szellemi erőket biztosító tagjai a vállalkozásnak. A nagy és értékes vállalkozásból immár három kötet jelent meg, ez a három kötet a következő:

1. A pannonhalmi főapátság története, első korszak 996—1244-ig, szerkesztette és részben írta *Erdélyi László*.
2. A pannonhalmi főapátság története, második korszak 1243—1404-ig, szerkesztette és részben írta *Sörös Pongrácz*.
3. A zalavári apátság története, írta *Füssy Tamás*.

Egyetlen egy kötetre se lehet azt mondani, hogy egy ember munkája; a tárgy természete hozza magával, hogy a minden oldalról való megbeszélést alaposan csakis több ember hozzászólásával lehet elvégezni. A zalavári apátság története a legeggyöntebb, a mennyiben csaknem az egész *Füssy Tamás* írta, míg kivülről csupán *Erdélyi László* tárgyalja »A zalavári apátság legregibb okleveleit«. A másik két kötetben több benczés tudós író művével találkozunk (de nem mindegyikével, pl. *Bódiss Jusztintól* semmit se olvasunk). Legtöbbet írt *Erdélyi László* és *Sörös Pongrácz*; kívülük még a következők fáradoztak a mű megírásánál:

Villányi Szaniszló (Az apátok története, Az apátság egyházi jogi helyzete), *Zoltvány Irén* (A magyarországi benczés irodalom a tatárjárás előtt, Irodalmi és művészeti viszonyok), *Gyulai Rudolf* (A benczések egyházi művészete, Irodalmi és művészeti viszonyok,

Soproni templomunk), *Wagner Lőrincz* (Az apátság egyházi helyzete), *Szentimrei Márton* és *Schermann Egyed* (Történeti előzmények), *Prikkel L. Márián* (A Pray-codex és a Halotti Beszéd).

Magától értetődő dolog, hogy ily különböző szakismerttet igénylő mű ismertetésénél a bírálat csakis egyoldalú lehet. Lehetetlen követelni, hogy az ismertető a fentemlített érdemes dolgozatok mindegyikéhez hozzá tudjon szólni. Általánosságban azonban azt kívánom megjegyezni, hogy az apátság nem riadt vissza az anyagi áldozatoktól. Hálásan említem, hogy sok oklevél és egyéb hasonmás van e kötetekben, némelyik oklevelünknek itt van először kiadva facsimiléje (v. ö. pl. Szent László pannonhalmi javakat összeíró oklevelét); elismeréssel kell felemlíteniünk, hogy minden kötethez pontos oklevéltár van csatolva. A pontosságot és gondosságot dicséri az a körülmény is, hogy *Erdélyi László* az 1001-i pannonhalmi kiváltságlevelet, valamint az 1083—95-i Szent-László-féle pannonhalmi birtokösszeíró oklevél szövegét a rövidítések pontos megjelölésével közli. Ügyszere tet és gond látszik meg a szerkesztésen is, az egyes cikkeken is. Sőt, a mint itt-ott észrevettem, s a maga helyén megemlítem, a tárgy szeretete magával ragadja az író, s nem egész helyes képet nyújt a dolgok tényállásáról. Határozott nyereségei az irodalomnak azok a cikkek, a melyek az apátság birtokairól, a hozzájuk rajzolt térképekkel (*Erdélyi L.* és *Sörös P.* cikkei) szólnak.

Az első kötetben *Erdélyi László* külön fejezetben, nagy körültekintéssel próbálja védeni a pannonhalmi alapítólevél, helyesebben talán *Karácsonyi* elnevezésével élve, kiváltságlevél hiteles, egykorú voltát. Fejtegetésének eredménye, hogy e kiváltságlevél »valódi, hiteles és eredeti, ily régi oklevele nincs több a magyar-nak«. Ismeretes dolog, hogy ez oklevelet tekintélyes történettudósaink hamisítványnak tartják (*Pauler*, s legújabbán *Karácsonyi* is »A hamis, hibás keltű és keltezetlen oklevelek jegyzéke 1400-ig« 4 lp.), míg viszont más tudósaink, kiknek élén *Fejérvataky* áll (v. ö. *Fejérvataky*, *Oklevelek* II. *István kir.* korából 6 lp.: »Tudvalevőleg legrégebb eredeti oklevelünk a pannonhalmi apátság kiváltságlevele; hitelessége annyiszor forgott kérdésben, sőt legújabbán az *Árpádok* korának nagyérdemű történetírója is komoly kételyeket hozott föl hitelessége ellen, hogy mindaddig, míg alkalmunk lesz e kérdéshez hozzászólni, e fontos ügyet mellékesen tárgyalni nem tartjuk czélszerűnek«), s a kikhez most *Erdélyi László* is csatlakozott, az oklevelet 1001-ből (vagy 1030. tájáról) való hiteles darabnak mondják.

Egy-egy XI.—XII. századi oklevél hiteles vagy hamisított volta azonban nem csupán a historikust, valamint a paleografust érdekli, hanem érdekli a magyar nyelv és helyesírás

történetével foglalkozót is. Az oklevelekben rendszeren a helyek megjelölése alkalmával előkerül egy vagy több nem latin, a mi esetünkben magyar szó. Az ilyen szavak aztán, nem lévén XI., XII. századi összefüggő nyelvemlékünk, fontos nyelvtörténeti adatok a magyar nyelv hang- és alaktanához. Fontos azonban egy XI. századi oklevelünk hitelességének kérdése a latin filologusra is. Tudni azt, mely nemzet latinságával egyezik legelső okleveleink latin nyelve, annyi, mint birtokában lenni annak az ismeretnek, kik voltak nálunk a latin nyelvű műveltségnek első hirdetői. Ezek a filológiai szempontok azok, a melyek miatt a jelen sorok írója is érdeklődik az iránt, mi a XI. század kétségtelen hiteles hazai emléke, s a következő sorokban a kérdéshez tisztán ilyen filológiai szempontból akar hozzászólni.

Fejérpataky László megállapítása szerint a XI. századból hat kétségtelenül hiteles és egykorú oklevelünk van. Ezek: 1. Az 1001-i (1030-i) pannonhalmi kiváltságlevél; 2. Szent Lászlónak a pannonhalmi apátság birtokai felől kiadott renovatioja (évszáma 1083—95); 3. Szent László idejében a bakonybéli apátság javait magában foglaló összeírás (évszáma 1086); 4. Endre királynak 1055-i tihanyi alapító oklevele (egykorú másodpéldány); 5. Gödény 1079—80-i adománylevele a veszprémi Szent-Mihály-egyháznak; 6. Dávid dux Szent László pecsétjével megerősített adománylevele a tihanyi apátság részére.

Ha mi e hat oklevelet a szerint csoportosítjuk, minő betűtypussal vannak írva, akkor azt látjuk, hogy az 1. 2. 3. számú az *oklevelekben*, míg a 4., 5., 6. számú a *kódexekben* található frank minusculával van írva. A kódexekben található frank minusculával írt 4., 5., 6. számú oklevelek hiteles voltát senkinek eszébe se jutott kétségbe vonni, annyira kétségtelen darabjai a XI. századnak, míg ellenben az 1., 2., 3. számú oklevelek hiteles és eredeti volta nem áll oly tisztán. A pannonhalmi oklevélnél láttuk a két táborra oszlott tudósokat; a bakonybéli összeírásról *Erdélyi* László maga bizonyítja »A bakonybéli apátság Árpád-kori oklevelei« című értekezésében, hogy jelen alakjában (kétségtelenül több eredetiből) XIII. századi másolat. Erdélyi fejtegetéséhez, a mi egyébiránt az oklevél hitelét is érinti, megemlítem még a következőt is: A bakonybéli összeírásban ez áll: »In portu *modo*sa est piscatio libera que uulgo dicitur *tana* (sic!)«; a hely, a melyről itt szó van, a Tolna megyében fekvő *Madocsa*, ámde erről a helyről az 1109-i veszprémi oklevél azt mondja, hogy a veszprémi apáczáké: a hely így hangzik: «Item dedit sanctus rex portum *modochea* qui *thona* uocatur cum descendu ad piscationem vsomum et ad opus monialium sancte marie seruiencium (Orsz. lev. p; Muz. p.: »Preter hec dedit sanctus rex in portu *modocea* piscationem husonum ad opus monialium sancte marie

seruencium«). A bakonybéli összeírásban ez ellenmondást igen fontosnak tartom az oklevél hitelét illetőleg is. A pannonhalmi javakat összeíró oklevél is tele van ellenmondásokkal, a melyek közül a legnagyobb, hogy Szent László az oklevélben egyszer első, másszor harmadik személyben beszél. Az oklevélnek a bakonybéli összeírással több közös sajátsága van; ilyenek: 1. *h* felesen vagy nincs kiírva: Bakonybéli: cum *L ydrius* (hydriis helyett), *forcosig* (forcos^{hig} helyett), una piscina, que uulgo dicitur tener *here* (ere helyett): Pannonhalmi renovatio: *keurisig* (Kőrishegy), *vgmogos* (hegymagas), *ebraycum*, *omiliae*, *ymnari*, *here* deaurato (aere helyett) stb. 2. *k*, *t*, *p* helyett *g*, *d*, *b* és viszont: Bakonybéli: *chigisti* (Hegyesd), Pannonhalmi: *ruozti* (Ravazd), Pannonhalmi: *kirci* (Györk), *suptilia*, *babtistesia*.

E sajátságokhoz hozzá veszem, hogy a *z*-nek a két oklevélben olasz-francia *h*-forma alakja van, ez van az 1001-ikiben is, valamint a Várad regestrumban (v. ö. Karácsonyi bevezetését *h* : *z*-ről) is. Nem lévén azonban a betűalakok terén szakember, ebből az egyezésből semmit se következtethetek. Ha azonban e két oklevelet, összefogva a pannonhalmi 1001-i kiváltságlevéllel filológiailag összehasonlítom a három kétségtelenül hiteles XI. századi darabbal, akkor e három oklevelet a magyar nyelv története és helyesírása kérdésénél csak akkor vehetem figyelembe, ha az oklevelek vallomása egyezik a három kétségtelenül hiteles oklevél vallomásával. A pannonhalmi 1001-i kiváltságlevélre magára a következő észrevételeim vannak:

1. Az *ecclesia* szó a mi kétségtelenül hiteles és eredetiben fennmaradt XI., XII. okleveleinkben kivétel nélkül *ecclesia*-nak *ecclesia*-nak van írva, így 1055-ben: *ecclesiam* (4-szer), *ecclesie*, *ecclesia*, *ecclesiafticis* | 1079—80 : *Ecclesia*(m) (sor elején nagy *e*-vel, azért nem *e* caudata) | 1095: *ecclesie* 1113: *ecclesie* stb. Ez az írás ebben az időben a Rajna-menti francia-német oklevelekben található (v. ö. 1050-ben *Reusens*, Elements 195 l.) A pannonhalmi kiváltságlevélben *aeclesia*, *aeclesie*, *aeclesiae* az írásmód, a pannonhalmi javak összeírásában: *eclesiae*. Nagyon jól tudom, hogy egykorú német oklevelekben és észak-olasz krónikákban az *ecclesia* mellett *aeclesia* is előfordul. Az én megjegyzésem csak az, hogy kétségtelenül egykorú és hiteles XI., XII. századi okleveleinkben *aeclesia* elő nem fordul.

2. »Aeclesia sancti *Michaelis*« (= Veszprém). A mi XI., XII. századi okleveleink soha se írtak *Michael*-t (ez írás ebben az időben Cseh- és Olaszországban járatos), hanem kivétel nélkül *Michael*-t. Ime a bizonyítékok: 1079—80: Sancto *Michaeli* (= Veszprém, 2-szer), u. o. *Michael* presbiter | 1116—31 (Fila okl.): Monasterio sancti *Michaelis* | 1152: ecclesiae sancti *Michaelis* | 1166: predium sancti *Michaelis* || 1181: hospes

Michael, 1198. *Michael* cum uxore, 1208 és 1226: coram *Michaele*, 1232: *Michael* filius opus Hal. Ben.: bovdug *michael* archangel; 1135: *Michal*, 1198: *Michal*, 1229: *Michal* comes stb.

3. A mi legrégibb hiteles emlékeinkben »*theutonicus*, *teutonicus*« írás fordul elő, míg az *o*-s későbbi, XII. század végei és XIII. századi alak. A kiváltságlevélben ez áll: »*Ingruente namque bellorum tempestate qua inter theutonicos et ungaros seditio maxima excreuerat*«. Eredeti XI. századi oklevelünkben: 1079—80: »*rex concessit in curia dimisiensi, dum teuthonicoi in hiemali tempore deustaturus pergeret*«. Átírt emlékekben: *Vita s. Gerardi*: 12 §: *teutonicus*, 22 §: *teutonica*, 1141—61: okl. (Magdolna okl.): »*Philippo teutonico*«. A XII. században író Anonymus XIV. századi kéziratában állandóan *o*-val (v. ö. 1. fej.; *teothonicos*, 15. fej.: *theutonicorum* stb.).

4. Az oklevélben *o*-jegy (*Cörtou*) nálunk csak az 1111 zabori oklevélben fordul elő (Róbert szóban); a mi német jelzés.

A 4. pontban felhozott helyesírási sajátságokra azt lehet mondani, hogy az oklevelet olyan ember írta, a kinek nem volt sajátja a magyarországi latinság. Ezt egyébiránt olyan latin szavak is bizonyítják, a melyek a mi okleveleinkben különben ismeretlenek; ilyenek:

a.) *uiccomes*, eredeti okleveleinkben csak is *comes* fordul elő; ismeretlen a *uice cancerarius* is (v. ö. 1055: *conscriptum est hoc priuilegium a beatissimo presule Nicolao, qui tunc temporis vicem procurabat notariü*), valamint a *marchio* kifejezés.

β.) Az oklevélben előfordul a *comitatus* szó »megye« értelemben; eredeti okleveleinkben először *provincia* fordul elő (v. ö. *homines de posoniensi prouincia* 1186). Az oklevélben *curtis* van »udvar« értelemben; eredeti okleveleinkben kivétel nélkül *curia* (v. ö. *comes curialis*) fordul elő (v. ö. 1055: *curia regalis*, 1079—80: *curia dimisiensi* stb., de Sz. István törvényeiben: *curtim* vel *domum*, I. XXXV.). Az oklevélben anachronismuskok is vannak, bár ezeket lehetséges esetleg másképp is magyarázni. Ez anachronismuskok szerintem a következők:

1. »*Centum libras auri optimi*«. Ugy tudom, hogy nálunk a XI., XII. században általában ezüstben történt a fizetés. A pénz legrégibb neve *moneta* (v. ö. 1111. okl. *monetarii*, később *marca*, később *denar* (e fejtegetésre l. Réthy, *Corp num.*). Okleveleinkben 1141—61-ben ez áll: *unam marcam argenti*, Anonymus: 10. fej.: *duo milia marcarum argenti*, 1232, 1237 oklevelek: *sex marcis argenti* stb. Általában ezüstben történt a fizetés, s így, bár nálunk voltak byzanci aranyak a XI. század elején, mégis nagyon különösnek kell tartanunk a fentebbi közszokással ellenkező fizetési módot. Nem magyarországi kifejezés a *libra* se, mert nálunk *marca* vagy *pensa* járta (v. ö. Szent István tört: . . . *pen-*

sas auri, XII. *auri pensas* stb.). Ilyen anachronismusnak látszik egyébiránt a »*medium camerae nostrae*« (királyi kincstár) kifejezés is.

2. Az oklevélben »*ungaros, ungrorum rex, in regno ungarico, regis ungrorum*«, míg a pecséten »*Vngarorum rex*« olvasható. A pecsétről kimutatta Baróti Lajos, hogy tökéletesen egyezik a veszprémi apácák 1109-i oklevél Országos levéltár példányán levő pecsétjével; ezzel tehát bővebben nem kell foglalkoznunk. A mire már most súlyt helyezek, az az, hogy a mi hiteles emlékeink tanúsága szerint az »Ungari, regnum Ungorum stb.« kifejezés Szent István alatt nem volt használatos. Kétségtelen hiteles emlékeink szerint Magyarországnak Szent László király idejéig Pannonia volt a neve, a magyar király pedig »*rex Pannoniorum* vagy »*Pannoniae*« volt. Ezt bizonyítják a következő adatok:

a) Péter király pénzein *Pannonia*, Sámuelén *Panoneia*, I. Endrén *Panoneia*, I. Bélán *Pannonia*, Salamonén *Panoneia*, *Pannonia terra*, *Pannonai Pannonia*, I. Gézáén *Pannonai*, *Panoneia* felírás olvasható (v. ö. Réthy, Corpus num. I. 10, 11, 12, 13 l.). Itt jegyzem meg, hogy Salamon király sírkövén ez áll: »*Hic requiescit illustrissimus Salomon rex Pannoniae*« (hiteles? Magyarország tört. Emlékei I. 15.) Az *Vngaria* kifejezés pénzeinken IV. Béla alatt jelentkezik először.

b) Kétségtelenül hiteles okleveleinkben ez van: 1055: *Andreas rex Pannoniorum*; 1079—80: *Ceteri primates tocius pannonie*; David dux oklev.: 1095: *plures principes pannonie*. A Dávid dux oklevelén levő pecsét körirata ez: »*Sigillum Lade . . . ari . . . egis*« (v. ö. Fejérvataky, Kálmán kir. okt. 13.; Magyarország történeti emlékei, I. 16. lapja szerint a felirat ez: *Sigillum Ladelai regis*, az *Ung-ari-ae* tehát hiányzik). Igen valószínű, hogy itt *Ungarie* van; Szent László egyébként a montecassinói apáthoz írt levélben is »*Ungarorum . . . rex* (u. o. *Ungaria*)«; a pannonthalmi összeírásban: *rex Ungarie*, a bakonybéliben: *ungarorum rex*«. Ugy látszik, hogy a »*rex Ungarorum, Ungariae*« Szent László alatt lép fel (v. ö. Szent László törvényében: *omnes optimates regni Pannonico* és *christianissimus rex Ungarorum*), Kálmán okleveleiben »*rex Hungarorum, Hungariae*« fordul elő, míg II. Istvánnál ez a cím: »*Rege gloriosissimo Stephano secundo Vngariam gubernante*«.

A mennyire már most ez adatokból szabad következtetni, Szent István címe aligha volt »*rex Ungarorum, Ungariae*«, bár a veszprémi apácák 1109-iki görög oklevelében »*ἕγῳ στέφανῳ χριστιανῳ· ὁ καὶ κράλ πάσης οὐγγρίας* (= *Hungarias*)« áll, mert itt a *Hungria* a Kálmán okleveleiben ismert *Hungaria*, s az eredeti Szent István alatt kelt görög szövegben aligha volt benn, hanem itt eredetileg »*πανονίας*« állhatott. Hogy a másoló csak a király cí-

mét írta a XII. századnak megfelelően, arra az látszik mutatni, hogy a szövegben Magyarország csakugyan *Pannoniá*-nak van nevezve (v. ö. τῆς πανονίας ἀπάσης, *Gyomlay*, Szent István veszprémvölgyi donatiója 10 l.). Megjegyzem még, hogy Szent István pénzein »regia civitas« felírás olvasható, a pénzek tehát nem adnak útmutatást kérdésünknel.

Mindezeket az okokat összefogva, az a nézetem, hogy a pannonthalmi 1001-i kiváltságlevélre, valamint a pannonthalmi javak összeírására és a bakonybéli renovatióra nyelvtörténeti tekintetben csak akkor szabad hivatkozni, mint XI. századi emlékekre, ha e vallomások más hiteles oklevelek adataival egyeznek. Így pl. a pannonthalmi renovatióban *Gurcu* személynév van; mivel a kétségtelenül hiteles és egykori 1079–80-i oklevélben is *Gurcu* van írva (később *Gurk* e szó írása), az adat besorolható a XI. századi adatok közé. Ellenben, a mikor az 1001-i kiváltságlevél *wag* (= Vág)-ot ír, helytelen alak, mert nálunk e szót legrégebben *waga*-nak (zobori okl.) irták, s csak a XII. század vége felé lép fel a *wag* stb.

E sorok írója tisztán filologiai szempontból akart a három oklevélhez hozzászólni. Ez a szempont pedig legfeljebb annyit képes igazolni, hogy a bakonybéli és a pannonthalmi javak összeírásai kétségtelenül egykorú, hiteles eredetiek alapján készült oklevelek, a pannonthalmi kiváltságlevélre azonban ezt se tudja igazolni.

»A magyarországi benczés irodalom a tatárjárás előtt« cz. fejezetben ír Prikkel »A Pray-codex«-ről. Elmondja mi van a codexben, bizonyítja, hogy a codex három kéz írása. Különösen értékes az, a mit a szerző a codex részeinek eredeti összetartozásáról és egymásutánjáról ír, majd méltatja az egyes részeket. Az egyes részek méltatása közben rátér a Halotti Beszédre. E résznek »A temetői beszéd és könyörgés« címet ad s azt írja hogy, e nyelvemlékünk helyesen »temetői« vagy »sírbatételi«-nek volna nevezhető.

»Több szempontból tekinthetjük e nagybecsű emlékünket: mint szónoklatot, mint irodalmi alkotást és mint nyelvemléket. S legcsekélyebb nagyítás nélkül állíthatjuk, hogy névtelen készítője akár mint szónok, akár mint író, akár mint nyelv művész méltán foglalhat helyet irodalomtörténetünk pantheonjában.«

Prikkel szerint azután a Halotti Beszéd »eredeti alkotás«, »még pedig az írónak önmagától fogalmazott eredeti alkotása« . . . s mint ilyen »számmottevő munka«; mint »szónoklat valóságos mintája lehet a hasonló célú beszédeknek«, sőt a szerző »szónoki rátermettsége mellett írói ügyessége semmivel sem marad hátra«.

En azt hiszem, hogy itt Prikkelt a tárgya iránti lelkes szeretet ragadhatta ily mondásokra. Meg vagyok róla győződve,

hogy ha egy másik XII. század végei és XIII. század eleji magyar miscskönyvet találnánk, abban ép úgy benn volna a Hal. Beszéd, mint a Pray-kódexben. Mert a Hal. Beszéd semmi egyéb, mint előttünk ez ideig ismeretlen latin szövegnek fordítása, s mint ilyen formulare volt.

Hasonlóan a tárgy iránti szeretet mondatja Prikkellel azt, hogy a Hal. Beszéd és Könyörgés »nem csupán a XII., hanem egyszersmind az előző századnak nyelvét is megőrizte számunkra. Szent István korában sem beszéltek másképen!« E kijelentést nem lehet aláírunk. Mi tudunk határozott fejlődési fokozatokat kimutatni az Árpádok korában nyelvünk történetét illetőleg. Teszem a mai szövegi —ó-k egyrésze a XI. században —*au*-val (v. ö. pl. mogyoró 1055: *munorau*, 1086: *Zlaucu*;) a XII. XIII. felég —*ou*-val (v. ö. 1109: *zamtou* XII. sz. vége: *Zolouk*: ma Szalók: szláv *Slavko*; stb.), XIII. század végétől —*o*-val van írva. Ez az egy példa is tanúsítja, hogy a Hal. Beszéd nyelve latin betűs írásunk korszakában nyelvtörténtünk második korszakába való, s nem nyújt képet a Szent István alatti magyar nyelvről. A szerző egyébiránt a Hal. Beszédet a XII. század termékének tartja, a mi helyesírásunk története szempontjából se helyes. A Hal. Beszéd semmi szín alatt se későbbi a 1230-ik esztendőnél, de nem régibb 1200-nál. Prikkel nagy gonddal próbálja bizonyítani, hogy a Halotti Beszéd és Könyörgés »nyelve kétségtelenül göcseji jellegű. Tehát a codex írójának is *dunántulinak* kellett lennie«. Hogy a Hal. Beszéd nyelve dunántuli, az más, itt ezúttal nem tárgyalható, okokból következik. Hogy azonkan göcseji, az semmiel sincs bizonyítva. Sőt a —*val*, *vel* rag illeszkedéséből az következik, hogy ép göcseji nem lehet. Ellenben azt szívesen elismerem, hogy benzés lehetett a fordítója, a mint elismerem a Pray-codex benzés eredetét is, a mit Prikkel szépen fejteget (v. ö. A benzés szentek külön miséi). Szól azután a codex egykori használatának, iratásának idejéről és helyéről. Azt bizonyítja, hogy »a Pray-codexet a XII. század utolsó évtizedében, még pedig az 1902 és 1195. évek között irták«. Prikkel érdemes írását rövid összefoglalással fejezi be. Ha nem is találkoznak az én nézeteim mindenben, különösen a lényeges pontokban, Prikkeléivel, Prikkel dolgozatát a mű sikerültebb dolgozatai közé sorolom.

Ennyi megjegyzésem van az eddig megjelent kötetek azon czikkeihez, a melyek félig-meddig szaktárgyam körébe vágnak. Kívánom, hogy szakemberek szóljanak hozzá a többi czikkhez is. Megérdemlik ezt a Szent-Benedekrend tudós tagjai, mert szeretettel, gonddal, nagy igyekezettel és tudással hordták össze azt az épületet, a melynek »A pannonhalmi Szent-Benedek-rend története« a czíme.

Melich János.

FOLYÓIRATOK SZEMLEJE.

I.

HAZAI FOLYÓIRATOK.

Az **Egyetemes Philologiai Közlöny XXVII. évfolyamának 8. és 9. füzetében** (1903 október és november) **Kont Ignác** folytatja a 1898—1902 évi franczia filologiai irodalom ismertetését. E két füzetben olvasható **Szinnyei Ferencz**nek a humorról szóló magyar elméleti irodalmat ismertető tanulmánya is, mely a kérdésre vonatkozó bibliografiai adatokat is magában foglalja. — A **10. füzetben** (1903 december) dr. **Viszota Gyula Czuczor és Vörösmarty** hivatalos megbízásra készített magyar nyelvtanai keletkezési történetét mondja el.

Az **Erdélyi Múzeum XX. kötetének 8. füzetében** (1903 október 15.) az Erdélyi Múzeum könyvtárának sajtóügyi köteles példányairól olvasható kisebb közlemény. — A **9. füzet** (1903 november 15.) az erdélyi »magyar nyelv-művelő társaság« 1794-iki felhívását, a **10. füzet** (1903 december) pedig a **Döbrentei-féle »Erdélyi Múzeum** kiadása eránt való plánum«-ot közli az eredeti nyomtatványok után.

A **Grafikai Szemle XIII. évfolyamának 10. száma** (1903 október) közli **Tanay József** emlékbeszédét **Firtinger Károly**ról, mely magában foglalja az elhunyt jeles nyomdászati író önéletrajzát is. — A **11. számában** (1903 november) **Stalla Márton** a nyomdászoknak a nyomdatermékek köteles példányairól való felfogásához szolgáltat humoros cikkében egy pár adatot. — A **12. szám** (1903 december) közleményeiből főlemlítjük a nyomdászati mesterszavakkal továbbá a könyvnyomtatás magyar stílusával foglalkozókat.

Az **Irodalomtörténeti Közlemények XIII. évfolyamának 4. füzete** a következő tartalommal jelent meg: **Ferenczi Zoltán**, **Petőfi** és a szabadság eszméje. — **Décsi Lajos**, Az irodalomtörténet módszerei. (IV. közlemény.) — **Balkányi Kálmán**, Ifj. **Péczy József**. (II. bef. közlemény.) — **Baros Gyula**, **Radványi** verseskönyvek (II. közlemény.) — Adattár: **Décsi Lajos**, **Magyar István** irodalmi működéséhez. — **Sörös Pongrácz**, **Guzmics Izidor** apáti naplója (II. bef. közlemény.) — **Illésy János**, Adatok **Mikes Kelemen**ről. — **Dr Lampérth Géza**, **Döbrentei Gábor** folyamodványa. — Ismertetések. **Birálatok**: De Vooy, Middelnederlandsche Legenden. Ismertette **Katona Lajos**. — Irodalomtörténeti repertorium **Hellebrant Árpádtól**.

A **Századok XXXVII évfolyamának 8. füzetében** (1903 október 15.) ismertetés olvasható **Récsey Viktornak**, **A pannonhalmi főapátság könyvtárának jegyzéke 1658-ban című** kiadványáról.

II.

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOK.

Centralblatt für Bibliothekswesen XX. évfolyam 11. füzet (1903 november): Richard *Beck*, Die gelehrten Beziehungen des Leipziger Rathsherrn Friedrich Benedikt Carpsov zu dem Zwickauer Rektor Christian Daum. — Gottfried *Zedler*, Über die Donat- und Kalendertype. — *Falk*, Der »Pilger« im Wappen des Gänsefleisch zu Mainz in rechter Deutung. — Paul *Hirsch*, Verein deutscher Bibliothekare. — Recensionen und Anzeigen: A. B. Meyer, Ueber einige Museen und verwandte Institute (Paul Tromsdorff.) Dr. Emil Jaeschke, Die Stadtbücherei Elberfeld, ihre Einrichtung und Verwaltung, zugleich Bericht über das erste Betriebsjahr 1902/3 (H. R.) Pietas Oxoniensis; In Memory of Sir Thomas Bodley, Knt and the Foundation of the Bodleian Library (C—II.) Grandson Viscount Goschen, The Life and Times of Georg Joachim Goschen publisher and printer of Leipzig 1752—1828 (G. A. Crüwell.) — **12. füzet** (1903 deczember): Peter Anton *Kirsch*, Unterdrückungsversuche von Büchern wegen gallikanischer, kurialistischer und jansenistischer Tendenzen. — G. A. *Crüwell*, Robert Proctor. — O. *Hartwig*, Zum Abschied. [A húsz éves működés után visszavonuló szerkesztő búcsúszavai.] Recensionen und Anzeigen: Fr. J. Kleemeier, Handbuch der Bibliographie (C. Haebelin.) A. Growoll, Thrae centuries of English booktrade bibliography, an essay on the beginnings of booktrade bibliography since the introduction of printing and in England since 1595. (A. G.) C. Houlbert, Les Insectes ennemis des livres; leurs moeurs; moyens de les détruire.

Állandó rovatok: Mittheilungen aus und über Bibliotheken. Vermischte Notizen. Neue Erscheinungen auf dem Gebiete des Bibliothekswesens. Personalnachrichten.

Deutsche Litteraturzeitung XXIV. évfolyam, 40. szám (1903 október 3): Ch. *Sury*, La Bibliothèque de l'Institut de Sociologie Solvay. — **41. szám** (1903 október 10): H. A. L. *Degener*, Die John Rylands Library zu Manchester. — **42. szám** (1903 október 17): L. *Paris*, Les bibliothèques allemandes depuis trente ans; leur situation financière. — **43. szám** (1903 október 24): J. D. *Brown*, Manual of Library Economy. — **44. szám** (1903 október 31) K. *Weiske*, Mitteilungen über die Handschriftensammlung der Hauptbibliothek der Franckeschen Stiftungen zu Halle a. d. Saale. — Ernst *Voulliéme*, Der Buchdruck Kölns. — **45. szám** (1903 november 7): Ad. *Keysser*, Die öffentlichen Bibliotheken and die schöne Litteratur (Erich Liesegang.) — **46. szám** (1903 november 14): J. *Gautier*, Nos bibliothèques publiques; leur situation légale. — **47. szám** (1903 november 21): Albert *Maire*, Répertoire alphabétique des Thèses de doctorat ès lettres des Universités 1810—1900. — **48. szám** (1903

november 28): D. *Chilovi*, L'Archivio della letteratura italiana e la Biblioteca nazionale centrale in Firenze. — Ernst *Voulliéme*, Der Buchdruck Kölns (Dr. Otto Zoretzky.) — 49. szám 1903 december 5): Karl *Trübner*, Wissenschaft und Buchhandel (Friedrich Paulsen). *Chatelain*, Le manuscrit d'Hygin en notes tironiennes. — 50. szám (1903 december 12): Leop. *Delisle*, Fac-simile de livres copiés et enluminés pour le roi Charles V. — E. *Voulliéme*, Der Buchdruck Kölns. — 51—52. szám (1903 december 19): W. *Koehler*, Das deutsche Buchgewerbe im Dienste der Wissenschaft.

La Bibliofilia V. évfolyam 7—8. füzet (1903 október—november): Leo S. *Olschki*, Le fiscalità italiane nell' esportazione ed importazione di libri antichi. — D. *Ciampoli*, Un edizione rarissima de' Trionfi. — Giustiniano *Degli Ozzi*, Cimeli Colombiani della Biblioteca Comunale di Perugia. — C. *Lozzi*, Ancora d' Eurialo d'Ascoli. — Ernesto *Spadolini*, Le Statuto de' calzolari in Ancona 1565. — Medardo *Morici*, Le Declarationes di Seneca ridotte in chiaro stile da fra' Micoluccio Ascolano. — M. *Faloci-Pulignani*, L'arte tipografica in Foligno nel XVI. secolo (II. közl.) — Leo S. *Olschki*, Livres inconnus aux bibliographes.

Le Bibliographe Moderne. VII. évfolyam. 40—41. szám (1903 július—október): Emm. de *Margerie*, Un essai de bibliographie géologique. — Alphonse *Roserot*, Catalogue des actes royaux contenus dans les archives de la Haute-Marne (folytatás.) — Emile *Picot*, Une édition inconnue du »Speculum crucis« de Marco Dandolo. — Léon *Lecestre*, Table de la »Chronologie militaire« de Pinard. — H. *Stein*, Le manuscrit de Boèce revendiqué par la Bibliothèque nationale. — L. *Auvray*, Sur le classement des manuscrits de Petau. — Chronique des archives: Belgique. Canada. France. Espagne. Grande-Bretagne. Italie. Russie. — Chronique des bibliothèques: Allemagne. Brésil. France. Italie. Portugal. Suède. — Chronique bibliographique: Histoire de l'imprimerie. Anciens catalogues de bibliothèques. Bibliographie térésienne. Bibliographie mistralienne. Bibliographie internationale de l'art. Un nouveau catalogue Ludwig Rosenthal. Le Bulletin bibliographique sarde. Bibliographie médicale russe. — Comptes rendus: Alphonse Verkooren, Inventaire des chartes et cartulaires du Luxembourg. (H. S.) Jean Gautier, Nos bibliothèques publiques: leur situation légale. (H. S.) L. Gaudin, Catalogue de la Bibliothèque de la ville de Montpellier. (H. S.) Catalogue de la Bibliothèque de la Commission centrale de statistique. Catalogue de la Bibliothèque centrale du ministère de l'Intérieur et de l'Instruction publique (H. S.) Catalogue de la Bibliothèque de l'Utrecht (A. P.) Robert Geete, Fornsvensk Bibliografi [Svédország középkori történetének bibliográfiája.] (H. S.) Répertoire méthodique de l'histoire moderne et contemporaine de la France pour l'année 1900 (H. S.) Bibliotheca di Bibliografia storica

italiana (H. S.) Léon. Clugnet, Bibliographie du culte local de la Vierge Marie; France (H. S.) Paul Lacombe, Bibliographie des travaux de M. Léopold Delisle (H. S.). Paul Delalain, Essai de bibliographie de l'histoire de l'imprimerie typographique et de la librairie en France. W. L. Schreiber, Manuel de l'amateur de la gravure sur bois et sur métaux au XVe siècle. (H. S.) A. Matton, Les anciennes papeteries de l'Aisne (H. S.). — 42. szám (1903 november—december): Robert Villepelat, Le classement et l'inventaire des fonds révolutionnaires conservés dans les archives départementales. — Abbé Paulus, Supplément au catalogue des manuscrits de la bibliothèque de la ville de Metz. — H. Stein, A propos de falsifications dans les actes de l'état civil. — Nécrologie: Ullisse Robert. Robert Proctor. — Chronique des Archives: Allemagne. Belgique. France. — Chronique des bibliothèques: France. Grande-Bretagne. Islande. Italie. Pays-Bas. Russie. — Chronique bibliographique: Publications bibliographiques de la »Library of Congress«. Bibliographie des ex-libris. Bibliographie des guerres de Vendée. Bibliographie des livres perdus ou uniques. Les papyrus. Le Rabelais apocryphe de 1549. La question des catalogues collectifs. Bibliographies individuelles. Index nouveaux. — Comptes rendus: Dr. Eduard Ausfeld, Mittheilungen der k. preussischen Archivverwaltung: Übersicht über die Bestände des k. Staatsarchivs zu Coblenz (H. S.) Jules Gauthier, Un précurseur de Libri; étude sur le généalogiste I. B. Guilaume de Gevigvey (H. S.) I. Van den Gheyn S. J., Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque royale de Belgique, II. Patrologie (H. S.) A. Graesel, Handbuch der Bibliothekslehre (H. S.) C. Houllbert, Les insectes ennemis des livres (H. S.) Louis Morin, Histoire corporative des artisans du livre à Troyes; Les Garnier, imprimeurs et libraires à Troyes; Les Febvre, imprimeurs et libraires à Troyes; Les Briden, imprimeurs et libraires à Troyes et à Chaumont; Les Collet, imprimeurs, libraires, relieurs et cartonnier à Troyes et à Paris; L'imprimerie du Port-Saint-Nicolas (H. S.)

Revue des Bibliothèques XIII. évfolyam 9—10. füzet (1903 szeptember—október): Isak Collijn, Notes sur quelques incunables français conservés à la bibliothèque de l'université d'Upsala. — Léon Dorez, Le manuscrit original des *Élégies, Sylves et Hendécasyllabes* de George Buchanan. — Aimée Haffkine. Note sur la Bibliothèque publique de Charkow. — Léon Dorez. La sixième réunion de la Societa Bibliografica Italiana, à Florence 20—24 octobre 1903. — Léon Dorez. L'incendie du Vatican. — Bibliographie: Mostra di Topografia Romana (Léon Dorez.) Ch. Henry Lincoln, A calendar of John Paul Jones manuscripts in the Library of Congress. George Thomas Ritchie, A list of Lincolniana in the Library of Congress (Léon Dorez.) — Chronique des bibliothèques: Allemagne. États-Unis d'Amérique. France. Italie.

Zeitschrift für Bücherfreunde. VII. évfolyam 7. füzet (1903 október): Max *Osborn*, Die Wiedergeburt des Holzschnittes. — Egon von *Komorzynski*, Zur Geschichte der Blume im deutschen Buchtitel. — Fr. Joh. *Kleemeier*, Englische Büchersammler. — Ernst *Schur*, Buchästhetik. — 8. füzet (1903 november) Ernst *Rowe*, Drei literarische Eintagsfliegen aus dem Jahre 1786. — Heinrich *Heidenheimer*, Von Zeitungen und Zeitschriften in älterer und neuerer Zeit. — Marcus *Landau*, Der neue Muratori. — 9. füzet (1900 december) Ludwig *Geiger*, Vergessene satirische Romane des XIX. Jahrhunderts. — Adolf *Kohut*, Die Goethe-Sammlung in Budapest. — Louis P. *Betz*, Goethes Werther in Frankreich.

A MAGYAR BIBLIOGRAFIAI IRODALOM AZ 1903. ÉV UTOLSÓ NEGYEDÉBEN.

Összeállítja: DR. GULYÁS PÁL.

- ÁBRÁNYI EMIL. V. ö. Gyalui Farkas: Legkedvesebb könyveim.
 ÁGAI ADOLF. V. ö. Gyalui Farkas: Legkedvesebb könyveim.
 ALAPSZABÁLYAI, A kassai katolikus olvasókör —. Kassa. 1902. Koczányi Béla. 8-r. 12 l.
 ALAPSZABÁLYAI, A könyvnyomdászok szakkörének —. Budapest. É. n. Krammer és Ehrhardt.
 ALBUSZ IRMA ÉS LUKÁCS IMRE. Mezőtúr r. t. város népkönyvtárának jegyzéke. Mezőtúr. 1903. Gyikó K. utóda Kanyó Antal. 8-r. 57 l. Ára 20 fill.
 APPONYI ALEXANDER. Hungarica. Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften. I. Band. XV. und XVI. Jahrhundert. II. Band. XVII. und XVIII. Jahrhundert. Budapest. 1903. Franklin társulat nyomdája. 8-r. 488; 423 l.
 ÁRSZABÁLYA, A budapesti betűöntők és tömöntők —. Budapesti Schriftdrucker- und Stereotypeur-Tarif. Budapest. 1903. Pátria könyvnyomdai részv. társ. 8-r. 24 l.
 BAKSAY SÁNDOR. V. ö. Gyalui Farkas: Legkedvesebb könyveim.
 BALOGH MARGIT. Oláh Miklós könyvtárai. (Művelődéstörténeti értekezések 8. szám. Oláh Miklós Hungáriája mint művelődéstörténeti kútforrás). Budapest. 1904. Hornyánszky Viktor. 8-r. 22—24 l.
 BÁRSONY ISTVÁN. V. ö. Gyalui Farkas: Legkedvesebb könyveim.
 BARTHA MIKLÓS. V. ö. Gyalui Farkas: Legkedvesebb könyveim.
 BELLAI JÓZSEF. A művelt nyugat közművelődési intézményei. Különös tekintettel a német városok által főtartott muzeumokra, tudományos- és népkönyvtárakra. Temesvár. 1903. Csendes Jakab. 8-r. 114 l.
 BENEDEK ELEK. V. ö. Gyalui Farkas: Legkedvesebb könyveim.
 BERCZIK ÁRPÁD. V. ö. Gyalui Farkas: Legkedvesebb könyveim.
 BERZEVICZY ANTAL. V. ö. Gyalui Farkas: Legkedvesebb könyveim.
 BIBLIOTHEKS-AUSWEIS für das Jahr 1902. (Verhandlungen und mitteilungen des siebenbürgischen Vereins für Naturwissenschaften zu Hermannstadt LII. Band, Jahrgang 1902.) Nagyszeben. 1903. Drotleff József. 8-r. LVII—LXIX. 1.
 CZÍMJEGYZÉKE, A szegedi kereskedők és magánhivatalnokok egyesülete könyvtárának —. 1903. Szeged. 1903. Várnay L. 8-r. 24 l.

- CZÍMJEGYZÉKE, A szombathelyi alsófoku ipariskola könyvtárának — 1903. Szombathely. 1903. Egyházmegyei könyvnyomda. 8-r. 36 l.
- CZÍMJEGYZÉKE, Az egyesületi könyvtár —. Catalog der Bibliothek des Fachvereines. Magyarországi könyvnyomdászok és betűöntők szakegyesülete. Budapest. 1903. Krausz és Kalmár. 8-r. 48 l.
- CZÍMJEGYZÉKE, A zilahi kaszinó könyvtárának —. Zilah. 1903. Seres Samu. 8-r. 39 l.
- ÉJSZAKI KÁROLY. V. ö. Gyalui Farkas: Legkedvesebb könyveim.
- ENDRÓDI SÁNDOR. V. ö. Gyalui Farkas: Legkedvesebb könyveim.
- ÉVKÖNYV, 1904. nyomdász — és uti kalauz. Szerk. Lerner Dezső. VI. évfolyam. Kiadja a magyarországi könyvnyomdászok szakegyesülete. Budapest. (1903.) Pátria irod. váll. és nyomdai részv.-társ. 8-r. 170 l.
- ÉVKÖNYVE, Magyar nyomdászok —. Szerkesztő: Pavlovskzi József Alajos. Kiadja a könyvnyomdászok szakköre. 1904. XIX. évfolyam. Budapest. (1903) Athenaeum részvénytársulat könyvnyomdája. 8-r. 4, 2, 122, 18 l. 5 melléklet.
- FALK MIKSA. V. ö. Gyalui Farkas: Legkedvesebb könyveim.
- FOLYTATÁSA, A budapesti kir. orvosegyesület könyvtárkatalogusának — 1903-ban. (Függelék a budapesti kir. orvosegyesület 1903-ik évi évkönyvéhez.) Budapest. 1903. Pesti Lloyd társulat könyvnyomdája. 8-r. 42 l.
- GABÁNYI ÁRPÁD. V. ö. Gyalui Farkas: Legkedvesebb emberei.
- GÁRDONYI GÉZA. V. ö. Gyalui Farkas: Legkedvesebb könyveim.
- GYALUI FARKAS. Legkedvesebb könyveim. 8 exlibris rajzzal. Budapest. É. n. Hungária könyvnyomda. 8-r. 160 l.
- HEGEDŰS SÁNDOR. V. ö. Gyalui Farkas: Legkedvesebb könyveim.
- HELLEBRANT ÁRPÁD. Néprajzi könyvészet 1902-ből. (Ethnographia. XIV. évfolyam. 7. 8. 9. füz.) Budapest. 1903. Hornyánszky Viktor. 8-r. 358—360; 404—406; 451—453 l.
- HELLEBRANT ÁRPÁD. Repertorium. (Irodalomtörténeti Közlemények XIII. évf. IV. füzet.) Budapest. 1903. Athenaeum nyomdai részv. társ. 8-r. 506—508 l.
- HERCZEG FERENCZ. V. ö. Gyalui Farkas: Legkedvesebb könyveim.
- HERMAN OTTÓ. V. ö. Gyalui Farkas: Legkedvesebb könyveim.
- IRODALOM. Közgazdasági —. (Lezárva 1903. szeptember 20-án.) (Közgazdasági Szemle. 1903. XXVII. évf. 30. köt. 4. sz.) Budapest. 1903. Pesti könyvnyomda részv. társ. 8-r. 804—812 l.
- IRODALOM, Közgazdasági —. (Lezárva 1903. október 31-én.) (Közgazdasági Szemle. 1903. XXVII. évf. 30. köt. 5. sz.) Budapest. 1903. Pesti könyvnyomda részv. társ. 8-r. 884—892 l.
- JAKAB ÖDÖN. V. ö. Gyalui Farkas: Legkedvesebb könyveim.
- JASCHKÓ GÉZA és MOSKOVITS GÉZA. A kassai kereskedő ifjak társulata könyvtárának szakok szerint összeállított címjegyzéke. Kassa. 1901. Koczányi Béla. 8-r. 32 l.
- JÁSZAI MARI. V. ö. Gyalui Farkas: Legkedvesebb könyveim.
- JEGYZÉKE, A Liptószentmiklósi magyar királyi állami polgári fiúiskola ifjúsági könyvtárának —. Liptó-Szent-Miklós. 1903. Steier Izidor. 8-r. 112 l.
- JEGYZÉKE, A Kassa-egyházmegyei növendékpapság aranyzójú szent Jánosról nevezett magyar egyházirodalmi iskolájának könyvtári —. 1901—1902. Kassa. 1902. Koczányi Béla. 8-r. 45 l.
- JEGYZÉKE, A miskolci »máv. altiszti kör« könyvtárának — és könyv-kivételzési ive. Miskolc 1903. Stamberger Bernát. 8-r. 20 l. Ára 24 fill.
- JEGYZÉKE, A zentai gazdakör könyveinek —. Zenta. 1903. Fekete Sándor. 8-r. 41, 2 l. Ára 30 fill.
- JEGYZÉKE, Az Emke-népkönyvtár könyveinek — Budapest. é. n. Nagy Sándor. 4-r. 13 l.
- JEGYZÉKE, Uj művek —. (Tan- és vezérkönyvek. Pedagógia.) (Magyar

tanítóképző. XVII. évf. IX. füzet.) Budapest 1903. Hungária könyvnyomda. 8-r. 506—508 l.

JÓKAI MÓR. V. ö. Gyalui Farkas: Legkedvesebb könyveim.

KARDOS ÁRPÁD és SZELNÁR ADOLF. Az országos magyar kertészeti egyesület könyvtárának czimjegyzéke. 1903. Budapest. 1903. Athenaeum részvénytársulat könyvnyomdája. 8-r. 29 l.

KATALOGUSA, Az eperjesi Kir. Kath. főgymnasium ifjusági könyvtárának —. Eperjes 1903. Kósch Árpád. 8-r. 42 l.

KERNTLER KÁLMÁN és KNAPP AURÉL. Czimjegyzék a magyar tisztviselők országos egyesülete könyvtárának könyveiről, az 1903. évi október hó 31-én talált leltár állapot szerint. Budapest 1903. Pesti Lloyd társulat könyvnyomdája. 8-r. XI, 378, 2 l.

KNAPP AURÉL. V. ö. Kerntler Kálmán.

KÖNYVECSKE, Ellenőrző — a »Mohácsi Iparosok Olvasóköre« könyvtárából kölcsönvett művekről. Mohács. É. n. Blandl János 8-r. 16 l. Ára 20 fill.

KÖNYVEK, Uj —. (Erdélyi Muzzeum. XX. köt. 8. 9. 10. füz.) Kolozsvár. 1903. Ajtai K. Albert. 8-r. 480; 543—44; 595—96 l.

KÖNYVEK, Uj —. (Magyar gazdaságtörténeti szemle. X. évf. 10. füz.) Budapest. 1903. Pátria irod. váll. és nyomdai r. t. 8-r. 468—475 l.

KÖNYVEK, Uj —. (Századok XXXVII. évf. 8—10. füz.) Budapest. 1903. Athenaeum részvénytársulat könyvnyomdája. 8-r. 784—788; 879—881; 965—971.

KÖNYVEK, Uj magyar —. (Budapesti Szemle. 323. és 324. sz.) Budapest. 1903. Franklin társulat nyomdája. 8-r. 320; 480 l.

KÖNYVÉSZET. (Magyar nyelvőr. XXX. évf. VIII. és X. füz.) Budapest. 1903. Athenaeum részvénytársulat könyvnyomdája. 8-r. 442; 571. l.

KÖNYVÉSZET. Külföldi —. III. Általános nyelvészet, keleti nyelvek és egyéb szakok. (Egyetemes philologiai közlöny XXVII. évf. IX. füzet.) Budapest. 1903. Franklin társulat könyvnyomdája. 8-r. 800. l.

KÖNYVÉSZET, Külföldi —. (Egyetemes philologiai közlöny. XXVII. évf. X. füz.) Budapest. 1903. Franklin társulat könyvnyomdája. 8-r. 899 l.

KÖNYVJEGYZÉK a kecskeméti 48-as kör könyvtárához. 1903. Kecskemét. 1903. G. Fekete Mihály. 8-r. 8 l. Ára 20 fill.

KÖNYVJEGYZÉK a szilágysomlyói róm. kath. püsp. gymnasium ifjusági könyvtáráról. Szilágysomlyó. 1903. Bölöni Sándor. 8-r. 16 l.

KÖNYVTÁRA, A »Hidvégi ifjusági egyesület« —. Bpest. É. n. Nagy Sándor 8-r. 2 l.

KÖNYVTÁRJEGYZÉKE, A győri tisztviselők köre —. Győr. 1903. Pannónia-könyvnyomda. 8-r. 15, 17 l.

KÖNYVTÁRJEGYZÉKE, A m. á. v. szolgazemélyzet szegedi körének —. Szeged. 1904. Wesselényi Géza. 8-r. 16 l.

KÖNYVTÁRJEGYZÉKE, A »Tolnai kör« —. 1903. Szegzárd. É. n. Molnár Mór. 8-r. 32 l. Ára 10 fillér.

KÓVÁRY LÁSZLÓ. V. ö. Gyalui Farkas: Legkedvesebb könyveim.

KÜN GÉZA. V. ö. Gyalui Farkas: Legkedvesebb könyveim.

KÜMMERLE JENŐ. Növénytani repertorium. (Növénytani közlemények II. köt. 4 füzet.) Budapest. 1903. Pesti Lloyd társulat könyvsajtója. 8-r. 181—188 l.

LERNER DEZSŐ. V. ö. 1904. Nyomdász évkönyv.

LUKÁCS IMRE. V. ö. Albusz Irma.

MALONYAY DEZSŐ. V. ö. Gyalui Farkas: Legkedvesebb könyveim.

MANGOLD LAJOS. Hazai hírlapok repertoriuma. (Századok. XXXVII. évf. 9. füz.) Budapest. 1903. Athenaeum részvénytársulat könyvnyomdája. 8-r. 876—879 l.

MARKOVITS GÉZA. V. ö. Jaschkó Géza.

MIKSZÁTH KÁLMÁN. V. ö. Gyalui Farkas: Legkedvesebb könyveim.

MOSKOVITS GÉZA és ROMÁNSZKY JÁNOS. A kassai kereskedők köre könyvtárának szakok szerint összeállított címjegyzéke. Kassa. 1903. Koczányi Béla. 8-r. 34 l. Ára 20 fill.

MUNKADÍJ-SZABÁLYZATA, A magyarországi könyvnyomdászok munkaidő-és —. Budapest. É. n. Pátria könyvnyomdai részv. társ. 8-r. 19 l.

MUNKÁLATAI, A magyar tudományos akadémia tagjainak —. (A Magy. tud. akadémiai Almanachban MCMIV-re.) Budapest. 1904. Hornyánszky Viktor. 8-r. 147—215 l.

MURAI KÁROLY. V. ö. Gyalui Farkas: Legkedvesebb könyveim.

NACHTRAG, II. — zum Bibliotheks-Katalog vom Jahre 1900. Militär-wissenschaftlicher u. Casino-Verein in Kassa. Kassa. 1903. Koczányi Béla. 8-r. 16 l.

NETOLICZKA OSKAR. V. ö. Trausch J. F.

PAVLOVSKÍ JÓZSEF ALAJOS. V. ö. Magyar nyomdászok *évkönyve*.

PÓTJEGYZÉKE, A nyiregyházai casino könyvtárának I-ső —. Nyiregyháza. 1903. Jóba Elek. 8-r. 24 l.

PAULIK JÁNOS. Esperességi lelkészi könyvtárak. (Eszme-töredékek). Debreczen. 1903. Hoffmann és Kronovitz. 8-r. 23—28 l.

PAULIK JÁNOS. Egyházmegyei lelkészi könyvtárak utmutató szabályzata. (Eszme-töredékek.) Debreczen. 1903. Hoffmann és Kronovitz. 8-r. 28—31 l.

PIELLE KORNÉLIA. V. ö. Gyalui Farkas: Legkedvesebb könyveim.

RÁKOSI JENŐ. V. ö. Gyalui Farkas: Legkedvesebb könyveim.

RÁKOSI VIKTOR. V. ö. Gyalui Farkas: Legkedvesebb könyveim.

REGULAMENTUL societății de lectură »Petru Maior« în Budapesta. Szamosujvár. 1903. Todorán A. »Aurora« nyomdája. 8-r. 39 l.

RENDSZABÁLYA, A kollegiumi nagykönyvtár és a vele kapcsolatos gyűjtemények szervezeti —. A könyvtári albizottság javaslata. Debreczen. 1903. Hoffmann és Kronovitz. 8-r. 19 l.

ROMÁNSZKY JÁNOS. V. ö. Moskovits Géza.

SZABÁLYAI, A pécsi állami, megyei, városi és közintézeti hivatalszolgák önművelődési körének — és jegyzéke. Pécs. É. n. Pécsi könyvnyomda részv. társ. 8-r. 16 l.

SZABÁLYAI, Az ujbpesti izraelita iparos- és kereskedő-ifjak egyletének alapszabályai és könyvtári —. Ujbpest. 1903. Fuchs Antal és József. 8-r. 13 l.

SZABOLCSKA MIHÁLY. V. ö. Gyalui Farkas: Legkedvesebb könyveim.

SZELNÁR ADOLF. V. ö. Kardos Árpád.

TIPOGRAFUS. A hol az »Ország-világ« készül. (Különlenyomat az »Ország-világ« képes lap 1904. évi almanachjából.) Budapest. 1904. Pesti könyvnyomda részv. társ. 4-r. 36 l.

TÓTH BÉLA. V. ö. Gyalui Farkas: Legkedvesebb könyveim.

TÓTH LÓRINCZ. V. ö. Gyalui Farkas: Legkedvesebb könyveim.

TÖMÖRKÉNYI ISTVÁN. V. ö. Gyalui Farkas: Legkedvesebb könyveim.

TRAUSCH J. F. Handschriften-Katalog. Fortgesetzt von Oskar Netoliczka. III. Teil: Zahl: 2497—3213. Brassó. 1903. Gött János fia. 8-r. 4, 63 l.

VÁMBÉRY ÁRMIN. V. ö. Gyalui Farkas: Legkedvesebb könyveim.

VÁRADI ANTAL. Gyalui Farkas: Legkedvesebb könyveim.

VOINOVICH GÉZA. Eötvös irodalom. (Br. Eötvös József összes munkái. XX. köt.) Budapest. 1903. Révai és Salamon. 8-r. 299—304 l.

ZICHY GÉZA. V. ö. Gyalui Farkas: Legkedvesebb könyveim.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

A Magyar Nemzeti Múzeumi Tanács ujjászervezése. A válás- és közoktatásügyi miniszter f. évi január hó 12-ikén 6456 sz. a. kelt magas elhatározásával a Magyar Nemz. Múzeumi Tanács másodelnöki tiszt-ségének viselésére *Bubics Zsigmond* v. b. t. t., kassai püspököt kérte fel. Továbbá a Magyar Nemzeti Múzeumi Tanács tagjaivá három évi időtartamra gróf *Andrássy Tivadar* v. b. t. tanácsost, gróf *Apponyi Sándor* v. b. t. tanácsost, dr. *Beöthy Zsolt* főrendiházi tag, min. tanácsos és egyet. tanárt. *Forster Gyula* min. tanácsost, *Fraknói Vilmos* arbei vál. püspököt, szt. jobbi apátot, a múzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelőjét, gróf. *Kunm Gézá*t. a magyar néprajzi társaság elnökét, *Semsey Andor* m. nemz. múzeumi tiszteletbeli őrt, gróf *Széchenyi Béla* v. b. t. tanácsost, dr. *Szmrecsányi Miklós* min. tanácsost, gróf *Teleki Sándor* orsz. képviselőt, *Thaly Kálmán* orsz. képviselőt, dr. *Wlassics Gyula* v. b. t. tanácsost, orsz. képviselő, egyet. tanárt, gróf *Zichy Jenő* v. b. t. tanácsos, orsz. képviselőt nevezte ki. — A válás- és közoktatásügyi miniszter az előadó-jegyzői teendők ellátásával f. évi márczius hó 1-én 14523. sz. a. kelt magas elhatározásával három évi idő-tartamra dr. *Esztegar László* m. nemz. múzeumi őrt bízta meg.

Reizner János †. A hazai könyvtárügyet Reizner János halálával érzékeny veszteség érte. Az elhunyt a szegedi Somogyi könyvtárnak s a vele kapcsolatos városi múzeumnak alapítása óta állott az élén, mint igazgató s e minőségében dicséretes buzgalmat és odaadó munkálkodást fejtett ki már abban az időben, a midőn a vidéki nagyobb nyilvános könyvtárak ügye még aludt. A város főjegyzője volt 1880-ban, a midőn a közbizalom arra szólította föl, hogy vállalja el a Somogyi Károly által Szegednek adományozott 43-ezer kötetes könyvtár felállítását és vezetését, a minek készséggel tett eleget. Előbb több hazai és külföldi könyvtár kezelési s beosztási rendszerét tanulmányozta s a szerzett tapasztalatokon okulva készítette azután el a könyvtár rendszerét, a mely ma is érvényben van. Így kezdett a könyvtár felállításához, egymaga, később azonban kapott segédmunkaerőket is. 1883 október havában ő felsége, a király jelenlétében meg lehetett nyitni a könyvtárt. Ez időben mintegy 23,000 kötet volt czímtározva, a többivel később készültek el. A könyvtár megnyitása óta a mult év juniusáig husz év telt el, ez idő alatt az eredetileg 20,370 műből, 43,701 kötetből álló könyvtár anyaga 1903 junius végén 30,158 műve 62,759 kötetre emelkedett. (Ösnyomtatványoknál a gyara-podás: 100 mű és 109 kötetről 184 mű s 203 kötetre.)

Az első tíz év alatt az olvasók száma a kérilapok alapján naponta vezetett statisztika szerint 43,648 volt, a mi a második évtizedben lényegesen emelkedett. Bár a második évtizedben a könyvtár kétszer változtatott helyiséget s így két ízben volt a rendes nyári szünetnél hosszabb ideig zárva, az olvasók száma ez évtizedben 68,309, huszonötezerrel több mint az előzőben. Ezt előnyösen segítette elő az az intézkedés, hogy a könyvtár köznaponta esti 7 óráig van nyitva s a könyvtárszolgálati idő heti 43 órára emelkedett: bizonyára a maximum olyan helyen, a hol az igazgatón kívül még csak egy tisztviselő áll rendelkezésre.

Reizner János a könyvtárnak a közművelődési palotába való áttelepüléskor meghonosította a három étage-os vas magazin-rendszert. Pontosságát és rendtartását talán eléggé jellemzi az a tény, hogy bár a könyvtár húsz év alatt háromszor változtatta helyét, az anyagból semmi el nem kallódott.

Utolsó vágyait a könyvtárt illetőleg, már nem valósíthatta meg. Ez az volt, hogy a köteles példányok nyomán igen meggyarapított hírlaposztályt a második emeletről lehozzuk a földszintre, ott ajtót vágatunk s ebben az olvasóteremben behozzuk az esti 10-ig való könyvtárszolgálatot. A hasonló szolgálatot tartó olasz könyvtárak voltak az eszményei, hogy a munkásember is olvashasson. A helyiség el is készült, a hírlaposztály le is jön, de már ezt ő nem érthette meg.

Lehetetlen meg nem említeni Reizner nekrológiában a rokon intézményt, a városi muzeumot, a mely annak idején az ő buzgólkodására létesült. Főjegyző korában megőrizte már a régi vár lebontásakor napfényre került köemlékeket (mintegy 470 darab,) maga is gyűjtött (archeologia és numismatica) s 1859-ben a közönség hozzájárulásával létesítette a városi muzeumot egyelőre régészeti és érmészeti s történeti osztálylyal, a melyekhez azóta a szép-művészeti és természetrajzi osztályok csatlakoztak s a még fel nem dolgozott természetrajzi osztály kivételével a közönség részére nyitva állanak.

E munkássága mellett ráért még a tudományos irodalom művelésével is foglalkozni. A szaklapokban (leginkább az Arch. Értesítőben) megjelent czikkein kívül tizenöt önnálló munkája jelent meg, ezek közül nagyobb léleketűek a két kötetes »*A régi Szeged*« s a négykötetes »*Szeged története*«, a melyet a város közönségének a megbizásából írt.

Munkásságáért többször részesült kitüntetésben: két ízben kapott királyi elismerést, a Ferencz József rendnek lovagja, a koronás arany érdemkereszt tulajdonosa volt, tavál a királyi tanácsosi czímet kapta. Január 19-én halt meg, 57 éves korában. A város közönsége a ravatalát a közművelődési palota csarnokában állíttatta föl és zajtalanul munkálkodó hű fiát illő tisztelet adások mellett onnan temette el.

Tömörkény István.

Otto Hartwig ı. A mult esztendő végén ismét egy nagy német tudós zárta le szemeit örökre. Hosszu csendes életfolyásában gazdag és tágas tudományosság gyümölcseit aratta. Hartwig Ottó volt ez, a hallei egyetem ősz könyvtárnoka.

Wichmannshausenben született 1830. november 16-án, hol atya protestáns lelkész volt. Első oktatását itt nyerte apjától, a protenstáns lelkészi lakban, egyetemi éveit Marburgban végezte, itt is szerezte meg doktori okle-

velét 1857-ben. Egy esztendő hallgatott közben Halléban, theologiai és filozófiai tanulmányokkal foglalkozott, korán otthonos lett a tudományokban s eleinte lelkészi pályára lépett, mint atyja.

1860-ban elhagyta Németországot s Messinába ment, mint az ottani ev. német község lelkésze. A délen töltött idejét történeti tanulmányokkal gazdagította, foglalkozván Sicília történetével. Öt év múlva visszatért hazájába, lelépett a szószékről s 1866-ban a marburgi egyetemi könyvtárhoz került. Már alapos képzettséggel fogott a könyvtárnoki pályához s 1876-ban a hallei egyetemi könyvtár élén találjuk. Ez állásához holtig hű is maradt, bár 1886-ban Breslauba hívták a Dziaitzko helyére. Hartwig nem fogadta el.

Hallei könyvtárnoksága szakadatlan munka volt. Mindent előlről kellett kezdeni s az ő neve dicsősége a porosz egyetemi könyvtárak újabb rendszere. Átdolgozta az összes czédula- és szakkatalogusokat, elrendezte a kéziratoakat, folyóiratokat, új rendet hozott be az olvasótermekbe s 1880-ban büszkén nézhetett végig az eredményen, mikor a könyvtár is új, pompásabb épületbe költözött át.

Mire nehezeden érezte az idők járását, egész gárda fiatal tudóst látott már maga körül, kiket ő nevelt föl. Mint hivatalfőnök, egyesíteni tudta az erélyes kezét a kedély melegével. Szeme a nagy általánosságokat kereste, soha sem veszett el a részletekbe.

Művei egész könyvespolcokat töltenek be. A tudomány sok mezején volt otthonos. Irt történeti és jogi munkákat, első sorban a német történelemmel foglalkozott, azután sicíliai tartózkodása révén az olaszszal is. De dolgozott az irodalomtörténelem terén is s munkában gazdag életének szép emlékét hagyta utolsó éveiben befejezett művében: *Lehr- und Wanderjahre eines alten deutschen Bibliothekars (Halle, 1900.)* Megalapította a »Zentralblatt für Bibliothekwesen«-t, mely már huszonegyedik esztendeje szolgálja a könyvtártudományt.

1898-ban érezte, hogy egészsége egyre jobban cserben hagyja. Szűkebb hazájába, Hessenbe kívánczozott vissza, Marburgba, ifjúi reményei földjére, miket immár teljesebbé láthatott. A nyugalom nem adta vissza egészségét, de a halál szelíd volt hozzá: 1903. december 22-én ölte meg agyszélhűdéssel felesége karjai közt, gyorsan, fájdalom nélkül. — Fölidéztük emlékét a nagy tudósnak és kitünő könyvtárnoknak, ki e jellemző mondással fejezte ki, mennyire ellensége a kapkodásnak, a nagy egézség nem néző örökös javítgatásnak: »Das Bessere ist der Feind des Guten.« Folyóiratában, mely nem-sokára félszázadja viseli homlokán a Hartwig nevét, A. Graesel nemes egyszerűséggel búcsúztatja el az alapítót.

V. J.

A turini egyetemi könyvtárban január hó 25-ik napjának éjjelén pusztított tűzvész hírére a nm. vallás- és közoktatásügyi miniszter ur megbizásából dr. *Gyalui Farkas* kolozsvári egyet. könyvtári ór a katasztrófa színhelyére utazott, hogy a könyvtári tűzbiztonság szempontjából a szomorú eset által nyújtott tanulságokat közvetlen szemlélet útján megismerhesse. Tapasztalatairól folyóiratunk legközelebbi számában szakszerű közleményben fog beszámolni.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE. — REVUE BIBLIOGRAPHIQUE HONGROISE.

Publiée par la bibliothèque du Musée National Hongrois
sous la rédaction de M. François Kollányi.

Quatre livraisons par an; prix du volume | Nouvelle série. XII. volume. 1. liv-
6 couronnes = 6 francs = 5 marcs. | raison. Janvier—Mars 1904.

Sommaire.

François Kollányi. La question de la nomination du conservateur de la bibliothèque Széchényi en 1812. (Avec une table et un facsimile dans le texte.)	1
Eugène Vértesy. La correspondance de Gabriel Egressy dans le Musée Nat. Hongrois	46
Dr. Jules Schönherr. Le congrès historique à Rome en 1903	67
Dr. Paul Gulyás. La technique de la relicere. (I. article avec 38 illustrations dans le texte.)	71
Indicateur officiel. Rapport sur l'état de la bibliothèque du Musée Nat. Hongrois dans le IV. trimestre de 1903	104
Littérature. L'histoire de l'ordre de Saint-Benoit en Hongrie. Par <i>Jean Melich.</i> — Revues des revues bibliographiques I. Revues hongroises. II. Revues étrangères	110
La littérature bibliographique hongroise dans le IV. trimestre de 1903. Par le dr. Paul Gulyás	122
Notices. La reorganisation du sénat du Musée Nat. Hongrois. Jean Reizner † (<i>J. Tömörkény.</i>) Ottó Hartwig † (<i>J. V.</i>) L'incendie dans la bibliothèque de l'université à Turin	126
Appendice. Les imprimeries hongroises en 1903	1—16

Adresse de la rédaction et de l'administration; *Magyar Könyvszemle Budapest, Musée National Hongrois.*

A Magyar Könyvszemle új folyama.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára 1893-ban a Magyar Könyvszemle új folyamát indította meg.

A folyóirat, mint a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának hivatalos kiadványa s a magyar bibliografia egyedüli szakközlönye, 1876 óta áll a haza tudomány érdekeinek szolgálatában. Első sorban a múzeumi könyvtár érdekeinek előmozdítására lévén hivatva, ismerteti annak egyes csoportjait; beszámol az év gyarapodásról, a végzett munkáról és teljes megbízható képet ad a könyvtár belső életéről. Ismerteti a hazai és külföldi könyv- és levéltárakat, kiváló figyelmet fordítva ezek magyar és különleges bibliografiai vonatkozású anyagának felkutatására és közzétételére. Számot ad a hazai és külföldi könyvészeti irodalom termékeiről s figyelemmel kíséri a külföldi irodalom hazánkra vonatkozó kiadványait.

A Magyar Könyvszemle évnegyedes füzetekben, évenként márczius, június, szeptember és december hónapokban jelenik meg 24—26 ívnyi terjedelemben több műmelléklettel. Előfizetési ára egész évre 6 korona, a könyvtárusi forgalomban 8 kor.; egy-egy füzet ára 2 kor.

Az előfizetési pénzeket a **Magyar Nemzeti Múzeum pénztári hivatala** fogadja el; a folyóirat szellemi részét érdeklő közlemények a **szerkesztő czimére a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárába** küldendők.

A Magyar Könyvszemle régi és új folyamainak kötetei kaphatók *Ranschburg Gusztáv* könyvkereskedésében, Budapest, *IV. Ferencziek-tere 2.* A régi folyam 2—16. kötetének ára kötetenkint 4 korona, az új folyam 1—10. kötetének ára kötetenkint 8 korona. Az előfizetések ezentúl is a *Magyar Nemzeti Múzeum pénztári hivatalához* küldendők.

Megjelent és a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában kapható: *A hazai hírlapirodalom 1902-ben. I. A magyar hírlapirodalom, id. Szinnyei Józseftől. II. A nem magyar nyelvű hírlapirodalom, Kereszty Istvántól. III. Folyóiratok. Kováts Lászlótól. Függelék: A magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok statisztikája, id. Szinnyei Józseftől. Ára 1 kor. 10 fillér.*

XII. KÖTET, 2. FÜZET.

ÚJ FOLYAM.

1904. ÁPRILIS—JÚNIUS.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE.

A MAGYAR NEMZ. MÚZEUM SZÉCHÉNYI ORSZ. KÖNYVTÁRÁNAK

KÖZLÖNYE.

A NM. VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTERIUM MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

KOLLÁNYI FERENCZ.

1904. ÉVI FOLYAM.

— II. FÜZET. —

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM SZÉCHÉNYI ORSZ. KÖNYVTÁRA.

1904.

TARTALOM.

	Lap
A Magyar Nemz. Múzeum Széchényi Országos Könyvtára	
az 1903. évben	129
Kollányi Ferencz. A Széchényi országos könyvtár a Horvát István kinevezését megelőző három utolsó évben. (Két hasonmással a szövegben.)	150
Dr. Gulyás Pál. A könyvkötés technikája. (Második befejező közlemény, huszonnégy ábrával a szövegben.)	193
Tárca. Évnegyedes jelentés a M. N. Múzeum Széchényi országos könyvtárának állapotáról az 1904. év I. negyedében	220
A budapesti magy. kir. tudományegyetem könyvtára 1902-ben	225
Szakirodalom. Hungarica. Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok. Gyűjtötte és leírta gróf Apponyi Sándor. II. k. Ism. Dr. <i>Gulyás Pál.</i> — Houlbert C., Les insectes, ennemis des livres. Ism. — s —l. — A pannonhalmi oklevél hiteléhez dr. <i>Erdélyi László</i> tól. — Folyóiratok szemléje. I. Hazai folyóiratok (Egyetemes Philológiai Közöny XXVIII. 1. 3., Erdélyi Múzeum XXI. 1. 3., Grafikai Szemle XIV. 2. 3., Irodalomtörténeti Közlemények XIV. 1., Századok XXXVIII. 1. 2. 3.) Külföldi folyóiratok. (Deutsche Literaturzeitung XXV. 1. 2—4. 6. 7. 8. 9—11. 12., La Bibliofilia V. 9—10. 11—12., Le Bibliographie Moderne VIII. 42—43., Rivista delle Biblioteche e degli Archivi XIV. 9. 10—11. 12., Zeitschrift für Bücherfreunde VII. 10. 11. 12., Zentralblatt für Bibliothekswesen XXI. 1—2. 3.	237
A magyar bibliografiai irodalom az 1904. év első negyedében	249
Vegyes közlemények. Mozgalom a hazai könyvtárak kettős példányainak csere utján való értékesítése ügyében. Könyvtári tisztviselők tudományos utazásai. A székesfővárosi könyvtár új tisztviselői. Karai László életéhez (<i>Závodszky Levente.</i>) Magyar psalterium a XIV. századból (<i>Dr. Lukinich Imre.</i>) Az olvasójegy (<i>G. P.</i>)	252
Változások a magyarországi nyomdáknál 1904. évi január hó 1-től június hó 30-ikáig	256

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM SZÉCHÉNYI ORSZÁGOS KÖNYVTÁRA AZ 1903. ÉVBEN.

Az 1902-ik jubiláris esztendőre következő év a Széchenyi országos könyvtár életében a rendszeres gyarapítás és a csendes munkálkodás éve volt. A gyarapodás és a könyvtári használat nagy mérveket öltött; mindkettő oly arányokban, hogy az egyre fenyegetőbb módon érezhető helyszűke komoly aggodalmakra ad okot úgy a könyvtári belső rend fenntartása, mint a biztonság és a könyvtári kiszolgálat szempontjából. Az olvasóterem s a kutatók használatára fenntartott helyiségek, kivált az őszi és téli hónapokban, elégteleneknek bizonyulnak; akárhányszor megtörténik, hogy 25—30 látogató vár órákig arra, a míg az olvasóteremben hely ürül meg; s ez a helyhiány a közművelődésnek nagy kárára van. A könyvtári helyiségek kibővítése, nagyobb olvasóhelyiségek berendezése és a könyvtár használati idejének meghosszabbítása oly feladatok, melyeknek mielőbbi megoldása elsősorú tudományos és közművelődési szükséglet.

A könyvtár hivatalos személyzetében nagyobb változások nem történtek. *Melich János* dr. I. oszt. segédőr a IX. fizetési osztály 2-ik fokozatába, *Varjú Elemér* és *Vértesy Jenő* dr. II. oszt. segédőrök pedig a X. fizetési osztály 1. fokozatába léptek elő. A tisztviselők közül a következők tettek a Nemz. Múzeum megfelelő rovatából nyert anyagi támogatással tanulmányutakat: Dr. *Schönherr Gyula* igazgató-őr a római történelmi kongresszuson képviselte a Nemz. Múzeumot, dr. *Esztegár László* őr a bécsi udvari könyvtárban végzett irodalomtörténeti kutatásokat, dr. *Melich János* segédőr Dalmáciában szláv nyelvészeti tanulmányokat tett, *Havrán Dániel* segédőr felvidéki egyházi levéltárakban a magyar protestantizmus történetére vonatkozó adatokat nyomozta, dr. *Vértesy Jenő* segédőr pedig németországi könyvtárak anyagát és berende-

zését tanulmányozta. Megbízást nyert még *Varjú Elemér* segédőr a bécsi udvari könyvtár magyar vonatkozású kódexeinek átkutatására; e tanulmányútját azonban, közbejött körülmények miatt, kénytelen volt az 1904-ik évre halasztani. Ezekon kívül családi levéltárak átvetele, Bécsben és Grácban tartott könyv- és oklevél-árverezések többször tettek hivatalos kiküldetéseket szükségessé.

A Magyar Nemzeti Múzeumban rendezett ismeretterjesztő előadások közül hármat a könyvtár tisztviselői tartottak. *Kereszty István* múzeumi őr a magyar zene művészi feldolgozásáról értekezett; dr. *Sebestyén Gyula* múzeumi őr a Széchenyi orsz. könyvtár középkori kódexeit és dr. *Esztegár László* őr a Kazinczy korabeli irodalmi ereklyéket ismertette. A könyvtár legbecsesebb darabjainak megismerését nagyban előmozdította az 1902. év végén rendezett és azóta újabb szerzeményekkel gyarapított történeti és irodalomtörténeti kiállítás, melynek az 1903-ik év folyamán 723 látogatója volt. Ezek között legnagyobb számot tettek ki a tanáraik vezetése alatt megjelent iskolai növendékek, kiknek a könyvtár tisztviselői szolgáltak magyarázatokkal. A könyvtár folyóirata, a *Kollányi Ferencz* igazgató-őr szerkesztésében pontosan megjelenő *Magyar Könyvszemle* is igyekezett híven beszámolni a könyvtár életében előforduló minden nevezetesebb mozzanatról és ismertetni a gazdag anyagnak egyik-másik csoportját. A szerkesztő pedig folytatta széleskörű kutatások alapján a Széchenyi orsz. könyvtár történetéről írott részletes tanulmányát, mely ez elsőrangú tudományos intézet multjából sok ismeretlen és feledésbe ment részletet világít meg. A folyóirat az 1897. évi XLI-ik törvény-cikkkel a könyvtárra rótt kötelesség alapján hivatalos adatok nyomán beszámol a hazai könyvnyomdákról és közzé tesz minden változást, mely azokban az év folyamán beállott; nemkülönben közli az 1902-ik évi hazai hírlapirodalom statisztikáját.

A könyvtárhoz érkezett és elintézett hivatalos ügyiratok száma 741 (1902-ben 955) volt. Az olvasóterem látogatására egy év alatt 3314 igazoló jegy adatott ki (1902-ben 3261 db.).

A könyvtár négy osztályában a gyarapodás együttes eredménye, néhány családi letéteménynek sok ezer darabra menő rendezetlen agyagát bele nem érve: 146.248 darab (1902-ben 133.515 db.). Mindezen osztályokban pedig egy év alatt 29.155

(1902-ben 27.473) olvasó és kutató fordult meg, kik a könyvtár állományából 96.641 (1902-ben 96.698) darabot használtak.

A gyarapodási, használati adatoknak és a végzett munkáságnak részletezése a következő:

I. A *nyomtatványi osztály* gyarapodása: köteles példányokban 9737 (1902-ben 9206), *áthelyezés* útján a Múzeum és a könyvtár egyéb osztályaiából 16 (1902-ben 53), *ajándék* útján 868 (1902-ben 1292), *vétel* útján 6020 (1902-ben 577); összesen 16.642 darab (1902-ben 11.128).

E könyvtárilag feldolgozandó évi gyarapodáshoz járul még 28.823 db (1902-ben 22.064) apró nyomtatvány, melyek anyaguk természete szerint tíz csoportra osztva és beérkezésük ideje szerint évnegyedes csomagokban megőrizve, ekkép oszlanak meg:

Gyászjelentések	6513 drb.
Zárszámadások és üzleti jelentések ...	2398 »
Egyházi körlevelek	509 »
Periratok	82 »
Hivatalos iratok	826 »
Műsorok	1535 »
Alapszabályok	755 »
Szinlapok	9080 »
Falragaszok	3911 »
Vegyes apró nyomtatványok	3214 »

Összesen 28823 drb.

A nyomtatványi osztály összes gyarapodásának darabszáma tehát: 45.465 (1902-ben 33.192).

Könyvek vásárlására, beleértve a Hajnik-könyvtár 10.000 kor. vételárát is, mely külön alapból fedeztetett s melyből tekintélyes rész a Múzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelősége útján meg fog térülni, 18.198·36 kor., 935·75 márka, 226·15 frank és 90 olasz líra fordítatott (1902-ben a vásárlások összege ez volt: 11.040·74 kor., 247·70 márka, 25 líra, 9 holl. forint).

Ajándékokkal a következők gazdagították a könyvtár nyomtatványi osztályát:

Abafi-Aigner Lajos, Áldásy Antal, Alexics György, Alföldi Flatt Károly, Államvasutak igazgatósága, Alsófehérvármegye alispáni hivatala, Amsterdami Nemzeti Múzeum.

Balaton-bizottság, Balló István, Bánó Jenő, Bartoniek Géza,

Becker Fülöp Ágost, Bécsi Heeres-Museum, Bécsi Statistische Central-Commission, Bécsi tudományos Akadémia, Belügyministerium, Bene Lajos, Benesch Ágost (Bécs), br. Biedermann Rezső, Boroszlói Stadtbibliothek, Bosnyák-hercegovinai orsz. kormány, Bostoni Museum of Fine Arts, Bubics Zsigmond, Budapesti Tagblatt szerkesztősége, Budapest sz. főv. közmunkák tanácsa, Budapest sz. főv. statisztikai hivatala, Budapesti gyorsíró-egylet, Budapesti kir. orvos-egyesület, Budapesti tud. egyetem bölcsészeti kara, Buday Sándorné, Butt F. William (Milwaukee).

Chicagói John Crerar-library, Csaplár Benedek.

Da Costa Ferreira (Coimbra), Darvas Aladár (New-York), Délmagyarországi történeti és régészeti társulat, Direction de la Chronique de France (Auxerre), Donebauer Frigyes (Prága), Dunamelléki ev. ref. püspök, Dunántuli ág. hitv. ev. püspök.

Egri érseki egyházmegyei hivatal, Eperjesi görög kath. püspök.

Farkas Sándor, Farkas Traján, Fehér Ipoly, Fejérpataky László, Fellegi Viktor, Fialla Lajos (Bucarest), Fodor A. (Grác), Földművelésügyi Ministerium, Földtani intézet, Fraknói Vilmos.

Gárdonyi Albert, Geschov J. E. (Sofia), Gohl Ödön, Gyóry Tibor.

Haller Gusztáv, Harmonia, Havas Rezső, Herceggprimási iroda, Herman Ottó, Higginson Eduard (Southampton), Hodinka Antal, br. Hornig Károly, Horváth Béla, Horváth Géza, Horváth Ödön.

Incze Henrik, Izraelita magyar irodalmi társaság.

Kalocsai érseki egyházmegyei hivatal, Képviselőházi iroda, Kereskedelmi Ministerium, Kereskedelmi Múzeum, Kereszty István, Klemm Georg (Berlin), Klein Gyula, Kollányi Ferencz, Kolosvári tud. egyetem rektora, Koncz József, Kornis Elemér, Kovács Sándor, Kozma Bernát, Központi statisztikai hivatal, Krakói tud. Akadémia, Krausz Lajos, Külügyministerium, Kvassay István,

Láng József, Letschworth W. (New-York), Lóczy Lajos, Lów Immanuel.

Magyar jogász-egylet, Magyar Kárpát-egyesület, Magyar Könyvszemle szerkesztősége, Magyar Nemzeti Múzeum igazgatósága, Magyar tud. Akadémia, Makai Béla, Mangold Gusztáv, Manilai Exposition Board, Máramaros iparfejlesztő bizottsága, Márki Sándor, Maros-Torda vármegye alispáni hivatala, Matrone J. (Boscotrecase), Melich János, Merza Gyula, Meteorologiai és földmágnességi intézet, Mihályfi Ákos, Miskolci kereskedelmi és iparkamara, Múzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelősége.

Nagy Mór, Nagybányai Múzeum-egylet, New-Yorki Columbia University library.

Ogilvie-Gordon Mária (Aberdeen), Olasz közoktatási ministerium (Róma), Olschi L. S. (Firenze), br. Orczy Béla, Ornithologiai központ, Országos elmeorvosi értekezlet, Országos levéltár, Osztrák földművelési ministerium, Osztrák kereskedelmi ministerium.

Pancera István, Pénzügyi Hírlap szerkesztősége, Pénzügy-ministerium, Péterfi Tamás, Petrik Géza, Petrovics László, Porse Miklós, Posta- és távirtdaigazgatóság, Pozsonyi orvos- és természet-tudományi társulat, Protestáns orsz. árva-egylet.

Rácz Béla, Raffay Ferenc, Réthy László, Rexa Dezső, Rindauer Valéria, Rio-Janeirói Biblioteca Nazionale, Rippel-Rónai József, Ritvay Jenő, Román közoktatásügyi ministerium, Róna Sámuel, Roth Gyula (New-York), Rubinna Alfonso (Bologna).

Schönherr Gyula, Schulek Vilmos, Schweng József, Sebestyén Gyula, Simonyi Zsigmond, Smithsonian Institution (Washington), Szabó Ervin, Szalay Imre, Szalay László, Szegedy-Maszák Hugó, Székely Dávid, Székely Nemzeti Múzeum, Székesfejérvár város iskola-széke, Széll Farkas, Szilágy vármegye alispáni hivatala, ifj. Szinnyi József, Szirmay Balamér.

Tarsoussi-Zade (Nizza), Téglás Gábor.

Ujvidéki Matica Srpska, Upsalai egyetemi könyvtár.

Valkovszky Miklós, Vallás- és közoktatásügyi ministerium,

Vályi János, Városey Gyula, Vértesy Jenő.

Zarándy A. Gáspár.

Az ajándékozók száma 170 (1902-ben 147).

Az év szerzeményei közt kétségtelenül a legbecsesebb néhai *Hajnik Imré*-nek mintegy 5000 kötetből álló rendkívül értékes szakkönyvtára. A könyvtár igen gazdag az európai jogtörténetre vonatkozó művekben, hosszú sorozatokban vannak meg benne külföldi okmánytárak, a jogi szakirodalom termékei és egyetemes történeti művek, melyekben a Széchényi orsz. könyvtárnak nagyok a hiányai. E hiányok pótlásáról a nagymélt. Ministerium a Hajnik-könyvtár megszerzésére adott külön fedezettel gondoskodott. A vétel a Múzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelőségével történt meg-állapodás szerint oly módozatokkal hajtattott végre, hogy a Hajnik-könyvtárból a Múzeumban már meglévő anyag vidéki könyvtárak czéljaira megfelelő ellenérték mellett a főfelügyelőségnek fog átadatni. A nagy könyvtár feldolgozásáról, e célra kilátásba helyezett rendkívüli munkaerővel, az 1904. év folyamán fog intéz-kezés történni.

A Régi Magyar Könyvtár gyarapodása, daczára hogy annak darabjai egyre ritkábbak lesznek, áruk pedig hihetetlen magasra szökik, igen tekintélyes volt. Ezekkel részint hiányokat pótolunk, részint hibás példányok mellé szereztünk jobbakat. Így az elmúlt évben megszereztük a következőket:

1. Seneca, *Insignes ac elegantissimae sententiae*. Coronae, 1555. (25 kor.)
2. Enyedi Georgius, *Explicationes locorum veteris et novi testamenti*. Kolozsvár, 1598. (30 kor.)
3. Zvonarics, *Az szentírásbéli hitünk ágainak bizonyos móddal és szerivel három könyvekre osztása*. Keresztúr, 1614. (60 kor.)
4. Leepes Bálint, *Az halandó emberi nemzetnek fényes tüköre*. Prága, 1616.
5. Elevenkúti, *Symbolum philosophicum*. Tyrnaviae, 1663. (50 kor.)
6. Sennyey L. *Ab origines sapientiae*. Tyrnaviae, 1671. (30 kor.)
7. Viszoczany Fr. *Synopsis vitae*. Tyrnaviae, 1671. (20 kor.)
8. Kegyelmi pápens. Cassoviae, 1673.
9. Korenus, Payss. Csiki klastrom, 1682.
10. Uj és ó kalendárium 1683. évre. Lőcse. (Eddig ismeretlen változat.)
11. Comenius, *Orbis sensualium pictus*. Leutschoviae, 1685.
12. Breithor Elias, *Das gute theil der kinder Gottes*. Lőcse, 1691. (Eddigélé egyetlen példány.)
13. Soarius. *De arte rhetorica libri III*. Tyrnaviae, 1695. (60 kor.)
14. *Pretiosa occupatio sodalis Mariani*. Tyrnaviae, 1696. (50 kor.)
15. Károli Gáspár, *Szent biblia*. Cassel, 1704. (30 kor.)
16. II. Rákóczy Ferencz hadi regulamentuma. Kolozsvár, 1707.

Ezekon kívül még a következő magyar vonatkozású, régi ritka nyomtatványok jutottak a Széchényi orsz. könyvtár birtokába: *Georgiewiz*, *De Turcorum moribus*. Parisiis, 1568 (75 frank); *Dudits*, *Dionysii Halicarnassei de Thucydidis historiarum libris iudicium*. Venetiis, 1560. (40-50 kor.); *Epistolae Jacobi Piccolomini*. Mediolani, 1506 (121-25 frank). Nagyérdekű egy egyleveles bécsi nyomtatvány, 1583-ból, melylyel a Gergely-féle új naptár az ausztriai tartományokba behozatik stb.

A könyvtár olvasótermének látogatottsága és a használt könyvek száma a megelőző évek eredményéhez képest ismét tekintélyes emelkedést mutat; a fokozott mérvű használat az utolsó években a következő volt:

1903-ban	22.568	olvasó	53.866	könyvet	használt
1902-ben	21.732	»	50.865	»	»
1901-ben	17.822	»	45.274	»	»
1900-ban	15.301	»	39.043	»	»

Ebbe a számba nincs beletudva a könyvtár belső termeiben dolgozó szakférfiak által használt könyvek mennyisége, mely szintén igen tekintélyes. A kikölcsönzés útján használt könyvek számában szintén emelkedés mutatkozik, a mennyiben 2272 egyén 4742 könyvet kölcsönzött ki. 1902-ben 2337 egyén 3683 művet használt a könyvtár helyiségein kívül.

Annak daczára, hogy a könyvtárnak nagy mértékben növekedő forgalma a hivatalos személyzet munkásságát fokozott módon vette igénybe, a könyvtári feldolgozás eredményében nem állott be visszaesés. Egy év alatt ugyanis 4928 mű osztályoztatott, melyekről 6334 könyvtári czímlap készült (az 1902. évi eredmény 3842 mű 5378 czédulával). Kötés alá 1257 mű került 1755 kötetben (1902-ben 1121 mű 1808 kötetben).

A köteles nyomdatermékek kezelését végző iroda, bár Magyarország nyomdai termelése az 1903. évben némileg emelkedett, elismerésre méltó munkásságot fejtett ki. Az irodába egy év alatt 1881 nyomtatvány-csomag érkezett (1902-ben 2017); az iroda pedig 2093 postai küldeményt, jobbára átvételi elismervényeket, továbbított (1902-ben 2438-at); ezek közül 497 be nem küldött sajtótermékek reklamálása volt (1902-ben 709). Ez az utóbbi szám, valamint az 1897. évi XLI. törvényczikk intézkedései ellen vétő nyomdatulajdonosok ellen kevesebb esetben megindított peres eljárás mutatja, hogy a nyomdai köteles példányok beküldéséről szóló törvény végre átmegy a köztudatba s megtorló eljárás alkalmazása ritkábban válik szükségessé. 1903-ban a könyvtár csak 40 esetben kereste meg a közalapítványi ügyigazgatóságot (1902-ben 267 esetben), hogy a törvény intézkedéseit nem követő nyomdák ellen sajtórendőri kihágás ügyében eljárást intézzen. Az a körülmény, hogy kir. bíróságok e törvényt, különösen pedig az elévülési határidőt különbözőképen magyarázzák, arra készítette a könyvtárat, hogy egységes joggyakorlat meghonosítása érdekében a szükséges kezdeményező lépést megtegye.

A kir. bíróságok előtt az 1902. év végén és a következőnek folyamán indított tárgyalások eredményeül a M. Nemz. Múzeum javára a következő nyomdák marasztaltattak el a törvény által megszabott pénzbüntetésben és megfelelő kártérítésben:

	Aradi Lajos hódmezővásárhelyi ny. ...	14.—	Kor.
	Aradi nyomda részvénytársaság	6.—	»
	Baksy Barna abaujszántói ny.	8.—	»
	Berger L. adai ny.	14'28	»
5.	Boros Jakab nagyváradi ny.	33.—	»
	Brassói Lapok (Grünfeld Vilmos) ny.	11'68	»
	Csendes Jakab temesvári ny.	5.—	»
	Debreczeny Gyula székesfehérvári ny.	10.—	»
	Fleissig Lipót karánsebesi ny.	96'60	»
10.	Gonda I. és társa budapesti ny.	11.—	»
	Gross és Grünhut budapesti ny.	1.—	»
	Gyulafehérvári liczeumi ny.	5.—	»
	Gyulai István aradi ny.	10'60	»
	Harsányi E. budapesti ny.	43.—	»
15.	Hay és Grün szolnoki ny.	5'48	»
	Hirschl N. muraszombati ny.	35.—	»
	Hoffmann M. Lipót hatvani ny.	3.—	»
	Hungaria resiczabányai ny.	5.—	»
	Iglói Tatra ny.	20.—	»
20.	Ivkovič György újvidéki ny.	10'50	»
	Kellner Emil budapesti ny.	20.—	»
	Kohn és Klein munkácsi ny.	10.—	»
	Kozsanits Miklós pancsovai ny.	10.—	»
	Krausz és Fischer szabadkai ny.	20.—	»
25.	Krausz Mór és társa szabadkai ny. ...	3.—	»
	Kutassy Imre debreczeni ny.	5.—	»
	László Béla kassai ny.	20'60	»
	Lévai Izsó rimaszombati ny.	11'65	»
	Mayer és Berger máramarosszigeti ny.	5.—	»
30.	Monorkerületi ny.	70.—	»
	Neumann József makói ny.	10.—	»
	Nobel Ármin pápai ny.	9'50	»
	Pannonia sátoraljaújhelyi ny.	8'30	»
	Pécsi püspöki liczeumi ny.	5.—	»
35.	Popovits testvérek újvidéki ny.	10.96	»
	Preszler Mihály budapesti ny.	14'54	»
	Rábely Miklós rimaszombati ny.	30.—	»
	Révai és Salamon budapesti ny.	5.—	»
	Rosenberg Lajos (Veres S. utóda)		
	temesvári ny.	5.—	»
40.	Rosner Adolf németbogsáni ny.	6.—	»
	Salva Károly lipótszentmiklósi ny. ...	30.—	»
	Schulcz I. gödöllői ny.	10.—	»
	Sichermann Mór máramarosszigeti ny.	20.—	»
	Singer Ede székesfehérvári ny.	20.—	»

45. Steier Izidor lipótszentmiklósi ny. ...	21.—	Kor.
Straub Ödön zentai ny.	10.—	»
Süveges József monori ny.	6·50	»
Szabó Ferencz hajduböszörményi ny.	10·32	»
Szent-Endre és vidéke ny.	10.—	»
50. Tahy R. zalaegerszegi ny.	1.—	»
Teszlik József szakolczai ny.	3·28	»
Várnai Lipót szegedi ny.	20·64	»
Vig Simon pancsovai ny.	10.—	»
Weisz és Sziklai lugosi ny.	5·24	»
55. Wendt és fia budapesti ny.	30.—	»
Wettel és Veronits verseczi ny.	21.—	»
Zollner Dezső soproni ny.	8·08	»
Zollner és Ungar soproni ny.	5.—	»

Összesen 870·75 Kor.

II. A *kézirattár* évi gyarapodása legnagyobbbrészt vásárlás útján: 235 kézirat, 367 irodalmi levél, 21 irodalmi analecta és 110 fényképmásolat. Ebbe belé van számítva az év folyamán rendezett Gyurikovits-hagyaték anyaga is, mely a tavalyi jelentésben még nem szerepelt. A becses gyűjtemény a kézirattárat 105 kötet kézirattal és 31 irodalmi levéllel s analectával gazdagította. Az évi szaporulat darabszáma tehát 733 (1902-ben 768).

Kéziratok vásárlására 1735 kor., 414 lira és 10 márka fordítottott.

Ajándékozók voltak:

A br. Eötvös József kollégium igazgatósága, Grünhut Alfréd, Kazinczy Arthur, Kisfaludy Á. Béla örökösei, hg. Liechtenstein Rudolf, Rexa Dezső, Szente Imréné, Szivós Béla.

Az ajándék útján szerzett darabok nevezetesebbjei a következők:

Hg. Liechtenstein Rudolf cs. és kir. első főudvarmester Khevenhüller-Metsch Rudolf, Mária Terézia főudvarmesterének és főmarsalljának egy kötetnyi naplójával ajándékozta meg a Nemzeti Múzeumot. Az ajándéknak nagy értéke, a napló történelmi becsén kívül, abban áll, hogy e napló-sorozat öt kötete már régen a könyvtár birtokában van, s hogy a hozzájött hatodik kötet azt nagymértékben teljessé teszi.

Irodalmi tekintetben megbecsülhetetlen az a kincs, melyet néhai Kisfaludy Á. Béla örökösei nevében, a család idősb ágának

levéltárával egyetemben, Kisfaludy Zs. Lajos taápi plébános adott át. Kisfaludy Sándor eredeti kéziratának hosszú sora van e gyűjteményben; így »Himfy szerelmei« régi, az első kiadás előtti szerkezetökben, az életrajzi szempontból oly fontos »Francia fogásom«, »Két szerető szívnek története«, »Gondolatok«, »Prologus a füredi játékszin megnyitására«, mind a költő eredeti kéziratában; ezenkívül sok önéletrajzi jegyzete, több kézirati töredéke, nevének Szegedy Rózának emlékkönyve, Dukai Takács Judit költőnőnek kéziratái stb.

A Nemzeti Múzeum gazdag Petőfi-ereklye gyűjteménye, Kazinczy Arthur ajándékából egy értékes darabbal gyarapodott, a nagy költő egy verses levelével, melyet Kazinczy Gáborhoz intézett.

Legnagyobb gyarapodása a kézirtárnak Gyurikovits Ferencz hagyatékából volt, mely két év előtt a közalapítványi kir. ügyigazgatóság közvetítésével és az örökösök hozzájárulásával szereztetett meg. A kézirati hagyaték túlnyomó részben néhai Gyurikovits György történettudós gyűjteményéből áll, melynek zöme már régóta a könyvtár birtokában van. Van benne egy 1489-ben írt magyarországi papír-kódex, mely Ebendorffer »Summula legum« könyvét tartalmazza; Pozsony városára és környékére 11 kötet, más vármegyékre 8, köztörténeti eseményekre 10, magyar családok történetére 9 kötetnyi adattár vonatkozik. Oklevél-másolat van 6 kötet, Bél Mátyás nagy történelmi-földrajzi művének kiadatlan részeiből 9 kötet, Gyurikovits György saját irataiból pedig 11 kötet.

Vétel útján nagyértékű darabok kerültek a kézirtárra a Folliot-Crenneville gyűjtemény bécsi, és a gr. Wimpffen-gyűjtemény gráci árverésein. Itt szerezte meg a könyvtár az első Lenau-kéziratot, mely a magyar származású nagy német költőnek egy magyar tárgyú költeményét (Die Bauern am Tissastrande) tartalmazza. Nagy érdekű István nádornak verses búcsúja a magyar fővárostól (Abschiedsgruss an Ofen und Pest), mely két eredeti példányban is megvan. Ezenkívül magyar íróktól, művészekről nagyszámú eredeti levél került ez árveréseken a Nemz. Múzeum tulajdonába.

Egyes régibb kéziratok közt a nevezetesebbek: egy XV. századi magyarországi pergamen-missale, egy 1534-ben másolt

magyarországi graduale, egy arab könyv (Hadzá kitáb), mely Füleknek 1593-ik évi bevételekor került hadizsákmány gyanánt a keresztények kezére, Thordai János XVI. századi Epictetus-fordítása stb.

Újabbkori kéziratokból kiemelendők Vörösmarty »Ország-házá«-nak és Tompa »Hajnalká«-jának eredeti kézírata, Kossuth Lajos Országgyűlési Tudósításainak hiányzó számai, 36 db. színházi sűgőkönyv, melyek elsőrangú írók kiadatlan színdarabjainak szövegét tartalmazzák.

Az irodalmi levelestár nagy mértékben gyarapodott. A többi közt Arany János, Kazinczy Ferencz, Fáy András, br. Eötvös József, Gaál György, Döbrentei Gábor, Fessler, Endlicher, Pyrker, Czuczor Gergely, Toldy Ferencz, Hunfalvy Pál, Pulszky Ferencz stb. leveleivel.

A kézírattárat a lefolyt évben 293 kutató kereste föl, kik annak anyagából 1466 darabot használtak (1902-ben 291 kutató 634 darabot használt).

A végzett munka az újabb szerzemények könyvtári rendezésén és feldolgozásán kívül főleg a nagy terjedelmű és teljesen rendetlen állapotban átvett Gyurikovits-gyűjtemény rendbeszedését czélozta. Ezenkívül szakadatlanul folyt az Irodalmi Levelestár átalakításának és lajstromozásának munkája, mely évekg tartó művelet.

III. A *hírlapkönyvtár* gyarapodása. *köteles példányokban* (a törvényben előirt módon, havi vagy évnegyedes csomagokban, kíséző kimutatás mellett, és szabályellenesen egyes számonként küldve) 85.452 hírlapszám (1902-ben 87.901 sz.); *ajándék* útján 584 hírlapszám, *vásárlás* útján 2719, összesen 88.755 szám. (Az 1902. évi eredmény 95.097 hírlapszám volt.)

Az ajándékozók, a Nemzeti és Országos Kaszinón kívül, melyek évek óta külföldi hírlapok egész sorozatát bocsátják a Nemz. Múzeum rendelkezésére, a *mexikói kormány*, mely az ottani nivalatos lapnak (Diario Official) két évfolyamát, és *Gohl Ödön*, ki az *Iskolai Kis Tükör*-nek 1864—65-iki folyamát ajándékozta.

Vétel útján szereztettek a következő hírlapok összesen 763 kor. vételáron: a *Komáromi Lapok*-nak 1849. évi teljes folyama, mely a hírlapkönyvtári anyag legbecsesebb darabjai közé tartozik; *Miku Emilián*-tól négyféle hazai oláh hírlapnak

az 1838—1864. időközből összesen 28 évfolyama, a *Pressburger Wochenblatt* 1773. a *Mezei Gazdák Barátja* 1830. I. negyed, a *Pesther Handelszeitung* 1848., az *Evangel. Wochenblatt* 1857—1860., *Evangel. Blätter* 1862., *Der Glaubensbote* 1864. évfolyamai.

A hirlapkönyvtár olvasótermét 2990 egyén látogatta, kik a könyvtárban 6980 hirlapkötetet használtak. Házi használatra pedig 89 egyénnek 421 hirlapkötet adatott ki. E szerint a hirlapkönyvtárban 3079 olvasó 7401 kötetet használt (1902-ben 2711 egyén 6239 kötetet). A használat emelkedése tehát itt is nagymérvű.

A hirlapkönyvtár munkáját nagyban megnehezíti az, hogy egyes nyomdák a hirlapokat még mindig nem az 1897. évi XLI. törvénycikkben meghatározott módon, t. i. havi vagy negyedévi csomagokban, hanem egyes számonként küldik be. E tekintetben minden felvilágosítások és útbaigazítások daczára sincs semmi javulás, mert a lefolyt évben is közel 20.000 hirlapszám érkezett ilyen módon (1902-ben 19.751 sz.); s ez az ellenőrzést szerfölött nehezé teszi.

A hirlapkönyvtárban végzett munka a következő: czéduláztatott 241 új hirlap 2220 évfolyama (1902-ben 189 hirlap 295 évfolyama); átnézetett 1121 hirlap 87.196 száma (1902-ben 1331 hirlap 85.786 sz.). Kötetett 785 kötet hirlap (1902-ben 734 köt.); a kötés költsége 2253.78 koronát vett igénybe (1902-ben 2194.62 kor.). Az év vége felé régi hirlapszámok megszerzése érdekében szerkesztőkhöz, kiadókhöz 24 megkeresés intéztetett, melyekkel a könyvtár 632 hiányzó számot kér. Az év végéig ennek 31 beküldött szám volt az eredménye.

IV. A *levéltár* évi gyarapodása igen nagy mérvet öltött. *Ajándék* útján 2280 darab irat és 3 fénykép; *vétel* útján 2668 db.; *csere* útján 2 db.; *letétképen*, az alább felsorolandó családi levéltáraknak még össze nem számított sok ezernyi okiratán kívül, 3289 db. gyarapította a gyűjteményt; úgy hogy az említett örök letéteken kívül az évi gyarapodás darabszáma 4953 db.

Ajándékozók a következők:

Dr. Áldásy Antal, Belső József, Béli István, gr. Bethlen Anna, Czárán István, Doby Antal, Döry Ferencz, Éder Pál, br. Eötvös-kollégium igazgatósága, Grünhut Alfréd, Iványi Béla, Kaszap Andor, Kolosy István, Kécsey Viktor, Reinhard József, Sütő Áron, Szalay Lászlóné, Szegedy-Maszák Hugó, Tattay István, Trebitsch Ignác.

A levéltár gyarapítására 10819'82 korona és 106 márka fordított.

E tekintélyes összegből 6000 koronát tesz ki az *Ibrányi család* okiratainak vételára, mely levéltár 1886 óta mint ideiglenes letét a Széchényi orsz. könyvtárban őriztetett. A levéltárban összesen 1159 okirat van, melyek közül 1 az Árpád-korra, 40 a XIV., 167 a XV. századra és 93 a XVI. századnak a mohácsi vézi előtti korára esik.

Nagybecsű gyűjtemény jutott a levéltár tulajdonába a Folliot-Crenneville gyűjteménynek bécsi és a gr. Wimpffen-gyűjteménynek gráciai árverésekor. Az előbbiben különösen az uralkodóház tagjaitól származó levelek és kéziratok nevezetesek, míg az utóbbinak 239 dbból álló sorozatában a XVI. és XVII. századból sok elsőrangú történelmi értékkel bíró darab található. Mindkét gyűjtemény megszerzésénél a Nemzeti Múzeum a m. kir. Országos Levéltár érdekeit is szemmel tartotta, s a hogy ez évek óta több ízben történt, most is az Országos Levéltárnak engedte át a megszerzési ár megtérítése mellett azokat a darabokat, melyekről kétségtelenül meg volt állapítható az, hogy egykor az Országos Levéltár állagához tartoztak.

Rendkívül eredményes volt a középkori oklevelek és a nemesi iratok gyűjteményének gyarapítása. A középkori oklevelek gyűjteménye 418 dbbal gazdagodott, a nemesi iratok gyarapodása 27 db. Ezek között 9 db. eredeti czimeres levél van.

Az újabkori iratok gyűjteménye nagyfontosságú darabokkal gazdagodott. A legnevezetesebb szaporulat gr. *Leiningen Károly* 1848/49-es honvédtábornok naplója és levelezése, mely Marczali Henrik egyetemi tanár közvetítésével Bethlen Anna grófnő ajándékából jutott a levéltár tulajdonába. A 69 darabból álló gyűjtemény a tábornok naplóján kívül nejével és rokonaival váltott leveleket, s egyéb reá vonatkozó iratokat tartalmaz; köztük van az a levél is, melyet a tábornok kivégeztetése napján írt sógorához.

Nevezetes gyarapodása volt a levéltárnak néhai Wodianer Samu bankár hagyatékából, mely a XIX. század 40-es éveiből Kossuth, gr. Széchényi István, br. Eötvös József és br. Wesselényi Miklós üzleti ügyekben írt számos levelét tartalmazza, s ezenkívül az 1848/49-es iratok csoportját 85 drbból álló gyűjte-

ménnyel gyarapítja, melynek iratai legnagyobb részt a magyar kormánynak a fegyverszállítással kapcsolatos pénzügyi műveleteire tartalmaznak értékes adatokat.

Nevezetesebb szerzemények még gr. Széchényi Istvánnak négy levele Thürheim Lujza grófnőhöz az 1819—24 évekből, Deák Ferencz két nagyérdekű tudósítása sógorához, Oszterhuber Ferenczhez az 1834-ik évi országgyűlésről, az Ellenzéki (később Radikál-) kör tagajánló könyve és 1847 június 27-től 1849 jún. 29-ig vezetett jegyzőkönyve, és a Deák Ferencz kehidai birtokának eladására vonatkozó 5 drb irat 1854-ből.

Általában újabkori, különösen pedig az 1848—49-es eseményekre vonatkozó irat- és nyomtatványgyűjteményünk gyarapodása nagymérvű volt, a mennyiben ez utóbbi 276 darabbal gazdagodott.

Családi levéltárak letéteményezése körül az 1903-ik év eddig el nem ért eredményeket mutat. Nem kevesebb, mint 12 család helyezte el a Múzeumban a lefolyt év alatt levéltárát. E levéltárak a következők:

1. Ghyczy Béla ny. altábornagy a *Ghyczy* család levéltárát adta át.

2. Leövey Sándor közigazgatási bíró a *Leövey* családját, mely összesen 49 darab iratot, köztük 32 középkorit tartalmaz; ezek között van V. László királynak a család részére adott armálista, mely az egyetlen czimeres levél, a mit a Nemz. Múzeum e királyunktól bír.

3. A Zalabéri *Horváth* család iratait Barcza Károlyné szül. Zalabéri Horváth Irma ajánlotta fel. E családi levéltár iratainak száma 752; ezek között 12 drb a középkorból való.

4. Kisfaludy Árpád Béla örököseinek nevében Kisfaludy Zs. Lajos a család idősb ágának levéltárát adta át a már korábban letéteményezett *Kisfaludy-levéltár* kiegészítéséül. E levéltár darbjainak száma 1765; ezek között van 9 drb XIII., 130 drb XIV., 158 drb XV., 72 drb XVI. (1526 előtti) eredeti oklevél, úgy hogy a középkori eredeti oklevelek száma 369; köztük van egy elsőrangú diplomatikai ritkaság, Kis Károly királynak 1386. évi oklevele. E levéltárhoz újabban még több kiegészítés is járult. Mindez iratok a már 1884 óta a Múzeumban lévő Kisfaludy-családi levéltárhoz csatoltatván, ez által a letéteményezett levéltárak számában nem állt be nagyobbodás.

5. Bartal Béla cs. és kir. kamarás a *Bartal-család* levéltárát helyezte el a Nemzeti Múzeumban. A kis terjedelmű levéltár 77 darab iratot, közte 4 drb középkorit, foglal magában.

6. Gróf Hadik-Barkóczy Endre v. b. t. t. a Szalai gróf *Barkóczy-család*,

7. Szögyény-Marich László v. b. t. t. a Magyarszögyényi és Szolgaegyházi *Szögyény-Marich-család*,

8. Antos János a Rétyi *Antos-család* levéltárát helyezték el a Nemzeti Múzeumban.

9. Berzeviczy Albert v. b. t. t. a Kakaslomniczi és Berzeviczei *Berzeviczy-család* berzeviczei ágának levéltárát adta át. E gazdag levéltár 1123 okiratot foglal magában, ezek között van eredeti a XIII. századból 16, a XIV. századból 178, a XV. századból 144, a XVI. századból (1526-ig) 46 darab.

10. Kolosy István cs. és kir. kamarás a *Kolosy*,

11. Nagyemőkei Deseő Leoné szül. Kruplanicz Lojka a *Kruplanicz*,

12. özv. gróf Festetich Leoné szül. Kubinyi Krisztina a *Kubinyi-család* kövári ágának levéltárát helyezték el örök letétemény gyanánt.

13. *Szily* Kálmán akadémiai főtktár családi levéltárának még az 1881. évben átadott 2447 darabból álló anyagát a családi letétemények közé óhajtván elhelyeztetni, kívánsága szerint az iratok a családi levéltárak sorába vétettek fel.

E letéteményekkel a Nemzeti Múzeumban elhelyezett családi levéltárak száma *hatvanhétre* emelkedett.

Korábban elhelyezett családi levéltárak közül a következők nyertek kiegészítéseket:

1. A gr. *Széchényi-család* levéltárához gr. Széchényi Imre és gr. Széchényi Aladár járultak újabb darabokkal.

2. A *Kvassay-család* levéltára egy drb irattal gyarapodott.

3. Özv. Péchy Lászlóné a *Péchy-család* levéltárához adott kiegészítő darabokat.

Ezen kívül Rosty Flórisné szül. gr. Forgách Ilona átadta a *Rosty-család* iratait, melyek csekély számuk miatt csak akkor lesznek a családi letétemények sorába iktatandók, ha a család többi irataival kiegészítést nyernek.

A levéltárat a lefolyt évben 212 kutató kereste fel, a kik

27,797 iratot, 528 drb nyomtatványt, 368 drb pecsétmásolatot és 1 fényképet használtak. Külső használatra pedig 33 térítvényen 431 irat, 7 fénykép és 11 pecsétmásolat adatott ki. Összesen tehát 245 egyén a levéltár állományából 29.143 darabot használt. (1902-ben 187 egyén 34.866 drbot.)

A levéltár belső munkásságát a következő adatok mutatják:

A czimeres leveleknek *Aldásy Antal* múzeumi őr által készített katalogusából, mely a legutóbbi idők szerzeményeivel is kiegészítettett, 25 nyomtatott iv van készen. A mohácsi vész előtti oklevél-anyag lajstromozása az 1469-ik évig haladt. Az 1848—49-iki proklamációk gyűjteményének jegyzékbe vétele befejezést nyert. A három évig tartó munka eredménye 2449 czímmás, melyeken a gyűjtemény 3666 darabjának kelte, kibocsátói, kezdő sorai, a nyomtatás helye és ideje pontosan fel vannak tüntetve.

Az új szerzemények feldolgozását s a növedéknaplóba való rendszeres bevezetését némileg hátráltatta néhány nagy szerzeménynek darabról darabra való beiktatása. Így különösen az Ibrányi-család iratainak bevezetése hónapok munkája volt, a mi miatt a szerzeménykönyv csak az év vége felé haladhatott párhuzamosan az újabb gyarapodás folyamatával.

Nagyobb munkát igényelt az eddig külön kezelt Véghely-gyűjtemény több ezerre menő anyagának a törzsgyűjteménybe való beosztása, mely művelet a levéltár törzsanyaga elhelyezésének teljes megváltoztatását tette szükségessé.

Az újabb szerzemények és néhány újabb családi letéteménynek, melyekről a számadatokat közöltük, levéltári feldolgozásán kívül a régebben elhelyezett családi letétemények közül végleg rendeztetett: a gróf Bethlen-család marosvásárhelyi levéltárának lajstromozatlan része, mely 5699 XVIII. és XIX. századi iratot foglal magában. Befejezést nyert a báró Bánffy-levéltár rendezése is; e szerint a levéltár 3245 darabot foglal magában, e közt 12 drb középkorit. Folyamatban van a Szerdahelyi- és Ghyczy-levéltárak rendezése. Az újabban érkezett nagyszámú letétemények feldolgozása némi haladékot idézett elő a nagy terjedelmű br. Balassa-levéltárnak már évek óta folyó rendezésében. A Szent-Ivány-család levéltárának évekig tartó lajstromozása végleg elkészült s csak a nagy munka felülvizsgálata van hátra.

A könyvtár tisztviselőinek és alkalmazottainak az 1903-ik évben kifejtett társadalmi és irodalmi munkásságát a következő összeállítás mutatja:

Dr. Fejérpataky László

osztályigazgató, egyetemi ny. r. tanár, múzeumi és könyvtári orsz. felügyelő,
a M. Tud. Akadémia rendes tagja.

1. Palaeographiai vélemény az u. n. Karacsai-codex és egyéb hamisítványok felől (Akad. Értesítő 1903. ápr. füz.).

2. A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi orsz. könyvtára az 1903. évben (M. Könyvszemle 1903. II. füz.)

3. Kéziratban: A Széchényi orsz. könyvtárról szóló rész, a »Budapesti múzeumok kincsei« cz. kiadvány számára.

Id. Szinnyei József

kir. tanácsos, igazga-tóór, a M. T. Akadémia levelező tagja.

1. »Magyar írók élete és munkái« 78—83. füzet (IX. kötet 5—9. füzet, X. kötet 1. füzet, Nagy—Pálfi, összesen 1369 életrajz).

2. A magyar hirlapirodalom 1902-ben. (A Magyar Könyv-Szemle 1903. III. füzetének melléklete).

3. Timár-ház. Naplójegyzetek. VI—VIII. rész. 1837—1839. (A Komáromi Lapokban és különnyomatban 1903).

Kollányi Ferencz

jaáki apát, múzeumi igazgató-ór, a M. Tud. Akadémia levelező tagja.

1. A Széchényi országos könyvtár az egykori pálos kolostorban. (Magyar Könyvszemle 1903. évf. 1, 118.)

2. A Nemzeti Múzeum megalapítása és a Széchényi-országos-könyvtár. (U. ott. 193.)

3. Javaslatok és tervezetek a Nemzeti Múzeum szervezetére vonatkozólag 1811-ben. (U. ott. 322.)

4. Szerkesztette a Magyar Könyvszemlét.

Dr. Schönherr Gyula

múzeumi igazgató-ór, egyetemi magántanár, a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségének előadó-titkára, a Magyar Tud. Akadémia levelező tagja.

1. Magyarország története az Árpádház kihaltától a mohácsi vészig. (Sajtó alatt, a Képes Világtörténet VI. kötetében.)

2. A római Casanate-könyvtár Corvin-kodexe és magyar bejegyzései. (Kéziratban; felolvasatott a Magyar Tud. Akadémia 1903 május 25-iki összes ülésében)

3. Városi életünk emlékei. (Magyarország történelmi emlékei az ezredéves országos kiállításon. II. rész. Budapest, 1903.)

4. Czéhemlékeink a XVII. és XVIII. századból. (U. ott.)
5. Jelentés a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségének 1902. évi működéséről. (Budapest, 1903.)
6. Jelentés a Magyar heraldikai és genealogiai társaság 1903. évi működéséről. (Turul, 1903. évf. 4. füzet.)
7. Szerkesztette a Magyar Történelmi Életrajzokat és Varju Elemér társaságában a Turult.

Horváth Ignác

múzeumi őr.

1. *Folyóiratok 1902. évből.* (Melléklet a Magyar Könyvszemle 1903. évfolyama 3. füzetéhez.)
2. *Történeti repertorium.* (Századok 1903. évfolyamában.)

Kereszty István

múzeumi őr.

1. A hazai nem magyar hirlapirodalom 1902-ben (Magyar Könyvszemle 1903. III. füzet.)
2. Kisebb közlemények a Magyar Könyvszemlében.
3. Zenei tanulmányok, bíráló cikkek és jellemrajzok a *Vasárnapi Ujság* 9. 12. 18. 43. 44., az *Új Idők* 50., a *Zenelap* 1. 2. 3. 6. 7. 13. 14. 17. 21. 22. 25. 26. 28. 31. (s német nyelven az 5.), *Zeneközlöny* I. évf. 23., II. évf. 2. 3. számaiban, budapesti tudósítások a győri *Magyar Lant* legtöbb számában.

Dr. Áldásy Antal

múzeumi őr, egyetemi magántanár.

1. Alsáni Bálint bibornok. Budapest, 1903. (Magyar Történelmi Életrajzok. 1903. évf. I. füzet.)
2. Herczeg Khevenhüller-Metsch József emlékiratai a M. N. Múzeumban. (Magyar Könyvszemle 1903. évf.)
3. A Gellyei család címereslevele 1522-ből. (Turul, 1903. évf.)
4. Ismertetések és bírálatok a Századok, Turul és a Mittheilungen des Instituts für österr. Geschichtsforschung egyes füzeteiben.

Dr. Sebestyén Gyula

múzeumi őr, a M. Néprajzi Társaság főtítkára, a M. Tud. Akadémia nyelv-tudományi és irodalomtörténeti bizottságainak tagja.

1. Rovás és rovásírás. — Bevezetés. I. Számrovás. II. Tulajdonjegy. (Ethnographia, 1903. évfoly. 1—5. közlemény.)
2. Ursprung der Bustrophedonschrift (Zeitschrift f. Ethnologie, 1903. évi foly. 5. füz.)
3. Telegdi János Rudimentájának hamburgi és marosvásárhelyi kézírata (Különlenyomat a Magyar Könyvszemle 1903. évi folyamából).

4. A Karacsay-codextről. (Bizottsági jelentés. Előterjesztetett a M. Tud. Akadémia 1903. márcz. 23-iki ülésén. Megjelent az Akadémiai Értesítő 1903. ápr. füzetében).

5. Főtitkári jelentés a M. Néprajzi Társaság 1903. márcz. 18-iki közgyűlésén. (Ethnographia, 1903. 4. füz.)

6. Több cikk, bírálat és apróbb közlemény az Ethnographia 1903. évi folyamában.

7. Munkácsi Bernáttal szerkesztette az Ethnographiát.

8. A magyar irodalom középkori emlékei (Előadás a M. Nemzeti Múzeum dísztermében 1903. nov. 13-ikán).

9. A rovásírás népi emlékei (Tar Mihály leleplezése a M. Néprajzi Társaság 1903. jan. 17-iki nyilvános ülésén).

10. A csikszentmihályi felirat (Előadás a M. Néprajzi Társaság 1903. okt. 18-iki nyilvános ülésén).

Dr. *Esztegár László*

múzeumi őr, a Magyar Könyvszemle s. szerkesztője.

1. Adalék a magyarországi cenzura történetéhez (Magyar Könyvszemle, 1903. évf. 1. f.)

2. Magyar írók levelei Egressy Gáborhoz. (Irodalomtörténeti Közlemények, 1903. évf. 2. 3. f.)

3. Dayka Gábor kéziratredéke a M. Nemz. Múzeumban. (Magyar Könyvszemle, 1903. évf. 3. f.)

4. Jantyk Mátyás életrajza, (Művészet, 1903. 6. f.)

5. Rónai Jácint feljegyzései Brocky Károlyról (Művészet, 1903. évf. 6. f.)

6. Irodalomtörténeti emlékek Kazinczy Ferencz korából (Ismeretterjesztő előadás a M. Nemz. Múzeumban 1903. nov 21-ikén.)

7. Batsányi jegyzetei a Zrinyiáshoz. (Magyar Könyvszemle 1903. évf. 4. f.)

8. Kisebb közlemények és könyvismertetések a Magyar Könyvszemlében.

Dr. *Melich János*

I. oszt. segéd-őr, egyetemi magántanár, a M. Tud. Akadémia lev. tagja.

1. Szláv jövevényszavaink. I. kötet 1. rész: Az óbolgár nyelvemlékek szókincse és a magyar nyelv szláv jövevényszavai. Bpest 1903. (Különlenyomat a Nyelvt. Közl. 1902., 1903. évi folyamából).

2. Kodexeink zsoldárfordításaihoz (Magyar Nyelvőr 1903. évi folyam).

3. Tilutoa, mundoa. A Halotti Beszéd olvasásához (M. Nyelvőr 1903.).

4. Miscskönyv a XIV. századból (M. Könyvszemle 1903.).

5. A moldvai csángók eredetéhez (Ethnographia 1903.).

6. Apróbb cikkek: a) Görög (Nyt. Közl. 1903.); b) Pongyola, pajtás (M. Nyelvőr 1903).

Kováts László

I. oszt. segédőr.

1. Történeti előadások a Szabad Lyceumban.
2. Történeti és földrajzi előadások 17 alkalommal az ipari munkások képzésére alakított orsz. bizottság megbízásából.
3. Művelődéstörténeti előadások az Általános Népművelő Egyesületben.
4. Kisebb közlemények a Magyar Könyvszemlében.

Varjú Elemér

II. oszt. segédőr.

1. A Hunyadiak sirkövei. (Sajtó alatt.)
2. Irodalmunk a mohácsi vésztől a kiegyezésig. (Történeti emlékek az ezredéves országos kiállításon. II. kötet.)
3. Az Iparművészeti Múzeum ex-libris kiállítása. (Magyar Könyvszemle 1903. III. és IV. füzet.)
4. A Kulpi család czímerlevele 1443-ból. (Turul 1903. I. füzet.)
5. A Dessewffyek. (Turul 1903. II. füzet.)
6. Könyvismertetések a Magyar Könyvszemlében és a Turulban.
7. Szerkesztette Dr. Schönherr Gyulával a Turult.

Dr. Vértesy Jenő

II. oszt. segédőr.

1. Odysseus az alvilágban. Fordítás az Odysseiából. Főolvasás a Budapesti Philologiai Társaság márcziusi ülésén.
2. Visszafizetés. Költői elbeszélés Magyar Szalon. III. füzet.
3. Költemények a Magyar Szemlében és a Magyar Szalonban.
4. Kisebb közlemények a Magyar Könyvszemlében és a Magyar Szemlében.

Dr. Gárdonyi Albert

gyakornok.

1. Szerkesztette a Magyar Minerva III. évfolyamát. (Sajtó alatt.)
2. Közreműködött a Monumenta Hungariae Judaica I. kötete szerkesztésében.
3. Vidéki könyvtárak 1902-ben. (Magyar Könyvszemle XI. k.)
4. Kisebb közlemények a Magyar Könyvszemle XI. kötetében: A panonhalmi könyvtárról, Ismeretlen római Korvin-kodex, A vatikáni könyvtár égése, Régi magyar nyomtatvány I. Lipót korából, Thurzó János boroszlói püspök kodexe a vatikáni könyvtárban. U. ott Kleemeier Friedrich Johann »Handbuch der Bibliographie« cz. művének ismertetése.
5. Sajtó alá rendezte Berzeviczy Edmund »A Berzeviczy család czímere« czímű munkáját. (Turul, XXI. k.)
6. Könyvismertetések a Turul XXI. kötetében: Bölöny László

»A nagyböloni Bölöny család története«, Petri Mór »Szilágy vármegye monografiája«, Benkó Imre »Az inárcsi Farkas család története«, Emilian von Zernicki-Szeliga, Die Polnischen Stammwappen, U. ott Pauler Gyula és ifjabb Kubinyi Ferencz nekrológiai.

7. Kisebb közlemények az Ethnographia XIV. évfolyamában: Jobbágymulatságaink történetéhez, A XVII. századi falusi életből, Valami a lidérczhitről, Egy XVI. századi néplantosról.

8. Kazay Sámuel éremgyűjteménye. (Numizmatikai Közlöny II. évfolyam.)

9. Széchényi Ferencz gróf éremgyűjteményének katalogusáról. (Numizmatikai Közlöny II. évfolyam.)

10. Sorozatos előadások az Általános Népművelő Egyesületben a szociológia köréből.

Dr. *Gulyás Pál*

gyakornok.

1. Jean Antoine de Baif verstani reformkísérlete. (Felolvasás a Budapesti philologiai társaság 1903. nov. 11. ülésén.)

2. A Pán halálához. (Egyetemes Philologiai Közlöny 1903. évf. V—VI. füz.)

3. A magyar bibliographiai irodalom repertoriuma. 1902. október — 1903. szeptember. (Magyar Könyvszemle. 1903. évf. I—IV. füz.)

4. Könyvismertetések: *A*) a Magyar Könyvszemlében: *a*) A magyar iparművészet könyve. I. köt. *b*) Cim Albert: Une bibliothèque. *c*) Cockerell Douglas: Der Bucheinband und die Pflege des Buches. *d*) Fuchs Zsigmond: A színes festékek a nyomdászatban. *e*) Pusztai Ferencz: Nyomdászati encyclopédia. — *B*) a Magyar Iparművészetben: *a*) Lapszemle az Iparművészet könyvéről. *b*) Művészeti könyvtár. — *C*) az Alkotmányban: Két tárcza az Iparművészet könyvéről.

Thurzó Ferencz

gyakornok.

1. Gencsi György végrendelete 1903-ból. (Felsőbányai Hirlap. 1903. évi 6. szám.)

2. Történelmileg helyes-e a »Zazar« folyónév használata? (Nagybánya és Vidéke 1903 évi 2. szám.)

3. A nemzetiségi viszonyok Nagybánya vidékén és a nagybányai magyar helynevek. (Nagybánya és Vidéke 1903. évi 16., 17. szám)

A SZÉCHÉNYI ORSZÁGOS KÖNYVTÁR
A HORVÁT ISTVÁN KINEVEZÉSÉT MEGELŐZŐ
HÁROM UTOLSÓ ÉVBEN.

KOLLÁNYI FERENCZTŐL.

(Két hasonmással a szövegben.)

Bármennyire rosszul esett Széchényi grófnak az az eljárás, a mit Miller a könyvtárőri állás betöltése ügyében vele szemben követett, ha lelke mélyén érzett is ebből kifolyólag némi elhidegülést iránta, az intézet érdekeire való tekintetből még csak hosszabb hallgatása által sem árulta el ezt.

A feledés fátyolát borítván a történetekre, úgy tett, mintha mi sem történt volna köztük, és már 1812 október 14-én felkeresi őt soraival, értésére adván, hogy André Keresztély Károly morvaországi gazdasági tanácsos, a Hesperus című újság szerkesztője, lapjában a Nemzeti Múzeum alapítását, fejlődését kívánná ismertetni. Miután nem tartja illendőnek, hogy az általa felajánlott ajándékot maga dicsérje ki, Millert kéri fel az ismertetés megírására, a ki egyaránt jól ismeri az intézet multját és jelen állapotát.

Hat nap múlva, be sem várva válaszát, ismét ír neki, megküldvén — a könyvtárban való elhelyezés czéljából — azon köszönőleveleket, a melyeket a katalógusok fejében legutóbb kapott.

Miller — ha hihetünk szavának — azonnal hozzáfogott az adatok összeállításához. Miután azonban hivatalos elfoglaltsága miatt több ízben is kénytelen volt munkáját megszakítani, csak november második felében készült el vele. Minthogy pedig a múzeumi tisztviselőknek tiltva volt akár a hazai, akár a külföldi lapokba, a nádor előzetes jóváhagyása nélkül, közleményeket írni, ő is bemutatta a kéziratot ő fenségének.

A nádor erre magához hívatta őt, és úgy nyilatkozott, hogy

tanácsosabb lenne a dolgot mindaddig függőben tartani, míg a Múzeumi Akták I. kötete, a hol úgy is közölve lesz az intézet története, meg nem jelenik.

Miller november 25-én értesíti erről Széchényit, azon megjegyzés kíséretében, hogy a mint a régiségek katalogusa elhagyja a sajtót, azonnal hozzáfognak az Akták nyomásához. Akkor azután az illető újságíró mindazt felhasználhatja ebből, a mit csak jónak lát. Egyébiránt már két ével előbb is hasonló kéréssel fordult hozzá — a gróf nevében — Mednyánszky Alajos báró; ennek megkeresését azonban, tekintettel a nádori utasításra, egyszerűen hallgatással mellőzte. Ha azonban a gróf mind ezek daczára ragaszkodnék kívánságához, forduljon egyenesen a nádorhoz, s ha ő fensége engedélyezi, ő a kész dolgot azonnal el fogja küldeni. Addig is nézze át André a budai lapokat, a melyek minden félévben közlik a gyarapodást.¹

Millernek — legalább utólag — magának is be kellett látnia, hogy sem oka, sem joga nem volt Széchényivel szemben oly bántó és kevéssé őszinte eljárást követni. Most hogy legutóbbi óhajának sem tett eleget, úgy érezte, saját lelkiismeretén fog könnyíteni, ha egyszer már valamit kedve szerint is tesz. Ámbár az új esztendő nem köszöntött be hozzá jó egészséggel, — január 8-án azt írja a nádornak, hogy esténkint láz gyötri, s az álmatlanul töltött éjszakák annyira elgyengítették, hogy hatodik hete nem lépett ki szobájából — megfeszített erővel lát hozzá a kéziratkatalogus befejezéséhez, úgy, hogy február 20-ika táján elküldhette a grófnak az első kötet kéziratát.

Széchényi nagy örömmel veszi a küldeményt és azonnal cenzúra alá adja, hogy mielőbb ki lehessen nyomatni. Millernek pedig, hogy hálás elismerését tanúsítsa, s még inkább — mint levelében olvassuk — hogy iránta való őszinte barátságának némi jelét adja, egy arany szelenczét küld ajándékba, kérvén őt, ne tekintse az ajándék csekély voltát, hanem inkább az ő szándékát. Munkájával az irodalommal foglalkozók rég táplált óhaját teljesítette; ő a maga részéről, a nyomtatásra vonatkozólag mindent elkövet. Nagyon kedves dolgot fog cselekedni, ha a metszetek, föld-

¹ Miller levelezése. XII. Széchényi levéltár. I. kötet. 13. szám. II. csomag, 82. szám.

abroszok katalógusát is mielőbb elkészítteti és neki kiadásra megküldi.¹

Az egyébként száraz Miller bizonyos elérékenyüléssel köszöni meg az emléktárgyat. Ha nem tudná — úgymond — hogy a grófnak veleszületett tulajdonsága mindent megjutalmazni, azt kellene gondolnia, hogy nem remélt nagylelkűségével zavarba akarja ejteni! Ennyi jótéteménnyel elhalmozva, hálás köszönettel fogadja az ajándékot és nem csak életében fogja megőrizni, hanem gondja lesz rá, hogy halála után a Múzeum cimeliothecájában nyerjen helyet,² hogy ekként az utókor, a grófnak hazájával szemben szerzett halhatatlan érdemei mellett, az iránta tanúsított jóakaratot is lássa és csodálja.

De minden ajándéknál becsesebb előtte az a tudat, hogy a kéziratkatalógussal kedveskedhetett. A tudós világ bámulattal fogja látni a kötetet, a melyben nincs egy levél sem, a mi nem a gróf áldozatkészségét hirdetné.

Foglalkozott azzal a gondolattal is, hogy a nagybecsű gyűjtemény katalógusa elé méltó ismertetést kellene írni, de nem találván helyesnek saját munkájának hirdetésére vállalkozni, arra a nézetre jutott, hogy legczélszerűbb lenne úgy eljárni, a mint a gróf rendelkezéséből a többi katalógusnál is történt. Véleménye szerint a munka hasznáról, általános szempontokból, legjobban Hormayer vagy Schwartner tanár írhatja.

A gróf által 5 évvel előbb, Marienburger brassói tanártól vásárolt kéziratok eddig elkerülték figyelmét. Most lajstromozza ezeket és a legközelebb elküldi Tiboltnak. Bárcsak visszanyerné egészségét, hogy a gróf kívánságát a metszetek stb. katalógusára vonatkozólag is teljesíthetné. Három év előtt ehhez is hozzákezdett; de miután azt látta, hogy a gyűjtemény nagyon hiányos, a munkát ismét abban hagyta. Értésére esvén azonban, hogy a gróf ezt is kiadni óhajtaná, újból hozzálát a munkához, ha ugyan nem fogják ebben megakadályozni rheumatikus bántalmai, a melyek immár a negyedik hónapja szobafogságra kárhoztatják. Csak arra kéri a gróft, hogy a gyűjteményt, gondosabb megőrzés céljából köttesse be; ez által a feldolgozás is könnyebbé válik. Próbát tett

¹ Széchényinek 1813 február 27-én kelt, Millerhez intézett levele. Miller levelezése. XIII.

² Kerestük, de nem találtuk a Múzeum birtokában.

az arczképekkel és néhány látóképpel, minden kötet végén adván a tartalomjegyzéket is, úgy hogy most ezeket minden nagyobb fáradság nélkül lehet katalogizálni. A könyvkötő számlája nem fog nagy összegre rúgni.¹

Széchenyi megfogadta Miller tanácsát és Schwartner Mártont, a pesti egyetemen a diplomatika tanárát és egyetemi könyvtár-igazgatót kérte fel az előszó megírására.

Miután nem kapott azonnal választ levelére, márczius 9-én felkéri Millert, kezdze meg Schwartnert, kézhez vette-e sorait? Együttal újólag megemlíti, hogy a metszetek, földabroszok stb. katalogusát is mielőbb szeretné közre adni. Ámde ennek szerkesztését sem tudná nyugodtan másra bízni mint Millerre, a kinek e téren való jártassága, fáradhatlan szorgalma közismert dolog. Ha tehát egészségi állapota megengedi, ajánlja figyelmébe a munkát. Hogy pedig a gyűjtemény jobban megőrizhető legyen, örömmel teljesíti kérelmét és utalványozza a kötésre szükséges összeget. A Binz antiquarius birtokában lévő és Izdenczy hagyatékából származó kéziratoknak itt küldött jegyzékéből pedig válaszsza ki a mit a könyvtár részére érdemesnek tart megszerezni, s ő majd megvásárolja ezeket.²

Alig hogy elküldötte Széchenyi Millerhez intézett e levelét, kézhez vette Schwartner válaszát is, a ki nagy örömmel fogadta ugyan — mint írta — a megtisztelő felszólítást, azonban jobban meggondolván a dolgot, kénytelen volt belátni, hogy ennek megvalósítása leküzdhetlen nehézségekbe ütközik, a melyeket kötelességének ismer a gróf előtt is tartózkodás nélkül feltárni.

Minden előszónak fel kell ölelnie röviden, de összefoglalólag, az egész anyagot és mintegy visszatükrözni ezt. Már pedig ő mindezideig nem volt képes átnézni a rengeteg kéziratot, a katalogus szerkesztésének módját pedig egyáltalában nem ismeri. Nagy szerénytelenség lenne tehát tőle így fogni a munka kritikai méltatásához, és az olvasót a gyűjtemény tömkelegébe bevezetni akarni. Igaz, hogy az úgynevezett közhelyekből bővebben meríthetne, a mint ezt mások is teszik. Ő azonban megfelelőbbnek tartja

¹ Millernek 1813 márczius 1-jén kelt levele. Széchenyi levéltár. I. kötet, 9. szám, III. csomag. 56. szám.

² Miller levelezése. XIII.

mindaddig, míg valamely mű természete ezt meg nem követeli, az előszót a munka céljaihoz mérni és alkalmazni.

Ehhez járul, hogy a dicséretes szokás az irodalom terén szinte törvényül állította fel, miszerint az oly könyv elé, melynek szerzője kezdő ember, vagy kevésbé ismert egyéniség, hírnevesebb író bocsásson ajánló sorokat, hogy ezzel mintegy bevezesse a tudósok társaságába s jóindulatukba ajánlja őt. Ez elfogadott dolog lévén, méltán felketené az előszó megírásával a vele barátságos viszonyban élő Miller irigységét, a ki, látván hogy neki, a régi, hírneves szerzőnek egy kevésbé jeles író szerkeszti meg az előszót, még arra a következtetésre juthatna, hogy kiesett a gróf kegyeiből. Éppen ez okból nem is szólt halandó embernek ajánlatáról.¹

Miller éppen olyankor kapta meg Széchényinek márczius 9-éről keltezett levelét, a mikor Schwartner történetesen nála volt. Kérdeztvén tőle, felelt-e már a gróf felszólítására, azt a választ nyerte, hogy már 6-án Sopronba küldötte levelét, melynek tartalmát is közölte vele.

Erre Miller kinyilatkoztatta, hogy teljesen távol áll a tudósok minden szélhámoskodásától és kevés súlyt helyez arra, hogy valaki nevezetes embernek tartja-e vagy sem? Sohasem törekedett hírnévre szert tenni, hanem mindig az lebegett szeme előtt, hogy királyának és hazájának készséges szolgája legyen, s hogy az utókor is elismerje, miszerint ő hű alattvaló, munkás honpolgár, szóval tisztességes, igaz ember volt.

Schwartnert megzavarta e fellépés, és sietett kijelenteni, hogy legnagyobb szerencséjének tartja, ha a gróf az ő ajánlatára bizta meg az előszó megírásával.

Minderről hűségesen beszámol Miller márczius 13-án Széchényinek, megnyugtatóván őt az iránt is, hogy bár gyengélkedő állapota mellett legfeljebb arra számíthat, hogy hátralévő napjait betegeskedve fogja eltölteni, mégis hozzálát a metszetek stb. katalogusának összeállításához, hogy ez által is igazolja, mily lelkes tisztelője volt végső lehelletéig a grófnak. Míg a nyomda elkészül a kéziratkatalogussal, hiszi hogy ő is befejezheti a metszetek, címerek lajstromozását; egyelőre igyekezni fog az anyagot csoportok szerint felosztani és az egészet bekötetni, mert ezzel

¹ Széchényi levéltár. I. kötet. 9. szám, III. csomag, 56. szám.

a munkát is meg fogja könnyíteni. Az új katalogus tervezetét már legközelebb a gróf elé terjeszti, hogy ha meg találna halni is időközben, más valaki akadály nélkül folytathassa a munkát.

Nehogy az Izdenczy-féle kéziratok megszerzése ez által is halasztást szenvedjen, a gróf által vele közölt jegyzéket nem másoltatta le, hanem megjelölte benne a könyvtárban is meglévő dolgokat és így küldötte vissza. A többit mind, kivétel nélkül, tanácsos lenne a könyvtár részére megszerezni. A gróf is meg fog győződni róla, hogy sok olyan van a gyűjteményben, a mit az esetleges visszaélések elkerülése céljából nem tanácsos magánkézben hagyni, hanem valamely közintézet őrizetére kell bízni. Ha a gróf jónak látná a gyűjteményt megvásárolni, legzélszerűbb lenne a kéziratokat még ott Bécsben czéduláztatni és a kézirat-katalogusba pótlólag felvenni.

Koppi ötkötetes munkáját a királynék jogairól, a mit Eszterházy József gróf vásárolt meg a könyvtár részére, a nádor még nem juttatta el rendeltetési helyére; hanem azzal az üzenettel küldötte le hozzá Privitzer elnöki titkárt, hogy ne próbáljon a Dunán átmenni; tartózkodjék csak nyugodtan odahaza, ő fensége majd személyesen fogja őt lakásán felkeresni, mert az ajándékokkal telt ládák felbontásánál személyesen kíván jelen lenni.¹

Széchenyi úgy értette Miller leveléből, hogy ha erről nyíltan nem szolt is, bizonyos neheztelést érez, a miért nem őt, hanem Schwartnert kérte fel az előszó megírására. Siet tehát őt megbékíteni.

Mindenesetre leginkább kedve szerint történt volna — írja neki márczius 25-én — ha Miller maga vállalja el az előszó-írást is. Barátainktól azonban csakis méltányos dolgokat szabad kívánni. Miután pedig Miller egészsége az utóbbi időben nem mindig volt kielégítő, annál kevésbé akarta őt még ezzel is terhelni, mert hisz maga is Schwartnert, a hírneves tudóst és író-t ajánlotta erre. Schwartner azonban arra kérte őt márczius 6-iki levelében, mentse fel őt a megbízatás alól. Ezzel ellentétben Miller 13-án arról értesíti, hogy Schwartner örömmel elvállalta az előszó megszerkesztését. Írja meg, vajjon jól értette-e ez utóbbit, hogy újból megkereshesse őt ez iránt.

¹ Széchenyi levéltár. I. kötet. 9. szám. III. csomag, 56. szám.

Kéri a mindenható Istent, tartsa meg Millert továbbra is jó egészségben az intézet javára, az irodalomnak pedig, a melynek dísze és jelessége, hasznára. Örömmel beleegyeznek, hogy a könyvkötési munkálatokra szükséges összeget Szentiványi kifizesse. Az Izdenczy-féle kéziratokat mind megszerezte a könyvtárnak. A kéziratkatalogus már kikerült a cenzúra alól, s ő rögtön nyomdába is adta. A könyveket és kéziratokat a legközelebbi alkalommal fogja Pestre küldeni. Nagy öröme fog szolgálni, ha Miller a többi katalogust is elkészíti, mert így teljesen beválthatja ígéretét. Csak ügyeljen egészségére, a mely annyira drága barátjainak, és az irodalom művelőinek. Kéri számítsa őt is mindenkor az előbbiek közé.¹

Miller ápril 4-én felel a gróf levelére, meglehetősen kesernyés hangon, mint már szokása volt, ha az elmaradt kitüntetés ügyére terelte a szót.

Ő exja jól értette, hogy Schwartner tanár készséggel vállalkozott az előző megírására, miután nem tudott ellentállani az általa felhozott érveknek. Ezt talán maga is be fogja ismerni, ha legközelebb ír. Még most is nevetnie kell, ha eszébe jut, hogy ez a különben igen kiváló ember csak megerősítette őt abban a véleményében, hogy az oly egyének, a kik tudósoknak képzelt magukat, bár tudásuk alig haladja meg azt, a mit az iskolában elsajátítottak, inkább indulnak képtelenségek, mint a józan ész szava után.

A mi önmagát illeti, őt nem a munkától való irtózás, hanem politika vitte arra, hogy felkérje a grófot, miszerint mást tiszteljen meg a megbízással. Feltette ugyan magában, hogy inkább hal meg foglalatosságai közben, mint hogy dologtalanságban kelljen elsenyvednie; mégis, inkább marad egész életén át rejtekben, úgy hogy semmiféle munka címlapján ne szerepeljen neve, mint hogy a darazsakat ingerelje.

Úgy látszik a Gondviselés úgy rendelkezett fölöle, hogy a jó ügy áldozata legyen. Találkoznak ugyanis Bécsben olyanok is, a kiknek nincs inyükre a nemzeti művelődés munkálásának megkezdése, s a kik rossz néven veszik tőle, hogy annak az intézetnek a szolgálatában áll, a melynek fejlődését hasztalan akarták megakasztani. S minthogy a nádor ő fenségét nem merészeli

¹ Miller levelezése. XIII.

megtámadni, az ő csekélységét ütik. Őt azonban ilyesmi már nem sebezheti meg, s nem is zavarja ki bölcs egykedvűségéből; hanem a haza boldogsága érdekében rettenthetlenül halad tovább a megkezdett úton.

Nemzetsége, mely 1606 óta mindenkor hűségesen szolgálta a felséges udvart és a hazát, nemsokára kihal. Kedvezőtlen egészségi állapota is mutatván, hogy élte alkonyához jutott, nem tudnak másként ártalmára lenni, mint az által, hogy nem jutalmazták meg érdemeit. Ez azonban nem az ő szégyene, hanem a kormányzaté. Belépván legközelebb negyvenedik szolgálati évébe, ha életben marad is, érdemes megfontolnia, vajjon szükséges-e tovább viselni a jármot?

Bármilyen történjék azonban, mindenkor és minden alkalommal kötelességének tartandja tőle telhető szolgálatokkal tanusítani a gróf iránt való tiszteletét, és éppen ez okból, a mappák, metszettek, czimerek katalogusának összeállítását sem háritja el magától. Ha másra akarná is bízni e munkát, nincs senkije, a kire átruházhatná terveinek végrehajtását. A vele együtt szolgáló néhány ember annyira el van foglalva, hogy alig képesek a vendégeket fogadni, nem hogy hivatalos időn belül még katalogusokat irhatnának. Hogy pedig szabad idejét szentelje erre, nem kívánhatja senkitől. A gépies hivatalnokoskodás már mindenhol meghonosodott. Ha a tisztviselők a hivatalos órákon kívül bizatnak meg valamely munka elvégzésével, nemcsak külön díjazást kívánnak ennek fejében, hanem azt akarják, hogy még mielőtt a tollat a kezükbe vették volna, már is jutalomban részesüljenek. Ezeket ugyan nem lelkesíti az intézet iránt való szeretet, az önbecsülés, a haza érdeke. Csak egy van reájuk hatással, a pénz. Sőt még őt is kinevetik, ha munkára serkenti őket, azt mondván neki, mutassa meg hát, micsoda gyümölcse van az ő fáradhatlan tevékenységének?

Ismervén e mellékkörülményeket, a metszettek stb. katalogizálására tervezetet dolgozott ki, a melyet ezennel a gróf elé terjeszt.¹ A mint az első részszel elkészül, azonnal el fogja neki kül-

¹ A tervezet az egész munkát 6 részre osztotta. Az első részbe, 7 fejezetben, a czimerek, pecsétek, rendjelek, pénzek lenyomatai jöttek volna. A másodikba, 12 fejezetben, a vezérek, királyok, hercegek, fejedelmek, vajdák, egyházi személyek, hadvezérek, mágnások, tudósok, a Magyarország ellen küzdő török császárok, basák és más jelesebb egyének arczképei. A harma-

deni Bécsbe, vagy Sopronba. Ekként, ha a munka befejezése előtt kellene is búcsút vennie ez árnyékvilágtól, gondoskodva lesz arról hogy más, esetleg kevésbé tanult ember is befejezhesse a megkezdett munkát. A gróf engedelmével hozzáfogtak a gyűjtemény bekötéséhez, úgy hogy legközelebb 60 kötet már kész is lesz. Szentiványi Pétertől örömmel hallotta, hogy utasítva van a könyvkötő számlájának kiegyenlítésére.

A kéziratcatalogust már nyomdába adta. Kiváló örömeire szolgál, hogy csekély munkájával szerencsés lehetett hozzájárulni a gróf nevének megörökítéséhez. Az Izdenczy-féle gyűjtemény megvásárlását annál inkább örömmel üdvözli, mert méltatlan dolog lett volna egy államtanácsos titkos jelentéseit a könyvtár boltjában látni. Kétséggkívül a legmegfelelőbb, ha a kiváló, hírneves emberek iratait az országos könyvtár őrizetére bízják. A gróf ezen ajándékával ismét örök emléket emelt magának.¹

Miller tervezete teljesen megnyerte Széchényi tetszését s most már csak azt kívánta neki, hogy egészsége legyen, miszerint ezzel a catalogussal is megfelelhessen a tudósok várakozásának.

A bécsi áskálódások, a mikről Miller írt, bizonyára nem hagyták hidegen Széchényit sem, de nem sokat törődött velük. Május 1-jén is arról értesíti Millert, hogy legközelebb ismét több nyomtatványt és kéziratot fog küldeni a könyvtár részére, egyebek közt a *Moniteur Universel* egy teljes példányát. Sőt néhány ritkább munka megszerzésére is kilátása van, a melyek a magyar irodalomban még ismeretlenek. Elég drágára tartják ugyan, de élni kell az alkalommal. Ekként akar egész életén át megfelelni azon fogadalmának, hogy a könyvtárt mindig újabb és újabb szerzeményekkel fogja gyarapítani, ha mindjárt kisebbiteni iparkodnak is fáradozásainak csekély eredményét. A míg azt látja, hogy polgártársai és az utódok kellő haszonnal kereshetik fel az inté-

dikba — 4 fejezetben — a várak, városok, templomok, kastélyok és középületek látképei. A negyedikbe — 6 fejezetre osztva — a királyi koronázásokat és egyéb történelmi nevezetességű mozzanatok feltűntető metszetek, csataképek stb. Az ötödikbe — öt fejezetben — mindenféle szentképek, allegóriák, kosztümök, természetrajzi és fizikai vonatkozású rajzok, zene stb. Végre a hatodikba — 12 fejezetben — az összes földabroszok.

¹ Széchényi levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 89. szám.

zetet, addig nem lankad, még ha nehézségekkel kell is megküzdenie.¹

Miller szintén meghajlik Széchenyi e nemes, önzetlen felfogása előtt, és — legalább válaszában — igyekszik követni példáját.

A gróf iránt viseltető mély tiszteletnél fogva, nem érhetne volna — úgymond — nagyobb öröm, mint hogy az ország nádorával együtt ő is helyesli a katalogus tervezetét. Bármennyi munkájába kerüljön, rajta lesz, hogy a tudományos körök várakozását kielégítse, a míg a Gondviselés erre elegendő erőt ad neki. A rheumától úgy látszik megszabadult, ha ugyan az őszszel megint vissza nem tér; azonban lábfeje — főleg éjjel — még mindig hideg s fülzúgása is megvan, daczára hogy 6 hónapon át gyógyszerrel élt. Az orvosok szerint mindez az erők gyengeségének következménye; ennél fogva tiltják neki a sok ülést és a szabad levegőn való tartózkodást, sétákat, fürdők használatát ajánlják. Csakhogy elfoglaltsága miatt nem fogadhatja meg tanácsukat.

Már hozzászókot a szerencsétlenséghez és türelemmel tud mindent elviselni; s a míg lelki és testi épségének birtokában lesz, nem szünik meg a haza javára szentelni idejét. Dicsőségesebb dolognak tartja munkában és nem tétlenségben várni be a végső órát, mely mindenkinek ütni fog. Az olyan ember, a ki fáradozásai fejében semmiféle jutalmat nem vár, nem remél, könnyű szívvel türi el a kellemetlenségeket és túlteszi magát a rosszakarató támadásokon. Ő ugyan édes keveset gondol vele, bármennyit lármázzanak is Almássy Ignác, Aczél, Lányi, Mednyánszky és egész táboruk, hogy ez szabadkőműves intézet, hogy mindent összegyűjt, a mit fegyverül lehet felhasználni az uralkodó jogai ellen; neki elég tudnia, hogy az intézet fennállásának biztosítására semmiből alapot hozott létre, és megalkotta azt, a mit sok más, eredménytelenül akart létesíteni. Mindig vigasztalódást fog találni abban a tudatban, hogy az utókor ítélete kedvezőbb leend és mintegy tükörből látja, mint fogják a hálás utódok úgy az ő csekély igyekezeteit, mint a gróf példa nélküli bőkezűségét mindaddig ünnepelni, a míg az ország lakosainak szívéből a haza szeretete ki nem hal.

Ebben a bölcs megnyugvásban fogott hozzá a metszetek

¹ Miller levelezése XIII.

katalogusának összeállításához. A mint az első részt befejezte, azonnal elküldi a grófnak, hogy késedelem nélkül cenzúra alá lehessen adni, majd utóbb nyomatni. Így egy időben készül a kézirat a nyomással. Néhány kéziratczímet is küld a kéziratkatalogusba való utólagos beillesztés céljából, a melyet talán már nyomnak is.

Nem titkolhatja el azon gyengeséget, hogy hihetetlenül vágyódik látni a *Moniteur Universelt*. A napokban alkalmá nyílt a nádor ő fenségének tudomására hozni a gróf e bőkezűségét, valamint az Izdenczy-féle kéziratok remélhető megérkezését is. Ő fensége rendkívül örült e híreknek, s meghagyta, hogy a mint ez bekövetkezik, jelentse neki.¹

Néhány nap múlva Tibolthnak is ír Miller, értesítvén őt, hogy a metszetek, térképek katalogusához, miután a könyvkötő elkészült munkájával, hozzáfogott. Azt tapasztalta azonban, hogy Görög munkájából² több térkép hiányzik, a melyeket Eggenberger csupán az előző évben szerzett meg. Az a kérdés már most, megveheti-e ezeket, vagy így hiányosan vegye fel a munkát. Az egyes vármegyei térképekről kimutatást mellékel, a miből megállapíthatók a hiányok. A somogyi térkép sincs meg, bár kilátásba helyezték, hogy egy szép példányt küldenek belőle, a mit azonban még nem kapott meg. Gróf Festetich György arczképét eddig még egyetlen könyvkereskedésben sem sikerült megtalálnia. Úgy látszik Kultsár szántszándékkal tartja vissza ezeket. Talán Tibolth kérésére átengedne egy példányt. A czimergyűjteményt legkevesebb 200 darabbal gyarapította. Néhány újabb darabot az udvari kanczelláriában is lehetne szerezni. A káptalani jelvények közül eddig csak az esztergomi és nagyváradai van meg; az egri, kalocsai, zágrábi stb. mind hiányzanak.

Hallotta, hogy a kéziratkatalogust már nyomják Sopronban. Schwartner szeretné a sajtó alól kikerült ivatek átnézni, nehogy olyan munkalatról kelljen szólnia, a mi kezében sem volt. Alkalmadtán el lehetne neki (Millernek) küldeni, és ő majd közölné vele. Nyilvánítsa nézetét, vajjon tárgymutatót készítsen-e ehhez is, mint a könyvek katalogusához, avagy csupán betűrendes név-

¹ Millernek 1813 május 21-én kelt levele. Széchényi levéltár. I. kötet. 13. szám, II. csomag, 89. szám.

² Görög Demeter udvaritanácsos »Magyar átlás« című munkájáról lehet szó.

mutatót? A maga részéről a tárgymutató mellett van s ha a kinyomott íveket megkapta, azonnal hozzá fog a munkához.

Mellékeli azon görög és latin írók jegyzékét, a kiknek munkái a hún-szkita történet, valamint Pannonia földrajzának ismeretéhez szükségesek. Úgy véli, a soproni könyvtárban megvannak. Ezenfelül felsorolja azon munkákat is, a melyeket a gróf megrendelt, de csonkaságuk miatt nem használhatók. Óhajtaná továbbá, hogy a könyvtár részére még azon segédkönyvek is átengedtetnének, a melyeknek címei a mellékelt jegyzéken láthatók. Bizik jóságában, hogy ha nem is mindannyit, valamit ezekből mégis kieszközlend.

Erdélyben az elhunyt Eders helyére ismét két jó ügynököt szerzett. Az egyik Kenderessy kormánytanácsos, a másik Horváth piarista tanár. Mindkettő gyarapította már a könyvtárt. Az első a kiadott Széchényi-leveleket, a másik a könyvtár katalógusait óhajtaná megkapni. Ő már kérte a gróftól ezeket, de azért most neki is figyelmébe ajánlja.

A mi egészségi állapotát illeti, ez annyira javult, hogy láza csak ritkán van; a fülzúgás és a lábhidegsége azonban még mindig nem akar szünni, úgy hogy éjjelre mindig meleg lábbelit kell felhúznia, nappal pedig Cortex Peruvianussal (kinafa) táplálkozik. Orvosai néhány heti falusi levegőt ajánlanak neki. De hová menjen? Ha Nagyvárad vagy Czenk közelebb lenne, tudná mit tegyen. Az ily hosszú út azonban nagyon igénybe venné erszényét.¹

Széchényi június 10-én már abban a helyzetben volt, hogy elküldhette Millernek a kézirat-katalógus első kiszedett ívét azon kéréssel, hogy ha esetleg a betűket nem találná megfelelőeknek, tegye meg észrevételeit és küldje el neki Marczaliba, a hol több hetet szándékozik tölteni. A betűk hasonlóak az előbbi kötetek betűihez, s a papírnagyságot is meg kellene tartani.²

Miller — a mennyire kézirat nélkül képes volt — megtisztította a próbanyomást a sajtóhibáktól és megmutatta azt Schwartnernek is. A nyomásra csak az a megjegyzése volt, hogy úgy látszik a nyomdának kevés a betűje; már pedig ez nagyon késleltetné a szedést.

Visszaküldvén az ívet Széchényinek, ismét hangoztatja, mennyire örvend, hogy munkájával bizonyos mértékben hozzá-

¹ Széchényi levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 83. szám.

² Miller levelezése XIII.

járolhat azon emlékmű létesítéséhez, a melyet a gróf a katalógus kiadásával önmagának emelt. Miután elvégződött a cimelioteca katalógusának összeállításával, s már át is adta nádor ő fenségének, a magyar metszetgyűjtemény feldolgozása lesz első teendője. Feltette magában, hogy sietni fog a munkával, mert annyira elgyengült testi ereje, hogy minden időváltozás hatással van egészségi állapotára.¹

Széchényi azonnal intézkedett, hogy a nyomda szerezzze be a netalán szükséges betűket. A korrektura gondjától pedig egyszerűen felmentette Millert és Tibolthot bizta meg ezzel, csak hogy minél kevésbé terhelje a betegeskedő embert. Sőt más-ként is igyekszik őt vigasztalni, erősíteni. Én csak úgy érzem — írja hozzá június 26-án kelt levelében — a közeledő öreg-ség alkalmatlanságait nap-nap után, mint Ön. Ez azonban nem fog bennünket visszatartani attól, hogy az együtt kezdett munkát együtt is fejezzük be. S hogy Űraságod erejét felfrissít-hesse, utasítottam inspektoromat, küldjön czimére 10 vödör mar-czali bort, csak azt közölje vele előbb, hogy vöröset kíván-e inkább, vagy fehérét.²

Miller azzal igyekezett meghálálni a gróf figyelmét, hogy lehetőleg mindent elkövetett arra nézve, miszerint semmiféle Széchényitől származó kézirat ki ne maradjon a készülő katalógusból. E végből átnézte az összes szekrényeket, s a mi pótolni valót talált, sietett Tibolthhoz eljuttatni, a katalógusba való beik-tatás czéljából.

Nagyon kedve szerint történt, hogy a korrekturát Tibolthra bizta a gróf, mert tudta, hogy így lehetőleg kevés sajtóhiba marad benn a munkában.

Nem volt azonban meglegedve Tibolthtal, hogy még min-dig nem kapta meg a kért könyveket, sem pedig nem nyilvánít-totta véleményét az indexre vonatkozólag.

S főleg elégedetlen volt saját egészségi állapotával. Gyakran volt éjjel láza, fülzúgása stb. Csupán főfájása vált ritkábbá; a tél-től azonban már a nyár derekán előre rettegett.³

¹ Széchényi levéltár. I. kötet, 9. szám, III. csomag, 56. szám.

² Miller levelezése XIII.

³ Millernek július 8-án és augusztus 5-én Tibolthhoz intézett levelei. Széchényi levéltár. I. kötet, 13. szám. II. csomag, 88. szám.

Június elején egyéb körülmények is merültek fel, a melyek alkalmasak voltak arra, hogy betegségéből eredő kedvetlenségét fokozzák. Egy lelet lett volna átveendő Szönyben, a tulajdonos Zichy gróftól s Millernek nem volt az intézetben embere, a kit a kiküldetésre a nádornál javaslatba hozhatott volna. Tehel, a természetrajzi gyűjtemények őre már régebben távol volt hivatalától; Haliczky pedig folyton betegeskedett, úgy hogy minden teher a másik kanczellistára, Kutserára nehezedett, ő maga pedig annyira el volt foglalva a könyv- és régiségtár ügyeivel, hogy — mint a nádornak jelentette — még arra sem ér rá, hogy egészségét gondolja. Azt ajánlotta tehát, hogy ismét Horvát István küldessék ki a lelet átvételére. A nádor azonban — nem tudjuk mi okból — Tehelt bízta meg ezzel.¹

Ugyancsak június első napjaiban történt, hogy a Múzeum előtt eddig örökdő katonaságot, a katonai helyőrség létszámának csekély voltára való hivatkozással, minden előzetes értesítés nélkül, egyszerűen beszüntették. Ennek legközvetlenebb következménye az volt, hogy mindjárt az első éjjel 1—2 óra közt be akartak törni az intézetbe, a hol — Miller szerint — nagyobb érték őriztetett, mint az összes pesti közpénztárakban. Sőt e gonosz szándékú kísérletezések ismétlődtek még akkor is, a mikor Miller elrendelte, hogy a könyvtári szolga és a háziszolga felváltva őrködjenek éjjelenként a folyosón.

Miller, hogy a felelősséget magáról elhárítsa, jelentést tett a történetekről a nádornak, a kitől június 22-én azt az értesítést vette, hogy megkeresésére a hadparancsnokság intézkedett, miszerint a helyőrség létszáma megengedi, a Múzeum ismét visszakapja az őrséget.²

Augusztus havában Horvát István több becses régiséget szerzett az intézetnek. Midőn Miller ezek jegyzékét a nádorhoz augusztus 26-án felterjeszti, újból alkalmat vesz magának elpanaszolni a tisztviselők elégtelenségét és Horvát István kinevezését kérelmezni. Hivatkozik arra a buzgalomra, a melyet Horvát a Nemzeti Múzeum érdekében mindenkor kifejtett, a saját előhaladott korára, 40 éves hűséges szolgálataira és kéri ő fen-

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1813. Nr. 890.

² Igazgatósági irattár. A. 1813. Nr. 33—39.

ségét, adja végre melléje segítségül, mint a könyvtár órét. Oly szerencsétlen helyzetbe jutott a kellő munkaerő hiányában, hogy immár képtelen a vállaira nehezedő terhet elviselni. Ha Haliczky kanczellista nem lenne oldala mellett, kétségbe kellene esnie. Reggeltől estig vendégeket fogadnak a könyv-, érem- és régiség-tárban és néha még a természetrajzi osztály embereit is ők kénytelenek helyettesíteni. Ez által halasztást szenvednek az oly munkálatok, a melyeket az intézet érdekében már meg kellene kezdeni. Ide számítandó első sorban a katalogusok megszerkesztése, a melyeket a közönség türelmetlenül vár s a melyek a szükséges rend szempontjából is nélkülözhetlenek. A mi ebből megvan, azt ő készítette. Ő neki kell ezenfelül minden ajándékot, vételt, cserét jegyzékbe vennie. Többre már nem képes. Ő nem egyéb, mint czímzetes igazgató, a ki miben sem különbözik a többi tisztviselőtől. Ennek daczára nem merészkednék a nehéz viszonyok miatt panaszkodni, és továbbra is minden segítség nélkül viselné az egész intézet összes ügyeit, ha nem érezné, hogy a nyár folyamán helyreállott egészsége nem bírja ki a túlfeszített munkát. Ez az egyedüli oka, hogy Horvát kinevezése érdekében ismét kérelem járul ő fensége elé. Szorgalma, képzettsége még az ő egészségi állapotára is kedvező hatással lenne; első sorban azonban az intézetnek válnék javára és dízére. Ha netalán a pénzalap elégtelensége akadályozná a kinevezést, biztosíthatja a nádort — éppen a tegnapi postával értesült effelől — hogy úgy az esztergomi, mint a nagyváradi káptalan rövid időn belül tekintélyes összegű alapítványt készül tenni az intézet céljaira.¹

Miller panaszait a munkaerők elégtelensége miatt annál inkább teljes mértékben indokoltnak látjuk, mert tagadhatatlanul nagymérvű elfoglaltsága mellett még a múzeumi építkezéssel kapcsolatos nagy fontosságú tárgyalások is sok idejét emésztették fel.

E tárgyalások főleg az 1813. év nyarán vették igénybe, a mikor a telek kérdése végre szerencsés megoldást nyert.

Amann János császári királyi udvari építész felsőbb meghagyásból még az 1812. év január havában lenn járt Pesten, hogy megtekintvén a Nemzeti Múzeum telkét, ennek megfelelő

¹ Fogalmazvány az igazgatósági irattárban. A. 1813. Nr. 47.

voltáról véleményt mondjon. Felmérvén a herceg Grassalkovich által ajándékozott régi fűvészkert területét, Amann nem késett kijelenteni, hogy ezt egyáltalában nem tartja alkalmasnak nagyobb szabású építkezésre; mert ha a tűzveszedelem elhárítása céljából mindkét oldalon legalább 9 öl széles utcát nyitnának, nem maradna elegendő hely a gyűjtemények és a tisztviselői lakások számára, sőt az ablakoknak is folyosóra kellene nyílniok. Azt ajánlotta tehát, adják el a területet és más alkalmas telket vásároljanak az intézet céljaira.

Nem sokkal ezután történt, hogy Batthyáni Antal gróf a Királyúton, a Hatvani és Kecskeméti kapuk közt fekvő, elől 100 öl és befelé ugyanily nagyságú telket, a melyet mind a négy oldalról utca szegélyezett, s a mely Batthyáni József gróf bibornok primás után örökség útján szállott reá, a rajta levő kerti házzal együtt áruba bocsátotta. A telek egyes részei már vevőre is találtak 43.850 forintért, midőn József nádor közbelépett és az egész területet, összes épületeivel, megvásárolta a Múzeum céljaira. Mindenekelőtt visszaváltotta a már eladott részeket és miután a közalapítványi ügyigazgatóság is hozzájárult, megkötetett a szerződés, a melynek értelmében az intézet a 43.850 forinton felül lefizetett még 56.150 frtot, 120.000 forint után pedig 6 százalékos kamat fizetésére kötelezte magát. A Grassalkovich herceg ajándékából nyert hatvani-utcza telket pedig, a város szépitészeti bizottságának tanácsára, 8 háztelekre osztva adták el október 11-én nyilvános árverés útján 94.670 frt és 35²/₅ krajczárért oly kikötéssel, hogy a vevők tartozzanak a telkekre egy, vagy két-emeletes házakat építeni, a vételért pedig egyharmad részben azonnal, kétharmad részben pedig 10 év alatt törleszteni.

November 17-én Pest város hatósága számos vendég jelenlétében ünnepélyesen bevezette a Múzeum igazgatóját az újonnan vásárolt telek birtokába. November 22-én pedig elrendelte a nádor, hogy a természetrajzi gyűjtemények, a kézművek tára és a köemlékek eddigi helyükről az új telek megfelelően átalakított épületébe vitessenek át, a tisztviselők pedig a számukra ugyanitt kijelölt lakásokba költözzenek.¹

Miller egyik, október 5-én kelt, s a nádorhoz intézett fel-

¹ Az Acta Musaei Nationalis II. kötetének kézirata. Múzeumi kézirattár, Quart. Lat. 18.

terjesztésében panaszosan említi, hogy őneki csak egy hasznavehető embere van, Haliczky, miután van úgy, hogy a többieket egy hétig sincs szerencséje látni.¹

Úgy látszik, ennek a panasznak az éle első sorban Tehel, a természetrajzi osztály öre ellen irányult, a kivel már régebben feszült viszonyban élt.

A kölcsönös neheztelés oka a hatáskör feletti versengésre vezethető vissza. Tehel több önállóságot akart magának biztosítani, mint a mennyit Miller mint igazgató megengedhetőknek tartott.

Millert legutóbb az is bántotta, hogy a nádor a szőnyi lelet átvételére az ő javaslata ellenére nem Horvát Istvánt, hanem Tehelt küldötte ki. Annyira nem titkolta ezt, hogy midőn a nádor jelentéstételre szólította fel, mi történt a lelettel, azt válaszolta, hogy Tehel közvetlen utasítást nyervén erre nézve ő fenségétől, ő mitsem tud az egészről.

Az 1814. év elején Miller újabb panaszszal állott elő. Tehel, a nádorra való hivatkozással, Miller tudtán kívül, több székrenyt rendelt meg a természetrajzi osztály részére, a melyeket Miller teljesen feleslegeseknek tartott. Miller az igazgatói tekintély megalázását láttá e háta megetti intézkedésben, és január 30-án a nádor előtt is szóvá teszi az ügyet, nem hallgatván el, hogy a városban már úgy is el van terjedve a hír, hogy a természetrajzi tár legközelebb különválik az intézettől, és ennek élére, mint igazgató, Tehel jön, úgy hogy kettőjük közt minden hivatalos összeköttetés megszakad.

A nádor azonban nem adott igazat Millernek, bár utasította Tehelt, hogy felterjesztéseit a jövőben az igazgatóság útján eszközölje. Ellenkezőleg, kijelentette, hogy Tehel az ő parancsára járt el a megrendelésben; Millernek pedig azt ajánlotta, hogy ne hallgasson holmi alaptalan mende-mondákra, mert ez nem válik állása tekintélyének öregbitésére.²

Miller a leiratot nagyon szívére vette; annyira, hogy lemondott hivataláról. A nádor azonban nem fogadta el lemondását, hanem — így mondja el Miller az esetet Széchenyinek — a

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1813. Nr. 2361.

² U. o. A. 1814. Nr. 305. Igazgatósági irattár. A. 1814. Nr. 18. 24.

következőket válaszolta neki. Uraságod lemondását nem fogadom el, ha mindjárt elveszíti is, a mitől óvja meg a Mindenható, látását, hallását. Nekem szükségem van arra a képzettségre, okosságra, szakbeli jártasságra, a melylyel oly nagy mértékben rendelkezik. A jutalmazás az én gondomat képezi. Igérem, hogy tetszése szerinti kitüntetésben lehet része, csak egy kis béketűréssel legyen és elnyeri jutalmát.

Ennek a nyilatkozatnak, természetes dolog, nem szegülhetett ellen és saját akaratával szemben kénytelen volt az ő jó főhercegének óhaját teljesíteni, bár a czeni Tusculanumot, Széchényi társaságában, mindezen ígéreteknel többre tartotta volna.¹

Sőt a nádori kegy ezen megnyilatkozása oly nagy életkedvet öntött belé, hogy másodszer is megnősült, elvevén Appanauer Ferencz özvegyét.

A küldött marczaai bort — kissé későn — akkor köszöni meg, a mikor házasságáról értesíti Széchényit, hálásan említvén, hogy semmi sem hatott rá oly jótékonyan, mint a jó bor. Már közel volt a kétségbeeséshez, látván, hogy semmiféle orvosság nem képes visszaadni egészségét, midőn végre a tokaji és marczaai bor megtette hatását. Beteljesedett rajta a közmondás: »vina parant animos, faciuntque caloribus aptos.« Feleségét, a kit a gróf is pártfogol, magával együtt további kegyeibe ajánlja. Annál kevésbé akarta e váratlan eseményt a gróf előtt eltitkolni, mert mindjárt kezdetben azzal a kéréssel kénytelen nála alkalmatlankodni, hogy az iránta és felesége iránt tanusított jóindulatából kifolyólag, tűrje meg nejét sz. Györgyig házában, mert az ő mostani lakásában nem képesek mindketten elhelyezkedni. A nádor jóságából az új múzeumi épületben 10 szoba van részére fenntartva, de két hónapba is beletelik, míg ezek kiszikkadnak és berendeztetnek. A metszetek katalógusához már hozzáfogott és reméli, hogy mire a kéziratkatalógus megjelenik, ezzel is elkészül. Nagyon örül, hogy a Batthyáni-féle telek megvásárlásával a grófnak is kedve szerint cselekedett.

A mit a gróf kíván, hogy t. i. könyvtára elkülönítették a többi adományoktól, azt ő már rég tervbe vette és szentül igéri,

¹ Millernek 1814 márczius 4-én Széchényihez intézett leveléből. Széchényi levéltár I. kötet, 13. szám, II. csomag, 89. szám.

hogy keresztül is viszi. Ha megengedi, a nyár folyamán nejjével együtt tiszteletét fogja tenni.¹

Széchényi örömmel üdvözölte őt egészségének helyreállta és házasságának megkötése alkalmából, Isten áldását kívánván mindkettőjükre és szíves készséggel adta beleegyezését, hogy új lakása elkészültéig házában a már egykor használt helyiségeket igénybe vegye. Nagy megnyugvással vette a hirt a metszetek stb. katalógusának készültéről. Ő is értesíti Millert, hogy a kéziratkatalógusból 10 iv már ki van szedve. Biztosítja, hogy nem fogadván el ő fensége az igazgatóságról történt lemondását, az ő kívánságának is eleget tett. Reméli, hogy a felség kellő jutalomban fogja részesíteni kiváló érdemeit. Abbéli biztosítását, hogy az ő adománya a többi ajándékoktól különválasztatik, halás köszönettel veszi. A kilátásba helyezett czenki látogatást pedig örömmel várja.²

A nyár derekán újból négy láda kéziratot és nyomtatványt küldött Széchényi a könyvtárnak, kérvén Millert, hogy ezeknek lajstromát aláírva küldje vissza neki. A Moniteur megküldését, részint mert a néhány hiányzó számot még be akarta szerezni és az 1814-iki emlékezetes, eseményekben gazdag év ujságait is össze akarta gyűjteni és a könyvtárnak ajándékozni, a jövő év tavaszára halasztotta. E helyett a kéziratkatalogus eddig kinyomtatott iveit küldi meg használatra Millernek, azzal a kijelentéssel, hogy rajta lesz, miszerint a munka még ennek az évnek a folyamán megjelenhessék.³

Miller viszont egy általa írt és a kéziratkatalogus elé szánt értekezését küldötte el július 24-én Széchényinek, megjegyezvén, hogy nem akart a grófról ebben dicséretet zengeni, nehogy hízelegni látszassék. Ezt az előszó írójának engedi át. Külömben ha nem felelne meg dolgozata a célnak, küldje neki vissza. Együttal kénytelen arra kérni a grófot, értesitse őt, hogy mit határozott a könyvtári katalogus példányaira vonatkozólag. Némelyek azzal gyanúsítják, hogy a gróf által számukra már 3 évvel ezelőtt kilátásba helyezett példányokat elsikkasztotta. Ő ugyan mindenkit

¹ Széchényi levéltár I. kötet. 13. szám. II. csomag, 89. szám.

² Széchényinek 1814. ápril 7-én kelt levele. Miller levelezése XIII.

³ Széchényinek július 22-iki levele. U. ott.

a grófhhoz utasított, ennek daczára még is tőle várják a könyveket. Könnyű belátni, mennyire kellemetlen ez reá nézve.¹

Az értekezést Széchényi köszönettel fogadta és gondoskodott róla, hogy az mielőbb kinyomassék. De mint rendesen, most is felemlíti Millernek a metszetkatalogust. Tartsa meg őt — úgy-mond — a Mindenható, hogy ennek megjelenését is megérhessék.²

Miller a kéziratár katalogusának megküldött íveit átnézte és a talált sajtóhibákat kijavította. Nem volt azonban megelégedve a kötetek beosztásával. Jobb szerette volna, ha az első kötet már a B. betűvel bezáródik, mert czélszerűbbnek látta a munkát több kissébb kötetben megjelentetni, mint megfordítva.

Midőn ezt szeptember 2-án kelt levelében megírja Széchényinek, nem állhatja meg, hogy a következő dolgot is ne közölje vele. Elhalálozván a beszterczei egyházmegye főpásztora, a püspökség javainak átvételére Fridmanszky kamarai titkár küldetett ki. Ez az elhunyt püspök hagyatékában Bocskay István elég számos levelére akadt, a miről nem mulasztotta el Millert értesíteni. Miller jelentésére a nádor felhívta Semsey kamarai elnököt, hogy engedje át a leveleket az országos könyvtár céljaira. Semsey ennek megfelelően intézkedett, hogy a leveleket küldjék Budára. Közbejövén azonban halála, az ügy elintézése Majláth gróf kamarai alelnökre háramlott, a ki nem törődván a kamarai tanácsosoknak a nemzeti könyvtár érdekében leadott szavazataival, az okleveleket felküldötte Bécsbe. Miller nem késett erről a nádornak jelentést tenni, s most kíváncsian várta a fejleményeket.³

Az őszy folyamán igen magas látogatói voltak a Magyar Nemzeti Múzeumnak.

József nádor október 5-én kelt leiratában értesítette Millert, hogy a bécsi kongresszuson tanácskozó fejedelmi személyek 20-ika táján Budára készülnek és nincs kizárva annak lehetősége, hogy a Múzeum gyűjteményeit is meg fogják tekinteni; gondoskodjék tehát róla, hogy minden olyan állapotban legyen, miszerint a magas vendégek megtekinthessék. Készítsen egyúttal az összes gyűjteményekről táblázatos kimutatást és ezt terjessze fel hozzá.⁴

¹ Széchényi levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 91. szám.

² Széchényi augusztus 10-iki levele. Miller levelezése XIII.

³ Széchényi levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 93. szám.

⁴ Igazgatósági irattár. A. 1814. Nr. 116.

Millernek első teendője volt egy kis üdvözetet szerkeszteni és a nádornál kieszközölni, hogy ezt kinyomathassa, nehogy — úgymond — valaki mulasztással vádolhassa az intézetet.

Október 25-én érkezett meg Budára I. Ferencz király, Sándor orosz czár és Frigyes Vilmos porosz király. Még a nap folyamán utasította a nádor Millert, az uralkodóknak a Múzeumban történő fogadtatására vonatkozólag.

Október 26-án reggel 8 óra tájban Ferencz király, a nádor és különféle udvari és katonai méltóságok kíséretében, lehajtatott a várból az egykori József-féle papnevelő épületéhez, a hol a kapuban Miller által fogadtatott. Az ő kalauzolása mellett ment a felség a könyvtár helyiségeibe, a hol mindent megszemlélvén, elismerését nyilvánította a hét év alatt elért fejlődés felett.

Tíz óra tájban érkezett meg az orosz czár és porosz király nagy kísérettel, a kik szintén megtekintették a fegyvergyűjteményt, az éremgyűjteményt és a könyvtárt. Beírván az uralkodók neveiket a vendégkönyvbe, a Kecskeméti-utczán keresztül az újonnan

Franciscus
Alexander — *Imperial* $\frac{14^{no}}{26^{no}}$ 1814 $\frac{no}{no}$
J. J.
Imperial *St. Péter* *1814*

A HÁROM URALKODÓ NÉVALÁÍRÁSA A KÖNYVTÁR VENDÉGKÖNYVÉBEN.

vásárolt múzeumi épülethez hajtattak, a hol a természetrajzi tárgyakat vették szemügyre. Mielőtt a felségek az intézetből távoztak volna, Miller az általa szerkesztett üdvözet egy-egy nyomtatott példányát ajánlotta fel nekik.¹

József nádor november 6-án értesítette Millert, hogy ő felsége az intézetben tapasztalt rend felett legteljesebb meglegedését nyilvánította és megbizta, hozza ezt az igazgató tudomására.

¹ Az Acta Musaei II. kötetének kézirata, p. 77.

A nádor a maga részéről is hozzájárult ehhez, meghagyván Millernek, hogy ezt a többi tisztviselővel is közölje.¹

Nem kapván vissza Széchényi még három hónap mulva sem a július 22-én elküldött könyvek aláírt jegyzékét, már október 21-én felkérte Millert, hogy miután már mindenesetre elhelyezteszokott gondosságával a küldeményt, a jegyzéket juttassa el hozzá, nehogy újból megvásároljon már meglévő könyveket.²

Miller azzal menti magát november 26-án, hogy sokkal jobban el van halmozva teendőivel, mintsem hogy szándéka szerint azonnal eleget tehetett volna a gróf kívánságának. Ritkán tér nyugodni éjjel előtt. Azért reméli, meg fogja neki bocsájtani a gróf, hogy a küldött könyvek jegyzékét csak most adhatta postára. Ily munkára csak akkor marad ideje, ha nagyon is ráér. Levelezése ebben az évben meghaladja a 248 számot; a nádori leiratok, saját felterjesztései és jelentései pedig elérték a 297-iket, eltekintve a hatóságokkal váltott hivatalos iratoktól, ami szintén nem lesz kevesebb. Sokszor maga is csodálkozik, hogy egymagában képes ennyi munkának megfelelni, és hogy betegsége, mely két évig kinozta, még ki nem újult. Azonban a kit erre szánt a Gondviselés, annak a bajt el is kell viselnie. Már mint gyermek megtanulta, hogy míg az utókor hálás elismeréssel fogja hasznát venni a király és haza érdekében kifejtett fáradozásainak, addig az életben elesik minden dicsőségtől. Ez volt az oka annak is, hogy nem ért rá a jegyzékben megjelölni a könyvtár részére megtartott munkák czímeit, de abban bizakodott, hogy Tibolth a visszaküldött munkákból ezt is megtudja állapítani.³

Ennek a nagymérvű elfoglaltságnak kell kétségtől kívül tulajdonítanunk, hogy Miller az 1815. év kezdetével egyszerűen beszüntette a gyarapodási napló vezetését. A legutolsó bejegyzés 1814. december 28-áról keltezve, ekként szól: »comes Széchényi misit MSSta Izdencziana«.

Ebből is kitűnik, hogy Miller az utóbbi időben nem iktatta be azonnal a naplóba az egyes szerzeményeket. De ha e tekintetben engedett is az öregedő ember a régi pontosságból, az 1813. és 1814. év eseményei a mellett tanuskodnak, hogy az egyes becse-

¹ Igazgatósági irattár. A. 1814. Nr. 129.

² Miller levelezése XIII.

³ Széchényi levéltár. I. kötet, 9. szám, III. csomag. 56. szám.

sebb nyomtatványok, kéziratok megszerzése, a köteles példányok beküldése még mindig régi gondját képezték.

Tagadhatatlanul az ő érdeme, hogy József nádor tudomást szerez arról, miszerint Hartvic püspöknek sz. István életéről írt XII. századbeli legendája Frankfurt városában, a sz. Bertalan apátság könyvtárában őriztetik, s hogy a nádor kérdést intéztet a város polgármesteréhez, nem lennének-e hajlandók a nagybecsű kéziratot a pesti magyar nemzeti könyvtárnak átengedni? A városi hatóság erre 1814 február 7-én kelt levelében nemcsak elismerte, hogy a kódex legméltóbb helye a magyar nemzeti könyvtárban lenne, hanem azt a nádornak nagylelkűen rendelkezésére is bocsátotta. Mire a nádor márczius 21-én személyesen vitte el a kódexet a könyvtárba.¹

Miller jelentette a nádornak azt is, hogy a besztercebányai káptalan az elhalt püspök hagyatékából egy XIX. századból származó és sz. Domonkos életét tárgyaló kéziratnak van birtokában. S a nádor, bár a királyi kamara emberei mint fundus instructust tekintik ezt, miután a megboldogult püspök könyveit utódjára hagyományozta, kieszközli a királynál, hogy a könyvtár ne csak sz. Domonkos életét kapja meg, hanem a Bocskay-féle okleveleket is.²

Kovachich Márton György még 1811-ben megígérte Millernek, hogy megküldi neki az esztergomi káptalan régi és új könyvtárában őrzött kéziratok lajstromát. Igéretét azonban csak két év múlva válthatta be, mert csak ekkor kapta meg ő is Palkovich György könyvtárostól (a későbbi esztergomi kanonoktól) a lajstromot. Miller azonnal jelentést tett a dologról a nádornak, elmondván, hogy átvizsgálta gondosan a jegyzéket s bár azt tapasztalta, hogy a könyvek nagyjából hittudományi munkák, mégis kiválasztott a régi könyvtárból 22, az újból pedig 32 kéziratot, mint a

¹ Az Acta Musaei II. kötete kéziratban. Fol. 65. Bécs tudományos köreiben az a hír volt elterjedve, hogy a könyvtár a névtelen jegyző egy kódexéhez jutott és rendeletet eszközöltek ki a királynál, hogy ez küldessék fel Bécsbe, az udvari könyvtár példányával való összehasonlítás céljából. A nádor azonban november 10-én felvilágosította a kancelláriát, hogy tévedés van a dologban. Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1814. Nr. 1709.

² Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1813. Nr. 2455. 2771. A. 1814. Nr. 154. 1957.

melyeket meg kellene szerezni a könyvtár részére. József nádor két ízben is irt ez ügyben a káptalannak. Ez azonban 1814-ben azt felelte a nádori leiratra, hogy a megjelölt kéziratokat nem engedheti át a Múzeumnak, miután nincs abban a helyzetben, hogy az érseki szék üresedése idején valamit elidegeníthessen a káptalan tulajdonából.¹

Miller Tibolth útján lépéseket tett Sopron városánál, hogy az itt először 1726-ban megjelent névtárból a még hiányzó évfolyamokat, a melyeket sehol sem bírt megszerezni, küldjék meg az intézetnek. A városi hatóság azonban úgy nyilatkozott Tibolth előtt, hogy csakis a nádor felszólítására engedhetnék át a schematismusokat. Miller kérésére a nádor csakugyan elküldötte a felhívást, mire a város is beszolgáltatta a névtárt.²

Hasonlóképen az ő javaslatára hívta fel József nádor Fehérvármegye alispánját, hogy Andrassy Ignác alezredest, szentpéteri lakost bírja rá, miszerint a kezei közt lévő Biblia Pauperumot ajándékozza a Múzeumnak. Az alispán nem sokára jelentette, hogy Andrassy ünnepélyesen megígérte, miszerint ezt legközelebb személyesen fogja az intézetbe elhozni.³

Ugyancsak Miller buzgólkodásából jutott a könyvtár az ágostai hitvallású evangélikus egyház soproni konventjének ajánlókából 7, a besztercebányai városi levéltárból ugyanennyi kézirat birtokába stb.⁴

De figyelemmel kísérte Miller a köteles példányok ügyét is.

Még 1813 február 11-én jelentette a nádornak, hogy 1807-ben abban egyezett meg Trattner pesti nyomdatulajdonossal és az egyetem budai nyomdájával, hogy ezek minden félév elején jegyzék kíséretében elküldik a Múzeumba a nyomtatványokat, ő pedig az aláírt jegyzéket felterjeszti a helytartótanácshoz. Így volt ez évekig, a nélkül, hogy a helytartótanácsnak valami kifogása lett volna az ellen. Most egyszerre azt akarja a helytartótanács, hogy a nyomdák ne a könyvtárba, hanem közvetlenül hozzá küldjék fel a köteles példányokat. Így azután nemcsak későn kapják meg a könyvtárban a nyomtatványokat, de az ellenőrzést sem képesek

¹ Országos levéltár, Acta Musaei. A. 1813. Nr. 656. 2771. A. 1814. Nr. 351.

² U. ott. A. 1813. Nr. 2946. A. 1815. Nr. 495.

³ U. ott. Nr. 505.

⁴ U. ott. Nr. 8. 140.

— a jegyzék hiányában — teljesíteni. Nem volt elég, hogy nem fogadták el az ő javaslatát a köteles példányok ügyének rendezésére vonatkozólag, hanem még ezen az úton is akadályozzák az intézet fejlődését.

A nádor erre június 20-án leirt a helytartótanácsához, hogy miután Miller jelentéséből arról értesült, hogy a köteles példányok egy idő óta nem érkeznek be az országos könyvtárba, intézkedjék, miszerint ez a jövőben pontosan megtörténjék.¹

A helytartótanács nem tudott egyebet tenni, mint ismételte, hogy a mint a nádor 1811 június 19-iki felszólítására 1812. márczius 17-én 4057. szám alatt jelentette, az összes censoroknak újból és külön meghagyta, hogy minden, az ország területén megjelent nyomtatványból négy példányt küldjenek fel hozzá, hogy ebből kettőt a legfelsőbb helyre lehessen felterjeszteni, a másik kettőt pedig az országos könyvtár és az egyetemi könyvtár közt megosztani. S e rendeletnek meg volt a hatása, mert nem volt úgyszólván helytartótanácsi ülés, a melyre ne érkezett volna be egy. vagy más köteles példány, a miből egyet az országos könyvtár szokott megkapni. Minthogy azonban a múzeumi igazgató panaszos jelentéséből az tűnik ki, hogy talán a censorok figyelmetlenségéből, vagy pedig a nyomdák mulasztásából még mindig elmaradnak egyes köteles nyomtatványok, hogy ezen rendeletlenségnek eleje vétessék, az látszanék legczélszerűbbnek, ha a Múzeum igazgatója esetről-esetre bejelentené a helytartótanácsnak, hogy az ország területén megjelent nyomtatványok közül mi nem érkezett be az országos könyvtárba, hogy az illető censor, vagy esetleg a mulasztást elkövető nyomdász ellen érdem szerint eljárni lehessen.²

Miller, a kit a nádor 1813 július 19-én kelt leiratában ily értelmű utasítással látott el, átnézte a könyvtári anyagot, és a mennyire ez lehetséges volt, megállapította, mely munkák azok, a melyek az utóbbi évek köteles példányai közül nem érkeztek be az intézethez. Ebből, a mit lehetett, megszerezte maga. Volt azonban olyan 41 munka is, az 1803—1814. évekből, a melyeket hasztalan keresett a könyvkereskedésekben, vagy egyes magánosoknál. Ezeknek czimeit összeírta és 1814. márczius 22-én fel-

¹ Országos levéltár. Acta Musaei A. 1813. Nr. 659.

² U. ott. Nr. 1123.

terjesztette a nádorhoz, hogy beszerzésükről a helytartótanács intézkedjék.¹

Fáradozásainak volt némi sikere. A helytartótanács június 7-én több oly könyvet küldött meg a nádornak, a melyeket a pozsonyi tankerületi igazgatótól kapott, mint olyanokat, a melyek még nem lettek beszolgáltatva a könyvtárba. Azt is jelentette azonban az igazgató, hogy a Kis Tátos című munka már nem volt megkapható az időközben elhalt nyomdász özvegyétől.²

Nem feledkezett meg Miller a könyvkötés ügyéről sem. Kétségekivül az ő befolyásának kell tulajdonítanunk, hogy Valero Tamás az 1810-ben tett 1666 frt 40 kr. alapítványt, a mely a devalvatio következtében fele értékre szállott le, 1814 márczius 6-án 1000 frtra egészítette ki, oly kikötéssel, hogy ezen összeg kamatai könyvkötésre és könyvvásárlásra fordíttassanak. Valero István és Antal testvérek pedig ugyanezen napon, ugyanezen rendeltetéssel 833 frt 20 kr. alapítványt tettek le.³ 1814-ben pedig azt jelenti Miller a nádornak, hogy az Illésházy gróf által rendelkezésére bocsátott 100 frtból 70 frtot könyvek és kéziratok kötetésére fordított, mert már 2 éve elmúlt, hogy a Pruzsinszky-féle alapítvány kamatait írószerekre, a Valero Tamás-féléét pedig kötési czélokra nem vette fel, a meddig csak lehet a pénztárban akarván hagyni a pénzt.⁴

E szigorú takarékoskodást teljesen érthetőnek fogjuk találni, ha tudjuk, hogy midőn egy ízben Rajtsányiné több kötetnyi kéziratot ajánlott fel vételre a könyvtárnak, a nádor azt írta Millernek, hogy ez időszerint minden nem feltétlenül szükséges kiadás-tól tartózkodni kell.⁵

Az 1815. év elején Miller ismét kísérletet tesz a Széchényi gróf soproni könyvtárában meglévő régészeti és érmészeti munkák megszerzésére. Azt írja a nádornak, hogy Tibolth közölte vele, miszerint a gróf, ő fensége egy szavára a legnagyobb készséggel

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1814. Nr. 573. Igazgatósági irattár. A. 1814. Nr. 33.

² U. ott. N. 1229.

³ Protocollum Donationalium et Fundationalium Literarum Musei Nationalis Hung. Igazgatósági irattár. p. 37.

⁴ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1815. Nr. 75.

⁵ U. ott. A. 1814. Nr. 920.

átengedné e munkákat a Múzeumnak; kéri ennél fogva a nádort, járjon közbe e czélből Széchenyiné.¹

József nádor azonban ezúttal — talán egyetlen ily eset — nem teljesítette Miller kérelmét. Bizonyára nem találta megengedhetőnek oly embertől kivánni újabb áldozatot, a ki önszántából, minden felszólítás, ösztönzés nélkül, évek óta nem szünt meg az intézet érdekében minden lehetőt megtenni. A nádor inkább azzal a gondolattal foglalkozott, hogyan lehetne a fontosabb külföldi magyar vonatkozású dolgokat megszerezni a könyvtár részére, és február 28-án meghagyta Millernek, hogy írja össze a Németországban található, Magyarországot érdeklő kéziratok és nyomtatványok jegyzékét.²

Még el sem járt Miller e megbízatásban, s a nádornak már is újabb alkalma nyílt az intézet iránt való nagy jóakarátát tanúsítani.

1814. márczius 29-én elhalt Bécsben az első magyar bibliografus, Sándor István, a *Könyvesház*, a *Sokféle* érdemes szerzője. 1793. aug. 12-én irt végrendeletében »az egész ország és minden jó Hazafiak Kivánsága szerént a Hazánk Nyelvének kiművelésére erigálandó Akadémiának vagyis Társaságnak, melynek Pesten a széke lenne, elébb való felállítására s felsegállítására« 10.000 frtot hagyományozott, valamint könyveit, régi pénzeit, mappáit, képeit.³

A Tudományos Akadémia azonban még mindig nem létesülhetett. Mi történjék tehát a hagyománnyal? Ez volt a kérdés.

József nádor abból kiindulva, hogy a végrendelező által örökösül megjelelt Tudós Társaság nem létezik, a Nemzeti Múzeum czéljai pedig teljesen azonosak az Akadémiáéval, május 6-án folyamodott a királyhoz, hogy addig is, míg az Akadémia létrejön, engedje át a hagyományt ideiglenesen a Múzeum czéljaira. A mihez a felség hozzájárulván, a 10.000 frt kamatja a tisztviselők fizetésére rendeltetett, a könyvek stb. pedig a könyvtár őrizetére bizattak.⁴

¹ Igazgatósági irattár. A. 1815. Nr. 20.

² U. ott. Nr. 27.

³ Id. Szinnyi József. Az első magyar bibliografus. Bpest, 1901. Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. XVII. kötet, 10. szám.

⁴ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1815. Nr. 620, 880. Az Acta Musaei II. kötetének kézírata p. 92.

Egy másik, körülbelül ugyanezen időből származó alapítvány még ennél is közelebről érdekelte az intézetet.

Az 1810-ben elhunyt Marczibányi István végrendeletében megbizta testvérét, Imrét, hogy halála után az egész család nevében 70.000 forintot tegyen le alapítványként. Imre 1815 április 20-án adta ki az alapítólevelet, melyet 29-én a nádorhoz felterjesztett.

Ennek második pontja a következőleg hangzik: »Nemzeti Múzeumnak, mely országunk ékessége, illendő fent maradására, úgy édes hazánk született nyelvének gyarapítására rendelek esztendőnként a szerént ezer forintot, hogy ezekből ötszáz forint a felséges nádor ispány ő császári és királyi főhercegségének, úgy mind ezen intézet főigazgatójának kegyes rendelkezéséhez képest ezen summa pénz vagy a felvigyázóságoknak jobb tartására, vagy a megkivántató műveknek megszerzésére, vagy egyéb tőkepénzre fordíttasson; nemkülönben dicső nyelvünk nagyobb virágzására kívánom, hogy azon Nemzeti Múzeum minden esztendőben három kérdést vagy a hibás szóknak javítására, vagy kétséges némely állításoknak megfejezésére anyai nyelven közre bocsásson, s a ki tekintetes nemes Pesth vármegyének kinevezendő biztossága által megvizsgálendő kinyilatkoztatását anyai nyelven legjobban beadja, jutalmul kapjon száz forintot. A ki továbbá legbecsebb s jó erkölcsöket tárgyazó, vagy históriákban, vagy törvényes s orvostudományokban, vagy classicusok fordításában hazai nyelven készült munkát ki fog adni, annak szintén tekintetes nemes Pesth vármegyének biztosságának, a szükséges tudósok egyetértésével való ítélete szerint adattasson négyszáz forint.«¹

Az alapítvány gondnoka Millerrel is közölte az alapítólevélnek a Múzeumot érdeklő részét, hogy esetleges megjegyzéseit erre megtegye.

Millernek többféle kifogása volt az alapítólevél szövegezése és rendelkezése ellen. Először is nem találta ebben határozottan kifejezve, hogy az kapja-e meg a 100 frtos pályadíjat, a ki a Múzeum által kitűzött mind a három pályakérdést megoldja, vagy ha az egyik kérdést is más, meg a másodikat, harmadikat is más-más egyén fejt meg a legjobban, megosztandó-e a pályadíj

¹ Acta Musaei II. kötetének kézírata. p. 90. Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1815. Nr. 1264.

ezek között? Másodszer az sem volt az alapítólevélben világosan kimondva, hogy a négyszáz forintos díjjal jutalmazandó fordított munka megválasztása az írók tetszésére bizassék-e, avagy a Múzeum jelölje ki ezt is? És végre harmadszor sérelmesnek tartotta, hogy egy tisztán tudományos kérdés elbírálásában a pályabírák közt Pest vármegye megbízottja vigye az elnöki tisztet.

Miller ezen észrevételeit június 13-án a nádornak is bejelentette, a ki közölte ezeket Marczibányi Imrével, mint István végakarátának végrehajtójával.

Ez abban a véleményben volt, hogy annak kellene kiadni a 100 frtnyi jutalmat, a ki valamennyi kérdést megoldotta, nem véve figyelembe, hogy más ezek közül egyiket vagy másikat szintén jól feldolgozta. A négyszáz forintot pedig az kapja meg, a ki abban az évben a legkiválóbb magyar munkát írta, tekintet nélkül a tárgyra, a melyet feldolgozott, miután az alapítványnak a célja a magyar nyelven irandó tudományos munkák megjutalmazása. Ha pedig megtörténnék, hogy valamelyik évben nem jelennék meg ily jutalomra érdemes munka, a következő évben a megjutalmazandó mű után viszonylag legjobb munka szerzője is kaphat jutalmat. A mi a bírálobizottság elnökét illeti, nem volt kifogása az ellen, hogy annak kinevezése az ország nádorára bizassék.

Marczibányi ezen nyilatkozatát azzal az utasítással küldötte le a nádor október 17-én Millernek, hogy a pályakérdések kihirdetésének és megbírálásának módozataira nézve tegye meg javaslatait.

Miller a következő eljárást ajánlotta. A pályakérdéseket a budai, pesti, bécsi magyar lapokban és — ha meg fognak jelenni — a Múzeumi Aktákban kell kihirdetni, miután a nádor ezeket megelőzőleg jóváhagyta. A határidő egy év legyen. A dolgozatok a szerző nevét, lakását rejtő jelíges levél kíséretében küldendők be a Nemzeti Múzeum igazgatóságához. Az igazgató jelöli ki a bírálókat, a kik közt az alapító akaratának megfelelően Pest vármegye alispánja is szerepeljen, ezek neveit tudomására hozza a nádornak, a ki az elnökléssel valamely előkelő állású egyént fog megbízni.

A pályadolgozatok megbírálása a nyilvánosság előtt történjék, akként, hogy a Múzeum egyik óre felolvassa a kitűzött pályá-

kérdéseket s az ezekre beérkezett dolgozatokat. A bírálók szöbbséggel döntenek. A legtöbb szavazatot nyert dolgozat jeligés levélkéje felbontatik és a szerző neve kihirdtetetik. A Múzeum igazgatója az egész ülésről jelentést tesz a nádornak, a pályanyertes szerző nevét közli a hírlapokkal és felszólítja az országos pénztárt a 100 frt kiutalványozására. Ugyanezen ülésen történik megállapodás a jövő évre kitüzendő pályakérdésekre vonatkozólag is, a melyek kell hogy a csekély jutalomdíjnak megfelelőek legyenek; pl. a magyar helyesírás köréből, vagy kívántassék 12 új szó oly fogalmakra, a melyeket nyelvünk még nem tud kifejezni.

A négyszáz forint odaitélését illetőleg mindenekelőtt azt kellene megállapítani, vajjon a magyar nyelven írt legjobb eredeti munka, vagy pedig a legsikerültebb fordítás lenne-e megjutalmazandó? Valamelyik római mesét vagy színjátékot nagyon szépen át lehet ültetni a magyar irodalomba a nélkül, hogy ebből valakire haszon háramlanék. De a nemzeti intézethez sem lenne méltó, ha tréfás tárgyú irodalmi termékeknek íteltetnék oda a jutalom. A legigazságosabb, a leghasznosabb eljárás lenne a görög, római remekírók, vagy a francia, angol, német irodalom elsőrangú tudományos termékeinek fordításait megjutalmazni. És ekkor is a Múzeumra kellene bízni a fordítandó munkák megválasztását, mert csak így lehetne elérni, hogy a kiválóbb külföldi irodalmi termékek magyar nyelven megjelenjenek. Minthogy azonban az alapító nem a tudományos értéket, hanem a nyelvet tartotta első sorban szem előtt nem lehet egyebet tenni, mint a szerzőket a hírlapok útján felhívni, hogy munkáikat küldjék be a Nemzeti Múzeum igazgatójához, a ki ezeket egyes tudósoknak fogja bírálatra szétosztani és a nádornak az eredményről jelentést tenni.

A nádor mindezt elfogadta, jóváhagyta és megbízta Millert, hogy ez értelemben járjon el.¹

Nemcsak a Sándor István-, hanem a Marczibányi-féle alapítványnál is jóval nagyobb jelentőségűnek kell tartanunk azonban könyvtárunk szempontjából — a későbbi fejlemények miatt — egy magánember irodalmi vállalkozását, a melyet ő maga hozzákapcsolt az intézet érdekköréhez, József nádor jóakarata, támo-

¹ Országos levéltár. Acta Musei. A. 1815. Nr. 1692. Igazgatósági irattár. A. 1815. Nr. 63, 98, 112.

gatása pedig valósággal beillesztett a könyvtár által megoldandó feladatok sorozatába.

Az eperjesi származású Kriebel János, kerületi kapitány és kormányzékai tanácsos Galicziában, a nyár derekán Przemislből felkereste soraival a nádort és előadta, hogy a mellékelt tervezet alapján összeállítja a magyar nemzet évkönyveit, ősrégi emlékeit és a Nemzeti Múzeum javára kiadja, ha sikerül ő fensége magas támogatását megnyernie.

A nyomtatott tervezet címlapján ez állott: *Prospectus operis sub titulo Historia Hungariae ad annales universos adstructa, serie monumentorum in ordine chronologico illustrata. In emolumentum Musaei Hungarici consecrati.*

A 14 ívrétű oldalra terjedő *Prospectus* sok és nagy dolgot ígért. Az ország olyan történetét, a milyen eddig még nem volt. A vezérek és katonák tettei helyett a nép életének rajzát; az öldök-lés és vér helyett a közművelődés képét.

Szerzője azzal indokolta meg a hatalmas vállalatot, hogy a legközelebbi múltban történt óriási rázkódtatások, a melyek az általános európai szerencsétlenségben úgyszólván egyedül hazánkat kimélték meg minden nagyobb változástól, figyelmeztetésül kell hogy szolgáljanak arra, miszerint unokáink számára minden történelmi emlékünket összegyűjtsük. Ezeket az emlékeket a következő módon akarta tíz kötetben elrendezni, feldolgozni. Az I. kötetben hazánk földjének történetét adta volna Herodottól Augusztusig. A II-ban Krisztus Urunk születésétől a római császárság megosz-lásáig. A III-ban az V—IX., a IV-ben IX—X. századok eseményeit. Az V-ben jött volna a magyarok története sz. István királytól a tatárdulásig. A VI-ban a tatárdulástól a hitújításig. A VII-ben a reformáció kezdetétől a karloviczi békéig. A VIII-ban a karlo-viczi békekötéstől a XVIII. század végéig. A IX. kötet a betű-rendes, a X. az időrendi tárgymutatót foglalta volna magában. Minden kötet végén az illető korból fenmaradt kő- stb. emlékek rajzai, képei lettek volna feltüntetve.

A munkából négyféle kiadást tervezett. A folió-kiadás elő-fizetési ára 10 arany, a negyedrétté 5 arany, a nyolczadrétté kötetenkint $\frac{1}{2}$ arany lett volna. Az összes előfizetési díjak a Nemzeti Múzeum pénztárába folytak volna be; és a költségek levo-nása után fenmaradt összeget az intézet céljaira fordították volna.

A nádor Kriebel ajánlatát, a melytől egyrészt tudományos eredményt, másrészt anyagi előnyöket várt az intézetre, a legnagyobb jóakarattal karolta fel, és kívánságához képest felhívta a hatóságokat, hogy az országban található összes történelmi és műemlékeket irassák össze. Hasonló felszólítást küldött Millerhez is, meghagyván neki, hogy a múzeumi tisztviselők közremunkálásával tegyen meg mindent, a mivel az intézet a munka tökéletességéhez hozzájárulhat, és kikeresvén a gyűjteményekből a felhasználandó anyagot, terjeszsze fel ezt hozzá, a ki a vállalatot partfogásába vette.¹

Millert éppen nem örvendeztette meg a nádori parancs. A reárakott újabb terhet csakugyan nem bírták már meg az ő öreg vállalai. Azután meg a vállalat pénzügyi oldala sem tűnt fel előtte oly rózsás színben. A munka nagy arányai, a melyeket a Prospectus ígért, nemcsak nem lelkesítették, hanem valósággal bizalmatlanná tették. Mindezt tartózkodás nélkül feltárja a nádor előtt, 1815 szeptember 10-iki felterjesztésében.

Meg lévén róla győződve — írja — hogy alig van Európában nemzet, mely hasonló méretekben megirt történelemmel dicsekedhetnék, gondosan latra vetve Kriebel terveit, megjövendölheti, hogy az ily széles alapokra fektetett feladat megoldására egy emberélet nem elegendő.

A mennyire 42 évi szolgálata alatt elkoptatott testi ereje és kora engedi, ő készségesen közre fog működni, egyrészt, mert ő fensége védnöksége alá fogadta a munkát, másrészt pedig, mert esetleg anyagi haszon származhatik belőle az intézetre. Pest vármegye szeptember 4-én már bizottságot is küldött ki ez ügyben, a melyre kivüle meghivattak Schwartzner, Schedius és Jankovics Miklós.

Úgy látja azonban, hogy ha a szerző kívánságait és ő fensége parancsait teljesíteni akarják, nem csekély terhet kell a Múzeum tisztviselőinek magukra vállalni. Erre nemcsak nem érzi magát képesnek, hanem az igazat megvallva, oly helyzetbe jutott, hogy Haliczky kivételével senkinek a segítségére nem számíthat. Ez a körülmény arra indítja őt, hogy, ha a hazának és az intézetnek még valamely szolgálatokat akar tenni, alázattal kérje ő fenségét,

¹ Igazgatósági irattár. A. 1815. Nr. 91.

adjon melléje egy tudós, munkás és a magyar történelemben kellő jártassággal rendelkező segítőtársat, nehogy ennek hiányában minden igyekezete hiábavaló legyen. Hogy tehát a czélt nagyobb idővesztéség nélkül el lehessen érni, kegyeskedjék ő fensége Horvát Istvánt, a kit már régebben javaslatba hozott, s a kit igen előkelő egyének ajánlanak, és a ki nagyon jóhangzású irodalmi névvel bír, kinevezni a könyvtár őrévé, a hová egyedül vágyódik, azon szolgálatok jutalma fejében, a melyeket az alkalmaztatás reményében az intézetnél eddig teljesített. Fizetésének egy részére már meglenne a szükséges pénzforrás A Marczibányi-féle alapítvány kamatai július 1-jétől az intézetet illetik. Azt az évi 500 forintot tehát, a mely ő fensége szabad rendelkezésére bocsátatott, ideiglenes fizetés gyanánt azonnal megkaphatná. A mi pedig Horvátot illeti, már nem egyszer kinyilatkoztatta, hogy a múzeumi alap megnövekedtéig csekélyebb fizetéssel is kész lenne beérni. Jót áll érte, hogy ez a kinevezés a Múzeumnak nemcsak hasznára, hanem dicsőségére is válnék. A kor, a balsors már annyira ránehezedett, hogy érzi végét közeledni; és ha az Ég úgy akarja, meg fog történni, hogy minden jutalom nélkül hagyja oda állását.¹

Miller csakugyan megkérdezte Horvátot még a nyár elején, hogy elfogadná-e az állást — legalább egy ideig — kisebb fizetéssel, eddigi állásainak megtartásával?

Erre a kérdésre Horvát István július 10-én a következő hálálkodó sorokban válaszolt: »Visszajöven a napokban Nyitra vármegyéből, hol urasággal három hétig tartózkodtam, kezembe adatott a Tettes Úrnak kegyességgel tellyes levele. Újra tapasztaltam ebből, a miről már régóta meg valék győződve, hogy a Tettes Úr érdemetlen létemre is igen szíven viseli jövődő állapotomat, és semmit el nem mulat, a mi engemet boldogíthat, vagy a Tudományoknak, melyektől régóta elszakasztva vagyok, újra vissza adhat. Az ilyen nemesszívű jótételnek magában bent vagyok érdeme s jutalma, de engedje meg mégis a Tettes Úr, hogy azt részemről azon kinyilatkoztatással megköszönhessem, hogy míg élek, a hozzám viseltető kegyességnek emlékezete keblemből soha ki nem fog enyészni. Egyebet a hálánál nem adhatok, ezt pedig vegye a Tettes Úr tőlem olly érzékenyen, a milyen indult szívvel

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1815. Nr. 1448.

nyujtom. Első kimiveltetésemben a Tekéntetes Úrnak tudományos oktatásai és közlései leginkább kormányoztak, vigyen utóbb is a Tettes Úrnak jó szíve és ápolgatása egyetlen egy óhajvásomnak nyugvó helyére!

Örömet elfogadom én a Tettes Úr javaslasát a Museum Custosságnak felvállalásában, örömet elfogadnám azt az Actuariusi és Secretariusi hivatal megtartása nélkül is, ha feleséges állapotom és a mostani éktelen drágaság komor gondokkal nem ijesztenének a tsupa ötszáz forint füzetés mellett. Úgy azonban, mint a Tettes Úr gondolkodik előmenetelemről nem lészen helyek a gondoknak, én pedig a Tudomány szeretetéből örömet félre vetek minden vármegyebéli vagy egyéb hivatalt, melyre sokan erőltetve erőltetni akarnak! De különösen az Ország Biráját, mint régi Jóltevőmet sem fogom öregségében elhagyni, a Tettes Úr gondoskodása szerént, míg magam helyett alkalmas embert melléje nem készítendek. Igaz, hogy a Secretarius Custossal egy ideig nagy békeséges türésének köll lenni a Tekéntetes Úrnak, mert az Ország Birája igen eltudja foglalni embereit; de a Tettes Úr ebben is fog nagylelkűséggel — reménylem — lenni egy ideig erántam. Mihelyest egyéb hivatalaimtól megmenekedhettem és rendes fizetésem kijár, örömet elhagyom azokat, és egészen a Nemzeti Múzeumnak szentelem éltemet. Méltóztassék tehát a Tettes Úr úgy elintézi ügyemet, a mint legjobbnak tartani fogja. Én megnyugszom jószívűségének eszközléseim.«¹

Azonban hasztalan volt Miller sürgetése, Horvát István önzetlen vállalkozása, a nádor még mindig nem mutatkozott hajlandónak a könyvtáróri állás betöltésére. Pedig más részről minden nehézség nélkül szokta teljesíteni Miller ily természetű kérelmeit. Így pl. az 1814. év folyamán három embert nevezett ki a Múzeumhoz. Ápril 29-én kinevezi Jónás Józsefet adjunctussá a természetrajzi osztályhoz, a február 28-án délután 6 óra tájban szélhűdés következtében hirtelen elhalt Kutsera János helyére; július 8-án Jany Pál áldozárt az állattár gondnokává, és végre november 25-én Haliczky Antalt a régiségtár órévé.² Igaz, hogy csak Jany alkalmaztatása jelentett újabb kiadást, és ez sem volt sok, hisz mind-

¹ Miller levelezése XIV.

² Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1814. Nr. 785, 1223, 1870.

össze 365 frtot kapott; Jónás megkapta Kutsera fizetését, Haliczky pedig régi fizetése mellett lépett előre örré.

A nádornak a jövedelem fokozása képezte ez idő szerint legfőbb gondját. Ez a cél vezeti őt akkor is, a midőn 1815 július 27-én jelentést kíván Millertől, miként lehetne a Múzeumi Aktákat mielőbb kiadni.

Miller szeptember 2-án részletes javaslatot készít erre nézve. Azt akarta volna, hogy a Múzeumi Akták egyrészt — mint külföldön történik — a múzeumi alap növelésére szolgáljanak, másrészt pedig a létesítendő Tudós Társaságnak mintegy előhírnökei legyenek. Bemutatta az első kötet tervezetét, beosztását, cikkeit stb. Hogy pedig a közönség érdeklődése a munka iránt felkeltessék, azt ajánlotta, hogy köriratilag szólíttassanak fel a hatóságok, káptalanok, intézetek az előfizetésre. A munka terjesztését az alispánokra kellene bízni, a kik minden 10 előfizető után egy tiszteletpéldányt kapnának. Az összes kiadások levonása után fenmaradt összeg a Múzeumé maradna. Miután Miller ezt körülbelül évi 1000 forintra tette, a nádor természetesen jóváhagyta az egész tervezetet, sőt az I. kötet beosztását is, csupán azt jegyezte meg, hogy az előfizetők gyűjtésére, miután az alispánok és tankerületi igazgatók úgy is túl vannak terhelve egyéb hivatalos teendőkkel, másokat kellene megnyerni.¹

Sőt Millernek mindjárt egy másik javaslata is volt az intézet pénzerejének gyarapítására. Szeptember 15-én azt ajánlotta ugyanis a nádornak, hogy adjon ki a Múzeum évenként valamit a könyvtár gazdag kéziratgyűjteményéből. Itt lenne pl. Pray György két kötetnyi kézírata, mely Bethlen Gábor korára vonatkozó okleveleket tartalmaz. A kéziratot még Pray cenzura alá adta, és így már ez sem lenne szükséges. A nádor természetesen ebbe is örömmel beleegyezett.²

Hogy azonban a túlhajtott takarékoskodás és a rendelkezésre álló anyagi eszközök folytonos aggodalmas mérlegelése, nem képezheti az intézet egyetlen és legfőbb érdekét és 500 frtos fizetésekre nem lehet tanult és egyúttal megelégedett egyéneket kapni, erre nézve igen üdvös figyelmeztetésül szolgált József nádornak Jónás adjunctus esete.

¹ Országos levéltár. Acta Musei. A. 1815. Nr. 1444.

² U. ott. A. 1815. Nr. 1449. Igazgatósági irattár. 1815. Nr. 96.

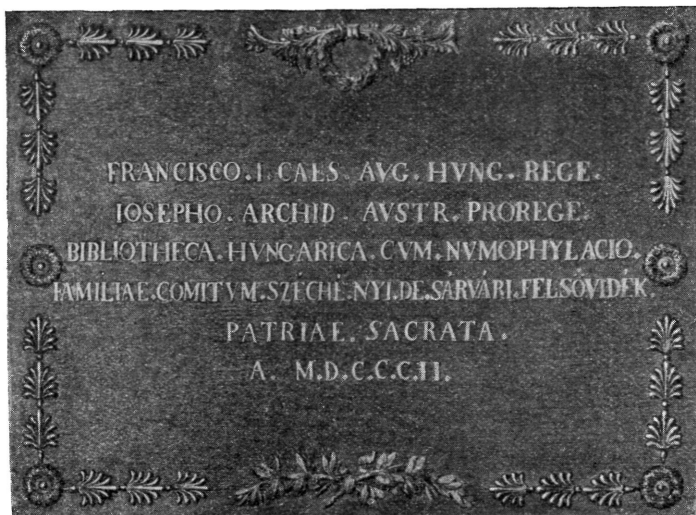
Ez az 1815. év őszének elején folyamodott hozzá, hogy engedélyezzen neki egy évi Selmecezen töltendő szabadságidőt. A nádor természetesen kiadta a folyamodványt Millernek, véleményadás-céljából; a ki nem késett a leghatározottabban állást foglalni Jónás kivánságával szemben, tekintettel arra, hogy az ily szokatlan kérelem teljesítése oly színben tüntetné fel az intézetet, mintha ott a tisztviselőknek egyáltalában semmi dolguk nem lenne. Jónás különben is többet volt Selmecezen, mint Pesten. De Jónás hosszas csűrés-csavarás után végre megvallotta neki, hogy nem is ezt akarta ő voltaképen elérni, hanem, nem lévén képes 500 frtos fizetéséből megélni, és nem tűrhethén tovább Tehel örnek tudatlanságát, fenhéjazó modorát, haza akart menni Selmecezre és onnan lemondását beküldeni. Miller nagyon sajnálta volna, ha ily kiváló erőt elveszít az intézet; és abban a nézetben volt, hogy ha ez bekövetkezne, nem maradna egyéb hátra, mint a természetrajzi osztályt bezárni. A megélhetés nehézségeivel valamennyien küzködnek. Sőt ő is kénytelen volt már régebben elnézni Tehel hatalmaskodó felépését és halátlanságát. Azt ajánlotta ennélfogva a nádornak, ne adja meg a kért egy évet, hanem helyezzen neki kilátásba a tavaszra hat heti szabadságidőt.¹

Mialatt a nádor mindent megkísérlett, hogy az intézet pénzügyeiben kedvezőbb helyzetet teremtsen, Széchényi szorgalmasan nyomatta a kéziratcatalogus íveit Sopronban. Oly szépen haladt a nyomás előre, hogy abban reménykedett, miszerint a kész munkát még ez év folyamán szétküldheti, és azonnal hozzáfoghat a metszetek catalogusának nyomtatásához. Abban a hiszemben, hogy Miller úgysis szorgalmasan dolgozgat ezen, nem sürgeti őt. Sőt egyáltalában nem is ír neki, sem az 1814. év telén, sem a rá következő tavaszon. Csak az 1815. év augusztus második felében szólal meg, midőn arról értesíti Millert, hogy a könyvtárbejárat fölé szánt s a királyi diplomában engedélyezett márványtábla elkészült ugyan, de nem felel meg teljesen az általa küldött méreteknek, a menyiben hossza 4 láb és 8 hüvely, szélessége pedig 2 láb és 7 hüvely; kéri ennélfogva, értesítse őt, nem kell-e esetleg új táblát készíttetnie!²

¹ Igazgatósági irattár. A. 1815. Nr. 100, 111.

² Miller levelezése XIV.

Miller megnyugtatta őt, hogy ámbár szerette volna ha a márványtábla a küldött méretek szerint készül, nehogy aránytalan legyen, mégis, ha egyébként megfelel a czélnak, és mindaz rajta van, a mi hivatva lesz kifejezésre juttatni a grófnak minden magyar ember előtt örökké felejthetlen nagylelkűségét, egyre megy, kisebb vagy nagyobb alakban hirdeti-e az örök időkre szánt emlékmű az utódoknak a hazaszeretet ritka példáját.¹

A SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR JELENLEGI EMLÉKTÁBLÁJA.

Az 1812. évi kellemetlen levélváltás óta sem Széchényi, sem Miller nem hozta szóba többé a könyvtárőri állás betöltését; mindketten gondosan kerültek a kényes tárgy érintését. Legalább egymás előtt. Mert Miller — mint láttuk — a nádornál nem szünt meg sürgetni Horvát kinevezését.

De nemcsak Széchényi hallgat mélységesen a dologról, hanem József nádor is, a ki sem a gróf három év előtt írt, s emlékezete előtt már jóformán elmosódott levelére nem felelt mindeideig, sem Miller kérelmére vonatkozólag nem nyilatkozott. Pedig kétségtelen, hogy foglalkozott a többé már alig odázható kérdés megoldásával.

¹ Széchényi levéltár. I. kötet, 9. szám, III. csomag, 56. szám.

Végre — úgy látszik — egy teljesen jelentéktelen és alárendelt kérdésből kifolyólag nyert lökést a kinevezés ügye.

A tél közeledtével Kámánházy László váci püspök nagyobb-mennyiségű tűzifát ajánlott fel a Múzeum céljaira, azon ígérettel, hogy ez adományt minden évben megismétli. Miller, felosztván a fát az intézet egyes osztályai és tisztviselői között, négy ölet szánt az olvasóterem, négyet pedig a könyvtárőr használatára. A nádor azonban, hivatkozva arra, hogy a könyvtárőr nincs kinevezve és az olvasóteremben is kevés ember szokott megfordulni, november 21-én számonkérte Millertől, mi történik a 8 öl fával, és nem lehetne-e — legalább részben — az intézet javára értékesíteni? Mire Miller november 25-én azt jelentette ő fenségének, hogy a fát Haliczky gondjaira bízta, miután már napok óta kénytelen a szobát őrizni rheumatikus fájdalmai miatt, sőt úgy látja, ezen a télen már nem is látogathat el a könyvtárba.¹

József nádort gondolkozóba ejtette ez a kilátás a jövőre. A régiségtár ügyeivel nagy mértékben elfoglalt Haliczky, a ki gyakran végzett kiküldetéseket is, alig szentelhetett időt a könyvtárra. S ha most még Miller sem foglalkozik hónapokon keresztül a könyvtári teendőkkel, akkor csakugyan nem marad más hátra, mint az egész gyűjteményt elzárni a közönség elől, az ügykezelést pedig a legnagyobb zavarnak kitenni.

Belátta a nádor, hogy a könyvtárőr kinevezését, ily körülmények közt, még tovább is halogatni, vétkes mulasztás lenne. Félretevén tehát minden takarékoskodási elvet, annyira, hogy még a Miller által ajánlott 500 frtos ideiglenes fizetést sem fogadta el, 1815 deczember 7-én értesíti a Nemzeti Múzeum igazgatóját, hogy Horvát Istvánt, a kit nemcsak több előkelő állású egyén, hanem maga az országos könyvtár alapítója, gróf Széchényi is különösen ajánlott neki, kinevezi a könyvtár őrévé, és addig is, míg idővel a tisztviselők fizetése rendezve lesz, fizetését évi 1000 forintban állapítja meg, a mit 1816 január 1-jétől a Magyar Nemzeti Múzeum alapjából kiutal.

Miután ez által Miller buzgó és a magyar történelmi kérdésekben teljesen jártas segítséget nyer, az ő kivánságának is elég lesz téve. Most már csak az van hátra, hogy Horvátot értesitse a kineve-

¹ Igazgatósági irattár. A. 1815. Nr. 113.

zésről és a nádori hivatalban leteendő eskü idejéről. Tekintettel azonban Horvát István kinevezésére, újból felhívja őt a Kriebel-féle munka támogatására. A hatóságoktól beérkező anyagot is hozzá fogja időnkint leküldeni, hogy ezeket összegyűjtve juttassa el Kriebelhez.¹

A kinevezés általános meglelégedéssel találkozott az egész országban.

Az örvendezők közt a legelső sorban Miller állott, a kinek régi óhajtása teljesült: Horvát István a könyvtár élére jutott, és nem Széchenyi helyezte őt ide. Ez mindenképen az ő győzelmét jelentette.

Midőn a nádornak köszönetet mond a kinevezésért, egyszersmind affeletti fájdalomának is kifejezést ad, hogy Horvátal már nem fog sokáig együtt működhetni. Szeptember 2-án belépett 43. szolgálati évébe, a mikor e sorokat írja, december 15-én pedig életének 68. évébe. Mindazonáltal örvend, hogy öreg napjaira ily kitünő munkaerőt kapott, és az intézetnek is szerencsét kíván a tanult, munkás, képzett tisztviselőhöz, a kivel legalább közölheti a Múzeum javát célzó eszméit, s a kinek személyében nem kellett csalódnia. A könyvtár kulcsait azonnal átadta neki, s a könyvek, kéziratok átadását is befejezte már. Nincs tehát egyéb hátra, mint hogy ő fensége az ő és többi ör szolgálati szabályzatát kiadassa.²

Maga Horvát István bizonyos nyugodt meglelégedettséggel fogadta a kinevezést. »A napokban — írja december 14-én Horváth Endrének — anélkül hogy eránta legkisebb lépést tettem volna, a nádor ispány a Nemzeti Múzeum mellett ország bibliothecariusává tett. Miért cselekedte ezt a jó herczeg, azt csak maga tudja. Én annyit mondhatok neked, hogy Fehérvárott már 7 darab földet, Pátkán pedig egy szőlőt vevén, gazdává lenni s egy hajlékot szerezni iparkodtam, hogy csendességben dolgozhassam nemzeti nyelvünk esméreteit. Az új hivatal célaimat egészen megváltoztatta. Viszem azt, míg úgy mint hazafiúhoz és becsületes emberhez illik vihetem, de egy perczentésig sem tovább.«³

¹ Igazgatósági irattár. A. 1815. Nr. 117.

² U. ott. Nr. 117.

³ Irodalmi levelezések a Múzeum kéziratárában.

Csak Széchényi lelke nem nyílik meg előttünk, hogy egy pillantást vehetnénk az ő érzelmeibe.

A rideg valóság, hogy a nádor megfélelkezve ígéretéről, nem vévén figyelembe a királyi kiváltságlevelet, hallgatással mellőzvéen felterjesztéseit, kinevezte Horvátot, fagyos keménységre váltotta szíve finom érzékenységét. Nem szól többé a dologról. Nem panaszkodik a rajta esett sérelem miatt és nem keresi a maga igazát. De hallgatása minden szónál ékesszólóbban hirdeti nekünk, mennyire föléje tudta helyezni minden személyes érdekének a köz javát.

Az ő nemes szívében valóban nem volt szenvedély, nem gyűlölség, nem bizalmatlanság. Minden cselekvését az a kiapadhatlan vágy vezette, hogy használni tudjon másoknak, az országnak.

Ha ő vesztett is most jogaiból, a könyvtár kétségkívül nyert a kinevezéssel.

Ez elég volt neki.

A KÖNYVKÖTÉS TECHNIKÁJA.

DR. GULYÁS PÁLTÓL.

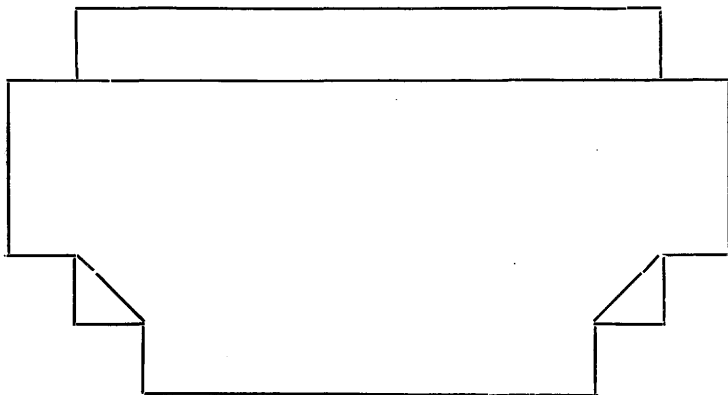
(Második, befejező közlemény huszonnégy ábrával a szövegben.)

Egészen más szempontok voltak az irányadók e kérdésben a bibliofilek körében. Ez utóbbiaknál az az általánosan elfogadott szabály, hogy a külső boríték színének bizonyos összhangban kell lennie a könyv tartalmával, általános hangulatával. Minthogy ennek a szín és hangulat közti kapcsolatnak a megállapítása jórészt a megrendelő egyéni temperamentumától függ, a részletekre nézve nem állithatunk fel örökérvényű normákat. Azért is inkább csak kuriozum kép ismertetjük *Uzannenak* a következőkben megállapított színskáláját: I. a theologiai művek színei: fekete, ibolya, sötétbarna és gránátvörös; II. a jogi munkáké fekete és gesztenye barna; III. a tudományok és művészeteké sötét zöld és kék, komor vörös és fekete; IV. a szépirodalom- és költészeté égszínkék és smaragdzöld; V. a földrajzi és történeti műveké vérvörös és olajzöld, végül VI. a hadászati tudományoké piros, kék vagy zöld. Más gyűjtők ismét a különböző államokkal kombinálják a színeket. Így a vöröset Anglia és Törökország, a világos kéket az osztrák-magyar monarchia, a sötét kéket Poroszország, a sötétzöldet az orosz birodalom, a narancsot Spanyolország, a sötétsárgát Hollandia, a chromsárgát Belgium, a világoszöldet Itália s a fehéret a pápa számára tartogatják. Ime két egymástól merőben eltérő színrendszer, melyeket mással, mint az összeállító szeszélyével alig ha lehet megokolni. Közlelbbi megbeszélésükbe azért nem is bocsátkozunk s beérjük *Richard*¹ talpraesett észrevételével, a ki szerint a könyvek olyanok mint az asszonyok: a vastagabbak jobban főszenek a sötét színekben, míg a sylphidekre pompásan illik a világos. E korláton belül, mindenki saját kénye-kedve szerint változthatja meg a színeket.

¹ L'art de former une bibliothèque 59. l.

Ha a külső boríték anyagát már kiválasztottuk, a munkás hozzáfoghat a borításhoz, mely lényegében mindig egyforma, de részleteiben a kiválasztott anyag természete szerint változik.

Egész, vagy félbőrökötéseknél — miután a munkás a szükséges anyagot már kiszabta — előbb a behajtandó szegélyeket kellőkép meg is kell lappasztania (l. tábl. *c* és *d*). Vastagabb bőröknél, minő a szattján, chagrin-, bagaria- és disznóbőr, nemcsak a jórészt igen széles és megaranyozandó behajtásokat, hanem még az egész gerincz-részt is meg kell lappasztani. Hogy ez a tartósságra s művészi hatásra nézve egyként fontos művelet kellőkép sikerüljön, ahhoz

39. ábra. A FÉLBŐRKÖTÉS BORÍTÁSA.

nemcsak jó élű kés és roppant ügyesség, hanem a bőr szerkezetének pontos ismerete is szükséges. Minthogy a marokkoi és chagrin bőr ikrázata a lappasztás folytán kissé elnyomódik, a munkásnak azt fel kell frissítenie, ha csak a kötés nem lesz amúgy is simítva. Ez a felfrissítés abban áll, hogy az illető helyeken kissé megnedvesített bőrt a márványlapra téve, egy parafa darab segítségével az ikráknak megfelelő irányban apró ránczokat nyom a bőrbe, a mi a szemcséket újra felszínre hozza. Az ily módon kikészített anyaggal azután hozzáfognak a bebőrözéshez.

Mindenekelőtt a bőr egész visszáját jól becsirizelik s a hátfödőt a neki megfelelő helyre erősítve, a könyvet a bőrbe illesztik; most az oldalszéleken kiálló szegélyzetet behajtva, a könyvet egy pár perczre becsukják, a mi által a bőr a táblákon tükör-

simára feszül; azután az alsó és felső szegélyt is behajtják s a háton kiálló bordákra a bőrt fogóval (l. tábl. 7) leszorítják; végül a gerincz felső és alsó részén mintegy két milliméternyire kiálló bőr felületet oly módon lelapítják, hogy az a szegőket szinte teljesen elfödi. A festetlen borjú- vagy birkabőrt sokszor nedves állapotban basználják a borításhoz; a munka azért itt is ugyanaz, csak hogy a behajtás után a táblák és a könyv közé néhány ív itatós papirost is tesznek, hogy a nedvesség átszivárgását megakadályozzák.

A félbörkötésekkel jórészt hasonlóképp bánnak. Először is a jó szélesre vett s kellőképp lecsiszolt sarkokat csirizelik a földéle, majd a két oldalt egyforma hosszan kinyúló hátrészt erősítik a táblákhoz s végül a födeleknek még csupaszon maradt részeit vonják be vászonnal vagy papirossal (l. 39. ábra).

Ha a borításra használt anyag nem bőr, hanem pergamen úgy azt előbb a könyv tábláinak megfelelő nagyságú pabirbéléssel látják el, azután izületi részein a simító csonttal törést ejtnek rajta s így kikészítve erős enyvvvel a könyvtáblához ragasztják. A kellőképp ellapított szegélyeket csirizzel puhítgatják s azután a táblákra ráhajlítva, jól lenyomkodják.

Ha a könyvek bevonásához bársonyt választunk, a munkás-teendői ismét módosulnak egy keveset. Miután a bársonyt kellő alakban kiszabták, előbb a hátfödőt, majd a táblákat, híg, de nem vízes enyvvvel jól bekenik s a bársonyt erősen rájuk simítják. A behajtásnál arra kell ügyelni, hogy a sarkaknál a szövetrészek pontosan találkozzanak, de egymást ne fődjék, mert ettől csúf kis dudorodások keletkeznének. Az áthajtásnak a jobbára erősebb kartonból készült, sokszor selyemmel átvont őrlap alá eső részét a meleg simító vassal jól ellapítják. Ezzel a bevonás elkészült. Ha munka közben a bársony itt-ott kissé megtükrösödött, ezen úgy segítenek, hogy előbb vizgöz fölé tartják egy perczre, s aztán jó erős kefével többször kikéfélik.

Míg a bársonyt ép úgy mint a bőrt vagy a pergament a kötés tábláihoz ragasztják, addig a selymet csak rájuk feszítik. Kivételt csupán a gerinczre eső rész képez, melyet hideg enyvvvel óvatosan a hátfödőre ragasztanak. A födeleket gyakran egész külön készítik s csak azután egyesítik az összekötő kapocsul szolgáló gerinczrészszel. A selyem lágy fogásának megfelelően, a kemény táblákat nagyságuk s a megrendelő ízlése szerint többé-

kevésbé vattázzák. E bélelésnél ügyeljünk arra, hogy a munkás kellő mértéket tartson, mert különben a könyvet egészen kiforgatja eredeti jellegétől s valami díszes párnához teszi hasonlóvá. Megemlítjük még, bár épen nem osztjuk, egyes szakferfiak azon véleményét, hogy a *moiré* mintázatát, vizét, lehetőleg vizirányosan alkalmazzuk könyveinkre. Ez helyes lehet a nagyobb arányú s nyugodtabb rajzú *renaissance moirénál*, míg a szeszélyesebb, változatosabb *moiré antique* természetének inkább a merőleges irányzat felel meg.

E pepecselő eljárásoknál sokkal egyszerűbb a könyveknek vászonnal való borítása. A szabás és borítás egészen úgy történik, mint a bőrkötéseknél, csak arra kell ügyelni, hogy az áthajtások kibolyhosodott széleit jól lesimitsák, mert különben ez a vékony őrlapokon könnyen átverődik. Néha a hátbetét a táblákkal szoros egészet alkot; ilyenkor előbb a vászonnak a gerinczre eső részét ragasztják oda s csak azután borítják be a táblákat. Utóbbi esetben a gerincz fejéhez és lábához jövő behajtásnál — könnyebség okáért — rendszeren bevágják egy kissé a vásznat. Miként a bőrkötésnél, itt is nagy gondot igényel a hátszélek behajtása (*coiffure*) s noha ezt a szerény anyagot nem lehet oly jól idomítani mint a bőrt, csinos alakot itt is adhatunk neki.

A félvászon kötés készítése ugyancsak egyezik a félbőrével. Itt főleg arra kell ügyelnünk, hogy a könyvkötő a vászonnak papírral fődött részét egyenesre messe, mert semmi sem sérti úgy szemünket, mint ha a látszólag egyenesen lemetszett vászonrészek igazi, ferde szélei a papir alól kinyomulnak. Mint a félbőr-kötéseknél, itt is hangsúlyozzuk, hogy a vászonrészeknek a könyv méreteivel kellő arányban kell lenniök, mert szűkre szabva kellemtelen, szegényes érzést keltenek a szemlélőben.

Utoljára említjük fel a legszerényebb borítékot, a papirozt, melynek kezelése a vászonéval mindenben megegyezik.

A tábláknak külső borítása után a munkás hozzálát az őrlapok beragasztásához, a mi egyrészt a könyvtest és táblák közti kapcsolatot teszi véglegessé, másrészt az áthajtás szélei körül von egyenletes határt. Ha az őrlap egy színű, közönséges papirosból áll, akkor annak a táblákra kerülő oldalait egyszerűen becsirizelik s a fődeleket rájuk csapva, néhány órára besajtolják. Finomabb, színes nyomású papirokat a simítócsonttal nyomkodják a fődelekhez

s a könyvet azon nyitott állapotban hagyják megszáradni. Drága bőrkötésekhez sokszor selyem- vagy bőr-tükröt készítenek, melyet három oldalt a behajtások, a negyedik oldalt pedig a külboríték anyagából készült s a könyvhöz fűzött leffentyű határolnak. A selyem-tükröt úgy készítik, hogy a kellő nagyságú szövetet vékony karton lapra feszítik, s azután e lappal együtt a könyvfedél megfelelő helyére enyvezik. Ugyanígy készül a szabadon álló másik őrlap is, melyhez a kartonra húzott selyem felragasztására szolgáló fehér lapot már a fűzéskor beillesztették. A bőrtükrő készítése a külső bőrmunkával mindenben megegyezik: miután a bőrt kellő alakban kiszabták s meglappasztották, egyszerűen a belső táblára csirizelik.

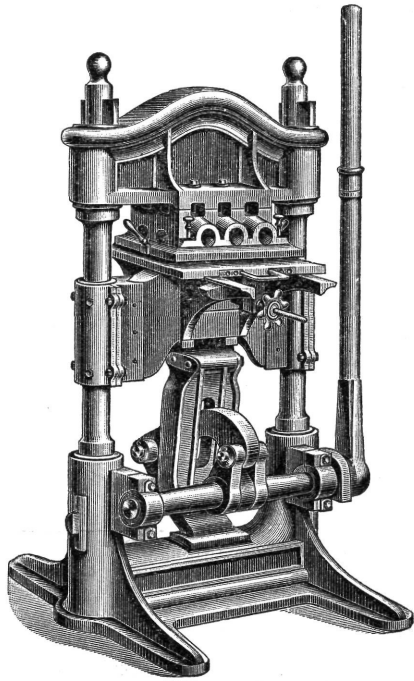
Ezzel a könyvkötés merőben technikai része véget ért. Az eszthetikai hatás fölkeltésére ugyan e műveletek is nagyban befolyanak, de a kötés szorosabb értelemben vett művészi karakterét a külső díszítés adja meg igazán. A következő, utolsó fejezetben erről fogunk szólni.

V. A KÖNYVKÖTÉS KÜLSŐ DÍSZÍTÉSE.

Az eddigiekben azt tapasztaltuk, hogy a könyvkötés elkészítése jóformán független a külső borítás anyagától; a mi csekély eltérésre akadtunk is egyik-másik részletben, azt vagy belső szerkezeti okok, vagy tisztán eszthetikai szempontok tették szükségessé. A külső boríték díszítésének, ékítésének roppant változatoságát ellenben főképp az anyag minősége, természete szabályozza. A ragyogó színekben pompázó *maroquin écrasé*, e fejedelmi anyag, díszítése sokkal pazarabb, változatosabb lehet, mint a nyers borjú- vagy birka-bőré; a könnyed, vidám színű angol vásznaké sokkal légiesebb, mint a vaskos disznó-bőré; a lágyan omló puha selymeké sokkal intimebb, nőiesebb mint a rideg, kemény pergamené... A díszítés módjának nagy számát már az anyagnak ez a felületes párhuzamba állítása is sejteti velünk s mennyire megnő e szám, ha egyrészt meggondoljuk, hogy a hangulatoknak mily változatos tömege jut kifejezésre a létező és létezendő írásművek millióiban s másrészt figyelembe vesszük azt a sokféle módot és eszközt, mely az emberi fantázia szeszélyes csapongásait, művészi törekvéseit uralja. Azért nem is kísértjük meg, hogy *valamennyi* lehet-

séges díszítő módról számot adjunk, hanem beérjük azzal, hogy a leggyakoribb s legtermészetesebb eljárásokat ismertesük főbb vonásaiban.

Ezek elseje, mely szinte minden anyagon egyforma sikerrel alkalmazható, melynek elemei nélkül még a legszerűebb könyvtári kötés sem képzelhető, az *aranyozás*. Ez a könyvkötő legérdekesebb, de legnehezebb teendői közé tartozik. A munkásnak jól kifejlett művészi érzékkel, ügyességgel s gyakorlott szemmel kell bírnia. Mint *Bauer*¹ mondja, az aranyozás leegyszerűbb fajai, valamely filétának, bélyegzőnek vagy poncznak a nyomása alkalmával a munkásnak tisztán kell látnia czélját, mert az aranyozás nem áll pusztán a nyomás mechanikai munkájából, hanem első sorban annak a művészi gondolatnak a visszaadásából, mely munkaközben előtte lebegett. Ha a kész munkából ez a gondolat világosan ki nem olvasható, vagy ha rajza a könyv szellemével ellenkezik, úgy a kivitel minden finomsága értéktelenné válik. Hisz maga a technikai rész, mint mindennütt, itt is aránylag könnyen

40. ábra. ARANYOZÓ SAJTÓ.

elsajátítható, csak egy kis kedv, sok türelem s még több gyakorlat kell hozzá. Tényleg nincs is olyan valamire való könyvkötő-műhely, melyben technikailag ügyes aranyozóra nem akadnánk s mégis, ha könnyelműen rábízzuk könyveinket, sokszor még a legegyszerűbb dolgokban sem tudnak egészen kielégíteni, mert a jóízlést, mely technikai tudásukat kormányozná, elfeledték kifejleszteni magukban. A következőkben azért a technikai eljárást csak röviden

¹ Handbuch der Buchbinderei, Weimar, 1881. 70. 1.

ismertetjük s inkább azokra az esztetikai szempontokra terjesztjük ki figyelmünket, melyektől leginkább függ a munka sikere.

Az aranyozáshoz szükséges eszközök, az aranyozó párnán és késen, (l. tábl. *z*) a hevitőlámpán s betűfogalón kívül a különböző aranyozó vasak, melyeknek domború mintázata sárga rézből készül. E vasak négy osztályba sorolhatók. Ezek: a *sávozók* (l. tábl. *s*), melyeknek holdasan kerekfűlt talpára egy vagy több hajszálvékony egyenes

41. ábra. KÉZI ARANYOZÁS ÉS KÖTÉS,
GÉPPEL NYOMOTT KÖZÉPRÉSZSEL.

vonat, geometriai alakzatok, virágfüzerek, ismétlődő minták, szeszélyes csipkészetek vannak erősítve; azután a *bélyegzők* vagy *ponczok*, (l. tábl. *r*) ezek a pecsénymó alakú szerszámok, melyek talpába a legkülönfélébb, önálló rajzok, sarok- és középrészek, vagy emblémák vannak vésvé; továbbá a *görgetők* (l. tábl. *p*), melyeknek villás nyélen forgó kerek tarajáról pontok, vagy szalagos ékítmények emelkednek ki; végül az u. n. *ívkészlet* (Bogensatz), 20–30 különböző nagyságú körívből, melyek átmérője 2–300 milli-

méter közt váltakozik. Mind e változatos alakú és rajzú szerszámok kézi használatra szánvák, melyeket úgy kell a munkásnak összeválogatnia s belőlük, mint megannyi művészien faragott téglából a harmonikus egészet fölépítenie. Ez az összeállítás igen sok időt és munkát igényel, miért is a csekély értékű, gyári »diszkótesekhez« az egész táblát, illetve gerinczet borító diszítéseket nagy dűczokra vésetik. melyeket az aranyozó gép egyetlen nymoással a födelekre varázsol. Persze az ilyen gépi aranyozás korántsem versenyezhetik a kézi munka finomságával. Az arany, az egyenletes

nyomás következtében mindenütt egyforma rétegben rakódik le, ami a finomabb csipkézetek légiés báját egészen eldurvitja s az azuros¹ részek éles rajzát végkép eltompítja. Igazán artisztikus kötéseknél azért gondosan kerülük a nagyságuk miatt csupán géppel nyomható

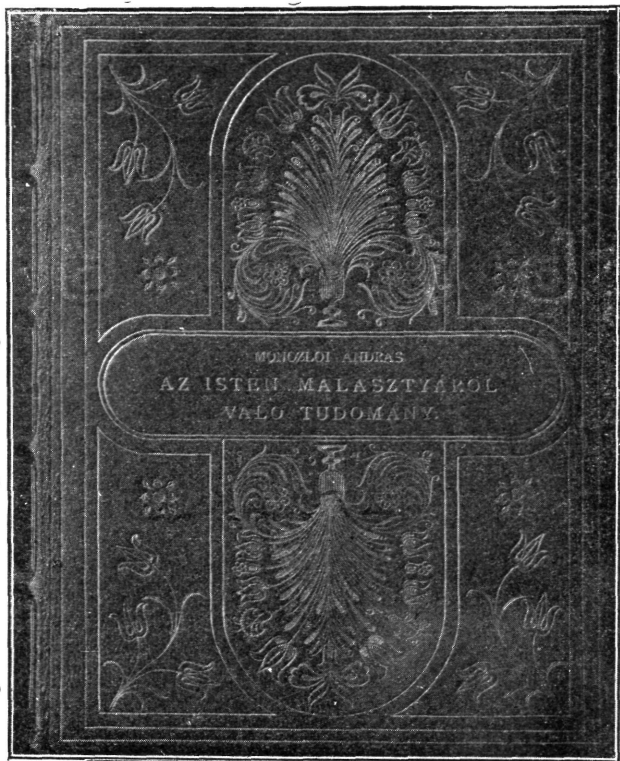

42—47. ábra. MODERN BÓRHÁTAK.

bélyegeket s inkább apró, egyenes és görbe vonalakat, csillagokat vagy virágmotivumokat ábrázoló vasakból állítják össze a nagyobb rajzokat. Igaz, hogy az ilyen pepecselő eljárás a kötés árát roppant megrágítja, de szépségre, művészi becsre s a kötés tartósságára

¹ Azurosnak az olyan aranyozó vasakat nevezik, melyek rajzát a kék szín (*azur*) heraldikai jelzéséhez hasonló sávozás borít.

nézve végtelenül fölötte áll a gépi aranyozású födeleknek. Igen, a kötés tartósságára nézve is káros befolyással van a gépi aranyozás, mert ilyenkor a födeleket előbb teljesen elkészítik, mint a népszerű füzetes munkákhoz készen kapható gyári kötéstáblákat, melyekbe a könyvet egyszerűen beakasztják, akár csak a leghitványabb félvászon- vagy papiros-kötést! Inkább mondjunk le az

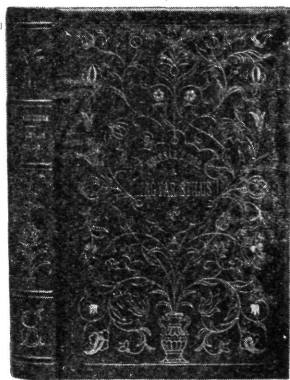
48. ábra. KÉZI ARANYOZÁSÚ BŐRKÖTÉS.

az ilyen dúsaranyozású kötésekről s elégedjünk meg egy pár egyenes léniával és szerény sarok diszszel. Az igazi nagy költők és gondolkodók úgy sem igen kívánják meg a cifra köntöst: a valódi nagyság mindig egyszerű, mindig kerüli a hiú csillogást. — Ezzel azonban korántsem mondjuk azt, hogy a ki a dúsan aranyozott *kézi* munkát megfizetheti, kedves költőit, íróit díszesebben ne ruházza; csak arra ügyeljen, hogy műveik szellemével merő

ellenkezésbe ne kerüljön. »Igaz, — írja *Rouveyre*¹ — hogy nagyon kényes dolog a kötés és könyv jellegét kellő összhangba hozni egymással. De föltéve, hogy van némi izlésünk, könnyen beláthatjuk, hogy az efféle analógiákat túlzásba hajtani nem tanácsos»

Sokan, úgy magyarázzák például a kötés és könyv közt létesítendő összhangot, hogy bizonyos számú banális emblemát készítenek, melyeket a megfelelő munkák hátára vagy felső lapjára egyszerűen rányomtatnak. Így *Mercur* szárnyas botját az ipar és kereskedelem, a szigonyt a tengerészet, a baglyot a bölcsészet, az álarczot a színészet, a phrygiai sapkát a forradalom körébe vágó művekre nyomatják, úgy hogy a könyvek tartalmáról még címük elolvasása előtt tudomást nyerhetünk. A szimbolizmusnak e kezdetleges módja persze nem elégítette ki a kényesebb ízlésű s tömöttebb erszényű *amateur*öket; még pedig annál kevésbé, mert mint legott látni fogjuk, az aranyozás csak egyik szerény eszköze a díszítésnek.

E kis kitérő után ideje már röviden ismertetnünk azokat a technikai eljárásokat, melyek az aranyozásnál fölmerülnek. Mindenek előtt az aranyozandó felületet kell kellőkép elkészíteni, alapozni. Ez az alapozás az alkalmazott anyag minősége szerint változik. A juh-bőrt pl. vízzel kimosásák, azután híg csirizzel beecsetelik s végül halenyvvel és tojásfehérjével alapozzák. A chagrinbőrt ecetes vízzel mossák ki, azután bekenik tojásfehérjével; ugyanígy tesznek a szattyánbőrrel is; ha azonban a bőrök simított állapotban használtatnak úgy kettős alapozásra van szükség. Nagyon dús aranyozáshoz enyv-alapot alkalmaznak. A pergament kettős, tojásfehérjéből álló alapozással látják el, miután felületét előbb timsós vízzel kétszer jól lemosták. A timsó — mint *Paul Adam* írja² — elszappanosítja a pergamenben rejlő enyvrészeket s tisztán tartja

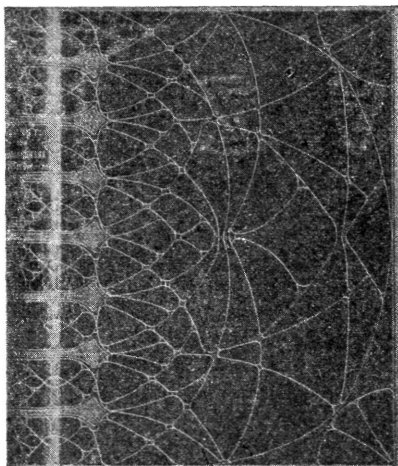

49. ábra. KÉZI ARANYOZÁSÚ
BŐRKÖTÉS.

¹ *Connaissances nécessaires à un bibliophile* c. IV. p. 120—123.

² *Paul Adam*: *Der Bucheinband*. Leipzig, 1890. 124. l.

felületét. Mind ez alapokat nedveseknek nevezzük, szemben a szövETFéléknél használt száraz alappal, mely finom mézgapor s egy kevés arzén keverékből áll. Miután az alap egyik vagy másik módon elkészült, hozzáfognak az aranyozáshoz, mely mindig a gerinczrészszel kezdődik, sőt egyszerű félbőr-, egész- vagy félvászonkötésnél csakis erre szorítkozik. Tudjuk, hogy a hátrész kétféle lehet: vagy vannak rajta bordaszerű kiemelkedések, vagy síma felületet képez. Ez utóbbiak aranyozása többféle. A legszebb, mint már említettük, az egészen üresen hagyott gerinczrész, melyet legfőljebb egy vagy két hajszál vékony aranyávval szegnek be:

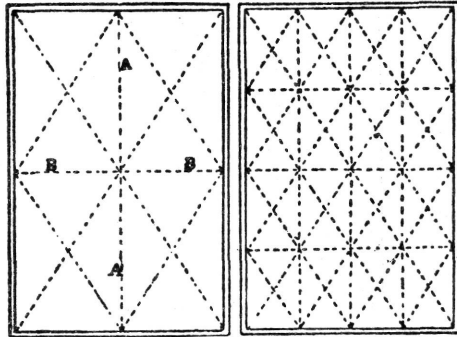

50. ábra. KERSTEN-FÉLE KÖTÉS.

ilyenkor az aranyávok a táblákon is folytatódnak, még pedig egészbőr-kötéseknél az egész födelet, félbőr-kötéseknél ellenben csak a bőrrészeknek papirossal találkozó széleit futva körül. Ily kötésekre a cím — angolosan — a gerincz felső részére kerül, míg az évszámot egész alatt nyomják. — Egyszerűbb, sötét színű vásznakat dúsabban aranyozhatnak, mert itt a díztésnek az anyag természetes fényét és nemességét kell pótolnia. Ilyenkor a gerincz fej- és lábrészét csipkeszerű, vagy leveles ékítményekkel látják el, melyek a sötét felületről élénken kiemelkednek s a különben egyhangú könyv sorokat változatossá teszik. Világos, pasztelszínű angol vászakra ellenben nem illik az aranyozás, sőt alig is látható. Ezért a hátat rendesen minden dísz nélkül hagyják s a cím helyére egy kis négyszögű vékony bőrlapocskát, ú. n. pajzsot ragasztanak, melyet szimpla vagy kettős aranyávval szeghetnek körül.¹ Ily pajzocs-

¹ A pajzsokat, melyek hátrányáról alább szólunk, újabban még az ily esetekben is főlösegessé teszik *Wilhelm Leos Nachfolger* stuttgarti cég papirlaphoz hasonló festék masszái, melyek a legkülönbélebb színekben kapkátók s könnyen kezelhetők.

kákat különben a bőrkötéseknél is szoktak alkalmazni, még pedig, ha kötet jelzés is fordul elő, két különböző színben. E pajzsok színét úgy kell választani, hogy az alapról kellőképp kiemelkedjenek, véle bizonyos harmonikus ellentétben álljanak. »Itt — mondja *Richard*¹ — az a szabály, hogy a pajzsok ne legyenek világosabbak mint maga a hát. Mindazonáltal — teszi hozzá ez a finom ízlésű bibliofil — vannak amatőrök, s én is hozzájuk tartozom, a kik nem vetnek meg egy-egy zöld, vörös vagy kék pajzsot sem fekete alapon«. Látjuk tehát, hogy az egyéni ízlés itt is bátran áttörheti a konvenczió szűk korlátait s egy kis ügyességgel igen kedves és új hatásokat érhet el. Praktikus okokból megemlítjük azonban, hogy sokat használt könyveknél, melyek kötése amúgy is rendesen sötétebb színű, jobb ha a színes pajzsok élénkítő hatásáról lemondunk, mert ezek a gyakori forgatás következtében hamarosan le-leválnak a könyv hátáról, a mi ép oly csúf mint kellemetlen. — E művészebb aranyozásokon kívül a legtöbb műhelyben erősen divatozik a síma gerincnek mezőkre osztása egyszerű vagy komplikált sávozók segítségével.

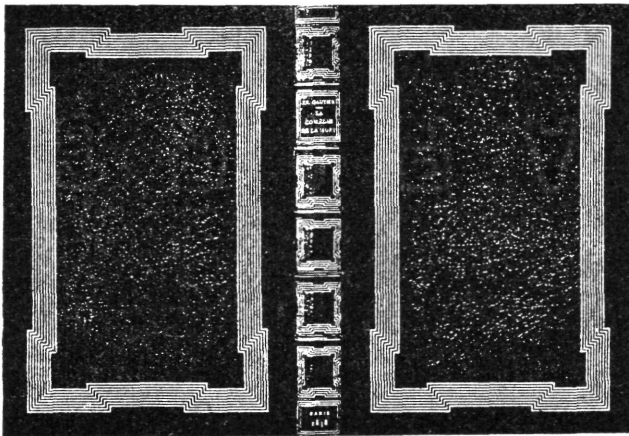
51. ábra. AZ ARANYOZANDÓ KÖNYVTÁBLA TERÜLETÉNEK BEOSZTÁSA.

egyszerű vagy komplikált sávozók segítségével. Igazán kedvező hatásokat az ilyen sávozott hátakkal csak ritkán érnek el, mert vagy nagyon ridegek, vagy túl vannak halmozva cizfrasággal és díszszel, a mi az áttekinthetőség rovására esik. Szerintünk a hát dúsabb díszítésének csak ott van értelme, a hol a táblák is megfelelő díszesek. Ily esetben czélszerű a táblák ékitményének miniature utánzatát vagy vezérmotívumainak egy újabb, harmonikus szövedékét a háton is fölhasználni, mert ez mintegy előkészít arra a hatásra, melyet a könyv födelei fognak kelteni bennünk.

Finomabb bőrkötéseknél tudvalevőleg kiemelkedő bordák

¹ L'art de former une bibliothèque. 60. l.

vannak a háton. Ezek diszítése ép azokkal az eszközökkel történik, a melyeket a síma hátaknál alkalmaznak. A könyvkötőnek itt is igen sok alkalma nyílik izlésének és ügyességének a kifejtésére. A diszító motívumok minőségének s mennyiségének megválasztásában ugyanazok a szempontok az irányadók, melyeket a síma hátaknál hangoztattunk: csak az a különbség, hogy míg a síma háthoz legjobban a folyondárszerű mintázatok illenek, itt meg a határolt négyszögekbe illő ékitmények a legmegfelelőbbek. Gyakran a kiemelkedő bordákat sem hagyják azon csupaszon,

52. ábra. SÁVOZÓVAL ALAKÍTOTT DISZÍTÉS.

hanem pontozott vagy szalagos görgetők segélyével azokat is megaranyozzák.

Mind ezeket a mintázatokat előbb a kellőképp fölmelegített vasakkal előnyomják az aranyozandó felületen s az így keletkezett vak nyomást egy kis tojásfehérjével s olajjal beecsetelvén, az aranyozó párnán kellő alakúra vágott aranyfüstöt a vasak segítségével fölrajkák. A vasak melegítésekor arra kell ügyelnie a munkásnak, hogy a kellő hőfokot gondosan betartsa, mert ha nagyon langyos a vas, akkor az arany nem tart s fényesítéskor lekopik, ha pedig nagyon forró, úgy meg könnyen elégeti a bőrt. Minthogy minden bőr másképp reagál a melegre, legjobb, ha a munkás előbb egy darabka bőrhulladékon kipróbálja a vasakat. Miután az aranynyomás az egész háton, vagy annak egy részén

elkészült, a fölösleget egy puha ronggyal jól letörölik és a még esetleg visszamaradt apró részecskéket egy hegyes fapálczikával óvatosan eltávolítják.

A czimnyomás mindenben azonos a hátaranyozásnál kövendő eljárással. — Miután a kellő számú sorokba osztott feliratot mozgó betűkből kiszedték, egy-egy sorát a betűfogalóba erősítik s előbb vakon, majd arannyal a kijelölt helyre nyomják.

53. ábra. MODERN VÁSZNKÖTÉS.

A czimfelirat fontosságát ismerve, óvakodjunk azt elég könnyelműen a könyvkötő tetszésére és belátására bízni. Ha az olyan furcsaságok minőket *Rouveyre* említ¹ csak nagy ritkán fordulnak elő, a czimek értelmetlen rövidítése — főleg idegen nyelvű munkáknál — elég gyakori. A minap pl. egyik legjobb könyvkötőműhelyünkben *Rouveyre* tízkötetes munkája ezzel a furesa címmel került ki: »*Connaissances à un bibliophile*«! A kellő utasítá-

¹ Pl. Oeuvres de Brantôme I., II. helyett Oeuvres de Bran t. I. t. II. stb.!

sokkal el nem látott munkás csupa kényelem szeretetből kihagyta a *nécessaires* jelzõt s ezzel úgy a cím értelme mint a francia grammatika ellen súlyosan és szükségtelenül vétkezett. A ki tehát az ilyen boszantó félreértéseket ki akarja kerülni, jól teszi, ha egy czédulára pontosan följegyezi az alkalmazandó címnyomást, sőt még a hozzá használt betűk faját és nagyságát is, mert ezek stilszerűsége és kellő részarányossága ellen is gyakran vétének a

54. ábra. MODERN VÁSZONKÖTÉS.

könyvkötők. A címre vonatkozó megjegyzéseink sorát a szerző nevét illető észrevétellel akarjuk bezárni. Általános szabály, hogy az író keresztnevét csak akkor kell kinyomatnunk, ha az vezetéknevével mintegy összeforrott, hírbén, dicsőségben mintegy osztályosa volt, vagy ha több hasonló névű szerző megkülönböztetésére szolgál. *Petőfi*, *Vörösmarty* munkáira pl. fölösleges keresztnevüket is rányomatnunk, míg *Arany János*nál, már félreértések kikerülése miatt is, a teljes névnek kell szere-

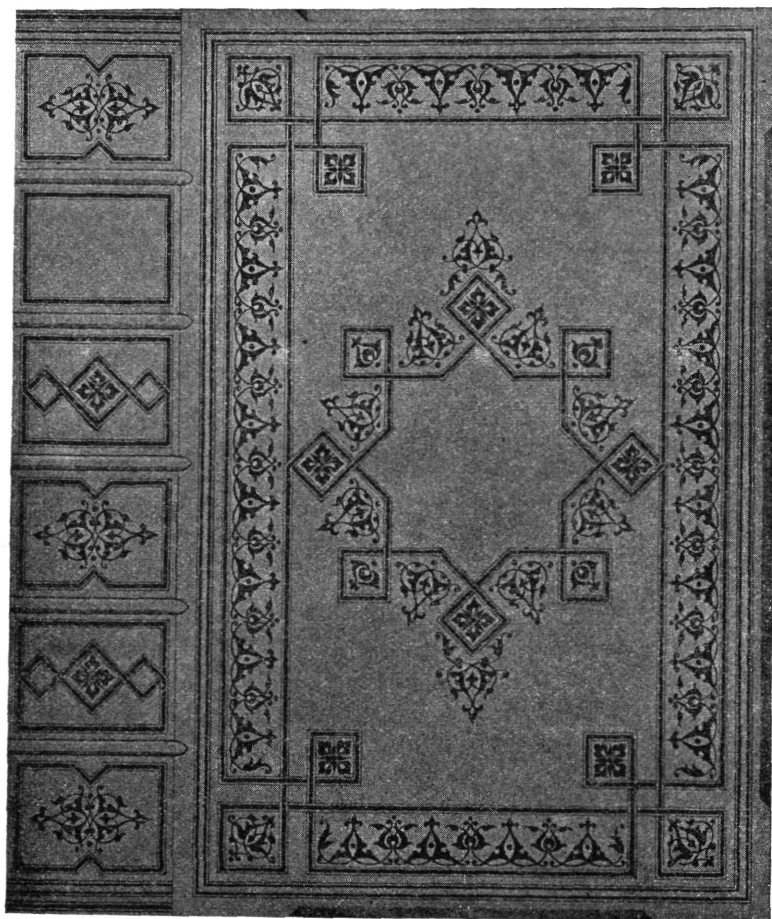
pelnie.¹ A címfelirattal függ össze némiképp a nyomtatás helyének, keletének sőt a könyv kiadójának a hát legaljára való nyomtatása

25. ábra. RÉGI DIVATÚ TARKA GYÁRI KÖTÉS.

¹ Vékonyabb könyvekre, rendszeren a hát hosszában szokták felnyomni a címet. Ujabban, angol minták után indulva, még ilyenkor is vízirányos sorokban szedik ki a címet, ha mindjárt egy-egy szót 2—3 részre kell is tagolni. Sok értelme nincs ennek az újításnak, mert a szétforgácsolt vízszintes címfelirat elolvasása talán még több nehézséget okoz, mint a kényelmetlen helyzetű hosszanti soré.

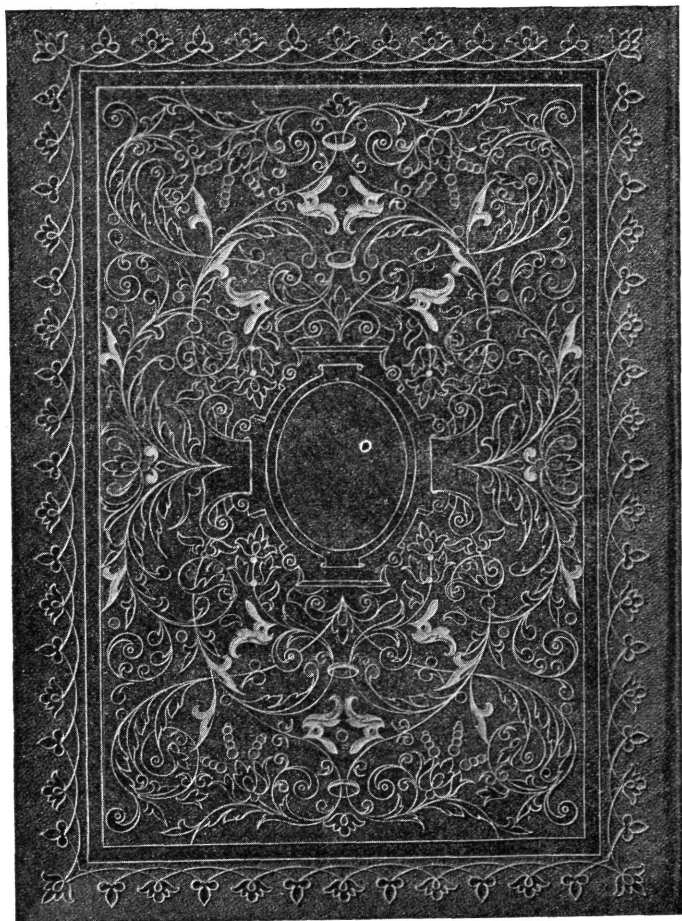
is, ami újabb időben mind általánosabb szokássá válik. Ez az üdvös ujtás, mint *Mouravit* mondja, beszédesebbé teszi a leg-egyszerűbb könyvkötést is s könnyen tájékoztat ugyanazon munka különféle kiadásai között.

56. ábra. VAKNYOMÁSÚ DISZNÓBŐRKÖTÉS.

Ha a könyvek egész bőrze vannak kötve, gyakran megesik, hogy nem csak a hátat, hanem a táblákat is gazdag aranydíszszel látják el. Az ilyen értékes kötések födelének belsején rendszeren finom habos selyem vagy bőr tükör díszleg, melyet többé-

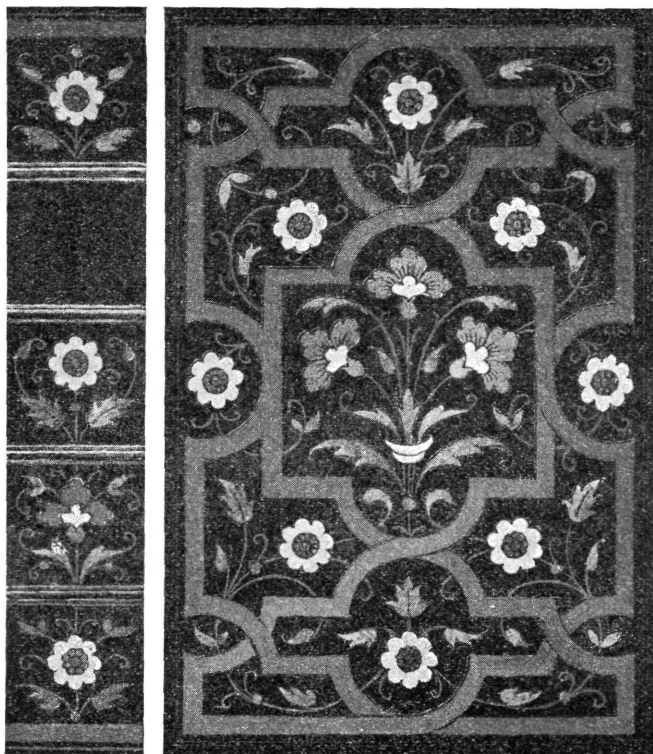
kevésbé széles arany kerettel látnak el. A hát aranyozásának befejeztével a belső keretek diszítése következik. Mint mindenütt, a hol aranyozásról van szó, úgy itt is előbb vakon előnyomják a kívánt rajzokat, melyeket a különböző nagyságú egyenes és hajlott

57. ábra. BÓRJÚBÓR MOZAIK.

sávozók- és bélyegzőkből állítanak össze előre tervezett minta után. Sokszor azonban ilyen eredeti s néha igen ötletes tervezet helyett görgetőkre alkalmazott kész szalagos mintázatot használnak. Ilyenkor a vak előnyomatás elmarad, mert pontos utánnyomása szinte lehetetlen. — Miután a többé-kevésbé széles

keret már elkészült, hozzáfognak a bőr esetleg pergamen tükör aranyozásához. A tükör díszítése nagyon változatos lehet. A filéták, bélyegzők s görgetők szeszélyes alakzatai hol geometriai idomok, négyszögek, egymásba fonódó háromszögek, körök szymetrikus alapján csoportosulnak harmonikus egészzé, hol meg csokorszerű, aszimmetrikus kompozíciókká kristályosodnak ki, melyek bonyolult

58. ábra. PERGAMENKÖTÉS BÖRMOZAIKKAL.

rajzát a bőrre feszített papírmintán át másolják le előbb a rendnél kissé melegebb vasakkal; az aranyat aztán a szokott módon nyomják utána.

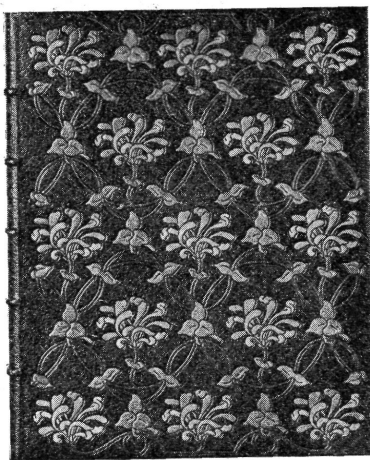
Ugyanígy készül a fedél külső részének aranyozása is, csak a használt minták beosztásában van némi különbség. A könyvtábla belső részén ugyanis szigorú határt vonnak a keret és

középrész között, míg külsején — *Paul Adam* szerint¹ — e határokat lehetőleg elkerülik s arra törekszenek, hogy közvetítő vonalak vagy a sarokdíszek elhelyezése által bizonyos átmenetet létesítsenek a szélek s a rendszeren ovális közép-rész között.

De azért számos, különben nagy gonddal készített fődéldisz szenved abban a stílistikai hibában, hogy az elülső lapot különálló terület gyanánt fogja fel a tervező művész s így a könyvet egészen kivetközteti eredeti jellegéből. *Gratoff* szerint az ékítés e módja csupán a súlyos és ormótlan díszmunkák bekötési tábláin engedhető meg. »A nyolczad, nagynyolczad is negyed-rétű, pár száz oldalas könyvek-nél — ugymond — melyek szép sorban állanak polczainkon, a dekorálásnak a könyv hátából kell kiindulnia s az elülső meg hátsó táblán szerte folynia.« Az egész táblát borító s ismétlődő mintázatú rajzok elhelyezése előtt az alapok geometriai vonalakkal több mezőre szokás osztani, a mint ezt az 51. ábra mutatja.

A mult század hetvenes éveiben kapott lábra, de egy-két maradi könyvkötőmester ma is szívesen alkalmazza a csupa hajszálvékonyságú parallel sávokból összeállított, rendszeren keretszerű ékítményeket, melyeknek kisebbített mását, vagy rokon változatát a bordázott gerincz mezőiben is alkalmazták. E lát-szólag fölötte egyszerű, de kivitelben roppant nehéz ékítményeknek igen előkelő, bár kissé rideg, hogy úgy mondjam *jansenista* ízű a jellege, miért is csak az egyházi remekírók és a bölcsészek munkáira illenek igazán.

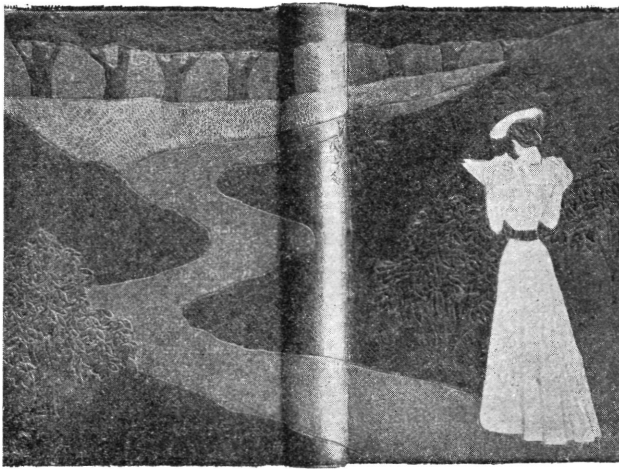
A csapongó költői fantázia ragyogó szövedékének, de meg *Gratoff* fentebb idézett diszítő elvének is, sokkal inkább megfe-

59. ábra. ÁRNYALATOS MOZAIK
ARANYOZÁS NÉLKÜL.

¹ I. m. 137 l.

lelnek azok az egész könyv külső felületét művésziiesen behálózó, egyenes és hajlott vonalakból összerakott síkdiszítványok, melyek legjellemzőbb s legsikerültebb példái a német *Kersten* műhelyéből valók. E kis remekműveket látva igazat kell adnunk készítőjüknek, midőn egyik szerfölkött tanulságos cikkében¹ a kézi aranyozást a könyvkötő művészet legnehezebb ágaként említi. »Sok évi gyakorlat, mely a kivitel hajszál pontosságával s tisztaságával párosult, nagy rajzbeli ügyesség, jó izlési s eszme gazdag tervező képesség, végül (ha u. i. mozaikot is alkalmaznak) jól kifejtett

60. ábra. RENÉ WIENER EGY MOZAIK KÖTÉSE.

színérzék kell ahhoz, hogy olyan munka létesüljön, mely valóban művészi alkotásnak tekinthető.«

A kézi aranyozásnál jóval könnyebb, de értékre is csekélyebb az u. n. rajzolt aranyozás (*stiftvergoldung*), mely úgy készül, hogy az aranyfüsttel borított könyvtáblára fesztett selyempapíron lévő, nagy vonalas mintát egy, a rendesnél valamivel melegebb rézírónnal a bőr felületébe vésik. A rajzolt aranyozás csakis simított bőrökre alkalmazható. A simítás melegített simító doronggal (l. tábl. *t. u.*) történik, melyeknek kezelésénél főleg az egyenletes nyomásra és megfelelő hőfokra kell ügyelni.

¹ Paul Kersten: Der künstlerische Bucheinband. Zeitschrift für Bücherfreunde 1897—98. I. köt. 313

Végül megemlítjük a gépi aranyozást is, melyet a kiadók pazar kézzel szórnak gyárilag készülő tuczat kötéseikre. Bőkezűségükben azonban legtöbbször nem szoritkoznak az aranyozásra, hanem fekete mintákkal, sőt gyakran a szivárvány minden színében pompázó, jó részt otromba táj- és életképekkel is földiszítik olcsó s törékeny anyagból készült vászon táblaikat. Ujabbban az angolok jótékony befolyása alatt, nálunk is mindinkább tért veszítenek ezek az izléstelen s a kötés eredeti rendeltetésének meg nem felelő ékítmények, bár a visszaesések még mindig kísértének. E gyári »diszkötések« bővebb leírásába nem bocsátkozunk, hanem csak röviden megemlítjük, hogy — miként a színes könyvnyomtatásnál — itt is minden színt külön-külön lemezzel nyomnak a táblára, még pedig hidegen. E szabály alól csakis az arany kivétel, melyet a többi színek előtt, melegített tégelysajton préselnek a vászonra vagy bőrre.

A kézi aranyozásnál láttuk, hogy a mintarajz minden egyes vonalát kétszer kell a bőrbe nyomni: előbb üresen, azután meg aranyfüsttel. Ha ez az arannyal való borítás elmarad, keletkezik a *vaknyomás*. Előállítására tehát — a simítóvason (l. tábl. o) kívül —

olyan forma eszközök szolgálnak, mint az aranyozásra. A különböző bélyegzőkből s egyenes vonalakból papirosra megtervezett diszítványt a simítócsont s körző segítségével a táblákra — illetve a gerinczen — kijelölik s a kellőképpen megnedvesített bőrbe a meleg vasakat jó erősen belenyomják. A mélyedések szép barnás fényt kapnak, melyet utánnomással még intenzívebbé tehetnek. A vaknyomást, noha aranyozással párosítva, igen szép hatásokra alkalmas, ma már csak ritkábban használják, a minek oka egyrészt

61. ábra. ÉGETETT MARHABŐR
BERAKÁS.

a hozzávaló anyag minőségében¹, másrészt formáinak merevségében rejlik.

Sokkal változatosabb, simulékonyabb díszítő eszköz a *bőrmozaik*, melyet rendszeren maroquin écraséra alkalmaznak,² Nevét onnan nyerte, hogy az egy színű alapon a rajzot apró tarka bőrdarabokból, mozaikszerűen kirakják. Ez a kirakás kétféleképp történhetik; a kiszabott bőrdarabkákat vagy beleeresztik az alapba, inkrusztálják, akár csak az intarziós famunkákat, vagy pedig

selyempapír vékonyságúra kikészítve fölragasztják az alap sértetlenül hagyott felületére.

Az intarziós bőrkirakást ma már alig alkalmazzák, mert sem nem szép, sem nem czélszerű. Nem szép mert — mint *Marius Michel* megfigyelte³ — a bőr idővel kiszárad s összezsugorodik, a minek az a természetes következménye, hogy a berakás és a kimélyített alap konturjai között hézag támad, melyet az összeillesztés elfödésére szolgáló aranyozás többé nem palástol. Nem czélszerű, mert a bőr anyaga szinte lehetetlenné teszi, hogy éles konturokat vágjanak

62. ábra. ZOMÁNCZ BERAKÁS.

bele, pedig ez a rajz kellő kiemelkedéséhez okvetlen szükséges.

Ellenben fölragasztással igen szép és változatos, az anyag természetének megfelelő hatásokat érhetni el. Az e czélra használt bőrdarabokat előbb selyempapírvékonyra ellapasztják, s aztán

¹ Vaknyomásra u. i. főleg disznóbőrt, de néha fénytelen borjúbőrt is használnak.

² De használhatunk hozzá más anyagot is. Az iparművészeti múzeum angol kiállításán pl. több nyers borjúbőr kötés volt látható, melyek simított borjúbőrrel voltak kirakva.

³ V. ö. La reliure française depuis l'invention de l'imprimerie jusqu'au XVIII. 3. Introduction.

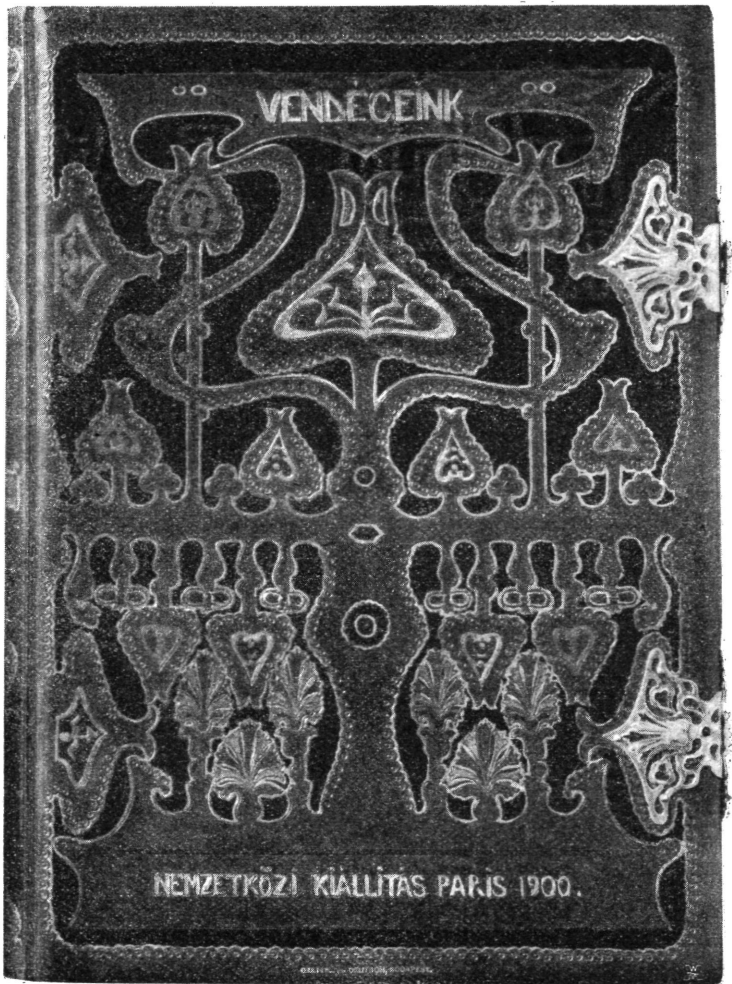
jobbfelével vékony kartonra ragasztják, hogy a kirakandó tervezet megfelelő részeit hegyes kés segélyével könnyebben kivághassák belőle. Miután az összes bőrdarabkákat elkészítették ily módon, a rajzot meleg vasak segélyével a födelekre másolják s az illető bőr-

63. ábra. DOMBORÍTOTT BŐRKÖTÉS.

darabkákat megfelelő helyükre ragasztják. Ha így a fölrakással elkészültek, a könyvet néhány órára jól bepréselik, a minek következtében a mozaik a ráragasztott papir vastagságának megfelelően az alapba nyomódik. A présből kikerült kötést most vízben áztatják egy keveset, mitől a papir feloldódik s könnyen eltávolítható. Ezután

a könyvet staniolba burkolva újból lepréselik. Néhány óra múlva ismét kiveszik a kötést a sajtóból s a konturokat aranyléniával óvatosan megvonják, a mi arra szolgál, hogy a felrakás és alap

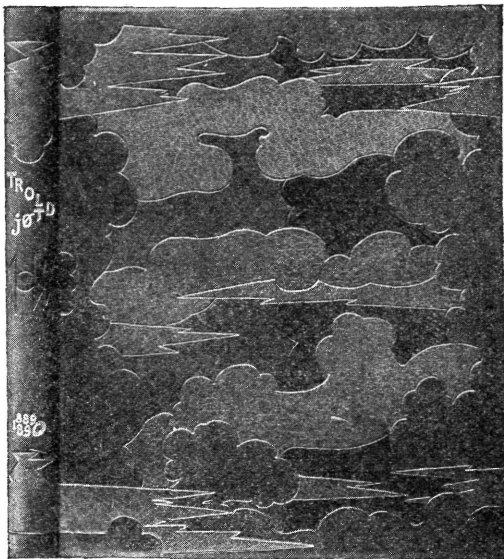
64. ábra. MAGYAR DEKORATIV MOZAIK KÖTÉS.

közti kapcsolatot növelje, s az esetleges apróbb hibákat elföldje. E nagy ügyességet igénylő eljárást újabban még megnehezítették az által, hogy a konturokat csak vakon nyomják utána, a mi

minden leplezgetést lehetetlenné tesz. Ily esetben a bőrök színe rendszeren közel rokon egymással, miért is e mozaikot árnyalatosnak: (*mosaique ton sur ton*) nevezzük. Az árnyalatos mozaik igen szép példáját láttam *Musset* éjszakáinak egy kötetén melyet ifj. *Marius Michel* a fektetés sötét kéktől halvány mályva színig terjedő skála hat különféle árnyalatában állított össze (l. 59. ábra).

A mozaikkal bámulatatos színhatásokat érhet el az ügyes és finom izlésű könyvkötő. Valóban nem a szakember túlzott elragadtatásának ad kifejezést *Borgmann*,¹ mikor az aquarell művészetel méri össze. Csak-

hogy, az ecsetet itt a lappasztókés, a festékes dobozt a százféle színű bőrrel telt szekrényfiók, a színek keverésére szolgáló pallettát pedig egy sima márványlap helyettesíti, s míg az aquarellnél egy-egy színfoit árnyékolását néhány csepp vízzel előállíthatjuk, addig itt a megfelelő tonusokat a bőrdarab különböző fokú ellappasztásával nyerik. Azonban — teszi hozzá *Borgmann*

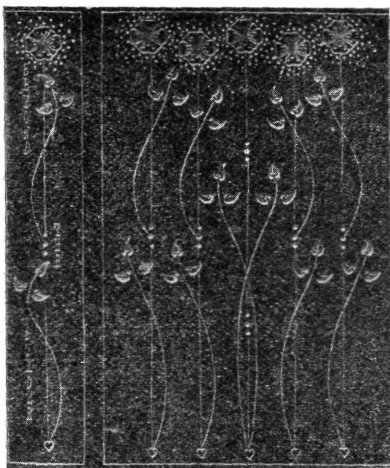
65. ábra. DÁN IZLÉSŰ KÖTES.

— a munkás, ha még úgy uralkodik is e technikán, nem adhatja mindig pontosan vissza a színes tervezet szépségét; különösen nem akkor, ha a színek gyöngéd egymásba oladásáról van szó.

A modern tervező művészek azonban, kiknek egyik főelve tudvalevőleg abban áll, hogy alkotásuk formáit mindig az anyag természetének vetik alá, nem igen juttatják ilyen helyzetbe a mozaikrakó bőrmunkást. A bőrmozaiakra nézve ma már ugyazon

¹ V. ö. *Borgmann*: Gedanken eines Buchbinders. Zeitschrift für Bücherfreunde 1901/2. évf. I. köt. 114. l.

szempontok az irányadók, írja *René Wiener*nek, a kiváló francia bőrhozzászó-művész egyik lelkes csodálója,¹ melyek az iparművészet egy másik ágában, a fali szőnyeg készítésénél érvényesülnek. Mindkét helyt bizonyos nagyarányú körvonalokra akadunk. Mindkét helyt, az anyag relatív vastagságának megfelelően, egyszerű de éles vonalak és világos, de határozott szélű területek útján kell elérni a hatást. Mindkét helyt erőteljes színek kelljenek. Az aprólékos, részleteiben hatásos detail művészet ellenben nem jut szóhoz.

66. ábra. ANGOL ÍZLÉSŰ KÖTÉS.

Főleg ez indította arra a könyvkötők egy részét, hogy a mozaikot bőrregetés- és festéssel próbálják helyettesíteni. Ez abban áll, hogy a tájképeket, alakos jeleneteket vagy stilizált növényeket, sőt állatokat ábrázoló tervezet konturjait tüzes tűvel természetes színű bőrbe égetik s festékekkel kiszínezik. Minthogy az e célra használt anyag rendszeren vastag marhabőr, gyakran a rajzot külön bőrdarabba égetik bele s azután inkrusztaálják az egész könyvet borító maroquinbe.

Az égetett bőrkötések ez utóbbi faja már a *berakott* kötések gazdag és változatos csoportjába tartozik. A folyton újabb hatásokra, eredetiségre törekvő bibliofilek ugyanis minden elképzelhető anyagot berakatnak a maroquin kötések nemes anyagába. Így — *Uzanne* szerint² — a könyvtáblákba igen jól beilleszthetők az elefántcsont, a gyöngyház, a teknőcz, a japáni zománczművek, emlékérmek, kameák, könnyed porcelánok, bronzok, sőt még a himzése is. Lehet-e például valami eredetibbet és stilszerűbbet elgondolni, mint *Victor*

¹ V. ö. Pudor H. Französische Ledereinbände. Zeitschrift für Bücherfreunde. VII. évf. 1. köt. 82. l.

² Uzanne La reliure moderne. 207. l.

Hugo Napoléon le petit című szatiráját maroquinbe kötve, egy-egy a császár trónusáról való aranyhímzésű méhmel tábláiban? Mindazonáltal a józanabb bibliofilek, a kik belátják, hogy fantáziájuk szeszélyes játékát okvetlen alá kell vetniök, a kötés lényeges követelményeinek, kárhoztatják az ilyen berakásokat, bármily művészi becsü, vagy történeti értékü is a felhasznált anyag. Mint *Béraldi* mondja,² a művészi kötés legfőbb kelléke a tökéletes simaság s mindaz a mi ezzel ellentétben áll, mint meg nem felelő határozottan elvetendő. Elvetendő tehát mindennemü valódi s látszólagos kiemelkedés, a bronz vagy zománcz applicatio csak úgy, mint az árnyékolás vagy a perspectiva.

Ugyan ezen kifogás alá esik az újabban ismét felkapott bőrmetszés és domborítás is, melyet vastagabb, rendesen marha- vagy disznóbőrből dolgoznak ki a fagarványokra emlékeztető módon.

A bőrmetszéshez az anyagot semminemü előzetes kikészítésnek sem kell alá vetni, mert a bemetszéseket tompahegyü, éles késsel eszközlik, egyszer vagy többször vágva meg mindenik vonalat, kivánt mélységük szerint.

A domborításhoz a bőrt előbb vízben áztatják, hogy megpuhuljon s kissé nyúlóssá váljék. Ily módon jobban enged a domborító vasak nyomásának, melyek mintegy tizenöt centiméter hosszú, de különböző vastagságú, négyzögletes rudacsákák. A kivánt domborodást elérve, a bőr visszáján támadt mélyedéseket gyorsan keményedő anyaggal töltik ki, a mi a relief épen maradásához szükséges. A rajz hátterét gyakran apró csillag, kör, stb. alakú ponczokkal mintázzák. A domborító vasakkal majd mindig a bőr felületén dolgoznak s csupán a magas reliefeknél alkalmazzák a visszáján. Mindkét alkalommal,

² V. ö. Henri Béraldi: Exposition de reliures du Musée Galliera. Revue de l'Art ancien et moderne. XI. köt. 373. l.

67. ábra. FRANCZIA ÍZLÉSŰ KÖTÉS.

munka közben, a bőrsima márványlapra vagy kemény fa deszkára van erősítve. — Ha a kidolgozás elkészült, a bőrt páczolják és fényesítik, sőt néha színezik is. A rajz stílusára vonatkozólag, a *Studio* nyomán csak annyit jegyzünk meg, hogy annak a bőr természetével soha sem szabad ellenkeznie. Az e fajta munkák némelyikén annyi részlet terheli a felületet, hogy szemünk első pillanatra *papier-maché*nak vagy famunkának véli. A bőrfelület minden porczikájának mintázása- és poncsolásával a remek anyag eredeti characterere teljesen kárba vész, holott a kellő sima felületek megőrzése az ékitmény dekoratív értékét is roppant emeli.

Végül nem sorozhatjuk a valódi kötések sorába azokat a pergamen kötéseket sem, melyeknek fehér tábláira kiváló művészek festenek néhány, a könyvből vett jelenetet. Az ilyen kötések a kivitel minden ügyessége daczára, mint *Schölermann*¹ mondja, azt a benyomást keltik az emberben, mintha a könyv belseje ki volna fordítva. E mellett az ilyen aquarelles pergamen kötéseknek még az a nagy hibája is megvan, hogy a festés, minthogy semmi sem védi, gyors kopásnak indul, ha csak nem tartjuk folyton üveg alatt, a mi pedig a könyveknek — bármily díszesek is — soha sem lehet a céljuk. Ujabbban [az angolok úgy segítettek e bajon, hogy az aquarell színeket a födeleket borító vékony s átlátszó hártya alatt papirosra rakták föl, míg a külső felületre csupán az aranyozás került. Ezek az u. n. *vellucent* kötések, melyekből az Iparművészeti Múzeum legutóbbi brit kiállításán láttunk szép példányokat. Feltalálójuk *Chivers Cedrik*.

Ezzel végére értünk azoknak a diszító eszközöknek, melyek jelenleg a könyvet kedvelő közönség rendelkezésére állanak, hogy kedvenceiket méltókép felruházhassák. Befejezésül röviden megemlékezünk azokról a módokról is, melyek újabb időben e diszító motívumok felhasználását irányították.

A modern könyvkötés terén, mint irányító, ujtó munkás, csupán két nemzet az angol és a francia jöhet számításba. *Borgmann* szerint² a két nemzet diszító munkásságában az a legfőbb alapkülönbség, hogy az angol (és a dán) csupán dekorál s a könyv tartalmával nem sokat törődik, míg a francia szereti, ha a fődélen

¹ Wilhelm Schölermann: Neues vom Bucheinband des Auslandes. Zeitschrift für Bücherfreunde 1901/2. évf. I. köt. 107. l.

² I. h.

lévő rajz formái és lényege lehetőleg elárulnak valamit a könyv szövegéből is. Melyik helyesebb a kettő közül? Ezt a kérdést véglegesen eldönteni aligha lehet. A felelet reá mindig egyéni ízlésünktől fog függeni. E sorok írója például, szívesen látja az olyan kötést, mely már külsőleg is jelképezi a tartalom általános hangulatát. Nem szép és finom gondolat volt e például a *La pensée de l'espace* című munkát égszínkének maroquinbe köttetni, melynek stilizált felhőkkel borított előlapján aranyos léghajó lebeg? Csak az a baj, hogy az ily allegorizálás könnyen anecdotá szerű lesz s olyan festői hatásokra törekszik, melyek a szó valódi értelmében vett könyvkötő technikájával ellenkeznek. Ilyenkor a munka, túlbecsülve erejét, oly eszközökkel akarja elérni a kellő hatást, melyek a kötés tartósságán s használhatóságán boszúlják meg magukat. A mily művészi s egyéni ízű a jól felfogott s gondosan elkészített allegorikus, vagy mint *Uzanne* nevezi, beszédes kötés, melynek egyhangú felületén stilizált virágok, madarak, különböző jelvények sőt még emberi alakok is pompáznak, ép oly ízléstelen és erőltetett némely könyvkötő törekvése, hogy egész festményeket varázsoljon könyve táblájára, melyek realiztikus jelenetben adjanak számot a könyv tartalmáról. Két példa legjobban megvilágosítja ezt a gondolatot. Ha *Amand Goethe Faustját Mephisto* stilizált alakjával disziti, ez az embléma határait túl nem lépve, megengedhető; ellenben minden hangulatossága ellenére is furcsán érint *Ruban* mozaikja, melyet *Richepin La Mer* című verskötetén láttunk: hegyektől határolt tenger részlet, mely fölött a felhő borította égen sirályok keringenek. Az e féle, folyton ismétlődő, túlzások következtében ma már sokak előtt egészen hitelét veszítette az allegorikus kötés, úgy hogy azok is, a kik — mint *Uzanne* — ez irány legbuzgóbb előharczosai közé tartoztak, szinte ellenséges álláspontra helyezkedtek vele szemben. Ily módon jelenleg az angol diszító irány uralkodik a bibliofilek s könyvkötő mesterek józanabb részén. Ennek a pusztán dekoratív irányzatnak is megvan a maga nagy veszélye: az unalmasság. Ezt azonban könnyen elkerülhetjük, ha kellőképp ismerjük a külső természetet, mely az új és ötletes motívumoknak valóságos kincses bányája. Különösen a növényvilág tanulmányozására kell súlyt fektetnünk, mert — mint *Faul Kersten* helyesen megjegyzi, — minden jel arra vall, hogy ebből fog kialakulni az egész iparművészet jövődő stílusa.

TÁRCZA.

ÉVNEGYEDES JELENTÉS A M. N. MÚZEUM SZÉCHÉNYI-ORSZÁGOS- KÖNYVTÁRÁNAK ÁLLAPOTÁRÓL

AZ 1904. ÉV I. NEGYEDÉBEN.

I.

A *nyomtatványi osztály* anyaga a lefolyt évnegyedben köteles példányokban 2886 db., ajándék útján 193 db., vétel útján 324 db., letétemény útján 1 db., összesen tehát 3404 db. nyomtatvánnyal gyarapodott. Ezen felül köteles példány címén beérkezett hivatalos irat 336 db., perirat 31 db., alapszabály 262 db., püspöki körlevél 151 db., gyászjelentés 1844 db., zárszámadás 418 db., falragasz 1060 db., másor 600 db., szinlap 2358 db., vegyes 657 db., összesen 7717 db., apró nyomtatvány.

Vételre fordítottatott 2584 korona 43 fillér, 611 márka 50 f. és 66 hollandi forint.

Ajándékaikkal a következők gyarapították a nyomtatványi osztály anyagát: Bács-Bodrogszegi tört. társulat Zombor (4 db.), Bárdos György (2 db.), Berkovics Miklós (2 db.), Breznay Béla, Budai dalárda, Budapest székes főváros statisztikai hivatala, Budapesti kir. orvosegylet, Budapesti Szemle szerkesztősége (4 db.), Conduratu Gregor Bukarest, Csikmegyei Füzetek szerkesztősége Csikszereda, Direction der k. u. k. Haus-Hof-und Staats-Archivs Wien, Doby Antal Homonna, Egri egyházmegyei hivatal, Erdélyi Múzeum-egylet Kolozsvár, Földművelésügyi m. kir. miniszterium. Főrendiházi iroda (8 db.), Gagyh Dénes, Gallovich Jenő (2 db.), Grafikai Szemle szerkesztősége, Hallock-Greenewalt M. Philadelphia, Hazánk szerkesztősége, Herczegprimási iroda Esztergom, Hermann Ottó (2 db.), Horváth Géza, Illésy János (2 db.), Izr. magyar irod. társulat, Kais. Akad. der Wissenschaften Wien, Kele József Szolnok, Képviseelőházi iroda (19 db.), Kereskedelmi

m. kir. miniszterium, Kolozsvár város tanácsa, Kongl. Universitets-biblioteket Upsala, Kováts László, Közgazdasági Közlemények szerkesztősége, Kuun Géza gróf N. I. Németi, László Géza Szegszárd (2 db.), Lehr Albert (2 db.), Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság, Magyar Iparművészeti Társulat, Magyar Jogász-egylet (2 db.), Magyar kir. állami számvevőszék elnöksége, Magyar Múzeum, Magyar kir. közp. statisztikai hivatal, Magyar kir. országos vízépítési igazgatóság, Magyar Nemzeti Múzeum irodája, Magyar Néprajzi Társaság, Magyar Tudományos Akadémia (35 db.), Mahler Ede, Márki Sándor Kolozsvár, Meliorisz N. Eperjes, Munkácsi nőegylet, Oester Ung. Revue szerkesztősége Wien (2 db.), Országos magyar gazdasági-egyesület, Pozsonyi akadémia igazgatósága, Ranschburg Gusztáv, Reiner Zsigmond, Ribay Jenő Kis-Pest (2 db.), Salamin Endre (2 db.), Smithsonian Institution Washington (20 db.), Somlyói Ignác Nagyszöllös, Stadtbibliothek Zürich (9 db.), Statist. Central-Commission Wien (5 db.), Szalay Imre (5 db.), Szent-István-Társulat, Szigligeti-társaság Nagyvárad (3 db.), Temesvár város tanácsa, Tóth Rezső, Vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszterium, Verein für Siebenbürgische Landeskunde Nagyszeben, Zirczi apát.

Nevezetesebb szerzemények: 1. Epistolae Karsilii Ficini. Venetiis, 1495. (81 márka). 2. Osvaldus de Lasco. Sermones peritiles de sanctis. Hagenau 1497. (50 korona.) 3. Illyés András. Megrövidítettett ige. I. rész Nagyszombat. 1691. (20 korona.) 5. Polybios. Historiarum libri V. Venetiis, 1498. (118 korona.)

A könyvtár helyiségeiben 7288 egyén 17910 kötet nyomtatványt, kölcsönzés útján pedig 778 egyén 1157 kötetet használt.

Az elmúlt negyedévben 1136 mű osztályoztatott, a melyekről összesen 1739 czédula készült. Kötés alá készítettett 464 munka 607 kötetben. A köteles példányok átvételére szolgáló helyiségbe 585 csomag érkezett, ugyaninnen 475 levél expediatott, a melyekben 77 elmaradt műnek beküldését sürgette meg. Az 1897: XLI. t.-cz. intézkedései ellen vétő nyomdatulajdonosok ellen peres eljárás megindítása 11 esetben kéretett.

A könyvtár történeti és irodalomtörténeti állandó kiállítását e negyedévben 7 látogató tekintette meg.

II.

A *kézirattár* gyarapodása 73 kézirat, 4 irodalmi analecta és 19 darab irodalmi levél volt.

Az ajándékok közül különösen kiemelendő az a 14 szláv codex, melyet Hodinka Antal ajándékozott a kézirattárnak. Ajándékozott továbbá Pap Károly egy újabbkori kéziratot s Petrovay György 12 irodalmi levelet és 1 analectát.

Vételre összesen 770'60 korona 235 b. márka fordítottatott. Szerzeményeink közül kiemelendő egy 1562. évi formularium, Solidus Kristóf 1594-ben írott műve a cillii grófságról, az 1603—1657-iki erdélyi diaeták iratainak gyűjteménye, egy másik gazdag gyűjtemény Mária Terézia rendeleteiből, Paget János emlékiratainak 6 kötete, Csiky Gergely »Nora« című színművének kézírata s 43 darab újabban szerzett sűgőkönyv Balázs Sándor, Dobsa Lajos, Feleki Miklós, Jakab István, Szigeti József, Tóth Ede, Tóth Kálmán, Vahot Imre, Vahot Sándor stb. kiadatlan eredeti, továbbá Bulyovszkyné, Csató Pál, Egresy Béni, Magyarai Károly, Kis János, Tóth Ferencz és mások kiadatlan fordított színműveivel. A levelestár gyarapodásának nevezetesebb darabjai Liszt Ferencz és Pettenkofen Ágost levelei voltak.

A negyedévi szerzemények feldolgozásán kívül folytatott a levelestár betűrendes átalakítása.

Az évnegyed folyamán 45 kutató 140 kötet kéziratot használt.

III.

A *levéltári osztály* a lefolyt évnegyedben ajándék útján 147, vetel útján 702 darabbal és letétemény útján 3 új családi levéltárnak és egy régebben elhelyezett levéltár kiegészítésére szolgáló küldeménynek még számba nem vett, de több ezer darabra tehető anyagával gyarapodott.

A megvásárolt darabok vételára 7223 K. 05 fillért és 236 M. 25 fillért tesz ki.

A törzssanyag gyarapodásából 42 eredeti és 14 másolat esik a középkori iratok, 535 db. az újabbkori iratok, 9 db. a nemesi iratok, 56 db. a csehíratok csoportjára és 193 db. az 1848/49-es gyűjteményre.

Ajándékaikkal Földi Doby Antal nyug. m. kir. sőtárnok Homonnáról, Dr. Illéssy János, az orsz. levéltár kezelési hivatalának főigazgatója, Mukics Ernő volt országgyűlési képviselő és Pecsovay György jász-nagykőrösi földbirtokos, örök letéteményeikkel a Gosztony család, Hertelendy Ferencz Zala vármegye főispánja, kölcsei Kende Béla csekei földbirtokos és Kölcsey István cs. és kir. kamarás, huszárcapitány gyarapították gyűjteményünket.

Ez újabb gyarapodásból említésre méltók első sorban középkori okleveleink csoportjának szerzeményei, melyek közül 18 db. a Libercsey családra, 5 db. az Orczyakra vonatkozik. Az újabbkori iratok között egy 217 dbra menő gyűjtemény a szandai Sréler családra vonatkozó iratokat foglal magában, köztük számos eredeti levelet Forgách Ádámtól, a XVIII. századi jeles hadvezértől. Egy másik nagyobb, árverés útján megszerzett gyűjte-

mény 17 db. középkori iraton kívül, melyekből 6 db. a Berzeviczy családra vonatkozik, 1 db., XVI., 185 db. XVII. századi és 31 újabbkori elsőrangú köztörténeti fontosságú iratot foglal magában, legnagyobb részét Beck-Widmonstetter Lipót és Kronos Ferencz osztrák történetírók hagyatékából. A cenzura történetéhez járul érdekes adalékokkal egy 77 dbból álló gyűjtemény, mely az 1745/48. éveket öleli föl. A XIX. századi anyag becse- sebb gyarapodásai gróf Széchenyi István 1831 szept. 20-iki levele Metternich herceghez, melyben a Világ című munkáját figyel- mébe ajánlja; és Deák Ferencznek az országgyűlésről 1834 május 29-én sógorához írt levele, melyek az előző évnegyedben megszer- zett levelekkel együtt e kor reform mozgalmainak történetét vilá- gítják meg új adatokkal.

Nemesi irataink újabb szaporúlatai: 1. a Beecz család 1456-iki címeres levelének és a festett címerképnek másolatai (2 db.), 2. a Dessewffyék 1525-iki címerének másolata, 3. 1598. aug. 19. Prága, Huszár Ferencz címeres levele Rudolftól, 4. 1772 június 24. Bécs, Wellesli Nikolich Theodozius római sz. birodalmi címeres levele Mária Teréziától, 5. 1791 február 10. Bécs, Károly címeres levele II. Lipóttól, 6. 1795 június 25. Bécs, báró Tous- saint Károly magyar morgenatusi oklevele I. Ferencztől, 7. 1807 aug. 21, Veszprém vármegye bizonyítványa Nagy Lázár nemes- ségéről, 8. 1826 szept. 15. Veinsierl, báró Paumgarten Miksa Zsigmond címereslevele I. Ferencztől.

Czéhírataink csoportja számára megszereztük a körmöcz- bányai mészáros czéh iratait, melyek az 1648—1866 évekből 9 nagyobb és 46 kisebb czéhíratot foglalnak magukban.

A levéltár legbecselesebb szerzeményei ez évnegyedben az 1848/49-iki szabadságharczra vonatkozó gyűjteményt gyarapí- tották oly fontos politikai tartalmú iratokkal, a minők megszer- zésére a legritkább esetekben nyilik alkalom. Ezek között van a tervezete annak az előterjesztésnek, a melyet az 1848-iki magyar miniszterium a horvát lázadás ellen teendő intézkedések ügyében június 2-ik felében a magyar képviselőházban készült benyújtani; a gróf Batthyany Lajos által aláírt és Széchenyi István által láttamozott tervezet Kossuth Lajos sajátkezü betoldásaival van ellátva, továbbá Bemnek 1849 aug. 10-én és Csányi Lászlónak 1849 aug. 11-én Kossuthhoz írt levele, valamint a Görgey és Kossuth között aug. 11 és 12-én váltott két levél, melyek a főhatalomnak Görgeyre való átruházása előzményeit tárják fel az utókor előtt, s végül gróf Andrássy Gyulának egy 1849 szept. 7-én kelt és egy keltezetlen levele Kossuthhoz. Az 1848/49-iki kiáltványok gyűjteménye is értékes darabokkal gyarapodott egy 54 dbból álló gyűjtemény által, mely jobbára kassai nyomtatvá- nyokat foglal magában. S megemlíjtük még a nagykúnsági honvéd-

egylet 1861—1869. évi iratainak 125 dbot kitevő gyűjteményét, mely ajándék útján került hozzánk.

A családi levéltárak sorozata a kövesszarvi Goszthony, a Hertelendi és Vindornyalaki Hertelendy és a Kölösey Kende családok levéltáraival gyarapodott; a korábban elhelyezett levéltárak közül a Kolosy család levéltárához kaptunk több száz db. iratot tartalmazó újabb kiegészítést.

A lefolyt évnegyedben 90 kutató 9939 iratot és 255 db. nyomtatványt használt. Külső használatra kikölcsönöztünk 171 db. iratot és 4 db. pecséthasonmást.

A törzsanyag újabb szaporúlatainak feldolgozásán kívül folytattattott a középkori anyag czédulázása s megkezdett Kossuth Lajos iratainak revidálása.

A családi levéltárak közül teljesen rendezettek a Ghyczy, Hertelendy, Kubinyi és Szerdahelyi családok levéltárai. A Ghyczy család levéltára a XIII. századból 3, a XIV. századból 7, a XV.-ikből 39, a XVI.-ikből 41 db. eredeti középkori oklevelet és 14 másolatot, 272 db. XVI. századi mohácsi vész utáni, 871 db. XVII., 3677 db. XVIII., 2033 db. XIX. századi iratot, 49 db. genealogiai táblát és jegyzetet, 15 rajzot, 5 halotti czímert és sírfeliratot, 111 db. elenchust, összesen 6972 darabot,

a Hertelendy család levéltára 2 db. XVI. századi mohácsi vész utáni, 1 db. XVII., 161 db. XVIII., 532 db. XIX. századi iratot, 10 db. genealogiai táblát és jegyzetet, 9 rajzot, 2 elenchust, összesen 713 darabot,

a Kubinyi család levéltára a XIII. századból 6, a XIV.-ikből 111, a XV.-ikből 241, a XVI.-ikből 65 db. eredeti középkori oklevelet és 3 másolatot, 87 db. XVI. századi mohácsi vész utáni, 324 db. XVII., 262 db. XVIII., 2 db. XIX. századi iratot, 4 genealogiát és 2 elenchust, összesen 1107 darabot,

a Szerdahelyi család levéltára 1 db. XIV. századi eredeti oklevelet, 6 db. XIV—XV. századi oklevél másolatát, 16 db. XVI. századi mohácsi vész utáni, 260 db. XVII., 3133 db. XVIII., 2818 db. XIX. századi iratot, 18 db. rajzot, 5 db. térképet, 203 db. genealogiai táblát és 345 db. elenchust, összesen 6805 darabot foglal magában.

Végül, mint már az előző évnegyed végén jelentettük, elkészült, és gondos felülvizsgálat után tisztázás alá adatott a Szent-Ivány család levéltárának lajstroma, mely 14 db. XIII. századi, 27 db. XIV., 79 db. XV., 7 db. XVI. századi mohácsi vész előtti, 80 db. XVI. századi mohácsi vész utáni, 289 db. XVII., 1984 db. XVIII., 2386 db. XIX. századi iratnak, 17 térképnek, 31 genealogiai táblának és jegyzetnek és 21 levéltári lajstromnak kivonatát, összesen 4935 regestát foglal magában.

IV.

A *hírlap-osztály* gyarapodása. *a)* Köteles példányokból: kimutatással csomagokban 5976 szám, számokban 214 évf. 15062 szám. *b)* Ajándék Kürthy Gyula úrtól Noviny 1850. 2 évf. 52 szám. *c)* Vásárlás Thurzó Ferencztől kiegészítések 8 kor. 5 évf. 62 szám, Mikutól román lapok 110 kor. 1855—71-ig lapok 10 évf. 702 szám. Összesen 231 évf. 21,854 szám.

Az évnegyed folyamán a könyvtárban 940 egyén 2062, használat házon kívül 23 egyén 45 kötetet. Összesen 963 egyén 2107 kötetet használt.

Czéduláztatott 65 hírlap és 561 évfolyam, átnézetett 231 hírlap 21,854. Kötés alá adatott 462 darab hírlap; a könyvkötőtől visszaérkezett 169 kötet hírlap; ezért fizettetett 524 korona 80 fillér.

A köteles példányok, melyek kimutatással (csomagokban) beérkeztek, a gyarapodási könyvbe irattak és a nyilvántartási lapokra vezetettek; ezeken kívül a számonként beérkezett hírlapok is összegezve hetenként beirattak, betűrendbe osztályoztattak és elhelyeztettek. A csomagküldeményekben hiányzó hírlap-számok azonnal reclamáltattak és ezek is följegyztettek.

A BUDAPESTI MAGYAR KIRÁLYI TUDOMÁNY- EGYETEM KÖNYVTÁRA 1902-BEN.

A budapesti m. kir. egyetemi könyvtár 1902. évi állapotáról dr. *Ferenczi Zoltán* a következő jelentést terjesztette a n. m. vallás és közoktatásügyi miniszter ur elé:

A budapesti m. kir. tudomány-egyetem könyvtárának 1902. évi működéséről és állapotáról szóló igazgatói jelentésemet mély tisztelettel a következőkben teszem meg:

E jelentésem az előbbiekhöz képest valamivel később jelenik meg s később jelenik meg pár hónappal az 1902. évi könyvtári gyarapodás jegyzéke is. Mindkettőnek oka ugyanegy, t. i. az, hogy Nagyméltóságod elrendelvé a nyomdai költségeknek az illető egyetemi intézetek általi fedezését, én oly kérést adtam be, hogy a tisztán hivatalos természetű nyomtatványokat igenis fedezze a könyvtár pénztára; de az évi gyarapodási czimjegyzék kiadását továbbra is méltóztassék Nagyméltóságod a könyvtár megterhelése nélkül eszközöltetni, mint előbb, a következő okokból: a gyarapodási czimjegyzék kiadása eddig sohasem terhelte a könyvtári átalányt, továbbá nem szorosan véve hivatalos kiadvány, hanem az egyetem és közönség tudományos céljait szolgáló általános érdekű nyomtatvány, a szűkre szabott átalányt aránytalanul megterheli, holott a jelenleginek fölemelése érde-

kében ismételt fölterjesztések történtek, eddigelő azonban eredmény nélkül. A kérdés máig eldöntetlenül maradván, tovább e gyarapodási jegyzék kiadását halaszthatónak nem véltem. Szerencsés volt azonban könyvtárunk elérni azt, hogy az egyetemi hallgatók által fizetett könyvtári illeték már 1903-ra teljes összegben vétessék fel a költségvetésbe s így az 1903-ki, még meg nem szavazott költségvetés az egyetemi könyvtári átalányt 4000 koronával többre vette fel az új ügyviteli szabályzat 7. §. c) pontja végrehajtása céljából.

Itt van helye annak, hogy pár szóban legalább említsem könyvtárunk helyzetét az egyetemi hallgatósággal és közönséggel szemben, tekintve a nem csekély számú és éppen nem igazságos támadásokat, melyek időnkint a hírlapokban olvashatók. Az olvasóteremre s általában a könyvtárra vonatkozó főbb megjegyzések a következők: az olvasóterem nem elég nagy, azért a hallgatóságnak várnia kell, hogy bejuthasson, nincs benne elég könyv s a belső teremből való kihozásra sokáig, esetleg egy napig is kell várni, a kiszolgálás nem elég gyors és az olvasóterem nincs elég ideig nyitva, a katalógus nyomtatott köteteinek átnézése sok időt vesz igénybe, nem kap mindenki elég szabadon ki könyvet. Ezekre a válasz a következő: Az olvasóteremben volt 102 hely eredetileg; ezeket már évek óta 124-re szaporítottam; több helyet csinálni nem lehet, hacsak minden munkásságot meggátolni nem akarunk, s az a megjegyzés, a melyet egy támadásban olvasni lehetett, hogy célszerű berendezéssel ugyane teremben 600 hely is volna létesíthető, komolyan nem vehető. Emellett azonban igaz az, hogy az olvasóterem kicsiny, mert mikor az épület megnyílt 1876-ban, volt 2532 hallgató s az 1902/3-ik év I. felében volt 6277 hallgató; tehát az egyetem ily növekedéséhez az olvasóterem nem épült és még kevésbé volt ilyennek tervezve, mikor a hallgatók száma 2200 körül volt. E bajon tehát csak új olvasóteremmel, esetleg termekkel lehet segíteni, melyeknek körülbelől 5—600 olvasót kellene együtt befogadniok; valamint csak a könyvtárépület kibővítése fog a könyvtár összes egyéb bajain is segíthetni; mert az egész épület ma már szűk. Ugyanezek az olvasótermek fognak segíteni a panaszok többi részén is; mert akkor szakszerűen fog lehetni a termeket berendezni s a közönség gyorsabban jut nagymennyiségű könyv használatához. Viszont szükséges volna egy olvasótermet a tudományos kutatóknak berendezni, akik egyszerre számos könyvet óhajtanak használni; mert noha most is kikaphat bárki több könyvet is egyszerre, a komoly munkában már csak a hely szűke, a szomszéd olvasó tulságos közelsége is meggátolja a dolgozót. Abban, hogy valaki nem elég gyorsan jut a kért könyvhöz, a könyvtár több módon próbált segíteni. Így első sorban is azzal, hogy megnyitotta a kutatók számára a hivatali helyiséget és főleg azzal, hogy újabban legalább senkit, aki ide fordult, el nem utasított anélkül, hogy segíteni rajta ne próbált volna; de a legfőbb nehézség oka ebben is a könyvtár helyisége. Ugyanis egy-

egy könyv kihozatala egész kis utazással jár, 8—10 perczet vesz igénybe, holott 2—3 percznél nem volna szabad több időbe kerülnie; de ezen gyökeresen segíteni csak egy teljesen korszerű s e célra berendezett épülettel lehetne, mely éppen ezeknek az igényeknek volna megfelelő; azonban ha az épület kibővítése szakszerű irányban fog történni, a bajon már csak az is segíteni fog.

De való az is, hogy bizonyos igények kielégíthetetlenek lesznek jövőre is. Első sorban is mindig lesznek, akik a nyitvatartás idejével elégedetlenek maradnak. Jelenleg a könyvtár nagy olvasóterme nyitva van 9—12-ig és d. u. 3—8-ig, a hivatal s a hírlapok és folyóiratok helyisége 9—2-ig és 3—6-ig; tehát minden helyiség 8 óra hosszát. A tapasztalás azt mutatja, hogy 12—2-ig és estve 8 után nálunk senki vagy igen kevesen keresik és keresnék fel a könyvtárt, tehát 8—9-ig és 2—3-ig volna az a két óra, melyet még hozzá lehetne a mostaniakhoz adni, a mit lehetne is, hiszen lehetne még többet is. ez csak személyzetkérdés; azonban ekkor is volnának bizonyára olyanok, kik estve 8 után vagy reggel 8 előtt óhajtanának valamit sürgősen keresni.

Éppen így lehetetlen lesz a czímtárak kérdésében is a várokozást mindenben kielégíteni. Jelenleg az egyetemi könyvtárnak van általános betűrendes czédula és betűrendes czédula-szakczímtára, a külön czímtárakon kívül. Emellett a szakczímtári gyarapodást, 1877 óta, a könyvtár kiadja évenként; ki van adva az egész kéziratár és kodexek czímtára is. Már most igaz az, hogy aki a könyvtár szakczímtárait át akarja tanulmányozni, annak 1877 óta az összes köteteket át kell néznie; de erre más mód nincs és nem is lehet; hiszen mindenütt csak évi gyarapodást nyomtatnak ki, maga a német és francia könyvpiacz is, melyek a legjobb évi czímtárakat készítik, ilyeket adnak s a több évet összefoglaló kötetek csak számos évvel utóbb jelennek meg. De a ki még annyi tanulmányra is sajnálja idejét, hogy 20—25 kötetnek az öt érdeklő részét legfőlebb egy órai munkával áttanulja, az csak azt bizonyítja be, hogy komoly tudományos célja nincsen. Mert minden pl. 10 évfolyamról újra összesített gyűjtő czímtárt nyomtatni ki, s az eddigiokről összefoglalva ugyanazt tenni lehetne s valami nagy munka nem is volna; de rendkívül költséges volna miatt tudunkal sem sehoh sem tettek vele próbát. Egyébiránt e hiányon is úgy segítettem, hogy az eddig megjelent nyomtatott czímjegyzékekből szakok szerint kötettem be öt példányt az olvasóterem számára. E nyomtatott czímjegyzékek így is nagy pénzbe kerülnek s a költséggel hasznuk arányban alig áll; mert aki tudományyal akar foglalkozni, szakja irodalmát úgyis máshonnan, másképpen kell összeállítania s a könyvtárba csak azért megy, hogy megtudja, mi van meg belőle, amit nyomtatott czímjegyzék nélkül is könnyen megtudhat. Ezért is ennek tudatában sem a British Museum, sem újabban a Bibliothèque Nationale nem szak-, csak betűrendes czímtáraikat nyom-

tatták ki, sőt a szakberendezés iránti régi törekvés és követelés is apadóban van.

Az, a ki maga nem tudja a könyvtárban mit kell keresnie, hanem ezt a könyvtártól kívánja megkérdezni: az lehetetlen feladatot kíván és ahol a közönség kezén betürendes czimtár van, ez csak arra való, hogy kiki maga keresi ki a könyvet és így a hivatalnokokon könnyít vele; de természetesen minden esetben tudnia kell, hogy mit akar keresni. Ezen segítni, a közönséget szakszerű felvilágosítással ellátni csak egy mód volna megközelítőleg, az, ha minden tudományszakra külön-külön hivatalnok állna a közönség rendelkezésére. Ekkor bemehetne a tájékozatlan kutatni akaró s szólhatna így: én ezzel és ezzel akarok foglalkozni, kérek utasítást és könyveket. Ámde még ez is csak általános tájékoztatásra vonatkozhatik; mert ma a külön szakkérdések a legrészletesebb szakismeretekben oly tájékozást kívánnak, hogy oly hivatalnok, aki mindenben a tudományos kutatni akarónak rendelkezésére állhasson és segíthessen, teljes lehetetlen. Eszerint olyat állítani, hogy mert ily szaktájékozást nem mindenben nyerhetni a könyvtárban és ez már számos tudományos generációt tönkretett, a mint ezt valaki írta, könyvtárunkat is bele-sorolva, kevés lelkiismeretességre mutat.

Arra nézve, hogy nem mindenki kap elég szabadon ki könyvet, ebben van valami igaz; de egyfelől éppen alólírt tette bele az új szabályzatba, hogy indexe letevése mellett bármely egyetemi hallgató vihessen haza is könyvet s ha ezt nem oly arányban teszik, mint tehetnék, nem a szabály az oka; másfelől pedig, aki nálunk valaha könyvtárt vezet, tudhatja, hogy a mi közönségünk egy rész, mily nehézkés, sőt megbízhatatlan a könyvek visszaszolgáltatásában. Ha tudnák az illető panaszkodók, hogy olykor tíz megintésre és házhoz küldésre is szükség van, míg a kivett könyvet vissza lehet kapni s néha még így sem sikerül: azok talán jobban megválogatnák a panasz és vád szavait. Hiszen könnyebb valamit megadni, mint megtagadni. És ha tanuik volnának az illetők, hogy a legtartósabb kötésekkel ellátott művek alig félév alatt milyekké válnak az olvasóteremben a használat következtében, talán kiméletesebbek volnának vádjaikban. Nekünk még nagyon sokat kell haladnunk a közvagyon kimelésében s e tekintetben Németországra való minden hivatkozás korai. Olvasni kell csak a műegyetem rector magnificusa szavait, melyekben arról a szükséges intézkedésről emlékszik meg 1902/3-iki beszámolójában, hogy a könyvtár látogatására nézve arcképes igazolványokat kellett behozni. Amint tehát a fentebbiekben kifejtettem, a bajokon és panaszokon még egy esetleg pár olvasóteremmel, az épület szakszerű kibővítésével lehet és kell segíteni s ezzel az indokolt bajok megszünnének; az indokolatlanokon segíteni nem szükséges. Természetes az is, hogy e panaszok legtöbbször könyvtárunkat érik. Ennek főoka az, hogy ezt használják nemcsak legtöbben, hanem

többen, mint összes nyilvános könyvtárunkat együttvéve. A kinek nagyobb mennyiségű, szakszerűbb könyvgyűjtemény kell, az többnyire könyvtárunkat keresi fel és kell fölkeresnie. Ebből azonban természetesen következik, hogy könyvtárunkban kell oly helyzetet létrehozni, hogy a jogos igényeket ki lehessen elégíteni úgy, mint a fentebbiekben körvonaloztam.

Könyvtárunk személyzetének ügyeiben a következő változások történtek:

1. A könyvtár-őrök és tisztek magasabb korpótléka a könyvtári szervezeti szabályzat módosított 8. §-a alapján folyósítottatott 36.306/902. vkm. sz. a. 2. Dr. Máté Sándor, első ór 45.154/902 vkm. sz. alatt a VII. fiz. oszt. első fokozatába lépett elő; magasabb négy korpótléka fejében 1600 korona utalványoztatott ki 54.532. vkm. sz. a.; végül az ötödik korpótléka is folyósítatott 64.935/902. vkm. sz. a. 3. Dedek Crescens Lajos I. oszt. tisztnek ő Felsője legkegyelmesebben a könyvtárőri czímet és jelleget adományozta 85.114/902. vkm. sz. a. 4. Dr. Dézsi Lajos II. oszt. tiszt a IX. fiz. oszt. első fokozatába lépett elő 8.649/902. vkm. sz. a. 6. Tetzl Lőrincz, III. oszt. tiszt a X. fiz. oszt. első fokozatába lépett elő 16.115/902. vkm. sz. alatt.

A szolgaszemélyzetben a következő változások történtek:

a) A múlt évben elhunyt Misell Jakab szolga helyébe 3.466/901 —2. rectori szám alatt Pintér József neveztetett ki egyelőre egyévi probaidőre. A kinevezés 20.958/902. vkm. sz. a. megerősített; b) Deim István kapus 4771/901—2. rectori szám alatt az altisztek második fizetési fokozatába lépett elő, mely előléptetés 43.350/932 vkm. sz. a. megerősített; c) a ruhatári napszamos díjazására 1902. évi július és augusztus hónapokra 2 korona napidíj utalványoztatott 44.150 vkm. sz. a.

A könyvtár bevételei tettek 1902-ben 29.000 koronát az állami átalányból, továbbá egyéb bevételekből (pénztármaradvány 1901-ből, időközi kamatok, beiratási és könyvtárilleték) 10.165 korona 37 fillért, összesen 39.165 korona 37 fillért. Ez összeg részben a fennálló kötelezettségek törlesztésére, nagyobb részben pedig új beszerzésekre fordított. A lefolyt évben könyvtárunk vétel útján szaporodott 2983 kötettel, ajándék útján 1663 kötetten és füzetten. E rendes évi gyarapodás tehát összesen 4646 kötetet tesz. Ehhez járul a Dr. Horváth Dezső kir. táblai bíró özvegye által ajándékozott könyvtár 168 kötetten, Dr. Elischer Adolf fővárosi orvos úr adománya 187 kötetten s végül a Budapesten főnállott Franciaakör (Cercle Français reánk maradt könyvtára 510 kötetben. Ezekkel együtt az 1902. évi gyarapodás 5511 kötet.

Könyveket ajándékoztak: a) Hatóságok, intézetek, testületek és szerkesztőségek. M. Orsz. Képviselőház, M. kir. kormány. Cs. és kir. közös kormány, Amerika Egyesült Államok kormánya, Argentí-

nia köztársaság kormánya, francia, indiai, mexikói, olasz, orosz, osztrák és román kormányoktól, továbbá az alsó-ausztriai, bosznia, cseh, dalmátiai, felső-ausztriai, galicziai és morvaországi tartományi kormányoktól; Fehér, Hunyad, Szabolcs és Szilágy vármegyéktől; Budapest székesfőváros, Kolozsvár, Ogulin, Senj, Sepsi-Sz.-György, Temesvár, Varasd, Vukovár, Zágráb, Zimony városoktól és Péczel községtől, továbbá: Boston, Buenos Ayres, Mexiko és Rosario de Santa Fé városoktól, M. kir. állami rendőrség főkapitányától, Cs. és kir. hadilevéltártól, M. kir. állományomdától, M. kir. államvasutak igazgatóságától, M. kir. központi statiszt. hivatalától, Budapest székesfőváros statiszt. hivatalától, K. u. k. statistische Central-Commission-tól, osztrák statiszt. hivatalától; Esztergomi és kalocsai érseki egyházmegyéktől, Magyar cisztercita-rendtől, M. Tud. Akadémiától, Académie royale de Belgique-től, Reale accademia dei Lincei-től, Budapesti és miskolci keresk. és iparkamráktól, Aradi első takarékpénztártól; Múzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelősége, Múzeumok és könyvtárak orsz. tanácsa. M. Nemzeti Múzeum, Székely Nemzeti Múzeum (Sepsi-Szt.-György), Nagybányai Múzeum-Egylet, Honti Múzeum, Orsz. képtár, Bács-Bodrog vm. történelmi társulat, Nagyvárad Szigligeti-Társaság, Franklin-társulat, Izr. irod. társulat, Magyar jogászegylet, Orsz. magy. gazdasági egyesület. Magyar mérnök és építész-egylet, Szent-István-Társulat, Szent-Imre önképző-egylet, M. kir. földtani intézet, Meteorologiai és földmágnességi m. kir. közp. intézet, Természettud.-Társulat, Haynald-Observatorium (Kalocsa), Budapesti egyetemi növénykert, Magyar Aëro-Club, »Csak szorosan« egylet, Budapesti nemzetközi gyermekvédő congressus, Stefánia-gyermekkórház, Budapesti tud.-egyetemi orvostan-hallgatók segély-egylete; továbbá: U. S. Department of Agriculture, Commission impériale de Russie à l'Exposition universelle de Paris 1900, Verein für siebenbürg. Landeskunde (Nagy-Szeben), Matica Srpska, Société d'histoire econtemporaine (Paris), Central-Bureau der internat. Erdmessung (Berlin), Comité international des poids et mesures (Paris) Association géodésique internationale, Smithsonian Institution, Asiatic Society of Bengal, Geograph. Society America, Société des antiquaires du Nord, Geological Survey of Canada, Pathological Society (London), Norwegivn North-Atlantic Expedition, Cammissioner of Education, John Hopkin's Hospital (Baltimore), Verband oesterreich. Gastwirte und Gasthofbesitzer. — A könyvtárak közül: Bibliothèque de Besançon, John Crerar Library (Chicago), Frankfurti városi könyvtár, Müncheni bajor kir. udvari és államkönyvtár, Stockholmi egyetemi könyvtár, Strassburgi császári és egyetemi könyvtár. — A szerkesztőségek közül a következők: Alkotmány, Aradi Közlöny, Néppárti Ujság, Pester Lloyd, Pesti Hírlap, Pesti Napló, Veszprém vármegye, Vasárnapi Ujság és Politikai Ujdonságok, Ország Világ, Kakas Márton, Borsszem Jankó, Üstökös, Bolond Istók, Budapesti Közlöny, Orsz. Törvénytár,

Jogtud. Közlöny, Büntetőjog Tára, Orsz. középiskolai Tanáregyesületi Közlöny, Archaeologiai Értesítő, Erdélyi Múzeum, Turul, Magyar Nyelvőr, Corvina, Magyar Szemle, Politikai Szemle, Magyar Zsidó Szemle, Magyar Sion, Magyar Orvosi Archivum, Gyógyászat, Gyógyszerészeti Hetilap, Gyógyszerészeti Közlöny, Zenelap, Zenevilág, Magyar Ipar, Magyar Iparművészet, Technologiai Lapok, Magyar Nemzetgazda, Religio-Vallás; továbbá számos fővárosi és vidéki politikai, tudományos és szépirodalmi lap részéről érkezett tiszteletpéldány. A külföldi szerkesztőségek közül: Aarboger, Bollettino delle pubblicazioni Italiane, Chronique de France, Leopoldina (Halle a/S), Salesianische Nachrichten (Turin), Wiener Zahnärztliche Monatsschrift. — *b)* A magyar egyetemek és felsőbb tanintézetek közül: Budapesti egyetem, Budapesti egyetem rectori hivatala, Budapesti egyetem bölcsészeti kara, Kolozsvári egyetem, Egri érseki joglyceum, Kecskeméti ev. ref. jogakadémia, M. kir. állatorvosi főiskola, Pozsonyi állami tanító-képző, Brassói ev. gymnasium. Azonkívül a beérkezett 217 db iskola értesítő egy részét közvetlenül az illető intézetek küldték be, másik részét a nagym. vallás- és közokt. m. kir. miniszterium útján kapta a könyvtár. — *c)* A külföldi egyetemek közül; Athen, Basel, Bern, Bonn, Catania, Coimbra, Edinburgh, Greifswald, Grenoble, Halle-Wittenberg, Harvard University, John Hopkins University, Jassy, Jurjev (Dorpat), Kopenhága, Königsberg, Krakó, Lausanne, Lyon, Marburg, Montpellier, Odessa, Páris, Scuola super. di agricoltura in Portici, Prága, Princeton University (New-Jersey), Toulouse, Tübingen, Utrecht, Wien. — *d)* A magánosok közül: Ábrányiné Katona Klementin (Budapest), Amberg Emil (New-York), Gr. Apponyi Sándor (Lengyel), Dr. Árkövy József egyet. tanár (Budapest), Balch Edwin Swift (Philadelphia), Almási Balogh Lóránd (Budapest), Dr. Baranyai Béla (Pécs), Berendy, Bihar Jenő Budapest, Bubits Zsigmond püspök (Kassa), Cantacusino G. Gr. (Bukarest), Chélu Bey, Czeizel Gábor (Nyitra), Dévay József, Dr. Dézsi Lajos (Budapest), Ifj. Entz Géza (Budapest), Fejér Ipoly főapát (Pannonhalma), Dr. Ferenczi Zoltán egyetemi könyvtárigazgató (Budapest), Dr. Ferenczy Árpád (Budapest), Fest Aladár (Fiume), Fülöp Jenő tanárjelölt (Budapest), Gassner (Besztercze), Gielkens Émile (Hasselt, Belgique), Goppelsroeder Friedr. (Basel), Gronau K. Th. E. (Hagen i. W.), Gulyás Pál (Budapest), Hajnóczy R. József (Lőcse), Dr. Hegedüs István egyetemi tanár (Budapest), Horton-Smith (London), Dr. Horváth Ödön (Eperjes), Dr. Huszár Vilmos (Budapest), Illésy János (Budapest), Jorga Nic. egyetemi tanár (Bukarest), Jusinus (Budapest), Kadlec Kar. (Prága), Kalecsinszky Sándor (Budapest), Károly János kanonok (Székesfehérvár), Koller János (Árad), Koncz József (M.-Vásárhely), Dr. Kováts Gyula egyet. tanár (Budapest), Dr. Körösy József (Budapest), Dr. Kunz Jenő (Kolozsvár), Láng Nándor (Budapest), Lippich Elek (Budapest), Löw Immanuel (Szeged), Lunstedt (Stockholm), Mac Donald Arthur (Washing-

ton), Máday Adolf, Márffy Ede (Budapest), Dr. Márki Sándor (Kolozs-vár), Dr. Máté Sándor (Budapest), Merck E. (Darmstadt), Meyer Chr. Staats-Archivar (München), Mieck P. (Berlin), Mira G. M. (Palermo), Moese Gusztáv (Brassó), Mommsen Theodor (Berlin), Mutze Oswald, Nagy Lajos (Kolozs-vár), Nagy László (Budapest), Némäti Kálmán (Budapest), Niesen Max v. (Wiesbaden), Pálffy Gyula (Budapest), Pálfi Márton (Kolozs-vár), Dr. Papp Dezső (Budapest), Pertl András (Budapest), Pongrácz Elemér szerkesztő (Ipoly-ság), Praun Joh. (München), Reinhard J., Révész Géza, Réz Mihály (Budapest), Rieger Wilh. (Graz), Robinson Charles Alex. (Princeton), Schatz Dezső Schlesinger F., Schmall Lajos (Budapest), Seemann kiadó (Leipzig & Berlin), Sennowitz Adolf (Budapest), Soulsby Basil (London), Stjenberg Nils, Szabó József (Arad), Szalay László (Budapest), Szemere Miklós (Budapest), Téglás Gábor (Déva), Dr. Than Károly egyetemi tanár, Tihanyi Mór, Tóth Mike (Kalocsa), Turchanyi Elemér szerkesztő, Vadász Imre (Budapest), Vajda Ödön zirczi apát, Dr. Vécsei Tamás egyetemi tanár, Villa Pietro őrnagy (Trieszt), Vusio E. M. (Wien), Dr. Walter Gyula (Budapest), Welcker Adair (San-Francisco), Welwart Béla (Budapest), Wiklund K. B. (Upsala), Zarándy Á. Gáspár (Budapest), Zimmert K. (Nikolsburg).

A külföldi könyvtárakkal és tudományos intézetekkel való érintkezéseinkről a következő jegyzék szól: Az admonti Stifts-Bibliothek, Cs. és kir. udvari könyvtár (Wien). Cs. és kir. egyetemi könyvtár (Wien). Cs. és kir. közös pénzügyminisztériumi levéltár (Wien). Berlieni kir. könyvtár. Czernowitzi egyetemi könyvtár. Frankfurti Rothschild-könyvtár. Göttingeni egyetemi könyvtár. Gráci egyetemi könyvtár. Hallei egyetemi könyvtár. Krakói Jagello-egyetemi könyvtár. Lembergi egyetemi könyvtár. Lipcsei egyetemi könyvtár. Müncheni b. kir. udvari és államkönyvtár. Müncheni egyetemi könyvtár. Strassburgi csász. egyetemi és orsz. könyvtár.

I. TÁBLÁZAT.

Az egyetemi könyvtár köz-olvasótermét látogatók foglalkozási ág szerinti kimutatása az 1902. évben.

	Január	Február	Márczius	Április	Május	Június	Szeptember	Október	November	Deczember	Összesen
Jog- és államtud. hallgató	87	65	29	32	18	4	658	464	131	55	1543
Orvostanhallgató	15	15	10	2	1	—	135	53	26	7	264
Bölcészethallgató	30	36	17	5	10	3	462	206	64	21	854
Gyógyszerészhallgató	—	—	—	—	—	1	—	1	—	1	3
Hittanhallgató	—	—	—	3	—	—	3	—	—	—	6
Műegyetemi hallgató	19	10	8	2	2	1	65	63	29	17	216
Közép- és szakisk. tanuló	—	—	2	—	—	—	27	65	5	1	100
Állatorvostanhallgató	1	—	—	—	—	—	7	7	1	—	16
Jog- és államtud. szigorló	2	4	—	1	1	2	21	4	—	6	41
Orvostani szigorló	—	—	—	1	—	—	3	3	—	—	7
Bölcészeti szigorló	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ügyvédjelölt és joggya- kornok	9	4	8	7	1	8	44	23	17	5	126
Tanár- és tanítójelölt	2	2	1	1	—	2	8	1	2	2	21
Magánzó	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
Hivatalnok	4	2	6	5	4	5	16	24	8	5	79
Hírlapíró és író	—	1	—	—	—	1	1	2	1	—	6
Tanár és tanító	2	2	1	2	3	1	6	7	6	2	32
Ügyvéd	1	2	3	2	3	2	2	3	2	2	22
Orvos	1	—	1	1	—	—	1	2	4	—	10
Lelkész	1	1	—	1	1	—	—	—	—	—	4
Katonatiszt	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Kereskedő	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	2
Mézőnök	3	2	—	—	—	1	2	2	3	1	14
Művész	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Vegyész	—	—	—	—	—	—	—	6	1	—	7
Műiparos	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2
Gazdász	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1
Közigazg. tanf. hallg.	—	5	1	—	—	—	—	—	—	—	6
Gyógyszerész	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Állatorvos	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen	177	151	87	66	45	31	1462	938	300	127	3384

A 3384 látogatási jogosultsággal bíró olvasó 63,422 ízben vette igénybe az olvasótermet és itt 67,551 művet használt. Az erre vonatkozó részletes kimutatás a II. táblázatban foglaltatik.

II. TÁBLÁZAT.

Az egyetemi könyvtár köz-olvasótermének forgalma
az 1902. évben.

Hónap	Olvasók összege	A használt művek szakok szerint									A használt művek összege
		A.	B.	C.	D.	E.	F.	G.	H.	I.	
		Hittudom.	Jogtudom.	Allamtud.	Orvostud.	Mathem. és term.-tud.	Bölcsészet- és nevel.-tud.	Történelmi és földr.-tud.	Nyelvészet és irodalom	Egyet. encycl. és vegyesek	
Január	6200	22	2261	825	888	637	141	560	899	504	6737
Február ...	7750	15	3349	1023	827	566	174	635	1143	563	8295
Márczius ...	5860	16	2358	762	646	436	163	443	747	438	6009
Április	6365	10	3131	956	595	388	162	494	724	427	6887
Május	5610	11	2784	800	606	434	154	505	446	289	6029
Június	2187	2	1032	361	158	213	51	197	213	155	2382
Szeptember	3570	10	1313	308	396	532	131	459	485	268	3902
Október ...	9428	17	3895	1118	786	1016	221	1138	1311	487	9989
November	9513	11	4077	995	1047	783	287	1074	1238	408	9920
Deczember	6939	8	2805	749	790	722	264	786	837	440	7401
Összesen ...	63422	122	28005	7897	6739	5727	1748	6291	7043	3979	67551

Az olvasóterem július és augusztus hóban zárva volt.

III. TÁBLÁZAT.

A budapesti egyetemi könyvtár tanári dolgozó- és folyóirati termében a használati forgalom az 1902. évben.

Hónap	Az olvasók száma	A használt művek szakok szerint											A használt művek száma		
		A.	B.	C.	D.	E.	F.	G.	H.	I.	Újsyomtatvány	Folyóirat		Kézirat	Vegyes
		Hittudom.	Jogtudom.	Államtud.	Orvostud.	Mathematika és term.-tudom.	Biol. szelét- és nevelés-tud.	Történelem és földrajz	Nyelvészet és irodalom	Egyetemes encycl.					
Január ...	239	16	36	23	8	13	122	54	79	14	—	262	—	—	627
Február ...	264	8	27	14	18	6	93	62	56	—	—	301	—	—	585
Márczius ...	192	10	33	39	5	31	5	29	2	57	—	167	—	—	378
Április ...	361	18	35	9	8	6	49	38	15	13	3	313	—	—	509
Május ...	254	19	29	16	22	12	66	23	28	28	2	304	—	—	549
Június ...	161	6	17	12	6	5	44	35	17	7	1	188	1	—	339
Július ...	35	5	9	1	1	1	—	11	6	—	—	112	—	—	146
Augusztus	11	4	1	5	1	—	—	4	3	3	—	28	—	—	49
Szeptemb.	182	3	28	14	2	10	10	13	—	26	—	116	—	—	222
Október ...	338	21	21	21	10	11	23	31	18	19	3	195	—	—	375
November	352	17	36	21	12	10	52	37	44	14	5	351	—	—	599
Deczember	245	10	30	20	13	3	58	24	70	9	1	228	—	—	446
Összesen ...	2434	137	302	195	106	108	522	361	338	190	17	2565	1	—	4842

IV. TÁBLÁZAT.

A budapesti egyetemi könyvtár könyvkölcsönzési forgalma
az 1902. évben.

H ó n a p	A kölcsönzők száma	A kölcsönvett művek száma
Január	695	1003
Február	681	1032
Márczius	550	739
Április	571	877
Május	540	762
Június	402	548
Július	82	119
Augusztus	36	48
Szeptember	327	560
Október	593	942
November	485	824
Deczember	569	907
Összeg	5531	8361

SZAKIRODALOM.

Hungarica. *Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok. Gyűjtötte és leírta gróf Apponyi Sándor. II. kötet. XVII. és XVIII. század (1720-ig).* Budapest, (1902. Franklin-társulat-nyomdája.) 8-rét 4, 423 lap.

Gróf *Apponyi Sándor* nagyjelentőségű bibliographiai munkájának¹ második, befejező kötete az 1601-től 1720-ig terjedő időközben megjelent 881 darab magyar-vonatkozású külföldi nyomtatvány könyvészeti leírását tartalmazza, egészen az első kötet részletező modorában. E, sokszor egész kis értekezésekké szélesedő, leírások tudvalevőleg nemcsak a nyomtatványok minden lapjára kiterjedő, minutiosus gonddal készült bibliographiai ismertetések, hanem a tartalom belértékére is kiterjeszkedő, kritikai fejtegetések. Innen van, hogy gróf *Apponyi Sándor* munkája nélkülözhetetlen segédeszköze minden történésznek, a ki a felölelt korszak eseményeinek külföldi visszhangját, főbb alakjainak egykorú arcképét és jellemzését nélkülözni nem akarja.

A tárgyalt időköznek megfelelően, a felsorolt nyomtatványok zöme a török elleni háborúk változatos eseményeit s a *Habsburgokkal* folytatott nemzeti küzdelmek egyes phasisait tárgyalja. — Hogy a magyarországi viszonyok e korban Európaszerte mennyire az érdeklődés homlokterében állottak, azt megkapó közvetlenséggel szemlélteti Apponyi gróf munkája; a nemzetesebb hadi tények, kimagaslóbb történeti személyiségek a vaskos, sokszor több kötetes munkákon kívül, a röpiratok s kezdetleges újságok egész özönét idézték néha elő, melyek a nemzetközi latin mellett, Nyugat-európa minden nevezetesebb idiomáján: angolul, hollandul, spanyolul, de főleg francziául, németül és olaszul tárgyalják a honi eseményeket.

Buda 1684-iki sikertelen ostromáról például gróf *Apponyi* gyűjteményében négy német, két holland, két olasz, egy francia

¹ Az első kötet ismertetését I. Magyar Könyvszemle 1900. évf. 210—214. lapjain.

s egy angol tudósítás található; egy 1685-iki lipcei nyomtatványa pedig »*Das Zeitläufftge Kriegs-Spiel christlicher und unchristl. Potentaten; oder curioses Staats-Gespräch von dem groszen Kriegs-Spiel der ieszigen Welt*« czímen érdekes dialogban fejtegeti az ostrom kudarcának okait. Az 1686-iki diadal persze még bővebben termette a majd történeti hűségre törekvő, majd a nép szája ize szerint összeférczelt tudósításokat. prózában és versekben írt panegyriseket, ódákat és szonetteket. Főleg az olaszok musáját ihlette meg ez, az egész kereszténységre döntő fontosságú esemény. *Barberio, Buonini, Cenni, Reitani, Tuoni, Maietto, Messerini, Pazzaglia* ünnepelte hol epikus stanzákban, hol mesterkélt szonettekben vagy dagályos ódáiban a nagy győzedelmet és hőseit. Sőt egy hollandus, *Jan Palenstein* Buda anders Offen czímen négyfelvonásos színművet követett el, melynek cselekménye Budán és környékén történik s szeptember 2-án reggel indul meg és 3-án végződik. A szomorújáték személyei: a Lotharingiai herceg, a bajor választófejedelem, Schooing tábornok, »der jonge Straux«, trombitás, angyal, azután két pasa, a janicsárok agája, Zareyse és Zsófia nevű török nők, zsidóasszonyok, katonák stb. stb. — Az ilyféle alkalmi költeményeket is ideszámítva, Buda visszavételéről Apponyi gróf gyűjteményében összesen 72, részben 3–4 oldalas ujság, máskor meg 400—500 lapos értekezés található. Ezek közül az oroszánrészt, 39 darab Olaszországra esik, míg a németektől csupán tizenkettőt, a francziáktól hetet, a hollandoktól hatot, latin nyelven négyet, spanyolul és angolul kettőt-kettőt, találunk e gazdag sorozatban.

A többi fontosabb positiók sorsa hasonlóan kiterjedt érdeklődést keltett; habár a kiadványok száma korántsem éri el Buda visszavételét tárgyaló iratokét. Így Érsekujvár elestéről (1663) csupán tizenkét, visszahódításáról (1685) pedig — a mikor tudvalevőleg Nápolyban, Nürnbergben, Habsburgban, Bruxellesben s még számos más helyen is öröm és hálaadó ünnepeket rendeztek — tíz relatio van e jegyzékben felsorolva. Esztergom felszabadulását, a párkányi híres ütközet folytán, mintegy tizenhat, jobbára olasz és német nyelvű tudósítás képviseli *Apponyi* gróf könyvtárában. Stb. stb.

E hadi tudósításoknál feltűnő a francia nyelvű relatióknak viszonylag csekély száma, a mi a francia udvarnál *Richelieu* óta hagyományos törökbarát, helyesebben *Habsburg* ellenes politikának tulajdonítható. E tekintetben érdekes az 1683-ban Kölnben megjelent pamphlet: »*Entretiens dans le Royaume des Tenebres sur les affaires du temps entre Mahomet et Mr Colbert*«, mely Franciaország törökbarát politikájának csipős szatirája.

Annál inkább érdeklődött a francia közönség a magyarok

nemzeti küzdelmei iránt, melyeket tudvalevőleg XIV. Lajos is pártfogolt. *Vanel* három-, illetve hatkötetes munkájából: *Histoire des troubles de Hongrie* három kiadás is található *Apponyi* gróf könyvtárában. E munkát *Don Alvero Bernaldo de Quiros*, legalább részben, spanyolra, *Francesco Coli Luchese* pedig olaszra is lefordította. Maga *Tököly Imre* állandó érdeklődés tárgya. Ennek érdekes bizonyítéka, hogy *Prechac* történeti novellája. *Le Comte Tekely*, egyazon, 1686. évben két kiadást is ért. E mellett számos ellentétes irányzatú pamphlet s egy 1793-ban, majd kibővítve 1794-ben Kölnben megjelent részletesebb életrajz foglalozik vele, mely utóbbit *Jean Le Clerc*nek tulajdonítanak. E munkának francia irodalomtörténeti jelentősége is van, a mennyiben *Lacroix* szerint *Pixérécourt*, a »boulevard *Shakspeare*«-je, a mint gúnyosan nevezték, »*Tekeli ou le Siège de Montgatz*« (Munkács) című háromfelvonásos melodrájának tárgyát innen merítette. E drámát a forradalom XII. évében játszották először a párisi *Ambigu* színházban s 35 év alatt vagy 500-szor adták elő. — Érdekes továbbá, hogy *Tököly* említett életrajzát még 1693-ban egy szenvedélyes *Orangeman* angolra is lefordította, hogy elriasztó példálul szolgáljon a Stuart-pártiaknak.

Tököly népszerűségével versenyez *Rákóczi Ferenczé*, a kinek 1707-ben Párisban *Claude Cellier*-nél kiadott életrajzát, az utánnyomást tiltó privilegium daczára, több ízben jogtalanul kiadták. E jogtalan utánnyomatok közt van egy 1707-ki »kassai« lenyomat is, melyet Szabó, talán otromba kiállításáért, tényleges hazai nyomtatványnak tart, míg *Apponyi* gróf *Weller* nyomán franciaországi vagy hollandi zugnyomda termékének tekinti.

Külön categoriába foglalhatjuk a XVII. századi útleírásokat, melyekből nem egy érdekes adathoz jutunk hazánk beléletére, kulturális állapotára vonatkozólag. E tekintetben különösen becses *Jean Le Laboureur*-nek 1647-ben megjelent *Relation du Voyage de la Roynne de Pologne et du Retour de Mme la Maréchalle de Guébriant* cz. munkája, mely figyelmes szemlélő műve s az országról, népéről, szokásairól alaposabban tájékoztat, mint nem egy ma élő honfitársa. A birtokosokról, családi viszonyokról, régészeti emlékekről mindig pontos és beható tudósításokat nyújt s érdekesen írja le a hivatalos közegek, meg a nép viselkedését az utazókkal szemben. De a munka legfontosabb részei *Wesselényi* és *Széchy Mária* szerelmi története s egy a magyar politikai viszonyokat tárgyaló fejtegetés, melyben *Apponyi* gróf *Wesselényi* nézeteinek visszhangját véli felismerni. — Egy másik, szintén becses útleírás *Edward Brown*-nak 1673-ban Londonban napvilágot látott. *A brief Account of some travels in Hungary, Servia, Bulgaria etc.* című munkája, melynek főként a magyar bányavárosokat ismertető harmincz lapja érdekes. »Brown — írja

gróf *Apponyi* — finom, jóakaró megfigyelő volt, érdeklődött a régiségek iránt is és örül, ha egy feliratot közölhet. « Munkája, *Apponyi* gróf lajstroma szerint, 1674-ben *Mignard* remek cím-lapjával francziául, 1696-ban pedig hollandi nyelven is megjelent.

Ezekben ismertettük röviden gróf *Apponyi* gazdagtartalmú gyűjteményének történelmi vonatkozásait. Szorosan bibliographiai szempontból szintén nem egy érdekes adalékkal szolgál. Ezek közül csak mintegy találomra említjük *Verancsics: Machinae novae* cz. hely és kelet nélküli kiadását, melyről *Apponyi* gróf *Libri*-vel szemben,¹ a ki a XVI. század vége felé teszi, a 27. táblán látható püspöksüveges *Verancsics*-címer alapján s a szöveg egy passusa nyomán, melyből kitetszik, hogy Kelemen pápa nem ült már a trónon, kimutatja, hogy az a XVII. század elején, közelebbről 1605-ben látott napvilágot. Továbbá megemlítjük a 680. számú 1605-iki német ujságot, mely eddig ismeretlen nyomtatvány *Wolff Halbmeister* bécsi műhelyéből s több olasz nyelvű röpiratot, melyek eddig ismert kiadások alig-alig elütő variánsai, úgy hogy mindezideig kerültk az árgus szemű olasz bibliographusok figyelmét.

Befejezésül megemlítjük, hogy a kiváló munka ugyancsak 125 példányban s egészen a magyar nyelvű kiadás mintaszerű kiállításában német nyelven is megjelent és *Jacques Rosenthal* müncheni antiquarius útján kapható. Miként a magyar nyelvű kiadás, ez is a *Franklin-társulat* finom izlését, gondos munkáját dicséri s a nagymíveltségű magyar bibliofil széleskörű tudása mellett, a magyar nyomdaipar magas színvonalát is hirdeti a külföld előtt.

Dr. Gulyás Pál.

Houlbert C. *Les insectes, ennemis des livres. Leurs mœurs. — Moyens de les détruire.* Paris. 1903. Alphonse Picard et fils. 8° XXXVIII., 296 l. és 3 melléklet. Ára 7 fr. 50 c.

Az 1900-ki párisi világkiállítás alkalmából megtartott könyvészeti kongresszuson tudvalevőleg behatóan megvitatták a könyvtárak leghatalmasabb ellenségei, a rovarok elleni védekezés kérdését is és elhatározták, hogy két pályadíjat tűznek ki oly tanulmány jutalmazására, mely e kérdést a mai tudományos eszközök birtokában s az eddigi kutatások eredményeinek fölhasználásával a lehető legjobban megoldaná. A pályázatra 23 dolgozat érkezett a bíráló bizottsághoz, melyek közül a címben leírt munka a második (500 frankos) díjat nyerte el s alaposságával, élvezetes, nem természettudósoknak is könnyen érthető előadásával, számos gyakorlatba vágó tanácsával minden könyvtárnok hasznára válik.

¹ Histoire de mathématiques en Italie IV. köt. 46. l.

Houlbert könyvét rövid történeti áttekintéssel nyitja meg. E szerint a legrégebbi iratok egyike, melyben a könyveket pusztító rovarokról szó van *R. Hooke*-nak a londoni *Royal Society* költségén 1665-ben kinyomatott *Micrographiája*, a hol a *Lepisma domesticáról* van szó. Az első rationalis megfigyelés 1721-ből való s *Frisch* berlini lelkésznek köszönhető. A lipcei *Prediger* pedig 1740 körül egy három kiadást ért munkájában több oly óvó rendszabályról emlékezik meg, melyek, szerinte, elégségesek volnának ahhoz, hogy a kötéseket a rovarok fogától megőrizték. 1754-ben a londoni *Gentlemen's Magazine* szintén foglalkozik e kérdéssel s több, jobbára kétes értékű óvintézkedést sorol fel. 1774-ben a göttingai könyvtárt hirtelen ellepték a rovarok, úgy, hogy az ottani akadémia díjat tűzött ki pusztításuk kérdésének legjobb megoldására. E felhívás három tanulmányt eredményezett, melyek az azóta megjelent, elég tekintélyes irodalom kiindulási pontjának tekinthetők. Ez irodalomból szerző a könyvéhez csatolt bibliográfiában 94-et sorol fel, melyek úgy értékre, mint terjedelemre igen különbözők.

A kérdés historikumának vázolója után szerző áttér a könyvtárakra nézve bármely szempontból veszélyes rovarok tüzetes leírására, mindenütt kitérve azokra az eszközökre, melyekkel pusztításuk a legbiztosabban elérhető. Összesen hatvanegy rovar leírását nyújtja, melyek a következőképp oszlanak meg: coleopterák 32 species, orthopterák 4 species, thysanurák 9 species, pseudoneuropterák 6 species, hymenopterák 1 species, lepidopterák 7 species, arachnoideák 2 species. E hatvanegy rovar különböző fejlődési fokozatában s különböző módon ártalmas a könyvtárakra nézve. A legtöbb, mint az anobiidák és dermestidák lárva korukban veszélyesek s falánkságukkal, gyors szaporodásukkal valóságos rémei a könyvespolczoknak. Mások, mint a termeszek és csótányfélék, kifejlett alakjukban végzik a romboló munkájukat. Néhányan, mint az anobiidák s dermestidák a fedeles szárnyúak között, vagy némely molyfajta a pikkelyes szárnyúak rendjéből, kizárólag a kötést támadják; mások, mint főképp a ptinusfélék, a csótányok és termeszek, úgy a kötést, mint a könyv lapjait megtámadják, míg ismét mások, mint a lepismák, psocusok s némely arachnoideák az enyvre és egyéb csirizes anyagra vetik magukat.

Valamennyi rovar közt az anobium paniceum a legveszedelmesebb s egyúttal a legelterjedtebb, úgy, hogy túlzás nélkül állíthatjuk, miszerint a megrongált könyvkötések $\frac{8}{10}$ része nekik tulajdonítható. Hogy pusztítása mily vészes, azt már azon statisztikai adat is bizonyítja, mely szerint egyetlen nőstény peterakásától számított négy generáczióon belül a kifejlődhető rovarok száma 810 ezerre emelkedik! Kártékonyságra és szaporaságra veteszik

vele a ptinus fur, mely különösen a természetrajzi gyűjteményekben pusztít s innen harapodzik át a szomszédos könyvtárakra.

A mi a rovarok pusztításának módjait illeti, azok négy csoportba sorolhatók, u. m.: 1. mechanikai eljárások, minő a könyvek verése s a rovarok közvetlen fölktatása; 2. vegyi eljárások, minő az izgató és mérgező anyagok alkalmazása; 3. fizikai eljárások, minő a hőség vagy hideg alkalmazása és 4. élettani eljárások, minő az állati vagy növényi élősdiek alkalmazása.

A mechanikai eljárások közül leghasználhatóbbak a csapdák felállításai, főleg a csótányok ellen, a madárlép alkalmazása, és a forró vízzel való leöntés, utóbbi főként a hangyák ellen. De általában véve megjegyezhetjük, hogy mind e mechanikai eszközök hatása lassú és korlátolt s csakis ott alkalmazandó, a hol egyéb mód nem áll rendelkezésünkre.

Még nagyobb nehézségbe ütközik a fizikai eszközök alkalmazása, minő a fagy és a gőz; amaz csupán az északi klíma alatt válik igazán hatásossá, emez meg nedvességgel jár, a mitől pedig ép úgy kell óvunk a könyvtárakat, akár a rovaroktól.

A legtermészetesebb s leghatásosabb irtási mód volna a biológiai, mikor állati vagy növényi paraziták beoltásával küzdenék a kártékony rovarok ellen; itt csak az a baj, hogy e biológiai hatásokról mindeddig nincsenek föltétlen megbízható ismereteink s az anobiidák vagy ptinidák ellen alig alkalmazhatók sikerrel.

Hátra van tehát, mint leghatásosabb s leginkább alkalmazható eszköz a kémia, melynek főbb eljárásait a következőkben ismertetjük:

A kémia nyújtotta subsztanciák halmazállapotukat tekintve háromfélék: szilárdak, cseppfolyósak és légneműek. Hatásuk szerint így csoportosíthatók: szagosak, fojtósak és izgatók vagy mérgesek.

Az elsők közt fölemlítjük a kámfort, a benzint, terpentinszeszt, dohányfüstöt s illatos füveket. Ezeket úgy alkalmazzák, hogy szövetdarabokat impregnálnak velük s a könyvek szomszédosságába helyezik. Ha nagybecsű könyvekről s főként régi, fatáblájú kötésekről van szó, legcélszerűbb cédrusolajat alkalmazni, melynek konzerváló hatását már az ó-korban is jól ismerték. A kötések megőrzésére igen jó még a kakukfűből és levendulából nyert szeszkivonat.

A fojtós szerek közé tartoznak a mérges gázok és gőzök, minők a klór, a kéndioxid, széndiszulfid, benzingőz stb. Valamennyi igen hathatós és főleg a lárvák elölésére alkalmas. A megtámadt könyvek, légmentesen elzárt helyen, legalább is 24 óráig teendők ki e fojtós anyagok valamelyikének s ha kénvegyületet alkalmazunk, úgy előbb a könyv fémes részeit vékony vazelin réteggel kell bevonnunk, nehogy megfeketedjenek.

Végül az izgató és mérges szerek közül, melyek akár poralakban, akár feloldva alkalmazhatók, megemlíttjük a timsót, a boraxot, borsot, arzénvegyületeket, maró szublimátumot stb.

A leghatásosabb s legczélyszerűbb, mert sem a könyv kötése, sem papirosára kártékonyan nem hat, de a lárvákat s kifejlett rovarokat egyaránt elpusztítja a széndiszulfid. A könyveket horganyozott bádoglemezekből készült, légmentesen záródó dobozba tesszük, melynek felső részén a széndiszulfid számára kis tartó van erősítve. A könyveket mintegy 36 óráig hagyjuk a dobozban, a mi elég arra, hogy az összes romboló elemek kipusztíttassanak belőlük. A széndiszulfid egyetlen hátránya, hogy gőze mérges és gyulékony, miért is kezelése sok óvatosságot igényel.

Egyes könyvtárnokok állítása szerint a könyvekre kártékony rovarok elterjedése a modern könyvtárakban, melyek száraz, világos és szellős termekből állanak s melyeknek berendezése jobbára fémből és kemény fából áll, sokkal nehezebb, mint a régi könyvesházakban, melyek jobbára nyirkos, sötét szobákban kaptak helyet s korhadózó, puhafa állványokon porladoznak. Ebben van némi igazság. Csakhogy ez optimisták elfelejtik, hogy viszont a modern könyvgyűjteményeknek is van egy óriási veszedelmük s ez a mai papiros minősége. A modern papir nagyrészt farostokból készül, a minek folytán nemcsak hogy könnyen málik, hanem a rovarok és lárvák kész prédája. Azért szerző azt tanácsolja a gyárosoknak, hogy keverjenek a papírpéphez valamely mérges szubsztanciát, minő az arzénsav vagy a szublimát oldat, de csak oly mennyiségben, hogy a papir sejtjeinek kárára ne válják. A bőr megvédésére viszont azt tanácsolja, hogy cserzéséhez tölgyhánccs helyett krómsókat vagy szumak-kivonatot használjanak a timárok. Végül a könyvkötéshez szükséges enyvet és keményítő csirízt szintén valamely mérges növénykivonattal kell keverni, ha minden oldalról föl akarjuk vértetni könyveinket az apró ellenségek gyilkos támadása ellen.

—s. —l.

A pannonhalmi oklevél hiteléhez.

A pannonhalmi alapítólevél kérdéséhez kívánok hozzászólni azon fejtegetés kapcsán, a mely a Könyvszemle utolsó számában a pannonhalmi rendtörténet három kötetét jóakarattal bár, de csak futólagosan ismerteti, s iparkodik igazolni azok véleményét, a kik a pannonhalmi »kiváltságlevelet« hamisnak tartják.

A polemiákról általában nem sokat tartok; mert végük rendesen az, hogy a vitatkozók mindegyike megmarad a maga eredeti álláspontján, az olvasók nagyobb része pedig könnyen megnyugszik az ügyesen hangzó utolsó szó hatása alatt. Még szerencse, ha személyeskedésekbe nem fulad bele az ily vitatko-

zás, a mely azt a fogást sem veti meg, hogy addig-addig kocz-káztatja merész támadásait, míg csak — a hazardjátékoshoz hasonlóan — magának nem biztosítja az utolsó szó sikerét.

Ily hatásokra én nem pályázom, ilyenek ellenében álláspontomat nem is védem. De appellálok azon olvasókra, a kik ráérnek és szeretnek olvasmányaik fölött gondolkozni, s mérlegelni tudják a merész szavak mögött rejlő érvelés súlyát.

A pannonhalmi alapítólevél kérdése eddig így áll. Fejérpatakynak 1878-ban megjelent nagy diplomatikai tanulmánya ma is klasszikus becsű, s alig van állítása, a melyet módosítanunk kellene, és sok bizonyítékából alig egy-két hamis oklevélből vett érvet ejthetünk el. Ezen komoly, rendületlen alapon mondotta ki Pauler azon meggyőződését, hogy Fejérpatakynak művével a kérdés körülbelül eldőlt, az alapítólevél hitelessége igazolva van teljesen a modern tudomány magaslatán álló eszközökkel. Tizenhárom évvel utóbb Karácsonyi is meghajolt a levél hitelessége előtt, csak nevét és utóiratát kifogásolta a hitelesnek vélt pécsváradi alapítólevél és egy 1137. évi levél alapján. Ez az érvelés megváltoztatta Pauler meggyőződését s egy vitatkozás hevében Karácsonyi ellen fordította saját érveit és megtagadta az egész alapítólevél hitelességét. Hozzájárult Baróti pecsétvizsgálata. Végre Pauler összegezte »kisebb« nehézségeit és Karácsonyi igazat adott neki.

Két ily tekintély szava után Fejérpatakynak hiába tartotta fönn álláspontját, mert ott állott a két nagy akadály: a pécsváradi és az 1137. évi pannonhalmi levél. Megvizsgáltam e leveleket s — mint egy szaktudós kifejezte — »frappáns« bizonyítékok döntötték meg ezen oklevelek hitelességét. Még könnyebb volt elhárítani a »kisebb« nehézségeket.

Mi volna ebből a természetes következmény? Az, hogy térjünk vissza a Fejérpatakytól megállapított klasszikus eredményhez. De miután a főtekintély — fájdalom — meghalt, s a másik kiválóság egyszerűen fönntartja Pauler nyomán támadt második álláspontját: a solo-énekesek elhallgatván, a chorus éneklie a refraint s a kisebb szerzők ujakként frissítgetik föl a régi reminiscentiákat.

Szó nélkül hallgatom két év óta a dilettáns ötleteket; de most egy érdemes nyelvtörténet-tudósunk emeli föl szavát megint csak a pannonhalmi alapítólevél ellen. Nem sokat remélek a polemiciától, de nem akarok struczmadár lenni, mely homokba dugja fejét az üldözők előtt.

Rövid akarok lenni, de nem homályos.

Tudja-e Melich ur, hogy privilegium, kiváltságlevél igen sok van Pannonhalmán s általában a középkori oklevelek közt? A függő pecsétes levelek nevök szerint privilegiumok. Elismeri-e, hogy a pécsváradi alapítólevél hamis, tehát a pannonhalmi levél-

nek nem kell ehhez hasonlónak lennie, ha igazi alapítólevél akar lenni? Nevezhetjük-e alapító levélnek az oly kiváltság- és birtokadományozó levelet, a melyet az alapítás befejeztekor, a templom első fölszentelésén ünnepélyesen felolvassanak? A sok pannonhalmi kiváltságlevél közt bizonyára jogosan nevezzük alapítólevélnek az 1001-ik évit.

Baróti pecsétvizsgálatával a pannonhalmi alapítólevél hitelessége annyira nincs eldöntve, hogy most, az én hozzászólásom után is, amaz alapítólevél pecsétje újra igen gondos tanulmány tárgya. És ha ez kedvezőtlen eredményre vezetne is, a szakemberek példákkal igazolhatják, hogy ez még nem döntené el az oklevél hitelességének kérdését.

Röviden végezhetek Melich ur módszerével is. E módszernek alapelve, hogy a magyar királyság első két századában a latin helyesírás vaskövetkezetességű. Meglehetősen ismerem a tatárjárás előtti okleveleket és óvást emelek a tudomány nevében ily féle alapelvek ellen. Épen mostanában foglalkoztam tüzetesen az 1211. évi tihanyi nagy nép- és birtokösszeírással. Ebben több mint 2000 tulajdonnév van, s ez az oklevél két, teljesen egyidős oklevél-lepedőn maradt ránk. Egyik a fogalmazvány törlésekkel és betoldásokkal, a másik szépen letisztázott és teljes formaszerepességgel, pecséttel stb. hitelesített példánya, az igazi eredeti oklevél. És e két oklevél helyesírása közt, a mely tökéletesen egy időben készült, nem kevesebb mint 400 eltérést találtam. Sőt ugyanazon oklevélben belül is ugyan azon névnek kiírásában egészen ellenkező helyesírási elv érvényesül. És ez elég természetes, mert hiszen semmiféle iskolázottságnak sem sikerült még az embereket tökéletesen azonos helyesírásra szoktatni és kényszeríteni. És vajjon miért akar Melich ur a XI. században teljesen egyöntetű helyesírást föltételezni? Megmondom: mert csak három, kétségtelenül hiteles oklevelet fogad el, a melyek közül kettő rövid, s mind a három a XI. század második feléből való (1055, 1079, 1095?). E három oklevélben csupán néhány szó fordul elő közösen, a helyesírásnak néhány esete egyezik; de elismeri, hogy van kivétel is, és hogy Cseh- vagy Olaszországban olyformán írtak akkor, mint a pannonhalmi levélben látjuk; hangoztatja, hogy ezt a levelet idegen ember írta; és mégis Melich ur pálczát tör a pannonhalmi alapítólevél hitelessége fölött, jöllehet ama levél dátuma szerint épen félszázaddal előzte meg írásával a biztos alapul felvett 1055--1095. évi leveleket.

Melich ur tehát néhány adat alapján oly szigorú inductiót végez, oly biztos nyelvtörvényt alkot, a mely tulajdonképen egyetlen oklevélben sem érvényesül következetesen, s a mely még kevésbbé követelhető egy félszázaddal korábbi idegen fogalmazótól és másolótól.

Ha Melich ur jobban ismerné a pannonhalmi alapítólevél irodalmát, nem melegített volna föl ujakként rég letargyalt ellenvetéseket, a melyek sokkal inkább bizonyítják ezen oklevél primitív, kezdetleges, régi voltát, mint késői hamisított voltát. Épen régisége mellett szólnak az aecclesie, a Michahel, a curtis, a libra auri. Csak nem tagadja Melich ur, hogy Szent István korában ismerték, kivált külföldiek, az Ungari nevet? A fejletlen kancelláriai stílusra s egyszersmind régiségére vall az az ingadozás is, a melyet Melich ur ellenmondásoknak minősít és a pannonhalmi Szent László-féle összeírás hitelességének rovására aknáz ki, hogy t. i. a király az oklevélben hol egyes, hol többes számban szól.

Én a pannonhalmi alapítólevelet nem ügyvédként, hanem tudományos meggyőződésemmel teljes erejével védem a hamisság vádjá ellen, nem kegyeletből, hanem az igazság hitével, annál inkább, mert ismerek elég hamis oklevelet, a melyeknek kritikáimai egyáltalán nem illenek rá a pannonhalmi alapítólevélre.

Dr. Erdélyi László.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

I.

HAZAI FOLYÓIRATOK.

Az **Egyetemes Philologiai Közlöny XXVIII. évfolyamának 1. füzetében** (1904 január) *Simai* Ödön Gyöngyösi Kemény Jánosának a M. Nemz. Múzeumban őrzött kéziratát ismerteti. — A **3-ik füzetben** (1904 márczius) *Bayer* József »Hamlet és Romeo és Julia meséje a magyar ponyván« című dolgozata olvasható, mely végső soraiban a ponyva termékek gondos összegyűjtésének fontosságát fejtegeti.

Az **Erdélyi Múzeum XXI. kötetének 1. füzetében** (1904 január 15) *Lukinich* Imre Bethlen Elek erdélyi főúr könyvtárát ismerteti az 1683-ból fennmaradt katalogus alapján. — A **3. füzetben** (1904 márczius 15) *Szádeczky* Lajos az erdélyi múzeumegylet keletkezésére vonatkozó adatokat foglalja össze.

A **Grafikai Szemle XIV. évfolyamának 2. és 3. számaiban** (1904 február és márczius) *Pierre Morteau* tanulmánya olvasható a középkori írástudókról és könyvtárakról László Dezső fordításában.

Az **Irodalomtörténeti Közlemények XIV. évfolyamának 1. füzeté** a következő tartalommal jelent meg: *Dr. Dézsi* Lajos, A magyar irodalomtörténeti kutatás feladatairól. — *Császár* Elemér, A deákos iskola (I. közl.) — *Loósz* István, Adatok Kemény Zsigmond »Zord idő« cz. regényének forrásához (I. közl.) — **A d a t t á r:** *Balkányi* Kálmán, Ifj. Péczeli József levelezése íróbarátaival (I. közl.) — *Baros* Gyula, Radványi verseskönyvek (III. közl.) — *Kemény*

Lajos, Alvinczy Péter életéhez. — *Kemény* Lajos, Wesselényi Ferenc nádor ellen írt pasquillus. — *Sz. K.*, Gyöngyösi Murányi Venusához. — *Győre* János, Arany János két levele Abonyi Lajoshoz. — Irodalomtörténeti repertorium *Hellebrant* Árpádtól.

A **Századok XXXVIII. évfolyamának 1—3. füzetei** (1904 január-márczius) az újabb történeti irodalom bibliografiai ismertetését is tartalmazzák.

II.

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOK.

Deutsche Literaturzeitung. XXV. évfolyam 1. szám (1904 január 9): Joh. *Ficker*, Druck und Schmuck des neuen evangelischen Gesangbuchs für Elsass-Lothringen. — **2. szám** (1904 január 16): Franz *Falk*, Beiträge für Rekonstruktion der alten Bibliotheca fuldensis und Bibliotheca laureshamensis (Jakob Schäfer). — Yearbook of the Bibliographical Society of Chicago 1902—1903. — **4. szám** (1904 január 30): Paul *Schwenke*, Die Donat- und Kalender-Type (Karl Schorbach). — **5. szám** (1904. február 6.): Beiträge zur Bücherkunde und Philologie, August Wilmann zum 25. März 1903 gewidmet (Karl Geiger). — G. Th. *Ritche*, A List of Lincolniana in the Library of Congress. — **6. szám** (1904 február 13): K. O. *Meinsma*, Middelieuwsche Bibliotheken. — **7. szám** (1904 február 20): H. *Omont*, Une bibliothèque au XIIIe siècle. — **8. szám** (1904 február 27): Charles *Sury*, Le Catalogue de la bibliothèque de l'Université libre de Bruxelles. — **9. szám** (1904 márczius 5): Alfred *Claghorn Potter*, Descriptive and historical notes on the Library of Horvard University. — **11. szám** (1904 márczius 19): Emil *Jaeschke*, Die Stadtbücherei Elberfeld (Gottlieb Friezt). — **12. szám** (1904 márczius 26): A. *Ungherini*, Incendie de la Bibliothèque de Turin.

La Bibliofilia. V. évfolyam 9—10. füzet. (1903 deczember, 1904 január): Un nouveau manuscrit de la Fleur des Histoires de Jean Mansel. — G. *Castellani*, Una edizione anconitana del 1527. — Hugues *Vaganay*, Amadis en français. — Carlo *Fрати*, Elenco bibliografico degli scritti di Bernardino Peyron. — Ernesto *Spadolini*, Un codice di Mario Filalfo. — **11—12. füzet** (1904 február-márczius): G. *Boffito*, Il Commento inedito di Cecco d'Ascoli all' Alcabizzo. — D. *Marzi*, Intorno all' Archivio Vaticano ed agli Archivi di Stato Italiani. — Luigi *Ferrari*, Gli Incunaboli della R. Biblioteca Universitaria di Pisa.

Le Bibliographe Moderne. VIII. évfolyam 42—43. szám (január-április): L. *Dimier*, Les Heures de Catherine de Médicis. — Alfred *Leroux*, De quelques améliorations possibles dans l'organisation et le fonctionnement des archives provinciales. — Léon *Lecestre*,

Table alphabétique de la »Chronologie militaire« de Pinard. — Ch. *Mortet*, Le fonds scandinave à la bibliothèque Sainte-Geneviève. — Chronique des archives: France. Grande-Bretagne. — Chronique des bibliothèques: Allemagne. Autriche-Hongrie, France. Portugal. — Chronique bibliographique: Bibliographie des sciences sociales et politiques. Bibliographie de la littérature comparée. Bibliographies provinciales françaises. Bibliographie de Schongauer. Bibliographie de Sainte-Beuve. — Bibliographie de L. Alamanni. Bibliographie bulgare. Exposition du livre moderne à Anvers. La société bibliographique de Chicago. Publications du »Grolier Club.« VI. réunion de la société bibliographique italienne. — Comptes rendus: D. Ja. Samokvasov, Tsentralizatsii gosudarstvennykh Arhivov Zapadnoi Eoropi. sozazi s arkhivnoi reformoi v Rossii; Russkié-Arkhivi i Tsarskii kontrol prikazuoi slujabi v XVII. viékié; Arkhivnoé diélo v Rossii (H. S.) M. Ranson, Rapport au conseil municipal au nom de la 5-e commission sur la réorganisation de l'assistance publique. Auguste Molinier, Les archives de l'assistance publique au conseil municipal. (H. S.) Frédéria Lachèvre. Bibliographie des recueils collectifs de poésies publiés de 1597 à 1700. (H. S.) Nicolas Aurique R. i. L. Ignacio Silva, Eusayo de una bibliografia historica i jeografica de Chile (H. S.) Dr. C. A. Bächtold, Fach-Katalog der Schaffhauser Stadtbibliothek. Dr. H. Boos, dr. K. Henking, Verzeichnis der Inkunabeln und Handschriften der Schaffhauser Stadtbibliothek. (H. S.) Apponyi Sándor gróf, Hungarica II. k. (J. Kont.) Ernst Voulliéme, Der Buchdruck Kölns bis zum Ende des XV. Jahrhunderts (H. S.)

Rivista delle Biblioteche e degli Archivi. XIV. évfolyam. 9. szám (1903 szeptember): VI. Riunione della Societa Bibliografica Italiana. — Curzio *Mazzi*, Il Museo Civico di Padova. — Alipio *Alippi*, L'Archivio della Famiglio Giraldis della Rovere in Mondolfo. — Carlo *Biagi*, Insetti nemici dei libri. — Per la Biblioteca Nazionale di Firenze; i progetti esposti. — 10–11. szám (1903 október-november): E. *Rostagno*, La mostra degli »Autografi« di »Vittorio Alfieri« nella R Biblioteca Mediceo-Laurenziana. — Attilio *Mori*, Cronaca della VI. Riunione della Società Bibliografica Italiana tenuto in Firenze dal 20 al 24 ottobre 1903. — Carlo *Papini*, Sulle moderne applicazioni elettro meccaniche in sussidio dei servizi di trasmissione e di distribuzione dei libri e manoscritti nelle biblioteche pubbliche. — Curzio *Mazzi*, Le fonti dell' antico costume italiano. — 12. szám (1903 deczember): Giuseppe *Fumagalli*, La scuola del libro a Milano. — Giuseppe *Castellani*, Bandi, editti e tariffa monetarie a stampa.

Zeitschrift für Bücherfreunde. VII. évfolyam, 10. füzet (1904 január): Hans *Landsberg*, Deutsche literarische Zeitgemälde. Parodien und Travestien (II. közl.) — Erich *Ebstein*, Bürger-Bilder. —

Ernst *Rowe*, Siebzehn Druckfehler in Verfassernamen. — Georg *Mader*, Ernst Kreidolf und seine Exlibris. — 11. füzet (1904 február): Carus *Sterne*, Mercurius, der Schriftgott, in Deutschland. (I. közl.) — C. A. *Grumpelt*, Bücherliebhaberei und Bücherauktionswesen. — Otto v. *Schleinitz*, Die Bibliophilen: John Passmore Edwards. — 12. füzet (1904 márczius): Ernst *Müller*, Das Schiller-Museum in Marbach. — C. *Sterne*, Mercurius etc. (II. közl.) — Ernst *Consentius*, Vom Büchermarkt im alten Berlin. — Leopold *Hirschberg*, Ein Silhouettenfund. — Jacob *Schnorrenberg*, Aus der Sammlung Heinrich Lempertz: die Bibliothek. — Paul *Adam*, Das sinngemässe Restaurieren alter Einbände.

Zentralblatt für Bibliothekswesen. XXI. évfolyam. 1—2. füzet (1904 január-február): Paul *Schwenke*, Zur Einführung. — Verein Deutscher Bibliothekare: 4. Jahresversammlung zu Halle am 5. und 6. Oktober 1903. — Rezensionen und Anzeigen: Dr. Otto Günther, Katalog der Handschriften der Danziger Stadtbibliothek; 2. Theil. (K. Boysen.) — 3. füzet (1904 márczius): A. *Graesel*, Otto Hartwig †. — R. *Ehwald*, Tycho Brahe und Friedrich Wilhelm von Sachsen. — H. *Wallau*, Zu dem sogenannten Silbertypen der torganischen Druckerei des Herzogs Friedrich Wilhelm von Sachsen. — Th. *Diestel*, Bibliographische Miscellen. — Rezensionen und Anzeigen: Wouter Nijhoff, L'art typographique dans les Pays-Bas, 1500—1540 (W. L. Schreiber.) Ernst Voulliéme, der Buchdruck Kölns bis zum Ende des fünfzehnten Jahrhunderts (Gottfried Zedler).

Állandó rovatok: Umschau und neue Nachrichten. Neue Bücher und Aufsätze zum Bibliotheks- und Buchwesen (*Paul Ottó*). Antiquarische Kataloge. Personálnachrichten.

A MAGYAR BIBLIOGRAFIÁI IRODALOM AZ 1904. ÉV ELSŐ NEGYEDÉBEN.

AUGENFELD M. MIKSA. A könyvnyomda. Hasznos tudnivalók a könyvnyomda berendezéséről, vezetéséről, munkaszerezéséről, könyvelésről és egyéb teendőkről. II. bővített kiadás. Budapest, 1904. Krausz és Bendtner kny. 8-r. 92 l.

BÜCHER-VERZEICHNISS der Gross-Schenker Lesebibliothek 1903. Nagyszében, 1904. Krafft V. kny. 8-r. 15 l.

BÜCHER-VERZEICHNISS der Bibliothek des Schenker Kirchenbezirks. Nagyszében, 1904. Krafft V. kny. 8-r. 22 l.

CATALOGUL bibliotecii școlilor centrale române gr. or. din Brașov. Secțiunea I. Istorie. Aranjat și publicat cu spesele eforiei școlare de *Aurel Ciortea*. Brassó, 1903. Ciurcu és tsa kny. 8-r. 58 l.

CIORTEA, AUREL. Catalogul bibliotecii Școlilor centrale române gr. or. din Brașov. Lásd *Catalogul*.

CZIMJEGYZÉKE, A budapesti könyvtáregyesület népkönyvtárának — VII. rész. 1903. évi gyarapodás. Budapest, 1904. Bagó Márton és fia kny. 8-r. Ára 20 fill.

CZIMJEGYZÉKE, A m. kir. országos meteorologiai és földmágnassági intézet könyvtárába 1903. évben ajándék és vétel útján szerzett könyvek 2-ik —. (Egyszermind a könyvtár név- és tárgymutatójának folytatása). 2-tes Verzeichniss der für die Bibliothek der königl. und Reichs-Anstalt für Meteorologie und Erdmagnetismus im Jahre 1903. als Geschenk erhaltenen und durch Ankauf erworbenen Bücher. (Zugleich Fortsetzung des Namen- u. Sachregister der Bibliothek.) Budapest, 1904. Pesti könyvnyomda részv. társ. 8-r. 34 l.

CZIMJEGYZÉKE, A m. kir. kassai 9. honvéd gyalogezred tisztii könyvtárának —. Összeállította: Stessel százados. Kassa, 1904. Vitéz A. utóda kny. 8-r. IX, 38 l.

CZIMJEGYZÉKE, A budapesti magyar királyi tudomány-egyetem könyvtárának —. XXVII. 1902. évi gyarapodás. Budapest, 1904. Egyetemi nyomda. 8-r. XXI, 252 l.

Az **EPERJESI SZÉCHÉNYI-KÖR** könyvtárának gyarapodása 1903-ban. Eperjes, Kósch Árpád kny. 8-r. 109—113 l. (Az Eperjesi Széchenyi-kör Évkönyve 1903.)

ERNYEY JÓZSEF. A Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának kézi szakkönyvtára. III. pótlék. Az 1903. évi szaporulat (2501—4000.) Budapest, 1904. Hornyánszky Viktor kny. 8-r. 60 l.

ERNYEI JÓZSEF. A M. Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának kézi szakkönyvtára. III. Pótlék: az 1903. évi szaporulat (2501—4000.) Ethnographia. XIV. évf. 10. füzet.) Budapest, 1904. Hornyánszky Viktor kny. 8-r. 321—380 l.

JEGYZÉKE, A földéakszéli olvasókör könyvtárában levő művek — és a nagyméltóságú földművelésügyi miniszterium által Hódmező-Vásárhely t. h. j. városnak adományozott s a város által a földéakszéli olvasókör kezelésébe bocsátott népkönyvtárban levő művek jegyzéke. Hódmező-Vásárhely, 1904. A h.-m.-vásárhelyi részvény-nyomda nyomása. 8-r. 23 l.

JEGYZÉKE, A budapesti kegyesrendi főgimnázium gyakorló-iskolájának könyvtári —. Bpest, 1904. Stephaneum kny. K. 8-r. 45 l.

JELENTÉS a budapesti magyar királyi tudományegyetem könyvtárának 1902. évi állapotáról. Bpest, 1904. Egyetemi nyomda. 8-r. 11 l.

KATALOG der Bibliothek des militärwissenschaftlichen Vereines zu Hermannstadt. Nagyszeben, 1904. Marschall József kny. 8-r. 12. 300 l.

KÖNYVJEGYZÉK a tisztii könyvtárban levő művekről. (M. kir. Sz.-fehérvári 17. honv. gy. ezred tisztii könyvtára.) Székesfehérvár, 1903. Számmer Imre. 8-r. 74 l.

KÖNYVJEGYZÉKE, A zilahi állami elemi iskolák népkönyvtárának —. (1903. nov. 1.) Zilah, 1903. Seres Samu kny. 8-r. 12 l.

KÖNYVJEGYZÉKE, Az eperjesi Széchenyi-kör héthársi vidéki választmánya népkönyvtárának —. Eperjes, 1904. Kósch Árpád kny. 8-r. 24 l.

KÖNYVJEGYZÉKE, A kecskeméti ipartestület —. Összeállította: Hankovszky Kálmán. 1904. Kecskemét, 1904. Részvénytársaság kny. 8-r. 15 l. Ára 30 fill.

KÖNYVJEGYZÉKE, A zentai »Otthon-egyesület« —. 1904. Zenta, 1904. Kabos Ármin kny. 8-r. 11 l. Ára 20 fillér.

KÖNYVTÁRA, Az országos kaszinó —. Helycímztár. Budapest, 1904. Franklin-társulat kny. 8-r. 60 l.

KUN SZABÓ GYULA. A debreczeni főiskolai felsőbb tanulók könyvtárának könyvjegyzéke az 1903-ik évben. Debreczen, 1904. Városi nyomda. 8-r. 66 l.

LUKINICH IMRE. Egy erdélyi főur könyvtára a XVII. században. (Erdélyi Múzeum. XXI. köt. 1. füzet) Kolozsvár, 1904. Ajtai K. Albert kny. 8-r. 44—45 l.

III. NACHTRAG zum Bibliothekskatalog vom Jahre 1900. Kassa, 1904. Koczányi Béla kny. 8-r. 32 l.

IV. NACHTRAG zum Katalog der Officiersbibliothek des Infanterieregiments Alexander I., Kaiser von Russland Nr. 2. 1904. Nagyszeben. 1904. Drotleff József kny. 8-r. 39. l.

PÓTJEGYZÉKE, A szatmár-németi társaskör könyvtárának —. Szatmár, 1904. Szabadsajtó kny. 8-r. 8 l. Ára 16 fillér.

PÓTJEGYZÉKE, A hontvármegyei casinoegylet könyveinek — 1894 évtől — 1903. év végeig. Ipolyság, 1904. Neumann Jakab kny. 8-r. 15 l.

SZABÁLYZAT a kolozsvári m. kir. F. J. tudományegyetem orvosi kara könyvtára számára. Kolozsvár, 1904. Ajtai K. Albert kny. 8-r. 4 l.

SZÉKELY ISTVÁN. A pápai ev. ref. főiskolai ifjúsági képzőtársulat könyvtárának jegyzéke. Készítette —. Pápa, 1904. A főiskolai könyvnyomda. 8-r. 120, 2 l.

TÓTH KÁLMÁN. A budapesti ügyvédi kamara könyvtárának katalogusa. Szerkesztette —. Budapest, 1904. Rózsa K. és neje kny. 8-r. 152 l.

ZÁDOR S. FRIGYES. A késmárki m. kir. állami felső kereskedelmi iskola magyar és német nyelvű »Önképzőkörének« könyvtári jegyzéke. Késmárk, 1904. Sauter Pál kny. 8-r. 45, 19 l.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Mozgalom a hazai könyvtárak kettős példányainak csere útján való értékesítése ügyében. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége a következő körlevelet intézte a hatáskörébe tartozó könyvtárak vezetőségeihez:

»A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa a hazai nagyobb könyvtárak kettős példányainak csere útján, vagy más alkalmas módon történő értékesítése ügyében mozzalmat indítván meg, az állami felügyelet alatt álló könyvtárakat illetőleg a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségét szőlitotta fel a szükséges intézkedések megtételére.

A könyvtárak gyarapításának ezen, kisebb méretekben már hazánkban is kipróbált módját a magunk részéről is kétségtelenül eredményt ígérőnek tartjuk s meg vagyunk győződve, hogy az összes hazai könyvtárak örömmel fogják támogatni az erre irányuló törekvéseket, melyek folytán míg egyrészt fölösleges tehertől szabadulhatnak meg, másrészt nagyobb áldozatok nélkül hasznos és esetleg beces anyaggal egészíthetik ki gyűjteményüket.

A dolog természetéből folyik, hogy a szem elől nem tévesztendő tervszerűség első sorban a jelzett módon való értékesítésre alkalmas könyvanyag mennyiségének és természetének kellő ismeretét teszi szükségessé, a mire nézve az egyedül célra vezető eszköz, hogy az egyes könyvtárak kettős példányairól pontos jegyzékek készüljenek és hogy ezek a főfelügyelőség rendelkezésére bocsáttassanak.

E jegyzékek alapján a főfelügyelőség gondoskodni fog a felől, hogy az állami felügyelet alatt álló könyvtárak csereanyagának összefoglaló jegyzéke kinyomattassék és az érdekelt könyvtáraknak megküldessék, hogy az egyes könyvtárak ennek segítségével a cserét egymás között minden nehézség nélkül lebonyolíthassák.

Nincs kétségem az iránt, hogy könyvtáraink meg fogják ragadni a kedvező alkalmat s iparkodni fognak kettős példányaik jegyzékének mielőbbi elkészítésével biztosítani maguk részére a kinálkozó előnyöket. Kérem tehát Czimedet, hogy ebbeli hajlandóságáról, valamint arról, hogy a jegyzék elkészülése körülbelül mikorra remélhető, engem minél előbb értesíteni sziveskedjék.

Budapest, 1904. június hó 16-ikán.

Szalay Imre s. k.
h. orsz. főfelügyelő.*

Könyvtári tisztviselők tudományos utazásai. A M. Nemz. Múzeum utazási alapjából a nm. vallás- és közoktatásügyi miniszterium jóváhagyásával a f. évben dr. *Esztegár László* ör a florenczi központi nemz. könyvtár irodalmi levéltárának tanulmányozására, dr. *Melich János* segédőr a pannonhalmi és esztergomi levéltárakban végzendő magyar helyesírástörténeti kutatásokra, *Kovács László* a hallei magyar könyvtárnak, *Varjú Elemér* segédőr pedig a bécsi cs. kir. udv. könyvtár középkori kéziratának tanulmányozására nyertek segítyt. — A múlt évi tanulmányutakról szóló jelentések, u. m. dr. *Esztegár László* öré a bécsi udv. könyvtárban végzett irodalomtörténeti kutatásairól, *Havrán Dániel* segédőré a felvidéki egyházi levéltárakban a protestantizmus történetére vonatkozó kutatásairól és dr. *Vértesy Jenő* segédőré németországi könyvtárak gyakorlati tanulmányozásáról a M. Nemz. Múzeum 1903. évi jelentésében láttak napvilágot.

Budapest székesfőváros könyvtárának ügyét a törvényhatóság 89/1903. számú határozatával végleg rendezte, a fővárosi könyvtár anyagát a statisztikai könyvtárral egyesítve. A könyvtár ügyeinek vezetésére a törvényhatóság 669/1903. számú határozatával egy könyvtárnoki és egy könyvtártisztzi állást szervezett. Ez állásokra a székesfőváros tanácsa 1903. évi november 12-én írta ki a pályázatot, melynek eredményeképen az 1904. évi márczius 28-án tartott tanácsülésen a székesfőváros tanácsa a könyvtárnoki állásra dr. *Szabó Ervin*, budapesti kereskedelmi és iparkamarai könyvtárnokát, a könyvtártisztzi állásra pedig dr. *Gárdonyi Albert*, magyar nemzeti múzeumi könyvtári gyakornokot választotta meg.

Karai László életéhez. Hat éve Fraknoi Vilmos szerencsés levéltári kutatásai folytán megismertük azt a kiváló kulturális érzékű férfit, a ki hazánkban a könyvnyomtatást meghonosította. Megtudtuk, hogy Karai László a somogy megyei Karai családból származik s hogy egyetemi tanulmányai végeztével 1468 elején királyi titkár és budai prépost volt. — A Magyar Nemzeti Múzeum levéltárába jutott Véghelyi-gyűjteménynek egyik darabja, nevezetesen Laki Thúz János és Jan zagoriai gróf szlavóniai bánok 1467 augusztus 9-én kiadott oklevele, a Karai László életéhez újabb adatot is szolgáltat. Megtudjuk ugyanis ebből, hogy *Karai 1467-ben Veszprém vára Mindenszentekről nevezett egyházának prépostja* volt s Kőrös megyében közösen bírta Garygnicza és Kwresyncz birtokokat az előbbi vámjával együtt. Mikor nyerte ezt a méltóságot nem tudjuk, de valószínűleg még 1467. év végén emelkedett a budai prépostsága. *Závodszy Levente.*

Magyar psalterium a XIV. századból. A következőkben ismeretendő psalterium rongált állapotban s hiányosan maradt fenn, de talán így sem lesz fölösleges, ha róla néhány sorban tudomást veszünk. Eredetileg bőrrrel borított fatáblába volt kötve, mely azonban a psalterium egyik oldaláról teljesen hiányzik, a másíkról pedig nagyrészt letört; ez az oka annak, hogy úgy a kezdő, mint a hátsó lapok elvesztek. Alakja ívrét; magassága 30 $\frac{1}{2}$, szélessége 23 $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$; a lapoknak már alig van széle; a mit a többszöri bekötetésnek tulajdonítunk. Hártýára van írva, s későbbi időből való lap-számozással ellátva. A betűi gót minusculák, kétféle nagyságban. A kéziratot

több kezdőbetű díszíti. A psalterium magyar kéz, talán valamelyik csiki ferenczrendi szerzetes munkája; magyar eredete mellett szól, hogy a kézirat elején levő naptárban a magyar szentek (pl. szt. István, szt. László stb.) pontosan fel vannak sorolva. — Iratási korának megállapításánál alapul a naptár egyik rubrikájában (november 16-ára) olvasható ezen bejegyzés szolgál:

*Hic obyt Alexander voyuoda transalpin Anno
domini millesimo CCC^{mo} LX^{mo} quarto.*

Minthogy pedig az írás jellege azt mutatja, hogy ez az 1364-re vonatkozó bejegyzés közel egykorú, s nem sokkal későbbi, biztosra vehetjük, hogy a kézirat maga is a XIV. század közepéről származhatik. A naptár különben azért is érdekes, mert az egyes hónapokat magyar elnevezéssel jelzik. Kár, hogy a kézirat első egy vagy két levele hiányzik, s így a naptár csak márcziussal kezdődik, melyet a kézirat *Beythmaszo*-nak nevez. — Aprilis: *Zenth Gergh haua* (így!); május: *pynkesth haua*; június: *Zent Janus haua*; július: *Zent Jacob haua*; augusztus: *Kysazson haua*; szeptember: *Zenth Myhal haua*; október: *Mendzenth haua*; november: *Zenth Andras haua*; december: *Karacson haua*. — Ezek a hónapelnevezések írásjellegükből következtetve legkésőbb XV. századbeliak, tehát némileg nyelvtörténeti becséssel bírnak. Az öt levélből álló naptár lapszámozva nincs; sőt nincs a psalterium első levele sem, mely így kezdődik: *Inuitatoria subscripta dicuntur singula in singulis || dominicis usque ad LXX^{imum} et a kalendis octobris usque ad || uentum domini*. Minden zsoldár első szaka hangjegyekkel van ellátva, a többi szakok folytatódásgosan, minden kikezdés nélkül következnek egymásután. A C23 (123) lappal azután megszakad a kézirat, melynek utolsó (123b.) oldalán a *Te Deum* olvasható, miből gyaníthatjuk, hogy a kéziratból csak nagyon kevés hiányozhatik. A kézirat tulajdonosairól is van néhány bejegyzés; így az első oldalon ez olvasható: *Liber iste pertinet ad me Thomam Madar [qui] est de sede Gergio, nunc vitam ferens in* (kiszakadva) *Somlío 1580*. — Egy másik bejegyzés szerint a kézirat 1678-ban *Kováts Istváné* volt. — Jelenleg a kódex a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdona. (Cod. Lat. Medii Aevi 366.)

Dr. Lukinich Imre.

Az olvasójegy. Szamárfülekkel, fájdalom, még mindig elég gyakran találkozunk sokszor aránylag művelt emberek könyveiben is — pedig e barbarizmus ellen már a »sötét« középkorban megindították a küzdelmet az u. n. olvasójegyekkel, melyek eleinte egyszerű pergamen hulladékból, később díszesen szőtt és himzett, gombokkal vagy bojtokkal ellátott selyemszalagokból készültek. A *renaissance* korában, a könyvek becsével arányosan, az olvasójegyek értéke is csökkent s jelentéktelen pántlikává zsugorodott össze, melyet a kiadó a kötve forgalomba hozott könyvekbe erősített. Csupán az imádságos s egyéb vallásos könyveknél lett később divattá, hogy e sima pántlikák alsó végén különböző arany-, ezüst-, réz- stb.-ből készült symbolikus jelvényeket aggassanak, a mint ezt itt-ott még manapság is tapasztalhatjuk. E jelző szalagocskák mellett fejlődött ki a papiros olvasójegy is, mely eleinte sima papirosszeletréből állott, egy-egy kegyes mondas, — jelmondat — vagy közmondással ellátva. A XVII. és XVIII. században szokássá lett szent-

képekkel díszített papír olvasójegyeket dugni a vallásos könyvekbe s legújabbban ezt a szokást a világi könyveknél is utánozták az élelmes kiadók, a kik a tartalomhoz illő, művészi rajzzal dekorált, jobbára színes nyomású karton lapocskákkal kedveskednek olvasóiknak. Főleg Amerikában s Angliában terjedt ez a divat, mely az ujra éledt ex-libris lázzal kapcsolatban csakhamar az amateurökre, sőt a közkönyvtárakra is kiterjedt. Ez utóbbiak olvasójegyei művészi rajzok helyett a könyvtárt és használóit egyaránt érdeklő szöveggel vannak ellátva, a mely a könyvtári szabályzat főbb pontjait, a kikölcsönzés keltét és tartamát, továbbá az olvasásnál szem előtt tartandó gyakorlati utasításokat, tanácsokat ismerteti az olvasóval. Ilyen olvasójegyek létjogosultsága el nem vitatható különösen az u. n. népkönyvtáraknál, melyeknek olvasó közönsége nagyon gyakran nincs tisztában azzal, hogy miként is bánják a könyvvel, ha azt idő előtt tönkretenni nem akarja. Az ily angol könyvtárak olvasójegyének szövege rendszeren rövid, némi humorral megszerkesztett mondásokból áll, a melyek könnyen megragadnak az olvasó emlékezetében. Most hogy a falusi népkönyvtárak ügye — hála a Muzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsa lankadatlan tevékenységének — nálunk is igen föllendült talán nem fölösleges arra a praktikus angol szokásra emlékeztetni, melynek utánzása minimális költséggel s igen reális haszonnal járna hazánkban. Minta gyanánt álljon itt *James Duff Brown*-nak, a londoni *Clerkenwell public library* tudós könyvtárosának tervezete magyar fordításban, melyet némi változtatással nálunk is föl lehetne használni.

A két hüvelyk széles és öt hüvelyk hosszú karton lap melső oldalán ez a szöveg olvasható: X. népkönyvtár. — Olvasójegy — Arra való, hogy ott tedd a könyvbe, a hol félben hagyod az olvasást, a helyett hogy a lap szélén számárfület csinálj. E könyvet az olvasójegy fején látható bélyegző keltétől számított . . . nap mulva vissza kell hoznod. — Jusson eszedbe, hogy mások is szeretnék olvasni a könyvet, s azért ne tartsd hiába vissza. — Ez a könyv köztulajdon, tehát bánj óvatosan vele.

Az olvasójegy hátsó oldalán ez áll: A könyv tíz parancsolatja: 1. Ne nyúlj hozzám piszkos kézzel. 2. Ne olvass, ha szerencsétlenségedre ragályos betegségben szenvedsz. Roppant sajnálak, de kérlek hagyj békén. 3. Ne tégy ki esőnek vagy hónak. 4. Ne pörkölj meg a tűznél, kényelmed vesztemet okozza. Különbben is árt egészségednek, ha tűzhely mellett olvasol. 5. Ne hajtsd be lapjaim csücskét. Használd e helyett e jelzőt. 6. Ne olvass evés közben. Mások kenyérmorzsaíra és zsirfoltjaira nincs szükségem! 7. Ne nyálazd meg ujjadat, ha lapozol. Engemet bepiszkíthatasz, s magadat *megmérgezheted*. 8. Se az ablak nyitvatartásához, se a szék magosításához ne használj. 9. Semmi-kép se kegyetlenkedj velem. Gondold meg, hogy én is ember vagyok: hiszen íróm eszének jókora porciója lakozik bennem. 10. Bánj velem úgy, mint tenmagaddal, s akkor minden rendben van.

G. P.

VÁLTOZÁSOK

a magyarországi nyomdáknál 1904. január 1-től június 1-ig.

(Az egy csillaggal jelölt nyomdák hatóságilag nincsenek bejelentve. A két csillaggal jelöltek megszűntek.)

Bács-Almás :

**Babágh József.

Bács-Szent-Tamás :

**Klingwart Róza.

Sendula Sándor, Kisdobransky Dan-
csika és Ikrasev Paja.

Brassó :

**Gust A.

Schneider testvérek és Zenninger.

Budapest :

*Kronstein és Téri. VII., Valero-u. 9.

*Poporul Roman (tul. Biraucz Döme
és Tsa.). VI., Vörösmarty-u. 60/a.

*Pintér és Roth. VII., Vörösmarty-
utca 19/b.

Weisz A. és társa (Weisz Ármin és
Schulhof Simonné, szül. Weisz
Antonia). VI., Király-u. 10.

Vasziljevics Péter. IX., Rákos-u. 11.

Szűsz Dávid. IV., Zöldfa-u. 43. sz.

Polacsek Frigyes Jakab. VIII.,

Mária-u. 11.

Kock János Frigyes Villy és Varga
Kálmán. VIII., Tisza Kálmán-
tér 13.

Pajor Mátvás. VI., Ó-u. 15.

Koch János VIII., Mária-Terézia-
tér 13.

Kohn Mártonné, szül. Minkus Gizella.

Radó Vilmos. VI., Ó-u. 2.

Weisz Ignác. VI., Csengery-u. 58.

**Gonda János és Weisz Salamon.
VIII., Mária-u. 11.

Gonda János és Reinitz Vilmos. VII.,
Akácza-u. 50.

Stoica Dénes. VI., Vörösmarty-u. 60/a.

Breit Miksa. VI., Bajnok-u. 19.

Klősz Pál György. VII., Városligeti
fasor 49.

Radványi Ábrahám. VI., Szondy-u. 72.

Csepreg :

*Menyhárt Julia.

Győr :

**Gróf Gyula.

**Heckenaszt György.

**Surányi János.

Homonna :

Fejes Jakab.

Jankovác :

Frankl Gáspár.

Jászapáti :

*Id. Jurik József.

Kassa :

Matzner Samu.

Vitéz A. utóda.

Keszthely :

**Farkas János.

Mérey Ignác.

Körmend :

Bertalanffy József (üzletvez. : Katona
Imre).

Nagyszében :

*Reissenberger A. utóda : Friedrich
Roth.

**Gürtler János.

Nagytapolcsány :

Platzkó Kezső Adolf.

Nagyvárad :

Schönfeld Sámuel.

Oravicza :

**Kehrer Victor.

Weisz Félix.

Poprád :

Fuchs Gyula.

Pozsony :

Persiwofszky János.

Uj-Verbász :

Oberländer Fülöp (üzletvezető : Boros
György).

Zenta :

Pléstitý és Horváth.

A Magyar Könyvszemle új folyama.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára 1893-ban a Magyar Könyvszemle új folyamát indította meg.

A folyóirat, mint a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának hivatalos kiadványa s a magyar bibliográfia egyedüli szakközlőnye, 1876 óta áll a hazai tudomány érdekeinek szolgálatában. Első sorban a múzeumi könyvtár érdekeinek előmozdítására lévén hivatva, ismerteti annak egyes csoportjait; beszámol az évi gyarapodásról, a végzett munkáról és teljes megbízható képet ad a könyvtár belső életéről. Ismerteti a hazai és külföldi könyv- és levéltárakat, kiváló figyelmet fordítva ezek magyar és különleges bibliografiai vonatkozású anyagának felkutatására és közzétételére. Számot ad a hazai és külföldi könyvészeti irodalom termékeiről s figyelemmel kíséri a külföldi irodalom hazánkra vonatkozó kiadványait.

A Magyar Könyvszemle évnegyedes füzetekben, évenként márczius, június, szeptember és december hónapokban jelenik meg 24—26 ívnyi terjedelemben több műmelléklettel. Előfizetési ára egész évre 6 korona, a könyvtárosi forgalomban 8 kor.; egy-egy füzet ára 2 kor.

Az előfizetési pénzeket a **Magyar Nemzeti Múzeum pénztári hivatala** fogadja el; a folyóirat szellemi részét érdeklő közlemények a **szerkesztő czimére a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárába** küldendők.

A Magyar Könyvszemle régi és új folyamainak kötetei kaphatók *Ranschburg Gusztáv* könyvkereskedésében, Budapest, *IV. Ferencziek-tere 2.* A régi folyam 2—16. kötetének ára kötetenkint 4 korona, az új folyam 1—10. kötetének ára kötetenkint 8 korona. Az előfizetések ezentúl is a *Magyar Nemzeti Múzeum pénztári hivatalához* küldendők.

Megjelent és a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában kapható: *A hazai hírlapirodalom 1902-ben. I. A magyar hírlapirodalom, id. Szinnyei Józseftől. II. A nem magyar nyelvű hírlapirodalom, Kereszty Istvántól. III. Folyóiratok. Kováts Lászlótól. Függelék: A magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok statisztikája, id. Szinnyei Józseftől. Ára 1 kor. 10 fillér.*

MAGYAR KÖNYVSZEMLE. — REVUE BIBLIOGRAPHIQUE HONGROISE.

Publiée par la bibliothèque du Musée National Hongrois
sous la rédaction de M. François Kollányi.

Quatre livraisons par an; prix du volume | Nouvelle série. XII. volume. 2. liv-
6 couronnes = 6 francs = 5 mares. | raison. Avril—Juin 1904.

Sommaire.

La bibliothèque Széchényi du Musée Nat. Hongrois en 1903	129
François Kollányi. La bibliothèque Széchényi trois ans avant la nomination d'Etienne Horvát (Avec deux facsimiles.)	150
Dr. Paul Gulyás. La technique de la reliure. (II. article avec 24 facsimiles.)	193
Indicateur officiel. Rapport sur l'état de la bibliothèque Széchényi du Musée Nat Hongrois dans le I. trimestre de 1904	220
La bibliothèque de l'université de Budapest en 1902	225
Litterature. Hungarica. Catalogue de la collection du comte Alexandre Apponyi, v. II. Par le dr. <i>Paul Gulyás.</i> C. Houlbert, Les insectes, ennemis des livres. Par — s — l. Sur l'authenticité de la charte de fondation de l'abbaye de Pannonhalma. Par <i>Ladislás Erdélyi.</i> Revues des revues bibliographiques. I. Revues hongroises. II. Revues étrangères	237
La littérature bibliographique hongroise dans le I. trimestre de 1904.	249
Notices. Échange des doublettes des bibliothèques hongroises. Les nouveaux fonctionnaires de la bibliothèque municipale de Budapest. Voyages d'études. Donné à la biographie de Ladislás Karai (<i>Levente Závodszy.</i>) Un psautier hongrois de XIV. siècle (<i>Dr. Emeric Lukinich.</i>) Le signet. (<i>P. G.</i>)	252
Changement dans les imprimeries hongroises de 1. Janvier à 30 Juin 1904	256

Adresse de la rédaction et de l'administration: *Magyar Könyvszemle Budapest, Musée National Hongrois.*

XII. KÖTET, 3. FÜZET. ÚJ FOLYAM. 1904. JÚLIUS—SZEPTEMBER.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE.

A MAGYAR NEMZ. MÚZEUM SZÉCHÉNYI ORSZ. KÖNYVTÁRÁNAK
KÖZLÖNYE.

A NM. VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTERIUM MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

KOLLÁNYI FERENCZ.

1904. ÉVI FOLYAM.

III. FÜZET.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM SZÉCHÉNYI ORSZ. KÖNYVTÁRA.

1904.

TARTALOM.

	Lap
Kollányi Ferencz. A Széchenyi országos könyvtár az 1816—1818. években. (Négy hasonmással a szövegben.)	257
Dr. Horváth Cyrill. A bártfai biblia. (Négy hasonmással a szövegben.)	307
Gyalui Farkas. A torinói könyvtári tűzvész és tanulságai	322
Tárcaza. Évnegyedes jelentés a M. Nemz. Múzeum Széchenyi országos könyvtárának állapotáról az 1904. év II. negyedében	334
Az Erdélyi Múzeum-egylet könyvtára az 1903-ik évben	338
A múzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelőségének negyedik könyvtárnoki szaktanfolyama	347
Szakirodalom. Székely Dávid, Magyar írók álnevei a multban és jelenben. Ism. <i>Naményi Lajos</i> . — A társadalomtudományi társaság Pulszky Ágost könyvtárának betűrendes katalogusa. Ism. <i>G. A.</i> — Karl Bücher, Der deutsche Buchhandel und die Wissenschaft. Karl Trübner, Wissenschaft und Buchhandel. Ism. dr. <i>Gulyás Pál</i> . — Mittheilungen des österr. Vereins für Bibliothekswesen. Ism. — <i>ó.</i> — Folyóiratok szemléje. I. Hazai folyóiratok (Budapesti Szemle 330., Grafikai Szemle XIV. 4. 5., Irodalomtörténeti Közlemények XIV. 2.) II. Külföldi folyóiratok. (Deutsche Litteraturzeitung XXV. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 24., Mittheilungen der österr. Vereins für Bibliothekswesen VIII. 1. 2., La Bibliofilia VI. 1. 2—3., Revue des bibliothèques XIII. 11—12. XIV. 1—4., Rivista delle Biblioteche et degli Archivi XV. 1. 2. 4. 5., Zeitschrift für Bücherfreunde VIII. 1. 2. 3., Zentralblatt für Bibliothekswesen XXXI. 4. 5. 6.)	350
A magyar bibliografiai irodalom az 1904. év második negyedében Horváth Ignác-tól	364
Vegyes közlemények. Vidéki könyvtárak állami segélyezése. A nagyenyedi Bethlen-kollégium és az eperjesi ág. ev. kollégium könyvtárai az állami felügyelet alatt. A kolozsvári egyetemi könyvtár-épületének tervpályázata. (— ly—) A brüsszeli Korvin-missale leírása a brüsszeli kir. könyvtár kéziratának katalogusában	367
Változások a magyarországi nyomdáknál 1904 június 1-től augusztus 31-ig	372
Melléklet. A hazai hírlapirodalom 1903-ban. I. A magyar hírlapirodalom id. <i>Szinnyei József</i> -től. II. A hazai nem magyar nyelvű hírlapirodalom <i>Kereszty István</i> -tól. III. Folyóiratok <i>Horváth Ignác</i> -tól. — Függelék: A magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok statisztikája 1780—1903-ig. Id. <i>Szinnyei József</i> -től	1—59

A SZÉCHÉNYI-ORSZÁGOS-KÖNYVTÁR AZ 1816—1818. ÉVEKBEN.

KOLLÁNYI FERENCZTŐL.

(Négy hasonmással a szövegben.)

Horvát István kineveztetésével három őrre volt immár a Magyar Nemzeti Múzeumnak: Tehel a természetrajzi osztály élén, Haliczky a régiségtárban és Horvát a könyvtárnál. A kinevezés sorrendjében Tehelt illetve köztük az elsőség, míg Horvát az utolsó helyre jutott.

Az a meleg rokonszenv, majdnem atyai jóakarát, a melyet Miller Horvát István iránt mindenkor érzett, s talán egy kissé a Tehel iránt való ellenszenv is, mások által is ösztönöztetvén erre, arra az elhatározásra bírta, hogy ha lehetséges, megváltoztatja a sorrendet Horvát javára.

1815 december 28-án felterjesztést intéz a nádorhoz, a melyben előadja, hogy néhány kuriai tanácsos és több más előkelő társadalmi állású, tudományos férfiú arra buzdították őt, hogy tekintettel arra, miszerint most már három őr is van a Múzeumnál, eszközölje ki ő fenségénél a rangsorozati elsőséget Horvát István részére a hivatalos névtárban, nemcsak, mert a könyvtár az intézet legjelentékenyebb részét képezi, nemcsak, mert állása is úgy hozza magával, hogy tudományos készültség dolgában a többit meg kell haladnia, a mint tényleg meg is haladja, nemcsak, mert tiz éven át szolgálván az országbíró mellett titkári minőségben, a többenél nagyobb számú szolgálati évet tud felmutatni, hanem mert a Széchényi-féle alapítvány sérelme nélkül sem lehet őt mások után tenni. Ámbár ő, Miller t. i. maga is beismeri ennek igazságát, még sem meri véleményét nyilvánítani, hanem meg fogja várni, milyen helyet jelöl ki Horvát részére

ő fensége a névtárban. Nem hallgathatja el azonban, hogy távolléte esetében, vagy ha megtalálna halni, vagy lemondana hivataláról, valakinek kéznél kellene lenni, hogy a hivatalos levelezéseket vigye, miután az egyik teljesen járatlan a latin nyelvben, a másik pedig nem ismeri ki magát az ügykezelésben.

A nádor azonban nem vette figyelembe a Miller által felhozott okokat, és 1816 január 3-án kelt leiratában azt válaszolta felterjesztésére, hogy az egyenlő állásban lévők mindenkor a hivatalbalépés sorrendje szerint következnek egymásután, ennélfogva bár Horvát István mint köztisztviselő azelőtt is teljesített szolgálatot, a múzeumi örök közt csak a hivatalbalépés szerinti sorrend illeti meg őt.¹

Horvát az első években meglehetősen sokat volt távol hivatalától. Mindjárt az 1816 év tavaszán hosszadalmas, súlyos betegségbe esett. »Május óta — írja augusztus 4-én Horvát Endrének — veszedelmes betegségben, hol harmad-, hol mindennapi hidegtelésben kinlóttam. Ebből csak két napja, hogy háromszori recidívám után kiláboltam. Barátaim féltettek a haláltól, mert hidegem (hideglelése) nem hideg, hanem idegrángatás vala. Oda most kövérségem, alig birom tollamat.«² A mikor pedig visszanyerte egészségét, kénytelen volt az országbíró meghagyásából utazásokat tenni, egészen a tél kezdetéig. A rákövetkező esztendő április havában ismét elhagyja Pestet és az országbíró parancsára megjárja Tolna, Baranya, Bács, Torontál, Temes és Pest vármegyét stb.

E gyakori és rendszeren hetekre, sőt hónapokra terjedő elmaradásai nem okoztak nagyobb fennakadást a könyvtárnál, a mely egy 1815. évi kimutatás szerint a következő gyűjteményeket foglalta ekkor magában: 1. a magyarországi és külföldi magyar vonatkozású nyomtatványoknak, földabroszoknak stb. gyűjteményét 7577 kötetben; 2. a magyar történelmi, érmészeti, régészeti munkák kézikönyvtárát 2222 kötetben, és 3. 21210 darab kéziratot.³

Most, hogy régi kívánsága teljesült, Miller is szívesebben látogatott el a könyvtárba, a hol sem a néhány kutató kiszolgálása, sem a csekély gyarapodás feldolgozása nem járt sok teen-

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1815. Nr. 1976. Igazgatósági irattár. A. 1816. Nr. 1.

² Irodalmi levelezések a múzeumi kéziratárban.

³ Museum Nationale Hungaricum. Budaë, 1815. p. 9.

dővel; úgy hogy az ügyes, megbízható könyvtári szolga, Cseronka András buzgólkodása mellett szinte észrevétlen csendben, nyugodalmassal egyhangúsággal dolgozott tovább a könyvtár őrének távollétében is a szerény gépezet.

Az 1816. év tavaszán megjelent végre a Széchényi-féle kéziratok évek óta készülő katalogusa is.

Széchényi gróf még a múlt év decemberében azt a kérést intézte József nádorhoz, hogy miután a három kötetre terjedő kéziratkatalogust kiadta, közölje vele Miller útján, hány példányban kellene ezt a különböző hatóságoknak megküldeni. A nádor, különös tetszésének adván kifejezést azon lankadatlan buzgalom felett, a melyet a gróf a könyvtár fényének emelése czéljából kifejt, meghagyta a Múzeum igazgatójának, hogy a kért adatokat bocsássa a gróf rendelkezésére.

Miller, a nádor utasítására, a nyomtatványoknak régebben szétküldött katalogusai fejében beérkezett köszönőlevelekből és egyéb feljegyzésekből megállapította, hogy a kéziratkatalogus összesen 364 példányban lenne szétküldendő; és pedig, különféle társadalmú állású magánembereknek 198, a megyéknek 52, káptalanoknak 22, szabad királyi városoknak 49, kerületeknek 2, irodalmi társulatoknak 7, levéltáraknak 2, Erdélybe 32 példányban. Midőn erről Széchényit értesítette, kijelentette, hogy ezek szétküldésére készséggel vállalkozik. Intézkedjék azonban a gróf, hogy annak idején a munka megjelenéséről a lapok is megemlékezzenek. Tudatja egyuttal vele azt is, hogy a nádor végre megtette (constitutum haberi) Horvát Istvánt a Széchényi-könyvtár őrévé. Abban a reményben, hogy ezentúl valamivel több szabad idővel rendelkezik, ismét hozzáfog a már megkezdett metszetkatalogus összeállításához, és ha a Gondviselés engedi, be is fejezi azt.¹

A kéziratkatalogus megjelenése azonban, az utolsó pillanatban, némi halasztást szenvedett. Az a rézmetsző, a kit Széchényi megbízott a cím lap elkészítésével, oly rossz munkát adott, hogy a gróf kénytelen volt azt visszautasítani és máshoz fordulni.

Széchényi nem mulasztotta el ezt Millerrel is közölni, kérvén őt, hogy miután reméli, miszerint a katalogus ennek daczára már a legközelebb mégis meg fog jelenni, s miután a magára vállalt

¹ Széchényi levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 95. 96. szám.

kötelezettség értelmében az összes katalogusokat szeretné még életében kiadni, küldje el neki a metszetek, czimerek stb. katalogusát, a mely talán már készen is van, hogy szintén nyomdába adhassa. Az előszót írja meg maga, vagy kérjen fel erre valakit. Egyikük kora és gyenge egészségi állapota sem engedi a késedelmeskedést; ellenkezőleg, arra figyelmezteti őket, hogy a mi még hátra van, mielőbb befejezzék.¹

Minden más ember belenyugodott volna az elkerülhetlen és jelentéktelen halasztásba, hiszen alig egy két hétről volt szó. Csak Miller tekintette ezt saját személye ellen való merényletnek, a melyet minél érzékenyebb módon igyekezett a grófon megtorolni.

Nagyon fájlalja, — írja márczius 8-án Széchenyinek — hogy a kéziratkatalogus oly szerencsétlen helyzetbe jutott, hogy három esztendei huza-vona után ismét újabb halasztás előtt áll. Folytonosan zaklatják már a példányokért, sőt némelyek annyira mennek türelmetlenségükben, hogy a nádort kérik, parancsolja meg neki a gróf által ígért katalogusok megküldését. Könnyű megítélni, mennyire kellemetlen egy tisztességes emberre nézve, ha neve közszájon forog. Kénytelen elpanaszolni azt is, hogy néhány ívet leszámítva, daczára Sopronba küldött leveleinek, még ő sem volt képes a maga használatára egy példányt a katalogusból kieszközölni.

Most azonban már ő is beletörődött ebbe és nem kívánja munkájának, a melyre annyi időt és fáradságot szentelt, gyümölcsét látni.

Hogy a gróf Kriebel tanácsosnak hajlandó megküldeni a katalogusok egy példányát, köszönettel veszi. Ők oly szoros irodalmi összeköttetésben állanak vele, hogy kénytelenek kéthetenkint igen sok könyvet küldeni neki Lengyelországba.

A mi a mappák, metszetek stb. katalogusát illeti, nagyon szeretné a már félig kész munkát még életében a sajtó alól kikerülve látni, de nem tudja a módját, miként lehetne ezt a nem csekély feladatot siettetni. Ehhez ugyanis oly emberre lenne szükség, a ki nincs más oldalról igénybevéve, mint ő, hanem kizárólag ennek áldozza idejét. Ő neki a nádorral, a hatóságokkal

¹ Miller levelezése XIV.

való hivatalos levelezésén felül, felügyelnie kell az összes gyűjteményekre, intéznie kell az egész épület gazdasági ügyeit, vezetnie kell az intézetet stb. Most is két munkát kell egyidejűleg sajtó alá rendeznie; úgymint a Múzeumi Aktákat, a melynek 60 ivnyi terjedelemben sz. István napjáig okvetlenül meg kell jelennie, és Praynak Bethlen Gábor fejedelemségéről szóló munkáját. Ennyi teendő megrendíti egészségét, a mely négy év óta úgy sem a legjobb. A mult télen is két hónapon át őrizte a szobát, sőt jelenleg is orvosi kezelés alatt áll. Ámbár a gróffal közölt tervezet alapján már belefogott a munkába, tovább nem folytathatja, mert előre látja, hogy nem éri meg megjelenését.

Mindezeknél fogva kénytelen arra kérni, hogy a katalogus összeállítását bizza más valakire. De hogy ki legyen ez, azt nem tudná megmondani. Az ő őreit a nádor elhalmozza munkával. Horvátnak 500 oklevelet kell lemásolnia és 40 darab XII—XIII. századbéli kódexet ismertetni. Sőt ezen felül még értekezést is kell írnia. Haliczkynak annyi érmet kell meghatározni, leírni, hogy két évig sem készül el ezzel. Tehel ő fensége rendeletére a magyar köszönet írja le. Mindegyik halaszthatlan teendőire hivatkozik, ő pedig a maga hatalmából egyikre sem rakhatja rá ezt az újabb terhet.

Már többeket felszólított a pesti tudósok közül is, hogy utmutatása mellett vállalják el a katalogus szerkesztését. Azonban senki sem vágyódik e tisztességre. Igaz, hogy munka is nagyon száraz; és ha nem járul hozzá itt-ott egy-egy jegyzet, tudományos kitérés, teljesen élvezhetlenné válik. Még a kik nem rendelkeznek is nagyobb irodalmi képzettséggel, oly nagy árt kívánnak a munka fejében, hogy ezt megírni sem meri. Mindazonáltal, ha tudná, hogy a katalogus Pesten lesz kinyomtatva, mégis szakítana rá időt, de csak oly feltétel mellett, hogy ha valami elkészült a kéziratból, azt azonnal kinyomják. Mert a gróf is beláthatja, hogy más teendők félretevéseivel valamit sietve megírni, azután pedig mindig csak a nyomást sürgetni, nem érdemes. Legyen kegyes tehát értesíteni, mit határozott erre vonatkozólag.¹

Hogy mennyire nem volt oka Millernek e levél megírására, legjobban kitűnik abból, hogy Széchényi már márczius 20-án,

¹ Széchényi levéltár. I. kötet. 13. szám, II. csomag, 98. szám.

tehát alig 12 napra rá, megküldötte neki, szétosztás céljából, a kéziratkatalogus kész példányait. Éppen ez okból nem csodálhatjuk, ha Széchényit is elhagyja a béketűrés és szemrehányásokat tesz Millernek magatartása miatt.

Midőn a kéziratkatalogus kiadásával is igyekeztem az országnak és irodalomnak tett fogadásomat beváltani, — olvassuk leveleiben — lehetetlen meg nem ütközni Uraságod márczius 8-án hozzám intézett levelének tartalma felett. Egyébiránt hozzá lévén már szokva, hogy Uraságod részéről ilyen, s még ennél is nagyobb dolgokat tapasztaljak, és halljak, s nyugodt lévén lelkiismeretemben, hogy hazaszeretetemnek és a magamra vállalt köteleességeknek eleget tettem, egyedül az a gondolat szolgál öröömre, hogy én hoztam be Uraságodat, sok más hatalmas ember akarata ellenére, mostani díszes állásába.

Ámbár Uraságod levele szerint attól kellene tartanom, hogy ő fensége neheztelését vontam magamra, miután azonban ismerem az ő igazságos lelkületét, feltételezhetem, hogy a katalógus megjelenésében beállott késedelemért nem fog hibáztatni. S így az Uraságod levelében foglalt ijesztgetéseket, a melyekkel reám hatni próbált, nem veszem semmibe.

A mi pedig a metszetek, földabroszok stb. katalógusának szerkesztését illeti, miután Uraságod erre nem ér rá, és tapasztalásból tudom, mily zokon vette tőlem, hogy a kéziratkatalogus elkészítésére Schwartnert szőlítottam fel, nem fogok senkit javaslatba hozni, hanem elmegyek és megkérem ő fenségét a nádort, hogy valamely alkalmas egyénnek e célból való kinevezésével tegye lehetővé számomra, miszerint e magamra vállalt köteleességnek is eleget tehessek még életemben, s a mit az országnak megígértem, azt teljes mértékben be is válthassam.¹

Néhány nappal később, márczius 28-án, Tibolth is válaszol Millernek, a ki őt sem kímélte meg a Széchényi elleni kifakadásoktól. A levél jellemző mindkettőjükre nézve. Az előző évben — írja Tibolth — teljes hét hónapot töltöttem ágyban, úgy hogy nagyon kevés remény volt felépülesemhez. Mindazonáltal meggyógyultam, mert hat szegény gyermekemnek atyára van szükségük. Ez volt oka, hogy két leveledre nem válaszolhattam. A harmadikra

¹ Miller levelezése XIV.

CATALOGUS

MANUSCRIPTORUM

BIBLIOTHECÆ

Nationalis Hungaricæ

SZÉCHÉNYIANO-REGNICOLARIS.

SOPRONI

Typis Macredum Siessianorum

1815.

A SZÉCHÉNYI-KÉZIRATOK KATALOGUSÁNAK CZÍMKÉPE.

azonban nem is akartam felelni, mert ok nélkül lassúsággal, barátságatalansággal vádoltál és a gróf ellen is kikeltél. Ez mindig fájdalmasan esik nekem, mert ő jótevőm és barátom, a világ minden kincseért sem tenném ki magamat a szemrehányásnak, hogy háladatlan voltam iránta. Széchényi irigyeinek és ellenségeinek minden törekvése daczára is mindig igaz marad, hogy ő vetette meg azon irodalmi intézet alapját, a melyen most nagyobb épületet törekesznek emelni. Nagy fáradságot, kitartást és anyagi áldozatot kívánt vállalkozása, és csak sok nehézség árán koronázta azt siker. Ezt a csekély érdemét, ámbár néhány kortársa, a kik mindent maguknak vagy másoknak szeretnének tulajdonítani, ezt kisebbíteni törekszik, az utókor mégis hálásan fogja elismerni.

A negyedik számú kis ládában küldök egy teljes példányt a katalógusokból, Kriebel számára, és egy velinpapírra nyomott kézirat-katalógust neked. Most majd meggyőződhetel róla, hogy a három kötetre osztás egészen jól sikerült, csak az értekezést kellett a munka végére tenni. Az A. és B. betű az első kötetben nagyon vékony lett volna, a C-t pedig szétválasztani nem lett volna czél-szerű, ennél fogva mind a három betűt össze kellett foglalni egy kötetbe. A papírossal és nyomással azt hiszem meg lesz elégedve, de szép kis összegbe is került. Ha a gróf ezt a Múzeumnak ajándékozza, mindenesetre nagyobb dicséretet nyer, mint így, bár a katalógus ugyanazt a pénzt emésztette fel.¹

A három vaskos kötetre terjedő munka valóban megérdemelte a dicséretet, nem csak az anyag feldolgozását, hanem a külső kiállítást illetőleg is, és a lapok méltán fogadták egyhangú lelkesedéssel megjelenését.² Az előszót végre is Miller, és nem Schwartner írta meg hozzá. Illetőleg, az előszó helyére Tibolth azokat a sorokat tette, a melyeket Miller még 1813 február havában irt meg Széchényihez intézve, s a melyekben következőleg számol be a katalógus létrejöttéről.

Ha szabad kérkedés nélkül dicsekedni, úgymond, kénytelen bevallani, hogy mindenkor szerencséjének tartandja, miszerint ő biza-

¹ Miller levelezése XIV.

² Catalogus Manuscriptorum Bibliothecae Nationalis Hungaricae Széchényiano — Regnicolaris. Sopronii, Typis Haeredum Siessianorum. 1814. Vol. I. A—C. 18+749. Vol. II. 1815. D—M. 2+607. Vol. III. 1815. N—Z. 2+489+LXIII.

tott meg azon gazdag könyvtár rendezésével, a melyet Széchényi gróf az uralkodó iránt való hűségéből, hazája iránti szeretetből, oly czélből ajándékozott az országnak, hogy a többi európai művelt nép példájára a magyar nemzetnek is meglegyen a maga könyvtára. Ha jól emlékszük, már hivatalának elfoglalásakor ígéretet tett arra nézve, hogy a gróf által kiadott könyvtári katalogust rövid időn belül követni fogja a kéziratok katalogusa. Nem is szűnt meg azóta ezen dolgozni. A kedvezőtlen viszonyok azonban nem engedték zavartalanul ennek szentelni idejét. Alighogy elhelyezték a gyűjteményt, már Temesvárra kellett menekülnie. Majd felsőbb rendeletre más helyiségbe költöztette át a könyvtárt. Ekkor ismét Váradra kellett az ellenség elől futamodniok. A mikor pedig innen visszatért, boldogult nevének halála annyira megtörte erejét, hogy fájdalmas veszteségét még most sem sikerült elfelednie. Végre ennyi viszontagság után megélte azt az örömet, hogy beválthatta ígéretét. Szabályul tüzte ki azonban maga elé, hogy a katalogus csakis azt foglalja magában, a mit a gróf gyűjtött össze, nagy utánjárással és költséggel. Nem vette fel sem azon kéziratokat, a melyeket mások ajándékoztak az intézetnek, sem pedig a melyeket a Múzeum vásárolt, nehogy azt mondhassa valaki, hogy idegen dolgok szerepelnek a gróf ajándéka gyanánt. A gróf csodálatraméltó áldozatkészsége megkívánta volna ugyan, hogy az előző is méltó legyen az áldozathoz; csak is elfoglaltságának és korával járó elnehezedésének tulajdonítsa tehát, hogy nem foglalkozik tüzetesebben azzal a példával, a melyet romlott korának adott.

De másrésztől a szerénység is tiltja, hogy véleményt mondjon és beszéljen a saját jelentéktelen tollából kikerült munkáról. Mindezt sokkal inkább tudja a gróf, mintsem hogy több menteséget is kellene erre nézve felhoznia. Ha nagy vigasztalással tölti el, hogy megengedetett neki a közönség által oly rég várt katalogust jókor elkészíteni, még nagyobb öröme fog szolgálni, ha szerény igyekezete a gróf tetszésével találkozik. Fogadja tehát éjjelezéseinek e gyümölcsét, mint végtelen nagyrabecsülésének bizonyítékát, és legyen kegyes őt továbbra is tisztelői közé számítani.

Miller 1814-ben egy értekezést írt e czímmel: »Dissertatio critica de collectionibus Manuscriptorum ac eorumdem usu et utilitate« oly czélből, hogy ez is a katalogus elé jöjjön. Széchényi

és Tiboldh azonban czélszerűbbnek látták ezt a harmadik kötet végén, mintegy befejezésül adni.

Ebben Miller 63 oldalon, 20 fejezetben sok mindenféle szempontból szól a kéziratokról. Elmondja, hogy valamely ország történetének megismeréséhez mennyire szükségesek. A Széchényi-féle igen gazdag kéziratgyűjtemény már át van adva a közhasználatnak. Hazánk régebbi könyvtárai általában gazdagok voltak kéziratokban; az ország könyvtárában ma is szép számmal vannak ugyan, de ez még nem elegendő. Külföldön már rég elkezdték a kéziratok katalógusait kiadni; ezt kellene nekünk is tennünk. Az eddig megjelent katalógusok közt kiválik a Széchényi-féle. Vannak, a kik nem barátjai a kéziratok gyűjtésének. A legkiválóbb magyar írók azonban mindig használták ezeket. Még a nyomtatásban megjelent munkák kézíratait sem felesleges megőrizni. A kéziratokat azonban kellő óvatossággal kell használni. Az oly kéziratok is összegyűjtendők, a melyeknek kinyomatását a cenzura nem engedélyezte. A XVI. és XVII. században sok oly dolgot leírtak hazánkban, a mi soha sem látott napvilágot. A kéziratok a magyar történelem, a köz- és magánjog, statisztika forrásaiul tekintendők. Főleg elmondható ez az oklevelekről. Nyelvészeinknek pedig első sorban ajánlhatók a régi, magyar nyelvű kéziratok tanulmányozása. Gyűjteni kell az orvostudományi, fizikai, hittudományi, bölcsészeti kéziratokat is. Nagy kényelem az írókra, ha különféle tárgyú kéziratok őriztetnek egy helyen. A ki nem foglalkozik a kéziratokkal, annak ismeretei rendszerint nagyon hiányosak. A bőkezű alapítóról elnevezett katalógus a lehető legjobban igyekszik e bajon segíteni. Valóban — ezzel fejezi be Miller értekezését — Széchényi az a jó és bölcs férfiú, a kiről Virgil írja:

» — — — — qualem vix reperit ullum

Millibus e cunctis hominum, consultus Apollo.«

Még jóformán meg sem fürdött eléggé Miller az elismerés azon jóleső sugaraiban, a melyek a kéziratkatalógus megjelenéséből neki is osztályrészül jutottak, már egy újabb kiadványra gyűjt előfizetőket. Tudomására hozza az összes hatóságoknak, hogy a nádor parancsára az országos könyvtárban őrzött gazdag kéziratgyűjteményből, főleg a melyek a hazai történelem megvilágítását hivatják előmozdítani, időnkint bizonyos kiadványok fognak megjelenni.

A folyó, 1816. évben a Pray György által összegyűjtött Bethlen-féle iratok látnak napvilágot 3 kötetben. Az első már meg is jelent; a többi azonnal következni fog, a mint elegendő számú előfizető jelentkezik. Felkéri tehát az alispánokat, hassanak oda, hogy a munka minél szélesebb körben elterjedjen.¹

Valamivel csekélyebb buzgalommal foglalkozott Miller a Kriebel-féle vállalat ügyével.

Kriebel még a múlt év október 18-án tudatta vele, hogy személyesen is eljön Pestre, ha arról értesül, hogy a hatóságok kellő támogatásban részesítik.

A hatósági támogatás azonban nem mutatkozott eredményesnek, bár a jóakarat részükről éppen nem hiányzott. A megyék bizottságokat küldöttek ki, felszólították a megyei főnemeseket, földesurakat stb., hogy a nádor kívánságának eleget tegyenek és a megyében található emlékek összeírassanak. Azonban meglehetősen sűrűn érkeztek vissza az oly jelentések, mint Fehérmegyéjé is volt, hogy t. i. még semmiféle emléket nem találtak, sem előfizető nem akadt Kriebel munkájára.

Miller erre való tekintettel is szükségesnek látta még 1815 december 11-én a nádornak a következőket figyelmébe ajánlani.

A szerző, a mint ez a munka tervezetéből kivehető, nemcsak a magyar nemzet történetét akarja megírni, hanem a hazai földterület történetét is, kezdettől fogva. A mi a szent István utáni kort illeti, ezt nem a vármegyei, hanem a káptalani, városi és családi oklevéltárak segítségével lehet megvilágítani, a melyekben tömegtelen anyag őriztetik ebből az időből. A Herodottól Nagy-Károlyig terjedő eseményekre az egyes köfeliratok, márványtöredékek, régi pénzek derítenek némi fényt. Ily emlékekkel azonban alig rendelkezik a Nemzeti Múzeum. Erre nézve ismét a görög és római írókat kellene átnézni. Az ő magánkönyvtárában sok ily munka meg van ugyan, de nem a legjobb kiadásban. Ellenben az egyetemi könyvtárban minden feltalálható, sőt megvannak ott a Hevenessy- és Kaprinay-féle kéziratok is. Minthogy azonban az egyetemi könyvtár őre azt állítja, hogy ezeket nem adhatja ki, arra kéri ő fenségét, hasson oda az országbíró útján, hogy a

¹ Az iratokból két kötet jelent meg e cím alatt: *Gabrielis Bethlenii Principatus Transilvaniae Coaevis Documentis Illustratus. Collegit Georgius Pray. Edidit Jac. Ferdin. Miller. Pestini, 1816. I. II.*

Múzeum mindazon könyveket és kéziratokat megkapja, a melyeket a Kriebel-féle munka czéljaira felhasználni kíván. Hasonlóképen óhajtandó lenne, ha a primási könyvtár kiadná a Bél-féle kéziratokat, a melyekben vármegyénként vannak történelmi emlékeink feldolgozva, s a melyekből a Nemzeti Múzeum csak a négy nyomtatásban megjelent kötetet, és kéziratban Abauj és Trencsén megyéket bírja.¹

A nádor 1816 július 26-án arról értesítette Millert, hogy kívánsága szerint felkérte Ürményi országbíró, mint az egyetem elnökét, hogy az egyetemi könyvtár anyagát bocsássák Kriebel rendelkezésére; valamint az esztergomi káptalant is felhívta, tegye lehetővé Kriebelnek Pozsonyban Bél Mátyás kéziratának használatát. De egyúttal arra is utasította Millert, hogy ha Kriebel megérkezik, a Múzeum részéről is mindenben kezére járjanak.²

A nyár folyamán megérkezett Budára az a két láda könyv, mappa és régipéncz, a mit Sándor István az Akadémiára hagyott. A nádor azzal értesítette erről Millert, hogy a ládákat vegye át, az ezekben foglalt tárgyakat a Múzeumban őrzött irodalmi gyűjteményektől elkülönítve helyezze el, az átvett tárgyakról pedig adjon elismervényt.

A gyűjtemény sokkal jelentéktelenebb volt, mint várni lehetett. A könyvek vagy olyanok voltak, a melyeket már a Széchenyi-könyvtár is bírt, vagy pedig a melyeket a kézikönyvtárba kellett volna elhelyezni; de még ezek közt is több csonka találtatott. Miller mindössze 9 munkát választott ki; ebből 3-at a természetrajzi osztály örének adott át használatra, 6-ot a könyvtárban helyezett el. A többit pedig ládába rakta és lepecsételte.

Horvát István úgy nyilatkozott, hogy Sándor István könyvtárának tizedrészét sem teszi ez a két láda könyv. A többi közt hiányzott szerinte egy nagyon értékes biblia, valamint Pesti Gábertól Aesop meséi magyarul, a miből még csak a bécsi császári könyvtárnak volt egy példánya; valamint a megboldogult tulajdonosnak több kötetre terjedő sajtókész kézírata. Sőt az is közismert dolog volt, hogy Sándor Istvánnak Lukán is volt könyvtára.

A nádor, a kinek Miller minderről kötelelességszerfen jelentést

¹ Igazgatósági irattár. A. 1815. Nr. 118.

² U. ott. A. 1816. Nr. 41.

tett, meghagyta neki, tudakozódjék a nógrádi alispánnál a lukai könyvtár sorsa felől.

Időközben azonban József nádor a végrendeleti végrehajtótól azt az értesítést nyerte, hogy a rokonok viszálykodása következtében nem képes a hagyatéki ügyet lebonyolítani. Mire a nádor újból leirt Millernek, hogy Rakovszky ügyvéddel lépjen érintkezésbe, a ki talán keresztül tudja vinni az intézetet érdeklő hagyományok kiadatását.¹

Nincs róla biztos tudomásunk, mert sehol nem leltük semmi legcsekélyebb nyomát, de azt kell hinnünk, hogy Széchényi gróf csakugyan beváltotta ama ígétetét, hogy elmegy a nádorhoz, és ki fogja nála eszközölni, miszerint egy alkalmas egyénnek kinevezésével tegye lehetővé a metszetek, fődabroszok és czimerek katalogusának kiadását, mert József nádor 1816. június 27-én, minden más előzmény nélkül, leiratot intéz Millerhez, a melyben értesíti, hogy Kovachich József Miklóst, Márton György fiát, bölcsészet-tudort, tekintettel atyjának bokros érdemeire, de saját képességeire, valamint a magyar irodalom és diplomatika terén való jártasságára is, kinevezi a Széchényi-országos-könyvtár öre mellé adjunctusnak, július 1-jétől esedékes évi 500 forint fizetéssel, meghagyván Millernek, hogy a kinevezettet erről értesítse és az eskü letévése iránt intézkedjék.²

Elolvasván Miller a nádori leiratot, szokása szerint sietett a kinevezés megtörténtét a budai lapokkal közölni, még pedig úgy, a hogy az okirat hangzott, hogy t. i. ő fensége a fiúban az apa érdemeit is jutalmazni kívánta. Értesülvén erről az öreg Kovachich, levelet intézett Millerhez, a melyben tiltakozott a kinevezésnek ily módon való közzététele ellen, miután nemcsak az ő érdemeivel nem áll arányban ez a jutalom, hanem a fiáéival sem. Miller a levelet felolvasta a többi múzeumi tisztviselő előtt, a kik szintén nagyon megütköztek tartalmán és kérték őt, eszközölje ki a nádornál a szolgálati szabályzat kiadatását, mert ha az apa ily módon felbízta a fiát, nem sok jót lehet tőle várni. Miller, a kit mindenestre bántott az a körülmény, hogy a nádor az ő megkérdezése nélkül hozott egy új tisztviselőt az intézethez, kapott

¹ Igazgatósági irattár. A. 1816. Nr. 28, 46, 56.

² U. ott. Nr. 30.

az alkalmon és az esetet július 31-én a nádor elé vitte, a ki azonban nem tartotta szükségesnek felterjesztésére válaszolni.¹

Az új könyvtári tisztviselő kinevezése lehetővé tette, hogy Széchényi júl. 9-én egy kéressel forduljon Millerhez.

Abból a határtalan buzgalomból kifolyólag, a melylyel semmi-féle áldozattól vissza nem riadva, minden lehető módon igyekezett a könyvtárt gyarapítani, megtörtént, hogy megfélekedve a saját és családja érdekeiről, oly okleveleket is átengedett az intézetnek, a melyeknek okvetetlenül a családi levéltárban lett volna a helyük, s a melyek hiányából, a mennyiben a Széchényiekkal szorosabb összeköttetésben álló Tököli, Gyulafi, Rozgonyi és Bánffi családokra vonatkoztak, esetleg érzékeny anyagi károsodást szenvedhettek volna utódai. Arra kérte tehát Millert, hogy a mellékelt jegyzéken feltüntetett iratokat kerestesse ki a könyvtárból és a mennyiben ezek eredetiek lennének, hiteles másolatot tartson vissza felőlük, az eredetieket pedig küldje vissza neki. Ha azonban ez nem lenne keresztülvihető, úgy legalább a másolatokat juttassa el hozzá. Nemcsak a felmerülő költségeket viseli szívesen, hanem az ő készségét is meg fogja hálálni.²

Miller a jegyzék alapján megállapítván, hogy eredeti oklevél ezekből nincs a könyvtárnál, július 13-án megírta ezt a grófnak, valamint az is, hogy a másolatokat újból leiratja. Együttal kilátásba helyezte, hogy a jövő hó végén esetleg személyesen is tisztelheti őt, miután ő felségéhez egy folyamodványt akar benyújtani, mostoha fia örökbe fogadása ügyében. Azt hiszi, 42 esztendei szolgálat után ezt megteheti. Azonban ennek daczára sem merte volna magát erre határozni, ha a felség 1814. október 26-án meg nem parancsolja neki, hogy Bécsbe menjen, és ha teljesen a saját legmagasabb elhatározásából nem igéri neki, hogy megjutalmazandja érdemeit.³

Széchényi, addig is, mig tetteivel bizonyíthatja be halálját, levélben köszöni meg készségét, hogy a családi levéltárba tartozó iratok kikeresésére vállalkozott. Újból kéri, irassa le számára ezeket, hitelesíttesse a másolatokat a nádori kancelláriánál és küldje el neki. Nagy örömmel értesült arról, hogy legközelebb

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1816. Nr. 1230.

² Miller levelezése XIV.

³ Széchényi levéltár. I. kötet, 9 szám, III. csomag, 56. szám.

Bécsbe jön és láthatja őt. Kívánja, hogy szerencsével járjon, és kérvénye kedvező elintézését nyerjen.¹

Miller nem annyira tisztelni kívánt Széchényinél, mint inkább nála megszállani. Ezt kerülő úton, Tibolth közvetítésével, tudomására is hozta Széchényinek, a ki azonnal meghívta őt magához, feleségével együtt. Így legalább alkalma lesz — úgymond — iránta érzett őszinte vonzalmát valamiképen tanusítani. Egyszersmind egy újabb jegyzéket is küld, a családi levéltár részére készítendő másolatokról. Ezenfelül egy csomó könyvet vásároltat vele, a maga használatára, Trattnernél.²

Miller augusztus 2-án bejelenti a nádornál, hogy a metszetek, földabroszok stb. katalogusának ügyében több megbeszélni valója lévén Széchényivel, s hogy némileg kipihenje magát, Sopronba kell mennie. E végből augusztus végétől számítandó négy heti szabadságidő engedélyezését kéri, annál inkább, mert a mióta az intézetnél működik, pihenés céljából egy éjszakát sem töltött távol Pesttől. Megnyervén az engedélyt,³ augusztus 18-án válaszol Széchényi levelére.

Örömmel elvállalja az iratok lemásolását, és szerette volna, ha a munka rövid idő alatt elkészül. A mai romlott fiatalság azonban még pénzért sem akar dolgozni; vagy ha elvállal is valamely munkát, legyen ez még oly csekélység, oly árt követel érte, hogy tisztességes ember bosszankodás nélkül nem hallgathatja. A törvényszünet idején több juratust hivatott magához, a kiket felszólított a másolásra. A nebulók azonban nem szégyenlették magukat minden ívért 2, egy nemzetségtábláért pedig 5 frtot kérni. Ezen a követelésen annyira felindult, hogy kikergette őket szobájából. Majd elvégzi a munkát a könyvtári szolgálta, a kinek olvasható írását Tibolth nagyon jól ismeri. Ez szorgalmasan másolgat és semmit sem kér, hanem teljesen a gróf nagylelkűségére bizza a díjazást.

Nem talál szavakat annak kifejezésére, mennyire lekötelezte őt a gróf váratlan kegyességével, a melyet reményleni sem mert volna, annál kevésbé kérni, ha Tibolth meg nem előzi szegyenlős voltát.

¹ Széchényinek 1816. július 18-án kelt levele. Miller levelezése. XIV.

² Széchényi 1816. aug. 6-iki levele. U. ott.

³ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1816. Nr. 1229. Igazgatósági irattár. A. 1816. Nr. 43.

Szeptemberben élni fog jóságával. A nádortól éppen ma kapott négy heti szabadságot. Erre az útra nem a maga érdekében vállalkozik, hiszen reá nézve már minden késő, hanem hogy mostoha-fiával jót tegyen. Kevés vagyonát már ráruházta, szeretné tehát nevét is ráhagyni. Ha tehet valamit érdekében ebben a dologban, ne mulasztja el. Nem hiszi, hogy valaki emiatt azzal a gyengeséggel vádolhatná, mintha még halála után is élni akarna nevében; egyetlen célja, hogy mint tisztességes ember, kötelességeit élte végéig teljesíthesse. A Gondviselés úgy akarta, hogy másodszor is megnősüljön; ez a végzete arra inti, hogy lelkén viselje azok sorsát, a kiknek gondozását magára vállalta. Nagyon szeretné ugyanis, ha a gyermek, a ki atyját nem ismerte, benne találná fel azt.¹

Miller egyuttal könyveket is küldött a grófnak Bécsbe, a melyekért Széchényi augusztus 24-én mond köszönetet. P. Albert könyveért annál nagyobb a köszönete, minél sürgősebb volt reá nézve ennek kézhez vétele. A költségeket majd bécsi találkozásuk alkalmával fogja megtéríteni. Nagy vigasztalására szolgált nagybecsű soraiban olvashatni, hogy elfogadván ajánlatát a lakást illetőleg, nemsokára szerencsétlenül fogja. Megtudván, hogy Sopronnak jön, akként intézkedett, hogy itt is házában szálljon meg, nejjével együtt és méltó fogadtatásban részesüljön.²

Az ősz folyamán Miller csakugyan megjárta Sopront és Bécsset, a hol jóval több ideig élvezte Széchényi vendégszeretetét, mint a mennyire tervezte. Valamikor október végén kerülhetett vissza Pestre; mert csak november 4-én köszöni meg hálálkodó szavakban a gróf jóságát. Biztosítja őt, hogy örök hálájának bebizonyítására minden alkalmat örömmel fog megragadni, hogy kegyeit még jobban kiérdemelhesse. Ez — úgymond — csak szó és beszéd, de szívből fakad. Kéri további támogatását, és főleg pártfogolja ügyét a kancellárnál s a tanácsosoknál. Reményli, az ő támogatása mellett célzott ér, a mikor nem a maga, hanem más javát akarja. Feleségével és gyermekeivel együtt csókolja kezeit. Ne feledkezzék meg róluk s ők is ígérnek, hogy soha sem szünnék meg a Széchényi-ház tisztelői közé tartozni.³

Négy nappal e levél megírása után történt, hogy a természet-

¹ Széchényi levéltár. I. kötet, 9. szám, III. csomag, 56. szám.

² Miller levelezése XIV.

³ Széchényi levéltár. I. kötet, 9. szám, III. csomag, 56. szám.

rajzi tár örét, Tehel Lajost, szélhűdés érte, a ki ennek következtében november 19-én elhalálozott.

A mint a nádor híret vette a halálesetnek, azonnal intézkedett, hogy Miller vegye magához a természetrajzi osztály kulcsait és ügyeljen, hogy a hagyaték leltározása alkalmából az intézet tulajdonát képező dolgok gondosan elkülöníttessenek a boldogult magántulajdonától.

Miller december 6-án számol be eljárásáról. Az osztály kézi könyvtárát, a melyet részint a Széchényi-országos-könyvtár anyagából, részint egyéb ajándékokból válogatott össze, az elhalt ör nem hivatalos helyiségében, hanem magánlakásán tartotta, minek következtében nem egy munka elveszett, a melyeket újból be kell szerezni. Más dolgokban is sok volt a hiányosság, rendetlenség. Átvizsgálván a hagyatékban lévő kéziratokat, semmit sem talált, a mi a boldogult tudásáról, szorgalmáról tanuskodott volna. Mindent más által végeztetett, a mivel életében mint saját munkájával dicsekedett. Sajátkezű írása mindössze 2 ivre terjed, s ez sem egyéb, mint a Múzeum tulajdonát képező ásványok pusztá névsora. A magyarországi kőszénről irt munkálat kézírata Haberle munkája, a ki oly feltétel alatt engedte át ezt Tehelnek, hogy 100 arany fejében a saját neve alatt kiadhatja.¹

Miller érezte, hogy a természetrajzi osztályban tapasztalt rendetlenség miatt, bizonyos mértékben, őt is felelősség terheli. Nehogy tehát esetleg a mulasztás vádja érje, december 29-én ezt a felterjesztést intézi a nádorhoz.

A mult napokban gondosabban megvizsgálván a könyvtárt, régiségtárt és a természetrajzi tárgyak osztályát, bizonyos mulasztások ötlöttek szemébe, a melyeket mindjárt kezdetben ki kell irtani, nehogy elhatalmasodjanak. A tárgyak körül tapasztalható rendetlenség, a késedelmes feldolgozás, a tisztviselők hanyagsága, az értelmesebb látogatók szemében nem ajánlja az illető közintézetet. Nehogy az a szokás, a mely eddig a természetrajzi osztályban uralkodott, a többi osztályban is lábra kapjon, indítatva érzi magát, az általa már számtalanszor kérelmezett szolgálati szabályzat hiányában, esedezni, kegyeskedjék ő fensége a mellékletben beterjesztett javaslatot megvizsgálni, és ha jóváhagyásával találkozik

¹ Igazgatósági irattár. A. 1816. Nr. 96.

küldje le neki rendelet alakjában, utasítván felelősség terhe alatt, hogy ezt közölje az illető örökkel, ellenőrizze szigorú végrehajtását és a munkálatok haladéktalan megkezdését. Ha ez nem történik, kárba vész minden törekvése. Mert ugyan mi haszna van abból az intézetnek, ha a tárgyak összegyűjtetnek, de sem nem katalogizáltatnak, sem le nem iratnak? Horvát István talált egy jótévőt, a kinek pénzén erre a célra három jegyzőkönyvet szerzett be, egyet a könyvtár, egyet a régiségtár, egyet a természetrajzi osztály részére. Ezentúl tehát mindent be fognak ezekbe vezetni, akár ajándék, akár vétel útján jut valami az intézet birtokába. Azonban hasztalan buzdíttatnak az örök nagyobb pontosságra, ha nem ismerik kötelelességeiket. Mindezt nem panaszként mondja, hanem elővigyázatból javasolja, nehogy a mi eddig rosszul volt téve, az a jövőben megengedettnek látszassék. Ő már az új év kezdetén be akarja hozni az új rendet, addig is, míg mindenki megkapja az erre vonatkozó hivatalos utasításokat. Nyugodt lélekkel meri állítani, hogy mindig elkövetett mindent az intézet érdekében, és a jövőben sem fog semmit e tekintetben elmulasztani, de szüksége van az örök közremunkálására. Az ő napjai már meg vannak számlálva, és nem akar rendetlenségeket hagyni utódjára.

A mellékelt javaslat a következő intézkedéseket foglalta magában.

Minekutána az egyes osztályok őreinél lévő könyvek mind az országos könyvtár tulajdonát képezik, a könyvtár órének pedig tudomással kell bírnia az összes könyvek hollétéről, hogy ha keresik valamelyiket, ahhoz tudja utasítani az illetőt, a kinél a könyv található, ennél fogva a régiségtár és természetrajzi osztály őrei pontos jegyzéket állítsanak össze az átvett munkákról, ezt írják le három példányban, írják alá, üssék rá pecsétjüket, és egyet maguknál tartván, a másik kettőt adják át a könyvtár órének és az igazgatósági levéltárnak. A könyveket nem lakásaikon, hanem hivatalos helyiségeikben tartoznak gondosan megőrizni; az intézeten kívül álló egyéneknek nem szabad ezeket kikölcsönözniök, a melyek pedig megrongálódnak, vagy elvesznek, kötelesek sajátjukból megtéríteni.

Minden újabb tárgy, legyen az nyomtatvány, vagy kézirat, ásvány, gépezet, régipéncz, fegyver vagy más drágaság, akár ajándék, akár vétel útján jutott a Múzeumba, megmutatandó az igazgatónak, azután pedig bevezetendő az illető osztály naplójába, szép, tiszta

és nem elsietett írással, annak kitüntetésével, hol találták, kitől származik, van-e valami benső értéke; továbbá az év, hó és nap, a melyen a bejegyzés történik.

A mint a természetrajzi osztály órének az ásványok, növények, csontok stb. összeírásával kell foglalkoznia, úgy a régiség-tári ór az érnek, szobrok s más régiségek jegyzékét készítse el. A könyvtár óre pedig a könyveket, kéziratokat, földabroszokat, czimereket, metszeteket, szóval mindazt, a mi nem foglaltatik a Széchényi-féle nyomtatott katalogusokban, igyekezzék összeírni.

Ezen munkálatok elvégzésére elegendő idővel rendelkeznek, ha a hivatalos órákat 9—12-ig délelőtt, és télen 2— $1\frac{1}{2}$ -ig, nyáron pedig 3—6-ig délután, pontosan betartják. Tartsák mindig szem előtt, hogy azért van hetenkint két nap a látogatók fogadására kijelölve, hogy a többi napon zavartalanul foglalkozhasanak irodalmi teendőikkel, nem pedig, hogy tétlenségben töltsék el az időt, vagy tetszésük szerint elmaradjanak a hivatalból.

Mindenkinek hat heti szabadságidő jár az igazgató tudtával, pihenés céljából és hogy magánügyeit elintézhesse; kölcsönösen tartoznak azonban egymást a vendégek fogadtatásánál helyettesíteni.

A közönséges látogatóktól meg lehet ugyan kívánni, hogy a kitűzött időben keressék fel a gyűjteményeket; a mágnásoknak, előkelő állású egyéneknek, tudósoknak, külföldieknek azonban, máskor is, a hivatalos időn belül, készséges szivességgel, és nem tunyán, kedvetlenül kell szolgálatukra állaniok. A gondjaikra bizott tárgyakat ne a szolgálta által mutattassák meg ilyeneknek, hanem a szolgálta kíséretében ők maguk adják meg a szükséges felvilágosításokat.

És miután mindnyájan egy közös cél elérésére törekeshnek, szükséges, hogy az örök kellő barátságban, egyetértésben éljenek egymással; irodalmi dolgozataikat egymással közöljék, egymás véleményét kikérjék és az intézet érdekeinek előmozdítása felől az igazgatóval gyakrabban tanácskozzanak; mondják el neki, mit kellene beszerezni, kijavítani stb. és igyekezzenek a nyilvánosság előtt bizonyosságot tenni arról, hogy a hazának nem annyira fizetett munkásai, mint inkább buzgó gyermekei, a kiknek szorgalmától, tudományától függ az intézet jó hirneve és fejlődése.¹

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1817. Nr. 343. Igazgatósági irattár. A. 1816. Nr. 124.

Körülbelül ebben az időtájban történt, hogy Bécsben döntöttek, Millernek az Appenauer-fió örökbefogadását illetőleg benyújtott kérvénye felett. A válasz elutasító volt. E helyett I. Ferencz király, tekintettel sok évi hűséges szolgálatára, királyi tanácsossá nevezte ki őt.¹

Széchenyi 1817 január 2-án ír neki, a kitüntetéssel kapcsolatban. A megkésett jókívánatokat — olvassuk levelében — nem szokás rossz néven venni, főleg ha a késedelem oka nem hanyagság. Az iránta érzett őszinte jóindulat követelményeinek már előbb eleget tett volna, ha csak, amennyiben nagy vigasztalására szolgált a vele szemben tanusított igazságosság, épp annyira el nem tölti őt fájdalommal és megütközéssel a sors gonoszsága. Rosszul esett ugyanis neki, hogy jogos kérelmét csak részben teljesítették. De bízva abban, hogy a mi halad, el nem marad, elhatározta, megtöri hosszas hallgatását és legújabb kitüntetése felett kifejezi jókívánatait, szívből óhajtván, hogy ezután még több is következék, s nem kételkedvén, hogy érdemeinél fogva még az is teljesülni fog, a mit most nem nyert meg. Bár mindazt meghozná az új év, a mi őt és nejét meglegedetté, boldoggá tenné!

Mellékeli azon könyvek jegyzékét, a melyekkel Mocsy pápai postamester újabban ismét gazdagítja a Múzeumot, kérvén hasson oda a nádor ő fenségénél, hogy Mocsynak már oly sok alkalommal tanusított buzgalma figyelembe vétessék, ha valami üresedés nyílik az intézetnél.²

Miller január 18-án hosszabb levélben köszöni meg a gróf figyelmét. Bizonyára csodálkozik — írja — hogy ő, mindhalálig hálás tisztelője, három levelére csak most válaszol. Ennek oka nem elfoglaltsága volt, hanem a veszedelem, a melyben forgott. Az történt ugyanis, hogy midőn Tehel halála után a nádor által elrendelt felülvizsgálatot megtartotta, november 25-én, két nagy szekrényt helyéről elmozdítván, jobb karja oly szerencsétlenül szorult ezek közé, hogy hét héten keresztül nem vehetett kezébe tollat.

Nem lát maga előtt más utat soha nem szünő tiszteletének tanusítására, mint ha a gróf kívánságának megfelelően minél előbb elkészíti a földabroszok, címerek stb. katalógusát. Az első kötetet

¹ A kinevezési okirat február 26-áról van keltezve. Múzeumi kéziratár. Fol. Lat. Nr. 2442.

² Miller levelezése XV.

902 negyedréti oldalra írva már elküldötte Tiboltnak; sőt már a II-ből is 2 ívet. Mialatt az első kötetet kinyomják, a II. és III. is elkészül.

A midőn e hó 8-án a nádor megtekintette a Múzeumot, és lakásán őt is meglátogatni méltóztatott, beszéd közben a gróf nevében Mocsyt ő fensége figyelmébe ajánlotta. A nádor kinyilatkoztatta, hogy a pénzalap megnövekedtével, ha elérkezik a három kancellista kinevezésének ideje, a gróf által ajánlatba hozott egyének különös figyelemben fognak részesülni. A maga részéről sem fog semmit elmulasztani, csak jó írása legyen, bírja a hazai nyelveket és ne legyen valamely nyilvánvaló hibája. Előtte mindeddig teljesen ismeretlen.

Jól tudván, hogy a mit a gróf oly szerencsésen kezdeményezett, azt nem szűnik meg további támogatásában részesíteni nem restell a haza érdekében koldulni. Most első sorban oda irányozza törekvését, hogy a régiségtár részére szükséges kézikönyveket beszerezze. Már több görög szerzőt megszerzett a könyvtárnak, de hiányzik még Strabo munkája, a melynek amsterdami kiadását látta a soproni könyvtárban. Ezt azért bátorodik elkérni, mert tudja, hogy a legfényesebb kiadást most kapta meg nemrég Angliából. Azzal a reménnyel kecsegteti tehát magát vagy inkább a könyvtárt, hogy kívánsága teljesül.

A gróf teljesen zavarba hozta őt jóságával, kifejezván jókivá-natait királyi tanácsossá történt kineveztetése alkalmából. Nem talál megfelelő szavakat köszönete tolmácsolására; s így nem marad más hátra számára, mint hogy kérje Istent, hallgassa meg azon fohászait, a melyeket nemcsak az új év alkalmából, hanem naponta küld az egek Urához a gróf és egész családja boldogságaért, hogy még számos éven át élvezzék jóságát pártfogoltjai.

A királyi tanácsosság őt egyáltalában nem vigasztalja meg; kénytelen ugyanis bevallani, hogy a hír, miszerint az örökbefogadás nem engedélyeztetett, oly mélyen lesujtotta őt, hogy azóta nem képes ezt a hamisságot elfelejteni. A nyilvánosság előtt méltatlannak ítéltetett arra, hogy emléke fenmaradjon. Bárki kénytelen beismerni, hogy a kinevezéssel csakis az intézetet érte kitüntetés; ő azonban elesett a jutalomtól. Eltökélt szándéka volt, megtagadtatván kérelmének azon része, a melyre legtöbb súlyt helyezett, lemondani a hiábavaló címről. Ezt azonban megtiltotta

neki a nádor, abban a hiedelemben, hogy az igazságtalanság csak is az előadó rosszakaratának tulajdonítható. Reá nézve elég, hogy újból meggyőződött róla, miszerint jobban kell tartani az emberi gonoszságtól, mint az Isten büntetésétől.

Miután a dolog teljesen másként sikerült, mint ahogy reménylette és várta, ügyeit, mint mindig úgy most is az isteni gondviselésre bizza. Csak arra kéri a grótot, tetézze meg iránta való jószágát még azzal az egygyel, hogy sürgesse meg a magyar udvari kancelláriánál a kinevezési okirat elküldését, nehogy szokás szerint egy éven át is elhuzódjék; ugyszintén, fizesse ki nevében a szokásos díjakat, a melyeket azután ő meg fog téríteni. Oesterreicher orvos vállalkozott ugyan ezek kiegyenlítésére, de az igazat megvallva, szégyenli a zsidó szolgálatát igénybe venni és neki bármiként lekötelezettjévé válni.¹

Széchényi január 25-én felel Miller levelére. Megköszöni neki azon buzgalmát, hogy a földabroszok stb. katalógusának kiadását sietteti. Miután azonban úgy vélekedik, hogy a munkát csak mint befejezett egésznek lehet cenzura alá adni, inkább megvárja a hátralévő ívek elkészülését, mintsem hogy kénytelen legyen többször elmenni a felfuvalkodott cenzorokhoz. Mocsy buzgóságának fokozására azt óhajtáná, írja meg neki is Miller azt, a mit vele közölt alkalmaztatására vonatkozólag. Hogy azonban még életében megfoszssa magát a soproni könyvtárban lévő könyveitől, bizonyára nem fogja tőle kívánni, ha ismeri szeretetét ezen kis gyűjteménye iránt, és ha összehasonlítja ezt azzal a gyönyörrel, a mit neki naponkint szereznek a Nemzeti Múzeum kincsei. Majd ki fog tetszeni már elkészített végrendeletéből, mit határozott erre vonatkozólag halála esetére. A kinevezési okmány sürgetése és a díjak lefizetésére vonatkozólag előbb tájékozódni kíván és Oesterreicherrel tárgyalni, miután azóta hogy birtokait átadta gyermekeinek, legjobb emereit sem képes pénzbeli segélyben részesíteni.²

Az 1817. év márczius havában elhalálozott Vitéz József magyar és erdélyországi udvari ágens végrendeleti végrehajtója, gróf Festetich György, a megboldogult akaratának megfelelően, az

¹ Széchényi levéltár. I. kötet. 9 szám, III. csomag, 56 szám.

² Miller levelezése XV.

örökösök hozzájárulásával, két 1000 frtos alapítványt tett a Nemzeti Múzeumnál. A nádor márczius 24-én értesítette erről az igazgatót, leküldvén hozzá az alapítólevelek szövegének másolatát.

Miller a szövegezésben több kifogásolni valót talált. Az egyik alapítólevél szerint az 1000 frt 6 százalékos kamatain, tehát évi 60 frton oly könyvek, kéziratok lettek volna vásárlandók, a melyek a magyar és erdélyi kancellária ismertetésével foglalkoznak. A pénz kezelésére az alapítólevél a múzeumi igazgatót jelölte ki. A másik alapítólevélben pedig az állott, hogy 1000 frt 6-os kamatai valamely Magyar vagy Erdélyország történelmére, földrajzára, statisztikájára vonatkozó értekezés kinyomatására fordítassék, melynek tárgyát a Nemzeti Múzeum igazgatója válaszszá meg. A példányokból tíz darabot a főhivataloknak, tizet pedig a református iskoláknak kell megküldeni. Az elárusítás után befolyt összeget a tőkéhez kell csatolni, hogy idővel nagyobb munkák is kiadhatók legyenek. Az egész eljárás eredményéről az igazgató tartozék beszámolni az örökösöknek.

Miller mindenekelőtt nem tartotta helyesnek az első alapítólevél azon intézkedését, hogy a pénz a magyar- és erdélyországi kancelláriák ismertetésével foglalkozó munkák vásárlására fordítassék. E helyett azt szerette volna, ha a végrendeleti végrehajtók úgy intézkednek, hogy a kamatokon külföldön megjelenő magyar vonatkozású könyvek szereztessenek be, az országos könyvtár czéljaira. De nem értett egyet azzal sem, hogy a pénz kezelése a Múzeum igazgatóját terhelje; hanem ezt is az országos pénztárba kívánta beutalni.

A mi pedig a második alapítólevélben foglalt intézkedéseket illeti, azokat egyszerűen kivihetetleneknek tartotta. Hiszen az ő számításai szerint egy ív nyomdaköltsége, mindent belevéve, meghaladta a 116 forintot. Hogyan lehetne ily körülmények közt a 60 forintból akár a 20 példányt előállítani, akár valami haszonra szert tenni. Emellett nem tartotta elfogadhatónak azt sem, hogy az igazgató magánszemélyeknek tartozék beszámolni. Azt ajánlotta tehát, hogy vagy várjanak addig, míg az 1000 frt a kamatok hozzácsatolásával 2000-re növekszik fel, vagy pedig fordítsák a 60 frtot, mint a Marczibányi-alapítványnál történik, jutalmazásra.¹

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1817. Nr. 1818.

A nádor Miller észrevételeit megküldötte a végrendeleti végrehajtónak; mire Festetich György magán úton is felhívta Millert az ügy elintézésére. De Miller nem volt hajlandó engedni álláspontjából, hogy az alapítólevelek, úgy a hogy vannak, sérelmesek nemcsak az intézetre, hanem annak védnökére is; mert szerinte a nádor csak oly alapítványt fogadhat el, a mi a Múzeumnak valamely anyagi, vagy erkölcsi előnyt biztosít. Itt azonban egyik sem volt várható. Azt javasolta tehát Festetichnek, semmisítsék meg az alapítóleveleket és írjanak ezek helyett újakat, oly tartalommal, hogy a 2000 forint évi kamataiból az országos könyvtár 20 forintot kapjon kötésre, vagy kéziratok s nyomtatványok vásárlására, 100 forint pedig a Múzeum igazgatója által kitűzött pályakérdések megjutalmazására fordítassék.¹

Festetich György halálával az ügy a másik végrendeleti végrehajtó, Szűts István udvari ágens kezébe került, a ki az összes kamatokat valamely pályakérdés megjutalmazására szeretne volna szánni. A nádor azonban csak azon feltétel alatt akarta az alapítványt elfogadni, ha a Múzeum is részesül az alapítvány valamely javában. Mire Szűts is meghajolt a nádor akarata előtt, és oly értelemben állította ki az alapítólevelet, a mint azt Miller Festetichnek ajánlotta.²

Több időn keresztül nem írván Miller a metszetkatalogus felől, Széchényi május 16-án néhány, a kinyomtatott katalogus példányainak átvételét elismerő köszönő levelet, a többi közt a római pápáét is, megküldvén az irattárban való megőrzés céljából, értesítést kér Millertől az iránt, hogy mennyire haladt már a katalogus szerkesztésével.³ Majd június 21-én arra kéri, küldje meg neki haladéktalanul II. Lipót 1790/1. évi és I. Ferencz 1792. évi articulusait német fordításban, miután erre elkerülhetlenül szüksége van.⁴

Miller sietett a gróf kívánságának eleget tenni, sőt hogy fokozza örömét, megküldötte neki a munkában lévő katalogus előszánt előszót is.

Széchényi annál inkább lekötelezve érezte magát Miller

¹ Igazgatósági irattár. A. 1818. Nr. 16.

² U. ott. A. 1819. Nr. 95, 103. A. 1820. Nr. 7, 13, 28, 59.

³ Miller levelezése XV.

⁴ U. ott.

készsége által, mert ismerte elfoglaltságát. Hálásan elismeri, hogy az irányában tanúsítandó barátságban nem ismer akadályt. Most arra kéri, a küldött articulusok helyébe szerezzon az ő költségére a könyvtárnak egy példányt és küldje meg neki a többi articulusokat szintén.

Nem csekély vigasztalással töltötte el a metszetek, földabroszok stb. kiadandó katalógusához írt előszava, a melyet megköszönvén, abbeli örömének ad kifejezést, hogy ő — Miller — is megélhette a munka kiadását, sőt az előszót is megírhatta hozzá. Adja Isten, hogy még sokáig alkalma legyen növelni e téren érdemeit. Most már nincs egyéb hátra, mint hogy öneki, a ki annyira szeretné iránta való háláját tanusítani, írja meg őszintén, miben lehetne szolgálatára.¹

Miller olyanformán válaszolt a gróf levelére, hogy mindent elkövet, csak hogy kívánságának eleget tehessen.

Midőn ezért Széchényi neki köszönetet mond, újból kéri, nyújtson neki alkalmat a vizonzásra. Egyúttal megkeresi az iránt, hogy a könyvárust, a ki az articulusok megszerzését magára vállalta, sürgesse meg, mert igen nagy szüksége lenne ezekre.²

Miller nem kérte magát többször, hogy igénybe vegye Széchényi készséges hajlandóságát.

Már régebben tervbe vette, hogy az egyetemi épületben lévő éremgyűjteményt és régiségtárt, a könyvtárral együtt, a legelső kedvező alkalommal áttelepíti a gróf Batthyánitól vásárolt épületbe. A nyár közeledtével hozzálátott a munkához, és mindenek előtt átalakíttatta a régiségtár helyiségeit és a könyvtár befogadására szánt 7 szobát.

Hogy a költségeket erre honnan merítette, elbeszéli maga a július 18-án Széchényihez intézett levelében, a melyben értesíti, hogy eljárt Eggenberger könyvárusnál, a kért articulusok ügyében. Talán vizsgálatására szolgáland a grófnak — írja, hogy nem a mágnásoktól, az egyháziaktól, hanem a szegény nemesektől három év alatt 1300 forintot koldult össze; hozzáadván ehhez a saját zsebéből még 89 forintot, a lakása alatt lévő, elég tágas boltívezett csarnokot átalakíttatta és e tűz és tolvajoktól egyaránt

¹ Széchényinek 1817 június 30-án kelt levele. Miller levelezése XV.

² Széchényi 1817 július 14-én kelt levele. U. ott.

biztos helyen a gróf éremgyűjteményét elhelyezte. Még 865 forintot kell össze kéregetnie, hogy a papnevelőből a könyvtárt is biztonságba helyezze, ámbár jól tudja, hogy ezen buzgalmaért még jó szót sem remélhet legjelesebb honfitársaitól. De emlékében tartván Virgil szavait: »Sic vos non vobis etc.« minden ügyben és minden időben szolgálatára fog állani és szerencsésnek érzendi magát, ha valamiben kívánságát teljesítheti.¹

Augusztus 16-án már arról értesíti Széchényit, hogy minekutánna barátaitól összeszedett 315 forintot, a boltívezett igen tágas csarnoknak a könyvtár céljaira szolgáló átalakítására, s reménye lévén a még hiányzó 500 forint összegyűjtésére is, a jövő héten munkába állítja a kőműveseket. Felhívja azonban a gróf figyelmét a könyvtár bejárata fölé helyezendő emléktáblára. Ha a táblát, a melyről azt hallja, hogy már készen van, mielőbb megkapja, gondja lesz rá, hogy a gróf örökké emlékezetes áldozatának emlékére, méltó, szembeötlő helyre illesztessék. A dicsőség, ha ugyan szabad ezzel kérkednie, mindenesetre őt illeti, hogy a könyvtár és éremgyűjtemény, fáradhatlan buzgalmából megszabadult az állandóan fenyegető tűzveszélytől és megőriztetik az utókor számára.²

Széchényi sietett elismerését, köszönetét kifejezni azon hazafias buzgalom felett, a mit Miller a Nemzeti Múzeum fénye, biztonsága és fennállása ügyében fáradhatlan igyekezettel kifejtett. Tudomására hozza, hogy az emléktáblát még a napokban le fogja küldeni. És miután Tibolth a jövő hónap első napjaiban okvetlenül Pestre utazik, nem fogja elmulasztani általa a könyvtári átalakítás költségeihez is tehetségéhez mérten hozzájárulni.³

Miller nemcsak Széchényi előtt hangoztatta a szükséges költségek hiányát, hanem Csáky László gróf, a nagyváradi káptalan nagyprépostjának nagylelkűségére is igyekezett ily értelemben hatni s nem is eredmény nélkül, mert Csáky gróf szeptember 8-án arról értesítette, miszerint a Nemzeti Múzeumban eszközlendő átalakításokra szükséges 2973 frt 15 kr megfizetését magára vállalja. Csak azt kötötte ki feltételül, hogy a lapok ne közöljék ezen adományát; mert sokan fordulnak hozzá olyanok, a kik arra

¹ Széchényi levéltár. I. kötet, 9. szám, III. csomag, 56. szám.

² U. ott.

³ Miller levelezése XV.

hivatkoznak, hogy ismerik jótékonyságát a lapokból. Ha elengedhetlenül szükséges, hogy ez az ujságokba jőjjön, tegyék be névtelenül. Más okai is vannak ugyanis, a miért így akar eljárni, de ezeket hosszadalmas lenne elsorolni.¹

Tibolth szeptember elején csakugyan megfordult Pesten, de Millerrel nem találkozhatott, mert ez nejével együtt éppen Jászberényben volt két napig. Ennélfogva Sopronból értesíti őt szeptember 30-án, hogy a könyvtár áthelyezésére szükséges 993 frt 10 krajczárt Széchényi kiutalványozta. Tudatja egyúttal, hogy a gróf a Múzeumi Akták egy példányára, vele együtt, előfizet. Lajos grófot is fel fogja erre hívni, a mint Csehországból haza érkezik. A metszetek katalógusának kézírata még mindig Bécsben van, cenzura alatt. A mint innen kikerül, azonnal nyomdába fogja adni. Ujabban ismét becses kéziratokra tettek szert; a mint a könyvkötő elkészül velük, a nyomtatványokkal együtt elfogja küldeni.²

Miller végre október 28-án azt írhatta Széchényinek, hogy a könyvtár átvitele megtörténvén, az összes gyűjtemények ugyanazon tető alatt, tűzmentes, boltíves helyiségekben, vasajtók megett őriztetnek.

Az éremgyűjtemény egy 44 láb hosszú csarnokban lett 20 szekrényben, középen elhelyezve. Oldalt, a falak mentében csinos szekrények állottak, telve régi fegyverekkel, szobrokkal, arany és ezüst régiségekkel.

A könyvtárterem 42 láb hosszú volt. A látogató a folyosóról először egy, a hírneves emberek arczképeivel díszített helyiségbe jutott, a melyben asztalok, székek állottak és olvasótermül szolgált. Itt még 6 képre lett volna hely s Miller arra kérte Széchényit, küldjön egy vagy két ide való képet pl. Koháry herczegét, Teleky Sámuel grófét.

Az olvasószobából a könyvtárterembe nyilott az ajtó, a mely felett az alapítást hirdető emléktábla volt látható. Midőn József nádor első ízben tekintette meg a helyiségeket, azt a megjegyzést tette a táblára, hogy ez, összehasonlítva a képek díszes kereteivel, túlságosan szegényesnek tűnik fel, a min azáltal lehetne segíteni, ha a gróf a tábla széleit megaranyoztatná. Miller ezt is közölte

¹ Miller levelezése XV.

² U. ott.

Széchenyivel kérvén, hagyja meg Szentiványinak, egyezzék meg a gróf házában lakó asztalossal, a ki ügyis dolgozik a Múzeumnak, a tábla körül alkalmazandó aranyozott keret költségeire nézve.

I. Ferencz király márványszobra a könyvtári helyiségben két ablak közt állott, kiválóan alkalmas helyen, úgy hogy már az olvasóteremből szembeötlött. A helyiség elég világos volt, mert két ablakkal az utcára, 6 ablakkal az udvarra nézett. A szekrények egészen a bolthajtásig érték. A terem hátsó része azonban üresen állott, nem a könyvek, hanem a szekrények hiánya miatt. Az ide még elhelyezhető 8 szekrénynyel várni kellett, a míg oly jötevők akadnak, a kik erre pénzt áldoznak. Miller a mennyezetet szerette volna kifestetni, és erre a célra felajánlott 100 frtot, Horvát István ugyanennyit. A még szükséges 400 frtra gyűjtést rendeztek. Október végeig azonban nem jött be több 5 frtnál.

Azzal is eldicsekedett Miller Széchenyinek, hogy a nádor, midőn eléje terjesztette a mesteremberek nyugtáit, maga is elcsodálkozott, hogyan volt képes ennyi munkát elvégeztetni a gróf Csákytól kieszközölt 3523 frt 15 kron. A Széchenyi által rendelkezésére bocsátott 993 frtot a gyűjtemények átszállítása, a képek, szekrények felállítása emésztette fel. Sőt még nem is fedezte e kiadásokat, úgy hogy még azt a 150 forintot is kénytelen volt a nádor hozzájárulásával felhasználni, a mit Kubinyi András a könyvtár céljaira megajánlott. De legalább megszabadult az örökös rettegéstől, mert valahányszor égháború volt, vagy tűz ütött ki valahol a városban, mindannyiszor attól félt, hogy valami szerencsétlenség éri a régi papnevelő épületét.¹

József nádor, még midőn július 28-án visszatért Karlsbadból, megtekintette a Múzeumban megkezdett átalakításokat, és a július 1-jén itt elhelyezett éremgyűjteményt.

Miller sem annak előtte, sem azután, nem tett írásbeli jelentést a munkálatokról; csak október 18-án, a mikor úgyszólván már minden befejezés előtt állott, intézett ő fenségéhez felterjesztést, a melyben előadta, hogy sok gond és utánjárás után végre teljesülni fog azok vágya, a kik rég óhajtják az összes gyűjteményeket egy fedél alatt látni. Ő e közóhajt, május hóban, a mikor Csáky László gróf nagyprépost Homonnára igyekezővén

¹ Széchenyi levéltár. I. köt. 9. szám, III. csomag, 56. szám.

Pesten átutazott, tudomására hozta neki, mire azonnal kiutalványozta a helyiségek átalakítására a m. udvari kamaránál számára esedékes 3523 frt 15 krt. A mi ezen felül költség felmerült, azt Széchényi gróf fedezte, s így összesen elköltött 4242 frtot. Hizeleg magának azzal, hogy az intézet érdekében kifejtett eme buzgalma ő fensége tetszésével fog találkozni. Csáky gróf pedig általa jelenti, hogy bármikor kész a Múzeum czéljaira áldozni.¹

József nádor úgy Csáky, mint Széchényi gróf előtt különös megelegetésének adott kifejezést, hogy az átalakítási költségeket magukra vállalták. Sőt október 29-én Millerhez intézett leiratában elismerte, hogy Miller is kiérdemelte ezt buzgó tevékenységével. Mindazonáltal szükségesnek látta a jövőre nézve a következőket előírni.

Miután az országgyűlés a Múzeum felett való legfőbb felügyeletet reá, a nádorra bízta, világos, hogy az ő külön engedélye nélkül itt semmiféle változtatást, a múzeumi épületen semmiféle javítást nem lehet eszközölni. Nem lehet e tekintetben mentségül felhozni azt sem, hogy a költségeket egyes jötevők viselvén, az intézet pénzalapjára ez megterhelhetéssel nem járt; mert az ily közintézetben létesítendő minden változtatást nem csupán pénzügyi, hanem egyéb szempontból is mérlegelni kell; ellenkező esetben megtörténhetnék, hogy tudtán kívül oly átalakításokat végeznének, a melyek a Múzeum rendeltetésével, vagy az intézet fővédnökének későbbi terveivel nem egyeztethetők össze, a melyeket tehát újabb költséggel ismét vissza kellene állítani. Meghagyja ennél fogva Millernek, hogy a jövőben semmiféle átalakítást, javítást ne végeztesen, mielőtt a terveket és költségvetést nála be nem mutatta és hozzájárulását ki nem nyerte volna.

Ezen általános utasításon kívül, még néhány különös észrevétele is volt a nádornak.

Mindenek előtt hibáztatta Millert abban, hogy elnézte Tehelnek, miszerint ez, felsőbb engedély nélkül, átalakításokat eszközöljön a Múzeumban birt lakásán, és erről nem tett jelentést. Mert az nem hihető, hogy ugyanazon épületben lakván, e változtatásokról ne lett volna tudomása. De még inkább hibázott abban, hogy az ott végzett munkálatokat éveken át nem fizette ki. Hogy

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1817. Nr. 1349.

ez ne ismétlődhessék, elvárja, hogy a jövőben minden hó 5-éig felterjessze a megelőző hó összes kiadásait feltüntető nyugtatványokat. Nem történhetett volna meg továbbá az sem, hogy a könyvtár részére átalakított 6 szoba, Miller saját szavai szerint, oly rettenetes elhanyagolt állapotba jusson, ha ő, mint igazgató, kötelességszerűen több gondot fordít az épület jókarban tartására is. Végül figyelmezteti, hogy csak azon régi közmondást fogja követni: »de mortuis non nisi bene loquendum« ha az elhunyt Tehel emlékének támadásától, a ki már nem védekezhetik, felterjesztéseiben tartozkodik.

A mi a könyvtár céljaira szolgáló szobákat illeti, ha ezek falai netalán kormosak, füstösek lennének, a vakolatot le kell kapartatni és újból bemeszelni. Az ablakok pedig vasalt táblákkal, s a bejárat vasajttal látandó el.¹

Alig hogy beterjesztette Miller — minden mentegetődzés, vagy önigazolás nélkül a nádor által felhozottokkal szemben — a könyvtári ablakokra alkalmazandó vasalt táblák, vasajtók stb. költségvetését, a midőn újabb, a fentebbinél is szigorúbb rendretasításban részesült.

Ezt a Múzeumi Akták kiadása ügyében tanusított eljárása által vonta magára.

Azóta, hogy 1815 szeptember 2-án a nádor elé terjesztette az I. kötet tervezetét, még csak egyszer volt szó az Aktákról, a mikor ugyanezen év november 20-én Miller az ajánló sorokat is bemutatta ő felségének. A nádor néhány szóból álló változtatást tevén a hozzá címzett ajánlason, december 8-án kelt leiratában megengedte, hogy Miller az I. kötet kinyomatásáról gondoskodjék.²

Úgy látszik, Miller az egyes cikkek, dolgozatok összeállításával megkésétt és ez volt az oka, hogy az előfizetési felhívásokat csak az 1817. év kezdetén küldhette szét az országban. Elég az ahhoz, hogy a nádornak 1815 december 8-iki kijelentésére támaszkodva, 1817 augusztus 1-jén a Múzeum nevében aláírta a pesti egyetemi könyvtár nyomdájával kötött szerződést, az Akták kinyomatására nézve. A szerződés értelmében a körülbelül 60 nyom-

¹ Igazgatósági irattár. A. 1817. Nr. 143.

² U. ott. A. 1815. Nr. 119.

tatott ivre számított munkát, 500 példányban, amelyből 150 hollandi, a többi írópapír lett volna, ívenként 116 frtért lett volna köteles előállítani a nyomda.

Az aláírt szerződést Miller azután felterjesztette a nádorhoz megerősítés céljából. A nádor azonban augusztus 22-én kelt

35

Pro TOMO I. Actorum Litterariorum Musei Nationalis Hungarici Subscriptio recipitur:

BVDAE : In *Bibliopolio* Typographiae Regiae Vniuersitatis Hungaricae.

PESTINI : In *Bibliotheca regnicolari* Musei Nationalis Hungarici.

In *Officina Libraria* IOSEPHI EGGENBERGER,

item

GEORGII KILIAN.

Terminato typo, pretium Libri cum adiectis Tabulis aeneis, per publicas Ephemerides annuntiabitur, et pro diuersitate Chartae Velinae, Hollandicae, aut Scriptoriae, in praenotatis Locis numerandum erit.

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS A MÚZEUMI AKTÁKRA.

leiratában kijelentette, hogy tekintettel a túlnagy pénzáldozatra, a mit a szerződés az intézetre ró, ezt jóvá nem hagyja, hanem utasítja őt, hogy a mellékelt költségvetés keretében Hartleben pesti könyvtárossal kössön szerződést és ezt mielőbb terjeszse fel hozzá. E költségvetés szerint Bécsben nyomták volna a művet, a papír minősége szerint 75, 85, 74 forintért ívenként.

Millert teljesen megzavarta a nem remélt válasz. A szerződés kötelezettségei alól még ki tudott volna talán valahogy menekedni, de elviselhetetlennek tűnt fel előtte a megszegyenítés, a mely ez által érte. A legelszántabban igyekszik tehát a nádorhoz intézett, szeptember 1-jén kelt felterjesztésében eljárását igazolni, megvédelmezni, és a nádort elhatározásának megmásítására bírni.

Bevallja, hogy a nádor intézkedése őt teljesen lesújtotta, mert önhibáján kívül az egész ország előtt elvesziti hitelét. Ő ugyanis az összes szétküldött előfizetési felhívásokban azt az ígéretet tette, hogy a fényesen kiállított kiadvány hazai termék lesz; hogy lássa az ország, mily nagyot lendült a nyomdászat is hazánkban. Igaz ugyan, hogy az egy ív nyomására számított 116 frt soknak tűnik fel, de elég magas a munka ára is, a mely 28—30 frtra van téve. Ezért a vevő méltán kívánhat fényes kiállítást. Mert a vételár és a könyv közt kell bizonyos arányosságnak lenni; különben uzsorászkodásnak tűnik fel az egész, a mit méltán szemére lehetne vetni a Múzeumnak, ha a bécsi nyomás fejében 30 frtot követelne példányonkint. S a budai nyomdát nem is lehet drágaságról vádolni, mert nem a nyomás drága, hanem a papiros; hiszen a nyomda kijelentette, hogy a nyomást 24 frtért is elvállalja ívenkint, ha a Múzeum magára veszi a papiros beszerzését. Külömben, ha ő nem törekednék elsőrendű nyomdai kiállításra, idehaza is ki lehetne nyomtatni ivét 60 frtért; hanem akkor nem is lehetett volna a kiadvány árát 30 forintban megszabni. Ő az Akták kiadásában a nemzeti dicsőséget és az intézet hírnevét tartotta szem előtt, és csak legutoljára gondolt anyagi haszonra. Ha azt árulja el, hogy főczélja a nyereszkesedés, igyekezetei mindjárt az első lépésnél csütörtököt mondanak. E helyett azt gondolta, jobb az évenkint várható csekélyebb nyereséggel beérni, mint egyszerre sokat nyerni, azután pedig semmit sem. Már pedig ez lenne az eredmény, ha a munkát Bécsben nyomnák. Ki adna 30 forintot, a melyet hazai nyomdatermékre szánt, egy bécsi nyomtatványért? És milyen színben fog ő feltűnni az ország lakosai előtt? Mindenki azzal fogja vádolni, hogy rászedte a közönséget, mert az előfizetési felhívásban hazai kiállítást ígért, most pedig idegen terméket ad nekik. Az előfizetési felhívás nyomására olyan betűkat használtak, hogy a mikor ezt Széchényi gróf Oxfordba elküldötte, az itteni könyvtár alkalmazottjai bevallották, hogy ennél tisztább

nyomást Angliában sem tudnak felmutatni. Az angolok ezen ítélete után kételkedés nélkül belement a szerződés megkötésébe, sőt az első ívek már ki is vannak nyomva, nem hihetvén, hogy kimutatván a Múzeumra háramló hasznót, ő fensége meg ne adja jóváhagyását. A szerződés értelmében 500 példányt nyomnak, 200-at velin, 300-at hollandi papiroson. Mindkét minőségből 30—30 példányt számítva szétosztandó tisztelet példányokra, 170 velin példányért, a 30 frtot számítva, 4200, a 270 hollandi példányért, a 28 fital 7560 forintot, vagyis összesen 11770 forintot lehet kapni. Levonván ebből az összegből a 8000 frtra számított nyomdai költséget, a múzeumi alapra maradna 3770 frt tiszta nyereség. Már pedig az a szerző, a ki a kiadások levonása után 6 százalékot nyer kiadványán, nagyon meg lehet elégedve az eredménnyel. Ő pedig a Múzeumnak 12 %-ot biztosít, és a kiadott pénz is az országban marad. Vajjon, a magyar irodalom ellenségeinek nem nyílnék-e újabb alkalom bennünket ócsárolni, ha azt látnák, hogy annyira el vagyunk maradva, miszerint irodalmi termékeinket is kénytelenek vagyunk külföldön nyomtatni?

De nem kevésbé fontos az a kérdés is, ki fogja Bécsben a korrekturát végezni? A korrektornak jól kell birnia a magyar, latin, német nyelvet; jól kell tudni olvasni a különféle kéziratokat; tanult, jóízű embernek kell lennie, különben a munka telve lesz sajtóhibával. Mily kellemetlen dolog a szerzőre nézve a korrekturát mással végeztetni, ő maga is tapasztalta, a mikor nem rég Sopronban kinyomták a Széchényi-féle kéziratkatalogust; annyi sajtóhiba maradt ugyanis ebben, hogy szegényli szerző voltát. Ugyanez ismétlődne az Aktáknál is. A bécsi nyomdák korrektorai tudatlan éhenkórászok, a kik anélkül hogy értenék a szöveget, háromszor felületesen átnézik a szedést, és nem az a főgondjuk, hogy ez hibátlan legyen, hanem hogy az első korrektúraért 3, a másodikért 2, a harmadikért 1 frtot kapjanak. A budai egyetemi nyomdában az a dicséretes szokás dívik, hogy az íveket csak akkor nyomják, ha a szerző ráírta az imprimaturt, és az ily korrektúraért mi fizetés sem jár. Az Aktákban körülbelül 10 különféle szerző dolgozata fog megjelenni, a kik bizonyára jobban elvégeznék idehaza a korrekturát, mint egy ember Bécsben. Jól tudja, hogy nem egyeztethető össze ő fensége méltóságával, mindezen dolgok iránt érdeklődni, és hogy ezeket senki sem fejtette ki őszintén

előtte; de éppen ez okból bátorodik alázattal kérni, álljon el azon szándékától, hogy a munkát a haza határain kívül nyomják. A mennyire megnyugtatja lelkiismerete, hogy minden törekvése az intézet javára irányul, annyira lesújtotta a váratlan intézkedés és azt a gondolatot ébresztette benne, hogy őfensége nem tételezi fel róla, miszerint a reá bízott ügyeket hiven és takarékosan tudja elvégezni, vagy pedig teljesen megvonta tőle bizalmát.

Ha oly szerencsétlen lenne, hogy ő fensége nem méltatná meghallgatásra a nemzeti intézet dicsősége érdekében eléje terjesztett kérelmét, kegyeskedjék őt a szerkesztés alól teljesen felmenteni és más valakit megbízni azzal, hogy Hartlebennel, a ki ért talán a regények kiadásához, de nem ért oly irodalmi dolgokéhoz, a melyekhez nem csak az intézetnek, hanem az egész nemzetnek a dicsősége fűződik — a szerződést megkösse. Nagy öröme fog szolgálni, ha a dolog jól sikerül. Ha ugyanis a kezdet jó, az egész jó szokott lenni. Öneki tiltja a tisztesség, hogy mással kössön szerződést, mint a kivel már megkötötte.¹

József nádor, a kit nejének szeptember 14-én bekövetkezett váratlan elhalálózása egy időre elvont a közügyek intézésétől, november 20-án válaszolt Miller felterjesztésére.

Szerinte a Múzeumi Akták kiadásának fő célja az kell hogy legyen, hogy az ország lakosai közelebbi felvilágosítást nyerjenek ezen irodalmi intézet állapotáról, a falai közt őrzött kincsekről, és hogy az intézet tulajdonát képező kiadatlan kéziratok közzététele által, valamint az érmészet, régészet és természet-tudomány köréből vett értekezések révén, a magyar irodalom újabb gyarapodást nyerjen. Minél nagyobb elterjedésnek örvend az ily mű, minél közismertebbé válnak a benne foglaltak, annál hasznosabbnak bizonyul az országra és polgáira. Az ily vállalat kiadásánál tehát első sorban azt kell szem előtt tartani, hogy annak ára ne legyen magasabb, mint a mennyit a jó, tiszta nyomás költsége megkíván. A mi tehát drágítja a könyvet, csökkenteni fogja a belőle származható hasznot, mert csekélyebb elterjedésre számíthat. Ezt a mindennapi tapasztalás is igazolja. Mert köztudomású dolog, hogy a fényes kiállítású munkák úgyszólván kizárólag csak a nagyobb könyvtárak díszítésére szol-

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1817. Nr. 1433.

gálnak, és mint holt tőke hevernek ott. A nyomdászat története is azt bizonyítja, hogy az ily diszmunkákat nyomdászati hivalkodás, fejedelmi bőkezűség, vagy irodalmi társulatok áldozatkészsége hozza létre és osztja szét. És hogy ezek oly nemzeteknél szolgálnak közczélokra, a hol több a pénz, nagyobb az irodalom művelése, az összes művészetek, tehát a nyomdászat is a tőkély magasabb fokán állanak, úgy hogy mindez jelentékenyen leszállítja az előállítás költségeit.

Ezen, a dolog természetéből folyó észrevételeket Millernek sem lett volna szabad szem elől tévesztenie, a mikor az Akták kiadására gondolt; mert így nem javasolhatta volna egy közhasználatnak szánt munka fényes kiállítását, attól tartván, hogy azok a példányok, a melyek a hatóságok, vagy az előfizető magánosok könyvtáraiba jutnak, mint sok más irodalmi dolog, minden használat nélkül fognak ott heverni.

Ha Miller, a könyvészet terén szerzett hasznos tapasztalatai alapján, inkább az Akták kiadásának előnyeit, mint a kiállítás külső fényét tartotta volna szem előtt, nem jöhetett volna arra a gondolatra, hogy őneki — a nádornak — az lett volna a szándéka, miszerint az előfizetők, a magasabb előfizetési ár fejében is olcsóbb munkát kapjanak, és ekként — Miller kifejezésével élve — a Múzeum uzsorát űzzön; mert ha a kiadási költségek csekélyebbek lettek volna, az előfizetők is visszakapták volna pénzük egy részét, miután az ilyen irodalmi vállalattól nem az anyagi hasznot, hanem a tudományos cél, a nemzeti művelődés előmozdítását kell várni. És ha a kötet ára leszállítatik, bizonyára többen szerezték volna meg, mint most, a mikor 28—30 frtot kívánnak érte.

De nem vehető figyelembe az sem, a mit Miller a korrek-túrára, a bécsi és budai betűk közti különbségre nézve felhozott. Oly irodalmi központban mint Bécs, kétségkívül lehet kifogástalan korrekturnál is gondoskodni. A mi pedig a bécsi betűket illeti, ezek is minden kifogáson felül állanak, sőt ha Miller a mutatványul felterjesztéséhez mellékelt pár ívet gondosabban szemügyre veszi, látta volna hogy ez sincs azzal a figyelemmel, pontossággal nyomva, amit ily fényes kiállítású munkánál méltán elvárhatni. A betűk pl. nincsenek egyenletesen elválasztva egymástól; a nyomdafesték színe nem kielégítő stb.

Mindezt csak azon czélből említi fel, hogy meggyőzze őt,

miszerint az ily költséges kiállítás folytán mennyire eltért az Akták kiadásának valódi czéljától és hogy egyáltalában nem tartja méltóságán alólinak, valamivel, legyen az még annyira alárendelt dolog is, a részletekre kiterjedőleg foglalkozni, ha a nemzeti dicsőséget, vagy a közjót érdeklődő dologról van szó.

Mint hogy azonban Miller az országban szétküldött előfizetési felhívásokban azt hirdette, hogy a Múzeumi Akták az egyetemi nyomdában fognak megjelenni, és jelentésében azt írta, hogy a nyomást már el is kezdték, a nyomdaköltségek pedig az előfizetési pénzekből fedezhetők, ezennel beleegyezését adja, hogy a nyomás az egyetemi nyomdára bizassék, a Miller által kötött szerződés erejénél fogva. Gondoskodjék azonban arról, hogy a munka megjelenése siettesék, és a nyomda nagyobb gonddal járjon el.

Mindazonáltal azon eljárását, hogy május 25-én 797. szám alatt kelt határozott parancsa daczára megkötötte a nyomdával a szerződést, mielőtt jóváhagyás végett neki bemutatta volna, rosszalja, és meghagyja, hogy a jövőben tartózkodjék felterjesztéseiben a dolog lényegére nem tartozó észrevételeinek nyilvánításától, és maradjon meg mindenkor a köteles önmérséklet határai közt.¹

Ez a leirat több tekintetben alkalmas volt arra, daczára hogy az ügy végleges elintézése akarata szerint történt, hogy elrontsa Miller örömét, a melylyel november 23-ára készült, a mikor első ízben osztattak ki fényes ünnepség keretében a Nemzeti Múzeum épületében, a Marczibányi-alapítvány jutalomdíjai.

Emlékezhetünk rá, hogy Miller még az 1815. év őszén, felsőbb meghagyásra, a pályakérdések kihirdetésére, megbíralására nézve javaslatot dolgozott ki, a melyet a nádor el is fogadott. De nem fogadta el ezt Pest vármegye, a mely a bíráló bizottság tagjainak kinevezését magának óhajtotta volna fentartani, sőt azt kívánta, hogy a Múzeum által kitűzött pályakérdések is megelőzőleg bemutatassanak az erre rendelt bizottságnak. Az ellen nem lett volna kifogása a megyének, hogy a bizottság elnökét a nádor nevezze ki; azonban hangsúlyozni óhajtotta, hogy ezt mint a vármegye főispánja, és nem mint a Múzeum védnöke teszi.

¹ Igazgatósági irattár. A. 1817. Nr. 155.

Miller nem késett tiltakozni a vármegye e követeléseit, és az intézet e lekicsinylése ellen és azt ajánlotta a nádornak, vagy alkalmazkodjék a megye az ő javaslatához, vagy pedig teljesen tartsa magát távol a Nemzeti Múzeum minden közreműködéstől, bármiként rendelkezett is a hagyományozó sok jó akarattal, de nem elegendő jártassággal az ilyen dolgokban; annál inkább szükséges ezt megtenni, mert a megye 1816 június 5-én tartott ülésében már oda is ítélte a 400 frtos jutalmat Beregszászy Pálnak, a nélkül, hogy könyvét a Múzeum megbírálta volna.

A nádor július 14-én értesítette Pest vármegyét, hogy ámbár nem kételkedik benne, miszerint Beregszászy irodalmi érdemei igen figyelemre méltóak, mindazonáltal a jutalom ily módon való odaitélését nem hagyhatja jóvá, mert az alapító akarata szerint a munkákat előbb egy bizottságnak kell megbírálnia, a melynek elnökét ő, mint a Múzeum védnöke, nevezi ki. Felhívta ennél fogva a megyét, hogy az alapító szándékának megfelelően, a Múzeum igazgatójával egyetértve, állapítsa meg a bíráló bizottság tagjait és ezek neveit jelentse be neki.

Miller, a kinek a nádor megküldötte a megyéhez intézett leiratának másolatát, július 27-én, nehogy a vármegye részéről holmi ismeretlen egyéniségek hozassanak javaslatba, s tekintettel arra, hogy a bírálóbizottság tagjainak nem különczködő, hanem békés hajlamú, irodalmi névvel bíró tudósoknak kell lenniök, Horvát Istvánnal tartott tanácskozás után, bemutatta a nádornak azok neveit, a kik legalkalmasabbak lennének e megbízásra, és a kiket ő fensége nyugodt lelkiismerettel kinevezhetne.

Ezek a következők voltak: 1. Báthory Gábor, dunántúli suprintendens, 2. Bene Ferencz, a pesti egyetemen az orvostan tanára, 3. Fejér György egyetemi tanár, 4. Horvát István könyvtárőr, 5. Kovács Mihály orvos, hírneves vegyész, 6. Kultsár István szerkesztő, 7. Verseghy Ferencz és 8. Virág Benedek.

Pestmegye természetesen másokat hozott javaslatba, úgymint: báró Prónay Sándort, császári királyi kamarást. 2. Szentkirályi László alispánt, 3. Jankovich Miklóst, 4. Glosius Dánielt, 5. Georch Illést, 6. Stettner Mátét, 7. Kovachich Márton Györgyöt és 8. Schedius Lajos táblabírákat.

A nádor nem akarta a vármegye jelöltjeit visszautasítani, hanem a Nemzeti Múzeum részéről Millert és Horvátot nevezvén

ki a bizottságba, azt e minőségben megerősítette, az elnökséget pedig gróf Teleky Lászlóra ruházta.¹

A bizottság 1817 márczius 26-án tartotta első ülését. Kimondván, hogy üléseinek jegyzőkönyvét magyar nyelven kívánja megszerkesztetni, megbízta Millert, Georch Illést, Schedius Lajost és Horvát Istvánt, vizsgálják át az 1815. és 16. években magyar nyelven megjelent munkákat és jelöljenek ki ezekből kettőt, a kellő indokolással, a bizottságnak megjutalmazásra. Június 13-án újból

M e g h í v á s.

A' Marczibányi Familiától esztendőnként a' leg jobb Magyar Könyv Irójának ajánlott Jutalom kiosztására Nagy Mélt. ÜRMÉNYI ÜRMÉNYI JÓZSEF Ország Bírója, 's a' t. mint Nádor Ispányi Biztos Elölülése alatt a' Nemzeti Múzeum épületében e' folyó esztendei Szent András Havának 23-dikán délelőtti 11 órára.

MEGHÍVÓ A MARCZIBÁNYI-JUTALOM KIOSZTÁSÁRA.

összejöven a bizottság, megállapodott a megjutalmazandó munkákban, és a múzeumi igazgató által bemutatott pályakérdések közül kijelölt hármat, az 1815. 1816. és 1817. esztendőkre.

Jóváhagyván a nádor a bizottság határozatait, személyesen szándékozott a jutalomkiosztás ünnepélyén elnökölni. Miután ebben nevének közbejött halála meggátolta, Ürményi József országbíró bízta meg képviselével.

¹ Igazgatósági irattár. A. 1816. Nr. 29, 37, 115.

Az ünnepély november 23-án délelőtt 11 órakor ment végbe, a Nemzeti Múzeum épületében, oly nagy és fényes közönség jelenlétében, hogy az intézet helyiségei alig voltak képesek az érdeklődőket mind befogadni.

Az 1815. évi jutalmat, Pethe Ferencz szabolas vármegyei táblabíró Természet Historiája című munkája, az 1816. évit pedig Virág Benedek Magyar Századai nyerték el. Az ünnepély befejeztével, a melyen a három pályakérdés is kihirdettetett, az országbíró asztalánál gazdag lakoma volt, a melyen Teleky László grófon, az egész bizottságon, a Marczibányi család képviselőjén és a jutalmat nyert tudósokon kívül részt vettek az összes múzeumi tisztviselők is. Horvát István pedig megírta az ünnepély történetét és az ott elhangzott beszédekkel együtt kiadta, a nádor engedélyével, Szily József szeptemvir költségén.¹

Valahányszor egy év alkonyához ért Miller, mindig bizonyos csüggedtség, balsejtelem vett erőt lelkén.

Igy történt ez most is, az 1817. esztendő utolsó napjaiban, a mikor a közeledő újév alkalmából szokatlanul meleg hangon fejezi ki Széchényinek jókívánatait. Nem hiszi azonban, hogy még sokáig alkalma legyen ezt megismételni. Nagyon érzi, hogy 68 év terhe nehezedik vállaira; gyorsabban közeledik élte végéhez, mint elárulni szeretné. Ha nem lenne képes befejezni azt a munkát, a mit a jeles Széchényi név megörökítése céljából megkezdett, ruházza át a gróf kegyes jóindulatát nejére és gyermekeire, és legyen meggyőződve, hogy nem érheti őt fájdalmasabb dolog, mint ha látását kénytelen nélkülözni.²

Megköszönvén Széchényi a megemlékezést, szívből viszonozza a jókívánatokat; tartsa meg a Mindenható egészségben neje, gyermekei öröme, az irodalom dicsőségére és a nemzeti hírnév diszére. Őneki pedig engedje meg az Isten, hogy ne csak írás útján, hanem személyesen is minél tovább élvezhesse kedves társaságát. Ha pedig megtörténnék, a mit a legkevésbbé sem gondol,

¹ A ditsó Marczibányi familia, tudományos jutalom tétele s annak első fényes kiosztása a Nemzeti Múzeum épületében Szent András hava 23-án 1817-ben. Írta Horvát István a Széchényi Országos könyvtár őrzője a Nemzeti Múzeum mellett. Kiadatott egy érzékeny részvevő méltóság költségén. Pest, 1817. 40 l.

² Széchényi levéltár, I. kötet, 9. szám, III. csomag. 56. szám.

hogy Miller korábban költöznek el az élők sorából, hálás szívvel megőrizvén emlékét, szent kötelességének fogja tekinteni mindazt megtenni, a mi gyermekei boldogságának előmozdítására szükséges.¹

Ámbár a Múzeumi Aktáknak még az I. kötete sem került ki a sajtó alól, Miller máris a II. kötet előkészítésével foglalkozott. Sőt a Széchényihez címzett s a kötet elé szánt ajánló-sorokat is elkészítette és megküldötte Tibolthnak.

Tibolth azt írja neki erre vonatkozólag 1818 január 2-án, hogy az ajánló-sorok oly szépen vannak megírva, hogy szebben már nem is lehetnének. De azt gondolja, bele kellene venni, hogy a gróf micsoda tisztségeket és méltóságokat viselt, mert máskülömben a későbbi nemzedék még azt gondolhatná, hogy Széchényi nem volt egyéb, mint gazdag ember. Közli tehát vele, hogy mi mindenféle hivatalos állása volt. Továbbá abban a véle-

*Tu juceriffing arica,
es cubor Tibolth*

TIBOLTH MIHÁLY ALÁÍRÁSA.

ményben van, hogy szükséges lenne a Múzeum alapítására vonatkozó iratok teljességéhez az is, hogy a gróf adománylevele a királyi jóváhagyással és az országgyűlési határozattal együtt felvéssék a második kötetbe. Ennek közzétételét méltán elvárhatni a könyvtár első őrétől és a Múzeum jeles igazgatójától.²

Miller figyelmét azonban egy időre más ügyek vették igénybe, úgy hogy aligha ért rá a második kötet anyagának összeállítását folytatni.

Január 4-én a nádor arról értesülvén, hogy az elmúlt év december 13-án elhunyt Kitaibel Pál egyetemi tanár hágyatékában jelentékeny ásványgyűjtemény, és az ezek összegyűjtése céljából tett utazások rendszeres leírása maradt, a mit érdemes lenne a Múzeum részére megszerezni, felhívta Millert, lépjen érint-

¹ Széchényinek 1818 január 18-iki levele Miller levelezése XV.

² U. ott.

kezésbe azokkal, a kiket az egyetem a hagyaték leltározásával megbízott és a leltár másolatát megszerezvén, tudakolja meg, hogy a kézirat befejezett, kész munka-e, érdemes-e a megszerzésre és az özvegy nem lenne-e hajlandó átengedni az egészet bizonyos évdíj fejében.

Miller eljárt a dologban, de január 9-én egyelőre csak annyit jelenthetett a nádornak, hogy az összeírás befejezte előtt nem mondhat véleményt a hagyaték felől.¹

Pár nappal, vagy héttel utóbb, január vége felé, egy a szerb nemzetiség, irodalom fejlődéséért lelkesedő, szerb eredetű és anyanyelvű, de a magyar hazához szívből ragaszkodó, áldozatkész nemeslelkű férfiú: Tököly Sabbas, kereste fel igen érdekes ajánlattal az intézetben. Azt kívánta tőle, mint a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatójától, eszközölgjön ki számára a nádortól engedélyt arra, hogy a Széchényi-könyvtár mellett egy szláv-szerb nyelvű alkalmazott számára állást szervezhessen. Tököly elutazásával indokolta óhaját, hogy Miller vegye kezébe a kezdeményezést. Miller azonban azt tanácsolta neki, halassza el útját, nyilvánítsa szándékát személyesen ő fensége előtt és írásban is adja elő ajánlatát neki, mint az intézet vezetőjének.

E felhívásra Tököly a következő fogalmazványt szerkesztette meg. A midőn ő felsége kegyelme, a jogara alatt élő népek nyelvének mivelésére különféle intézeteket létesített, ő is készségét tanúsítandó, tehetségéhez mérten segélyre kíván lenni ezen közhasznú intézményeknek. Legalkalmasabbnak látja erre a Nemzeti Múzeumot, a hol a Széchényi-országos-könyvtár sok régi és újabb szerb nyelvű kéziratot gyűjtött össze, azon nemzet irodalmából, a melyet a magyarok, bejövetelük idején, már itt találtak, és a melylyel ettől fogva, ugyanazon törvények alatt élvén, közös egyetértéssel munkálkodtak az ország boldogságán. Nincs azonban a könyvtárban oly egyén, a ki ezt az irodalmat ismerné, a ki járatos lenne a glagol, a régi szláv és az új szerb nyelvekben, a ki tehát a már itt meglévő, valamint a jövőben összegyűjtendő iratokat megértené. Ő neki tehát, hogy ez irányban is fejlődjék a hazai irodalom, azon elhatározás fogant meg lelkében, hogy a Széchényi-országos-könyvtárban, a szláv-szerb nyelvek tolmácsa

¹ Igazgatósági irattár. A. 1818. Nr. 3.

czímmel, egy adjunctusi állást szervez, a következő feltételek mellett.

A tolmács¹ kinevezése József nádort illesse, míg életben van; halála után e jog arra szálljon, a ki a Tököly-családban a legelőkelőbb polczot foglalja el.

Miután csakis a szerb nemzetiségből származók közül lehet alkalmas egyént reményleni, a kiket gyermekkoruktól fogva oktatnak e nyelvekre, a tolmács mindenkor a szerbek közül választassék.

A tolmács ugyanazon kötelezettségek mellett, ugyanazon jogokkal és kiváltságokkal birjon, mint a könyvtár többi tisztviselője.

A tolmács javadalmazására Pest város pénztáránál 20.000 forintnyi alapítványt tesz, hogy ennek kamataiból évi 600 frt fizetést élvezzen. Miután pedig a Múzeumnak elsőrangú feladata a különféle levéltárakban található régi okleveleket felkutatni, s e czélból utazásokat tétetni, a mi költséggel jár, azt akarná, hogy a tolmács, ha ez lehetséges, minden három évben szabadságot kapjon ő fenségétől hogy az ország, s a benne lakó népek történetére vonatkozó eredeti vagy másolt okleveleket gyűjtsön az intézet részére. A másik 10.000 forint három évi kamata, vagyis 1800 forint szolgáljon ezen utazás költségeinek fedezésére, akként, hogy a nádor a tolmácsnak, visszatérte után, fáradozásaihoz mért jutalmat utalványozzon ebből. Ha majd a kinevezést a család gyakorolja, a jutalmat is ő adja ki, oly módon, hogy az utazás részleteit, valamint a nyújtandó jutalomösszeget a Múzeum igazgatója határozza meg, az intézet 2—3 kiválóbb tisztviselőjének meghallgatásával.

Nemcsak a kinevezés, a megjutalmazás joga, hanem ha a tolmács nem felelne meg hivatalának, a büntetés, súlyosabb esetben a hivatalvesztés kimondása is a nádort illesse. József nádor halála után csakis külön vizsgálat után legyen kimondható az elmozdítás. A kisebb fegyelmi ügyek elintézése egyébként az igazgató jogköréhez tartozzék.

A Tököly-család esetleges kihalásával mindezen jogok arra

¹ Tököly irásában az alkalmazandó egyént adjunctusnak nevezi; Miller azonban ezt következetesen interpres-re, tolmácsra javította ki.

szálljanak, a ki a szerbek közül az országban, vagy a csatolt részekben, a legkimagaslóbb állást foglalja el.

Az alapítványi összeg csakis erre a célra fordítható. Abban az esetben, ha a Nemzeti Múzeum bármely okból megszűnnék létezni, a 20.000 frtot azon intézet kapja meg, a melyet még ezután szándékozik létesíteni. Ha ez nem jönne létre, azon családja-beli, vagy szerb nemzetiségű egyén, a kire a kinevezési jog száll, rendelkezzék 2—3 más szerb meghallgatásával, az alapítvány hová-fordítására nézve.

Miller február 5-én bejelentvén Tököly ajánlatát a nádornak, több okból nem tartotta ezt visszautasítandónak. Először, mert a szerb nemzet, a magyar korona alatt, ugyanazon jogokat élvezi, mint a magyar. Másodszor, mert az alapítvány révén szorosabbá válhatnék a kapocs a magyar és szerb között. Harmadszor —, mert bár sokan ellene voltak, maga Széchényi gróf is a magyarhoz számította az illyr nemzetet, és gyűjtötte könyveiket. Végre negyedszer, mivel a tervbe vett utazások a Múzeum többi osztályai-nak, az éremtár, régiségtár gyarapítására is szolgálhatnak.

Még azt óhajtotta volna Tököly, hogy az illyr gyűjtemény külön helyiségben őriztessék. Miller erre is hajlandó lett volna, csak azt ajánlotta neki, hogy a tolmácsi állásra tanult embert hozzon javaslatba, és ha ő fensége engedélyezi a külön szobát, ezt saját költségén bútorozza be.

A nádor azonban nem tartotta elfogadhatónak Tököly ajánlatát, még Miller érvelése után sem. Abban a véleményben volt, hogy az oly irodalmi közintézetnek, mint a Magyar Nemzeti Múzeum, az elrendezkedés egyszerűsége és az anyag helyes beosztásának tekintetében is ki kell tűnnie; ennélfogva itt minden nem okvetlenül szükséges alosztályozást és a megállapított rendszer céljaitól való eltérést kerülni szükséges. Igaz, hogy a Nemzeti Múzeum nem csak azon tárgyak gyűjtésére rendeltetett, a melyeket a szorosan vett Magyarország termelt, s nem kizárólag az oly irodalmi művek megőrzésére, a melyek magyar nyelven jelentek meg, vagy magyar ember által adattak ki; hanem fel kell ölelnie minden, a magyar korona országaiban létező természeti, művészeti, irodalmi dolgot, tekintet nélkül az ország lakosai közt fennálló nemzetiségi, vagy nyelvi választófalakra. Ezt a dolog természete is mutatja, de az eddigi gyakorlat is bizonyítja. Természetes

ennélfogva, hogy a Múzeum falai közt helyet kell nyerniök a szerb munkáknak is; de nem úgy, hogy a helyett, hogy az összekötő kapocs erősödjék, a szétválasztás mozdíttassék elő, a mi tagadhatlanul bekövetkezne, ha az illyr nyelvű irodalmi termékek, nem mint eddig történt, a többivel vegyesen, hanem külön helyiségben gyűjtetnének, és kezelésükre külön szláv-szerb tolmács rendeltetnék.

Ha Tököly szándéka megvalósíttatnék, nem lenne rá mód, hogy az országban lakó erdélyiek, horvátok, tótok, németek hasonló követeléseit elutasíttassanak, az ügy nagy hátrányára és az intézet anyagi kárára. Sőt ha a szerb tolmács állása az előadott módozatok mellett szerveztetnék, attól is félni kellene, hogy az illető minden más oly dolog alól, a mely nem tartozik ugyan szorosán munkakörébe, de a Nemzeti Múzeumnál gyakran végzendő, kivonná magát, s így nem nagy hasznára válnék az intézetnek.

Mindezekre való tekintettel a nádor február 19-én meghagyta Millernek, fejezze ki nevében Tökölynek kiváló meglegedését azon buzgalom felett, a melylyel a szerb nemzeti művelődést előmozdítani kívánja, de hozza tudomására egyszersmind azt is, hogy a Nemzeti Múzeum egész rendszere ellenére, nagylelkű ajánlatát ily alakban nem fogadhatja el.¹

Az 1817/18-iki télen Miller az új helyiségben három termet újonnan bebútoroztatott s a szekrényekbe a nyomtatványokat és kéziratokat elhelyezte. A mint ez a munka vége felé közeledett, a nádor beleegyezésével a többi három terem fokozatos bebútorozására is terveket és költségvetéseket készíttetett. A mikor azonban megkapta a már kész helyiségekben végzett munkákért a különféle számlákat, annyira megijedt az itt feltűntetett összegektől, hogy nem merte az újabb munkálatokat a nádor előtt javaslatba hozni, hanem ezekkel mindaddig várni akart, míg az eddigi tartozás kifizetve nem lesz. A nádornak csak annyit jelentett, ápril 15-én, hogy előbb be kell várni, mennyi könyvet lehet felállítani a negyedik számú szobában, a melynek berendezése 800 forintra számíttatott; mert csak ekkor lehet tudni, be kell-e rendezni az ötödik számú szobát is, a mi 998 forintba kerülne.

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1818. Nr. 188. Igazgatósági irattár A. 1818. Nr. 14, 22.

A 886 forintra előirányzott hatodik számú teremre, egy ideig aligha lesz szükség. A nádornak nem volt kifogása az elhalasztás ellen; de azért elrendelte, hogy tekintettel a folytonosan hanyatló árakra, a még szükséges szekrényeket lassankint készíttesse el.¹

A könyvtár átszállításával és újból való felállításával kapcsolatban, Miller úgy látszik nagyobb rendet is szeretett volna teremteni, és legalább a kikölcsönzött becesebb kéziratokat bekérte.

Horvát István a felszólításra beszölgáltatta a nála lévő három nagybecsű kódexet, úgy mint: a Pray-kódexet, a nagyszombati, valamint besztercebányai kéziratokat. Az elsőt — mint azt Millerrel közölte — különösen nagy gonddal tanulmányozta, és arra az eredményre jutott, hogy a benne foglalt zsinati határozatok nem származhatnak Kálmán király idejéből, a mint eddig általában gondolták. De hogy mely kornak tulajdonítandó, nem volt képes pontosan meghatározni. Ezekon kívül még hat kötet nyomtatvány volt nála, a melyeket maga Miller adott ki neki. Ettől eltekintve, semmit sem kölcsönzött ki a Múzeumból. Nem tudta tehát megmondani, mi lett Bél, Stritter, vagy Peutinger munkáival. Ő is abban a véleményben volt, hogy legüdvösebb lenne revíziót tartani, és tudomására is adta Millernek, hogy már a legközelebbi napokban hozzá akar ehhez fogni, az ő vezetése alatt.²

Az időpont a revízióra minden tekintetben kiválóan alkalmas lett volna, mert folyó munka az egész idő alatt alig volt valami, lévén a használat csekély, a gyarapodás pedig még csekélyebb.

Április havában Miller felterjesztésére a nádor, Miller és Horvát István által kiválasztott 50 munkát vesz 100 forint értékben, az elhalt nagyvárad tanárnak, Varga Mártonnak özvegyétől.³

Ugyanezen időtájban Taynay Antal táblabíró 3 darab XIV. és XV. századbeli oklevelet helyez el a könyvtárban.⁴

Egy másik hazafi — nevét nem ismerjük — csak 24 órai használatra engedte át okleveleit, a melyeket azután Horvát István hamarosan lemásolt s a nádori kancelláriában hitelesített.⁵

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1818. Nr. 452. Igazgatósági irattár. A. 1818. Nr. 70.

² Miller levelezése XV.

³ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1815. Nr. 423.

⁴ U. ott. Nr. 422.

⁵ U. ott. Nr. 424.

Máskor ismét a táblai ügyvédek küldöttek be 18 drb oklevelet a XIV. és XV. századokból, a melyek a kezeik közt lévő perekben szerepeltek. Horvát István ezekről is másolatokat vett, a melyeket Miller a nádori irodában hitelesítettett.

Báró Podmaniczky József, párisi tartózkodása alatt, az állami levéltárakban lemásolt egy csomó Magyarországra vonatkozó okiratot, és azt elküldötte a Múzeumnak.¹

Az ajándékozók közt leggyakrabban természetesen Széchényi nevével találkozunk, a ki készségesen vállalkozott arra is, hogy az emléktábla keretét, Miller kívánsága szerint, megaranyoztassa. A többi közt beküldi a kéziratár részére Dlugosch János egy XV. századbéli levelének másolatát, a melyet a krakkói könyvtárostól kapott. Intézkedett, hogy a krakkói egyetem anyakönyve leírassék a könyvtár részére. Lemásoltatja Bécsben ugyane czélból a János és Ferdinánd közti tárgyalások jegyzőkönyvét az 1530—1531. évekből. Majd intézkedik, hogy Tiboldt elküldje Millernek a két ládában elhelyezett fagyűjteményt, a mely eddig soproni könyvtárában állott stb.

Az egész időszak legszámbevehetőbb, legjelentékenyebb gyarapodását azonban a Kitaibel-féle gyűjtemények képezték, ámbar ezek sem feleltek meg a hozzájuk fűzött várakozásnak.

Elkészülvén az egyetem kiküldöttei a hagyaték összeírásával, ezt megbecsülték és a Múzeumot érdeklő összes gyűjtemények, ásványok, növények, kéziratok értékét 7000 forintban állapították meg. Midőn Pfisterer András főorvos ezt a nádornak bejelentette, ő fensége tudatta Millerrel, hogy a gyűjteményeket az intézet részére megveszi, kösse meg ennél fogva az özvegygel a szerződést. Miller betegeskedvén, Horváth Istvánt bizta meg képviselével. Sőt miután Pfisterer oly értékesnek mondotta a kéziratokat, hogy ezek a kiadást is megérdemelnék, a nádor erre is örömmel hajlott.

A gyűjteményeket július közepén két kocsin beszállították a Múzeumba, a hol azokat Miller azonnal felülvizsgálta, és megállapította, hogy a vétel nem előnyös az intézetre. A 3000 ásvány közt egy sem volt, a mely már meg nem lett volna szebb példányban a Múzeumban. A 13.000 darabból álló növénygyűjteményben, 5000 duplum volt. A kéziratokat pedig hasznavehetetlen, irónnal

¹ Országos levéltár. Acta Musei. A. 1815. Nr. 1088.

tett, félig olvashatlan feljegyzéseknek minősítette és a midőn Széchényit értesíti a vétel megtörténtéről, örömeinek ad kifejezést, hogy betegeskedése következtében nem folyt be ebbe a szabadkőmives vásárlásba.¹

Schuster János egyetemi tanár, a kit Miller szerkesztőül ajánlott a nádornak, így osztályozta a kéziratokat. Az első csoportba tartozott a boldogult jelentéktelen irodalmi becsű levelezése. A másodikba különféle vizek vegyelemzése, a melynek egy része ki volt már adva, más része befejezetlenül maradt. A harmadikba az előadásaira készült vegytani jegyzetek. A negyedikbe nagyobbrészt kiadott növénytani munkálatok. Az ötödikbe hiányos és csonka utirajzok. A hatodikba különféle szerzők műveiből készült kivonatok.²

1818 szeptember 6-án Pfisterer, Miller, Horvát István, továbbá Schuster János és Haberle Konstantin egyetemi tanárok tanácskozássra ültek össze a kéziratok kiadása ügyében. Hosszabb eszmecsere után abban állapodtak meg, hogy a kiadást ajánlani fogják a nádornak. Addig pedig, míg ez megtörténik, a kéziratokat Horvát István vegye gondos őrizet alá. Schuster tanár viszont készítse el a kiadandó munka vázlatát.

Miller a tanácskozás eredményéről október 3-án jelentést tett József nádornak; nem mulasztotta el azonban felhívni figyelmét, hogy egyrészt Schuster a szerkesztést aligha fogja díjtalanul elvállalni, másrészt pedig, ha nem jelenik meg a munka minél előbb, az újabb kutatások eredményei könnyen megfosztják minden értékétől.

A nádor erre úgy intézkedett, hogy csak azon esetben fogjanak a munka kiadásához, ha az előfizetések legalább a fele költséget fedezik.

Csakhamar egy másik munka kiadása is foglalkoztatja a nádort. Ugyanis Keesz István, a gyárak felügyeletével megbízott császári biztos Bécsben, nagybecsű technológiai gyűjteményét oly kikötéssel ajánlotta fel a Nemzeti Múzeum céljaira, hogy ennek leírása eredeti német nyelven az ő, magyar fordítása pedig Márton Józsefnek, a bécsi egyetemen a magyar nyelv és irodalom tanárának

¹ Széchényi levéltár. I. kötet, 9. szám, III. csomag 56. szám.

² Igazgatósági irattár. A. 1818. Nr. 101.

tollából, kiadassék. A nádor elfogadta az ajánlatot; megengedte, hogy a munka neki ajánltassék, a helytartótanács útján felszólította a hatóságokat, fizessenek elő a kiadványra, s Millernek is meghagyta, gyűjtsön minél több előfizetőt.¹

Mialatt mindez szépen lepergett az események egymásutánján, megérkezett az elsárgult levelet hullajtó, a természet haldoklását bejelentő késői ősz. A mikor oly közel férközik a mi lelkünkhöz is az elmulás szomorú gondolata. S a mikor úgy feltámad bennünk a vágy, valami maradandóbb alkotással ellenszegülni a mulandóság mindent megőrlő hatalmának.

A nádor az ősz folyamán Németországba készült. Miller szerette volna ezt az alkalmat arra felhasználni, hogy a magyar középkor egyik legbecsesebb alkotásának, a Mátyás király által alapított Korvin-könyvtárnak némi maradványai a Nemzeti Múzeum birtokába jussanak. E végből október 28-án azt az előterjesztést intézi a nádorhoz, hogy ő fensége közbenjárására talán meg lehetne szerezni néhány Korvin-kódexet a wolfenbütteli könyvtárból. Az ország ezt az eredményt várná — úgymond — a németországi úttól.²

Mig Miller így akarja hozzáfűzni nevét, a nemzeti intézetnek tett fontos szolgálat kapcsán, hazánk multjának legfényesebb emlékeihez, Széchényi gróf bécsi palotájában szintén azon tünődik, mit tehetne még a nemzeti könyvtár érdekében.

Soproni házában igen jelentékeny könyvgyűjteménye volt, a melyből Miller ismételten szeretett volna a pesti könyvtár részére bizonyos munkákat megszerezni. Széchényi azonban nem volt hajlandó megbolygatni e gyűjteményt, melyet nagyon szeretett.

1814 december 30-án kelt első végrendeletének tizen-nyolczadik pontjában, tekintettel arra, hogy a soproni könyvtárat alig lehetne fiai közt három részre felosztani, ha pedig egyre hagyná, ennek további gyarapítása tetemes költségeket róna az illetőre, úgy intézkedett e gyűjteményre vonatkozólag, hogy örökösei adják el «igaz betsü szerint vagy különben» és a befolyt pénzből adják ki a nyomtatványok katalógusának III. kötetét, valamint a kéziratok, mappák, képek, czímerek katalógusát. A netalán fennmaradt összeget pedig bocsássák az országos könyvtár rendelkezésére.

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1818. Nr. 708. Igazgatósági irattár. A. 1818. Nr. 115. 126.

² Igazgatósági irattár. A. 1818. Nr. 122.

zésére. Arra az esetre pedig, ha a katalogusokat még életében maga kiadhatná, akként rendelkezett, hogy a könyvek eladásából befolyt összeg tőkésítették és az országos könyvtárnak adassék, miszerint ennek kamatajn évenként régi pénzek, mappák, könyvek, kéziratok vásároltassanak és kötessenek be. Lelkére köti még fiainak, hogy gondosan megőrizték »azon Beneficiumot, vagy királyi kegyelmet, mellyet ezen Bibliothékának fundatiója által nekik a királyi Diploma értelme szerint szerzett.«¹

1818 szeptember 1-én kelt pótvégrendeletével hatályon kívül helyezvén a fentebbi intézkedést, következőleg rendelkezett könyveivel felől.

»Ha a Sopronyi Bibliothecámat még éltemben el nem adattam volna, tehát ez éránt a következőket rendelem, tudniillik: az akkori Nádor Ispánnak, vagy a Nemzeti Museum Protectorának kormányzása alatt a Bibliothecában lévő könyvek, kézírások, mappák és egyéb gyűjtemények a többet ígérőnek adattassanak el, és az eladásból származó pénz ugyan a Palatinusnak, vagy akkori Protectornak rendelkezése szerint adattassék biztos kamatra, és ez (a mint a Nádor Ispány, vagy ha ennek széke üressen állna, az akkori feje a F. Helytartótanácsnak rendelni fogja) vagy azon három Individuumok fűzetésének jobbítására fordítottassék, kiket az Ország Bibliotheca felállítása éránt nyert kegyes királyi diploma szerént fiaim candidálhatnak, vagy pedig olyasokra használtassék, mellyek az Országgyűjteménynek diszére, vagy nagyobb szaporításokra szolgálnának. Ha pedig akár mely okból ezen Országgyűjtemény megszűnne, vagy az országon kívül vitetné, avagy Nádor Ispányságnak vagy a F. Helytartótanács fejének kormányától elvitetnék, tehát a most említett Capitalis fiaimra vissza essen és közöttük egyenlően felosztattassék, melyről ők a Bibliothécának által adásakor kötelező levelet maguknak adatni el ne mulasztassák.

Vannak még ezen Sopronyi Bibliothecámban tartatott könyveimen kívül még számos könyveim, mellyek külön Catalogusok mellett rész szerént a Bétsi Házamban, rész szerént pedig egy általam és Feleségem és Báró Penkler József úr által Pássy György úr gondviselése és számadása alatt felállított és ezen Codicillusoknak készítettése alkalmatosságával a belső városban a

¹ Széchényi levéltár. I. kötet, 3. szám. II. csomag 115. szám.

Dorothai utzában helyeztetett kisebb Salezianus Házban 1174. nrus alatt földszint a költsönöző Bibliothecában (Leih Biblioth.) találatni fognak. Mely könyvekkel, ha éltében másként nem dispoználék és kedves Feleségem tovább is a közöttünk és Báró Penkler között megállapított és alá irt Planum szerént azon szent Intézetet fentartani és folytatni is kívánná, mely után mink ezen költsönöző Bibliotheca által az Istenest és jót előlmozdítani igyekeztük, tehát maradjanak ezen esetben könyveim is mint addig ezen tzelra, az emlétett Bibliothecában, méglen vagy Feleségemnek akár mely okból tetszeni fogna ezen szándékunknak folytatásáru elállani, vagy ötet a halál annak további folytatásáru elmozdítaná. Mely Esetekben akarom, hogy minden, mint a fen nevezett Bétsi Házomban, mint pedig az emlétett Költsönöző Bibliothecában lévő könyveim a Jesuvitáknak, (ha netalán azon üdőre Magyar Országban ismét vissza helyeztettek volna) adassanak nevelésemre fordított Iparkodásinak megköszönő fejében, vagy ha ezek addig vissza nem álléttatnának, tehát száljanak akkor ezen könyveim közönségessen az országomban szorgalmatossan tanító Fő Tisztelendő Piarista Atyák Rendére, oly hozzáadással, hogy ha netalán akármely okbul ezen Rend is Hazámban megszűnne, tehát ezen esetben könyveim eladassanak, és a bé szédendő pénz a Rendnek főbb Papjai szabadon disponálhassanak a szerzetbélieknek vagy közönséges vagy különös javaira.«¹

Mint ezen intézkedésekből kitűnik, Széchényi éveken át foglalkozott azzal a gondolattal, hogy soproni könyvtárát eladatja és árát a nemzeti könyvtár gyarapítására, vagy pedig a könyvtári tisztviselők fizetésének javítására rendeli. De még 1818 szeptember 1-jén sem volt tisztában aziránt, megváljon-e életében e kedvencz gyűjteményétől, vagy csak halála után történjék az eladás.

Azonban, nem kora, hiszen alig élt 64 esztendőt, hanem egy kezdődő súlyos betegség tünetei arra figyelmeztették, hogy reá nézve az élet fokozottabb tevékenysége már megszűnt, s az az arasznyi lét, mely a sírtól még elválasztja, csak azért engedtetett neki, hogy hátralévő ügyeit minél jobban elrendezze. Megértette az intő szózatot, és elhatározta, hogy soproni gyűjteményére vonatkozó terveit mielőbb végrehajtja.

¹ Széchényi levéltár. I. kötet. 3. szám. II. csomag, 116.

A BÁRTFAI BIBLIA.

DR. HORVÁTH CYRILLTÓL.

(Négy hasonmással a szövegben.)

1. Bod Péter annak idején azt írta az Erdélyi Féniksben, hogy Bártfán 1607-ben szintén kezdettek nyomtatni magyar bibliát, de abbahagyták, »megijedvén a rossz magyarságától«. Pár évtized múlva, 1794-ben a Pethe-féle biblia-kérdésben ismét Szombathi János pataki tanár emlékezett az 1607-iki magyar bibliáról, mint a mely Klösz Jakab betűivel, fol., »szép formában . . . nagyon készítve. A fordítása Károli Gásparé, tsak néhol nagyon valami kevés külömbség. A Részeknek summái, kivált a Móses Könyvében, szép erköltsi tudományt is foglalnak magokban. Kijött pedig több darabban egynél: de kijött-é ekkor egészen a Magyar Biblia, nem tudhatom: mivel én tsak a Móses, Jósué, és Jeremiás Könyveiből való egy-néhány szakadozott darabokra akadtam.« A bártfai bibliát azóta nyilvánosan Sándor Istvánig senki sem említette, s a Magyar Könyvesház volt az első, mely pár szóval újlag hírt adott róla, följegyezve, hogy »1607. Bártfán. Sz. Írás. fol. For. Karolyi Gáspár«. Aztán megint hallgattak róla jó hosszú ideig — Toldyig, a ki azonban szintén nem látott belőle semmit, de legalább a tekintélyes és szavahihető Szombathira hivatkozott. A magyar nemz. irodalom történetének az újkort megnyitó III. kötetében szó van a prot. bibliafordításokról, s a 95-ik lapon el van mondva, hogy »végre csakugyan létesült az ágostaiak számára 1607-ben a bártfai biblia, melyből azonban csak néhány töredék maradt fenn. Innen állítja Bod, hogy azt félben hagyták, »megijedvén a rossz magyarságtól«: míg Szombathi János, ki annak egyes részeit látta, a szöveget Károliénak mondja helyenkénti kevés eltérésekkel, s a részek summáit, mik erkölcsi tanulságot foglalnak, dicséri«. Alább pedig, a 98. lapon ez áll: »A bártfai biblia töredékei Mózes, Jósua és Jeremiás könyveiből a sárospataki könyvt <

A töredék tehát a sárospataki könyvtár birtokához tartozott, melynek a XVIII. század végén s a XIX. elején Szombathi János az igazgatója. Úgy látszik azonban, hogy a becses emlék immár jó korán eltűnt a kíváncsi szemek elől. Nem mutatták meg Toldynak, de még Szabó Károlynak sem, mivel »használatra ki volt adva«. De nem kallódott el legalább. Elrejtözve mélyen, összehányt, senkitől számba nem vett, tizedek óta alig érintett papirosok, kéziratok, könyvek halmaza alatt pihent, lappangott, míg végre a múlt év októberében sikerült Szombathi jegyzéseivel együtt, két darab híján, előkeritenünk.

A töredék ugyanis egykor, Szombathi idejében, a ki azt a XVIII. század végén, talán épp 1794-ben, egy régi kolligatum rongyos pergamentáblájából fejtette ki, hét szakadozott levéldarab-ból állott, a következő tartalommal:

I. Móz. XXXVI : XXXVII.

I. Móz. XL : XLI.

I. Móz. XLIII : XLIV.

Jós. IX : X. (A levél alján árkustjegyző T betű.)

Jerem. XXV : XXVI.

Jerem. XXXI : XXXII.

Jerem. XXXII : XXXIII.¹

Viszont az előkerült részek tartalma:

I. Móz. XXXVI, 15—23 + 31—40. || XXXVII, 6—13 + 22—29.

I. Móz. XL, 1—7 + 12—16. || XLI, 1—8 + 15—22.

I. Móz. XLIV, 1—13.²

Jerem. XXIV, 8—10 + XXV, 1 + 9—16 || XXV, 27—32 + XXVI, 2—8.

Jerem. XXXII, 17—23 + 32—39. || XXXIII, 1—6 + 14—20.

A többi: Józsuá »IX : X« és Jerem. »XXXI : XXXII«, úgy látszik, végkép elkallódott, vagy idegen kezekre került.

2. A megmaradt részek szövege a következő:

a) *Móz. I. XXXVI.* [15] Ezek pedig az Efaú fiai között való fe- | iedelmek: Az Eliphaznak Efaú első | fülöt- | tének fiai ezek, Theman Hertzeg, Omar | Hertzeg, Sepho Hertzeg, Cenaz Hertzeg, | [16] Corah Hertzeg, Gathan Hertzeg, Amalek | Hertzeg,

¹ Szomb. jegyzése.

² A másik oldalon a szöveg lekopott.

ezek voltak Eliphaztól való feie- | delmek az Edomnak tartomá-
nyában, és | ezek az Adah fiai. [17] Az Reuelnek pedig az | Efau
fiának fiai ezek, Nahat Hertzeg, Ze- | rah Hertzeg, Sammah Her-
tzeg, Mizza Her- | tzeg, ezek voltak Reueltől való feiedelmek | az
Edomnak tartományában, ezek az Bof- | mathnak az Efau fele-
fégének | fiai. [18] Ezek pe- | nig az Aholibamának az Efau fele-
fégének | fiai: Ieus Hertzeg, Ialam Hertzeg, Corah | Hertzeg, ezek
az Aholibámától Efau felefe- | gétől az Anah leányától való feie-
delmek. | Ezek az Efau fiai, és ezek az ő töle való feie- | delmek,
Ez Efau az Edom.

[20] Az Horaeus Seirnek pedig fiai, kik ott | az földön lakoz-
nak vala ezek: Lotan, | Sobal, Sibon, Anah, Difon, Efer, Difan, |
— zek az Horaeufoknak feiedelmi, Seirnek | — ai az Edomnak
tartományában. Az Lo- | — ak pedig fiai voltak: Hori, Heman, |
— othannak húga, Timnah. Az So- | — nak pedig fiai ezek: Aluán,
Manahath, | — — ho, Onan. Sibonnak pedig fiai | — ah és Anah,
ez az Anah ki az öz- | — — ak módgyád talála az puz- |
— — tián — Sibonnak fa- || [31] Ezek pedig az — — | tanak
az Edon — — | minek előtte az Izrael fiai kőzöt — — | ral-
kodnék. [32] Előőr Király volt Ed — | Bela Beornak fia, kinek
várofanak n — | Dinhaba vólt. [33] Minek vtánna meg hó —
| Bela, wralkodot ő helyébe Ióbab Zerának | fia, ki Bozrából
való volt. [34] Minek vtánna | meg hólt Ióbab, wralkodot ő
helyébe Hu- | [a margón: 2. Iobab] | sam, ki Teman földéből
való vólt. [35] Hufam | [a margón: 3. Hufan.] hólta vtán wral-
kodot ő helyébe Hadad, az | [a margón: 4. Hadad.] | Bedad fia,
ki az Madiánitákat az Moábi- | ták mezeiën meg veré, kinek az
ő várofa- | nak neue vala, Haut. [36] Hadad hólta vtán, | wral-
kodot ő — elyébe Samla Mafrechából | [a margón: 5. Samla] |
való. [37] Samla hólta vtán wralkodot ő he- | lyébe Saul, ki vólt
az (Euphrates) folyó | [a margón: 6. Saul.] | víz mellet való
Rehoboth városból. [38] Saul | hólta után wralkodot ő helyébe
Baal Ha- | [a margón: 7. Baal | H — — | 8. —] | nan Achbor
fia. [39] Baal Hanannak Achbor | fiának hólta vtán, wralkodot ő
helyébe | Hadar, és az ő várofanak neue Pahgu, az | ő feleségé-
nek pedig neue Mehetabeel, ki | Mezahab leányának Matrednek
leánya va- | la.

[40] Ezek pedig az Efau nemzetfégéből va- | ló Hertzegek-
nek neuek, az ő czeléd- | gyek, helyek és neuek ferint: Thimnah
| Hertzeg, Aluah Hertzeg, Ieteth Hertzeg. |

Móz. I. XXXVII. — — volna, ő Bátiai- | — — gyűlölik
vala ötet. Mert | — mondgya vala nékiek: Hallyátok meg | — ek
az én álmomat, melyet én láttam, | — mé kóttünk vala így mező-
ben kéúeket, | és imé az én kéúém fel kele és fel álla, az tū |
kéúeitek pedig kórnyúl állanak vala, és az | én kéúém előt meg

haiolnak vala. [8] Ackor mondának néki az ő Bátiai: Auagy kirá- | lyunk léfezé minékünk? auag mi raitunk | wralkodni fogzé? Annakokaért annális | inkább gyűlölük valá őtet az ő álmai- | ért, és | az ő befédiért.

[9] Az vtán más álnotis láta, és meg befél- | [a margón : | lófephnek | két álma | mind egyet | jelent, tudni | illik, az ő kő | — etközendő | — fágát.] | lé azt az ő Bátiainak, — monduán: Imè, | más álnotis láttam, mert az Nap, az Hóld, | és tizenegy Czillag én előttem meg haiol- | nak vala. [10] Meg befélle az ő Atiánakis és az | ő Bátiainak és meg dorgála őtet az ő Atia, | és monda nékie: Miczoda álom ez a mel- | lyet láttál? Auagy — mégyünké, én és az | te Anyád és Atiádfiai, hogy meg hayczuk | magunkat te előtted az földig? [11] | rigykéd- | nek vala azért reáia az ő Bátiai, Az ő Atia | pedig ez dolgot ešében tartia vala.

[12] Mikor pedig el mentek volna az ő Bá- | tiai az ő Atiok- | nak iuhainak őrizéfére | — chembe, [13] Monda Izrael az lófeph- | nek: || ben. Ne onczátok kú az ő vér —, hanem | vefűetek őtet az ő kútba, mely itt az puztá- | ban vagyon, de meg ne őllyétek, Ezt pe- | nig azért mondgya vala, hogy őtet azok- | nak kezekből meg űabadítaná, és őtet meg | adná az ő Atiának.

[23] Es mikor iutot volna lófeph az ő Bátiai- | hoz, meg fozták őtet az ő ruháiától, az | űép tarka ruhától, mely raita vala.

[24] Es meg | ragaduán őtet, veték egy ő kútba, az az | kút pedig vres vala, és nem vala víz ben- | ne. [25] Le vlének pedig hogy ennének, és mi- | kor fel emelték volna az ő űemeket, láták, | és imè egy fereg lřmaeliták iőnek vala — | leadból, azoknak teuei viznek vala Aro- | mákat, Refinát, Myrrhát, kik mennek va- | la hogy azokat vinnék Agyptusba.

[26] Es monda Iuda az ő atiafiainak: — | haznunk léűen benne ha meg őlendgy — | az mi atiónkfiát, és el titkolandgyuk az ő | vérét? [27] lřr adgyuk őtet az lřmaelitákna — | és ne őllyűk meg, mert mi atiónkfia, — | ftűnk, [28] Kinek engedének az ő atiafiai — | mikor az kereskedő Midianiták az — | mennének, kú vonák lófephet — | ból, és adák őtet azoknak az — — | nak hűz ezűft pėnzen, kik el vi — — | phet Aegyptumba.

[29] Mikor pedig az R — —

b) *Móz. I. XL.* — — | — — mely arra űolgal, hogy az ember az — — | — ztatni. Mert az Iofephet bévetik az t — — | — rt hogy ez hamisfsagot engedelmeffen el űem — — — és meg űabadittia őtet, azért az tőmlőt és az — — | — — do- mányát meg ifmeriek, kiért ez vtán ő nagy tizteűfégre fel emel- tetik. Ez lřt — — | — el, hogy csak egyedűl az lřtent dűczőiti erőtte.

— — ő neki meg kel erzenie és még ifmernie ez világnak hűtetlenűégét, tudni illik, hogy — — | — — rólla el feletkezik,

és még két eztendőt kel az tómlótzben töltenie. Hogy mies — — |
— — an az Istennek fejtőjébe bizni, noha sokáig kéfik.

— eknek vátna történék hogy | az — — beli királynak |
P — — z ó Sütőie vét- | keznének — Wrok ellen az | — tum-
beli király ellen. Meg haragv- | dék azért az Pharaó, mind az két
fő foglá- | ára, tudni illik, az fő Pohárnakra és fő | Sütőre. [3]
Es vetteté azokat az vitézlő népek- | nek feiedelmének tömlő-
tzébe, tudni il- | lik, az tómlótzbe az melyben Ióseph fog- | va
vala. [4] És az vitézlő népek feiedelme fő- | —uê téué azo — n
Iósephet, és foglál vala nékiek, és Iónek fogfágba egy eztendeig. |
5] Es mind ketten látának ál — vgyan | azon egy éyel az —
— Po- | há — kia — — ik az — — n | — valának, mely —
— — mi kőuetkeznék mind az kettőre. — azért ó hozzáíok
reggel az Ióf — — tekinté őket, és imé bánkod — — meg kérdé
az Pharaó fő foglalt, — — egyűt — ó Wranak házánál — — ||¹
[12] Es monda neki Ióseph: Ez annak az | magyarázattia: Az
három vőfőő fál, há- | rom nap. [13] Harmad nap múlua az
Pharaó | f — magasztallya az te feiedet, és hely — re ál- | [*a*
margón: Ióseph | meg magya- | rázza az Po- | hárnak álmát] lat
tegedet, és adod Pharaó kezébe az Po- | hárt, az előbbi fókás
kerint, mikor ó Po- | hárnakia valál. [14] De meg emlekezél én
ró- | lam, mikor néked iól léfen dolgoz, és cze- | lekedgyél kér-
lek irgalmafságot én velem, | hogy én rólam meg emlekezél az
Pharaó- | nak, és engemet ez tómlótzból meg fába- | d.— [15]
Mert lopua hoztanak el engemet az | Sidók földéről, ittis femmi
gonozfagot | nem czelekedtem, hogy az tómlótzbe vetettek. [*A mar-
gón*: Az Pharaó | Sütőienek | álma.] [16] Látá penig az S — — —

Móz. I. XLI. (1. az 1. mellékletet.²)

c) *Móz. I. XLIV.* (1. a 2. mellékl.)

d) *Jerem. XXIV,* 8—10 + *XXV,* 1 + 9—16. (1. a 3. mellékl.)

Jerem. XXV, 27—32 + *XXVI,* 2—8.

— gyatok és résegüllyetek meg, okád | gyatok, és hullyatok
el, és fel ne kellyetek a | fegyver elót, melyet tú kőzitókbe küldek.
[28] Es léfen, ha az te kezedből nem akariák az | Pohárt el
venni, hogy — nak belőle, azt | mond nekik: Igy fól az Sere-
geknek W- | RA, [29] Kétség nélkül meg kel innotok. Mert | imé az
várofra, mely az én neuemről ne- | uezetetet, el kezdem hozni az
háborufágot, | Tú penig meg menekedteké? Nem mene- | kedtek:
Mert fegyvert hozok az földnek | lakozóira, azt mondgya az Sere-
geknek | WRA.

[30] Te penig nekik prophétáld meg mind ez | [*a margón*]:

¹ 2-ik columna.

² Az 1—3. sz. mellékletek az eredetieknek némileg kicsinyített másai, a
4. számú viszont nagyított kép. Mihálykó könyve és a bártfai biblia *egyazon*
szedéssel készült.

e az az, Mint | az Oroflány | mikor prae- | dát lát, nagy | ordi-
tással és | haraggal mé- | gyen az prae- | dára, vgy az | Iften az
ó né- | pe ellen.] sókat, és mond e — nékik: Az W_R az | magaf-
ságból föl, e és az ó fent lako helyé- | ből kiált, nagy kiáltással
— az ó házára, | minemű az Bornyomóknak az ó kiáltások |
ollyan sóval kiált az földnek minden lako | zói ellen. [31] Meg
hallattatik à kiáltás az föld- | nek végére, mert törvénye vagon
az W_R | nak az Pogányokkal, ó minden — ité- | lő Biráia, az
Hátetleneket veti az fegyver- | re, azt mondgya az W_R.

Igy föl az Seregeknek W_{RA}: Imé az | nyomorufág el ió
egyik nemzetfejről az — fikra, és nagy félvék támad az föld-
nek | rofiban való polgárok — — | hogy imátkozzanak az — — |
mondom hogy föld mind ez ig — — | lyeket paranczoltam tenéked,
hog fő — | nékiek, és az igét el ne lopiad. H — — | gadnak, és
kiki mind — go — | vtáról, énis meg térek az háborufágtól, |
mellyet gondolok hogy reiaiók el hozzak, | az ó czelekedeteknek
gonozfagáiért. [4] Azt | mondom mégis hogy mond meg nékik: |
Igy föl az W_R, Ha nem fogadgyátok fő- | mat, hogy az én tör-
uénimben iárnátok, | melyet néktek előtökbe vetettem: [5] Es
hog | engednétek az Prophétáknak az én Szol- | gaimnak bebedi-
nek, kiket el boczátok reg- | gel fel keluén, és el külduén, és
nem enged- | tétek nékik, [6] Bizonyára tésem ez házat ol- | lyanná
mint az Si —, és ez vároft meg át- | kozza ez földnek minden
nemzetfege.

[7] Meg hallák pedig az Papok, és az Pro- | phéták, és az
egéz Kóffég, hogy le- | remias ez igéket fölna az W_R házában. |
[8] Es lón, mikoron Ieremias el végezné az | bebedéket, melyeket
néki az W_R paran- | czolt vala, hogy meg mondaná mind az |
egéz Kóffégnek, meg ragadák őtet az Pa- | pok, és az Prophéták,
és mind az Kóffég, — monduán:

e) *Jerem. XXXII.* — es az földet, a te nagy na- | —, és
az te kú terieztet karoddal | — ninczen te tóled el róitetuén. Ki
ir- | — mafságot czelekedel ezeriglen, és az A- | — aknak álnok-
fágokat az ó fioknak kebe- | — kú öntöd ó vtánnok, te vagy az
nag | If — as, Seregeknek W_{RA} az ó Ne- | ue. [19] Nagy tanáczu
és nagy czelekedetű. | Mert az te femeid nituán vadnak az em- |
bereknek fiainak minden vtaira, hogy ki- | nek kinek mind meg
fizefs az ó vtok fe- | rint, és az ó czelekedeteknek gyümölceze | ferint.

[20] Ki ieletek és czodákat tóttél Ægyptom | földében mind
ez napiglan, és Izraelben, | és az emberekben, és sórzóttél magad-
nak | neuet mind órócké. [21] Es kú hoztad à te né- | pedet az
Izraelt Ægyptom földéből ielek- | kel és czodáckal — hatalmas
kézzel, és kú | nyuitot k — — ttegesben. [22] Es ad- | tad nékiek
ez földet, mely felől meg esküt- | tél az ó Atioknak, hogy adnál
nikik teyel | és mézzel folyó földet. [23] Es bé mentenek, | és

örökfégül magoknak vötték azt, mind | az által nem engedtenek az te földnek, és | az te törvényedben nem iártanak, mellye- | ket nékik paranczoltál hogy meg czeleked- | nének, nem czelekedték. Annak okáért || — Az — — — — | deit gonozfagokert, mellyeke — | nek, hogy engemet fel háboritanának, ő- | magok, az ő Királyok, az ő feiedelmi, az | ő Vraí, az Papok, és az ő Prophétáiok, és | Judának vitézi, és Ierufalemnek polgári. [33] Es én hozzám háttal fordultanak nem ar- | tzal, és mikoron őket tanitanám reggel fel | keluén és tanítuán, nem hallak hogy bé | vennék az tanitást. [34] Es az ő vtállatofságo- | kat helyeztették az házba —, mely neuez- | tetet az én Neuemről, hogy meg ferteztet- | nék azt. [35] Es emeltenek az Baálnak magos | óltárokat, mellyek vadnak az Hínnon fiá- | nak vólgyében, hogy áldoznák az ő fio- | kat és ő leány — t az Molochnak: mellyet | nékiek nem paranczoltam, fem meg nem | [*a margón: a* Az fenyege | tés vtán vi- | gaztaláft ádd | a Hüeknek, | hog azok két | fégbe ne effe- | nek. Ez penig | minden Pro- | phétának fo- | káfa, mert az Isten egy fe- | — meg fe — — —] gondoltam, hogy ez vtállatofságot czele- | kednek, hogy Iuda vétkeznek.

[36] *ES* moftan azért azt mondgya az Iz- | raelnek *WR* Iftene ez városnak, az ki | felől tú mondgyátok: Adattatot az Baby- | loniai Királ'nak kezébe, fegyuer, éhfég, és | Dög halál miat. [37] Imè én özue gyóitem ő- | ket minden földökről, az mellyekre kú ve- | tettem őket haragomban és fel geriedezé- | femben, és nagy boffankodáfomban — | vissza hozom őket ez helyre, és lak — — —

Jerem. XXXIII.

— békeféggel és örök állandóféggel | — aló fel éköfsitéfégről az Chriftusban, az ő duczófége- | e. Igéretit az Isten meg erőfsíti, és az embereknek el | enk zó értelmeket meg hamífsítia, az Napnak Hóld | ak termébfeteckel.

[1] *ES* máfodfor fólá az *WR* Ieremias- | nak, (ő penig még fogua vala az tómlótnak tornáztában) monduán :

[2] Ezt mondgya az *WR*, ki czinálta Ierufale- | met, az *WR* az ki formálta azt hogy meg | erőfsitené — *WR* az neué. [3] Kiálts én hoz | zám és meg felelek tenéked, és nagy dol- | gokat mondok tenéked, és el rőytótteket, | kiket nem tudz. [4] Mert azt mondgya az | *WR* az Izraelnek Isten — z várofnak há- | zai felől, és az Iuda ki — yának házai felől, | mellyek el rontattak a kofók- | kal és fegyuer- | [*a margón: a* az az, mel- | lyek el ron- | tatak. fól pe | nig à Prophé | ta vgy mint | el múlt do- | logról, az ő | őuendő mō | dáfanak bizo | nyos vóltá- | ért.] | rel: [5] Miuél hog az ő benne lakozók el men- | tenek, hogy vinának az Chaldæu- | sokkal, | hogy bé töltenék az házakat hólt tefteckel, | kiket az én haragomban és boffú álláfom- | ban meg óltem. Es miuel hogy

el rőytőt- | tem az én ortzámat ez vároftól az ó fok | gonoz-
fagokért.

[6] Imè én gondot vifelek Ierufalemnek egéf- | fegére és
oruofságára, és meg gyógyétom | őket, és meg mondom nékiek
az állandó | — kefégnék — kfágát. Es meg hozom Iu — || kik
az ó iuhokat le telepítik — — | való varofokban, és az mezón —
— | fokban, és az Dél felől való várof — — | és az Benlamin
földében, és Ierufalem — — | kerületiben, és Iudának várofi-
ban — — | Iuhok által mennek az — — | által azt mondgya az W_R.

[14] IMÈ *c* el iőnek az napok, azt mödgya az [*a margón* :
a az — | fogya — | el Dauí — | királi ma — | Mellyet — |
Meffias — | az ó örőck — | való Király — | gáról kel m — | gya-
ráznunk | mert Dauí — | ag — — | l — — — | el fogjot vó — |
e az az, M — | képpen hog — | az nappal — | az éjtzak —
lal | való főuetf — | gem foha el | nem bomol — | hogy nap —
| éjtzaka — |] W_R, és meg erőfsitem az én ió beféde- | met,
mellyet földtam Izraelnek és Iudának | házának. [15] Az napokbá
és az vődóben meg | gyümölcsőztetem Dauídnak az igazfag- | nak
maguát, és ítéletet téfen és igazfagot | az földön. [16] Az napok-
ban meg fabadúl Iu | da, és Ierufalem bátorfagban lakozik, és
az | ó neue, mellyel hiuattatik ó, az W_R Iften | mi igazfagunk.
[17] Mert azt mödgya az W_R, | nem vágattatik kú — idnak az
főrfiu, *d* ki | vlyen az Izr — — iben. [18] Es az | Leuita Papok-
nak is kú nem vágattatik az | főrfiu én előlem — áldozatot tegyen
min- | denkoron.

[19] Es főla az W_R Ieremiasnak, monduán: | [20] Azt
mondgya az W_R, hogy ha fel bont- | hattiatok az én Szőuetfő-
gemet, melly va- | gyon az nappal — az éjtzakáual, *e* vgy | hog
fe nap fe é — tzaka ne légyen az ó vődei- | — ében;

3. A töredék meghatározása nem okoz nehézséget. Tényleg magyar bibliáink között egy sincsen, a melynek külseje a szóban forgó fragmentumokéval megegyeznék; s viszont e maradványoknak betűi, nyomása, sőt orthographiája teljesen azonosak Mihálykó János eperjesi papnak munkájáéval, »AZ ÓRŐK | ELETNEK SZEP ES | GYŐNYŐRŰSEGES NYA- | RI VŐDEIERŐL VALO KŐNY- | ueczke« címűével, mely 1603-ban, Bártfán, Klősz Jakab műhelyéből került napvilágra. Ez a körülmény teljesen bizonyossá teszi, hogy a Bod Pétertől említett bártfai biblia maradványai fekszenek előttünk.

A »Féniks« szerint a munka soha sem készült el, és ez, számba véve, hogy néhány jelentéktelen töredéken kívül semmi sem maradt belőle, éppenséggel nem hihetetlen, bár, hogy abban maradásának oka »rossz magyarsága« lett volna, mint már Szom-

bathi észrevette, »nem épen helyes ítélet«. »Mert a részek summaiban ugyan néhol nem tökéletes a magyarsága; de a mi a fordítást illeti, az a Károli Gáspáréval megegyez.«

Ime — összehasonlítás czéljából — az 1590-iki vizsolyi edíciónak egy részlete.

XXV. Rész.¹

Az Prophéta bizonyítást tévesen az király és köffég felől, hogy engedetlenec vóltak az Iften paranczolatihoz, annac okaért iouendöt mond az hetuen eftendeig való fogfágról, az vtán minden pogányoknak és az Babyloniábélieknekis ellenec iouendöt mond, és azoknac veßedelmeket és romláfokat meg mongya.

1. **EZ** az beféd melly lön Ieremiáshoz az egész Iuda népe felől, az Ioacimnac negyedic eftendeiében, ki Iofiafnac az Iuda királyánac fia vala, (melly elfő eftendeie az Nabugodonozornac az Babyloniai királynac.

10. Es el véfem túlóe az örömet, és az vigaffágot, az völegénnec és az meny akfoónac fauát, az malmoknac zörgéfét, és az fõuétneknece világoffágát.

11. Es mind egész föld el pußtúl, és czudáuá léfene, és ez nemzetfégece fogálnac az Babyloniai királynac hetuen esztendeig.

12. Es léfene, mikoron be tellyesednece az hetuen eftendõc, meg látogatom a [a margón : a : *Az az meg büntetem az Babyloniai királynac mind az õ népét az õ gonoffágokért.*] az Babyloniai királyon, és az õ népén, azt mondgya az Wra, az õ álnokfágokat, és az Chaldeaí földön, és öröcké való pußtaságra vetem õtet.

13. Es be töltöm az én befédimet azon à földön, mellyeket fõltam felõle, valami meg vagon irattatuán ez könywben, mellyet Prophétált Ieremiás minden nemzetfégece felől.

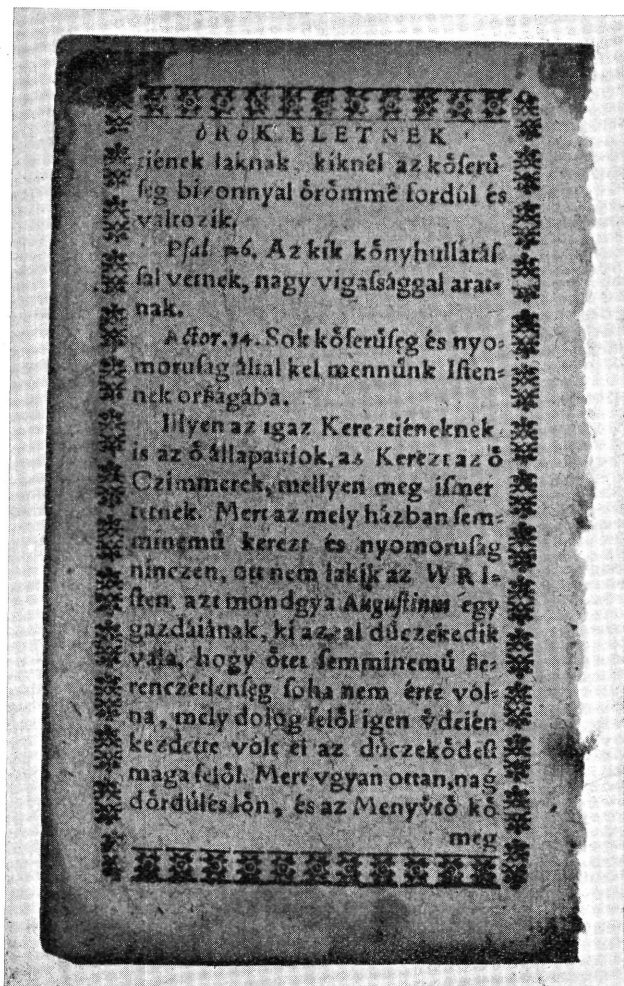
14. Mert õ raytokis wralkodnac az pogány nemzetfégece, és az királyoc, és meg fizetnece nékie az õ czelekedetekf zerint.

15. Mert azt mondotta az Izraelnece Wra Iftene énnékem, vedd el az én kezembõl ez haragnac boránac pohárát . . .

Ez az összehasonlítás megerõsíti Szombathi állítását: a bártfai biblia szövege a vizsolyi biblia szövege, »csak néhol van benne valami csekély különbség«, mint az, hogy Móz. I. XXXVII, 9. alatt Károlinál »tizenegy czillagoc«, a bártfaiban pedig »tizenegy czillag«; ugyanott a 11. versben Károlinál »elméjében tartia vala«, a bártfaiban viszont »efében tartia vala« olvasható. A Móz. I. XL, 1. kezdete Károlinál: »Történéc ezeknece vtánna«:

¹ Jerem. V. ö. a 3. sz. mellékl.

a bártfaiban: »Ezeknek vtánna történék.« »De sokszor két s három egymás után következő részekben is csak egy szóbeli különbség

4. »AZ ÖRÖK ÉLETNEK SZÉP ÉS GYÖNYÖRÜSÉGES NYÁRI ÜDÉJÉRŐL VALÓ KÖNYVECSKÉ«-NEK EGY LAPJA.

is nincsen. A Részeknek summája is (keveset kivéven), és az oldalaslag való jegyzések s magyarázatok pontban azok, a melyek

vagynak a Károli Gáspár Vizsolyban, 1590-ben kijött bibliájában.«

Sokkal nagyobb a két munka különbsége az orthographiát s részben a szavak ejtését tekintve. Ime néhány példa: Vizsolyi: atya, bártfai: *atia* | V. egéß estendő, B. *egez eztendő* | V. efnec vala, B. *eznek vala* | V. felötte igen, B. *földötte* igen | V. hitellenec, B. *hütetlenek* | V. keferues, B. *kóferues* | V. ki iött, B. *kü iöt* | V. killyeb, B. *külyeb* | V. lelkec, B. *lekkök* | V. öftóué, B. *özteuér* | V. pedig, B. *penig* | V. ti leftec, B. *tü leztek* | V. idő, B. *édö* | V. ülyön, B. *ülyen* | V. veßö, B. *vößö* | V.-fég, B.-fég | A V.-ban szó végén a *k* hangot mindig *c*, a B.-ban következetesen *k* jelöli . . . .

Végre eltérések vannak a különféle »Rész«-ek tartalmának összefoglalásaiban, az úgynevezett summákban. A bártfai biblia különösen Mózes I. könyvének summáiban erkölcsi magyarázatokat nyújt az olvasónak. Így a Móz. I. XL. rész » . . . arra szolgál, hogy az ember. . . Mert az Józsefet bévetik az tömlöcz . . . hogy ez hamisságot engedelmesen elszen . . . megszabadítja ötet: azért a tömlöcz és az fogság önéki . . . tudományát megismerjék, kiért ez után ő nagy tisztességre felemeltetik . . . hogy csak egyedül az Istent dicsőíti érötte . . . Ő neki meg kell éreznie . . . ez világnak hütetlenségét, tudniillik hogy . . róla elfeledkezik, és még két esztendőt kell az tömlöczben töltenie. Hogy mi is . . . az Istennek segítségébe bízni, noha sokáig késik.« A Móz. I. XLI. viszont arra int, hogy » . . . Elsőben . . . tudományunkat ne költsük czifrára . . . Példa vagyon itt fejedelemhöz illendő jóságos cselekedetnek, hogy az Pharao . . . Józsefet ily nagyra böcsüli, ötet nevezi az országnak atyjának, és ő utána ötet másod . . . fejedelemségekben főképpen arra kell vigyázni, hogy tisztességes és tudós emberek . . . valahol egy udvarban az fejedelmektől és uraktól állhatatlan és csélesapó emberek . . . tisztességben vadnak, ott ritkán következik jó.«

Ilyenféle erkölcsi tanulságok a vizsolyi bibliában nincsenek.

Vajjon kinek tulajdonítsuk ezeket a változtatásokat? Szombathi János Mihálykó Jánosra gondol, a ki 1593-ban foglalta el eperjesi papi hivatalát s még 1612-ben is folytatta, és »ama tanult s kegyes vén ember, Sóvári Soos Kristófra«, ki ugyancsak Eperjes szomszédságában, Sóváron lakott és a bártfai sajtót, mint

Mihálykó, szintén foglalkoztatta. »Maglehet hát, hogy ezen biblia körül is ők munkálódtanak.«

Mi pedig, azt hiszszük, nem ok és haszon nélkül újítottuk föl érdemes és nagytudományú elődünk fölfedezésének, a bártfai fragmentumnak, és derék jegyzeteinek emlékét. Az az ember, a kit Bessenyei munkáinak bírálatára kér fel, Kazinczy tisztel, és a ki a maga korában a magyar irodalomnak egyik legjobb ismerője volt, egyébként is megérdemli, hogy vele foglalkozzunk.

A TORINOI KÖNYVTÁRI TŰZVÉSZ ÉS TANULSÁGAI.

— Közkönyvtárak megvédeése tűz ellen. —

GYALUI FARKASTÓL.

I.

A könyvtárak katasztrófája közül az, mely a torinói *Biblioteca Nazionale*-t érte, a legnevezetesebbek s a legnagyobbak egyike. Ebben a században csak a strassburgi könyvtárnak az 1870/71-iki franczia-német háború alatt, Strassburg ostroma folyamán, bombázás következtében elhamvasztása hasonlatos valamennyire ehhez a szerencsétlenséghez.

Ámde a torinói könyvtár vesztesége jóval nagyobb s éppen, mert ezrekre megy az elpusztult kódexek száma, elmondható, hogy az ókor óta, az alexandriai könyvtárnak Julius Caesar idejében történt leégése óta, kézirati könyvek ily tömegben s ily nagy tudományos értékben, néhány óra alatt el nem hamvadtak.

Az a körülmény, hogy a torinói tűzkatasztrófa béke idején történt s a tűz belülről támadt, tanulságossá teszi ezt a szerencsétlenséget arra nézve, hogy a könyvtári szaktudományok belőle a tűz ellen való védekezésre tapasztalatot merítsenek. Meg kell vallanunk, hogy a tűz ellen a legújabb, egészen modernül épített könyvtárakat kivéve, könyvtárakban jóformán semmi óvintézkedés sincs s a mi van, távolról sem elég. Általában az a felfogás uralkodott a könyvtárakban, hogy a könyv amúgy is nehezen ég s így nem kell tartani a tüztől. A torinói katasztrófa, melynek folyamán 32,000-nyi nyomtatott könyvkötet, és 3400 kéziratkötet pár óra alatt összeégett, teljesen megczáfolja, a mit eddig hittek a tűzvész veszedelmes voltáról, a modern könyvtárakra nézve is. A könyvtáraknak a tűz ellen teljes és aggódo gondossággal keresztülvitt védekezése immár elkerülhetetlenné vált, ha meg akarjuk óvni a nemzetet és a tudományos világot pótolhatatlan kulturális veszteségektől s el akarjuk kerülni a bűnös könnyelműség vádját.

A torinói tűzkatasztrófának, s a hasonló szerencsétlenségek ellen való védekezés tanulmányozására Dr. *Berzeviczy Albert* vallás- és

közoktatásügyi miniszter úr ö nagyméltósága kegyes volt a hely színére kiküldeni, mihelyt a katasztrófa nagysága és ezáltal jelentősége hiteles adatok által nyilvánvalóvá lön. Ez év január 25—26 közt való éjjel történt a tűzvész s január 31-én este érkeztem Torinoba, hol másnap, február 1-én reggel, megkezdhettem megbízatásom teljesítését. Ebben az a körülmény, hogy a katasztrófa színhelyén birói vizsgálatot kelle ismételten tartani s e miatti, valamint az olasz kultuszminiszternek közvetlen azelőtt történt látogatása miatt ott lényeges változtatást nem volt szabad tenni: előnyömre vált. (Fölhasználva az alkalmat, meglátogattam a milanoi Brera és Ambrosiana könyvtárakat is.)

Mínthogy czélom a könyvtári tüzet a tűz ellen való védekezés szempontjából ismertetni, adataim és jelentésem kivált e szempont figyelembevételére törekedtek.

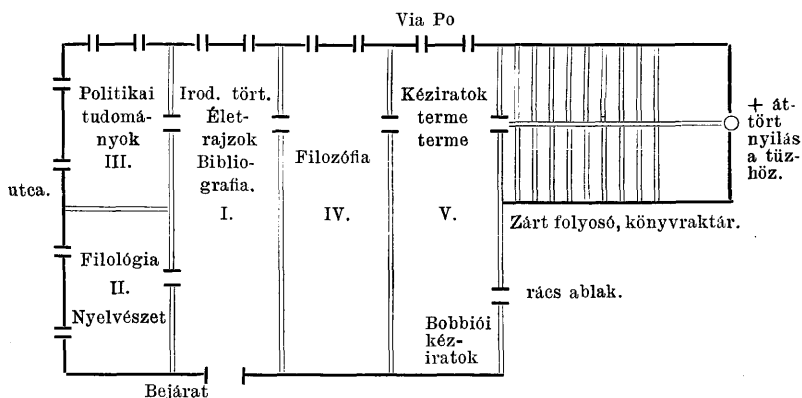
II.

A *Biblioteca Nazionale*, mely előbb egyetemi, később nemzeti közkönyvtár, az egyetemnek (melynek épületét 1713—20-ig építették) jobb szárnyán, a Via Po-ra nyíló részén s oldalt a Via Vasco felé eső szárnyán van elhelyezve a négyszög alaku épületben, egész sereg egymásba nyíló teremben az első és a második emeleten.

A tűz január 25—26-ika közt való éjjelen támadt. Éjjeli 1 és 2 óra közt az utcán járók az egyetem palotája előtt elhaladva, a második emeletből füstöt, lángot láttak előtörni. Az egyetem e szárnyának kapusát nagy nehezen birták fölverni; állítólag azt hitte, a farsang ideje lévén, hogy farsangi tréfából akarják felkelteni. A tűzoltóságot telefonon értesítették a rendőrség részéről, de a tűzoltókat se nagyon izgatta a hír, nagyobb erővel csak később vonultak ki. A tűzoltóság, megérkezése alkalmával, a helyett, hogy az utca felől létrákon az ablakon át hatolt volna a könyvtárba, a kanyargós és meredek lépcsőkön vontatta fel tömlőit. Öt terem égett már akkor. A könyvtári termek valamennyien fából készült könyvszekrényekkel voltak berendezve s mennyezetük (régii lévén az épület) szintén gerendákból állott. Mégis, éppen a könyvtermek s kivált a kéziratok terme fölött is szolgák lakását helyezték el. A katasztrófa helyének, a második emelet e részének vázrajza a túloldalon látható.

A II. számmal jelzett teremben van az igazgató hivatali szobája s állítólag, a mi azonban éppen nincs bebizonyítva, e teremben támadt volna a tűz. A tűzoltóság bejutva az égő könyvtermekbe, vízzel árasztott el mindent. A szolgák lakása (a lángban álló termek fölött átégvén a gerendázat, vagy, a mint némelyek szintén be nem bizonyíthatóan gondolták, a szolgák valamelyikének lakásán támadt volna a tűz s felülről égett át a mennyezet), szintén leégett s e lakások lakói életükön kívül egyebet alig menthettek meg maguknak.

Mindenük elégett; a mi vasbutorzat volt lakásukon, az lezuhant a második emeletre s összegörbülve megmaradt. Abban a lelki állapotban, melyben e szolgák voltak, a könyvtárban való mentéssel nem igen foglalkozhattak. Könyvtári tisztviselő az épületben egy sem lakott, maga az igazgató sem. Nagyon későre értesítette a tisztviselők egy részét s mihelyt megérkeztek, kivált Carta igazgató és Frati, a kéziratár öre, legfőbb törekvésük az volt, hogy a könyvtár legnagyobb kincsét képező kéziratokat mentsek meg. Az egyetemi szolgáloményzet e közben odagyűlve az épület többi részéből, az egyetemnek a földszinten levő súlyos vas pénzszekrényét mentette. A kéziratár terme szintén lángban állott, épp úgy, mint a többi négy terem, ezért hozzáférni, úgy hogy menteni lehessen belőle, alig voltak képesek,

A katasztrófa helyének vázrajza.

mert az égő termeken át nem is lehetett volna kimenteni a kéziratokat, bizonyos idő múlva. A kéziratár öre Frati, a zárt folyosó végén, a falon át tört nyíláson áthatolva (a †-el jelzett oldalról), életét lehetett szerencsés veszélyeztetni s a legbecsesebb kéziratok közül többet kimenthetett úgy, hogy a folyosón maga mögé állított emberekből eleven lánczot képezve a tűzből kihozott kéziratokat, a mennyit lehetett ekkor, biztos helyre tétette. Kézről-kézre adták egymásnak az eleven láncznak férfiai a zárt folyosón, hová a tűz már nem juthatott, a kézirati könyveket. Ilyen módon s egy későre kitört rácsos ablakon át menekültek meg a bobbi apátságból származó nevezetes kéziratok, így a görög kéziratok közül *Theodoretos* kommentárjai a kisebb prófétákhoz, továbbá *Della Rovere* bibornok kéziratai a XV—XVI-ik századból. Elpusztultak azonban a többi sok között csaknem teljesen a francia és olasz (román elnevezés alatt egymás mellé csoportosított) kéziratok, el nagyrészen a keleti kéziratok, s egy sereg nagybecsű kézirat mindenik szakból és kép-

viselt korból, köztük a savoyai ház történetére vonatkozó kézirat-gyűjtemény. Igen nevezetes kézirat, művészettörténeti szempontból legnevezetesebb volt a Berry herczeg részére a XIV-ik században készült imádságos könyv, pazar díszszel és miniatűrökkel ékesített flandriai eredetű kódex, melyet francia részről eredő elnevezés nyomán *Les Heures de Turinnek* neveztek. Ezt a gyönyörű miniatűrökkel ékített művet, a könyvtár egyik legnagyobb kincsét, teljesen elégettnek hitték s mert kezdetben nyomát sem találták, azt is vélték, hogy talán valaki ellopta a nagyértékű kéziratot s hogy hiányát elleplezze, maga gyűjtotta fel a könyvtárt. Néhány nap mulva megtalálták a szóban lévő kéziratot, teljesen összesülve, zsugorodottan, tönkremenne, néhány lapja kivételével. Miniatűrjeiből néhányat Durrieux, a párizsi Louvre egyik őre, fénynyomatban kiadott a Delisle tiszteletére 1902-ben megjelent diszműben, de a fénynyomatú képek — természetesen — nem adhatnak fogalmat az eredetiek káprázatos szin pompájáról.

A tűz elpusztította a könyvtár nyomtatott könyveinek legalább egy tizedét, a 320.000 kötetből 32000-et. A kéziratár 4200 darabjából csak 800-at lehetett megmenteni. A mit a tűz épen hagyott, azt is megrongálta a víz. Nemsak ama könyvek közt, melyeket a leégett termékből kihurczoltak, tett kárt a víz, hanem a leégett emelet alatt levő helyiségek könyveiben is. Ugyanis azt, hogy az első emelet is be nem égett, boltozatának köszönheti, melyen azonban a víz átömlött s nagy kárt tett az első emeleti termekben elhelyezett könyvekben, folyóiratokban és térképekben.

Említsük fel még azt, hogy a tűz után nemsokára hozzákezdtek a kimentett kéziratok megszáritásához, mert valamennyi átázott. A pergamentkéziratok közül sok egy redves fadarabhoz hasonló tömeggé sült össze. Másokat a hőség úgy összezsugorította, hogy eredeti alakjuk egy harmadára, sőt még kisebbre tőpörödtek, fölismerhetetlenné válva. A kéziratok kiszáritása úgy történt, hogy az elzárt olvasótermek asztalaira kitett kéziratokat egész sereg egyetemi hallgató, könyvtári tisztviselők vezetése alatt vette kezelés alá. A kéziratok mindenik levele közé itatós papírt tettek. Hamarosan kézirat-restaurátort is hívtak Rómából, a kevésbé sérült kéziratok helyreállítására. Elvül kimondták, hogy valamennyi összeromlott kéziratot, vagy akár kéziratmaradványt, melyen bár néhány sor olvasható, megtartanak, ha másért nem, paleografiai czélokra. A nyomtatványokkal kevesebb munkát végeztek, ezek nagy részét a megmaradt szakkatalógus alapján óhajtják ismét megszerezni, lehetőleg.

A könyvtári tűz színhelyén Orlando kultuszminister is megjelent. A parlamentben a torinói képviselők interpellációt intéztek a tűz dolgában, kivált a könyvtár restituálása tárgyában a kormányhoz. A kormány válaszában elismeréssel szolt a vádaskodás és pártoskodás nélkül, tárgyilagosan tett interpellációkért s méltó feleletül kijelen-

tette, hogy rögtön nagyobb összeget bocsát a könyvtár rendelkezésére, a nyomban szükséges építkezési, helyreállítási munkálatokra, később pedig külön törvénnyel kíván módot adni a könyvtárnak veszteségei lehető pótlására és esetleg új könyvtári épület építésére. Elismeréssel szólt a minister a könyvtár személyzetének a tűznél tanusított önfeláldozó magatartásáról, mely által lehetséges volt több igen értékes kézirat megmentése.

III.

Most már, kritikai szemmel, tárgyilagosan megítélve a tűz lefolyását, a jelentések s a tűz után személyesen megvizsgáltak alapján, a katasztrófának, minket tanulságokra figyelmeztető képe ez: Nagy nemzeti kincsekkel megrakott közkönyvtárt elhelyeznek régi, XVIII. századbéli, nem könyvtárnak épített épületben. A könyvtárnak összes könyvszekrényei fából valók, régi magas könyvszekrények s a termekben fakarzatok, vastartányokkal. A második emelet termei fölött, köztük a könyvtár legnagyobb kincseit magában foglaló kéziratári terem fölött is, fagerendázat képezi a mennyezetet. És e termék fölött a harmadik emeleten öt szolgáló lakik családjával, a kik természetesen ott főznek is, konyháik ott vannak a könyvraktár fölött.

A fedél váza szintén fából készült. A könyvtárt régi rendszerű központi légfűtés melegíti, e fűtés melegítő nyílásai helyenkint közvetlen a könyvszekrények mellett nyílnak. Az összes helyiségekben, a könyvraktárakban, a kéziratárban is, villamos világítás működik.

A villamos világítás vezetéke a szokásos szurkos borító elszigeteléssel, keresztül-kasul furakodik az ajtófélfákon, mennyezeten, könyvszekrények oldalán is vonul végig.

A tűz vagy a szolgáló lakásán támadhatott s akkor a mennyezet átégvén, így terjedt, vagy a központi fűtés valamelyik melegítő nyílása meggyújtotta egyik könyvszekrény oldalát, vagy pedig a villamos világítás vezetékének drótja átizzott s meggyújtotta a teméntelen farész közül, melyen átvonul, valamelyiket. Ez az utóbbi eset látszik előttünk a leginkább valószínűnek. A tűz lappangott az esti órákban s csak az éjjel tört ki, teljes erővel. Kitörvén a tűz, a nyitott ajtókon át egymásba nyíló termeken s természetesen a fölöttük levő átégett fagerendázaton keresztül támadt légvonatban rohamosan terjedt, lángba borította a száradt faszekrényeket. Semmi sem állotta útját, de a kitört ablakon át is támadt légvonat, mely mint fujtató élesztette. A legbecsesebb kéziratok ezrei faszekrényekben, a könnyen pótolható nyomtatványok között. Semmi külön óvintézkedést nem tettek a kódexekkel szemben támadható veszedelemre.

A tüzet utczán járók veszik észre. Az egyetem e szárnyának van ugyan kapusa, de vagy nincs éjjeli csengője lakására, vagy ha van,

elromlott, csak a kapun s az ablakokon történt hosszas döngetésre jön ki, akkor is azt hiszi, hogy tréfálkoznak vele. A könyvtár igazgatója, a könyvtár tisztviselői közül egy sem lakik az épületben, a tűzoltóság-nak fogalma sincs róla, hogy óriási nemzeti kincsek forognak veszedelemben, csak később jön, teljes erővel, ekkor is egészen tájékozatlan a könyvtárban. Nem tudja, hogy mit kell legelőször s leggyorsabban mentenie, hanem, szokáshoz képest, itt is mindent eláraszt vízzel. A kéziratok mentésére a figyelem abban a pillanatban fordul, midőn, nagyon későn (mert későn értesítették) megérkezik az igazgató s a kézírattár rossz elhelyezése miatt, (nehezen hozzáférhető voltáért) sok idő vész el, nem perczek, hanem rettentő órák. Szóval: az a tény, hogy a védelemre előzetesen semmiféle intézkedés nem történt; a katasztrófa készületlenül találta a legnagyobb mértékben tűzveszélyesen elhelyezett könyvtárt. Igaz, hogy állítólag üveggömböcskébe zárt oltó-bombákkal (a milyeneket több párizsi könyvtárban láttam) megpróbálták oltani a szolgák, de e tűzoltó-szer értéke kétes és, ha egyáltalán van értéke, ez csak kisebb gyúlnál lehet, midőn rögtön kéznél van egész sereg ilyen üveggömb, töltve. Az egyetem szolgaszemélyzete a földszinten levő egyetemi pénztárt menti, melynek készlete tűzálló vasszekrényben van elhelyezve, — ellenben a fakönyvszekrényekben tartott megbecsülhetetlen értékű és pótolhatatlan kézirati könyvek, melyek értéke, pénzürtékben is sokszorososan több, mint a pénztárban tartott összeg, — égtek. Az történt, a mi mai napig is a legtöbb könyvtárnál tovább történik, hogy tűzkatasztrófa lehetőségére nem is gondoltak.

IV.

Minden könyvtárt meg kell védeni tűz ellen, elővigyázatos és állandó óvintézkedések egész rendszerével. Egyúttal gondoskodni kell most már arról, hogy ha minden, emberileg lehető elővigyázat ellenére mégis tűz ütne ki, a tűz elfojtása, az oltás mily módon történjék. Ha előre megteszszük legalább a legszükségesebb intézkedéseket, ez esetben ki van zárva annak lehetősége, hogy cimeliumok; kéziratok, ősnymtatványok és pótolhatatlan, vagy értékes ritkaságok eléjjenek. Erre nézve a következő elveket kell szem előtt tartani, de egyúttal megvalósítani, minden közkönyvtárban, kivált pedig a nagyobb könyvtárakban.

Mindenekelőtt a könyvtár építésénél és berendezésénél már számot kell vetni azzal s erre aztán mindig gondolni, hogy a könyvtárt, könyveit tűztől kell félteni. A modern könyvtári építés a maga vaskönyvszekrényeivel, vasból való fedélszerkezetével, és éghetetlen lépcsőzetével már nagyon sokat tesz a tűz és terjedése ellen. Nyilvánvaló, hogy az új épületeknél is a betonnal elválasztott könyvemeletek jóval többet érnek tűzbiztonsági szempontból, mint a nagy ter-

mek áttört nyílt vas-galériáikkal. Múlhatatlanul szükséges, hogy a mint a hajókat a víz ellen úgy védik, hogy minél több külön vízmentes rekeszre osztják, úgy hogy ha egyik-másik léket kapva meg is telik vízzel, ezért a hajó el nem süllyed, a könyvtárakban is a termék egymástól teljesen tűzmentesen izolálva legyenek. Nem szükséges vas ajtókkal izolálni. Tűz ellen impregnált faajtók, esetleg asbesttel bevonva, megteszik a szolgálatot. Külön figyelem fordítandó arra, hogy a könyvszállító liftek helye, mely, mint egy nagy kémény megy a legfelső emelettől a földszintig, teljesen elzárható, úgyszólván légmentessé tehető legyen. Ezért legjobb ez emelők számára helynek cement, vagy vashenger, mely éjjelre mindig teljesen zárva van. A könyvpolczokból is kerülni szeretném a fát. Néhány külföldi könyvtárban fa helyett már is könnyű bádogot, vagy üveglapokat tesznek a könyvek alá is tartó résznek. Egyáltalán, kivált a könyvraktárakból minden, a mi fából van, lehetőleg kerülendő.

Számot kell vetnünk azzal, hogy a magyar könyvtárak túlnyomó része, csaknem valamennyi, fa-könyvszekrényekkel van ellátva. Ha nem is lehet hamarosan kicserélni a fa-szekrényeket, de legalább az épületen magán kell átalakítást tenni. *Nem szabad* tovább könyvtárt úgy tartani, a mint például Gyulafehérvártt van a Batthyány-könyvtár, mely az ország egyik legbecesebb kéziratgyűjteményét tartalmazza, és a pótolhatatlan kéziratgyűjtemény is nyitott faszekrényekben, fagalériás teremben, van elhelyezve magasan, emeleten, mely fölött zsindefedél borítja az épületet. Majláth püspök úr érdeme, hogy a teremhez vezető falépcsőzetet, szakember tanácsára hallgatva, kőlépcsőkkel cseréltette ki, de a zsindefedél ily nagy nemzeti kincsek fölött igazán megdöbbenő! A fedél kérdése tűzbiztonsági szempontból éppen a legfontosabb. Kiváló külföldi szakembertől tudom, hogy tüzeknél a tűz terjesztője száz esetből kilenczvenkilencz esetben a fedél. Benn az épületben lassan terjed a tűz, de mihelyt a fedél gerendázatának egyetlen darabja meggyúl, az egész épületben minden veszedelemben forog. A könyvtárban a könyvek tényleg lassan gyúlnak meg, de a leégett fedelen át betóduló levegő, sokszor az oltás közben túlbuzgóságból kitört összes ablakokon át is növelt légvonat, nagygyá éleszti a tüzet. Ezért a legnagyobb gond fordítandó a fedélre és szerkezetére. Át kell tehát vizsgálunk valamennyi nagyobb magyar könyvtár fölött levő fedelet s, a hol a padlás gerendázata nincs eléggé izolálva, ott cement-réteggel gondosan be kell vonni a padlást, hogy a fedél meggyúlása esetén is ne éghessen át a mennyezet. A falépcsőket is ki kell cserélni a könyvtárakban, vagy legalább cementtel bevonatni. A cementet nagy sikerrel alkalmazzák most a tűz elleni védekezésnél a vas é a kő helyett. Még arról is van szó, hogy az új könyvtáraknál a könyvszekrényeket is építsék cementből, kivéve elkerülhetetlenül szükséges vas-alkotórészeit.

Legsürgősebben intézkedni szükséges mindenik könyvtárnak,

melynek unikumai, nagybecsű ritkaságai vannak, hogy ezeket a többi könyvektől külön, a legvédettebb helyen, tűzmentes vasszekrényekben tartsák. Ma már ezek a szekrények éppen nem drágák, és, ha magánemberek, kiknek sokszor összehasonlíthatatlanul kevesebb értéket kell tűz s betörés ellen védeniök, nagyon sokan szerzik be a tűzmentes szekrényeket, azt hiszem, mindenik könyvtár, melynek ritka, becses darabjai vannak, legdrágább kincseit tarthatja s köteles is tűzmentes szekrényekben tartani.

A tűzbiztonságnak azt a szabályát is meg kell tartani, hogy tűzveszélyes épület közelében közkönyvtárt elhelyezni nem szabad és megfordítva: közkönyvtár közelében sem szabad tűzveszélyes épületet, gyárat, vagy raktárt létesíteni. Elég nagy aggodalmat ad e tekintetben Kolozsvárótt az, hogy az egyetemi és múzeumi könyvtárt ideiglenesen is, a régi, tűzveszélyes színházi épület közvetlen közelébe helyezték el. E színházat pár hó alatt talán már lebontják s így, hozzá új könyvtári épület létesítése is folyamatban lévén, e könyvtáraink megszabadúlnak a veszedelemtől. Jövőre azonban minden közkönyvtár (s természetesen más közgyűjtemények is) hasonló veszedelmes elhelyezését meg kell akadályozni. Ha akár a már meglévő épületeink szomszédsága tűzveszélyes, czélszerű, a mennyiben a könyvtár részére szükséges világosság rovására nem esnek, kőfallal megvédeni a könyvtárt. A *müncheni* kir. udvari és állami könyvtárnál a könyvtárépületet tűzbiztonsági szempontból magas kőfal által jókora távolságra elválasztották a szomszéd épületektől. Új, nagy könyvtár építésénél külön törvény által is, ha kell, szükséges megvédeni a könyvtárt a tűzveszélyes szomszédság ellen. Így tettek az 1896-ban befejezett bázei egyetemi új könyvtárépülettel: törvény védi attól, hogy szomszédjába tűzveszélyes épületet emeljenek.

V.

Az építésben és berendezésben tett alapvető elővigyázati intézkedések mellett, benn a könyvtárakban bizonyos elveket kell vas szigorúsággal keresztülvinni, elejét veendő a veszedelemnek. Mindenek előtt egy radikális intézkedést óhajtanak a nagyobb könyvtárakba s ez az, hogy a könyvraktárakban ne legyen mesterséges világítás. Télen, nyáron elég világos órája van a napnak arra, hogy a könyvkölcsönzés forgalmát le lehessen bonyolítani. A *milanói Ambrosiana* könyvtárban, melynek alapítója Boromeo bíboros-érsek, 1609-ben kelt alapító levelében kikötötte, hogy sohasem szabad gyertyával bemenni a könyvtárba, századok óta mai napig érvényben áll ez a tilalom. A könyvraktárakban senki sem járt mesterséges világítás mellett s azért ez a nyilvános könyvtár pompásan teljesíti hivatását. A gázvilágítás által robbanás s a legjobb esetben is a könyvek kötésének és anyagának kémiai úton jelentékeny megrongálása történhetik.

A villamos világítás pedig, hacsak rendkívüli költséggel teljesen tűzmentes anyagból készült csövekbe nem helyezik el a vezetékét, gyűjthat rövid zárlat (Kurzschluss) által támadt átizzásból, midőn is a vezeték egy részének borítéka nagy lánggal ég (erről a kolozsvári közegészség-tani intézetben kérésemre Dr. *Rigler* professzor úr előttem több kísérlettel bemutatván ezt a folyamatot, saját szememmel is meggyőződést szereztem.) Ezért, azt vélem, elkerülhető a mesterséges világítás a könyvraktárakban, melyek minden egyes része még sincs annyira szem előtt, mint a könyvtár többi helyiségei, melyekben, ha történik is ilyen gyúlás, az rögtön, úgy szólván szemünk előtt foly le. Ha megtörténik az az eset, hogy a könyvraktárakba multhatatlanul szükséges este bemenni, akkor az esetleges éjjeli könyvtári őrzáratnál is használandó zárt villamos kézilámpással kell arra a rövid időre világítani.

Az olvasóteremben s a többi hivatali helyiségben szükséges a mesterséges világítás. E helyiségekben is a legnagyobb gonddal izolálандó a villamos világítás vezetéke, s ha nem lehet elkerülni a gázvilágítást, nagy gond fordítandó gyakori megvizsgálás által a gázömlés s az ebből származható robbanás elkerülésére.

Az természetes, hogy valamennyi helyiségnek a könyvtáraktól teljesen tűzmentesen kell elválasztatnia. A fűtés, ott a hol a könyv-tárakban nem központi gőzfűtés által történik, a könyvraktárakban nagyon veszedelmes. Kályhakkal fűteni nem is szabad könyvraktárakban. Néhány év előtt a magyar képviselőház régi helyiségében, a Sándor-utczai épületben, kályhától gyúlt meg egy könyvszekrény és a tűz elég jelentékeny kárt tett. Ott, a hol központi gőzfűtés nincs, melynek a raktárakban 15—16 Celsius foknál magasabbra nem is kell melegítenie, — ne legyen a könyvraktárban fűtés. Hogy a könyvtár egész épületében tilos a dohányzás, az természetes. Minden szabad lángra, legyen ez bár egy gyertya lángja, melyet csomagok pecsételéséhez gyűjtanak, ha másként nem lehet pecsételni, vagy gázvilágításnál a felgyújtás, midőn gyufákkal felgyújtaniok, a legszigorúbban eltiltandó — nagyon kell vigyázni a könyvtár bármely távolfekvő helyiségében is.

VI.

Ha az ember mindent megtett arra, hogy a tüzeset lehetőségének elejét vegye, mégis, előre el kell készülnie arra is, hogy arra az esetre, ha mégis tűz ütne ki, gyorsan elfojtható legyen. A könyvtárban elhelyezett tűzcsapok, rajtuk elegendő hosszúságú tömlőkkel, nagyon jó szolgálatot tehetnek, ha elegendő számban vannak. A hol vízvezeték nincs, ott vízkészlet legyen mindig tartalékban, a közelben, hogy kivált a haj kezdetén könnyen lehessen elejét venni nagyobb katasztrófának. A különböző extinciteurök kivált ilyen helyen (a hol vízvezeték nincs) a tűz kezdetén szénsavas víz tartalmukkal szol-

gálatot tehetnek. Szükséges rögtön, a legcsekélyebb gyúlásnál is, alar-
mirozni a hivatalos tűzoltóságot. Akár van telefonvezeték a könyv-
tár székhelyén, akár nincs: a könyvtár épületének külön tűzjelzővel
kell birnia, melyet minden héten legalább egyszer, meghatározott
időben, külön megállapított, próbát jelentő jelzés által ki kell pró-
bálni, hogy működik-e. A közvetlen összeköttetés a tűzoltósággal oly
jelzőkészülékkel, melyen a könyvtár több pontjáról lehet tüzet jelezni,
okvetlen szükséges. Jelzésre a tűzoltóság köteles azonnal teljes erővel
és készülékeivel kivonulni a könyvtárhoz. Minden este távozás előtt
a szolgáloményzetnek villamos kézi lámpással kötelessége átvizsgálni
a könyvtár helyiségeit. Nagyobb könyvtáraknál éjjeli őr tartandó, a
ki az estétől reggelig terjedő időben párszor bejárja a könyvraktárakat.
Ha lehetséges, automatikus tűzjelző is alkalmazandó, mely bizonyos
hőfokon túl a személyzetet figyelmezteti. Nagyobb könyvtáraknál
ilyen jelzőkészülék igen jó szolgálatot tesz. A tűzoltóságot ezen-
kívül előre meg kell ismertetni a könyvtár épületével, elhelyezésével.
A parancsnokoknál s a laktanyában legyen ott a könyvtár tervrajza,
mely a könyvtár előcsarnokában s a folyosókon is kifüggesztendő.
A tüzekhez kivonulni szokott parancsnoknak tudnia kell a járást a
könyvtárban, ismernie, hogy hol hatolhatnak be legrövidebb úton s
azt, hogy ha a veszedelem imminensnek látszik, mely részét a könyv-
tárnak kell minden áron, esetleg más részek rovására is, megvédeni,
honnan kell a becsesebb könyveket, kéziratokat menteni, ha ezek
még sem volnának tűzmentes szekrényekben elhelyezve. Arra hatha-
tósan előre kell figyelmeztetni a tűzoltóságot, hogy vízzel ok nélkül
ne áraszsa el, szokása szerint, a könyvtár helyiségét, mert a víz is
óriási károkat okoz könyvek között. Újon épült nagy könyvtárban
ezért adnak lakást az igazgatónak és a tisztviselőknak, valamint a
szolgáknak, de természetesen a könyvtártól teljesen külön, izolált
részen. Igy tűz esetén azonnal kéznél lehetnek s vezetik, irányítják
a mentést, és az oltást. Vidéken, hol sok helyen a tűzoltóság nincs
eléggé szervezve arra, hogy rendfenntartó osztálya is működjék a
tűzoltósággal, ez külön a rendőrséggel előre megbeszélendő és tag-
jainak hatóságuk által külön utasításba adandó az is, hogy a könyv-
tár épületében támadt tűz esetén teljes erőlyességgel akadályozzák
meg a kíváncsi tömegnek az épületbe való betódulását, mint ez vidé-
ken rendes szokás. Ilyen esetre vidéken legjobb, ha azonnal katonas-
ság rekviráltatik, mely az egész utcát elzárja. Az oltásnak és men-
tésnek előre megállapított általános alapterv szerint kell történnie,
mely célra a tisztviselőknak és a szolgáknak előre megállapított
utasításai legyenek. Igen fontosnak tartom a könyvtáraknak tűz ellen
biztosítását. A kolozsvári egyetemi és múzeumi könyvtárt, fölterjesz-
tésünkre a közoktatásügyi kormány 1900-ban tekintélyes összegre
biztosította tűz ellen, különös tekintettel arra, hogy oly tűzveszélyes
szomszédságban van a két könyvtár, mint a milyen a kolozsvári

nemzeti színház régi épülete. Biztosítani kell mindenik könyvtárt tulajdonosának. Csekély összeggel lehetővé teszi katasztrófa esetén a könyvtár gyors újjáteremtését.

VII.

A könyvtárak és kéziratárak kincseinek, ritkaságainak az enyészettől megvédéséhez járul az a fontos kötelesség, melynek teljesítésével unikumaink a tudomány s a kultúra számára még arra az esetre sem semmisülnek meg, ha baleset elpusztítaná őket, vagy a mi természetes folyamat, ha a kéziratokat az idő elváltoztatná és megrongálná.

Értem azt a kötelességet, hogy minden unikumot, nevezetes kéziratot, metszetet le kell fotografáltatni. Még akkor is, ha két példány is létezik belőlük. Színes képekkel, ékítésekkel díszített kéziratoknál, a mai tökéletesbített eljárások lehetővé teszik, hogy gyorsabban s olcsóbban vehessünk hű másolatot róluk, mint ezelőtt. A terjedelmesebb és inkább tartalmuk, mint külső kiállításuk által nevezetes, vagy érdekes műveket, melyek hasonmását nem okvetlen érdemes megcsináltatni, közre kell adni legalább nyomtatásban mielőbb. E tekintetben a könyvtárnak a kéziratok és ősnymtatványok kikölcönzésében tanusított előzékenysége óriási hasznára lehet magára a könyvtárra nézve is. A kutató, a ki kiadja az elzárt és gondosan őrizett kéziratot, vagy unikumot az ősnymtatványok közül, egyúttal megvédi a nyomtatásban való közlés által annak szellemi lényét. Ha azután már el is égne a kézirat vagy a nyomtatvány egyetlen eredeti példánya, ez már nem akkora veszteség, mint ha csak hamu maradt volna belőle. Az ilyen becses és érdekes cimeliumainkat országsszerte fényképmásolat alapján mielőbb sokszorosítani kellene. Ilyképen a fényképnél állandóbb s ha kell színes reprodukciók által a könyvtáraknak oly féltékenyen őrzött ritkaságai tanulmányozásra teljes mértékben, másolataikban is hozzáférhetőkké válnak, s egyúttal nyomtalan elmulásuk lehetetlen lesz.

A torinói tűz után ez a kívánság megújultan nyilvánult s kivált Franciaországban rögtön intézkedést is tettek, hogy ilyen célra állandó jellegű segítséget adjon a törvényhozás. Nálunk sem lesz lehetséges e nélkül a segély nélkül e téren nagyobb eredményt elérni. A könyvtárak tulajdonosainak kell a költség egy részét viselniük, a hazai tudományos egyletek, társaságok vegyenek részt e nagyon fontos és kétségtelenül hazafias föladat teljesítésében. A bibliofília, a könyvkedvelés nemes passziójának itt szép tere nyílik a hasznos munkára. Magános bibliofil, vagy egy-egy ily célra létesült társaság lemásolhat 1—200 példányban esetleg még többen, valamely nevezetes, nagyon ritka magyar kódexet, magyar vonatkozású inkunábulumot. Mily érdemes, kedves és nemes passzió az ilyen!

Nálunk Magyarországon és még inkább Ausztriában, még mindig túlságos aggodalommal őrizik az inkunábulumot s a kéziratot a kikölcsönzéstől. Csakis ott helyben a könyvtárban való használatra adják ki némely magyar és osztrák könyvtárnál. Azt értem, ha egyes ereklYESZERŰ történelmi szempontból is nevezetes czimeliumot nem adnak ki a könyvtárból még más könyvtárhoz sem, teszem egy diszes Korvin-kódexet. De, hogy kéziratot, vagy ősnymatványt miért ne lehessen elküldeni legalább is könyvtárakban való használatra kölcsön, ezt sem tudományos szempontból, sem — a kifejtett okokból a könyvtár érdeke s az illető unikum, vagy kézirat biztonsága érdekében sem helyeslem. Külföldön s általában nálunk is mulófélben van a régi kincsőrző halálos aggodalom úgy, hogy igen szívesen küldenek el kölcsön becses, értékes kéziratokat is. Sőt, Hollandiában levő könyvtár részéről tapasztaltam azt az okos eljárást, (midőn egy ízben egy XVI. századból való igen becses kéziratát kölcsön küldte a kolozsvári egyetemi könyvtárhoz, kérésemre) hogy a kölcsön küldött kézirat mellé a könyvtár egy nyomtatott papírszalagot csatol, melyet midőn visszaküld a kölcsönvevő külföldi könyvtár, reáragaszt a csomag külső borítékára s a hollandiai vámhivatal nem bontja föl a kéziratcsomagot, hanem egyenesen, felbontatlanul s egyúttal anélkül, hogy összeturkálná és rongálná a kéziratokat és pecsétjeiket, ha vannak — a tulajdonos könyvtárba szállíttatja. Követendő, szép példának, kulturállamhoz méltó intézkedésnek tartom ezt.

A könyvtárak előzékenysége, egymás iránt s a közönség iránt tanusított liberális volta, mint látható, nemcsak a könyvtárak hivatásának teljesítését teszi — és csakis ez teheti — lehetővé, egyik védője is a könyvtár ritkaságainak, kincseinek a baleset, az elmulás ellen.

Azt óhajtanám, hogy a tűzvész ellen itt elősorolt védelmi intézkedéseket hozzák be a viszonyok által megengedett legnagyobb gyorsasággal a közkönyvtárakba. A közkönyvtáraknak azt a főadatát, hogy megőrizzék az irodalom termékeit a késő utókor részére is, csak akkor lehet lelkiismeretesen teljesíteniök, ha megvédik magukat a tűz pusztítása elől is, állandóan számot vetve a tűzkatasztrófa lehetőségével. Sem a külföldön, sem nálunk erre eddig nem gondoltak. A torinói nagy katasztrófa, melyet méltán nagy nemzeti szerencsétlenségnek tartanak Itáliában, rettentő intés: okuljunk belőle.

TÁRCZA.

ÉVNEGYEDES JELENTÉS A M. N. MÚZEUM SZÉCHÉNYI-ORSZÁGOS- KÖNYVTÁRÁNAK ÁLLAPOTÁRÓL

AZ 1904. ÉV II. NEGYEDEDÉBEN.

I.

A *nyomtatványok osztályának* anyaga a lefolyt évnegyedben köteles példányokban 1772 db., áthelyezés útján 21 db., ajándék útján 189 db., vétel útján 169 db., összesen 2151 db. nyomtatvánnyal gyarapodott. Ezen felül köteles példány címén beérkezett gyászjelentés 1676 db., zárszámadás és üzleti jelentés 1254 db., egyházi körlevél 81 db., perirat 16 db., hivatalos iratok 177 db., műsor 507 db., alapszabály 223 db., szinlap 2469 db., falragasz 857 db., vegyes 441 db., összesen 7701 db., prónyomtatvány.

Vételre fordítottatott 1047 korona 40 fill. és 123 márka 95 pfen.

Ajándékaikkal a következők gyarapították a könyvtár anyagát: A m. szent korona országának Vöröskeresztesztyete (2 db.), Berényi Kálmán (2 db.), Bibliothéque Nationale, Rio de Janeiroból (18 db.), Budapest székesfőváros tanácsa, Budapest székesfőváros statisztikai hivatala (4 db.), Callimachi A. Bucarest, J. Crerar library Bombay, Czóbel István Késmárk. De Caubertin Pierre Paris, Del Prato A. Parma, Erdélyi Gyula (5 db.), Erdélyi Pál, Esztergomi székesegyházi főkáptalan (7 db.), Fitos Vilmos, Földmivelésügyi m. kir. miniszterium, Földtani intézet igazgatósága (2 db.), Főrendiházi iroda (3 db.), Fraknoi Vilmos (2 db.), Gyóry Árpád Bécs (2 db.), Hazai Hugó, Handelsministerium Bécs (2 db.), Hodinka Antal Bécs, Horváth Géza (43 db.), Jedlicska Pál Nagyszombat, Kais. Akademie der Wissenschaften Bécs (2 db.), Kassai Vidor Vác, Képviselőházi iroda (15 db.), Kereskedelemügyi m. kir. miniszterium, Köngl. universitets-

bibliothek Upsala, Kőrösi József, Lehoczky Tivadar Munkács, M. kir. állami számvevőszék elnöksége, M. kir. központi statisztikai hivatal (2 db.), Magyar mérnök és építészegylet, M. Tud. Akadémia (2 db.), Magyarországi Kárpátgyesület Igló (2 db.), Mahler Ede (2 db.), Makay Béla, Matica Srpská Újvidék, Melich János, Özv. Molnár Mórné (7 db.), Nagy Mór Kolozsvár, Pannonhalmi főapát (2 db.), Pénzügyminiszterium (2 db.), Récsy Viktor Pannonhalmi (3 db.), Société royale des sciences Gothembourg, Statist. Central-Commission Bécs (4 db.), Szalay Imre (6 db.), Id. Szinnyei József, Tudományegyetem tanácsa (5 db.), Váczi kir. orsz. fegyintézet igazgatósága, Vallás és közoktatásügyi m. kir. miniszterium, Varjú Elemér, Walter Gyula Esztergom (3 db.), Weiss Emil Bánfalu (2 db.).

A könyvtár helyiségeiben 5211 egyén 12.693 kötet nyomtatványt, kölcsönzés útján pedig 614 egyén 869 kötetet használt.

A befolyt évnegyedben 1604 munka osztályoztatott, melyekről összesen 2104 czédula készült. Kötés alá készítettett 313 mű 372 kötetben. A köteles példányok átvételére berendezett helyiségbe a negyedév folyamán 469 csomag érkezett; ugyaninnen 576 levél expedíaltatott, amiből 166 reklamálás volt. Az 1897. évi XLI. t.-czikk intézkedései ellen vétő nyomdatulajdonosok ellen peres eljárás megindítása 11 esetben kérétt.

II.

A *kézirattár* 111 kötet kézirattal, 1 darab irodalmi analectával és 39 darab irodalmi levéllel gyarapodott.

Ajándékozók voltak: Fraknoi Vilmos, Glatz Károly, Kéry Gyula és Rexa Dezső. Vételre összesen 638 korona és 21'65 b. márka fordított.

Szerzeményeink közül kiemelendő Béli István gazdag czímergyűjteménye, két szombatos énekes és imádságos könyv, Rész Ensel Sándor börtönügyi adat-gyűjteménye, Korabinszky önéletrajza, I. G. Bourscheid »Art Gabalistique« című műve, mely Herczeg Grassalkovich Antalné, sz. Esterházy Mária grófnőnek ajánlatott s végül 70 darab újabban szerzett sűgőkönyv Almásy Tihamér, báró Bánffy Farkas, Északi Károly, Hiador (Jámbor Pál), Ifj. Lendvay Márton, Obernyik Károly, Szenvey, Szigeti József, Tóth Ede, Vahot Imre kiadatlan eredeti, továbbá Csató Pál, Csepregi Ferencz, Czakó Zsigmond, Egressy Gábor és Béni, Fánecs Lajos, Feleky Miklós, Gondol Dániel, Jakab István, Kovacsóczy Mihály, Mártonffy Frigyes, Paulay Ede, Szerdahelyi Kálmán és József, Szigeti József és Toldy István kiadatlan fordított színműveivel. A levelestár Schwartner Márton Gamauf Gottliebhez írott levelein kívül legújabbkori írók leveleivel gyarapodott.

A negyedévi szerzemények feldolgozásán kívül folytattott az irodalmi levéltár betürendes átalakítása.

Az évnyegyed folyamán 109 kutató 242 kötet kéziratot és 27 darab irodalmi levelet használt.

III.

A *levéltári osztály* a lefolyt évnyegyedben ajándék útján 94, vétel útján 121 darabbal, letétemény útján 351 db. számszerint átvett irattal és egy levéltárnak mintegy 3000 darabra tehető, még számba nem vett anyagával gyarapodott.

Vásárlásra fordított 263 korona és 15 márka.

A törzsanyag gyarapodásából 5 db. esik a középkori iratok, 45 db. az újkori iratok és 100 db. az 1848/49-iki iratok és nyomtatványok csoportjára.

Ajándékaikkal gróf Csáky Albin v. b. titkos tanácsos, az országgyűlés főrendi házának elnöke, Farkas Balázs országgy. képviselő és Gaál Jenő min. tanácsos, műegyetemi tanár urak, örök letéteményeikkel Szarvaskendi Sibrik Kálmán bozsáki földbirtokos, báró Bánffy Dezső v. b. titkos tanácsos, gróf Festetich Leoné és gróf Teleki Sándorné szül. Kende Iska — utóbbiak a báró Bánffy, illetve Kubinyi és Kende családok letéteményeinek kiegészítéseül — gyarapították gyűjteményünket.

A törzsanyag gyarapodásából 4 db. zalavármegyei középkori oklevelen kívül egy 1546-iki számadástöredék a győri és komáromi várakra vonatkozó adatokkal, Lippay György esztergomi érseknek III. Ferdinándhoz írt két levele és Bartenstein ausztriai alkanczellár levele Mária Teréziához érdemel különösebb figyelmet. Az 1848/49. szabadságharcra és szereplőire vonatkozó gyűjteményünk az országgyűlés irományainak és a kiáltványoknak 87 dbot kitevő sorozata mellett Szemere Bertalannak 1862-ből és Gelich Rikkardnak 1856-ból származó leveleivel gyarapodtak.

A nemesi iratok 58 címereslevél másolatnak néhai Bély István irodalmi hagyatékából származó gyűjteményén kívül 2 db. eredeti címereslevéllel, úgymint 1. 1606 július, Gyulafehérvár Rákóczy Zsigmondnak ismeretlen egyén részére adott címereslevelével és 2. 1608 decz. 2. Bécs. Gávai Gaál Jánosnak II. Mátyástól nyert címereslevelével, továbbá Pozsony vármegyének 1756 április 6-án a Farkas család részére, és Torda vármegyének 1831 okt. 20-án Nagysolymosi Szabó Dániel és Mózes részére kiadott nemesi bizonyítványával, valamint az 1831. és 1833. évekből a Nagysolymosi Szabó család nemességbizonyítására vonatkozó 3 db. irattal gyarapodott. A Kubinyi család levéltárából négy eredeti armalis járul a sorozat kiegészítéséhez, u. m. 1. 1418 július 4. Strassburg. Mohorai Vid címereslevele Zsigmond királytól;

2. 1431 decz. 8. Milano. Paczali Peres András czímereslevele Zsigmond királytól; 3. 1579 április 13. Pozsony. Baross Péter czímereslevele Rudolftól; 4. 1649 szept. 20. Pozsony. Ronyak János czímereslevele III. Ferdinándtól.

A családi levéltárak sorozata a Szarvaskendi Sibrik család több ezer darabból álló levéltárával gyarapodott; ez a 71-ik családi levéltár, mely örök letéteményként intézetünkben nyert elhelyezést. A korábbi letétemények közül a báró Bánffy család levéltára néhai báró Bánffy Ferencz irataival, a Kende család levéltára a család Czégényben őrzött irataival, a Kubinyi családé a néhai Kubinyi Ferencz hagyatékából Kovaron utólag megtalált iratokkal nyert kiegészítést.

A lefolyt évnegyedben 112 kutató 23.112 db. iratot használt. Külső használatra kikölcsonőztetett 6 téritvényre 23 db. irat.

A törzsanyag szaporulatainak feldolgozása és a szerzemény-könyvkiegészítése mellett a középkori anyag cédulázása az 1495. évig haladt és folytatott Kossuth Lajos iratainak revideálása. A letétemények közül a Kolosy család levéltára és a Bánffy és Kubinyi családok levéltárához érkezett kiegészítések teljesen rendezettek és felállítottak. A Kolosy család levéltára a XIV. századból 2 db., a XV. századból 10 db., a XVI. századból 4 db. középkori eredeti oklevelet, 19 db. másolatot, 20 db. XVI. sz. mohácsi vész utáni, 302 db. XVII. sz., 565 db. XVIII. és 668 db. XIX. századi iratot, 55 db. genealogiai iratot, 9 db. rajzot és térképet és 58 db. elenchust, összesen 1712 dbot foglal magában. A Kubinyi család levéltára az újabb küldemény útján 5 db. XIV., 9 db. XV. századi eredeti oklevéllel, 8 db. XVI. sz. m. v. u., 26 db. XVII., 11 db. XVIII. századi darabbal és 1 db. genealogiával gyarapodván, a levéltár darabszáma ezzel 1168-ra emelkedett; a Bánffy család levéltárának újabb szaporulata pedig 32 db. XIX. századi irattal növelvén a levéltár anyagát, az jelenleg 2280 db. iratot foglal magában.

A Szögyény-Marich család levéltárának rendezése a XIX. századi anyagig haladt és befejezte legközelebbre várható.

IV.

A *hírlap-osztály* gyarapodása. Köteles példányokból 738 hírlap 24,115 száma (és pedig csomagokban kimutatással 19,594 szám, egyes számokban 4521 szám, összesen 24,115 szám).

A könyvtárban: 648 olvasó 1586 kötetet, a házon kívül 19 olvasó 71 kötetet, összesen 667 olvasó 1657 kötet hírlapot használt.

Céduláztatott 37 hírlap és 157 évfolyam. Átnézetett 738 hírlap 24,115 száma.

A köteles példányok, melyek kimutatással (csomagokban) beérkeztek, a gyarapodási könyvbe irattak és a nyilvántartási lapokra vezettettek; ezenkívül a számokban beérkezett hírlapok is összegezve hetenként beirattak, betűrendbe osztályoztattak és elhelyeztettek. A csomag-küldeményekben hiányzó hírlapszámok azonnal reclamáltattak és ezek is följegyeztettek. A szerkesztőkhöz 20 kérés levél iratott a hiányzó hírlapszámok végett (kv. sz. 272.) f. év ápr. 16. kértünk 200 számot, beérkezett eddig 15 szám.

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYLET KÖNYVTÁRA AZ 1903-IK ÉVBEN.

Az Erdélyi Múzeum-Egylet 1904. évi közgyűlésén dr. *Erdélyi Pál* igazgató a következő jelentésben ismertette a könyvtár állapotát az 1903-ik évben:

Tisztelt Közgyűlés! Az elmúlt év eredményeiről beszámolandó, két jelenségről kell bővebb szóval megemlékeznem. Az első az, hogy az 1903. évre benyújtott állami költségvetési javaslat a reménységnek rózsaszínű felhőit hiában vonatta föl a mi egünkre is, mint az egész egylet egére. A másik az, hogy a könyvtár munkája a megelőző év eredményeihez képest is, jelentékeny haladást mutat. Amaz a maga ridegségével figyelmeztetett arra, hogy a reménység vonzó képeit hiába is rajzolgattuk magunk elé; emez meggyőzött arról, hogy a könyvtár kifelé való hatásában is mindjobban teret foglal. Amaz lesorvasztotta ambícióinkat, emez felajzotta törekvéseinket. Ha tehát a végső számadást lezárjuk, a múlt évi mérleg úgy alakul, hogy a mit veszteségül róttunk fel, mikor arról értesültünk, hogy az állami segély 1903-ra elmarad, statisztikánkban mélyebb nyomot nem hagyott, mert a társadalom szinte kivételes buzgósággal támogatott minket, hogy vigasztalódást találjunk abban, a mit megnyertünk, azért, a mit elvesztettünk.

Látni való, hogy a reménység, melyet könyvtárunknak jövőendő fejlődéséhez fűztünk, játszik ugyan velünk, de el nem hagyhat bennünket. Ime, ennek az évnek eredménye, pedig mekkorát csalódunk az állami segély elmaradásában, végső kimutatásunk szerint, fölülmulja az előző évekéit; oda bízunk, a hova nem kellett volna és onnan nyertünk segítséget és nagy értékű támogatást és igen becses gyarapodást, a honnan nem is gondoltuk. A társadalom fölismerte és pártolásába vette intézetünknek közművelődési jelentőségét. Észrevette, hogy a könyvtár más, mint bizonyos könyveknek és egyéb dolgoknak holt anyaga és gyűjtőhelye, hogy a könyvtár él és hogy élni kíván, hogy a mit mi teszünk, nem magunkért teszünk, hanem a műveltségért, a tudományért, a közönségért és a mit

legelőbb kellett volna említenem: magyar hazánk és nyelvünk, nemzeti multunk és jövődünk dicsőségeért. A könyvtárat odakint megszokták olcsó és kimerítő lexikonnak tekinteni, az amerikaiak a legnépszerűbb egyetemet látják benne, az angolok a műveltségnek általános szükségletét, a németek a haladásnak biztosítói és a művelődési egységbe foglaló politikájuknak egyik eszközét a könyvtárakban látják és tudják. Az a tudat, hogy a keleti németség könyvtárral és tudományos közösségben van a nyugati hódolt területtel s a birodalom centrumával kapcsolódik, szinte politikai eszmévé és eszközzé izmosult. Nekünk magyaroknak még számosabb okunk van arra, hogy közművelődési intézményeinkben a nemzeti életnek legmegbízhatóbb eszközeit és a magyar és hegemon műveltségnek igaz fókusait tekintsük. A mi könyvtárunk itt, a keleti végeken, telve van történeti argumentummal és művelődési dokumentummal annak a bizonyítására, hogy itt mindig a magyar faj és fej volt az uralkodó faj és fej, mióta őseink ezt az örökség címén és a fegyver jogán birtokukba vették. Telve van viszont argumentummal annak a bizonyítására, hogy az újkor művelődési küzdelmében is meg akarja helyét tartani a magyar műveltség által. Minden könyvtár és múzeum egy-egy vár, a melyben a nemzeti mult kultusza él és védekezik, egy-egy műhely, a melyben a nemzeti szellem él és dolgozik. A mit a könyvtár begyűjt és megment, a mit a multból felkutat és hozzáférhetővé tesz, mindenik adat és emlék, mindenik könyv és írás egy-egy téglája a multnak, törmeléke az időnek, hirdetője az itt élt és dolgozott magyarságnak s bizonyága itt a három nemzetet egybekötő hazafiságnak. S minden munka, a mely a könyvtárban történik, egy-egy lépés a haladás felé. Minden törekvés, a mely a könyvtárt támogatja, részvétel a nemzeti művelődés és küzdelem munkájában és minden eredmény, a mely nyomában jár, erősség a jövődőre.

A mit az amerikai és az angol tart és hirdet, hogy a könyvtár nagy szerepet játszik a nemzeti művelődés alakulásában, a mit a németség érez, hogy az egységes könyvtári világ a német egységet is erősíti, mindaz a mi magyar viszonyaink szerint is föltétlenül áll. De van még egy ok, a mi annyi és más okon kívül, a könyvtárak és közművelődési intézetek jelentőségét minálunk kivételesen fontossá teszi.

Közönséges beszéddé lett, hogy a magyar nemzet századokon keresztül csak hadakozott, védelmezte a Nyugatot Kelet ellen és míg a magyar paizsának biztos védelme alatt a nyugati ember tanult, ipart és művészetet űzött és a magasabb műveltség örömeinek élt, a magyar elmarad, nem tanult és nem dologozott. Ez a felfogás éppen oly hibás, mint a milyen igazságtalan. A mi történetünk megtanít arra, hogy igen sok szolgálatot tettünk a Nyugatnak, míg felfogtuk a Kelet csapásait, de könyvtáraink és gyűjteményeink meg

arra tanítanak meg, hogy mindig dolgoztunk, Európával és a műveltséggel mindig lépést tartottunk, éreztük az idők szellemét és egyben-másban szorosabban is kapcsolódtunk a nyugati világhoz. Eddig, míg csak elméletből alkottunk képet a magyarság műveltségéről a multban, megjárták az ilyen dolgok, de ma, mikor lépten-nyomon beleütközünk saját multunk emlékeibe és alkotásaiba, finomabb megkülönböztetésekre is képesítve vagyunk. A tény immár tény: hogy a mi multunk telve van a nyugathoz való kapcsolódás vágyával és ezer év óta a művelt Európa határa Magyarország határával egybeesik. A kérdés már most e kapcsolat megismerése, megmagyarázása körül alakul ki. Milyen közel voltunk a műveltséghez, mennyire vettünk benne részt, vittük-e mi is előbbre, adtunk-e a nyugatnak mi is valamit, vagy mindig csak vettünk tőle? mind e kérdések a művelődés-történet körébe tartoznak, de gyűjtemények nélkül sehol és soha nem oldhatók meg. Mind e kérdésekben benne van már annak a régi tanításnak a megtagadása és annak az új eredménynek a felállítása, hogy a magyarság a jövődre azzal szerzett jogot, hogy a multban ezer éve részese az európai, tehát az uralkodó polgárosultságnak.

Nemzeti jellegű gyűjteménynek tehát kétszeresen kell arra gondolnia, hogy ne csupán hivatalos munkát végezzen, hanem létének titkával a maga közönségét is megismertesse, törekvésével azonosítsa, céljaira fogékonyra tegye, munkájában társául nézze és tevékenységéből neki jelentékeny részt biztosítson. Ez a törekvés, ez a gondolat öntudatlanul élt azokban, kik a múzeumunkat megalapították. Tudták ugyan, hogy mit cselekszenek, de a múzeum megalapítását és az abban rejlő gondolatot a mai viszonyok szerint nem érezhették, nem is értékelhették. Mi utódok nyomukba kívánunk lépni, de most már teljes öntudattal és minden igyekezetünkkel iparkodunk megvalósítani azt az eszmét, a melyet ők intuitívan megéreztek, a melyet mi legjobb meggyőződésünk szerint képviselünk. Hirdetjük a múzeumnak és a könyvtárnak ezt a nemzeti jellegét és föladatát és be akarjuk ültetni e gondolatot az egész magyarság szívébe.

Az elmondottak elméletben való összefoglalása voltak annak, a mit a mi közönségünk az elmúlt év folyamán gyakorlatban megvalósított. Mert évek hosszú sora óta nem történt annyi a társadalom részéről a múzeumi könyvtár érdekében, mint az imént. Mintha valami titok pattant volna ki az emberek szívében; melegség támadt, nyílt eszmeként vált kedvessé az a gondolat, hogy az erdélyi múzeum könyvtárát gyámolítani kell. Ez a gondolat hamarosan nyilvánossá lett és mint ható erő, nagy értékű tényekben mutatkozott. Szinte úgy látszik, mintha az egész társadalom részt kívánna magának a könyvtár munkájából. Úgy látszik, mintha visszatérne az alapítás idejének eszményi fölfogása és igazán önzetlen áldozatkész-

sége. Mintha a társadalom sejténé, hogy mi magunk szegények vagyunk és támogatásra szorulunk, mintha megérezte volna a mi bánatunkat, hogy a várt segílyt elvesztettük és meg akart volna vigasztalni.

A mult év elején azzal ringattuk el csalódásunk keserűségét, hogy az állam segítő keze nem hagy el minket. Az év végén azzal ringatjuk el keserűségünket, hogy az erdélyi társadalom nem hagyott el minkét. Ma pedig nyugodtan és örömmel számolunk be arról, hogy a mult év eredménye meglepő, adatai bizalmat keltők és haladásunk kétségtelenül jelentékeny, noha szegénységünk ma szembezőköbb, mint eddig bármikor volt. Ezt a tételt két szám igazolja, melyet a mellékelt kimutatásból veszek.

Vásárlásból a mult évben 126 művek 332 kötetét, illetőleg részét szereztük; ajándékban pedig 3553 műnek 5660 kötetét, illetőleg részét, de csak a nyomtatványok osztályában.

Az egész gyarapodás a nyomtatványok osztályában: 3879 mű 6890 kötetben. Ha most ezek az adatok megszólalnak, elmondják, hogy könyvtárunk kifelé való hatásában az erdélyi társadalom előtt jelentékeny haladást tett. E hatásnak az az igazi mértéke, hogy az egész társadalom hozzájárult a múzeumi könyvtár gyarapításához: főuraink és szegény embereink adománya kerül egymás mellé és hirdeti a nemzeti mult megbecsülésében és a múzeum megértésében egybeforró magyar szívek megrezdülését.

A könyvtár kéziratosa és levéltári osztálya hasonló becses és gazdag adományokkal dicsekszik. Ezek a gyűjtemények is önálló-sulnak és kezdik megnyerni azt az alakot, a melyet az intézmény megalapításakor tervezőik eléjük tűztek: hogy az erdélyi nemesség és magyarság történetének és az erdélyi irodalom és tudományosság multjának letéteményesei legyenek.

A nagy családok családi levéltárai és gyűjteményei ebben az évben ajándék- és örök letétképpen kerülván a múzeumi könyvtárba, a régi és bizony feledésbe menő tradiczió elevenedett meg, de ez a gondolat ma még szélesebb körben is kezd hatni, midőn könyvtárunk egymás után fogadja el és kéri be a kisebb családok leveles ládáit és leveles tarisznyáit. Így ebben az évben a benzédi Pap, a malomfalvi Benedek, a tarcsafalvi Pálffy, az albsi Barthos, a szentimrei Balogh nemes székely családok családi leveleit szereztük meg, illetőleg kaptuk ajándékul. A pökai Sárosy kihalt székely főnemes-család iratait három helyről gyűjtöttük egybe, hogy együtt legyen az, a mit a történet együvé rendelt, de a gondatlanság szerteszórt. A gróf Bánffy György családi levéltára, mely eddig Kolozsvárt volt őrizetben, a múzeum gondozása alá került; br. Apor Gáborné, nagy-nevű elődjének, az erdélyi élet klasszikus tollú leírójának, br. Apor Péternek levelezéseit és iratait adta át és a múzeum alapító Kemény-családnak bárói ágából Kemény Pál báró malomfalvi könyvtárát aján-

dékul és a levéltárát letétül adta át könyvtárunknak; gr. Lázár Mórné a szászhegyi gr. Lázár-család meggyesfalvi levéltárát helyezte letétbe. Az adományozók sorában Kolozs vármegye közönségét nem azért említem különös hálával, mert a mi gyűjteményeinket igen értékes, újabbkori anyaggal volt szíves gyarapítani, hanem azért, mert ezzel a tényével példát adott és törvényt statuált, hogy az erdélyi vármegyék és — hozzáteszem — városok mi módon karolhatják fel a múzeumot. Persze egyik nagyon művelt és előkelő helyet elfoglaló székely város, mikor e kiselejtezett levéltárának félreteendő anyagát olcsó pénzért elvesztegette, még nem vett tudomást Kolozs vármegye közönségének hazafias elhatározásáról. De a múzeum könyvtára intézkedett, hogy ebből az elkótyavetyélt anyagból, a mi megmenthető, megmentessék. A mentés közös erővel ment, mert az illető város a múzeum mozgolódására figyelmessé lett és mi előttünk válogattatta vissza, a mit kidobált, mert nem tudta, mit kell kivonni és mit kell benne hagyni a levéltárban és többet fizetett a visszaválogatásáért, mint a mit az egészért kapott. A könyvtár így másodkézből tudott csak válogatni, de még mindig tudott hasznavehető anyagot megmenteni, azt azonban pénzen váltotta magához.

A levéltár anyagának ilyen nagy méretű és nagy értékű gyarapodása új időszak kezdetét jelentheti, a levéltárnak olyan irányú fejlődését, a mely a történeti szerepet játszott családok és nemzetségek levéltáraival egy erdélyi nemzetségi levéltár kialakulására vezethet. Könyvtárunkban a régi nagy alapítók és a nagy gyűjtők munkájának eredményeként ennek a levéltárnak igazán becses alapja volt, mely most a tavalyi adományok révén tekintélyessé és annál vonzóbbá is lett. A fejlődés útján megállani nem volna jó, folytonos munkával és fokozatos figyelemmel leszünk azon, hogy ezt a gondolatot meg is valósítsuk.

A kéziratgyarapodása a régi évekéhez képest az idén nagyon jelentékeny, de a levéltári és nyomtatványi osztályokéhoz mérve nem túlságos. Itt és ott az anyag bősége mellett annak belső értéke is kiváló. Kéziratgyarapodásunk régi anyagához viszonyítva új szerzeményeinket, különösebb jelentőségű darabról nem tehetek említést. Inkább a kerektek teltek, mint hogy egyes kiváló darabok jöttek volna be.

Már a nyomtatványok anyaga megint igen szép és igen értékes. Régi Magyar Könyvtárunkba 22 művet soroltunk be, közöttük a Turóczi-krónikának brünni kiadását, mely eddig hiányzott és a mely egy levél hián teljesen ép, közelkorú kötésben. a czimképpel együtt és széles margós példányban vásárlás útján jutott birtokunkba. Dr. Gergely Sámuel úr adományából egy régi, XVIII. sz. papi könyvtárt kaptunk; Hangay Oktáv úr ajándékából egy egészen új gyűjteményt, mely a pángermán eszme érdekében megindult agitáczióknak és polemianak szinte teljes anyagát öleli fel. Az adományozó e mozgalomnak magyar részről éles szemű bírálója és törhetetlen hűségű

krónikása levén, gyűjteménye a maga nemében teljesnek mondható és e kérdésnek történeti okmány- vagy irattára gyanánt tekinthető. A Kolozsvári Nemzeti Kaszinó hírlapjainak szép sorozatával, Makray László úr néhai Torma Zsófia könyvtárának maradványával, Szádeczky Lajos úr nagyobb könyvadományával és báró Kemény Pál úr, mint már fentebb említettem, malomfalvi könyvtárának nagyobb és régebbi irodalmi műveket magába foglaló felével ajándékozták meg könyvtárunkat. Ezeket a nagyobb ajándékokat főlelítve, mellékelt jegyzékünk szerint még számosan gazdagították adományaikkal könyvtárunkat és így lehetővé tették, hogy ez évi működésünket kiválóan gazdag eredménnyel zárhassuk le. Ha a sorban az utolsó helyen emlitem meg Ajtai K. Albert úr ajándékát, azért teszem, mert ezzel egy késő kötelesség lerovását kapcsolom össze. Erdélynek az utóbbi évtizedekben volt egy kedves krónikása, ki hírlapjaiban és könyveiben azt a feladatot végezte és azt a tradíciót folytatta, a melyre az Erdélyi Múzeum-Egylet alapított: a honismeret terjesztését. K. Papp Miklós a múlt évszázad hetvenes éveiben egymaga többet tett az erdélyi történet forrásainak felkutatására és megnyitására, mint kortársai — szinte azt mondhatnám — együttvéve. K. Papp Miklós gyűjteményei az idén jutottak a könyvtár birtokába Ajtai K. Albert úr áldozatkészségéből. Így az a cél, a melyet szolgált, a törekvés, melyet képviselt, most holta után és saját gyűjteményei által tovább is az ő nevéhez fűzve, méltó örökös kezében éli túl őt és hirdeti rajongó szeretetét és hasznos szolgálatait. S ha már a múltban járunk, említsük meg, hogy a könyvtár régebben nyert, de még be nem kebelezett anyaga is most került beosztásra, a Kemény Sámuel gróf gyászjelentéseiből 20 darab kéziratot gyászlevél és br. Radák Ádámné adományából 1731 vegyes nyomtatvány.

Ime, t. közgyűlés, ez a társadalom hozzájárulása. A miénk ezzel szemben nagyon kevés. 126 műnek 332 kötetét, illetőleg részét vásároltuk mi magunk. Azaz ennyi az, a mi tőlünk tellett. Tavalyi jelentésemben bővebben fejtegettem, hogy ez az árva szegénység mit jelent a gyűjtemény életében. Most tehát erre nem térek ki, de a helyett föl kell vetnem a kérdést: haladhat-e könyvtárunk ezen a rögzös úton, betölti-e hivatását szegénységének ilyen mezítelen és kendőzhetetlen állapotában? Ezelőtt két évvel kifejtettem, hogy a múzeumi könyvtár tíz év alatt az egyetemi mögött messze elmaradt. Nem a számszerű adatok leptek meg, hanem az a tanulság, a mely ebben a tényben benne van. A két könyvtár két irányban volna fejlesztendő; az egyetemet a nemzetközi tudományosság gyűjtő helyévé kell tenni, a múzeumit a nemzeti tudományosság és mult fókuszává. De lehet-e ott céltudatos munkásságról szó, a hol a pénzbeli erő hiányzik? Fejleszthetjük-e a múzeumi könyvtárt úgy, hogy az a maga nagy feladatát betöltse, ha nincs rá módunk; tudjuk-e a mi jó és áldozatokra kész társadalmunk igényeit méltóan szolgálni, ha nem viszonzhatjuk azt a

figyelmet, azt a támogatást, a melylyel találkoztunk az idén is öntudatos és célunkhoz mért munkássággal? Kérdések s bennök van a felelet is. Itt van az ideje annak, hogy a könyvtár elfoglalja régi helyét az egyesület háztartásában, hogy a könyvtárral együtt a többi gyűjtemény is megfelelő javadalmazásban részesüljön. Ha a magunk ereje nem elég: erők forrásait kell felfedezni, a múzeum hatását ki kell vinni a nagyközönségnek sokkal szélesebb rétegei közé, a múzeum jelentőségét meg kell magyarázni az egész magyar földnek és támogatást kell kérni a közoktatásügyi kormánytól. Mert a múzeum élő tanuja a multnak, erőforrása a jövődönnek, ébresztője a hazafias lelkesedésnek és tárháza a kegyeletnek. Erkölcsi és anyagi erők, vagyon és érték, eszmény és erkölcs lakoznak a múzeumok falain belül. A mi nemzeti életünk nem olyan gazdg, hogy ezek nélkül el lehetne.

Ha nem volt módunk, hogy a könyvtárat öntudatosan gyarapíthassuk, a felmerülő emlékeket megmentendő, magunkhoz válthassuk: módunkba volt és ezt szívesebben vállom be az, hogy a könyvtár belső munkájában nagy és régóta hiányt pótló munkákat folytassunk és indítsunk meg. A könyvtári olvasóterem elé ruhatárat állítottunk és az olvasóterem szellőztető készüléket megcsináltattuk úgy, hogy e két intézkedés által lehetővé vált az olvasóterem nyitási idejének meghosszabbítása és naponkint 8 órán keresztül való nyitvatartása. Az anyag belső rendezését folytatva kiválogattuk és felállítottuk az apró nyomtatványok csoportját. De ez a munka az egész vonalon még nincs befejezve. A hátralékos kölcsönzések behajtását is szorgalmastuk. Nem sokára részletes kimutatásban fogom feltüntetni a felmerült eredményeket. Megindítottuk a kézírattár és a levéltár rendezését és feldolgozását. A közoktatásügyi Minister úr a mult év végén kegyes volt e munka végzésére egy kiváló szakember berendelését engedélyezni. Dr. Veress Endre, a dévai áll. főreáliskola tanára, az ismert történetbúvár és író 1903. őszén kezdette meg itteni működését és oly eredménnyel dolgozik, hogy ma már a levéltár keretei meg vannak állapítva, az anyag ezek szerint el van választva és az egyes csoportokon belül a rendezés is megindult. Erre a munkára, főként erre a munkáskézre égetően nagy szükség volt. Mert a kéziratok és okleveles osztálynak soha sem volt szakszarú gondozója. Kutatója és kihasználója azonban annál több és igen kevés volt az, a ki szenvedélylyel és rátermettséggel forgott volna abban a nagyon értékes gyűjteményben. Az egész anyag nyilvántartását célzó levéltári rendszert is megállapítottuk, a megfelelő katalógus-szekerényt is megkaptuk és most már csak idő és segítő kéz kell hozzá, hogy az egész levéltár és kézírattár rendezve legyen.

Könyvtárunk kifele is törekedett hatni. A petrosényi polgári olvasókörnök kettős példányaiból egy nagyobb gyűjteményt juttatott, a régészeti osztálynak átengedte szakbeli irodalmának duplumait, a szegedi Somogyi-könyvtárral és a pápai ev. ref. főgimnázium könyv-

tárával alkalmi cserét kötött, mindez az igazgató-választmány beleegyezésével. Tudományos összeköttetéseit megtartotta, sőt gyarapította, kifelé ma igen élénk kölcsönzési forgalmunk van és idehaza úgy az olvasóterem látogatása, mint könyvtárunk használata tekintetében is, jelentékeny haladás mutatkozik. A kölcsönzési forgalom és a látogatás statisztikája, melyet mellékletül adok, igazolja ez állításomat.

Van még egy kérdés, a melyet meg kell érintenem. A sajtóügyi köteles példányoknak maig függőben levő ügyét értem. Az erdélyrészi két főügyészség területén gyűjtött sajtóügyi köteles példányok beszolgáltatása és átvétele teljesen rendben van, rendben van a budapesti kir. főügyészség területéről való anyag átvétele is, de ez az utóbbi nem kizárólagos tulajdonunk, tehát nem rendelkezhetünk vele. Ily módon most már az 1898—1902. évek sajtóügyi példányai várnak elosztásra és feldolgozásra. A kérdés az osztályos budai könyvtár-egyesület magatartásán határozódik, az a megosztozás alapját tevő elvek megállapításában eddig még nem foglalt állást. Így az 5 év anyaga ma is javarészában érintetlen, csupán azok a lapok vannak feldolgozva, melyekre a mi jogunk kifogás alá nem eshetik.

A könyvtár jövője fejlődése elé mindezek alapján nagy várakozással nézhetünk. Van reményünk, hogy a közoktatásügyi kormány a könyvtári épület felépítésében még ez év folyamán döntő elhatározásra jut; van reményünk, hogy a fokozott munkához a kellő személyzetet rövid időn biztosítani tudjuk; van reményünk, hogy a közönség azzal a szeretettel fog bennünket támogatni, a melynek fényes eredményéről éppen ebben a jelentésben számoltam be. Ha azonban arra gondolok: lesz-e reményünk arra, hogy a könyvtár anyagi javadalmaszítás tekintetében kulturális fontosságához és eddigi szolgáltatásához mértén el lesz-e látva? akkor bizony — őszintén szólva — nincs másban reményem, mint a jó Istenben, a ki örökös felettünk és nemzeti intézményeink felett. Erős alap ez minden körülmények között erős hitű embernek.

A mellékletekben bemutatom 1. a könyvtár gyarapodásáról szóló összefoglaló kimutatást, 2. az ajándékozókról szóló részletes kimutatást, 3. a csereviszony alapján nyert anyagról szóló kimutatást, 4. az egyesített könyvtárak kölcsönzési és olvasótermi forgalmáról szóló kimutatást és végül 5. az olvasóterem látogatásáról hozott határozatokat.

Beszámolóm nem volna teljes, ha megfedekezném azokról, kiknek a múzeum ez évi gazdag aratását köszöni. Legelső sorban munkatársaimról. Ők dolgoz és gondos sáfárai a mi anyagunknak, a végzett munka után méltán remélhetik a közgyűlés előtt kifejezendő elismerésemet. Szívesen adom, örömmel teszem, mert igen jól tudom, hogy az új életre kelő eszményi törekvésben fiatal szívöknek és tapasztalt munkájoknak egyaránt nagy része van.

Hálával kell megemlékeznem azokról, kikkel hivatalos érintkezéseim révén mint a múzeumi könyvtárnak igazi jóakaróival megismerkedtem és a kiket szinte a könyvtár külső munkatársainak kell tekintenem. Nevöket nem írom le, mert szerénységök tiszteletben tartásával is tartozom nekik.

Hálával emlékezem meg adakozó és támogató jóakaróinkról és itt is kifejezem nyilvánosan és ünnepi szívvel, hogy áldozatkészségök és hazafias fölbuzdulásuk a legbecsesebb gyarapodások egyike, a mely bennünket ebben az évben ért.

Végül hálával emlékezem meg a tud.-egyetem tekintetes tanácsáról és rectorairól s a kultusministeriumról. Ha tehettem valamit ebben az évben és ha valamit tehetett a könyvtár: csak az ő érdemökből tehattuk, mert bizony a múzeumi javadalom terhére és személyzetével a vázolt intenzívus tevékenység és berendezkedés vagy a lehetetlenség körébe, a kivárhatatlanság terminusára odázódott volna el. Ez az egy év is meggyőzhet minden kesergőt arról, hogy az egyetemmel való kapcsolat volt az egyetlen biztosíték a könyvtár tovább fejlesztésére és fölvirágztatására.

Kérem jelentésem tudomásul vételét.

Teljes kimutatás az Erdélyi Múzeum-egylet könyvtárának gyarapodásáról az 1903. évben.

A) A nyomtatványi osztályban:

Vétel	126	mű	332	köt.
Ajándék	3553	>	5660	>
Csere a) az orvos-term.-tud. szakoszt. részéről	23	>	95	>
b) a bölc-, nyelv- és tört.-szakoszt. részéről	1	>	25	>
c) alkalmi csere	19	>	42	>
Köteles példány	157	>	736	>
Összes gyarapodás	3879	mű	6890	köt.
Az egész gyarapodásban duplum	667	mű	1112	köt. tehát
marad a tiszta gyarapodás	3212	>	5778	>
Összesen	3879	mű	6890	köt.
Az egész gyarapodásból a RMK. gyarapodása	22	mű	22	köt., ebből
duplum	3	>	3	>
A RMK. tiszta gyarapodása	19	mű	19	köt.

B) A kéziratárban:

Vétel	6	mű	6	köt.
Ajándék	133	>	160	>
Összes gyarapodás	139	mű	166	köt.

C) A levéltárban:

Vétel	59	darab.
Ajándék	985	>
Összesen	1044	darab.

A kolozsvári m. kir. Tudomány-egyetem és Erdélyi Múzeum-egylet könyvtárának használata 1903-ban.

H ó n a p	Házi használatra kivett művek		Az olvasóteremben használt művek	
	Hány mű	Hány darab	Hány mű	Hány darab
Januáriu s	453	507	1006	1359
Februáriu s	402	479	1112	1502
Márcziu s	321	395	1447	1788
Áprili s	307	412	810	1175
Május	275	381	720	1084
Júniu s	239	354	579	898
Szeptember	375	465	2857	3658
Október	536	627	4329	4957
November	825	926	4773	5864
Décember	693	784	3101	3718
Összesen :	4426	5330	20734	26003

**A MÚZEUMOK ÉS KÖNYVTÁRAK
ORSZ. FŐFELÜGYELŐSÉGÉNEK NEGYEDIK
KÖNYVTÁRNOKI SZAKTANFOLYAMA.**

A múzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelősége által f. évi július hó első felében a M. Nemz. Múzeum Széchényi orsz. könyvtárában rendezett negyedik könyvtárnoki szaktanfolyam a szakemberek oly élénk érdeklődése mellett folyt le, mely mindennél jobban igazolja a főfelügyelőség által meghonosított intézménynek népszerűségét és gyakorlati szükségességét.

A főfelügyelőség részéről meghívott és segélyezett tíz hallgató közül kilencz azon vidéki szakemberek sorából került ki, a kik vidéki nyilvános könyvtárak vezetésével vannak megbízva, egynek pedig ilyen megbízatásra közeli kilátása van. E rendes hallgatók névsora a következő:

1. *Alapi Gyula* Komárom vármegye levéltárnoka és könyvtárnoka,

2. *Bodnár János* nagyváradai tanító, a Szigligeti-társaság népkönyvtárának öre,

3. *Bölcskei Lajos* szabadkai főgimn. tanár, az ottani köz-könyvtár öre,
4. *Frenyó Lajos* eperjesi főgimn. tanár, a kollégium könyvtárnoka,
5. *Dr. Gyöngyösy László* bártfai főgimn. tanár,
6. *Haugh Béla* szegzárdi főgimn. tanár, a tolna-vármegyei múzeum öre,
7. *Miklószy Ferencz* nyitrai főgimn. tanár, a vármegyei múzeum öre,
8. *Milleker Bódog* a verseczi városi múzeum öre és a községi tanintézetek könyvtárnoka,
9. *Naményi Lajos* az aradi Kölcsey-egyesület könyvtárának öre.
10. *Simon Géza* máramarosszigeti főgimn. tanár, az ev. ref. liceum könyvtárnoka.

Ezeken kívül az önkéntesen jelentkezők közül a részvételre engedélyt nyertek:

1. *Cserzy Mihály* (Homok) hirlapíró Szegedről,
2. *Dömökös László* hirlapíró Szegedről,
3. *Horváth Janka* okl. polg. isk. tanítónő Budapestről,
4. *Krehnyay Béla* hirlapíró Budapestről,
5. *Móricz Bálint Dezső* bölcsészethallgató Budapestről,
6. *Dr. Pekár Károly* lőcsei főreáliskolai tanár,
7. *Péternell József* kassai jogakadémiai hely. könyvtártiszt,
8. *Simonyi Béla* ujvidéki főgimn. tanár,
9. *Székely Dávid* könyvkereskedő Budapestről.

Az előadások tárgyai a következők voltak:

I. Paleografia és a kéziratok kezelése; előadta 16 órában dr. *Fejérpataky László* egyetemi ny. r. tanár, a M. Nemz. Múzeum Széchényi orsz. könyvtárának igazgatója, múzeumi és könyvtári orsz. felügyelő.

1—2. A palaeografia a könyvtári szolgálatban. Az írás anyaga és eszközei, különösen a pergamen és a papíros.

3. Irott könyvek formája.

4—5. Az írás fejlődése a középkor elejétől az ujkorig.

6. Kormeghatározási gyakorlatok az írás alapján.

7—8. A középkori szórövidítések rendszere.

9. Gyakorlatok a rövidítések megoldására.

10—11. Kortani alapismeretek.

12. Középkori keltezesek megoldása. Kortani segédkönyvek.

13—14. Középkori kéziratok. (A Korvina, magyar vonatkozású kódexek.) Kódexek leírása. Nyomatott katalógusok.

15—16. Oklevelek és ujkori kéziratok lajstromozása. Kezelésüknek és megóvásuknak módja.

II. Elméleti és gyakorlati könyvtári ismeretek; előadták: a) dr. *Esztegár László* m. nemz. múzeumi ör, b) *Varjú Elemér* m. nemz. múzeumi segédör összesen 30 órában.

- a) 1. A bibliografia és a könyvtárak.
2—3. Bibliografiai rendszerek.
4—5. Könyvtári szakczimtárak.
6—7. A külföldi bibliografiai irodalom ismertetése.
8—9. A magyar bibliografiai irodalom ismertetése.
10. A köteles példányokról szóló törvény és végrehajtása.
11. Modern nemzetközi bibliografiai mozgalmak.
12. Az irodalmi levelek gyűjtése és könyvtári feldolgozása.
- b) 1—2. A könyvtárak célja, nemei. A könyvtárügy története külföldön és hazánkban. Hires könyvgyűjtők és könyvtáralapítók.
3—4. Könyvtárpéletek és berendezésük.
5—6. Könyvtárak alapítása, gyarapítása és kezelése.
7—8. A könyvtári forgalom szabályozása. Használat, kölcsönzés.
9—10. A könyvtárak fenntartása. Könyvtisztítás, javítás és kötés.
11—12. A könyvnyomtatás történetének rövid áttekintése.
13—14. Ősnyomtatványok, könyvészeti ritkaságok, különösségek, különleges gyűjtemények a könyvtárakban s ezek kezelése.
15—16. A könyvnyomtatás története hazánkban. A régi magyar könyvtár.
17—18. A grafikai művészetek; a könyvillusztráció. Műlapok kezelése és katalogizálása.

Az előadások július 4-ikén kezdődtek és 14-ikén értek véget, mely idő alatt a hallgatók az előadók vezetése alatt megtekintették az egyetemet, a műegyetemet, a képviselőház, az iparművészeti múzeum és a kereskedelmi és iparkamara könyvtárait is, továbbá az országos levéltárat, mindenütt az illetékes tisztviselők szíves és tanulságos kalauzolása mellett. A M. T. Akadémia könyvtárának megtekintése sajnálatra a könyvtári hivatal részéről felmerült akadályokba ütközött. A Széchenyi orsz. könyvtár a tanfolyam egész tartama alatt különböző gyakorlatok céljából a hallgatók rendelkezésére állott.

A tanfolyamban részt vett szakemberek az előadások hallgatásáról hivatalos bizonyítványt kaptak.

• Az előadók úgy előadásaikban, mint a résztvevőkkel való magán érintkezéseikben, ezuttal is iparkodtak a hazai könyvtárnokok között örvendetesen ébredező kartársi szellem és könyvtárügyi közvélemény fejlesztését előmozdítani, s az ez irányú törekvések remélhető üdvös hatásait a tanfolyamokat rendező orsz. főfelügyelőség működésének legbecsesebb eredményei közé sorolhatja.

A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter dr. *Fejérfataky Lászlónak*, a Magyar Nemz. Múzeum könyvtári osztálya igazgatójának, a könyvtári szaktanfolyamok szervezése és rendezése terén immár negyed ízben kifejtett lelkes ügybuzgóságaért, elismerését fejezte ki. (Budapesti Közlöny 1904. aug. 23. 192. sz.)

SZAKIRODALOM.

Magyar írók álnevei a multban és jelenben. Összegyűjtötte *Székely Dávid*. Az első rész különnyomat a »Corvina« 1903. és 1904. évi számaiból. Budapest, 1904. Pallas részv.-társ. kny. Kiadja Szilágyi Béla. 8-r. 71 l. Ára 1 korona 50 fillér.

Uttörő munka ez az előttünk fekvő kis füzet. A minnek csak szerét ejtette, összegyűjtötte Székely Dávid, hogy nyitját adja a magyar írók álneveinek. Kisérletek történtek már e téren. Leginkább figyelmet érdemel Porzolt Kálmán czikke a »Figyelő«-ben, mit a gyűjtő ezuttal fel is használt. Forrásképen felhasználta Szinnyei József »Magyar írók élete és munkái« korszakalkotó művét is, feldolgozva az egyes életrajzok végén jelzett álneveket. Fölötte kár, hogy nem terjeszkedett ki az írók használta jegyekre is. Szinnyei ezekről is megemlékezik és így a munka nem is lett volna oly fáradságos. Ellenben nem ismeri a gyűjtő Szinnyei József repertoriumának második kötetében megjelent álnevek java részét, a mi szintén becses anyagot nyújtott volna munkájához. Mellőzve látjuk a tudományos irodalom munkásainak álneveit. A »Budapesti Szemle«, »Századok«, »Turul«, »Archeologiai Értesítő«, »Archeologiai Közlemények« álneveinek semmi nyoma. Hiányzanak a színműirodalom íróinak és fordítóinak álnevei. Pl. a »Kunok« szövegírójáról Hegyaljiról nem találjuk felemlítve kilétét?

De vannak más hibák is. Mátray Gábornak álneveként említi a Rothknepf nevet, holott ez mint tudjuk családi neve volt. Pajor István álneveként Csalonyait sorolja fel, holott ez írónk Csalomjait használta versei, javításai alatt. De az élő írók álneveinek sem találjuk teljes sorozatát. Így pl. Sas Edénél kimaradt Katóka asszony, Tábori Róbertnél Semper Idem, Columbus, Tucsek Annánál Radnay Róza, Thaly Kálmánnál Bujdosó Bálint, Lyka Károlynál Számadó János. Pedig ezen könnyen segíthetett volna, ha kérdő lapokat küld szét az írókhoz. A mű érdekében készséggel állították volna össze álneveiket. Itt-ott sajtóhibák nyomát találjuk: Silberstein Adolfnál Eötvös-t ír, Ötvös helyett stb.

Viszont egyes írókról, mint Arany Jánosról, Petőfi Sándorról és másokról teljes sorozatot nyújt. De az összegyűjtöttekről kár volt meg nem jelölni, hogy ez álneveket az egyes írók, mely lapban, folyóiratban, vagy könyv címlapján használták. Csak így lett volna igazán értékes e kis füzet.

De azért ne tagadjuk meg Székely Dávidtól annak elismerését, hogy e füzet kiadásával is szolgálatot tett irodalmunknak.

Naményi Lajos.

A társadalomtudományi társaság Pulszky Ágost-könyvtárának betürendes katalógusa. Budapest, 1903, 111 l. 8-r.

Hazánk nagy jogtudósának, a nemrég elhunyt Pulszky Ágostnak, gazdag társadalomtudományi és jogi könyvtárát özvegy Pulszky Ágostné a társadalomtudományi társaságnak ajándékozta. A társadalomtudományi társaság első elnökének e becses ereklyéjét nem csak kegyelettel őrzi, hanem gondoskodott arról is, hogy az abban összegyűjtött szakmunkák a közhasználatnak átadassanak. E célból azt a budapesti kereskedelmi és iparkamara nyilvános könyvtárában helyezte el s betürendes katalógusát kinyomatta.

A néhány száz kötetet kitevő könyvtár állományát túlnyomóan jogi és társadalomtudományi szakmunkák teszik, vannak azonban benne történelmi, nyelvészeti stb. művek is. A katalógus betürendben tünteti fel a munkákat, címükön kívül a nyomtatás helyét, a könyvnyomató nevét, az évszámot, a lapszámot és a munka alakját is ismertetve. Megkönnyíti használatát, hogy utalócímekkel is el van látva, a mi különösen fordításoknál nagyon czélszerű, mert az író nevén kívül a fordító neve alatt is megtaláljuk a könyvet. A katalógus czéljának teljesen megfelel, mert egy kisebb terjedelmű szakkönyvtár ismertetését czélozza, mely anyagának csekély mennyiségénél fogva nem követeli meg a szakok szerinti beosztást, de nem is engedné meg azt, mert, a mint előrebocsátottuk, túlnyomóan társadalomtudományi könyvtár, más szakok kevésbé vannak benne képviselve.

A katalógusból elmaradt szak és számjelzések arra engednek következtetni, hogy a könyvtár felállítása megegyezik a katalógus berendezésével, azaz hiányzanak belőle a szakok; ez a könyvtár terjedelme és szakjellege alapján teljesen indokolt is. A könyvtár az átadás idején teljesen modern társadalomtudományi szakkönyvtár volt, a mint azt a társadalomtudományok lelkes művelője, Pulszky Ágoston, a saját szükségleteinek megfelelően összegyűjtötte. A társadalomtudományi társaság úgy teszi örökemléküvé a legméltóbban első elnökének nevét, ha e könyvtár gyarapításával annak modern színvonalát állandóan fentartani törekszik. Igaz, hogy a társadalomtudományi irodalom a legújabb kor terméke s alkotásai olyan arányban gyarapszanak, hogy azok

beszerzése nagy anyagi áldozatokat kíván; de a társadalomtudományi társaságnak kötelessége módot találni arra, hogy mindezeket beszerezze s ezzel egy olyan könyvtárt teremtsen, melyben ne csupán a szaktudós találjon anyagot munkálkodásához, hanem a melyben a hazai intelligencia is biztos tájékozódást szerezhessen a társadalomtudomány legújabb vívmányairól. Bizunk a társadalomtudományi társaság életrealitásában, hogy e célt nem fogja szem elől téveszteni. A könyvtár különben nyilvános, s nem csupán a társadalomtudományi társaság tagjai, de mások is használhatják. A katalógus dr. Szabó Ervin műve, kinek e téren való szakmunkássága már ismeretes. G. A.

1. **Bücher Karl:** *Der deutsche Buchhandel und die Wissenschaft. Denkschrift im Auftrage des Akademischen Schutzvereins verfasst. Dritte vermehrte und verbesserte Auflage.* Leipzig, 1904. B. G. Teubner. 8°. XII, 2, 364 l. Ara vászon borítékban 3 M.

2. **Trübner Karl:** *Wissenschaft und Buchhandel. Zur Abwehr. Denkschrift der deutschen Verlegerkammer unter Mitwirkung ihres derzeitigen Vorsitzenden Dr. Gustav Fischer in Jena.* Jena, 1903. Gustav Fischer. 8°, III, 128 l. Ára 0'80 M.

E czímben leirt két munka nagy jelentőségű kulturális harc emléke, mely Németország könyvkereskedelmi viszonyai körül zajlott le a közel multban, anélkül, hogy végleges eredményre vezetett volna. Minthogy könyvkereskedelmünk, a némettel sok tekintetben kapcsolatos, nem lesz fölösleges kissé tüzetesebben foglalkozni e küzdelemmel annál is inkább, mert utjabban hazánkban is mutatkozik egy-egy, a németországi vita folyamán fölismeret kóros jelenleg.

Bücher Károlynak, a lipcsei egyetem híres professzorának kiváló dolgozata, mely rövid félév alatt három kiadást is ért, az »Akadémiai védegyelet« megbízásából készült. Ez az egyesület *Woch A.* akkori lipcsei egyetemi rektor kezdeményezésére 1903 április 14-én alakult meg a német főiskolai tanárok eisenachi kongresszusán s azt tűzte ki célul maga elé, hogy a könyvkiadók és kereskedők ringmozgalmai folytán megromlott német könyvkereskedelmi viszonyokat hathatósan orvosolják s hogy egyszerűsmind a német tudományos világnak szellemi termékei áruba bocsátása körül döntő befolyást szerezzenek.

Bücher kitünően megírt röpiratában első sorban a könyvvasárlóknak járó árendemény indokolatlan megszorításával foglalkozik, mert szerinte ezzel mérték a legnehezebb csapást a tudományos világra. Ismeretes, hogy a könyvek bolti árából kétféle árleengedést nyújtanak; az egyiket a kiadók adják a könyvkereskedőknek, a másikat ez utóbbiak rendes vásárló közönségüknek. A vásárlók rabattja akkor keletkezett, a mikor még az egyes könyvkiadók maguk voltak a könyvkereskedők s a vásárok

alkalmával csere útján ivet iv ellenében szereztek be egymás kiadványaiból. Ha tehát egyik vagy másik jutányosabban állította elő a maga kiadványait, úgy természetesen a másét is olcsóbban adhatta. A könyvvarusok azonban csakhamar készpénzen vették a kiadványokat, különféle százaléknyi, de rendszeren $33\frac{1}{3}$ vagy 25% -os árengedménnyel. Ámde a vásárlók rabattját továbbra is fentartották; eltörlésére hasztalan törekedtek az 1802/4. és 1847/48. években. Ellenkezőleg jelentősége folyton emelkedett. Nemcsak készpénzfizetésnél s nagyobb rendelkezéseknél engedélyezték a rabattot, hanem számlára vett s egyes köteteknél is. Az árengedmény Berlinben a század 50-es éveiben $20-25\%$ -ra rúgott, de némely üzletben $33\frac{1}{3}\%$ -ra is emelkedett. Egyöntetűség a német könyvkereskedésben ebből a szempontból nem volt. Néhol az engedményt csupán a vevő felszólítására adták meg, vagy ha a számla bizonyos összegre rúgott. Ha a vidéki kereskedők az engedményt megtagadták, a vevő berlini vagy lipcei czégekétől is beszerezhetette szükségleteit s ilyenkor $15-20\%$ -kal jutányosabban vásárolhatóit. Ez az állapot még a múlt század 80-es éveiben is fennállott, a min nem kell csodálkoznunk, ha tekintetbe vesszük, hogy a könyvkereskedő mily nagy előnyben van a többi viszontelárusítóval szemben, a kiknél pedig szintén szokásos az árengedményezés. A könyvkiadók által viszontelárusítóiknak engedélyezett rabatt u. i. $25-50\%$ közt ingadozik, a mi a többi kiskereskedőnél szokásos számítás szerint, $33\frac{1}{3}-100\%$ -os bruttó nyereséget jelent. Ily magas százaléku bruttó jövedelmet csupán az üveg- és porcellán kereskedő közelít meg némileg; csakhogy ezeknél az árúk törekenységét is figyelembe kellene vennünk, a mi jelentékenyen apasztja a nyers bevétel összegét. Nem szabad továbbá figyelmen kívül hagynunk a többi kereskedelmi ágak négyszerte rosszabb hitelviszonyait s továbbá azt a körülményt, hogy míg a többi kereskedő bevételével arányos munkát végez, addig a könyvvarus ép annyit fárad, ha egy 1 márkás röpiratot, vagy egy 8 márkás Baedekert ad el, de keresete az első esetben 33 pfenniget, utóbbi esetben azonban 3 márká 20 fillért teszen ki. Erősen a könyvvarus javára billenti a mérleget még az is, hogy a kiadó ugyanakkora hasznot engedélyez neki, akár 10, akár 10,000 márkáért vesz tőle évenként, hacsak nem parti-árúkról van szó.

Mindazonáltal a német könyvkereskedők börzeegyesülete sehogy sem tudott belenyugodni a vevők árengedményébe s 1882 óta folyton korlátozta, bojkottal fenyegetve azokat a kiadókat és viszonteladókat, a kik rendeleteinek ellenszegülni merészelnének. Így sikerült a vásárlók árengedményét előbb 10, majd 5, végül 2% -ra szorítani, a nyilvános könyvtárakét pedig, csekély kivétellel, 5% -ban megállapítani. Mindazok a könyvkereskedők, a

kik magasabb %₀-ú árengedményt adnak, vagy a börzeegyesülettől megszbott száztólít vevőiknek önkényt felajánlják, esetleg nyíltan hirdetik: tisztességtelen versenyzőknek (Schleuderer) tekintetnek s vagy pénzbírsággal sujtatnak, vagy az egyesület kebeléből kizáratnak. E kizárás eredményei, hogy a kiadók az árkedvezményt a sujtottaktól megvonják s az egyesület úgy hivatalos lapját, mint egyéb segédeszközeit megtagadja tőlük. Az esetleges visszaélésekről a börzeegyesület elnöksége a konkurrens könyváru-sok följelentéseiből értesül, a kiket minden nemesebb érzést sértő módon bátorít a kémkedés és besugás áldatlan munkájára. Hogy pedig a vásárló közönség ne tájékozódhassék a könyvkereskedők beszerzési viszonyairól, 1901 deczember hava óta a nyilvánoságtól elvonták a Börsenblattot, a mi teljesen önkényes, a jelenlegi viszonyokkal ellentétes eljárás: hiszen számtalan egyéb, detail árúczikk nagybani áráról napnap után felvilágosítanak a hirlapok idevágó rovatai!

S mind e drákói, a mai ipari és kereskedelmi szabadsággal össze nem férő intézkedések egy szervezetében jórészt elavult testületnek: a sortiment-könyvkereskedésnek állítólagos javára szolgálnak. De hogy a dolog nem így áll: azt *Bücher* fényesen beigazolja. Állításai és következtetései gazdag adatgyűjteményen nyugosznak, melyeket nagyrészt »kézirát gyanánt« nyomatott könyvekből, »bizalmas« körlevelekből, sőt az eltitkolt Börsenblattból is merített. A sortiment kereskedők anyagi bajai ezek szerint nem a vevők árengedményében, hanem az üzletek egészen elszaporodásában s minden irodalmi ágat felölelő munkakörében gyökereznek. Ha a német birodalom hivatalos népszámlálási eredményeit tekintjük, azt tapasztaljuk, hogy míg 1875-ben a könyv- és zeneműkereskedések száma 3220-ra rúgott, melyek 10,590 embert foglalkoztattak, 1882-ben 4426-ra emelkedett 14,481 munkaerővel, 1895-ben pedig 8425-re, 24,692 főnyi személyzettel. Százalékban kifejezve, 1875 és 1882 közt az üzletek 37·4⁰/₀-kal s a személyzet 36·7⁰/₀-kal emelkedtek, holott a lakosság szaporodása csupán 7·5⁰/₀-ot tett ki; 1882 és 1895 közt pedig az üzletek 90·3⁰/₀-kal, a személyzet 70·5⁰/₀ s a lakosság 13·7⁰/₀-kal növekedtek. Az első korszakban tehát ötszörte, a másodikban meg épen hétszer erősebb volt a könyvkereskedések gyarapodása, mint a szó legszélesebb értelmében vett vásárló közönségé. Ha pedig üzemberendezésük szempontjából vizsgáljuk a szaporodást, azt tapasztaljuk, hogy épen az inczi-finczi üzletecskék, melyek csak egy személyt, a gazdát foglalkoztatnak szaporodtak ijesztő mértékben; ezek száma 1882-ben 1771 volt, 1895-ben pedig 4587, vagyis a gyarapodás kerek 159⁰/₀! Hogy a jelenlegi ringmozgalmak közt az apró-cseprő üzletek még jobban elszaporodtak, az csak természetes: hiszen a szabad verseny elfojtása, a kedvező

hitelviszonyok s a tiszta jövedelem szokatlanul magas százalékaránya (16·4⁰/₀) boldog-boldogtalant erre a pályára szabadít. A börzeegyesület — írja *Bücher* — »az által, hogy rendszabályai-val a kereskedelem legfontosabb funkciójában, az áralakulás-ban, a fogyasztó közönséggel szemben a szabad versenyt elfojtotta, míg a kiadó és könyvkereskedő közt fenntartotta, a túltömöttség baját egyre növelte s a gyöngye üzemek beláthatatlan szaporodásának nyitott utat.« A könyvesboltok ezen mesterséges szaporodása folytán persze mindinkább megoszlik a megrendelések száma s előáll az az anomália, hogy a közönségnek ugyanazon városkában 3—4 kereskedőt is elkéne tartania, holott szükségleteit egyetlen üzletből is kényelmesen fődözhetné. Hogy tehát a kis forgalom daczára is megélhessenek a könyvkereskedők, ahhoz nem sokára a teljes bolti ár sem lesz elegendő: fel kell majd emelni a könyvvarusi százalékot, a mit ismét csak a fogyasztó közönség fog megszynyleni.

Pedig a könyvek ára már most is fölötte magas Németországban, úgy a tudományos, mint a modern szépirodalom terén. Ezt néhány érdekes számadattal bizonyítja a szerző, a mit röviden mi is összefoglalunk. Ha pl. a legelterjedtebb angol, francia és német nemzetgazdasági kézikönyvek árát összehasonlítjuk, arra az eredményre jutunk, hogy a német munkák az angoloknál 43⁰/₀-kal, a francziáknál pedig 66⁰/₀-kal drágábbak. A Mühlbrecht-féle jogi bibliografia alapján meg kiderül, hogy 1903-ban a németországi szakirodalom 23·6⁰/₀-kal drágább mint az olasz és 27¹/₂⁰/₀-kal drágább mint a francia, sőt még a hollandinál is majd 27⁰/₀-kal drágább, pedig ez utóbbinak nyelvterülete jóval szűkebb határok között mozog. Az első példánál a szótagok száma, a másodiknál az ivatek volt irányadó. — Ha csak Németországot tekintjük, akkor is azt tapasztaljuk, hogy a könyvek ára rohamosan növekedett. A filozofia, theologia, jogtudomány s történelem körébe vágó irodalom pl. 1870 és 1900 közt átlag 23¹/₈⁰/₀-kal növekedett.¹

De föltéve, a mi igen valószínű, hogy mint eddig, ezentúl is növekszik a könyvek ára, kétséges, hogy a Sortiment-kereskedők mai nehézkes szervezetükkel továbbra is fentarthatják magukat az élet viharában. Az árengedmény eltörlése megakadályozta a szabad versenyt, de nem gátolhatta meg újabb, bár nem mindig helyeselhető kereskedelmi tényezők fellépését, melyek már is súlyos csapást mértek a maradi könyvkereskedőkre. Ezek első sorban a nagy árúházak, bazárok, melyek főként az ú. n. kenyér-

¹ A mi a modern szépirodalmat illeti, *Bücher* megelégszik annak egyszerű konstatálásával, hogy a jobb nevű német regényírók 1—1 munkája 6—8 márkába is kerül, míg a francziáknál az egyöntetű 3·50 frankos ár már régen általánossá vált.

kereseti czikkeket, minők az olcsó klasszikusok, ajándékművek, ifjúsági iratok, ragadták magukhoz. Veszedelmes versenyüknek mi sem állhatja útját: mert feltéve, hogy sikerülne bojkottot kierőszakolni ellenük, e nagyszabású vállalkozók egyszerűen a könyvkiadást is felvennék üzemük körébe s óriási forgalmuk révén hihetetlen olcsón szolgálnák ki vevőiket. — Egy másik veszélyes intézmény a könyvekben utazó ügynököké, melyet első sorban a vállalkozó kedvű kiadók foglalkoztatnak, a kik ily módon sózzák a közönség nyakára a népszerűsített tudomány vaskos köteteit, a terjedelmes lexiconokat s az olcsó klasszikusokat. Ez ügynökök agilitása határtalan s a sokkalta nagyobb kiadások daczára, oly meseszerű üzleti eredményeket értek el, a minőt a tehetetlen könyvkereskedők még csak nem is álmodhatnak. A lipcsei *Bibliographisches Institut* pl. 1885—1893. években közel 31 millió márkás forgalmat ért el ügynökök és *colportage* segítségével, a mi több mint 1000 kisebb kaliberű könyvesbolt ily forgalmának felel meg. S ez a veszedelem egyre jobban terjed; a részletfizetéssel dolgozó ügynökök már a tudományos irodalomra is rávetették magukat s főleg az egyetemi diákság körében hódítottak nagy klientéliát. — Ugyancsak a könyvkereskedőket károsítja meg a modern antikvariatus, mely úgy a tudományos mint a népszerűsítő irodalom termékeit, néhány hóval megjelenésük után, fölös számmal dobja a piacra, még pedig igen leszállított áron. Raktáruk részben az ügynökök által a közönségre erőltetett nagyszabású munkákból kerül ki, melyek alig néhány hó múlva a vevő fizetőképtelensége folytán az antikváriushoz vándorolnak; részben a kiadóktól óriási árleszállítással átengedett könyvekből alakul, melyeknek sokszor megvan a belső értékük, de kedvezőtlen külső körülmények folytán nem volt kelendőségük. De mindezeknél komolyabb veszedelem fenyegeti a sortiment-kereskedést a most még csak kezdetben álló hírlapi könyvkereskedések részéről. Néhány kiadó u. i. megkísérelte, hogy a hírlapok kiadóhivatalát használja fel egyes politikai, történeti vagy hazafias iratok terjesztésénél. Ily módon egy »politikai ABC-ből« több mint 20.000 példány fogyott el, míg rendes könyvárusi úton alig 10 darabnak akadt vevője. Egy ifjúsági lap kiadója ily módon 50.000 példányt adott el a kiadásában megjelent daloskönyvből, míg a könyvkereskedők alig öt ezret tudtak eladni belőle. S ez a rendszer rendkívüli fejlődésre képes. A szakirodalom nagy részét pompásan lehetne közvetíteni az illető szaklapok útján s ezt az utat már tényleg követik is egyes esetekben.

A sortiment-kereskedés helyzete tehát valóban szomorú s nem túlzás *Bücher* részéről, ha még sötétebbnek festi jövőjét. Az újabb kartellek rossz pénzügyi viszonyaikon alig segítenek, de annál többet rontanak erkölcsi tekintélyükön. Hála a börzeegye-

sület törekvéseinek, valóságos kém-rendszer fejlődött ki a könyvkereskedők testületében, az alattomos besúgások rohamosan emelkednek s az egyesület ítélő-bizottsága folyton működik, akár csak a *guillotine* a rémuralom idején. A könyvkereskedők pedig, minthogy a szabad versenynek elvágták az útját, mindenféle kerülővel játszáik ki a saját »érdekük«-ben kötött trösztöket. Egy kiadó pl. az »ismeretlen jóltevő« cseléhez folyamodott, a ki 3000 márkányi adományával lehetővé tette, hogy a kevésbbé vagyonosak 25°/_o-os árengedményben részesüljenek; mások ezer számra kínálják »a felvágott, de teljesen jó karban lévő példányokat«, 20—30°/_o-kal a bolti áron alul. Hogy az eféle, sokszor vásári hangú hirdetések mennyire aláássák az egész testület tekintélyét, kereskedői hírnevét, az elképzelhető.

Ám azért a legnagyobb veszteség mégis a tudományos világot éri, úgy annak fogyasztó, mint termelő részében. A fogyasztókat, mert könyvszükségleteiket az eddiginél korlátozottabb mértékben szerezhetik be csupán, a szerzőket, mert minimális anyagi hasznuk, sőt gyakran áldozatkészségök daczára, még attól az erkölcsi diadaltól is megfosztja, hogy műveik kellőkép elterjedhessenek. S a keserűséget még fokozza az a körülmény, hogy a külföldi tudósok olcsóbban juthatnak e szellemi kincsekhez, mert hiszen a börzeegyesület ringjének csupán a birodalom határain belül van hatalma. S így előáll az az anomália, hogy a német könyvek nemcsak a külföldi könyvkereskedők boltjaiban olcsóbbak, hanem a németekben is — föltéve, hogy külföldről rendelik őket! Hogy ezt a lehetetlen állapotot a német tudományos világ nyugodtan nem tűrheti, az természetes; azért örömmel üdvözljük az »Akadémia védegyelet« megalakulását, mely hálózatát a német birodalomra, Ausztriára és Svájcra kiterjesztve, fel akarja venni a küzdelmet az igazságtalan ringmozgalmak ellenében. Kétségtelen, hogy ha tagjai többségét ugyanaz az agilis tevékenység érzete hatja át, a mely *Bücher* könyvének minden sorában lüktet, küzdelmük meddő nem marad.

»Szólj igazat s betörök a fejed«, a nép bölcsességének ezen axiomája most is valóra vált. *Bücher* sok igazságot vágott a német könyvkereskedelem szemébe, mely eddig csak a dicséret émelvítő tömjénéhez volt szokva — az egyesületi bankettekén. Nosza megindult az agitáció az érdekeltek körében s a folyóiratok, hírlapok hasábjain, de meg kisebb nagyobb röpiratokban is a viszonyválaszok egész özönét zúdították a szerző nyakába. Kifigurázták »kathedrai bölcsességét« s »rabulisztikus abszurdumait«; szemforgató Tartufe-ök módjára hangsúlyozzák az »adott szó szentségét«, mely a »titkos iratok« kézreadásával csorbát szenvedett; mindenféle személyes indokokat tulajdonítanak neki — csak érvei érdemleges czáfolatába nem bocsájtkoznak, »mert«

— mint naivul mondják — »tartalmilag megtámadhatók.« E szennyes szóáradatból alig 1—2 irat válik ki nyugodtabb hangjával s tárgyilagosabb fejtegetéseivel; ezek közül *Trübner Károly* straszburgi kiadónak hivatalos jellegű felszólalására terjeszkedünk ki csupán s azt hisszük, ezzel eleget tettünk az *audiamur et altera pars* elvének.

Trübner emlékirata sok figyelemre méltót tartalmaz, de a mint már *Paulsen*¹ megjegyezte, nem tartotta kellőképp szemre előtt *Bücher* fejtegetésének főeredményét, mely mint láttuk, abban áll, hogy föltárja előttünk a korlátlan kereskedelmi szabadság s korlátolt eladási ár közti feneketlen örvényt, melyet a legnagyobb, szinte végtelenségig fokozódó áldozatok útján sem lehet áthidalni. Így azután elveszti minden jelentőségét *Trübner* érdekes összeállításai, melyből kiviláglik, hogy pl. 15. straszburgi egyetemi tanár évi könyvszámlájában, az eredmény leszállítása fejenként 4—20 márkányi többletet okozott. Ez tényleg csekélység akkor, a midőn egy régi és munkás kereskedelmi osztály megmentéséről van szó, habár a közmondás szerint »kis patakokból lesz a nagy folyó« s az árendedmény redukálása az egész német nyelvterületen évi 6 milliós többletet jelent; de a mikor, mint jelen esetben is kiderül, hogy ez a kereskedelmi osztály, a mai állapotok közt valóságos Danaidák hordója, akkor beláthatjuk, hogy még a legcsekélyebb anyagi áldozat is esztelen pazarlásnak minősíthető.

A laikusra nézve úgy látszik mintha több igazságot tartalmazna *Trübner* ama törekvése, hogy a könyvárak $23\frac{1}{3}\%$ -os emelkedését a szedés drágulásával hozza kapcsolatba. Szerinte az egyszerű szedés $16\frac{45}{100}\%$ -kal, a tudományos könyvekben használt vegyes szedés pedig $70\text{—}100\%$ -kal drágult meg 1870 óta. *Bücher* maga is érezte ennek az érvnek tetszetős voltát s azért műve 3-ik kiadásában tüzetes elemzés alá vetette. Vizsgálódásának eredménye *Trübner*-re nézve korántsem kedvező. Ebből kiviláglik, hogy a szedés drágulásának maximuma (100%) is csak 18% áremelésre jogosít, föltéve, hogy a kiadott könyvpéldány száma ugyanakkora (pl. 100), mint volt, vagy lett volna 1870-ben. Igen ám, csak hogy a német birodalom lakossága 1870—1900 közt $37\frac{1}{3}\%$ -kal emelkedett, a mihez a kivándoroltak közel negyedfél millióját s a németül olvasó külföldiek egyre növekvő számát hozzácsapva, ez a száztolti 50-re bátran kiegészíthető. Ez pedig annyit jelent, hogy az egyes könyvkiadványok példányszámának is 50% -kal kell emelkednie, a miből következik, hogy az ár emelkedése, ha e kulcs szerint jelenleg 1500 példány erejű a kiadvány, jogosan csak 13% -ra tehető. Sima szedésnél pedig, e kulcs alapján, nemcsak

¹ Deutsche Litteraturzeitung. XXIV. é. 2981. h.

hogy semmiféle áremelésnek nincs helye, hanem jog szerint még $16\frac{2}{3}\%$ -os csökkenésnek kellene beállania.

A könyvek áremelkedésének egy másik okára, a túltermelésre nézve *Trübner* osztja *Bücher* nézetét, csak előidézése magyarázatában térnek el egymástól. *Trübner* természetesen a szerzőket okolja vele, a kik a kiadók valóságos rémei. Túlprodukczióról panaszkodunk és jogosan, holott a kiadók több mint $\frac{5}{6}$ -át a beérkezett kéziratoknak köszönettel visszautasítják s a mit elfogadnak, az is sokszor inkább az író neve, udvariassági kényszer, vagy egyéb mellékkörülmények következtében lát napvilágot. *Bücher* viszont az »eszmékben gazdag« kiadók és »szerkesztők« túlkapásaiban látja a baj legfőbb forrását, a kik nyakra főre dobják piacra sokszor vásári tákalmányaikat s ezzel nem ritkán tönkre teszik 1—1 hasonló tárgyú, igazán tudományos dolgozat jövőjét. Elismeri azonban ő is, hogy némileg a szerzők is ludasak a dologban, a mikor 2—3 íves apró-cseprő speciális tanulmányokat külön »könyvek« alakjában hozzák forgalomba, holott azoknak csupán folyóiratokban vagy gyűjtelékes sorozatokban volna helyük. De hogy ez utóbbi esetben a kiadók mintegy a tudomány mátyurjainak volnának tekintendők, a mint ezt *Trübner* szeretné föltüntetni, az ellen *Bücher* erőlyesen tiltakozik. Hiszen az ilyen speciális dolgozatokért a szerzők többnyire nem kapnak díjazást, sőt gyakran a nyomtatás költségeit is fődözik, a mi csak a kiadvány eladásából térül vissza, jobbára csekély töredékben.

Ime a főbb pontok melyekben *Trübner* ellenfelét támadni igyekszik: hogy nem sok szerencsével, az úgy hiszem eléggé kiviláglott fejtegetéseink során. Csupán egyetlen pontban adhatunk igazat a strassburgi kiadónak. *Bücher* tényleg igen hevesen beszél, sőt néha bizonyos nyersség is vegyül szavába, a mi »emlékiratát« inkább »vitairattá« avatja. De hát a temperamentumos írótól ezt nem vehetjük zokon: az Igazság végre sem finnyás szalonhölgy, hogy okvetlen frakkban és fehér *glacé* keztyűvel közeledjünk hozzá.

Dr. Gulyás Pál.

Mittheilungen des österr. Vereins für Bibliothekswesen.

Ez a kitünő szakfolyóirat már nyolczadik évfolyamába lépett s mi őszintén beismerjük, hogy mulasztást követtünk el, midőn oly hosszú időn át nem hívtuk fel rá a figyelmet. Mert eltekintve az egész vállalatnak magas színvonalától, már maga az a körülmény, hogy az osztrák könyvtárakkal kapcsolatos történeti kérdések nem egyszer szoros vonatkozásokat mutatnak magyarországi dolgokkal, úgyszólván kötelességünkké teszi, hogy közleményeit figyelemmel kísérjük. Az időhöz nem kötött füzetekben megjelenő folyóiratot a pezsgő életet élő osztrák könyvtári szakgyelet adja ki. Az első két évfolyamot (1897—1898) Dr. *Donabaum*

József egyedül a harmadikat (1899) Dr. *Weisz Ágoston* társaságában szerkesztette. Az utóbbi volt a 4—6. évfolyamok (1900—1902) kizárólagos szerkesztője, míg a 7. évfolyam szerkesztésében Dr. *Crüwell G. A.*-val osztozott. Jelenleg Crüwell az egyedüli szerkesztő.

A hét évfolyam tartalmának ismertetése igen messzire vezetne, még ha csupán a legkimagaslóbb dolgozatok fölemlítésére szorítkoznánk is. Legyen elég általánosságban jelezni, hogy a folyóirat épen úgy gondot fordít a gyakorlati érdekű könyvtári kérdések szakszerű tárgyalására, mint a mily előszeretettel foglalkozik a könyvészet körébe vágó vagy bibliografiai alapon való megoldásra váró történeti tárgyakkal. Az utóbbi irányra vonatkozólag csak *Weilen* nagybecsű dolgozatára utalunk, mely a bécsi udvarnál 1629-től 1740-ig színre került szinpadi termékek gondos bibliografiai feldolgozását tartalmazza. A magyar tárgyú dolgozatok között fölemlítjük az 1901. évfolyamból *Récsey Viktorét*, a pannonhalmi könyvtárban általa fölfedezett s állítólag a Korvinkönyvtárból eredő ősnymtatványról, melyre nézve a Korvina-kérdéssel foglalkozó szakembereink még mindig nem mondtak véleményt. Mondanunk sem kell, hogy az osztrák s különösen a bécsi könyvtári élet a folyóiratból elevenen tükröződik vissza. A folyóiratok szemléjében a VIII. évfolyam 1. füzetétől kezdve rendesen ismertetni fogjuk tartalmát. Előfizetési ára 4 korona. Az egyeslet tagjai illetmény fejében kapják. —ó.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

I.

HAZAI FOLYÓIRATOK.

A *Budapesti Szemle* 330. száma (1904 június) *Gyalui Farkasnak* »A magyar könyvtárak jövőjéről« című dolgozatát közli.

A *Grafikai Szemle* XIV. évfolyamának 4. és 5-ik füzetében (1904 április—május) a középkori könyvnyomtatókról szóló s *László Dezső* által francziából fordított dolgozat olvasható. — A 4. szám egy kisebb közleménye a vatikáni könyvnyomda rövid történetét mondja el.

Az *Irodalomtörténeti Közlemények* XIV. évfolyamának 2. füzete a következő tartalommal jelent meg: Br. *Radvánszky Béla*, *Radvánszky János* versei. (I. közlemény.) — *Császár Elemér*, A deákos iskola. (Befejező közlemény.) — *Loósz István*, Adatok *Kemény Zsigmond* »Zord idő« cz. regényének forrásaihoz. (Második közlemény.) — *Dézsi Lajos*, *Mikes* fordításairól. — Adattár: *Balkányi*

Kálmán, Ifj. Péczeli József levelezése íróbarátaival. (Második közl.)
Baros Gyula, Radványi verseskönyvek. (Negyedik közl.) *Dékáni Kálmán*, Kazinczy »Széphalom és házi dolgai« című feljegyzései.
Esztegár László, Arany János levelei Abonyi Lajoshoz. *Thurzó Ferencz*, Kazinczy két levele Szerdahelyi Lászlóhoz. *Kemény Lajos*, Alvinczy Péter életéhez. *Szeremley Barna és Dézsi Lajos*, Palinodia a palinodiáról.

II.

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOK.

Deutsche Litteraturzeitung. XXV. évfolyam, 13. szám (1904 április 2): H. *Derenbourg*, Les manuscrits arabes de l'Escurial (Carl Brockelmann). A. W. *Pollard*, Robert Proctor. — *14. szám* (1904 április 9): P. von *Bojanowszki*, Herzog Carl August und der Pariser Buchhändler Pougens (Max F. Hecker). D. *Chilovi*, Le biblioteche ambulatorie. — *15. szám* (1904 április 16): Paul *Otlet*, Les sciences bibliographiques et la documentation. — *16. szám* (1904 április 23): J. *Gauthier*, Un précurseur de Libri: J. B. Guillaume de Gevigny. — *17. szám* (1904 április 30): Paul *Lacombe*, Balzac imprimeur. — *18. szám* (1904 május 7): Paul *Diuse*, Katalog der Bibliothek der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin (S. Günther.) Ida L. *Rosenberg*, Problems of a reference librarian. — *19. szám* (1904 május 14): G. A. *Gerhard* und O. *Gradenwitz*, Ein neuer juristischer Papyrus der Heidelberger Universitätsbibliothek. — *20. szám* (1904 május 21): H. *Ethé*, Catalogue of Persian Manuscripts in the Library of the India Office Vol. I (Chr. Fr. Seybold). Katalog der Sammlungen des † Geh. Hofrats Prof. Kürschner. — *21. szám* (1904 május 28): Dietrich *Gla*, Systematisch geordnetes Repertorium der katholisch-theologischen Litteratur (P. Schanz). H. R. *Plomer*, A Cavalier's Library. — *22. szám* (1904 június 5): Verzeichnis der Sammlungen des Börsenvereins der deutschen Buchhändler: Katalog der Bibliothek (Karl Schulz). Library of Congress; Division of Bibliography. — *24. szám* (1904 június 18): Georg Witkowski, Was sollen wir lesen und wie sollen wir lesen?

La Bibliofilia. VI. évfolyam, 1. szám (1904 április): G. *Boffito*, Il Commento inedito di Cecco d'Ascoli all'Alcabizzo. — Luigi *Ferrari*, Gli Incunaboli della R. Biblioteca Universitaria di Pisa. — C. *Lozzi*, Di alcune scoperte riguardanti la storia del liuto e i liutai con la mostra de' relativi autografi e documenti. — Leo S. *Olschki*, Collection Pétrarquesque. — *Recensioni*: Graf Alexander Apponyi, Hungarica, (L. S. Olschki) — *2—3. szám* (1904 május—június): Hugues *Vaganay*, Amadis en français. — Dr. *Prompt*, Sur une édition peu connue des Nouvelles Remarques de Pradon. — L. *Ferrari*, G. *Boffito*, L. S. *Olschki*, dolgozatainak folytatásai.

Mittelungen des Österr. Vereins für Bibliothekswesen.
VIII. évfolyam, 1. füzet (1904 február 29): F. *Reininger*, Die Wiegendrucke des Priesterseminars in St. Pölten. — V. *Bibl*, Der evangelische Landhaus-Buchhandel. — H. *Putnam* und J. C. M. *Hanson*, Der Realkatalog. — R. *Arnold*, Zur Geschichte des Buchtitels. — M. *Grolig*, Erfahrungen eines Bücherfreundes. — Dr. H. *Bohatta* und Dr. M. *Holzmann* IV. Nachtrag zum Adressbuch der Bibliotheken der österreichisch-ungarischen Monarchie. — **Litterarische Besprechungen:** Dr. Karl Bücher, Der deutsche Buchhandel und die Wissenschaft (Dr. O. Doublier). E. A. Wolter, Otčet o počdkě po bibliotekam Austrii i Germanici osújeju 1901 goda. [Jelentés németországi és ausztriai könyvtárakban végzett tanulmányokról.] (Frankfurter.) I. Publikation der Österreichischen Ex-libris-Gesellschaft (Röth.) — 2. füzet (1904 június 7): V. *Bibl* és M. *Grolig* dolgozatainak folytatásai. — R. *Arnold*, Aus Wiener Handschriften. — P. C. *Molhuysen*, Der Realkatalog. — F. X. *Tippmann*, Ein buchhändlerischer Reformversuch im XVIII. Jahrhundert. — H. *Simon*, Zu A. Hittmairs »Beschreibung der Ausschnitte«. — **Litterarische Besprechungen:** Instrucciones para la redacción de los catálogos en las bibliotecas públicas del estado dictadas por la junta facultativa de archivos bibliotecas y museos (J. Himmelbaur). Albert Hübl, Die Inkunabeln der Bibliothek des Stiftes-Schotten in Wien (C—ll). Baer, Die illustrierten Historienbücher des XV. Jahrhunderts (Dr. F. X. Tippmann).

Állandó rovatok: Aus österreichischen Bibliotheken. Vereins-Nachrichten. Personal-Nachrichten. Vermischte Nachrichten.

Revue des bibliothèques. XIII. évfolyam, 11—12. szám (1903 november—december): Henri *Bourde de La Rogerie*, Inventaire d'une collection de documents et d'autographes conservés au manoir de Kériolet (Finistère). — **Chronique des bibliothèques:** Allemagne. Angleterre. Belgique. États-Unis d'Amérique. France. (A franciaországi könyv- és levéltári viszonyok bírálata a francia képviselőházban.) Italie, Pays-Bas. — **XIV. évfolyam 1—4. szám** (1904 január—április): H. *Omont*, Voyage littéraire de Paris à Roma en 1698; notes de D. Paul Briois, compagnon de Montfaucon. — Giovanni *Bresciano*, Ricerche bibliografiche: Altra edizioni napoletone d'ignoti tipografi del secolo XVI. — Louis *Thuasne*, Note sur Jean Colomba, enlumineur. — D. *Serruys*, Souscriptions et signatures dans les manuscrits des X—XIII. siècles conservés au monastère de Vatopedi (Athos). — Leon *Dorez*, L'Incendie de la Bibliothèque nationale de Turin; notes et documents. — **Chronique des bibliothèques:** Allemagne France. (Reorganisation générale des archives de France; a törvényjavaslat teljes szövege.) Italie. — Table des matières contenues dans le Cabinet Historique.

Rivista delle Biblioteche et degli Archivi. XV. évfolyam, 1. szám (1904 január): Guido *Biagi*, A proposito di due sconos-

ciute legature »Grolier«. — Giuseppe *Baccini*, Lettere inedite di Niccolo Tommaseo al senatore ab. Raffaello Lambruschini. — Guido *Biagi*, Contro i pericoli d' incendio nelle Biblioteche. — 2—4. szám (1904 február—április): Angelo *Solerti* L' archivio della famiglia Ariosto. — Ettore *Verga*, Per un dizionario storico-bibliografico del risorgimento italiano. — G. B. *Ristori*, Libreria del maestro Agostino Santucci. — Contro i pericoli d' incendio nelle biblioteche. [Az olaszországi könyvtárak vezetőinek nyilatkozatai gyűjteményeik tűzbiztonsága ügyében.] — 5. szám (1904 május): P. Timoteo *Bertelli*, Di alcuni mezzi speciali di difesa contro gli incendi. — Alceste *Giorgiotti*, Il nuovo edificio per gli Archivi della J. e R. Casa della Corte e dello Stato di Vienna. — G. *Biagi*, Di un futuro congresso internazionale per la riproduzione dei manoscritti, delle monete e dei sigilli.

Zeitschrift für Bücherfreunde. VIII. évfolyam, 1. füzet (1904 április): Hermann *Ulrich*, Der Robinson-Mythus. Anton *Schlossar*, Sigmund von Herberstein und seine »Moscovia«. Leopold *Hirschberg*, Otto Friedrich Gruppe. Heinrich *Meisner*, Büchertitelmoden. — 2. füzet (1904 május 2): Konrad *Haebler*, Gedruckte spanische Ablassbriefe der Inkunabelzeit III. Alfred *Börckel*, Der Buchdrucker und Sprachmeister Johann Friedrich Schiller. Otto *Zur Linde*, Thomas Edward Brown. S. *Perschmann*, Aus der Zeit des Bücher-Nachdrucks in Deutschland. Maximilian *Kohn*, Selbstankündigungen deutscher Schriftsteller in Hamburger Journalen. Wilhelm *Schölermann*, Ein Beitrag zur Ästhetik des modernen Buches. — 3. füzet (1904 június): H. A. L. *Degener*, Die Bodleian Library in Oxford. Eugen *Müntz*, Die Porträt-Sammlung des Paulus Jovius.

Állandó rovatok: Chronik. Rundfragen. Rundschau der Presse.

Zentralblatt für Bibliothekswesen. XXI. évfolyam, 4. füzet (1904 április): E. *Freys* und H. *Berge*, Verzeichnis der gedruckten Schriften des Andreas Bodenstein von Karlstadt. — Otto *Clemen*, Jacobus Nepos. — Konrad *Bardach*, Inventarisierung älterer deutscher Handschriften. — Rezensionen und Anzeigen: Adolph Wagner, Die finanzielle Mitbeteiligung der Gemeinden an kulturellen Staatseinrichtungen und die Entwicklung der Gemeindeeinnahmen (Haus Paalzow). Karl Goedeke, Grundriss zur Geschichte der deutschen Dichtung II. Auflage Heft 23. (W. Sch.) Michael Holzmann und Hanus Bohatta, Deutsches Anonymen Lexicon 1501—1850 (A. Goldmann). Douglas Cockerell, Bookbinding, and the care of books (Loubier). — 5. füzet (1904 május): E. *Freys* und H. *Berge*, Verzeichniss etc. (Folytatás.) — Rezensionen und Anzeigen: Adalbert Roquette, Die Finanzlage der deutschen Bibliotheken (Ch. W. Berghoefter). Konrad Haebler, Bibliografia Ibérica del siglo XV. (E. Voulliéme) Monumenta Germaniae et Italiae typographica, Lieferung 8. (D. S.) Graf Alexander Apponyi,

Hungarica, B I—II. — 6. füzet (1904 június): C. Bezold, Bibliotheks- und Schriftwesen im alten Ninive. — Rezensionen und Anzeigen: Otto von Heinemann, Die Handschriften der Herzoglichen Bibliothek zu Wolfenbüttel; Abtheilung 2. (M. Perlbach). Neue Handschriften facsimiles. Zum ältesten Buchdruck. Neue Arbeiten zur Inkunabelkunde (E. Voullieme). Bibliotheca Lindesiana; Catalogue of a collection of fifteen hundred tracts by Martin Luther and his contemporaries 1511—1598 (Johannes Luther). Wilhelm Erman und Ewald Horn, Bibliographie der deutschen Universitäten; systematisch geordnetes Verzeichnis der bis Ende 1899 gedruckten Bücher und Aufsätze über das deutsche Universitätswesen (G. Valentini.) Verzeichnis neuer hässischer Litteratur (Ph. Losch).

Állandó rovatok: Kleine Mittheilungen. Umschau und neue Nachrichten. Neue Bücher und Aufsätze zum Bibliotheks- und Buchwesen. Antiquarische Kataloge. Personalnachrichten.

A MAGYAR BIBLIOGRAFIAI IRODALOM AZ 1904. ÉV MÁSODIK NEGYEDÉBEN.

Összeállítja: HORVÁTH IGNÁCZ.

BIBLIOGRAPHIA economica universalis. Répertoire bibliographique des travaux relatifs aux sciences économiques et sociales. (Livres, mémoires, articles des revues.) Publié par J. Mandello, H. La Fontaine, P. Otlet, L. Masure, Rédigé par L. Pollacsek. Budapest, 1904. Pesti nyomda r. t. 8-r. XVIII, 1—22 l. (Bibliographia universalis. Publication coopérative de l'Institut international de bibliographie. Avril 1904. 3-e année, No. 1.)

BURIÁN PÁL (Idősb). Visszapillantások. Pozsony, 1904. Wigand F. K. kny. 8-r. 32 l. (Különlenyomat a »Nyugatmagyarországi Híradó«-ból.)

CATALOGUS operum bibliothecae Joannis cardinalis Simor, condam principis-primatis regni Hungariae, archiepiscopi Strigoniensis, quae ab anno 1896 usque praesens tempus comparata fuere. Esztergom, 1904. Buzárovits Gusztáv kny. 8-r. 290 l.

CZIMJEGYZÉKE, A szamosujvári m. kir. állami főgimnázium tanári könyvtárának — az 1903. év végén. Közl.: Az igazgatóság. Melléklet a szamosujvári m. kir. állami főgimnázium 10-ik évi az 1903/4. tanévről szóló értesítőjéhez. Szamosujvár, 1904. Todorán E. Aurora kny. 8-r. 126, 2 l.

ERGÄNZUNGSKATALOG zur Leih- und Lesebibliothek des Bistritzer Gymnasiums. Nr. II. vom Jahr 1904. Besztercze, 1904. Botschan Tivadar kny. 8-r. 7 l.

FÁBRY NÁNDOR hagyatékából a »Mosonmegyei Történelmi és Régészeti Egylet« részére vett könyvek. Magyar-Óvár, 1904. Czéh Sándor-féle kny. 8-r. 9. l.

GÁL LAJOS és UNGÁR DEZSŐ. Pótfüzet. A kisvárdai kereskedelmi kör könyvtárának jegyzéke. Összeállították —. Kisvárdá, 1904. Berger Ignác és társa kny. 8-r. 12 l.

GÁSPÁR GYULA és MAGYARI DOMOKOS. A marosvásárhelyi ev. ref. kollegium ifjusági olvasó egyesület könyvtárának jegyzéke. Marosvásárhely, 1904. Ev. ref. kollegiumi ny. 8-r. 152 l.

GYALUI FARKAS. A magyar könyvtárak jövőjéről. Budapest, 1904.

Franklin-társulat kny. 8-r. 16 l. (Különlenyomat a »Budapesti Szemle« 1904. évi CXIX. kötetéből.)

GYALUI FARKAS. A könyvtári tudományok célja és feladata Magyarországon, Kolozsvár, 1903. »Ellenzék« kny. 8-r. 25 l.

HAJNÓCZI R. JÓZSEF. Lőcse szab. királyi város levéltárának tartalomjegyzéke. A) Bevezetés. B) Évsoros tartalomjegyzék. C) Tárgyosztályos számmutató. D) Betűsoros név- és tárgymutató. Lőcse, 1904. Reiss József T. kny. 8-r. 193—470, 2, I—XII l. (A szepesmegyei történelmi társulat évkönyve 1902—1903. Szerk. dr. Hajnóczy R. József. X. évfolyam.)

HELLEBRANT ÁRPÁD, A magyar philológiai irodalom 1903-ban. Budapest, 1904. Franklin-társulat kny. 8-r.

JEGYZÉKE, A szatmári ev. ref. egyházmegye lelkészi könyvtárának —. Szatmár, 1904. Kalik és Szeremy kny. 8-r. 15 l.

JEGYZÉKE a Magyar Tisztviselők Országos Egyesületének könyvtára részére az 1903. év november havában megjelent könyvtári címjegyzék kiadása óta beszerzett könyveknek. Budapest, 1904. Pesti Lloyd társ. kny. 8-r. 15 l. (Melléklet a Magyar Tisztviselők Országos Egyesülete Értesítőjének 1904. évi július hó 1-i számához.)

JEGYZÉKE, Az »Országos Magyar Iskola-Egyesület« monori népkönyvtárának —. Múzeumok és könyvtárak orsz. tanácsának ajándéka. Budapest, 1904. Athenaeum r.-t. 8-r. 22 l.

JEGYZÉKE, Az országos magyar iskola-egyesület budafoki népkönyvtárának —. Múzeumok és könyvtárak orsz. tanácsának ajándéka. Budapest, 1904. Athenaeum r.-t. 8-r. 22 l.

JEGYZÉKE, Az országos magyar iskola-egyesület újpesti népkönyvtárának —. Múzeumok és könyvtárak orsz. tanácsának ajándéka. Budapest, 1904. Athenaeum r.-t. 8-r. 22 l.

JEGYZÉKE, A csepregi iparoskör könyvtárának —. Csepreg 1904. Menyhárt Julia kny. 8-r. 8 l.

JEGYZÉKE, A »sásdi társaskör« könyvtárának —. Pécs, 1904. Taizs József kny. 8-r. 36 l.

JEGYZÉKE, A hódásági »Tisztviselő Otthon« könyvtárának —. Budapest, 1904. Franklin-társulat kny. 8-r. 16 l.

JEGYZÉKE, A selmezbányai erdészeti akadémia könyvtárának —. IV. Függelék. Selmezbánya, 1904. Joerges Á. özv. és fia kny. 8-r. 32 l.

KÖSSA GYULA. Magyar állatorvosi könyvészet 1472—1904. Budapest, 1904. Pátria r.-t. kny. 8-r. XII, 346 l. (Állatorvosi kézi könyvtár. VIII. kötet.)

KÖNYVJEGYZÉKE, A gyulai kaszinó könyvtárának —. Gyula, 1904. Dobay János kny. 8-r. 23 l.

KÖNYVJEGYZÉKE, Vihnye gyógyfürdő kölesönkönyvtárának betűsoros —. 1904. Selmezbánya, 1904. Joerges Á. özv. és fia kny. 8-r. 25 l.

KÖNYVTÁRA, Az ógyallai m. kir. országos meteorológiai és földmágnességi observatorium —. Az 1903. évi szaporulat jegyzéke. (A név- és tárgymutató I. pótléka.) Bibliothek des königl. ung. meteorologischen und magnetischen Observatoriums zu Ó-Gyalla. stb. Budapest, 1904. Pesti kny. r.-t. 8-r. 43 l.

KÖNYVTÁRJEGYZÉKE, A szegedi szakegylet —. Szeged, 1904. Wesselényi Géza kny. 8-r. 42 l. (Magyarországi könyvnyomdászok és betűöntők szakegylete szegedi csoportja.)

LA FONTAINE H. Bibliographia economica universalis. L. *Bibliographia* MAGYARI DOMOKOS. A maros-vásárhelyi ev. ref. kollegium ifjúsági olvasó-egyesület könyvtárának jegyzéke. (L. *Gáspár Gyula.*)

MANDELLO, L. Bibliographia economica universalis. L. *Bibliographia.*

MASURE, L. Bibliographia economica universalis. L. *Bibliographia.*

MŰVEK ÉS ÉRTEKEZÉSEK. Egyes alkotmányjogi kérdésekről írt —.

A) A magyar állam területére vonatkozó művek. B) A nép (állampolgárok) jogaira és kötelezéseire vonatkozó irodalom. C) A főhatalom gyakorlására

vonatkozó irodalom. *D)* A magyar államnak Ausztriához való viszonyára vonatkozó irodalom. *E)* Egyéb alkotmányjogi tartalmú művek. Pozsony, 1904. Wigand F. K. kny. 8-r. 64—81 l. (Ifj. dr. Vutkovich Sándor, Magyar alkotmányjog.)

II. NACHTRAG zum Bibliotheks-Katalog (Belletristischer Teil.) enthaltend die vom Mai 1901 bis Ende April 1904. zugewachsenen Werke. Komárom, 1904. Schönwald T. 8-r. 10 l. (Militärwissenschaftlicher und Kasino-Verein in Komárom.)

OTLET, P. Bibliographia economica universalis. L. *Bibliographia*.

PETRIK GÉZA. Magyar Könyvészet 1886—1900. Az 1886—1900. években megjelent magyar könyvek, hirlapok és folyóiratok, atlaszok és térképek összeállítása. Tudományos szak- és tárgymutatóval. Szerkesztette —. A magyar tud. Akadémia támogatásával kiadja a magyar könyvkereskedők egyesülete. Harmadik füzet Horinka—Kuttner. Budapest, 1904. Athenaeum r.-t. 8-r. 321—480 l. Ára 5 kor.

POLLACSEK, L. Bibliographia economica universalis. L. *Bibliographia*.

STOFFAN LAJOS. A nyiregyházi polgári olvasó egyesület könyvtárának leltári jegyzéke. Összeállította —. V-ik kiadás. Nyiregyháza, 1904. Joba Elek kny. 8-r. 48 l.

STRIFLER FERENCZ Az urikány-zsilvölgyi magyar kőszénbánya részvénytársaság tisztviselői casinójának könyvtári jegyzéke. A választmány megbízásából összeállította —. Selmeczbánya, 1904. Joerges A. özv. és fia kny. 8-r. 47 l.

SZABÁLYZATA, Besztercebánya szab. kir. város közkönyvtárának —. Besztercebánya, 1904. Sonnenfeld Mór kny. 8-r. 11 l.

SZIGETHY LAJOS. A magyar nemzet története és a mai magyar állam ismertetése. Az 1899-ik évi tanítási terv szerint középiskolák VIII. osztálya számára. Budapest, 1904. Pesti kny. r.-t. 8-r. 275 l.

TEMESVÁRY REZSŐ. Magyar gynaekologiai bibliographia és repertorium 1900-ig. Összeállította —. Budapest, 1904. Pesti Lloyd társ. kny. X, 106 l.

ÜNGÁR DEZSŐ. Pótfüzet. A kisvárdai kereskedelmi kör könyvtárának jegyzéke. (L. *Gál Lajos*.)

VUTKOVICH SÁNDOR, Idősb, pozsonyi kir. jogakadémiai nyilvános rendes tanárnak s a »Nyugatmagyarországi Híradó« politikai napilap főszerkesztőjének irodalmi munkássága 1870—1904. Kézirat gyanánt. Pozsony, 1904. Wigand F. L. kny. 8-r. 12 l.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Vidéki könyvtárak állami segélyezése. A múzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelőségének a múzeumok és könyvtárak orsz. tanácsával egyetértőleg tett előterjesztésére a nm. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr f. évi július hó 18-ikán 48.037. sz. a. kelt rendeletével az 1904. évi állami javadalomból a főfelügyelőség hatáskörébe tartozó könyvtárak részére a következő rendes évi segélyeket engedélyezte: az *alsókubini* Csaplovits-könyvtárnak a rendezési munkálatok folytatására 600 koronát, az *aradi* Kölcsey-egyesület múzeumának a könyvtár szükségleteire 1400 koronát, a *besztercebányai* városi múzeumnak a könyvtár szükségleteire 400 koronát, a *budapesti* könyvtár-egyesület budai központi könyvtárának könyvbeszerzésekre 800 koronát, a *debreczeni* ev. ref. főiskolának könyvtára szükségleteire 1600 koronát, az *eperjesi* ág. ev. főiskolának könyvtára szükségleteire 800 koronát, a *győri* városi könyvtárnak könyvbeszerzésekre 400 koronát, a *halasi* ev. ref. főgimnáziumnak könyvtára szükségleteire 800 koronát, a *hódmezővásárhelyi* ev. ref. főgimnáziumnak könyvtára szükségleteire 800 koronát, a *hontvármegyei* múzeum-egyesület *ipolysági* múzeumának a könyvtár szükségleteire 200 koronát, a *kassai* városi múzeumnak a könyvtár szükségleteire 2000 koronát, a *kecskeméti* városi múzeumnak a könyvtár szükségleteire 500 koronát, a *losonci* városi könyvtárnak könyvbeszerzésekre 400 koronát, a *lőcsei* ág. ev. egyháznak könyvtár-szükségleteire 600 koronát, a *máramarosszigeti* ev. ref. lyceumnak könyvtára szükségleteire 1600 koronát, a *nagybányai* városi múzeumnak a könyvtár szükségleteire 400 koronát, a *negyenyedi* Bethlen-kollégiumnak a könyvtár szükségleteire 800 koronát, *Nyitra* vármegye múzeumának a könyvtár szükségleteire 1000 koronát, a *pozsonyi* városi könyvtárnak könyvbeszerzésekre 1600 koronát, a *selmeczbányai* városi múzeumnak a könyvtár szükségleteire 400 koronát, a *sepsiszentgyörgyi* Székely Nemzeti Múzeumnak a könyvtár szükségleteire 600 koronát, a *szatmári* Kölcsey-kör múzeumának a könyvtár szükségleteire 400 koronát, a *szegeði* Somogyi-könyvtár és városi múzeumnak a könyvtár szükségleteire 1600 koronát, Tolna vármegye *szegárdi* múzeumának a könyvtár szükségleteire 500 koronát, a *vasvármegyei* kultur-egyesület *szombathelyi* múzeumának a könyvtár szükségleteire 500 koronát, a *verseczyi* városi könyvtárnak könyvbeszerzésekre 500 koronát, a *veszprémvármegyei* múzeumnak a könyvtár szükségleteire 800 koronát. A könyvtári célokra engedélyezett

1904. évi rendkívüli állami segélyek a következők: az *alsó-kubini* Csaplovits-könyvtár épületére 30.632 kor. segély 2. részlete 5000 kor., a *budapesti* könyvtár-egyesület könyvtárának bútorozására 5000 kor. segély 3. részlete 1000 kor., a *miskolczi* nyilvános könyvtár épületére 20.000 kor. segély 2. részlete 2000 kor., a *pápai* ref. kollegium könyvtárának az anyagában észlelhető hiányok pótlására 6000 kor. a *pozsonyi* városi közkönyvtár berendezésére 40.000 kor. segély 4. részlete 4000 kor.

A nagyenyedi Bethlen-kollégium könyvtárát a nm. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr, f. évi május hó 21-ikén 42.246 sz. a. kelt. rendeletével felvette az állami felügyelet alatt álló közgyűjtemények sorába

Az eperjesi ág. ev. kollégium könyvtárát a nm. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr, f. évi június hó 7-ikén 42.694 sz. a. kelt. rendeletével felvette az állami felügyelet alatt álló közgyűjtemények sorába.

A kolozsvári egyetem könyvtárépületének tervpályázata f. é. augusztus havában dönt el s a pályázatban részt vett 9 pályatervet egy hétig szemlélhette az érdeklődő közönség a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet helyiségében. Noha a pályaművek egyike sem alkalmas, a jury jelentése szerint, a közvetlen kivételre, a viszonylag legjobbaknak mégis kiadták a három díjat, a hogy ezt a pályázati feltételek megkivánták. Az első díjat *Orth Ambrus* és *Somló Emil* műépítők nyerték el, mint a kiknek műve leginkább felel meg a programban kikötött feltételeknek, úgy a helyiségek sorrendje és száma, mint térfogata tekintetében. A minden oldalról szabadon álló épület középtengelyében fekszik egymás fölébe helyezve, a népkönyvtár s az egyetemi könyvtár olvasóterme: amaz az alagsorban, emez az első emeleten. A telek esésének ügyes kihasználása folytán a népkönyvtár belső magassága 9 m., térfogata 390 m³ s a kétoldalas közvetlen világítás következtében három ötdrészre nappal mesterséges világítás nélkül is használható. Az egyetemi olvasóterem centrális elrendezésű, 11 m magas és 234 m² területtel bír; előtte az első emeleten tágas hely van a ruhatárnak, melytől jobbra a könyvtári kezelőhelyiség, balra pedig a hírlapolvasóterem talált helyet egyenkint 280 m²-nyi belső felülettel. Az összes helyiségek jól függnek össze egymással, könnyen áttekinthetők és hozzáférhetők. Nagy előnye, hogy a könyvtári termekhez az olvasótermen, kezelő- és hírlapolvasóhelyiségen át férhetünk s hogy az összes termék oldalablakokkal jól meg vannak világítva. Ellenben kifogásolható, hogy az igazgató és I. ór lakása a főépületbe szorult, bár teljesen elkülönítve a többi helyiségektől, mivel a második emeleten ezeken kívül semmi sincs s a közlekedés közvetlen bejárókkal bíró lépcsőkön történik; továbbá, hogy az elülső két udvarba kocsival nem lehet bejutni, a mi pl. hótakarítás szempontjából okvetlenül szükséges, tűzvész esetén pedig könnyen végzetessé lehet. Kár az is, hogy az épület külső kiképzése, a belső symmetria folytán, a kellő monumentális jelleget nélkülözi. A költségeket a tervezők 1.522,100 koronára teszik. — A második díjat *Korb Flóris* és *Girgl Kálmán* közös terve nyerte el, melynek az az előnye, hogy sarokmegoldást kísérelvén meg, a lakásokat és repositoriumokat a főépulettől elkülönítve, az oldalszárnnyakon helyezi el. Hátránya, hogy az olvasóterem mintegy el van szigetelődve, s

a szükséges mellékhelyiségekkel csak a kellő megvilágítás rovására köthető össze, a mint ez pl. a baseli könyvtári épületnél is tapasztalható. Így azután sem méretekben, sem világítás tekintetében nem elégíti ki várakozásunkat úgy a hírlapoltvasó, mint az újdonságok terme s a kissé félreeső tanári dolgozó. Nem elégít ki továbbá az alagsorban elhelyezett népkönyvtár 4 méteres belmagassága, valamint pinczeszerű, sötét előcsarnoka sem. Az is kifogásolható, hogy az *Erdélyi Múzeum* kéziratári helyiségei s a családi levéltárak a második emeletre szorultak. A repositoriumok elhelyezése jó ugyan, de kissé távol esik az olvasótól. A csinos *façade*-ú épület költségeit 1,166.366 koronában állapítják meg a tervezők. — A harmadik díjjal kitüntetett terv *Sebestyén Artur* munkája és szabadon álló épülecsoportot mutat, melynek tagjai kissé lazán helyezkednek el a centrális lépcsőház körül. E dispositióból folyik, hogy az összetartozó helyiségek túlságosan szétarabolódnak, hogy az olvasóterem, előcsarnok és ruhatár világítása elégtelen s hogy a repositoriumok két különvált csoportra oszlanak. Hiba az is, hogy a lakások a főépület tömegében vannak elhelyezve. Homlokzati kiképzése egyszerű s monumentális, bár egyes részleteiben néha nehézkes. A költségeket 1,300,898 koronával irányozza elő a tervező. E díjazott munkákon kívül, mint egyes részleteiben figyelmet érdemlő kísérleteket 1000–1000 koronáért *Villányi és Hajós*, továbbá *Láng Adolf* terveit is megvette a miniszter. — *ly* —

A brüsszeli Korvin-missale leírása a brüsszeli kir. könyvtár kézíratainak katalógusában. A brüsszeli kir. könyvtár kézíratainak katalógusában (Catalogue des Manuscrits de la bibliothèque royale de Belgique par J. van den *Gheyn*, S. J. conservateur à la section des Manuscrits. Tome I. Ecriture sainte et Liturgie. Bruxelles, 1901. XV+589. Nagy 8-r.) mindjárt az első kötetben egy minket közelebbről érdeklő rész található. És ez a Mátyás király könyvtárából fenmaradt emlékek legnevezetesebbikének: a ragyogó pompájú ú. n. brüsszeli Korvin-missalének szakszerű könyvtári leírása. Azt hisszük, e leírás szó szerint való közlésével szolgálatot teszünk mindazoknak, a kik a magyarországi renaissance e világhírű emléke iránt egy vagy más szempontból érdeklődnek.

449. (9008.) — MISSEL, de Mathias Corvin, roi de Hongrie.

1. (F. 1—6^v). Calendrier. A noter les fêtes: 4 février, *S. Giribertus confessor*; 25 mai, *translatio S. Francisci*; 4 octobre, *S. Franciscus confessor* (en lettres rouges).

2. (F. 7^v—8^v). Prestations de serment. *RoMano CaesarI, hIspanIae regI DUCI patrIqUE brabantIae | CaroLo seXto beLgarUM praesIDIo | strenUo ChrIstIanIsMI VInDICI | statUs proCeres popULUs fIDElItate M | UnDeCIMA oCtoBrIs VoVent | (1717), summa potestate excellentissimus atque illustrissimus dominus D. S. R. J. Marchio de Prié, etc., eiusdem sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis generalem gubernationem ministrans iuramentum solemniter praestitit. P. G. E. Francquen.*¹ — *Super his evangeliis serenissimus Princeps Carolus Lotharingiae supremus*

¹ Conservateur de la bibliothèque de Bourgogne, 1706—1742.

Belgii Gubernator, summa potestate munitus suae sacrae Maiestatis, Mariae Theresiae Hungariae et Bohemiae reginae, iuramentum solemniter praestitit Bruxellis die inaugurationis 20 aprilis 1774. Le Baron de Lados.¹ — Super his evangeliiis seu missali Albertus et Isabella Belgarum Principes suum iuramentum solemniter fecerent 1559. A. Miraeus.² — Super his evangeliiis seu missali Marchio de Bedmar, Praefectus Belgii summa potestate Philippii (sic!) quinte (sic!) suum iuramentum solemniter fecit. Bruxellis 21. february 1702. N. de Brouhoven.³ — Super his evangeliiis, regius et serenissimus Albertus Casimirus Saxoniae Princeps, Dux a Tesschen, Mariae Christinae Austriae Archiducissae nuptus Belgii Gubernatores, summa potestate munitus suae sacrae Caesareae Maiestatis Josephi II. Imperatoris, Hungariae, Bohemiae, Gallitiae et Lodomeriae Regis etc., iuramentum solemniter praestitit Bruxellis die inaugurationis 17. iulii 1781. Le baron de Beelen Bertholff.⁴

3. (F. 8^v—285.) Propre du temps depuis le premier dimanche de l'Avent jusqu'au vingt-cinquième dimanche après la Pentecôte, avec intercalation (f. 194—212) des préfaces et du canon.

4. (F. 286—356^v.) Propre des saints depuis S. Saturnin (29 novembre) jusqu'à Ste Catherine.

5. (F. 357—395.) Commun des saints, suivi de la dédicace.

6. (F. 395—430^v.) Messes votives et bénédictions diverses.

Parchemin : 430 feuillets : 0^m400 × 0^m285 ; fin du XVe siècle (1485—1487) ; deux colonnes ; notation guidonienne sur trois lignes bleues ; initiales historiées et à personnages ; encadrements fleurons richement ornés ; somptueuses miniatures de style italien ; f. 8°, miniature paginale ; frontispice orné, camées, bas-reliefs ; en médaillons, les portraits de Mathias Corvin et de sa femme Béatrice ; f. 9, le prophète David, en médaillons, des scènes de la vie de la Vierge ; f. 23, mystères de la nativité du Christ ; f. 24^v, la naissance du Christ ; f. 26, le martyr de S. Étienne ; f. 27^v, S. Jean l'évangéliste ; f. 28^v, le massacre des Innocents ; f. 30, le martyr de S. Thomas de Cantorbéry ; f. 32, S. Silvestre ; f. 32^v, la circoncision ; f. 34, l'adoration des mages ; f. 205^v, miniature paginale, le Christ en croix, en médaillons, divers mystères de la vie du Christ ; f. 206, le jugement dernier, résurrection du Christ et autres mystères de sa vie glorieuse ; f. 212, la résurrection du Christ ; f. 230, l'ascension ; f. 236, la descente du Saint-Esprit ; f. 247, la Sainte Trinité ; f. 249, représentation symbolique du Saint-Sacrement ; f. 286, vocation des apôtres Pierre et André ; f. 287^v, l'apôtre S. André ; f. 288^v, SS. Nicolas, Joachim et Anne ; f. 289^v, Ste Lucie ; f. 290, S. Thomas l'apôtre ; f. 298^v, la circoncision ; f. 301, S. Pierre apôtre ; f. 302, S. Mathias ; f. 304^v, l'Annonciation ; f. 307, SS. Philippe et Jacques ; f. 308, l'invention de la Sainte Croix ; f. 310^v, SS. Nérée, Achillée et Pancrace ; f. 313, S. Barnabé ; f. 317^v, la nativité de S. Jean-Baptiste ; f. 321^v, SS. Pierre et Paul apôtres ; f. 328, S. Jaques

¹ Conservateur de la bibliothèque de Bourgogne, 1742—1754.

² Bibliothécaire des archiducs Cf. *Catalogue des manuscrits de la bibliothèque royale des ducs de Bourgogne*, t. I. 1842. p. CXXXVII—CXXXIX.

³ Nicolas de Brouhoven trésorier des finances à Bruxelles.

⁴ Frédéric-Eugène-François, baron de Beelen de Bertholff, secrétaire de S. M. I. en Brabant (1760), greffier du conseil des domaines et finances.

apôtre; f. 329^v, S. Pierre ès liens; f. 333^v, S. Laurent; f. 336, l'assomption; f. 338, S. Barthélemi; f. 338^v, S. Augustin; f. 339, la décollation de S. Jean-Baptiste; f. 341, la nativité de la Vierge; f. 344, le Christ en croix; f. 345^v, S. Matthieu; f. 347, S. Michel; f. 348^v, S. François d'Assise; f. 350^v, S. Luc; f. 351^v, SS. Simon et Jude; f. 353, le Christ et les saints; f. 357, la glorification du Christ au ciël; dans les médaillons, figures de divers saints; f. 359^v, groupe d'apôtres; ff. 363^v, 368, 369^v, 370, 370^v, 379^v, 386^v, 388, de martyrs, de confesseurs et de vierges; f. 393, les cérémonies de la dédicace; f. 395, la Sainte Trinité; f. 396, la descente du Saint-Esprit; f. 397^v, le Christ portant le croix; ff. 398, 398^v, 399^v, la Vierge; f. 414, un portrait d'empereur; f. 411^v, deux médaillons représentant Mathias Corvin et sa femme Béatrice, avec les inscriptions suivantes en exergue: *Mathias Corvinus rex Hunga.* || *Beatrix de Arago, regina;* f. 417, la représentation de la mort. Vers le bas du frontispice, f. 8^v, on lit: *Actavantes de Actavantibus hoc opus illuminavit Ao Di M. CCCC. LXXXV*, et au bas du f. 206: *Actum Florentiae Ao Di M. CCCC. LXXXVII*. Au haut du frontispice des ff. 8^v et 411 se trouvent les armoiries de Mathias Corvin, roi de Hongrie; ces mêmes armoiries étaient primitivement reproduites au bas des ff. 8^v, 9, 10^v, 21^v, 34, 205^v, 206, 212, 230^v, 236, 247, 249^v, 286, 357; mais on les a recouvertes d'un écusson en parchemin portant des armoiries soit de Charles-Quint,¹ soit de Philippe II, roi d'Espagne.² Aux ff. 9, 34, 266, 288^v, 304^v, 317^v, 350^v, 357, le briquet du collier de la Toison d'or, avec la devise TMTTQ — AP. F. 340^v, l'estampille rouge de la bibliothèque nationale de Paris. Ce précieux manuscrit a été exécuté pour Mathias Corvin, roi de Hongrie, grand ami et protecteur des arts et des lettres. D'après la tradition, il fut apporté aux Pays-Bas par Marie d'Autriche soeur de Charles-Quint et douairière du roi Louis de Hongrie, un des successeurs de Mathias Corvin. Il servit jusqu'à la fin du XVIII. siècle à la prestation de serment des gouverneurs généraux des Pays-Bas. Reliure moderne, maroquin rouge estampé, clous et fermoirs en argent; dorure sur tranche.³

¹ VREDIUS, *Sigilla comitum Flandriae*, 1639, pp. 163, 190.

² *Ibid.*, pp. 202, 207, 219.

³ Voir, au sujet de ce volume qui a été fréquemment décrit et étudié: CHEVALIER, *Notice d'un manuscrit rare et précieux conservé à la bibliothèque royale de Bourgogne à Bruxelles, intitulé Missale Romanum*, dans MEMOIRES DE L'ACADEMIE IMPERIALE ET ROYALE DES SCIENCES ET BELLES-LETTRES DE BRUXELLES, 1783 t. IV. p. 491—502; F. FROCHEUR, *Notice sur la bibliothèque de Bourgogne à Bruxelles*, dans MESSAGER DES SCIENCES HISTORIQUES DE BELGIQUE, 1839, p. 329, 31.; EUG. MÜNTZ, *Le Missel de Mathias Corvin à la Bibliothèque royale de Bruxelles*, dans GAZETTE ARCHÉOLOGIQUE, p. 116—20; JOH. CSONTOSI, *Bildnisse des Königs Mathias Corvinus und der Königin Beatrix in den Corvin-Codexen*, Budapest, 1890. pp. 5—7, 12—13.

VÁLTOZÁSOK

a magyarországi nyomdáknál 1904. évi június 1-től augusztus 31-ig.

(Az egy csillaggal jelölt nyomdák hatóságilag nincsenek bejelentve. A két csillaggal jelöltek megszűntek.)

Békés:

*Véver Oszkár.

Budapest:

Andai Gyula. VI. Szondy-u. 11.

Ausländer Lajos. VI. Eötvös-u. 47.

Bauer Ferdinánd. VII. Csömöri-út 28.

Bruh Ferenczné, sz. Weiner Berta.

VI. Nagymező-u. 5.

Csicsáky János. VIII. Tavaszmező-

utca 10. (áthelyezés).

Dann Jenő (Üzletvezető: Spatz Béla).

II. Zsigmond-u. 13.

Fleischmann Simon. VII. Rotten-

biller-u. 66.

*Klősz György és fia.

*Lipinszky és társa. VIII. Nap-u. 19.

(Előbb Jutasi Ödön és Lipinszky Lipót.)

Lusztig Mór. VII. Kertész-u. 35.

Mermelstein Fülöp. VII. Wesselényi-

utca 11.

Munk Lipót V. Árpád-u. 12.

Seidner Emil. VII. Vörösmarty-u. 19/b.

Székely Arthur VIII. Mária-u. 11.

**Sztűsz Dávid. IV. Zöldfa-u. 43.

**Wesselényi Géza. II. Zsigmond-u. 9.

Deés:

Pollák Vilmos.

Gödöllő:

*»Erzsébet« kny.

Hátszeg:

Mester János.

Hódmezővásárhely:

Grossmann Benedek utóda.

Dura Lajos.

**Lévay Fülöp.

**Grossmann Benedekné.

Keszthely:

*Mérey Ignác.

Korpona:

Ruzsinák Antal (előbb Joerges Á.

özv. és fia).

Nagybecskerek:

Szöllőssy Károly.

**Gresits Szvetozár és Szöllőssy

Károly.

Nagyvárad:

*Sebő Imre.

Pozsony:

Nasch Jakab.

Hauser Samu.

Mandel Győző.

Szentes:

*»Alföldi Ellenzék« kny.

Szenttamás:

Marinkov Szvetozár.

A Magyar Könyvszemle új folyama.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára 1893-ban a Magyar Könyvszemle új folyamát indította meg.

A folyóirat, mint a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának hivatalos kiadványa s a magyar bibliográfia egyedüli szakközlönye, 1876 óta áll a hazai tudomány érdekeinek szolgálatában. Első sorban a múzeumi könyvtár érdekeinek előmozdítására lévén hivatva, ismerteti annak egyes csoportjait; beszámol az évi gyarapodásról, a végzett munkáról és teljes megbízható képet ad a könyvtár belső életéről. Ismerteti a hazai és külföldi könyv- és levéltárakat, kiváló figyelmet fordítva ezek magyar és különleges bibliografiai vonatkozású anyagának felkutatására és közzétételére. Számot ad a hazai és külföldi könyvészeti irodalom termékeiről s figyelemmel kíséri a külföldi irodalom hazánkra vonatkozó kiadványait.

A Magyar Könyvszemle évnegyedes füzetekben, évenként márczius, június, szeptember és december hónapokban jelenik meg 24—26 ívnyi terjedelemben több műmelléklettel. Előfizetési ára egész évre 6 korona, a könyvrári forgalomban 8 kor.; egy-egy füzet ára 2 kor.

Az előfizetési pénzeket a **Magyar Nemzeti Múzeum pénztári hivatala** fogadja el; a folyóirat szellemi részét érdeklő közlemények a **szerkesztő címére a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárába** küldendők.

A Magyar Könyvszemle régi és új folyamainak kötetei kaphatók *Ranschburg Gusztáv* könyvkereskedésében, Budapest, *IV. Ferencciek-tere 2.* A régi folyam 2—16. kötetének ára kötetenkint 4 korona, az új folyam 1—10. kötetének ára kötetenkint 8 korona. Az előfizetések ezentúl is a *Magyar Nemzeti Múzeum pénztári hivatalához* küldendők.

Megjelent és a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában kapható: *A hazai hírlapirodalom 1903-ban. I. A magyar hírlapirodalom, id. Szinnyei Józseftől. II. A nem magyar nyelvű hírlapirodalom, Kereszty Istvántól. III. Folyóiratok. Horváth Ignácztól. Függelék: A magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok statisztikája, id. Szinnyei Józseftől. Ára 1 kor. 10 fillér.*

MAGYAR KÖNYVSZEMLE. — REVUE BIBLIOGRAPHIQUE HONGROISE.

Publiée par la bibliothèque du Musée National Hongrois
sous la rédaction de M. François Kollányi.

Quatre livraisons par an; prix du volume | Nouvelle série. XII. volume. 3. liv-
6 couronnes = 6 francs = 5 marcs. | raison. Juillet—Septembre 1904.

Sommaire.

François Kollányi. La bibliothèque Széchényi en 1816—1818. (Avec 4 facsimiles dans le texte)	257
Dr. Cyrill Horváth. La bible de Bártfa. (Avec 4 facsimiles dans le texte)	307
Farkas Gyalui. L'incendie de la bibliothèque de Turin et ses leçons ...	322
Indicateur officiel. Rapport sur l'état de la bibliothèque Széchényi du Musée Nat. Hongrois dans le II. trimestre de 1904	334
La bibliothèque du Musée Transsylvanienne en 1903.	338
Le IV-ième cours bibliographique	347
Littérature. D. Székely, Les pseudonyms des écrivains hongrois. Par <i>Louis Naményi</i> . La bibliothèque Pulszky de la société sociologique hongroise. Par. <i>A. G. Karl Bücher</i> , Der deutsche Buchhandel und die Wissenschaft. Karl. Trübner, Wissenschaft und Buchhandel. Par le dr. <i>Paul Gulyás</i> . — Mitteilungen des österr. Vereins für Bibliothekswesen. Par —ó. — Revue des revues bibliographiques. I. Revues hongroises. II. Revues étrangères ...	350
La littérature bibliographique hongroise dans la II. trimestre de 1904. Par Ignace Horvath	364
Notices. La subvention d'état pour les bibliothèques provinciales. Plans pour l'édifice de la bibliothèque de l'Université à Kolozsvár (—ly—) La description du Missel de Corvin dans le catalogue des manuscrits de la bibliothèque royale de Belgique	367
Changements dans l'état des imprimeries en Hongrie de 1 juin à 15 septembre	372
Appendice. Répertoire des journaux de Hongrie en 1903. I. Les journaux hongrois. Par <i>Joseph Szinnyei</i> sen. Les journaux en langues étrangères. Par <i>Étienne Kereszty</i> . III. Les revues. Par <i>Ignace Horváth</i> . Statistique des journaux et des revues hongroises de 1780—1903. Par <i>Joseph Szinnyei</i> sen.	1—59

Adresse de la rédaction et de l'administration: *Magyar Könyvszemle Budapest, Musée National Hongrois.*

MAGYAR
KÖNYVSZEMLE.

A MAGYAR NEMZ. MÚZEUM SZÉCHÉNYI ORSZ. KÖNYVTÁRÁNAK
KÖZLÖNYE.

A NM. VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTERIUM MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

KOLLÁNYI FERENCZ.

1904. ÉVI FOLYAM.

— III — IV. FÜZET. — III —

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM SZÉCHÉNYI ORSZ. KÖNYVTÁRA.

1904.

TARTALOM.

	Lap
Kollányi Ferencz. Gróf Széchényi Ferencz megalapítja a M. N. Múzeum segédkönyvtárát. (Két melléklettel és négy hasonmással a szövegben.)	373
Dr. Schönherr Gyula. A római Casanate könyvtár Korvin-kódexe. (Három melléklettel és a szöveg között 7 hasonmással.)	435
Tárcza. Évnyegyedes jelentés a M. N. Múzeum Széchényi orsz. könyvtárának állapotáról az 1904. év. III. negyedében	470
A Magy. Tud. Akadémia könyvtára 1903-ban	474
A szegedi Somogyi-könyvtár 1903/1904	475
Szakirodalom. Catalogus bibliothecae musei nat. hungarici. II. Litterae armales. Ism. — <i>sp.</i> — Bibliographia universalis. Bibliogr. economica universalis. I. II. évf. Ism. <i>Dr. Gulyás Pál.</i> — Sammlung bibliothekswissenschaftlicher Arbeiten. 16. füz. Ism. — <i>s.—l.</i> — James Duff Brown. Manual of library economy. Ism. <i>Dr. Gulyás Pál.</i> — Bibliographisches Repertorium I. köt. Ism. — <i>ly.</i> — Külföldi folyóiratok szemléje. (Deutsche Literaturzeitung. XXV. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 34. 35. 36. 37. 38. La Bibliofilia. VI. 4—6. Le Bibliographe moderne. VIII. május-augusztus (45—46 sz.) Rivista delle Biblioteche e degli Archivi. XV. 6—7. Zeitschrift für Bücherfreunde. VIII. 4. 5. 6. Zentralblatt für Bibliothekswesen. XXI. 7. 8—9	470
A magyar bibliographiai irodalom az 1904 év harmadik negyedében Horváth Ignácztól	492
Vegyes közlemények. Ismeretterjesztő múzeumi előadások. A magyarországi német kéziratok jegyzéke. Új rend a múzeumi könyvtár olvasó termében. Kongresszus a kéziratok, érmek, pecsétek stb. sokszorosítása tárgyában. Bibliografiai pályázat Olaszországban. (<i>G—l.</i>) Könyvkötészeti kiállítás Grácban (<i>g. p.</i>) Duchon János. (<i>Rexa Dezső.</i>) A Muzeumok és Könyvtárak Orsz. Szövetségének temesvári közgyűlése. Helyreigazítás	496
Változások a magyarországi nyomdáknál. 1904. szeptember 1-től december 31-ig	501
Név- és tárgymutató	502

GRÓF SZÉCHÉNYI FERENCZ MEGALAPITJA A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM SEGÉDKÖNYVTÁRÁT.

KOLLÁNYI FERENCZTÓL.

(Két melléklettel és négy hasonmással a szövegben.)

Széchenyi 1818 november 4-én 36 oklevelet és 2 XVI. századbeli nyomtatványt küld a nádornak, az országos könyvtár anyagának gyarapítására. Ugyanezen alkalommal bejelenti, hogy nagyobb részt klasszikus írók munkáiból álló soproni könyvtárát, melyet végrendeletében oly feltétel alatt hagyott a Nemzeti Múzeumra, hogy a könyvek elárúsítván, a begyűlt pénz a tisztviselők fizetésének javítására fordíttassék, még életében szándékában lévén, ugyane czélból, az intézetre átruházni, azt óhajtaná, küldje ő fensége Horvát Istvánt Sopronba, hogy a könyvekről jegyzéket készítve, azokat megbecsülve, átvegye és elszállítsa.

A nádor hálás érzelemmel fogadta az újabb nagylelkű ajánlatot, és a grófnak a nemzeti kultúra előmozdítására irányzott eme kiválóan hazafias törekvése és nagylelkű áldozatkészsége felett sietett különös tetszését és benső örömét nyilvánítani, értesítvén őt, hogy a könyvtár átvételére Horvát Istvánt Sopronba küldötte.¹ Egyidejűleg utasította Millert, hogy Horvát István a legelső kedvező alkalommal menjen Sopronba, a könyveket szállítsa Pestre, és kiválasztván az eladásra szánt munkákat s ezekről pontos jegyzéket készítvén, miután jó eleve tudomására hozták a közönségnek az árverés napját, a könyvek eladása a Nemzeti Múzeum épületében, a Széchenyi-országos-könyvtár őrének vezetése alatt történjék, a befolyt pénzt pedig az országos pénztárba szállítsák be.²

¹ Széchenyi levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 101. szám.

² Országos levéltár. Acta Musaci. A. 1818. Nr. 999. Igazgatósági iratár. A. 1818, Nr. 129.

Széchényi Millert is értesíti a történekről, de csak november 20-án. Megígérte neki — úgymond, — hogy végrendeletében is meg fog emlékezni a Nemzeti Múzeumról. Midőn azon tanakodott, hogy a bizonytalan és kedvezőtlen pénzügyi viszonyok közt miként járhatna el, az intézetre való tekintettel, a legkedvezőbb módon, arra a meggyőződésre jutott, már mint bírónak is alkalma lévén tapasztalni, hogy a végrendelezések értelmezése nem történik mindenkor a hagyományok előnyére, hogy tanácsosabb lenne még életében gondoskodni oly alapról, melyből a Múzeum azonnal bizonyos kedvezményekhez juthatna; ő és fiai pedig megszabadulnának a pénz értékének esetleges hullámzásából eredhető bonyodalmaktól. Elhatározta tehát magában, hogy soproni házában lévő könyvtárát, mely nagyjából klasszikusokból, földabroszokból és képekből áll, felajánlja e célra. A nádor már el is fogadta ezen újabb ajándékot és intézkedett, hogy Horvát István gondoskodjék a könyvek elszállításáról. A mint Horvát eljár megbízatásában, nem fogja elmulasztani az egész dolgot, további szándékaival együtt, Miller elé terjeszteni, és kérni őt, hogy a mint ezen újabb gyarapodásnak ő volt kezdeményezője, úgy legyen végrehajtója is.¹

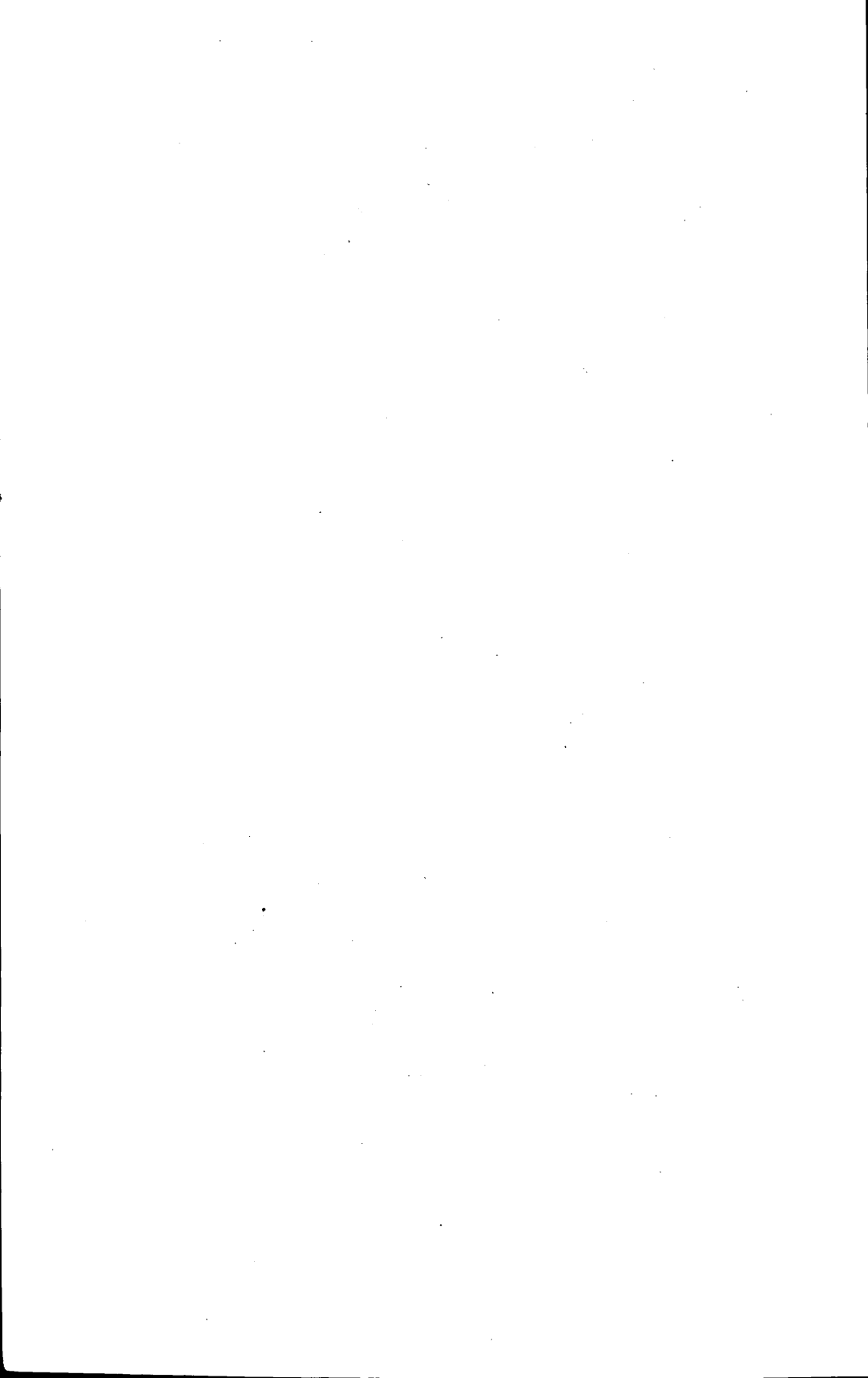
De Miller már meg volt bántva, hogy a gróf nem őt értesítette első sorban terveiről, elhatározásáról, és szokása szerint mellőztetésről panaszodik, nyugalom után kívánczok. Más valami kellemetlensége is lehetett azonban, mert Széchényi eljárása még nem hangolhatta olyan keserűsége, mint a melyet december 12-iki válaszából kiolvasunk.

Reményli — írja — hogy a késedelmes válaszlásért meg fog neki a gróf bocsájtani, ha őszintén megvallja, hogy a háládatlanság, melyet tapasztalni kénytelen, oly nagy mérvű kedvetlenséggel töltötte el, hogy egészsége is napról napra gyengülvén, erősen feltette magában, többé semmiféle múzeumi ügybe nem folyni be, hanem legközelebb lemond hivataláról, a melyben eddig az egész nemzet óhajára megmaradt, és törekvéseit, a melyeket oly örömmel irányzott az intézet érdekeinek előmozdítására, nyugalomban fogja megsiratni. Éppen ez okból, bármennyire akarná is, nem érzi magát többé hivatottnak, a gróf nagyszerű terveinek végrehajtására.

¹ Miller levelezése XV.

GRÓF SZÉCHÉNYI FERENCZ
ÉLETE UTOLSÓ ÉVEIBEN

Mindazáltal, ha korábban tud ezen bámulatra méltó újabb áldozatról, és nem a nádor leiratából értesül erről, semmi esetre sem mulasztotta volna el nézetét erre vonatkozólag kifejteni. Ő ugyanis nincs megelegedve az elhamarkodott intézkedésekkel. Ilyenek sem a Múzeum érdekeivel, sem a gróf céljaival nem egyeztethetők össze. Azt a parancsot vette, küldje ki Sopronba Horvátot a könyvtár átvételére, a nélkül, hogy az erre szükséges költség kiutalványoztatott volna. Továbbá, hogy tárgyaljon a soproni és győri alispánokkal a könyvek elszállítására nézve, és midőn ezek Pestre megérkeztek, árvereztesse el ezeket, a pénzt pedig szállítsa be az országos pénztárba. Hogy ennek a rendelkezésnek nem sok értelme van, mindenki be fogja látni; hiszen nem egy nehézség fog felmerülni, a mely csak a gróf megkérdezésével lesz elhárítható, ha azt akarják, hogy az üdvös szándék az áldozatkészséghez méltón hajtassék végre. Inkább akar tehát teljesen távol állani az egészszől, mint megvárni, hogy őt okolják, ha valami nem jól sikerül.

Több előkelő állású úr és tudós rábeszélése, és a gróf iránt mindenkor érzett köteles hála mégis arra birták őt, hogy a mit hálás lelke és elméje a Széchényi név dicsőségének megörökítésére sugalt, papírra vesse; ezt a mellékelt két javaslatban ezennel a gróf rendelkezésére bocsátja, sőt ha a régi bizalommal viseltetik irányában, a végrehajtásra is készséggel vállalkozik.

Ha a gróf átnézi az ő javaslatait és ezeket jóváhagyja, kéri jelezze a tárnokmesternek, a ki a nádort a Múzeumban helyettesíti, hogy kizárólag reá (Millerre), mint a ki legjobban ismeri terveit, kívánja bízni az összes intézkedéseket, és hogy a tárnokmester erről mielőbb értesitse őt. Ez ugyanis tisztán tőle függ, mint alapítótól. Ha esetleg politikai okok nem tanácsolnak más eljárást a grófnak, örömmel fogja megragadni az alkalmat annak tanusítására, hogy reá nézve boldogság kívánságait teljesíthetni. Ez lenne utolsó ténykedése a Muzeumban, a mivel 47 éves hű szolgálatát befejezni óhajtja. Ha a gróf nem találná elfogadhatónak előterjesztését, ne vegye rossz néven, hogy nem avatkozik a dologba.

Bármint határozzon a gróf, ő nem fog késedelmeskedni. Horvát Isván legközelebb útra kel és Bécsben meg fog előtte jelenni. Ez a kiváló ember, — előre tudja — ki fogja érdemelni jóindulatát, és utasításait pontosan teljesíteni. Ő maga pedig, a

mint senki kedveért nem fog többé semmit magára vállalni, úgy őszintén kijelentheti, hogy ha egyik lába a sírban lesz is már, kész leend a gróf parancsait teljesíteni és a legnagyobb terhet is buzgón, hiven vállalaira venni.

Javaslatában a következő intézkedéseket ajánlotta Miller.

A Sopronba küldendő könyvtárór válogassa ki már ott azokat a könyveket, földabroszokat, a melyeket az országos könyvtár is használhatna. Az eladásra szánt könyvekről is már ott kellene jegyzéket készíteni és a ládákra, a melyekbe berakatnak, ráírni ezek sorszámait, ilyen formán : I. láda 1—30-ig. Mialatt a könyvtár öre Sopronban ezzel foglalatoskodik, az igazgató tárgyaljon a soproni alispánnal a ládák elszállítására nézve, hogy, ha az időjárás engedi, a könyveket még a tél folyamán Győrbe lehessen vitetni, és itt a megyeházán elhelyezni. Ugyancsak az igazgató keresse meg Győr vármegye alispánját, hogy fogadjon fel dunai hajókat a ládáknak Pestre való szállítására. Pesten azután, a tudósok és könyvkereskedők meghallgatásával és a külföldi könyvtárosi katalogusok segítségével, minden egyes munkának megállapíttatnék az értéke. A könyvekről katalogus készíttetnék, a melyben benne lenne a szerző neve, a munka czíme, a kiadás helye, éve, az alak és, ha szükségesnek látszanék, a nyomdász neve is. Ez a katalogus kinyomatnék és az egész országban szétosztatnék. Az ennek alapján történő rendelések elfogadására Eggenberger és Kilián könyvkereskedőket kellene felhatalmazni. A katalogusban azt is hirdetni kellene, hogy ha valaki az egész gyűjteményt meg akarná vásárolni, lépjen érintkezésbe a Múzeum igazgatójával. Az oly vevőtől, a ki ezer forinton felül vásárol, tekintettel a nagy pénzhiányra, ha elegendő biztosítékkal rendelkezik, ideiglenes kötelezvényt is el lehetne fogadni, ha ez után 6 százalékos kamatot fizetne. Azokat a könyveket, melyekre nem jelentkezett vevő, a könyvtár öre és adjunctusa árvereztesse el. Az elárverezett könyvekről szintén külön jegyzék lenne készítendő, a melybe a szerző neve, a munka czíme, alakja, a kiadás helye és ideje, a becsérték, a vételár, valamint a vevő neve lenne beiktatandó. Becsértéken alól semmit sem lenne szabad eladni. A begyűlt pénzből mindennek előtt a könyvtárór kiküldetésének és a könyvtár elszállításának költségeit kellene fedezni, a megmaradt összeget pedig az országos pénztárba beszállítani. A Múzeum igazgatójának kötelességében állana a befolyt pénzüsszeg-

ről a grófort értesíteni, hogy szándékának megfelelően az alapítólevelet kiállíthassa.

A pénz felhasználására pedig a következőket ajánlotta.

A könyvek elárúsításából várható összeget, a legkedvezőtlenebb számítással, 25,000 forintra lehet tenni; ennek 6°/_o-kal számított évi kamatjövendelmét, 1400 forintot, így kellene megosztani.

A könyvtárór, a ki az egyetemi alapból, fizetés címén, eddig 600 forintot kapott, a kamatokból is 600 frtot élvezne, úgy hogy fizetése 1200 frtban állapíttatnék meg.

A régiségtár őre, a kinek nem csak a régiségek gyűjteménye van gondjaira bízva, hanem első sorban a Széchényi-féle éremgyűjtemény is, s a ki jelenleg a Sándor- és Kiss-féle alapítványokból 1000 frtot kap, még 200 frt fizetése melében részesülne.

A könyvtárór adjunctusának fizetése, a ki most az egyetemi alapból 400 frtot húz, 200 forinttal javíttatnék meg.

A könyvtári szolgálta pedig az eddig ugyanezen alapból húzott 200 frt-hoz még 100 frtot kapna.

Mindezek után maradna még 300 frt, a mit vagy könyvkötési czélokra, vagy pedig külföldi magyar vonatkozású munkák vásárlására lehetne felhasználni.

Végül arra kérte Miller Széchényit, ha e javaslatokat elfogadná, küldje meg saját neve alatt a tárnokmesternek oly czélból, hogy a nádori kancellária ezeket utasítás alakjában leküldhesse hozzá, mint az intézet igazgatójához.¹

Miután Széchényi nem válaszolt azonnal levelére, Miller december 25-én újból felkeresi őt soraival és abban az esetben, ha netalán oly véleményt nyilvánított volna a gróf hihetetlen áldozatkészségének az intézet érdekeivel és a gróf méltóságával való összeegyeztetése czéljából, a mely nem nyerte volna meg tetszését, bocsánatot kér. Biztosítja a grófort, hogy ez tisztán jószándékból, és az irányában érzett rendkívüli tiszteletből, hálából, szolgálatkészségből eredt. Megmarad azonban a mellett, hogy ha javaslata nem fogadtatik el, semmi, vagy csak nagyon kevés eredmény várható a dologból. Reményli, hogy közben oly utasítással láthatja el Horvát Istvánt, hogy a gróf óhajtságait a legrövidebb idő alatt teljesítheti.²

¹ Széchényi levéltár. I. kötet, 9. szám, III. csomag, 56. szám.

² U. ott.

Bármily javaslatokkal állott is Miller Széchényi elé, legjobban szerette volna a soproni könyvtárt úgy ahogy volt, egyszerre eladni. S tett is erre nézve kísérletet, a mennyiben, teljesen a maga felelősségére, felajánlotta vételre a könyveket a zirczi apátnak. Az apát azonban nem volt hajlandó a vásárlásra; vonakodását azzal indokolta, hogy legutóbb is három házat kellett megújítania, 60 szerzetest kell nevelnie, úgy hogy minden jövedelmi forrása kiapadt.¹

Széchényi 1819 január 4-én válaszolt Miller két rendbeli levelére, értesítvén őt, hogy, mint sok másban, úgy ebben a dologban is a legnagyobb részben követni kívánja tanácsait. A mint tehát Horvát István — a kit már nyugtalanul vár — előbb Sopronba s onnan hozzá Bécsbe megérkezik, azt a mit a tárnokmesternek írni készül, Millerrel is bizalmasan közölni fogja.²

Horvát István ekkor már útban volt Sopron felé. Deczember 30-án indult el a könyvtári szolga, Cseronka kíséretében. Nyergesújfalun meghálván, másnap Győrbe érkeztek, a hol Fejér György, a ki mint iskolai és tanulmányi királyi főigazgató élt itt, somlyai borral vendégelte meg Horvátot. A két jóbarát ivott Miller egészségére is — nem ugyan tokajit, mint Horvát István megírta neki — mert házigazdája még nem volt kanonok, hanem csak somlyait.

Győrtől, miután le kellett térniök a póstaútról, sokkal lassabban haladtak. Újév napján délután folytatták útjokat Tatára, innen Szili-Sárkányon, Czenken át, hetednapon érkeztek meg Sopronba. A késedelmet főleg az okozta, hogy nem mindig kaptak lovakat és hogy kevés pénzt szánhattak fuvarra. Cseronkát rendszeren »magnificus dominus«-nak nevezték a kocsisok. de csak addig, míg fizetésre nem került a sor; akkor azután már csak »tekintetes úr«, vagy egyszerűen »az úr« járta részükről.

Sopronban Tibolth távollétében Pap fogadta a pestieket Széchényi nevében. Tibolth csak harmadnap jött meg Szombat-helyről, és csak ekkor tekinthette meg Horvát István a könyvtárt. Elámult, a mikor a ritka és becses könyveket meglátta.³

Csodálkozása még növekedett, a mikor a gyűjteményt köze-

¹ Múzeumi kézirat. Quart. Lat. 66. I.

² Miller levelezése XV.

³ Múzeumi kézirat. Irodalmi levelezések. Horvát Istvánnak 1819. január 6-án Millerhez intézett levele.

lebről megismerte. Ugyszólván minden egyes kötetet kezébe vett, a földabroszokat is, képeket is stb. és arra a meggyőződésre jutott, hogy az egész igen becses, nagyon ritka, szerfölött értékes gyűjtemény, a mely — kérdés — nem múlja-e felül értékre nézve még a nemzeti könyvtárt is? Ha azt hálás szívvel fogadta mindenki, a kinek szívé a haza szeretete és a nemzeti tudományért való lelkesedés hevíti, úgy ezt szerinte minden igazi tudósnak mint a legkülönfélébb tudományok gazdag tárházát kellett megbecsülni, a melyet egyedül csak a gróf ritka szerénysége nevezhetett el klasszikusok-könyvtárának.

Mihelyt ezzel Horvát István tisztaba jött, Bécsbe igyekezett, egyrészt, hogy az intézet háláját tolmácsolja Széchényi előtt, másrészt pedig, hogy arra kérje őt, miszerint azon munkákból, a melyek⁹ még nincsenek meg a Széchényi-országos-könyvtárban, segéd-könyvtárt létesítsen e mellett, és csak a kettős példányokat adassa el.

Széchényit meggyőzte Horvát érvelése, a segéd-könyvtár szükséges voltáról, és beleegyezett ennek Horvát javasolta felállításába, de csak azon feltétel alatt, ha a nádornak sem lesz ez ellen kifogása.

Horvát még Bécsből sietett Millert is megnyerni az eszmének, hogy ő viszont a nádor hozzájárulását eszközölje ki. Feltételezi, hogy Miller, a ki a gyűjteményt már régebben ismerte, egyetért erre vonatkozólag vele és igazat ad neki abban is, hogy az összes tudományok legszorosabb kapcsolatban vannak egymással. A maga részéről nagyon kívánatosnak tartja a hazai dolgok buvárlatát a nemzeti könyvtár anyagának segítségével, de nem kevésbé óhajtana, hogy végre olyan magyar ember is legyen, a ki az összes tudományokban kitűnik munkáival. Ha az általános, szélesebb körű műveltség segédeszközeit kénytelenek leszünk nélkülözni, úgy nagyon kevés eredményt fogunk felmutatni a tudományos kutatás mezején. Saját tapasztalatai alapján mondhatja, hogy az egyetemi könyvtárnak az egyes megszüntetett szerzetházakból kikerült anyaga inkább növeli a tudomány-szomjat, mint sem kielégitené. És mit fognak a Nemzeti Múzeum tisztviselői abban az esetben cselekedni, ha az egyetemet, mely már kétszer változtatta helyét, valamikor ismét elviszik Pestről? Maga a Múzeum egész berendezettsége is arra utal, hogy a görög és római régi-

ségeknek, a természet hármas világának, az iparnak megismerésére törekedjünk. De eltekintve ettől, a régi klasszikus írók behatőbb ismerete nélkül, képes-e valaki valamely tudományszakot előbbre vinni? Hatszáz más érvet tudna még e mellett felhozni, de mind-azt elhallgatja s csak arra kéri Millert, hogy ezen jelentését támogassa a nádor előtt. Hiszi, hogy ez esetben ő fensége is hozzájárul ahhoz, hogy honfitársaikkal egyetemben még nagyobb képzettségre tegyenek szert. Ő legalább erősen meg van róla győződve, hogy a magyarok tudományos előrehaladását, a Széchényi-országoskönyvtár létrejötte előtt sem az erre való tehetségnek, mint inkább a nélkülözhetlen segédeszközöknek hiánya gátolta.

A mint Sopronba visszaérkezik, hozzá fog a könyvtár átvételéhez, azután mindent ládába rak és ezeket Győrbe szállítja, miután a győrmegyei alispán megígérte neki, hogy Győrött biztos helyet fog a könyveknek szerezni. Végül pedig jelenti Millernek, hogy Széchényi nemcsak a szükséges ládákról gondoskodik, hanem az utiköltség fedezését is nagylelkűen felajánlotta.¹

Miller abban a véleményben volt, hogy nagyon nehéz dolog a soproni könyvtárt is megtartani, meg a Múzeum részére szükséges pénzt is előteremteni. Erre csak egy módot tudott: ha a könyvtár alapjára az országtól kérnek 40,000 forintot, mert így a soproni gyűjtemény is együtt maradhatott volna. De ki meri ezt — írja január 15-én Horvát Istvánnak — a vármegyék elé terjeszteni, a mikor az egyik ember csak a színházban leli gyönyörűségét, a másik nem akar a grammatikánál többet tudni, a legtöbben pedig nem érdeklődnek az irodalom iránt! Magyar vonás, mindent akarni, de pénzt nem adni. A hazai intézetek csak az országgyűléstől remélhetnek valamit. Ő a jelen pénzszűk világban nem tud mást tanácsolni, miután a gróf előbb közölte szándékát a nádorral, mint vele. Vagy a könyvtárról kell lemondani, vagy a tisztviselők fizetését növelő alapról. Ha az ő ajánlata nem tetszik Széchényinek, mossa kezeit. Az ő szándéka mindig az volt, hogy ha távozása után az egész Múzeum megsemmisül is, az, a mi Széchényitől ered, fenmaradjon.²

Miller szűkkeblűsége azonban már nem akaszthatta meg a

¹ Horvát Istvánnak január 13-án kelt jelentése. Országos levéltár. Acta Musei. A. 1819. Nr. 619.

² Múzeumi kézirat. Irodalmi levelezések.

Serenissime Caesaris Regie Haereditarie Princeps
 Archi-Duc Austriae & Regni Palatinae Domine Benignissime!

Relatione officiosa Domini Custodis Stephani Horvát de Bibliotheca
 ca mea Szegediniensi ad Directorem Musci Nationalis infra, et
 per hunc Serenitati Vestrae Caesareo-Regie potiusdubio subser-
 vanda uberius perspicere dignabitur Serenitas Vestra quan-
 tum, et qualem Librariam, ac Magyarum Geographicarum
 Collectionem sine melius dotandorum Musci Nationalis
 Individuorum obtulerim.

Idem D. Custos Viennam excursum mihi reulit:
 se juxta benignas Serenitatis Vestrae Dispositiones, Receptio-
 ni, Aestimacioni, et in Civitas Compitioni medicae Bibliothecae,
 et illico post suum Obitum reditum manus adnotarum,
 illud multominus ab excelsa Serenitatis Vestrae Sotodorum
 Scientiarum Culturam promotionis studio fundata cum fiducia
 sperari posse, quod e Motibus partim a se carptim adductis
 partim vero per D. Consiliarium, et Musci Nationalis Direc-
 rem, et Notitia post Praesentationem Catalogi haurienda
 fuisse alios Serenitatis Vestrae obtulit proponendi, magis
 Bibliothecae meae pars pro Subdiaria Bibliotheca Musci
 Nationalis reservanda sit. Spe, et fiducia haec animatus cum
 D. Custos impensius me exoravit, ut casum in illum, si Erce
 Distinctae Subdiariae jones Muscum Nationale Bibliothecae,
 et benignam Serenitatis Vestrae Caesareo-Regie. Adpesc-
 tionem vulerit, ipse quoque qua offerens benevolam attentionem
 meam praebere velim.

Expensis rationibus Ereccionem hujusmodi Distin-
 ctae Subdiariae Bibliothecae suadentibus, ac universato cum
 primis eo quod rita ordinaute Serenitate Vestrae Caes-Regia

Stamm
 3

SZÉCHÉNYI ÉRTESÍTI A NÁDORT A SEGÉDKÖNYVTÁR FELÁLLÍTÁSÁT
 CZÉLZÓ TERVEIRŐL.

dolgot. Széchényi még Horvát Istvánnak bécsi tartózkodása idején megfogalmazta a nádorhoz intézendő értesítését, a segédkönyvtár felállítását célzó tervéről, és ezt január 15-én fel is terjesztette. Ebben előadja a gróf, hogy ő fensége Horvát Istvánnak az igazgatóhoz küldött és ez által hihetőleg már felterjesztett jelentéséből bizonyára bővebben értesült azon könyvtár felől, a mit ő a múzeumi tisztviselők fizetésének javítására felajánlott. Horvát Bécsben kifejtette előtte, hogy ő fenségének veleszületett tudomány-szeretete remélni engedi, miszerint az igazgató által bővebben elsorolandó okokból a gyűjtemény nagyobb része meg fog tartatni a Nemzeti Múzeum segédkönyvtára céljaira. Ebben bizakodva arra kérte őt Horvát, hogy, ha ez a terv megnyeri ő fensége jóváhagyását, ő is nyújtsa ehhez beleegyezését. Fontolóra vevén az ily segédkönyvtár felállítását javalló okokat, és meggondolván, hogy a Nemzeti Múzeum szervezete is nagyobb kört ölel fel, ha az igazgató és könyvtárőr javaslatát ő fensége jóváhagyja, nem fog késlekedni a maga részéről sem ő fensége elhatározása előtt meghajolni.

Minthogy azonban egyrészt maga a terv is megkívánja, hogy a nemzeti könyvtár elkülönítése a segédkönyvtártól továbbra is fentartassék, másrészt pedig tapasztalásból tudja, hogy az alapítók legjobb intézkedései nem ritkán más célok szolgálataiba utaltatnak, adományához, akár az egész könyvtár eladatik, akár megtartják nagyobb részét, a következő feltételeket köti, remélvén hogy ő fensége is helyeselni fogja ezeket.

1. A Széchényi-országos-könyvtár anyaga ezzel a most átengedett gyűjteménnyel soha ne egyesíttessék; utóbbi mint segédkönyvtár állíttassék fel a nemzeti mellett, ha a nádor ezt jóváhagyja.

2. Azon munkák, a melyek már az országos könyvtárban is megvannak, a soproni gyűjteményből (elég szép számmal van itt ilyen) mint másodpéldányok elárvereztessenek.

3. A segédkönyvtár céljaira megtartott munkák becsára állapíttassék meg.

4. Úgy az eladásból befolyt pénzről, valamint a segédkönyvtár részére megtartott munkák becsértékének megfelelő összegről állítson ki részére az országos pénztár nyugtatványt, csak úgy, mintha mindezt készpénzben tette volna le; és ha megtörténnék

valamikor, hogy a segédkönyvtár, valamint a nemzeti könyvtár a nádor, vagy a helytartótanács vezetése alól kivonatnék, vagy még inkább, ha ezek Magyarországból kivitetnének, családja seniorja jogosítva legyen ezen összeget szegény nemes gyermekek neveltetésére fordítani.

5. A nádor ő fensége közreműködésével eszközöltessék ki mindehhez ő felsége legmagasabb jóváhagyása, a melyet három példányban állítsanak ki részére.

6. Az elárusított könyvek után befolyt pénznek kamatai, valamint a segédkönyvtár részére megtartott munkák becsértékének megfelelő összeg után esedékes kamatok, a mikor és a mennyiben ezt a Nemzeti Múzeum pénzügyi viszonyai megengedik, első sorban azon három egyén fizetésének javítására fordíttassék, a nádor vagy a helytartótanács által megállapítandó arányban, a kiknek kinevezésére életében őt, halála után történő kijelölésére pedig utódait jogosítja fel az országos-könyvtár alapítólevele. A mi ezen felül a pénzből megmarad, könyvvásárlásra és kötésre használtassék fel.

És végre, ha a segédkönyvtár létesítésének terve nem nyerné meg ő fensége jóváhagyását, és az összes könyvek áruba bocsáttatnának, a 4., 5. és 6. pontban előadottakat még ez esetben is óhajtáná végrehajtatni.

Miután az általános pénzhiány sok embert visszatarthatna a könyvvásárlástól, és így az ő jó szándékának megvalósulását az egyébként becses munkák olcsó áron való elvesztegetése nagy mértékben meghiusítaná, azt gondolná legjobbnak, ha a könyvek elárverezése más alkalmasabb időre halasztatnék és a gyűjtemény mielőbb Pestre szállíttatnék ugyan, mindazonáltal a nádor visszatérteig, ládába rakva, valami biztos helyen őriztetnének.

Egyébiránt, a mint eddig is mindig az volt törekvése, hogy szeretett hazájának és polgártársainak, tehetségéhez mérten megszerezze a nemzeti dicsőség előmozdítása érdekében szükséges segédeszközöket, úgy a jövőben sem fog egyetlen alkalmat sem elmulasztani, az országos, vagy pedig az esetleg létesítendő segédkönyvtár gyarapítására.¹

Széchenyi Millert is értesíteni óhajtotta, hogy, mint legutóbbi levelében írta is, követte tanácsait, és miután előbbeni tervét, a

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1820. Nr. 1288.

könyvtár eladását illetőleg, a nádorhoz benyújtott felterjesztésében teljesen ő fensége döntésére bízta, most arra kérte Millert, hogy a felterjesztésében előadott feltételeket a maga részéről is támogatni igyekezzék.¹

Ugyanerre kérte Millert január 20-án Horvát István is, a midőn hivatalos jelentését megküldötte neki, és közölte vele, hogy mily nagy munkájába került a jó Tiboltnak rávenni a grófot elhatározásának megmásítására. Újból hangoztatta Horvát, hogy örök kár lenne a becses gyűjteményen, a cél elérése nélkül, olcsó áron túladni. Hogy micsoda kiváló munkákhoz jutna Haliczky, ha a könyvek el nem adatnának, azt el sem lehet mondani. Eddig a katalogus alapján átnézte a görög és római remekírók munkáit; nincs ugyan meg valamennyi, de kevés hiányzik, melyeket csekély költséggel meg lehetne szerezni. Négy napig volt Bécsben a gróf vendége; néhány látogatást tett és megtekintette a könyv- és régiségtárt. Színházban csak egyszer volt, de ezt is megbánta, mert 10 óraker tért lakására, holott a háziak 9 óraker szoktak vacsorázni és azután lefeküdni. Nem hiszi, hogy február 17-ike előtt visszatérhetne Pestre. Sajnálja Cseronkát, a ki már eddig is több száz mázsa könyvet cipelt át egyik szobából a másikba. Este alig tudja a kezét mozditani. Kevés bort iszik és nagy hasznát veszi. De befejezi levelét, mert már 2 óra mult éjfélt után.²

Miller azonban nem osztotta teljesen Horvát István nézetét a könyvek eladását illetőleg, és inkább többet óhajtott volna áruba bocsátani, mint kevesebbet. Erre az álláspontra helyezkedett a nádorhoz intézett január 28-iki felterjesztésében is, a melyben, soha meg nem irt levelekre való hivatkozásokkal, sajátos világításban mutatta be József nádor előtt Széchényi tervének kialakulását.

Azzal kezdi, hogy ő már négy év előtt ígéretet tett a grófnak, a ki sokat aggódott a felett, hogy az országnak ajándékozott könyv- és éremgyűjteménye, régi helyén, akár az épület összeroskadása, akár tűzvész folytán elpusztulhat, hogy mindent el fog követni, miszerint gyűjteményei boltives épületbe kerüljenek; és midőn Széchényi arról értesült, hogy szorgoskodása folytán ez valóban megtörtént, 1817 június 22-én hozzá intézett levelében

¹ Miller levelezése XV.

² Miller levelezése. Quart. Lat. 66.

ad promittentem, pro eximio hoc conditioni, ac litterarum Nationali facto
Oblato, illam quam certum concipi peculiarium Satisfactionem, qualem
divisim quidem genus Hungarum Excellentiam Vestrae ob tanta Sacrificia
ejusdem litterarum facta hucusque vocabitur Sena ubi vix contestare
His addo tota pro Excellentiam Vestrae ubi vix Convalescentia et
peculiarium cum Propensione persisto

Excellentiam Vestrae

Andae die 22. Julij 1819.

Adiectivum
Josephus

Excellentissime Princeps Comes

Post longius in diffractis Europae Partibus susceptum Per in Hunga-
riam Rediit, ad primas meas levas spectare reputavi illud visi-
tare Publicum Institutum cuius fundamentum Excellentiae Vestrae
Munificentia, ac Patrioticus Animus posuit, quod ut postmodum
Regnicolarum Subsidijs auctum tanta cepit Incrementa Muscum
quippe Nationale Hungaricum. Diligentius illud caque
quae eidem a medio fundo Anno acciperent Objecta perlustrando
primo statim obtulit illud Augmentum quae Excellentiae Res-
troae in Patriae Culturam Amor, huic Instituto procuravit, mihi
in Oculos incidit, me possum mihi imperare quoniam Excellentiae
Vestrae, antequam re peritius expressa ad continuationem Cal-
lendarum Vestrae litteras d. 15. Januarij a. h. responsum meum

kijelentette, hogy a soproni, igen becses könyvtárról való gondoskodást is az ő szabad tetszésére fogja bízni, ha ennek ideje elkövetkezik. Talán ennek lehet tulajdonítani, hogy 1818 szeptember 8-án, 1802. évi alapítványának maradandóságát biztosítandó, felkérte őt, dolgozzon ki számára tervezetet annak feltüntetésével, mekkora alap lenne szükséges a Széchényi-intézet tisztviselőinek megfelelő fizetésére és a könyvtár kiadásainak fedezésére. Ő ezt az összeget akkor 25,000 forintban állapította meg, a melynek 6%-os kamataiból a könyvtárór fizetése 600 forintról 1200-ra, régiségtári órét 1000 frtről 1200-ra, a könyvtári irnoké 400-ról 600-ra s a szolgálé 300 forintra emeltetett volna fel. Ily módon maradt volna még a könyvtár egyéb kiadásaira a könyvtárór rendelkezése alatt 200 frt. Széchényi 1818 október 27-én kelt levelében köszönettel vette e javaslatát és megígérte, sőt ezt évről évre megismételte, hogy végrendeletében gondoskodni fog ez alapról. Nem sokkal később, november 10-én pedig azt az értesítést vette tőle, hogy a gyűjteményt, a Múzeum javára történő értékesítés céljából, ajánlotta ő fenségének, a ki azt elfogadta.

A legnagyobb meglepetéssel értesült Széchényi ez újabb áldozataról. Nagyon jól ismeri a könyvtárt s tudja hogy annak értéke megbecsülhetlen. Maga a gróf többször úgy nyilatkozott előtte, hogy legkevesebb 140,000 forintot költött rá.

Közben történt, hogy Széchényi több mindenféle érv által meggyőzve, bele egyezett, hogy — ha ő fenségének sincs ez ellen kifogása — ne az egész könyvtár adassék el, hanem csak a másodpéldányok, vagy a melyeket a nemzeti könyvtár könnyebben nélkülözhet, azt remélvén, hogy a 25,000 frt ezek eladásából is befolyik. Ámbár ő fensége semmiféle működési kört nem jelölt ki számára e gyűjtemény eladása körül, ő előadja a gróf kívánásait. Vétek lenne az egész könyvtárt áruba bocsátani, a mikor ingyen lehet hozzájutni ahhoz, a mire a egyes öröknek feltétlenül szükségük van, s a mit később talán nagy áron kellene megvásárolni. De nem is lehetne a könyvtárt Pesten jól értékesíteni, a hol mindenki a pénzszüke miatt panaszkodik. Még a legszenvedélyesebb könyvgyűjtők is kénytelenek most kiadásukat korlátozni. Ő tehát azt javasolná, hogy az alapító szándékának megfelelően a gyűjteményből tartsák meg azon munkákat, a melyekre az országos könyvtárban szükség van, akár a magyar érmészet,

műtörténelem, akár az ipar, természetrajz, jog, statisztika, politika, nyelvészet stb. szempontjából; továbbá az encyclopaediai, művészeti, történelmi, nyelvészeti lexikonokat, s a görög és római klasszikusok kritikai kiadásait, valamint az Ausztriára vonatkozó földabroszokat. Ellenben el lehetne adni: a másodpéldányokat, a külföldi theologiai, bölcsészeti, matematikai munkákat; a klasszikusok díszkiadásait, a német, francia, olasz remekirókat és a külföldi térképeket, festményeket stb.

Széchényi ezeknek becsértékét pengő pénzben óhajtaná megállapítani, miután a könyvárusoknál a könyveket csakis ezüstben fizetik. Reményli, hogy becsértéken alul semmit sem fognak eladni. A vásárlási kedv fokozása céljából talán meg lehetne tenni, hogy a ki ezer forinton felül vásárol, annak — figyelembe véve az általános pénzhiányt — kellő biztosíték mellett, kötelezvény ellenében is át lehetne adni a példányokat.

Nem azon célból akarta a Széchényi és közte történt tanácskozásokot a nádornak bejelenteni, hogy lássa ő fensége, miszerint ezen újabb gyarapodásnak is ő volt kezdeményezője, hanem hogy kitűnjék, hogy ő meg kíván felelni a magyarok előtt örökre felejtethetlen főúr kérelmének, bizalmának és az iránta érzett régi, gyermekkori vonzalomnak.¹

Miller kedvetlenségét, hogy nem adhatta el az egész könyvtárt, illetőleg ennek nagyobb részét, még jobban visszatükrözi az a levél, a melyet január 28-án Horvát Istvánnak írt, válaszul értesítéseire. Van tehát — mondja ebben — fényes könyvtárunk, de hogy honnan veszszük a fentartására és a tisztviselők fizetésére szükséges pénzt, azt nem tudom. Én a gróf első intézkedése értelmében azt az ajánlatot tettem, hogy tartsuk meg az országos könyvtár részére szükséges könyveket, a többit pedig adjuk el vagy 25,000 forintért, és ennek kamatját, vagyis 1400 pfrtot fordítsuk az ör, adjunctus és szolga fizetésére. Úgy látszik azonban, hogy ez a terv nem nyerte meg a gróf tetszését. Nekem tehát nem maradt más hátra, mint a te jelentésedet a nádor elé terjeszteni. Irtam Aspermont grófnak is, hogy váltsa be ígéretét a Múzeum javára teendő alapítványt illetőleg. Azt felelte, hogy végrendeletében 24,000 forintot hagy e célra. Ugyszintén lépéseket

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1819. Nr. 617.

tettem, hogy herczeg Esterházy is adjon erre a czélra 10,000 frtot. Ha ez megtörténik, elmondhatom, hogy a Múzeum csakis Széchényinek és nekem köszönheti létét.¹

Horvát István ez alatt lázasan dolgozott a könyvtár átvételén, csakhogy mielőbb elkészüljön ezzel.

Fáradt és reszkető kézzel nézte át a könyveket éjjeleken át, úgy hogy naponkint csak reggel 4 órakor tért pihenőre. Ez ugyan meglehetősen kimerítette, de legalább éltette a remény, hogy február 15-én Pesten lehet.

Lelkes buzgólkodását, munkakedvét nem engedte lohadni Széchényinek újabban és újabban megnyilatkozó nagylelkűsége sem. Legutóbb beleegyezett, hogy a soproni könyvtár könyvszekrényei is Pestre szállittassanak, és így ezen a szükségleten is segítve legyen. Ha a gyűjteményekből kiválasztották volna a másodpéldányokat, ezekbe a szekrényekbe az összes könyveket el lehetett volna helyezni Pesten, és legalább nem kellett ezekért is koldulniok. Csak az okozott Horvátnak gondot, hogyan fogja mind ezt Győrbe szállítani, a mikor ehhez 40 szekér sem lett volna elég.

Ezen kívül átadott neki a gróf még Bécsben 15 vaskos kötetre terjedő oklevélgyűjteményt a XII—XVI. századból. Nem különben átengedte fa- és kristálygyűjteményét, ezek ládácskáival egyetemben. A csillagászati térképekre nézve még nem történt meg a döntés, de kilátás volt rá, hogy azt is megkapja a Múzeum.

Horvát István meg volt róla győződve, hogy, ha valami el nem kedvetleníti Széchényit, és a nádor is ösztönzi egy kissé őt, a halhatatlan meczenás még többet is fog adni, a mit ezt nem egyszer ki is jelentette. Az ilyen dicsőség után való szomjat ápolni kell — írta január 30-án Millernek — és nem elfojtani. Bizonyára méltó a magasztalásra, tiszteletre, a ki annyit áldozott a hazáért, a ki annyit tett a közjóért.²

Végre február 19-én befejezte munkáját. A mint másnap újból köszönetet mondott Széchényi nagylelkű ajándékaért úgy az intézet, mint a maga nevében, egyuttal beszámolt az eredményről is.

Átvett 4632 munkát 9205 kötetben, melyek értékét, legjobb

¹ Múzeumi kéziratár. Horvát István levelezése.

² Miller levelezése. Quart. Lat. 66. I.

tudása és lelkiismerete szerint 26,002 frt és 8 krajczárban — pengő pénzben — állapította meg. A földabroszok és metszetek értékét pedig 8000 pftra tette. A becsérték meghatározásánál a középárt igyekezett venni, a vétel és az elárusítási ár között. Eszerint a gyűjtemény becsértéke meghaladta a 34,000 forintot, nem számítva bele a fagyűjteményt, könyvszekrényeket és a grófné tulajdonát képező kristályokat.

A ládákat legjobb szeretete volna mindjárt magával vinni. A soproni és győri alispánok azonban, a kik megyéik részéről ingyen fuvart ajánlottak fel, lebeszéltek erről, nehogy a szegény szekereseket a legrosszabb utakban kelljen ezzel terhelni. De szentül megígérték, hogy a mint megjavulnak az utak, 6 hajdú kíséretében fogják a ládákat Győrbe szállítatni. Ebbe azután Horvát is kénytelen volt belenyugodni. Feltette azonban magában, hogy a ládáknak hajóra rakása alkalmával ő is Győrben lesz, nehogy a könyvek, mint egykor a Bél-féle kéziratokkal történt, valamiképp vízbe kerüljenek.¹

Tibolth, a ki a könyvtár átvételénél, a gróf megbizásából, mint átadó szerepelt, értesülvén Horvát Istvántól Miller terveiről a könyvtár nagyobb részének eladását illetőleg, nem állhatta meg, hogy egy nappal előbb, mintsem Horvát Sopronból elutazott, február 21-én, meg ne írja véleményét Millernek erre vonatkozólag. Úgy hallja — olvassuk levelében — hogy nincs megelegedve sorsával és le akar mondani igazgatói állásáról. Erről lebeszéli őt. A mit elkezdett, fejezze is be, míg a halál el nem mozditja állásából. Horvát nagyobbnak találta a könyvtárt, mint képzelte. Kár lenne ezt szétszórni engedni. Kivált a földabroszok olyan gyűjteménye van itt együtt, a mi ritkaság. Bocsásson meg neki, de ő nem osztja azon véleményét, hogy a könyvek eladassanak, ellenkezőleg azt akarná, hogy a Múzeum számára megtartassanak. És vandálnak tartaná az illetőt, a ki a nádornak a könyvek eladását javasolná. Sőt azt kellene gondolnia, hogy az ilyen ember nem annyira a hazai irodalom gyarapítására, mint inkább csak a fizetés-emelésre gondol. Külömben történjék az Isten akarata szerint. Ő tartózkodás nélkül megmondotta véleményét.²

¹ Széchényihez írt levél. Széchényi-levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 104. szám.

² Miller levelezése. Quart. Lat. 66. I.

Hazaérkezvén Horvát István soproni küldetéséből, Miller, miután József nádor már hosszabb idő óta külföldön tartózkodott, márczius 10-én a helytartótanácsnak jelentette, hogy Tibolth értesítése szerint Sopron- és Győrvarmegyék alispánjai a szolgabíró és 6 lovasember kíséretében díjtalanul fogják a ládákat Győrbe szállíttatni, a Duna partjára, a honnan László János gabonakereskedő szintén ingyen fogja a ládákat egyik hajóján Pestre lehozni. Miután a 40 láda könyv részére valami biztos helyet kell kijelölni, a hol az egyes munkákat szét lehet választani, legjobb lenne e célból a Múzeum épületében két szobát berendezni, a mi 327 frt 12 krajczár költséget igényelne. Kéri ennek az összegnek utalványozását, a mi a másodpéldányok eladásából úgy is meg fog térülni.¹

A könyvek szállítása sokáig elhuzódott. Fejér György, a kit Horvát maga helyett a szállítás körüli felügyeletre és ellenőrzésre

*Örvend
Fejér György
Győr városi Alispán.*

FEJÉR GYÖRGY ALÁÍRÁSA.

felkért, csak június 5-én értesíti őt, hogy a könyvek — mint a soproni alispán őt tudósítja — 7-én Győrbe érkeznek. Fejér hajót fogadott és reménylette, hogy a gyűjtemény a hét végével Pesten lesz.²

A Győrbe érkezett drága kincscsel — mint Fejér György nevezi — az alispán már nem sokat törődött és így Fejér vitette le győri taligásokkal a ládákat a hajóhoz. Ezért fizetett 18 váltó forintot; a 42 szekeresnek pedig, a kik a gyűjteményt Győrbe szállították, 5 forint borravalót adott. Ezt a magáéból fedezte, örvendvén, hogy valamennyire képes lehetett a drága áldozat átszállításában. A 18 forintot azonban »tudvalévő szükölködésére nézve« visszakívánta. Úgyszintén azt a tiz forintot is, a mit a katonák kaptak tőle, a ki- és berakás fejében.

»Szörnyű baja volt« Fejérnek a hajóba való berakással is.

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1819. Nr. 212.

² Múzeumi kézirat. Irodalmi levelezések.

Az először felfogadott gazda másnap ismét kirakatta a ládákat, megjedvén a nagy tehertől. Ekkor a becsületes budai kereskedő, Gren Pál vette át hajójába a ládákat, a kivel a levitel bérét 60 forintban alkudta ki.¹

Így érkezett le június 19-én, minden baj nélkül, Széchényi ajándéka Pestre, 35 nagyobb és 5 kisebb ládába csomagolva ; a könyvszekrények pedig 258 darabban.²

Horvát István június 21-én tett hivatalos jelentést soproni útjának eredményéről a Múzeum igazgatójának.

Ebben elmondja, hogy a könyvtár átadásánál ez úttal is Tibolth működött közre, a ki az egész gyűjtemény katalógusát írta. A könyvtárral egyesítve voltak a gróf nejének válogatott könyvei is, a ki a maga részéről szintén hozzá akart járulni férje áldozatához. Nem kívánta könyveit a többiektől külön választani, hogy a mint férjével közösen, egyetértően ajánlották fel azokat az országnak, úgy együtt is adassanak át a közhasználatnak.

Eleivel az volt a terv, hogy Horvát már az átadásnál külön lajstromot készítsen a könyvekről az árverés céljaira, a mit azután kinyomattak volna. Miután azonban a kész katalógus szerint való átvétel maga is sok időt vett igénybe, az új jegyzék készítése elmaradt. Külön volt lajstromozva a tömérdek földabrosz, csillagászati térkép és festmény is. Ez utóbbiakat nem is merte — a szükséges szakértelem híján — megbecsülni. A gyűjteményben több eredeti oklevél is volt, úgyszintén Pigay Antalnak, Széchényi magántitkárának több kötetre terjedő oklevélmásolata stb. Úgy hogy Horvát István becslése szerint a gróf ajándéka, mindent bele számítva, meghaladta a 100.000 forint értéket.

Horvát István jelentésében újból kérte Millert, eszközölje ki a nádornál, hogy a gyűjtemény — a kettős példányokat kiválogatván belőle — a nemzeti könyvtárral soha nem egyesítve, mint segédkönyvtár kezeltessék. Megfosztani a Múzeumot és a Széchényi-országos-könyvtárt nemzeti jellegétől, valóságos véték és kegyetlenség lenne. S ő sem akarja ezt. Hiszen a nemzeti jelleget tartja az egész intézet legnagyobb dicsőségének, a melyet mindenkor meg kell őrizni, fenn kell tartani. Kénytelen azonban azt is

¹ Múzeumi kéziratár. Irodalmi levelezések. Fejér Györgynek jún. 14-iki levele.

² Könyvtári irattár. A. 1819.

bevallani, hogy azok a munkák, a melyeket a magyarok Magyarországról irtak, bár igen becsesek, még sem nyújtanak eleget. Apáink munkái, a kik minden nagyobb irodalmi segédeszköz híjával dolgoztak, csupán töredékei a nemzeti törekvéseknek és csak a legritkábban szolgálnak forrásokul. Reánk az a feladat háramlott, hogy szilárdabb alapokra építsünk: nekünk a falakat, az egész hazai irodalom dicsőségének palotáját kell felemelnünk. Az ehhez szükséges anyagot, kivált a régebbi századokra vonatkozólag, számtalan külföldi munkából kell összegyűjtenünk, a melyekhez íróink csak a legritkábban tudnak hozzáférni. Főleg ebből a szempontból lenne szükség Széchényi gyűjteményére. A mi őt magát illeti, — mondja Horvát István befejezéstül — inkább kíván mostani állásában nyomor és nélkülözéssel küzdeni, mint oly czélból, hogy jobb viszonyok közé jusson, a mit talán másként is el lehet érni, e kincsektől magát megfosztani. Végül arra kéri Millert, eszközöljön ki a nádornál valami segélyt Cseronka számára, a ki a könyvek ki- és berakása közben két rendbeli ruháját tette tönkre.¹

E jelentés adatai nyomán szerkesztette meg június 25-én Miller a magáét, a melyben bejelentvén a gyűjtemény szerencsés megérkeztét, a nádor engedélyét kéri ahhoz, hogy 3 szobára való állványt készíttethessen, miszerint a könyveket mielőbb osztályozni lehessen, nehogy a ládában valami bajuk essék. Nem meri az egész gyűjtemény elárvereztetését javasolni, miután Széchényi is, bár először ez úton akart a tisztviselői fizetésekre alapot teremteni, belátván, hogy ez még sem lesz egészen helyes, az ügyet ő fensége elhatározására bízta. Bizonyára helyesen cselekedett. Ha ugyanis meg nem veszi valaki, megfelelő áron, az egész gyűjteményt, az alap úgy sem jön létre. Már pedig, tekintettel a kedvezőtlen viszonyokra, nem lehet reményleni, hogy találkozik valaki, a ki a 100.000 forintnál magasabbra becsült könyvtár megvételére vállalkozik. Ha pedig az egész árverés alá bocsátatik, ki lesz képes a nagy és igen értékes munkákért megfelelő árt ígérni és adni? Bizonyára nem kerülhetné el a tudományos világ megrovását sem a gróf, sem a Múzeum, sőt az egész ország megbélyegzésének tennék ki magukat, ha a gyűjteményt értéken alul eltékoznának. Ki kellene tehát választani az eladandó és a

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1819. Nr. 618.

megtartandó munkákat, tekintetbe véve az egyes művek értékét, ritka, szükséges, vagy hasznos voltát. E célból lajstromot kellene készíteni a kettős példányokról, a melyek természetesen értékesítendőek lennének. Egy másikat az oly munkákról, a melyeket a Múzeum nélkülözhetne, vagy mert már más kiadásban meg vannak, vagy pedig mert úgy sem használhatnának. Egy harmadikat a régiségtár őrének szükséges segédkönyvekről. Egy negyediket a természettudományi osztály részére kiválasztandó munkákról és végre egy ötödiket a klasszikusok és az újabb külföldi remekírók díszkiadású köteteiről, az akadémiai kiadványokról, ujságokról, történelmi, nyelvészeti lexikonokról stb.

Hogy ő fensége külföldi útjáról való visszaérkezése után azonnal megtekinthesse és megítélhesse az egyes osztályokba osztott könyveket, szekrényeket kellene készíttetni, a Múzeum személyzetét pedig utasítani, hogy haladéktalanul lássanak a könyvek osztályozásához és elhelyezéséhez.

Ha ez megtörtént, az eladásra szánt munkák lajstromára kerülne a sor. Ebben feltüntetendő lenne a sorszám, a cím, a becsár, vételár, a vevő neve. A becsérték pengő pénzben számíttatnék, fizetni azonban bankóban is lehetne, a mint ez a könyvkereskedésekben is szokás. Semmit sem szabadna eladni becsáron alul, hanem a meg nem vett munkák jegyzékét további intézkedés céljából a nádor elé kellene terjeszteni.

Az árverés a Múzeumban lenne megejtendő, olyan időben, a mikor idegenek is szoktak Pesten tartózkodni. Az árverés alatt az egyik ór kiáltaná ki a könyv címét és becsértékét, a másik bevezetné a lajstromba a könyv vevőjének nevét a vételárral, a harmadik átvenné a pénzt; a könyvtár irnoka pedig a könyvtári szolgának egyenkint kiadogatná az eladásra szánt munkákat. A ki 500 frton vásárolna, annak kellő biztosítékkal ellátott kötelezvény ellenében is ki kellene adni a könyveket.

A földabroszok, képek a Múzeum tulajdonában maradnának, valamint a kéziratokból sem kellene semmit áruba bocsátani.

Ilyformán a gyűjtemény legbecsesebb, legnagyobb része az ország tulajdona maradna; a többi után befolyt pénzből pedig oly alapot lehetne létesíteni, a melynek kamatai fedeznék a könyvkötési stb. kiadásokat.

A mit megtartanának, azt az alapító nevének megőrzése

czéljából külön kellene választani a nemzeti könyvtártól, és más termekben, Széchényi-könyvtár név alatt kezelni.

Miller beismeri, hogy javaslata részben eltér Széchényi terveitől, a ki a gyűjtemény eladása által a tisztviselők anyagi helyzetén is kívánt könnyíteni; miután azonban az örök a jobb jövő reményében készebbek lemondani a reájuk váró előnyökről, mint a tudományszakukba vágó munkákat nélkülözni, arra kéri a nádort, fogadja el az ő javaslatát. Annál inkább, mert mint más uton értesült, a gróf fiai már most gondolkoznak azon, hogy atyjuk szándékát a saját jövedelmeikből fogják megvalósítani, és a könyvtári alkalmazottak javára alapítványt tesznek le.¹

Másnap Miller a helytartótanács elnökét is megkereste, hogy még a nádor visszatérése előtt rendelje el a könyvvállványok elkészítését, mert igaz ugyan, hogy a könyvek a Múzeum pitvarában biztonságban vannak, de mégis attól lehet tartani, hogy ha a tél folyamán becsomagolva maradnak, a nedves levegőn megromlódhatnak.

Az asztalos azonban, a kit erre Miller felhívott, oly költségvetést csinált, melyet lehetetlen volt elfogadni, mert 1325 frtot kért a Sopronból elhozott állványok átalakítása és befestéseért. A helytartótanács nem is fogadta el a költségvetést, hanem úgy intézkedett, hogy a könyvvállványok készítését el kell halasztani a nádor hazaérkeztéig, a ládákat pedig vigyék oly helyiségbe, a hol a könyveket semmiféle veszedelem nem fenyegeti.²

Most egy kis szünet állott be a soproni könyvtár ügyében, mely alatt egy-két bennünket érdeklő más esemény merült fel.

Ilyen volt pl. a portomentesség ügyében leérkezett válasz.

Miller az 1819. év elején, február 8-án, felkérte a nádort, eszközölje ki a Múzeumnak a portomentességet. Kérelmét a többi közt azzal is támogatta, hogy a megyei és városi hatóságok igen sokszor kérnek használat czéljából oly nyomtatványokat és kéziratokat, a melyek a Széchényi-katalogusokban szerepelnek. Sőt nem ritkán kérdezősködnek olyanok után is, a melyek ezekben nincsenek felvéve. De nem válik a nemzetnek sem dicsőségére, ha e kedvezményben éppen az az intézet nem részesül, a mely

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1819. Nr. 618.

² Igazgatósági irattár. A. 1819. Nr. 68.

a kincstár minden megterheltetése nélkül jött létre a közjó előmozdítására.¹

A nádor utasítására a helytartótanács tett is lépéseket a kedvezmény kieszközlése céljából, azonban nem sok eredménnyel, mert legfelsőbb helyen azzal tagadták meg a kérelem teljesítését, hogy a nemzeti múzeumok az örökös tartományokban sem élvezik a portomentességet, és így ez a Magyar Nemzeti Múzeumnak sem engedélyezhető.²

Július második felében Brunsvick József gróf egyik levele keltett némi érdeklődést a nyári hőség békességes csendjében dolgozó Millerben. A gróf ugyanis azt tudakolta tőle, meg van-e még birtokában gazdag czímergyűjteménye, avagy átengedte-e ezt a Nemzeti Múzeumnak? Ha ez még sajátja, és nem is szánta az intézetnek, nem lenne-e hajlandó átengedni a Ferdinánd trónörökös által létesítendő gyűjtemény céljaira?

Miller július 25-én megírja a grófnak, hogy már a télen értesítette Bellegardeot, a trónörökös főkamarsát, miszerint azt a czímergyűjteményt, a mit 34 év előtt Nagyváradon látott nála, összes könyveivel, kézírataival az országos könyvtárnak ajándékozta. Megküldi azonban neki a könyvtárban őrzött különféle czímergyűjtemények jegyzékét, és közli vele, hogy a czímerek katalógusát most nyomják Sopronban, a miből Széchényi bizonyára fog a trónörökösnek is egy példánnyal szolgálni. A Széchényi által legújabbán a Múzeumnak ajándékozott nagybecstű gyűjteményben is van 508 magyar nemzetségczímer, a melyeket a Múzeum mint másodpéldányokat bátran nélkülözhetne. Ha a nádornak nincs ellene kifogása, ezeket át lehetne engedni a trónörökös számára stb.³

Augusztus vége felé Kriebel kapitány jár Pesten, hogy Millerrel munkája kiadása ügyében tárgyaljon. Az első kötetet sajtókészen adta át neki azzal a kérelemmel, hogy ezt a nádornak bemutassa; a II. és III. kötetet azonban, bizonyos pótlások eszközése végett, visszavitte magával.⁴

Szeptember első napjaiban Miller és Horvát István megte-

¹ Országos levéltár. Acta Musei. A. 1819. Nr. 144.

² Igazgatósági irattár. A. 1819. Nr. 64.

³ U. ott. Nr. 65.

⁴ U. ott. Nr. 77.

kintették a kúria irattárát, a hol szemükbe ötlöttek azok az elenchusok, a melyek József császár idejében készültek a hiteles helyi oklevelekről. A kerületi táblák megszűntével némely káptalan magához vette ezen elenchusokat, mások ellenben ott hagyták és ekkor más alkalmasabb hely hiányában a kúria irattárában nyertek elhelyezést. A két látogató elgondolta, mily haszonnal forgathatnák ezeket a Széchényi-országos-könyvtár kutatói; és Miller szeptember 4-én felterjesztést intéz a nádorhoz, hogy ezek itt helyeztessenek el.¹

Szeptember 13-án a Marczibányi-bizottság tanácskozott a Múzeum által kitűzött pályakérdésekre beérkezett dolgozatok felett. Gróf Teleky József helytartótanácsi titkár két munkával vett részt a pályázatban, a melyek érdemeseknek találtattak a jutalomra. A jutalomdíjat azonban nem vette fel, hanem új kérdések megjutalmazására szánta a következő, 1820. esztendőre.

Miller attól félt, hogy ha ez többször is megismétlődik, és minden évben több és több kérdést tűznek ki, az egyébként is elfoglalt bírálók nem lesznek képesek a beérkezett dolgozatokat tüzetesen átnézni, miután némelyik pályázó egész köteteket ír össze. Azt ajánlotta tehát a nádornak, hogy a kik nem hajlandók a jutalomdíjat felvenni, engedjék ezt át a többi pályanyertes dolgozatok szerzői közt való szétosztásra.²

Ugyancsak szeptember havában közli Miller Tibolthtal azokat az ajánló sorokat, a melyeket Széchényihez intézve, a Múzeumi Akták II. kötetébe akart felvenni, s melyért, köszönete fejében, Széchényi egy arany szelenczét küldött neki.³

Közeledvén a nádor külföldről való visszatérésének ideje, Miller újból foglalkozni kezd a soproni gyűjteménnyel.

Még a nyár folyamán kiiratta a soproni gyűjtemény katalógusából azon munkák jegyzékét, a melyek az országos könyvtárban is megvoltak. Ezt a jegyzéket azután szeptember 16-án felterjesztette a nádorhoz azzal az indokolással, hogy Széchényi már ismételtlen kérte őt, vegye gondozásába adományát, miután tudja, milyen jól ismeri a soproni gyűjteményt.⁴

¹ Igazgatósági irattár. A. 1819. Nr. 74.

² U. ott. Nr. 76.

³ Miller levelezése. Quart. Lat. 66. I.

⁴ Igazgatósági irattár. A. 1819. Nr. 79.

Október 3-án ismét tovább megy egy lépéssel. Már megelőzőleg összeíratta — mindig azzal, hogy Széchényi kívánta ezt tőle — a katalogus alapján az összes klasszikus munkákat. Ezekből kiválasztotta a legjobb és legszebb kiadásokat, mintegy 172 szerzőtől, mint a melyeket meg kellett volna tartani; 83 munkát 484 frt és 30 kr. értékben pedig mint olyanokat, a melyeket tanácsosabb lett volna eladni. Hasonlóképen kijelölt a régiségtári ör használatára 99, a természetrajzi tár kézikönyvtára részére 103 munkát. Mindezeket a lajstromokat felterjesztette azután a nádorhoz, jelentvén, hogy van ezen felül még rengeteg sok oly munka, a melyeket Széchényi bizonyos tőke alap létesítése céljából elárvereztetni óhajtana, miután felvilágosította őt, hogy nem valók a könyvtárba; ezeket azonban nem lehet előbb összeírni, míg a ládákból ki nem szedetnek és nem osztályoztatnak, hogy ő fensége maga ítélhesse meg, melyek lenének ezekből elárúsítandók és melyek megtartandók.¹

Visszaérkezvén József nádor hosszú külföldi tartózkodásából Budára, sietett meglátogatni a Múzeumot. Gondosan átnézvén az utolsó másfél év gyarapodását, különösen Széchényi ajándéka keltette fel figyelmét; úgyannyira, hogy nem állhatta meg, miszerint addig is, míg az ő január 15-én kelt levelére vonatkozólag bővebben kifejti szándékait, ne válaszoljon soraira, és a nemzeti irodalom és tudomány érdekében tett ezen újabb adományáért különös elismerését és háláját ki ne fejezze, a melylyel a magyar nemzet is mindenkor adója lesz, a művelődése érdekében hozott ezen áldozatokért.²

Millert pedig utasította, hogy a könyveket mielőbb szedesse ki a ládákból, és külön helyiségekben állíttassa fel a könyvszekrényekbe. Sőt, miután Miller írásban és szóban azt jelentette neki, hogy Széchényi sürgeti a másodpéldányoknak, valamint a Múzeum céljaira kevésbé szükséges egyéb munkáknak eladását, azt is elrendelte, hogy a gróf utasításait erre nézve kikérvén, megbecsültétvén előbb az egyes munkákat, nem árverés útján, hanem valamely könyvtár közvetítésével értékesítse ezeket, tekintettel arra a körülményre, hogy az árverésen, a pénztelen világban, rendesen értéken alúl szoktak elkelní a könyvek.

¹ Igazgatósági irattár. A. 1819. Nr. 81.

² Széchényi levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 105. szám.

Az őszi hónapokban ezzel a fáradságos, szaporátlan munkával voltak elfoglalva, élükön Horváttal, a könyvtári emberek, a midőn egyszer csak azzal lepte meg Horvát István az igazgatót, hogy lemondott állásáról.

Elhatározásának indító okait a következőkben adta elő.

A nádor kiváló jóakarata főleg azon czélból juttatta őt, a ki mint az országbíró titkára is nagyon elfoglalt ember volt, és csak elvétele juthatott az olvasáshoz, a Széchényi-országos-könyvtár őri állásába, hogy segédkezet nyújtson Kriebelnek, történelmi munkája megírásában. A mennyire hálára kötelezte ő fensége e jóakarataival, annyira aggodalomba ejtette, a reá rótt feladat miatt. Kivált ha meggondolta képességeinek korlátolt voltát, az elsajátítandó ismeretek óriási halmazát, és szemei elé idézte a Nemzeti Múzeum magasztos céljait, s a nádor terveit, a nemzeti dicsőség előmozdítása érdekében. Azonban saját gyengeségeinek tudatában is biztatta az elérhető eredményre való kilátás, és a remény, hogy éjjeli-nappali szakadatlan munkásságával méltónak mutatja magát a tapasztalt kegyességre, a ráruházott hivatalra és az intézetre.

Hogy e czél elérésére a maga részéről semmit el nem mulasztott, világosan mutatja az a körülmény, hogy anyagi erején felül költött a szükséges irodalmi segédeszközök beszerzésére. S hogy nem csökkent tudományzomja sem, bizonyítja a Miller előtt is ismeretes azon áldozata, hogy többször visszautasította a neki felajánlott előnyös állásokat, csakhogy tudományos foglalkozása mellett megmaradhasson. Ez alatt, minél jobban elmerült tanulmányjaiban annál jobban növekedett szemei előtt a maga elé tűzött feladat nagysága. Ezeknek a megoldására pedig — ő is be fogja látni — jelen viszonyai között nem rendelkezik elegendő idővel. Az a néhány munka is, a mit eddig írt, éjjelezéseinek gyümölcse volt.

Hogy tehát kimondhatlan fáradságainak némi gyümölcset szemeinek rongálása nélkül is élvezhesse, és a mit hazánk történelmére vonatkozólag írt, kiadhassa, szükségesnek látja visszatérni a magánéletbe, és mindazt az időt, a mi öreg jóltevőjének szolgálatán felül még rendelkezésére marad, magyar nyelven írt munkáinak közreadására szentelni, nehogy hazája — ha szabad e kifejezéssel élnie — a köz és magánjog, a történelem, diplomatika

terén elért tudományos eredményeket nélkülözni legyen kénytelen. Mindez oly természetű munkával jár, hogy közben a hivatalos órákat betartani, a vendégeknek magyarázatokkal szolgálni, és más hasonló dolgokkal foglalkozni alig lehetséges. Úgy hivataloskodni pedig, hogy a gépies hivatali teendőkben ne vegyen részt, nem tartja sem illőnek, sem megengedhetőnek.

Hogy ezt a lépést nem merő dicsekvésből, vagy állhatatlanságból teszi, tanulmányainak tárgyai, a melyek mélyreható fejtegetéseket kívánnak, fogják megmutatni és eljárását a nádor előtt igazolni. Reményli, hogy ő fensége, a kinek mihelyt teheti be fogja mutatni munkálatait, a Múzeum kötelékein kívül sem fogja megvonni tőle kegyes jóindulatát. Kéri ennél fogva Millert, hogy mindezt, a mi egyedül tanulmányainak gyümölcsöző eredményét van hivatva előmozdítani, ő fensége elé terjeszsze, és tőle állásától való felmentését kérelmezze.¹

Nem akarjuk kétségbevonni, hogy Horvát István őszinte volt lemondása megokolásában, és égő tudományszomja csakugyan annyira erőt vett rajta, hogy szeretett volna néhány évre megszabadulni a hivatalos elfoglaltság lekötöttségétől és tisztán tudományos kutatásainak élni. Ámde nincs kétségünk az iránt sem, hogy nem kizárólag ez a vágy érlelte meg lelkében az elhatározást, hogy megválik az intézettől, a melyhez annyira ragaszkodott, hanem nagy része volt ebben annak a kelletlen, feszült viszonynak is, a mely közte és Miller közt a legutóbbi időben fennállott.

Az oly régóta szíves, baráti viszonyban élő két ember egymástól való elidegenedését attól az időtől észleljük, a mikor Horvát István Bécsben rávette Széchényit, hogy a soproni könyvtárból segédkönyvtárt létesítsen. Ettől a pillanattól kezdve nem tudnak Millerrel egyetérteni. Horvát István minél több könyvet akar a gyűjteményből magtartani, Miller ellenben minél többet eladni. Nem lehetetlen, hogy Miller Horvát befolyásának tulajdonította Tibolth azon levelét is, a melyben ez őt vandalizmussal, önző célokkal vádolta. Elég az ahhoz, hogy július elején már annyira kiélesedett köztük az ellentét, hogy már-már nyilvános botrányban tört ki.

Az összetűzés előzménye ez volt. Horvát Istvánnak Széchényi több kötetre terjedő oklevélgyűjteményt adott át Bécsben azzal

¹ Igazgatósági irattár. A. 1819. Nr. 100.

a szóbeli utasítással, a mit később írásban is megismételt, hogy ezeket egyenesen a nádor kezeihez juttassa. Ő tehát ezeket Pestre való visszatérte után magához vette és gondosan megőrizte.

A Vereinigte Ofner und Pester Zeitung július 8-iki számában kimutatást tett közzé azokról az adományokról, a melyekkel legújában gazdagították a Múzeumot, a nádor, Széchényi és Aspermont grófok, Saffert báró és mások. A kimutatás azzal a megjegyzéssel záródott, hogy Széchényi egyebek közt több eredeti oklevelet is ajándékozott az intézetnek, a melyek már Pesten vannak, sőt használva is lettek, daczára annak, hogy mindezideig nem lettek a Múzeum igazgatójának beszolgáltatva.¹

Horvát Istvánt rendkívül kellemetlenül érintette Millernek — a kitől a hírlapi tudósítás származott — ezen alattomos támadása; s csak növelte felháborodását azon körülmény, hogy nem első ízben történt, miszerint az igazgató a könyvtár embereit a nyilvánosság előtt pellengérré állította.

A Múzeumi akták I. kötetében a 191. oldalon ugyanis kiadta Miller Mátyás király 1463-iki Decretumát azon hitelesített másolat alapján, a melyet Rhédey Adám kamarás, családi levéltárában talált. Miller a közlés végén elmondotta, hogy ő még 1817-ben felvette ezt, mint eddig ismeretlen történelmi emléket a Múzeumi Aktákba, és nem mint pótlékot a Corpus Jurishoz. Ennek daczára, Kovachich József Miklós, az ő tudta és megkérdése nélkül, kiadta 1818-ban a Syllogi Decretorum Comitium Inelyti Regni Hungariae című munkában, czikkelyekre és pontozatokra való önkényes felosztással. Figyelmezteti erre az olvasóközönséget, nehogy valaki azt higgye, hogy ő már más által kiadott dolgokat hoz nyilvánosságra.

Most, hogy Miller őt is szabálytalan eljárással vádolta meg, Horvát István úgy érezte, tartozik magának és állása tekintélyének azzal, hogy Millertől e miatt valamely alakban elégtételt kérjen.

Már másodízben történik — írja hozzá július 10-én — hogy a Széchényi-országos-könyvtár tisztségviselőit kötelességmulasztással vádolja a nyilvánosság előtt. Ha vádjai be lennének is bizonyítva, minthogy az ily súlyos kihágások megtorlása a nádor hatásköréhez tartozik, óvakodnia kellene a múzeumi alkalmazottakat az újságokban, a nagyközönség előtt meggyanusítani, mert ily módon

¹ I. h. p. 733.

a tudományok e csarnoka mindjárt kezdetben nélkülözni fogja a közbizalmat.

Növeli az eljárás elhamarkodottságát, hogy mindkét esetben ártatlanokat ért a gyalázat. Kovachich József Miklós, a kit magában a Múzeumi Aktákban bélyegeztek meg, maga fedezte fel atyjával Mátyás király Decretumait és keresztülvitte, hogy ez az országos levéltárba kerüljön. Később azután, de jóval az előtt, hogy az országos könyvtárhoz került adjunctusnak, teljes joggal kiadta. Hogy a Decretum másolata, a mely csak ezután helyeztetett el a Múzeumban, kezében sem volt, onnan is kitetszik, hogy ő a Decretumot a Múzeumi Aktákban észlelhető hibák és kihagyások nélkül közölte. A mi pedig őt magát illeti, csakis Széchényi utasításaihoz tartotta magát, a mikor az oklevélgyűjteményt a nádor visszatértéig magánál tartotta; és sem a nagylelkű meczenás méltósága, sem a beléje helyezett bizalom tekintetéből nem volt szabad ettől eltérnie. Ugyanezen okból az okleveleket a papírtokokból sem szedette ki, annál kevésbé adta oda valakinek használatra. Legfeljebb ha látogatói közül valaki érdeklődött az ott lévő tokok iránt, mutatta meg ezeket az illetőnek együttesen, amint megmutatta Millernek is, a mikor nála járt, de sohasem bontotta szét azokat. És daczára ennek, a budai ujságokban most azt a vádat emelik ellene, hogy a gyűjteményt nem szolgáltatotta be az igazgatónak, csak hogy mindenki hozzáférközhessék.

Miután ezen, kihallgatás nélkül való nyilvános megvádolás folytán, nem csekély folt esett jó hírnevén, és miután úgy tudja, hogy a nádor nem helyezte őt Miller önkényes rendelkezése alá, és Millernek az igazgatása alatt álló tisztviselőket súlyos gyanuok nélkül, hivatalos ügyekben, nyilvánosan megróni sem nem illő, sem nem szabad, azon tisztelettel, a melylyel irányában egyébként viseltetik, ezennel négy szemközt felszólítja őt, hogy a vádakát az újság legközelebbi számaiban, valamely alkalmas formában vonja vissza, nehogy ő is kényszerítve legyen megtámadott becsületét a nyilvánosság előtt megvédelmezni, és az ügyet a nádor elé vinni.

Ne vegye rossz néven nyíltságát, és kéri, rendezze a meg gondolatlanságból eredő dolgot idejekorán s viseltessék irányában ezentúl is őszinte szívvvel.¹

¹ Másolat a könyvtári irattárban. A. 1819.

Úgy látszik, sikerült Millernek békeességben, újabb hírlapi nyilatkozat nélkül rendezni az ügyet; mi legalább nem akadtunk ilyesminek nyomára. Nem sikerült azonban Horváttal teljesen elfeledtetni az esetet; annyira nem, hogy a midőn azt tapasztalta, miszerint Miller még Széchényi határozott akaratával szemben is el van határozva a soproni könyvtár nagyobb részét árúba bocsátani, elkedvetlenedése oly fokra hágott, hogy december 12-én — mint láttuk — benyújtotta lemondását.

Miller azonban nem terjesztette, mint ezt Horvát tőle kívánta, a lemondási nyilatkozatot József nádor elé; sőt mintha a lemondás egyáltalában szóba sem jött volna, egyik felterjesztésében újabb munkálatokkal kívánta Horvátot megbiztatni.

Midőn az 1819. év vége felé a nádornak jóváhagyás czéljából bemutatta a Marczibányi-bizottság által kitűzött új pályatételeket, a nádor elrendelvén ezeknek kihirdetését, utasította őt, tegyen javaslatot arra nézve, miként lehetne a Múzeumnak a pályanyertes dolgozatokat kiadni?

Miller 1820 január 22-én tesz eleget e meghagyásnak, kifejtvén, hogy ha kezdettől fogva megmaradnak az eredeti intézkedés mellett, most a kiadásról minden nehézség nélkül lehetne gondoskodni. Miután azonban egy kérdés helyett négyet tűznek ki, az így felnövekedett pályadolgozatok kiadása is igen tetemes költséget igényelne. Most már hat dolgozat vár kiadásra, összesen 107 irott ívnyi terjedelemben, a mit nyomtatásban 50 ívnek lehet számítani. Bármily silány papirost véve, ívét 30 frttal számítva, az egész költség 1660 forintot tenne. Gróf Teleky bizonyára kinyomatja fia két dolgozatát; de még így is marad négy. Pedig az előfizetésekből mit sem lehet várni.

Tekintettel mégis arra, hogy a Múzeum ez által némi pénzforráshoz juthatna, ezeket ajánlhatná. A munkát 600 példányban kellene kinyomatni, a miből 100 példányt szétosztásra szánva, a szerzőknek 10—10 példányt, a bíráló bizottság tagjainak egyet-egyet, a helytartótanácsnak 4-et, a múzeumi könyvtárnak 10-et, a többi 23 a nádor rendelkezésére maradna. 500 példányt pedig a könyvpiacra kellene adni. Ha példányonként négy forintért adják, ez után 2000 frt jönne be, a miből a Múzeumnak 400 frt maradna. A munka kiadásáról a közönséget a hatóságok útján kellene értesíteni. Arra az esetre, ha ő fensége elfogadná a kiadás

e módozatát, a szerződés megkötésével, a korrektúra végzésével, s a példányok szétküldésével, kéri, bizza meg Horvát Istvánt.¹

A nádor azonban nem fogadta el a javaslatot; mert, úgy mond, a Múzeum körülményei nem engedik meg az ily vállalkozást; hanem inkább azt akarta volna, hogy Miller vagy keressen meczénást a kiadás költségeinek fedezésére, vagy pedig előfizetés útján gyűjtse össze a szükséges összeget.

A szóban forgó eset kapcsán megemlékezett a nádor arról is, hogy bár Miller még a múlt nyáron engedélyt kért és nyert arra, hogy a Múzeumi Akták II. kötetét Széchényinek ajánlhassa, ez még mindig nem jelent meg. Rosszalását fejezvé ki ezen mulasztás felett, felhívta őt, hogy az Akták kiadását mielőbb eszközölje.

Miller két felterjesztésben válaszolt a nádori leiratra.

Az elsőben — márczius 9-én — kijelenti, hogy javaslatának elvetését előre látta. Ismétli, ha a Marczibányi-bizottság megmaradt volna egy kérdés kitzüése mellett, sőt ha több kérdést tüzött volna is ki, de más más tudomány szakokból, a pályanyertes munkálatok a Múzeumi Aktákban is elhelyezhetők lettek volna. Úgy azonban a hogy most van, ez nem nem lehetséges. Egyelőre biztosítva van őt jutalmazott dolgozat kiadása, a mennyiben Teleky József gróf dolgozatát atyja nyomatja ki, a többiről pedig Horvát és Schedius gondoskodtak. A jövőben megjutalmazandók kiadására azonban valamely állandó pénzalapot kellene teremteni. Némelyek mindent a Tudományos Gyűjteménybe szeretnének felvenni. Mások viszont a leghatározottabban ellenzik ezt, abból indulva ki, hogy nem válik a nemzet dicsőségére, ha az ő fensége által, a nyilvánosság előtt pályakoszorúzott tudományos értekezések, magánemberek kiadványaiként szerepelnek. A Marczibányi-családnak az lenne az óhajtása, hogy az alapítványából jutalmazott dolgozatok minden egyébtől elkülöníttessenek. De találkoznak olyanok is, a kik külön alapot óhajtanának létesíteni, és a kiadás költségeit ennek évi kamataiból fedezni.

Ez az utolsó vélemény felkeltette az ő figyelmét is, és más hozzáértők meghallgatásával újabb javaslatot szerkesztett, a melyben előadja nézeteit a kiadásra vonatkozólag. Biráltassa meg ő fensége ezt bárki által. Ha maga az eszme tetszeni fog, a végrehajtás módjára is rá fog mutatni.

¹ Igazgatósági irattár. A. 1820. Nr. 8.

Miller azzal vezeti be magyar nyelven szerkesztett javaslatát, hogy »nemzetünknek az honyi nyelv előmozdítása forró kívánsága sok érdemes férfjakat arra serkentette, hogy Tudós magyar Társaságnak felállításáról és annak állandó Fundusáról bölcs elmékedéseket kinyilatkoztatni már több ízben igyekeznének. De a mostoha üdöknek viszontagsága egyebet javasolván, a nemzeti óhajtnak beteljesítése ekkorig meghátráltatott. A magyar nemzeti Múzeum ezen fogyatkozást tehetsége szerint kívánván kipótolni, semmit el nem mulatott, a mi ennek a dütsőséges szándéknak feletére alkalmas találatott«. Ebben a Maczibányi- és Vitéz-féle alapítványok is segítettek. Figyelmet érdemel azonban »azon körülállás, hogy az igaz nemes szívű Magyar az elveinek gyakorlására hazaszeretettül felbuzdítottatik, és inkább betsületért, mintsem pénzért pennáját forgatni szokott; fáradságának legdiszesebb jutalmát tartván, ha a tudós szüleménye egyenlő egységgel kinyomtatásra érdemesnek megítéltetik. Az eddig szokásban lévő módok, mellyekkel efféle irások kiadattattak, igen kétségesek. Tapasztalásból tudjuk, hogy az előfizetés és aláírás tsak bizonytalan utak. Ritka magyar író dicsekedik, hogy szorgalmatosságának gyümölcseit haszonnal, vagy minden kár nélkül sajtó alá bocsátotta volna. De ha lehetséges is sok tsavargásokkal és alkalmatlanságokkal annyi pénzt összegyűjteni, mennyi a nyomtatásnak költségére kívántatik, mindazonáltal ez tsak ideig tartana, mert minden esztendőben a kiadandó munkához képest egyszer kisebb, máskor nagyobb árát kellene szabni és jelentésekkel széllyel küldeni; utoljára mégis tsak az lenne a vége, hogy a Publicumnak unalmassá esvén a sok Híradás, az Hazának dicsőségére, Polgári-Társamnak hasznára igyekező szándékunk önképen megszűnne«.

Alkalmas alapot kellene tehát létrehozni, akkorát, hogy ennek évi kamataiból legalább 600 frt folynék be. Ebből ki lehetne adni a pályanyertes munkákat; az olvasók pedig olesón, mondjuk, 5 frt helyett 1 forint 30 krajczárért évenként egy tartalmas kötetet kapnának. Ha a nyomdai kiadások nem emésztenék fel az egész 600 forintot, a maradványt a Múzeum czéljaira lehetne fordítani. Az alap létesítéséhez szükséges pénzt a földbirtokosok, gazdatisztek, papok és mások adnák össze, a szolgabírák buzditására. Adományát kiki vagy egy összegben, vagy kisebb részletekben fizethetné le. A jóltevők nevét és állását a Múzeum igazgatója egyik

kötethez mellékletül kinyomatná. A példányok kezelését és eladását pedig a Széchényi-könyvtár öre végezné.¹

A nádor abban a véleményben lévén, hogy nem lenne időszerű ismét igénybe venni a közönség áldozatkészségét, miután más, szükségesebb célok is támogatásra szorulnak, de meg remélni is lehet, hogy úgy mint ez most történt, a jövőben is lehetséges lesz a pályanyertes munkákat megjelentetni, nem fogadta el Miller javaslatát.²

Márczius 12-én, egy másik felterjesztésében előadta Miller a nádornak mentségeit arra nézve, hogy miért nem jelent meg mindezideig a Múzeumi Akták II. kötete. Nem titkolta, hogy a nádor megrovása nem hozta őt zavarba; ellenkezőleg, valósággal felemelő hatást gyakorolt rá. Most tapasztalta első ízben, hogy igyekezetei, a melyek neki Angliában, Olaszországban, Dániában, Poroszországban és más egyebütt tiszteletet szereztek, ő fensége figyelmét sem kerülték el. Ámbár feltette magában, hogy semmiféle, a Múzeumot érdeklő ügyet nem vállal többé magára, ha csak határozott utasítást nem nyer erre, mégis, a mint értesült róla, hogy Széchényi várja az ajánlást, elküldötte neki. Ekkor mindenféle életrajzi adatokat kapott, hogy még ezeket is vegye fel az ajánló sorok szövegébe. Újból meg kellett tehát ezt szerkesztenie és elküldeni, a mit csak a mult őszön kapott vissza. Így történt, hogy ezt még nem terjeszthette fel jóváhagyás végett. De az általános pénztelenség sem volt biztató; sőt előre látja, hogy egy esztendő is bele telik, míg a szükséges pénz összejön. A II. kötet anyaga különben készen áll, csak ő fensége jóváhagyása van hátra. Kéri tehát intézkedését, hogy a most bemutatott anyagból mit adjon sajtó alá.³

Miller még az ősz folyamán hozzáfogott a soproni könyvtár kiválasztásához, és az egyes munkák elárúsításához, még pedig nem árverés útján, hanem, a mint József nádor akarta, Eggenberger könyvárus közvetítésével, a ki ezért tíz százalékot kötött ki magának.

Az év végével Miller kötelességszerűen beszámolt a könyvárusítás eredményével és december 31-én bejelentette a nádor-

¹ Igazgatósági irattár. A. 1820. Nr. 21.

² U. ott. Nr. 30.

³ U. ott. Nr. 25.

nak, hogy e napig eladatott 1177 frt 49 krajczár értékű könyv; levonván ebből az Eggenbergert illető százalék fejében 117 frt 46 krt, a Múzeum javára maradt 1060 frt 3 kr.

Eggenberger januárban folytatta az elárusítást, úgy hogy februárban már 2015 forint 20 krajczár gyűlt össze. Ezalatt azonban mindjobban elterjedt mindkét városban a hír, hogy a soproni könyvtár könyveit érteken alul adják el. E hír a nádori palotába is utat talált és József nádor, hogy meggyőződjék mi igaz e híresztelésekből, a Miller által az eladott könyvekről december 31-én felterjesztett jegyzék alapján összehasonlításokat tett néhány könyvárusi katalógussal. És csakugyan azt látta, hogy e katalógusok árai s az áruba bocsátott munkák vételára közt igen nagy különbség van. Így pl. egy bécsi könyvtáros katalógusában Lucretius De rerum natura, úgyszintén Catullus Tibullus című munkák — mindkettő birminghami kiadásban — 25 frton hirdettek; Sallustiusnak egy 1772. évi spanyol-latin kiadása pedig 100 frt. volt pengőben. Holott Eggenberger a két elsőt összesen 30, az utóbbit 60 váltó forintért adta el. Tekintettel arra, hogy ebből a Múzeumot érzékeny veszteség érte, a nádor február 9-én meghagyta Millernek, hogy a könyvek elárusítását további rendelkezésig szüntesse be, az eddig eladott összes könyvek lajtsromát terjeszsze fel hozzá, feltüntetvén ebben minden egyes munka becsértékét és vételárát, úgyszintén azt is, mily szempontok vezették az árak megállapításánál, és vajjon minden egyes munkának árát ő határozta-e meg? ¹

Természetesen Széchényi is megtudta, hogy a soproni gyűjtemény elárusítása kezdetét vette, a mi annál kellemetlenebbül érintette, mert mindekkoráig teljes bizonytalanságban volt az iránt, hogyan fog intézkedni a nádor a gyűjtemény sorsa felől, és elfogadja-e az ő feltételeit? Véget akarván vetni a hosszas bizonytalanságnak, május 3-án megírja a nádornak, hogy minekutána ereje súlyos betegsége következtében napról-napra fogy, szeretné még halála előtt tudni, miként rendelkezett ő fensége a könyvtár felett. Ő ugyanis azt hallotta, bár nem tartja hihetőnek, hogy a pesti könyvkereskedők már több klasszikus írórt eladtak belőle. Megvallja, ő kételkedve fogadta ezt a hírt. Arra kéri tehát újból a

¹ Igazgatósági irattár. A. 1820. Nr. 12.

nádort, méltóztassék tudomására hozni a könyvtárra vonatkozó határozatát, a melyet október 22-iki levelében is kilátásba helyezett, és értésére adatni, hogy a gyűjtemény a Nemzeti Múzeumba került-e, avagy az ő parancsára talán más célra fordított? ¹

Miller még mindig nem terjesztette fel a nádorhoz a kívánt jegyzéket, és május havában ismét 262 frt 11 kr. folyt be az országos pénztárba, a soproni könyvtár eladásából. Értesülvén erről a nádor, megróttá Millert, hogy február 9-iki rendeletének nem engedelmeskedett, és újból szigorúan megparancsolta neki, hogy 3 napon belül tegyen jelentést, mely napon szüntette be a könyvek elárusítását, számoljon le Eggenbergerrel, és adjon számot arról is, micsoda okból küldötte be Eggenberger a 262 frtot közvetlenül az országos pénztárba, a nélkül, hogy ő — mint megelőzőleg is történt — ezzel egyidejűleg benyújtotta volna az eladott könyvek jegyzékét.²

Miller azonban makacsul hallgatott még ekkor is. Úgy hogy a nádor szeptember 29-én újból kénytelen volt rá írni, hogy haladéktalanul tegyen jelentést a már két izben megsürgetett ügyben.³

A mint nem sikerült a nádornak Millert megszólalásra bírni a soproni könyvtár ügyében, úgy hasztalan kopogtatott Széchényi is a nádornál az ígért válaszért, hogy mi történik az ő könyvtárával?

Július 3-án ismét felkeresi a nádort soraival. Ne vegye rossz néven — úgymond — hogy újból alkalmatlankodik, de nagyfokú gyengesége, és betegségének fokonkint való elhatalmasodása, figyelemztetik a közelgő halálra. Kéri ennél fogva, közölje vele a feltételeket, a melyeket kitüzött az általa odaajándékozott könyvtár rendeltetése ügyében, hogy, ha esetleg adománylevelet kellene kiállítania, vagy a felség jóváhagyását kieszközölnie, még életében megtehesse a szükséges intézkedéseket.⁴ Hasonló értelemben ír a nádornak augusztus 30-án is. Végre e levelére kap választ Beckers gróftól, a nádor kamarásától, a ki értesíti őt, hogy fenkölt gondolkozását a főherceg-nádor is igen nagyra becsüli, és szándékának megvalósításában minden erejével támogatni fogja. A felmerült

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1820. Nr. 1297.

² Igazgatósági irattár. A. 1820. Nr. 48.

³ U. ott. Nr. 88.

⁴ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1820. Nr. 1298.

akadályok azonban bizonyos kellemetlen késedelmet szültek, a melyeket ő fenségének remélhetőleg mielőbb sikerülend elhárítani, s nagy örömeire fog szolgálni, ha ily módon az ő várakozásainak megfelelőleg.¹

Miller csak a soproni könyvtárra vonatkozólag hallgatott oly megátalkodottan; ellenben a régi buzgósággal serénykedett, mihelyt arról volt szó, hogy javaslatot dolgozzon ki a szolgálati szabályzatra vonatkozólag.

A mikor 1820 június hóban tervbe vették, hogy Sadler József adjunctusnak neveztessek ki a természetrajzi osztályba, Miller oly kérelemmel fordult a nádorhoz, hogy a kinevezési okirattal egyidejűleg adja ki az általa már rég szorgalmazott szolgálati szabályzatot is. A nádor hajlandónak mutatkozott erre, és utasította Millert, hogy dolgozza ki a szabályzat pontjait és terjeszsze fel hozzá. Megfelelvén Miller a megbízásnak, azon óhajának adott kifejezést, bár hasonló intézkedést tenne ő fensége a könyv- és régiségtárban is. A nádor ettől sem idegenkedett volna, és a midőn július 20-án a természetrajzi osztály szolgálati szabályzatát kiadta, felhívta Millert, dolgozzon ki hasonló szabályzatot a másik két osztály részére is, és ezeket hasonlóképen terjeszsze fel hozzá.

Erre Miller a következő 21 pontban foglalta össze a könyvtári szabályzat intézkedéseit.

A könyvtár berendezése, a nyomtatványok és kéziratoknak tudományszakok szerint való csoportosítását illetőleg, a jövőben is fentartandó.

A látogatókat körűtjukban mindig kísérnie kell valakinek, udvariasan figyelmeztetvén őket, hogy a könyvekhez ne nyuljanak. Ügyszintén tilos ismeretlen egyéneknek a polczokról könyvet levenni.

Az érdeklődő közönségnek megmutatandók és megmagyarázandók a ritkább kéziratok, kódexek, oklevelek.

Nem szabad azonban az oly dolgokat mutogatni, a miket állami okokból tanácsosabb eltitkolni; annál kevésbé szabad ezeket használatra kiadni.

A kéziratokból meg van engedve kivonatokat készíteni; itt is ügyelni szükséges azonban arra, hogy le ne irassék olyasmi, a minek jobb örökre eltemetve maradni.

¹ Széchényi levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag. 108. szám.

Az olvasók figyelemmel kísérendők, hogy a könyveket be ne piszkítsák, egyes lapokat azokból ki ne tépjenek.

A könyvtár, a vásár- és ünnepnapok kivételével egész éven át nyitva tartandó.

A látogatók fogadása, valamint a könyvtári teendők elvégzése céljából a könyvtár óre és adjunctusa délelőtt 9—12-ig, délután 3—6-ig tartozik hivatalában tartózkodni.

Az ő legfontosabb teendőjüket, a mihez minél előbb fogjanak hozzá, a nyomtatványok, kéziratok, képek, czimerek, földabroszok katalogusának elkészítése képezze.

Mindenek előtt nézzék át a már kinyomtatott Széchényi-féle katalogusokat, és a hol több munkát találnak ugyanazon egy kötetben, ezeket jegyezzék ki, hogy a keresés annál könnyebben történhessék.

Mindazon munkáknak, a melyek e katalogusokban nem szerepelnek, leirandók czimei, az alak nagyságával a nyomtatási helylyel és évvel, a lapszám feltüntetésével, a katalogusoknak folytatólag kiadandó pótkötetei részére.

A Széchényi-féle metszetek, földabroszok katalogusának — melyet most nyomnak Sopronban — kiadásával várni kell egy ideig, hogy ezek összeírásában a kellő rendet meg lehessen tartani.

Allítsák össze azon munkák jegyzékét is, a melyeket a helytartótanács útján kellett volna a könyvtárnak megkapnia, de nem kapott meg, hogy az igazgató a hiányok pótlásáról a maga hatáskörében gondoskodhassék.

E célból jegyezzék ki gondosan az ujságokban hirdetett könyvek czímeit, hogy ezek beküldését akár a nyomdánál, akár a szerzőnél meg lehessen sürgetni.

Ugyanígy figyelemmel kísérendők a külföldön megjelent magyar nyomtatványok.

Külön jegyzék vezetendő az oly nyomtatványokról is, a melyek már régebben kerültek ki idehaza, vagy a külföldön, a sajtó alól, hogy a politikai vagy egyházi hatóságokkal, intézetekkel, tudósokkal érintkezésbe lehessen lépni ezek megszerzése érdekében.

Ne köttessenek több munkát egy kötetbe, hanem mindent külön-külön.

A Múzeum tisztviselőinek megengedhető, hogy a könyveke

pár napi használatra lakásukra vihessék; de csak úgy, ha ez a kölcsönzési naplóba bejegyeztetett.

A szükségesnek mutatkozó kiadások bejelentendők az igazgatónak.

A két tisztviselőnek legyen gondja arra, hogy a szolgálta mindent tisztán tartson, az asztalokat, székeket, szekrényeket naponkint letörülje, a termeket kiséperje, a könyveket pedig — sorba vevén a helyiségeket — leporolja.

Miután az igazgató hat heti szabadságidőt engedélyezhet a Múzeum összes tisztviselőinek, ehhez a könyvtár őrének és adjunktusának is joga van; egyikük azonban mindig tartozik a könyvtárnál lenni. A ki ezen felül akar szabadságidőt, annak a nádorhoz kell folyamodnia.

Felterjesztvén Miller augusztus 8-án a nádorhoz e pontozatokat, kísértő soraiban azt ajánlotta, ha ő fensége kiadja a szabályzatot, az igazgatónak tegye kötelességévé negyedévenként jelentést tenni arról, hogy a tisztviselők pontosan járnak-e a hivatalba és egyébként is megtartják-e az előirt rendelkezéseket, mert ha ez meg nem történik, a távollévő tisztviselők helyettesítése továbbra is az igazgatót terhelné, a mit egy 70 éves embertől, a ki 48 esztendeje van szolgálatban, nem lehet kívánni.¹

Horvát Istvánnak talán nem is volt tudomása az őt oly közletről érdeklő javaslatról. De ha volt is, nem hiszszük, hogy nagyobb érdeklődést keltett volna benne, minthogy anyagi gondjainak súlyosbodásával — a melybe főleg nagyszámú könyvvásárlásai sodorták őt — fokozatosan növekvő kedvetlensége mindinkább megerősítette elhatározásában, hogy bár lemondása még mindig nem fogadtatott el, az országbiró pedig, tekintettel a könyvtári teendők felszaporodására május havában felmentette őt a 18 éven át vitt titkári teendőktől, a legelső kedvező alkalommal megváltik az intézettől, és más állás után néz.

Ismerősei, barátai, a kiknek baját elpanaszolta, mindenképen vissza akarják őt e lépéstől tartani. Érzékenységgel teljes levele, — írja hozzá június 12-ikén Fejér György — melyet tegnap vettem, egészen szívemre hatott. Számos költséges áldozataiban tellett, háládatlan literaturánkat, melynek fő dísze és első bajnoka volt,

¹ Igazgatósági irattár. A. 1820. Nr. 61.

méltán vádolhatja. Tudom igenis és megeszmérem maga erőltetését, melylyel annak szolgálatjára szánta erejét, egészségét, és még pénzét is. S mi jutalmát vette s várhatja? egyéb ama lelkiesmeretének tanuságát, hogy hazájának hiv fia, a tudományoknak felszentelt papja lón, s azon dicsőséget, melynek az utóbbi kor a megadója. Hogy magát érette értékeiből többől többre kiforgassa, se a haza, se a honyi literatura nem kívánhatja s nem is kívánja. Fájdalmas sérelmeiben az látszatik neki is illendőnek s tanácsosnak lenni, hogy minden költséges áldozatoktól magát jövődre tartóztassa, illetlennek és méltatlannak ellenben, hogy annak egészen ellene mondjon és minden becses hivatalától bucsút vegyen. Ha ezt tenné, magát nyilván megítélné s némi nemű kedvetlenségnek is kitenné. A böles pedig azon is van, hogy okot ne adjon rosszakaróinak és a gyáváknak kikaczagtatására. Úgy véli tehát, hogy custosi, actuariusi és tanácsosi tisztéről hirtelen le ne mondjon. A custosi hivatala, múzeumi prefektusságra és a nádorispányi kegyelemre mindinkább méltóvá és érdemessé fogja tenni; actuariusi tiszte, mint eddig, jövődre is segedelmére szolgál; az országbirói consilliariuság, ha nagy hasznára nem is, de becsületére válik. Azért legalább esztendeig tapasztalja e szerencséjének változását is. Ez időközben a környülállások s önnön bölesesége tanácsot és utat fognak mutatni állapotjának jobbulására. Meghiszi ő is, hogy Ürményi ő excellentiája távol se kívánta rövidségét szerzeni, hanem inkább becsületét. Próbával válik el a szerencse. Kéri ezen tanácsát meg ne vesse, a mint ő az övét soha meg nem vetette. Felhevültünkben az igaz barát tanácsa fontosabb, mint ennen magunké; ő pedig igaz barátjának érzi magát, és reményli annak is esméri őt. Ezen állásában is gondot viselhet szöllőire, fundusaira és házat is szerezhethet. Ha kedve telik benne, mihelyt pénze jön vissza, segíteni fogja, hogy árát minnél előbb kifizethesse. Ha pedig az isteni Gondviselés kedvezőbb sorsba helyezteti, számot tarthat bővebben is barátságára.¹

Horvát, az ekkor már súlyos beteg Széchényi gróf titkára, Pigay Antal előtt is feltárta helyzetét, a ki július 23-án ezeket írja neki: »A levelet nem bátorkodtam a grófnak felolvasni, tudván érzékeny szívét. Bizonyos vagyok benne, hogy annak foglalat-

¹ Irodalmi levelezések a múzeumi kéziratárban.

án nagyon megilletődött, sőt meg is indult volna. Már két ízben írtunk a Palatinusnak a könyveknek eladása miatt; meglehet, hogy talán ez is oka lehet, hogy annak további folytatása felfüggesztetett. Én részemről igaz szívbeli részt veszek a tettes úrnak nemes gondolkozása miatt való méltó elégedetlenségében és mostani méltatlan s meg nem érdemelt szomorú helyzetében. De egyszersmind előre sajnálom a Nemzeti Múzeumot is, ha oly becsületes s hasznát ápolgatva nevelő érdemes gondviselőjétől meg talál fosztatni. Ne hagyja a tettes úr aztat árvaságra jutni. Talán még jobb idők is következnek.«¹

Horvát azonban szilárdul el volt határozva változtatni viszonyain, annál is inkább, mert legutóbb megjelent munkája a »Gyökeres nemzetségekről« bizonyos körök előtt nem talált kedvező fogadtatásra. Az emiatt érzett keserűségét elénk tárja az a levél, a melyet október 3-án ír Pap Ferencz táblabírónak: »Talán nemsokára elfordul sorsom — olvassuk ebben — s ismét csendes lélekkel vihetem tollamat. Most a jövő aggodalmai egészen foglalva tartanak s a mindennapi kenyérre szükséges ügyelnem, némely gondatlanság miatt, melyet épen azért éreztettek velem súlyosan, hogy írtam s éreztem a hazáért. De hallgatok a kellemtlen tárgyról, mely könnyen kiragadhat az íróknak számokból. Megeshetik nem sokára az is, hogy pozsonyi lakos leszek. Itt látszik egy remény nyilni számomra. Nem örömet hagynám félbe literaturai pályámat, mert hízelkedés s önvakszeretet nélkül hiszem, hogy messze juthattam volna s juthatnék, ha szabad s gondtalan lélekkel dolgozhatnám. Fájdalmas vala észrevennem, hogy épen azon munkácskámért nyertem büntetést, melyet a tekéntetes úr sok érzékeny hazafiakkal együtt becsül, tudniillik a Gyökeres régi Nemzetségekért. Azonban kedvetlen állapotomban is vigasztalásomul szolgál, hogy mások több nemzeti becsületérzéssel bírnak, mint azok, kiknek ex officio a tudományokra ügyelniük kellene.«²

Fejér is értesült tervéről, hogy Pozsonyba megy (úgy látszik arról volt szó, hogy a primási könyvtár mellett nyerjen állást); smét ír tehát neki október 30-án, hogy lebeszélje szándékáról. Ujjonnan, barátságosan kérlek, — olvassuk levelében — hogy vak-

¹ Irodalmi levelezések.

² U. ott.

tában custosi hivatalodról le ne mondj. E nyilvánvaló hivatalod mellett a hazának fontosabb szolgálatot tehetsz. Megítélnek mindnyájan, ha fő pártfogódat, a nádor ispányt és dicső pályádot, a magyar literaturát elhagyod. Azért is már szóba vagy véetve, hogy fennen ígért Verbőczidet mindeddig közre nem bocsátottad. Tudod, hogy az előfizetés segedelme az ily hátramaradások által igen sokat vesz; ez az egy út szolgált eddig a szegény magyar íróknak boldogulására. Ezt tenéked becsben kell vala tartanod. Se német, se franczia, se tót betegség meg nem tartóztathatott volna szavamnak teljesítésétől. Kivántam volna, hogy te is úgy gondolkoztál volna e pontban, mint én.¹

Midőn elkövetkezett október közepe, és Miller még mindig nem tett eleget a többszöri szigorú meghagyásnak, hogy a soproni könyvtárból eladott könyvekről tegyen jelentést, végre József nádor is kifogyott a türelemből és október 19-én kelt leiratában tudomására hozta, hogy ha 8 nap alatt fel nem terjeszti hozzá a jelentést, mulasztásának súlyos következményeit fogja tapasztalni. Miután pedig ugyanezen a napon azt a szóbeli értesítést nyerte tőle, hogy ő maga és az egyes osztályok őrei is, úgy a gyarapodásról, mint a cserepéldányokról pontos jegyzéket vezetnek, tájékozódást akarván magának szerezni a könyvtár, régiségtár, természetrajzi tár két utolsó évi gyarapodásáról, felhívta őt, hogy ezen jegyzékeket hozzá benyujtsa.²

Miller október 25-iki felterjesztésében a valótlanságok egész halmozásával igyekszik kimagyarázni és menteni mulasztását. Elmondja, hogy a mikor a nádor rendelete hozzá leérkezett, a könyvek eladásának beszüntetésére vonatkozólag, ő éppen tüdőgyulladásban feküdt. Ennek daczára alig 3 vagy 4 nap mulva már megírta Eggenbergernek, hogy az elárusítást szüntesse be, a begyűlt 2277 frt 31 xrt pedig szállítsa be az országos pénztárba. Miután pedig kizárólag és egyedül ő eszközölte ki a grófnál, hét esztendei könyörgés után, 1816-ban Eszterházy József gróf és Alagovich püspök jelenlétében, a könyvtár átengedését, Széchényi felhatalmazta őt, tegyen a könyvekkel a mit jónak lát. Természetesen nem az volt célja, hogy mindent eladjanak, hanem az akkori megegyezés

¹ Irodalmi levelezések.

² Igazgatósági irattár. A. 1820. Nr. 95.

szerint csak a másodpéldányokat, regényeket, az oly fordításokat, a melyek eredetiben is meg vannak, bizonyos munkák régebbi kiadásait, a csonka és teljesen felesleges műveket akarták áruba bocsátani, a melyeket az ily közkönyvtár bátran nélkülözhet.

Közölte a nádor rendeletét Széchényi jószágkormányzójával is, és átadta neki az eladásra szánt könyvek jegyzékét: ez, bár három ízben is kérte vissza, még most is Bécsben van, mert a gróf állapotának súlyosbodásával növekvő zavarban nem volt, a ki visszaküldje. Elég az ahhoz, hogy Széchényinek semmi kifogása sincs eljárása ellen, sőt rosszul esik neki, hogy adományából kifolyólag, előre nem látott kellemetlenségek származtak reá nézve. A gróf azt akarta, hogy az eladott könyvek árán könyvszekrényeket készíttessen, a mi pedig ezen felül megmarad, tőkésítessék, és kamatai vagy könyvvásárlásra, vagy kötésre fordíttassanak. Így értette ő a dotatiót. Széchényi ugyanis megvan arról győződve, hogy a magyar könyvtár nem lehet el segédkönyvtár nélkül. Értesült a gróf a városban keringő azon hírről is, hogy ő arra a vandalizmusra akarta rá venni a nádort, hogy a könyvek eladásából befolyó pénzt a tisztviselők fizetésének javítására fordítsa; holott Széchényi nem egyszer kinyilatkoztatta előtte, hogy ő felsége a részére kiadott legfelsőbb elhatározásban akként rendelkezett, hogy a két könyvtári tisztviselő és a szolga, az idők viszonyaihoz mért fizetésüket az egyetemi alapból nyerjék, ennél fogva itt kell ennek megjavítását is keresztülvinni. Ehhez járul, hogy felkérték őt, ne vonja meg gondosságát az új könyvtártól sem, hanem készítse el ennek a család költségén kiadandó katalógusát. Széchényi fiai a napokban is nagy gyönyörűséggel szemlélték meg a gyűjteményt, s azon óhajuknak adtak kifejezést, hogy ezt a magyar könyvtártól elkülönítve, más termekben őrizzék; kinyilatkoztatván, hogy annak idején ők is hozzájárulnak atyjuk nagylelkű adományához.

Két nappal előbb levelet kapott, a melyben néhány életrajzi adatot küldtek neki a Széchényi felett tartandó beszédhez, és ekkor arról is értesítették, hogy az ő jegyzékét Sopronba küldötték, megkísérlendők, ki lehetne-e egészíteni a csonka munkákat. A mint a jegyzék innen visszaérkezik, azonnal felterjeszti ő fenségéhez, hogy bölcs belátása szerint intézkedhessék.

Ez volt az oka annak, hogy mindeddig nem tett eleget a sürgető meghagyásoknak. Arra kell kérnie ő fenségét, legyen egyes

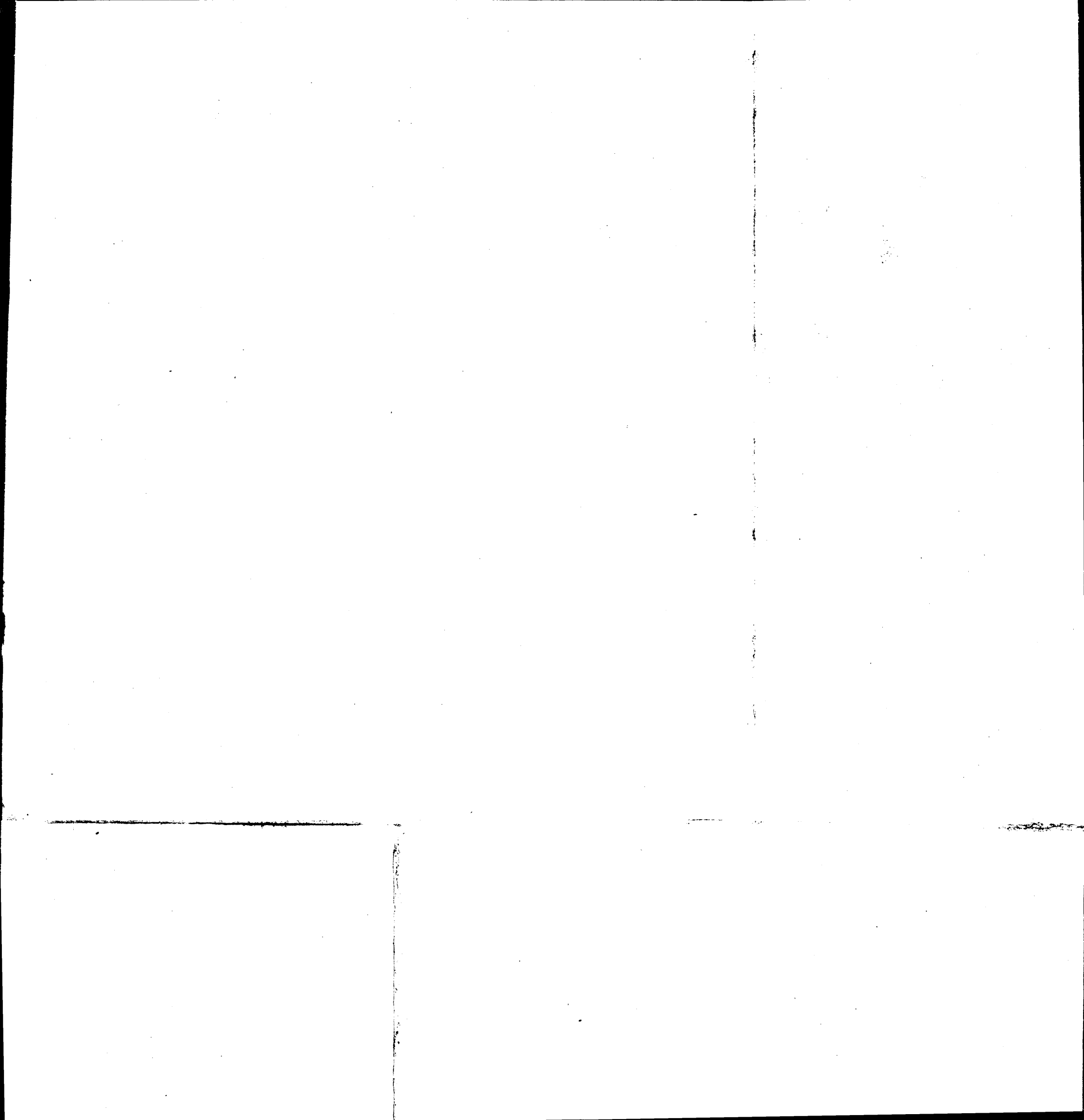
urum
 temperans et
 quolibet metal
 lo quod alio no
 mine arabici
 dicitur dicitur
 autem calidi
 sed quia calidi
 tas mediocri
 est eussis in co
 nradu d'au au

fit per excoctionem solis id est in dec
 octione: q' supfluit est ab anno sepa
 tur et cathina seu spuma auris dicit
 q' autem et qualis sit eius varietate
 tes et qualis cognoscatur premita
 mus quia nichil ad nos aurum
 uirtutem habi confortandi et depura
 di unde uals conf' elephanciam et
 cardiacam passionem et sineopin
 splenem et omes uirtutes in stoma
 q' uirtutem auris dicitur eussis am

vele szemben türelemmel lenni, ha valamely parancsát nem teljesíthetné haladéktalanul. Ő már fáradt ember, a ki elérte életének 71. és szolgálatainak 49. évét. Nappal a látogatók fogadásával van elfoglalva, az éjjeli írás- és olvasástól pedig az orvosok eltiltották; nem szólva arról, hogy pár hét óta szédülések is bántják.¹

A gyarapodási és a cserepéldányokról vezetett naplót egy szóval sem említvén Miller felterjesztésében, a nádor maga elé rendelte őt és magyarázatot kért tőle hallgatása miatt.

Miller kénytelen volt őszintén bevallani, hogy rendes naplókkal nem, hanem csak hiányos feljegyzésekkel rendelkezik.

A nádor szembeállítván egymással a két szóbeli jelentés között mutatkozó igen lényeges eltérést, október 30-án két rendeletet intéz Millerhez.

Az egyikben meghagyja, hogy folyó évi november 1-ső napjától kezdve minden egyes osztály öre pontos jegyzéket vezessen az összes gyarapodásról, cseréről, oly módon, hogy a gyarapodási naplóba pl. a könyvtár öre vezesse be a nyomtatvány vagy kézirat tartalmát, címét, a szerző nevét, a könyv alakját, a kiadás helyét és idejét, az ajándékozó nevét, a történt cserét. A napló eredetijét az illető osztály öre gondolzza, az igazgató pedig minden negyedévben készíttessen erről másolatot és azt terjeszse fel hozzá, hogy az újságok útján közzé lehessen tenni.²

A másik leiratban pedig, abból kiindulva, hogy az intézet létrejötté óta, az ország lakosainak nagylelkű áldozatkészségéből, a Múzeum összes osztályaiban nagymérvű gyarapodás történt, a melynek katalógusait szükséges lenne pótlólag szintén egybe állítani és kiadni, elrendelte, hogy az összes osztályokban ejtsék meg a leltározást. Még pedig oly módon, hogy a Múzeum tisztviselői a pesti egyetemi könyvtár első örével, Schwartner Mártonnal, Reisinger János, Veszerle János egyetemi tanárokkal együtt, mielőbb fogjanak a munkához, Miller és Tumpacher József egyetemi rektor vezetése alatt. A könyvtárnál a Széchényi-féle katalógusok, a soproni könyvtár jegyzéke, valamint a Sándor István hagyatékából kikerült munkák lajstroma szolgáljanak alapul, és a leltározást is itt kezdjék meg. A leltározás alapján készítendő betűsoros kata-

¹ Fogalmazvány az igazgatósági irattárban. A. 1820. Nr. 95.

² U. ott. Nr. 98.

logusba az is felveendő, mi ment időközben veszendőbe, mi van meg két példányban stb. Ezt a katalogust azután az összes közreműködők írják alá és terjeszszék fel hozzá. Utasította továbbá Millert, hogy a rendelet foganatosítása céljából állapítsa meg Tumpacher rektorral a leltározás kezdetének idejét, s addig is tájékoztassa a tisztviselőket teendőik felől.¹

A mint Miller kézhez vette a nádori leiratot, tanácskozáásra hívta tisztviselőtársait, hogy megbeszéljék a követendő eljárást. A tanácskozók abban állapodtak meg, hogy feliratot intéznek a nádorhoz, a melyben felkérik, engedje meg nekik, hogy mielőtt a leltározásba fognának, az intézetben létesítendő rend érdekében előadhassák nézeteiket és javaslataikat, miután ekkorig nem volt hivatalosan megengedve, hogy a gondoljaikra bizott gyűjteményeket illető eszméiket, terveiket ő fensége elé juttathatták volna. Fogadja kegyesen az intézet díszének előmozdítását célzó szándékukat, és ha előterjesztéseik megnyerik jóváhagyását, ezeket a jövőre szabályul felállítani méltóztassék.

A felterjesztést aláírták Haliczky, Horvát, Jónás, Kovachich és Sadler; Miller pedig november 3-án benyújtotta azt a nádorhoz.

Míg a nádor válasza leérkezett, Horvát István kidolgozta a leltározás keresztülvitelének, valamint a katalogus készítésének tervezetét.

Mindenekelőtt azt akarta volna, hogy a könyvtár kérje be a többi osztályokban lévő nyomtatványokat és kéziratokat, tekintet nélkül arra, hogy tisztviselőknél vannak-e ezek használatban, vagy másoknak vannak kikölcsönözve és helyezték mindezt a könyvszekrényekbe.

A Széchényi-gyűjtemény leltározását kétféleképen is tudta volna végeztetni, úgymint a katalogusok alapján és a könyvek, kéziratok elhelyezése szerint. A többi nyomtatványt és kéziratot azonban csak azon irott lajstromok segítségével vélte leltározhatóknak, a melyek vagy a könyvtárba bekebelezett gyűjteményekről készültek, vagy pedig az időközben ajándékuul beérkezett összes munkákról irattak.

A katalogus szerinti leltározást, a mikor a katalogusban foglalt cím után kell a könyvet megtalálni, főleg a téli hideg alatt, úgy vélte Horvát keresztülvihetni, hogy az egyik teremből kihord-

¹ Igazgatósági irattár. A. 1820. Nr. 97.

ták volna a könyveket egy másik fűtött helyiségbe, abban a sorrendben, amint ott felállítva voltak, és itt minden egyes munka címét megkeresték volna a betűsoros katalógusban. A meglévők címei a katalógusban megjelöltettek volna, a könyvek pedig visszakerültek volna régi helyükre. Azokat a munkákat, a melyek nem szerepeltek a katalógusban, az illető szekrény elé, a hol előbb is állottak, a földre helyezték volna. Így kellett volna az egyes szekrényeket, az egyes termeket átnézni egymás után. A mikor a könyvtári szolgálta a könyveket a könyvtári termekből ki- és oda vissza vitte volna, a könyvtári adjunctus kísérte volna, és ügyelt volna rá, hogy a katalógusban meg nem talált munkák a többiekkel össze ne keveressenek. A mint a leltározásnak a hivatalos munkaidő leteltével végeszakadt, a könyvtári helyiség lezárattott volna, a kulcsokat pedig a bizottság elnöke vette volna magához, hogy tudtán kívül senki be ne léphessen a könyvtárba.

Az egész gyűjtemény átvizsgálása után azt kellett volna megállapítani, mely könyvek hiányzanak. Ez világosan kitűnt volna a katalógusból, a hol ezek címei jelzés nélkül maradtak. Ezek újból keresendők lettek volna a szekrények elé a földre helyezett könyvek közt, miután nem lehetetlen, hogy egyik-másik más betű, más rendszó alatt lett felvéve, mint a hogy első ízben keresték. Ha valamelyik előkerült volna, címe megjelölendő lett volna a katalógusban, maga a könyv pedig az illető szekrénybe helyezendő. Így tűnt volna ki, hogy a mi a katalógusban jelet nem kapott, az a munka valóban hiányzik; a mi pedig a földön visszamaradt, mind olyan munka, a mi a katalógusban nincs felvéve, szóval, nem tartozik a Széchényi-gyűjteményhez, hanem más úton jutott az intézet birtokába.

Ha oly munkák is hiányzóknak tűntek volna fel, a melyekről teljesen bizonyos volt, hogy megvannak, ez esetben az illető, a kinek hibájából a könyv elhányódott, kutatott volna tovább utána, mert a könyv a gyűjtemény valamely más részében lappanghatott.

A földön maradt könyvek címeit az egyes gyarapodási naplókban kellett volna megkeresni és megjelölni. Így meg lehetett volna állapítani, hogy mely könyvek nem szerepelnek sem a Széchényi-katalógusban, sem a többi gyarapodási naplókban, ezekről tehát új lajstrom lett volna készítendő.

Abban az esetben, ha valamely munkából Széchényin kívül

más is ajándékozott volna a könyvtárnak egy példányt, hálából, és az alapító nevének megörökítése céljából, a gróf ajándéka ellátandó lett volna az ő bélyegzőjével, a másikat pedig a másodpéldányok közé kellett volna tenni, kivéven, ha valami ritka nyomtatványról volt szó, mely esetben ez két példányban is megőrzendő lett volna, a második példányt a Múzeum bélyegzőjével bélyegezvéen le.

Ha minden egyes könyv be lett volna már vezetve a katalógusba, végül a földön elhelyezett munkák is a szekrényekbe lettek volna teendőök.

Némi eltéréssel ugyanigy kellett volna leltározni a kéziratokat is.

A soproni könyvtárt a könyvtárór által írt lajstrom alapján kellett volna átvizsgálni.

Az oklevelek, földabroszok, képek, pecsétek stb. amennyiben külön katalogussal bírtak, ennek alapján lettek volna leltározandók. Ha nem bírtak ilyennel, külön lajstromba lettek volna összeírandók.

Az összes leltárakat az igazgató, a könyvtár öre és adjunc-tusa által aláírva, a bizottság jegyzőkönyvéhez mellékelve fel kellett volna terjeszteni a nádorhoz.

Végül még azt óhajtotta volna Horvát István, hogy a jövőben a könyvtár kulcsai a könyvtár órénél legyenek, és az ő tudta nélkül senki a gyűjteményekhez ne férhessen; kivéven az ő távollétében az intézet igazgatóját és a könyvtári adjunctust.

Ha a leltározás így az egész vonalon végrehajtatott volna, hozzá lehetett volna látni a katalogusok készítéséhez.

Horvát azonban, maga is anyagi gondokkal küzködven s azon a ponton állván, hogy emiatt elhagyja a Múzeum szolgálatát, abban a véleményben volt, hogy ezt a hosszadalmas, nagy munkát nem végezhetik el a könyvtár alkalmazottjai eddigi fizetésük mellett. Előbb jobb anyagi viszonyok közé kellene őket helyezni, és özvegyeikre is kiterjesztendő nyugdíjigénnyel felruházni, hogy nyugodalmasan megélhessenek, és ne legyenek kénytelenek fizetésük nagyobb részét, vagy legalább is felét, állásukhoz mért lakásra elfizetni, és az élelemre, ruházatra szükséges pénzt vagy magán-vagyonukból pótolni, vagy pedig segítséget szendvedni.

Nem lenne szabad annak megtörténni, a mint ezt most nem lehetett elkerülni, hogy a kik a kezdet nehézségein keresztül küz-

döttek magukat, még később is silány ellátásban részesüljenek; utódaik ellenben, a kik már mindent készen találnak, és kényelmesen hivataluknak élhetnek, az anyagiak tekintetében is előnyben részesüljenek felettük. Ez annál méltányosabb kívánság, mert a Múzeumnál nincs előléptetés, mint más hivatalokban, ámbár azoktól kevesebb tudást, készültséget kívánnak meg, mint a könyvtár alkalmazottjaitól.

Mielőtt a katalogusok összeállításához fogtak volna, Horvát az összes nyomtatványokat két részre akarta szétszteni, úgymint olyanokra, a melyek nem vonatkoztak hazánk viszonyaira, és a magyar vonatkozásuakra.

Az elsőből külön könyvtárt szeretett volna létesíteni. Abból indult ki, hogy miután a halhatatlan Széchényi legutóbb a Múzeumnak ajándékozta minden tudományágra kiterjedő gazdag könyvtárát, a melyet nemcsak idehaza, de a külföldön sem ismernek, már a hála is megkövetelné, hogy ennek katalogusa kiadassék. A nemes gróf ezzel megvetette az országos könyvtár alapját, a melylyel hazánk eddig nem bírt, daczára annak, hogy külföldön egyes városok is el vannak látva ily tudományos intézetekkel.

A pesti egyetemi könyvtárt, bár különféle tudományos munkákat foglal magában, szintén nem lehet országosnak mondani. Ha Széchényi ajándékának katalogusát kinyomatná, és a közönségnek tudomására hozná, hogy a Múzeum ebből oly országos könyvtárt akar létesíteni, mely a magyar könyvtártól, elkülönítve, külön személyzettel ellátva, kezeltetnék, remélni lehetne, hogy egyesek egész gyűjteményeket, mások egyes munkákat ajándékoznának e könyvtár gyarapítására; vagy pedig a tisztviselők fizetésére, és egyéb szükségletekre áldoznának. Ha Széchényi nem létesíti a magyar könyvtárt és éremgyűjteményt, ma nincs Múzeumunk. És miután az általános tudományos irodalom hasonlíthatlanul gazdagabb, mint a magyar és magyar vonatkozású könyvek száma, semmi kétség az iránt, hogy ez a könyvtár is sokkal gyorsabb arányban növekednék, és az ország lakosainak szemében nagyban emelné a Múzeum becsét.

A katalogus-készítést Horvát a magyar könyvtárban óhajtotta volna megkezdeni, és pedig először a nyomtatványoknál, azután pedig a kéziratoknál.

A nyomtatványokat mindenekelőtt két részre kívánta volna

osztani, úgymint olyanokra, a melyek hazánk viszonyaira vonatkoznak, és olyan bölcsészeti, jogi, theologiai, orvostudományi, mennyiségtani munkákra, a melyeket magyar emberek írtak, vagy legalább Magyarországon nyomattak. Ugy az előbbi, mint az utóbbi osztályba sorolt munkák, tartalmukhoz képest ismét valamely alosztályba lettek volna osztandók, hogy az ugyanazon szakba tartozó munkákat azután egy szekrényben is lehessen felállítani. Miután pedig sem könyv, sem szekrény nem volt annyi, hogy túlságosan sok alosztályt lehetett volna megállapítani, csak bizonyos főbb szakokat akart szem előtt tartani, és ha még így is kevésnek mutatkozott volna a szekrények száma, egy és ugyanazon szekrénybe több rokon szakot is behelyezni, pl. a magyar történelmi művek mellé a magyar egyháztörténelmi munkákat. Közben a könyvtári tisztviselők az összes magyar munkákról egy részletes szakosztálytervezetet készítettek volna, minden lehető alosztálylyal. Ebből kitűnt volna, mely szak van jobban, melyik kevésbé jól képviselve a gyűjteményben, hogy tehát mely hiányok lennének pótlandók. De arra is jó lett volna ez a tervezet, hogy a könyvtár tulajdonába jutott munkákról azonnal meg lehetett volna állapítani, mely osztályba sorolandók. Így azután mindig szem előtt állott volna a könyvtár állapota, mint a hogy az ország földrajzi fekvése látható a térképekről.

A katalogizálás akként történt volna, hogy egyfelől az úgynevezett repertóriumot készítették volna el, másfelől pedig a szorosán vett katalogust.

A repertórium-készítés előtt az összes könyvek, szakosztályok szerint, szekrényekbe lettek volna helyezendők. A szekrények római számokkal, a polczok — alulról felfelé haladva — betűkkel lettek volna megjelölendők. Minden könyv kötési táblájába bele íratott volna a szekrény száma, a polcz betűje és hogy a polczon sorrendben hányadik helyen áll.

A magyar könyvtár repertoriumába minden munka a szerzők nevei, vagy ezek hiányában a rendszók szerint, betűrendi sorban lett volna felveendő. A repertoriumba ezek az adatok lettek volna bejegyezve: a szerző vezeték- és keresztnéve, vagy a rendszó; a könyv rövid czíme, a nyomtatás helye, éve, a könyv nagysága, a kötetek száma, a szekrény száma, a polcz betűje, a sorrend száma és a nyomdász neve. Hogy a könyvek szignatúráját nem

Sapfo fona

CXXXIII

++

Aurus sue dampnosa. a demest. Arbor e nom. a. est et sicut. Fructus et folia usu medicane optime. folia maiorem hinc virtutem. Confortat ex quatuordecim.

Fructus dissolvit et osimur. folia exsicant in loco umbroso. ino fumoso per annum in utilitatem efficiantur. fructus per annos duos. Compositum ex aqua decoctis eius foliorum. frigidam materiam confortat et mundificat. et cepitum ex frigiditate perditam adiuvat. et contra dolorem colicam fiat compositum cum vino decoctis eius lauri foliorum. Ad hoc fiat emplastrum super peritum et renes et tenentibus lauri decoctis in vino. sic fiat et dolorum stomaci ex frigiditate. et in vomitu ex frigida a. utitur etiam vinum decoctum foliorum lauri. Contra frigidum vitium capitis decoquantur folia lauri in rore et aqua ore ualis bene opilato. et paciens et recipiat summa. et ex illa aqua lauetur frons et tempora. Ad idem fructus lauri et raris et factis pulvis in cista calcet. et ponatur in uno cubo ut sacculo et sacculentur caput.

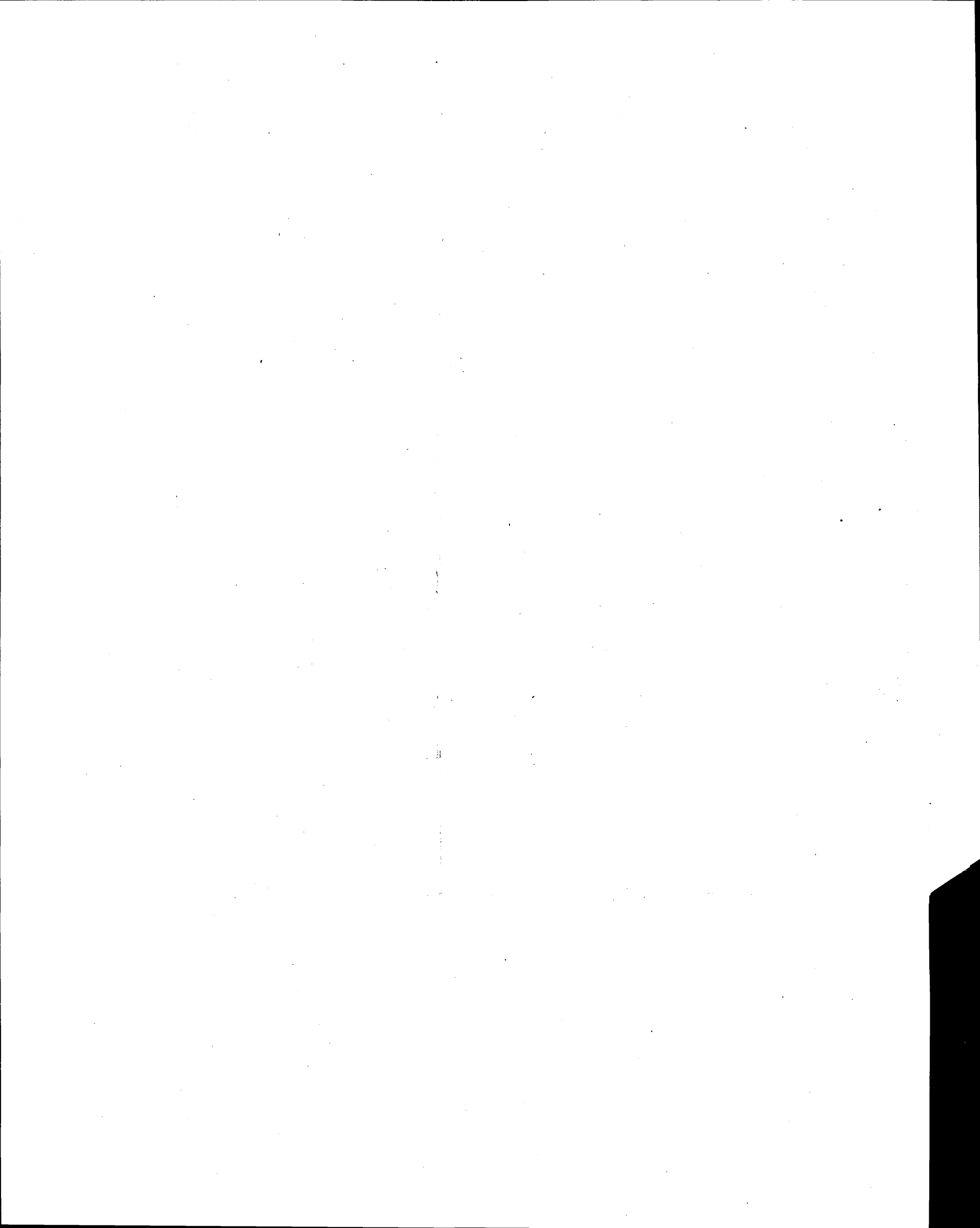
Ad panu supfluum remouendi. et omnia quae in rubras tuberositates facit quae uent in iuuembus. et sapit sanguine quae uent in herbidos. et Chumborg. bene uent tep soli exponatur et desiccat. et vni hora ca cortex corrigitur melius tollit. et in hoc cortex terantur. et facit puluis subtilis conficitur cum melle. et hoc uili in magna tui fructus in balneo multum confert. et Contra panu supfluum quae hinc mulieres post partum conficitur postea puluis cum felle aliquo et inungatur. Si fel fuit durum et temperatur cum melle. Ex bacis lauri fit oleum valens ad dolorem stomaci ex frigiditate. et ortencos dolores. quomodo fit et in ueris eius durum ubi oleum laurini. Et non quae ai iucit in recepto. et dampnosa folia debent ponantur cum bacibus lauri ut dampnosa dicitur. fructus autem dapiuecon lauri ita ligatur.

Uebleb. ubi volubilis.

Uecumum. ubi leana ut lulum.

Quila

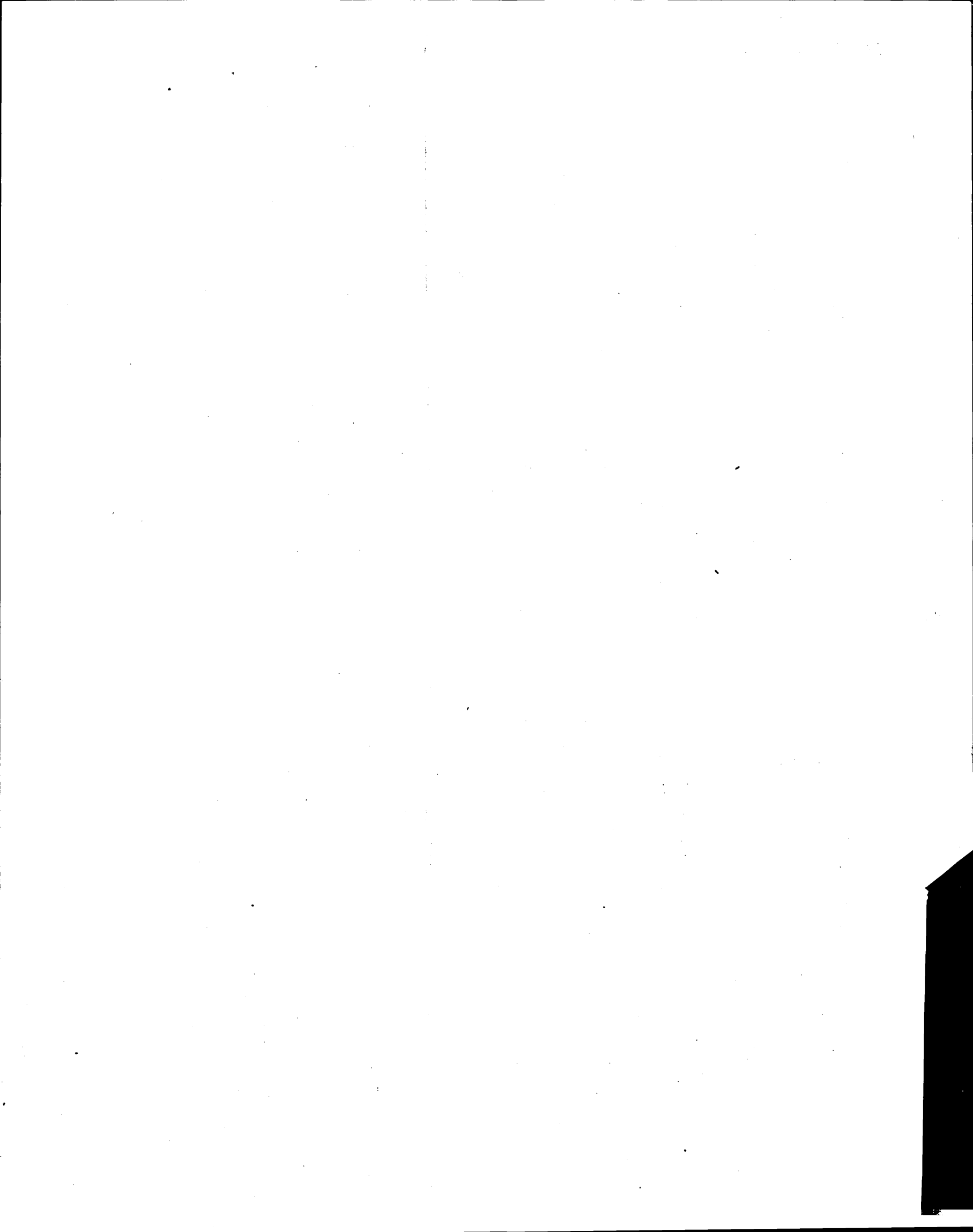
Erymentia
p'osa aucto
ris prima
cura eius ad
mca oculoru
suffusionem
fel eius myr
tu ai melle
actio oculis
munge. qui

dam illud p'esse arduum q' m hys mediat
m'etum elebori albi. 3. p. uel. s. mure rana
dem mellis actio tempatum faciat m unctio

nem. ad lactem aquile ab articulationem
evora. 2. feminibus p'esse cadem idest in
borum dolor emendat si in hys terao ay
terioi simster ut mulier concipat lapide
q' flacterum p'egnantibus esse lapidem
qui in ventre eius aut in mdo muctus
fuerit quem quidem non eius animal s'
plumis indiget putant. quod vocat
et q' cuius vim. 2. nomen habet etres
Est quidam lapis qui dicitur lapis aqu
le de quo diximus ubi lapis. Aquile

kellett volna-e minden egyes kötet hátára is ráragasztani, nehogy a ki- és visszahelyezésnél mindig az egész sort végig kelljen számlálni, ez a megállapodástól függött volna és attól, hogy a nádor helyesli-e ezt.

A repertoriumot a következő módon készítették volna.

A könyveket az I. szekrény A. polczáról ugyanazon sorrendben, a hogy itt állottak, átvitték volna abba a helyiségbe, a hol az összeírást eszközölték. Ha többen dolgoztak volna a repertóriumon, mindenik külön szekrényt vett volna munkába. A szükséges adatok feljegyzésére közönséges fogalmazó papír lett volna használandó, a melyet hosszában négy egyenlő részre kellett volna vágni. Az egyes papírdarabok sorrendi számmal lettek volna ellátandók. Az első papírlapra az I. szekrényben, az A. polczon elsőnek elhelyezett munka szerzőjének neve, czíme stb. lett volna felírandó, és így tovább. Csak arra kellett volna ügyelni, hogy egy és ugyanazon munka czíme, szignatúrája stb. egy papírlapra kerüljön, és hogy az összes adatok a papiros egyik oldalára jöjjenek. Ha ugyanazon kötetbe több munka lett összekötve, úgy ezek szerzőik szerint külön lettek volna feljegyzendők; csak hogy ez esetben a szignatura mellett feltüntetendő lett volna az is, hogy az illető dolgozat mely gyűjteményes munka részét képezi. A könyvek a leírás megtörténte után ugyanazon sorrendben mint voltak, visszahelyezendők lettek volna a polczokra.

Az összeírás befejeztével az egyes papírlapokat annyi részre kellett volna feldarabolni, a hány könyvczím lett rávezetve. Ezt a feldarabolást időközben a könyvtári szolga eszközölhette volna. A papirszeleteket egy e célra szolgáló asztal 24 rekeszébe kellett volna betűszerinti sorban beosztani. Az egyes rekeszekbe jutott lapok ismét szoros betűrendbe lettek volna szedendők és így fonálra fűzendők. A czédulákat azután erre a célra külön vonalozott ivekre kellett volna lemásolni, külön mezőkbe iktatván az egyes adatokat, úgy azonban, hogy csakis ugyanazon szerző munkáinak czímei lettek volna közvetlenül egymás mellé írva, más-más szerzők nevei közt ellenben 3—4 újabb munka bejegyzésére elegendő hely maradt volna, nehogy az újabb gyarapodás következtében rövid időn belül újból le kelljen írni a repertoriumot. Ezen több kötetre terjedő repertórium leírására, miután az öröknek más természetű dolgaik voltak, írások lettek volna alkalmazandók. Megtörténvén a lemásolás, az

egészet be kellett volna köttetni, feltüntetvén az egyes kötetek hátán, mely betűk foglaltatnak bennük. A míg a kutatók és tisztviselők az olvasóteremben dolgoznak, ezeket a repertoriumokat is itt kellett volna elhelyezni; használatuk azonban csakis egyes tudósoknak lett volna megengedve, az őr külön felhatalmazásával. Az újabb gyarapodást pedig csak akkor lehetett volna a könyvtárban felállítani, ha ezt az őr, vagy adjunctus már bevezette a repertoriumba.

A repertoriumon kívül, mely első sorban a könyvek kikeresésére szolgált volna, még egy másikat, az úgynevezett czédula-katalogust is kellett volna készíteni, a mi akként történt volna, hogy a repertoriumba bevezetett adatok negyedréttü, jóminőségű papirlapokra lettek volna leírandók; e papirlapokat, szoros betűrendbe szedve, külön tokokban tartották volna, a melyekre rá lett volna írva, mely betűket tartalmaznak. E czédulák nemcsak ellenőrzésül szolgáltak volna, hogy a repertoriumban benn foglaltatik-e minden, hanem mivel nem sok olyan munka volt, a melynek czíme rá nem fért volna a papirlap egyik oldalára, a másik, tiszta oldalra a könyv szerzőjére, sorsára stb. vonatkozó feljegyzéseket lehetett volna rávezetni, úgy hogy ez Catalogue Raisonné gyanánt szolgált volna. A magyar könyvtár czéduláira főleg könyvészeti feljegyzéseket lehetett volna írni, de csak akkor, ha a könyvtári tisztviselők sem más könyvtári teendőkkel, sem irodalmilag elfoglalva nem voltak. Ezen felül a könyv teljesebb czíme, a nyomdász neve, a kiadás éve s más ilyen jött volna a czédulára.

A metszetgyűjteményről betűrendi, az oklevelekről időrendi katalógus lett volna készítendő. A Széchényi által legújabbán aján-dékozott kéziratokat pedig a már nyomtatásban megjelent kézirat-katalogushoz pótlék gyanánt lehetett volna összeírni. A többi, a Kovachich,- Éder,- Kitaibel stb.-féle kéziratok katalogizálásánál, az egyes gyűjteményekről készült lajstromok szolgáltak volna alapul.

Miután nem válnék az intézetnek dicsőségére, ha a könyvtár tisztviselői eziránt megkérdeztetvén, nem tudnák megmondani, hány munkából, kötetből áll a könyvtár, ezt is össze kellett volna számlálni, és időnkint az újabb gyarapodást hozzáadni.

Ugyanily eljárás lett volna követendő a kéziratoknál és a többi gyűjteménynél is.

Hasonló repertoriumot és katalogust kellett volna készíteni a nem magyar vonatkozású munkákról is. Mivel azonban ez a gyűjte-

mény még nagy gyarapodás előtt állott, egyelőre elég lett volna a czédulakatalogust összeállítani.

E katalogusoknak alapján és segítségével kellett volna ellenőrizni azt is, hogy a Múzeumnak ajándékozott dolgok meg vannak-e valóban mind, kiterjesztvén az ellenőrzést arra is, a mi a Múzeumi Aktákban és újságban mint ajándék szerepelt; mert nagyon megingatná a Múzeumba vetett hitet és bizalmat, ha tudomásra jutna, hogy valami ezekből elveszett.¹

Igy vélte Horvát István a legczélszerűbben keresztül vihetni a leltározást, és a katalogusok készítését.

Ezalatt leérkezett a nádornak a tisztviselők november 3-iki feliratára adott válasza, mely úgy hangzott: hogy szívesen veszi ugyan, ha javaslataikat előadják, nem tartja azonban szükségesnek, hogy e miatt a leltározás elodáztassék, miután ezúttal csak a betűrendes lajstromozást kívánja elvégeztetni. Újból meghagyja tehát, hogy lássanak a leltározáshoz, hogy még a nagyobb hidegek beállta előtt végződjenek vele; és tekintettel Jónás József ör beteges állapotára, kezdjék ezt el a természetrajzi osztályban.²

Kézhez vevén József nádor Miller jelentését, és elrendelvén az összes gyűjtemények újból történő leltározását, végre abba a helyzetbe jutott, hogy válaszolhatott Széchényinek 1819. január 15-iki felterjesztésére.

Minél nagyobbak azon érdemek, írja hozzá 1820 november 1-én, a melyeket a gróf az ő (a nádor) közéleti pályájának kezdete óta az ország hasznának és művelődésének előmozdítása körül szerzett, minél nagyobb hálával fogja az utókor említeni azt a nagy áldozatot, a melyet a hazai irodalom érdekében hozott, és ezzel honfitársainak követendő például szolgált, annál inkább szerette volna legutóbbi adományával is tanúsított készségét hasonlóval viszonzni, és leveleiben ismételten kifejezett óhajainak megfelelően, soraira válaszolni s véleményét vele közölni.

A nagy késedelmet, mely, nem tagadja, reá nézve is kellemtelen volt, részben másfélévi távolléte alatt felhalmozódott teendői, az ő felségeik fogadtatásával kapcsolatos előkészületek, részben pedig a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatójának ez ügyben tanúsított pontatlansága és a gróf előtt is ismeretes könnyelműsége

¹ Könyvtári irattár. A. 1820.

² Igazgatósági irattár. A. 1820. Nr. 103.

okozták. Mindez ki fogja magyarázni hosszas hallgatását, és arra fogják a grófot indítani, hogy ezt rossz néven ne vegye. Most, hogy némileg felszabadult gondjaitól, nem akar tovább késni a válaszzal, hanem siet kivánságait teljesíteni.

Ámbár első rendelkezését, hogy a könyvtár eladásából befo-lyó pénzt a Múzeum tisztviselőinek fizetésére fordítsák, a jelen szűkös viszonyok közt kellő indokokkal lehetne támogatni, mint-hogy azonban remélni lehet, hogy az ország lakosainak az intézet iránt tanusított érdeklődése, és a haza dicsőségére irányzott buzgalma, idővel a tisztviselői fizetések megjavítását is lehetővé fogja tenni, ezt most elhatározásának megfelelően ő is elejti, és inkább a segédkönyvtár létesítésére vonatkozó másik ajánlatot véli felka-rolandónak, annyival inkább, mert igen sok nehézséggel és fáradsággal jár az ily gyűjtemény létrehozása, a melyben oly munkák is vannak, a melyeket sem utánjárással, sem anyagi áldozatok árán nem lehet többé megszerezni. Véleménye szerint az ily gazdag, sok mindent felölelő közintézet érdekeit szolgáló segédkönyvtár fel-állítására, nem csak a tisztviselők irodalmi munkásságát, az egyes tárgyak meghatározását tekintve lenne szükséges, hanem az ismeretkörét itt bővíteni kívánó ifjúság szempontjából is kívánatosnak mutatkozik. Ezt jegyzi meg az ajánlat czéljaira, rendeltetésére vonatkozólag. A feltételekre nézve pedig, a melyekről szintén tudni óhajtja véleményét, a következőket mondhatja.

Az első pontra, hogy a segédkönyvtár a magyar gyűjtemény-nyel ne egyesíttessék, nincs semmi megjegyzése, miután ez a dolog természetéből folyik.

A másodikhoz azt véli hozzáadandónak, hogy a nemzeti könyvtárban is meglévő másodpéldányokon kívül még azon munkákat is értékesíteni kellene, akár árverésen, akár magánúton, a mint ez a létesítendő alap javára előnyösebben lenne eszközöl-hető, és természetesen a kellő ellenőrzés mellett, a melyek az igaz-gatónak és a könyvtár örének általa jóváhagyandó kijelölése szerint, nem lennének felveendők a segédkönyvtárba.

Nincs kifogása a 3. és 4. pontban foglaltak ellen sem, miután az ily feltételek kitézése az adományozótól függ, és ezek nin-csenek ellentétben a fő czállal; de a gróf családja is elegendő biztosítékot nyújt minden eshetőségre nézve.

A mi az 5. pontot illeti, a gróf adományát, azzal a különös

dicsérettel, a melyet nagylelkűségével kiérdemelt, a mai napon terjeszti fel a király elé legfelsőbb jóváhagyás céljából, nem kételkedvén aziránt, hogy ő felsége az ajánlatot kegyesen fogadja, és legfelsőbb jóváhagyásával szentesíti.

A 6. pontra vonatkozólag egyetért vele abban, hogy igazságos és méltányos, miszerint azok az alkalmazottak, a kiket a gróf és családja kinevez, illetőleg kijelöl, élvezzék elsősorban az alapító nagylelkűségének gyümölcsét (a mikor és a mint ezt a Múzeum pénzereje megengedi). Ezt a könyvek elárusításából előálló tőkéből azonnal meg lehet valósítani, a mint az alapítólevél elkészült és a tőke a Múzeum rendelkezésére bocsáttatott. A segédkönyvtár céljaira megtartott munkák becsértékének megfelelő kamatokat illetőleg pedig akkor lesz ez keresztülvihető, ha a Múzeum pénzügyi viszonyai megengedik.

A 7. pont — végre — miután a segédkönyvtár létesítésének javaslata elfogadtatott, feleslegessé vált.

Egyébiránt tudomására hozza, hogy a mint Magyarországra visszaérkezett, azonnal intézkedett az újonnan ajándékozott könyvtár felállítása iránt, és hogy azt az ő szándékainak megfelelően kezeljék. A mikor a szekrényekbe már behelyezett könyveket első ízben megtekintette, a múzeumi igazgató azt jelentette neki, hogy miután sürgeti a könyvtárra vonatkozó intézkedéseinek végrehajtását, az egymással váltott levelek kapcsán megállapodtak abban, hogy a másodpéldányokat és a kevésbé szükséges könyveket mielőbb el kell adni. Hitelt adván e szavaknak, úgy intézkedett, hogy az igazgató a nyert utasításokhoz tartván magát, az adományához kötött feltételekhez hiven járjon el a dologban, és miután tapasztalás szerint a könyveket árverésen nem lehet jól értékesíteni, megállapítván előbb az egyes munkák becsértékét, valamely könyvtáros közvetítésével bocsássa áruba a könyveket. Nem tételezhette fel az irodalmi ügyekben járatos, a nemzeti intézet érdekeit szívéen viselő emberről, hogy jelentésében nem mond igazat és minden igyekezetét nem irányítja oda, hogy a nagylelkű ajándékából nyert könyvek minél magasabb áron keljenek el. Bizodalomban azonban megesalatkozott. Még jóval azelőtt, hogy figyelmeztetését vette volna, január hóban, feltűnőnek találván, hogy a könyveket oly olcsón adják el, az elárusítást haladéktalanul beszüntette, az igazgatót pedig igazo-

lásra szólította fel. Miller ezt mindenféle ürügy alatt sokáig húzta-halasztotta. Közben leveléből azt is megtudta, hogy arról a köztük állítólag létrejött megállapodásról szó sem volt. Végre Miller, most legutóbb, a maga megszokott könnyelmű modorában azt válaszolta felhívására, hogy a könyvnek mostanában nincs ára, s a mit eladott, azért nem is kérhetett többet; de nem is adott el olyasmit, a mi a segédkönyvtár céljaira megtartandó lett volna. E nyilatkozata annál inkább felköltötte figyelmét, mert ennek a különben tudós férfinak következtelen, rendszertelen eljárását újabban más tekintetben is bő alkalma volt tapasztalni, és nem hallgathatja el azon talán nem is egészen indokolt aggodalmát sem, hogy az igazgató esetleg túl ment azon a határon, a melyet ő megvonni akart.

Miután szükséges, hogy a dolgok mostani állása minél jobban tisztába hozassék, elrendelte az egész könyvtárnak újból való leltározását, hogy ekként megállapítható legyen, mit adtak el, és mi történt a többivel. Egyúttal kiterjesztette e munkálatot a többi osztályra is, hogy így minden káros híresztelésnek eleje vétessék.

A Múzeum igazgatója könnyelműen és rendetlenül járt el; de reményli, hogy a vizsgálatból ki fog tűnni, hogy az általa létesíteni szándékolt pénzalapot nem érte akkora veszteség, mint kezdetben félni lehetett tőle, mert az igazgatót mindig olyan embernek ismerte, a ki az intézet érdekeit szíven viseli.¹

A nádor, a mint Széchényinek írta, még ugyanezen a napon felterjesztést intézett a királyhoz és ebben előadta, hogy Széchényi újabb tanúságot tett a haza és az irodalom iránt viseltető lángoló szeretetéről, midőn soproni könyvtárát részben a Nemzeti Múzeum mellett létesítendő segédkönyvtár céljaira, részben pedig a tisztviselői fizetések megjavítására fordítandó pénzalapra ajánlotta fel. Ezt a nagylelkű adományt kötelességének véli bejelenteni, hogy ő felsége lássa, miszerint ez a kiváló hazafi szenvedésekkel teli öregségében is megemlékszik azon kötelmekről, a melyeket, míg ereje engedte, oly példásan, oly buzgón teljesített, hogy valóban kiérdemelte, hogy a király hű alattvalójának, jó honpolgárnak, és az irodalom kiváló ápolójának neveztesse. Másrészről azon célból is ő felsége legmagasabb tudomására hozza mindezt, hogy ha majd a gróf alapítólevelét legfelsőbb jóváhagyás

¹ Fogalmazvány az országos levéltárban. Acta Musaei. A. 1820. Nr. 1288.

végett felterjeszti, ő felsége a királyi megerősítést kegyesen megadni méltóztassék.¹

Széchenyit már egészségi állapota sem engedte késedelmeskedni, a már oly régóta húzódó ügyben. Elolvasván a nádor értesítését, sietett kiállítani az alapítólevelet, a melyben kinyilatkoztatja, hogy gondosan megfontolván azon okokat, a melyek a Széchenyi-országos-könyvtár mellett egy segédkönyvtár felállítását javallják; meggondolván főleg azt, hogy az ily segédkönyvtár, az oly nagykiterjedésű közintézetnél, mint a minővé a Nemzeti Múzeum, az ország nádorának előrelátó, bölcs gondosságából és ő felsége atyai kegyelméből fejlődött, egyrészt az intézet tisztviselőkarának irodalmi munkásságához, valamint az itt összegyűjtött tárgyak meghatározásához segédeszközül, másrészt az intézet falai közt ismereteit gyarapítani óhajtó ifjúság tanulmányaihoz forrásul szolgálja, e segédkönyvtár céljaira felajánlja a már Pestre leszállított és a Múzeumban elhelyezett gyűjteményét, és ezt örök időkre, visszavonhatlanul szeretett hazájának és a közjónak szenteli és adja.

Adományához ugyanazon feltételeket köti, a melyeket már 1819 január 15-iki nyilatkozatában is felsorolt. Eltérés a két szöveg közt csak abban mutatkozik, hogy itt most nem csupán a másodpéldányokat szánja eladásra, hanem azon munkákat is, a melyeket az igazgató és könyvtárőr nem tart szükségeseknek a segédkönyvtár céljaira, továbbá a nádor leiratához alkalmazkodva, beleegyezik, miszerint a könyvek eladása ne szükségszerűen árverés útján történjék, hanem a mint ez előnyösebbnek mutatkozik. Nemkülömben elhagyta alapítóleveléből a nádor által feleslegesnek mondott 7. feltételt is.

Az alapítólevél befejező soraiban megismétli azon ígéretét, hogy a mint eddig mindig arra irányozta minden törekvését, hogy tehetségéhez mérten rendelkezésére bocsássa hazájának és honfitársainak a nemzeti dicsőség előmozdítására szükséges kulturális segédeszközöket, úgy ezentúl sem fog egy alkalmat sem elmulasztani ezen segédkönyvtár gyarapítását elősegíteni.²

Az alapító levelet Széchenyi november 30-án a következő sorok kíséretében — az utolsók, a melyeket a könyvtár ügyében

¹ Fogalmazvány az országos levéltárban. Acta Musaei. A. 1820. Nr. 1288

² Másolat az igazgatósági irattárban. A. 1820. Nr. 116.

és egyáltalában a nádorhoz intézett — küldötte meg az ország nádorának.

»Nem vagyok képes szavakba foglalni azt az örömet, hálát, a melyet Fenséged november 1-én kelt sorai bennem keltettek. Örvendek, hogy Fenséged, a szeretett hazám dicsőségére, polgártársaim javára és a tudomány előmozdítására felajánlott segédkönyvtárt nem csak kegyesen elfogadni, hanem legfelsőbb jóváhagyás végett ő felsége elé terjeszteni méltóztatott. Fogadja Fenséges Uram mindezekért hálás köszönetem nyilvánítását.

Ki akarván érdemelni Fenséged nagy jóságát a jövőre is, a segédkönyvtár alapító levelét, a melybe felvettem a Fenséged által jóváhagyott feltételeket is, Fenséged bölcs szándékához mértelen elkészítettem, és ezennel mellékelem, alázattal esedezván, hogy ha Fenséged helyeslésével találkozok, azt legfelsőbb jóváhagyás céljából ő felsége elé vinni kegyeskedjék.

Őszintén megvallom, hogy én a soproni könyvtár eladását illetőleg a Múzeum igazgatójával levelezést nem folytattam, sőt nem is akartam vele levelezni, s nem is levelezhettem: mert hiszen az egész ügy Fenséged elhatározásától tétetett függővé, a mit az igazgató tartozott volna kieszközölni, még mielőtt a könyvek eladását megkezdette.

Elég jó forrásból tudom, hogy több oly munkát is eladtak, a mit meg kellett volna tartani a segédkönyvtár céljaira: bízom azonban benne, hogy azok az irodalmi emberek, a kik ezeket megvásárolták, visszatérítetvén pénzük, szívesen vissza fogják adni e könyveket.

Hogy Fenséged úgy az országos, mint a segédkönyvtár újból való leltározását bölcs előrelátással elrendelni méltóztatott, hálásan köszönöm.

Azon munkáknak, a melyek a magyar könyvtár nyomtatásban megjelent katalogusaiban foglaltatnak, s a melyeket én pontosan átadtam, meg kell lenniök. Azoknak a könyveknek a jegyzékét pedig, a melyek később jutottak az országos könyvtárba, ellátva az átvételt tanúsító igazgató névaláírásával, valamint a földabroszok, képek, címerek, sajtókész s a cenzúra által jóváhagyott katalogusát, a legközelebbi alkalommal meg fogom küldeni Horvát István őrnek, használatra, azon kérelemmel, hogy a leltározás befejeztével nekem visszaküldessenek.¹

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1820. Nr. 1384.

el történeti és imádkozások.

Utóljára vegyék szives közönséget mind azok, kikről é. Testamentomban emlékeztem, mint pedig ebben meg nem nevezett, egyébb Barátim, Fiútyeim, és családjeim, és mindön reájok nézve el követe veikenemt, botánator Kerek, ajánlom magamat emlékeztetékbe és Imádkozásokba. Kélt Pestben December holnapnak 10^{dik} napján 1820^{dik} éjztendőben
Prof. G. Kollányi Ferencz

Előttünk

Hortvay Mihály

Gróf G. J. Károly

Gróf Alvinczy Ignác

Gróf Hadikóczy Miklós

Gróf Esterházy János

Testamentum horec

Széchényi, a ki már érezte arcán a halál lehelletét, nagy nyugtalanságtól szabadult meg, hogy az alapítólevelet végre elküldhette. Most még néhány ügyet kívánt elrendezni.

December 10-én megsemmisíti 1814 évi végrendeletét, valamint későbbi pótvégrendeleteit, és újból intézkedik javairól.

Magyar nyelven írt végrendeletének bevezető soraiban e megható szavakat olvassuk: »Bűnös lelkeket a mindenható Teremtőmnek, Megváltómnak és Megszentelőmnek mérték nélkül való irgalmába ajánlom, és teljesen bizván a szegény bűnösök iránt többször is megígért szánakodásában és engedelmében, de leginkább maga személyének a keresztfán ugyan a bűnösökért tett feláldozásában, köteles alázatossággal, és érdemtelenségemnek igaz megesmérésevel, úgy nemkülömben számos és terhes bűneimnek töredelmes megbánásával kívánok bizodalmasan szent ítélőszéke elejbe lépni, és ott nem érdemem, hanem csupán könyörtelensége után irgalmasságért esedezni és feloldozásomat mindenhatóságától és véle öröktül fogva élő kegyességétől el is várni.«

A végrendelet 20—21. pontjaiban megemlékezik gyűjteményeiről is. »Kedves magyar hazámnak ajándékozott Bibliothecában külömbféle gyűjteményeknek, nevezetesen a könyveknek, kéziratoknak és pénzeknek Catalogusait nyomtatásban már kiadtam, a hátralévőknek kinyomtatását megígértem; ha ezeknek kiadatását már elkezdtem volna, fiaim végrehajtsák; ha pedig azt nem tehetném többé, tehát fiaim azokat holtam után kinyomattassák, activa capitalisaimból vetessenek az arra szükséges költségek. Továbbá fiaim szorgalmasan figyelmezzenek azon jusnak fenntartására, mely a Bibliotheca fundationalissa és a királyi diploma által familiámnak adatott, hogy az ország könyvtárja mellett szolgáló individuumoknak, ha hivataluk megüresedik, hármat candidálhasson.

A mult esztendőben a soproni második Bibliothecámat is szeretett hazámnak ajándékoztam oly conditíóval, hogy annak becsübeli árából összeveszerzett capitalisnak interesséből az Ország könyvtárja mellett szolgáló három individuumok fizetése javíttasson. Hogy ezen szándékom teljesíttessen, ügyeljenek rá fiaim.«¹

A szegény beteg életerejét a másfélévi súlyos betegség ekkor már teljesen fölemészttette.

¹ Széchényi levéltár. I. kötet, 3. szám, II. csomag, 120. szám.

Titkára, Pigay Antal, már augusztus 26-án megírta Horvát Istvánnak: »ő exja nagyon bágyadt,¹ tegnap este hetedszer csapoltatott meg, és ebben a hónapban már másodszer; semmi reménységünk sincs életének megtartásához, csak az bizonytalan még, hogy mennyi ideig fogja húzhatni ezen fatalis vizibetegségben nyomorult állapotját.«¹

Október 6-án ismét ezeket írja neki: »ő exja napról napra gyengül; már nyolcz izben nyitották meg a lábát; a napokban a folytonosan növekedő nedvek miatt kilenczedszer lesz megcsapolva egész testében.«²

Deczember 10-én, a mikor végakarátát tollba mondja, ő maga így szól: »Istennek kegyelméből még ép észszel birok; ámbátor hosszabb nyaválaskodásom miatt az erőm lankadtabb.«

Attól fogva, hogy elrendezte földi ügyeit, már csak a halál gondolata foglalkoztatja. Intézkedik, hogy a haláláról kiadandó jelentést Bécsben német, Sopronban, Budán, Pesten magyar nyelven bocsássák szét. A legapróbb részletekre kiterjedőleg utasításokat ad a temetésre, a gyászbeszéd megtartására stb. vonatkozólag.

Így várja a halált, a hívő lélek Istenbe vetett erős bizodal-mával, csendes megnyugvásával.

Deczember 12-én a nádor, ki időközben megkapta november 30-án irt sorait, felterjesztvén az alapítólevelet a királyhoz, s kérvén annak jóváhagyását, siet erről őt értesíteni, újlag köszönetet mondván nagylelkű adományaért s biztosítván, hogy gondja lesz rá, miszerint az alapítólevélben kifejezett kívánságai teljesíttessenek.³

Levele azonban már nem találta életben; deczember 13-án, délelőtt 9 órakor visszaadta áldozatkész lelkét Teremtőjének.

Voltak nála nagyobb embereink is, a lángész vakitöbb tulajdonságaival felruházva, nagyobb akaraterővel, merészebb elhatározásokkal, zajosabb tevékenységgel megáldva; de nem volt, a ki forróbban szerette volna a hazát, a ki önzetlenebbül szolgálta volna a közjót, a ki többet és szivesebben áldozott volna a magyar nemzeti művelődésért, mint ő.

Halálát fájdalmas veszteségnek tekintette az egész ország.

¹ Múzeumi kéziratár. Irodalmi levelezések.

² U. ott.

³ Széchényi levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 112. szám.

A lapok úgy emlékeznek meg kimulásáról, mint »a közszomorúság tárgyáról,« mint »nemzeti gyászról,«¹ és elmondják olvasóiknak, hogy a haza mint nagylelkű fiára mutathat rá; a főnemesség mint dicsőségének újabb alkotóját tisztelheti; a tudományok és szép-művészetek pedig bőkezű gyámolítójukat magasztalhatják benne, a ki annyi s oly nagy szolgálatot tett hazájának, hogy neve egy-maga méltó emléke lesz életének.²

Alig hogy lakóul fogadták a czeni sirbolt falai a Széchenyi-országos-könyvtár legnagyobb halottját, Miller, a kinek december 12-én a nádor leküldötte az alapítólevél másolatát, már is változtatni kívánt volna az abban kikötött feltételeken.

Millernek ezen aggályoskodása, vagy talán inkább akadémizálása, abban az elkeseredett lelki állapotában is lelheti magyarázatát, a melybe őt a soproni könyvtár ügyében kiadott nádori rendeletek és leiratok juttatták, s melynek minden tartózkodás nélkül kifejezést adott akkor, a mikor a nádor felhívására, hogy a Kriebel-féle munka kiadására kérjen fel valami meczenást, december 4-én válaszolt, kijelentvén, hogy erre nem vállalkozhatik. Mert ugyan milyen arczczal szólíthatna fel ő, a nyilvánosság előtt tönkretett ember, gyanu nélkül valakit ily áldozatra? Az ő gyalázatának hire napról napra terjed az országban. Már mindkét városban kimondták rá az ítéletet. Budán a hivatalokban, Pesten pedig a kúrián azt beszélik, hogy el fogják mozdítani hivatalától, vagyonát pedig zár alá veszik. Sőt a tizenkét éves iskolásgyerekek is ezt ujságolják egymásnak. Restell az utcára kimenni; és fájdalmas szívvel várja szerencsétlenségének végét, mely merő félreértésből származott, hogy elhagyva a várost, valamely eldugott helyen fejezze be életét. Most saját magán volt alkalma tapasztalni, hogy hasztalan törekszik valaki a haza körül érdemeket szerezni magának.³

Nem lehetetlen, — mondjuk — hogy Miller e hangulata is hozzájárult ahhoz, hogy bizonyos nehézséget látott az alapítólevél kikötéseinek teljesíthetésében.

Igy pl. a 2. pontra vonatkozólag abban a nézetben volt,

¹ Hazai s Külföldi Tudósítások. 1820. Nr. 50.

² Vereinigte Ofner und Pester Zeitung. Nr. 102.

³ Fogalmazvány az igazgatósági irattárban. A. 1820. Nr. 111.

hogy mindaddig nem lehet a felség jóváhagyását az alapítványhoz kikérni, míg nem tudni, mily összeg folyik be a könyvek eladásából, miután ezt az összeget ki kell fejezni az alapítólevélben.

Kételyei voltak 3. pont iránt is. Azt méltányosnak találta, hogy a segédkönyvtár értékét megbecsüljék. De ki legyen a becsüs? A tudósok nem valók erre, mert sokszor annyira elragadja őket valamely könyv iránti előszeretetük, hogy 100 frtra is becsülnek olyasmit, a miért más 5 frtot sem adna. Erre tehát csak is valamelyik értelmes könyvkereskedőt lehetne felszólítani.

Bajos lett volna szerinte a 4. pont keresztülvitele is. Az eladásból befolyó összegről adhatna az országos pénztár nyugtatványt, de nem lehet ilyet kívánni tőle a segédkönyvtárról. Ez szükségtelen óvatosság, a mi valamikor még súlyos következményekkel járhatna az intézetre nézve; mert az alapítványokat rendszerint úgy teszik, hogy az intézet megszűntével a pénz visszatérítették, vagy pedig, ha csak a kamatokat fizették, ez beszüntetessék. Ebben az esetben tehát a Széchényi-család jogot nyerne arra, hogy a könyvek helyett azok értékét követelje vissza. Ugyanigy, ha a könyvtárt tűzvész találná elpusztítani, a veszteség ebben az esetben is a Múzeumot érné, és nem a családot.

Ezen észrevételeit — a nélkül, hogy a szakértők véleményét ezzel érinteni akarná — december 22-én, felterjesztette a nádorhoz.¹

József nádor azonban nem vette figyelembe a felterjesztést, mert az alapítólevél ekkor már a felség előtt volt.

Széchényi Lajos gróf, a megboldogultnak legidősb fia, 1821 január 5-én értesítette a nádort a családját ért pótolhatlan veszteségről, jelentvén, hogy ő fensége december 12-iki levele már nem találta atyját életben. Ő mond tehát halás köszönetet a segédkönyvtár adományozása alkalmából nyilvánított kegyes szavakért, testvérei nevében is, kérvén ő fenségét, hogy a felség elhatározását velük annak idején szintén közölni méltóztassék. Testvéreivel együtt igéri, hogy szeretett édes atyjuk akarátát, a földabroszok stb. katalógusának saját költségükön való kiadását illetőleg, szentül teljesíteni fogják, úgyszintén gondjuk lesz arra is,

¹ Országos levéltár. Acta Musei. A. 1821. Nr. 157.

hogy az a nagyobb mennyiségű könyv, a melyet atyjuk a magyar könyvtárnak vásárolt, mielőbb Pestre szállíttassék.¹

A nádor február 16-án fejezte ki részvétét Széchényi halála felett, Lajos grófhhoz intézett levelében. A mélyen sujtott család vigasztalására nem tudott egyebet mondani, mint hogy az ily érdemes, jeles férfiúnak, a kinek hazájával szemben tanusított nagylelkűségét, és a tudományok érdekében nagy áldozatok árán kifejtett hazafias buzgalmát, 1807-ben maguk az országgyűlési rendek is törvénybe iktatták és a haza polgárai elé követendő példaképül állították, az ilyen, hazája és királya körül annyi érdemet szerzett férfiúnak emléke örökké élni fog. Egyébként pedig megnyugvással vevén tudomásul a katalogus kiadására vonatkozó ígéretüket, magára vállalta, hogy mihelyt édes atyjuk alapítványának legfelsőbb jóváhagyása leérkezik, közölni fogja ezt velük.²

A nádort azonban ebben megelőzte herczeg Koháry Ferencz kancellár, a ki márczius 23-án, tudomására hozván ő fenségének, hogy a király minden pontjában jóváhagyta Széchényinek a segédkönyvtár czéljaira tett alapítványát, egyidejűleg Széchényi Lajos grófnak is megírta ezt, hozzá adván, hogy ő felsége kegyelmesen megengedni méltóztatott, miszerint a királyi kegy nagyobb bizonyosságául, a melyre a megboldogult alapító ezen újabb bőkezűségével magát érdemesítette és a magyar könyvtár megalapítása körül már régebben szerzett érdemeire való tekintettel, utódainak legfelsőbb megelégedése nyilváníttassék.³

A Széchényi-országos-könyvtár történetének e minden tekintetben legjellemzőbb, legérdekesebb korszaka azzal záródik, a mi 1802-ben megnyitotta: a halhatatlan Széchényi Ferencz grófnak fejedelmi alapítványával.

¹ Fogalmazvány a Széchényi levéltárban. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 115. szám.

² U. ott. 116. szám.

³ U. ott. 117. szám.

A RÓMAI CASANATE-KÖNYVTÁR KORVIN-KÓDEXE.

SCHÖNHERR GYULÁTÓL.

(3 melléklettel és a szöveg között 7 hasonmással.)¹

I.

Róma történelmi kincseinek kimeríthetetlen voltáról beszélni jóformán közhelylyé vált azok részéről, a kik az örök város könyvtáraiban és archivumaiban kutatásokat végeztek, de hogy a kimeríthetetlen szó itt nem üres jelző, hogy az eddig felszínre hozott anyag gazdagsága mellett is még mindig a legnagyobb várakozással folytathatjuk a kutatást, arról a tervszerű buvárokodások eredményeinél nem kisebb mértékben tanuskodnak azok a meglepetések, a melyeket a véletlen tartogat fent a kutatók számára.

Gyakran előfordult, hogy a kik éveken át előre megállapított terv szerint buvárokoztak Róma tudományos gyűjteményeiben, kutatásaik legszebb eredményéért a váratlan szerencse kedvezésének tartoznak köszönettel.

Ilyen kedvező véletlen juttatta kezeim közé Róma egyik legnagyobb könyvtárának kiaknázásra váró kincsei közül azt a kéziratos emléket, a melyet ez alkalommal ismertetni szerencsés vagyok, s a mely nem csupán a Mátyás király könyvtárából fenmaradt kódexek számát, hanem a középkori magyar nyelvemlékeink sorozatát is új, eddig ismeretlen darabbal gyarapította.

A római történelmi kongresszus, mely a múlt év április havának első napjaiban a történetbuvároknak és a történelem barátainak százait gyűjté az örök város falai közé, a római állami gyűjtemények vezetőinek tanulságos kiállítások rendezésére szolgált alkalmul, s a körültekintő gond és figyelem, a mely e kiállítások anyagának kiválasztásánál érvényesült, lehetővé tette a kongresz-

¹ Felolvastatott a Magyar Tudományos Akadémia 1903 május 25-iki összes ülésén.

szus tagjainak, hogy úgyszólván minden fáradság nélkül ismerkedhessenek meg e gyűjtemények ritkaságaival.

E kiállítások között kiváló figyelemre tartott igényt a Biblioteca Casanatense kéziratának és ősnymtatványainak nevezetességeiből rendezett kiállítás, először nyújtva alkalmat a historikusoknak, hogy e könyvtár történelmi és irodalmi emlékeit összefüggő sorozatban tanulmányozhassák.

A Casanate-könyvtár, a XVIII. század második felében élt tudós Girolamo Casanate bibornoknak, a római szent egyház könyvtárnokának alapítása, a domokosrendiek kezéből, a kiknek vezetésére az alapító által bízott, kivéve és államosítva, terjedelemre és anyagának jelentőségére a második helyet foglalja el Róma állami könyvtárai között. Casanate 20,000 kötetnyi könyvet gyűjtött össze abból a célból, hogy nyilvános könyvtárat létesítsen és 1695 október 5-ikén kelt végrendeletével 160,000 scudit meghaladó alapítványt tett e cél megvalósítására, a domokosrendiek Rómában élő előjáróira bízva ez alapítvány kezelését és az abból létesítendő intézet ügyeinek igazgatását. Mikor 1700 márczius 2-án meghalt, már készen állott a domonkosok Santa Maria Sopra Minerva templomának sekrestyéje megett a könyvtár céljaira emelt épület és a fejedelmi vagyon jövedelmének okos felhasználása, lelkes és buzgó könyvtárnokok vezetése alatt, lehetővé tette, hogy a könyvtár Róma legjelentékenyebb nyilvános könyvtárai egyikévé fejlődjék. A XVIII. század végén, a francia uralom alatt, állami kezelésbe vétetve át, az eltörült szerzetesrendek könyvtáraival gyarapodott, de vagyonát elveszítette és míg azelőtt évenként 8000 scudit fordíthatott gyarapítására, mostantól ez összegnek alig egy tizedrészével kellett megelégednie. S Róma elfoglalása és az egyházi uralom végleges megszűnése után éveket vett igénybe a könyvtár vagyoni viszonyainak és szervezete kérdésének rendezése. 1886-ban végre visszanyerte vagyonát és autonóm szervezetét, s azóta mint Róma állami könyvtárainak sorában a második, szolgálja a tudományt és a közművelődést, naponként reggel 9 órától délután 3-ig állva a kutatók rendelkezésére.

Nyomtatványainak száma meghaladja a 200,000-et; kéziratgyűjteménye mintegy 5000 darabot foglal magában. A múlt században átélt viszontagságok és vagyoni veszteségek megakasz-

tották a könyvtár anyaga rendszeres lajstromozásának munkáját; a könyvek nyomtatott jegyzékének kiadása, melyet Audiffredi alatt a XVIII. század második felében kezdtek meg, a munka közepén félbemaradt. Az újjászervezés óta a könyvtári személyzet idejének javarészét a nyomtatványok czédula-katalogusának elkészítése vette igénybe, nagyszámú kutatói a kéziratok tanulmányozásánál ma is arra a fogyatékos katalogusra vannak utalva, a melyet a könyvtár gondozóinak egyike, Agnini domonkosrendi szerzetes készített az 1750-es évek derekán, s melynek szövege a kéziratok tartalma s a szerzők megnevezésén kívül csupán a legáltalánosabb bibliografiai megjegyzésekre szorítkozik. 5000 kézirat tartalmáról tájékozódást szerezni, szűkszavú, hiányos katalogus segítsége mellett, nagyon nehéz, majdnem lehetetlen; valamennyi kéziratot egyenként, egymásután kell kezébe vennie a kutatónak, ha feladatát alaposan el akarja végezni, különösen ha e feladatok között elsőnek tekinti, a mi reánk, hazánk középkori kulturájának világgá szórt kincseit kereső magyarokra oly fontos, hogy e kéziratok tartalma mellett azok eredete és egykori birtokosai felől is tisztába jöjjön.

Igy magyarázható meg, hogy a magyar történelem buvárai közül évről évre számosan fordultak meg e könyvtárban és huzamosabb ideig végeztek kutatásokat annak kézíratai között, a nélkül, hogy sejtelemmel bírtak volna arról a meglepetésről, melyet e gyűjtemény középkori művelődéstörténetünk legfényesebb fejezetének, Mátyás király könyvtára történetének kutatói számára rejteget magában.

A sorsnak különös szeszélye, hogy ez a meglepetés az én számomra legyen fentartva, a ki bár a külföld igen sok könyvtárában és levéltárában eléggé otthonosan érzem magamat, ebben a könyvtárban soha sem végeztem a szó igazi értelmében kutatásokat. Előre kell bocsátanom, hogy ezuttal nem is szorosán vett könyvtári buvárlatok czéljából mentem Rómába, hanem hogy a Magyar Nemzeti Múzeum képviselőjében részt vegyek a nemzetközi történelmi kongresszuson. Korábbi római tartózkodásaim alatt, 1890-ben és 1899-ben tanulmányaim a vatikáni gyűjteményeken kívül a Vittorio Emanuele-könyvtárba, a Barberini-könyvtárba és az állami levéltárba vezettek el. A Casanate-könyvtár küszöbét akkor léptem át először, midőn 1903 április 6-ikán, mint a törté-

nelmi kongresszus tagja, annak e kongresszus alkalmából rendezett kiállítását mentem megtekinteni.

A Santa Maria Sopra Minerva templom szomszédságában emelkedő könyvtári épület történelmi nevezetességű nagy aulájában, melynek díszes berendezése az alapítás idejéből származik, 16 tárlóban voltak e kiállításon közszemlére téve a könyvtárnak nyomtatványokban, kéziratokban és oklevelekben birt ritkaságai. Nyolcz csoportra osztva, a kiállítás anyaga külön sorozatokat mutatott be a külföldi, az olaszországi és a római őnyomtatványokból, a Casanate bibornokra vonatkozó iratokból, a tartalmilag vagy művészi kiállításuknál fogva nevezetes kéziratokból, s a város történetére, valamint az inquisitoria vonatkozó írott és nyomtatott emlékekből, a mely utóbbiak ez intézmény fővezetői, a domonkosrendiek révén e könyvtár különös érdekességei közé tartoznak.

Engem a kiállított anyagból főkép a miniatűrös kéziratok érdekelttek, nemcsak a műélvezet szempontjából, melyet azok tanulmányozása nyújt, hanem azért is, mert a régi könyvtári katalógusok épen azok lényeges kiegészítő részéről, az egykori tulajdonos nyomára vezethető czimerekről nyújtanak a legkevesebb felvilágosítást, és így ebből a szempontból egyenesen a közvetlen szemléletre vagyunk utalva kutatásainkban. Hosszas könyvtári buvárlataimban szerzett tapasztalataim arra tanítottak, hogy alig van a külföldön könyvtár, ha még oly szerény méretű is, melynek kódexei között ne lappangana magyar vonatkozású anyag, attól eltekintve, hogy a középkori miniatűrök tanulmányozása általános szempontból is mindig tanulságos a régi történelmi emlékek kutatóira. A festett kódexeknek ezt a gazdag sorozatát is, a melyet a Casanate-könyvtár ez alkalommal először mutatott be a nyilvánosságnak, azzal a reménységgel eltelve vettem szemügyre, hogy futólagos megtekintése is nyújthat olyasmit számomra, a mi bennünket magyar szempontból közelebbről fog érdekelni.

Az eredmény messze felülmúlta várakozásomat. A kiállítás utolsóelőtti tárlójában a XIV. és XV. századi miniatűrös kéziratok sorozatában egy hatalmas méretű kódex vont magára figyelmet, s mikor azt szemügyre vettem, czimerében enyészetnek indulva, de még eléggé kivehetőleg, a Korvin-kódexek czimereinek jellemző típusát ismertem fel.

A czimer koronával fedett, négyelt pajzs 1. és 4. mezejében a vörös és ezüst vágásokat, a 2. és 3. vörös mezőben az aranykoronás cseh oroszlánt ábrázolja. Közepét a szív-pajzs foglalta el, melynek, általános szokás szerint, az uralkodó családi czimerét kellett tartalmaznia; e szív-pajzs motívumai azonban teljesen elmosódtak és csak a mező kék színéből és az abba elhelyezett fekete czimeralak körvonalainak gyér töredékeiből lehetett konstatálni, hogy az itt szereplő czimer nem más, mint a Hunyadiak czimere, kék mezőben csőrében arany gyűrűt tartó fekete holló.

Első pillantásra látható volt, hogy a czimer nem tartozik a kódex díszítésének eredeti alkotórészei közé, s azt egy korábbi tulajdonos czimere fölé festették. A felülfestés azonban idővel megrongálódott és színei nem voltak képesek teljesen elnyomni az eredeti czimerképet; a két czimer motívumainak összekeveredése idézte elő azt a zavaros képet, a melyhez magyar kutató szemére volt szükség, hogy elsőnek hüvelyezze ki belőle a reánk oly becses Korvin-czimer körvonalait.

A ki Mátyás király könyvtárának történetével behatóbban foglalkozott, az körülbelől emlékezetből tudja, hogy mely könyvtárakban őriztetnek a Korvináknak az egész világon szétszórt maradványai. Rómában csak a vatikáni könyvtár Korvin-kódexeiről volt tudomásunk; a jezsuita rend egykori székházának, a Collegium Romanumnak könyvtárában valaha két Korvin-kódexet őriztek, de ezek Róma elfoglalása után eltűntek; a Vittorio Emanuele-könyvtárban, a melybe a Collegium nagy könyvtára be lett olvasztva, néhány év előtt hiába nyomoztam utánuk, nem sikerült reájuk akadnom. Hogy a Casanate-könyvtár is ama szerencsés könyvtárak közé tartozik, a melyek Korvin-kódexet őriznek kincseik között, arról mostanig senkinek nem volt tudomása; maguknak a könyvtár tisztviselőinek sem, mert az az írott jelzőlap, a mely a kiállított tárgyaknál a katalógus hiányát volt hivatva pótolni, a kérdéses kódexnél csupán ezt a szűkszavú felírást tartalmazta: *Enciclopedia medica de seculo XIV.*, és az egykori tulajdonosról semmi említést nem tett.

Ujólág szemügyre véve a címert, mely ily értékes történelmi emlék felismerésének útját nyitotta meg előttem, s a tárló üvegén át is megállapítva, hogy bár rendkívül megrongált állapotban, tényleg Mátyás király czimerével van dolgom, siettem észleletemet

közölni *Ignazio Giorgi* úrral, a Casanate-könyvtár igazgatójával. Giorgi ur kérésemre a kéziratot a kiállítási szekrényből kiemeltetve, maga is meggyőződött megfigyelésem helyes voltáról, s áthatva a kérdések fontosságától, a melyek megoldását a kézirat tüzetes átvizsgálásától várhattuk, bár a kiállítást nagy közönség látogatta, készséggel megadta az engedélyt, hogy a kéziratot a könyvtár dolgozószobájában azonnal tanulmány tárgyává tehessem.

És e tanulmányozás folyamán, mindjárt az első percekben, fokozódó örömmel állapíthattam meg, hogy a kódex nemcsak mint Mátyás király könyvtárának eddig ismeretlen darabja bír reánk különös becsesél, hanem értékét megsokszorozza az a körülmény, hogy benne egykorú magyar bejegyzések foglaltatnak.

Mátyás király könyvtárának maradványaiból eddig tudvalevőleg alig másfélszáz kódex hollétéről birunk tudomással; a szám pontos megállapítását megakadályozza az a körülmény, hogy egyes, Mátyás megrendelésére készült, de csak halála után befejezett kódexeknél a bibliografusok nincsenek tisztában azzal, hogy a Korvin-kódexek közé sorozhatják-e azokat. A 150-es számot mindazonáltal régóta jóformán lezártnak tekinthettük ama szünet folytán, mely a Korvin-kódexek felfedezésében beállott lendületet az utolsó évtized alatt követte. Tíz év óta mindössze három felfedezés gyarapította a Korvin-kódexek számát, az utolsó volt a müncheni királyi bajor múzeum könyvtára egy görög kódexének felfedezése, melynek Korvin-kódex-jellegét 1902-ben állapították meg.

A mostani felfedezés, — ha szabad e követelőnek látszó kifejezést használnom akkor, midőn nem nagy tudományos igazságok felderítéséről, hanem kulturtörténetünk egy eddig lappangó adatának első értékesítéséről van szó, — nemcsak engem lepett meg, hanem a könyvtár személyzetét is. A kézirat nem tartozott reájuk nézve a könyvtár ismeretlen kincsei közé; szép miniatűrjeiért nagy becsben tartották és ennek jeléül néhány év előtt díszes kötéssel látták el, és tartalmánál fogva nemrégiben egy orvostörténeti bibliografiai kiállításon is szerepeltették. De ennél tovább nem mentek kutatásaikban. Hogy magyar bejegyzéseiről sejtellemmel sem bírtak, azt végre az olasz könyvtárnokoktól nem csodálhatjuk; de hogy a rajta látható czímer nem vonta magára figyelmüket, azt csupán azzal a körülménnyel tudom magamnak megmagyarázni, hogy a könyvtár

tudós igazgatója, a ki annak idején a Vittorio Emanuele-könyvtár kéziratának lajstromozásában oly tevékeny részt vett, saját könyvtára anyagának tanulmányozásában még nem jutott el odáig, hogy ezt a kéziratot alapos vizsgálat alá vegye. Ha ezt teszi, a címerről, annak homályos volta mellett is, kétségtelenül ő is felismerte volna a kódex egykori tulajdonosát. Hogy egy Korvinkódex bírásának jelentőségét az első perctől fogva teljes mértékben méltányolta, arról tanuságot tett az a nyilatkozata, hogy a kódexnek ilyenül való felismerését a könyvtárra nézve a római történelmi kongresszus egyik legfőbb eredményének tekinti.

II.

A *Cod. 459.* jelzést viselő kódex 298 levélnyi terjedelemben orvosi munka szövegét tartalmazza, a szerző megnevezése nélkül, nagy ívréten, kéthasábos írással, diszes kezdőbetűkkel, lapszéli díszítésekkel és a szöveget illusztráló vízfestésű képekkel. Lapjainak magassága 380, szélessége 240 mm. Mint említém, néhány év előtt kötötték be, XV. századi motívumokat ábrázoló bőrkötéssel látva el; az előtt kötetlen, illetőleg eredeti kötésétől teljesen megfosztott állapotban volt. Írása egyenes barátságos írás, az a típus, a mely Olaszországban a XIV. század második felétől volt használatban, de az Alpeseiken innen még a XV. század elején is divott. Fent vörös tintával írt római számjegyű lapszámozással; az egyes quaterniok utolsó lapjának alján órszókkal van ellátva.

A munkában a szöveg és az illusztrációk egyenrangú helyet foglalnak el. E szöveg az egész kéziratot végig az egyes lapok alsó harmadát tölti be, két hasábosan írva, a lapok felső két harmadrésze azoknak a képeknek van fentartva, a melyek a szövegben előforduló tárgyak illusztrálására hivatvák.

Tartalma orvosi lexikon, szabatosabban meghatározva, a természet három országa termékeinek és az orvosi tudományban való alkalmazásuknak lexikonszerű összeállításban tárgyalt leírása, mely szoros betűrendben sorolja fel a tárgyakat és mondja el azoknak az orvosi szempontokból fontos tulajdonságait, szabatos és természetű rajzzal kísérve minden egyes tárgynál magyarázatát. Szövege az 1^a. lapon az *aurum* szóval s az arany leírásával kezdődik; a fémek királya kedvéért megbontott betűrendet azonban

a folytatásban helyreállítja s az *absinthum* rendszótól az utolsóként szereplő »zure« arabs szóig következetesen betartja. A szöveget ez utolsó cikk után a 298^a lap alján a kolofon zárja be (hasonmását lásd a közlemény végén), a rendes befejezési záradékkal: *finito libro sit laus et gloria Christo. Amen.*

A szövegeképeken kívül a kézirat gazdagon el van látva egész lapokat betöltő fényes kiállítású miniatűrökkel és lapszéli díszítésekkel, melyek jellege a XIV. század végéről a XV. század elejéig terjedő időszakra vall, s így összeesik az írás korával.

Az első lap miniatűrje (I. I. számú mellékletünket), fényével és gazdagságával a címlap szerepét tölti be. A lap felső részét négyszögletű keretbe foglalt kép tölti be, mely trónon ülő uralkodót ábrázol, koronázási díszben, jobbról három egyházi, balról három világi választófejedelemtől környezve. A kép felett két páros sasszárnynyal díszített és fehér köpenynyel borított sisak között kékruhás női alak baljával magasszárú keresztet ölel át, jobbáiban arany kelyhet tart arany paterán szentelt ostyával. A képtől jobbra és balra egymás alatt három-három női alak látható, a természettudomány titkait jelző jelvényekkel, a jobboldali csoport középső alakjának három feje van és kezében tükröt tart.

Ez a miniatűr a lap felső két harmadrészét foglalja el; az alsó harmadban van a kéthasábos szöveg, diszes kezdőbetűvel, mely arany alapon fehér bélésű, sárga ruhába öltözött, szakállas aggastyán mellképét ábrázolja. A szöveget három oldalról virágdísz köríti; az alsó szegélyben a zöld babérral szegélyezett kék alapu medaillon közepét foglalja el Mátyás király már fentebb leírt címere. Előbb említém, hogy ez a címer egy régebbi tulajdonos címere fölé volt festve. Az idők viszontagságai folytán ez az új címer kopásnak indult és a régi címer körvonalait ismét felszínre engedte kerülni, úgy hogy ha a lapot a világosság felé tartjuk, a tulsó oldalról tisztán ki lehet venni, hogy a medaillont eredetileg korona nélküli, kiterjesztett szárnyú, egyfejű sas ábrája töltötte ki.

A legközelebbi diszes kiállítású lap a 21^a oldal (I. a II. számú mellékletet); ennek szövege felett, mely a sasról szól, négyszögű keretben, arany alapon az egyfejű sas képe díszlik; a szöveg kezdőbetűjében szakállas öreg férfi, az alsó lapszegély virágai között medaillonokban borostyánnal övezett férfi, és koszorúba font hajzatú nő mellképe látható.

Hasonló stíli lapdíszítés még 20 van a kódexben (a 32^a, 45^a, 87^a, 92^b, 103^b, 116^b, 129^b, 133^b, 137^a, 138^a, 157^a, 184^b, 192^a, 219^a, 219^b, 259^a, 274^a, 289^b, 291^a és 295^b. lapokon); a szöveget valamennyinél virágdísz szegélyezi, és a kezdőbetűket hibornoki vagy püspöki díszbe öltözött alakok mellképei díszítik.

A többi lapokon a szöveg rendszavának kezdőbetűi, bár kisebb méretekben tartva, de szintén díszes kivitelükkel emelik a kódex fényét, arannyal vannak kitöltve, és virágdíszszel ékítve.

Mindezek a miniatürök a reájuk rakott gazdag aranydíszszel és a színek élénkségével tűnnek ki, és teljes mértékben érvényre emelik a könyvdíszítés művészetének stilizáló hagyományait, míg a szöveg illusztrálására szolgáló, egyszerű aquarellkivitelű színezett rajzok a tárgyakat lehetőleg természetesen igyekeznek ábrázolni. A szövegeképek és a kézirat díszítésére szolgáló miniatürök tehát különböző kezek munkái, sőt a behatóbb szemlélet ez utóbbi csoportnál is két különböző forrás felismerésére vezet. A díszlapok kezdőbetűi ugyanis a címlapot és a 21^a lapot díszítő nagy miniatürökkel és a kötet többi kisebb kezdőbetűivel együtt stílus, felfogás és kivitel tekintetében teljesen eltérnek az egyes lapok alján látható lapszéli díszítésektől; amazokon francia befolyás ismerhető fel, ezek pedig egész határozottan az olasz iskola termékei.

A könyvtár kézíratainak Agnini által szerkesztett régi katalógusába ez a kódex »*Fonseca Rodericus Lusitanus: Historia animalium, metallorum, plantarum ad rem medicam ordine alphabetico*« címmel van beiktatva, s ugyanezt a címet viseli, XVIII. századi kéztől írva, az a papírlap, mely egykor a kódex védőlapjául szolgált s most az új kötési táblába be van ragasztva. De ez a cím, ha a tartalomnak meg is felel, annál kevésbbé mond igazat a szerzöt illetőleg. A lisaboni születésű Rodericus Fonseca ugyanis, a mint azt Zedlerből¹ és a többi Lexicon Eruditorum Virorum adataiból könnyű konstatálni, a XVI. század végén és a XVII-ik elején élt, a pisai, majd a padovai egyetemen tanítva az orvosi tudományokat. Kívüle e néven más orvosi író nem ismerünk; a XIV. század végén és a XV. elején élt egy Fonseca Péter

¹ Zedler Johann Heinrich, Grosses Universal-Lexicon aller Wissenschaften und Künste, IX. k. (Lipscse, 1735.) 1442. l.

bibornok, a ki XIII. Benedek pápa hívei közé tartozott, utóbb ezt megtagadva, a konstanci zsinaton szerepelt; de ennek irodalmi működéséről semmi nyom nem maradt fent, s a kódexünkben található bibornoki arc képek daczára is kissé merész volna, egyéb adatok híján, benne keresnünk a munka szerzőjét. A Fonseca családból, mely Portugáliából eredt s Olaszországban is virágzott, többen voltak a domonkosrendnek tagjai; ez a körülmény némi támpontot nyújthat nekünk annak megértéséhez, miért tette meg a katalogus írója, maga is dominikánus barát, az e nevet viselő kiváló orvost ez orvostudományi munka szerzőjének. Talán még közelebb járunk az igazsághoz, ha felteszszük, hogy a kódex egykor tényleg Rodericus Fonseca tulajdonában volt, a mi aztán azt is megmagyarázhatná, hogy került az később a domonkosrend protectorának, Casanate bibornoknak könyvtárába; ez esetben Agnini tudatosan vagy tévedésből az egykori birtokos nevét örököltette meg a szerző helyett katalogusában.

A mi szempontunkból azonban a szerző kérdése nem bír elsőrendű fontossággal. Míg kutatásaink ez irányban közelebbi nyomra nem vezetnek, megelégedhetünk annak megállapításával, hogy kódexünk amaz arabs források alapján készült orvosi kézikönyvek csoportjához tartozik, a melyekkel a XIII. századi scholasticusok a világot jóformán elárasztották, s a melyekből a nagy könyvtárak kéziratgyűjteményei hosszú sorozatot mutatnak fel.

A kódex bibliográfiai leírásából már konstatálható, hogy az nem Máttyás számára készült és így a Korvinához való tartozását megelőzőleg annak keletkezése idejével és első tulajdonosával kell tisztába jönnünk.

E kérdések megoldásához biztos alapot szolgáltat a kódex első lapján látható miniatűr, mely, mint már a fentebb közölt leírásából világosan kitűnik, egy római császárt ábrázol, a német birodalom választófejedelmei által környezve.

A császár ezen a képen koronázási díszben ül trónján, fején a mitraszerű császári koronával, jobbában lilomos kormánypálczát, baljában kereszt aranyalmát tartva. A tróntól jobbra a három egyházi, balra a három világi választófejedelem áll, a mainzi, kölni és trieri érsekek, a rajnai pfalczgróf, a brandenburgi örgróf és a szász herceg, a három utóbbi kivont kardot tart kezében.

A választókat a mellükön hordott czimer-motivumok teszik

felismerhetőkké. Az egyházi választók között a trieri érsek áll legelől, mellén vörös mezőben fehér kerékkel; társainak mellén a fehér palást elfődi a czimert. A világi választók közül a rajnai pfalczgróf a Wittelsbachok négyelt paizsát a hosszúkas rutákkal és az oroszlánnal, a brandenburgi örgróf fehér mezőben a vörös sast, a leghátul álló szász herczeg, helyzeténél fogva alig kivehetőleg, a rutakoszorúval fedett fekete sárga sávokat viseli mellén.

Az első körülmény, a mi a képen szemünkbe ötik, az, hogy nem hét választót látunk a császár körül, csak hatot. A egeelőkelőbb közöttük, a cseh király, hiányzik a trón mellől; az urakodó tehát, a kit a kép ábrázol, a császári és a cseh királyi méltóságot egyesítette saját személyében. Ez összevág a kódexnek mé; a fentebbi tág határok között is megállapított korával, a mikor a seh koronát viselő Luxemburgok: IV. Károly császár fiai, Venczel s Zsigmond váltották fel egymást, a pfalczai Ruprecht által megszkított sorozatban a német birodalom trónján.

E két uralkodó közül csak Zsigmond nyerte el a császári koronát, Venczel holta napjáig megmaradt római királynak, s ennek megfelelően pecsétein mindig nyílt koronával ábrázoltatik. Ez azonban nem mérvadó a kódexbeli császári arczkép meghatározásánál, miután a kéziratok festit a hivatalos szertartások szabályai nem kötötték; az áltainos szokás már akkor rendesen a császári koronázás előtt is megadta a birodalom fejének a császári czímet, s így könnyen érthető, hogy a festő a császári mitrával ábrázolta a római irályt, bárha az őt, szigorúan véve, nem illette meg. Mint hozznak közelebb állóra Zsigmondra kellene legelőször gondolnunk. De hogy ez a kép őt nem ábrázolhatja, alig szorul bővebb bizonyítás. Eltekintve a hasonlatosság hiányáról — hosszú uralkodásána különböző időszakából ismerjük jól az ő képeit, s ezek mindenén férfikora kezdetétől kezdve hosszú kecskeszakállal van ábizolva — a képünkön látható alak korát 40 év körül tehetjük, ng Zsigmond, midőn 1420-ban a cseh trónon Venczel örökébe lott, már 52 éves volt. Azonfelül kizártnak kell tartanunk, hog a ki római császársága mellett annyit tartott magyar királyi mtóságára és Magyarországot tekinté országai központjának, mőn hatalma teljében ábrázoltatja magát, a magyar jelvényeket telzen mellőzni engedné az ábrázoláson. Az arczkép tehát kétségtenül Venczelt

ábrázolja, még pedig férfikorának delén. És ha összehasonlítva e képet azokkal az érdes, szabálytalan arcvonású képekkel, a melyekben a pecsétein és a híres bibliájában van megörökítve, kissé nehezen ismerünk reá a kódexünk miniatürje által ábrázolt komoly szabályos vonású, mondhatni szép férfiban, az eltérést eléggé megnagyarázza az arcvonásoknak a korrall járó megváltozása.

Ha egrébként kételyeink lehetnének ez irányban, a miniatür többi részleleinek tanulmányozása teljesen eloszlatja azokat, sőt olyan támpontokat nyújt számunkra, a melyek segítségével a kódex kifésésének korát is meghatározhatjuk. A császárt környező választófejedelmek között ugyanis balra első helyen látjuk a rajnai pfalzgróft, mögötte a brandenburgi örgróft. A pfalzgrófságban Venczel királysága alatt I., II. és III. Ruprecht váltották fel egymást, s az utolsó volt az a Ruprecht, a kit a német választók Venczel letétele után 1401-ben római királylyá választottak. Ki lven zárva, hogy a Venczelnek szánt könyvet vetélytársa képevl diszítették volna, a miniatürnek feltétlenül Ruprecht királylyá választása előtt kellett készülnie, s minthogy Ruprecht 48 éves vol mikor királylyá választották, s ugy ő, mint I. Ruprecht, a ki 1390-ben 81 éves korában halt meg, magas termetükről voltak híresk, a képen látható kistermetű, ridegképű öreg ember alakja mást nem ábrázolhat mint II. Ruprechtet, a ki 1390-től 1398-ig uralodott, 72 éves volt mikor meghalt s a kit szigorúsága miatt »Kemény« melléknevet nyerte kortársaitól. Ép ily határozottan ismerhetünk reá a brandenburgi czímert hordozó alakban a kéLuxemburg-ivadék, Zsigmond magyar király és Jodok morva örgró közül, a kik ez időtájt a brandenburgi örgrófságot bírták, ez utbira. Zsigmond 1387 óta viselte a brandenburgi örgrófi méltágot, a mivel a választó fejedelemség egybe volt kötve, de 138-ban zálogba adta. Brandenburgot Jodoknak, János Henrik morv örgróf fiának, a ki 1397 április 3-ikán ünnepélyes adományt nyrt Venczeltől annak birtokára. Zsigmondot azonban, a ki Venczellel 7 évvel volt fiatalabb, s a kit mint magyar királyt okvetlenül fén királyi koronával kellett volna ábrázolni, nem kereshetjük eben a hosszú kettős szakállt viselő elaggott alakban, ellenben anna ábrázolása teljesen reá illik Jodokra, a ki a század derekán született, a kiról a krónikák feljegyezték, hogy koránál

sokkal idősebbnek nézett ki, s a ki hosszú szakálla miatt a »Barbatus« jelzöt nyerte kortársaitól. S miután Jodokot csak az 1397-iki adomány alapján illette meg a választó fejedelmi méltóság, II. Ruprecht pedig 1398 január 6-ikán halt meg, feltéve hogy a miniatűr festője tiszteletben tartotta a jogi formákat, mondhatni matematikai pontossággal állapíthatjuk meg az 1397. évet, és pedig annak utolsó három negyedét amaz időpontul, a melyben a kódex címlapját díszítő miniatűr elkészült.

Ha a miniatűrök egyes csoportjának olasz jellegét összevetjük a kódex szövegében található olaszos latin szavak nagy számával és a »h« betű következetes hiányával az eme betűvel kezdődő latin szavaknál, közel áll a feltevés, hogy kódexünk Olaszországból került Venczel királyhoz; de a nagy lapdíszeket és kezdőbetűket mindenesetre az ő udvarában festették bele. Maga a címkép portraitszerű hűséggel megfestett alakjaival és a római királyi méltóságot hirdető birodalmi sas az *aquila* rendszót illusztráló nagy miniatűrben, mindkét képen az aranyos mozaik háttérrel, tipikus termékei a cseh festőiskolának, mely IV. Károly idejében a francia festőművészet hatása alatt keletkezett, és Venczel alatt már erős nemzeti vonásokat mutat.

A kódex első tulajdonásában Venczel római és cseh királyt ismerve fel, nem nehéz megtalálni az utat a másik fontos kérdésnek a megoldásához, hogy került az Mátyás király könyvtárába. Erre a kérdésre két irányban kínálkozik elfogadható válasz.

IV. Károly császárnak a könyvek iránt való előszeretettel mindkét fia, Venczel és Zsigmond örökölte atyjától s míg ma is bámuljuk Venczel négykötetes bibliájának remek képeit, melyek e kéziratoknak a bécsi udvari könyvtár legbecsesebb kincsei között is első helyet biztosítanak, Zsigmondtól is nem egy díszes kiállítású kódex maradt reánk és számos adat bizonyítja az élénkeszű és minden iránt érdeklődő uralkodó szeretetét a tudományok iránt. A cseh trónnal Venczel egész öröksége Zsigmondra szállott s a fényűző és pompakedvelő Zsigmond királynak kétségtelenül volt reá gondja, hogy a prágai királyi könyvtár becsesebb darabjai Budára kerüljenek.

Hogy Venczel király kódexei tényleg Zsigmond tulajdonába mentek át, afelől maga Zsigmond unokája, V. László tesz bizonyosságot, mikor az atyja Albert által Bécsbe vitetett kódexeket III. Fri-

gyes császártól azon a jogon követelte vissza, hogy azok Venczeltől örökség útján szállottak Zsigmondra és utódaira.¹ S ha az erre vonatkozó adat nem is szolgáltat bizonyítékot amellet, hogy ezek a kódexek Budáról és nem Prágából kerültek Zsigmond halála után Albert birtokába, a bécsi udvari könyvtárban néhány év előtt felfedezett Korvin-kódex, Haly Aberudiánnak Ptolomaeus Quadripartitumához írt magyarázata, melyen Venczel király czimere és monogrammjá örökíti meg a korábbi tulajdonos emlékét, kétségtelenné teszi, hogy a budai királyi könyvtárban tényleg voltak kódexek Venczel király könyvtárából.

A kérdés azon fordul meg, hogy Zsigmond alatt kerültek-e oda, vagy Mátyás könyvgyűjtő szenvedélye szerezte meg azokat a Korvina számára, a mire a király csehországi hadjáratai szolgáltathattak alkalmat. S habár első feltevésünk az, hogy kódexünk épügy, mint a bécsi Aberudian-kódex, Venczel király többi kézírataival került Zsigmondhoz Budára és elkerülve a sorsot, mely Albert alatt a kéziratok nagyobb részére várakozott, itt is maradt, másrészt az a körülmény, hogy mindkét kódexen a cseh oroszán is benne van Mátyás czimerében, arra a véleményre is feljogosít, hogy Mátyás mind a két kéziratot akkor szerezte meg, mikor Podiebrad ellen Csehország királyává választatva, fegyverrel indult új királysága elfoglalására.

A középkori fejedelmi könyvtárak, a fenmaradt kódexekből következtetve, túlnyomó részben theologiai és humanista könyvtárak jellegével bírtak: egyházi írók, klasszikus szerzők és a középkori költészet és krónikairódalom termékei mellett a természettudomány aránylag kevés művel volt bennük képviselve. Venczel király könyvtára, úgy látszik, kivétel volt ebben a tekintetben; az V. László korabeli adat kiemeli, hogy a Frigyes császár kezei között maradt könyvek között bűvészeti és természettudományi művek is vannak. A Korvina maradványai között a természettudományok köréből e most felfedezett kódexen kívül mindössze hat munkát ismerünk; ezek a következők: Ptolomaeus »Magnae compositionis« liber címet viselő csillagászata, Haly Aberudian kommentárja Ptolemaeus Quadripartitumához, Tollhopf

¹ Chmel, Materialien zur österr. Geschichte, II. k. 95. l. v. ö. Gottlieb, Büchersammlung Kaiser Maximilians I., 5. l.

Stellariuma, Beda Venerabilis »De natura rerum«, Cornelius Celsus »De medicina« című munkái és a budapesti egyetemi könyvtár Theophrastus-kódexe: »De historia plantarum«. S tudjuk még azt, hogy az Angelo Poliziano firenzei könyvárus által 1489-ben Mátyásnak szállított könyvek között megvolt Galenus »De compositione pharmacorum« című munkája.

Hogy kódexünk a budai könyvtár orvos- és természet-tudományi művei között jelentőségre számot tett, bizonyítja az, hogy Mátyás király saját czimerével láttatta el, a rendes szokáshoz hiven a korábbi tulajdonos czimere fölé festetve azt. E czimerben, mint láttuk, a magyar czimer motivumai a cseh királyi czimmerrel vannak egyesítve, a mi kétségtelenné teszi, hogy az eredeti czimer felülfestése Mátyásnak cseh királylyá választása után, tehát uralkodásának 1469 május 3-ikát követő időszakában történt. A czimer maga, melynek leírását bevezető sorainkban adtuk, a czimeralakok blazonálásában és a rajz kivitelében teljesen megegyezik (hogy csak néhány példát említsek) a bécsi udvari könyvtár Philostrates- és Catullus-kódexei, az Aberudián-kódex s a müncheni udvari könyvtárban levő Historia Bononiensis címereivel, s az a virágdísz is, a mi a czimeres medaillont jobbról-balról körveszi, annyira hasonlít a Korvin-kódexek egy csoportjának tipikus díszítéséhez, hogy ezt is hajlandók vagyunk Mátyás könyvdíszítője munkájának tartani.

Hasonló feltevésre késztet a birodalmi sassal díszített lap alján látható széldísz férfi és női arczképek behatóbb szemlélete; az itt ábrázolt férfi borostyánnal koszorúzott hosszú fürteivel annyira emlékeztet Mátyás király képeire, hogy fel kell tennünk a kérdést, vajjon nem őt s Beatrixot akarta itt a kódex utolsó miniatora megörökíteni. Feltevésünkben csak az zavar meg, hogy a kódex több más lapján találkozunk hasonló arczképekkel, a melyeknél a díszítés a cseh iskola jellegét viseli magán, és Mátyás korát határozottan megelőzi.

A kódex nem csupán dísz volt Mátyás király könyvtárának, de sűrű használatnak is örvendett, erről tanuskodnak azok a nagyérdékű bejegyzések, a melyeknek köszönhetjük, hogy e kódexben nemcsak a nagy király könyvtárának egy érdekes darabja, hanem a Mátyás-korabeli magyar nyelv becses emléke is maradt fent.

Azokról a viszontagságokról, a melyeken a kódex a Korvina pusztulása után keresztülment, magában a kéziratban semmi adatot nem találunk. A magyar bejegyzések, mint alább látni fogjuk, arra a következtetésre nyújtanak alapot, hogy a kódex talán már Mátyás király idejében, de mindenesetre jóval Buda elfoglalása előtt a pálos barátok révén került ki a budai királyi könyvtárból és hosszú időn át magyarok között forgott használatban. További sorsa ép oly bizonytalan, mint a hogy nem tudjuk, hova tűnt el nyomtalanul az a sok ezer többi kódex, a mi valaha ennek a könyvtárnak disze volt. A kézirat utolsó oldalán van egy bejegyzés, mely e szavakkal kezdődik: *Adi 13. Marzo 1546.*, de a melynek olvasását mostanig sem Rómában, sem itthon senkinek nem sikerült megfejteni. Ennek a bejegyzésnek keltezése annyit bizonyít, hogy a kódex 1546-ban már olasz kézben volt. A kódex megszerzésének idejéről és módjáról a régi szerzeménykönyvek semmi felvilágosítást nem nyújtanak. A címlapon látható bélyeg magának az alapító bibornoknak eredeti könyvtári bélyege, a család czímeréből vett toronynyal, melyet fent csillag, s a többi oldalról a bibornok nevének kezdőbetűi: H. C. C. (= Hieronymus Cardinalis Casanata) vesznek körül. Casanate halála után a domonkosrendiek más könyvtári bélyegzőt használták, a teljes Casanate-czímerrel és *Bibliotheca Card. H. Casan. D. O. Praed.* (= Bibliotheca Card. Hieronymi Casanata Divi Ordinis Praedicatorum) felirattal, és így kétségtelen, hogy a kódex még Casanate életében került a könyvtárba.

Handwritten text in a cursive script, likely a library stamp or inventory record, oriented vertically. The text is difficult to decipher due to the cursive style but appears to contain a date and a name, possibly related to the library's acquisition or ownership.

III.

A kódex 595 lapnyi szövegéből 87 lap szövegképe felett találunk magyar felírást és két az eredeti szöveghez nem tartozó bejegyzést, melyek latin orvosi recepteket tartalmaznak, s melyek egyike szintén magyar szavakat foglal magában.

A felírásoknak, melyek a képek felett a lap legfelső részét foglalják el, (I. a III. számú mellékletet, mely a 138^a. lapot ábrázolja,) az volt a céljuk, hogy a kódexben leírt és képekkel ábrázolt tárgyakat magyar nevükön nevezzék meg.

A 87 bejegyzés közül 77 maradt meg teljes épségében, a kódex első bejegyzése olvashatatlanná vált, három más bejegyzés a kódex bekötésekor (régebben természetesen, nem most, a legutolsó bekötés alkalmával,) a körülvágás áldozatául esett, és ugyanez a gondatlan kézzel végrehajtott művelet hat bejegyzést akként csonkított meg, hogy közülök négy csak a megfelelő szöveggel való egybevetése útján s szótárak és egyéb apparatusok segítségével volt kibetűzhető, kettőnél pedig le kellett mondanunk a hiányzó rész kiegészítéséről.

E bejegyzésekről a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára részére hű fényképfelvételek készülvén, ez a körülmény lehetővé tette, hogy az összes bejegyzéseket, a kódex lapjainak sorrendjében összeállítva, hű hasonmásban mutassuk be. (L. a 452—455 lapokon.) Olvasásukat az alábbiakban adjuk, megjelölve a lapszámot és zárójelben előre bocsátva a kézirat megfelelő szövegének rendszavát, a melynek szövegképéhez azok magyarázatul szolgáltak.¹

1. 2^a l. (*Absintum ortense*) . . . . .²
2. 4^a l. (*Acacia*) *kekyn*.
3. 4^b l. (*Acetosa*) *Sofka*.

¹ A kódexről eszközölt összes fényképfelvételek a híres Danesi cég római műtermében készültek; a közbenjárást ez ügyben és a felvételi eljárás ellenőrzésének feladatát Lukács József veszprém-egyházmegyei áldozópap, a római magyar történelmi intézet az időbeli tagja volt szíves magára vállalni.

² A kódex első magyar bejegyzése, mely a rendszónak megfelelőleg a kerti ürmet ábrázoló kép fölé volt írva, teljesen elmosódott és így olvashatatlan. A besztercei szójegyzékben *absintum a. m. irem*,

kizun
Sofka
Xprobojtorjany
papmonja
Madax Sofka
Xmis.
fyoz fu
Istny fya
faktasalma
fektetrom
wengeri ser-fu
bachtozijay
Supazu fu
Bakfu
cerla
medvetalp
gezennige
Kivö aynta ; krommau jany ajny.
boz/kimiy
Zodafa
beag
Zouagoor.

felkúhenadal.

őarm

őezgdyne

palmanag

őfőzjopo

felőbőffja

őezőstyan

hőnyőcfő

vővővő

őmővőj

vővő jővő

őmőjő

papőag. vővő ővőjő

őpőjő

őorom

ővőgő

vővő őj

mădăk őqkő

ővőg őnyă mőtăyă

ővőstőny năttă őj

A KÓDEX MAGYAR BEJEGYZÉSEI. II.

Сенсегпассыме
Самъеро самъ

венугов

Байфо Руга

пазпашао

Литорум

Ковиал

-: vadalma: -

-: Nagymalma:

Natrakula

преперузе

Рыер перезе

помогранат Врига

Восур

Барбер

Маврано

Диније

Мениет

Ритегуопе

meta aqua

Gizet

Nyivól renyektá

völköcskő

bazár

bazárnyag

Taxton

Jegyniße

vevény

ygliszé

Pya

bazaja

Bogaszboro

Delyemfereg

Muylar

Koos

Berekenye

Istenloafarkas

Spenag

lecp

Erötepar. ....

Borz

4. 9^a l. (*Aurimonia*) *Aprobojtorjan.*
5. 10^a l. (*Alkekengi*) *papmonja.*
6. 10^b l. (*Aleluya*) *Madar Sofka.*
7. 16^a l. (*Anisum*) *Anis.*
8. 19^a l. (*Apium risus*) *feyer fw.*
9. 20^b l. (*Aprotanum*) *Iften faya.*
10. 23^a l. (*Aristologia longa*) *farkafalma.*
11. 25^a l. (*Artemisia*) *fekete Irem.*
12. 26^a l. (*Artemisia tertia, laptafilos*) *Tengeri fekw.*
13. 33^a l. (*Bardana*) *bochtorjan.*
14. 36^a l. (*Berbena*) *Saparafw.*
15. 37^a l. (*Betonica*) *Bakfw.*
16. 38^a l. (*Bleca*) *cecla.*
17. 41^b l. (*Brancha ursina*) *medwetalp.*
18. 44^a l. (*Bursa pastoris*) *gezemicze.*
19. 46^a l. (*Calamentum*) *Kv Minta in tewtonicum stan Mintz.*
20. 59^a l. (*Carm*) *borf kemin.*
21. 61^a l. (*Cacapacia maior*) *czodafa.*
22. 71^a l. (*Cicuta*) *bereg.*
23. 71^b l. (*Cinnirum*) . . . . .¹
24. 78^a l. (*Coriandrum*) *zobragbori.²*
25. 78^b l. (*Consolida maior*) *Fekethenadal.*
26. 80^a l. (*Cornum*) *Soom.*
27. 85^b l. (*Cucumeres*) *Geregdynie.*
28. 87^a l. (*Dattuli*) *palma mag.*
29. 90^b l. (*Diptamus*) *eserijofw.*
30. 93^b l. (*Ebullus*) *feldybosfja.*
31. 94^b l. (*Edera nigra*) *boroftyan.*
32. 96^b l. (*Eleborum album*) *hvényorfiv.*
33. 97^b l. (*Endivia*) *vadkek.*
34. 98^a l. (*Emula*) *Ewrwei.*
35. 103^a l. (*Edpatorium*) *vad[[aya?].³*

¹ Levágva. A »cinnirum« kifejezést a mai botanika nem ismeri.

² A két utolsó szótág le van vágva, s a szót csak Szenczi Molnár Albert szótárának segítségével egészíthetjük ki.

³ Csak az első szótág olvasható, a többi felső része le van vágva és olvasása bizonytalan.

36. 106^a l. (*Acinulus domesticus*) kemjn.
 37. 111^a l. (*Filix*) paprag valet Swlj.¹
 38. 114^a l. (*Fragula*) Eperij.
 39. 116^a l. (*Fuligo*) Korom.
 40. 117^b l. (*Galla*) Bwga.
 41. 123^a l. (*Git*) rakonch(?)²
 42. 125^a l. (*Granum solis*) madar köles.
 43. 131^a l. (*Herba sancte Marie*) Bodog anya metaya.³
 44. 131^a l. (*Herba venalis*) erőtlen natha fj.
 45. 135^a l. (*Iva*) Gewregpaffjwe.
 46. 136^a l. (*Juniperus*) fenjewe faa.
 47. 136^b l. (*Iusganius grece, latine calicularis*) belentfu.⁴
 48. 138^a l. (*Laurus*) bajfwfaya.
 49. 138^b l. (*Laureola*) farkafhas.
 50. 151^a l. (*Liquiricia*) Likoricium.
 51. 154^a l. (*Lolium*) konkol.
 52. 158^b l. (*Malla matiana*) vadalma.
 53. 159^a l. (*Mulvausclus*) Naygmalwa.
 54. 161^b l. (*Mandragora*) Natragula.
 55. 162^a l. (*Marubium nigrum*) fekepefercze.⁵
 56. 162^b l. (*Marubium album*) Feyer pezercze.
 57. 163^a l. (*Marancisse*) pomagranat viraga.
 58. 165^a l. (*Medullis*) welyw.
 59. 166^a l. (*Mellilotum*) Sarkerep.
 60. 167^a l. (*Melissa*) Maczkames (?)⁶
 61. 170^a l. (*Melones*) Dijnnye.
 62. 171^a l. (*Millefolium*) . . . . .⁷

¹ A *valet* szó után, úgy látszik, kimaradt a *contra*: *Paprag valet contra Swlj.*

² El van mosódva, olvasása bizonytalan.

³ Lehet *mentaya* is, ha a rövidítés jelét elmaradtak veszszük; de a szláv eredetű *meta* is használatos volt nyelvünkben.

⁴ Felső része le van vágva; a latin kifejezés ma ismeretlen, legközelebb áll a *hioscianum*-hoz, a mi beléndet jelent, s a vágásból megmaradt vonások ezt az olvasást megengedik.

⁵ Így, *fekete pefercze* helyett.

⁶ Le van vágva s utolsó tagjának olvasása nem egészen biztos.

⁷ Levágva. A besztercei és schlágli szójegyzékekben *millefolium* a. m *egerfark*, de a megmaradt vonások ez olvasást nem engedik meg.

63. 175^b l. (*Mustela*) *Menijet*.
64. 189^a l. (*Origanum*) *feketegyopar*.
65. 191^a l. (*Osinium*) *meta*¹ *aquatica*.
66. 193^b l. (*Parucum*) *Czirk*.
67. 194^b l. (*Pallacium leporum*) *Njwł arnyjeka*.
68. 197^a l. (*Pentaphylon*) *wtlevelefw*.
69. 197^b l. (*Peoniaca*) *bazar*.
70. 200^b l. (*Pes vituli*) *Sar wirag*.
71. 207^a l. (*Purtrum*) *Tarkon*.
72. 208^b l. (*Plantago*) . . . .²
73. 213^b l. (*Populus*) *yegynefa*.
74. 216^a l. (*Pervinca*) *berwing*.
75. 220^b l. (*Rannus*) *yrghlicze*.
76. 223^b l. (*Robille*) *pya*.³
77. 230^a l. (*Sambucus*) *bozafa*.
78. 231^b l. (*Saponaria*) *Bogaczkoro*.
79. 241^a l. (*Seta*) *Selyem fereg*.
80. 245^b l. (*Synapum*) *Muftar*.
81. 246^a l. (*Siligo*) *Roos*.
82. 248^a l. (*Sorba*) *Berekenye*.
83. 249^a l. (*Sparagus*) *Iftenloafarka*.
84. 249^b l. (*Spinacha*) *Spenacz*.
85. 151^b l. (*Spem*) *Leep*.
86. 261^b l. (*Tissus verbascus*) *Ewker fark[oro thewtonice...]*⁴
87. 262^a l. (*Taxus*) *Borz*.

E bejegyzéseket, mint már említettem, két orvosi recept egészíti ki, melyek írásának jellege s a másodikban foglalt magyar szavak elárulják, hogy a bejegyzésekkel egy forrásból származnak.

Az első recept, (a 43^b. lapon,) melyet annyiban tartok érdekesnek közölni, mert magyar embertől származik és így a hazai orvosi tudomány történetének amúgy is gyér számú adataihoz

¹ Lehet *menta* is; l. a 457. l. 3. sz. jegyzetét.

² Levágva. *Plantago* a beszteczői szójegyzékben = *utyfwo*, a schlagliben *vizfw*, de a megmaradt vonások egyik olvasásra sem nyújtanak alapot.

³ Lehet *pipe* is; olvasásában nem vagyunk biztosak. A latin *robille* szót a mai botanika nem ismeri.

⁴ A szó vége s utána meg mintegy három szó le van van vágva.

¶ Contra in firmited. omnia, primo sic flantur aures earz hor fit eis ex dolore splens et inq. fany
habetur in finitany dent eis ad comendany herbany qua vocat. volpaci dicitur ut aures earz inerat in
aquarj calidany, etc et eund herbany eorany sepe dent eis ad comendany in coctibus ligni brevis fua
¶ Item ad sale mixid. ¶ Itē pro in finitany Julmoy vater eis dare ad comendany radices curcubite
aquatica simili in sale. ¶ Itē contra metel debent eis contese grana juniperj et in aqua calida
mixta in Omignate by intendo vel comendo simul ad sale. ¶ Itē contra hinde ad comendany
debet eis dare radicy petregis volgariter, si luteri pumile vobis, comendo in sale ¶ Item
quando fatus habent in pedibus tūc de fany supray quidam in flapany fany dicit exidere
eius locany in sale by dicit rigere ¶ Itē si habuerit dolores in oculis et si tūc in possunt
in vni vni supray oculos tūc dicit maces transfuge in vno loca qui volgo rimpa dicitur
¶ Itē quando exopte vis fany, ariste vincit tūc ponat aristry & oshay in quicq. fany earz
et probet fatur hundo et simile eundany fit q. si mond in vlcas et sic. ¶ edat eany
penet vltimū latus et inde exoptat fany et pta confiat vltimū et sanabi et itez habet fany
premissa omnia sunt probata per hermitas sancti pany ij

járul kiegészítéssel, kelés, hólyag és orrvérzés ellen való orvosságokról és valami illatszer-féle vörös kenőcsről szól következőkép :

Recipe mel cum eius succo et funde oleum desuper et liquef(i)at et tandem tere cum folio istius erbe; valet emplastrum conta fixuras.

Cui vesica exit, buglosos masculos decoquatur, — et patiens mitat (*igy*) vapores ad locum doloris et instrabit vesica.

Recipe carnem de radice buglosi rubei et impone in nasum hominis et statim cessabit fluxus sanguinis de nasu fluenti.

Item unguentum rubeum sic preparatur. Recipe butirum in mane preparatum sine sale et rubeam tinctorum radicem buglose rubeae ante 4 III et castatam spermam ceti tormentillam ante 4 I; buliant simul in vino odorifico ad consummationem vini; colentur et usui reserventur.

A második recept, a 187^b. lap felső részén, a juhok betegségei ellen való orvosságokról szól; hasonmása az eredetit egy harmaddal kicsinyítve adja; olvasása a következő:

Item contra infirmitates ovium, primo si inflantur aures earum, hoc fit eis ex dolore splenis et cum istam habuerint infirmitatem, dent eis ad comedendum herbam, qua (*igy*) vocatur in vulgari *örwin*, vel aures earum mittant in aquam calidam et et (*igy*) eandem herbam *erwin* sepe dent eis ad comedendum cum corticibus ligni *keresfaa* semper cum sale mixtum. Item contra infirmitatem pulmorum valet eis dare ad comedendum radices cucurbitae aquaticae similiter cum sale. Item contra *metel* debent eis contere grana juniperii et in aquam calidam miterere (*igy*) cum smigmatibus bene tutendo vel conterendo simul cum sale. Item contra *hýmle*, ad comedendum debent eis dare radicem *kekerczin* vulgariter. scilicet latine primule veris, conterendo cum sale. Item quando scabies habent in pedibus, tunc de faucibus superioribus quandam inflaturam parvam debent exidere, cuius locum cum sale bene debeant tergere. Item si habuerint dolores in oculis et si tunc non possint invenire venas supra oculos, tunc debent nares transfigere in illo loco, qui vulgo *cimpa* dicitur. Item quando excipere vis sepum arietis viventis, tunc ponat arietem deorsum in quandam foveam caput et pedes fortiter tenendo et similiter caudam sic, quod se movere non valeat et sic incidat eum penest ultimum latus et inde excipiat sepum et preterea consuat vulnus et sanabitur et iterum habebit sepum. Premissa omnia sunt probata per heremitas sancti Pauli.

Ebben a receptben tehát hat magyar szó találatik s köztük

csupán egy olyan, melyet már a fentebbi bejegyzésekben megtalálunk; ezek a következők:

1. (2. sor): *örwin*, (a 3. sorban ugyane szó *erwin* alakban; v. ö. a 34. számú bejegyzéssel.)
2. (3. sor): *keresfaa*.
3. (5. sor): *metel*.
4. (6. sor): *hjmle*.
5. (7. sor): *kekerczin*.
6. (10. sor): *cimpa*.

A kódex többi apróbb bejegyzései ugyanattól a kéztől, a melytől a receptek származnak, csak lényegtelen magyarázatokat vagy kiegészítéseket tartalmaznak a szöveghez, s így e helyütt lemondhatunk azok közléséről.

A magyar kéztől eredő bejegyzéseknek, úgy a lapszéli jegyzeteknek, mint az orvosi recepének írása, miként a közlött hasonmásokból látható, két fő típus-csoportra osztható. Az egyiknek betűi aprók és szögletesek, a másikéi jóval nagyobbak és gömbölyűek; amaz látszik korábbi írásnak, s szabályos vonásai-val, betűinek biztosságával gyakorlott tollforgató kezére vall. Ezen kívül vannak egyes szavak, a melyek egyik csoportba sem illenek bele, s több különböző kéz termékeiül tekintendők. Az egyes betűk aprólékos összehasonlítása e két főcsoporton belül is mutat fel eltéréseket, de ezeket a toll és tinta különbözőségének tudhatjuk be s annak a kétségtelen körülménynek, hogy a bejegyzések nem egyszerre történtek. De nemcsak az írás jellege, hanem a helyesírásban s még inkább a hangjelzésekben észlelt sajátosságok is megkülönböztetik egymástól a különböző kezek-től származó bejegyzéseket. Különösen szembe ötlük a két fő típus-csoport írásmódjában az »ó« és »ü« hangok jelzésénél mutatkozó különbség. Az első kéztől eredő feljegyzésekben az »ö« hang helyett »e«-t (vagyis zárt »ë«-t), az »ü« helyett »i«-t, a végső szótagbeli »é« helyett pedig »i«-t (olvasd »i«) találunk: *bereg, feldibossya, himle, geregdinnye, irem, kekyn, kekerczin, kemyn, keresfaa*, csak a fűnél van kivétel, ezt mindig *fw*-nek írja; egy másik sajátossága az »ŵ« = ü használata »ö« helyett két esetben: *ütleveléfű* és *kűminta*, s ugyanez a *bochtoryan* szóban a bojtorján legrégebb hangzású alakját örököltette meg, a »ch« hangnak a »j« helyett való használata ritka példáit gya-

rapítva új adattal. A másik, későbbi kéztől származó szavaknál, a melyeket ama öreges betűk jellemeznek, a »fű« az előbbi csoport modorától eltérőleg mindig »fy«-nek van írva, az »ő« jelzése következetesen »ew«, az ü betüé w; kivételt képez a velő szó, mely így van írva: *welyw*. A hosszú »f« használata a szó közepén a kódex összes magyar szavainak közös jellemvonása; ellenben teljesen magában áll és kétségkívül egy harmadik kézre vall ebben a két szóban: *madárkoles* és *erőtlen* az »ő«-nek alul és felül vonással ellátott »o«-val való jelzése, a mi érdekes adalékot képez írásunk fejlődésének történetéhez.

Ugy az írás jellege, mint a helyesírási sajátosságok a két fő típus-csoport között mintegy 30—40 év különbségre engednek következtetni. Az első kéz írása, melylyel a receptek is írva vannak, a XV. század harmadik negyedében használt oklevélíráshoz áll legközelebb. A második kéz, valamint a többi írások korát is körülbelül a XV. század végére és a XVI. század elejére tehetjük. A 2., 7—17., 19., 20., 22., 24., 26., 27., 29., 30., 33., 35., 36., 39., 40., 41., 47., 49., 51—53., 55., 59., 60., 64., 65., 68—70., 73., 74., 76., 77. és 81. számok bejegyzései nézetem szerint az első csoporthoz, a 3—6., 18., 21., 28., 31., 32., 34., 37., 38., 45., 48., 50., 54., 56—58., 61., 63., 66., 67., 75., 78—80., 82—87. számúak a másodikhoz számíthatók. Az első kéztől származó szavak száma tehát 44, a másodikétől származóké 33; és így kódexünk magyar bejegyzéseinek kora annak jelentékeny részénél összeesik Mátyás király uralkodásának idejével. Egy harmadik, későbbi kézre vallanak 42. és 44. számú bejegyzések, a melyeknél az »ő« betű már fentebb kiemelt sajátosságos írása (o és ö) egészen magában áll; a 25. és 71. számú bejegyzések pedig, valamint a 43. számú bejegyzések valamennyien szintén más-más kéz jellegét viselik magukon. S végül más, sokkal későbbi kéztől kell származtatnunk 46. szám alatti *fenjew faa* bejegyzést, a melynek írása, bár még mindig a XVI. század elejére vall, kurziv jellegével teljesen kiesik a kódex összes betű-típusainak csoportjaiból.

A két recept egy kéz írása, és pedig, mint azt a pontos összehasonlítás mutatja, ugyanazé, a kitől a legkorábbi bejegyzések származnak.

Arra nézve, kik voltak e bejegyzések szerzői, a második orvosi

receptben találunk támpontot, t. i. az annak végéhez fűzött ama megjegyzésben, hogy »*Premissa omnia sunt probata per heremitas sancti Pauli*«, — »a fentebbieket mind kipróbálták Szent-Pál remetéi«. Ismerve a sűrű összeköttetést, mely a királyi udvar és a főváros környékén létező pálos-rendi kolostorok között ez időben fennállott, és tudva azt, hogy a középkorban a szerzetesek orvoslással is foglalkoztak, közeli a feltevés, hogy e kolostorok egyikének, talán a budaszentlőrinczi kolostornak tagjai közül kerültek ki azok a tudós férfiak, a kik a budai királyi könyvtár e becses kéziratához hozzájutottak s azon a használatnak ily értékes nyomait hagyták hátra. A sűrű és több oldalról való használat jelei egyébként, mint fentebb már érintettem, arra is engednek következtetni, hogy a kódexet nemcsak a királyi könyvtárban használták, hanem annak falain kívül is; a pálosok magukkal vihették kolostorukba és az aztán ott is maradhatott. S talán ennek a körülménynek köszönhetjük, hogy elkerülte a pusztulás végzetét, a mely Mátyás könyvtára többi kincseinek nagyobb részére a hazánkat ért nagy katasztrófák alatt várakozott.

IV.

Annak a 87 bejegyzésnek és a 14 sorból álló orvosi receptnek szavaiban, melyek a kódex magyar használóinak nyomait megörökítették, 92 a természettudományok körébe eső fogalom magyar kifejezése maradt reánk, s a szókincs, a mely e fogalmakat kifejezi, nem kevesebb, mint 106 magyar szót foglal magában.

E szavak első olvasásánál is fel kell tűnnie mindnyájunknak, hogy a kódex magyar glosszátorai a természetrajz három országra, az állat-, növény- és ásvány-országra kiterjeszkedő orvosi munka anyagából első sorban a növényeket vették figyelembe. A 92 fogalom közül, melynek magyar kifejezéseit e bejegyzések megörökítik, 83 a növények világába tartozik, a mi ennek a nyelvemléknek a magyar botanikai irodalom legrégebbi forrásai között biztosít helyet. Ujabb bizonyítéka ez annak az előszeretnek, a melylyel a magyar ember már a régi időben is viseltetett a botanika iránt és összhangban áll azzal a jelenséggel, hogy legrégebbi szótáraink: a besztercei és schlagli szójegyzékek és

a Murmelius-féle szótár szókincsében is a botanikai anyag tekintélyes helyet foglal el, úgy hogy ezek a szójegyzékek jóformán elődeiül tekinthetők azoknak a füveskönyveknek, a melyekkel a XVI. század utolsó negyedében Melius és Beythe ajándékozták meg irodalmunkat.

A nyelvemlék adatai nemcsak a középkori nyelvemlékek, hanem a régi magyar botanika szókincsét is számottevő új anyaggal gyarapítják, a mi a nyelvészek és természettudósok szemében egyaránt kell hogy növelje annak értékét.

Történetkutató létemre sem az egyik, sem a másik irányban nem tekinthetem hivatásomnak e nyelvemlék tanulságainak kiaknázását. Különösen a mi annak a botanikai műszavak szempontjából való tárgyalását illeti, azt a kézirat teljes áttanulmányozásának kellene megelőznie, a mi, bárha nemcsak a növénytan, de a természetrajz többi ágai és az orvosi tudomány fejlődése történetének szempontjából talán érdekes eredményre vezethetett volna, oly feladat, a mi mindenképen túllépné tanulmányaim körét.

Ha mégis nagyjából reá kívánok mutatni azokra a tanulságokra, a melyeket a nyelvemlék adatai nyelvészeti és botanikai szempontokból magukban rejtenek, az illető szakok művelői meg fogják nekem bocsátani e kísérletet, a melylyel felfedezésem tudományos jelentőségét óhajtom megvilágítani és elnézéssel lesznek ez irányú fejtegetéseim fogyatékosága iránt.¹

Mindenekelőtt arra a kérdésre kell felelnünk, hány új, eddig nem ismert szóval gazdagítja e nyelvemlék középkori szókincsünket, illetve mely szavakra és kifejezésekre szolgál a kódex első forrásul. A botanikai nomenclatura szempontjából pedig első sorban az jön számba, hány esetben egyezik meg a szavak régi és mai jelentése egymással, minő változáson mentek át az egyes szavak jelentései és vannak-e oly szavai és kifejezései, a melyek ma már teljesen kiestek a használatból?

A Magyar Nyelvtörténeti Szótár teljessége ellen emelt pana-

¹ Meg kell jegyezniem hogy a nyelvemlék szavainak középkori szókincsünk ismert anyagával való összehasonlításában dr. *Zolnai* Gyula és dr. *Melich* János barátainak tartozom köszönettel szíves útbaigazításaikért, a botanikai részről pedig dr. *Mágócsy-Dietz* Sándor egyetemi tanár úrnak, az egyetemi fűvészeti kert igazgatójának, a ki a régi magyar fűvészeti nomenclaturára vonatkozó nagy anyagkészletét szíves volt rendelkezésemre bocsátani.

szok alapossága, sajnos, megfoszt bennünket a lehetőségtől, hogy annak segítségével adhassuk meg az első kérdésre a feleletet. Összes középkori kódexeink áttanulmányozására ebből az alkalomból nem vállalkozhatván, meg kellett elégednem azzal, hogy kódexünk szavait a Magyar Oklevél-Szótár adatain kívül az öt legrégebb nyelvemlék, ugymint a Halotti Beszéd, a Königsbergi Töredék, a Beszterczei Szójegyzék, a Schlägli Szójegyzék és a Schlägli Hortularium Glosszái nyelvkincesével hasonlítottam össze; a többi nyelvemlékre vonatkozólag már reá bízhattam magamat a Nyelvtörténeti Szótárra, annál inkább, mert a kódex szavainak legnagyobb részét a régi oklevelekben és az elsorolt öt nyelvemlék közül a három utolsóban megtaláltam, s így annak a feladatnak, hogy az egyes szavak legelső használatát megállapítsam, ezek segítségével is megfelelhettem.

Ez összevetés eredményeképp a Magyar Oklevél-Szótár eddig megjelent füzetében és a készülöben levő befejező füzetek anyagában, melyet a szerkesztő, Zolnai Gyula előzékenysége folytán volt módomban használhatni, a *borz, konkoly, som* szavaknak a XII. századi oklevelekben, a *berekenye, bodzafa, bojtorján, buga, czimpa, fenyőfa, jegenyefa, korom, kőkény, körösfű* szavaknak XIII. századiakban, az *ánizs, borostyán, czebla páprágú* szavaknak a XIV. századiakban, a *czirók, dinnye, eper, menyét és métely, rozs, vad-alma* és *virág* szavaknak a XV. századiakban találtam meg legrégebb forrását; ama szavak közül pedig, a melyek nyelvemlékünkben összetételekben fordulnak elő, a XI. századból a *fa, farkas, fehér, fekete, föld, kő, nagy, sár*, a XII-ikből az *apró, boldog, csoda, féreg, ló* és *mag*, a XIII-ikből az *alma, árnyék, bak, fark, hárs, jó, kerep, kék, macska, medve, nyul, ökör, pap, vad*, a XIV-ikből az *anya, éretlen, fű, gyopár, Isten, madár, méz, selyem*, és végül a XV. századból a *bors, görög, köles* és *levél* szavakról találjuk meg legrégebb használatuk adatait. A mi a felsorolt kódexekkel való összevetés eredményét illeti, a Halotti Beszédben előforduló *boodog* (boldog) és a Königsbergi Töredék *ana* (anya) szavain kívül e két legrégebb nyelvemlék kódexünknek egyetlen szavát sem tartalmazza, ellenben nem kevesebb, mint 40 olyan kifejezést találtam nyelvemlékünkben, a melyek a Beszterczei és a Schlägli Szójegyzékekben előfordulnak. És pedig az *apróbojtorján, belend, bajfű, bodzafa, bojtorján, borostyán, borz, eper, ezerjófű, görögdinnye, gyopár, hunyor,*

jegenyefa, kőkény, madárköles, menyét, peszercze, rozs, som, szaporafü, tárkony és *vadalma* szavakat mind a két szójegyzékben megtaláljuk; csupán a besztercei szójegyzékben fordulnak elő a *berekenye* és az *ökörfark*, csupán a schlägliben a *bürök, czékla, dinnye, fekete üröm, fenyőfa, konkoly, kömény, lép, mályva, sárvirág, szegfü* és *velő* szavak. A Schlägli Szójegyzék függelékét képező Hortularium glosszái pedig a XV. század harmadik évtizedéből a fentebbi szavak néhányának ismétlése mellett a *földi bodza, korom, örvény* és *sóska* szavaknak szolgálnak legelső forrásul.

A későbbi időből eredő kódexek közül a Nyelvtörténeti Szótár adatai szerint az 1466. évből származó müncheni kódexben találunk kódexünk két szavának, a *menta* és *mustár* szavaknak első használatára.

A többi szó közül a következők: *bakfü, bazár, bervéng, bogácskóró, boldoganya mentája, borskömény, csodafa, erőtlen náthafü, farkasalma, farkashárs, fejrüfü, fekete nadály, gezemice, görögpap füve, himlő, iglicze, istenfája, istenlova farka, kömenta, likoriczium, madársóska, macskaméz, medvetalp, natragulya, nyúlárnyék, ötlevelüfü, rakóncz(?) papmonya, pálmamag, pomagránát virága, sárkerep, selyemféreg, spenác, süly, vadkék, vadzsálya* és *zobrágbori*, kódexünkben fordulnak elő legelőször; s ugyancsak itt találkozunk először a következő összetételekkel: *bajfüfája, belentfü, fejrü peszercze, fekete peszercze, fekete gyopár, hunyorfü, nagymályva* és *tengeri szekfü*.

A botanikai terminologia szempontjából vizsgálva e nyelvemlék szavait, arra a következtetésre jövünk, hogy azok jelentősége legnagyobb részben nem egyezik meg a mai tudományos használattal. A régi és a mai nomenklatura között megállapítható különbségek részletezését nem tekinthetem feladatommak, csak azokra a szavakra kívánom a figyelmet felhívni, a melyek mint botanikai kifejezések ma már egészen kiestek a használatból. Ezek a következők: *bazár*, a bazsarózsa legrégebb neve (Szeneci Molnár Albertnél bazál), *boldoganya mentája*, Mureliustól kezdve boldogasszony mentája, később boldogasszonyfüve, (tanacetum balsamita), *borskömény*, ma feketekömény (nigella sativa), *erőtlen* (vagy *éretlen?*) *náthafü* (a »náthafü« kifejezést Melius használja először a staphisagria, pedicularis herba magyar nevéül; az itt használt jelzővel sehol sem találjuk), *fejrüfü*, ma kerti petrezselyem

(*petroselinum sativum*), *gezemicze*, ma pásztortáska, (*capsella bursa pastoris*) *görögpapfüve*, talán a mai görögbab (*trigonella monspeliaca*), *istenlovafarka*, a spárga egykori népies neve, *kömenta*, Meliusnál hegyi menta (*calamintha montana*), *likoricium*, ma likviricz (*glycirrhiza glabra*), *madársóska*, az allelujafű (*oxalis acetosella*) régi neve, *pálmamag*, a datolyának legrégebbi neve (Murmeliusnál már »pálmafa gyümölcse«), *tengeri székfű*, ma tengerparti üröm (*artemisia maritima*) és *zobrágbori*, (olvasd: zobraákbori) a koriándrum régi neve, a melynek etimológiája már régóta okoz fejtörést nyelvtudósainknak. Az itt felsorolt szavak közül hármat, a *madársóska*, *istenlovafarka* és *zobrágbori* szavakat eddig csupán Szenczi Molnár Albert szótárából ismertük. A *gezemicze* szónál érdekes, hogy mint növény neve itt jön elő legkorábban, a *bursa pastoris* elnevezéseül; később elveszíti eredeti jelentőségét, a XVII. századi írónál már mint jelzöt találjuk hitvány, haszontalan jelentéssel, s ebben a jelentőségben ment át a tájszólásban az útszéli gaz megjelölésére a használatba.

Meg kell említenem még egy szót, mely már nem tartozik a botanikai szócsoporthoz; ez a *selyemféreg*, a selyemhernyó legrégebbi magyar neve; a XVII. században már nem így nevezik, hanem selyemtermő, selymeresztő bogárnak.

A többi szavak legnagyobb részét olyanok, a melyekre a Murmelius 1533-iki szótárában és Heltainál előforduló néhány szó kivételével Melius és Beythe megjelent művei a legközelebbi források és így középkori nyelvünk jelentékeny szaporodása mellett e nyelvemlék segítségével a magyar botanika számos kifejezését majdnem száz évvel korábbi forrásra vezethetjük vissza

V.

Beszámoltam az új Korvin-kódex feltalálásának körülményeivel; igyekeztem pontos bibliografiai leírását adni; megállapítottam a forrást, melyből Mátyás király könyvtárába került. Végül kísérletet tettem a benne foglalt nyelvemlék nyelvészeti és tartalmi méltatására. Hátra van még, hogy néhány szóval reá mutassak az új lelethez fűződő művelődés-történelmi vonatkozások jelentőségére.

A Korvinát úgy tekintjük, mint Mátyás király uralkodásának, történelmünk e fényes korszakának legszebb kulturális alkotását;

benne látjuk megtestesítve a nagy király legnemesebb aspirációit, legbelsőbb törekvését, egész lelkivilágát, benne keressük kora műveltségi állapotának legjellemzőbb kifejezését. De minden oldalról és ismételten halljuk hangoztatni azt a véleményt, hogy ez az alkotás nem állott szerves összefüggésben nemzetünk szellemi szükségleteivel, hogy ez a műveltség forrásaiban idegen volt és hatásában idegen maradt lelki életünk fejlődésére.

Mátyás király magyarsága azok előtt, a kik a történelem szellemébe behatolni képesek, nem szorul védelemre. Hunyadi János fia, a kit a magyar nemesség emelt trónra, a ki a nemzete és hazája iránt táplált szeretetének és kötelességérzetének annyi jelét adta, ha olasz tudósok környezték is és ha idegen forrásból elégitette is ki tudományszomját, nemcsak érzelmeiben, gondolkozásában, egész lelkületében, de nyelvében is más, mint magyar, nem lehetett. Írásbeli bizonyítékokra e kérdéssel szemközt nincs szükségünk, de nem is nélkülözzük azokat; hiszen az olasz Galeotti maga tesz bizonyosságot a király magyarságáról, és ha az okiratok és levelek halmazában, a melyek Mátyástól fennmaradtak, latin, német és cseh nyelvű iratokat találunk, csupán magyart nem, a bizonyára veszendőbe ment magyar levelekért kárpótolnak bennünket azok a diplomáciai iratok, a melyek bár latinul szerkesztvék, nem csupán hangjuk erejével, de főleg gondolatmenetük és kifejezéseik magyaros jellegével árulják el, hogy egyenesen az ő tollából származnak.

De a mi a Korvinának a magyarság szellemi fejlődésére való befolyását illeti, nem tagadhatjuk el azt a jellemző jelenséget, hogy ez Európa-szerte oly híressé vált könyvtár maradványai között kizárólag idegen irodalom termékeit találjuk, hogy kezelői idegenek voltak és ha magyar ember használta is kódexeit, annak emlékéért latin nyelven hagyta rajtuk.

Az első adatot, a melylyel magyar emberek magyar nyelven örökítették meg használatuk nyomát a budai királyi könyvtár könyvein, a most napvilágra került Korvin-kódex őrizte meg számunkra. S az után a három szóból álló bejegyzés után, a melylyel a budapesti egyetemi könyvtárban őrzött egyik Korvin-kódex másolója magyar mivoltát elárulta, ez az első közvetlen bibliografiai adat, mely a könyvtárt használó királyi környezet magyarságára vet világot. S ha ez adat mostanig, igaz, magában

is áll, annál becsesebb reánk, a kiknek töredékekből kell visszaállítanunk hajdani nemzeti magyarságunk képét.

Ez a lelet régi vágyunkat ébreszti fel, régi sejtésünket igéri valóságra váltani. Ha a világhírű budai királyi könyvtárból napjainkig fennmaradt másfélszáz kódex közül ime egyet, bárha csupán bejegyzései révén, a magyar nyelv emlékei közé iktathatunk be, föltehetjük, hogy a könyvtár kéziratai között magyar ember szellemi munkája termékeinek is jutott hely; föltehetjük, a mint hogy fel is kell tennünk, hogy magyar nyelven írott kódex is volt a király könyvei között.

Ilyen kódex talán nem egy lappang külföldi könyvtárainkban. Ideje volna már, a nemrég beállott pangás után, új lendületet adni a Korvina kérdése tanulmányozásának, ideje volna ebben az irányban is megkezdeni a külföldi gyűjtemények rendszeres felkutatását; hogy az e téren megindítandó munkától nagy eredményeket várhatunk, arra a most ismertetett kódex sorsához fűződő tanulságok nyújthatnak mindennél erősebb biztosítékot.

nat et dicitur roneir vguetur qgluamnat et
 canat. et medianus barus. et fillius suaci. j.
 Finito libro sit laus et gloria xp̄i. Am̄. :

A KÓDEX KOLOFONJA.

TÁRCZA.

ÉVNEGYEDES JELENTÉS A M. N. MÚZEUM SZÉCHÉNYI-ORSZÁGOS- KÖNYVTÁRÁNAK ÁLLAPOTÁRÓL

AZ 1904. ÉV III. NEGYEDÉBEN.

I.

A *nyomtatványok osztályának* anyaga a lefolyt évnegyedben köteles példányokban 4709 db., ajándék útján 200 db., vétel útján 186 db., összesen 5095 darabbal gyarapodott. Ezen felül köteles példány czimén beérkezett: gyászjelentés 1522 db., zárszámadás és üzleti jelentés 971 db., egyházi körlevél 153 db., perirat 53 db., hivatalos irat 402 db., műsor 457 db., alapszabály 503 db., szinlap 2323 db., falragasz 1153 db., vegyes 1119 db., összesen 8656 db. aprónyomtatvány.

Vételre fordított 1698 korona 17 fillér és 54 márka.

Ajándékaikkal a következők gyarapították a könyvtár anyagát: Aldásy Antal, Bácsai ág. h. ev. egyházmegye, Balatoni Múzeum-egyesület Keszthely, M. kir. Belügyminiszterium (4 db.), Biblioteca Nacional Habana (2 db.), Bosnyák-hercegség országos kormánya, Budapest székesfőváros statisztikai hivatala (2 db.), Buday Sándorné, Custav J. New-York, Erdélyi Múzeum-egylet Kolozsvár, Finály Gábor, Fővárosi közmunkák tanácsa, Glatz Károly Székelyudvarhely (10 db.), Handelsministerium Wien (5 db.), Hinz Emil (4 db.), Imper. akad. nauk. St. Petersburg, Kais. Akad. der Wissenschaften Wien (5 db.), Képviselőházi iroda (14 db.), Kereskedelmi és iparkamara, M. kir. Kereskedelmi Miniszterium, Königl. Universitáts-Biblioteket Upsala, Komárom polgármesteri hivatala, Kovács György, M. kir. közp. statisztikai hivatal, M. kir. szabaddalmi hivatal (45 db.), M. N. Múzeum régiségtára, M. N. Múzeum igazgatósága (2 db.), M. Tud. Akadémia (2 db.), Moes Gusztáv Brassó (2 db.), Museo Michoacano Mexico, Pacher Pál Salzburg, M. kir. Pénzügyminiszterium, Ranschburg Gusztáv (12 db.), Reich Péter Kornél, Rendőrfőkapitányság, Schreder Szabula Szolnok, Schwei-

zerisches Landesmuseum Zürich, Sinay Vilmos Kiskunfélegyháza, Statist. Central-Commission Wien (2 db.), Sutro Theodore New-York (2 db.), Szalay Imre (11 db.), Székely nemzeti múzeum Sepsi-Szent-György, Szilágy vármegye közönsége Zilah, Téglás Gábor (2 db.), Vincze Béla Értarcsa (2 db.). Szerdahelyi Béla Nyitra-Szerdahely (5 db.).

Nevezetesebb szerzemények: 1. (Alvinczi G.) Itinerarium catholicum, Debreczen 1616 (ajándék). 2. Kincstartócska a világos csesztekői egyházának. 1627. *Unicum.* (180 korona.)

A könyvtár helyiségeiben 2100 egyén 7876 kötet nyomtatványt, kölcsönzés útján pedig 708 egyén 1070 kötetet használt.

A lefolyt évnegyedben 781 munka osztályoztatott, melyekről összesen 1140 czédula készült. A köteles példányok átvételére berendezett helyiségbe a negyedév folyamán 529 csomag érkezett; ugyaninnen 510 levél expedíaltatott, amiből 142 reklamálás volt. Az 1897. évi XLI. t.-cikk intézkedései ellen vétő nyomdatulajdonosok ellen peres eljárás megindítása 5 esetben kéretett.

II.

A *kézirattár* 6 kézirattal és 685 darab irodalmi levéllel gyarapodott.

Az irodalmi levelek túlnyomó többsége, számszerint 590 darab Fejérváry Gábor hagyatékából származik. E becses gyűjteményt Hampelné Pulszky Polyxena ajándékozta könyvtárunknak. Szerdahelyi Béla viszont egy 1588-ban írott Cicero-commentárt ajándékozott.

Vételre összesen 539 korona fordítottatott. Szerzeményeink közül kiemelendők Callimachus vegyes prózai műveinek egy XVI. század elején összeírt kötete, továbbá ugyane szerző verses műveinek és Janus Pannonius epigrammáinak egy 1522-ben másolt kézírata. Az irodalmi levelestár nevezetesebb darabjai közt Madách Imre, Báró Eötvös József, Szalay László, Kubinyi Ágoston és Bernát Gáspár levelei szerepelnek.

A negyedévi szerzemények feldolgozásán kívül folytatottatott a levelestár betűrendes átalakítása.

Az évnegyed folyamán 8 kutató 21 kéziratot használt.

III.

A *levéltári osztály* ajándék útján 2, vétel útján 76 db., összesen 78 db. irattal, továbbá ugyancsak vétel útján egy több ezer dbból álló 1848/49-iki iratokat tartalmazó gyűjteménnyel és két családi letéteménynek 20,000 dbot meghaladó anyagával gyarapodott.

Vételre fordítottatott 802 kor. és a v. és k. o. minisztertől

nyert külön fedezetből a fentebb említett 1848/49-es iratgyűjtemény megvásárlására 40,000 kor.

A törzsanyag gyarapodásából 50 eredeti és 2 másolat esett a középkori iratok, 78 db. az ujabbkori, 2 db. a nemesi és 1 db. a csehíratok csoportjára, nem számítva az 1848/49-es csoport jelentékeny még számba nem vett gyarapodását.

Ajándékaival Virágh Sándor Budapestről, letétemény útján a Berzeviczy és Szmrecsányi családok gyarapították az osztályt.

Az osztály helyiségeiben 42 kutató használt 9200 db. iratot; külső használatra kikölcsönözött 4 térítvényre 53 db. irat.

A középkori iratok jelentékeny számán kívül, melyek XIV. századi iratainkat 3, a XV. századiakat 27, a XVI. századiakat 20 dbbal gyarapították, levéltáraink legnevezetesebb gyarapodása az 1848/49-iki szabadságharczra és azok szereplőikre vonatkozó, Hentaller Lajos orsz. képviselő gyűjtéséből eredő iratok, melyeket a nm. v. és k. o. min. úr 40,000 koronáért vásárolt meg jelenlegi tulajdonosuktól. A gyűjtemény, melynek darabszámát átlag 3000-re tehetjük, a Kossuth Lajostól eredő iratokon kívül leginkább a törökországi és olasz emigratióra és emigransainknak a krimi háboruban való részvételére vonatkoznak. Tartalmuk részletes ismertetése csak rendezésük befejezte után válik lehetővé.

A nemesi iratok csoportjának gyarapodása: 1. 1662. június 29. Pozsony. Garamszeghi Géczy István címeres-levele I. Lipóttól (másolat). — 2. 1732. december 30. Bécs. Szendrey János birodalmi lovagi címereslevele VI. Károly császártól.

Családi letéteményeink sorozata a Berzeviczy-család két ágának, úgymint a kakaslomniczi és a kihalt bárói ágak levéltáraival gyarapodott, melyek közül az elsőt Berzeviczy Gyula cs. és kir. kamarás, a másodikat pedig Szmrecsányi Miklós min. tanácsos, mint a bárói rang utolsó sarja, báró Berzeviczy Mária, férj. Szmrecsányi Ödönne fia, a maga és testvére részéről helyeztek el örök letéteményül intézetünkben, s a melyek letéteményezése folytán a múzeum most már a maga teljességében őrzi e család iratait.

A kakaslomniczi ág levéltárának anyaga, mely mostanig a nagylomniczi kastélyban őriztetett, 9 ládát tölt be, a családi iratokon kívül az Okolicsányi-család iratait is magában foglalja, a kihalt bárói ágak eddig Sárosdarócson őrzött levéltára kizárólag az ágra vonatkozó iratokat tartalmaz. A három különböző oldalról letéteményezett családi levéltár tehát három csoportban egyesíti magában a három ág, u. m. a berzeviczei, a kakaslomniczi és a kihalt bárói ágak iratait, a mely csoportok a közös családi név alatt, mint a családi levéltár külön részei fognak az örök letétemények sorában felállíttatni.

Az előző és a most lefolyt évnegyedek szaporulatainak fel-

dolgozásán kívül az osztályban tovább folyt és az 1500. évig haladt a középkori iratok czédulázása és folytatott Kossuth Lajos iratainak revideálása, azonkívül egy vételre felajánlott 4625 dbra menő családi levéltár számbavétele és megbecslése adott jelentékenyebb dolgot és még az évnegyed zárta előtt megkezdett a Hentaller-féle gyűjtemény lajstromozása.

A családi levéltárak közül befejeztetett a Szögyény-Marich-család levéltárának rendezése; a letétemény a XIII. századból 1, a XIV. századból 11, a XV-ikből 37, a XVI-ikből 27 db., összesen 76 db. középkori eredeti oklevelet és 9 db. másolatot s az újkorból 65 db. XVI., 1044 db. XVII., 4819 db. XVIII. és 2416 db. XIX. századi iratot, 43 db. genealógiai feljegyzést, 35 kéziratot, 9 térképet, 38 rajzot és 76 elenchust, összesen 8545 dbot foglal magában.

Megkezdett továbbá a Kruplanicz-család levéltárának, valamint a Berzeviczy-család bárói ága iratainak rendezése.

Az évnegyed legnevezetesebb eseményéről, s az osztályban végzett tudományos munkálgodás legjelentékenyebb eredményéről kell még megemlékeznünk, a M. N. M. czímereslevelei című kiadvány megjelenéséről, mely dr. Áldásy Antal múzeumi őr gondos szerkesztésében a könyvtár katalógusainak II. kötete gyanánt látott napvilágot, a czímeres pontos leírásával és czímer-rajzokkal, ismertetve a levéltár e fontos csoportjának anyagát.

IV.

A *hírlap-könyvtár* gyarapodása *a)* köteles példány 106 hírlap és 25,364 szám (és pedig csomagban kimutatással 20,342 szám, egyes számokban 5022 szám), *b)* ajándék 77 szám (a washingtoni Smithsonian Institut. Diario Official 1903. számai), összesen 106 hírlap és 25,441 szám.

A könyvtárban 321 olvasó 841 kötetet, házon kívül 18 olvasó 64 kötetet összesen 339 olvasó 905 kötetet használt.

Czédulázott 21 új hírlap 23 évfolyama; átnézett 106 hírlap és 22,222 szám; kötés alá adatott 308 kötet hírlap.

A köteles példányok, melyek kimutatással (csomagokban) beérkeztek a gyarapodási könyvbe irattak és a nyilvántartási lapokra vezettettek, ezeken kívül a számonkért beérkezett hírlapok is összegezve hetenként beirattak, betűrendbe osztályoztattak és elhelyeztetek. A csomagküldeményekben hiányzó hírlapszámok azonnal reclamáltattak és ezek is följegyeztettek.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA 1903-BAN.

A könyvtári munkálatok a lefolyt évben is a könyvtár rendszerének megfelelőleg végeztettek. Az egyes szakokban felhalmozott kisebb füzetes nyomtatványok és az újabb szaporodások lajstromozása, az általános czédula-katalogus kiegészítése és folytatása, a könyvek köttetése, a köteles példányok felvétele, s esetleges reclamálása ez évben is teljesen igénybe vette a tisztviselők munkaerejét. A könyvtár rendezéséről a következő adatok tanuskodnak. A rendezett tudománysszakok száma 53; ezek 67,138 munkát tartalmaznak, és pedig:

Bibliographia 1217, Encyklopaedia 145. Philosophia 1614, Mythologia 121, Theologia 4517, Paedagogia 1982, Széptudomány 859, Anthropologia 513. Jogtudomány 1326. Magyar Jogtudomány 1809, Politika 2790, Magyar Politika 2272, Magyar országgyűlés irományai 95, Történelem 6099, Magyar Történelem 3091, Eletrajzok 3169, Földrajz 1099, Magyar Földrajz 567, Térképek 929, Utazás 1341, Statisztika 739, Schematismus 288, Hadtudomány 1037, Régészet 1495, Éremtudomány 239, Matematika és csillagászat 1221, Természettudomány 243, Természetan 1009, Vegytan 462, Természetrajz 137, Állattan 570, Növénytan 458, Ásvány- és földtan 569, Gazdaságtan 3626, Orvostudomány 2573, nyelvtudomány 3241, Classica-philologia 880, Görög irodalom 892, Latin irodalom 949, Új latin irodalom 798, Magyar Nyelvészet 576, Régi magyar irodalom 659, Magyar irodalom 4566, Germán irodalmak 1931, Francia irodalom 764, Olasz-spanyol irodalom 271, Szláv irodalom 473, Keleti irodalom 1915, Incunabulum 357, Akadémiák és társulatok kiadványai 621, Magyar Akadémia kiadványai 385, Külföldi folyóiratok 203, Magyar folyóiratok 397, Bolyaiana 39.

Az 1902-iki jelentésben a rendezett munkák száma 66,112-t tett ki. A lefolyt évben a rendezett munkák száma 1026-tal szaporodott; vagyis ennyi munkáról készült általános czédula-katalogus, szakkatalogus és inventariumbeli czímmás, tehát összesen 3070 czímmás. A mult évvel szemben azért kevesebb, mert az egyes szakokban lajstromozatlanul maradt munkák száma ez évben már kevesebb volt.

A szakkatalogus áll 111 kötetből és 58 czédulatokból. Az általános czédulakatalogus 169 tokban van elhelyezve.

A könyvtár gyarapodása a járulék-napló kimutatása szerint a következő: Vétel útján 567 mű, 767 kötetben, 232 füzetben. Köteles példányként 329 nyomda 8417 művet 2097 kötetben, 6826 füzetben küldött. Ehhez járul 97 zenemű 3 kötetben és 129 füzetben, 73 térkép. 210 Akadémiától, tudományos társulattól 783 mű, 466 kötetben és 595 füzetben érkezett a könyvtárba. Magánosok ajándékából és hatóságoktól 195 művel, 101 kötetben, 125 füzetben gyarapodott a könyv-

tár. Az Akadémia saját kiadványaiban 37 művet 55 kötben, 36 füzetben kapott. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministerium 128 iskolai értesítőt ajándékozott a könyvtárnak. A könyvtár gyarapodásába azon diplomatariumok is be vannak számítva, melyeket a könyvtár a belügyministeriumtól kapott összegben vásárolt. Minthogy azonban a 2000 koronát az Akadémia csak az év végén kapta meg; ennél fogva nagyobb gyűjteményt nem lehetett megrendelni; a 2000 koronából fenmaradt összeg tehát az 1904. évben vásárolt diplomatariumokra fog fordíttatni az 1904. évre járó összeggel együtt.

A könyvtár olvasó termében a lefolyt évben 7708 olvasó 10733 művet használt, míg házi használatra 133 kölcsönző 817 művet vett ki a könyvtárból.

A SZEGEDI SOMOGYI-KÖNYVTÁR ÁLLAPOTA AZ 1903—1904. ÉVBEN.

A Somogyi-könyvtár 1903/1904 évi gyarapodásáról, használatáról és közérdekű állapotairól Tömörkény István h. igazgató a következő jelentésben számolt be:

A főnállásának huszonegyedik esztendejébe lépő nyilvános közkönyvtárnak, az 1903. évi július elsejétől 1904. június végeig történt gyarapodása örvendetesnek mondható. A szaporulat az előző évihez képest emelkedett. Áll 795 műből, 1325 kötetben és 1348 darabban. A szaporulat forrásai: a városi rendszeres költségáron nyert összeg, továbbá az államsegély, a szegedi kir. főügyészség területén működött összes nyomdáknak az 1902. év második feléről és az 1903. év első feléről átvett köteles példányai, valamint az alapítványi illetékek és a könyvtár iránt valóban jóindulatú közönség részéről érkezett adományok. Alapítványi tagilletménykép a Kir. Magyar Természettudományi Társulat, a Magyar Történelmi Társulat, a Magyar Numizmatikai Társulat, a Szent-István-Társaság az Országos Magyar Képzőművészeti Egyesület, a Kisfaludy-Társaság, és a Dugonics-Társaság ide vonatkozó kiadványai érkeztek. Adományokat tettek az érkezés rendjében felsorolt alábbi hivatalok, társulatok és intézetek: az országos központi statisztikai hivatal, a nagyméltóságú földmivelésügyi ministerium, a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősége, a szegedvárosi tanács, Budapest székesfőváros statisztikai hivatala, a kassai múzeum, a Magyar Tudományos Akadémia, a Magyar Földtani Társulat, a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi ministerium, Bács-Bodrogmegyei Történelmi Társaság, a Szt. Ferenczrendi minoriták, a budapesti királyi tudomány-egyetemi könyvtár, a Magyar Mérnök- és Építész-Egyesület, Budapest székesfőváros tanácsa, az Erdélyi Múzeum-Egylet, a szegedi kereskedelmi és iparkamara. Más adományozók közül, szintén az érkezés rendjé-

ben a könyvtár alábbi lelkes híveit említhetem: Kovács János, Horváth János dr. (Budapest), Reizner János, Koncz Antal, Schlier Károly, Esterházi Sándor dr. (Kassa), Higginson Eduard (Southampton, Anglia), Gerencsér László, Nátly József (Budapest, Löw Immanuel dr., Mikovics Lajos dr. (Budapest), Fárbás József (Ó-Becse), Becker Hugó, Gaghy Dénes, Lipcsey Ádám dr. (Budapest), Lázár Béla, Istóczy Győző dr. (Budapest), Zseni József (Budapest), Török Aurél dr. (Budapest), Engel Lajos, Kállay Albert, Gaal Endre dr., Szabó Ferencz, Iványi István (Szabadka), Bartos A. és Hódy Lajos (Budapest), Békefi Antal, özv. Krzpelka Károlyné úrnő.

A többes példányokat illetőleg, a folyó könyvtári évben csere nem történt; az ezek nyomán előállható szaporulat az országos főfelügyelőség intézkedése nyomán fog megtörténhetni, a mely a felügyelete alatt álló könyvtárak duplumairól, a cserék eszközölhetése végett, részletes jegyzéket kíván. A több mint kétezer példányból álló duplumanyagnak rendszeres jegyzékbe szedése csak a folyó évben felényire megapadt könyvtárszemélyzeti létszám kiegészítése után következhetik be. A kir. főügyészségi köteles példányokban túlnyomó mennyiségű szerb nyomtatványok, a melyek a kötelező átvétel kezdetétől fogva eddig feldolgozva nem voltak, a folyó évben könyvtári kezelés alá kerültek. Ezen munkák czimtározásánál és szakbeli beosztásánál önzetlenül szíves segítséggel voltak Tyoszy Gy. János szerb hitközségi tanító és Krecsárevics Márk tanár urak.

A gyarapodáshoz képest ennél fogva a Somogyi-könyvtár czimtározott állománya, szakonként felsorolva az alábbi:

Ösnyomtatvány (magyar és idegen)	184 mű	203 kötet	174 drb.
Vallástudomány (6 alszak)	7.127 »	12.660 »	11.252 »
Jogtudomány (8 alszak)	2.522 »	4.388 »	3.991 »
Államtudomány (5 alszak)	1.173 »	2.207 »	2.065 »
Orvostudomány (6 alszak)	1.295 »	2.187 »	1.999 »
Mathematika és természettudomány (5 alszak)	2.728 »	4.834 »	4.531 »
Bölcsészet, nyelv és széptudomány (3 alszak)	3.117 »	5.277 »	4.894 »
Történelem és földírat (9 alszak) ...	6.299 »	12.569 »	11.918 »
Nyelvészet és szépirodalom (6 alszak)	5.042 »	9.870 »	8.771 »
Vegyes (6 alszak)	1.113 »	7.820 »	7.548 »
Hírlapok (3 alszak)	361 »	2.060 »	2.531 »
Összesen	30.961 mű	64.075 kötet	59.674 drb.

A fönt kimutatott számból a Somogyi Károly könyvtáralapítótól átvett törzskönyvtár 20.370 műből és e művek 43.701 kötetéből állott. A könyvtár gyarapodása tehát huszonegy év alatt a város, az állampolgárok jóvoltából 10.691 mű, 21.374 kötet.

A folyó évben 275 kötet került kötés alá. A bekötéseket a város szerződéses könyv kötője végezte 579 k. 39 f. költségen.

A könyvtárhasználó látogatók száma a folyó évben növekedett. Efelől a havonkénti számszerinti kimutatás az alábbi adatokat mutatja:

Év és hónap	Olvasók száma		Napi létszám	
	összesen	napi átlag	lég-nagyobb	lég-kisebb
1903. szeptember ¹	837	33	75	3
» október	1619	59	93	21
» november	1629	65	110	44
» december	1091	57	72	37
1904. január	881	40	69	20
» február	1194	49	98	31
» márczius	1134	45	79	3
» április	592	28	46	17
» május	476	19	44	7
» június	322	13	25	7
¹ Belefoglalva a szüneti olvasók is. Összesen:	9775	44	110	3

A 9775 olvasó összesen 10.359 művet használt. Az olvasók közt társadalmi állás és foglalkozás szerint volt 194 nő, 7 lelkész, 329 tanár és tanító, 7879 tanító, 7879 tanuló, 20 író, 104 művész, 213 ügyvéd, 118 katona, 25 törvényhatósági, 136 állami, 492 magántisztviselő, 4 orvos, 27 gyógyszerész, 3 gazdatiszt, 92 építész és műiparos, 94 kereskedő, 38 magánzó.

Az olvasók közül az esti hat órai időn túl eső hivatali szolgálat alatt 3310-en használták a könyvtárt.

A könyvtár lényegesen megapadt személyzete köteles a városi múzeum anyagát is gondozni és fejleszteni. Bár ilykép a szolgálat megoszlik, a Somogyi-Könyvtárnak ebben a jelentésben tárgyalt anyaga, az elfogadott szabályoknak megfelelőleg naplózva, czímtározva és beosztva van. Hogy a megfogyott személyzet ezt elvégezhesse, szükséges volt az amugy is este hétig tartó hivatalos órákat emelni. Így a beosztási, beékelési és leltározási munkálatok, a nyári szünetben reggel hat órától kezdve tartattak.

A törzskönyvtári példányok lebélyegzése a megapadt szolgálatlétszám folytán nem volt folytatható.

A királyi főügyészség részéről átvett, úgynevezett köteles nyomdátérkép anyaga, eddig teljes egészében, nyomdák szerint elkülönítve volt kezelés alatt. Hivatalos kérdésekre az országos főfelügyelőség értesített, hogy ezen nyomtatványokból könyvtári kezelésre csak azokat tartsam meg, a melyeknek megtartására a magyar nemzeti múzeum Széchényi országos könyvtára az 1897 évi XLI. törvény-cikk értelmében kötelezve van.

A könyvtárigazgatóságnak már az előző évben egy könyvtár-

tiszti és egy könyvtárszolgái állás létesítése tárgyában a könyvtár-bizottság által is elfogadott javaslatát a köztörvényhatósági bizottság nem hagyta helyben, ellenben egy szakdíjnoki állásra költségvetéssel engedélyezett nyolczszáz koronát. Ez állást az ezen ügyben tett előterjesztésem és polgármesteri kinevezés folytán Szász Gyula községi tanító, a ki különben már évek óta volt önzetlen munkatársa a könyvtári szolgálatnak és az 1902. év nyarán az országos főfelügyelőség által Budapesten rendezett könyvtárnoki szaktanfolyam hallgatója volt, teljes megelegedésre tölti be.

Az intézeti ház második emeletén elhelyezett hirlaposztály helyszűke miatt már tavaly is alig volt rendszeresen kezelhető. Ez okból az intézeti igazgatóság már az elmúlt esztendőben kérte a városi hatóságtól az anyagi erőt arra, hogy az épület földszintjén levő nagy termet a hirlaposztály elhelyezésére használhassa. Ez meg is történt, a szükséges méretű állványok elkészültek, a villamlámpák kívánsághoz képest átalakítottak; a hirlaposztály ilyformán, mihe.lyest elegendő munkaerő áll rendelkezésre, a második emeletről a földszintre fog hurrzólkodni.

Jelentem továbbá, hogy a könyvtár iktatókönyvébe, illetve levéltárába az 1904. év végeig 358 ügyirat érkezett. A folyó évi június hó végeig pedig 161 darab. Ezek az ez idő szerint még elintézhetetlen pár darab kivételével mind elintézve vannak.

A könyvtár-bizottság az elmúlt évben 5 ülést tartott. (1903 szept. 8. november 9. — 1904 január 20. márczius 1., április 12.)

Anyagban és adatban telhető részletességgel számolván im be a könyvtári élet egy évi történetéről, fájdalmas emlékekkel jut osztályrészemül a szomorú kötelesség, hogy itt is említsem Reizner Jánosnak, a könyvtár igazgatójának, a f. év január havában történt halálát. A nagynevű alapító után ő volt e közművelődési intézet első szervezője, a ki munkaerejét és lelkesedését hozta ez intézethez abban az időben, a midőn az ország e részein hasonló intézmények semmiféle támogatásban sem részesültek. Valóban igaza volt a halála alkalmával az intézethez igen érdemes helyről érkezett írásnak: hogy boldogan halt meg, mert nemes álmait megvalósulva látta. A város közönsége ravatalát a közművelődési palota csarnokában állította fel és érdemei szerint való módon kísérte ki utolsó útjára. Alighogy távozott, pár hónap múlva a halálban követte régi hű embere, Kasza József első könyvtárszolga, a ki az intézetnek alapítása első esztendejétől volt alkalmazottja. E hű, derék és szorgalmas ember elhalálozása folytán az intézet személyzeti létszáma a felére apadt.

SZAKIRODALOM.

Catalogus bibliothecae musei nat. hungarici. II. Litterae armales. — *A magyar nemzeti múzeum könyvtárának címjegyzéke. II. Czímerlevelek. Leírta dr. Áldásy Antal.* Budapest, 1904. Kiadja a magyar nemzeti múzeum könyvtára. (Az Athenaeum r.-t. könyvnyomdája.) 8-rét, XVII, 2, 494 l. Ára 10 K.

Az Országos-Széchenyi-könyvtár igazgatósága íme kilencz évvel azután, hogy leíró katalógusának első, az ősnymtatványokat tárgyaló kötetét napvilágra hozta, most a második kötetet bocsátja az érdeklődők rendelkezésére. Ez a második kötet, *Áldásy Antal* múzeumi őr tollából, a könyvtár levéltári osztályának címeresleveleit ismerteti. Úgy a múzeumi törzssanyagból, mint az örök letéteményként őrzött 72 családi levéltár állományából, összesen 631 darabnak leírását közli *Áldásy*, mely számból a hazai címereslevelekre 575, a külföldiekre 56 esik. Hazai középkori eredeti címereslevél 39 szerepel a katalógusban, melyek közül 26 a törzsgyűjteményre, 13 a családi levéltárakra esik; a külföldi középkori címereslevelek száma 3. A hazai középkori oklevelek elsőrangú ritkaságai I. Károly királynak két címeradománya, továbbá az első teljes magyarországi címeradomány Zsigmond királytól, mely paizsból, sisakból és sisakdíszből áll (1398), végül az első honi festett címerképű oklevél ugyancsak Zsigmond királytól (1405).

A címereslevelek óriási többsége természetesen a mohácsi vész utáni időre esik s egészen 1868. évig fölnyúlik. Ezek között is van számos elsőrendű ritkaság. *Áldásy* bevezetésében főleg a szentgyörgyi Bakács (1532), a Zárai (1533), a Berzeviczy (1559 és 60), a Brebiri Melyth (1580), a gr. Széchenyi (1629), a nagyfalusi Arany (1634) stb. családok címerét emeli ki.

Az egész anyag két csoportban, a magyarországi s külföldi címereslevelek csoportjában időrendi egymásutánban van feldolgozva, melyekhez a munka nyomtatása alatt szerzett újabb anyagot felölölő pótlék járult. Az armálisok szövegéből *Áldásy* a címer leírását s a címerszerzőre meg családjára vonatkozó

részleteket *in extenso* közölte, a mihez még az armális kihirdetésére vonatkozó adatok járulnak. A címerrajzokból csupán az eddig még közzé nem tett, vagy lényeges szerkezeti hibákkal közölt címerek felére kicsinyített, de a legapróbb részletekben is híven másolt ábrái csatoltattak a leíró szöveghez. Összesen 258 címerrajz látható a katalogusban, melyek egypár kivétellel itt láttak első ízben napvilágot. A középkori címeres leveleknél a rájuk vonatkozó irodalomra is történt utalás. A teljes kötetet az összes előforduló neveket feltüntető névmutató s a közölt címerrajzok betűsoros jegyzéke zárja be. *Fejérpatakgy László* könyvtári igazgatónak s a levéltár vezetőjének, *Schönherr Gyula* igazgatóörnek előszava a gyűjtemény keletkezéséről s jelen katalogus munkálatairól számol be az olvasónak.

— sp —

Bibliographia universalis. *Publication coopérative del' institut international de bibliographie.* — *Bibliographia economica universalis. Répertoire bibliographique annuel des travaux relatifs aux sciences économiques et sociales. Publiée par Jules Mandello. I-ère et IIe année. Travaux de l'année 1902. et 1903. Rédigés par Ervin Szabó.* Budapest. 1903—1904. Société anonyme d'imprimerie de Pest. 8° XXI, 170. l.; XIX, 199 l. Ára?

A fenti címben leírt könyv a bruxellesi Institut international de Bibliographie harminczkilenczedik kiadványa s minket első sorban azért érdekel, mert a társaság — *mirabile dictu* — magyar embert bizott meg vele, a ki a magyar közgazdasági irodalmat oly mértékben dolgozta fel munkájában, a milyenről, ha ez a kötet is külföldön készül, még csak nem is álmodhatnánk. A társaságot e szokatlan eljárásra *Szabó Ervinnek* a *Közgazdasági Szemlében* 1900 óta közreadott könyvészete birta, mely 1902-től kezdve a Dewey-féle tizedes-rendszer osztályozása szerint jelenik meg. *Szabó* Bibliografiáját *Mandello Gyulának*, a közlöny egyik kiváló társszerkesztőjének ösztönzésére kezdte meg s valószínűleg a nemzetközi könyvészet ügye iránt buzgón érdeklődő professor érdeme az is, hogy a bruxellesi társaság a vállalkozásról tudomást szerezve, azt a maga céljaira felhasználni iparkodott.

Szabó Ervin már nem egészen új ember a bibliografia magyar művelőinek kisdud csapatában: 1902-ben adta ki a budapesti iparkamara nagy gonddal megszerkesztett katalogusát, melyet jelen sorok írója mutatott be a *Könyvszemle* olvasóinak. Akkoriban bőven kifejtettem a *Dewey-féle* osztályozásra, mint könyvtári rendszerre vonatkozó nézetemet. Jelenleg könyvészeti értékére szeretnék, legalább röviden, kiterjeszkedni. Nem habozom kijelenteni, hogy a tizedes rendszert tisztán bibliografiai czélokra még kevésbé tartom alkalmasnak, mint könyvtárak berendezésére.

Mert úgy-e, a bibliográfiának az a célja, hogy egy-egy kérdés irodalmát — bizonyos tér- és időbeli határokon belül — lehető gyorsan és világosan tárja fel az olvasó előtt. Erre pedig a legjobb — a legegyszerűbb módszer, mely a szerzők betűrendes jegyzékét a címzők alatt ugyancsak betűrendben csoportosított lajstromokkal egyesíti. Ily módon aztán bármely kérdésre vonatkozó irodalom, vagy bármely szerző írói munkássága íziben rendelkezésünkre áll. Nem kell hozzá más — mint az abc logikája, a mely tudvalevőleg az európai kulturállamok minden írni-olvasni tudó fiának 6—7 éves korában rendelkezésére áll. *Dewey* rendszeréből azonban még a logikának ez az abéczéje is hiányzik: mint *Szabó* látható önérzettel hirdeti, a tizedes-rendszer pusztán »mechanikai« értsd önkényes osztályozás, melynek egyedüli törekvése, hogy az összes tudományokat 10—10 osztályba, alosztályba stb. stb. gyömöszölje. A könyvtárak anyagának fölállításánál az önkényesség még hagyján, mert hisz az olvasó a betűsoros katalógusból jegyzi ki a munka címét, s hogy azt mely »szak«-ból hozzák elő, rá nézve egészen közömbös; ellenben bibliográfiai kiadványokban valóságos csapás, mely a munka használhatóságát — minden egyéb kiválósága daczára — hihetetlen mértékben leszállítja. *Dewey*nál például a földművesekre vonatkozó irodalom a 331. 74-ik csoportban keresendő, a mi annyit tesz, hogy ez a kérdés a szociológiának, mely az összes tudományok közt a harmadik, ismét harmadik osztályában, a nemzetgazdaságban, első helyen álló alosztályának hetedik pontja alá csoportosított különféle munkásnép negyedik rendjébe tartozik, még pedig csupán *Dewey*nek a 0—9 számok közé korlátozott fantáziája jóvoltából. Hogy tehát a kutató munkája némileg megkönnyítessék az ily rendszerű bibliográfiai munkákhoz még két mutató, egy tárgy- és egy névmutató is okvetlen szükséges.

Szabó könyve első kötetében csupán névmutatóra akadunk, mely *Pollacsek Laura* kisasszony fáradhatatlan szorgalmát és gondosságát dicséri. A tárgymutatót pótolja némileg a deczimális rendszer táblázatos összeállítása, melynek fogyatkozásai, hogy a sok alosztály közül az öt és hat jegyű számokkal jelöltek jobbára kimaradtak s hogy a szereplő szakaszok csupán szám, de nem betűrendben vannak feltüntetve. A második kötetet azonban — úgy látszik gyakorlati tapasztalatok hatása alatt — már tárgymutatóval is ellátta *Pollacsek* kisasszony.

A mi a feldolgozott anyagot illeti, elmondhatjuk, hogy az korántsem oly teljes, a milyennek ezt egy »Bibliografia universalis«-tól jogosan elvárhatnók. Szerző csupán az angol, francia, magyar, német és olasz önálló könyvek, különlenyomatok, főbb folyóirati cikkek repertorizálására szorítkozott. Művének abbéli tökéletlenségét *Szabó* is készségesen beismeri s a rendelkezésére

állott segédeszközök fogyatékoságával mentegei. Az érvelésnek ez a neme hasonlít ugyan az egyszeri drámaíróéhoz, a ki tragédiájának gyöngéit a tárgy drámaiatlanságával mentegette, de elfogadhatóbb emennél — mert hisz *Szabó Ervin* nem a maga iniciatívájából fogott művének a kiadásához, hanem felsőbb megbízásra; — így az elkerülhetetlen hiányokért elsősorban a bruxellesi társaságot terheli a felelőség. Azt hiszem, hogy hasznosabb lett volna *Szabót* csupán a magyarországi irodalom összegyűjtésével bízni meg, a kinek ez esetben talán arra is lett volna ideje, hogy a nemzetiségek idevágó kiadványait is fölkutassa, s a közép-pontban egyesíteni a többi államokból hasonló úton beszerzett anyaggal. Mert ugyan mi jogosultsága van az olyan »egyetemes« könyvészetnek, mely nem tekintve a magyarét, csupa bibliografialag amúgy is feldolgozott nemzet irodalmát foglalja magában.

A legfőbb fogyatkozása mellett, ugyancsak a szerző, még kettőre figyelmeztet: az egyik az, hogy a folyóiratokban több számon át húzódó cikkeknek csupán a kezdő füzetét jelölte meg, a mi esetleges beszerzésük alkalmával okozhat kellemetlenséget, a másik meg az, hogy egyazon munka vagy gyűjtemény időközönként megjelent részeinek címét többször ismételi, a mi sok helypazarlással jár. A munka második kötetében *Szabó* felsorolja bibliografiai segédeszközeit is, a mit az első kötetnél megtenni elmulasztott. E jegyzékből csodálkozva tapasztaljuk, hogy szerző nemcsak a német, angol és amerikai folyóiratok évenként megjelenő repertoriumait nem használja föl, hanem még az olasz sajtótermékek könyvészeti feldolgozásánál nélkülözhetetlen *Bollettino delle pubblicazioni italiane* cz. vállalatot sem, melyet a köteles példányok nyomán havonként bocsát ki a firenzei nemzeti könyvtár igazgatósága.

Nem tekintve e hiányokat, *Szabó* derekasan végezte munkáját, melynek legnehezebb, a szocialis tudományokban teljes jártasságot szükségülő részét, a címeknek megfelelő szakaszaikba osztását igazán fényesen oldotta meg. Sőt udvariasan is, a meny-nyiben a magyar címeket mindig le is fordította francziára, úgy hogy a külföld társadalomtudományi irodalmunknak nemcsak számát, hanem tárgykörét is megismeri belőle.

Dr. Gulyás Pál.

Sammlung bibliothekswissenschaftlicher Arbeiten. — *Herausgegeben von Karl Dziatzko. 16. Heft. Die Finanzlage der deutschen Bibliotheken. Von Adalbert Roquette.* Leipzig 1902. Mr. Spirgatis. 8, 30 l. Ára 1'80 Márka.

Jelen füzetke mely utolsónak jelent meg boldogult *Dziatzko* életében, a német nyilvános, első sorban egyetemi könyvtárak, pénzügyi állapotával foglalkozik, mintegy tovább füzve, fejlesztve azokat a gondolatokat, melyeket szerző nyolcz évvel előbb *Die*

deutschen Universitätsbibliotheken, ihre Mittel und Bedürfnisse című dolgozatában (Sammlung 6. f.) már megpendített. Hogy a németországi könyvtárak dotációja a mai viszonyok közt már nem elégséges, azt eddig is eléggé ismertük a hivatalos jelentések s memorandumok nyomán, *Roquette* művének azonban megvan az az érdeme, hogy összefoglaló képet nyújt e kérdés állásáról s egyszersmint általános rendszabályok megállapításával mutatja a kivezető utat. Ha a mai állapotot a 30 év előttivel összevetjük, kiderül, hogy csupán a német könyvpiacz termelése 11.000 kötettről mintegy 24.000-re emelkedett, áruk 37.000 márkáról 105.000-re szökött. De ez az általános eredmény a könyvtárakra nézve igaz súlylyal nem bír, mivel az összes német sajtótermékeket bizonyára egy könyvtár sem akarja megszerezni, hacsak nem köteles-példányok útján. Sokkal reálisabb adatokat nyerünk, ha azokat az áremelkedéseket tekintjük, melyek az alapvető tudományos munkák kiadásai közt, továbbá a legfontosabb folyóiratoknál tapasztalhatók. Szerző csupán 28, egyetemi könyvtárakban nélkülözhetetlen, német folyóiratról kimutatja, hogy az áruk a jelölt időközben 438 márkáról 1187-re szökött. Ehhez vegyük még a nélkülözhetetlen orvosi, jogi, földrajzi és nemzetgazdasági munkák óriási áremelkedését, az egyre szaporodó külföldi irodalmat, melynek fontosabb termékeit a tudományok nemzetközi mezején többé nélkülözünk nem szabad, a könyvkötészeti számla relatív emelkedését s igazat kell adnunk szerzőnek, a ki a 30 legnagyobb német könyvtárnak budgetje alapján kimutatja, hogy egy sem szerezheti be az összes termelés akkora százalékát, a mekkorát 1870-ben tudott. Erre még a kiváltságos helyzetű berlini udvari könyvtár se képes, melynek új beszerzésekre 1870-ben csak 54.000, jelenleg azonban 150.000 márkát irányoztak elő. Az egyetemi könyvtáraknál még rosszabbak az állapotok. Ezek átlagos dotációja mintegy 28.000 márkára tehető, holott *Roquette* számítása szerint, ha csupán az illető egyetemek tanszakait érdeklő eredeti munkákat vesszük figyelembe, s a népszerű, szépirodalmi, technikai, sőt művészeti kiadványokat, valamint a fordításokat s a tudományos bár, de az egyetemet közvetlenül nem érdeklő publikációkat teljesen mellőzünk, csupán a német könyvpiaczra fordítandó vásárlások 27.000 márkára rúgnak melyből árkedvezmény, köteles-példány s ajándék útján mintegy 3000 márkát takaríthatunk meg. Az így megállapított összeg a német könyvpiacz össztermelésének körülbelül 23%-a. A külföldi tudományos irodalom szükségleteire *Roquette* évi 18.000 márkát irányoz elő, a mi, tekintetbe véve a francia, angol, északamerikai s olasz, sőt részben az északi s keleti nyelvű dolgozatok számát és jelentőségét, túlzott követelésnek épen nem mondható. Ha ezen évi 42.000 márkához hozzácsapjuk a mai viszonyokkal arányos könyvkötői (18%) és antiquáriusi (8%)

kiadásokat, a szabályszerű évi dotáció mintegy 57.000 márkára volna tehető, mely összeget jelenleg csupán a strassburgi egyetemi könyvtár éri el. Megjegyzendő azonban, hogy ez az ideális összeg csupán az alapul szolgáló 1900-ki adatoknak felel meg, s ha a könyvkiadás normális emelkedését is figyelembe vesszük, a dotációt évenként fokozni kellene, úgy, hogy pl. 1903-ban már 60.000 márka kellene. Természetesen *Roquette* is belátja, hogy nincs az a birodalmi gyűlés, mely a kérdés illetően megoldását megszavazná; annál kevésbé, mert az ily általánosítás a gyakorlatban méltányos eredményre amúgy sem vezetne. Szerző tehát beérné azzal, ha a nagyobb, eddig is erősebben javadalmazott könyvtáraknál egészítenék ki az évi dotációt 57.000 márkára, míg a kisebbeknél, melyek most 15—20.000 márkából tengődnek 30.000 márkával is beérné. Valóban ekkora összegekkel s a már több könyvtár közt rendszeresített kölcsönviszony általánosításával sokat javíthatnának a helyzeten. Ime, rövid foglalatlja *Roquette* kis értekezésének, melynek fejtegetéseit nemcsak a német, de a magyar képviselőknek is meg kellene szívlelniök. — s. — l.

James Duff Brown. *Manual of library economy. With 169. illustrations, forms etc.* London, 1903. Scott, Greenwood & Co. 8° XI, 476 l. Ára vászontáblában 7/6.

Jelen munkáját a szerző — kinek már több hasznos segéd-könyvet köszönhet a bibliografiai irodalom¹ — első sorban a községi könyvtárak (municipal Libraries) tisztviselőinek szánta s az összes kérdések tárgyalásakor az ő viszonyaikhoz alkalmazkodik. Ez az irányzatosság teszi *Brown* dolgozatának legfőbb értékét s külön helyet biztosít számára az eddigi, részben kitűnő kézikönyvek mellett. Különösen aktuális ez a tanulmány ránk magyarokra nézve, kiknél, hála a Tanács és Főfelügyelőség lan-kadatlan buzgólkodásának, most kezd föllendülni az angol muni-czipális könyvtárakkal sokban egyforma czélt szolgáló vidéki és népies könyvtáraink ügye.

Brown könyvének első szakaszában főleg a községi könyvtárakra vonatkozó törvényeket és rendeleteket ismerteti és bírálja (I. fej.), továbbá alapításuk módjával (II. fej.), a felügyelő (helyi) bizottságok alakításával (III. fej.) s a finanziaális ügyekkel (IV. fej.) foglalkozik. E fejezetekből kiderül, mennyire szabadon fejlődhetnek Angliában a községi könyvtárak. Alapításukkor nem ragaszkodnak szolgai módon valamely előre megállapított normához, hanem gyakorlati úton, mindig az adott viszonyokhoz alkalmazkodva rendezkedtek be: a mi jórészt az angol faj minden

¹ Pl. Guide to the formation of a Music Library (London, 1893.); Handbook of Library Appliances (Ib. 1892.); Manual of Library Classification and Shelf-Arrangement (Ib. 1898.) stb.

bürokráciától, állami beavatkozástól — agyonpártolástól — idegenkedő jellemének köszönhető. Csupán egyetlen pontban korlátozta a parlament a könyvtárak működését, de ott azután oly szerencsétlenül, hogy teljesen méltányoljuk szerző éles kifakadásait. Az 1855-ki alapvető bill ugyanis olyképp korlátozza a könyvtári adót, hogy az az egyes közigazgatási kerületek összes adójövedelméből fontonként egy pennynél nagyobb nem lehet. E korlátozásnak volt némi jogosultsága — írja *Brown* — a bill kibocsátásakor, a midőn a községi könyvtárak intézménye csak a kísérletezés stádiumában állott, de most, a mikor életképességéről, hasznosságáról tények ezrei beszélnek, époly megszégyenítő, mint fölösleges. Mert micsoda anomália, hogy míg a többi községi vállalatokhoz, minők a fürdők, közlekedés, köztisztaság és nevelés, az adó tetszésszerű hányadát felhasználhatják, addig a könyvtárakra csak bizonyos meghatározott, sokszor elégtelen összeget fordíthatnak. A rendeletek egy másik gyöngéje — *Brown* szerint — abban áll, hogy nem gondoskodnak egy központi bizottságról, a mely az összes községi könyvtárakat egy test gyanánt kezelné s a sokszor elégtelen adóösszeget kiegyenlítené. Hiszen a mai korlátok közt az olyan község, melynek adójövedelme 120.000 korona, alig 500 koronát áldozhat könyvtárára, a miből a házbér, fűtés, világítás is csak nehezen futja ki!

A második szakasz két fejezetben a könyvtárnok és asszisztensek képezéséről, beszerzésük módjáról s fizetéséről szól teljesen gyakorlati modorban. A könyvtárnok kvalifikációját, egészséges szervezet mellett, a következő tíz pontban foglalja össze: 1. Legalább három éves gyakorlat valamely tudományosan rendezett könyvtárban. 2. Bő ismerete a hazai és külföldi bibliográfiának és irodalomnak s teljes otthonosság a modern technikai, tudományos és történeti munkákban. 3. Idegen nyelvek oly fokú ismerete, mely a könyvczímek lefordítására képesít. 4. Egyszerű könyv- és számvitel gyakorlati ismerete. 5. A legfőbb osztályozási rendszerek pontos ismerete és jelzéseik fölismerése. 6. A katalóguskészítés különböző fajainak s modern irodalmának ismerete. 7. Jártasság az asszisztensek igazgatása körül. 8. A könyvtári teendők modern rendszereinek gyakorlati ismerete (beleértve a könyvkötést, vásárlást és konzerválást). 9. A modern hírlapirodalomnak s újságolvasóterem kezelésének ismerete. 10. Általános műveltség, tapintat s udvariasság. Legfontosabb kötelességeit pedig a következőkben állapítja meg: 1. Neki kell felülvizsgálnia s elkészítenie a könyvtárfelügyelő-bizottság elé terjesztendő összes ügyiratokat. 2. Részt kell vennie a felügyelő-bizottság ülésein. 3. Ő készíti elő az összes szerződéseket s egyéb havonként, negyedévenként ismétlődő ügyleteket. 4. Ő írja alá az összes rendeleteket s felelős a könyvtárral összefüggő egész levelezésért, melyet

másolatban meg kell őriznie. 5. Ő szabja ki s vizsgálja felül személyzetének napi teendőit. 6. Örökdió az olvasótermek rendjén, nyitásuk és bezáratásuk pontos idején. 7. Gondosan felülvizsgálja a könyvek megválasztását s átnézi az erre szolgáló kiadványokat. 8. Személyesen átnézi a lajstromázásra és osztályozásra vonatkozó munkálatokat. 9. A lehetőség határán belül tudja utbaigazítani kutatásában az olvasót s mindenkinek rendelkezésére álljon a hivatalos órák alatt.

A harmadik szakasz (VII—X. fej.) a könyvtáráépülettel, fűtésével, világításával és tisztántartásával foglalkozik. Itt különösen érdekes szerző megkülönböztetése a könyvtárak muzeális és gyakorlati (*workshop*) formája között. Amaz az összes nyomtatványok megőrzését célozza, a mi szerző szerint csupán a nagy állami, egyetemi és egyesületi szakkönyvtárak feladata. A municipalis könyvtáraknak ellenben gyakorlati célt kell szolgálniuk s ennek következtében állományukat minden 20—30 évben ki kell selejtezniök, eltávolítva minden fölösleges, ephemer értékű, eredményeiben túlhaladott nyomtatványt. Ez a felfogás kiváltképp az építkezésnél nagyfontosságú, a mennyiben a terület nehéz kérdését teszi tárgytalanná. A statisztika hozzávetőleges adataiból kiderül, hogy egy 50.000 kötetből álló, a tudomány mindenkori színvonalán tartott gyűjtemény bármely irányban kielégítheti a közönséges olvasót.

A következő szakasz (XI—XV. fej.) a könyvtár belső felszereléséről beszél, a különféle rendszerű embermagasságú könyvespolczoktól — az íróépig.

Szintoly kimerítő részletességgel ír szerző a könyvek megválasztása és beszerzéséről az V. szakaszban (XVI—XVII. fej.). Ismerve szerzőnk felfogását a községi könyvtárak hivatásáról, természetesnek fogjuk találni, hogy az incunabulák, könyvészeti ritkaságok beszerzését elítéli s az óriási évi produkcióból (magában Angliában majd 8000 kötet jelenik meg évenként) csupán a legjobb, főleg szépirodalmi munkák s a legkeresettebb könyvek beszerzését javasolja. A napikérdéseknek néha óriási irodalmából (pl. búr háború) csupán azt választjuk ki, a mi a legjobbnak látszik, mert az érdeklődés lelohadtával még ezek is sutba kerülnek s csak haszontalan nyűgöt képeznek. Tanácsos a különösen népszerű könyvekből egyszerre több példányt rendelni, hogy jobban kielégíthessük a nagy keresletet. A folyóiratok közül csak a 3—4 legnagyobbat járassuk, mert a legtöbb cikk ephemer értékű. A könyvek kislejtezésére nézve a következőket jegyezzük meg. Tudományos, történeti, földrajzi s technikai könyvek, ha érdemük csupán már megállapított tények gondos összefoglalásában rejlik, 20 év múltán bátran kislejtezhetőek. Szépen illusztrált művek azonban több kíméletet érdemelnek. A politikai és

szociális napikérdésekről szóló irodalmat aktualitásuk megszűnésével legott kiküszöbölhetjük s történeti összefoglalásokkal helyettesíthetjük. Szintoly rövidesen végezhetünk a kisebb kaliberű szépírókkal, mielőtt műveik 1—2 évig használatlanul porladoztak. Elavult lexikonok, ócska nyelvtanok és iskolai szótárak is bátran sutba lökhetők. Ellenben meg kell őriznünk a gazdagon illusztrált képzőművészeti könyveket, metszetgyűjteményeket, önálló philosophiai rendszereket, irodalomtörténeti és esztétikai munkákat, életrajzgyűjteményeket s mindazokat a költőket vagy prózaírókat, a kiknek neve az irodalom történetében szerepel. Helyi érdekű iratokat is meg kell őriznünk.

Ezután a VI. szakaszban (XVIII—XX. fej.) a könyvek osztályozásáról és felállításáról beszél. *Brown* előadásából kitűnik, hogy az osztályozás volt eddig az angol községi könyvtárak leggyöngébb oldala. Rendesen megelégszenek azzal a kezdetleges módszerrel, hogy a legáltalánosabb szakokat: mint Theologia, Történelem, Szépirodalom stb. fölállítva, a könyveket érkezésük rendje szerint besorozzák. A létező tudományos osztályozások közül csupán hármat ismertet: a *Dewey* és *Cutter*-féle amerikai rendszereket s a saját »alkalmazkodó osztályozását« (Adjustable Classification), melynek részletes programja most van sajtó alatt. Ennek az a lényege, hogy 11 általános osztályon belül, melyeket az abc egy-egy betűjével jelölünk, a szükségletnek megfelelő mennyiségű, folyó arabs számozással ellátott alosztályt állítunk be. A közölt schemában főleg a britt községi könyvtárak rendes könyvkészletére volt tekintettel s különösen a földrajzi szakot dolgozta ki, mely majd 1300 számot (= alszakot) zár magában. Az egyes könyvek külön jegyet nem kapnak, hanem minden egyes számon belül betűrendben tartatnak. Hogy a könyvek téves visszazosztását elkerüljük, *Brown* színes emailfesték alkalmazását ajánlja, melylyel a könyv hátát az egyes polczoknak megfelelő magasságban megjelöljük s a melyek sorrendje minden szekrény polczain változik.

Igen érdekes továbbá szerző fejtegetése a könyvek lajstromozásáról a VII. szakaszban (XXI—XXIV. fej.). Abból a felfogásból indulva ki, hogy a nyilvános használatra szánt könyvjegyzék ne csak a könyvek semmitmondó címét lajstromozza, hanem tartalmukról is felvilágosítson, nem tartja elegendőnek a szerzők, címek s péczeszők betűrendbe foglalását, mert ebből az olvasó nem lesz okosabb. A katalógus legelső tisztje — úgymond — abban áll, hogy az olvasót tájékozza a hasontárgyú könyvek különbségéről, hogy világosan jelezze korukat és céljukat s előmozdítsa a hasznos választást. De e felvilágosító jegyzetek csupán leíró s ne kritikai jellegűek legyenek: elég, ha a tárgyalt anyag rövid foglatatát, a szerző álláspontját, az első kiadás keltét és,

ha történeti műről van szó, a feldolgozott korszakot tüntetjük fel a katalógusban.

Végül az utolsó két szakasz egyéb gyakorlati (VIII. szakasz. XXV—XXVI. fejezet) és közszolgálati (IX. szakasz, XXVII—XXXIII. fejezet) teendőikkel foglalkozik, számos jó tanácscsal látva el az olvasót. Mindenütt dicséretreméltóképen törekszik a szerző a legújabb európai és amerikai szakirodalom felhasználására s az egyes paragrafusok végén kimerítő bibliográfiával is szolgál. Encziklopedikus teljességre, legcsekélyebb részletekbe menő aprólékosságra nem fektetett súlyt a szerző, de arra igen, hogy könyvének rendszeres formát adjon s a bibliotheconomiát tudományos alapon tárgyalja. A mi valóban sikerült is neki.

Dr. Gulyás Pál.

Bibliographisches Repertorium. *Veröffentlichungen der Deutschen Bibliographischen Gesellschaft. Erster Band. Zeitschriften der Romantik. In Verbindung mit Prof. Dr. O. Fr. Walzel, herausgegeben von Dr. Heinrich Hub. Houben.* Berlin, 1904 B. Behr's Verlag. Nagy 8-rét. 18*, XX, 524/2 l. Ára kemény papirkötésben 32 M.

A német bibliografiai társulat *Houben Henrik* s *Karpeles Gusztáv*, az ismert nevű irodalomtörténészek előkészítő munkássága után 1902. április 19-én alakult meg Berlinben s működése végczéljául az egész XIX. századi német folyóirat-irodalom repertorizálását tűzte maga elé. Kétévi csöndes munkásság után, mely alatt tagjai közel 300-ra emelkedtek, e társaság fönti czím alatt megindította most a könyvészeti monográfiái sorozatát, a mely — ha további köteteiben a kezdet méltó folytatása lesz — a német irodalomtörténeti kutatás elsőrangú segédeszközének fog bizonyulni.

Jelen kötet a német romantikusokat szolgáló következő 25 folyóirat bibliografiai feldolgozását nyújtja: *Athenaeum*; *Berliner Abendblätter*; *Berlinische Blätter für deutsche Frauen*; *Concordia*; *Europa*; *für müssige Stunden*; *Die Harfe*; *Die Hesperiden*; *Die Jahreszeiten*; *Poetisches Journal*; *Kynosarges*; *Memnon*; *Die Morgenröthe*; *Die Muse*; *Die Musen*; *Deutsches Museum*; *Orpheus*; *Pantheon*; *Phöbus*; *Polychorda*; *Prometheus*; *Salina*; *Winter-Monate*; *Die Wünschelrute*; és *Zeitung für Einsidler*. Nagyon tévedne az, a ki azt hiszi, hogy *Walzel* és *Houben* munkája csupán e folyóiratok pontos repertorizálására szorítkozott; szerzőink célja »nem az volt, hogy e folyóiratok tartalmi áttekintésével szolgáljanak, hanem, hogy egész tartalmukhoz lehetőleg teljes kommentárt adjanak, a mint erre az egyes folyóiratok új lenyomatánál volna szükség«. Minden egyes folyóirat biblio-

grafiai leírása két részből áll: az első részben az általános tudnivalókat találjuk, u. m. a folyóirat szerkesztőit, kiadóit és nyomtatóit, megjelenése tartamát, a censura helyét, formátumát, lap- és kötetszámozása módját, betűtípusát, árát, a nyomtatott példányok számát, továbbá lehelyeit, a történetére vonatkozó irodalmat s az egykorú ítéletek bibliográfiáját; a második, speciális rész számról-számrá, cikkről-cikkre leírja, sőt ismerteti is a folyóiratot. Ez ismertetés főleg azokra a közleményekre terjed ki, melyek csupán magának a folyóiratnak, nem pedig az egyes cikkeknek új lenyomatánál jutnának érvényre. Így pl. a szerkesztői beköszöntőket s egyéb, a folyóirat történetére, irányzatára világot derítő közleményeket, vagy *in extenso*, vagy kivonatban közlik, sőt az irodalmi levelekben s ellentétes irányzatú korabeli időszaki sajtóban található adalékokkal még tetemesen ki is egészítik. A többi cikkeknel feloldják az álneveket s összeállítják újabb lenyomataiknak egész bibliográfiáját; verseknél, a címen kívül az első sort is lenyomatják s jelzik a műfajt, melyhez tartoznak; novelláknál röviden tájékoztatnak a feldolgozott tárgyról és motívumokról, úgyszintén a drámai töredékek-nél, mely utóbbiaknál még a scenikai beosztásra, szereplő személyek névsorára is kiterjed figyelmük; az ismeretterjesztő s tudományos tartalmú dolgozatoknál pedig felsorolják mindazon tárgyakat és személyeket, a kikről bennük szó esik. Mondanunk sem kell, hogy a folyóiratokból vett összes adatok az eredetiek hű másolatai s a sajtóhibák is csak zárjel közt vannak kijavítva. A hangyaszorgalommal összeállított kötetet kimerítő, több mint 20,000 cédulából összeállított név- és tárgymutató zárja be, a melynek segítségével egy szempillantás alatt kikereshetjük a minket érdeklő adatot.

E gigászi munka oroszánrésze *Houben* vállára nehezült, a ki egymaga majd száz évfolyam hirlapot és folyóiratot és 120 kötetnél több levelezést, önéletrajzot s visszaemlékezést olvasott át, azonkívül megszámlálhatatlan mennyiségű gyűjtélkes munkát, össz- és első kiadást vizsgált keresztül. Fáradozásában *Houbent* többen támogatták: a leghathatósabban *Walzel* tanár, a ki főként az anonym és álnevű cikkek szerzőinek kipuhatólása s a nyomtatott ívek revideálása körül szerzett érdemeket. Ótöle való az Athenaeum folyóirat teljes feldolgozása, a kötet végén található pótlások, s a rendkívül tömören megírt, tanulságos bevezetés, mely a feldolgozott időszaki sajtó irodalomtörténeti szerepét s eszmei jellemzését nyújtja az olvasónak.

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.¹

Deutsche Literaturzeitung. XXV. évfolyam 26. szám (1904 július 2) Plan eines Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der neueren Zeit (August Heisenberg.) — Othmer's Vademecum des Buchhändlers und Bücherfreundes, 5. Aufl. — **27. szám** (1904 július 9) H. E. Legler, Early Wisconsin imprints. — **28. szám** (1904 július 16) H. Schaefer. Inventare und Regesten aus der Kölner Pfarrarchiven. — **29. szám** (1904 július 23): L. Munzinger, Die Entwicklung des Inseratenwesens in deutschen Zeitungen (Bruno Schierse.) — **30. szám** (1904 július 30); Verzeichniss der Lesesaal- und Handbibliothek der königl. Universitäts-Bibliothek zu Berlin. — **31. szám** (1904 augusztus 6): K. Georg, Schlagwort-Katalog. — **32. szám** (1904 augusztus 13): C. A. Baechtold, Fachkatalog der Schaffhauser Stadtbibliothek. — **34. szám** (1904 augusztus 27): E. Consentius, Die Berliner Zeitungen bis zur Regierung Friedrichs des Grossen (Bruno Schierse.) — **35. szám** (1904 szeptember 3): Revue des Bibliothèques et Archives de Belgique. — **36. szám** (1904 szeptember 10): Émile Chatelain, Catalogue des Incunables de la Bibliothèque de Paris. — **37. szám** (1904 szeptember 17): Die Begründung der Kaiser-Wilhelm-Bibliothek in Posen in den Jahren 1898 bis 1902. — R. Focke, 1. und 2. Jahresbericht der Kaiser-Wilhelm-Bibliothek in Posen; Etatsjahr 1902 und 1903. — **38. szám** (1904 szeptember 24) H. W. Kent, Bibliographical notes on one hundoce books famous in English literature.

La Biblioflia. VI. évfolyam 4—6. szám (1904 július—szeptember): Emile Dacier, L'Exposition des Primitifs français (I. közlemény.) — G. Boffito, Il Commento inedito di Cecco d'Ascoli all'Alcobizzo (folytatás.) — D. Ciampoli, Il Codice Petrarquesco della Biblioteca Vittorio Emanuele. — Leo S. Olschki, Collection Petrarquesque (folytatás.) — C. Lozzi, Cecco d'Ascoli secondo il prof. G. Boffito. — Luigi Ferrari, Gli Incunaboli della R. Biblioteca Univerzitaria di Pisa. — Le condizioni della Biblioteca Nazionale di Firenze.

Le Bibliographe Moderne. VIII. évfolyam május—augusztusi füzet (45—46. szám): Henri Stein, La papeterie de Saint-Cloud au XIVe siècle. — Alf. Leroux, Comment désencombrer les archives des préfectures et des sous-préfectures. — Jules Laude, Notes sur les bibliothèques françaises à propos du projet de loi sur les archives. — P. Arnauld, Inventaire de la bibliothèque du château de Blois en 1518 (folytatás). — Les archives de l'État aux

¹ A hazai folyóiratok bibliografiai érdekű közleményeiről ezentúl a magyar bibliografiai irodalomról szóló jegyzékben fogunk beszámolni.

Pays-Bas. — Chronique des Archives: Belgique. France. Pays-Bas. Suede. — Chronique des Bibliothèques: Belgique, France, Italie, Norvège, Portugal, Russie. Chronique bibliographique: Bibliographie finno-ougrienne. Bibliographie annuelle de l'histoire d'Italie Bibliographie alpine. Histoire de l'imprimerie. — Comptes rendus et livres nouveaux: Gustav Winter, Das neue Gebäude des k. und k. Haus, Hof- und Staatsarchivs zu Wien (H. S.). Inventare des Grossherzoglich Badischen General-Landesarchivs (H. S.) Bibliothek der Universiteit van Amsterdam; Catalogus der Handschriften, III. (H. S.) Sébastien Charléty, Bibliographie critique de l'histoire de Lyon depuis 1789 jusqu'à nos jours (H. S.) Louis Denise, Bibliographie historique et iconographique du Jardin des plantes (H. S.) Giustino Colaneri, Bibliografia araldico e genealogico d'Italia (H. S.) Martin Blum, Bibliographie luxembourgeoise ou catalogue raisonné de tous les ouvrages ou travaux littéraires publiés par des Luxembourgeois ou dans le grand-duché actuel de Luxembourg (P. B.) Conrado Haebler, Bibliografia Ibérica del siglo XV. (M. Louis Polain.)

Rivista delle Biblioteche e degli Archivi. XV. évfolyam, 6—7. szám (1904 június—július): Ernesto Mancini, Il Catalogo internazionale di letteratura scientifica. — Ada Chiappe, Nel Centenario di F. D. Guerrazzi; otto lettere inedite di Lui. — Teresina Bagnoli, L' »Abele« di Vittorio Alfieri; due lettere del Marchese Cesare Taparelli D' Azeglio a Vittorio Alfieri. — Alfredo Municchi, Carte del Conte Orso d'Elci-Pannocchieschi acquistate dal R. Archivio di Stato di Firenze. — Andrea de Mosto, I Diarii di Marino Sanuto. — G. Biagi, Una legge sulle biblioteche. — Il Dazio sui libri. — Libri nuovi. Notizie.

Zeitschrift für Bücherfreunde. VIII. évfolyam 4. füzet (1904 július): H. A. L. Degener, Die Bodleian Library in Oxford. (II. közlemény.) — L. Schneider, Denkwürdige Gebetbücher. — Alfred Bass, Die Menien und andere Einzeldrucke zimbrischer Sprache der »Setti Comuni« von Vizenza. — 5. füzet (1904 augusztus): Octave Uzanne, Die französischen Exlibris von heute. — Rudolf Beer, Zur Geschichte der Eskorial-Bibliothek. (I. közlemény.) — Max Harrwitz, Die Bibliothek der Marquise von Pompadour. — Otto von Schleinitz, Ein neu veröffentlichter Gesang zu Byrons »Don Juan«. — F. J. Kleemeier, Aus einem alten Büchladen. — M. Maas, Der Buchdrucker und Sprachmeister Johann Friedrich Schiller. — M. Maas, Zur Herstellung der mittelalterlichen Miniaturen. — 6. füzet (1904 szeptember): Rudolf Beer, Zur Geschichte der Escorial-Bibliothek. (II. közlemény.) — Eduard Engels, Die grossen deutschen Verlagsanstalten. Georg Hirth und sein Kunstverlag. — Adolf Schmidt, Ein unbekannter Grolierband in der Grossherzoglichen Hofbibliothek zu Darmstadt.

Zentralblatt für Bibliothekswesen. XXI. évfolyam 7. füzet (1904 július): E. Freys und H. Borge, Verzeichniss der gedruckten Schriften des Andreas Bodenstein von Karlstadt (befejező közlemény.) — H. Borge, Zur Chronologie und Drucklegung der Abendmahlstraktate Karlstadts. — W. L. Schreiber, Ein gefälschtes Holzschnittwerk. — P. Hirsch, V. Versammlung deutscher Bibliothekare. — Rezensionen und Anzeigen: Robert Proctor, An Index to the early printed books in the British Museum. Part. II. MDI—MDXX. Section I. Germany (Joannes Luther.) — 8—9. füzet (1904 augusztus—szeptember): V. Versammlung Deutscher Bibliothekare in Stuttgart am 25. 26. Mai 1904. E. Schultze, Ueber Wanderbibliotheken. K. Steiff, Mitteilungen über die Landesbibliothek in Stuttgart. P. Hirsch, Ueber äussere Einrichtung des Bücherversands und des Leihverkehrs. P. Schwenke, Ueber Staubbeseitigung. — G. Zedler, Der Verbleib der ältesten Gutenbergtypen. — B. Hasselberg, F. R. Friis u. R. Ehwald, Weitere Exemplare von Tycho Brahes Mechanica. — E. Petzet, Noch ein Druck des Herzogs Friedrich Wilhelm von Sachsen. — Zwei neuere Bibliotheks-Verwaltungsordnungen. — Rezensionen und Anzeigen: E. Gigas, Katalog over det Store Kongelige Bibliotheks Haandskrifter vedro rende Norden saerlig Danmark (D. Schäfer.) H. Schnorr v. Carolsfeld, Der neue Orientalische Jahresbericht. Viktor Chauvin, Bibliographie des Ouvrages Arabes ou relatifs aux Arabes publiés dans l'Europe chrétienne de 1810 à 1885, VII. (K. Vollers.) J. Gutenäcker und Emil Renn, Verzeichniss des Programme und Gelegenheitschriften welche an den Bayer. Lyceer, Gymnasien, und Lateinschulen sowie an anderen Mittelschulen vom Schuljahre 1823/24 an erschienen sind (Rudolf Klussmann.) Arthur L. Jellinek, Bibliographie der vergleichenden Literaturgeschichte. I. (A. K.) Jean Loubier, Der Bucheinband in alter und neuer Zeit. (P. Schwenke.) — Állandó rovatok: Kleine Mitteilungen. Umschau und neue Nachrichten. Neue Bücher und Aufsätze zum Bibliotheks- und Buchwesen von Paul Otto und Adalbert Hartzschansky. Personalnachrichten.

A MAGYAR BIBLIOGRAFIAI IRODALOM AZ 1904. ÉV HARMADIK NEGYEDÉBÉN.

Összeállította: H. J.

AUGENFELD M. MIKSA. A könyvnyomtatás díszítő eszközei. (Grafikai Szemle. 1904. augusztus, 140—141 l.)

BARANYAI BÉLA. A Rákóczi-kor bibliográfiája. (Századok, 1904. szeptember, 723—728 l.)

BARANYAI BÉLA. A Rákóczi-kor bibliográfiája. (Századok, 1904. október, 816—818 l.)

BELLAI JÓZSEF. A Temesvár szab. kir. városi nyilvános könyvtár szakcímjegyzéke. I. kötet, I—IX. szak. Közli — Temesvár szab. kir. város

könyvtárainak felügyelője. Kiadta a városi tanács. Temesvár, 1904. Csendes J. kny. 8-r. VIII, 484 l.

BELLAI JÓZSEF. Temesvár szab. kir. város közművelődési intézményei. Különös tekintettel a könyvtárakra és a tudományos gyűjteményekre. A múzeumok és könyvtárak orsz. szövetségének 1904. évi temesvári közgyűlése alkalmából. Irta — a városi könyvtárak felügyelője. Kiadta a városi tanács. Temesvár, 1904. Mangold Sándor kny. 8-r. 130, 2 l.

BERNÁTH JÓZSEF. A keszthelyi ipartestület könyvtárainak jegyzéke. Egybeállította: —. Kiadja az ipartestület. Keszthely, 1904. Sujánszky József kny. 8-r. 23 l. Ára 20 fill.

BIBLIOGRAPHIA economica universalis. Répertoire bibliographique des travaux relatifs aux sciences économiques et sociales (livres, mémoires, articles des revues). Publié par I. Mandello, H. La Fontaine, P. Olet, L. Masure. Rédigé par Mlle L. Pollacsek. Budapest, 1904. Pesti nyomda r. t. 8-r. 23—69 l. (Bibliographia universalis. Publication coopérative de l'institut international de bibliographie. Juillet 1904. 3-e Année. No. 2/3.)

— Ugyanaz. Publié par I. Mandello. Rédigé en collaboration avec Mlle L. Pollacsek. Par Ervin Szabó. Budapest, 1904. Pesti nyomda r. t. 8-r. XIX, 199 l. (Bibliographia universalis. Publication coopérative de l'institut international de bibliographie 1903. 2-e année.)

BORSOS ISTVÁN. Főiskolai könyvtár. 153—169 ll. (A dunántúli ev. ref. egyházkerület pápai főiskolájának értesítője az 1903—1904. iskolai évről. Kiadták: Thúry Etele akadémiai, Faragó János főgimnáziumi igazgató-tanárok. Pépa, 1904. A főiskolai könyvnyomda betűivel ny. Kis Tivadar. 8-r. 186 l.)

BÜCHER, Die, der modernen Bibliothek im ersten Vereinsjahr Mai 1904 — Mai 1905. Brassó, 1904. Schneider és Feminger testvérek nyomdája. 8-r. 9 l.

CZÍMJEGYZÉKE, A tanári könyvtár —. 30—52 l. (A zombori állami főgimnázium XXXII. évi értesítője az 1903—1904. tanévről. Közzéteszi Rittinger Antal igazgató. Zombor, 1904. Bittermann Nándor és fia kny. 8-r. 128, 2 l.)

FODOR OSZKÁR. A múzeumok és könyvtárak országos tanácsának III. jelentése. 1903—1904. L. Jelentése.

FÜGGELÉK a Kőbányai Casinó könyvtárainak címjegyzékéhez, újabban beosztott művekről. Budapest, 1904. Első kőbányai nyomda. Kis 8-r. 4 l.

HELLEBRANT ÁRPÁD. A magyar philológiai irodalom 1903-ban. Budapest, 1904. Franklin-társ. kny. 8-r. 875—968 l.

JEGYZÉKE, A kaposvári állami elemi népiskola tanítói könyvtárainak —. Kaposvár, 1904. Hagelman Károly. 8-r. 8 l.

JEGYZÉKE, A pozsonyi kir. kath. főgimnázium ifjúsági könyvtárainak —. 1—41 l. (A pozsonyi kir. kath. főgimnázium értesítője az 1903/1904. iskolai évről. Közli Polikeit Károly. Pozsony, 1904. Eder István kny. 8-r. 127, 41 l.)

JEGYZÉKE, A szt. Lukácsfürdő könyvtárainak —. Katalog der Bibliothek des St. Lucasbades. Catalogue de la bibliothèque des bains de Saint-Lucasbad. Register of the library of the St. Lucasbad. Budapest, 1905. Löbl Mór kny. 8-r. 15 l.

JEGYZÉKE, A debreczeni »Függetlenségi Kör« könyvtárainak —. Debreczen, 1904. Hoffmann és Kronovitz kny. 8-r. 25 l.

JEGYZÉKE, A kassai m. kir. gazdasági tanintézet ifjúsági könyvtárainak — 1904—1905. tanévre. Kassa, 1904. Vitéz A. nyomdája. 8-r. 19 l.

JEGYZÉKE, A pécsi állami főreáliskola könyvtárainak leltári —. 32—127 l. (A pécsi állami főreáliskola értesítője az 1903—1904. tanévről. Összeállította Gallovich János. Pécs, 1904. Pécsi irodalmi és könyvnyomdai részvénytársaság. 8 r. 153, 2 l.)

JEGYZÉKE, A magyarországi római katolikus népoktatási tanintézetek számára jóváhagyott tankönyvek és taneszközök az 1904/1905. tanévre. A magyar püspöki kar által kinevezett bizottság jóváhagyásával közrebocsátja

a Szent-István-társulat könyvkiadóhivatala és könyvkereskedése r. t. Budapest, 1904. Stephaneum ny. 8-r. 56 l.

JEGYZÉKE, A Szent-István-társulat kiadványainak és nála bizományban levő könyveknek és tanszereknek —. Budapest, 1904. Stephaneum ny. 8-r. 103 l.

JEGYZÉKE, A debreczeni casino szépirodalmi könyvtárának betűsoros — 1903—4. Debreczen, 1904. Csokonai-nyomda (Ruzicska Gyula és társa), 8-r. 8 l.

JEGYZÉKE, A csepregi olvasókör könyvtárának —. Csepreg, 1904. Menyhárt Julia kny. 8-r. 16 l.

JELENTÉSE, A múzeumok és könyvtárak országos tanácsának III. —. 1903—1904. Szerkesztette: dr. *Fodor Oszkár*. Budapest, 1904. Rigler József Ede kny. 8-r. 121 l.

KATALOGUSA, Óbecse nagyközség népkönyvtári —. 1904. I. Magyar rész. Óbecse, 1904. Lévai Lajos kny. 8-r. 23 l.

KERESZTESSY SÁNDOR, A miskolczi ev. ref. főgimnázium »Kazinczy önképzőkör«-e könyvtárának betürendes címjegyzéke, az 1904—5. iskolai évben. Összeállította: — ez évi könyvtáros. Miskolcz, 1904. Forster, Klein és Ludvig kny. 8-r. 40 l.

KÖNYVÁLLOMÁNYA, Az akad. kör könyvtárának — az 1903/4-ik évben. 51—87 l. (A selmeczbányai m. kir. bányász és erdész akadémiai kör évkönyve 1903—1904. Selmeczbánya, 1904. Joerges Ágost özv. és fia kny. 8-r. 87 l.)

KÖNYVÉSZET, Magyar. 1903. A »Magyar Könyvkereskedők Egylete« megbízásából szerkesztette: *Rényi Károly*. Budapest, 1904. Pallas r. t. nyomdája. 8-r. XXXVII, 308 l. Ára 2 kor. (Magyar Könyvkereskedők Évkönyve. Tizenegyedik évfolyam.)

KÖNYVJEGYZÉK. Mezőhegyesi ménésintézetű casino. Szeged, 1904. Engel Lajos kny. Haránt 8-r. 63 l.

KÖNYVJEGYZÉKE, A selmeczbányai ág. hitv. ev. főgimnázium ifjúsági könyvtárának —. 1904—1905. IV. csoport. (VII—VIII. osztály.) Selmeczbánya, 1904. Joerges Ágost özv. és fia kny. 4-r. 23 l.

KÖNYVJEGYZÉKE, A selmeczbányai ág. hitv. ev. liceumi főgimnázium ifjúsági könyvtárának —. 1904—1905. III. csoport. (V.—VI. osztály. Selmeczbánya, Joerges Ágost özv. és na kny. 4-r. 15 l.)

KÖNYVJEGYZÉKE, A zilahi iparos olvasóegylet könyvtárának —. Szilágy-somlyó, 1904. »Viktoria« kny. Kis 8-r. 80. l. Ára 20 fillér.

KÖNYVJEGYZÉKE, A magy. kir. VI. számú csendőrkörület legénységi könyvtárának alapszabálya és —. 1904. Székesfehérvár, 1904. Számmer Imre kny. 8-r. 28 l.

KÖNYVTÁR, Tanítói. 109—120. l. (Szabadka szabad királyi város bel- és külterületi közs. elemi általános és gazdasági ismétlő iskoláinak értesítője az 1902—1903. tanévről. Összeállította: *Meznerics Ferencz*. Szabadka, 1903. Krausz és Fischer kny. 8-r. 127 l.)

KÖNYVTÁRA, A mosonmegyei történelmi és régészeti egylet —. 1904. évi augusztus hó 1-én. Moson vármegye elidegeníthetlen tulajdona. Magyar-Óvár, 1904. Czéh Sándor-féle kny. 8-r. 24 l.

KÖNYVTÁRI GYARAPODÁS. 119—127 l. (A mezőtúri államilag segélyezett ev. ref. főgimnázium értesítője az 1902—1903. iskolai évről. Közli Faragó Bálint. Mezőtúr, 1903. Gyikó K. utóda Kanyó Antal kny. 8-r. 152, 2 l.)

KÖNYVTÁRJEGYZÉK 1905. Budapesti aranyművesek, vésnökök és rokon-szakmák szakegylete. VII. ker. Klauzál-utca 3. I. em. Budapest, 1904. Weisz Á. és Társa kny. 8-r. 32 l. Ára 15 fill.

KÖNYVTÁRJEGYZÉKE, A pápai ipartestület —. Pápa, 1904. A. főiskolai nyomda betűivel. 8-r. 8, 2 l.

LA FONTAINE, H. *Bibliographia economica universalis*. L. *Bibliographia*. MANDELLO, J. *Bibliographia economica universalis*. L. *Bibliographia*.

MANGOLD LAJOS. Hazai hirlapok repertoriuma. (Századok, 1904. június. 583—588 l.)

MASURE, L. *Bibliographia economica universalis*. L. *Bibliographia*.

MOLNÁR JÁNOS. A szarvasi társulati kaszinó könyvtárának könyvjegyzéke. Összeállította: —. Szarvas, 1904. Dóka Gyula kny. 8-r. 48 l.

III. NACHTRAG zum Catalog der Bibliothek des militär-wissenschaftlichen und Casino-Vereines in Budapest. Berichtigt vom 1. October 1903 bis 1. September 1904. Budapest, 1904. Kertész József nyomdája. 8-r. 24 l.

OTLET, P. *Bibliographia economica universalis*. L. *Bibliographia*.

POLLACSEK, L. *Bibliographia economica universalis*. L. *Bibliographia*.

PÓTJEGYZÉK az ujonnan beszerzett könyvekről. Budapest III. ker.

Egyesült Polgári Kör. Budapest, 1904. Wimmer Márton kny. 8-r. 4 l.

RÁKOSI ISTVÁN. A m. kir. bányász- és erdészakadémiai kör könyvtárának könyvjegyzéke. Selmeczbánya, 1904. Joerges Ágost özv. és. fia kny. 8-r. 61 l.

RÉNYI KÁROLY. Magyar Könyvészet. 1903. L. *Könyvészet*.

ROTH, HERMANN. Katalog (III. Teil) der Lehrer-Bibliothek des evang. Gymnasiums A. B. in Medgyes (Mediasch). Herausgegeben von —. Beilage zum Gymnasial-Programm 1903/04. Medgyes, 1904. Reissenberger G. A. kny. 8-r. 237—310 l.

RÖSSLER ELEMÉR. A kassai muzeum nyilvános könyvtárának címjegyzéke. Kassa, 1904. Werfer Károly kny. 8-r. XIII, 728 l.

SZABÁLYAI, Az újpesti izraelita iparos- és kereskedő-ifjak egyesületének alapszabályai és könyvtári —. Ujpest, 1903. Fuchs Antal és József kny. 8-r. 13, 2 l.

SZABÁLYZATA. A bánffy-hunyadi állami polgári fiú-, felső leány- és elemi iskolák tantestületi könyvtárainak kezelési —. 26—27 l. (A bánffy-hunyadi m. kir. állami polgári fiú-, felső leány- és elemi iskolák értesítője az 1902—1903. tanévről. XXIX. év. Szerk. *Koleszár Lajos* igazgató. Kolozsvár, 1903. Gombos Ferencz kny. 8-r. 88, 2 l.)

SZABÓ ERVIN. *Bibliographia economica universalis*. L. *Bibliographia*.

TAKÁCS JÁNOS. A nagybányai iparos-ifjak önképző-körének könyvtárjegyzéke. Összeállította: —. könyvtáros. Nagybánya, 1904. Morvay Gyula kny. 8-r. 11 l.

TÓTH REZSŐ. A magyar ifjusági irodalom és a népiskolai ifjusági könyvtárak. A vallás- és közokt. miniszterhez intézett jelentés. Budapest, 1904. Hornyánszky Viktor kny. 8-r. 52, 2 l. (Külön lenyomat az »Uránia« 1904. évi szept. számából.)

VERZEICHNISS der in der Vereinsbücherei erliegenden Werke. Brassó 1904. Schneider és Feminger testvérek nyomdája. 8-r. 3 l.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Ismeretterjesztő múzeumi előadások. A könyvtárból a folyó év folyamán október 22-én *Kereszty István* úr a zene hatásáról a kedélyre, december 10-én pedig *Varju Elemér* segédőr a m. n. múzeum festett kéziratairól tartott ismeretterjesztő, tudományos előadást.

A magyarországi német kéziratok jegyzéke. A múzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelősége a hatáskörébe tartozó könyvtárakhoz a következő felhívást intézte: »A porosz kir. tudományos akadémia a középkori és korai félnémet időből származó kéziratok (kódexek) katalógusának elkészítése érdekében széleskörű mozgalmat indítván meg, a nm. vallás- és közoktatásügyi ministerium az állami felügyelet alatt álló vidéki könyvtárakban esetleg létező megfelelő anyagra vonatkozó adatok összeállításával az országos főfelügyelőséget méltóztatott megbizni. Felhivom ennél fogva a könyvtár t. vezetőségét, hogy a könyvtár birtokában levő középkori német nyelvű kéziratok (kódexek) jegyzékét összeállítani és az orsz. főfelügyelőségnek egy hónap leforgása alatt beküldeni sziveskedjék. Budapest, 1904. szeptember hó 16-ikén. Szalay Imre s. k. h. orsz. főfelügyelő.«

Új rend a múzeumi könyvtár olvasó termében. A M. Nemz. Múzeum nyitási idejét illetőleg f. évi október hó 1-én érvénybe lépett újabb intézkedések következtében a múzeumi könyvtár olvasóterme szabályzatának 1. pontja a következőleg módosult:

»A Széchenyi országos könyvtár olvasóterme hétköznapiokon reggeli 9 órától délutáni 4 óráig nyitva van. Szombaton az olvasóterem délutáni 1 órakor zárul.

Vasárnapokon, ünnepeken, a nagyhét utolsó három napján, valamint a revízióra és tisztogatásra szolgáló július és augusztus hónapokban az olvasóterem zárva van. Tudományos kutatók, ha óhajukat a könyvtár vezetőjénél bejelentik, d. e. 9 és d. u. 1 óra közt a két nyári hónapban is használhatják a könyvtárat.

A nyitási órák alatt a könyvtár valamennyi osztálya használható. Kéziratok, oklevelek, ősnymtatványok, a »Régi Magyar Könyvtár« és egyéb ritkaságok délutáni használatára nézve a kívánság legkésőbb aznap déli 12 óráig közlendő az illető osztálylyal. A közlés írásban is történhetik, mely célra a könyvtár bejáratánál levő levélszekrény vehető igénybe.

Könyvek kikölcsönzése csak délelőtt 9 és délután 1 óra között történhetik.«

Kongresszus a kéziratok, érmeek, pecsétek stb. sokszorosítása tárgyában. Az 1905. év folyamán Liège-ben, a nemzetközi kiállítás alkalmából tartandó kongresszusok között minket közelebbről érdekel az, melynek célja a történelmi irott emlékek, oklevelek, kéziratok, tervrajzok, miniatűrök, továbbá pecsétek és érmeek reprodukciójának legjobb módjairól, a reprodukciók nemzetközi kicseréléséről s ezzel a tudományos kutatások előmozdításáról tanácskozni. Ez a program részben azonos az 1898-ban St-Gallenben Mommsen elnöklete alatt a régi kéziratok konzerválása és hű reprodukciója érdekében tartott kongresszuséval, melyen Magyarország részéről dr. *Fejérváthy* László a M. Nemz. Múzeum Széchényi orsz. könyvtárának igazgatója vett részt. A liège-i kongresszusra a magyar kormányhoz is érkezett meghívó. A turini könyvtár katasztrófája különös aktualitást és fontosságot kölcsönöz a liège-i kongresszuson napi rendre kerülő kérdéseknek.

Bibliografiai pályázat Olaszországban. *Giovanni Battista Messaggi* milanói kiadó abból az alkalomból, hogy az Olasz Bibliografiai társaság VIII. gyűlését 1905-ben Milanóban fogja tartani, atyja *Giocondi Messaggi*, híres népiskolai tankönyvkiadó emlékére 500 lírás pályadíjat tűzött ki, melyet a nevezett bibliographiai társaság indítványára, a legjobban összeállított népkönyvtár katalogusnak fognak kiadni. A jegyzéknek, a pályázati feltételek szerint, két részből kell állania; az első a városi, a második a kisebb községi könyvtárak számára javasolt műveket tartalmazza. Mindkét könyvtár a népies kulturát szolgálja, v. i. a kevésbé tehetősebb osztályokat, melyek általában csupán elemi fokú oktatásban részesültek. Különösen arra kell törekedni, hogy ez az összeállítás úgy az iskolai, mint az általános műveltség céljait szolgáló gyűjteményektől különbözzék. A katalogus csupán az utolsó tíz évben forgalomba került, olasz nyelvű könyveket tartalmazhat. Külföldi irodalmakból csupán irodalmi értékű fordítások nyerhetnek helyet. Kellő arányban vétessek föl a mulattató irodalom termékei, mint költemények, elbeszélések, útleírások és életrajzok. Szótárak, enciklopédiák, földabroszok szintén fölvehetők, de csak korlátolt mennyiségben. A városi könyvtár állománya legfeljebb ezer, a községi meg háromszáz kötetre rúghat. Mindkettőben a következő arányok érvényesek: $\frac{3}{5}$ rész felnőtteknek, $\frac{1}{5}$ rész az ifjúságnak, $\frac{1}{5}$ rész pedig a földművelési és technikai szakkönyveknek szenteltessék. A pályázatra szánt műveket 1905. márczius 31-ig kell az Olasz Bibliografiai társaságnak a brerai könyvtárban székelő elnökségéhez küldeni, akár kéziratban vagy nyomtatásban, a szerző neve alatt, vagy jelzés levél kíséretében. — Az Olasz Bibliografiai társaság, azt hisszük, kiválóan alkalomszerű kérdésre terelte pályázati felhívásával a könyvtárosok figyelmét. Most, hogy európaszerte föllendül a népkönyvtárak ügye, melyeknek, mint az iskolai oktatásnak továbbfejlesztő eszközöknek, jelentősége egyre jobban átmegy a köztudatba, igazán itt az ideje, hogy mintaszzerű normák felállításával adjunk irányt ez intézmény helyes fejlődésének. G—l.

Könyvkötészeti kiállítás Grácban. A gráci iparművészeti múzeum igazgatósága, a helybeli egyetemi könyvtár s tartományi levéltár, valamint a brünni, lipcsei s reichenbergi iparművészeti múzeumok anyagi

támogatásával, 1904 május havában sikerült könyvkötészeti kiállítást rendezett. Dr. *Schukowitz*-nak a »Grazer Morgenpost«-ban megjelent ismertetése nyomán kiemeljük a reichenbergi s brünni múzeumok egy-egy csinos préselt bőr-kötését a XV. sz. második feléből, továbbá a gráci egyetemi könyvtárnak egy 1481-ki ötvösmívű, drága kövekkel gazdagon kirakott bibliakötését. Három tárlót töltöttek meg a csinos, tárczaszerű keleti kötések, melyek dús arabeskjeikkel s pompás aranyozásukkal oly döntő hatást gyakoroltak a nyugateurópai könyvkötészet újkori fejlődésére. Igen gazdagon és jól volt képviselve a XVI. és XVII. sz. német, olasz, franciaia és spanyol könyvkötészete, habár a nevesebb gyűjtők, mint Maioli, Canevari, Grolier, Mansfeld s a franciaia és angol királyok sora teljesen hiányoztak a gyűjteményből. Szép sorozat volt még a XVIII. század dús csipke és legyező alakú ornamentumokkal díszes kötéseiből, melyek divatját a heidelbergi udv. könyvkötészet alapította meg. Az empire rideg termékei, a tizenkilencedik század derekáról való szolgálai másolatok s a modern kopenhágai mesterek művészi alkotásai fejezték be a gyűjteményt, melynek lézagaait jól pótolta a mintegy 200 reprodukzióból álló képgyűjtemény. Végül megemlítjük még a harmincz keretben kiállított őrlapsorozatot a XVIII. és XIX. századokból, s a szakembert érdeklő könyvkötészeti eszközöket s összehasonlító tabellákat. A szorgalmasan látogatott, instructív kiállítást június közepén rekesztették be.

g. p.

Duchon János. Az alsó-kubini Csaplovics-könyvtár feldolgozatlan anyagában találtam egy tenyérnyi vaskos negyedret kötetet, a melyben egy csomó a XVII. század elejéről származó apró nyomtatvány volt összekötve.

A colligatumról, a melyet a nyomtatványok kellő osztályozása céljából szétfejtettem, a szétfejtés után tűnt ki, hogy az valamikor a mosoni származású Duchon Jánosé volt, a ki a XVII. évszázad első negyedének végén a wittenbergai és rostocki egyetemek növendéke volt. A nyomtatványok között egy olyan is van, amelyben tőle származó vers található.

A nyomtatvány czíme ez:

HOSCHIANNA SACRVM || Nuptiarum solemnitati auspicatissimæ ||
Viri Reverendi, doctrinæ & pietate || clarissimi, || DN. M. JOHANNIS ||
 CHRYSOLTY || Ecclesiae D. Nicol: apud Rostoch: pasto || ris vigilantissimi,
 meritissimi: || *ET || Pientissimæ [így!] lectissimæq. virginis || DOROTHEE*
 ALWARDÆ || *Integerrimi & spectatissimi Viri, || DN. JACOBI ALVARDI,*
 Civis || Rostochiensis primarij p. m. Filiae, || *Ad aram || OBSERVANTLÆ*
 GRATITVDINIS || *Interpretibus amicis & contereanis, accla- || matum. ||*
 Ex Rhodopolitano Portu Musarum || Exscribente typis JOACHIMO PEDANO ||
 ANNO M. DC. XXV.

($4^{\circ} A + B + C_1 = 2 \frac{1}{2} \text{ ív} = 10 \text{ sztlan lev.}$)

A címlap alján kézírással:

*Literis. Dn. Düchoni
 mittit. Starckius;*

A könyv adományozója Starcke Henrik westphaliai erfurthi ifjú, a ki a versek legutolsóját — egy hosszú latin verset — költé. Alkalmasint ő volt a Mæcenas, a kinek bőkezűségéből került ki a sajtó utján a füzet.

A latin és görög nyelven írt ünneplő versezetek, egy szerző kivételével mind németektől erednek. Az egyetlen magyar szerző Duchon. Verse két részből áll, melyek elsője (I) hat, második (II) négy distichon. A vers alatt:

Fac. Witeb.

JOHANNES DUCHON

Ung.

A mi Duchonunkról azonban e colligatumban egyéb is maradt fenn, mint e két szerzemény. Igen érdekes arra, hogy az ember bepillantást nyerjen abba a diákéletbe, a mely nem változott maiglan. Nyílt titok ugyanis, hogy egyetemeink folyosóin doctor dissertációkat potom 30—50 koronákon kaphat az avatandó, s hogy ha kaphat, tehát vesz is, és — tisztelet a kivételeknek, a melyek bizonyosan szép számmal vannak doctoraink között — ily idegen *tollal* dicsekedik.

Bezzeg két-három évszázaddal előttünk is előfordult ilyen. Erre jöttem rá Duchon colligatumból, a mennyiben az egyik, alább leírandó nyomtatvány, ámbátor a sziléziai *Puchner* Ágost neve alatt jelent meg, mégis Duchon munkája.

A könyvecske címlapjának szövege:

ENCOMIVM || VITÆ RUSTICÆ, || Seu || *Elegantis illius problematis*, || Num Agricultura inter omnes || reliquos victum quaerendi modos principatum obtinere potest; || *plana ac perspicua discussio*, || *quam* || Post Censuram || *Viri Consulti*. & *Excellenti*. || DN IOHANNIS AVENARII || J. U. Licent. Eloquentiæ Romanæ Prof. Publici || & p. t. DECANI Spectabilis, || *Publicè pronuntiavit* || AVGVSTINVS PUCHNER || Crosnâ — Silesius, || *in illustris ac florentissimæ* || WITTENBERGENSIS ACADEMIÆ || Auditorio Majori || XVI KL. Sextil. || *Anno æræ Christianæ* || *M DC XXV.* || Ex Typograph'eo JOHANNIS GORMANNI.

(4° A—C = 3 ív = 12 sztlan lev.)

A címlap nyomtatott szöveg ez volna, de Duchon kézírásával a címlapon még ez is olvasható:

Labor Johannis Duchonis

sőt szerzőnk a leleplezést még erősebbé teszi a címlap szélére vezetett eme, szintén sajátkezüleg írt distichonával:

Et linguam et numos dedid hic PUCHNERIA Virt(u)s:

Pallas DUCHONis cetera cuncta dedit.

Nem tudok róla, hogy a wittenbergai akadémia fegyelmi tanácsa rájött-e arra, hogy Puchner Ágost dolgozata voltaképen Duchoné, azonban minden elébb vagy utóbb kiviláglik s így ez most 278 év múlva — denique — kiszült.

Szerzőnk azonban nem egyedül Puchnernek készített dolgozatot, hanem írogatott ő másnak is, — Puchner munkája megjelenésének éve előtt került ki a rostocki sajtó alól a következő című nyomtatvány:

D. J. O. M. A. || Quod felix faustumque sit || JOHANNI || TARNOVIO, || S. S. Theologiæ Doctori & || Professori, || *quum* || *Lectissimam Virginem ELIZABETHAM Knörken/* || ad fecunda vota transiens || *15 Junij* || *in matri-*

monium duceret, || GRATVLABANTVR || Collegae, fautores. || Amici ||
 ROSTOCHI || *Typis exscripsit Joachimus Pedanus, Acad. Typ. || ANNO*
 M. DC. XXIV.

(4°. $A + B = 2 \text{ ív} = 8 \text{ sztlan lev.}$)

E nyomtatvány utolsó verse 8 latin distichon, mely alá szerzőként így jegyzé magát a boldog vőlegény egy barátja:

f.

JOACHIMVS ALBINVS

Pachimo-Megapol.

Ámde ez aláírás mellett Duchon következő kézirati jegyzete olvasható:

Joh Duchon

fecit im gram alteri,

cuj nn fupposito.

Albinus Joakim tehát szintén Duchon János versszerző tollával ékeskedett és bizonynyal fogadta az elismerő gratulációkat az igazán szépen folyó hangulatos versért.

Duchon János irodalmi működéséhez kívántam ezen érdekes adatokkal szolgálni.

Rexa Dezső.

A múzeumok és könyvtárak Országos Szövetségének temesvári közgyűlése. A múzeumok és könyvtárak országos szövetsége 1904. október hó 29-én Temesvárott tartotta meg rendes évi közgyűlését, az összes hazai közmívelődési intézetek képviselőinek részvételével. A közgyűlést *Wlassics Gyula* v. b. t. t. elnök nyitotta meg nagyszabású beszéddel, melyre *Telbisz Károly*, kir. tan. polgármester válaszolt. A közgyűlés tudományos előadásainak egyike *Erdélyi Pál dr.* kolozsvári egyetemi könyvtár-igazgató tollából került ki s »A modern könyvtár építésének alapjai«-val foglalkozott. Az előadás, melyet *Gyalui Farkas* olvasott fel, a Budapesti Hirlapban is megjelent. A közgyűléssel kapcsolatban nyitotta meg *Wlassics Gyula* a belvárosi iskola épületében elhelyezett új nyilvános könyvtárat, melynek ez alkalommal kibocsátott jegyzékét legközelebb érdemlegesen fogjuk ismertetni.

Helyreigazítás. A Magyar Könyvszemle f. é. harmadik füzetéhez mellékelt hirlapirodalmi bibliografia végén található statisztikai táblázatba — a szerző távolléte folytán — egy kis tévedés csúszott be, melyet ezennel helyre igazítunk. A magyar nyelvű hirlapok és folyóiratok száma ugyanis 1902-ben nem 1205-re, hanem 1216-ra, míg 1903. évben nem 1548-ra, hanem 1262-re rúgott. A két év közti gyarapodás tehát csupán 46.

VÁLTOZÁSOK

a magyarországi nyomdáknál 1904. évi szeptember 1-től december 31-ig.

(Az egy csillaggal jelölt nyomdák hatóságilag nincsenek bejelentve. A két csillaggal jelöltek megszűntek.)

Arad :

*»Tribuna« Nichin György nyomdája.

Brassó :

*Schneider és Feminger testv.

Budapest :

Bielitz Bertalan. VII., Bombach-u. 8.
Czeisler Béla. VIII. Rök Szilárd-u. 9.
Eisner Géza és társai. V., Honvéd-
utca 10.

Engelmann Mór. IV., Eskü-út 1. sz.
(Azelőtt: VI., Váci-út 35.)

Garai és Markovics. VII., Rombach-
utca 11. sz. (Azelőtt: VI., Lázár-
utca 13.)

Gonda János. V., Alkotmány-u. 27.

**Gonda János és tsa. (Gonda János
és Reinitz Vilmos.) VII., Akácza-
utca 50.

Gottlieb Izidor. VI., Szerecsen-u. 13.

**Groszt Bertalanné szül. Minkusz
Anna. IV., Vármegey-u. 11.

Guttman Ignác. IV., Hajó-u. 5.
Hatsko Antal és Gyöngyösi József.
IV., Mária-Valéria-u. 2.

Hedvig Imre. VII., Wesselényi-u. 9.

**Horn Emil. V., Bálvány-u. 8.

**Ilauzky József. II., Bomba-tér 4.
Löbl Dávidné sz. Messinger Jeanette,
Löbl Mór és Löbl Ödön. (Felelős
üzletvezető: Löbl Mór).

*Nagel Szidónia. VII., Vörösmarty-
utca 17.

Perl Rezső. VII., Vörösmarty-u. 20.
Piatnik Nándor és fia. VII., Rotten-
biller-u. 17.

Pintér és Seidner. (Azelőtt: Pintér és
Roth). VII., Vörösmarty-u. 19/b.

**Pollák Mihály Miksa. V., Akadé-
mia-utca 10.

**Reinitz Zsigmond. VI., Aradi-u. 8.

Róth József. IV., Sarkantyú-s. 14.
Schlesinger Vilmos. V., Honvéd-u. 2.

Salvendy Ferencz és Fried Adolf
VII., Kertész-u. 25.

Spitzer Márkus. VIII., Bérkoosis-u.
16. (Azelőtt: VII., Klauzál-u. 31.)

**Varga Endre. V., Váci-körút 78.

Weisz Adolf. VI., Király-u. 15.

Weisz Armin. VII., Rombach-u. 5.
Weisz Armin és Kohn Agoston.
VI., Király-u. 10.

**Weisz A. és társa. (Weisz Armin
és Schulhof Simonné) VI., Király-
utca 10.

*Weisz Ignác. Csengerly-u. 58.

Csikszereda :

Gyönös Gyula. (Azelőtt: Gyönös és
társa.)

Deés :

**Bernát Nándor.

Dicsőszentmárton :

*»Erzsébet« kny.

Győr :

Friedmann Sándor. »Hungaria«
knyomdája.

Ipolyság :

Polgár Ignác.

Kecskemét :

Eötvös Nagy Lajos. (»Az első kecs-
keméti naptárkiadó és hirdetési
vállalat könyvnyomdája.«)

Keszthely :

Fischl Salamon.

Komárom :

*»Pannonia« (Tul. Ehrenfeld Dezső).

Mezőtúr :

Török és Takács.

Nagybánya :

Morvay Gyula.

Nagykároly :

Gellis Jakab.

Nyíregyháza :

*Klafter Ignác.

Orosháza :

G. Szabó Lajos.

Orsova :

*Handl A.

Pásztó :

**Első pásztói kny.

Pozsony :

Mandel Győző.

Székelykeresztúr :

*Szabó Kálmán. (Előbb: Szabó test-
vérek.)

Temes-Kubin :

Oberländer Róbert.

Temesvár :

**»Minerva.«

*Rosenberg Lajos.

Zilah :

*»Szövetség« kny. (Tulajdonosok: Tő-
rök János, Szabó Lajos, Fejérdy
Béla. Üzletvezető: Szabó Lajos.)

Zólyom :

*»Zólyom és Vidéke« kny.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

Rövidítések: áll. = állami; es. = család; czl. = czimerlevél; egy. = egyetemi; kir. = király. királyi; kny. ny. = könyvnyomda, nyomda; ktár. = könyvtár; ltár. = levéltár; m. = magyar; min. = minisztérium; pk. = püspök; r. t. = részvény társulat; szerk. = szerkesztőség; vár = városi; vm. = vármegye.

- »Aarboger« 231.
 Abauj vm. 268.
 Aberdeen 105, 132.
 Aberudián, Haly — 448, 449.
 Acta Musaei Nationalis 4, 8, 10, 29, 35, 37, 42—45, 163, 165, 166, 170, 172—179, 182—184, 258, 261, 270—271, 275, 283, 286—292, 296, 300—302, 304, 373, 380, 383, 386, 390, 392, 394, 395, 400, 401, 403, 405, 407, 423, 426—428, 433.
 Aczél János czle a M. Nemz. Múzeum ktárában 108.
 Adam, Paul, Der Bucheinband (Leipzig, 1890.) 199, 209.
 Adamosi Ferencz unitarius egyházi irodalmi gyűjteménye (1683—4.) 105.
 Admonti Stifts-Bibliothek 232.
 Adonyi ktár 35.
 Aéro-Club, Magyar — 230.
 Agendarius liber (Nagy-Szombat, 1596.) 40.
 Aquini domokosrendi szerzetes 437, 443, 444.
 Aigner-Abafi Lajos 104, 131.
 Ajándékozások a M. Nemz. Múzeum számára 104—107, 131—133, 137—140, 220—222, 225, 334—336, 470—473.
 Ajtai K. Albert 343.
 Akadémia, M. T. — 70, 105, 167, 108, 132, 176, 221, 230, 268, 335, 435, 470, 474, 475. — ktára 349, 474, 475.
 Alagovich pk. 413.
 Alapi Gyula 347.
 Albert m. kir. 447, 448. — (Jámbor) osztrák herczeg 370.
 Albert Kázmér szász választó 370.
 Albinus Joachim 500.
 Alexandriai ktár 322.
 Alexics György 131.
 Alföldi Flatt Károly 104, 131.
 »Alkotmány« 230.
 Almási Tihamér 106, 335.
 Almássy Ignác 159.
 Alsó-ausztriai tart. kormány 230.
 Alsó-Fehér vm. 131, 173, 230, 267.
 Alsókubini Csaplovits ktár 367, 368, 498.
 Alvinczi S., Itinerarium catholicum (Debreczen, 1616.) 471.
 Alwardus Dorothea 498. — Jakab 498.
 Amand 219.
 Amann János 164, 165.
 Amberg Emil 231.
 Amsterdami nemz. múzeum 131.
 András székelyek ispánja 107.
 Andrássy Gyula gr. 223. — Ignác alczredes 173. — Tivadar gr. 126.

- André Keresztély János 150, 151.
 Anna m. királyné 32.
 Anonymus 114.
 Antal főherczeg 44.
 Antos cs. ltára a M. Nemz. Múzeum
 ktárában 143.
 Antos János 143.
 Apafi Mihályi erdélyi fejedelem 108.
 Apor Gáborné 341. — Péter br. 341.
 Appanauer Ferencz 167.
 Apponyi Sándor gr. 126, 231. — Hun-
 garica (Bpest, 1902.) 237—240.
 Aprónyomatványok a M. Nemz. Múzeum
 ktárában 104, 131, 220, 334, 470.
 Arad 231, 232. —i első takarékpénztár
 230. — Kölcsey-egyesület 348; mú-
 zeuma 367. —i ny. részvénytársaság
 136.
 »Aradi Közlöny« 230.
 Aradi Lajos 136.
 Arany cs. czle a M. Nemz. Múzeum
 ktárában 479.
 Arany János 56, 57, 59, 65, 139, 204,
 351.
 »Archaeologiai Értesítő« 127, 231, 350.
 »Archeologiai Közlemények« 350.
 Argentiniái kormány 229.
 Asiatic Society of Bengal 230.
 Aspermont gr. 386, 400.
 Association géodésique internationale
 230.
 Athenaeum (magyar folyóirat) 50. —
 (német folyóirat) 488, 489.
 Athenaeum r. t. 479.
 Athéni egyetem 231.
 Audiffredi 437.
 Augsburg 39, 41, 238.
 Auxerre-i Direction de la Chronique de
 France 132.
 Avenarius János 499.
 Ábrányiné Katona Klementin 231.
 Áldásy Antal 131, 140, 144, 146, 470,
 473, 479.
 Államnyomda, M. kir. — 230.
 Államvasutak, M. kir. — igazgatósága
 131, 230.
- Állatorvosi főiskola, M. kir. — 231.
 Árkövy József 231.
- B**ach Sándor 55.
 Baja 58.
 Bajza Jenő 62, 65. — József 47, 50, 56,
 62, 65.
 Bakács cs. czle a M. Nemz. Múzeum
 ktárában 479.
 Bakonybéli apátság 112, 113, 115, 116.
 Baksy Barna 136.
 Balassa br. cs. ltára a M. Nemz. Múzeum
 ktárában 144.
 Balaton-bizottság 131.
 Balaton-Füred 61.
 Balatoni múzeum egyesület 470.
 Balázs pozsonyi kanonok 38.
 Balázs Sándor 62, 222.
 Balch Edwin Swift 231.
 Balló István 131.
 Balogh Alajos 64.
 Balogh (Szentimrei) cs. ltára a M. Nemz.
 Múzeum ktárában 341.
 Balogh Loránd, Almási — 231.
 Baltimore 230.
 Barabás Miklós 58.
 Baranya vm. 258.
 Baranyai Béla 231.
 Barberio 238.
 Barcza Károlyné Horváth Irma 142.
 Barkóczy cs. ltára a M. Nemz. Múzeum
 ktárában 143.
 Baross Péter czle a M. Nemz. Múzeum
 ktárában 337.
 Baróti Lajos 115, 244, 245.
 Bartal cs. ltára a M. Nemz. Múzeum
 ktárában, 143.
 Bartal Béla 143.
 Bartay András 49.
 Bartenstein János Kristóf 336.
 Barthos (Albisi) cs. ltára a M. Nemz.
 Múzeum ktárában 341.
 Bartoniek Géza 104, 131.
 Bartos A. 476.
 Basel 231; —i egyetem 231; ktára 329,
 369.

- Batla Mihály 28.
- Batthyány Antal gr. 165, 281. — József gr. esztergomi érsek 165. — Lajos gr. 223.
- Bauer, Handbuch der Buchbinderei (Weimar, 1881.) 195.
- Bácsi ág. ev. egyházmegye 470.
- Bács-Bodrog vm. 258. —i tört. társulat 220, 230, 475.
- Bánfalva 65, 335.
- Bánffy br. cs. ltára a M. Nemz. Múzeum ktárában 144, 270, 336, 337.
- Bánffy Dezső br. 336. — Farkas br. 335. — Ferencz br. 337. — György br. 341.
- Bánó Jenő 104, 131.
- Bárdos György 220.
- Bártfa 307, 317.
- Báthory Gábor superintendens 293.
- Beatrix m. királyné 371, 449.
- Beck-Widmonstetter Lipót 223.
- Becker Fülöp Ágost 132. — Hugó 476.
- Beckers gr. 407.
- Beda Venerabilis 449.
- Bedmar marquis 370.
- Beez cs. czle a M. Nemz. Múzeum ktárában 223.
- Beelen Bertholff Frédéric br. 370.
- Belga kir. akadémia 230.
- Belgrád 52, 53.
- Belizár 53.
- Bellegarde főkamrás 395.
- Belső József 140.
- Belügyminisztérium. M. kir. — 104, 132, 470.
- Bem József 52, 54, 223.
- Bene Ferencz 293. — Jenő 104. — Lajos 132.
- Benedek (XIII.) pápa 444.
- Benedek cs. ltára a M. Nemz. Múzeum ktárában 341.
- Benesch Ágost 132.
- Benkő Kálmán 106.
- Benyitzky Lajos őrnagy 52.
- Beöthy Leó 62. — Zsolt 126.
- Beregszász Pál 293.
- Berényi Kálmán 334.
- Berger L. 136.
- Berkovics Miklós 220.
- Berlin 132, 232, 353, 488. —i Central-Bureau der internat. Erdmessung 230. —i kir. ktár 232, 483.
- »Berliner Abendblätter« 488.
- »Berlinische Blätter für deutsche Frauen« 488.
- Bernát Gáspár 471.
- Berni egyetem 231.
- Berry hg. 325.
- Berzeviczy cs. czle a M. Nemz. Múzeum ktárában 479.
- Berzeviczy cs. ltára a M. Nemz. Múzeum ktárában 108, 109, 143, 472, 473.
- Berzeviczy Albert 107, 143, 322. — Gyula 472.
- Besançon ktár 230.
- Bessenyei György 321.
- Beszterce 231. —i szójegyzék 451, 457, 458, 463, 465, 466.
- Besztercebánya 5. —i egyházmegye 169. —i káptalan 172. —i vár. ltár 173; múzeum 367.
- Bethlen gr. cs. ltára a M. Nemz. Múzeum ktárában 144.
- Bethlen Anna gr. 107, 140, 141. — Gábor erdélyi fejedelem 184, 261, 267. — János gr. 58. — Miklós gr. 58.
- Bethmann 95.
- Beythe András 464, 467.
- Bécs 12, 19, 22, 32—34, 39, 40, 104, 105, 107, 130, 132, 155, 156, 158, 169, 172, 176, 220, 221, 223, 232, 270—272, 276, 283, 287—289, 291, 302, 303, 334, 336, 375, 378, 379, 382, 384, 387, 389, 414, 431, 447, 470—472. —i cs. és kir. hadi levéltár 230. —i cs. és kir. közös pénzügyminisztériumi ltár 232. —i cs. tud. akadémia 104, 132, 220, 334, 470. —i egyetem 68, 231, 303; i ktár 232. —i katonai múzeum 104, 132. —i kongresszus (1815.) 169. —i központi statisztikai

- bizottság 105, 132, 221, 230, 335, 471. —i udv. ktár 7, 9, 10, 34, 129, 130, 172, 232, 253, 268, 448, 449. —i udv. és áll. ltár 220.
- Békefi Antal 476.
- Békés vm. 6.
- Bél Mátyás 35, 138, 268, 301, 389.
- Béla (I.) m. kir. 115. — (IV.) m. kir. 115.
- Béli István 140, 335, 336.
- Bényei István 106.
- Béraldi, Henri 217.
- Biblia, Bártfai 307—321. — Pauperum 173. Pethe-féle — 307.
- Bibliografiai irodalom, Magyar — 122—125, 249—251, 364—366, 492—495.
- Bibliographisches Repertorium (Berlin, 1904.) 488, 489.
- Biedermann Rezső 132.
- Bierbaum, Otto Julius 80.
- Bihar vm. 15.
- Bihar Jenő 231.
- Binz antiquárius 153.
- Blanc, Charles 92.
- »Blätter für Volksbibliotheken und Lesehallen« 102.
- Bobbi apátság 324.
- Bocskay István 169, 172.
- Bod Péter 307, 317.
- Bodnár János 347.
- »Bollettino delle pubblicazioni Italiane« 231, 482.
- Bolnai I. Bethlen Miklós.
- Bologna 133.
- »Bolond Istók« 230.
- Bombay 334.
- Bonni egyetem 231.
- Borgmann 215, 218.
- Bornemissza Péter, Postilla (1573.) 40. — Prédikációk (Detrekő, 1584.) 40.
- Boromeo bibornok 329.
- Boros Jakab 136.
- Borsodmegyei önkéntes védsereg 51.
- »Borsszem Jankó« 230.
- Boscotrecase 132.
- Bosnyák-hercegovinai orsz. kormány 132, 230, 470.
- Boston 230. —i Museum of Fine Arts 132.
- Bourscheid »Art Gabalistique« cz. kézirat 335.
- Bódiss Jusztin 110.
- Bölcskei Lajos 348.
- »Börsenblatt« 354.
- Brassó 134, 232, 470. —i ev. gymnasium 231.
- »Brassói Lapok« 136.
- Brebiri Melyth cs. czle a M. Nemz. Múzeum ktarában 479.
- Breithar Elias, Das gute Theil der Kinder Gottes (Lőcse, 1691.) 134.
- Brerai ktár 497.
- Breslau 128. —i vár. ktár 105, 132.
- Breviarium Strigoniense (Velence, 1524.) — Zagrabiense (Bécs, 1687.) 39.
- Breznay Béla 220.
- Brébi fürdő 63.
- Brouchoven, N. de — 370.
- Brown, Edward, A brief Account of some travels in Hungary (London, 1673.) 239. — James Duff 255; Manual of library economy (London, 1903.) 484.
- Brunszvick József gr. 395.
- Bruxelles 59, 65, 238, 369—371; —i Institut international de Bibliographie 480, 482. —i kir. ktár 369—371; Korvin-missaléje 369—371.
- Brünn 39. —i iparművészeti múzeum 497, 498.
- Bubics Zsigmond kassai pk. 126, 132, 231.
- Buda 5, 19, 22, 32, 33, 46, 47, 61, 108, 169, 170, 237, 238, 268, 397, 431, 432, 447, 448, 450. —i dalárda 220. —i egyetemi nyomda 289, 292. —i könyvtár egyesület 345, 367, 368. —i mézszáros czéh 107.
- Budai Krónika 41.
- Budapest 11, 55, 68, 110, 176, 229—232, 237, 252, 348, 350, 351, 371, 472, 476, 478—480, 496. —i főv. állami rendőrség 230. —i főv. ktár 253. —i főv. közmunkák tanácsa 182, 470. —i főv. rendőrkapitányság 470. —i főv.

- statisztikai hivatal 104, 132, 220, 230, 334, 470, 475; ktára 253. —i főv. tanács 253, 334, 475. —i francia-kör 229. —i gyorsíró-egylet 132. —i József műegyetem ktára 349. —i kir. iparkamara 230, 470, 480; ktára 253, 349, 351. —i kir. főügyészség 345. —i kir. orvos-egyesület 132, 220. —i nemzetközi gyermekvédő kongresszus 230. —i tud.-egyetem 12, 132, 153, 173, 230, 231, 297, 302, 335, 379; i ktár 28, 97, 153, 174, 225—236, 267, 268, 286, 349, 415, 419, 449, 468, 475.
- »Budapester Tagblatt« 104, 132.
 »Budapesti Hirlap« 500.
 »Budapesti Közlöny« 230, 349.
 »Budapesti Szemle« 220, 348, 360.
 Buday Sándorné 132, 470.
 Budaszentlőrinczi pálos kolostor 463.
 Buenos-Ayres 230.
 Bujanovich Ágost 43.
 Bukarest 60, 104, 132, 220, 231, 334.
 Bulcsú Károly 60.
 Bulyovszkyné 222.
 Buonini 232.
 Butt F. William 132.
 Bücher Karl, »Der deutsche Buchhandel und die Wissenschaft (Leipzig, 1904.) 352—359.
 »Büntetőjog Tára« 231.
- Caesar, Julius** — 322.
 Callimachi A. 334.
 Callimachus prózai művei (XVI. sz.-i kézirat) 471.
 »Commissioner of Education« 230.
 Canadai Geological Survey 230.
 Canevari 498.
 Cantacusino G. Gr. 231.
 Carta turini könyvtárigazgató 324.
 Casanate Girolamo bibornok 436, 438, 444, 450.
 Cassel 105, 134.
 Catanai egyetem 231. —i ktár 70.
 Catullus 406, 449.
- Cellier, Claud 239.
 Cenni 238.
 »Centralblatt für Bibliothekswesen« 119, 128, 249, 363, 492.
 Chevalier, Notice d'un manuscrit... à la bibliothèque royale à Bruxelles (1783) 371.
 Chélu Bey 231.
 Chicagói Crerar John ktár 132, 230, 334.
 Chivers Cedrik 218.
 Chmel, Materialien zur österr. Geschichte 448.
 »Chronique de France« 231.
 Chrysolty János 498.
 Cicero-commentár (kézirat 1588-ból) 471.
 Cisztercita-rend, Magyar — 230.
 Cockerell, Der Bucheinband 100.
 Coimbra 132. —i egyetem 231.
 Columbia University Library New-Yorkban 104, 132.
 Comenius, Orbis sensualium pictus (Lőcse, 1685.) 134.
 »Concordia« 488.
 Conduratu Gregor 220.
 Cornelius Celsus 449.
 Corpus Juris 400.
 »Corpus Nummorum« 114, 115.
 »Corvina« 231, 350.
 Crivellucci, Amadeo 69.
 Crüwel G. A. 360.
 Custav J. 470.
 Cutter-féle rendszer 485.
 »Csak szorosan« egylet 230.
 Családi Itárak a M. Nemz. Múzeum ktárában 106—109, 140—144, 222, 224, 336, 337, 471—473.
 Csaplár Benedek 132.
 Csató Pál 47, 222, 335.
 Csáky Albin gr. 336. — László nagyváradi nagyprépost 42, 282, 284, 285.
 Csányi László 223.
 Cseh (Mártonfalvi) János czle a M. Nemz. Múzeum ktárában 108.
 Cseh tart. kormány 230.
 Csehi Sándor 58.
 Csendes Jakab 136.

- Csengery Antal 56.
 Csepreg 40.
 Csepregi Ferencz 335.
 Cserey Ignácz ōrnagy 51.
 Cseronka András 28, 32, 259, 378, 384, 392.
 Cserzy Mihály 348.
 »Csíkmegyei Füzetek« 220.
 Csikszereda 220.
 Csiky Gergely 222.
 Csongrád vm. 6
 Csontos, Joh., Bildnisse des Königs Mathias und der Königin Beatrix in den Corvin-Codexen (Bpest, 1890) 371.
 Czakó Zsigmond 49, 50, 58, 335.
 Czárán Antal czle a M. Nemz. Múzeum ktárában 108. — István 107, 140.
 Czeizel Gábor 231.
 Czenk 161, 378.
 Czernowitzi egyetemi ktár 232.
 Czégény 337.
 Czéhíratok a M. Nemz. Múzeum ktárában 107, 222, 223, 472.
 Czimereslevelek és nemesi iratok a M. Nemz. Múzeum ktárában 107, 108, 141, 142, 144, 222, 223, 336, 337, 472, 473, 479, 480. — katalogusa 144, 473, 479, 480.
 Czóbel István 334.
 Czuczor Gergely 139.
- Da** Costa Ferreira 132.
 Dalmatai tart. kormány 230.
 Danesi czég mőterme 451.
 Darmstadt 232.
 Darvas Aladár 132.
 Dávid herczeg 112, 115.
 Deák Ferencz 107, 142, 223.
 Debreczen 6, 58, 105, 471. —i ev. ref. főiskola ktára 367.
 Debreczeny Gyula 136.
 De Caubertin Pierre 324.
 Dedek Crescens Lajos 229.
 Deés 65.
 Degré Alajos 106.
- Deim István 229.
 Delavigne, Casimir 48.
 Delisle Léopold 325.
 Della Rovere bibornok 324.
 Del Prato A. 334.
 Department of Agriculture 230.
 Deseő Leoné Kruplanicz Lojka 107, 143.
 Dessewffy cs. czle a M. Nemz. Múzeum ktárában 223.
 Detrekő 40.
 Deutsche Bibliographische Gesellschaft 488.
 »Deutsche Litteraturzeitung« 119, 247, 358, 361, 490.
 »Deutsches Museum« 488.
 Dewey-féle tizedes-rendszer 480, 481, 485.
 Délmagyarországi tört. és rég. társulat 104, 132.
 Déryné 46, 47.
 Déva 232. —i áll. főreáliskola 344.
 Dévay József 231.
 Dézsi Lajos 229, 231.
 »Diario Official« 139, 473.
 »Die Harfe« 488.
 »Die Hesperiden« 488.
 »Die Jahreszeiten« 488.
 »Die Morgenröthe« 488.
 »Die Muse« 488.
 »Die Musen« 488.
 »Die Wünschelrute« 488.
 Directorium ecclesiasticum (Nagy-Szombat, 1674.) 39.
 Dlugosch János 302.
 Dobos István 104.
 Dobsa Lajos 60, 222.
 Doby Antal, Feöldi — 107, 140, 220, 222.
 Domokos László 348.
 Donabaum József 359.
 Donebauer Frigyes 132.
 Dorpát 231.
 Döbrentei Gábor 139.
 Dóry Ferencz 140.
 Draskovich György, Philosophia (Grác, 1618.) 40.
 Duchon János 498—500.
 Dudits, Dionysii Halicarnassei de Thuey-

- didis hist. libris iudicium (Velencez, 1560.) 134.
- Dugonics-társaság 475.
- Dumas père 48.
- Duna 155, 390.
- Dunamelléki ev. ref. püspökség 104, 132.
- Dunántúli ág. hitv. ev. püspökség 104, 132.
- Durrieux 325.
- Dziatzko, Karl 128, 482.
- E**bendorfer, Summula legum, kódex (1489.) 138.
- Eders 161.
- Edinburghi egyetem 231.
- Eggenberger József 160, 281, 376, 405—407, 413.
- Eggert Gusztáv 102.
- Egressy Ákos 46, 50—54, 56, 64, 66.
— Árpád 53, 64. — Béni 46, 50, 56, 58, 106, 222, 335. — Etelke 52—54, 58, 64, — Gábor 46—66, 105, 335.
— Gáborné 48—54, 58, 59, 61, 64—66.
Imre 46, 47.
- Egri érs. egyházmegyei hivatal 132, 220; joglyceum 231. —i káptalan 42, 160.
- Egyesült-Államok kormánya 229.
- »Egyetemes Philologiai Közöny» 246.
- Eisenachi német főiskolai tanári kongresszus (1903.) 352.
- Elevenkúti, Symbolum philosophicum (Nagyszombat 1663.) 134.
- Elischer Adolf 229.
- Ellenzéki kör 142.
- Elneorvosi értekezet, Orsz. — 132.
- Előterjesztés a horvát lázadás ellen (1848.) 223.
- »Emlékei, Magyarország tört. —« 115.
- Endlicher József 139.
- Endre (I.) m. kir. 112, 115.
- Engel Keresztély János 4, 13. — Lajos 476.
- Entretiens dans le Royaume des Tenebres sur les affaires du temps entre Mahomet et Colbert (Köln, 1683.) 238.
- Entz Géza ifj. 231.
- Enyedi György, Explicationes locorum veteri et novi testamenti (Kolozsvár, 1798.) 105, 134.
- Eötvös József br. 107, 139, 141, 471.
— kollégium 137, 140.
- Eperjes 5, 51, 58, 221, 231, 320. —i ág. ev. főiskola ktára 367, 368. —i gör. kath. püspökség 104, 133. —i kollégium 348.
- Epictetus 139.
- Erdélyi diétai iratok gyűjteménye (1603—1657.) 222.
- Erdélyi Gyula 324. — László 110, 111, 246. — Pál 334, 338, 500.
- »Erdélyi Múzeum« (folyóirat) 118, 231, 246.
- Erdélyi Múzeum-egylet 220, 338, 343, 470, 475. — ktára 329, 331 332—347, 369.
- Esztegar László 65, 126, 129, 130, 147, 253, 348.
- Esztergom 107, 220, 238, 335. —i főgyházi ktár 253, 268, 412. —i hercegprímási iroda 132, 220, 230. —i káptalan 160, 164, 172, 173, 334.
- Eszterházy József gr. 155, 387, 413.
— Sándor 476.
- »Europa« (folyóirat) 488.
- »Evangelische Blätter« 106, 140.
- »Evangelischer Wochenblatt« 106, 140.
- Evangeliumok és Epistolák (Bécs, 1616.) 40.
- Exposition board Manila 104.
- Éder Pál 140, 422.
- Érsekújvár 238.
- Értarsa 471.
- »Értekezések a nyelv- és széptud. köréből« 176.
- Északi Károly 106, 335.
- F**arkas cs. nemesi bizonyítványa a M. Nemz. Múzeum ktarában 336.
- Farkas Balázs 336. — Sándor 132. — Traján 104, 132.
- Fáncsy Lajos 49, 335.
- Fárbás József 476.

- Fáy András 48, 54, 55, 60, 65, 139.
 Fehér Ipoly 104, 132, 231.
 Fejér György 293, 378, 390, 391, 410.
 Fejérpataky László 104, 111, 112, 115,
 132, 145, 244, 348, 349, 480, 497.
 Fejérváry Gábor 471.
 Feleki Miklós 106, 222, 335.
 Fellegi Viktor 132.
 Felső-ausztriai tart. kormány 230.
 Ferdinand (I.) m. kir. 302. — (III.) m.
 kir. 336, 337. — (V.) m. kir. 395.
 Ferencz m. kir. 31, 108, 168, 170, 172,
 223, 270, 276, 280, 284, 425—427,
 431, 433, 434.
 Ferenczi Zoltán 225, 231.
 Ferenczrendi minoriták 475.
 Ferenczy Árpád 231. — János 12.
 Fessler Ignác 139.
 Fest Aladár 231.
 Festetich György gr. 160, 278, 280. —
 Leó gr. 57, 62. — Leóné Kubinyi
 Krisztina 107, 143, 337.
 Fényképmásolatok a M. Nemz. Múzeum
 ktárában 105, 137, 140, 144.
 Fialla Lajos 104, 132.
 Ficinus, Karsilius, Epistolae (Velenceze,
 1495.) 221.
 »Figyelő« 350.
 Finály Gábor 470.
 Firenze 132, 371. —i Medici ktár 70.
 —i nemzeti ktár 70, 253, 482.
 Fischer Gusztáv 352. — István br. egri
 pk. 42.
 Fitos Vilmos 334.
 Fiume 231.
 Fleissig Lipót 136.
 Fodor honvéd főhadnagy 52. — A. 132.
 Folliot-Crenneville gyűjtemény 138, 141.
 Fonseca Péter 445. — Rodericus 445, 446.
 Forgách Ádám 222. — Pál 41, 42.
 Forster Gyula 126.
 Főfelügyelősége, Múzeumok és ktárak
 orsz. — 131—133, 230, 452, 347, 349,
 367, 475—478, 484, 496.
 Földmivvelésügyi minisztérium, M. kir. —
 132, 220, 334, 475. Osztrák — 132.
 Földtani intézet, M. kir. — 132, 230, 334.
 Földtani Társulat, Magyar — 475.
 Földvár 51.
 Főrendiházi iroda, Magyar — 220, 334.
 Fraknói Vilmos 104, 126, 132, 253, 335.
 Francfordia, Nicolaus de — velencei
 nyomtató 39.
 Francquen P. G. E. 369.
 Francia kormány 230.
 Frank minuscula írás 112.
 Frankfurti Rotschild ktár 232. — Szent-
 Bertalan apátság ktára 172. — vár.
 hatóság 172; ktár 230.
 Franklin r. t. 230, 237, 240.
 Frati turini könyvtárör 324.
 Frenyó Lajos 348.
 Fridmanszky kamarai titkár 169.
 Frigyes (III.) német császár 447, 448.
 Frigyes Vilmos (III.) porosz kir. 170.
 Frisch berlini lelkész 241.
 Frocheur, Notice sur la bibliothéque de
 Bourgogue à Bruxelles (1839.) 371.
 Fuchs kapitány 56.
 Füleik 105, 139.
 Fülöp (II.) spanyol kir. 371. — (V.) spa-
 nyol kir. 370.
 Fülöp Jenő 231.
 »Für müssige Stunden« 488.
 Füssy Tamás 110.
Gaál Endre 476. — György 139. —
 János czle a M. Nemz. Múzeum
 ktárában 336. — Jenő 336.
 Gaghy Dénes 220, 476.
 Galenus 449.
 Galeotti Marzio 468.
 Galicziai tart. kormány 230.
 Gallovich Jenő 220.
 Gamauf Gottlieb 335.
 Ganois Venczel pozsonyi kanonok 38.
 Garay János 56.
 Garygnicza 253.
 Gazdasági egyesület, Orsz. magy. —
 221, 230.
 »Gazette Archéologique« 371.
 Gárdonyi Albert 132, 148, 253.

- Gelich Rihárd 336.
 »Gentlemen's Magazine« 241.
 Geograph. Society America 230.
 Georch Illés 293, 294.
 Georgiewitz, De Turcorum moribus (Páris. 1568.) 134.
 Gerencsér László 476.
 Gergely Sámuel 342.
 Geschov J. E. 104, 132.
 Géczy (Garamszeghi) István czle a M. Nemz. Múzeum ktárában 472.
 Géza (I.) m. kir. 115.
 Gheyn, Catalogue des Manuscrits de la bibliothèque royale de Belgique (Bruxelles, 1901.) 369.
 Ghyczy cs. ltára a M. Nemz. Múzeum ktárában 109, 142, 144, 224.
 Ghyczy Béla 142.
 Gielkens Émile 231.
 Giorgi Ignazio 440, 441.
 Girgl Kálmán 368.
 Giunta, Lucas Antonius de — velencezi nyomtató 39.
 Glatz Károly 335, 470.
 »Glaubensbote, Der —« 106, 140.
 Glosius Dániel 293.
 Goethe 219.
 Gohl Ödön 132, 139.
 Gonda J. és tsa ny. 136.
 Gondol Dániel 335.
 Goppelsroeder Friedrich 231.
 Gormann János 499.
 Gorrini, Giacomo 69.
 Goszthonyi cs. ltára a M. Nemz. Múzeum ktárában 222, 224.
 Gothembourgi société royale des sciences 335.
 Gottlieb, Büchersammlung Kaiser Maximilians I. 448.
 Gödény 112.
 Gödöllő 62.
 Görgei Arthur 52, 223.
 Görgő 54.
 Görög Demeter 160.
 Göttingeni ktár 232, 242.
 Graduale (1534.) 105, 139.
 Graefenberg 64, 65.
 Graesel A. 128.
 »Grafikai Szemle« 118, 220, 246, 360.
 Grassalkovich Antal hg. 165. — né 335.
 Gratoff 209.
 »Grazer Morgenpost« 498.
 Grác 40, 130, 132, 232, 497. —i egyetemi ktár 232, 498. —i iparművészeti múzeum 497. —i könyvkötészeti kiállítás 497.
 Greenwood 484.
 Greguss Ágost 65.
 Greifswaldi egyetem 231.
 Gren Pál 391.
 Grenoblei egyetem 231.
 Grolier 498.
 Gronau K. Th. E. 231.
 Gross és Grünhut bpesti ny. 136.
 Gruun gr. 106.
 Grünfeld Vilmos 136.
 Grünhut Alfréd 137, 140.
 Gulyás Pál 71, 122, 149, 190, 231, 240, 359, 482, 488.
 Gurk 116.
 Gyalui Farkas 128, 322, 500.
 Gyomlay Gyula 116.
 »Gyógyászat« 231.
 »Gyógyszerészeti Hetilap« 231.
 »Gyógyszerészeti Közlöny« 231.
 Gyöngyössy László 348.
 Győr vm. 390.
 Győr (város) 5, 376, 378, 380, 387, 389, 390. —i vár. ktár 367.
 Györk 113.
 Győry Tibor 104, 132, 334.
 Gyulafehérvár 40, 328, 336. —i Batthány-ktár 328. —i lyc. nyomda 136.
 Gyulafi család 270.
 Gyulai Ferencz 60. — István 136. — Rudolf 110.
 Gyurikovits Ferencz 137—139. — György 138.
 Habanai Biblioteca National 470
 Haberle Konstantin 273, 303.
 Hadik-Barkóczy Endre gr. 143.

- »Hadzâ kitâb«, arab kézirat 105, 139.
 Haemos 53.
 Hagen 231.
 Hagenau 39, 221.
 Hajnik Imre 105, 131, 133. —né 105.
 Hajnóczi R. József 231.
 Halasi ev. ref. főgymnasium ktára 367.
 Halász Dezső 60, 62.
 Halbmeister, Wolff 240.
 Haliczky Antal 28, 163, 164, 166, 181,
 183, 184, 187, 257, 261, 384, 416.
 Halle 128, 231. —i egyetem 231; i ktár
 127, 128, 232, 253.
 Haller Gusztáv 132.
 Hallock-Greenewalt M. 220.
 Halotti Beszéd 38, 161, 116, 117, 465.
 Hampelné Pulszky Polyxena 471.
 Hancock 85.
 Hangay Oktáv 342.
 Hanva 59, 65.
 Haray Viktor 57.
 »Harmonia« 104, 132.
 Harsányi E. 136.
 Hartleben Konrád Adolf 287, 290.
 Hartvic legendája Szent Istvánról 172.
 Hartwig Ottó 127, 128.
 Harvald University 231.
 Hasselt 231.
 Haugh Béla 348.
 Havas Rezső 132.
 Havi Mihály 60.
 Havrán Dániel 129, 253.
 Hay és Grün ny. 136.
 Haynald-observatorium 230.
 Hazai Hugó 334.
 »Hazai s Külföldi Tudósítások« 432.
 »Hazánk« 220.
 Hegedüs István 231.
 Hegyalji 350.
 Hegyesd 113.
 Heim-féle hengermű 72, 75.
 Heltai Gábor 467.
 Helytartótanács, M. kir. — 4, 6—10,
 173—175, 304, 305, 383, 390, 394,
 395, 402.
 Hentaller Lajos 472, 473.
 Heraldikai és Genealogiai Társaság,
 Magyar — 221.
 Hermann Ottó 104, 132, 220.
 Herodotos 267.
 Hertelendy cs. ltára a M. Nemz. Múzeum
 ktárában 224.
 Hertelendy Ferencz 222.
 »Hesperus« 150.
 Hevenessy-féle kéziratok 267.
 Hiador 335.
 Higginson Eduard 132, 476.
 Hinz Emil 470.
 Hirlaposztály a M. Nemz. Múzeum ktá-
 rában 106, 139, 140, 225, 337, 338, 473.
 Hirschl N. 136.
 »Historia Bononiensis« 449.
 »Historia columnae Traiani cum leoni-
 bus« 40.
 Hodinka Antal 104, 132, 221, 334.
 Hoffman M. Lipót 136.
 Homok 348.
 Homonna 107, 220, 222, 285.
 »Honderű« 48.
 Hont vármegyei múzeum-egylet múzeuma
 230, 367.
 Hooke, R., Micrographia (London, 1665.)
 241.
 Hopkin's (John) Hospital 230. — Uni-
 versity 231.
 Hormayer József 152.
 Hornig Károly br. 132.
 Horton-Smith 231.
 Horváth Endre 13, 41, 188, 258. — István
 4, 11—13, 18, 19, 28, 30, 33—38, 40,
 41, 150, 163, 164, 166, 182, 183,
 186—189, 257—259, 261, 268, 274,
 284, 293—295, 301—303, 373—375,
 377—380, 382, 384, 386—392, 395,
 398—403, 410—412, 416—423, 428,
 431.
 Horváth (Zalabéri) cs. ltára a M. Nemz.
 Múzeum ktárában 142.
 Horváth Béla 132. — Cyrill 307. — De-
 zső 229. — Géza 132, 220, 334. —
 Ignác 146, 364. — Janka 348. —
 János 476. — Ödön 132, 231.

- Houben Henrik 488, 489.
 Houlbert, C., Les insectes. ennemis des livres (Paris, 1903) 240—243.
 Hódmező-Vásárhely 61. —i ev. ref. főgymnasium ktára 367.
 Hódy Lajos 476.
 Hugó Károly 50.
 Hugo Victor 48, 50, 217.
 Hunfalvy Pál 139.
 Hungária kny. 136.
 Hunyad vm. 230.
 Hunyadi János 107, 468.
 Huszár. Ferencz czle a M. Nemz. Múzeum ktarában 223. — Vilmos 231.
- Ibrányi cs. ltára a M. Nemz. Múzeum ktarában 108, 141, 144.
 Igló 335. —i Táttra kny. 136.
 Illésházy gr. 175.
 Illésy János 220, 222, 231.
 Illyés András, Megrövidített íge (Nagy-szombat, 1691.) 221.
 Incze Henrik 132.
 Indiai kormány 230.
 Iparművészeti Múzeum, Magyar — 218; ktára 349. — társaság 221.
 Ipolyság 232.
 Ira Aldridge 57.
 Irinyi József 48.
 Irodalmi levelestár a M. Nemz. Múzeum ktarában 12, 13, 105, 106, 137, 139, 188, 221, 222, 258, 335, 336, 378, 380, 390, 391, 411—413, 431, 471.
 Irodalomtörténeti kiállítás a M. Nemz. Múzeum ktarában 105, 130, 221.
 »Irodalomtörténeti Közlemények« 65, 118, 246, 360.
 »Iskolai Kis Tükör« 139.
 Ismeretterjesztő előadások a M. Nemz. Múzeumban 130, 496.
 Istóczy Győző 476.
 István (Szent) m. kir. 114—117, 246, 254, 267. — (II.) m. kir. 111, 115. — nádor 138.
 Iványi Béla 140. — István 476.
- Ivkovič György 136.
 Izabella, Jámbor Albert herczeg felesége 370.
 Izdenczy-féle hagyaték 153, 155, 156, 158, 160, 171.
 Izraelita magyar irodalmi társaság 132, 220, 230.
 Izsó Miklós 63.
- Jakab István 222, 335,
 Jan zagoriai gróf 253.
 Jankovich Miklós 42—44. 181, 293.
 Janus Pannonius 471.
 Jany Pál 183.
 Jassyi egyetem 231.
 Jámbor Pál I. Hiador.
 János m. kir. 302.
 János Henrik morva örgróf 446.
 Jászberény 283.
 Jászóvár 52.
 Jedlicska Pál 334.
 Jena 352.
 Jodok morva örgróf 446, 447.
 Jogász-egylet, Magyar — 132, 221, 230.
 »Jogtudományi Közöny« 231.
 Jorga Nicolaus 231.
 Jókai Mór 55.
 Jónás József 183—185, 416, 423.
 Jósika Miklós br. 59, 65.
 József (II.) m. kir. 370. — nádor 2—4, 8—11, 13—15, 18—37, 40—45, 150, 151, 155, 156, 160, 162—189, 257—262, 266—273, 276—280, 383—294, 296—305, 373—375, 380—416, 423—428, 431—434.
 Jurjevi egyetem 231.
 Jusinus 231.
- Kadlec Karol 231.
 »Kakas Márton« 130.
 Kalácsinszky Sándor 231.
 Kalendárium, Új és ó — (Lőcse, 1683.) 134.
 Kalocsa 230, 232. —i ér. egyházmegyei hivatal 132, 230. —i káptalan 160.
 Kancellária, Erdélyi — 279. Magyar

- udv. — 278. Nádori — 17, 172, 270, 301, 377.
- Kaprinay-féle kéziratok 287.
- Karai László 253.
- Karácsonyi János 111, 113, 244.
- Karlsbad 284.
- Karpeles Gusztáv 488.
- Kassa 5, 46, 51, 52, 134, 231, 476. — i vár. múzeum 367, 475.
- Kassai Vidor 334.
- Kasza József 478.
- Kaszap Andor 140.
- Katalogusa, A társadalomtudományi társaság Pulszky Ágost ktárának — (Bpest, 1903.) 351, 352.
- Katona József 62.
- Kazinczy Arthur 137, 138. — Ferencz 63, 62, 106, 130, 139, 321. — Gábor 47, 56, 59, 60, 63, 65, 138.
- Kállay Albert 476.
- Kálmán m. kir. 115, 301.
- Kámánházi László váczí pk. 187.
- Károli Gáspár Bibliája 105, 134, 307, 318, 320.
- Károly (Nagy) 267. — lotharingiai hg. 238, 369. — (I.) m. kir. 479. — (II.) m. kir. 142. — (III.) m. kir. 369, 472. — (IV.) német császár 445, 447. — (V.) német császár 371.
- Károly János 231.
- Károlyi György gr. 63.
- Kárpát-egyesület, Magyar — 132, 335.
- Kecskeméti ev. ref. jogakadémia 231. — vár. múzeum 367.
- Keesz István 303.
- Kegyelmi pátens (Kassa, 1673.) 134.
- Kele József 220.
- Kelemen (VIII.) pápa 240.
- Kellner Emil 136.
- Kemény Pál br. 341, 343. — Sámuel gr. 343.
- Kende cs. ltára a M. Nemz. Múzeum ktárában 224, 336, 337.
- Kende Béla 222.
- Kenderessy kormánytanácsos 161.
- Kereskedelmi minisztérium, M. kir. — 132, 334, 470. Osztrák — 132, 334, 470.
- Kereskedelmi Múzeum, M. kir. — 104, 132, 221.
- Keresztur 105, 134.
- Keresztúry Pál, Csecsemő keresztény (Gyulafehérvár, 1638.) 40.
- Kereszty István 130, 132, 146, 496.
- Kersten, Paul 200, 210, 219.
- Keszthely 470.
- Kettős példányok kicserélése 252, 344.
- Képviselőház, Magyar — irodája 104, 132, 220, 229, 334, 470. — ktára 349
- Képzőművészeti Egyesület, Orsz. Magyar — 475.
- Kéry Gyula 335.
- Késmárk 334.
- Kéziratcatalogus a M. Nemz. Múzeum ktárában 152—156, 158—162, 166—169, 158, 259—266, 276, 304.
- Kézirattári osztály a M. Nemz. Múzeum ktárában 12, 13, 105, 106, 137—139, 165, 221, 222, 302, 335, 336, 378, 380, 387, 390, 391, 411, 431, 471.
- Khevenhüller-Metsch Rudolf 137.
- Kikinda 51.
- Kilián György 376.
- *Kincstartócska a világos-csesztekói egyháznak (1627)* 471.
- Kis János 222.
- *Kis Tátos* 175.
- Kisfaludy cs. ltára a M. Nemz. Múzeum ktárában 108, 138, 142.
- Kisfaludy Á. Béla 137, 142. — Sándor 138. — Zoltán Lajos 107, 138, 142.
- Kisfaludy-társaság 475.
- Kis-Komárom 64.
- Kiskun-Félegyháza 471.
- Kispest 105, 221.
- Kiss-féle alapítvány 377.
- Kitaibel Pál 296, 302, 303, 422. — Pálné 302.
- Klagenfurt 38.
- Klapka György 54.
- Klemm Georg 132.
- Klein Gyula 132.

- Klősz Jakab 307, 317.
 Knoblauch János strassburgi nyomtató 39.
 Knörker Erzsébet 499.
 Koburger Antal nürnbergi nyomtató 39.
 Koháry Antal hg. 283. — Ferencz hg. 434.
 Kohn és Klein ny. 136.
 Kollányi Ferencz 1, 130, 132, 145, 150, 257, 373.
 Koller János 231. — József pécsi nagy-prépost 42.
 Kolosy cs. ltára a M. Nemz. Múzeum ktárában 108, 143, 224.
 Kolosy István 140, 143.
 Kolozs vm. 342.
 Kolozsvár 47, 56, 58, 66, 105, 108, 134, 220, 221, 230—232, 329, 335, 341, 470. —i Nemz. Kaszinó 343. —i tud. egyetem 132; 231, 346; i ktár 329, 331, 333, 343, 347, 368, 369.
 Komárom vm. 347.
 Komárom (város) 54. —i polgármesteri hivatal 470.
 »Komáromi Lapok« 139.
 Komjáthi Benedek 40.
 Komlóssy Ida 55, 63.
 Koncz Antal 476. — József 132, 231.
 Konstantinápoly 53, 54, 65.
 Kopenhági egyetem 231.
 Koppi Károly 155.
 Korabinszky önéletrajza 335.
 Korb Flóris 368.
 Korenus, Csiki klastrom (1682.) 134.
 Kormány, Cs. és kir. közös — 229. M. kir. — 229. Osztrák — 230.
 Kornis Elemér 132.
 Korvin-kódex a római Casanate-ktárban 70, 435—469.
 Korvin-kódexek 304, 333, 360, 369—371.
 Kossuth Lajos 52, 54, 56, 107, 139, 141, 223, 224, 337, 472, 473.
 Koszanits Miklós 136.
 Kott Jakab 41.
 Kovachich József Miklós 269, 400, 401, 416. — Márton György 37, 42, 43, 172, 269, 293, 401, 422.
 Kovar 337.
 Kovács György 470. E. — Gyula 106. — János 476. — Mihály 293. — Sándor 132.
 Kovacsóczy Mihály 335.
 Kováts Gyula 231. — István 254. — László 148, 221, 253.
 Kozma Bernát 132.
 Kölcesey István 222.
 Köln 238.
 Königsbergi egyetem 231. — 465.
 Könyvkötés technikája 71—103, 190—219.
 Könyvszemle, Magyar — 4, 70, 130, 132, 237, 243, 478, 480, 500.
 Könyvtárak, Vidéki — állami segélyezése 367, 368.
 Könyvtárnoki tanfolyam a M. Nemz. Múzeum ktárában 347—349, 476.
 Kőrishegy 113.
 Kőrmöcbányai mészáros czéh iratai a M. Nemz. Múzeum ktárában 223.
 Kőrös vm. 253.
 Kőrösy József 231, 335.
 Köteles példányok 4—10, 44, 104—106, 127, 131, 135, 139, 173, 174, 220, 221, 225, 334, 335, 337, 338, 345, 470, 471, 473—479, 485.
 Kővári Józsa 55.
 Kőváry László 59.
 Közalapítványi ügyigazgatóság, M. kir. — 135, 138, 165.
 »Közgazdasági Közlemények« 221.
 »Közgazdasági Szemle« 480.
 Közoktatásügyi minisztérium, Olasz — 132. Román — 133.
 Krakói Jagello-egyetem 231, 302; ktár 232. —i tud. akadémia 132.
 Krausz Arthur 104. — Lajos 132. — Mór 136.
 Krausz és Fischer ny. 136.
 Krecsárevics Márk 476.
 Krehnyay Béla 348.
 Kriebel János 180, 181, 188, 260, 264, 267, 268, 395, 398, 432.

- »Kriegs-Spiel, Das Zeitläuffige —« (Leipzig, 1685.) 238.
- Krizbay Dezső Miklós 47, 56, 59.
- Krones Ferencz 223.
- Kruplanicz cs. ltára a M. Nemz. Múzeum ktárában 108, 143, 473.
- Krzepelka Károlyné, özv. 476.
- Kubinyi cs. ltára a M. Nemz. Múzeum ktárában 108, 143, 224, 336, 337.
- Kubinyi András 284. — Ágoston 65, 471. — Ferencz 337.
- Kultsár István 160, 293.
- Kunz Jenő 231.
- Kutassy Imre 136.
- Kutschera János 28, 163, 183, 184.
- Kuun Géza gr. 126, 221.
- Külügyminisztérium, M. kir. — 132.
- Kürthy Gyula 225.
- Kvassay cs. ltára a M. Nemz. Múzeum ktárában 143.
- Kvassay István 132.
- Kuresyncz 253.
- »Kynosarges« 488.
- Kyss Sándor 44.
- »La Bibliofilia« 120, 247, 361, 490.
- Laborfalvi Róza 47, 55.
- Labruyère 99.
- Lacroix 239.
- Lados br. 370.
- Lajos (XIV.) francia kir. 239. — (II.) m. kir. 371.
- Landerer Lihály 10.
- Laskó, Oswaldus de — 39. — Sermones perutiles de sanctis (Hagenau, 1497.) 221.
- Lausannei egyetem 231.
- Láng Adolf 369. — József 132. — Nándor 231.
- Lányi József 159.
- László (Szent) m. kir. 111—113, 115, 246. 254. — (V.) m. kir. 142, 447, 448.
- László Béla 136. — Géza 221. — János 390. — József 49.
- Lázár gr. cs. ltára az Erdélyi Múzeum egyesület ktárában 342.
- Lázár Béla 476. — Mórné 342.
- »Le Bibliographe Moderne« 120, 247, 490.
- Le Clerc, Jean 239.
- Leepes Bálint, Az halandó emberi nemzetnek fényes tüköre (Prága, 1616.) 134.
- Lehoczky Tivadar 335.
- Lehr Albert 221.
- Leiningen Károly gr. naplója 107, 141.
- Le Laboureur, Jean, Relation du Voyage de la Roynne de Pologne (1647.) 239.
- Lembergi egyetemi ktár 232.
- Lenau 138.
- Lendvay Márton id. 47, 49, 59; ifj. 335. — Mártonné 47.
- Lengyel (helység) 231.
- Leo, Wilhelm 200.
- »Leopoldina« 231.
- Leövey cs. ltára a M. Nemz. Múzeum ktárában 142.
- Leövey Sándor 142.
- Les Heures de Turin, XIV. sz.-i kézirat 325.
- Letschworth W. 132.
- Levéltári osztály a M. Nemz. Múzeum ktárában 50, 106—109, 140—144, 222—224, 253, 336, 337, 471—473, 479, 480.
- Lévai Izsó 136. — József 59, 63, 65.
- Liber ordinarius Stirigoniensis (Bécs, 1588.) 39.
- Liberchsey család 222.
- Libri, Histoire de mathématiques en Italie 240.
- Liechtenstein Péter velencei nyomtató 39. — Rudolf hg. 137.
- Lidzei kongresszus (1905.) 497. — nemzetközi kiállítás 497.
- Lipce 199, 232, 352, 443, 482. — i Bibliographische Institut 356. — i egyetem 352.; ktára 232. — i iparművészeti múzeum 497.
- Lipcsey Ádám 476.
- Lipót (I.) m. kir. 472. — (II.) m. kir. 223, 280.
- Lippay György esztergomi érsek 336.

- Lippich Elek 231.
 Lisznyai Kálmán 57.
 Liszt Ferencz 222.
 Livius 38.
 London 59, 230—232, 239, 484. —i British Múzeum 98, 99, 163, 227. —i Clerkenvel public library 255. —i Pathological Society 230. —i Royal Society 241. —i Society of Arts 100.
 Losonczi vár. ktár 367.
 Losonczy László 60.
 Lóczy Lajos 104, 132.
 Lócse 5, 134, 231. —i ág. ev. egyház ktára 367.
 Löw Immanuel 104, 132, 231, 476.
 Luccai állami ltár 70.
 Luchese, Francesco Coli 239.
 Lucretius 406.
 Luka 268.
 Lukácsi Sándor 106.
 Lukácsi József 451.
 Lukinich Imre 254.
 Lunstedt 231.
 Lyka Károly 350.
 Lyoni egyetem 231.
- Mac** Donald Arhur 231.
 Macquovan missionarius 53.
 Madách Imre 471.
 Madár Tamás 254.
 Madocsa 112.
 Magdolna asszony 114.
 Magyarbikal 104.
 »Magyar Ipar« 231.
 »Magyar Iparművészet« 231.
 »Magyar Nemzetgazda« 231.
 »Magyar Nyelvőr« 231.
 »Magyar Nyelvtörténeti Szótár« 464, 465.
 »Magyar Oklevél-Szótár« 465.
 Magyarországi német kéziratok jegyzéke 496.
 »Magyar Orvosi Archivum« 231.
 »Magyar Sajtó« 63, 65.
 »Magyar Sion« 231.
 »Magyar Szemle« 231.
 »Magyar Színházi Lap« 59, 60.
- »Magyar Zsidó Szemle« 231.
 Magyarai Károly 222.
 Mahler Ede 221, 335.
 Maietto 232.
 Maioli 498.
 Maire 72, 100.
 Majláth Gusztáv gyulafehérvári pk. 328.
 — József gr. kamarai alelnök 169.
 Makai Béla 132, 335.
 Makray László 343.
 Mandelló Gyula 480.
 Mangold Gusztáv 132.
 Manilai Exposition Board 132.
 Mansfeld 498.
 Marburg 127. —i egyetem 231.; —i ktár 128.
 Marczali (helység) 161.
 Marczali Henrik 107, 141.
 Marczibányi Imre 177, 178. — István-féle jutalom 177—179, 182, 279, 292—295, 396, 402—404.
 Marienburger brassói tanár 152.
 Maros-Torda vm. 132, 336.
 Maros-Vásárhely 231.
 Martyrologium, XIX. sz.-i kézirat 38.
 Matrone J. 132.
 Max Emmanuel bajor választó 238.
 Mayer és Berger ny. 136.
 Máday Adolf 232.
 Mágócsy-Dietz Lajos 464.
 Márffy Ede 232.
 Mária m. királyné (II. Lajos felesége) 371.
 Mária Krisztina főhercegnő 370.
 Mária Terézia m. királyné 137, 222, 223 336, 370.
 Márki Sándor 132, 221, 232.
 Mármaros vm. iparfejlesztő bizottsága 132.
 Mármaros-Sziget 58, 62, 64. —i ev. ref. liceum 348; ktára 367.
 Márton József 303.
 Mártonffy Frigyes 335.
 Máté Sándor 229, 232.
 Mátray Gábor 40, 350.
 Mátyás (I.) m. kir. 70, 304, 369, 371, 400, 401, 435, 437, 439, 440, 442,

- 444, 447—450, 462, 463, 467, 468. — (II.) m. kir. 336.
- Mátyfalva 58.
- Medgyes Lajos 65.
- Mednyánszky Alajos br. 151, 159.
- Melczer András 35, 37.
- Melich János 117, 129, 132, 147, 244—246, 253, 335, 464.
- Meliorisz E. 221.
- Melius Péter 464, 466, 467.
- »Memnon« 488.
- Merck E. 232.
- Merza Gyula 105, 132.
- »Messenger des sciences historiques de Belgique« 371.
- Messaggi Giacondi 497. — Giovanni Battista 497.
- Messerini 232.
- Messina 128.
- Meteorologiai és földmágnességi intézet, M. kir. orsz. — 104, 132, 230.
- Metszetkatalogus a M. Nemz. Múzeum ktárában 152, 157—160, 162, 166—169, 185, 271, 280, 281, 283.
- Metternich hg. 223.
- Mexiko 230. —i kormány 139, 230. —i Museo Michoacano 470.
- Meyer Chr. 232.
- »Mezei Gazdák Barátja« 106, 140.
- »Mémoires de l'académie imperiale et royale des sciences et belles-lettres de Bruxelles« 371.
- Mérnök- és építész-egylet, Magyar — 230, 335, 368, 475.
- Michel, Marius 78, 99, 212. — ifj. 215.
- Mignard 240.
- Mihályfi Ákos 132.
- Mihálykó János, Az örök életnek és gyönyörűséges nyári üdeiről való könyvecske (Bártfa, 1603) 311, 317, 320, 321.
- Miklós Ferencz 348. — Gyula 64.
- Mikovics Lajos 476.
- Miku Emilián 139, 225.
- Milano 134, 337, 497. —i Ambrosiana ktár 323, 329. —i Brera ktár 67, 323. Magyar Könyvszemle. 1904. IV. füzet.
- Milleker Bódog 348.
- Miller Jakab Ferdinánd 1—4, 8—45, 150—188, 257—306, 374—380, 383—416, 423—426, 428, 432, 433. —né 15, 16, 167, 265, 275, 276, 283, 295.
- Milwaukee 132.
- Mira G. M. 232.
- Miraeus A. 370.
- Misell Jakab 229.
- Miskolcz 58, 63, 65. —i ev. ref. főgymnasium 64. —i ker. és iparkamara 132, 230. —i nyilv. ktár 368.
- Missale Ordinis S. Pauli 39. — Quinque-ecclesiense 39. — Strigoniense 38, 39. — Zagrabiense 39.
- »Mittheilungen des öster. Vereins für Bibliothekswesen« 359, 360, 362.
- Mocsy pápai postamester 276—278.
- Moese Gusztáv 232, 470.
- Mohorai Vid czle a M. Nemz. Múzeum ktárában 336.
- Molnár Albert, Szenczi — 456, 466, 467. — György 61. — Mórné, özv. 335.
- Mommsen Theodor 232, 497.
- »Moniteur Universel« 158, 160, 168.
- Monorkerületi kny. 136.
- Monoszlai András, A képek tiszteletéről (Nagyszombat, 1589) 40. — Apologia religionis Christianae (Nagyszombat, 1588) 40. — A szentek segítségéről (Nagy-Szombat, 1589) 40. — Az Isten malasztjáról (Nagy-Szombat 1600) 40.
- Montecassinói apátság 115.
- Montpellieri egyetem 231.
- Morvaországi tart. kormány 230.
- Mouravit 206.
- Móricz Bálint Dezső 348.
- Mukics Ernő 222.
- Munkács 105, 239, 335. —i nőegylet 221.
- Murmeliuss Lexicona 464, 466, 467.
- Museum Nationale Hungaricum (Buda, 1815) 258.
- Musset 215.
- Mutze Oswald 232.
- Múzeum, M. Nemz. — igazgatósága 4, 29, 30, 36, 132, 163, 164, 166, 169, 34

- 171, 175, 176, 179, 181, 184, 185, 187, 188, 221, 230, 258, 268, 269, 271, 273, 275, 280, 286, 292, 294, 297, 300, 301, 303, 304, 373, 394—397, 399, 403, 405—407, 410, 413, 415, 416, 423, 427, 432, 470. — ktára 1—46, 65, 66, 70, 97, 104—109, 112, 129—189, 220—225, 253, 254, 257—306, 334—338, 347—349, 373—434, 437, 451, 470—473, 477, 479, 496, 497. — régiségtára 17, 164, 170, 183, 187, 257, 273—275, 281—284, 299, 377, 384, 393, 397, 408, 413, 470. — természetrajzi osztálya 15, 17, 28, 163—166, 170, 183, 185, 257, 268, 273—275, 393, 397, 408, 413, 423.
- Múzeumok és ktarak orsz. tanácsa 126, 230, 255, 367, 484. — szövetsége 500.
- Mühlbrecht 355.
- München 232. —i egyetemi ktár 232. —i kódex 466. —i udv. ktár 41, 230, 232, 329, 440, 449.
- Müntz Eugène, Le Missel de M. Corvin à la Bibliothèque royale de Bruxelles 371.
- Nagybánya** 57, 58. —i múzeum-egylet 132, 230. —i vár. múzeum 367.
- Nagyenyedi Bethlen-kollégium ktára 367, 368.
- Nagy-Kanizsa 62.
- Nagy-Károly 5, 58.
- Nagy-Körös 56, 65.
- Nagykunsági honvédegylet 223.
- Nagy Lajos 232. — László 232. — Lázár nemesi biznyságlevele a M. Nemz. Múzeum ktárában 223. — Mór 105, 132, 335.
- Nagy-Szalonta 65.
- Nagy-Szeben 221, 230.
- Nagy-Szombat 38—40, 134, 221, 334.
- Nagy-Szöllös 221.
- Nagy-Várad 8, 62, 161, 221, 265, 395. —i káptalan 33, 41, 42, 160, 164, 282, Naményi Lajos 348, 351.
- Náday Ferencz 64.
- Nápoly 238.
- Nátly József 476.
- Nemzeti Kaszinó 139. — Színház 46—50, 56, 58—64; szini iskolája 61—63.
- Neumann József 136.
- New-yerseyi Princeton University 231.
- New-York 104, 105, 132, 133, 231, 470, 471.
- Némäti Kálmán 232.
- Németi 221.
- »Néppárti Ujság« 230.
- Néprajzi társaság, Magyar — 126, 221.
- Niesen Max 232.
- Nikolich (Wellesi) Theodosius czle a M. Nemz. Múzeum ktárában 223.
- Nikolsburg 232.
- Nizza 133.
- Nobel Ármin 136.
- Norwegin North-Atlantic Expedition 230.
- »Noviny« 225.
- Numizmatikai Társulat, Magyar — 475.
- Nürnberg 39, 238.
- Nyergesújfalú 378.
- Nyitra vm. 182. —i múzeum 348, 367.
- Nyitra (város) 231.
- Nyitra-Szerdahely 471.
- Nyomdák, Magyarországi — változásai 256, 372, 501.
- Nyomatványi osztály a M. Nemz. Múzeum ktárában 104, 105, 131—137, 220, 221, 334, 335, 470, 471.
- Obernyik Károly** 61, 335.
- Odessai egyetem 231.
- Oesterreicher orvos 278.
- »Oesterr.-Ung. Revue« 221.
- Ogilvie-Gordon Mária 105, 132.
- Ogulín 230.
- Okolicsányi cs. iratai a M. Nemz. Múzeum ktárában 472.
- Olasz bibliografiai társaság 497. — kormány 230.
- Olschi L. S. 132.
- Olvasójegy 254, 255.
- Olvasótermek a M. Nemz. Múzeum könyv-

- tárában 129, 130, 134, 140, 187, 283, 284, 496.
- Orczy Béla 232.
- »Ordinarium Strigoniense« 39.
- Ordo et ritus ecclesiae Strigoniensis (Bécs, 1560.) 39.
- Orlando olasz közoktatásügyi miniszter 325, 326.
- Ornithologiai központ, Magyar — 105, 132.
- Orosz kormány 230.
- »Orpheus« (folyóirat) 488.
- »Ország Világ« 230.
- Országgyűlési Tudósítások a M. Nemz. Múzeum ktárában 106, 139.
- Országos Kaszinó 139. — Képtár 230. — Levéltár 4—6, 8, 10, 29, 35, 37, 41—45, 112, 115, 132, 141, 163, 166, 172—177, 179, 182—184, 222, 258, 270, 271, 275, 279, 285, 290, 300—302, 304, 373, 380, 383, 386, 390, 392, 394, 395, 401, 407, 426—428, 433.
- »Országos Középiskolai Tanáregyesület Közlöny« 231.
- »Országos Törvénytár« 230.
- Oszterhuber Ferencz 107, 142.
- Orth Ambrus 368.
- Oxford 288.
- Ó-Becse 51, 476.
- Óváry Lipót 68, 69.
- Ó-Verbász 51.
- Ósnyomtatványok Nemz. múzeumi — katalogusa 479.
- P**acher Pál 470.
- Padova 56. — i egyetem 443.
- Paget János 222.
- Pajor István 350.
- Palenstein, Jan 238.
- Palermo 232.
- Palkovich György esztergomi kanonok 172.
- Pallas r. t. 350.
- Pancera István 133.
- Pannonhalma 104, 231, 244, 335. — i Szent-Benedek-rend 110—117, 335; alapító-levele 111—116, 243—246; ktára 360; Itára 253.
- Pannónia kny. 136.
- »Pantheon« (folyóirat) 488.
- Pap (Benczédi) cs. Itára az Erdélyi Múzeum-egylet ktárában 341.
- Pap Ferencz 412. — Károly 221. — Zsigmond 58.
- Papp Dezső 232. — Miklós (K.) 343.
- Parma 334.
- Paulay Ede 62, 335.
- Pauler Gyula 111, 244.
- Paulsen 358.
- Paumgarten Miksa Zsigmond czle a M. Nemz. Múzeum ktárában 223.
- Pazzaglia 238.
- Pákh Albert 56.
- Pálffy cs. Itára az Erdélyi Múzeum-egylet ktárában 341.
- Pálfi Márton 232.
- Pálffy Gyula 232.
- Pály Elek 106.
- Pápa 104. — i ev. ref. főgymnasium 344; ktára 368.
- Pápay János, Az oltári szentségben a Christus jelenlétének igazságáról (Klagenfurt, 1608.) 38.
- Páris 48, 65, 72, 134, 230, 239, 240, 334. — i Ambigu-színház 239. — i Bibliothèque National 227, 371. — i comité international des poids et mesures 230. — i egyetem 231. — i Louvre 325. — i société d'histoire contemporaine 230. — — i théâtre français 48. — i vilákiállítás (1900.) 240.
- Párkányi diadal (1683.) 238.
- Pásky György 305.
- Pátka 188.
- Pázmány Péter, Az setét hajnalcsillag után búdosó Lutheristák vezetője (Bécs, 1627.) 40.
- Pecsetmásolatok a M. Nemz. Múzeum ktárában 108, 144, 224.
- Pecsovay György 222.
- Pedanus Joachim 498, 500.
- Pekár Károly 348.
- Pellet, Marcellin 98.
- Penkler József br. 305, 306.

- Peres András (Paczali) czle a M. Nemz. Múzeum ktárában 337.
- Pergő Celestin 106.
- Perleberg Boldizsár 28.
- Perthes F. 106.
- Pertl András 232.
- Pest 12, 32, 33, 38, 44, 47—49, 51, 53—65, 156, 164, 165, 176, 185, 258, 261, 267, 271, 282, 283, 285, 295, 298, 373, 375, 376, 379, 383—385, 387, 390, 391, 393, 395, 400, 427, 431, 432, 434, 480.
- »Pester Lloyd« 230.
- »Pesther Handelszeitung« 140.
- Pesti Gábor 268.
- »Pesti Hirlap« 230.
- »Pesti Napló« 230.
- Pest-Pilis-Solt-Kis-Kún vm. 6, 177, 178, 181, 258, 292, 293.
- Pethe Ferencz 295.
- Petőfi Sándor 51, 57, 62, 64, 138, 204, 351; ereklyegyűjtemény a M. Nemz. Múzeum ktárában 138. —né 54.
- Petrik Géza 133.
- Petrovay György 221.
- Petrovics László 105, 133.
- Petrozsényi polg. olvasókör 344.
- Pettenkofen Ágost 222.
- Pentinger Konrád 301.
- Péchy cs. Itára a M. Nemz. Múzeum ktárában 108, 143.
- Péchy Lászlóné Sebe Etelke 107, 143.
- Pécs 2, 4, 231. —i püsp. lyc. kny. 136.
- Pécsváradi apátság alapítólevele 244.
- Péczel 60, 65, 230.
- »Pénzügyi Hirlap« szerk. 133.
- Pénzügyminisztérium, M. kir. — 133, 335, 470.
- Péter m. kir. 115.
- Péter Ferencz 28.
- Péterfi Tamás 105, 133.
- Péternell József 348.
- Pfisterer András 302, 303.
- Philadelphia 220, 231.
- Philostrates 449.
- »Phöbus« (folyóirat) 488.
- Picard, Alphonse 240.
- Piccolomini Jacobus, Epistolae (Milano, 1506.) 134.
- Pigay Antal 391, 411, 431.
- Pintér József 229.
- Pisai egyetem 443.
- Pius (VIII.) pápa 280.
- Pixérécourt, Tekeli ou le Siège de Montgatz 239.
- Podiebrad György cseh kir. 448.
- Podmaniczky József br. 302.
- »Poetisches Journal« 488.
- »Politikai Szemle« 231.
- »Politikai Ujdonságok« 230.
- Poliziano Angelo firenzei könyvtáros 449.
- Pollacsek Laura 481.
- Polybios, Historiarum libri (Velencez, 1498.) 221.
- »Polychorda« (folyóirat) 488.
- Pongrácz Elemér 232.
- Popovits testvérek ny. 136.
- Porosz kir. akadémia 496.
- Porse Vilmos 105, 133.
- Porticii scuola sup. di agricoltura 231.
- Porzsolt Kálmán 350.
- Posta- és távirtda- igazgatóság, M. kir. — 104, 133.
- Pozsega vm. 6.
- Pozsony vm. 336.
- Pozsony (város) 5, 34, 35, 37, 40, 41, 44, 65, 108, 138, 268, 337, 412, 472. —i akadémia 221. —i állami tanítóképző 231. —i káptalan 34—40. —i orvos- és természettudományi társulat 133. —i vár. ktár 367, 368.
- Praun, Johann 232.
- Pray György 34, 184, 261, 267. —féle kódex 34, 35, 111, 116, 117, 301.
- Prága 41, 61, 65, 132, 134, 223, 231, 448. —i egyetem 231; ktár 41. —i kir. ktár 447.
- Prechac, Le Comte Tekely (1686.) 239.
- Prediger 241.
- Preinlin brünni nyomtató 39.
- »Pressburger Wochenblatt« 106, 140.
- Preszler Mihály 136.

- Pretiosa occupatio sodalis Mariani (Nagy-
szombat, 1696.) 134.
- Pribram Alfréd Ferencz 68.
- Prikkel L. Márián 111, 116, 117.
- Princeton 232.
- Privitzer elnöki titkár 33, 155.
- »Prometheus« (folyóirat) 488.
- Protestáns orsz. árva-egylet 133.
- »Protocollum Donationalium et Funda-
tionalium Literarum Musei Nationalis
Hung.« 175.
- Prónay Sándor br. 293.
- Pruzsinszky-féle alapítvány 175.
- Przemisl 180.
- l'salterium ecclesiae Strigoniensis (Ve-
lenceze, 1515.) 39.
- Ptolomaeus 448.
- Puchner Ágoston 499.
- Pudor H. 216.
- Pulszky Ágost 351. -- Ágostné 351. --
-- Ferencz. 139.
- Pyrker László 139.
- Quiros**, Don Alvaro Bernardo de -- 229.
- Rachel** 48.
- Radák Ádámné 343.
- Radnótfáy Sámuel 62--65.
- Raffay Ferencz 133.
- Rajtsányiné 175.
- Rakovszky ügyvéd 269.
- Ranschburg Gusztáv 221, 470.
- Ratdolt Erhard nyomtató 39.
- Ravazd 113.
- Rábely Miklós 136.
- Rác Béla 133. -- Sándor 51.
- Ráday Gedeon gr. 49, 55.
- Rákóczy Ferencz (II.) 239. -- hadi regu-
lamentuma (Kolozsvár, 1707.) 134.
- Reale academia dei Lincei 230.
- Reichenbergi iparművészeti múzeum 497,
498.
- Reiner Zsigmond 221.
- Reinhard József 140, 232.
- Reisinger János 415.
- Reitani 238.
- Reizner János 126, 127, 476, 478.
- »Religio-Vallás« 231.
- Remellay Gusztáv 60.
- Reményi Ede 62.
- »Revue de l'art ancien et moderne« 217.
- »Revue des Bibliothèques 72, 121, 362.
- Rexa Dezső 133, 137, 335, 500.
- Récsey Viktor 140, 335, 360.
- Régi Magyar Könyvtár 133, 342, 496.
- Réső Ensel Sándor 335.
- Réthi Mihály 59.
- Réthy László 114, 115, 133.
- Révai Miklós János 12, 13.
- Révai és Salamon ny. 136.
- Révész Géza 232.
- Réz Mihály 232.
- Rhédey Ádám 400.
- Ribay Jenő 221.
- Ricci, Serafino 67.
- Richard, L'art de former une bibliothèque
190, 201.
- Richelieu 238.
- Richepin 219.
- Rieger Wilhelm 232.
- Rigler dr. 330.
- Rindauer Valéria 133.
- Rio-de-janeirói nemz. ktár 104, 133, 334.
- Rippel-Rónai József 133.
- Ritvay Jenő 105, 133.
- »Rivista delle Biblioteche a degli Ar-
chivi« 248, 362, 491.
- Robinson Charles Alexander 232.
- Rohonczy Lipót 108.
- Román kormány 230.
- Ronyak János czle a M. Nemz. Múzeum
ktárában 337.
- Roquette, Adalbert, Die Finanzlage der
deutschen Bibliotheken (Leipzig,
1902.) 482--484.
- Rosario de Santa Fé 230.
- Rosenberg Lajos 136.
- Rosenthal, Jacques 240.
- Rosner Adolf 136.
- Rosny, Lucyen de -- 97.
- Rostock 498, 500. --i egyetem 498.
- Rosty cs. ltára a M. Nemz. Múzeum
ktárában 143.

- Rosty Flórisné gr. Forgách Ilona 143.
 Roth Gyula 105, 133.
 Rouveyre 97, 199, 203.
 Rozgonyi család 270.
 Róma 325, 435—437, 450. —i áll. ltár 437. —i Biblioteca Angelica 70, 132; Barberini 437; Casanatense 70, 435—440, 450; Vittorio Emanuele 70, 437, 441. —i collegium Romanum ktára 439. —i magyar tört. intézet 451. —i Museo Preistorico ed Etnografico 70. —i Santa Maria Sopra Minerva templom 436, 438. —i tört. kongresszus (1903) 67—70, 129, 435, 437, 441. —i vatikáni ktár 439.
 Róna Sámuel 133.
 Rónay Jácint 59.
 Rózsa Sándor 51.
 Ruban 219.
 Rubinna Alfonso 133.
 Rudolf m. kir. 223, 337.
 Ruprecht (I.) pfalczgróf 446. — (II.) 446, 447. — (III.) 445.
Sadler József 408, 416.
Saffert br. 400.
 Salamin Endre 221.
 Salamon m. kir. 115.
 Salamon Ferencz 62, 63.
 »Salesianische Nachrichten« 231.
 »Salina« (folyóirat) 488.
 Sallustius 406.
 Salva Károly 136.
 Salzburg 470.
 »Sammlung bibliothekswissenschaftlicher Arbeiten« 482, 483.
 Sanct-Gallen 497.
 San-Francisco 232.
 Sas Ede 350.
 Sámuel m. kir. 115.
 Sándor erdélyi vajda 254.
 Sándor (I.) orosz czár 170.
 Sándor István 176, 179, 268, 307, 377, 415.
 Sáros vm. 52.
 Sárospatak 472.
 Sárospataki ev. ref. kollégium ktára 308.
 Sárosy (Pókai)cs. ltára az Erdélyi Múzeum-egylet könyvtárában 341.
 Sárvár 40.
 Schatz Dezső 232.
 Schedel I. Toldy.
 Schedius Lajos 181, 293, 294, 403.
 Schermann Egyed 111.
 Schlägli Hortularium Glosszái 465, 466. — szójegyzék 457, 458, 463, 465, 466.
 Schlesinger F. 232.
 Schlier Károly 476.
 Schmall Lajos 232.
 Schooing tábornok 238.
 Schölermann, Wilhelm 218.
 Schönherr Gyula 67, 129, 133, 145, 435, 480.
 Schreder Szabula 470.
 Schukowitz 498.
 Schulcz J. 136.
 Schulek Vilmos 133.
 Schuster János 303.
 Schwartner Márton 12, 152—156, 181, 262, 264, 335, 415.
 Schweng József 133.
 Scott 484.
 Scribe 48.
 Sebacher János, Der zum vierten erbaute Tempel Salomon (Nagy Szombat, 1703.) 40.
 Sebestyén Arthur 369. — Gyula 105, 130, 133, 146.
 Seemann lipcei könyvkiadó 232.
 Selmeczványa 51, 185. —i vár. múzeum 367.
 Semsey Andor 126. — András 169.
 Seneca. Insignes ac elegantissimae sententiae (Brassó, 1555.) 134.
 Senj 230.
 Sennowitz Adolf 232.
 Sennyey L. Ab origine sapientiae (Nagy-szombat, 1671.) 134.
 Sepsi-Szent-György 230, 471.
 Shakspeare 49, 53, 58, 61, 62.
 Sibrik cs. ltára a M. Nemz. Múzeum ktárában 336, 337.

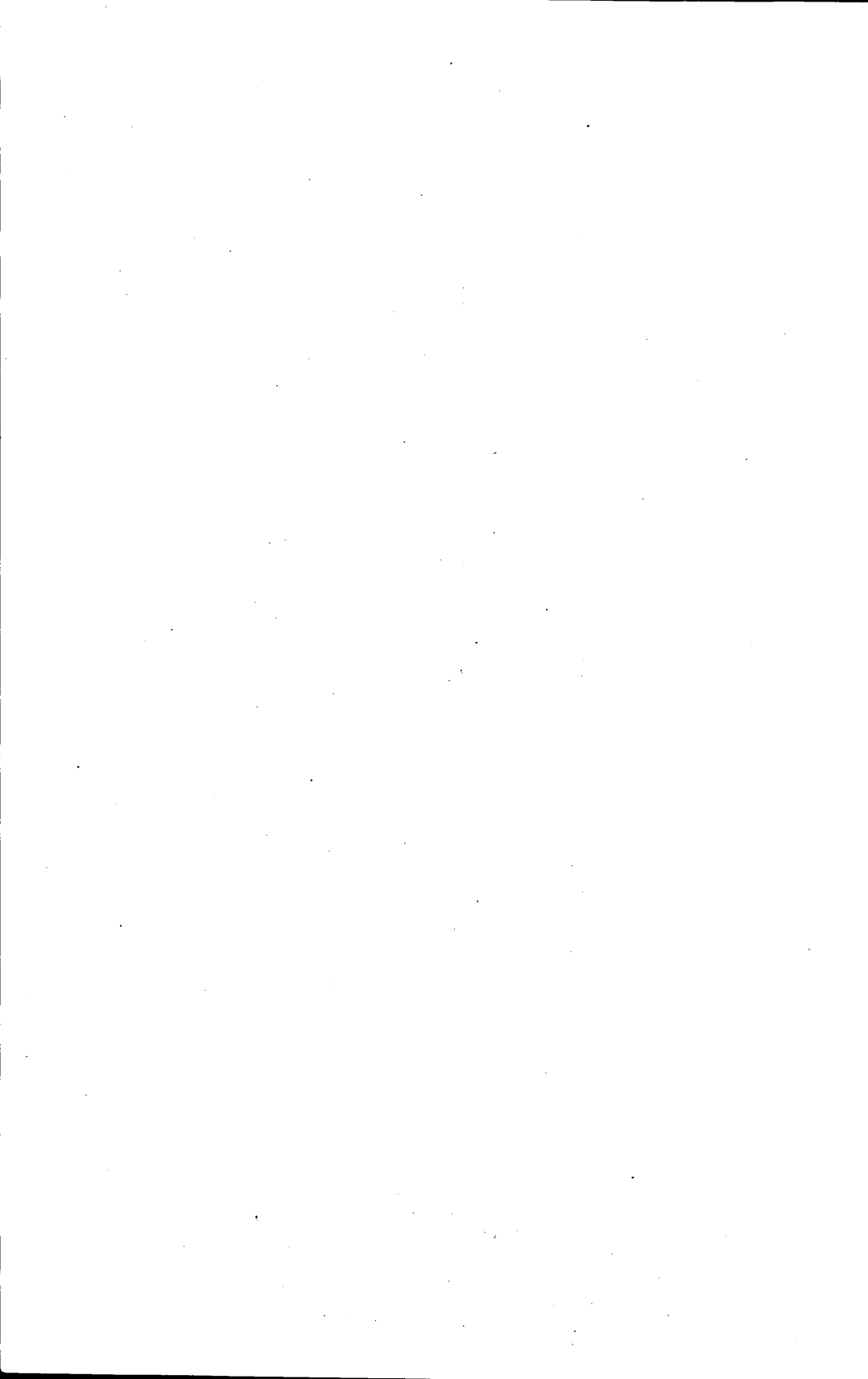
- Sibrik Kálmán 336.
 Sichermann Mór 136.
 Silberstein Adolf 350.
 Simon Géza 348.
 Simonyi Béla 348. — Károly 60. — Zsigmond 105, 133.
 Sinay Vilmos 471.
 Singer Ede 136.
 Smithsonian Institution 105, 133, 221, 230, 473.
 Soarius, De arte rhetorica libri (Nagyszombat, 1695,) 134.
 Società Bibliografia Italiana 67.
 Société des antiquaires du Nord 230.
 Sofia 104, 132.
 Solidus Kristóf 222.
 Somló 254.
 Somló Emil 363.
 Somlyói Ignác 221.
 Somogyi Károly 126, 476.
 Soós Kristóf, Sóvári — 320.
 Sopron vm. 390.
 Sopron (város) 11, 20, 154, 172, 172, 185, 260, 264, 271, 272, 283, 289, 373, 375, 376, 378, 389, 394, 395, 409, 414, 431. —i konvent 173.
 Soulsby Basil 232.
 Southampton 132, 476.
 Sóvár 320.
 Sörös Pongrácz 110, 111.
 Spira, Johannes Emericus de — velenzei nyomtató 39.
 Spürgatis 482.
 Sréter család 222.
 Stadion gr. 106.
 Stahel brünni nyomtató 39.
 Starcke Henrik 498.
 Statisztikai hivatal, Központi — 132, 221, 230, 355, 470, 475. Osztrák — 230.
 Stefánia-gyermekkórház 230.
 Steier Izidor 137.
 Stettner Máté 293.
 Stjenberg Nils 232.
 Stockholm 231. —i egyetemi ktár 230.
 Strabo 277.
 Strassburg 39, 322, 336. —i cs. és egyetemi ktár 230, 232, 484.
 Straub Ödön 137.
 Strázsay József 1—4, 26.
 Stritten 301.
 Stucho György nürnbergi nyomtató 39.
 »Studio« 218.
 Stur Lipót 28.
 Sűgőkönyvek a M. Nemz. Múzeum ktárában 105, 106, 139, 222, 335.
 Sumla 52, 53.
 Sütro Theodore 471.
 Sütő Áron 140.
 Süveges József 137.
 Szabadalmi hivatal, M. kir. — 470.
 Szabadka 476. —i vár közktár 348.
 Szabadságharcra vonatkozó gyűjtemény a M. N. Múzeum ktárában 50, 107—109, 141, 142, 144, 222—224, 336, 471—473.
 Szabolcs vm. 230.
 Szabó (Nagysolymosi) cs. nemesi bizonyítványa a M. Nemz. Múzeum ktárában 336.
 Szabó (Nagysolymosi) Dániel és Mózes nemesi bizonyítványa a M. Nemz. Múzeum ktárában 336.
 Szabó Ervin 133, 253, 352; Bibliographia economica universalis (Bpest, 1903—4.) 480—482. — Ferencz 137, 476. — József 232. — Károly 239, 308.
 Szalay Imre 105, 133, 221, 252, 335, 471, 496. — László 105, 133, 232, 471. — Lászlóné 107, 140.
 Szalók 117.
 Szathmáry Károly, P. — 60, 106.
 Szatmár 58. —i Kölcsey-kör múzeuma 367.
 Szádeczky Lajos 343.
 Számvevőszék, M. kir. áll. — 221, 230, 335.
 Szász Gyula 478. — Károly 62.
 »Századok« 118, 247, 350.
 Szeged 51, 104, 105, 126, 127, 231, 348. —i kir. főügyészség 475—477. —i ker. és iparkamara 475. —i Somogyi-

- ktár 126, 127, 344, 367, 475-478. — i
vár. múzeum 127, 367, 477; tanács475.
- Szegedy-Maszák Hugó 133, 140. — Róza
138.
- Szegszárd 221.
- Szemere Bertalan 52, 336. — Miklós 60,
65, 232. — Pál 60, 62, 65.
- Szempte 40.
- Szendrey János czle a M. Nemz. Múzeum
ktárában 472.
- Szent-Endre és vidéke ny. 137.
- Szente Imréné 137.
- Szent-Imre önképző-egylet 230.
- Szentimrei Márton 111.
- Szent-István társulat 221, 230, 475.
- Szent-Ivány cs. ltára a M. Nemz. Múzeum
ktárában 109, 144, 224.
- Szentiványi Péter 156, 158, 284.
- Szentkirályi László 293.
- Szentpétervári cs. akadémia 470.
- Szentpétery Zsigmond 48, 49, 51, 53, 54,
56, 65, 106.
- Szentpéteryné, özv. 54.
- Szenttamás 51.
- Szenvey József 335.
- Szerdahelyi cs. ltára a M. Nemz. Múzeum
ktárában 109, 144, 224.
- Szerdahelyi Béla 471. — József 335.
— Kálmán 335.
- Széchényi gr. cs. czle a M. Nemz. Múze-
um ktárában 479. — ltára a M.
Nemz. Múzeum ktárában 19, 24, 25,
33, 34, 41, 108, 143, 151, 153—155,
158, 160—162, 167—169, 171, 186,
259, 261, 270, 278, 282, 284, 295,
303, 305, 306, 373, 377, 389, 397,
408, 430, 431, 433.
- Széchényi orsz. ktár l. M. Nemz. Múze-
um ktára.
- Széchényi Aladár gr. 107, 143. — Béla
gr. 126. — Ferencz gr. 1, 10, 11,
13—27, 30—34, 41—43, 150—171,
175, 176, 185—189, 257, 259—266,
269—272, 276—285, 288, 289, 295,
296, 299, 302—306, 373—434. —
Ferenczné 305, 306, 391. — Imre
gr. 143. — István gr. 107, 141, 142,
223. — Lajos gr. 283, 433, 434.
- Széchy Mária 239.
- Székely Dávid 133, 348; Magyar írók ál-
nevei (Bpest, 1904.) 350, 351. —
Imre 58.
- Székely Nemzeti Múzeum 133, 230, 367.
471.
- Székelyudvarhely 470.
- Székes-Fehérvár 58, 64, 188, 231. — i
vár. iskolaszék 133.
- Szell Farkas 105, 133.
- Szénfy Gusztáv 60.
- »Szépművészeti Lapok« 60.
- Szigeti József 59, 222, 335.
- Szigligeti Ede 49, 58, 61. — társaság
221, 230, 347.
- Szilágy vm. 133, 230, 471.
- Szilágyi Béla 350. — Sándor 60.
- Szili-Sárkány 378.
- Szily cs. ltára a M. Nemz. Múzeum ktá-
rában 108, 109, 143.
- Szily József 295. — Kálmán 107, 108, 143.
- Színházi súgókönyvek a M. Nemz. Múze-
um ktárában 105.
- Szinyei József, id. 145, 176, 335, 350;
»Magyar írók« cz. munkája 350. —
ifj. 105, 133.
- Szirmay Balamér 133.
- Szívós Béla 137.
- Szkicsák András 28.
- Szlatina 61.
- Szmrecsányi Miklós 126, 472. — Ödönné
472.
- Szolnok 220, 470.
- Szombathely 378.
- Szombathi János 307, 308, 317, 318, 320.
- Szombatos énekeskönyvek a M. Nemz.
Múzeum ktárában 335.
- Szögyény-Marich cs. ltára a M. Nemz.
Múzeum ktárában 143, 337, 473.
- Szögyény-Marich László 143.
- Szöllősy Ferencz 56.
- Szöny 163.
- Sztojka Gyula 61.
- Szűts István 280.

- Tahy R. 137.
 Takács Judit, Dudai — 138.
 Tardoussi-Zade 133.
 Tarnay Pál 106.
 Tarnovius János 499.
 Tata 378.
 Tattay István 140.
 Taynay Antal 301.
 Tábori Róbert 350.
 Társadalomtudományi társaság 351, 352.
 »Technologiai Lapok« 231.
 Tehel Lajos 163, 166, 185, 257, 261, 273, 276, 285, 286.
 Telbisz Károly 500.
 Telegdi Miklós, Evangeliumok magyarázatja (Bécs) 40. — Ordinarium officii divini (Nagyszombat, 1580.) 39.
 Teleki József gr. 396, 402, 403. — László gr. 294, 295. — Sámuel gr. 283. — Sándor gr. 126. — Sándorné Kende Iska 336.
 Temes vm. 14, 258.
 Temesvár 6, 104, 221, 230, 265.
 Temesvári Pelbárt, *Quadragesimale bigae salutis* (Hagenau, 1498.) 39. — *Sermones* (1489.) 40. — *Sermones de sanctis* (Hagenau, 1509.) 39. — *Sermones de tempore* (Strassburg, 1506.) 39. — *Stellarium coronae Mariae Virginis* 40.
 Természettudományi Társulat, M. kir. — 230, 475.
 Teszlik József 137.
 Teubner 352.
 Téglás Gábor 133, 232, 471.
 Thalassus Ferdinando III. oblatu (Bécs, 1631.) 40.
 Jhaly Kálmán 60, 126, 350.
 Than Károly 232.
 Theodoretos 324.
 Teophrastus 449.
 Thompson 54.
 Thordai János 139.
 Thüróczi, *Chronica Hungarorum* (Augsburg) 39. — (Brünn) 342.
 Thurzó Ferencz 149, 225.
 Thúz János, Laki — szlavoniai bán 253.
 Thürheim Lujza grnő 107, 142.
 Tiboldh Mihály 19, 33, 41, 43, 152, 160, 162, 171, 173, 175, 262, 264, 266, 271, 277, 282, 283, 296, 302, 378, 384, 389—391, 396, 399.
 Tibullus 406.
 Tihanyi apátság 112. — nép és birtokösszeírás 245.
 Tihanyi Mór 232.
 Tisza 50, 65.
 Tisza-Ujlak 58.
 Toldy Ferencz 47, 139, 307, 308. — István 335. — László 68.
 Tollhopf Stellariuma 448.
 Tolna vm. 112, 258. — i múzeum 348, 367.
 Toma Károly 66.
 Tomori Anasztáz 65.
 Tompa Mihály 59, 65, 139.
 Torda 55.
 Torma Zsófia 343.
 Torontál vm. 258.
 Toulounei egyetem 231.
 Toussaint Károly magyar morgenatusi oklevele a M. Nemz. Múzeum ktárában 223.
 Tóth Ede 222, 335. — Ferencz 222. — József 59. — Józsefné 63. — Kálmán 62, 65, 222. — Mike 232. — Rezső 221.
 Tököly család 270, 297, 298.
 Tököly Imre 239. — Sabbas 297—300.
 Tömörkény István 127, 475.
 Török Aurél 476.
 Története, A pannonhalmi Szent-Benedek-rend (Bpest, 1902.) 110—117.
 Történeti Társulat, Magyar — 475.
 Trattner Mátyás 173, 271.
 Trebitsch Ignác 140.
 Trencsén vm. 268.
 Trieszt 232.
 Trübner Karl, *Wissenschaft und Buchhandel* (Jena, 1903.) 352, 358, 359.
 »Tudományos Gyűjtemény« 35, 403.
 Tumpacher József 415, 416.

- Tuoni 238.
 Turchányi Elemér 232.
 Turin 231, 323. —i nemzeti ktár 128.
 322—333, 497.
 Turriřix, Udalricus — de Mistelbach 38.
 »Turul« 231, 350.
 Tutsek Anna 350.
 Tübingeni egyetem 231.
 Tyosizty Gy. János 476.
 Tyrnstain, Michael de — 38.
- U**
 Udvardy Vincze 64.
 Ujvidéki Matica Srpska 105, 133, 230,
 335.
 Ulásló (II.) m. kir. 107, 108.
 Ulm 39.
 Upsala 232. —i egyetemi ktár 133, 221,
 334, 470.
 Uzanne Octave 72, 97, 102, 190, 216, 219.
 Ürményi József országbíró 12, 13, 18,
 41, 257, 267, 268, 294, 398, 410, 411.
 »Üstökös« 230.
- V**
 Vadász Imre 232.
 Vahot Imre 57, 60, 65, 222, 335. — Sán-
 dor 222.
 Vajda Ödön 232. — Péter 62, 106.
 Valero Antal 175. — István 175. —
 Tamás 175.
 Valkovszky Miklós 105, 133.
 Vallás- és közoktatásügyi minisztérium,
 M. kir. — 105, 126, 128, 133, 221,
 225, 231, 253, 331, 335, 344—346,
 349, 367, 368, 471, 472, 475, 496.
 Vanel, Histoire des troubles de Hongrie
 239.
 Varasd 230.
 Varga Mártonné, özv. 301.
 Varju Elemér 129, 130, 148, 253, 335,
 348, 496.
 Vasmegyei kultur-egyesület szombathelyi
 múzeuma 367.
 »Vasárnapi Ujság« 230.
 Vass Bertalan, Horváth István életrajza
 (Bpest, 1895.) 11, 40.
 Vaterländische Blätter« 12.
 Vác 334. —i kir. orsz. fegyintézet 335.
 Vág 116.
 Vályi János 105, 133.
 Váradi regrestum 113.
 Várady Gábor 57, 58, 62, 64, 65.
 Várnai Lipót 137.
 Városey Gyula 133.
 Veinsierl 223.
 Velence 39, 134, 221. —i Szent-Márk
 ktár 70.
 Venczel német császár 445—448.
 Veranchich Antal 42, 43, 240.
 Verband oesterreich. Gastwirte und Gast-
 hofbesitzer 230.
 Verein für Siebenbürgische Landeskunde
 221, 230.
 »Vereingte Ofner und Pester Zeitung«
 10, 44, 400, 432.
 Veres S. 136.
 Veress Endre 344.
 Verhovác zággrábi pk. 41, 42.
 Verseczi vár. ktár 367. — múzeum 348.
 Verseghy Ferencz 293.
 Veszlerle János 415.
 Veszprém vm. 6, 223. —i múzeum 367.
 »Veszprém vármegye« (folyóirat) 230.
 Veszprém (város) 6, 113. —i Mindszent-
 egyház 253. —i Szent-Mihály-egyház
 112.
 Veszprémvölgyi apácák adománylevele
 115, 116.
 Vécsey Tamás 232.
 Véghely-gyűjtemény a M. Nemz. Múzeum
 ktárában 108, 144, 253.
 Vértesy Jenő 46, 105, 129, 133, 148, 253.
 Viddin 52, 53, 65.
 Vig Simon 137.
 Világos 52.
 Villa Pietro 232.
 Villányi Szaniszló 110.
 Vincze Béla 471.
 Virág Benedek 293.
 Virágh Sándor 472.
 Virgilius 266, 282.
 Viszocsányi Ferencz, Hecatombe sacra
 (Nagy-Szombat, 1690.) 40, 134.

- Vitéz József 278, 804.
 Vízépítészeti igazgatóság, M. kir. orsz.
 — 221.
 »Vita S. Gerardi« 114.
 Vizsoly 320.
 Voigt Leopold bécsi nyomtató 39.
 Voragine, Jacobus de —, *Historia Lombardica* (Ulm, 1488.) 39, 41, 42.
 Vöröskereszt-egylete, Magy. szt. korona országának — 334.
 Vörösmarty Mihály 49, 64, 139, 204.
 Vredius, Sigilla comitum Flandriae (1639.) 371.
 Vukovár 230.
 Vusio E. M. 232.
- W**
 Wagner Lőrincz 111.
 Walter Gyula 232, 335.
 Walzel O. Fr. 488, 489.
 Washington 105, 133, 221, 231.
 Weber Péter 10. — Simon 44.
 Weilen 360.
 Weimar 195.
 Weiss Emil 335.
 Weisz és Sziklai ny. 137.
 Weisz Ágoston 360.
 Welcker Adair 232.
 Weller gr. 239.
 Welwart Béla 232.
 Wendt és fia ny. 137.
 Werbőczy István 41, 42, 413.
 Wesselényi Ferencz nádor 239. — Miklós br. 107, 141.
 Wettel és Veronits ny. 137.
 Wichmannshausen 127.
 Wiener René 210, 216.
 »Wiener Zahnärztliche Monatschrift« 231.
 Wiesbaden 232.
 Wiklund K. B. 232.
 Wimpffen gr.-féle gyűjtemény 138, 141.
 »Winter-Monate« 488.
 Witttembergai egyetem 498, 499.
- Wlassics Gyula 126, 500.
 Woch A. 352.
 Wodianer Samu 107, 141.
 Wolfenbütteli ktár 304.
- Z**
 Zala vm. 222.
 Zalavári apátság 110.
 Zarándy A. Gáspár 133, 232.
 Zágráb 6, 230. — i káptalan 160.
 Zarái cs. czle a M. Nemz. Múzeum ktárában 479.
 Závodszy Levente 253.
 Zedler, Johann Heinrich, *Grosses Universal-Lexikon* (Leipzig 1735.) 443.
 »Zeitschrift für Bücherfreunde« 122, 210 215, 216, 218, 248, 363, 491.
 »Zeitung für Einsidler« 488.
 »Zenelap« 231.
 »Zenevilág« 231.
 Zichy Jenő gr. 126.
 Zilah 471.
 Zilahi Károly 60.
 Zimmert K. 232.
 Zimony 230.
 Zirczi apátság 221.
 Zobori benzések alapítólevele 116.
 Zollner és Ungar ny. 137.
 Zollner Dezső 137.
 Zolnai Gyula 464, 465.
 Zoltvány Irén 110.
 Zombor 220.
 Zrinyi Miklós 64.
 Zürichi tart. muzeum 471. — vár. ktár 221.
 Zvonarics Imre, A szent írásbéli hitünk ágainak . . . három könyvekre való osztása (*Keresztur* 1614.) 105, 134. — Mihály, Magyar postilla (*Csepre*, 1627.) 40.
 Zseni József 476.
 Zsigmond m. kir. 107, 336, 337, 445—448, 479.
 Zsombolya 105.

A HAZAI NYOMDÁK 1903-BAN.

Abaujszántó :

Baksy Barna.
Spán Ignác.

Abaujszépsi :

Tóth István.

Abony :

Szerdahelyi János.

Abrudbánya :

Róth Ferencz.

Ada (Bács-Bodrogh m.):

Berger L.

Alsókubin :

*Fried Dávid.
Trnkóczy József.

Alsólendva :

Balkányi Ernő.

Apatin :

Gasz Mátyás.
Szavadill József.

Arad :

Aradi nyomda r. társaság.
Bloch Henrikné.
*Első aradi amerikai gyorsajtó ny.
(Tul. Keppich Zsigmond.)
Gör. kel. román egyházm. kny.
Gyulai István nyomdatársaság mint
szövetkezet (vezető: Kalmár).
Löbl Dávid.
Muskát Miksa.
Réthy Lipót és fia.
*Tribuna Poporului r.-t. nyomdája.
Weisz Félix.

Aranyosmaróth :

*Dóczy könyvnyomda. (Tul. Némédi
László.)
Mercur kny. (Tul. Kohn Bertalan.)

Aszód :

*Grósz Sámuel.
Magyar kir. javítóintézet nyomdája.

Baán (Trencsén m.):

Fuchs Vilmos.

Bácsalmás :

Babágh József.

Bácsszenttamás :

Gavanszky Szima.
Klingwart Róza.

Bácstopolya (Bács-Bodrogh m.)

Wilheim Miksa.

Baja :

Kazal József.
Kollár Antal.
Nánay Lajos.
Rajkovicz Károly.

Balassagyarmat :

Balassa-gyarmati könyvny. r. társ.
*Darvai Armin.
Halyák István.
*Wertheimer Zsigmond.

Balázsfalva :

Gör. kath. papnövelde ny.

Bánffyhungad :

Ábrahám Mór.

Barcs (Baranya m.) :

Skribanek Géza.

Baróth :

Rozsandai János.

Bártfa :

Blayer M.
Salgó Mór.

Battonya :

*Ruber István.

Bazin :

Klein Alfréd.

Békés :

Br. Drechsel Géza.

A csillaggal jelölt nyomdák hatóságilag nincsenek bejelentve.

Békéscsaba :

*Corvina« nyomda. (Tul. Szihelszky József.)

Lepage Lajos.
Povázsay testvérek.
*Tevan Adolf.

Belényes :

Süssmann Lázár.

Beregszász :

Engel Jenő.
Haladás-könyvnyomda. (Tul. Juhász Piroska.)

Beszterce :

*Baciu Anasztázia.
Botschar Tivadar.
Csallner Károly.
*Sternhell H.

Besztercebánya :

Hungária kny. (Tul. Sonnenfeld Mór.)
Machold Fülöp.

Bicske :

*Lederer Hermann.

Bihar-Ujfalu :

Adler Béla.

Bonyhád :

Raubitschek Izor.
*Weisz Jakab.

Borosjenő :

Ungár J.

Brád :

*Roth Ferencz.

Brassó :

Brassói Lapok nyomdája. (Tul. Trattner H. és tsai.)
Ciurcu és társa.
Gött János fia.
*Grünfeld Vilmos.
*Gust A.
Herz és tsa.
Lehmann Gottlieb.
Dr. Muresianu Aurél.

Breznóbánya :

Kreisler József.

Bruckujfalu :

Brandweiner Vilmos.

Budafok :

*Leopold és Klein.

Budapest :

*Ádám Hermann.
I., Krisztina-körút.

Budapest (folytatás):

Adler Károly.
VI., Laudon-u. 4.

Államnyomda. (Magy. kir.)
I., Nándor-tér 1.

*Államvasutak menetjegy-ny. (M.k.)
VI., Csengery-u. 33.

*Anglo-nyomda. (Tul. Alpár József.)
VII., Baross-u. 47.

*Árpád kny. (Tul. Klein és Kronstein.)
VII., Valero-u. 9.

Athenaeum irod. és ny. vállalat r. t.
VII., Kerepesi-ut 54.

Babits Sándor József.
VIII., Reviczky-tér 1.

Bagó Márton és fia.
II., Ponty-u. 4.

Balassa Béláné, szül. Weiszberger
Emilia.
VIII., Baross-u. 69.

*Barcza József.
IV., Váci-u. 66.

Bárd Jakab.
VII., Miksa-u. 17.

*Baross-nyomda.
VI., Uj-u. 6.

Bartalits Imre.
III., Remetehegy.

Bauer Ferdinánd és Fuchs Dávid.
VI., Podmaniczky-u. 27.

Bauer Ignác.
VII., Csányi-u. 13.

Beer E. és társa (ezelőtt Kosmos).
VI., Aradi-u. 8.

Bendiner A.
V., Arany János-u. 18.

Bendtner Győző.
V., Zoltán-u. 11.

Bergida Ede (Eliás.)
VII., Erzsébet-körút 52.

Berkovits János.
VI., Teréz-körút 40-42.

Bichler Ignác.
III., Kiskorona-u. 15.

Biró Albert.
VII., Klauzál-u. 35.

Blau Albert.
VI., Szerecsen-u. 23.

Böhm Lajos.
IV., Királyi Pál-u.

Budapest (folytatás):

Breuer Gyula és Mihály.
VI., Lovag-u. 2.

Brózsza Ottó.
VI., Váci-körút 17.

Bruckner Gyula.
VI., Király-u. 10.

*Budapesti helyi érdekű vasut
nyomdája.
V., Lipót-körút 22.

Budapesti Hírlap ny.
VIII., Rökk Szilárd-u. 4.

Budapesti Napló ny. (Üzletvezető:
Zeisberger István.)
IX., Üllői-út 25.

Buschmann F.
IV., Koronahereczeg-u. 8.

Corvina-nyomda. (Tul. Fischer
József.)
VIII., Baross-u. 4.

Csicsáky János.
VIII., Teleki-tér 4.

Czettel és Deutsch.
V., Bálvány-u. 12.

Deutsch József.
VII., Károly-körút 7.

Deutsch M.
VII., Dob-u. 3.

*Eberle József és társa.
VI., Podmaniczky-u. 43.

Eckstein Bernát és fia utóda: Elek
Lipót.
VII., Kertész-u. 20.

Egyetemi nyomda. (M. kir. tud.)
I., Iskola-tér 3.

Ehrenstein Mór.
VI., Laudon-u. 4.

Eichenbaum Mór.
VII., Dohány-u. 29.

Első kőbányái kny. (Tul. Gold-
schmied Alfréd.)
X., Belső Jászberényi-út 1.

*Engel S. Zsigmond.
VI., Vörösmarty-u. 56.

Engel Simon.
VI., Szondy-u. 23.

Engelmann Mór.
IX., Vámbáz-körút 35.

Erbeck György.
V., Solyom-u. 16.

Budapest (folytatás):

*Erzsébetvárosi kny.
VII., Dohány-u. 29.

»Európa« nyomda r. t.
VI., Ó-u. 12.

*Express-nyomda.
VI., Váci-körút 39.

Farkas Lajos és Jakab.
V., Nádor-u. 19.

*Fichner Á. és fla.
VII., Csömöri-út 13.

Fisch Fülöp.
VIII., Baross-u. 66—68.

Fortuna ny. (Tul. Pollák M. Miksa
és Tsa.)
V., Bálvány-u. 21.

Fővárosi nyomda r. t.
VI., Podmaniczky-u. 39.

Franklin-társulat.
IV., Egyetem-u. 4.

Fried és Krakauer.
VI., Lázár-u. 15.

*Özv. Fried Ignáczné.
VIII., József-u. 14.

Fried S.
VIII., József-u. 17.

Friedmann Áron.
VI., Gyár-u. 54.

Fritz Ármin.
VIII., József-körút 9.

Fuchs Ármin.
VI., Szabolcs-u. 4.

Fuchs Samu.
VI., Teréz-körút 43.

Galitzenstein Ármin.
VII., Kertész-u. 25

Garai Mór.
VII., Károly-körút 3.

Gelléri és Székely.
VII., Kerepesi-út 34.

*Gergely Miksa.
VI., Lázár-u. 2.

Globus nyomda. (Üzletvezető: Rei-
nitz Zsigmond.)
VI., Aradi-u. 8.

Glücklich Miksa.
VI., Hunyadi-tér 7.

Goldberger Ignác.
II., Fő-u. 23.

Goldschmidt Mór.
VI., Révay-u. 6.

Budapest (folytatás):

Goldstein Albert és Bruck Zsigmond.
VII., Kertész-u. 35.

Gonda és tsa (Gonda János és Gold-
schmied Arthur).
VII., Akácza-u. 50.

*Goszler Gyula.
IV., Aranykéz-u. 1.

Gross Jakab és Grünhut Mór.
VI., Vörösmarty-u. 14.

Grosz Izrael.
VII., Kertész-u. 34.

Grund V. utódai.
IV., Zöldfa-u. 23.

Grünvald Ödön.
VII., Wesselényi-u. 4.

Özv. Györfly Józsefné.
V., Nádor-u. 82.

Hamburger és Birkholz.
V., Csáky-u. 13.

Hapta Bernát.
IX., Soroksári-u. 49.

Harsány Emil.
IX., Lónyay-u. 17.

Hedvig Sándor.
VII., Dohány-u. 12.

Hegedűs Márton.
VI., Dessewffy-u. 18.

Heisler Jaroslav.
II., Várkert-rakpart 1.

Helios ny. (Tul. Hönig Lajos.)
VI., Gyár-u. 62.

Hell J. Ede.
VIII., Luther-u. 4.

Hercz Ármin.
VII., Izabella-tér 5.

*Hermes könyvdai r. társ.
V., Báró Atzél-u. 2.

*Herrmann Ignác.
VI., Szerecsen-u. 2.

Horn Emil.
V., Bálvány-u. 8.

Hornyánszky Viktor.
VI., Aradi-u. 16.

*Hungaria könyvnyomda.
V., Váci-körút 34.

Hunnia ny. (Tul. Sebők Lipót és
Münz Mórné.)
VI., Teréz-körút 3.

Budapest (folytatás):

Hunyadi Mátyás irod. és könyv-
nyomdai intézet. (Tul. Szlávny
Mátyás.)
IV., Zöldfa-u. 43.

Hlauszky József.
II., Bomba-tér 4.

Jancsó Dezső.
VIII., Mária-u. 7.

Jermányi Samu.
VI., Dessewffy-u. 47.

Juhász Zsigmond és Haas Mórné.
V., Tükör-u. 5.

Jutasi Ödön és Lipinszki Lipót.
VIII., Nap-u. 19.

Kalmár Mór.
V., Zoltán-u. 11.

Kállai Ármin.
V., Bálvány-u. 18.

*Kálmán M. és társa.
V., Vadász-u. 32.

Kápolnai Adolf.
VI., Teréz-körút 5.

*Kanitz C. és fiai.
V., Vadász-u. 26.

Károlyi György.
V., Kálmán-u. 5.

Károlyi Ödön.
IX., Ferencz-körút 28.

*Kassino Jakab.
VI., Király-u. 26.

Kaufmann (József), Woititz (Bernát.)
és Társa.
VI., Vörösmarty-u. 52.

Keller Dániel.
I., Attila-u. 63.

Ifj. Kellner Ernő.
VI., Csáky-u. 9.

Kellner Gerzson.
VI., Csányi-u. 13.

Kertész József.
V., Mária Valéria-u. 11.

Klein Ignác.
VI., Lovag-u. 13.

*Klein Vilmos.
VIII., Kerepesi-ut 73.

Kogutovicz Manó.
V., Rudolf-rakpart 8.

Kohn és Grünhut.
VII., Hársta-u. 1.

Budapest (folytatás):

- Kohn Simon kézi sajtója.
VIII., József-körút 10.
- Kollmann Filöp.
V., Arany János-u. 34.
- *Korvin Testv.
VI., Révay-u. 14.
- Kossuth Lajos ny. (Tul. Laufer
Jakab és Holländer József.)
VIII., Tisza Kálmán-tér 5.
- Kövér János.
VI., Révay-u. 8.
- Közművelődési nyomda.
VI., Izabella-u. 70.
- Krammer Lipót és Ehrhardt József
VII., Csömöri-út 28.
- Krausz Lajos.
V., Váci-körút 20.
- Krausz S. és T.
V., Zoltán-u. 11.
- Kunusy Vilmos és fia.
VI., Teréz-körút 38.
- Kunstädter Vilmos.
VII., Csömöri-út 91.
- Lajner Joachim.
VI., Vörösmarty-u. 60.
- *Langer Ede és fia.
IV., Párisi-u. 4.
- Légrády testvérek.
V., Váci-körút 78.
- Leitersdorfer József.
VII., Rombach-u. 4.
- Lengyel Lipót.
V., Vadász-u. 35/a.
- Leopold Mihály.
VI., Ó-u. 8.
- *Löbl Dávid és Fia.
VI., Andrásy-u. 19. és Nagymező-u. 26.
- Löbl Mór.
VII., Király-u. 27.
- Löblovitz Zsigmond.
VII., Csömöri-út 78.
- Lőrincz Károly.
X., Gyűjtőfogház.
- *Löw Ede.
V., Váci-körút 80.
- *Magyar Hírlap nyomdája.
V., Honvéd-u. 10.
- *Magyar Sajtó nyomdája.
V., Nádor-u. 74.

Budapest (folytatás):

- Maksyskó József.
VI., Dessewffy-u. 36.
- Marián György.
VII., Rottenbiller-u. 56.
- Markovits és Garai.
VI., Lázár-u. 13.
- Márkus Sámuel.
V., Báthory-u. 20.
- Meisel Sándor.
VII., Erzsébet-körút 34.
- Merkur kny. (Tul. Berger Géza.)
IV., Királyi Pál-u. 9.
- Merendiák Károly.
X., Liget-tér 4.
- Merényi József.
VII., Károly-körút 19.
- Mezei Adolf.
IX., Soroksári-u. 2.
- Minerva kny. (Tul. Gansl Zs.)
VI., Szerecsen-u. 7—9.
- Muresián Domitian.
V., Báthory-u. 15.
- Muskát Béla és Friedmann Samu.
VI., Szondy-u. 4.
- Muskát Miksa.
VI., Szondy-u. 8—10.
- Müller K.
II., Albrecht-u. 3—5.
- Műszaki irod. és nyomdai r. társ.
(Üzletvezető: Brett Zsigmond.)
IX., Soroksári-u. 5.
- Nágel István és Szidónia,
VII., Vörösmarty-u. 17.
- Nagy Mór.
VIII., Röck Szilárd-u. 28.
- Nagy Sándor.
IV., Papnövelde-u. 8.
- Nadas Ignáczné.
VI., Dessewffy-u. 45.
- Nadel Jakabné (szül. Neumann
Gizella).
VII., Károly-körút 7.
- *Narodna Recs nyomdája.
VII., Dohány-u. 104.
- *Nemzetközi könyvny.
VIII., Futó-u. 44.
- Neuwald Illés.
VII., Dohány-u. 44.
- Orsz. községi központi nyomda r.-t.
VI., Váci-körút 61.

Budapest (folytatás):

- *Othton-nyomda.
VIII., Mária-u. 42.
- *Pallas irod. és könyvny. r. társ.
V., Kálmán-u. 2.
- Pannonia nyomda.
VII., Rombach-u. 8.
- Pátia irod. és nyomd. r. t. (Üzlet-
vezető Korzinec József Ferencz.)
IX., Üllői-út 25.
- Pázmáneum-kny. (tul. Buday Aladár.)
VIII., Mária-u. 11.
- Pesti könyvnyomda r. t.
V., Hold-u. 7.
- Pesti Lloyd-t. ny.
V., Dorottya-u. 14.
- Plessz Ignác.
VI., Váci-körút 39.
- Id. Poldini Ede és Társa. (Tul.
Kerner Istvánné.)
IV., Irányi-u. 1.
- Pollacsek Mórné.
VI., Podmaniczky-u. 6.
- *Pollák Elkán.
V., Nagykorona-u. 21.
- Pollák Jakab.
VI., Aradi-u. 15.
- *Pollák M. Miksa és tsa.
V., Akadémia-u. 15.
- Poporul Roman nyomda. (Tul.
Biraucz Demeter.)
VI., Vörösmarty-u. 60/a.
- Posner K. Lajos és fia.
VI., Csengery-u. 31.
- *Posta- és távirda igazg. kny. (M. k.)
IV., Főposta épület.
- *Postatakarékpéntár kny. (M. kir.)
V., Széchényi-u. 2.
- Preszburg Frigyes utóda Schwarz
Lajos.
V., Arany János-u. 14.
- Propper Leó.
VII., Erzsébet-körút 35.
- Quittner József.
IV., Károly-körút, Közp. városház.
- Radenkovits Dragulin és Krsztics
Iren Anna.
IX., Rákos-u. 11.
- Radó Izor.
VI., Szerecsen-u. 13.

Budapest (folytatás):

- Radó Jenő.
V., Szemere-u. 19.
- *Radó Vilmos.
VI., Ó-u. 2.
- Reich Ármin.
VII., Dohány-u. 84.
- Révai és Salamon.
IX., Üllői-út 18.
- Rigler József Ede.
VI., Rózsa-u. 55.
- *Róth Mór és tsa.
VII., Kertész-u. 23.
- *Róth József.
IV., Ujvilág-u. 6.
- Róth Sándor és Pintér Manó.
VII., Király-u. 85.
- Rózsa Izidor.
VI., Podmaniczky-u. 27.
- Rózsa Kálmán és neje.
VIII., Szentkirályi-u. 30.
- Rubin Izidor.
VII., Király-u. 13.
- Schlesinger Vilmos.
V., Szabadság-tér 4.
- Schmelz Izidor.
VI., Izabella-u. 70.
- *Schmidl Sándor.
VI., Szerecsen-u. 6.
- Schultz Ábrahám.
VIII., Baross-u. 81.
- Singer Lipót.
IV., Károly-körút 24.
- Singer és Spenn.
VI., Szondy-u. 11.
- Skopper József.
VII., Kertész-u. 34.
- Sós Izidor és Klein Herman.
VIII., Csepregy-u. 2.
- Spatz Henrik.
VII., Dob-u. 55.
- Spinner Adolf.
VI., Dessewffy-u. 43.
- *Spitzer Márk.
VII., Klauzál-n. 13.
- Stephaneum.
VIII., Szentkirályi-u. 28/a.
- Stern Adolf.
VII., Munkás-u. 11.
- Stern Péter.
VII., Kazinczy-u. 35.

Budapest (folytatás):

- Stohauzl Ede József.
VI., Lehel-u. 5.
- Süsz Dávid.
IV., Fővám-tér 5.
- Szántó József.
VI., Új-u. 21.
- Székely Viktor.
VI., Ó-u. 15.
- *Székesfővárosi házi nyomda.
IV., Központi városház.
- Szent László ny.
VIII., Rókk Szilárd-u. 28.
- Szrpszke Novoszty kny. (Tul. Krnyác János.)
IX., Lónyai-u. 12.
- Téri Áron.
VII., Valeró-u. 9.
- Thália-nyomda. (Tul. Faludi Gábor.)
V., Csáky-u. 2/b.
- Ullmann Vilmos.
IV., Régi posta-u. 4.
- Ungár Selig.
V., Nádor-u. 58.
- Unio-kny. (Tul. Bachrach Ludmilla és Vig Emil).
VI., Új-u. 7.
- Varga Endre.
V., Váci-körut 78.
- Özv. Várnai Fülöpné és Várnai Dezső.
IV., Régi posta-u. 3.
- Vigyázó Tivadar.
VI., Váci-körut 39.
- *Vincze és Bartók.
V., Bálvány-u. 15.
- Wagner Ferenc.
VIII., Futó-u. 44.
- Weissenberg Ármin.
VIII., József-körut 16.
- Weisz Lipót.
VI., Ó-u. 39.
- Wellesz Béla.
VI., Új-u. 37.
- Wiesenger József.
VII., Wesselényi-u. 30.
- Winkler Ármin és Bromberger Jakab.
VII., Dob-u. 69.
- Wimmer Márton.
III., Serfözö-u. 10.

Budapest (folytatás):

- Wodianer F. és fiai.
IV., Sarkantyús-u. 3.
- Wotitz Vilmos.
IV., Kossuth Lajos-u. 1.
- Yost írógép r.-t. ny. (Üzletvezető: Káldor Marcell.)
VII., Erzsébet-körut 9-11.
- *Zawadil E.-féle menetjegy ny. (Tul. Christoph Paula és Jirschik András.)
V., Zoltán-u. 13.
- Zeisler M.
VII., István-tér 17.
- Buziás:**
Ullmann Ferenc.
- Csacza:**
Braun Rezső.
- Csákova:**
*Chudy testvérek utóda Grádl Péter.
- Csáktornya:**
Fischel Fülöp (Stranz Sándor).
- Cservenka:**
Heincz Lajos.
Welker Ádám.
- Csikszereda:**
Györgyjakab Márton utóda (Diesz-
nandt Viktor).
Szvoboda József.
- Csongrád:**
*Bozó és Justin.
Tiszavidék nyomdája. (Tul. Silber
János).
Weisz Márk.
- Csorna:**
Kokas István és Neumann Samu.
- Csurgó:**
Vágó Gyula.
- Czegléd:**
*Nagy Elek
Sebők Béla.
- Dárda:**
*Frank Béla.
- Debreczen:**
*Adler Józsefné.
Csokonai nyomda. (Tul. Lengyel
Imre és társa.)
Debreczen sz. kir. város kny.
Hoffmann és Kronovitz.
*Horovitz Zsigmond.

Debreczen (folytatás):

Hungaria-nyomda.
 *Komáromi József.
 Kutasi Imre.
 *László Albert.
 *Pongrácz Géza.

Deés:

Bernát Nándor.
 Demeter és Kiss.
 Goldstein Jakab.

Detta:

*Tringl és Kirsch.

Déva:

Hirsch Adolf.
 Kroll Gyula.

Devecser:

Rosenberg Zsigmond.
 Vörösmarty-könyvnyomda (tul. Huss
 Gyuláné).

Dicsőszentmárton:

*Dosztál K.
 Hirsch Mór.

Ditró:

Ditró és Szárhegy közs. nyomdája.

Dombóvár (Tolna m.):

Dombóvári kny. (Tul. Bruck Sándor.)

Dunaföldvár:

Somló Manó.

Dunaszerdahely:

Adler N. Lipót.
 Goldstein Józsuá.

Eger:

Baross-nyomda. (Tul. Paunz Sándor.)
 Egri nyomda részv. társaság.
 Egri érseki lyceum ny.
 *Löw Sámuel.
 Schwartz Ilka.

Enying:

Politzer Jenő.

Eperjes:

Kósch Árpád.
 Pannonia nyomda. (Tul. Kahn Mór.)

Érmihályfalva:

Beck Adolf.

Érsekujvár:

Kohn Samu.
 *Pálincás J. Géza.
 Winter Zsigmond.

Erzsébetfalva:

*Matkovich A.

Erzsébetváros:

*Kotzauer D.

Esztergom:

Özv. Buzárovits Gusztávné.
 »Hunnia« nyomda. (Tul. Gerenday
 József.)
 Laiszky János.

Facset:

*Molnár Árpád.

Fehérgyarmat (Szatmár m.):

Klein József.

Fehértemplom:

Kuhn Péter.
 Wunder Gusztáv.
 Wunder Gyula.

Félegyháza:

Feuer Illés.
 Vesszősi József.

Felsőőr (Vas m.):

Schodisch Lajos.

Felső-Vissó (Máramaros m.):

Schiffmann Chána Taube.

Fiume:

Battara Pietro.
 Chiuzzelin A. et Comp.
 Hönig E.
 Jerouscheg Luigi.
 Mohovich Emidio.
 *Novi List ny.
 Ruddoff Giovanni.
 Unio nyomda. (Tul. Hegyi Jenő.)

Fogaras:

Thierfeld Lipót.

Füzesgyarmat:

Kossuth nyomda (tul. Mátyás Adolf.)

Galántha:

Első galánthai kny. (Tul. Neufeld
 Samu.)

Galgóc:

*Bródy Simon.
 Steiner Adolf.
 Szold Jakab.

Gálszécs:

*Berkovits R.

Gödöllő:

*Schulz J.

Gyergyószentmiklós:

Sándory Mihály.

Gyoma :

Kner Izidor.

Gyöngyös :

*Breuer M. Mihály.

Herczog Ernő Armin.

*Hevesmegy. Lapok ny.

Sima Dávid.

Gyönk (Tolna m.) :

Engel József.

Győr :

Dobos Ignác.

Gróf Gyula és tsa.

Győr-egyházmegyei nyomda.

Heckenast György.

Mercur-kny. (Tul. Láng Jakab Jenő.)

Nitsmann József.

»Pannonia« könyvny. (Tul. Szávay Gyula és Raáb Béla.)

Győrsziget :

Gross testvérek.

Gyula :

»Corvina« nyomda. (Tul. Weinstein Arnold.)

Dobay János.

Gyulafehérvár :

Püspöki lyceumi nyomda. (Bérlő:

Papp György.)

*Schäser Ferencz.

Volcz Bálint.

Hajdúböszörmény :

Szabó Ferenczné.

Hajdúdorog :

Grünfeld Mózes.

Hajdúnánás :

Bartha Imre.

Hajdúszoboszló :

Plón Gyula.

Halas :

Práger Ferencz.

Hátszeg :

Hátszeg és Vidéke ny. (Tul. Klafter Ignác.)

Ideál-kny.

Hatvan :

Hoffmann M. L.

Heves :

Adler József.

Hódmezővásárhely : Hmvásárhelyi nyomda részv.-társ.
(Üzletvezető: Róth Antal.)**Hódmezővásárhely (folytatás):**

Lévay Fülöp.

»Vásárhely és Vidéke« nyomdája.
(Tul. Endrey Gyula.)Vásárhelyi Híradó nyomdája. (Tul.
Tabacsák Győző és Kasztriener
Armin.)

Wesselényi Géza.

Hódságh :

Pfiszer József.

Raab János.

Holics :

Malovani József.

Homonna :

Kohn Jenő.

Waller H. és tsa.

Huszt :

Mermelstein Fülöp.

Igló :

Schmidt József.

Tátra-nyomda. (Tul. Stein Ignác.)

Ipolyság :

Neumann Jakab.

*Polgár Ignác.

Jászapáti :

*Galamb Zoltán.

Jászberény :

Brünauer Adolf.

Hay Géza és Grün Herman.

Kalocsa és Kubicza.

Kalocsa :

Jurcsó Antal.

Werner Ferencz.

Kaposvár :

Gerő Zsigmond.

Hagelmann Károly.

Özv. Jancsovics Gyuláné.

*Kéthelyi L. és tsa.

Singer Lipótné.

Kapuvár :

Buxbaum József.

Karánsebes :

Fleissig Lipót.

Gör. kel. román egyházmegye kny.

Karczag :

Szódi S.

Kassa :

Breitner Mór.

Gutenberg ny. (Tul. Lukács G.)

Koczányi Béla.

László Béla.

Kassa (folytatás):

Schwarcz Alfréd.
Vitéz A. utóda (Schillinger Zoltán.)
Vulkán Ábrahám.
Werfer Károly.

Kecskemét:

Első kecskeméti hirlapkiadó és
nyomda r.-t.
Pestmegyei Hirlap ny.
Steiner Mihály.
Szappanos István.
Sziládi László.
Tóth László-féle ny. (Tul. Fekete
Mihály.)

Késmárk:

Altmann Dávid.
Szauter Pál.

Keszthely:

Farkas János.
Nádai Ignác.
Sujánszky József.

Kézdivásárhely:

Ifj. Jancsó Mózes.
Turóczy István.

Királyhelmeccs:

Klein Gyula.

Kisbér:

Haftl Kálmán.

Kisczell:

*Dinkgreve Nándor.

Kisjenő:

Gallovics és Liebermann. (Tul.
Gallovics Dezső.)

Kiskőrös:

Kalisch Ignáczné.

Kismarton:

Dick Ede.
Gabriel Jakab.

Kispest:

Első kispesti könyvnyomda. (Tul.
Fischhof Henrik.)

Kisújszállás:

Szekeres József.

Kisvárdá:

Berger Ignác.
Ifj. Klein Gyula.

Kolozsvár:

»Ellenzék« nyomdája. (Tul. Magyar
Mihály.)
Fenyvesi Viktor.
Gámán János örököse.

Kolozsvár (folytatás):

Lepage Lajos.
Liczeum-nyomda. (Tul. Gombos Fe-
rencz.)
Magyar Polgár nyomdája. (Tul. Ajtai
K. Albert.)
Polcz Albert.
Schaberl József.
*Stief Jenő és tsa.
*Ujhelyi M. és T.
Weinstein Béni.

Komárom:

Hacker Richárd.
Hungária kny. (Tul. Freisinger Mór.)
Schönwald Tivadar.
Spitzer Sándor.
Szénássy János.

Korpona:

*Joerges A. özv. és fia.

Körmend:

*Bertalanffy József.
Körmendi könyvnyomda részvény-
társaság.

Körmöczbánya:

Paxner J. és Biron H.

Kőszeg:

Feigl Frigyes.
Feigl Gyula.

Kúla:

Berkovits Márk.

Künszentmárton:

*Bozóky G.
Csanádi József.

Lajtaszentmiklós:

*Stiborszky Fülöp.

Lakompak (Sopron m.):

Krausz Henrik.

Léva:

Dukesz Lipót.
Nyitrai és társa.
*Schultz Ignác.

Lippa:

*Máhr Emil.
*Zeitler Lajos.

Liptószentmiklós:

*Klimes és Pivkó.
Steier Izidor.

Losonc:

Kármán Zsigmond.
Losonczy Sándor.
Roth Simon.

- Lőcse :**
Reiss Tivadar József.
Szepesvm. közíg. kny. (Tul. Braun Fülöp.)
- Lugos :**
Szidon József
Tipografia Heres. (Tul. Belle, szül. Bersan Julia.)
Traunfellner Károly.
Virányi János.
Weisz és Sziklai.
- Magyaróvár :**
Czéh Sándor-féle kinyomda. (Tul. Czéh Lajos.)
- Magyarpécska :**
Ruber István.
- Majsa.**
Sziller János.
- Makó :**
Kovács Antal.
»Makói Hírlap« ny. (Tul. Neumann József).
»Maros« nyomda. (Tul. Gaál László.)
- Malaczka :**
Wiesner Alfréd.
- Mármarosziget :**
Blumenfeld és Dávid.
Mármarosi könyvny. és kiadó r.-t.
Mayer és Berger.
Wider Mendel fia.
*Wizner és Dávid.
- Marczali :**
*Mizsúr Ádám.
- Margitta :**
*Hungária kny. (tul. Pollák Lajos.)
- Marosludas :**
Glück József.
- Marosvásárhely :**
Adi Árpád.
Ev. ref. kollegium-nyomda. (Bérlő Benkő László.)
Grün Vilmos.
- Mátészalka :**
Weisz Antal.
Weisz Zsigmond.
- Medgyes :**
Reissenberger G. A.
- Mezőkövesd :**
Balázs Ferencz.
- Mezőtúr :**
*Braun Juda.
Gyikó Károly.
- Miava :**
Haas Mór.
- Mindszent :**
Weisz Ignác.
- Miskolcz :**
Boros Benő.
*Forster, Klein és Ludvig.
*Löwy József fia.
Stamberger Bernát.
Sugár Bertalan és neje.
Szelényi és Társa.
- Misztótfalu :**
Simon Aurél és társa.
- Modor :**
*Rohacsek Simon.
- Módos :**
Hoffmann Béla.
- Mohács :**
Blandl János.
Rosenthal Márk és fia.
- Monor :**
Monorkerületi ny. (Tul. Molnár Sándor.)
- Moór :**
Reszler Jakabné.
- Moson :**
Grünfeld Ignác.
- Munkács :**
*Grósz testvérek.
Grünstein Mór.
*Kahn és Fried.
Kohn és Klein.
Kroó Hugó.
- Muraszombat :**
Ujházi Miksa.
- Nagy-Atád :**
Günsberger Antal.
- Nagybánya :**
Morvay Gyula és Undy Domokos.
Nánásy István.
Weinberger Lajos.
- Nagy-Becskerek :**
Jokly Lipót.
Pleitiz Fer. Pál utóda. (Dr. Brajjer L. és Mayer R.)
Seprős Valter.

Nagybittse (Trencsén m.):
Spiegel Samu.

Nagyenyed:
Nagyenyedi kny. és papíráru gyár r.-t.

Nagykálló:
Sarkady József.

Nagykanizsa:
Farkas és Kraus.
Fischel Fülöp.
Ifj. Wajdits József.
Weiss L. és F.

Nagykároly:
Róth Károly.
Sarkadi Nagy Zsigmond.

Nagykátá:
*Nagykátai és monori kny. (Tul.
Molnár S.)
Perényi Elek.

Nagykikinda:
*Gain és Milenkovits.
Kiadói ny. r. t.
Pannonia-ny. (Tul. Balázs Jenő.)
Radák János.

Nagykőrös:
Bazsó Lajos.
Ottinger Kálmán.

Nagylak:
*Weisz Márk.

Nagymarton:
Gellis Henrik.
Kohn József H.
Schön Samu.

Nagymihály:
Landesman B.

Nagyőröcze:
*Büchler Béla.

Nagyszalonta:
Reich Jakab.
*Sichermann Mór.

Nagyszében:
Drotleff József.
Görög keleti főegyházmegyei ny.
Güttler János.
Krafft Vilmos.
Steinhausen T. utóda (Reissenberger
Adolf).
Tipográfia nyomda. (Tul. Marschall
József.)

Nagyszentmiklós:
Wiener Náthán.

Nagyszombat:
Fiebig József.
Goldmann Miksa özvegye.
Horovitz Adolf.
Reisz Sarolta.
Winter Zsigmond özvegye.

Nagyszöllös:
*Ügöcsai közp. könyvny.
Zala Mór.

Nagytapolcsány:
Platzko Gyula.

Nagyvárad:
Ifj. Berger Sámuel.
Helyfi László.
Hönig Józsefné.
Láng József.
Laszky Ármin.
Neumann Vilmos.
Pauker Dániel.
Rákos Vilmos utóda (Adler Béla).
Sebő Izsák Imre.
Sonnenfeld Adolf.
Szabadság ny. (Tul. Rákos Hermina.)
Sz.-László ny. (Bérlő Csávássy Gyula.)

Námesztó:
*Schein M.

Naszód:
*Schwartz Mór.

Németbogsán:
Rosner Adolf.

Németpalánka:
Kristofek József és Blazsek Józsefné.

Nezsider:
Horváth Julia.

Nyirbátor:
Friedmann Lipót.

Nyiregyháza:
Jóba Elek.
Nagy Mórné.
Piringer János. (Tul. özv. Piringer
Jánosné.)

Nyitra:
Huszár István.
Iritzer Zsigmond.
Kapsz Győző és Kramár Vilmos.
*Lówy Antal.
Neugebauer Nándor.

Óbecse:
Lévai Lajos.

Ókanizsa :

Bruck P. Pál.
*Schwartz A.

Oravicza :

Kehrer L.
Wunder Károly.

Orosháza :

Pless N.
Veres Lajos.

Orsova :

*Handl József.
*Tillmann R.

Ószéplak :

Nyittravölgyi gazd. egyll. nyomdája.

Ószivacz :

Sonnenfeld Armin.

Paks :

Rosenbaum Miksa.

Pancsova :

Jovanovics testvérek.
*Kohn Samu.
Koszaniacs Miklós.
Vig Simon.
Wittigschlager Károly.

Pankota :

Bod József.

Pápa :

Ev. ref. főiskolai nyomda. (Bérlő
Kis Tivadar.)
Goldberger Gyula.
Nobel Armin.
*Stern Rezső.

Pécs :

*Engel Izidor.
Hochrein J.
Pécsi irod. és könyvnyomdai r. t.
Püspöki lyceum kny. (Bérlő
Madarász Béla.)
Taizs József.
Wessely és Horváth.

Perjámos :

*Hungária kny.
Pirkmayer Alajos.
Reimholz Ferencz.

Petrozsény :

Figuli Antal.

Pozsony :

Alkalay Adolf.
Angermayer Károly.
Eder István.
Freistadt Mór.

Pozsony (folytatás):

Grünfeld Lipót.
Katholikus irodalmi részv.-társaság.
Lichtenfeld Salamon.
Natali Magdolna.
Pesiwofsky János.
Richter Károly.
Schönberger Bernát.
»Westungarischer Grenzbote«
nyomdája. (Tul. Simonyi Iván.)
Wigand F. K. (Stromszky Emil)

Pöstyén :

*Gipsz H.

Predmér :

*Links M. utóda: Rosenzweig H.

Puchó :

Reismann Mór J.

Putnok :

Gärtner Ignác.

Püspökladány :

*Deutsch Izrael.

Ráczeke :

Csery István.

Rákospalota :

*Deutsch Mózes.
*Fischer Dezső.

Resicza :

Eisler József.
Weisz Adolf.

Rimaszombat :

*Falvi Jenő.
Lévay Izsó.
Náray János Albert.
Rábely Miklós.

Rózsahegy :

Kohn Adolf.
Salva Károly.

Rozsnyó :

Kovács Mihály.
Sajóvidék nyomdája. (Tul. Hermann
Istvánné.)

Rutka :

*Böhm Albert.

Sajósolymos.

Bács Jánosné.

Salgótarján :

Friedler Armin.
Polacsek Sándor.

Sárbogárd :

Spitzer Jakab.

Sárospatak :

Ev. ref. főiskola ny. (Tul. Steinfeld Jenő.)

Sárvár :

Jakoby B. utóda Stranz János.

Sátoraljaújhely :

Hegyalja ny. (Tul. Alexander V.)
Landesmann Miksa és tsa.
Lóvi Adolf.
Pannonia ny. (Tul. Ócskay László.)
Zemplén-nyomda. (Tul. Ehlert Gy.)

Segesvár :

Horeth Frigyes.
Jördens testv.

Selmeczbánya :

Bleyer Adolf.
Joerges Ágost özv. és fia.

Sepsiszentgyörgy :

Jókai nyomda részv. társ.
Móricz István és Vajna Lajos.

Siklós :

Harangozó József.
*Minerva ny. (Tul. Klein F.)
Wessely és Horváth.

Sopron :

Binder Pál, ezelőtt Reininger Ármin.
Breiner E. fia.
Gellis Mór.
Petőfi-nyomda. (Tul. Zsombor Géza.)
Romwalter Alfréd.
Röttig Gusztáv.
Török Kálmán és Kremszner Károly.
Zollner és Ungár.

Stájerlak :

Hollschütz Frigyes.

Sümeg :

Horvát Gábor.

Szabadka :

Bittermann József.
Braun Adolf.
Hirth Lipót és tsa.
Krausz és Fischer.
Szabados Sándor.
Székely Simon.

Szokolca :

Teszlik és Neumann.

Szamosujvár :

Aurora-nyomda (tul. Todorán Endre.)
Gör. kath. egyházmegyei kny.

Szarvas :

Danszky Sándor.
*Kovács Károly.
Sámuel Adolf.

Szász-Régen :

Burghardt Dezső.
Schebesch Károly.

Szászsebes :

Stegmann János.
Winkler Gusztáv.

Szászváros :

Minerva-nyomda r.-t.
*Nulai J.
Schäser Anna.
*Szászvárosi kny. r.-t.

Szatmárnémeti :

*Grosz és Oesterreicher.
*Kalik és Szerémi.
*Kölcsey-nyomda.
Morvai János.
Nagy Lajosné.
Pázmány-sajtó.
»Szabadsajtó« ny. (Tul. Litteczky
Endre.)
Weinberger testvérek.

Szécsény :

Glattstein Adolf.

Szeged :

Endrényi Imre.
Endrényi Lajos.
Engel Lajos.
Gönczi J. József.
Schulhof Lajos.
Traub B. és társa.
Várnai Lipót.
*Wesselényi Géza.

Szeghalom :

Kovács Antal.

Szegzárd :

*Árva J.
özv. Báter Jánosné.
Lengyel Pál.
Ujfalussy Lajos utóda Molnár Mór.

Székelyhid :

Kohn Sámuel.

Székelykeresztur :

Szabó testv.

Székelyudvarhely :

Becsek D. fia.
Betegh Pál.

Székesfehérvár :

Csitári G. E.
Debreczeni Gyula.
*Eisler Adolf.
*Glück Mór.
Singer Ede.

Székesvehérvár (folytatás).

Számmer Imre. (Tul. Heckenast
Kálmán.)
Számmer Kálmán.

Szempcz :

Fischer Náthán.

Szenicz :

Bezsó János és tsa.
Löffler József.

Szentendre :

Szent-Endre és vidéke ny. (Tul.
Schwarz J.)

Szentes :

Farkas Eugénia.
Kecskeméti Szabó Kálmán és Vajda
Ernő.
»Szentes és Vidéke« I. könyv-
nyomda r.-t.
*Untermüller Ernő.

Szentgotthárd :

Ifj. Wellisch Béla.

Szepesváralja :

Buzás Dénes.

Szepsi :

Tóth István.

Szered :

*Schreiber Mór.
Sternér Dávid.

Szerencs :

Simon József.

Szigetvár :

Corvina ny. (Tul. Fried Dávid.)
Kozáry Ede.

Szikszó :

Blank Simon.

Szilágy-Cseh :

Berkovits Sándorné.

Szilágy-Somlyó :

Bölöni Sándor.
Heimlich Weisz Katalin.
Victoria ny. (Tul. Lázár János.)

Szillhadad :

*Fein Sámuel.

Szinyérváralja :

Vider Jakab.

Szolnok :

Bakos István.
Fuchs Lipót és fia.
*Hay és Grün (Várm. ny.).
Jász-Nagykún-Szolnokmegyei Lapok
nyomdája. (Tul. Vezéry Ödön.)
Wachs Pál.

Szombathely :

Bertalanffy József.
Egyházmegyei könyvnyomda.
Gábrriel Ágoston.
*Geist Márton.
Seiler Henrik utódai: Szele és Breifeld.

Tab :

*Perl P. Pál.

Tapolcza :

Lóvy B.

Tasnád :

Lövinger Lipót.

Tata :

Engländer József és társa.
Nobel Adolf.

Temesvár :

Beyer Róbert.
Csanád egyházmegyei könyvny.
Csendes Jakab.
Délmagyarorsz. könyvnyomda.
Freund Gyula.
Guttenberg-ny. (Tul. Wettel Ferencz.)
Mangold Sándor.
Messinger Sándor.
Motavetz és Weisz.
Pátria ny. (Tul. Csatóry Rezső és
ifj. Ádám Ferencz.)
Roschek József és Eichler József.
Steger Ernő utódai.
Trautmann György.
Uhrmann Henrik.
Unio-könyvnyomda. (Tul. ifj. Steiner
Károly.)
Veres Sámuel utóda.

Tenke :

*Mandel Ferencz.

Tiszafüred :

Goldstein L.
Kemény Arnold.
Weiszmann Samu.

Titel :

Czája Alajos.

Tokaj :

*Gestetner Adolf.

Tolna :

Weltmann Ignác.

Tolnatamási :

Jeruzsálem Ede.

Torda :

*Füßy és Sztupjár (ezelőtt Harmath J.)

Torna :

*Rosenblüth Simon.

Tornallya :

*Künstler J.

Törökbecse :*Jovanovits Gergely,
Radák Jánosné.**Törökkanizsa :***Bruck P. Pál.
Szegyakov Sándor.**Törökszentmiklós :**

Rubinstein Sándor.

Trencsén : Gansel Lipót.
Skarnitzl X. Ferencz.
Szold Henrik.**Trencsénbaán :**

Back Armin.

Turkeve :

Özv. Fölföldy Györgyné.

Turócszentmárton : Gasparik József.
Magyar nyomda. (Tul. Moskóczi
Ferenczné.)
Turócz-szt.-mártoni könyvny. r. t.**Ujarad :**

Mayr Lajos.

Ujpest :*Fuchs Antal és József.
*Krómer Alajos.
Salgó testvérek.
*Wagner Jenő.**Ujverbász :**

Kovács János.

Ujvidék : Fuchs Emil és társa.
Hirschenhauser Benő.
Hungária-ny. (Tulajdonos Fried-
mann Sándor.)
Ivkovics György.
Miletics Szvetozár.
Popovics testvérek.**Ungvár :**Gellis Miksa.
Jäger Bertalan.
Lévai Mór.
Székely és Illés.
Unio-kny. r. t. (Igazg. Kaminczky
Géza.)**Vác :***Kir. orsz. fegyintézeti nyomda.
Kohn Mór.
Mayer Sándor.**Vágújhely :**

Brück Soma.

Vágújhely (folytatás). Horovitz Adolf.
*Löwysohn Manó.
Steinmann Jakab.**Verebély :**

Hungaria kny. (tul. Neufeld Sándor.)

Versecz :*Glaser Sándor.
*Guttman Nándor.
Kehrer Lajos.
özv. Kirchner J. E.
Petko-Pavlovits Milán.
Veronits József.**Veszprém :**Dunántuli kny. (Tul. Köves Béla és
K. Paur Ödön.)
Egyházmegyei könyvnyomda.
Krausz Armin fia.
Népakarat nyomdája. (Tul. Takács
Szilveszter.)
*Pósa Endre.**Zalaegerszeg :**Breisach Sámuel.
Tahy Rozália és tsa.
Unger Antal.**Zalaszentgrót :**

Nagy Sándor.

Zenta : Barna János.
Beretka Imre.
Fekete Sándor.
Kabos Armin.
Plérity és Horvát.
Straub Ödön.**Zilah :**Krausz E. és tsa. (Tul. Nadler Bé-
niné, Krausz Eszter és Krausz
Lajos. Czigévezető Nadler Béni.)
Seres Samu.**Zólyom :**Nádasy Ferencz.
Schlesinger Ignác.**Zombor :***Baits Vladimir.
Bittermann Nándor és fia.
Kollár József.
Oblát Károly.**Zsolna :**Bjel József és Jellinek József.
Horner Ferencz.
*Nürnberg Armin.**Zsombolya :**Perlstein Fanny.
Wunder Rezső.

A HAZAI HIRLAPIRODALOM

1903-BAN.

I.

A magyar hirlapirodalom.

Id. SZINNYEI JÓZSEFTŐL.

I. POLITIKAI NAPILAPOK.*

BUDAPESTEN.

Alkotmány. Szerk. Bonitz Ferencz; kiadó-tulajd. Molnár János. Nyomt. a »Stephaneum.« VIII. évf. Ára 28 kor.

Budapest. Szerk. Gracza György; kiadó-tulajdonos Wodianer F. és fiai. XXVII. évf. Ára helyben 20 kor; vidékre 24 kor.

Budapesti Friss Ujság. Szerk. Ilosvai Hugó. IV. évf. Nyomt. a »Hirlap-terjesztő vállalat.« Egyes számnak ára 2 fillér.

Budapesti Hirlap. Főszerk. Rákosi Jenő; felelős szerk. Csajthay Ferencz; kiadó és laptulajdonos a Budapesti Hirlap ujságvállalata. XXIV. évf. Ára 28 kor.

Budapesti Közlöny. Hivatalos lap. Ideiglenes fel. szerkesztő dr. Ladik Gusztáv. XXXVII. évf. Kiadja az Athenaeum. Ára a »Hivatalos Értesítő«-vel együtt 40 kor.

Budapesti Napló. Főszerk. Vészi József; fel. szerk. Braun Sándor; kiadja a szerkesztőség. VIII. évf. Nyomt. saját nyomdájában. Ára 14 kor.

Egyetértés. Szerk. Fenyő Sándor; tulajd. és kiadó a »Magyar ujság-kiadó r. társ.« XXXVII. évf. Nyomt. Nagy Sándor. Ára 40 kor.

Esti Ujság. Szerk. Barna Izidor; kiadó-tulajd. Rákosi Jenő Budapesti Hirlap ujságvállalata (Zilahy Simon). VIII. évf. Ára helyben 9 kor. 60 fill.; vidéken 13 kor. 20 fill.; számonként 2 fill.

Friss Ujság. Szerk. Habár Mihály; kiadó-tulajd. a »Magyar Hirlap-kiadó-társaság.« VIII. évf. Ára egy óra 1 kor. 20 fill.; egyes szám 2 fill.

Független Hirmondó. Szerk. Győrffy József. I. évf. Nyomt. Magyar Sajtó. Ára havonként 10 kor.

Független Magyarország. Főszerk. Dr. Lengyel Zoltán, fel. szerk. Lóránt Dezső. II. évf. Nyomt. a F. M. hirlapkiadó r. társ. knv. Ára 28 kor.

Függetlenség. Szerk. Palotai Hugó. I. évf. Nyomt. Beer E. r. t. Ára 1 óra 1 kor. 20 fill. Egyes szám 2 fill.

Hazánk. Szerk. Buday Barna; kiadó-tulajd. Korbuly József. Nyomt. Stephaneum X. évf. Ára 28 kor.

Kis Ujság. Szerk. dr. Kovács Dénes; kiadó-tulajdonosok Wodianer F. és fiai nyomd. XVII. évf. Ára helyben 14 kor. vidékre 18 kor.

Kurucz Ujság. Szerk. Szeredai Leo; kiadó-tulajd. a Magyar Ujságkiadó r. t. ny. I. évf. Ára 2 kor. 20 fill. Egyes szám 2 fillér.

Magyar Állam. (Idők Tanuja.) Főszerk. dr. Hortoványi József; felelős szerk. Szemnecz Emil; laptulajdonosok: Lonkai Antalné örökösei. XLIV. évf. Ára 40 kor.

Magyar Esti Lap. Szerk. Timár Szaniszló; kiadók dr. Szalay Mihály és Székely József; tulajdonos a MEL. Hirlap-kiadó részvény-társaság. Nyomt. Európa. X. évf. Ára 9 kor. 30 fill.

Magyar Hirlap. Főszerk. dr. Hertzka Tivadar, fel. szerk. Márkus Miksa; kiadó-tulajdonos Magyar Hirlap kiadó részvény-társaság. XIV. évf. Ára 28 kor.

Magyar Nemzet. Főszerk. dr. Jókai Mór és Beksics Gusztáv; fel. szerk. Adorján Sándor; kiadó-tulajd. az Athenaeum irod. és nyomdai részv. társ. V. évf. Ára 24 kor.

* Azon hirlapok és folyóiratok vétettek fel, melyek mint köteles példányok érkeztek be a M. Nemz. Műzeumba. — Ez összeállítás, mely 1894-ig a Vasárnapi Ujságban jelent meg, az 1895. évtől kezdve a Magyar Könyvszemle rendszeres mellékletét képezi.

Magyarország. Főszerk. Holló Lajos; tulajdonos a »Magyarország« hírlapkiadó részv.-társaság. Nyomt. a »Kosmos.« X. évf. Ára 28 kor.

Magyarság. Szerk. és laptulajdonos Korbuly József, IV. évf. Nyomt. Stephaneum ny. Ára 12 kor.

Magyar Szó. Szerk. dr. Pályi Ede. IV. évf. Nyomt. Kosmos. Ára 28 korona.

Magyar Világ. Szerk. Benedek Elek. II. évf. Nyomt. Európa. Ára 16 kor. (Megszűnt.)

Nemzeti Ujság. Szerk. Forrai F. Oszkar. V. évf. Nyomt. a »Hírlapterjesztő vállalat (Székely Viktor). Egyes szám ára 2 fill.

Pesti Hirlap. Szerk. dr. Légrády Imre; kiadják és nyomt. a Légrády-testvérek. XXIV. évf. Ára 28 kor.

Pesti Napló. Szerk. Szerdahelyi Sándor; kiadó-tulajd. a Pesti Napló részvénytársaság. LIV. évf. Ára 28 kor.

Pesti Ujság. Szerk. Ney J. Jenő; nyomt. a »Hírlapterjesztő vállalat« IV. évf. Ára ?

Új Hírek. Szerk. Ilosvai Hugó. II. évf. Nyomt. Székely Viktor. Egyes szám ára 2 fill.

Új Lap. Szerk. Gyürky Ödön, kiadó-tulajd. a kath. egyesületek országos szövetezete. II. évf. Nyomt. a »Stephaneum«. Egyes szám ára 2 fill.

Ujság (Az—) Szerk. Gajári Ödön; kiadó-tulajd. az Ujság részvénytársaság. I. évf. Nyomt. az Athenaeum. Ára 28 kor.

VIDÉKEN.

Aradi Friss Ujság. (Arad.) Szerk. Radó Károly; kiadó-tulajd. Steinfeld Lajos. V. évf. Nyomt. aradi ny. r. t. Egyes szám ára 2 fillér. (Megszűnt.)

Aradi Közlöny. (Arad.) Szerk. Stauder József; kiadja az »Aradi nyomdátársaság«. XVIII. évf. Ára 24 kor.

Aradi Ujság. (Arad.) Szerk. Radó Károly, tulajd. Székely Miklós II. évf. Nyomt. Aradi ny. r. t. (Megszűnt.)

Bácskai Hirlap. (Szabadka.) Szerk. Braun Henrik. VIII. évf. Nyomt. Fischer. Ára 16 kor.

Bács megyei Napló. (Szabadka.) Szerk. dr. Csillag Károly; laptulajd. dr. Janiga János és Vojnich Gyula. I. évf. Nyomt. Kladek István és Hamburger Mór. Ára 16 kor

Bajai Friss Ujság. (Baja.) Szerk. Fodor Károly; kiadó: Rothschild Zsig-

mond. III. évf. Nyomt. a bajai Friss Ujság szerződések ny.

Békésvármegyei Értesítő. (B.-Csaba.) Szerk. Tóth Pál; kiadó-tulajd. dr. Kenéz Sándor. I. évf.

Brassói Hirlap. (Brassó.) Szerk. Molnár Lajos. I. évf. Nyomt. kiadó-tulajd. Herz Budapesten. Ára 12 kor.

Brassóvármegye Hivatalos Lapja. (Brassó.) Szerk. dr. Jekel Frigyes. I. évf. Nyomt. A. Gust. Ára 20 kor.

Brassói Lapok. (Brassó.) Szerk. dr. Vajna Gábor. IX. évf. Nyomt. a tulajd. Trattner H. Ára 20 kor.

Debreczen. (Debreczen.) Főszerk. Benedek János, szerk. és kiadó Székely Imre. XXXV. évf. Hetenként ötször. Ára 20 kor.

Debreczeni Független Ujság. (Debreczen.) Szerk. és kiadó-tulajd. ifj. Móríc Pál. I. évf. Nyomt. Hoffmann és Kronovitz.

Debreczeni Ujság. (Debreczen.) Szerk. és laptulajd. Than Gyula. Nyomt. a városi könyvnyomda. VII. évf. Ára 12 kor.

Délmagyarországi Közlöny. (Temesvár.) Szerk. és laptulajd. Lendvai Miklós. Nyomt. Csendes Jakab. XXIV. évf. Ára 28 kor.

Ellenzék. (Kolozsvár.) Főszerk. Bartha Miklós; szerk. és kiadó-tulajd. Magyar Mihály nyomdász. XXIV. évf. Ára 32 kor.

Eperjesi Friss Ujság. (Eperjes.) Szerk. Ilosvai Hugó. II. évf. Nyomt. Székely Viktor Budapesten. Egyes szám 2 fillér. (Megszűnt.)

Erdélyi Hirlap. (Nagy-Enyed.) Szerk. dr. Asztalos Kálmán. I. évf. Nyomt. Könyvny. és papírgyár r. t. Ára 20 kor.

Félegyházi Ujság. (Kunfélegyháza.) Szerk. Feuer Illés. II. évf. Nyomt. Politzer Vilmos laptulajd. Egyes szám 2 fill.

Felsőmagyarország. (Kassa.) Szerk. dr. Hohenauer Ignác. XIX. évf. Nyomt. Vitéz A. utóda. Ára 20 kor.

Függetlenség. (Arad.) Szerk. Müller Károly. II. évf. Nyomt. saját ny. Ára helyben 20 kor. vidékre 24 kor.

Függetlenség. (Szentés.) Kiadó-tul. Kecskeméti Szabó Kálmán nyomdász. I. évf. Egyes szám 2 fill.

Függetlenség. (Pest megyei Hirlap. Kecskemét.) Főszerk. Szappanos István; fel. szerk. dr. Mészáros Ferenc. XVI. évf. Nyomt. Szappanos István. Ára 10 kor.

Győri Hirlap. (Győri Közlöny, Győr.)

Szerk. és kiadó-tulajd. Szávay Gyula; XLVII. évf. Nyomt. Pannónia. Ára 24 kor.

Győri Friss Ujság. (Győr.) Főszerk. Schön Bernát, fel. szerk. Ilosvai Hugó. II. évf. Nyomt. Székely Viktor Bpsten. Ára 1 óra 1 kor 60. fill.

Heti Szemle. (Szatmár.) Szerk. Báthori Endre. XII. évf. Nyomt. a kiadó Pázmány-sajtó. Ára 6 kor.

Hunyadvármegye. Szerk. Zádory Károly. II. évf. Nyomt. Hirsch Adolf. Hetenként 2-szer. Ára 12 kor.

Kassai Friss Ujság. (Kassa.) Szerk. Miklós Gyula; kiadó Pocsátkó Jenő; nyomt. Székely Viktor Bpsten. III. évf. Ára 14 kor. 40 fill.

Kecskeméti Friss Ujság. (Kecskemét.) Napilap. Főszerk. dr. Kecskeméthy Géza, fel. szerk. Sz. Kovács Pál. Kiadó-tulajd. az Első kecskeméti nyomdai r. t. IV. évf. Ára 8 kor.

Kis-Pest-Szent-Lőrinczi Friss Ujság. (Kis-Pest.) Szerk. Hegedüs András. III. évf. Nyomt. Székely Viktor. (Meggzúnt.)

Kolozsvári (Erdélyi) Friss Ujság. (Kolozsvár.) II. évf. Nyomt. Gámán János örökösök.

Komáromi Friss Ujság. (Komárom.) Szerk. Fülöp Zsigmond. Nyomt. Székely Viktor Bpsten. II. évf. Ára 6 kor. 40 fill.

Közvélemény. (Szeged.) Szerk. és kiadó Rostkowitz Artur. Nyomt. Várnay L. VI. évf. Ára ?

Magyar Polgár. (Kolozsvár.) Szerk. Ajtai K. Albert nyomdász. XXVI. évf. Ára 28 kor.

Magyar Tengerpart. (Fiume.) Szerk. és kiadó-tulajd. Hegyi Jenő. Nyomt. az Unió ny. XI. évf. Ára 24 kor.

Miskolci Friss Ujság. (Miskolcz.) Szerk. Darvas Dezső. V. évf. Nyomt. a M. Friss Ujság szerződéses ny. (Székely Viktor Bpsten.) Egyes szám ára 2 fill.

Miskolci Napló. (Miskolcz.) Szerk. dr. Kovács József és Hubert János. Nyomt. Szelenyi és társa. III. évf. Ára helyben 12 kor., vidékre 16 kor.

Nagybecskereki Hirlap. (Nagybecskerek.) Főszerk. Sándor Mihály, fel. szerk. Illés Jenő. Nyomt. Seprős Valter, III. évf. Ára 20 kor.

Nagykanizsai Friss Ujság. (Nagykanizsa.) Szerk. Kramer Lajos; kiadó-tulajd. Krausz és Farkas. Nyomt. a Nagykanizsai Friss Ujság szerződéses ny. III. évf. Ára 14 kor. 40 fill.

Nagyvárad. (Nagy-Várad.) Kiadó-tulajd. a nagyváradai hirlapkiadó r. t. fel. szerk. Sas Ede és Márton Manó. Nyomt. Lang József. XXXIV. évf. Ára helyben 24 kor., póstán küldve 28 kor.

Nagyvárad Friss Ujság. (Nagyvárad.) Szerk. Halász Lajos; IV. évf. Nyomt. Boros Jenő.

Nagyvárad Napló. (Nagyvárad.) fel. szerk. dr. Dési Géza, szerk. Fehér Dezső és Ady Endre; Nyomt. Boros Jenő VI. évf. Ára helyben 24 kor., vidékre 28 kor.

Nyitrai Friss Ujság. (Nyitra.) Szerk. dr. Kiss Gereben, kiadó-tulajd. a nyitrai irod. és ny. vállalat. II. évf. Nyomt. Iritzer Zsigmond.

Nyugatmagyarországi Híradó. (Pozsony.) Szerk. és laptulajd. dr. Vutkovich Ödön. XVI. évf. Nyomt. Wigand F. K. Ára 24 kor.

Pécsi Közlöny. (Pécs.) Főszerk. dr. Késmáry István, fel. szerk. Döme Anzelm; kiadó-tulajd. Madarász Béla. XI. évf. Hetenként 2-szer. Nyomt. liceumi ny. Ára 24 kor.

Pécsi Napló. (Pécs.) Főszerk. Lenkei Lajos; kiadó-tulajd. a pécsi irod. és könyvny. részvénytársaság. XXII. évf. Ára 24 kor.

Somlyói Hirlap. (Szilágy-Somlyó.) Szerk. Pongrácz Aladár. I. évf. Nyomt. Budapesten a Hirlapterjesztő vállalat. Ára egy óra 60 fillér, egyes szám 2 fill.

Sopron. (Sopron.) Szerk. dr. Kovács István és dr. Meisner Ernő; kiadó-tulajd. Berecz Ábel. Nyomt. Romwalter Alfréd nyomdász. XXXIII. évf. Ára 16 kor.

Szabadkai Friss Ujság. (Szabadka.) Szerk. Pusztai Béla. Nyomt. a szerződéses nyomda. III. évf. Egyes szám ára 4 fill.

Szabadság. (Nagyvárad.) Szerk. Hegyesi Márton, kiadó-tulajd. Laszky Ármin nyomdász. XX. évf. Ára helyben 24 kor., vidéken 28 kor.

Szabadság. (Debreczen.) Szerk. Rudnyánszky Gyula. II. évf. Kiadó-tulajd. László József nyomdász. Ára 20 kor.

Szatmári Friss Ujság. (Szatmár.) Szerk. Májdik Árpád. II. évf. Nyomt. Morvay János. Ára 7 kor. 20 fill.

Szatmári Hirlap. (Szatmár.) Szerk. Bartha Kálmán. II. évf. Nyomt. »Szabadsajtó«.

Szegedi Friss Ujság. (Szeged.) Szerk. Újlaki Antal; kiadó-tulajd. Endrényi Lajos nyomdász. IV. évf. Ára 14 kor.

Szegedi Híradó. (Szeged.) Szerk. Palócz László; kiadó-tulajd. Endrényi Imre nyomdász. XLV. évf. Ára 28 kor.

Szegedi Napló. (Szeged.) Főszerk. Kulinyi Zsigmond; fel. szerk. Békefi Antal; kiadó Engel Lajos. XXVI. évf. Ára 28 kor.

Székelység. (Marosvásárhely.) Szerk. dr. Sárkány Miklós, dr. Hegyi Zsigmond és dr. Szász Albert. VI. évf. Nyomt. Adi Árpád. Ára 14 kor. (Előbb SzékelyEllenzék.)

Székesfehérvári Friss Ujság. (Székesfehérvár.) Főszerk. Ilosvay Hugó, fel. szerk. Zeley Imre. Nyomt. a szerződéses nyomda Budapesten. III. évf. Ára helyben 7 kor. vidéken 14 kor.

Székesfehérvári Hírlap. (Székesfehérvár.) Szerk. és tulajd. Tóth Arthur. Nyomt. Szammer Kálmán. VIII. évf. Het. 3-szor. Ára 16 kor.

Szent-Endre és Vidéke. (Szent-Endre.) Szerk. Parlaghy Aladár, kiadó-tulajd. Csernicsek Imre. I. évf. Nyomt. Székely Viktor. Ára 20 kor. (Megtűnt.)

Szentesi Friss Ujság. (Szentes.) Főszerk. Stark Nándor; fel. szerk. Ilosvay Hugó. Nyomt. a szerződéses ny. Budapesten. III. évf. Egyes sz. ára 2 fill.

Szepesi Hírlap. (Igló.) Szerk. Tellyer Gyula. I. évf. Nyomt. Székely Viktor Budapesten. Egyes szám ára 2 fillér.

Szombathelyi Friss Ujság. (Szombathely.) Szerk. Fűredi Béla kiadó-tulajd. és Breitfeld Dezső. III. évf. Nyomt. Seiler Henrik utódainál. Egyes szám 4 fill.

Temesvári Ujság. (Temesvár.) Szerk. Ilosvay Hugó. Nyomt. Hirlapterjesztő vállalat. III. évf. Egyes szám ára 2 fill.

Tiszántúl. (Nagyvárad.) Szerk. fel. Vucskics Gyula; laptulajd. »Szent-László-Nyomda« r.-társaság. IX. évf. Ára 16 kor.

Torontál. (Nagy-Becskerek.) Szerk. dr. Brájjer Lajos; kiadja Pleitz Ferencz Pál nyomdász. XXX. évfolyam. Ára 24 korona.

Uj Pécsi Ujság. (Pécs.) Szerk. Mérő Béla; kiadják Wessely és Horváth. II. évf. Nyomt. Székely Viktor Budapesten. Ára egy hóra 60 fill. egyes szám 2 fill.

Uj Pécsi Ujság. Szerk. Ilosvai Hugó. III. évf. Nyomt. Székely Viktor Bpesten. Egyes szám ára 2 fill.

Uj Pesti Hírlap. (Ujpest.) Szerk. Cs. Boda Lajos. I. évf. Nyomt. Székely Viktor Budapesten. Ára egyes szám 2 fill.

Ujság. (Kolozsvár.) Szerk. dr. Papp József; laptulajd. Gombos Ferencz nyomdász. VI. évf. Ára 24 kor.

Vácki Friss Ujság. (Vác.) Szerk. Bauer Mihály. II. évf. Nyomt. Székely Viktor Budapesten.

Veszprémi Friss Ujság. (Veszprém.) Szerk. Ilosvai Hugó. III. évf. Nyomt. Székely Viktor Budapesten. Egyes szám 2 fill.

Veszprémi Ujság. (Veszprém.) Szerk. Balassa Sándor. I. évf. Nyomt. Székely Viktor Budapesten. Egyes szám ára 2 fillér.

Összesen 102.

II. POLITIKAI HETILAPOK.

BUDAPESTEN.

Budapesti Hétfői Hírlap. Szerk. Szomaházy István. II. évf. Nyomt. az Otthon ny. Ára 5 kor.

Ebredés. Szerk. Gara József, laptulajd. Misoga Sándor társszerk. Nyomt. Wodianer F. és fiai. III. évf. Ára 8 kor.

Független Ujság. A magyar gazdaságvétség közlönye. Szerk. Szilassy Zoltán; kiadó-tulajd. Zsitvay Sándor. IX. évf. Nyomt. »Patria.« Ára 5 kor. 20 fill.

Képes Néplap és Politikai Híradó. Szerk. Nagy Miklós; kiadja a Franklin-Társulat. XXXI. évf. Ára 4 kor. 80 fill., a »Világkrónika«-val együtt 8 kor.

Magyar Közélet. Szerk. dr. Halmai Elemér és Zigány Árpád. II. évf. Hav. 2-er. Nyomt. Országos közp. közs. ny. Ára 24 korona.

Magyar Közérdek. Szerk. Margulit Kálmán. I. évf. Nyomt. Gelléri és Székely. Ára 16 kor.

Magyar Néplap. Szerk. és kiadja Buday Aladár. Nyomt. »Pazmanem« XII. évf. Ára 3 kor. 60 fill.

48-as Ujság. Szerk. és kiadó-tulajd. Varságh Zoltán. Nyomt. »Stephaneum« ny. és irod. váll. III. évf. Ára 6 kor.

Nemzeti Hírlap. Szerk. Kósa Rezső; laptulajdonos Rózsa Kálmán és neje nyomd. XIX. évf. Hetenként kétszer. Ára 12 kor.

Néppárt. Szerk. Rakovszky István és Izsóf Alajos; kiadó-tulajd. Molnár János. V. évf. Ára 3 kor.

A Nép Zászlója. Szerk. és kiadó-tulajdonos Lukáts Gyula. Nyomt. »Pallas« XVIII. évf. Ára 8 kor.

Politikai Hetiszemle. Szerk. és laptulajdonos Székely Sámuel. X. évf. Nyomt. Neumayer Ede. Ára 20 kor.

Politikai Ujdonságok. Szerk. Nagy Miklós; kiadó-tulajdonos a Frankiin-Társulat magyar irodalmi intézet és könyvnyomda. XLIX. évf. Ára 10 kor; a »Vasárnapi Ujság«-gal együtt 24 kor.

Uj Század. Főszerk. dr. Vázsonyi Vilmos. Kiadó-tulajd. Bálint Dezső. IV. évf. Nyomt. Kosmos. Ára 10 kor.

VIDÉKEN.

Abauj-Kassai Közlöny. (Kassa.) Főszerk. Stekker Károly, fel. szerk. Szauher Béla; kiadja a szerkesztőség. Nyomt. Vitéz A. XXXII. évf. Hetenként 2-szer. Ára 12 korona.

Alföldi Ellenzék. (Szentés.) Szerk-tulajd. Vajda Ernő. Nyomt. saját nyomdájában. IV. évf. Hetenként 3-szor. Ára 12 kor.

Bácska. (Zombor.) Szerk. dr. Baloghy Ernő; laptul. és kiadó Bittermann Nándor nyomdász. XXVI. évf. Hetenként kétszer. Ára 12 kor.

Bácskai Ellenőr. (Baja.) Szerk. Stoczek Károly. Nyomt. Szabados Sándor. XXIV. évf. Hetenként 4-szer. Ára 12 kor.

Bácsmegyei Független Hirlap. (Zombor.) Szerk. Szilágyi Lajos. I. évf. Nyomt. Hirlapterjesztő vállalat ny. Budapestén. Ára egy óra 60 fill.

Bajai Független Ujság. (Baja.) Főszerk. dr. Reich Aladár. Szerk. dr. Szirmai Vidor. Nyomt. Nánay Lajos. III. évf. Ára 6 kor.

Békésmegyei Közlöny. (Békéscsaba.) Szerk. Maros György; laptulajd. Szihelszky József; kiadja a »Corvina« könyvnyomda. XXX. évf. Hetenként kétszer. Ára 12 kor.

Besztercze. (Besztercze.) Szerk. és kiadó-tulajdonos. Balázs József. Nyomt. Botschár Tivadar. XX. évf. Ára 8 kor.

Borsodmegyei Lapok. (Miskolcz.) Főszerk. Szombati László, társszerk. a kiadó Forster Rezső; laptulajd. Buthy Lajos és Forster Rezső. Nyomt. Forster, Wesselényi és társai. XXIII. évf. Hetenként kétszer. Ára 12 kor.

Csiki Lapok. (Csik-Szereda.) Szerk. dr. Fejér Antal; kiadó és tulajd. Györgyákab Márton utóda (Szvoboda testvérek) nyomdász. XV. évf. Ára 8 kor.

Délvidéki Lapok. (Lugos.) Szerk. dr. Haus József és dr. Fränkl Béla. II. évf. Nyomt. Szidon József. Ára 16 kor.

Dunántúli Hirlap. (Győr.) Szerk. Giesswein Sándor és Bihar Jenő; kiadó a Győregyh.-megye könyvnyomda. X. évf. Hetenként 2-szer. Ára 12 kor.

Egri Hiradó. (Eger.) Szerk. dr. Csutorás László; kiadó-tulajd. az érseki lyceumi nyomda. XI. évf. Hetenként 2-szer. Ára 10 kor.

Egri Ujság. (Eger.) Szerk. dr. Setét Sándor; kiadja Löw B. nyomdász. X. évf. Ára 12 kor.

Ellenzék. (Miskolcz.) Szerk. és tulajd. Ruttkay Menyhért; kiadja Szelényi és társa. III. évf. Hetenként 2-szer. Nyomt. Forster, Klein és Ludvig. Ára 10 kor. (Megszűnt).

Ellenzéki Ujság. (Ujpest.) Főszerk. dr. Aradi Béla, fel. szerk. dr. Fehér Márton. II. évf. Nyomt. Wagner J. Jenő Budapestén. Ára ?

Esztergom. (Esztergom.) Főszerk. dr. Csajka Ernő; szerk. Dvihally Géza; kiadó-tulajd. dr. Prohászka Ottokár. Nyomt. Buzárovits Gusztáv. VIII. évf. Ára 10 kor.

Fejérmegyei Napló. (Székesfejérvár.) Szerk. Bilkey Ferenc; X. évf. Nyomt. Egyházm. kny. Hetenként 3-szor. Ára 12 kor.

Felsőmagyarországi Hirlap (Sátoralja-Ujhely.) Szerk. Buza Barna és Rosner Imre. Nyomt. Landesmann Miksa és társa kiadó. VI. évf. Hetenként 2-szer. Ára 10 kor.

Felsőmagyarországi Napló. (Kassa.) Szerk. ifj. Madarász János. I. évf. Nyomt. László Béla.

Felső-Torontál. (Előbb Nagy-Szent-Miklós. (Nagy-Szent-Miklós.) Szerk. és laptulajd. dr. Jeszenszky Géza; Nyomt. Wiener Náthán Perjámoson. XII. évf. Hetenként 2-szer. Ára 10 kor.

Független Hajdúság. (Hajdú-Szoboszló.) Főszerk. Kovács Gyula, Szerk. és kiadó Bor János; laptulajd. Ádám János. I. évf. Nyomt. Plósz Gy. Ára 8 kor.

Gyulafehérvári Hirlap. (Gyula-Fehérvár.) Szerkesztő és laptulajd. Avéd Jákó; kiadó Papp György nyomdász. XVII. évf. Ára 8 kor.

Határőr. (Pancsova.) Szerk. Wittig-schlager Lajos; kiadó-tulajd. Wittig-schlager Károly nyomdász. XII. évf. Ára 10 kor.; vidékre 10 kor.

Heti Szemle. (Szatmár.) Szerkesztő Báthory Endre; kiadó a »Pázmány-sajtó.« XII. évf. Ára 6 kor.

Hevesszármegyei Hirlap. (Eger.) Főszerk. Babocsay Sándor; fel. szerk. dr. Pásztor Bertalan; kiadó-tulajd. az egeri nyomda részvény-társaság. XI. évf. Hetenként 3-szor. Ára 12 kor.

Jászberény és Vidéke. (Jászberény.) Szerk. Grün Hermann; tulajd. Török Aladár; nyomt. Brünauer Adolf. XXXV. évf. Ára 8 kor.

Jászberényi Híradó. (Jászberény.) Szerk. és kiadó-tulajd. Kubicza János nyomdász. III. évf. Ára 8 kor.

Jász-Nagykun-Szolnok megyei Független Hirlap. (Szolnok.) Szerk. dr. Mandel Sándor. I. évf. Nyomt. Fuchs Lipót és fia. Ára 8 kor.

Jász-Nagykun-Szolnok megyei Lapok. (Szolnok.) Szerk. és kiadó Vezéry Ödön nyomdász. XIV. évf. Hetenként kétszer. Ára 12 kor.

Kalocsai Néplap. (Kalocsa.) Szerk. Mócsy Antal; hely. szerk. Virág István; lapkiadó Juresó Antal ny. XXVI. évf. Ára 4 kor.

Kecskemét. (Kecskemét.) Fel. szerk. dr. Horváth Adám; kiadó-tulajd. Sziládi László nyomdász. XXXI. évf. Ára 10 kor.

Kecskeméti Ellenőr. (Kecskemét.) Szerk. dr. Rády Lajos; kiadó-tulajd. Fekete Mihály nyomdász. II. évf. Ára 8 kor.

Kecskeméti Lapok. (Kecskemét.) Szerk. dr. Nagy Mihály; kiadja az első kecskeméti hírlapkiadó és kny. r. t. XXXVI. évf. Ára 10 kor.

Közérdek. (Hátszeg.) Szerk. dr. Nagy Ignác. I. évf. Nyomt. Klawter I. Ára 8 kor.

Közérdek. (Marosvásárhely.) Szerk.-tulajd. Pálffy Mihály. XV. évf. Nyomt. Adi Árpád. Ára 12 kor.

Közérdek. (Nagy-Enyed.) Szerk. dr. Magyar Károly és Török Bertalan; kiadja a nagyenyedi könyvny. és papírgyár r. t. XXII. évf. Hetenként 2-szer. Ára 12 kor.

Makó és Vidéke. (Makó.) Szerk. dr. Orosz Ede II. évf. Nyomt. Kovács Antal. Hetenk. 3-szor. Ára 12 kor. (Meggzúnt.)

Makói Hirlap. (Makó.) Szerk. Nagy Károly és Purjesz Mór; kiadó-tulajdonos Neumann József nyomdász. XVII. évf. Hetenként kétszer. Ára 8 kor.

Máramarosi Híradó. (M.-Sziget.) Szerk. Rományi István és dr. Pap József;

kiadó-tulajd. Berger Miksa nyomd. VIII. évf. Ára 8 kor.

Maros. (Makó.) Szerk. Barna Sándor és Tarnai Ivor; kiadó-tulajdonos Gaál László nyomdász. XXXIV. évf. Hetenként kétszer. Ára 8 korona.

Maros-Torda. (Marosvásárhely.) Szk. Orbán Balázs. Nyomt. Adi Árpád. IV. évf. Ára 12 kor.

Mohács és Vidéke. (Mohács.) Szerk. Margitai Péter; kiadó Blandl János nyomdász. XXII. évf. Ára 8 kor.

Nógrádi Lapok és Honti Híradó. (B.-Gyarmat.) Szerk. Horváth Danó; kiadó-tulajdonos a balassa-gyarmati könyvnyomda r. társ. XXXI. évf. Ára 10 kor.

Nyitrai Hirlap. (Nyitra.) Szerk.-tulajd. Grünfeld Nánán. XV. évf. Nyomt. Tritzer Zsigmond. Ára 12 kor.

Nyitramegyei Közlöny. (Nyitra.) Szerkesztő és kiadó-tulajd. dr. Bangha Sándor. Nyomt. Neugebauer Nándor. XXIII. évf. Ára 12 kor.

Nyitramegyei Szemle. (Nyitra.) Szerk. és laptulajd. dr. Tóth János; társzerk. Franciscy Lajos. Nyomt. Huszár István. XI. évf. Ára 10 kor.

Nyitravölgyi Lap. (Nagytapolcsán.) Szerk. Szalay Pál és Mállás Antal; kiadó-tulajd. Platzkó Gyula nyomdász. IV. évf. Ára 8 kor.

Pusztaszter. (Szeged.) Szerk. és kiadó: Rostkovitz Artur. II. évf. Nyomt. Várnai L. Ára 2 kor.

Somogy. (Kaposvár.) Szerk. és tulajd. Roboz István; lapkiadó Hagelman Károly. nyomdász XXXIX. évf. Ára 10 kor.

Soproni Napló. (Sopron.) Szerk. és kiadó-tulajd. Rábel László. Nyomt. Röttig Gusztáv. Hetenk. 2-er. VI. évf. Ára 16 kor.

Szabadka és Vidéke. (Szabadka.) Szerk. Czeisz Máté; laptulajdonosok az alapítók. XI. évf. Nyomt. Bittermann József. Ára 6 kor.

Szabadság. (Esztergom.) Szerk.-tulajd. Bártay Géza. VIII. évf. Nyomt. Tábor Adolf. Hetenként 2-szer. Ára 12 kor.

Szabadság. (Miskolcz.) Szerk. és kiadó Ruttkay Menyhért; helyettes szerk. Buday József. Nyomt. Szelényi és társa. XII. évf. Hetenként kétszer. Ára 10 kor.

Szászváros. (Szászváros.) Szerk. és laptulajd. Simon Ferenc; kiadó Schäser A. nyomdász. IX. évf. Ára 8 kor.

Szeben és Fogaras Vármegye. (Szeben) Szerk.-tulajd. Czobor Hugó. III. évf. Nyomt. Görtler János. Ára 10 kor.

Székelyföld. (Kézdi-Vásárhely.) Szerk. Dobay János; kiadó-tulaj. ifj. Jancsó Mózes nyomdász. XXII. évf. Hetenként kétszer. Ára 10 kor.

Székely Lapok. (Marosvásárhely.) Szerk. a kiadó-tulajd. dr. Szász Károly; Ny. Benkő László. XXXIII. évf. Hetenként 4-er. Ára 16 kor.

Székely Nemzet. (Sepsi-Szent-György.) Szerk. Málk Loránd; laptulajd. és kiadó a »Jókai-nyomda-részv. társulat.« XXI. évf. Hetenként négyszer. Ára 20 kor.

Székesfehérvár és Vidéke. (Székesfehérvár.) Szerk. dr. Luria Aladár, kiadó-tulajd. »A székesfehérvári politikai hirlapkiadó-társaság.« Nyomt. Számmer Imre. XXXI. évf. Hetenként 3-szor. Ára 16 kor.

Székesfehérvári Hirlap. (Székesfehérvár.) Szerk.-tulajd. Tóth Arthur. VIII. évf. Hetenként 3-szor. Nyomt. Számmer Kálmán. Ára 16 kor.

Szombathelyi Ujság. (Szombathely.) Szerk. Császár József; laptulajd. az egyházmegyei könyvny. IX. évf. Ára 10 kor.

Tata-Tóvárosi Híradó. (Tata-Tóváros.) Szerk. Szomoró S. Ferenc; kiadó-tulajdonos Engländer és társa nyomd. XXIV. évf. Hetenként 2-er. Ára 8 kor.

Tolnavármegye. (Szegzárd.) Szerk. tulajd. dr. Leopold Kornél; segédszerk. Székely Ferencz. Nyomt. Ujfalussy Lajos. XIII. évf. Ára 12 kor.

Torontáli Közlöny. (Nagy-Kikinda.) Szerk. és tulajd. dr. Kiss Károly; kiadó Szegyakov M. nyomdász. XXII. évf. Hetenként 2-szer. Ára 14 kor.

Ujvidék. (Ujvidék.) Szerk. Zanbauer Ágoston. Nyomt. Fuchs Emil és társa. XXVIII. évf. Ára 12 kor.

Váczi Közlöny. (Vác.) Szerk. és laptulajd. Frídrieh Sándor; fel. szerk. Wirnhardt Ágoston. Nyomt. Mayer Sándor. XXV. évf. Ára 12 kor.

Vásárhely és Vidéke. (Hódmező-Vásárhely.) Főszerk. dr. Endrey Gyula; fel. szerk. Bibó Lajos. Nyomt. a Vásárhely és Vidéke ny. kiadó. XXI. évf. Hetenként kétszer. Ára 8 kor.

Vásárhelyi Híradó. (Hód-Mező-Vásárhely.) Szerk. és kiadó-tulajd. dr. Kenéz Sándor. IV. évf. Nyomt. Lévai F. Ára 8 kor.

Vasvármegye. (Szombathely.) Szerk. Kóvári Kaffehr Béla; kiadó-tulajd. Bertalanffy József nyomdász. XXXVI. évf. Hetenként 2-szer. Ára 16 kor.

Végvidék. (Pancsova.) Szerk. Feymann Gyula; kiadó-tulajd. dr. Hódy Antal. Nyomt. Wittigschlager C. VI. évf. Ára 12 kor.

Veszprémi Hirlap. (Veszprém.) Szerk. Szánthó László; kiadó-tulajd. az egyházmegyei könyvny. XI. évf. Ára 12 kor.

Veszprémvármegye. (Veszprém.) Szerk. Kápolnai Paur Ödön. Nyomt. Dunántuli kny. VI. évf. Ára 12 kor.

Zala. (Nagy-Kanizsa.) Szerk. Szalay Sándor és Révész Lajos kiadó-tulajd. Fischel Fülöp nyomdász. Hetenként kétszer. XXX. évf. Ára 12 kor.

Zemplén. (Sátoralja-Ujhely.) Főszerk. ifj. Meczner Gyula; fel. szerk. dr. Szirmay István. XXXIV. évf. Nyomt. »Zemplén« ny.

Zombor és Vidéke. (Zombor.) Szerk. dr. Donoszlovits Vilmos; kiadó-tulajd. Oblát Károly nyomdász. Hetenként 2-szer. XXII. évf. Ára 12 kor.

Összesen 90.

III. VEGYES TARTALMU KÉPES HETILAPOK.

BUDAPESTEN.

Évzsak. Szerk. és kiadó Csernicsek Imre. I. évf. Nyomt. Székely Viktor. Ára 4 kor.

A Hét. Szerk. és kiadó-tulajd. Kiss József. Nyomt. az Athenaeum. XIV. évf. Ára 20 kor.

Képes Családi Lapok. Szerk. Csillag Máté. Nyomt. »Európa«. XXV. évf. Ára 12 kor.

Képes Folyóirat. »A Vasárnapi Ujság« füzetekben. Szerk. Nagy Miklós. XVII. évf. Kijadja a Franklin-Társulat. Havonként 2-szer. Ára 14 kor. 40 fill.

Képes Heti Krónika. Szerk. Béky Ferencz; kijadja a K. H. L. kiadóhivatala. II. évf. Nyomt. Thalia nyomda. Ára 6 kor.

Magyar Géniusz. Szerk. Gellért Oszkár. Nyomt. a Thalia ny. XII. évf. Ára 18 kor.

Magyar Képes Világ. Szerk. N. Szabó Ödön; tulajd. Rasovszky Dezső II. évf. Ára 10 kor. 80 fill.

Ország-Világ. Szerk. dr. Várady Antal és dr. Falk Zsigmond; kiadója az Országos Irodalmi részv.-társ. Nyomt. a pesti könyvny. részv. társ. XXIV. évf. Ára 16 kor.

Salon Ujság. Szerk. Holló Tivadar.

Nyomt. »Stephaneum«. VIII. évf. Ára 40 kor.

Uj Idők. Szerk. Herczeg Ferencz; kiadja Singer és Wolfner. Nyomt. a Budapesti Hirlap ny. IX. évf. Ára 16 kor.

Vasárnapi Ujság. Szerk. Nagy Miklós; kiadó-tulajdonos a Franklin-társulat magyar irodalmi intézet és könyvnyomda. XLIX. évf. »Regénytár« heti melléklettel. Ára 16 kor.; a »Politikai Ujdonságok«-kal együtt 24 kor.

VIDÉKEN.

Alföld. (Arad.) Szerk. Németh Péter. Nyomt. Aradi ny. r.-t. III. évf. Hav. 2-szer. Ára 10 kor.

Vasárnap. (Kolozsvár.) Szerk. Nagy Károly és Vajda Ferencz. III. évf. Nyomt. Gámán János örököse. Ára 4 kor.

Osszesen 13.

IV. EGYHÁZI ÉS ISKOLAI LAPOK.

BUDAPESTEN.

Békehírnök. Szerk. Udvarnoki András és Csopják Attila. Nyomt. Fritz Ármín. IX. évf. Havonként 2-cr. Ára 3 kor. 60 fill.

Egyenlőség. Zsidófelekezeti és társadalmi hetilap. Szerk. Szabolcsi Miksa. Nyomt. Brózsza Ottó. XXII. évf. Ára 16 korona.

Egyetemi Lapok. Szerk. Hencz Károly és Nagy József; kiadó-tulajdonos az egyetemi kör. Nyomt. Stephaneum. XVI. évf. Havonként kétszer. Ára 10 kor.

Egyházi Közlöny. Szerk. Gerely József. Nyomt. Stephaneum XV. évf. Ára 10 kor.

Az Én Ujságom. Szerk. Pósa Lajos; XIV. évf. Nyomt. »Hungaria«. Ára 8 kor.

Eró. Főszerk. Wallasics Tibor; szerk. Szekula Jenő és Pallos Árpád. II. évf. Nyomt. Athenaeum. Ára 12 kor. (Megszűnt.)

Evangelikus Családilap. Szerkesztő Böngérfi János. Nyomt. Hornyánszky Viktor. VIII. évf. Havonként kétszer. Ára 2 korona.

Görög-Katolikus Hirlap. Főszerk. és kiadó-tulajd. dr. Demkó Kálmán, fel. szerk. Prodán János. I. évf. Nyomt. Stephaneum. Ára 12 kor.

Gyermek Ujság. Szerk. Somogyi Árpád; kiadja Rosenfeld Lajos. I. évf. Nyomt. Fritz Ármín. Ára 1 kor.

Hasznos Mulattató. Szerk. és kiadja Dolinay Gyula. Nyomt. a Belvárosi ny. XXXI. évf. Hav. 2-szer. Ára 8 kor.

Keresztények Lapja. Szerk. Erdélyi Gyula. I. évf. Nyomt. Krammer és Erhardt.

Keresztény Magyar Ifjuság. Szerk. ifj. Majláth György gróf és Schandl Károly. I. évf. Nyomt. Stephaneum. Ára 8 kor.

Kisdednevelés. Szerk. Peres Sándor; kiadja a »Kisdednevelők orsz. egyesülete«. Nyomt. Rózsa K. XXXII. évf. Havonként 2-szer. Ára 6 kor.

Kis Lap. Szerk. Forgó bácsi (dr. Ágai Adolf); kiadó-tulajd. az Athenaeum. XXXII. évf. Ára 8 kor.

Lányok Lapja. Szerk. és kiadó-tulajd. Dolinay Gyula. Nyomt. a Werbőczy nyomda. XXIX. évf. Havonként 2-szer. Ára 8 kor.

Magyar Lányok. Szerk. Tutsek Anna; kiadja Singer és Wolfner. Nyomt. a Hungaria. X. évf. Ára 12 kor.

Magyar Pestalozzi. Szerk. és kiadó-tulajd. Dániel Jenőné; kiadó: a »belvárosi könyvnyomda.« VI. évf. Nagy szűnődő kivételével hetenként. Ára 8 kor.

Nemzeti Iskola. Szerk. és tulajd. Benedek Elek, helyettes szerk. Földes Géza. Nyomt. Markovits és Garai. X. évf. Ára 8 kor.

Népnevelő. Kath. nevelés-oktatásügyi közlöny; szerk. Ember Károly, kiadja a Szent-István társ. Nyomt. »Stephaneum.« XV. (Uj F. VII.) évf. Ára 6 kor.

Népnevelők Lapja. Szerk. Szabó Bugát László; kiadó »Hunnia« nyomda; laptulajd. a »Népnevelők budapesti egyesülete.« XXXVIII. évf. Ára 8 kor.

Néptanítók Lapja. Kiadja a vallás-és közoktatásügyi m. kir. miniszterium. Szerk. Ujvári Béla és dr. Gööz József. Nyomt. az egyetem ny. XXXVI. évf. Ára 10 kor.

Országos Középiskolai Tanár-egyesületi Közlöny. Szerk. Balogh Péter. Nyomt. »Athenaeum.« XXXVII. évf. 1903/4. A tagok tagsági díj (8 kor.) fejében kapják.

Páduai Szent Antal Lapja. Szerk. és kiadják Mészáros Kálmán és Buday Aladár. V. évf. Nyomt. Stephaneum. Havonként kétszer. Ára 3 kor 20 fill.

Protestáns Egyházi és Iskolai Lap. Szerk. és laptulajd. Szóts Farkas; kiadja Hornyánszky Viktor nyomdász. XLVI. évf. Ára 9 kor.

Religio. Vallás. Szerk. és kiadó-tulajd. dr. Breznay Béla. Nyomt. Nagy Sándor. LXII. évf. Hetenként kétszer. Ára 10 kor.

Szent József Lapja. Szerk. és kiadják Szentesy Alfonz és Hets Ödön. I. évf. Nyomt. Müller Károly. Havonként 2-szer. Ára 3 kor.

Tanulók Lapja. Szerk. Gaál Mózes; kiadja a Franklin-társulat nyomd. X. évf. Ára 9 kor. 60 fill.

Téli Ujság. Vallásos irányú olvasmányok a magyar nép számára. Szerk. Szabolcska Mihály; kiadja a vallásos iratokat terjesztő egyesület. Nyomt. Hornvánszky Viktor. XXV. évf. Decz., jan. és febr. hónapokban minden szerdán. Egyes szám ára 4 fillér.

Zsidó Hiradó. Orthodox zsidó felekezeti és társadalmi hetilap. Laptul. és szerk. Viador. (Weisz Dániel.) Nyomt. Márkus Samu. IX. évf. Ára 12 kor.

VIDÉKEN.

Család és Iskola. (Kolozsvár.) Szerk. Sólyom János; kiadja a kolozsvári tanítótöbbség. XXIX. évf. Jul. és aug. hónapokat kivéve, havonként kétszer. Nyomt. Gombos Ferencz. Ára 6 kor.

Debreczeni Főiskolai Lapok. (Debreczen.) Szerk. Szarka Lajos; kiadja: A magyar irodalmi önképző társulat. XLVI. évf. 1903/4. Havonként 2-szer. Nyomt. a város könyvny. Ára 6 kor.

Debreczeni Protestáns Lap. (Debreczen.) Szerk. Eröss Lajos. Nyomt. Hoffmann és Kronovitz. XXIII. évf. Ára 12 kor.

Délvidéki Tanügy. (Temesvár.) Szerk. Reitter Ferencz; kiadja a »Dél-magyarországi tanító-egylet.« Nyomt. az »Unió« ny. VIII. évf. Havonként 2-er (jul. és aug. kivételével). Ára 8 kor.

Diák-Lap. (Alsó-Kubin.) Szerk.-tul. F. Békés D. I. évf. Nyomt. Trnkóczy József. Ára 6 kor.

Dunántúli Protestáns Lap. (Pápa.) Szerk. és tulajd. Kis József. XIV. évf. Nyomt. a ref. főtanoda ny. Ára 8 kor.

Egri Egyházmegyei Közlöny. (Eger.) Szerk. dr. Böhm János. Nyomt. az érseki lyceum ny. XXXV. évf. Minden hó 1-én és 16-án. Ára 4 kor.

Egyetemi Lapok. (Kolozsvár.) Szerk. Révész László; kiadja: az egyetemi kör. Nyomt. Gombos Ferencz. VII. évf. 1902/3. Havonként 3 szám. Ára 3 kor.

Erdélyi Protestáns Lap. (Kolozsvár.) Szerk. Molnár Albert; laptulajd. az erd. ev. ref. egyházkerület. Nyomt. Gombos F. VI. évf. Ára 12 kor.

Görög Katholikus Szemle. (Ungvár.) Főszerk. Kaminszky Géza, fel. szerk. Duliskovich Elek; kiadó-tulajd. az Unio r. társ.; kiadja a Sz. Bazil-társulat ny. V. évf. Ára 8 kor.

Győregyházmegyei Katholikus Tanügy. (Győr.) Szerk. és kiadó Öveges Kálmán. II. évf. Hav. 2-szer. Nyomt. Győregyházm. kny. Ára 6 kor.

Igazmondó. (Debreczen.) Szerk. és tulajd. Budai János és S. Szabó József. III. évf. Nyomt. Csokonai ny. Ára 3 kor. 40 fill.

Keresztyén Evangelista. (Gyula.) Szerk. és kiadó Szalay József. XII. évf. Nyomt. Corvina. Havont. 2-szer. Ára 2 kor.

Kis Tükör. (Kolozsvár.) Képes családii hetilap. Szerk. és kiadó-tulajd. Kecskeméthy István. Nyomt. Gombos Ferencz. XI. évf. Ára 4 kor.

Közlöny. (Debreczen.) A magyarországi ev. ref. theolog. ifjúság hivatalos lapja. Szerk. Erdei Károly. Nyomt. a városi ny. XXXIII. évf. Hav. 2-szer. Ára 6 kor.

Közművelődés. (Gyula-Fehérvár.) Szerk. Zlamál Ágost; kiadja az erdélyi róm. kath. irodalmi társulat. Nyomt. Papp György. XXVI. évf. Ára 8 kor.

Magyar Diák. (Győr.) Szerk. J. Jakabfalvay Árpád és társa. I. évf. Nyomt. Győregyházm. alap ny. Havonk. 2-szer. Ára 4 kor.

Nagy-Kőrösi Diáklap. (Nagy-Kőrös.) Szerk. Tonelli Sándor IV. évf. Nyomt. Ottinger Kálmán. Ára 4 kor.

Népiskolai Tanügy. (Eger.) Szerk. és kiadó: Breznay Imre. Nyomt. az érseki lyceumi ny. XXX. évf. Ára 8 kor.

Népnevelési Közlöny. (Nagyvárad.) Szerk. Gábel Jakab; kiadja a biharm. népnevelési egyesület. Nyomt. Laszki Ármin. XIX. évf. Havonként 2-er. Ára 4 kor.

Néptanoda. (Pécs.) Szerk. és kiadó-tulajd. Schneider István. XXXVI. évf., jul. és aug. hónapokban szünetel. Nyomt. Tajzs József. Ára 8 kor.

Orangyal. (Győr.) Szerk. Kárpáti Endre; kiadja Gladich Pál. XVIII. évf. Hav. 2-szer. Ára 2 kor.

Pályázat. (Székesfehérvár.) Szerk.

Péterfi J.; kiadó-tulajd. Singer Ede nyomdász. XII. évf. Ára 8 korona. (Magyar és német.)

Sárospataki lapok. (Sárospatak.) A sárospataki Irvadalmi kör közlönye, Szerk. dr. Tüdös István. Nyomt. Steinfeld Jenő. XXII. évf. Ára 10 kor,

Székely Tanúgy. (Marosvásárhely.) Szerk. Máthé József. IV. évf. Hav. 2-szer Nyomt. Adi Árpád. Ára 4 kor.

Összesen 54.

V. SZÉPIRODALMI ÉS VEGYES TARTALMU LAPOK.*

BUDAPESTEN.

Buda és Vidéke. Szerk. és kiadó-tulajd. Mindszenti Erdélyi Gyula; szerk. Jurisztovszky Ödön. Havonk. 3-szor. XII. évf. Nyomt. Hunyady Mátyás ny. Ára 12 kor.

Budai Hirlap. Szerk. a kiadó Frider Vilmos II. évf. Nyomt. Löbl Dávid és fia Ára 16 kor.

Budapesti Bazár. Szerk. Radnay Erna. I. évf. Nyomt. »Stephaneum.« Hav. 2-szer. Ára 12 kor.

Budapesti Lapok. Szerk. Böszörményi Sándor; kiadja a fürdőügyi iroda. II. évf. Nyom. »Patria«. Ára 20 kor.

Divat-Salon. Szerk. Szabóné Nogál Janka; kiadó-tulajd. Mezei Antal. Nyomt. Werbőczy ny. XVI. évf. Havonként 2-szer. Ára 12 kor.

Fővárosi Lapok. Szerk. Szekrényesy Kálmán és Tarnóczy Gusztáv; kiadó-tulajd. a Föv. Lapok kiadó-vállalata. Nyomt. Krausz S. és társa. XL. évf. Ára 16 kor.

Francia Divatlap. Szerk. S. Hentaller Elma és ifj. Lónyai Sándorné. Nyomt. »Athenaeum«. VI. évf. Havonként 2-er. Ára 7 kor. 20 f.

Jövendő. Szerk. Bródy Sándor. I. évf. Nyomt. Pallas. Ára 12 kor.

Magyar Bazár. mint a nők munkaköre. Szerkeszti S. Hentaller Elma és ifj. Lónyav Sándorné; kiadja az Athenaeum. XXXVIII. évf. Havi 2 szám. Ára 16 kor.

Magyar Székesfőváros. Szerk. és tulajd. dr. Bartha Sándor. Nyom. belvárosi ny. VI. évf. Ára 12 kor.

Magyar Szemle. Főszerk. és kiadó-tulajd. Kaczvinszky Lajos; szerk. Kaposi József. Nyomt. »Hunyadi Mátyás« ny. XVI. évf. Hetilap. Ára 12 kor.

Magyar Szépirodalmi Lapok. Szerk. Geiger Gyula és Asztalos János tulajd. I. évf. Nyomt. Polacsek. Havonk. 2-szer. Ára 12 kor.

Pestvármegye. Szerk. dr. Rónay Károly laptulajd., helyettes szerk. Balla Jenő. IV. évf. Nyomt. Országos központi ny. r. t. Ára 12 kor.

Rovás. Szerk. Szeles Adorján; kiadó Kurucz Lajos. I. évf. Nyomt. Pazmaneum. Ára 8 kor. (Meggzúnt.)

Styx. Szerk. Orpheus. Kiadó-tulajd. Singer A. C. özvegye. IV. évf. Nyom. Gross és Grünhut. Hav. 3-szor. Ára 16 kor.

Szabadság, Egyenlőség, Testvériség. Szerk. Csupó Imre; kiadják a szociáldemokrata párt tagjai. I. évf. Nyomt. Neuwald Illés. Ára 4 kor.

Tolnai Világlapja. Szerk. tul. Tolnai Simon. Ny. Beer E. és Tsa (előbb »Kosmos«). III. évf. Ára 3 mellékklappal 8 kor.

Tolnai Világ Lapjának Népszerű kiadása. Szerk. Endrei Zalán. I. évf. Nyomt. Kosmos.

Uj Világ. (Előbb: Előkelő Világ.) Szerk. és kiadja Lengyel Gizella. Nyomt. Károlyi György. VI. évf. Ára 16 kor.

VIDÉKEN.

Igaz Eszme. (Békés-Csaba.) Szerk. Máté Jenő és Nigrinyi János. I. évf. Nyomt. Corvina. Ára 5 kor.

Magyar Lant. (Győr.) Szerk. dr. Angyal Armand és dr. Vajda Emil. Nyomt. »Pannonia«, zenei mellékletét pedig (Budapestben) Kunosy Vilmos és Fia. III. évf. Hav. 2-szer. Ára 4 kor.

KÜLFÖLDÖN.

Magyar Hirmondó. (Cleveland.) Szerk. Baracs Henrik; kiadja a lapkiadó-társulat. IV. évf. Ára: 3 dollár.

Magyarok Vasárnapja. (Cleveland.) a görög kath. szövetség hivatalos Lapja. III. évf.

Szabadság. (Cleveland.) Szerkesztő és kiadó Kohányi Tihamér. XIII. évf. Ára 12 kor.

Összesen 24.

* Hetenként egy-egy szám, ha nincs más-kép jelezve.

VI. HUMORISZTIKUS LAPOK.*

BUDAPESTEN.

Babszem Jankó. Szerk. Reim Lajos; kiadó-tulajd. Kálmán és társa nyomdájá. V. évf. Ára 3 kor.

Bolond Istók. Szerk. és tulajd. Baróti Lajos. Nyomt. Franklin-társ. XXVI. évf. Ára 16 kor.

Borsszem Jankó. Szerk. Csicseri Bors (dr. Agai Adolf); kiadó-tulajd. az »Athenaeum.« XXXVI. évf. Ára 16 kor.

Cyankali. Szerk.-tulajd. Manswirth L. XX. évf. Nyomt. Angló-ny. Ára 20 kor.

Egykrajzázáros tréfás képes Herkó Páter Szerk. Markos Gyula. Hetenként 2-szer. VII. évf. Nyomt. »Stephaneum.« Ára 2 kor. 40 fill.

Ejnye be jó! Szerk. Szentirmai Géza. I. évf. Nyomt. Wodianer F. és fia. Ára 2 kor. 70 fill.

Flirt. Szerk. Erdei Zalán; kiadó-tulajd. Toinai Simon. I. évf. Nyomt. Korvin testv. Ára 10 kor.

Kakas Márton. Szerk. Sipulusz (Rákosi Viktor) és Faragó József; kiadó-tulajdonos Rákosi Jenő Budapesti Hirlap újságvállalata. X. évf. Ára 8 kor.

Kis Éleclap. Tulajd., szerk. és kiadó Biró Miksa; II. évf. Nyomt. »Kosmos.« Ára 8 kor.

Magyar Figaro. Főszerk. Kunosy Frigyes, fel. szerk. Faragó Jenő; kiadó-tulajd. Kunosy Vilmos és fia nyomd. XXI. évf. Ára 16 kor.

Magyar Herkó Páter. Szerk. és tulajdonos Markos Gyula. Nyomt. Stephaneum. XI. évf. Ára 12 kor.

Mátyás Diák. Szerk. Murai Károly; kiadják Wodianer F. és fiai nyomd. XVI. évf. Ára 12 kor.

Nyomdászok Éleclapja. Főszerk. »Tenákulum«; Szerk. »Darázs.« II. évf. Nyomt. Krammer Lipót. Hav. 2-szer. Ára 2 kor. 40 fill. (Megszűnt.)

Urambátyám. Szerk. és laptulajd. Erdélyi Zoltán, társszerk. Baróti Lajos. Nyomt. a Franklin-társ. XVIII. évf. Ára 16 kor.

Üstökös. Szerk. Szabó Endre. Nyomt. a Pallás. XLVI. évf. Ára 16 kor.

Villám. Szerk. Lukács Gyula. Nyomt. Franklin-társ. III. évf. Egyes szám 4 fill. (Megszűnt.)

* Hetenként egy-egy szám, ha nincs másképp jelezve.

VIDÉKEN.

Derű. (Marosvásárhely.) Szerk.-tulajd. Oroszlány Gábor. I. évf. Nyomt. Adi Árpád. Ára 4 kor. 80 fill.

Dongó. (Debreczen.) Szerk. Székely Imre; kiadó és laptulajd. Székely Imre. Nyomt. Hoffmann és Kronovitz. IV. évf. Ára 8 kor.

Dongó. (Nagyvárad.) Szerk. Lázár Vilmos; kiadó-tulajd. Hirschbein S. Sámuel. I. évf. Nyomt. Neumann Vilmos.

Falu Szája. (Jászapáti.) Szerk. Tóth Andor. I. évf. Nyomt. Adler József Hevesen. Ára 8 kor.

Füles Bagoly. (Arad.) Szerk. »Füles Bagoly.« Nyomt. Aradi ny. r. t. XIV. évf. Ára 2 kor. 80 f., egyes szám 10 f.

Karika. (Debreczen.) Kiadó-tulajd. ifj. Scheffel Gyula. II. évf. Nyomt. Városi ny. Ára 5 kor.

Összesen 22.

VII. SZAKLAPOK.*

BUDAPESTEN.

Adóügyi Szakap. Szerk. Hoffmann Mihály Miksa; kiadó-tulajd. dr. Hoffmann A. Nyomt. Márkus Samu. XIII. évf. Ára 12 kor.

Aesculap. Szerk. Hirschfeld Lajos, kiadja »Aesculap« szakirodalmi vállalat. Nyomt. Röttig Gusztáv Sopronban. I. évf. Havonként 2-szer. (Magyar és német szöveggel.)

Állami Tisztviselők Lapja. Szerk. és kiadó-tulajdonos Csikvári Jákó. XXIV. évf. Havonként háromszor. Nyomt. Franklin-társulat. Ára 10 kor.

Állategészségügyi Értesítő. Kiadja a kereskedelmi m. kir. miniszterium. Nyomt. Légrády testvérek. X. évf. Hivataltól küldetik. Hetenként több szám.

Állatorvosi Közölny. Szerk. Lukács Aladár és Vámos Jenő. Nyomt. »Otthon« ny. I. évf. Havonként 2-szer. Ára 6 kor.

Állatorvosi Lapok. (Veterinarius.) Szerk. dr. Hutyrá Ferencz és dr. Rátz István. Nyomt. Patria XVII. évf. Hav. 2-szer. Ára 16 kor.

Állattenyésztési és Tejgazdasági Lapok. Szerk. Jeszenszky Pál. Nyomt. Stephaneum. III. évf. Ára 10 kor.

* Hetenként egy-egy szám, ha nincs másképp jelezve.

Általános Műszaki Értesítő. Szerk.-tulajd. Singer Gyula. VII. évf. Havonként 2-szer. Nyomt. Fővárosi ny.

Általános Pénzügyi Merkur. Szerk. Weisz Márk. VI. évf. Havonként 2-szer. Nyomt. Quittner József. Ára 4 kor.

Általános Pénzügyi Szemle. Szerk.-tulajd. dr. Pátkai Dániel és dr. Pátkai Béla. V. évf. Nyomt. Fővárosi ny.

Általános Szeszipari Közlöny. Szerk. és kiadó: Goldfinger Gábor. VI. évf. Havonként 2-er. Nyomt. Pátria. Ára 14 kor.

Bádogosok és Szerelők Lapja. Szerk. Laendler Izsó. I. évf. Nyomt. Patria. Hav. 2-szer. Ára 4 kor.

Baromfitenyésztés. Szerk. Hreblay Emilné Dedinszky Adél. I. évf. Nyomt. Pallas. Ára 8 kor.

Belügyi Közlöny. Szerk. dr. Némethy Károly; kiadja a m. kir. belügy-ministerium. Nyomt. a Pesti kny. r. t. VII. évf. Havonként 2-er. Ára 6 kor.

Biztosítási és Közgazdasági Lapok. Szerk. Török Jenő Endre. Nyomt. Fuchs Samu és társa. IX. évf. Havonként 2-er. Ára 20 kor.

Borászati Lapok. Szerk. kiadó Baross Károly, szerk. dr. Drucker Jenő. Nyomt. a »Pátria« XXXV. évf. Ára 10 kor.

Bőripar. Szerk. és kiadó Meller Jerome. Nyom. »Europa.« X. évf. Havonként 3-szor. Ára 12 kor. (Magyar és német szöveggel.)

Bőripari Szemle. (Timárok Lapja.) Szerk. és kiadó-tulajd. Hűvös Jakab. I. évf. Nyomt. Goldschmidt testvérek. Hav. 2-szer. Ára 6 kor.

A Budapesti Árú- és Értéktőzsde Hivatalos Árjegyző Lapja. Kiadja a miniszteri tőzsdebiztos; szerk. Hirsch Antal. XL. évf. Minden tőzsde- napon. Nyomt. a Pesti Lloyd-társulat. Ára 24 kor.; postán 28 kor. (Magyar és német szöveggel.)

Budapesti Építészeti Szemle. Szerk. ifj. Bobula János. XII. évf. Havonk. 2-szer. Nyomt. Gelléri és Székely. Ára 16 kor.

Budapesti Hetivásári Jelentés. Kiadja Braun József és fia. XXIV. évf. Nyomt. Berger Géza.

Budapesti Lakáshirdető. Szerk. és laptulajd. Weisz Mór. XVII. évf. Havonk. háromszor magyar és német nyelven. Ára 7 kor. 50 fill. Nyomt. Pallas.

Budapesti Orvosi Ujság. Szerk.

dr. Agyán Béla és dr. Schuschny Henrik. I. évf. Nyomt. Athenaeum. Ára 12 kor.

Budapesti Utmutató. Szerk. és kiadó J. Virág Béla. I. évf. Nyomt. Beer E. és t. Ára 10 kor. (Meggzúnt.)

Budapesti Vásárcsarnoki Ujság. Szerk. Geley József. II. évf. Nyomt. Károlyi György. Ára 4 kor.

Corvina. A magyar könyvkereskedők egyesületének közlönye. Szerk. Petrik Géza. Tulajd. a magyar könyvkereskedők egyeslete. XXVI. évf. Minden hó 10., 20. és 30-án. Ára 16 kor. Nyomt. »Pallas.« Az egyeslet tagjai ingyen kapták.

Cs. kir. szab. Déli vaspálya-társaság Körözüvénye. Kiadja az üzletigazgatóság. Nyomt. Pesti kny. r.-társ III. évf.

Csöd-Értesítő. (Concours-Journal.) Szerk. és kiadó-tulajd. Eichenwald Lajos. I. évf. Nyomt. Kálmán M. és társ. Hav. 3-szor. Ára 20 kor.

A Czipész. Fel. szerk. Czikora János; kiadó-tulajd. a »Czipész« alapítói. XIII. évf. Havonként kétszer. Nyomt. Neuwald Illés. Ára 2 kor. 80 fill.

Czipész Szaklap. Szerk. Bodh József. Nyomt. Müller Károly. V. évf. Havonk. 2-er. Ára 8 kor.

Divat-Ujság. Szerk. Csepreghy Ferenczné; kiadó-tulajd. Rákosi Jenő. nyomd. X. évf. Havonként 2-szer. Ára 8 kor. 80 fill.

Dohányárusok Közlönye. Szerk. és kiadó-tulajd. Hatsék Adolf. Nyomt. »Európa.« XI. évf. Havonként 2-szer. Ára 10 kor.

Égi Világosság. Védnök báró Vay Ödön; szerk. dr. Grünhut Adolf. Nyomt. Spitzer Márk. VI. évf. Havonként 2-szer. Ára 8 kor.

Ellenőr. Szerk. Greiner Jenő. II. évf. Nyomt. Wodianer F. és fiai. Ára 24 kor.

Építő Ipar. Főszerk. Ney Béla; fel. szerk. Mihályfi József; kiadó-tulajdonosok képviselője Pártos Gyula. Nyomt. Pesti Lloyd ny. XXVII. évfolyam. Ára 16 kor.

Építőipari Lapok. Szerk. Gabos Oszkár. II. évf. Nyomt. Műszaki irod. és ny. r. társ. Ára 16 kor.

Értékpapir Szemle. Szerk. Kormos Gyula. Nyomt. Hunnia. XIII. évf. Havonk. 2-er. Ára 2 kor.

Ertesítés a budapesti hitelezői egyeslet tagjaihoz. Nyomt. Kálmán és társa. XXI. évf. Havonként kétszer. Az egyeslet tagjainak ingyen küldetik.

Express. Szerk.-kiadó Osinger János. VII. évf. Ny. »Szt Gellért« ny. ára 600 kor.

Famunkások Szaklapja. Szerk. Pelczéder Agoston. III. évf. Nyomt. Fried és Krakauer. Havonként 2-szer. Ára 2 kor. 40 fill.

Felsőbirói Értesítő. Főszerk. és kiadó-tulajd. Marton Lipót, fel. szerk. Adorján Dezső. I. évf. Nyomt. Neuwald Illés. Ára 20 kor.

Fodrász Ujság. Szerk. Paulik József. Nyomt. és kiadja Nagel István. XI. évf. Havonként 2-szer. Ára 8 kor.

Fő- és Székvárosi Hirlap. Szerk. és kiadó-tulajd. Békei Soma. XI. évf. Nyomt. Schlesinger és Kleinberger. Hav. 3-szor. Ára 24 kor.

Földmivelési Értesítő. Kiadja a m. kir. földmivelésügyi ministerium. XIV. évf. Nyomt. a Franklin t. Ára 4 kor.

Fővárosi Közlöny. Budapest főváros hivatalos lapja. Szerk. Hajnal István; kiadja Budapest főváros közönsége. XIII. évf. Hetenként kétszer. Nyomt. a székes fővárosi házi nyomda. Ára 12 kor.

Fűszerkereskedők Lapja. Főszerk. és tulajd. Hoffmann Mihály; szerk. Öcsenyi Zoltán; kiadja a »Fűszerkereskedők egylete.« Nyomt. Márkus Samu. VII. évf. Havonként 2-er. Ára 8 kor.

Gazdasági Lapok. Fel. szerk. Ordódy Vilmos, Baranyai Ödön és Nagy Dezső; szerk.-tulajdonos Ordódy Lajos. LV. évf. Nyomt. a belvárosi ny. Ára 16 kor.

Gazdasági Mérnök. Szerk. Gondos Viktor. Feldmann Mór. XXVII. évf. Ára 24 kor. (Ezelőtt: Műszaki Hetilap cz.).

Gépkezelők Lapja. Szerk. Vecsei Ede. Nyomt. Friedmann Mór. IV. évf. Havonként 2-szer. Ára 8 kor.

Gyógyászat. Szerk. és kiadó dr. Schächter Miksa tr., XLIII. évf. Nyomt. a Franklin-t. Ára 20 kor.

Gyógyszerészi Értesítő. Szerk. és tulajd. Lukács István; kiadja: a Központi gyógyszerészeti iroda. XI. évf. Nyomt. a belvárosi ny. Ára 20 kor.

Gyógyszerészi Hetilap. Szerk. dr. Varságh Zoltán. Nyomt. »Stephaneum«. XLII. évf. Ára 20 kor.

Gyógyszerészi Közlöny. Szerk. és kiadja K. Karlovsky Géza; segédszerk. Breit János. XIX. évf. Nyomt. Pallas. Ára 12 kor.

Gyümölcskertész. Szerk. Molnár István; kiadja a földmivelésügyi magyar

kir. miniszterium. XIII. évf. Nyomt. az Athenaeum. Havonként kétszer. Ára 2 kor.

Halászat. Szerk. Landgraf János; kiadja az országos halászati egyesület. IV. évf. Havonként 2-szer. Nyomt. a Pátria. Ára 6 kor.

Házfelügyelő. Szerk. Barna T.; kiadók: Barna T. és Radenkovits János. Nyomt. Neuwald Illés. III. évf. Hav. 2-szer. Ára 12 kor.

Háztartás. Szerk. Kürthy Emilné; kiadó-tulajd. az »Athenaeum«. IX. évf. Havonként 3-szor. Ára 12 kor.

Háztulajdonos. A »Székes fővárosi háztulajdonosok testületé«-nek közlönye. Szerk. Simonovics Béla. II. évf. Nyomt. Wodianer F. és fiai. Ára 8 kor.

Herkules. Testgyakorlási közlöny. Szerk. Porzsolt Jenő és Porzsolt Kálmán. XX. évf. Megjelen havonként kétszer. Nyomt. Nagy Sándor. Ára 8 kor.

Hermes. Szerk.-tulajd. Fleissig Sándor. XII. évf. Nyomt. Hunnia. Hav. 2-szer. Ára 2 kor.

A Hitel. Szerk. és kiadó Kálnoki Henrik. V. évf. Nyomt. Pallas. Ára 12 kor.

Hiteles Merkur. Szerk. Hecht S.; kiadó és tulajd. Hecht-bankház. X. évf. Havonként 2-szer. Nyomt. Spitzer Márk. Ára 2 kor.

Hivatalos Értesítő. Kiadja a cs. kir. szab. Kassa-oderbergi vasut. VI. évf. Nyomt. a Pesti könyvny. r. t.

Hivatalos Közlöny. Kiadja a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterium. XI. évf. Havonként 2-szer. Ára 5 kor.

Hivatalos Vásárcsarnok Értesítő. Szerk. Szabó Ferencz; kiadja: Budapest székes főváros közönsége. VI. évf. Hetenként 2-szer. Nyomt. a székvárosi házi ny. Ára 8 kor.

Iparegészségügy. Szerk.-tulajd. dr. Nagy Béla. II. évf. Nyomt. Gelléri és Székely. Hav. 2-szer. Ára 10 kor.

Ipari és Műszaki Értesítő. (Nemzetközi.) I. évf. Nyomt. Weisz L. és F. Nagy-Kanizsán. Hav. 2-szer. Ára 10 kor.

Jegysek és Házasulandók Lapja. Szerk. gépirással Preszler Mihály. I. évf. Ára 30 kor.

Jegysek Lapja. Kiadja Békési József. IV. évf. Gépirással Preiszler Mihály. Ára 80 kor.

Jelentés a Magyarországi Zivatarokról. Nyomt. a Pesti kny. r. társ. (Magyar és francia szöveg.)

Jó Egészség. Szerk. dr. Nagy Albert.

II. évf. Havonként 2-szer. Nyomt. Révai és Salamon. Ára 2 kor.

A Jog. Szerk. és kiadják dr. Révai Lajos és dr. Stiller Mór. Nyomt. a Pallas. XXII. évf. Ára 12 kor.

Jogtudományi Közlöny. Főszerk. dr. Dárday Sándor, fel. szerk. dr. Payer László, kiadó-tulajd. a Franklin-Társulat XXXVIII. évf. »Currai Határozatok« melléklappal. Ára 12 kor.

Kazán- és Gépujság. Szerk. Pfeifer Ignác. II. évf. Nyomt. Fővárosi ny. Hav. 2-szer. Ára 4. kor.

Kereskedelmi Alkalmazott. Szerk. Zerkovitz Emil. Nyomt. Márkus Samu. II. évf. Havi 2 szám. Ára 4 kor.

Kereskedelmi Múzeum. (Konzuli Közlemények.) Tulajd.-kiadó a m. kir. kereskedelmi múzeum. Nyomt. »Athenaeum«. XV. évf. Hetenként 3-szor.

A Kert. Szerk. és tulajd. Mauthner Ödön. Nyomt. »Kosmos«. IX. évf. Havonként kétszer. Ára 6 kor.

Kisiparosok Lapja Szerk. Gerő Endre. IV. évf. Nyomt. »Árpád« ny. Havi 2 szám. Ára 8 kor.

Kis Vendéglős. (Előbb: Szállodai... Szemle.) Szerk. Ries Lajos János; kiadó-tulajd. Nikházy Géza. IV. évf. Nyomt. Krammer és Erhardt. Ára 12 kor.

Kitartás. Vasutasok stb. hetilapja. Szerk. Temesváry Alajos. V. évf. Nyomt. Buschmann F. Ára 24 kor.

Kocsigyártó Ipar. Szerk. Bodolló Endre; kiadja a »Corvina« műintézet. I. évf. Nyomt. Berger Géza. Hav. 2-szer. Ára 6 kor.

Kocsigyártók Szaklapja. Szerk. Löffler Lipót. I. évf. Hav. 2-szer. Ára 12 kor.

Kocsisok Szaklapja. Szerk. Schönherr József. I. évf. Nyomt. Fried és Krakauer. Hav. 2-szer. Ára 2 kor. 80 fill.

Könyvkötők Lapja. Szerk. és kiadó: Petrók Károly. Nyomt. Országos közp. községi ny. Hav. 2-szer. IV. évf. Ára 5 kor. 20 fill.

Közegészségügyi Kalauz. Szerk. dr. Jutassy József, tulajd. dr. Lőrinczy Ferencz özv. Havonként 3-or. Nyomt. Pátria. XXV. évf. Ára 12 kor.

Közgazdaság. Szerk. és kiadják dr. Galánthai Nagy Sándor és Gáspár I. Imre; társszerk. Éber Antal. Nyomt. Franklin-társulat. IV. évf. Ára 20 kor.

Közgazdasági Híradó. Szerk. Benes János; kiadó-tulajd. Reimann Gyula. Nyomt. Wodianer E. V. évf. Ára 12 kor.

Közgazdasági Közlemények. Szk. Turchányi Elemér. Nyomt. Kaufmann József. III. évf. Hav. 2-szer. Ára 5 kor.

Központi Értesítő. Kiadja a kereskedelmi m. k. ministerium; szerk. Lakatos Aladár. Nyomt. a Pesti kny. r. t. XXVIII. évf. Hetenként kétszer, évenként mintegy 250 iv. Ára helyben 16 kor.; vidéken 20 kor.

Községi Közlöny. Szerk. és kiadó dr. Lipcsey Ádám. Nyomt. az Országos központi községi ny. r. t. XXV. évf. Ára 12 kor.

Köztelek. Főszerk. és a kiadásért felelős Forster Géza; szerk. Szilassy Zoltán és Fedák István. Az orsz. magyar gazdasági egyesület tulajdona. Nyomt. a Pátria. XIII. évf. Hetenként kétszer. Ára 20 kor.

Lakatosok és Fémiparosok Lapja. Szerk. és laptulajd. Pap Tamás és Páder János. Nyomt. Belvárosi ny. VII. évf. Havonként 2-er. Ára 10 kor.

Magántisztviselők Lapja. Főszerk. Kreutzer Lipót, fel. szerk. F. Halas Árpád; laptulajd. a »Magántisztviselők országos szövetsége.« Nyomt. Gelléri és Székely. IX. évf. Havonként 2-szer. Ára 8 kor.

Magyar Biztosítási Hírlap. Szerk. Apor Sándor. Nyomt. Belvárosi ny. VIII. évf. Havonként 2-szer. Ára 10 korona.

Magyar Borkereskedelem. Szerk. és kiadja Molnár Lipót. Nyomt. Schlesinger és Kleinberger. III. évf. Ára 12 kor.

Magyar Bőripar. Főszerk. és kiadó-tulajd. Leitersdorfer Lipót; szerk. Wiesel Károly. X. évf. Havonként 3-szor. Nyomt. Gelléri és Székely. Ára 12 kor. (Magyar és német szöveggel.)

Magyar Czipész-Ujság. Szerk. Szenes Izidor és Uri Imre. Nyomt. Fritz Ármin. XII. évf. Havonként 2-szer. Ára 8 korona.

Magyar Czukoripar. Szerk. és kiadó dr. Telbisz János. Nyomt. Buschmann F. XII. évf. Havonként 3-szor. Ára 12 kor. (Magyar s német szöveggel.)

Magyar Dohány-Ujság. Szerk. és kiadó-tulajd. Daróczy Vilmos. Nyomt. Márkus Samu. XX. évf. Megjelenik minden hó 1-én és 16-án. Ára 12 kor.

Magyar Fakereskedő. Szerk. és kiadó tulajd. Székely Ignác. X. évf. Havonk. 2-szer. Nyomt. Révai és Salamon. Ára 14 kor.

Magyar Fogtechnikusok Közölye. Szerk. és kiadja Appel József.

I. évf. Nyomt. (?) Hav. 2-szer. Ára 10 kor. (Magyar és német.)

Magyar Gazdák Lapja. Főszerk. és laptulajd. Merza Márton; fel. szerk. Szabó Ferencz; laptulajd. dr. Ecséry Lajos. X. évf. Nyomt. Hornyánszky Viktor. Ára 16 kor.

Magyar Gépvásár. I. évf. Nyomt. Pesti kny. r. t. Hav. 2-szer. (Magyar és német szöveggel.)

Magyar Grafikus. Szerk. Ligeti Jenő. I. évf. Nyomt. Krausz és Kalmár. Hav. 2-szer. (Magyar és német szöveg.)

Magyar Hajózás. Szerk. Rácskay Gyula; kiadja Gonda Béla. Nyomt. Műszaki irod. ny. VII. évf. Havonként 2-er. Ára 12 kor.

Magyar Hitel. Szerk. Auer József. III. évf. Nyomt. Faludi Gábor. Ára 16 kor.

Magyar Ipar. »Iparügyek« Szerk. Gelléri Mór; Nyomt. »Európa.« XVII. évf. Ára 12 kor.

Magyar Iparoktatás. Az Országos iparoktatási tanács hivatalos közlönye. Szerk. Sztérényi Sándor. Nyomt. Korvin testvérek. VII. évf. Havonként 2-er. (jul. és aug. kivételével.) Ára 10 kor.

Magyar Kereskedők Lapja. Szerk. Kormos Alfréd. Nyomt. a fővárosi ny. XXIII. évf. Ára 8 kor.

Magyar Királyi Államvasutak Hivatalos Lapja. Kiadja a magyar kir. államvasutak igazgatósága. Nyomt. Hornyánszky Viktor XVII. évf. Havonként 4—5 szám. Hivatalból küldetik.

M. K. Országos Meteorologiai és Földmágnességi Intézet Térképes Időjárási Sürgönyjelentései. XVI. évf. (Könyomat).

A Magyar Királyi Posta és Távirida-Rendeletek Tára. Kiadja a kereskedelemügyi miniszterium. Nyomt. Hornyánszky Viktor. XXXVII. évf. A postai és táviridai hivataloknak ingyen küldetik.

Magyar Közgazdaság. Szerk. dr. Éber Antal. Nyomt. Pesti kny. r.-t. III. évf. Ára 20 kor.

Magyar Közigazgatás. Szerkesztő és kiadótulajd. Bóncza Miklós. Nyomt. a Pallas. XXI. évf. Ára 16 kor.

Magyar Közlekedés. Szerk. Hunyady Ferencz és Rendes Zsigmond; kiadja a lap kiadó-vállalata. Nyomt. Schmelcz és Schilling. X. évf. Havonk. 3-szor. Ára 10 kor.

Magyar Közlöny. Szerk. Virág Gyula. Nyomt. Schlesinger és Kleinberger. XI. évf. Havonként 3-szor. Ára 20 kor.

Magyar Malom- és Gazdasági Értesítő. Szerk. Gondos Jenő; tulajd. és kiadó Weiss Lajos. XI. évf. Hav. 2-szer. Ára 6 kor.

Magyar Malom Közlöny. Szerk. és kiadó Markstein Ignác. Nyomt. Fried és Krakauer. V. évf. Hav. 2-szer. Ára 6 kor.

A M. Mérnök- és Építész-Egylet Heti Értesítője. Szerk. Mihályfi József; kiadja a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet. XXII. évf. Az egyesület tagjainak minden utánfizetés nélkül küldetik. Nyomt. a »Patria.«

Magyar Mezőgazdák Szövetkezetének Üzleti Értesítője. Szerk. fel. Vidats Elemér. Nyomt. Hornyánszky Viktor. X. évf. Havonként 2-er. A tagok ingyen kapják.

Magyar Nemzetgazda. Szerkesztő és kiadó-tulajdonos Mende Bódog. Nyomt. a Franklin-társulat. XX. évf. Ára 20 korona.

Magyar Órárok Szaklapja. Szerk. Nagy László; kiadja a Magyarországi órásszegédek szakegylete. V. évf. Nyomt. Krausz és Kalmár. Havonként 2-szer. Ára nem tagoknak 8 kor.

Magyar Orvosi Revue. Szerk. dr. Mahler Gyula és Bodon Károly. Nyomt. Posner Károly Lajos és fia; kiadja Franke Pál. VII. évf. Havonként 2-er. Ára 8 kor.

Magyar Orvosok Lapja. Szerk. és kiadó-tulajd. dr. Hönig Izsó. Nyomt. Pallas. III. évf. Ára 10 kor.

Magyar Pénzügy. Szerk. Kormos Alfréd. Nyomt. a fővárosi ny. XXIII. évf. Ára a »M. Kereskedelmi Múzeum« és »Hiteles Sorsolási Értesítő«-vel 20 kor.

Magyar Pénzügyőr. Szerk. Iklódy Győző. Nyomt. »Stephaneum« ny. XIV. évf. Ára 12 kor.

Magyar Sakk-Szemle. Főszerk. Maróczy Géza; fel. szerk. Szemere Imre. II. évf. Nyomt. Beer E. és társa. (Megerszűnt.)

Magyar Sörfőzők es Komlótermelők Lapja. Szerk. Zerkowitz Imre. II. évf. Nyomt. Hornyánszky Viktor. Hav. 2-szer. Ára 10 kor. (Magyar és német szöveggel.)

Magyar Sütők Lapja. Szerk. és kiadja Steiner Gyula. I. évf. Nyomt. Gross és Grünhut. Ára 10 kor.

Magyar Szesztermelő. Kiadásért és szerkesztésért felelős Rubinek Gyula; Nyomt. a »Patria.« Havonként 2-er. VI. évf. Ára 10 kor.

Magyar Turf. Löversenyujság. Szerk. és kiadó-tulajdonos Öcsi Kornél és társa. Minden löverseny előtt való napon. IV. évf. Nyomt. Pallas. Ára 12 korona.

Magyar Utazó Kereskedő. Szerk. dr. Radvány Jenő; kiadja a magyarországi utazók egyesülete. Nyomt. a pesti Lloyd-társulat ny. XIII. évf. Havonként kétszer. Ára 8 kor.

Magyar Ipar- és Agyagujság. Szerk. ij. Garai Károly és Zsolnay Miklós. IV. évf. Nyomt. az Athenaeum. Hav. 2-szer. Ára 16 kor. (Magyar és német szöveggel.)

Magyar Vas- és Gépujság. Szerk. és tulajd. Nagel J. Nyomt. a pesti könyvnyomda r. t. XXI. évf. Havonként 3-szor. Ára 16 kor. (Magyar és német szöveggel.)

Magyar Vendéglős- és Kávéipar. Főszerk. dr. Solti Ödön, fel. szerk. F. Kiss Lajos, V. évf. Nyomt. Pátra. Ára 12 kor.

Magyar Versenylap. Szerk. és kiadó Bolgár Menyhért. I. évf. Nyomt. Gelléri és Székely. Minden verseny előtti nap. Ara egész időnyre 12 kor. (Meggzűnt.)

Mauthner Utmatója. Szerk. és kiadó Mauthner Ödön magkereskedő. IV. évf. Nyomt. az Athenaeum.

Mercur. Hiteles sorsolási tudósító. Szerk. Berger Mór. Nyomt. a Hungaria társaság. XXVIII. évf. Minden húzás után magyar és német szöveggel. Ára 4 kor. *Lenyomatai,* más czim alatt:

Magyar Mercur.

Budapesti Mercur.

Fővárosi Mercur.

Magyar Fővárosi Mercur.

Sorsolási Mercur.

Tózsdei Mercur.

Uj Mercur.

Pénzügyi Mercur.

Pesti Mercur.

Mészárosok és Hentesek Lapja. Szerk. Komáromi Sándor; kiadó Róna Lajos. XI. évf. Nyomt. Elek Lipót. Ára 12 kor.

Mészárossegédek Közlönye. Főszerk. Miroczky Gusztáv, fel. szerk. Székely Simon. I. évf. Nyomt. Spitzer Márk. Hav. 2-szer. Ára 6 kor.

Molnárok Lapja. Az »Országos Molnár-Egyesület Hivatalos Közlönye.« Szerk. és laptulajd. Jutassy Ödön. Nyomt. a »Pátria.« X. évf. Havonként 2-szer. Ára 8 kor.

Művezetők Lapja. Szerk. Wopa-

letzky Károly, kiadó-tulajdonos a szövetezet. Nyomt. »Stephaneum.« VI. évf. Hav. 2-szer. Ára 8 kor.

Nemzetgazdaság. Szerk. Apor Sándor. Nyomt. Nagel István. III. évf. Havi 2 szám. Ára 20 kor. (!)

Nemzetgazdasági Szemle. Szerk. Katona Béla. Nyomt. az Athenaeum ny. V. évf. Hav. 3-szor. Ára 20 kor.

Nemzeti Merkur. Kiadja Redlich Dávid váltóüzlete. XIV. évf. Nyomt. Kaufmann József. Minden húzás után. Ára 2 kor.

Nemzeti Sport. Alapította Fodor Károly. I. évf. Nyomt. Légrady. Ára 12 kor.

Nemzeti Szemle. A Nemzeti Szövetség értesítője. Szerk. Déri Gyula; kiadó-tulajd. Leidenfrost J. Nyomt. Markovits és Garai. VI. évf. Havonként 2-er. Ára 16 kor.

Nemzetközi Vasuti és Hajózási Utmató. Szerk. és tulajd. Ekker Lipót. Nyomt. Muskát Béla. VII. évf. Hav. 2-szer. Ára 10 kor.

Néplap. Gazdasági heti közlöny. Szerk. István gazda. (Rombay Dezső.) X. évf. Nyomt. Franklin-társulat. Ára 3 kor.

Népszava. A magyarországi általános munkáspárt központi közlönye. Szerk. Karczagi J., kiadó-tulajd. Faragó K. Nyomt. Fried és Krakauer. XXXVII. évf. Hetenk. 3-szor. Ára 8 kor. 80 fillér.

Nyomdaipar Magyarországon. Szerk. Molnár Mór. nyomdász. I. évf. Havonként 2-szer. Díjtalan.

Országos Altalános Pályázati Hirlap. Szerk. Ligeti I. Imre. I. évf. Nyomt. Fritz Ármin. Ára 30 kor.

Országos Központi Hitelszövetkezeti Értesítő. Szerk. dr. Baross Lajos. IV. évf. Nyomt. az »Athenaeum.« Hav. 2-szer. Ingven.

Országos Pályázati Közlöny. Főszerk. dr. Katona Lajos; fel. szerk. Radó Sándor. Nyomt. Vigyázó Tivadar. II. évf. Ára 4 kor.

Országos Vásári Értesítő. Főszerk. Spitzer Jenő; fel. szerk. Spitzer József kiadó. I. évf. Nyomt. Radó Izor. Ára 16 kor. (Magyar és német szöveg.)

Orvosi Hetilap. Szerk. és kiadó-tulajd. Högyes Endre és Székely Ágoston. XLVII. évf. Pesti Lloyd-társulat nyomd. Ára 20 kor.

Orvosi Heti-Szemle. Szerk. és kiadó-tulajd. dr. Flesch Nándor. XXXI. évf. Nyomt. a »Pallas.« Ára 16 kor.

Orvosi Közlöny. Szerk. és kiadó-tulajd. dr. László Frigyes. I. évf. Nyomt. Szent László kny. Hav. 2-szer.

Orvosok Lapja. Szerk. dr. Hönig Izsó; laptulajd. dr. Márk Dezső. Nyomt. Pallas. XIV. évf. Ára 10 kor. (Ezelőtt Gyakorló Orvos cz.)

Pannonia. A fővárosi váltóüzlet-társaság sorsolási tudósítója. Szerk. Adler Gyula. Nyomt. Korvin testv. XIX. évf. Havonként 2—3-szor. Ára 2 kor.

Pénz és Ingatlan Ujság. Szerk. Gerő Mór. I. évf. Nyomt. Gelléri és Székely. Hav. 2-szer. Ára 20 kor.

Pénzügyigazgatás. Szerk. Grósz Nándor; kiadó-tulajd. Fehér Brunó. Nyomt. Gelléri és Székely. III. évf. Hav. 2-szer. Ára 12 kor.

Pénzügyi Hirlap. Szerk. és kiadja Lendvay Sándor. IX. évf. Nyomt. Patria. Havonként kétszer. Ára 3 kor.

Pénzügyi Közlöny. Kiadja a m. kir. pénzügyminiszterium. XXX. évf. Havonként többször. Ára 4 kor. Nyomt. a m. kir. államnyomda.

Polytechnikai Szemle. Szerk. Wolf Sándor és társai; kiadó Szterényi Bertalan. Nyomt. Fővárosi nyomda. VIII. évf. Havonként 3-szor. Ára 16 kor.

Posta-Közlöny. Szerk. Jancsó Dezső; kiadó-tulajd. Böszörményi Kálmán. Nyomt. Buschmann F. XXXVII. évf. Havonként háromszor. Ára 10 kor.

Rendeleti Közlöny. A magyar királyi honvédség számára. *Két kiadás:* Személyi Ügyek; és: Szabályrendeletek. Nyomt. »Pallas«. XXIX. évf. Megjelen havonként 2—3 szám.

Rendőri Lapok. Főszerk. Tahy Iván. Kiadó-tulajd. Mezei Sándor; szerk. Guthi Imre. X. évf. Nyomt. Légrády testv. Ára 14 kor.

Sorsolási Ellenőr. Szerk. Kónyi Hugó, V. évf. Nyomt. Kállai Ármin. Hav. 2-szer. Ára 3 kor.

Sorsolási Tudósító. Szerk. és kiadja Aradi Rezső. Nyomt. »Hunnia«. XXXIII. évf. Minden huzás után magyar és német szöveggel. Havonként 2-szer. Ára 3 kor.

Lenyomatai, más czím alatt:

Fortuna.

Hiteles Sorsolási Értesítő.

Nemzeti Merkur.

Sorsolási Hungaria.

Hermes.

Nyeremény.

Phönix.

Mercur Tudósító.

Szerencse Híradó.

Pannonia.

Uj Magyar Mercur.

Sport-Élet. Szerk. Ószi Kornél. Nyomt. a Kosmos. VIII. évf. Ára 16 kor.

Sport-Világ. Szerk. és kiadja a »Sport-Világ társaság«; képviseli Iszer Károly. Nyomt. a pesti Lloyd-társaság. X. évf. Ára 8 kor.

Statisztikai Heti Kimutatás. Szerk. Kőrösi József; kiadja a fővárosi stat. hivatal. Nyomt. a pesti könyvny. r. t. XXXI. évf. Ára 6 kor.

Sütők Szaklapja. Szerk. Tatár Dénes; kiadó-tulajd. az alapítók. III. évf. Nyomt. Krammer és Erhardt. Hav. 2-szer. Ára 4 kor.

Szabadalmi Közlöny. Szerk. Freckay János. Nyomt. a »Pallas«. VIII. évf. Ára 20 kor.

Szabadalmi Ujság. Fel. szerk. dr. Halász Aladár; szerk. Jeremiás Arnold. I. évf. Nyomt. Franklin-társ. Ára 8 kor.

Szabó-Ipar. Szerk. Fülöp Sándor. Nyomt. Stephaneum. III. évf. Hav. 2-szer. Ára 8 kor.

Szárnyasaink. Szerk. Parthay Géza. Az országos baromfienyésztési központ hivatalos közlönye. Nyomt. a Fővárosi ny. XVIII. évf. Havonként kétszer. Ára 8 kor.

Színészek Lapja. Szerk. Mészáros Kálmán; kiadja a magyar színész-egyesület központi igazgató tanácsa. Nyomt. Löblovitz Zsigmond. XXI. évf. Minden 10 napban. Ára 8 kor.

Színészeti Közlöny. Szerk. és kiadó-tulajd. Réthy L. Pál, hely. szerk. Radó Pál. Nyomt. Müller Károly. XVI. évf. Havonként 2-szer. Ára 8 kor.

Színház. Szerk. Falk Richard. I. évf. Nyomt. Neuwald Illés. Ára 10 kor.

Szöveges és Képes Színházi Lapok. Szerk. Forrai Soma. Nyomt. Fritz Armin. VII. évf. Napilap. Ára 36 kor.

Szövetkezeti Híradó. I. évf. Nyomt. Patria. Ára 8 kor.

Szövetkezeti Szemle. Szerk. és laptulajd. Wechsler Gyula. VII. évf. Havonként kétszer. Nyomt. Márkus Samu. Ára 16 kor. — *Lenyomatai:*

Takarékpénztári Közlöny. Szerk. tulajd. Wechsler Gyula. V. évf. Nyomt. Márkus Samu. Hav. 2-szer. Ára 16 kor.

Társulati Értesítő. Szerk. és kiadó-tulajd. dr. Gyürky Ödön. Nyomt. Buschmann F. XII. évf. Havonként 2-szer. Ára 4 korona.

Technologiai Lapok. Szerk. Sziklay János. Kiadja és nyomt. Kertész József. XV. évf. Havonként kétszer. Ára 16 kor.

A Természet, állattani és vadászati folyóirat. Szerk. dr. Lendl Adolf. VII. évf. Havonként 2-er. Nyomt. Wesselényi Géza. Ára 6 kor.

Thalia. Szerk. Gerő Izsó. II. évf. Nyomt. Spitzer Márk.

Tímárok Lapja. Szerk. és kiadja. Hüvös Jakab. I. évf. Nyomt. Goldschmidt testv. Hav. 2-szer. (Meggzúnt.)

Tojás és Vaj. Szerk. Pintér Mór. II. évf. Nyomt. Révai és Salamon. Ára 16 kor.

Törvényészéki és Rendőri Ujság. Szerk. és kiadó dr. Horváth Gyula és Vig Viktor. V. évf. Nyomt. »Patria.« Ára 16 kor.

Tűzrendészeti Felügyelő. Szerk. Lukáts Gyula. V. évf. Hav. 2-szer. Nyomt. Nagel István. Ára 4 kor (Meggzúnt.)

Tűzrendészeti Közlöny. Szerk. Breuer Szilárd; kiadó-tulajd. a magyar orsz. tűzoltó-szövetség. I. évf. Nyomt. ifj. Kellner Ernő. Hav. 2-szer. Ára 3 kor.

Typographia. Szerk. Peidl Gyula; kiadó-tulajd. Siegfried József. Nyomt. Krausz S. és T. XXXV. évf. Egyes szám 30 fillér. (»Gutenberg« német melléklettel.) Nyomt. Krausz S. és t.

Unio. A sütők, cukrárszok és mézeskalácsosok ipartestülete hivatalos szak-közlönye. Szerk. Prindl Ede. Nyomt. »Hunyadi« ny. VII. évf. Havonként 2-er. Ára 8 kor. (Magyar és német szöveggel.)

Ügyvédek Lapja. Szerk. dr. Wolf Vilmos és dr. Löwy Gábor. Nyomt. Márkus Samu. XX. évf. Ára 12 kor.

Vadászat és Állatvilág. Főszerk. Fónagy József; szerk. Parthay Géza. Nyomt. Hornyánszky Viktor. III. évf. Hav. 2-szer. Ára 8 kor.

Vadász- és Verseny-Lap. Főszerk. Ferdinandy Béla, szerk. Lovik Károly; kiadó-tulajd. Sárkány János Ferencz; fel. szerk. Ferdinandy Béla. Nyomt. »Pallas.« XLVII. évf. Ára 24 kor.

Vadász-Lap. Szerk. Egerváry Gyula; kiadó-tulajd. Sárkány János Ferencz és Egerváry Gyula. Nyomt. »Pallas.« Minden hó 5, 15 és 25-én. XXIV. évf. Ára 12 kor.

Vállalkozók Közlönye. Főszerk. Lakatos Lajos; fel. szerk. Komor Marcell; társ-szerk. Soós Izor. XXIV. évf. Nyomt. Otthon kny. Ára 12 kor.

Vállalkozók Lapja. Főszerk. és kiadó-tulajd. Lakatos Lajos; társ-szerk. Sós (Salzer) Izor. Nyomt. a Belvárosi ny. XXIV. évf. Ára 12 kor.

Vas- és Fém munkások Szaklapja. Szerk. és laptulajd. Teszársz Károly. Nyomt. Neumayer Ede. XI. évf. Havonként kétszer. Ára 2 kor. 40 fill.

Vasut. Főszerk. és laptulajd. Keleti (Österreicher) Lajos. Nyomt. Elek Lipót. VI. évf. Ára 16 kor.

Vasuti és Hajózási Hetilap. Szerk. dr. Szabolcsy Antal. V. évf. Nyomt. Hornyánszky Viktor. Ára 16 kor.

Vasuti és Hajózási Híradó. Fel. szerk. és kiadó Wesselényi Géza nyomdász. II. évf. Hav. 2-szer. Ára 20 kor.

Vasuti és Közlekedési Közlöny. Szerk. és kiadó-tulajd. dr. Heltai Ferencz. Nyomt. a Pesti kny. r. t. XXXIV. évf. Hetenként 3-szor. Ára 24 kor.

Vegyi Ipar. Szerk. Lázár Albert. II. évf. Nyomt. Neuwald. Illés. Hav. 2-szer. Ára 10 kor.

Vendéglősök Lapja. Szerk. Ihász György. XIX. évf. Nyomt. Gondos és Goldschmidt. Ára 12 kor.

Világítási Szaklapok. Szerk. és kiadó-tulajd. Kalisch Mór. I. évf. Nyomt. Markus Samu. Havonként 2-szer. (Meggzúnt.)

Vizügyi és Hajózási Közlöny. Szerk. és kiadó-tulajd. »Nautilus«. Nyomt. az »Athenacum«. XIII. évf. Ára 16 korona.

Zeneközlöny. Szerk. Kemény Dezső, Hoppe Rezső, Vavrinecz Mór. II. évf. Nyomt. Pesti kny. r. t. Hav. 2-szer. Ára 10 kor.

Zenelap. Szerk. és kiadó-tulajd. Ságh József; Nyomt. Szent Gellért ny. XVII. évf. Havonként 3-or (jul. és aug. kivételével). Német melléklettel Ára 8 kor.

Zenélő Magyarország. Szerk. és kiadó Klöckner Ede. Nyomt. Kunosy Vilmos és fia. X. évf. Havonként 2-er. Ára 8 kor.

Zenevilág. Szerk. Hackl N. Lajos, fel. szerk. Kacsogh Pongrácz. Időnként német melléklettel. Nyomt. Károlyi György. V. évf. Hetilap. Ára 16 kor.

Zoológiai Lapok. Szerk. Parthay Géza. V. évf. Nyomt. Hornyánszky Viktor. Havonk. 2-szer. Ára 8 kor.

VIDÉKEN.

Aradvidéki Iparegyesület. Heti Értesítője. (Arad.) Szerk. Edvi-Illes László; kiadja az aradi ipar-egyesület. III. évf. Nyomt. az aradi ny. r.-t. Ára 2 kor.

Bányászati és Kohászati Lapok. (Selmecz.) A m. kir. bányászati akadémia közlönye. Szerk. Gálócsy Árpád. Nyomt. az Athenaeum XXXVI. évf. Minden hónap 1. és 15-én. Ára 16 kor.

Bártfa-Fürdői Híradó. (Bártfa.) Szerk. Arányi Dezső; kiadó: Felsővárosi kny. VII. évf. Egész évadra 2 kor.

Bártfafürdői Hírlap. (Bártfa.) Szerk. Beck M. és Dóczi Imre. III. évf. Nyomt. Athenaeum Budapesten.

Betegsegélyző. (Győr.) Szerk. és kiadja Vízkeleti Sándor. Nyomt. Győregyházmegyei kny. III. évf. Ára 10 kor.

Debreczeni Gazdasági Lapok. (Debreczen.) Fel. szerk. ifj. Sporzon Pál; szerk. Rácz Lajos. V. évf. Havonként 2-szer. Nyomt. a városi ny. Ára 4 kor.

Délvidéki Ügyvédek Lapja. (Temesvár.) Szerk. Korniss Géza; tulajd.-kiadó a kamara. Nyomt. Csendes Jakab. IV. évf. Ára 10 kor.

Erdélyi Gazda. (Kolozsvár.) Szerk. és kiadó Tokaji László; társszerk. Jakab László; segédszerk.: Éber Ernő; kiadja az Erdélyi gazdasági egyesület. XXXV. évf. Nyomt. Gámán János. Ára 12 kor.

Erdélyi Sportlap. (Kolozsvár.) Szerk. Sárpy István. I. évf. Nyomt. Ajtai K. Albert. Hav. 2-szer. Ára 8 kor.

Erdészeti Ujság. (Szászsebes.) Szerk. és kiadó-tulajd. Podhradszky Emil. I. évf. Nyomt. Stegmann János. Ára 6 kor.

Fodrászok Lapja. (Marosvásárhely.) Szerk.-kiadó König Károly. II. évf. Nyomt. ev. ref. vall. ny. Hav. 2-szer. Ára 4 korona.

Fortuna. (Győr.) Szerk. Kölesei Adolf. Nyomt. Hunnia Budapesten. X. évf. Hav. 2-szer. Ára 4 kor.

Földmivelő. (Hódmezővásárhely.) Szerk. Szatbmári Péter, kiadja: Mucsi Lajos és B. Molnár Imre. IV. évf. Nyomt. Engel Lajos. Ára 4 kor. 40 fill.

Gazdák Lapja. (Szatmár.) Szerk. Poszvék Sándor. II. évf. Nyomt. Szabad Sajtó. Ára 6 kor.

Gazdasági Tisztviselők Lapja. Szerk.-tulajd. Degré Ernő. IV. évf. Nyomt. Műszaki irod. és ny. r. t. (Előbb Mezőgazdasági Alkalmazottak Lapja.)

Gyakorlati Mezőgazda. (Kassa.) Szerk. és kiadó Gerlóczy Géza. XXVIII. évf. Nyomt. Vitéz A. Hav. 2-szer. Ára 8 kor.

Győri Munkások Lapja. (Győr.) Szerk. Barsi József. II. évf. Nyomt. Nitschmann József. Ára 5 kor.

Időjárás Naptár. Magyarországszámára. (Ó-Széplak.) Kiadja a nyitraivölgyi gazdasági egyesület agrármeteorológiai observatoriuma. Nyomt. a Kohn-féle ny. Rózsahegyen. XX. évf. Ára 8 kor.

Jogélet. (Szabadka.) Szerk. dr. Piller Artur, dr. Révész Ernő és Szilasi Fülöp; kiadó Braun Adolf nyomdász. II. évf. Ára 6 kor.

Katonai Altiszti Lapok. (Győr.) Szerk. és kiadja Révész Sándor. I. évf. Havonként 2-szer. Ára 6 kor.

Kereskedelmi Szemle. (Kolozsvár.) Szerk. Csokonyai Vitéz Mihály. II. évf. Nyomt. »Gutenberg« ny. (= Schaberl József.) Ára 8 kor.

Közgazdasági Közlemények. (Besztercebánya.) Szerk. dr. Holesch István; kiadja a besztercebányai kereskedelmi és iparkamara. Nyomt. Hungaria. VII. évf. Havonként 3-or. Ára ?

Közgazdasági Napló. (Kolozsvár.) Szerk. Nadányi Emil. I. évf. Nyomt. Magyar Mihály. Ára 9 kor. (Meggzúnt.)

Losonczi Színházi Ujság. (Losoncz.) Szerk. Nagy Béla. I. évf. Nyomt. Losoncz Sándor. Naponként. Ára az egész idényre 2 kor. 40 fill.

Magyar Erdész. (Ungvár.) Szerk. és kiadó Imecsfalvi Imecs Béla. Nyomt. Székely Hlész. kiadó-tulajd. III. évf. Hav. 2-szer. Ára 10 kor.

Magyar Földmivelő. (Szatmár.) Szerk. és kiadó-tulajd. Bodnár Gáspár. Nyomt. Morvai János. VI. évf. Ára 4 kor.

Magyar Műkertészek és Kertészgazdák Országos Szakközlönye. (Szeged.) Szerk. Mayer Miklós; laptulajdonosok a magyar műkertészek. Nyomt. Schulhof Károly. XII. évf. Havonként 2-szer. Ára 8 kor.

Makói Színházi Lapok. (Makó.) Szerk. Irlanda Dezső és Purjész Mór. I. évf. Nyomt. Kovács Antal.

Meteor. (Szeged.) Szerk. Vozáry Pál. I. évf. Nyomt. Seiler Henrik utóda. Ára 5 kor.

A Mi Érdekeink. (Nagyvárad.) Szerk. Sarkady József. I. évf. Nyomt. Neumann Vilmos. Hav. 2-szer. Ára 10 kor.

A Mi Lapunk. (Szeged.) Szerk. Babos Elek, Lábdy Antal és König S. II. évf. Nyomt. Traub B. és t. Ára 4 kor.

Napi Közlöny. (Kolozsvár.) A m. orvosok XXXII. nagygyűléséről. Szerk. Boross György. stb. Nyomt. Ajtai K. Albert. (Megszűnt.)

Népakarat. (Veszprém.) Szerk. Takács Szilveszter. Nyomt. a Vörösmarty ny. VI. évf. Ára 8 kor.

Soproni Kereskedők Lapja. (Sopron.) Szerk. Kuppis Uzor. I. évf. Nyomt. Röttig Gusztáv. Hav. 2-szer. Ára 4 kor.

Szegedi Jogász-Lapok. (Szeged.) Szerk. Reiniger Jakab. Nyomt. Endrényi Lajos. XII. évf. Ára 12 kor.

Székely Gazda. (Sepsi-Szt-György.) Szerk. és tulajd. Mika Ottokár. I. évf. Nyomt. Móritz János és Vajna Lajos. Ára 10 kor.

Szigligeti Színház. (Nagyvárad.) Szerk. és kiadó-tulajd. Haraszhay Lajos. I. évf. Nyomt. Boros Jenő. Ára egy óra 1 kor.

Színész-Világ. (Székesfejérvár.) Szerk. Városi Színház. I. évf. Nyomt. Szammer Imre.

Színházi Napló. (Szabadka.) Szerk. Pusztai Béla. Nyomt. Szabados Sándor. III. évf.

Színházi Kürt. (Kiskun-Félegyháza.) Szerk. Berliner Bernát és Kalmár Mór kiadók. I. évf. Nyomt. Politzer Vilmos. Het. 3-szor. Egyes szám 6 fillér.

Színházi Ujság. (Miskolc.) Szerk. Czövek Károly és Hetényi Elemér. Nyomt. Forster, Klein és Ludwig. III. évf. Naponként. Ára 8 kor.

Színházi Ujság. (Székesfejérvár.) Szerk. Gara Ákos, kiadja a Városi Színház. I. évf. Nyomt. Kusovics Lajos. Naponként. Egyes szám ára 6 fillér.

Szólószeti és Borászati Lap. (Kecskemét.) Szerk. és kiadó-tul. Maurer János. Nyomt. Forster, Wesselényi és társai Miskolczon. XXIV. évf. Ára 8 kor.

Szöveges és Képes Színházi Ujság. (Szeged.) Szerk. tulajd. Liptai Imre. II. évf. Nyomt. Endrényi Imre. (Megszűnt.)

Temesvári Színpad. (Temesvár.) Szerk. Neuhausz Ernő és Osztie Andor. Nyomt. Unió ny. III. évf. Naponként. Ára 16 kor.

Ungvári Színházi Ujság. (Ungvár.) Szerk. Cathry Ferencz. I. évf. Nyomt. Székely és Illés. Ára egész idényre 3 kor.

Vendégfogadó. (Pécs.) Szerk. és kiadó Flór Győző. I. évf. Nyomt. a püspöki lyceumi ny. Ára 10 kor.

Összesen 284.

VIII. VIDÉKI LAPOK *

(nem politikai tartalommal).

Abauj-Szántó és Vidéke. (Abauj-Szántó.) Szerk. és nyomt. Baksy Barna. VII. évf. Ára 8 kor.

Abony. (Abony.) Szerk. Temesközy Gerzson, kiadó-tulajdonos Szerdahelyi János nyomdász. VI. évf. Ára 8 kor.

Alsó-Lendvai Híradó. (Alsó-Lendva.) Szerk. tulajd. és kiadó Balkányi Ernő. VIII. évf. Nyomt. Balkányi Ernő. Ára 8 kor.

Aradi Híradó. (Arad.) Szerk. és lap-tulajd. Cs. Endes Dániel. X. évfolyam. Nyomt. Gyulai István. Ára 8 kor.

Aradmegyei Hírlap. (Borosjenő.) Főszerk. dr. Sorbán Kornél, fel. szerk. Petkovich István. Nyomt. Ungar J. IV. évf. Ára 8 kor.

Aranyos-Vidék. (Torda.) Szerk. Lovassy Andor; XIII. évf. Nyomt. Füssy és Sztupjár kiadók. Ára 8 kor.

Árvamegyei Hétfői Hírlap. (Alsó-Kubin.) Szerk. dr. Horváth József. I. évf. Nyomt. alsókubini ny. Ára 8 kor.

Árvamegyei Hírlap. (Alsó-Kubin.) Szerk. dr. Divéky István, kiadó Trnkócy József nyomdász. XVI. évf. Ára 8 kor.

Aszód és Vidéke. (Aszód.) Szerk. Nyiry Lajos. Nyomt. Schulz J. IV. évf. Ára 12 kor.

Bácskai Ujság. (Apatin.) Szerk. és kiadó-nyomdász Szavadill József. VIII. évf. (Magyar és német). Ára 6 kor.

Bács-Kulai Hírlap. (Kula.) Szerk. és kiadó-tulajd. Berkovits Márk nyomdász. VII. évf. Ára 8 kor.

Bács-Topolyai Hírlap. (B. Topolya.) Szerk. dr. Fárnek Dezső; kiadó-tulajd. Wilhelm Miksa nyomdász. VIII. évf. Ára 8 kor.

Bajai Hírlap. (Baja.) Szerk. és lap-tulajd. dr. Lemberger Ármin; Kiadja Kazal József nyomdász. VI. évf. Ára 10 korona.

Bajai Közlöny. (Baja.) Szerk. és tulajd. Erdélyi Gyula; kiadó Rajkovits Károly nyomdász. XXVI. évf. Ára 10 kor.

* Hetenként egy-egy szám, ha nincs másként jelezve.

- Balatonvidék.** (Keszthely.) Szerk. Németh János; laptulajd. Bontz József. VII. évf. Nyomt. a kiadó Sujánszky József. Ára 10 kor.
- Barcs és Vidéke.** (Barcs.) Szerk. és kiadó Skribanek Géza nyomdász. VIII. évf. Ára 8 kor.
- Bars.** (Léva.) Szerk. Holló Sándor. Nyomt. Nyitrai és társa. XXIV. évf. Ára 10 kor.
- Barsi Ellenőr.** (Aranyos-Marót.) Szerk. és kiadó-tulajd. dr. Bottka Győző. Nyomt. »Dóczy« ny. XXII. évf. Ára 8 kor.
- Bártfai Friss Ujság.** (Bártfa.) Szerk. Arányi Dezső, kiadó Blayer M. I. évf. Naponként. Nyomt. a tulajd. Hirlapterjesztő vállalat Budapesten. Egyes szám 2 fillér.
- Bátaszék és Sárköz.** (Bátaszék.) Szerk. Joó Károly; kiadó Szélig Gáspár. II. évf. Nyomt. Báter János Szegszárdon. Ára 8 kor.
- Battonya és Környéke.** (Battonya.) Szerk.-tulajd. Szabó Lajos. II. évf. Nyomt. Ruber I. Ára 8 kor.
- Békés.** (Gyula) Főszerk. Bozóky Zoltán, szerk. Kohn Dávid; kiadó-tulajd. Dobay János nyomdász. XXXV. évf. Ára 10 kor.
- Békési Lapok.** (Békés.) Szerk. Farkas Ferencz, segédszerk. Nyárády László; kiadó-tulajd. b. Drechsel Géza nyomdász. III. évf. Ára 8 kor.
- Békésmegyei Híradó.** (Békés-Csaba.) Szerk. Szentmiklósi József. I. évf. Nyomt. Teván Adolf. Naponként egy szám 2 fillér.
- Bereg.** (Beregszász.) Szerk. Janka Sándor és Kosári István; kiadótulajd. a »Haladás« könyvnyomdája. XXX. évf. Ára 8 kor.
- Besztercebánya és Vidéke.** (Besztercebánya.) Szerk. Klima Lajos, tulajd. Sonnenfeld Mór. Nyomt. a Hungaria. XIV. évf. Ára 8 korona.
- Borsod.** (Miskolcz.) Szerk. Forster Rezső; kiadó-tulajd. Forster, Klein és Ludvig. XXXVII. évf. Ára 8 kor. (Meggzűnt.)
- Borsod-Miskolczi Hírlap.** (Miskolcz.) Szerk. és tulajd. dr. Serédi Jenő; Nyomt. Forster, Klein és Ludvig. IV. évf. Ára 6 kor.
- Buziási Közlöny.** (Buziás.) Szerk. és kiadó-tulajd. Dimitrovics Milos. Nyomt. Ullmann F. III. évf. Ára 10 kor.
- Ceglédi Ujság.** (Czegléd.) Szerk. dr. Molnár Albert; kiadó-tulajd. a szerkesztőbizottság. Nyomt. Nagy Elek. XIII. évf. Ára 6 kor.
- Csacszai Határőr.** (Csacza.) Szerk. dr. Wix Mór. II. évf. Nyomt. Braun Rezső. Ára 10 kor.
- Csákova és Vidéke.** (Csákovaer Zeitung.) Szerk. Wittlin Győző. I. évf. Nyomt. a kiadó Grádl Péter. Ára 8 kor.
- Csallóközi Lapok.** (Duna-Szerdahely.) Szerk. dr. Csáder Ernő. Nyomt. Goldstein Jozsua. III. évf. Ára 8 kor.
- Csikszereda.** (Csikszereda.) Szerk. dr. Nagy Béni. I. évf. Nyomt. a kiadó-tulajd. Gyönös és társa.
- Csongrádi Ujság.** (Csongrád.) Szerk. Réti Ferencz és Sághy Mihály. I. évf. Nyomt. Bozó és Justin kiadó-tulajd. Ára 4 kor.
- Csongrádi Lap.** (Csongrád.) Szerk. Éder János és Holló Adolf; kiadó-tulajd. Weisz Márk nyomdász. XIII. évf. Ára 8 korona.
- Csongrádmegyei Hírlap.** (Sentes.) Szerk. Tasnády Antal. Nyomt. Vajda Bálint. V. évf. Hetenk. 2-szer. Ára 10 korona.
- Csurgó és Vidéke.** (Csurgó.) Szerk. dr. Jünker Elek; kiadó-tulajd. Vágó Gyula nyomdász. XI. évf. Ára 8 kor.
- Czegléd.** (Czegléd.) Szerk. Illés Gyula, kiadó-tulajd. Sebők Béla nyomdász. XXI. évf. Ára 6 kor.
- Délmagyarország.** (Vajszka.) Szerk. és kiadó Tumbász István. II. évf. nyomt. Bittermann József Szabadkán. Ára 6 kor. (Magyar és szerb nyelven.)
- Délsomogy.** (Szigetvár.) Szerk. Bárvarth Gyula. Nyomt. a kiadó Kozáry Ede. IV. évf. Ára 8 kor.
- Dés és Vidéke.** (Dés.) Szerk. Rónai Áron Lajos. I. évf. Nyomt. kiadó-tulajd. Bernát Nándor. Ára 6 kor.
- Déva és Vidéke.** (Déva.) Szerk. dr. Réthi Gyula; kiadó-tulajd. Kroll Gyula nyomdász. XII. évf. Ára 8 kor.
- Dunaföldvár.** (Dunaföldvár.) Szerk. Lantos Simon. II. évf. Nyomt. a kiadó Somló Manó. Ára 8 kor. (Meggzűnt.)
- Eperjesi Lapok.** (Eperjes.) Szerk. dr. Mikler Károly. XXVIII. évf. Nyomt. Kösch Árpád. Ára 10 kor.
- Erdővidék.** (Baróth.) Szerk. dr. Ferenczy Géza. I. évf. Nyomt. Rozsondai János. Ára 8 kor.
- Érsekujvár és Vidéke.** (Érsekujvár.) Szerk. Vadász Ferencz. XIX. évf. Nyomt. Winter Zsigmond kiadó. Ára 10 kor.

Erzsébetfalva. (Erzsébetfalva.) Szerk. dr. Balázs Adolf; kiadó-tulajd. Vincze Mihály. II. évf. Nyomt. Neumayer Ede. Budapest. Ára 8 kor.

Erzsébetfalvai Közlöny. (Erzsébetfalva.) Szerk. és kiadó-tulajd. Erdélyi Mihály; fel. szerk. Radó Károly. VIII. évf. Nyomt. Matkovich A. Ára 8 kor.

Esztergom és Vidéke. (Esztergom.) Szerk. dr. Pokorny Gyula; kiadó-tulajd. dr. Pokorny Gyula és dr. Brenner Ferencz. XXV. évf. Nyomt. Hunnia. Hetenként kétszer. Ára 12 kor.

Esztergomi Közlöny. (Esztergom.) Szerk. és kiadó-tulajd. Haan Rezső. Nyomt. Laiszky János. XXV. évf. Ára 8 korona.

Esztergomi Lapok. (Esztergom.) Szerk. és tulajd. Gerenday József. Nyomt. a »Hunnia« nyomd. XII. évf. Hetenként kétszer. Ára 12 kor.

Facseti Ujság. (Facset.) Szerk.-tulajd. Rónai József. II. évf. Nyomt. Molnár Árpád. Ára 6 kor.

Félegyházi Híradó. (Félegyháza.) Szerk. fel. a kiadó-tul. Vesszősi József nyomdász IX. évf. Ára 8 korona.

Félegyházi Hírlap. (Félegyháza.) Szerk. Dobák Ferencz; kiadja Vesszősi József nyomdász. Hetenként 2-er. XXI. évf. Ára 8 kor.

Félegyházi Közlöny. (Félegyháza.) Szerk. Feuer Illés; tulajd. Politzer Vilmos nyomdász II. évf. Ára 6 kor.

Felsóbányai Hírlap. (Nagybánya.) Szerk. Imre Károly; kiadó Nánásy István nyomdász. VIII. évf. Hav. 2-szer. Ára 4 kor.

Felső-Sárosi Hírlap. (Bártfa.) Szerk. és laptulajd. Uhlig Leo. Nyomt. Felsősárosi ny. IV. évf. Ára 8 kor.

Felső-Zemplén. (Nagy-Mihály.) Szerk. dr. Kállay József. VIII. évf. Nyomt. Landesmann B. Ára 8 kor.

Felvidék (Besztercebánya.) Szerk. Ferencz Ödön; kiadó-tulajd. Machold F. nyomdász. IX. évf. Ára 8 kor.

Felvidék. (Verbélly.) Szerk. dr. Oravecz Kálmán és Svarba István. I. évf. Nyomt. Neufeld Sándor. Ára 8 kor.

Felvidéki Híradó. (Turócz-Szent-Márton.) Szerk. Berecz Gyula; kiadó a Magyar nyomda. XXII. évf. Ára 8 kor.

Felvidéki Hírlap. (Nyitra.) Főszerk. Seress Imre; fel. szerk. Lengyel Béla II. évf. Nyomt. Kapsz Géza és Kramár Vilmos. Ára 12 kor.

Felvidéki Ujság. (Zsolna.) Szerk. és kiadó-tulajdonos Garai Lajos. Nyomt. Gansel Lipót Trencsénben. X. évf. Ára 8 kor.

Fiumei Szemle. (Fiume.) Szerk. Garády Viktor. I. évf. Nyomt. Mohovich E. Ára 10 kor.

Fogarás és Vidéke. (Fogarás.) Szerk. és kiadó-tulajd. Thierfeld Dávid. I. évf. Nyomt. Thierfeld. Ára 8 kor.

Független Közvélemény. (Szeged.) Szerk. tulajd. Rostkowitz Artur. II. évf. Nyomt. Várnai L. Ára 6 kor.

Galántha és Vidéke. (Galántha.) Szerk. Vöröss Ferencz; kiadó-tulajd. Neufeld Samu nyomdász. VIII. évf. Ára 8 korona.

Galgóc és Vidéke. (Galgóc.) Szerk. Gelenczey Mihály János; kiadó-tulajd. Török Gyula. II. évf. Nyomt. Szold Jakab. Ára 10 kor. (Német és tót melléklettel.)

Garamvidéke. (Brezsnóbánya.) Szerk. Zsemley Oszkár. Tulajd. és kiadó Kreisler József nyomdász. IV. évf. Ára 8 kor.

Gödöllői Hírlap. (Gödöllő.) Szerk.-tulajd. dr. Rosenfeld Sándor. I. évf. Nyomt. Schulez J. Ára 8 kor.

Gödöllő és Vidéke. (Gödöllő.) Szerk. Nyiry Lajos. Nyomt. az aszódi m. kir. javítóintézet ny. V. évf. Ára 12 korona.

Gömöri Hírlap. (Rimaszombat.) Szerk. a kiadó-tulajd. Nárai J. Á. nyomdász. XV. évf. Ára 8 kor.

Gömör-Kishont. (Rimaszombat.) Szerk. dr. Terhes Sámuel. XXIV. évf. Nyomt. Rábely Miklós. Ára 8 kor.

Gyergyó. (Gyergyó-Szent-Miklós.) Szerk. Kálmán István. Nyomt. Sándor Mihály. és társa III. évf. Ára 8 kor.

Gyergyói Hírlap. (Gyergyó-Szent-Miklós.) Szerk. Kalmár Ignác. VI. évf. Nyomt. a Ditzó és Szárhegy közbirtokosok ny. Ára 8 kor.

Győri Vasárnapi Ujság. (Győr.) Szerk. és laptulajd. Malcsiner Sándor. Nyomt. Heckenast György. IV. évf. Ára 8 korona.

Gyulafehérvár és Vidéke. (Gyulafehérvár.) Szerk. dr. Felszeghy Lajos; kiadó-tulajd. Schäser Ferencz nyomdász. I. évf. Ára 8 kor.

Haladás. (Miskolc.) Szerk. és tulajd. Banovits László és Zsivkovic Antal. II. évf. Nyomt. Szelényi és társa. Ára 8 kor.

Háromszéki Híradó. (Sepsiszent-

György.) Szerk. Vitélyos Béla; kiadó-tulajd. Mórítz István és Vajna Lajos nyomd. II. évf. Ára 6 kor.

Heves és Vidéke. (Heves.) Szerk. Maczky Emil és Tomcsányi Ferencz. Nyomt. Adler József. III. évf. Ára 8 kor.

Hód-Mező-Vásárhely. (Hód-Mező-Vásárhely.) Főszerk. dr. Ernyei István, fel. szerk. Kun Béla; kiadó ifj. Szilágyi Gyula; nyomt. a hódmező-vásárhelyi nyomda-és kiadó-részevénnytársaság. XXXIII. évf. Hetenként 2-szer. Ára 8 kor.

Homonna és Vidéke. (Homonna.) Szerk. dr. Dick Sándor; kiadó-tulajd. Walter H. és társa. III. évf. Ára 8 kor.

Honti Lapok. (Ipolyság.) Szerk. Halász Ferencz. IX. évf. Nyomt. Neumann Jakab. Ára 9 kor.

Jász-Apáti és Vidéke. (Jász-Apáti.) Szerk. László Andor; fel. szerk. és kiadó-tulajd. Galamb Zoltán nyomdász. II. évf. Ára 6 kor.

Kaposvár. (Kaposvár.) Szerk. és lap-tulajdonos Csondor János. XVIII. évf. Nyomt. Gerő Zsigmond. Hetenként 2-szer. Ára 12 kor.

Karánsebes és Vidéke. (Karánsebes.) Szerk. Nemes Sándor. V. évf. Nyomt. Fleissig Lipót. Ára 8 korona.

Karczag és Vidéke. (Karczag.) Szerk. Tassy Becz Géza. I. évf. Nyomt. Klein József. Ára 6 kor.

Kárpáti Lapok. (Ungvár.) Szerk. Prodn János; kiadó-tulajd. Jäger Bertalan nyomdász. IX. évf. Ára 8 kor.

Keszthelyi Hirlap. (Keszthely.) Szerk. dr. Lovassy Sándor; kiadó-tulajd. Mérei Ignác. Nyomt. Farkas János. XXVI. évf. Ára 10 kor.

Kisbér és Vidéke. (Kisbér.) Szerk. és kiadó-tulajd. Haflí Kálmán nyomdász. XII. évf. Ára 8 kor.

Kis-Czell és Vidéke. (Kis-Czell.) Szerk. Huss Gyula. Kiadja a »Vörösmarty« ny. V. évf. Ára 8 kor.

Kisjenő-Erdőhegy és Vidéke. (Kisjenő-Erdőhegy.) Szerk. és kiadó-tulajd. Gallovich Dezső. V. évf. Nyomt. a Kisjenő-Erdőhegy és Vidéke könyvny. Ára 8 kor.

Kiskun-Halás Helyi Értesítője. (Kis-Kun-Halás.) Szerk. és kiadó Práger Ferencz nyomdász. III. évf. Ára 2 kor. 80 fill.

Kis-Küküllő. (Dicső-Szent-Márton.) Szerk. Kedves József; kiadó-tulajd. Hirsch Mór nyomdász. XIII. évf. Ára 8 kor.

Kis Magyar-Alföld. (Érsekujvár.) Szerk. Haveria József és Dubrovay János. II. évf. Nyomt. Pálinkás I. Géza Ára 8 kor.

Kisujszállás és Vidéke. (Kisujszállás.) Szerk. dr. Pallagi Gyula; kiadó-tulajd. Szekeres József nyomdász. XI. évf. Ára 8 kor.

Kisvárdai Lapok. (Kisvárdá.) Szerk. és lap-tulajdonos dr. Vadász Lipót. Nyomt. Berger Ignác. XVI. évf. Ára 8 kor.

Komáromi Hirlap. (Komárom.) Főszerk.-tulajd. Dr. Kolbe Dezső; szerk. Berinkey Bálint. Nyomt. Hungaria. VII. évf. Ára 10 kor.

Komáromi Lapok. (Komárommegyei Közlöny.) (Komárom.) Főszerk. Tuba János; fel. szerk. dr. Kiss Gyula. Nyomt. Spitzer Sándor. XXIV. évf. Ára 10 kor.

Komáromi Ujság. (Komárom.) Szerk. Alapi Gyula. Nyomt. Schönwald Tivadar. III. évf. Ára 10 kor.

Komárommegyei Értesítő. (Komárom.) Szerk. és kiadó-tulajd. Jankovich Lajos; társszerk. Miklósi Pál. XIII. évf. Nyomt. Hacker Richard. Ára 10 kor.

Korpona és Vidéke. (Korpona.) Szerk.-tulajd. Jeszenszky Gusztáv, társszerk. Matunák Mihály. VI. évf. Nyomt. Joerges Ágost. Ára 9 kor.

Körmend és Vidéke. (Körmend.) Szerk. Fülöp József; lap-tulajd.-kiadó Bertalanffy József nyomdász Szombathelyen. II. évf. Ára 8 kor.

Kőszeg és Vidéke. (Kőszeg.) Szerk. és kiadó-tulajd. Feigl Gyula nyomdász. XXIII. évf. Ára 8 kor.

Közérdek. (Szabadka.) Szerk. Lévay Zoltán II. évf. Nyomt. Kladek István és társa. Ára 8 kor.

Közérdek. (Ujpest.) Szerk. Brankovics György. Nyomt. Fuchs Antal kiadó-tulajd. VIII. évf. Ára 8 kor.

Közérdek. (Kun-Szent-Márton.) Szerk. és kiadó-tulajd. dr. Bozóky Arpád, szerk. Sas István. II. évf. Nyomt. Vajda B. utóda. Szentesen. Ára 4 kor.

Közvélemény. (Vág-Szered.) Szerk. Salgó Károly. II. évf. Nyomt. Löwy Antal Nyitrán. Ára 8 kor.

Krassó-Szőrényi Lapok. (Lugos.) Szerk. Issekutz Aurél és Milutinovics János és kiadó-tulajd. Virányi János nyomdász. XXV. évf. Ára 12 kor.

Kun-Halás. (Halas.) Szerk. és kiadó-tulajd. dr. Hermán Ferencz. Nyomt. Kladek István és Hamburger Szabadkán. VII. évf. Ára 10 kor.

Kun-Majsa. (Kun-Majsa.) Szerk. és kiadó-tulajd. Sasvári Sándor. Nyomt. Szent László ny. VI. évf. Ára 6 kor.

Kun-Szent-Márton és Vidéke. (Kun-Szentmárton.) Szerk. Csanády József; kiadó-tulajd. özv. Csanády Józsefné nyomdász. VII. évf. Ára 8 kor.

Liptó. (Liptó-Szent-Miklós.) Szerk. Perezslényi Zoltán. XI. évf. Nyomt. Steier izidor. Ára 8 kor.

Losonc és Vidéke. (Losonc.) Ideigl. fel. szerk. Jeszenszky Ráfael; lap-tul. képviselője Kovács Ferencz. XXIV. évf. Nyomt. Lsoncz Sándor. Ára 10 kor.

Magyaróvári Hirlap. (Magyaróvár.) Szerk. Anda Gyula és Gálósi Soma. I. évf. Nyomt. Nitschmann József Győrött. Ára 8 kor.

Magyar Paizs. (Zalaegerszeg.) Szerk. Z. Horváth Lajos; kiadó-tulajd. az alapító. Nyomt. Breisach Sámuel. IV. évf. Ára 4 kor.

Majsa és Vidéke. (Kiskunmajsa.) Szerk. Gyulai János. I. évf. Nyomt. Politzer Vilmos. Ára 6 kor.

Máramarosi Ujság. (M.-Sziget.) Főszerk. dr. Pap József, szerk. Vlád János; kiadja a szerkesztőség. II. évf. Nyomt. Vider és Rosenthal. Ára 8 kor.

Margitta és Vidéke. (Margitta.) Szerk. és kiadó-tulajd. Pollák Lajos nyomd. II. évf. Ára 8 kor.

Marosvölgy. (Marosvásárhely.) Szerk. tulajd. Svéd Oszkár János. II. évf. Nyomt. Adi Árpád. Ára 8 kor.

Mezőföldi Hirlap. (Székesfejérvár.) Szerk.-tulajd. ifj. Kohn Gyula. VII. évf. Nyomt. Kusovics Lajos. Ára 8 kor.

Mezőtur és Vidéke. (Mezőtur.) Szerk. és kiadó-tulajd. Fadgyas Károly. Nyomt. Kanyó Antal. XIX. évf. Ára 8 kor.

Mezőtúri Hirlap. (Mezőtúr.) Szerk. dr. Nyíry Kálmán és Kolosvári Aladár; lap-tulajd. Fülöp Ferencz. V. évf. Nyomt. Dolesch és Braun. Ára 8 kor.

Mindszenti Lap. (Mindszent.) Szerk. és kiadó-tulajd. Weisz Ignác nyomdász. V. évf. Ára 4 kor.

Módos. (Módos.) Szerk. Hoffmann Béla és dr. Schimpl János; kiadó-tulajd. Lustein Márkus nyomdász. IV. évf. Ára 8 kor. (Magyar és német szöveg.)

Monor és Vidéke. (Monor.) Szerk. Mikola László. II. évf. Nyomt. Nagy Elek Czegléden Ára ...

Monorkerületi Lapok. (Monor.) Szerk. Mikola László; kiadó-tulajd. Mol-

nár Sándor. Nyomt. Monorkerületi kny. III. évf. Ára 12 kor.

Moór és Vidéke. (Moór.) Szerk. Reszler Jakab nyomdász. XV. évf. Ára 10 kor.

Mosonvármegye. (Magyar-Óvár.) Szerk. Ralbovszky Géza; lap-tulajdonos Holeczer József. V. évf. Nyomt. Sagl J. özv. Ára 12 kor.

Muraköz. (Csáktornya.) Szerk. Margitai József; kiadó Fischel Fülöp nyomdász. XX. évf. Ára 8 kor. (Magyar és horvát szöveggel.)

Muraszombat és Vidéke. (Muraszombat.) Szerk. Sinkovics Elek; kiadó a vendvidéki magyar közművelődési egyesület. Nyomt. Hirschl N. XIX. évf. Ára 6 kor.

Nagybánya. (Nagybánya.) Szerk. Égly Mihály. I. évf. Nyomt. Morvay és Undy. Ára 8 kor.

Nagybánya és Vidéke. (Nagybánya.) Szerk. Révész Imre; kiadó-tulajd. Molnár Mihály nyomdász. XXIX. évf. Ára 8 kor.

Nagy-Károly és Vidéke. (Nagy-Károly.) Szerk. dr. Adler Adolff; kiadó-tulajd. Sarkadi Nagy Zsigmond nyomdász. XX. évf. Ára 8 kor.

Nagykátai Hirlap. (Nagy-Káta.) Szerk. Gárdonyi Rezső és Szukon Károly. Nyomt. a monorkerületi kny. V. évf. Ára 8 kor.

Nagy-Kőrösi Hirlap. (Nagy-Kőrös.) Főszerk. Tóth József; szerk. Takács Béla; társszerk. Plager Gyula és dr. Joó Imre; lap-tulajd. Plager és társa. Nyomt. Ottinger Kálmán. XXVI. évf. Ára 10 kor.

Nagy-Kőrösi Ujság. (Nagy-Kőrös.) Szerk. Benkő Imre; kiadó-tulajd. Bazsó Lajos nyomdász. IV. évfolyam. Ára 6 kor.

Nagy-Kunság. (Karczag.) Szerkesztő Szécsy János; lap-tulajd. Szódi Miksa. XXVIII. évf. Nyomt. Szódi S. Ára 8 kor.

Nagy-Küküllő. (Segesvár.) Szerk. Gyöngyösi István; kiadó-tulajd. Michailovics József nyomdász Székelyudvarhely. V. évf. Ára 8 kor.

Nagyszeben és Vidéke. (Nagyszeben.) Szerk. fel. Tolday Rusz István János. I. évf. Nyomt. Güstler János. Ára helyben 12. vid. 14. kor.

Nagyszombati Hetilap. (Nagyszombat.) Szerk. és tulajd. Thínagl János Henrik. Nyomt. Winter Zsigmond. XXXV. évf. Ára 4 kor. (Magyar és német szöveggel.)

Nagyszombati Hirlap. (Nagyszom-

bat.) Főszerk. Kányay Vilmos, fel. szerk. dr. Antal János. I. évf. Nyomt. Kapsz Géza és Kramár Vilmos. Ára 8 kor.

Népszövetség. (Hódmező-Vásárhely.) Szerk. dr. Hollósy István; laptulajd. Wesselényi Géza nyomd. Bpsten. II. évf. Ára 8 kor.

Nyirvidék. (Nyiregyháza.) Szerk. Inczedy Lajos; kiadó-tulajd. Jóba Elek nyomdász. XXIV. évf. Ára 8 kor.

Nyitrai Lapok. (Nyitra.) Szerk. és tulajd. Weiss József. XXXIV. évf. Nyomt. Iritzer Zsigmond. Ára 10 kor. 40 f. (Magyar és német szöveggel.)

O-Becse és Vidéke. (Ó-Becse.) Szerk. dr. Grünbaum Pál; kiadó-tulajd. Löwy Lajos nyomdász. XVI. évf. Ára 8 kor.

Ó-Becsei Hirmondó. (Ó-Becse.) Szerk. Grünbaum Pál. II. évf. Nyomt. Lévai Lajos. Ára 2 kor.

Oraviczai Hiradó. (Oravicza.) Szerk. Nagy Béla; kiadó-tulajd. Wunder Károly nyomdász. I. évf. Ára 12 kor.

Oroszázi Közlöny. (Oroszáza.) Főszerk. Pless Ignác; fel. szerk. Kis Mór, kiadó-tulajd. Pless N. XXV. évf. Ára 8 kor.

Orsova és Vidéke. (Orsova.) Főszerk. Ghyczy László, fel. szerk. Gáspárdy Alajos. Nyomt. Tillmann R. XIX. évf. Ára 8 kor.

Országos Ellenőr. (Kecskemét.) Szerk. Somogyi János. II. évf. Nyomtatja: Ohinger.

Összetartás. (Zenta.) Szerk. dr. Ellinger Jenő. Nyomt. Beretka Imre. III. évf. Het. 3-szor. Ára 4 kor 80 fill.

Pápai Hirlap. (Pápa.) Szerk. és tulajd. dr. Kőrös Endre. I. évf. Nyomt. ev. ref. ny. Ára 12 kor.

Pápai Közlöny. (Pápa.) Szerk. és kiadótul. Pollatsek Frigyes. Nyomt. Nobel Ármín. XIII. évf. Ára 12 kor.

Pápai Lapok. (Pápa.) Szerk. dr. Kőrös Endre; laptulajd. dr. Fenyvessy Ferenc; XXX. évf. Nyomt. a főisk. ny. Ára 12 korona.

Pásztó és Vidéke. (Pásztó.) Főszerk. dr. Plathy Adorján. Szerk. Kemény Dezső. III. évf. Nyomt. Schlesinger Mihály.

Pécskai Ujság. (Pécska.) Szerk. Cs. Endes Dániel. II. évf. Nyomt. Ruber II. Ára 8 kor.

Petrosény és Vidéke. (Petrosény.) Szerk. Nagy Miklós; laptulajd. Figuli Antal nyomdász. VII. évf. Ára 8 kor.

Pozsonyi Hirlap. (Pozsony.) Szerk. Hamvas József. Nyomt. Freisztadt Mór. III. évf. Ára 12 kor. (Megszünt.)

Pöstyén. (Pöstyén.) Szerk.-tulald. Gipsz Ignác. I. évf. Nyomt. Első pöstyéni ny. Fürdő-idényre 3 kor. (Magyar és német szöveg).

Rábaközi Közlöny. (Csorna.) Szerk. László Samu Kapuvárott és Kokas István Csornán. VI. évf. Nyomt. Csornai ny. Ára 8 kor.

Ráczekevei Közlöny. (Ráczeke.) Szerk.-kiadó Makay István. I. évf. Nyomt. Csery István. Ára ?

Radna-Lippa. (Lippa.) Szerk. és tulajd. Zeitler Lajos nyomdász, szerkesztőtárs Rafila Demeter. IV. évf. Ára 8 kor.

Rákoskeresztúres Vidéke (Rákoskeresztúr.) Szerk. Kis Károly; kiadó Sissmann Demeter. I. évf. Nyomt. Krammer és Erhardt Budapesten. Hav. 2-szer. Ára 4 kor.

Rákos Vidéke. (Rákos-Szt.-Mihály.) Szerk. és tulajd. Farkas Elek. Nyomt. »Stephanum« Budapesten. III. évf. Ára 8 kor.

Resicai Lapok. (Resicabánya.) Szerk. Deák Gyula; kiadó-tulajd. Weisz Adolf nyomdász. IV. évf. Ára 9 kor. 60 f.

Rozsnyói Hiradó. (Rozsnyó.) Szerk. Komoróczy Miklós; kiadja és nyomt. Görbics és Bauer. XXVI. évf. Ára 8 kor.

Ruttkai Hirlap. (Ruttkai.) Főszerk. Kafenda Frigyes, fel. szerk. Böhm Albert nyomdász; kiadja a szerkesztőség. I. évf. Ára 8 kor.

Sajó-Vidék. (Rozsnyó.) Szerk. Gömöri; tulajd. Ilerman Istvánné. Nyom. a Sajóvidék ny. VI. évf. Ára 8 kor.

Salgótarjáni Lapok. (Salgó-Tarján.) Főszerk. dr. Jungmann Rezső; fel. szerk. Dömötöri Németh Péter; kiadó-tulajd. Friedler Ármín. II. évf. Ára 10 kor.

Sárrét. (Berettyó-Ujfalú.) Szerk. Kiss Sándor; kiadó-tulajd. Adler Béla nyomdász. III. évf. Ára 8 kor.

Sárvári Hirlap. (Sárvár.) Szerk. Cséplő Ernő; kiadó-szerk. Huss Gyula. II. évf. Nyomt. Vörösmarty ny. Ára 8 kor.

Selmeczbányai Hiradó. (Selmeczbánya.) Szerk. és kiadó Kuti István; Joerges Ágost özv. és fia nyomd. XIV. évf. Ára 8 kor.

Somlyóvidéki Hirlap. (Devecser.) Szerk. Huss Gyula; kiadja a »Vörösmarty« nyomda. VIII. évf. Ára 8 kor.

Somogyi Ujság. (Kaposvár.) Szerk. és kiadó: Poór Sándor. Nyomt. Hagelmann Károly. X. évf. Ára 8 kor.

Sümeget és Vidéke. (Sümeget.) Szerk.

Éles Károly. Nyomt. Horváth Gábor. XI. évf. Ára 8 kor.

Szabadkai Közlöny. (Szabadka.) Szerk. és kiadó-tulajdonos Szabados Sándor nyomdász. XXVIII. évf. Ára 4 kor.

Szabad Sajtó. (Zenta.) Szerk. Biró János nyomdász. II. évf. Hetenk. 3-szor.

Szabad Szó. (Szentcsanak.) Főszerk. Mezőfi Vilmos. V. évf. Nyomt. Stefanovics István, Budapest. Ára 4 kor.

Szakolczai Határőr. (Szakolcza.) Szerk. Weisz Samu; kiadó-tulajd. a Nyitra-megyei irod. és ny. vállalat. I. évf. Nyomt. Kramár Vilmos. Ára 8 kor.

Szalontai Lapok. (Nagy-Szalonta.) Szerk. Nagy Márton és Kornstein Herman; lapkiadó-tulajdonos Reich Jakab nyomdász. XV. évf. Ára 8 korona.

Szamos. (Szatmár.) Szerk. dr. Hantz Jenő; kiadó-tulajd. Litterczky Endre a Szabadsajtó ny. XXXIV. évf. Hetenként kétszer. Ára 8 kor.

Szamosujvári Közlöny. (Szamosujvár.) Szerk. Bányai Ellemér. I. évf. Nyomt. Todorán Endre. Ára 8 kor.

Szarvas és Vidéke. (Szarvas.) Szerk. Benczur Sándor; kiadó-tulajd. Sámuel Adolf. Nyomt. a Szarvas és Vidéke ny. XIV. évf. Ára 8 kor.

Szarvasi Hírlap. (Szarvas.) Szerk. Benczur Sándor. II. évf. Nyomt. Dolesch József. Ára 8 kor.

Szarvasi Lapok. (Szarvas.) Szerk. Szikes Antal; Nyomt. Dantzky Sándor. XX. évf. Ára 10 kor.

Szatmár. (Szatmár.) Szerk. Bottyán Pál; kiadó-tulajd. Kalik és Szerémy nyomdászok. XXVIII. évf. Ára 5 kor. 60 f.

Szatmár és Vidéke. (Szatmár.) Szerk. dr. Fejes István; kiadó-tulajd. Morvai János nyomdász. XX. évf. Ára 6 kor.

Szatmármegyei Közlöny. (Nagy-Károly.) Szerk. Baudisz Jenő; tulajdonos Roth Károly nyomdász. XXVIII. évf. Ára 8 kor.

Szatmár-Németi. (Szatmár.) Szerk. Mátray Lajos; kiadó-tulajd. Weinberger testvérek. VII. évf. Ára 4 kor.

Szeghalomvidéki Hírlap. (Szeghalom.) Szerk. dr. Csák István. IV. évf. Nyomt. Riegel Zoltán. Ára 8 kor. (Meggint.)

Székely-Udvarhely. (Sz. Udvarhely.) Szerk. és kiadó-tul. Betegh Pál nyomdász. IX. évf. Ára 8 kor.

Szenicz és Vidéke. (Szenicz.) Szerk.

Várhely Izsó. I. évf. Nyomt. Kapsz Géza és Kramér Vilmos Nyitrán. Ára 8 kor.

Szentes és Vidéke. (Szentes.) Szerk. és kiadó-tulajd. dr. Mátéffy Ferencz, társ-szerk. Bántalvi Lajos; Nyomt. a Szentes és Vidéke ny. XXIV. évf. Hetenként 2-szer. Ára 10 kor.

Szent-Gotthárd. (Szent-Gotthárd.) Szerk. és kiadó-tul. Wellisch Béla nyomdász. VIII. évf. Ára 8 kor.

Szepesi Hírnök. (Lőcse.) Szerk. Hensch Aladár; kiadó-tulajd. dr. Nagy Árpád. Nyomt. Reiss Jos. Th. XXI. évf. Ára 8 kor. (Magyar és német szöveggel.)

Szepesi Lapok. (Igló.) Szerk. Niházi Frigyes; kiadó-tulajd. Csetényi Emil. Nyomt. a »Tátra« ny. XIX. évf. Ára 8 kor.

Szilágy. (Zilah.) Fel. szerk. dr. Both István és ifj. Kapus Sándor; kiadó Seres Samu nyomdász. XXI. évf. Ára 8 kor.

Szilágy-Somlyó. (Szilágy-Somlyó.) Szerk. és kiadó-tulajd. Bölöni Sándor nyomdász. XXI. évf. Ára 8 kor.

Szoboszló és Vidéke. (Hajdu-Szoboszló.) Szerk. és kiadó-tulajd. Fehér Gábor. Nyomt. Plón Gy. XIII. évf. Ára 8 kor.

Szolnok-Doboka. (Deés.) Szerk. dr. Horváth Emil; kiadó Veress Dezső. Nyomt. Demeter és Kiss XXVIII. évf. Ára 12 kor.

Tapolca és Vidéke. (Tapolcza.) Szerk. és kiadó-tulajd. Feleki Alajos. Nyomt. Löwy B. XIII. évf. Ára 10 kor.

Tapolczai Lapok. (Tapolcza.) Szerk. Kollányi Ödön; kiadó-tulajd. Löwy B. I. évf. Ára 10 kor.

Társadalmi Lapok. (Újpest.) Szerk. és kiadó-tulajd. Sugár Bódog. Nyomt. Korvin test. VII. évf. Ára 8 kor.

Tata és Tóváros. (Tata.) Szerk. Fogassy Kázmér és Szomori S. Ferencz; lapkiadó-tulajd. Nobel Adolf nyomdász. VII. évf. Ára 8 kor.

Técső és Vidéke. (Técső.) Szerk. Katz Izsó I. évf. Nyomt. Vidor és Rosenthal M.-Szigeten. Hav. 2-szer. Ára. 4 kor.

Tenke és Vidéke. (Tenke.) Szerk. Jellinek József. II. évf. Nyomt. a kiadó Maár L. Vilmos. Ára 8 kor.

Tiszafüred. (Tiszafüred.) Szerk. Timon Tihamér György. I. évf. Nyomt. Goldstein L. Ára 8 kor.

Tiszavidék. (Szolnok.) Szerk. Merényi György. V. évf. Nyomt. a kiadó-tulajd. Wachs Pál.

Tokaj-Hegyalja. (Szerencs.) Szerk. és kiadó-tulajd. Simon József nyomdász. XI. évf. Ára 8 kor.

Tokaji Ujság. (Tokaj.) Szerk. dr. Engl Jakab és Mikola Árpád. II. évf. Nyomt. Gestetner Adolf. Ára 8 kor. (Meggzúnt.)

Tolnamegyei Közlöny. (Szegzárd.) Szerk. és kiadó-tulajdonos Boda Vilmos. Nyomt. Molnár Mór. XXXI. évf. Ára 12 kor.

Túrkeve. (Túrkeve.) Szerk. és laptul. Bentsik Emma. Nyomt. Fölföldy Györgyné. XIII. évf. Ára 8 kor.

Udvarhelyi Híradó. (Székely-Udvarhely.) Szerk. és kiadó-tulajd. Becsek Aladár; nyomt. Becsek D. fia. VI. évf. Ára 8 kor.

Ugocsa. (Nagy-Szöllös.) Szerk. id. Králik József; lapkiadó-tulajdonos Doktor István nyomdász. XIX. évf. Ára 8 kor.

Ujpesti Közlöny. (Ujpest.) Szerk. és kiadó-tulajd. Mártonffy Imre. Nyomt. ifj. Kellner Ernő. XI. évf. Ára 8 kor.

Ung. (Ungvár.) Szerk. Bánóczy Béla; kiadó-tulajd. Székely és Illés nyomdászok. XII. évf. Ára 8 kor.

Ungvári Közlöny. (Ungvár.) Szerk. Schürger Ferencz; kiadó-tulajd. Lévai Mór nyomdász. XXV. évf. Ára 8 kor.

Váci Hírlap. Szerk. Kulcsár Ernő; kiadja Kovách Ernő. Nyomt. Mayer Sándor. XVII. évf. Ára 12 kor.

Vágvölgyi Lap. (Trencsén.) Szerk. kiadó Skarmitzl X. Fer. nyomdász. XXX. évf. Ára 8 kor. (Magyar és német szöveggel.)

Vármegye. (Alsó-Kubin.) Szerk. dr. Horváth József. I. évf. Nyomt. Trnkóczy József. Ára 12 kor.

Visó és Vidéke. (Felső-Visó.) Szerk. Cseh Nándor; kiadó-tulajd. a felső-visói társaság. Nyomt. Schiffmann H. VIII. évf. Havonként 2-szer. Ára 8 kor.

Visói Hírlap. (Felső-Visó.) Szerk. és kiadó-tulajd. Aczél Ödön. Nyomt. Schiffmann H. Máramaros-Szigeten. IV. évf. Ára 8 kor.

Zalai Közlöny. (Nagy-Kanizsa.) Szerk. dr. Villányi Henrik; kiadó ifj. Wajdits József nyomdász. XLII. évfolyam. Ára 10 korona.

Zalamegye. (Zala-Egerszeg.) Szerk. dr. Csák Károly; szerk. és kiadó-tulajd. Udvardy Ignác. Nyomt. Unger Antal. XXII. évf. Ára 8 kor.

Zaránd. (Brád.) Szerk. Brády Albert. II. évf. Nyomt. Róth Ferencz.

Zempléni Hírlap (Sátoralja-Ujhely.) Szerk. Pataky Miklós. Nyomt. a Pannonia. XI. évf. Ára 10 korona.

Zentai Híradó. (Zenta.) Szerk. és

kiadó-tulajd. Kabos Ármin nyomdász. VIII. évf. Ára 10 kor.

Zentai Közlöny. (Zenta.) Szerk. és kiadó-tulajd. Fekete Sándor nyomdász. XV. évf. Ára helyben 6 kor., vid. 8 korona.

Zólyom és Vidéke. (Zólyom.) Szerk. és tulajd. Friedmann Mór. Nyomt. Zólyom és Vidéke könyvny. VI. évf. Ára 8 korona.

Zólyomvármegyei Hírlap. (Zólyom.) Szerk. és kiadó-tulajdonos Nádasy Gyula nyomdász. XVII. évf. Ára 8 kor.

Zsombolya. (Zsombolya.) Szerk. és kiadó Porse Vilmos. Nyomt. Wunder Rezső kiadó. III. évf. Ára 6 kor.

Zsombolyai Közlöny. (Zsombolya.) Szerk. dr. Kallós Lajos. III. évf. Nyomt. Perlstein F.

Összesen 234.

IX. MEGYEI ÉS HIRDETÉSI LAPOK.

BUDAPESTEN.

Országos Hirdetési Közlöny. Szerk. és tulajd. Gerő József. IX. évf. Nyomt. Európa. Hav. 2-szer. Ára 10 kor.

Pest-Pilis-Solt-Kis-Kun Vármegye Hivatalos Lapja. Szerk. Fazekas Agost és Szabó Géza. I. évf. Nyomt. Monor-ker. kny. Ára 12 kor.

Székesfővárosi Tudósító. Szerk. dr. Radó Károly. I. évf. Nyomt. Löblövitcz Zsigmond. Ára 20 kor.

VIDÉKEN.

Abauj-Tornavármegye Hivatalos Lapja. (Kassa.) Szerk. Abauj-Tornavármegye alispáni hivatala. III. évf. Ára 6 kor.

Alsó Fehér Vármegye Hivatalos Lapja. (Nagy-Enyed.) Szerk. Cirner Ákos. I. évf. Nyomt. a részv. ny. Ára 10 kor.

Aradvármegye Hivatalos Lapja. (Arad.) Szerk. Hanthó Jenő. I. évf. Nyomt. Réthy Lipót és fia. Ára 6 kor.

Arvamegye Hivatalos Lapja. (Alsó-Kubin.) Szerk. Chityil Guidó. I. évf. Nyomt. Trnkóczy József. Ára 12 kor.

Baranya Vármegye Hivatalos Lapja. (Pécs.) Szerk. és kiadja Várady Ferencz. Nyomt. Taizs József. VI. évf.

Bács-Bodrog Vármegye Hivatalos Lapja. (Zombor.) Szerk. Szalay Fri-

gyes. I. évf. Nyomt. Bittermann Nándor és fia. Ára 24 kor.

Barsvármegye Hivatalos Lapja. (Aranyosmaróth.) Szerk. Bodó János. I. évf. Nyomt. Dóczi ny. Ára 10 kor.

Békésvármegye Hivatalos Lapja. (Gyula.) kiadja a vármegye alispánja. VI. évf. Nyomt. Dobany János. Ára 8 kor.

Beregvármegye Hivatalos Lapja. (Beregszász.) Szerk. Nagy Ernő. I. évf. Nyomt. Haladás. Ára 4 kor.

Beszterce - Naszód Vármegye Hivatalos Lapja. (Beszterce.) Szerk. Takáts Károly. I. évf. Nyomt. Botschár Tivadar. Ára 18 kor.

Biharvármegye Hivatalos Lapja. (Nagyvárad.) Szerk. Baranyi András. I. évf. Nyomt. Laszky Ármin. Ára 7 kor.

Borsodvármegye Hivatalos Lapja. (Miskolcz.) Szerk. dr. Kazay László. I. évf. Nyomt. Forster, Klein és Ludvig. Ára 10 kor.

Csanádvármegye Hivatalos Lapja. (Makó) Szerk. Barna Sándor. I. évf. Ára 12 kor.

Csikvármegye Hivatalos Lapja. (Csikszereeda.) Szerk. és kiadja az alispáni hivatal. II. évf. Megjelen havonk. kétszer.

Esztergomvármegye Hivatalos Lapja. (Esztergom.) Szerk. és kiadó Haan Rezső. I. évf. Nyomt. Buzarovics Gusztáv. Ára 10 kor.

Gömör-Kishont t. e. Vármegye Hivatalos Értesítője. (Rimaszombat.) Szerk. és kiadja a vármegyei alispáni hivatal. Szerk. Komáromy István aljegyző. Nyomt. Rábely Miklós. XIV. évf. Hivatalos hetilap. Ára 8 kor.

Győr szab. kir. város hivatalos Értesítője. (Győr.) XIII. évf.

Győrvármegye Hivatalos Értesítője. (Győr.) Nyomt. Gross testvérek. IV. évf. Havonként 2-szer.

Háromszékmegye Hivatalos Lapja. (Kézdi-Vásárhely.) Szerk. dr. Demeter Gyula; kiadja Háromszékvármegye alispáni hivatala. XX. évf. Nyomt. ifj. Jancsó Mózes. Havonként 2-szer. Ára 8 kor.

Hevesvármegye Hivatalos Lapja. (Eger.) Szerk. Puchlin Lajos. XXIX. évf. Nyomt. az egyi ny. r. t.

Hivatalos Értesítő. (Segesvár.) Szerk. dr. Seiwert Vilmos; kiadja Nagy-Küküllő vármegye. XII. évfolyam. Nyomt. Horeth Fr. J. (Meggzúnt.)

Hivatalos Közlönye Torda-Aranyos vármegye törvényhatóságának. (Torda.) Nyomt. Fűssy és Sztupjár. IV. évf.

Hontvármegye Hivatalos Közlönye. (Ipolyság.) Szerk. a vármegye jegyzői kara. XI. évf. Havonként 3-szor. Nyomt. Neumann Jakab. Ára 6 kor.

Járási Hivatalos Lap. (Nagyvárad.) Szerk. Nagy Márton. I. évf. Nyomt. Láng József.

Kolozsvármegye Hivatalos Közlönye. (Kolozsvár.) Szerk. Hory Béla, dr. Lásposi Hegedűs Árpád és dr. Pavlik Sándor. Nyomt. Gámián János örököse. XXVI. évf. Ára 8 kor.

Komáromvármegye Hivatalos Lapja. Szerk. Witausek Károly. I. évf. Nyomt. Freisinger Mór.

Körözüenyek. (Nagyvárad.) Biharvármegye alispánjától. Nyomt. Laszky Ármin. V. évf.

Liptóvármegye Hivatalos Közlönye. (Liptó-Szent-Miklós.) II. évf. Nyomt. Steier Izidor. Ára 4 kor.

Mosonvármegye Hivatalos Lapja. (Magyar-Óvár.) Szerk. Skultéti Miklós. I. évf. Nyomt. Czéh Sándor.

Nógrádvármegyei Hivatalos Értesítő. (B.-Gyarmat.) Kiadja a vármegyei jegyzői hivatal. Nyomt. a balassagyarmati könyvnyomda r. t. LX. évf. Hetenként. Ára 8 kor.

Nyitrávármegye Hivatalos Lapja. (Nyitra.) Szerk. dr. Szathmáry István I. évf. Nyomt. Neugebauer Nándor. Ára 8 kor.

Pozsony Vármegye Hivatalos Lapja. (Pozsony.) Szerkeszti és kiadja Klempa Bertalan alispán. Nyomt. Wigand F. K. XII. évf. Havonként 2—3-szor. Ára 4 kor.

Sárosvármegye Hivatalos Lapja. (Eperjes.) Szerk. és kiadja Sár svármegye alispáni hivatala. Nyomt. Kósch Árpád. VIII. évf. Hetenként. Ára 4 kor.

Somogyvármegye Hivatalos Lapja. (Kaposvár.) Szerk. és laptulajd. Roboz István. XXII. évf. Kiadó Hegelmann Károly nyomdász.

Sopronvármegye Hivatalos Lapja. (Sopron.) Szerk. Zalka Pál; kiadja Sopronvármegye törvényhatósága. Nyomt. Röttig Gusztáv. III. évf. Ára 2 kor.

Szabolcsvármegye Hivatalos Lapja. (Nyiregyháza.) I. évf. Nyomt. Jóna Elek.

Szatmárvármegye Hivatalos

Lapja. (Nagy-Károly.) Szerk. Kerekes Zsigmond. I. évf. Nyomt. Róth Károly. Ára 10 kor.

Szebenvármegye Hivatalos Lapja. (Nagy-Szeben.) Szerk. Schieb Viktor. I. évf. Nyomt. Reisszenberger A. Ára 10 korona.

Szilágyvármegye Hivatalos Lapja. (Zilah.) Szerk. dr. Somogyi Kálmán. I. évf. Nyomt. Seres Samu.

Tolnavármegye Hivatalos Lapja. (Szekszárd.) Szerk. Székely Ferenc; kiadja Molnár Mór nyomdász. I. évf. Ára 12 kor.

Torontálvármegye Hivatalos Lapja. (Nagy-Becskerek.) Szerk. Bielik Antal. XIX. évf. Nyomt. Pleitz Fer. Pál.

Trencsén Vármegye Hivatalos Közlönye. (Trencsén.) Szerk. Baross Jusztin alispán; kiadja Skarnitzl X. Ferencz nyomdász. Hav. 2-szer. XIII. évf. Ára 4 kor.

Turóc vármegye Hivatalos Lapja. (Turóc-Szentmárton.) Szerk. dr. Beniczky Ákos. I. évf. Nyomt. Moskóczy Ferenczné. Ára 8 kor.

Udvarhelyvármegye Hivatalos Lapja. (Székely-Udvarhely.) Szerk. Gróf Lázár Ádám; kiadja Betegh Pál nyomdász. I. évf. Ára 6 kor.

Ungvármegye Hivatalos Lapja. (Ungvár.) Szerk. Bánóczy Béla. I. évf. Ára 12 kor.

Vármegyei Hivatalos Lap. (Sátoralja-Ujhely.) Kiadja Zemplén vármegye. II. évf. Nyomt. a »Zemplén« ny. Ára 8 kor.

Vármegyei Közlöny. (Torda.) Kiadja Torda-Aranyosmegye alispánja. I. évf. Nyomt. Füssy és Sztupjár. Ára a fölappal 16 kor.

Veszprémvármegyei Hivatalos Lap. (Veszprém.) Szerk. dr. Horváth Lajos. V. évf. Nyomt. Dunántúli könyvnyomda.

Zalavármegye Hivatalos Lapja. (Zalaegerszeg.) Szerk. Bódy Zoltán és Kauffman Mátyás. I. évf. Nyomt. Tahy Rozália. Ára 4 kor.

Zemplénmegye. (Sárospatak.) Szerk. Molnár János. I. évf. Nyomt. Szeinfeld Jenő. Ára 8 kor.

Zólyomvármegye Hivatalos Lapja. (Besztercebánya.) Szerk. és kiadja Zólyomvármegye alispáni hivatala. IV. évf. Nyom. Machold F. Ára 4 kor.

Összesen 54.

X. VEGYES MELLÉKLAPOK.

BUDAPESTEN.

Állandó Havi Értesítő. I. évfolyam. A »Gyógyszerészi Értesítő« melléklete.

A Budapesti Közlöny Hivatalos Értesítője. XXXI. évf. Hetenként hat-szor.

A »Budapest« Regénycsarnoka. Heti melléklet. XXI. évf.

Curiai Határozatok. A »Jogtudományi Közlöny« melléklapja.

Gazdasági Ismétlő Iskola. A »Néptanítók Lapja« melléklapja.

Gyermekorvos. A »Budapesti Orvosi Ujság« melléklapja I. évf.

Hiteles Sorsolási Értesítő. »A Magyar Pénzügy« melléklete. Nyomt. Neuwald Ilés Hav. 2-szer.

Honvédorvos. A »Gyógyászat« havi melléklete.

Jogesetek. XIX. évf. Melléklet a »Jog«-hoz és az »Ügyvédek Lapja«-hoz.

Katholikus Tanügy. A »Magyar Állam« melléklapja. Szerk. dr. Zelliger Vilmos. IX. évf. Ára 4 kor.

Képes Olvasótár. »Tolnai Világlapja« melléklapja. II. évf. Nyomt. »Európa«.

Közegészségügy és Törvényszéki Orvostan. Szerk. Fodor József, tanár. Az »Orvosi Hetilap« mellékletei.

Luther-társaság Egyháziroldalmi Értesítője. Az »Evangelikus Családi Lap« havi melléklete. III. évf.

Magyar Család. A »Magyarság« szépirodalmi melléklete.

Magyar Gazda. A »Politikai Ujdonságok« havi melléklete.

Magyar Gazda. Szerk. Bálint Garda. »Magyar Néplap« szakmelléklete. I. évf. Nyomt. és kiadja a Pazmaneum. Ára 4 kor.

Magyar Könyvészet. A »Corvin« havi melléklete. Szerk. Rényi Károly.

Magyar Lloyd. A »Magyar Kereskedők Lapja« heti melléklete. XXIII. évf.

Nyilvántartás. A »Rendőri Lapok« melléklapja. VIII. évf. (Magyar és német szöveggel.)

A »Pénzügyi Közlöny« melléklapja. **Posta- és Távirtdai Közlemények.** Melléklet a M. kir. Posta- és Távirtdai Rendeletek Tárához.

Regénytár. A »Vasárnapi Ujság« heti melléklete. IX. évf.

Rendőri Közlöny. A »Belügyi Közlöny« melléklapja. XXXII. évf.

Sorsolási Tudósító. A »Pénzügyi Ujság« melléklete. VIII. évf.

Szemészet. Az »Orvosi Hetilap« mellett. Szerk. Schulek Vilmos tanár iskolája. Évi 4 szám.

Szépirodalmi Kert. Szerk. Cziklay Lajos. Heti melléklet a »Magyar Állam«-hoz. XVII. évf.

Szövetkezés. A »Hazánk« félhavi melléklete. XIV. évf.

Uj Budapest. A »Budapest« képes heti melléklete (Élcslap.) XXV. évf. Ára a fölap nélkül 6 kor.

Vasárnap. A »Hazánk« heti melléklapja.

Világkrónika. A »Vasárnapi Ujság« s »Politikai Ujdonságok« s a »Képes Néplap« melléklapja. XXVII. évf.

VIDÉKEN.

Borsodvármegye Hivatalos Értesítője. (Miskolcz.) A »Borsod« melléklete.

Haladás. (Nagyvárad.) a Népnevelési Közlöny melléklapja.

Hübele Balázs. (Arad.) Az »Aradi Hiradó« élcslap melléklete.

Hüvelyk Matyi. (Szeged.) A »Szegedi Napló« melléklete X. évf.

Politikai Ellenőr. (Kecskemét.) A »Politikai Ellenőr« társlapja. I. évf.

Szabadkai Független Ujság. (Szabadka.) A »Szabadkai Friss Ujság« melléklete.

Temesvármegye Hivatalos Lapja. (Temesvár.) »Délmagyarországi Közlöny« melléklete. Hetenként 2-szer. XIII. évfolyam.

Toll. (Nyitra.) A »Nyitramegyei Ellenőr« havi melléklete.

Uj Lap. (Székesfejérvár.) Kiadja Kirisits Bódog. II. évf.

Uj Lap. (Kolozsvár.) Szerk. Benkő Sándor. II. Nyomt. Gámán János örökösei. Kolozsvári. . . melléklete. (Meggzűnt.)

Összesen 40.

ÖSSZEGEZÉS.

Hírlapirodalmunk *számarányát* 1902. és 1903. évben a következő kimutatásban tüntethetjük föl:

	1903.	1902.	Lettt:
I. Politikai napilapok	102	90	+ 12
II. Politikai hetilapok	90	92	— 2
III. Vegyes tartalmu képes lapok	13	14	— 1
IV. Egyházi és iskolai lapok	54	52	+ 2
V. Szépirodalmi és vegyes tart. lapok	24	23	+ 1
VI. Humorisztikus lapok	22	23	— 1
VII. Szaklapok	284	286	— 2
VIII. Vidéki lapok nem politikai tartalommal	234	233	+ 1
IX. Hirdetési lapok	54	27	+ 27
X. Vegyes melléklapok	40	43	— 3
Összesen:	917	883	+ 34

II.

A hazai nem-magyar nyelvű hirlapirodalom.

KERESZTY ISTVÁNTÓL.

I. TÖBBNYELVŰ LAPOK.*

Szaklapok és vegyes tartalmúak.

BUDAPESTEN.

Általános Műszaki Értesítő. Allgemeiner Technischer Anzeiger für Ungarn. És melléklete: **Aczél és Vas.** Stahl und Eisen. [Magyar és német.] VII. évf.

Általános Szeszipari Közlöny. [M. és német.] VI. évf.

Bőripar. Ungarische Gerber-Zeitung. [M. és német.] X. évf.

Budai Hirlap. Ofner Journal. [M. és n.] II. évf.

A Budapesti Áru- és Érték-tőzsde Hivatalos Árjegyző Lapja. Amtliches Coursblatt der Budapester Waaren- und Effecten-Börse. [M. és n.] XI. évf.

Budapesti Lakáshirdető. Budapestischer Wohnungsanzeiger. [M. és n.] XVI. évf.

Commercielle Rundschau. Kereskedelmi Szemle. [Német főlap, magyar mellékklappal.] VII. évf.

Dohányárusok Közlönye. Organ der Tabak-Gross- und Kleinverschleisser Ungarns. [M. és n.] XI. évf.

Építőmunkás. Der Bauarbeiter. [M. és n.] IX. évf.

Értesítő. A. m. kir. tengerészeti hatóság hiv. lapja. — Avvisatore. (Fiume.) (A »La Bilancia« melléklapja.) [M. és olasz.] ? évf.

Glücksbote. Szerencse-Hiradó. (Sorsolási tudósító.) [M. és német.] ? évf.

Ipari és Műszaki Értesítő. Centralblatt für Industrie und Technik. [M. és n.] I. évf.

Italmérők és Italárusok Közlönye. Schankkizenner-Zeitung. [M. és német.] VI. évf.

Kivándorlási Értesítő. [M., n., horvát és tót.] (Budapest és Fiume) I. évf.

Könyvkötők Lapja. [M. és n.] V. évf.

Magyar Borkereskedelem. Ungarischer Weinhandel. [M. és n.] III. évf.

Magyar Bőripar. — Ungarische Lederindustrie [M. és n.] X. évf.

Magyar Czukoripar. Die Ungarische Zuckerindustrie, *és melléklete:* A Czukorrépa-Termelő. — Der Zuckerrüben-Producent. [M. és n.] XII. évf.

Magyar Fém- és Gépipar. Ungarische Metall- und Maschinen-Industrie. [M. és n.] XIII. évf.

Magyar Gép vásár. Der ungarische Maschinenmarkt. [M. és u.] I. évf.

Magyar Grafikus. [M. és n.] I. évf.

M. Kir. Postai és Táviráda-Rendeletek Tára. Sbornik kr. ug. Postanskih; *és:* Brzovajnih Naredabah. [M. és horvát.] Kiadja a m. kir. kereskedelemügyi miniszter. XVIII. évf.

Magyar Malom-Közlöny. Ungarische Mühlen-Nachrichten. [M. és német.] V. évf.

Magyar Sörfőzők és Komiótermelők Lapja. Ungarische Brauer- und Hopfen-Zeitung. [M. és n.] II. évf.

Magyar Üveg- és Agyagipar. Ungarische Glasindustrie und Keramik. [M. és n.] III. évf.

* A magyar (illetőleg német) nyelvűek közé is fel vannak véve, az összes létszámot tehát ez a rovat nem gyarapítja.

Magyar Vas- és Gépujság. Ungarischer Metallarbeiter. [M. és n.] XXI. évf.

Mercur, hiteles sorsolási tudósító. Authent. Verlosungs-Anzeiger. [M. és n.] XXXIII. évf.

Művezetők Lapja. Werkmeister-Zeitung. [M. és n.] VI. évf.

Nemzetközi Nyilvántartás. La Sureté Internationale. Internationale Evidenz. [M., német és francia.] A Rendőri Lapok melléklapja. VIII. évf.

Népszava. Volksstimme [M. és ném.] XXXI. évf.

Országos-Vásári Értesítő. Jahresmarkt-Anzeiger. [M. és n.] I. évf.

Palánkai Járási Közlöny. (Német-Palánka.) [M. és n.] I. évf.

Rendeleti Közlöny (a m. kir. honvédség számára). Szabályrendeletek. — Viestnik Naredabah. Za kr. ug. domobranstvo. Normativne naredbe. [M. és horvát.] XXIX. évfolyam.

Rendeleti Közlöny (a m. kir. honvédség számára). Személyes ügyek. — Viestnik Naredabah. Za kr. ug. domobranstvo. Osobni poslovi. [M. és horvát.] XXIX. évf.

Rendőri Lapok (Magyar Csendőr). [M. és n.] XI. évf.

Sorsolási Közlöny. [M. és n.] XVII. évf.

Tojás és Vaj. Eier und Butter. [M. és n.] II. évf.

Typographia. Gutenberg. [M. és n.] XXXV. évfolyam.

Ungarische Wochenschrift. Független Magyar Hetilap. (M. és n.) IX. évf.

Unio. A Bpest-Székesfőv. Sütők... Ipartestülete hivatalos szakközlönye. [M. és n.] VIII. évf.

Vas- és Fémmunkások Szaklapja. Fachblatt der Eisen- und Metallarbeiter. [M. és n.] VII. évf.

Zenelap. [Ném. melléklettel.] XVII. évf.

Zenevilág. [Időnként német melléklettel.] IV. évf.

Zenélő Magyarország. La Hongrie Musicale. (Zeneművek, részben francia és német feliratokkal.) X. évf.

Összesen 44.

VIDÉKEN.

Aesculap. (Sopron.) [Magyar és német.] I. évf.

Bácskai Ujság. Bácskaer Zeitung. (Apatin.) [M. és n.] VIII. évf.

Brassói Értesítő. Kronstädter Anzeiger. (M. és n.) III. évf.

Buziásér Anzeiger. Buziási Hirdető. [M. és n.] IV. évf.

Délmagyarország. Južna Ugarska. (Vaiszka-Szabadka.) [M. és szerb.] II. évf.

Mosonvármegye. (M.-Óvár.) [M. és német.] V. évf.

Muraköz. Medjimurje. [M. és horvát.] XX. évf.

Nagyszombati Hetilap. Tyrnauer Wochenblatt. [M. és n.] XXXV. évf.

Neutraer Zeitung. Nyitrai Hirlap. (I. a németek közt.) XIV. évf.

Nyitrai Lapok. Neutra-Trenchiner Zeitung. (Nyitra.) [M. és n.] XXXIV. évf.

Szent-Gotthárd. St.-Gotthard. [M. és n.] VIII. évf.

Szepesi Hírnök. Zipser Bote. (Lőcse.) [M. és n.] XLI. évf.

Telecska. (Kula.) [M. és n.] XXI. évf.

Vágvölgyi Lap. (Trencsén.) [M. és n.] XXX. évf.

Összesen 14.

KÜLFÖLDÖN.

Magyar Hirmondó. (Ohio, Cleveland.) [M. és angol.] IV. évf.

Összesen 1.

II. NÉMET LAPOK.

a) Politikai tartalmúak.

BUDAPESTEN.

Allgemeine Jüdische Zeitung. (Héber betűkkel.) Szerk. tul. Grossberg Lipót. Ny. Fried és Krakauer. XVI. évf. Heti 5 szám. Ára 20 kor.

Budapester Tagblatt. Fel. szerk. Bolgár Ferenc; kiadja »Európa« r. t. Ny. »Európa.« XX. évf. Napilap. Ára 28 kor.

Extrablatt. A *Neues Budapest* *Abendblatt* lenyomata. V. évf.

Montagblatt. Fel. szerk. tul. Viola Miksa. Ny. Schlesinger és Kleinberger. XV. évf. Hetilap. Ára 12 kor.

Neues Budapest *Abendblatt.* Szerk. Singer Arthur, kiadó ő és Barna Tódor. Ny. »Kosmos«. V. évf. Napilap. Száma 2 fillér.

Neues Kleines Journal. Szerk. Vida Bódog, tul. »Európa« r. t. Ny. »Európa.« VII. évf. Ára naponta 2 fill.

Neues Pester Journal. Fel. szerk. Bródy Lajos; kiadó-tul. Bródy Zsigmond. Ny. »Hungaria« ny. XXXII. évf. Napilap. Ára 28 kor.

Neues Politisches Volksblatt. Fel. szerk. dr. Fleischmann Sándor; kiadó tul. Mérey Miksa. Ny. »Kosmos.« XXVII. évf. Napilap. Ára 20 kor., a »Witzrakete« mellékklappal együtt 22 kor 40 fill.

Pester Correspondenz. Szerk. Kiadó Lichtenstein F. Lajos. Kövön ny. Pressler Mihály. XL. évf. Napilap. Ára 600 kor.

Pester Lloyd. Fel. szerk. dr. Falk Miksa; kiadó, ny. a »Pesti Lloyd-Társulat« XLIX. évf. Napilap, estilappal. Ára 44 korona.

Politisches Volksblatt. Fel. szerk. Sipos J.; kiadó tul. a »Hungaria« vállalat. Ny. »Hungaria« XXIX. évf. Napilap. Ára 20 kor.

Összesen 11.

VIDÉKEN.

Deutsches Tagblatt für Ungarn. (Temesvár.) Főszerk. Orendi-Hommenau Viktor; fel. sz. Feisthaummel Kálmán. Kiadó: »Gutenberg«-társ. Jokl Jakab és Társa. Ny. »Gutenberg« ny. IV. évf. Napilap. Ára 18 kor.

Donau-Temes-Bote vorm. Banater Post. (Pancsova.) Szerk. tul., ny. Wittig-schlager K. XXXIV. évf. Hetenként két szám. Ára 16 kor.

Der Freimütige. (Südungarisches Volksblatt.) (Temesvár.) Fel. szerk. és tul. Blaskovics Ferencz. Ny. »Délmagyarorsz. ny.« XVIII. évf. Hetilap. Ára 9 kor.

Fünfkirchner Zeitung. (Pécs.) Főszerk. Lenkei Lajos, fel. sz. Verbói Ármin, tul. Guttman J. özv. Ny. »Pécsi irodalmi és kny. r. t.« XXXIV. évf. Hetenként 2 szám. Ára 16 kor.

Gleichheit. (Bécsujhely.) Szerk. Ausofsky Alajos. Kiadótul. az alsó-ausztriai IX. választókerület szocziáldemokracziája. Ny. [Lajta-Szt-Miklós] Stiborsky Fülöp. IX. évf. Hetilap. Száma 10 fill.

Hermannstädter Zeitung vereinigt mit dem Siebenbürger Boten. (Nagy-Szeben.) Fel. szerk. Roth Frigyes; kiadó ny. Reissenberger Adolf. CXIX. évf. Napilap. Ára 20 kor.

Kronstädter Zeitung. (Brassó.) Fel. szerk. Wächter Guidó; kiadótul. Gött János fia. Ny. Gött J. fia. LXVII. évf. Napilap. Ára 19 kor. 20 fill.

Der Landbote. (Temesvár.) Szerk. tul. Kraushaar Károly; tul. Kraushaar és Emmer. Ny. Csanádegyházmegyei ny. XXXII. évf. Hetilap. Ára 4 kor.

Neue Temesvárer Zeitung. (Temesvár.) Fel. szerk. Dévay Ferencz; tul. kiadó Steger E. utódai. XXXVI. évf. Napi lap. Ára 32 kor.

Neue Zeitung. (Sopron.) Szerk. dr. Arnhold Károly és Breyer Mór. Ny. Röttig Gusztáv. VI. évf. Ára 14 kor.

Oedenburger Zeitung. (Sopron.) Fel. szerk. Marbach Ernő; kiadó ny. Romwalter Alfréd. XXXVI. évf. Napilap. Ára 20 kor.

Pressburger Presse. (Pozsony.) Szerk. tul. Engyeli Jenő. Ny. Alkalay Adolf és fia. VI. évf. Heti lap. Ára 8 kor.

Pressburger Tagblatt. (Pozsony.) Szerk. Gaibl Sándor; kiadó ny. Kath. irodalmi r. t. VII. évf. Napilap. Ára 16 kor.

Pressburger Zeitung. (Pozsony.) Fel. szerk. Lövvő Rudolf; kiadó tul. ny. Angermayer Károly. CXL. évf. Napilap esti lappal. Ára 24 kor.

Radikal (előbb: Oedenburger Rundschau.) (Sopron.) Szerk. tul. Zsombor Géza. IX. évf. Heti 2 szám. Ára 12 kor.

Reform (előbb: Westungarische Volks-Zeitung.) (Pozsony.) Szerk. kiadó Zalkai L. Alajos. Ny. Kath. Irod. Részv.-Társ. VIII. évf. Hetilap. Ára 8 kor.

Ruthenische Revue. (Bécs.) Szerk. Sembratovycz Román. Kiadótul. (Lemberg) a ruthén nemzeti bizottság. Ny. (Sopron) Litfass utóda Röttig Gusztáv. I. évf. Félhavi lap. Ára 6 kor.

Siebenbürgisch-Deutsches Tagblatt. (Nagy-Szeben.) Lapvezér Häner Henrik; főszerk. dr. Schuller Rudolf, fel. szerk. Teutsch Gyula; kiadó ny. Drotleff József. XXX. évf. Napilap. Ára 24 kor.

Südungarischer Bote. (Lugos.) Szerk. tul. Reiner Adolf; ny. Weiss és Sziklai. V. évf. Heti 3 szám. Ára 16 kor.

Südungarische Bürger-Zeitung (előbb: **Torontaler Zeitung**). (Perjámos.) Szerk. tul. ny. Pirkmayer Alajos. VII. évf. Heti lap. Ára 3 kor.

Südungarische Reform. (Temesvár.) Szerk. tul. ifj. Steiner Károly. Ny. »Unio« XV. évf. Napilap. Ára 28 kor.

Südungarn. (Lugos.) Szerk. Teichner Emil. Ny. Szidon József. XI. évf. Heti 2 szám. Ára 16 kor.

Temesvarer Zeitung. (Temesvár.) Fel. szerk. Barát Armin; kiadó-tul. Heim Antal. Ny. Délmagyarországi kny. LII. évf. Napilap. Ára 32 kor.

Der Volksfreund. (Szombathely.) Fel. szerk. és kiadó ny. Gabriel A. XXI. évf. Hetilap. Ára 8 kor.

Westungarisches Volksblatt. (Sopron.) Szerk. Beitl Károly; tul. az alapítók. Ny. Török és Kremszner. X. évf. Heti 3 szám, és külön egyheti népkiadás; ára 12 kor., a népkiadás 5 kor. 20 fillér.

Westungarischer Grenzbote. (Pozsony.) Fel. szerk. Mauthner Gusztáv; kiadó tul. Simonyi Iván. Ny. Zindl József. XXXIV. évf. Napilap. Ára 28 kor. 80 fill. Összesen 26.

b) Szaklapok és vegyestartalmúak.

BUDAPESTEN.

Der Aktionär. Szerk. Pöspök K. Ny. »Pazmaneum.« I. évf. Havi 2 szám. Ára 5 kor.

Amtliche Nachrichten. Kiadó Cs. kir. szab. Kassa-Oderbergi vasut. Ny. »Pesti kny. r. t.« . . . évf.

Auslegungen des k. ung. Patent-amtes. Szerk. Révi Gyula. Kiadja a fölsküdt szabadalmi ügyvivők egyesülete. Ny. Neuwald Illés III. évf. Hetilap. Ingyen.

Bank- und Handels-Zeitung. Szerk. Basch Lajos. Ny. Révaj és Salamon. IV. évf. Havi 2 szám. Ára 3 kor.

Der Bau-Unternehmer und Lieferant. (A »Vállalkozók Lapja« német kiadás.) Fel. szerk. Sós Salzer Izor; kiadó-tul. Salzer I., Lakatos L. és Bendik G. Ny. »Otthon kny.« XXII. évf. Havi 3 szám. Ára 16 kor.

Budapester Feuilleton-Correspondenz. Szerk. kiadja Blumgrund E. Ny. Muskát Béla. II. évf. Havi 2 szám. Ára megegyezés szerinti.

Budapester Montagszeitung. Szerk. tul. Büchler Baján Vilmos. Ny. ifj. Kellner Ernő. VII. évf. Évente csak néhány szám. Ára 8 kor.

Caprice. Szerk. tul. Fekete A. Ny. Pesti kny. r.-t. II. évf. Hetilap. Ára 16 kor.

Central-Blatt für Glas-Industrie und Keramik. (Bécs.) Főszerk. kiadó Loewenthal Hermann. Szerk. Nellen Siegfried. Ny. (Pozsony.) Alkalay Ad. és fia. XXIII. évf. Félhavi lap. Ára 12 kor.

Christliches Volksblatt. Szerk.

Auer István; tul. Molnár János. Ny. »Stephanaeum« ny. VIII. évf. Heti lap. Ára 4 kor.

Commercieller Anzeiger. Fel. szerk. tul. Stein Mór és Zwillingner Emanuel »Assistent« irodája. Ny. Gross és Grünhut. XXXIII. évf. Heti lap. Ára 24 kor.

Commercieller Beobachter. Szerk. tulajd. Zwillingner Lipót. Ny. Weissenberg Ármin. XII. (»XXXIII.«) évf. Heti lap. Ára 24 kor.

Commercielle Rundschau. (Kereskedelmi Szemle.) Szerk. kiadó Vécsei Leo. Ny. Gross és Grünhut. VII. évf. Havi 3 szám. Ára 12 kor.

Cyankali. Szerk. Manswirth L. Ny. Löbl Dávid és fia. XXIII. évf. Havi 2 szám. Ára 20 kor.!

Eisenbahn-Tarif- und Verkehrs-Anzeiger. Szerk. kiadó Weismayer Brúnó. Ny. Gelléri és Székely. VII. évf. Havi 2 szám. Ára 20 kor.

Finanzielle Blätter. Fel. szerk. Pick Ignác. Ny. Zeisler M. *Megjelenik bizonytalan időközökben, ismétlődő tartalommal.* Más című zuglapokkal azonos. Ára 20 kor. (!)

Finanzieller Ratgeber. Szerk. kiadó Karczag Jenő. Ny. Beer és Társa. I. évf. Havi 2 szám. Ára 10 kor.

Das Freie Wort. (Melléklap a »Szabad Szó«-hoz.) Főszerk. Mezőfi Vilmos. V. évf. Hetilap. Ára 1 kor.

General-Anzeiger. Szerk. Krausz Sándor. Ny. Löblovitz Zsigmond. »XVII.« évf. *Megjelenik bizonytalan időközökben.* Ára 16 kor. (!) Azonos az **Ung. Handels-Museum** cz. zuglappal.

Glücksbote. (Szerencse-Híradó.) [A Sorsolási Tudósító lenyomata.] Szerk. Aradi Rezső. Ny. Neuwald Illés. ? évf. Havi 2 szám. Ára 3 kor.

Handels- und Gewerbeblatt. Szerk. »Paul Gábor«. (A **Finanzielle Blätter**-rel azonos.)

Hans-Jörgel. Szerk. kiadó Czukelter Ferencz. Ny. Neuwald Illés. XXVI. évf. Kétheti lap. Ára 16 kor., nyilvános helyiségeknek 12 kor.

Heitere Blätter. Fel. szerk. Hátsek Adolf; társszerk. Schönmann Vilmos. Ny. »Európa« ny. X. évf. Hetilap. Ára 8 korona.

Internationale Artisten-Revue. Fel. szerk. és kiadó-tul. Kiss Dávid. Ny. Markovits és Garai. XIII. évf. Havi 3 szám. Ára 12 kor.

Internationale Kapitalisten-Zeitung. Szerk. tul. Mandel Henrik. Ny. Czettel és Deutsch. »XIII.« évf. Havi 2 szám. Ára 2 kor.

Kleines Journal. Fel. szerk. Fischer Mór. Ny. Vigyázó Tivadar. VII. évf. Havi 2 szám. Ára 16 kor.

Local-Zeitung. A Finanzielle Blätter-rel azonos.

Mauthner's Führer durch Feld und Garten. Szerk. kiadó Mauthner Ödön magkereskedése. Ny. »Athenaeum.« V. évf. Heti 2 szám. ingyen.

Möbelwagen-Evidenz-Blatt. Az »Eisenbahn-Tarif . . . Anzeiger« kiadása, havi 2 szám. VII. évf. Ingyen.

Nationalökonomische Blätter. Szerk. tul. Friedmann L. Ny. Gross és Grünhut. XXIX. évf. Heti lap. Ára 16 korona.

Neue Zeit. Szerk. »Morgänstern T.« a **Finanzielle Blätter-rel azonos.**

Oest-Ung. Journal. A Finanzielle Blätter-rel azonos.

Populäre Finanz-Revue. Szerk. Mandel Henrik. Ny. Czettel és Deutsch. »XIII.« évf. Havi 3 szám. Ára 4 kor.

Saphir's Styx. Szerk. Rózsafy Manó. Ny. Neuwald Illés. XXXIV. évf. Félhavi lap. Ára 10 kor.

Ungarische Allgemeine Verkehrs-Zeitung. Szerk. tul. Schreiber Adolf örököse Andics Jusztina. Ny. Műszaki Irod. és Nyomdai Vállalat (Feldmann Mór.) XXV. évf. Havi 2 szám. Ára 12 kor.

Ungarische Bauzeitung. Szerk. tul. Sommer József. (Ujpest.) Ny. »Franklin« társulat. VIII. évf. Havi 3 szám. Ára 20 kor.

Ungarisches Handelsblatt. Szerk. tul. »Kelemen B.« Az **Oest-Ung. Journal-lal azonos**, csakhogy ára 24 korona. (!)

Ungarisches Handels-Museum. Szerk. Braun (Bokor) A. Ny. Löblovitz Zsigmond. XVII. évf. *Megjelenik bizonytalan időközökben.* Ára 16 kor. (!) *Azonos a General-Anzeiger-rel, l. ezt.*

Ungarischer Holzhändler. (A »Magyar FAKERESKEDŐ« német fordítása.) Szerk. és tul. Székely Ignác. Ny. »Fővárosi ny. és vonalozó r.-t.«, utóbb Révai és Salamon. X. évf. Havonta kétszer. Ára 4 kor., a magy. kiadással együtt 10 kor.

Der Ungarische Israelit. Fel.

szerk. dr. Bak Illés; tul. Bak Ignác özv. Ny. Márkus Samu. XXX. évf. Ára 12 kor.

Ungarischer Metallarbeiter. Szerk. tul. Nagel J. Ny. Pesti könyvnyomda-Részvény-Társaság. XXI. évf. Hetilap. Ára 16 kor.

Ungarische Medizinische Presse. Szerk. és kiadó dr. Tuszkai Ödön. Ny. Gelléri és Székely. VIII. évf. Heti lap. Ára 10 kor

Ungarische Montan-Industrie- und Handelszeitung. Szerk. és kiadó Silberstein Arnold. Ny. Márkus Samu. IX. évf. Félhavi lap. Ára 20 kor.

Ungarischer Weinbau. Szerk. Baross Károly és dr. Drucker Jenő; tul. Baross K. Ny. »Patria« ny. r. t. VII. évf. Heti lap. Ára 12 kor.

Ungarische Wochenschrift. Független Magyar Hetilap. Főszerk. Gábel Gyula, szerk. dr. Benkő Géza. Ny. Gross és Grünhut. IX. évf. Hetilap. Ára 12 kor.

Volksblatt. Fel. szerk. »István gazda.« Ny. »Franklin« társulat. X. évf. Hetilap. Ára 3 kor.

Volkswirtschaftliche Sonntags-Revue. Fel. szerk. és tul. Reinitz Tódor. Ny. Neuwald Illés. XXVI. évf. Hetilap. Ára 24 kor.

Die Witzrakete. (Melléklet a Neues Polit. Volksblatthoz.) Szerk.? Kiadó a N. P. Vbl. társaság. IX. évf. Ára: a főtlap előfizetőinek 2 kor. 40 fill., különben 9 kor. 60 fill.

Összesen 48.

VIDÉKEN.

Allgemeiner Anzeiger. (Sopron.) Kiadó: Kuppis Uzor. Ny. Röttig Gusztáv. II. évf. Hetilap. Ára 8 kor. (Meggzúnt.)

Allgemeine Oesterreichische Privat-Beamten-Zeitung. Szerk. (Bécs.) Ny. (Pozsony.) Alkalay Adolf és fia. ?

Allgemeine Wochenschrift. (Sopron.) Szerk.? Ny. Littfass Károly. I. évf.

Assicuranz- und Finanz-Globus. Szerk. (Bécs.) Loewenthal Hermann. Ny. (Pozsony.) Alkalay Adolf és fia. XXII. évf. Havi 3 szám. Ára 20 kor.

Bács-Bodrogher Presse. (Ujvidék.) Fel. szerk. és kiadó Fuchs Emil. Ny. Fuchs Emil és Társa. XLVIII. évf. Hetilap. Ára 10 kor.

Bácskaer Volksblatt. (Zombor.) Fel. szerk. és tul. ny. Oblat Károly. XV. évf. Hetilap. Ára 8 kor.

Die Berzava. (Resiczabánya.) Szerk. kiadó, ny. Popovics Miklós. XXVIII. évf. Hetilap. Ára 9 kor. 60 fill.

Bistritzer Wochenschrift. (Besztercze.) Szerk. kiadó Schell Károly. Ny. Csallner Károly. XXXII. évf. Hetilap. Ára 8 kor. 80 fill.

Bistritzer Zeitung. (Besztercze.) Szerk. kiadó Hann János. Ny. Botschar Tódor. XIII. évf. Ára 8 kor.

Bogsáner Zeitung. Krassó-Szörényer Post. (Német-Bogsán.) Szerk., tul. ny. Rosner Adolf. XII. évf. Heti lap. Ára 8 kor.

Deutsch - ungarischer Volksh-freund. (Temesvár.) Szerk. tul. Orendi-Hommenau Viktor. Ny. »Délmagyarországi kny.« (Csirovits T. D.) IV. évf. (előbb a **Deutsches Tagblatt für Ungarn**-nak vasárnapi kiadása volt.) Hetilap. Ára 8 kor.

Dettaer Zeitung. (Detta.) Fel. szerk. Drechsler Bernát; kiadótul., ny. Tringl és Kirsch. XXIII. évf. Hetilap. Ára 8 kor.

Der Friedensbote. Szerk. Schmidt C. E. (Pozsony); kiadó Scholtz Ödön (Agfalva). Ny. Wigand F. K. (Pozsony). 1902/1903. VI. évf. Kétheti lap. Ára 2 kor.

Gross-Beckereker Wochenblatt. Fel. szerk. Mayer Rudolf; kiadó ny. Pleitz Ferencz Pál. LIII. évf. Hetilap. Ára 10 kor.

Gross-Kikindaer Zeitung. (N.-Kikinda.) Szerk. tul. Kolb Vilmos; fel. szerk. Adam Dávid. Ny. Gajin (előbb Milenkovits) ny. XXIX. évf. Hetilap. Ára 8 kor.

Gross-Kokler Bote. (Segesvár.) Szerk. tul. ny. Horeth J. Frigyes. XXV. évf. Heti lap. Ára 8 kor.

Günser Anzeiger. (Kőszeg.) Fel. kiadó Feigl G. Adolf. Ny. Feigl Frigyes. XXX. évf. Hetilap. Ára 7 kor. 60 fill.

Handels-Anzeiger. (Bécs.) Szerk. kiadó Landesberg S. Ny. (Sopron) Röttig Gusztáv. XII. évf. Havi 2 szám. Ára 12 kor. (Megszünt.)

Hermannstädter Vergnügungs-Anzeiger (a Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt melléklete.) (N.-Szeben.)

Illustrierte Feuerwehr-Zeitung. (Pozsony.) Szerk. Groidl Gyula. Tul. ny. Csallner Károly (Besztercze). XIX. évf. Havi 2 szám. Ára 6 kor.

Internationale Mineralquellen Zeitung. (Bécs.) Fel. szerk. Deutsch Gusztáv. Kiadótul. Hirschfeld Lajos. Ny.

(Sopron) Röttig Gusztáv. IV. évf. Havi 2 szám. Ára 12 kor.

Karansebeser Wochenblatt. (Káransebes.) Szerk. tul. Jacobovits József. Ny. Fleissig Lipót. XVI. évf. Heti lap. Ára 8 kor.

Károlyfalvaer Wochenblatt. [Levyomat a Neue Werschetzer Zeitungból.] (Károlyfalva.) Szerk. Verner János; kiadó ny. Wettel és Veronits (Versecz). VII. évf. Heti lap. Ára 8 kor.

Karpathen-Post. (Késmárk.) Szerk. tul. ny. Sauter Pál. XXIII. évf. Heti lap. Ára 8 kor.

Kartell-Rundschau. Szerk. kiadó. (Bécs.) Berger József. Ny. (Sopron.) Litfass utóda Röttig Gusztáv. I. évf. Havi 2 szám. Ára 25 kor.

Kaschauer Zeitung. Kassa-Eperjesi Értesítő. (Kassa.) Fel. szerk. Rorwell S.; kiadó ny. Werfer Károly. LXV. évfolyam. Heti 3 szám. Ára 10 kor.

Kirchliche Blätter. (N.-Szeben.) Szerk. tul. Wagner János. Ny. Krafft V. 1902/1903. VII. évf. Heti lap. Ára 6 kor.

Kismartoner Wochenschrift. (Kismarton.) Szerk. Kiadó Breier Samu. Ny. (Sopron.) Röttig Gusztáv, utóbb Dick Ede. I. évf. Hetilap. Ára ?

Kismartoner Zeitung, vormalis **Eisenstädter Zeitung.** (Kismarton.) Szerk. tul. Laschober Mátyás; ny. Dick Ede. XVII. évf. Heti lap. Ára 8 kor.

Kronstädter Wochenblatt. (Brassó.) Szerk. Gabony Vilmos. Ny. Gust A. Hetilap. III. évf. Ára 4 kor.

Landwirthschaftliche Blätter. (N.-Szeben.) Szerk. Gottschling Adolf, és Wittstock Oszkár; kiadó az erdélyi szász gazd. egyesület felügyelőbizottsága. Ny. Drotleff József. XXXI. évf. Havonta 2 szám. Ára egyl. tagoknak 1 kor. 20 fill., nem tagoknak 3 kor. 20 fill.

Mediascher Wochenblatt. (Medgyes.) Szerk. Hietsch Károly; tul. ny. Reissenberger G. A. XI. évf. Heti lap. Ára 6 korona.

Militärisches Unteroffiziersblatt. (Győr.) Szerk. tul. Révész Sándor. Ny. »Pannonia«. I. évf. Havi 2 szám. Ára 6 kor.

Nagy-Kikinda. (U. o.) Szerk.-tul. dr. Hochstrasser János. Tul. Ny. »Pannonia«. IX. évf. Heti lap. Ára 4 kor.

Nagy-Szent-Miklóser Zeitung. (N.-Sz.-Miklós.) Szerk. tul. ny. Pirkmayer Alajos. I. évf. Hetilap. Ára 5 kor.

Die Nera. (Ung. Weisskirchner Zeitung.) (Fehértemplom.) Szerk. Grad Péter. Kiadó ny. Wunder Gyula XXXVII. évf. Hetilap. Ára 9 kor. 20 fillér.

Neue Bahnen. (Bécs.) Szerk. Klob M. Károly; kiadó Stauf von der March Ottokár. Ny. Röttig Gusztáv (Sopron). III. évf. Havi 2 szám. Ára 12 kor.

Neue Werschetzer Zeitung. Fel. szerk. Veronits József; kiadó-tul. ny. Wettel és Veronits czég. XXII. évf. Hetenként 2 szám. Ára 10 kor.

Neutraer Zeitung. Nyitrai Hirlap. (Nyitra.) Szerk. tul. Grünfeld Náthán. Ny. Iritzner Zsigmond. XIV. évf. Heti lap. Ára 12 kor.

Oberwarther Sonntags-Zeitung. (Felső-Ór.) Kiadó-tul. ny. Schodisch Lajos. XXIV. évf. Hetilap. Ára 8 kor.

Oraviczaer Wochenblatt. (U. ott.) Fel. szerk. és tul. ny. Wunder Károly. XXXII. évf. Hetilap. Ára 9 kor. 20 fill.

Oraviczaer Zeitung. (Oravicza.) Fel. szerk. Kehrer Viktor; tul. Kehrer L. Ny. Kehrer C. XVIII. évf. Hetilap. Ára 8 kor.

Orsovaer Wochenblatt. (Orsova.) Szerk. Hutterer Géza; tul. ny. Handl József. XXXI. évf. Hetilap. Ára 9 kor. 60 fill.

Perjamos und Umgebung. (Perjamos.) Szerk. Frischmann József. Ny. »Hungaria.« VII. évf. Heti lap. Ára 8 kor.

Pressburger Zeitung. (Pozsony.) Szerk.-tul. Dobay István. Ny. Alkalay Adolf és fia. XXV. évf. Havi 2 szám. Ára 2

Resiczaer Zeitung. (Resicza.) Szerk. és kiadó-tul. ny. Weisz Adolf. XVII. évf. Hetilap. Ára 9 kor. 60 fill.

Schässburger Zeitung. (Segesvár.) Felelős kiadó, ny. Jördens testvérek. XXXI. évf. Hetilap. Ára 5 kor.

Schul- und Kirchenbote. (Brassó.) Szerk. dr. Morres Ede. Kiadja Zeidner H. Ny. Gött J. fia. XXXVIII. évf. Havi 2 szám. Ára 5 kor.

Südungarische Gewerbe-Bundeszeitung. (Temesvár.) Szerk. ifj. Steiner Károly; tul. Délmagy. Iparszövetkezet. Ny. »Unio.« V. évf. Havi 2 szám. Ára 2 kor.

Südungarischer Kikeriki. (Ujvidék.) Szerk. kiadó Fuchs József. Ny. Fuchs Emil; később Hirschenhauser Benő. I. évf. Hetilap. Ára 5 kor.

Telecska. (Bács-Kula.) Szerk. ny. Berkovits Márk. XXI. évf. Hetilap. Ára 6 kor.

Temes-Kubiner Wochenblatt. (T.-Kubin.) [Lenyomat a Neue Werschetzer Zeitungból.] Szerk. Oberläuter Róbert. Ny. Wettel és Veronits. (Versec.) V. évf. Heti lap. Ára 10 kor.

Temes-Rékaser Zeitung. (Rékas.) Szerk. ny. Zeier Agost. János. II. évf. Hetilap. Ára 4 kor.

Temesvárer Volksblatt. (Temesvár.) Szerk. Kastriener Samu. Tul. egy konzorcium. Ny. Veres Sámuel utóda Rosenberg Lajos. II. évf. Napilap. Ára 8 kor. 40 fill.

Torontaler Presse (előbb **Südungarischer Grenzbote**) (N.-Beckerek.) Szerk. tul. Jokly Lipót. Ny. Jokly I. VI—XIX. évf. Heti lap. Ára 12 kor.

Der Ungarische Landwirth. (Der Volksfreund.) (Temesvár.) Szerk. Kraushaar Károly. Ny. csanád-egyházmezei ny. XV. évf. Hetilap. Ára 4 korona.

Ung.-Weisskirchner Volksblatt. (Fehértemplom.) Szerk. Schümichen Jakab; tul. ny. Kuhn Péter. VIII. évf. Heti lap. Ára 8 kor.

Unser Kind. (Sopron.) Szerk. Handler S. Kiadó Weiss Alfred. Ny. Litfass K. utóda Röttig Gusztáv. I. évf. Félhavi lap. Ára 5 kor.

Das Variété. (Sopron.) Fel. szerk. Röttig József. Kiadó (Bécs) Hirschfeld Lajos. Ny. Röttig Gusztáv. II. évf. Hetilap. Ára 20 kor.

Volkswille. (Temesvár.) Szerk. Horacek Gyula; kiadó külön lapbizottság. Ny. Délmagyarországi kny. IX. évf. Hetilap. Ára 4 kor. 80 fill.

Vorwärts. (Temesvár.) Szerk. kiadó Kádár Antal. Ny. Veres Sámuel utóda Rosenberg Lajos. I. évf. Hetilap. Ára 8 kor.

Westungarische Volksstimme. (Pozsony.) Szerk. Kalmár E. Henrik. Tul. pozsonyi munkások sajtóbizottsága. Ny. Alkalay Adolf és fia. II. évf. Hetilap. Ára 4 kor. 80 fill.

Der Westungarische Landwirth. (Nezsider.) Szerk. Gábor József. Ny. Horváth J. I. évf. Hetilap. Ára 5 kor.

Westungarischer Weinbergsbote. (Pozsony.) Szerk. tul. Vetter Pál K. Ny. Alkalay Adolf. VII. évf. Havi 2 szám. Ára 8 kor.

Wetterkalender für Ungarn. (Ó-Széplak.) Kiadó ny. a Nyitra-völgyi gazdasági egyesület. Ny. (Rózsahegy)

Kohn. XXI. évf. Heti lap. Tagilletmény, különben ára 8 kor.

Wieselburger Zeitung. (Mosony.) Szerk. tul. Manning József. Ny. (Győr). Gross Gusztáv. III. évf. Hetilap, ára 8 kor.

Zsombolyaer Zeitung. (Hatzfelder Zeitung.) (Zsombolya.) Szerk.-tul. ny. Wunder Rudolf. XVI. évf. Hetilap. Ára 8 kor.

Összesen 67.

III. HORVÁT LAPOK.

a) Politikai lap.

VIDÉKEN.

Novi List. (Fiume.) Szerk. kiadó Supilo Ferencz. Ny. »Fiumei részv. ny.« VI. évf. Napilap. Ára 20 kor.

Összesen 1.

b) Szaklapok.

BUDAPESTEN.

Financijski Glasnik. Szerk. Strazimir Milán. Ny. »Stephanaeum.« IV. évf. Havi 2 szám. Ára 9 kor. 20 fill.

Povlastični Vjesnik. Szerk. Frecskay János. Ny. »Pallas.« VIII. évf. Heti lap. Ára 20 korona.

Összesen 2.

IV. SZERB LAPOK.

a) Politikai tartalmúak.

BUDAPESTEN.

СРПСКЕ БОБОСТИ. A szerk. bizottságban felelős: Petrovits Milán. Kiadja egy társaság. A nyomtatásért felelős: Krnyác Jován, II. évf. Napilap. Ára 14 kor. 40 fill.

Összesen 1.

VIDÉKEN.

БРАНИК (Ujvidék.) Főszerk. Polit-Deszancsits Mihály, fel. szerk. Perits Janko; kiadó a »Druzina Branika.« Ny. Popovits M. testv. XIX. évf. Heti 3 szám. Ára 24 kor.

ЗАСТАВА. (Ujvidék.) Főszerk. Tomits Jása; fel. sz. Bradvarovits Konstantin. Ny. Miletits Szvetozár. XXXVII. évf. Napilap. Ára 28 kor.

НАШЕ ДОБА. (Ujvidék.) Fel. szerk. dr. Pavlovits István. Ny. Fuchs E. és társa. XIX. évf. Heti 2 szám. Ára 20 kor.

Összesen 3.

b) Szaklapok és vegyestartalalmúak.

BUDAPESTEN.

НАРОДНА РЕЧ. Szerk. *nincs megnevezve.* Kiadja »Jövő (БУДУЋНОСТ)«. A **Népszava** félhavi melléklete.

НИВА. Szerk. »István gazda« (=Rom-bay Dezső.) Ny. »Franklin« társulat VI. évf. Heti lap. Ára 3 kor.

Összesen 2.

VIDÉKEN.

БАНАТСКА ЗАСТАВА. (Török-Kanizsa.) Szerk.-tul. Bogosavljevits Gyorgye (= »Bábá«). Ny. Szegyakov Sándor. I. évf. Hetilap. Ára 8 kor.

ГОЛИБ. (Zombor.) Szerk. Blagojevits Jován; kiadó Karakasevits Milivoj könyvkereskedése. Ny. Bittermann Nándor. XXV. évf. Félhavi ifjúsági lap. Ára 2 1/2 dinár.

НАРОД. (Oroszlámos.) Szerk.-tul. Ajvaz Sz. Szvetozár. Ny. (Török-Kanizsa) Szegyakov Sándor. I. évf. Hetilap. Ára 2 hóra 2 kor. 20 fill.

НАРОДНИ ГЛАСНИК. (Nagy-Kikinda.) Fel. szerk. Sztankov Nika, ápr. 19. óta Rajkov Jován. Kiadja egy társaság. Ny. Milenkovits utóda Gajin Vászta. II. évf. Hetilap. Ára 8 kor.

HEBEN. (Ujvidék.) Tul. szerk. dr. Jovánovits-Zmáj Jován; fel. sz. Mihajlovits Tyoka. Kiadja »Rad« r.-társaság (Ruma.) Ny. Miletits Szvetozár. III. évf. 1903/1904. Kétheti gyermeklap. Ára 6 kor.

ПОЗОРИШТЕ. (Ujvidék.) Szerk. Hacsits Antal. Kiadja a Szerb Nemzeti Színház Társaság vezetősége. Ny. Popovits M. testv. XXVIII. évf. Havonta 80 fill.

РОДОЉУБ (Versecz.) Szerk. tul. ny. Pavlovits P. Milán. IV. évf. Hetilap. Ára 6 kor.

СРБАДИЈА. (Nagy-Kikinda.) Szerk. Szimits Zsivó; kiadja egy társaság. Ny. kiadói ny. VI. évf. Heti 2 szám. Ára 12 kor.

СРПСКА ДОМАЈА. (Ujvidék.) Szerk. dr. Miletits Szpavko és dr. Ilijts Branko. Kiadja egy társaság. Ny. Popovits testvérek. II. évf. Hetilap. Ára ?

СРПСКИ МИТРОПОЛИЈСКИ ГЛАСНИК (Karlócza.) Szerk. Koszovác Mata az egyházi bizottság költségén. Ny. szerb monostorok ny. I. évf. Félhavi lap. Ára 5 kor.

СРПСКИ МУЗИЧЕСКИ ЛИСТ. (Uj-

vidék.) Szerk. kiadó Bajits Iszidor. Ny. Ivkovits György. I. évf.

СПИСКА СМОТРА. (Zombor.) Szerk. kiadó ny. Bajits P. Vladimir. II. évf. Hetilap. Ára 8 kor.

ШКОЛСКИ ОДЈЕР. (Ujvidék.) Szerk. Milovanovits Kuzman. Ny. Miletits Szvetozár. VII. évf. Havi 3 szám. Ára 8 kor.

ТРОВАЧКЕ ПОВИНЕ. (Ujvidék.) Szerk. Markovits Branko. Kiadja egy kereskedő társaság. Ny. Ivkovits György. II. évf. Hetilap. Ára 8 kor.

БРАЧ ПОГОВАЧ. (Ujvidék; előbb Zágráb.) Fel. szerk. Teodorovits Szvetozár. Kiadó Lázits Szima Lukin. Ny. Miletits Szvetozár. VIII. évf. Havi 2 szám. Ára 8 kor.

ЗЕМЪОРАДЕНИК. (Szt.-Tamás.) Szerk. Ikrasev Paja. Tul. 14-tagú társaság. Ny. »Független szociálisták.« II. évf. Félhavi lap. Ára 1 kor. 40 fill.

Összesen 16.

V. ROMÁN LAPOK.

a) Politikai tartalmúak.

VIDÉKEN.

Activitatea. (Szászváros.) Fel. szerk. Bercian Laurián; főszerk. tul. dr. Muntean Aurél. Ny. »Minerva«. III. évf. Hetilap. Ára 6 kor.

Controla. (Temesvár.) Fel. szerk. és kiadó Barcianu V. Jónás. Ny. Délmagyarors. kny. Ciroviei D. Tamás. IX. évf. Ára 16 kor.

Drapelul. (Lugos.) Fel. szerk. dr. Jurca Kornél; tul. dr. Branisce Valér. Ny. Traunfeller Károly. III. évf. Heti 2 szám. Ára 12 kor.

Foia Poporului. (Nagy-Szeben.) Fel. szerk. Moldovan Szilveszter; tul. »Tipografia« r. t. XI. évf. Heti lap. Ára 6 kor.

Gazeta Transilvaniei. (Brassó.) Fel. szerk. Pop Traján; tul. ny. Muresianu Aurél. LXI. évf. Ára [a napilapé] 24 kor., illetőleg [a vasárnapi kiadásoké] 4 kor.

Libertatea. (Szászváros.) Szerk. kiadó Ivanovici Gyula. Ny. »uj ny.« II. évf. Hetilap. Ára 6 kor.

Telegraful Roman. (N.-Szeben.) Szerk. Pacașian V. Tódor. Ny. gör. kel. főegyházmegeyi ny. LI. évf. Heti 3 szám. Ára 14 kor.

Tribuna. (Nagy-Szeben.) Fel. szerk. Prodan János; tul. »Tipografia« r. t. XX. évf. Napilap. Ára 20 kor. (Megszűnt.)

Tribuna Poporului. (Arad.) Szerk.

világosi Russu János; kiadó ny. Popovici-Barcianu Aurél. VII. évf. Napi lap. Ára 20 kor.

Unirea. (Balázsfalva.) Fel. szerk. és kiadó Domșa Aurél C. Ny. Gör. kel. főegyházmegeyi szemináriumi ny. XIII. évf. Heti lap. Ára 12 kor.

Összesen 10.

b) Szaklapok és vegyes tartalmúak.

BUDAPESTEN.

Adevéru. (Glasul Poporului.) Fel. szerk. Cristea Aurél. Kiadó a szociáldemokrata párt. Ny. Krammer és Erhardt. I. évf. Hetilap. Ára 3 kor. 20 fill.

Foia Ilustrata Romana. Kiadja Sandbrand D. Ny. Krammer Lipót. II. és III. évf. Hetilap, száma 20 fill.

Gazeta De Dominica. (Szilágy-Somlyó.) Szerk. Reteganul János; kiadó Lazar P. János. Ny. »Victoria.« I. évf. Hetilap. Ára 6 kor.

Luceaferul. A szerk. biz. feje Ciura Alexandru; fel. és kiadó: Banuțiu Aurel Paul. Ny. »Franklin« társulat. II. évf. Havi 2 sz. Ára 10 kor.

Poporul. Fel. szerk. »Coresi, pápa«. Ny. »Franklin« társ. X. évf. Heti lap. Ára 3 kor.

Poporul Roman. Szerk. kiadó Birautiu Demeter. Ny. a lap ny. III. évf. Heti 2 szám. Ára 4 kor.

Vointa Poporului. Főszerk. Salușinsky J. Fel. sz. és kiadó Branduş Mihály. Ny. »Franklin« társulat. II. évf. Havi 2 szám. Ára 2 kor. (Megszűnt.)

Összesen 7.

VIDÉKEN.

Biserica și Scoala. (Arad.) Fel. szerk. Ciorogariu R. Román. Kiadó ny. g. kel. egyházmegeyi ny. XXVII. évf. Heti lap. Ára 10 kor.

Bunul Econom. (Szászváros.) Tul. Barcianu P. Aurél. Ny. »Minerva« ny. IV. évf. Hetilap. Ára 4 kor.

Familia. (Nagyvárad.) Fel. szerk. és kiadó Vulcanu József. Ny. Láng József. XXXIX. évfolyam. Hetilap. Ára 16 kor.

Foia Diecesana. (Karánsebes.) Szerk. Barbu Péter. Ny. kiadó Gör. kel. egyház. ny. XVII. évf. Hetilap. Ára 10 kor.

Foia Scolastica. (Balázsfalva.) Szerk. »Negrutiu« (Fekete) János. Kiadja tanítóegyesület. Ny. gör. kel. főegyházmege. V. évf. Havi 2 szám. Ára 6 kor.

Gura Satului. (Arad.) Fel. szerk. Urzica Stan; tul. dr. Suciú János. Ny. Réthy Lipót és fia. Új folyam XXIII. évf. = IV. évf. Félhavi lap. Ára 6 kor.

Lumina și Adevărul. (Sajtény.) Szerk. Roman János Ny. (Arad.) a »Tribuna Poporului« ny. I. évf. Hetilap. Ára 4 kor.

Revista Catolica. (Nagy-Bánya.) Szerk. kiadó dr. Lucaciú Vasziú. Ny. Nánási István. I. évf. Félhavi lap. Ára 16 kor.

Révașul. (Kolozvár.) Fel. sz. Moldován Vasziú; kiadó dr. Daianu E. Ny. (Szamosújvár.) Todorán A. »Aurora« ny. I. évf. Hetilap. Ára 3 kor. 20 fill.

Revista Bistriței. (Besztercze.) Fel. szerk. »Ungureanu« Magyar S. kiadó tul. dr. Onișor Viktor. Ny. Baciú Anasztáz. I. évf. Hetilap. Ára 8 kor.

Revista Economica. (N.-Szeben.) Szerk. dr. Diaconovich Kornél. Ny. gör. kel. egyházmegyei kny. V. évf. Hetilap. Ára 16 kor.

Scola și Familia. (Brassó.) Szerk. Dariú Jónás. Ny. Muresianu A. IV. évf. Félhavi lap. Ára 6 kor.

Votul Poporului. (Temesvár.) Fel. szerk. Voichescu Athanáz. Tul. a dél-magyarországi szociáldemokrata párt. Ny. »Délmagy. ny.« Csiróvics D. Tamás. I. évf. Hetilap. Ára 4 kor. 80 fill.

Összesen 13.

VI. TÓT LAPOK.

a) Politikai tartalmúak.

BUDAPESTEN.

Krestan. Fel. szerk. Sándorfi Ede, kiadó-tul. ő és Németh Gellért. Ny. »Stephanaeum« ny. X. évf. Hetilap. Ára 4 kor.

Slovenské Noviny. Fel. szerk. és kiadó ny. Hornyánszky Viktor. XVIII. évf. Heti 3 szám. Ára 12 kor. (Melléklapja: Opravdový Krestán.)

Slovenský Týždenník. Szerk. kiadó Hodza Milán. Ny. »Patria.« I. évf. Hetilap. Ára 4 kor.

Összesen 3.

VIDÉKEN.

Národnie Noviny. (Túróc-Szent-Márton.) Fel. szerk. Pietor Ambrus; kiadók Mudron Pál és társai. Ny. részv. társ. XXXIV. évf. Napilap. Ára 24 kor.

Összesen 1.

b) Szaklapok és végyes tartalmúak.

BUDAPESTEN.

Vlast a' Svet. Fel. szerk. »Štefan« gazda. Ny. »Franklin« társ. XVIII. évf. Hetilap. Ára 3 kor.

Összesen 1.

VIDÉKEN.

Katolicke Noviny. (Nagy-Szombat.) Fel. szerk. és kiadó Kollár Márton. (Nádas.) Ny. Horovitz Adolf. LIV. évf. Félhavi lap. Ára 4 kor.

Ludové Noviny. (Túróc-Sz-Márton.) Szerk. kiadó Bielek Antal. Ny. (Liptó-Rózsahegy.) Salva és Herle. VII. évf. Heti lap. Ára 4 kor.

Národni Hlasnik. (Túróc-Sz-Márton) Szerk. kiadó Pietor Ambrus. Ny. r. t. XXXVI. évf. Havi 2 szám. Ára 2 kor.

Pokrok. (Szakolcza.) Szerk. Blaho Pál. Tul. ny. Teslík József. I. évf. Hetilap. Ára 2 kor.

Összesen 4.

VII. CSEH LAP.

BUDAPESTEN.

Szaklap.

Mauthneruv Pruvodoc Polem a Zahradou. Szerk. tul. Mauthner Odón. Ny. »Athenaeum« III. évf. (Ingyen.)

Összesen 1.

VIII. OROSZ LAPOK.

Szaklapok.

BUDAPESTEN.

НЕДЪЛЯ. Szerk. »Iván gazda.« (=Vrabely Mihály.) Ny. Franklin társulat. VI. évf. Heti lap. Ára 4 kor.

Összesen 1.

VIDÉKEN.

ЛИСТОКЪ. (Ungvár.) Szerk. Fenczik Jenő. Ny. Jäger Bertalan. XIX. évf. Félhavi lap. Ára 8 kor., a ДОДАТКОМЪ melléklappal együtt 10 kor.

Összesen 1.

IX. LENGVEL LAP.

BUDAPESTEN.

Szaklap.

Przewodnik Mauthnera W Polu W Ogrodzie. Szerk. tul. Mauthner

Ödön. Ny. »Athenaeum«. IV. évf. Heti 2 szám, ingyen.

Összesen 1.

X. FRANCZIA LAPOK.

BUDAPESTEN.

Politikai tartalmúak.

Revue d'Orient et de Hongrie. Szerk. Leval András; fel. kiadó Gunszt Miklós; igazgató Winter Lajos. Ny. Westselényi Géza. XVIII. évf. Hetilap. Ára 12 kor.

Összesen 1.

Nem politikaiak.

Journal de Budapest. Szerk. Salamon Ödön. Tul. Scialom J. József. Ny. Révai és Salamon. III. évf. Hetilap. Ára 10 kor.

Összesen 1.

XI. OLASZ LAPOK.

VIDÉKEN.

Politikai tartalmúak.

La Bilancia. (Fiume.) Szerk. Mohovich Vítusz. Ny. Mohovich Emőd. XXXVII. évf. Napilap estilappal. (Heti melléklete: **Értesítő**, **Avvisatore**.) Ára 24 kor.

Il Popolo. (Fiume.) Szerk. Corradini Umberto; tul. ny. Mohovich Emidio. II. évf. Napilap. Ára 7 kor 20 fill.

La Voce del Popolo. (Fiume.) Szerk. kiadó Chiuzzelin A. Ny. Chiuzzelin és Társa. XV. évf. Napi lap. Ára 12 kor. Összesen 3.

Nem politikai.

Avvisatore Ufficiale del Municipio di Fiume. Szerk. Dardi Basilio. Ny. Mohovich Emidio. IV. évf. Heti 2 szám. Ára ?

Összesen 1.

XII. ANGOL LAP.

BUDAPESTEN.

Nem politikai.

Hungary. Szerk. kiadó Golonya Jenő. Ny. »Stephaneum.« I. évf. Félhavi lap. Ára 14 kor.

XIII. HÉBER LAP.

Szaklap.

VIDÉKEN.

תל תלפיות (Tél Tálpiosz.) (Vác.) Szerk. tul. Katzburg D. Ny. ? Havi 2 szám. ? évf. Ára 8 kor.

Összesen 1.

ÖSSZEGEZÉS.¹⁾

		Buda pesten	Vidéken	Összesen			
Német:	politikai	11	(10)	26	(28)	37	(38)
	szak- és vegyestartalmú lap ..	48	(46)	67	(53)	115	(99)
Horvát:	politikai	—	(—)	1	(1)	1	(1)
	szaklap	2	(2)	—	(—)	2	(2)
Szerb:	politikai	1	(1)	3	(3)	4	(4)
	szak- és vegyestartalmú lap ..	2	(1)	16	(12)	18	(13)
Román:	politikai	—	(—)	10	(10)	10	(10)
	szak- és vegyestartalmú lap ..	7	(5)	13	(8)	20	(13)
Tót:	politikai	3	(2)	1	(1)	4	(3)
	szak- és vegyestartalmú lap ..	1	(1)	4	(5)	5	(6)
Orosz:	szaklap	1	(1)	1	(1)	2	(2)
Cseh:	szaklap	1	(1)	—	(—)	1	(1)
Lengyel:	vegyestartalmú	1	(1)	—	(—)	1	(1)
Francia:	politikai	1	(1)	—	(—)	1	(1)
	nem politikai	1	(2)	—	(—)	1	(2)
Olasz:	politikai	—	(—)	3	(3)	3	(3)
	nem politikai	—	(—)	1	(1)	1	(1)
Angol:	nem politikai	1	(—)	—	(—)	1	(—)
Héber:	szak- és vegyestartalmú	—	(—)	1	(1)	1	(1)

Összesen: 81 (74), 147 (127), 228 (201).

¹⁾ A zárójelben az 1902. évi létszám van, összehasonlítás végett, idézve.

III.

Folyóiratok.

HORVÁTH IGNÁCZTÓL.

I. MAGYAR NYELVÜ FOLYÓIRATOK.

a) BUDAPESTEN.

Az Aëronauta. Léghajózási szaklap. A magyar aëro-club hivatalos közlönye. Szerk. Szántó J. Eéla. Nyom. a Pesti kny. II. évf. Megj. havonta. Ára 6 kor.

Akadémiai Értesítő. A m. tud. Akadémia megbizásából szerk. Szily Kálmán főtitkár. Nyom. Hornyánszky Viktor. XIV. kötet. Megjelenik havonként. Ára 6 kor.

Allamgazdasági Szemle. Szerk. és kiadják Zachár Gyula, Olgyay Kálmán és Fináczy Béla. Nyomt. a »Pátria« könyvnyomda. VI. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 20 kor.

Állategészség. Folyóirat az állategészségügyi ismeretek terjesztésére. Szerk. Rátz István. Kiadja és nyomatja a Szent-László knyomda. VII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 6 korona.

Allattani közlemények. Szerk. Méhely Lajos. Nyom. Wesselényi Géza. II. évf. Kéthavonként. Ára 5 kor.

Általános pénzügyi Mercure. Hitelügyi szaklap. Szerk. Weisz Márk. Nyom. Quittner József. VI. évf. (Előbb a hírlapok között.)

Általános pénzügyi Szemle. Szerk. Bán Zsigmond. Kiadja Pátkai Dániel. Nyom. »Thalia« kny. V. évf. Megjelenik havonként. Ára 12 korona.

Apolló. Szerk. Goll János. Kiadja az »Országos magyar daláregyesület.« Nyom. a Pesti knyomda. XVII. évfolyam. Megjelenik évenként négyszer. Ára 5 korona.

Arany-és Ezüstműves-ipar. Szerk. Pilisy István. Nyomt. Buschmann F. III. évf. Megjelenik havonként. Ára tagok részére 5 kor. Mások részére 6 kor.

Archeologiai Értesítő. Szerk. Hampel József. Kiadja a m. tud. Akadémia. Nyom. a Franklin társulat. Uj folyam XXIII. köt. Ezenként 5 füzet. Ára 12 kor. A társulat tagjai tagdíj (10 kor.) fejében kapják.

Athenaeum. Szerk. Pauer Imre. Kiadja a m. tud. Akadémia. Nyomatja Hornyánszky Viktor. XII. évfolyam. Megjelenik évnegyedenként. Ára 10 kor.

Athmosphaera, előbb »Az Időjárás«; Meteorologiai és léghajózási havi folyóirat. Szerk. és kiadja Héjas Endre és Raum Oszkár. VII. évf. Nyom. a Pesti knyomda. Megjelenik havonként. Ára 8 kor.

Bába-Kalauz. Szerk. Hoffmann Péter. Kiadja Dirner Gusztáv. Nyom. Buschmann F. X. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 4 kor.

Bélyeggyűjtő. A levélbélyeggyűjtők első hazai egyesületének hivatalos közlönye. Szerk. Schomann Antal. Nyom. Légrády testvérek. I. évf. Megjelenik havonként. Ára 3 kor.

Bérkocsisipar. Szerk. dr. Mandl Sándor. Nyom. Hell I. Ede. I. évf. Megjelenik havonként. Ára 4 kor.

Bölcséleti Folyóirat. Szerk. és kiadja Kiss János. Nyom. az Athenaeum r. társaság. XVIII. évfolyam. Megjelenik évnegyedenként. Ára 10 kor.

Budapesti Gyorsiró. Szerk. Bódogh János. Kiadja az Orsz. magyar gyorsiróegyesület. Nyom. a Pesti knyomda. XV. évfolyam. Ezenként 10 szám. Ára 4 kor.

A Budapesti Polgári Lövészegyesület hivatalos Értesítője. Szerk. Duma György. Nyom. Hornyánszky Viktor. X. évfolyam. Megjelenik idősza-

konként. Az egyesület tagjai ingyen kapják.

A Budapesti szállodások, vendéglősök és korcsmárosok ipartársulatának Értesítője. A választmány megbízásából szerkeszti a titkár. Kiadja az ipartársulat. Nyom. Feldmann Mór. XIII. évfolyam. Megjelenik havonként. A tagok ingyen kapják.

Budapesti Szemle. Szerk. Gyulai Pál. Kiadja a m. t. Akadémia. Nyom. a Franklin-társulat. CXIII—CXVI. kötet. Megjelenik havonként. Ára 24 kor.

Budapesti Tattersall Értesítője. Szerk. Gál Kropf Béla. Kiadja a Lótenyésztés emelésére alakult részvénytársaság. Nyom. a »Patria« nyomda. VIII. évfolyam. Megjelenik havonként.

A Cimbalom családi körben. Szerk. Allaga Géza. Kiadja Schunda V. József. Nyom. Eberle és Tsa. XIII. évf. Megjelenik évnegyedenként. Ára 4 kor.

Cimbalom Szalon. Szerk. Erdélyi Dezső. Kiadja Nádor Kálmán. Nyom. a Pesti nyomda. V. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 12 korona.

Csak szorosán. Magyarországi könyvkereskedő-szegédek egyesületének közlönye. Szerk. Schaffer János. Nyom. Rózsa Kálmán és neje. III. évf. Megjelenik havonként. Ára 4 kor. Tagok ingyen kapják.

Díjnokok Közlönye. Az országos díjnokegylet és nyugdíjintézet hivatalos lapja. Szerk. Paczona Antal. Nyom. Löbl Dávid. IX. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 3 kor. 20 fill.

Ebredünk. A magyar kispapok lapja. Szerk. Pirt Iván. Nyom. a Stephaneum. II. évf. Évenként 10-szer. Ára 3 kor.

Ébresztő. A magyar evangéliumi ifjúság lapja. Kiadja a budapesti ref. ifj. egylet. Szerk. Csűrös István. Nyom. Nagy Sándor. IV. évf. Megjelenik évenként 10 szám. Ára 2 korona.

Ebtenyésztési Értesítő. Az Országos Magyar Ebtenyésztő Egyesület hivatalos közlönye. Szerk. a titkári hivatal. Nyom. Beer E. és tsa. I. évf. Megjelenik havonként. Ára 6 kor.

Egészség. Szerk. Gerlőczy Zsigmond. Kiadja az orsz. közegészségi egyesület. Nyom. a Franklin társulat. XVI. évf. Kéthavonként jelenik meg. Ára 6 korona. Az egyesület tagjai tagdíj (6 korona) fejében kapják.

Egyetemes Philologiai Közlöny. Heinrich Gusztáv és P. Thewrewk Emil

közreműködésével szerk. Katona Lajos. Nyom. Franklin társulat. XXVII. évf. Évenként 10 füzet. Ára 12 kor.

Egyházi Műipar. Szerk. Cziklay Lajos. Nyom. a Hunyadi Mátyás kny. IV. évf. Megjelenik havonként. Ára ?

Első magyar Kalapos Ujság. (Lásd Magyar Kalapos Ujság.)

Emberszeretet. A »Báró Hirsch Mór« jótékonyági és öngógyező egyesület hivatalos lapja. Szerk. Ötvös Vilmos. Nyom. a Thaha kny. VIII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 kor. Az egyesület tagjainak 60 fillér.

Építési és műszaki közlöny. Az építési és műszaki rajzoló orsz. egyesületének hivatalos lapja. Szerk. Horváth Antal. Nyom. a műszaki ny. r.-t. II. évf. Havonként. Ára 6 kor.

Építőmunkás. A magyarországi építőmunkások orsz. szakegylete hivatalos közlönye. Szerk. a Titkárság. Nyom. Krammer és Erhardt. I. évf. Megjelenik havonként. Ára 2 kor. 40 fill.

Erdészeti Lapok. Az Országos Erdészeti Egyesület közlönye. Szerk. Bedő Albert. Nyom. a »Patria« irod. vállalat. XLII. évfolyam. Havonként jelenik meg. Ára 16 kor. A tagoknak tagdíj (16 kor.) fejében küldetik.

Értesítő a »Magyar Szakírók Egyesülete« tevékenységéről. Szerk. az Elnökség. Nyom. Neumayer Ede. I. évf. Megjelenik időközönként. Ingyen.

Ethnographia. A magyar néprajzi társaság értesítője. Szerk. Munkácsi Bernát és Sebestyén Gyula. Nyom. Hornyánszky Viktor. XIV. évfolyam. Évenként 10 füzet. Ára 6 kor. A tagoknak tagdíj fejében jár.

Ezermester. Hasznos mulattató. Szerk. Gerő M. Mór. Nyom. Gelléri és Székely. I. évf. Megjelenik havonként. Ára 2 kor.

Faipari és fakereskedelmi Értesítő. A magyar faipar, fakereskedelem és erdőhasználat érdekeit szolgáló szaklap. Szerk. Sessler Zsigmond. Nyom. Révai és Salamon. VII. évf. Megjelenik havonként. Ára 8 korona.

Fényképészeti Szemle. A budapesti »Photo-Club«, a budai »Camera-Kör«, a székesfejérvári »Amateur-Club« hivatalos közlönye. Szerk. Diósy Ede és Pejtsik Károly. Kiadja Pejtsik Károly. Nyom. Stephaneum. III. évf. Megjelenik havonként. Ára 6 kor.

Férfi Divat. Szerk. Mangold Béla Kolos. Kiadja Várady Béla. Nyom. a Budapesti Hírlap kny. V. évf. Negyed-évenként. Ára 2 korona.

Földrajzi Közlemények. Kiadja a magyar földrajzi társaság. Szerk. Berecz Antal. Nyom. Fritz Ármin. XXXI. kötet. Évenként 10 füzet. Ára 10 kor. Tagoknak tagdíj fejében küldetik.

Földtani Közlöny. Kiadja a magyar-honi földtani társulat. Szerk. Pálffy Mór. Nyom. a Franklin társulat. XXXIII. kötet. Havi folyóirat. Ára 10 kor. A társulati tagok tagdíj (10 kor.) fejében kapják.

Gazdasági Titkár. Mezőgazdasági, hazai ipari és kereskedelmi folyóirat. Szerk. Zórád Árpád. Nyom. Pátria kny. II. évf. Havonként. Ára 10 kor.

A Gazdák biztosító szövetkezete közleményei. Szerk. Altenburger Gyula. Nyom. Pátria r. t. I. évf. Megjelenik havonként. Ingyen.

Grafikai Szemle. Szerk. Tanay József. Kiadja a »Könyvnyomdászok Szakköre«. Nyom. a Pesti könyvmda. XIII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 4 korona.

Graphica. Szerk. Szöllősy Mihály. A budapesti könyv- és könyvnyomdászok egyesületének hivatalos lapja. Nyom. Hornyánszky Viktor. XV. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 kor.

Gyermekdivat. Szerk. Csepreghy Ferenczné. Kiadja és nyom. Rákosi Jenő Budapesti Hírlap vállalata. X. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 4 kor. Vidékre 4 kor. 40 fill.

Gyógypaedagogiai Szemle. Siketnémák, vakok, hülyék, gyengeelméjűek, dadogók és hebegők oktatásával foglalkozók szakközlönye. Szerk. és kiadják Németh László és Váradi Zsigmond. Nyom. Fritz Ármin. V. évf. Havonként jelenik meg. Ára 8 korona.

Gyógyszerész. Szerk. Grósz Samu. Ny. Neuwald Illés. V. évf. Havonként. Ingyen.

Gyorsírási Lapok. Szerk. Fabró Henrik és Bódogh János. Kiadja az »Országos magyar gyorsíró-egyesület«. Nyom. a Pesti kny. XLI. évfolyam. Évenként 10 szám. Ára 4 kor. Az egyesületi tagoknak ingyen.

Haladás. A budapesti szobafestők, címfestők, mázoló, aranyozók és fényező ipartestületének hivatalos szakközlönye. Szerk. Zimmermann Bernát. Nyom.

Elek Lipót. IV. évf. Megjelenik havonként. Ára 8 kor.

Hasznos Tanácsadó. Képes családi lap. Szerk. Gerő Attila. Nyom. Nagy Sándor. V. évf. Havonként. Ára 4 kor.

Házi kincstár. »Tolnai Világlapja«-nak melléklete. Ny. Athenaeum r. t. II. évf. Havonta. Ára a főlappal 8 kor.

Hittudományi Folyóirat. Szerk. és kiadja Kiss János. Nyom. az Athenaeum r. társ. XIV. évfolyam. Megjelenik évnegyedenként. Ára 10 kor.

Hivatalos Értesítő. A »Magyarországi tanítók országos bizottságának« közlönye. Szerk. Hajós Mihály. Nyom. Heisler J. V. évf. Évnegyedenként jelenik. Ára 2 kor.

Husadik Század. Társadalomtudományi havi szemle. Szerk. Gratz Gusztáv. Nyom. Pátria kny. IV. évf. Megjelenik havonként. Ára 16 korona.

Az Időjárás. Lásd: Atmosphaera. **Időleges Közlemények** egyházi szerektről. Szerk. Szűts és; Társa. Nyom. Rózsa K. és neje. I. évf. Megjelenik évenként 4-szer. Ingyen.

Ifjusági Könyvtárjegyzék. Szerk. és kiadja Szemák István. Nyom. Neuwald Illés. 1903. évfolyam. Megjelenik évenként kétszer. Egyes szám ára 30 fill.

Az Igazság Tanuja. A magyar baptisták közlönye. Szerk. és kiadja Meyer H. Nyom. Rózsa Kálmán és neje. IX. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 1 kor. 80 fill.

Igazságügyi Közlöny. Kiadja a magy. kir. igazságügyministerium. Nyom. a Pesti könyvmda. XII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 4 kor.

Iparegészségügy. Szerk. Dr. Nagy Béla. Nyom. Gelléri és Székely. II. évf. Megjelenik havonként. Ára 10 korona.

Iparosok Olvasótára. Szerk. Mártonfy Márton. Kiadja Lampel Róbert. Nyom. Wodianer F. és fiai. IX. évfolyam. Megjelenik évenként 10 füzet. Ára 6 kor.

Irodalmi Értesítő. Szerk. Kelemen. Nyom. Wodianer F. és Fiai kny. II. evf. Megjelenik havonként. Ára ?

Irodalmi Tájékoztató. Szerk. és kiadja Róna Béla. Nyom. Révai és Salamón (VI.) Uj folyam. Megjelenik havonként. Ára 2 kor.

Irodalomtörténeti Közlemények. Szerk. Szilády Aron. Kiadja a m. tud. Akadémia. Nyom. az Athenaeum r. társ.

XIII. évfolyam. Megjelenik évnegyedenként. Ára 10 kor.

Izr. Tanügyi Értesítő. Szerk. Barna Jónás. Kiadja az »Orsz. izr. tanító-egyesület«. Nyom. Neuwald Illés. XXVIII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 4 kor. Az egyesületi tagok tagdíj fejében kapják.

Jogállam. Jog- és államtudományi szemle. Szerk. Illés Károly. Nyom. Franklin-társ. III. évfolyam. Évenként 10 szám. Ára 16 kor.

Jogi és közigazgatási Utmutató (Előbb Jogi Tanácsadó). Szerk. és kiadja Istóczy Győző. Nyom. Buschmann F. X. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 3 korona.

Jó Pásztor. Egyházszoneklati folyóirat. Szerk. és kiadja Pelikán Krizsó. Nyom. a Stephaneum kny. XXI. évf. Megjelenik havonként. Ára 8 korona.

Jövő. Politikai havilap. A budapesti cipőfelsőrész készítő munkások és munkásnők egyesületének hivatalos közlönye. Szerk. Zsigmond Elek. Nyom. Grünwald Odón. I évf. Megjelenik havonként. Ára 1 kor. 45 fill.

Kataszteri Közlöny. Szerk. és kiadja Dobrovics Viktor. Nyom. Neumayer Ede. XII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 8 kor.

Katholikus egyházi Zeneköz-löny. Az orsz. magy. Czeccilia egyesület hivatalos közlönye. Szerk. Bundala János. Nyom. a Stephaneum kny. X. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 3 kor. 20 fill.

Katholikus hitvédelmi Folyó-irat. Szerk. T. Pelikán Krizsó és Keményfy K. Dániel. Nyom. a Stephaneum kny. XV. évfolyam. Havonként jelenik meg. Ára 8 kor.

Katholikus Szemle. Szerk. Mihályfi Ákos. Kiadja a Szent-István-társulat. Nyom. a Stephaneum kny. XVII. kötet. Évenként 5 füzet. Ára 10 kor. Tagoknak a tagdíj fejében jár.

Kegyelet. Központi szaktudósító. Temetkezési intézetek stb. szaklapja. Szerk. Hohenberg Ferencz. Kiadja D. A. Nyom. Beer E. és Tsa. II. évf. Megjelenik havonként. Ára 4 kor.

Kelet. A magyarországi symbolikus nagypáholy hivatalos közlönye. Szerk. Gelléri Mór. Nyom. Márkus Samu. XV. (1903.) évfolyam. Havonként. Tagoknak ingyen küldetik.

Keleti Szemle. Közlemények az ural-

altaji nép- és nyelvtudomány köréből. Szerk. Kúnos Ignác és Munkácsi Berrát. Nyom. Franklin társ. IV. évf. Megjelenik évnegyedenként. Ára 8 korona.

Kereskedelmi Szakoktatás. A keresk. szakisk. tanárok orsz. egyesületének közlönye. Szerk. Koltay Virgil. Nyom. Márkus Samu. XI. évfolyam. Évenként 10 szám. Ára 8 kor. Tagoknak tagdíj fejében jár.

Kertészeti Lapok. Az országos magyar kertészeti egyesület hivatalos közlönye. Szerk. Ilseman Keresztély és Kardos Árpád. Nyom. az Athenaeum r. társ. XVIII. évfolyam. Megjelenik havonként. Egyes szám ára 1 kor. Az egyesületi tagok tagdíj fejében kapják.

Kísérletügyi Közlemények. Közrebocsátja a földművelésügyi m. kir. ministerium mezőgazdasági kísérletügyi központi bizottsága. Nyom. a Pallas r. t. VI. kötet. Évenként 6 füzet.

Kiviteli Szemle. Szerk. és kiadja Zerkovitz Emil. Nyom. Krausz S. és T. 1903. évf. Megjelenik havonként. Ára 10 korona.

Klinikai Füzetek. Előadások a gyakorlati orvostan összes ágaiból. Szerk. Donáth Gyula. Nyom. Bróza Ottó. XIII. évfolyam. Évenként 12 füzet. Ára 8 kor.

Kolping. A magyarországi kath. legényegyesületek orsz. szövetségének hivatalos közlönye. Nyom. a Stephaneum kny. V. sorozat. 1902—1903. évfolyam. Időközönként jelenik meg.

Kőfaragó. Magyarországi kőfaragók érdekeit képviselő közlöny. Szerk. Grossmann Hugó. Nyom. Fried és Krakauer. IV. évf. Megjelenik havonként. Ára 1 kor. 20 fill.

Kőműves. Kőművesek, mennyezet-, vakoló- és fehérmunkások szak-, társadalmi és hivatalos közlönye. Szerk. Söröli József. Nyom. Fried és Krakauer. IV. évf. Megjelenik havonként. Ára 1 kor.

A Könyv. Irodalmi tájékoztató a magyar könyvpiacról. Nyom. Franklin-társ. 1902—1903. évf. Havonként. Kivá-
natra ingyen küldetik.

Körlevél. A budapesti kereskedő-ifjak társulatának és a szegedi rokonegyesületnek hivatalos közlönye. Szerk. Plöckl Antal. Nyom. Barcza József. XXIII. évf. Megjelenik havonként. Ára 2 kor. A társulati tagok tagdíj fejében kapják.

Közegészségügyi Tudósító. A Gyógyszerész Hetilap társlapja. Szerk.

Varságh Zoltán és Rossberger F. Ny. Stephanaeum. V. évf. Megjelenik havonk. Ára 2 kor.

Középiskolai Matematikai Lapok. Szerkeszti és kiadja Rátz László. Nyom. a Franklin társulat. X. évfolyam. Évenként 10 szám. Ára 4 korona.

Közgazdasági Közlemények. Közgazdasági és biztosításügyi folyóirat. Szerk. Turchányi Elemér. Nyom. Kaufmann és Woititz és tsa. III. évf. Megjelenik havonként. Ára 5 kor.

Közgazdasági Szemle. A Magyar közgazdasági társaság hivatalos közlönye. Szerk. Hegedüs Lóránt és Mandelló Gyula. Nyom. a Pesti nyomda. XXVII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 16 kor. A társaság tagjai a tagdíj fejében kapják.

Közlemények a keskenyvágányu Vasutak teréről. Szerk. Nágel Zsigmond. Nyom. Hornyánszky Viktor. IV. évf. Megjelenik havonként. Ingven küldetik.

Központi Védjegy-Értesítő. Kiadja a kereskedelemügyi m. kir. miniszterium. Nyom. Pallas nyomda. 1903. Havonként jelenik meg.

Lampel Róbert (Wodiáner F. és fiai) irodalmi Értesítője. Melléklet a »Hivatalos Közlöny«-höz. Nyom. Wodiáner F. és fiai. II. évf. Megjelenik havonként. Ingven küldetik.

A Ludovika Akadémia Közlönye. Szerk. és kiadja a m. kir. honvédségi Ludovika akadémia tanári kara. Nyom. a Pesti nyomda. XXX. évfolyam. Havi folyóirat. Ára 8 kor.

A Magántisztviselők Országos Nyugdíjgyesületének Értesítője. Nyom. Wellesz és Krammer. X. évfolyam. Az egyesületi tagok díjtalanul kapják.

A Magyar állami alkalmazottak Egyesülete Értesítője. Szerk. az elnökség. Kiadja az egyesület. Nyom. Rózsa K. és neje. VI. évfolyam. Ára 40 fillér.

Magyar Botanikai Lapok. (Ungarische botanische Blätter.) Szerk. Alföldi Flatt Károly. Nyom. Müller Károly. II. évf. Megjelenik havonként. Ára 10 kor.

Magyar chemiai Folyóirat. Szerk. Hossay Lajos és Molnár Nándor. Kiadja a kir. m. Természettud. Társulat chemia-ásványtani szakosztálya. Nyom. a Pesti Lloyd-társulat nyomdája. IX. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 10 kor. Tagoknak 6 kor.

Magyar Dal- és Zeneközlöny. Szerk. Falk Zsigmond. Kiadja az országos magyar daléregyesület. Nyom. a Pesti nyomda. IX. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 4 kor. Tagoknak 2 kor. 40 fill.

Magyar Evezős Sport. Szerk. Ábray Zoltán és Záborszky István. Nyom. Hunyadi Mátyás int. III. évf. Megjelenik havonként. Ára 5 kor. Tagoknak 3 kor.

Magyar Fényképészek Lapja. A »Fényképészek köre« hivatalos közlönye. Szerk. Szántó I. Béla. Nyom. a Pesti kny. VII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 8 kor.

Magyar Fogászati Szemle. A »Stomatologusok országos egyesületének« hivatalos közlönye. Szerk. és kiadja Bauer Samu. Nyom. Pesti Lloyd kny. VII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 6 kor. Tagoknak ingven.

Magyar Gazdák Szemléje. A magyar gazdaszövetség folyóirata. Szerk. Bernát István. Nyom. a Budapesti Hírlap nyomdája. VIII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 12 kor.

Magyar gazdaságtörténelmi Szemle. Szerk. Dr. Kováts Ferencz. Kiadja az Országos magyar gazdasági egyesület. Nyom. a »Patria« nyomda. X. évfolyam. Évenként 10 füzet. Ára 4 kor.

Magyar Gépípar. Az országos gépészegyesület és gépészek lapja. Szerk. Kandó Gyula. Nyom. Buschmann F. XII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 8 kor. Az egyesületi tagok díjtalanul kapják.

Magyar Gyorsirási Újság. Vegyes tartalmu gyorsirási folyóirat a Gabelsberger-Markovics rendszer szerint. Szerk. Forrai Soma. Nyom. Faludi Gábor. II. évf. Megjelenik évenként 10 szám. Ára 4 korona.

Magyar Iparművészet. Az orsz. m. iparművészeti társulat közlönye. Szerk. Fittler Kamill. Nyom. az Athenaeum r. társ. VI. évfolyam. Megjelenik kéthavonként. Ára 10 kor.

Magyar Iparosok Lapja. Szerk. és kiadja Ligeti Imre. Nyom. Fritz Ármin. III. évf. Megjelenik havonként. Ára 6 kor.

Magyar Kalapos Újság. A Magyar férfikalap divat-egylet hivatalos közlönye. Szerk. Kiss Zsigmond. Nyom. Gelléri és Székely. VIII. évf. Megjelenik havonként. Ára 4 kor.

A m. kir. közigazgatási bíróság általános közigazgatási osztályá-

nak döntvényei és elvi jelentőségű határozatai. Szerk. Farkas Zoltán. Nyom. Heisler J. VII. évfolyam. Évenként 4 szám. Ára 2 kor.

A m. kir. közigazgatási bíróság pénzügyi osztályának döntvényei és elvi jelentőségű határozatai. Szerk. Vályi László. Nyom. Heisler J. VII. évfolyam. Évenként 4 szám. Ára 2 kor.

Magyar királyi postatakarék-pénztári Közlöny. Kiadja a m. kir. postatakarékpenztár. Nyom. a Pallas kny. XVIII. évfolyam. Megjelenik havonként.

A magyar korona országai külkereskedelmi forgalmának havi Eredményei. Szerk. és kiadja: a kir. közp. statiszt. hivatal. Nyom. Athenaeum kny. r.-t. 1903. Megjelenik havonként. Ára 12 kor.

Magyar Könyvszemle. A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának közlönye. Szerk. Kollányi Ferencz. Nyom. az Athenaeum r. társ. Új folyam. XI. kötet. Megjelenik évnegyedeként. Ára 6 kor.

Magyar Méh. A Magyar országos méhészeti egyesület közlönye. Szerk. Binder Iván. Nyom. Bróza Ottó. XXIV. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 6 kor. Az egyesületi tagok tagdíj (4 kor.) fejében kapják.

A Magyar Mérnök- és Építészegylet Közlönye. Szerk. Edvi Illés Aladár. Nyom. »Patria« nyomda. XXXVII. kötet. Megjelenik havonként. Ára 20 kor.

Magyar Munka. Politikai havi folyóirat. Szerk. Gerő Ernő. Nyom. Radó Izor. IV. évf. Megjelenik havonként. Ára 2 kor.

Magyar Nemesfém-ipar. A magyar arany- és ezüstművesek, ékszerészek, aranyverők, órásook, óratokkészítők és kereskedők orsz. szövetségének hivatalos közlönye. Szerk. Révész Károly. Nyom. Beer és Tsa. III. évf. Megjelenik havonként. Ára 8 kor.

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi osztályának Értesítője. Az Ethnographia melléklete. Szerk. Dr. Semayer Vilibáld. Nyom. Hornyánszky Viktor. IV. évf. Megjelenik havonként.

Magyar Nyelvőr. Szerk. Simonyi Zsigmond. Kiadja a m. tud. Akadémia. Nyom. az Athenaeum r. t. XXXII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 10 korona.

Magyar Nyomdászat. Szerk. és kiadja Pusztai Ferencz. Nyom. a Pallas

nyomda. XVI. kötet. Megjelenik havonként. Ára 6 kor.

Magyar Orvosi Archivum. Szerk. és kiadják Bókai Árpád, Pertik Ottó és Lenhossék Mihály. Nyom. a Pallas knyomda. Új folyam. IV. köt. Évenként 6 füzet. Ára 20 kor.

Magyarországi munkások rok-kant-és nyugdíjgyeletének hivatalos Közlönye. Társadalmi havi-lap. Nyom. a Pallas r. t. II. évf. Ára 1 kor. 20 fill.

Magyar pályázatok. Szerk. Fejér Lajos és Ritter Ignác. Nyom. Patria r. t. I. évf. Megjelenik havonként. Ára 20 kor.

Magyar Paedagogia. A »Magyar paedagogiai társaság« folyóirata. Szerk. Kovács János. Nyom. a Franklin társulat. XII. évfolyam. Évenként 10 szám. Ára 10 kor. A társaság tagjai tagdíj fejében kapják.

A Magyar Rajztanárok országos egyesületének Értesítője. Szerk. Boos Rudolf. Nyom. Károlyi György. VI. évfolyam. Megjelenik évnegyedeként. Ára 4 kor. Tagoknak tagdíj fejében jár.

Magyar Szalon (Otthon). Szerk. és kiadja Hevesi József. Nyom. a Stephaneum knyomda. XX. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 20 kor.

Magyar Tanítóképző. A tanító-képzőintézeti tanárok országos egyesületének közlönye. Szerk. Nagy László. Nyom. a Hungaria knyomda. XVIII. évfolyam. Évenként 10 füzet. Ára 8 kor. Egyesületi tagok tagdíj (8 kor.) fejében kapják.

Magyar Tisztviselők Országos Egyesületének Értesítője. Szerk. Tóttösy István. Nyom. a Pesti Lloyd társ. nyomdája. XV. évfolyam. Megjelenik évnegyedeként. Az egyesület tagjai díj-talanul kapják.

A Magyar Turista-Egyesület budapesti osztályának Értesítője. Nyom. Pesti Lloyd kny. 1903. évf. Idő-közönként.

Magyar Vörös-Kereszt. Szerk. Argay János. Nyom. a Pesti Lloyd kny. IV. évf. Megjelenik időközönként.

Magyar-Zsidó Szemle. Szerk. Blau Lajos. Nyom. az Athenaeum r. társ. XX. évfolyam. Évnegyedeként. Ára 12 kor.

Mathematikai és Fizikai Lapok. Szerk. Kövesligethy Radó és Rados Gusztáv. Kiadja a Math. és physikai társulat. Nyom. a Franklin társulat. XII.

évfolyam. Évenként 8 füzet. Ára 10 kor. Az egyesületi tagok tagdíj (Budapesten 10, vidéken 6 kor.) fejében kapják.

Mathematikai és természettudományi Értesítő. Szerk. König Gyula. Kiadja a magyar tud. Akadémia. Nyom. a Franklin társulat. XXI. kötet. Évenként 5 füzet. Ára ?

Mentők Lapja. A budapesti önk. mentő egyesület közlönye. Szerk. dr. Kovách Aladár. Nyom. Pesti kny. r. t. I. évf. Megjelenik havonként. Ára 6 kor.

A Mi lapunk. Szerk. ? Nyom. Pátria r. társ. I. évf. Megjelenik ? Ára ?

Mustármag. Magyar keresztény nők lapja. Szerk. Vargha Gyuláné. Nyom. Nagy Sándor. I. évf. Megjelenik havonként. Ára 2 kor.

Műcsarnok. Az országos magyar képzőművészeti társulat hivatalos értesítője. Szerk. Ambrozovics Dezső. Nyom. a Budapesti Hírlap kny. VI. évf. Megjelenik kéthavonként mint a Művészet melléklete. (Előbb a hírlapok között.)

Művészet. Magyar művészeti folyóirat. Szerk. Lyka Károly. Nyom. Hornyánszky Viktor. II. évf. Megjelenik kéthavonként. Ára 18 kor.

Nemzeti Nénevelés. Szerk. Sebestyén Stetina Ilona; kiadja a VI. kerületi állami tanítónőképző intézet tanári testülete. Nyom. a Franklin társulat. XXIV. évfolyam. Évenként 10 füzet. Ára 4 kor.

Nemzeti Szövetség. Szerk. Balázs Árpád. Nyom. Athenaeum kny. r.-t. 1903. évf. Megjelenik évnegyedenként. Tagilletmény (4 kor.)

Népszerű Gyorsíró. Szerk. és kiadja Nagy Sándor. Nyom. Grund V. utócai. XIV. évf. Évi 10 szám. Ára 4 kor.

Növénytani Közlemények. A kir. magyar természettudományi társulat folyóirata. Szerk. Schilberszky Károly. Nyom. a Pesti Lloyd-társ. II. évf. Megjelenik időközönként. Ára ?

Numizmatikai Közlöny. Szerk. Gohl Ödön. Nyom. Hornyánszky Viktor. II. évf. Megjelenik negyedévenként. Ára ?

Nyelvtudományi Közlemények. Szerk. Szinnyei József. Kiadja a m. tud. Akadémia. Nyom. a Franklin társulat. XXXIII. kötet. Megjelenik negyedévenként. Ára 6 kor.

Olajág. A magyar ev. ker. nők lapja. Szerk. Vargha Gyuláné. Nyom. Hornyánszky Viktor. III. évf. évi 10 szám. Ára 2 kor.

Országos Fogászati Szemle. A fogtechnikusok országos szövetségeinek hivatalos lapja. Szerk. Barna I. és Prohászka H. Nyom. Kálmán M. és tsa. I. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 8 kor.

Az Országos Műszaki Egyesület Értesítője. Szerk. Halmy Béla. Nyom. Fővárosi nyomda. III. évf. Megjelenik havonta egyszer, esetleg kétszer. A tagoknak ingyen.

Országos Orvos-Szövetség. Az Országos orvos-szövetség hivatalos lapja. Szerk. Flesch Nándor. Nyom. a Pesti Lloyd társulat nyomdája. VI. évfolyam. Megjelenik havonként. A szövetség tagjai ingyen kapják.

Orvosi Közlöny. Szerk. és kiadja László Frigyes. Nyom. Légrády testv. kny. III. évf. Megjelenik havonként. Ingyen küldetik.

Az »Osztályorsjáték«. Szerk. Singer Artur. Nyom. a Hungaria nyomda. VIII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 10 kor.

Otthon. Képes havi folyóirat. Szerk. Hevesi József. Nyom. Stephaneum kny. 1903. évf. Ára 7 kor. 20 fill.

Otthonunk. Az »Otthon« írók és hírlapírók köre hivatalos értesítője. Szerk. Sajó Aladár. Nyom. a Budapesti Hírlap nyomdája. VII. évfolyam. Megjelenik havonként. A kör tagjai ingyen kapják.

Örökimádás. A Központi oltár-egyesület hivatalos közlönye. Szerk. Glattfelder Gyula. Nyom. a Stephaneum. IV. évf. Megjelenik havonként. Ára 3 kor.

Paedagogiumi Lapok. A polgáris. tanárjelöltek körének lapja. Szerk. Müller Oszkár. Nyom. Müller Károly. III. évf. Megjelenik havonként. Ára köri tagoknak 1 kor. Nem tagoknak 2 kor.

Papír. Szaklap a papir- és írószerekereskedelem, könyvkötészet és rokon szakmák számára. Szerkesztik és kiadják Barta Lajos és Landau József. Nyom. Pátria kny. V. évf. Megjelenik havonként. Ára 1 kor.

Patyolat. Szerk. Csepreghy Ferenczné. Kiadja és nyom. Rákosi Jenő Budapesti Hírlap újságvállalata. X. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 4 kor. Vidékre 4 kor. 40 fill.

Pátria havi értesítője. Szerk. Elek Emil. Nyom. Pátria r. társ. I. évf. Megjelenik havonként. Ingyen.

Pénz és Föld. Szaklap Magyarország jelző- és földbirtok-forgalmának okszerű

előmozdítására. Szerk. Hilbert Antal. Nyom. Orsz. közp. községi nyomda. X. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 12 kor.

Pest-Pilis-Solt-Kis-Kún vármegye gazdasági egyesülete Értesítője. Szerk. Serfőző Géza. Nyom. Rózsa K. és neje. III. évfolyam. Megjelenik havonként.

Photo-technika. A budapesti photo-club hivatalos közlönye. Szerk. Szántó J. Béla. Nyom. a Pesti kny. II. évf. Megjelenik havonként. Ára 3 kor.

Polgári Iskolai Közlöny. Az Orsz. polgári iskolai egyesület folyóirata. Szerk. Volenszky Gyula. Nyom. Hornyánszky Viktor. VII. évfolyam. Évenként 10 szám. Ára 8 kor. Az egyesület tagjai tagdíj fejében kapják.

Postai Tarifák. Szerk. és kiadja Kebersberg Géza. Nyom. Neumayer Ede. VIII. évfolyam. Évenként 4-szer. Ára 2 kor.

Pótfüzetek a Természettudományi Közlönyhöz. Szerk. Csöpey László és Paszlavszky József. Kiadja a k. m. Természettudományi Társulat. Nyom. a Pesti Lloyd társaság nyomdájá. 1903. Megjelenik évnegyedenként. Ára a Természettudományi Közlönnyel 12 kor. A társulat tagjai 2 kor. ráfizeléssel kapják.

Protestáns Szemle. Szerk. Szóts Farkas. Kiadja a magyar protestáns irodalmi társaság. Nyom. Hornyánszky Viktor. XV. évfolyam. Évenként 10 füzet. Ára 8 kor. Az egyesület tagjai a tagdíj (12 kor.) fejében kapják.

Remény. Szerk. Halász Gyula. Kiadja a Hecht bankház. Nyom. az Európa kny. V. évf. Havonként jelenik meg. Ára 2 kor.

Rovartani Lapok. (Német kivonattal) Lásd: Többnyelvű folyóiratok közt.

Statisztikai havi Közlemények. Szerk. és kiadja a m. kir. központi statisztikai hivatal. Nyom. az Athenaeum r. társ. VII. évfolyam. Ára 24 kor.

Stomatologiai Közlöny. A stomatológusok (fogorvosok) orsz. egyesületének hivatalos közlönye. Szerk. Madzsar József és Salamon Henrik. II. évf. Megjelenik havonként. Ára 8 kor.

Szabóhírlap. Szerk. Zalai János. Nyom. Quittner József. I. évf. Megjelenik havonként. Ára 2 kor 40 fill.

Szabó iparosok Közlönye. A szabóiparosok társadalmi és anyagi érdekeit képviselő havi szaklap. Szerk. és kiadja

Csontos Imre. Nyom. Révai és Salamon. XVII. évfolyam. Ára 14 kor.

Szabók Szaklapja. A szabó munkások, munkásnők és kisiparosok érdekeit képviselő közlöny. Szerk. Honthi Géza. Nyom. Fried és Krakauer. XI. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 kor. 40 fillér.

Századok. A magyar történelmi társulat közlönye. Szerk. Nagy Gyula. Nyom. az Athenaeum r. társ. XXXVII. évfolyam. Megjelenik évenként 10 füzethen. Ára 12 kor. Tagok a tagdíj (10 kor.) fejében kapják.

Szent József Hírnöke. Hitbuzgalmi képes folyóirat. Szerk. Schiffer F. és Buday Aladár. Nyom. Pázmáneum nyomda. I. évf. Megjelenik havonként. Ára 2 kor.

Szünóra. Szerk. Endrődi Béla. Nyom. Barcza József. VII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 kor. 40 fill.

Táncztanítók Lapja. Szerk. Róka Pál. Kiadja a Magy. táncztanítók egyesülete. Nyom. Bichler I. X. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 8 korona.

Tarka élet. Szépirodalmi folyóirat. Szerk. Kuncz Gusztáv. Nyom. Buschmann F. II. évf. Megjelenik havonként. Ára 4 kor.

Telekkönyvi Tanácsadó. Általános útmutató jogi szakkérdésekben. Szerk. Bereghy Endre. Nyom. Taizs József, Pécselt. IV. évf. Megjelenik havonként. Ára 6 kor.

Természettudományi Közlöny. Szerk. Csöpey László és Paszlavszky József. Kiadja a kir. magy. Természettudományi Társulat. Nyom. a Pesti Lloyd társ. nyomdájá. XXXV. kötet. Megjelenik havonként. Ára 12 kor. Tagoknak tagdíj fejében jár.

Tornaügy. Szerk. Kovács Rezső. Kiadja a Magyarországi tanítók egylete a Nemzeti tornaegylet hozzájárulásával. Nyom. Rózsa Kálmán és neje. XX. évfolyam. Megjelenik évenként 10-szer. Ára 6 kor.

Történelmi Tár. Kiadja a Magyar történelmi társulat közvetítése mellett a m. tud. Akadémia történelmi bizottsága. Szerk. Komáromy András. Nyom. az Athenaeum r. társ. 1903. évfolyam. Új folyam. IV. Megjelenik évnegyedenként. Ára 10 kor. 40 fill. A történelmi társulat tagjainak 5 kor. 60 fill.

Tózsdei Értesítő. Szerk. Félegyházy Ágost. Kiadja a budapesti áru- és értéktózsde tanácsa. Nyom. a Pesti Lloyd társ.

nyomdája. XII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 6 kor.

Tuberkulózis. A gümőkór elleni védekezés közlönye. Szerk. Dr. Kúthy Dezső és dr. Tauszk Ferencz. Nyom. Budapesti Hírlap nyomda. I. évf. Megjelenik havonként. Ára 1 kor.

Turista Közlöny. Szerk. Moussong Géza. Kiadja a Magyar tanítók turista egyesülete. Nyom. Elek Lipót. X. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 6 kor. A tagok tagdíj fejében kapják.

Turisták Lapja. Szerk. Téry Ödön és Petrik Lajos. Kiadja a Magyar turista-egyesület. Nyom. a Pesti Lloyd társ. nyomdája. XV. évfolyam. Megjelenik két-havonként. Ára 10 kor. A tagok tagdíj fejében kapják.

Turul. A magyar heraldikai és genealogiai társaság közlönye. Szerk. Schönherr Gyula és Varju Elemér. Nyom. a Franklin társulat. XXI. kötet. Évnegyedenként jelenik meg. A társaság tagjai tagdíj (10 kor.) fejében kapják.

Uj Magyar Szemle. Politikai, társadalmi, irodalmi és művészeti folyóirat. Szerk. Várnai Sándor. Nyom. Krausz S. és Társa. Uj sorozat. II. évf. Megjelenik havonként. Ára 24 kor.

Ujságkiadók Lapja. Szerk. Rábel László. Kiadja az Ujságkiadók orsz. szövetsége. Nyom. a Budapesti Hírlap kny. IV. évf. Megjelenik havonként. Ára 12 kor. Tagoknak ingyen.

Uránia. Népszerű tudományos folyóirat. Szerk. Klupathy Jenő és legifj. Szász Károly. Nyom. Hornyánszky Viktor. IV. évf. Megjelenik havonként. Ára 8 kor. Tagoknak ingyen.

Utmutató. A magyar és közös közlekedési vállalatok hivatalos menetrend-könyve. Kiadja a »Vasuti és közlekedési közlöny.« Nyom. a Pesti kny. XXII. évf. Évenként 12 füzet. Ára 10 kor.

Zászlónk. Ifjúsági lap. Szerk. és kiadja a budapesti Mária-congregatio. Nyom. a Stephaneum. II. évf. Megjelenik évenként 10-szer. Ára 2 kor.

Összesen 194.

b) VIDÉKEN.

Adalékok Zemplén vármegye történetéhez. (Sátoralja-Ujhely.) Szerk. Dongó Gyárfás Géza. Nyom. a »Zemplén« nyomda. IX. évf. Havi folyóirat. Ára 4 kor. 80 fill.

Állatok Védelme. (Kolozsvár.) A kolozsvári állatvédő-egyesület havi közlönye. Szerk. Eber Ernő. Nyom. Gombos Ferencz. VIII. évfolyam. Ára 2 kor. Tagoknak a tagdíj fejében jár.

Alsófehérmegyei tanügy. (Gyulafehérvár) Paedagogiai és szépirodalmi havi folyóirat. Szerk. Balla István. Nyom. Papp György. II. évf. Havonként Ára 6 korona.

Aradi Gazda. (Arad.) Az aradi gazdasági egyesület hivatalos értesítője. Szerk. Laehne Hugó. Nyom. Gyulai István. V. évfolyam. Megjelenik havonként. Tagoknak ingyen.

Aradvármegyei gazdasági egyesület fogyasztási és értékesítő szövetkezete üzleti Értesítője. (Arad.) Megjelenik az »Aradi Gazda«-val együtt.

Armenia. (Szamosújvár.) Szerk. és kiadja Szongor Kristóf. Nyom. Todorán Endre »Auróra« nyomdája. XVII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 8 kor.

Beregmegeyi Tanügy. (Bereg-szász.) A beregvármegyei kir. tanfelügyelőség és az általános tanító egyesület hivatalos közlönye. Szerk. Rhédei János. Nyom. Haladás ny. XIX. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 4 kor.

Biharmegyei gazdasági egyesület hivatalos Közlönye. (Nagyvárad.) Szerk. Weingärtner Andor. Nyom. Laszky Ármin. III. évf. Megjelenik havonként. Ára 4 kor. Tagoknak ingyen.

Bírósági Végrehajtók Közlönye. (Nagyszöllős.) Szerk. Somlyó N. Ignác. Nyom. Pannonia-kny. Győr. XIV. évf. Megjelenik havonként. Ára 8 kor.

Borromaeus. (Ó-Szöny.) Kath. hit-szónoklati havi folyóirat. Szerk. és kiadja Nagy Antal. Nyom. a győregyházmegyei nyomda Győrött. XVII. évfolyam. Ára 8 kor.

A Borsodmegyei Gazdasági Egyesület Értesítője. (Miskolc.) Szerk. Vértessy Tivadar. Nyom. Forster, Klein és Ludvig. IV. évf. Megjelenik havonként. Ára 4 kor. (Előző évfolyamok »Borsodi Gazda« címen a hírlapok közt.)

Csiki Gazda (azelőtt Gazdasági Értesítő). (Csik-Szereda.) A Csikmegyei gazdasági egyesület közlönye. Szerk. F. Nagy Imre. Nyom. Szvoboda József. XVII. Megjelenik havonként. Ára 6 kor. Tagoknak ingyen.

Debreczeni Gyorsíró. (Debreczen.) Szerk. Madai Pál. Kiadja a debre-

czeni főiskolai gyorsíró-egylet. Nyom. Romwalter A. Sopron. XI. évfolyam. Évenként 10 szám. Ára 2 korona.

Egyesületi Értesítő. (Békés-Csaba.) A Békésmegyei gazdasági egyesület hivatalos közlönye. Szerk. Pfeifer István. Nyom. a Corvina kny. XLIV. évf. Havonként jelenik meg. (Előbb évkönyv alakban.)

Egyesületi Értesítő. (Szombathely.) A Vasmegeyi gazdasági egyesület megbízásából szerkeszti Rösler Károly. Nyom. Seiler Henrik utóda. XXIV. évfolyam. Időszakonként jelenik meg. Ára 2 kor.

Az **Egyetem**. Ifjusági szemle. (Kolozsvár) A Corda-fratres magyar osztályának hivatalos lapja. Szerk. Péterfi Tibor, Margitay E., Ady Lajos. Nyom. Gámán I. örökösei. I. évf. Megjelenik havonként. Ára ?

Egyetemi gyorsíró. (Kolozsvár) Gabelsberger-Markovics rendszerű folyóirat. Szerk. Téglás G. és Sz. Gál J. Nyom. Romwalter A. Sopron II. évf. Évenként 10 szám. Ára 2 kor.

Egyleti Értesítő. (Deés.) A Szolnok-dobokavármegyei gazdasági egylet hivatalos közlönye. Szerk. Szemmáry József. Nyom. Demeter és Kiss. XVI. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 8 kor. Az egylet tagjai ingyen kapják.

E. M. K. E. (Kolozsvár.) Az egyesület hivatalos értesítője. Szerk. Sándor József. Nyom. Gombos Ferencz. X. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 kor.

Erdély. (Kolozsvár.) Honismerető lap. Szerk. Merza Gyula. Kiadja az Erdélyi Kárpát-Egyesület. Nyom. Gombos Ferencz. XII. évfolyam. Évenként 12 szám. Ára 10 kor. Tagok ingyen kapják.

Erdély Népei. (Kolozsvár.) Az »Erdély« néprajzi melléklete. Az E. K. E. néprajzi osztályának értesítője. Szerk. Herrmann Antal. Nyom. Gombos Ferencz. V. évf. Időszakonként jelenik meg.

Erdélyi Sportlap. A kolozsvári atletikai club hivatalos lapja. Szerk. Sarpy István. Nyom. Ajtai K. Albert. I. évf. Megjelenik havonként. Ára 6 kor.

Erdélyi Múzeum. (Kolozsvár.) Az Erdélyi múzeum-egylet kiadványa. Szerk. Szádeczky Lajos. Nyom. Ajtai K. Albert. XX. kötet. Évenként 10 füzet. Ára 6 kor. Az egyleti tagok tagdíj (6 kor.) fejében kapják.

Erdészeti Kísérletek. (Selmeczbánya.) A m. kir. központi erdészeti kísérleti állomás folyóirata. Szerk. Vadas Jenő.

Nyom. Joerges Á. özv. és fia. V. évf. Időszakonként.

Az érsekújvári r. kath. népnevelők egyesületének időszakos Értesítője. Kiadja az egyesület központi bizottsága. Nyom. Neufeld Samu. II. évf. Évenként kétszer. Ára 1 kor.

Értesítő az állami tanítók országos egyesületének működéséről. (Debreczen.) Szerk. Kozma László. Nyom. a Csokonay kny. VI. évf. Évenként 4-szer.

Értesítő az Erdélyi Múzeum-egylet orvosi-természettudományi szakosztályából. (Kolozsvár.) Szerk. Szabó Dénes és Apáthy István. Nyom. Ajtai K. Albert. XXVIII. évfolyam. Időköz nem kötve jelenik meg. Ára 6 kor. (Lásd: Többnyelvűek közt is).

Értesítő Magyarország kath. Papsága részére. (Pozsony.) Szerk. és kiadja Heindl János. Nyom. Kath. irod. r.-t. III. évf. Havonként jelenik meg. Ingyen küldetik.

Evangelikus egyházi Szemle. (Békés-Csaba.) Szerk. és kiadja Hurtay György. Nyom. a Corvina nyomda. IX. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 4 kor.

Evangelikus Népiskola. (Sopron.) Szerk. és kiadja Papp József. Nyom. Röttig Gusztáv. XV. évfolyam. Évenként 10 szám. Ára 6 korona.

Fejérmegyei gazd. Egyesület Értesítője. (Sz.-Fejérvár.) Szerk. Schier Lajos. Nyom. Csitári K. és tsa. 1903. évi. Havonként jelenik meg. Tagoknak ingyen küldetik.

Gazdasági Értesítő. (Eperjes.) A »Sárosvármegyei gazdasági egyesület« hivatalos közlönye. Szerk. Lukovits Aladár. Nyom. Kösch Árpád. VIII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 6 kor. Tagoknak ingyen küldetik.

Gazdasági Értesítő. (S.-A.-Újhely.) A Zemplénvármegyei gazdasági egyesület megbízásából szerk. Kún Frigyes és ifj. Fedák István. Nyom. a »Zemplén« könyvnyomda. XII. év. Megjelenik havonként.

Gazdasági Értesítő. (Szolnok.) A Jász-Nagykún-Szolnok vármegyei gazdasági egylet hivatalos közlönye. Szerk. Kovács Albert. Nyom. Bakos István. XIX. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 6 kor. A tagoknak ingyen küldetik.

Gazdasági Értesítő. (Komárom.) (A Komáromi újság melléklapja.) A komárommegyei gazdasági egyesület hiva-

talos értesítője. Szerk. Ágoston Miklós. Nyom. Hungaria kny. I. évf. Megjelenik havonként. Ára 3 kor.

Gazdasági Közlöny. (Makó.) A Csanád-vármegyei gazdasági egyesület értesítője. Szerk. Tókey Jenő. Nyom. Kovács Antal. VIII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 3 kor.

Gazdasági Néplap. (Pécs.) Népszerűen oktató szaklap a földműves kisgazdák részére. Szerk. Förster Jenő. Nyom. Taizs József. XXIX. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 kor. Tagoknak ingyen jár.

Gazdasági Tudósító. (Veszprém.) A veszprémvármegyei gazdasági egyesület hivatalos értesítője. Szerk. Lakner László. Nyom. Dunántúli kny. II. évf. Megjelenik havonként. Tagoknak ingyen.

Genealogiai füzetek. (Kolozsvár.) Családtörténeli folyóirat. Szerk. Sándor Imre és Török Pál. Nyom. Gámán J. örököse. I. évf. Megjelenik havonként. Ára 8 kor.

Gyámintézet. (Lovászpataona.) Szerk. Bognár Endre. Kiadja a magyarbani egyet. ev. egyh. gyámintézet. Nyom. a főiskolai nyomda Pápan. XX. évfolyam. Megjelenik évenként háromszor. Ingyen küldetik.

Győr szab. kir. város Hivatalos Értesítője. (Győr.) Nyom. a Pannónia kny. XIII. évf. Időközönként jelenik meg.

Hajnal Csillag. (H.-Böszörmény.) Szerk. Balogh Lajos és Orosz J. Kiadja a h.-böszörményi baptista hitközség. Nyom. Hoffmann és Kronovitz Debreczenben. V. évf. Megjelenik havonként. Ára 48 fill.

Havi Közlöny az elméleti és gyakorlati Lelkipásztorság köréből. (Temesvár.) Szerk. Patzner István. Kiadja Tokody Ödön. Nyom. a csanád-egyházmegyei knyomda. XXVI. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 10 kor.

Havi Szemle. (Besztercebánya.) Szerk. dr. Olgyai Bertalan. Nyom. Hungaria kny. III. évf. Megjelenik havonként. Ára 4 kor.

A Hazában és Távolban Szétekintő Mész. (Sajtény, Csanád m.) Szerk. és kiadja Gallovich István. Nyom. Kovács Antal Makón. VIII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 4 kor.

Házi Barát. (Süme.) Szerk. és kiadja Darnay Kálmán. Nyom. Horváth Gábor. IV. évf. Megjelenik havonként. Ingyen küldetik.

A Hevesmegyei gazdasági egyesület értesítője. (Gyöngyös.) Szerk. Engel Herman. Nyom. Sima Dávid. XIX. évf. Megjelenik havonként. Ára 20 fill. számonként. Tagoknak ingyen.

Hevesmegyei Tanügy. (Eger.) Szerk. Kolacskovszky János. Kiadja a hevesmegyei általános tanító-egyesület. Nyom. az »Egri nyomda részv. társ.« VIII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 4 kor. Az egyesületi tagok tagdíj fejében kapják.

Hitszónoklati Folyóirat. (Pilis-Marót.) Szerk. és kiadja Karkecz Alajos. Nyom. Endrényi Lajos Szegeden. XIV. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 4 korona.

Homok. (Kecskemét.) Szakfolyóirat szőlősgazdák számára. Szerk. Mayerfi Zoltán. Nyom. az első kecskeméti hírlapkiadó r.-t. IV. évf. Megjelenik negyedévenként. Ára 1 kor.

Ifjusági irodalom. (Szeged.) Kritikai folyóirat. Szerk. Perjessy László és Kárpáti Károly. Nyom. Endrényi Imre. II. évf. Évenként 10 szám. Ára 4 kor.

Iskoláink. (Rimaszombat.) A Gömör-Kishont vármegyei általános tanítóegyesület hivatalos értesítője. Szerk. Járossy Endre. Nyom. Kovács Mihály. VI. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 4 korona. Tagok ingyen kapják.

Isten Igéje Szentbeszédekben. (Esztergom.) Szerk. Babura László. Kiadja és nyom. Buzárovits Gusztáv. XXVIII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára pótfüzettel 5 kor. 20 fill.

Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei gazdasági egyesület fogyasztási és értékesítő Szövetkezetének üzleti értesítője. (A Gazdasági Értesítő (Szolnok.) melléklapja.)

Jézus szentséges Szívének Hírnöke. (Kalocsa.) Szerk. Tóth Mike. Nyom. a Franklin társulat Budapesten. XXXVII. évfolyam. Havi folyóirat. Ára 3 kor.

Jó Pásztor. (Pozsony.) Keresztyén családi lap. Szerk. Kovács Sándor. Nyom. a balassa-gyarmati kny. r. t. V. évf. Megjelenik havonként. Ára 2 korona.

Kalazantinum. (Kolozsvár.) Szerk. Vajnóczy István. Kiadja a »Kalazantinum« hittudományi és tanárképző intézet. Nyom. Gombos Ferenc. VIII. évfolyam. Évenként 10 szám. Ára ?

Kerékpáros Turista. (Kolozsvár.) Az »Erdély« Kerékpáros melléklete. Az

E. K. E. kerékpáros osztályának hivatalos Értesítője. Szerk. Balogh Benedek. Nyom. Gombos Ferencz. VI. évf. Megjelenik időszakonként.

A Kath. hitterjesztés lapjai. Képes folyóirat. Tulajdonos szerk. Nogely István. Nyom. a Szent László kny. XXII. évf. Megjelenik évenként 10 füzet. Ára 6 kor.

Kereskedelem és Ipar. (Csongrád.) Szerk. Fekete Lajos. Nyom. és kiadja Weisz Márk. III. évf. Havonként jelenik meg. Ára 2 kor.

Keresztény Magvető. (Kolozsvár.) Szerk. és kiadják Péterfi Dénes és Kovács János. Nyom. Ajtai K. Albert. XXXVIII. évfolyam. Megjelenik kéthónaponként. Ára 4 kor.

Kertészeti Közlöny (Sepsiszentgyörgy.) Szerk. Papp Samu. Ny. Mórítz István és Vajna Lajos. II. évf. Megjelenik havonta. Ára 6 kor.

Kiskereskedők lapja. (Nagyvárad.) Szerk. Stern Soma. Nyom. Neumann Vilmos. IV. évf. Megjelenik havonként. Ára 1 kor. 20 fill.

Községi Közigazgatás. (Eperjes.) A Sáros vármegyei községi és körjegyzők egyletének hivatalos közlönye. Szerk. Csekányák Béla, kiadja és nyom. Kósch Árpád. II. évf. Megjelenik havonként. Ára 5 korona.

A Legszentebb Rózsafüzér Királynéja. (Szombathely.) Szerk. Kindler Imre. Kiadja a sz. Domokosrend szombathelyi zárdája. Nyom. az egyházmegyei nyomda. XIX. évf. Megjelenik havonként. Ára 2 korona.

Lorettó. (Duna-Szerdahely.) Szerk. és kiadja Deák Antal. Nyom. Buschmann F. Budapesten. V. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 kor.

Magyar Földbirtokos. (Sopron.) (Ungarischer Grundbesitzer) Szerk. Breuer Lajos. Nyom. Török és Kremszner. III. évf. Megjelenik havonként. Ingyen.

A Magyar Földmives. (Gyuró.) Szerk. és kiadja Vasadi Balogh Lajos. Nyom. Számmer Imre Székesfejérvár. XXI. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 kor.

Magyar Iskola. (Besztercebánya.) Tanügyi folyóirat. Szerk. Szokolszky Rezső. Nyom. Machold F. I. évf. Megjelenik havonként. Ára 5 kor.

Magyar Kisdnevelés és Népköztudás. (Eperjes.) A sárosvármegyei kir.

tanfelügyelőség és az eperjesi Széchenyi-kör népnevelési szakválasztmányának hivatalos közlönye. Szerk. Beér Ferencz. Nyom. Kósch Árpád. IX. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 4 kor.

Magyar Lant. (Győr.) Zenemű-folyóirat. Szerk. Angyal Ármánd és Vajda Emil. Nyom. Pannonia kny. III. évf. Megjelenik havonként. Ára 8 kor.

Magyar népnevelés. (Kecskemét.) E folyóirat egyttal a tanfelügyelőségi kirendeltség hivatalos közlönye. Szerk. Kerekes Jozsef, Tormásy Sándor, Horváth Ádám, H. Sztankay Lajos. Nyom. Szappanos István. II. évf. Évenként 10 szám. Ára 5 kor.

Magyarországi kéményseprő szaklap. (Nyitra.) Szerk. Ronchetti Oszkár. Nyom. Kapsz és Kramár. I. évf. Megjelenik havonként. Ára 6 kor.

A magyarországi Papi Imaegyesület és Eucharistia-társulat Értesítője. (Győr.) Szerk. Molnár Ignác. Nyom. a győregyházmegyei nyomda. XVII. évfolyam. Megjelenik évenként 8 szám. Ára 1 kor. 20 fill. A társulat tagjainak tagdíj (2 kor.) fejében jár.

Magyar Sion. (Esztergom.) Szerk. Kereszty Viktor és Prohászka Ottokár. Nyom. Buzároviits Gusztáv. Új folyam. XVII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 12 kor.

Magyar Prédikátor. (Kézdivásárhely.) Egyházi folyóirat. Szerk. Szabó Jenő. Nyom. Ifj. Jancsó Mózés. I. évf. Megjelenik havonként. Egy szám ára 50 fill.

Mária Kert. (Szűz Mária virágos kertje.) (Kalocsa.) Szerk. Tóth Mike. Nyom. a Franklin társulat. XIX. évfolyam. Havi folyóirat. Ára 2 kor.

Méhészeti Közlöny. (Kolozsvár.) Az erdélyrészi méhésztársulat sakközlönye. Szerk. Bálint Sándor. Nyom. Gámán János örökösei. XVIII. évfolyam. Megjelenik havonként. Tagoknak ingyen küldetik.

Mezőgazdasági Szemle. (Magyaróvár.) Szerk. és kiadják Cserhádi Sándor és Kosutly Tamás. Nyom. Czéh Sándor-féle nyomda. XXI. évfolyam. Havi folyóirat. Ára 10 kor.

A Mi Fürdőink. (Kolozsvár.) Az »Erdély« melléklete, Az E. K. E. balneológiai szakosztályának értesítője. Szerk. Hankó Vilmos. Nyom. Gombos Ferencz. VI. évf. Megjelenik időszakonként.

Munka. (Ózd.) Magyar bánya- és kohómunkások társadalmi lapja. Szerk. Csepela L. és Kablay J. Nyom. Forster, Klein és Ludvig Miskolczon. II. évf. Megjelenik havonként. Ára 1 kor. és 20 fill.

Munkáslap. (Szombathely.) A dunántúli szocialdemokrata ipari és földművelő munkások politikai közlönye. Szerk. Varga Gyula. Nyom. Gábrriel Á. II. évf. Megjelenik havonként. Ára 1 kor. 20 fill.

Népoktatás. (Lugos.) Krassó-Szörény vármegyei tanító-egyesület hivatalos közlönye. Szerk. Mihalik Sándor. Nyom. Weisz és Sziklai. VIII. évfolyam. Évenként. 10 szám. Ára 8 kor.

Nevelés. (Máramarossziget.) Szerk. Bökényi Dániel. Kiadja a »Máramarosi általános tanító-egyesület.« Nyom. Sichermann Mór. XX. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 5 kor.

Nevelő Oktatás. (Pozsony.) Kath. tanügyi folyóirat. Szerk. Schultz Imre. Nyom. Éder István III. évf. Megjelenik havonként. Ára 4 kor.

Nógrádmegyei Tanügy. (Balassagyarmat.) A nógrádmegyei kir. tanfelügyelőség hivatalos közlönye. Szerk. Magyar Béla. Nyom. a részvénytömör. IV. évf. Havonként. Ára 2 kor.

Nyomdaipar Magyarországon. (Szekszárd.) A vidéki nyomdászati és rokon szakmák érdekeit felölő havi folyóirat. Szerk. és nyom. Molnár Mór. II. évf. Megjelenik havonként. Ára 4 kor.

Politikai Ellenőr. (Kecskemét.) Az »Országos Ellenőr« társúsága Kecskeméten. Szerk. és kiadja Somogyi János. Nyom. Ottinger Kálmán. I. évf. Megjelenik havonként. Ára az »Országos Ellenőrrel« együtt 10 kor.

Pozsonyi Gazda. (Pozsony.) A »Pozsony vármegyei gazdasági egyesület« értesítője. Szerk. Horváth Jenő. Nyom. Éder István. V. évf. Megjelenik havonként. Ára 8 kor. Tagoknak ingyen jár.

Pozsonyvármegyei tűzrendészeti Értesítő. (Pozsony.) Szerk. Ecker Sándor. Nyom. Wigand F. K. II. évf. Megjelenik ? Ára 4 kor.

Protestáns Pap. (Kölesd.) Szerk. és kiadják Lágler Sándor és Kálmán Dezső. Nyom. Tóth László Kecskeméten. XXIV. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 8 korona.

Reménységünk. (Csongrád-Csány.) Az oltáriszentség-imádás és Mária-tisztelet folyóirata. Szerkeszti és kiadja Varga

Mihály. Nyom. Stephaneum kny. Budapest. VIII. évfolyam. Havi folyóirat. Ára 2 kor. 30 fill.

Sárospataki Ifjusági Közlöny. (Sárospatak.) Kiadja a »Magyar irodalmi önképző-társulat.« Szerk. Farkas István. Steinfeld Jenő nyomdája. XIX. évfolyam. Havonként jelenik meg. Ára 4 kor.

Sárosvármegyei gazdák fogyasztási és értékesítési szövetkezetének üzleti Értesítője. (Eperjes.) A »Gazdasági Értesítő« melléklete. Nyom. Kósch Árpád. 1903. évf. Havonként jelenik meg. Tagoknak ingyen.

Siketnémák Közlönye. (Vác.) Szerk. Borbély Sándor. Nyom. Mayer Sándor. II. évf. Megjelenik havonként. Ára 4 kor.

Soproni Gyorsiró. (Sopron.) Szerk. Tihanyi László. Kiadja az ev. főgymnasiumi gyorsiró-kör. Nyom. Romwalter Alfréd. XXIX. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 korona.

Sopronmegyei gazdasági egyesület Értesítője. (Sopron.) Nyom. Romwalter Alfréd. 1903. évf. Évi 3 füzet.

Szabad Egyház. (Szapárfalva.) Független magyar református lap. Szerk. Rác Károly. Nyom. Virányi János. Lugos. XIX. évf. Megjelenik havonként. Ára 5 kor.

A Szent Család kis Követe. (Pécs.) A názáreti szent család és a Szent-József társulatának közlönye. Szerk. Virág Ferencz. Nyom. Püsp. lyc. kny. XIV. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 1 kor. 44 fillér.

Szent Gellért. Ifjusági hitszónoklati folyóirat. (Pannonhalma.) Szerk. és kiadják Schermann Egyed és Szinek Izidor. Nyom. az egyházmegyei nyomda Győrött. V. évfolyam. Megjelenik évenként 10-szer. Ára 8 kor.

Szilágy vármegyei Tanügy. (Kraszna.) Szerk. Zoványi Lajos. Kiadja a szilágyvármegyei általános tanítótestület. Nyom. Seres Samu. VI. évfolyam. Megjelenik évenként 10-szer. Ára 2 kor.

A Szőlőben. (Gyöngyös.) (Ezelőtt: »Egy év a szőlőben«). Szerk. és kiadó-tulajdonos Csomor Béla. Nyom. Sima D. Megjelenik havonként. Ára 4 kor.

Tanítótestületi Értesítő. (Torda.) A Torda-Aranyos vármegyei ált. tan. testületnek havonként megjelenő hivatalos közlönye. Szerk. Borbély József. Nyom. Harmath J. V. évfolyam. Ára 2 korona. Tagoknak 1 korona.

Tanügyi Értesítő. (Besztercze.) A »Besztercze-Naszód vármegyei ált. tanító-egyesület« hivatalos közlönye. Szerk. Mihály Gábor. Nyom. Botschár Tivadar. VIII. évfolyam. Evenkint 10 szám. Ára 4 korona.

Tanügyi Értesítő. (Győr.) A győrvidéki tanító-egyesület hivatalos lapja. Szerk. Ujlaki Géza. Nyom. a Pannonia kny. XXVI. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 4 korona.

Tanügyi Értesítő. (Komárom.) A komárommegyei tanító-testület közlönye. Szerk. Tárnok Gyula. Nyom. Schönwald Tivadar. IV. évf. Megjelenik havonként. Ára 2 kor.

Tanügyi Értesítő (Szatmár.) A szatmárvármegyei általános tanító egyesület hivatalos közlönye. Szerk. Kótai Lajos. Nyom. Kalik és Szerémy. II. évf. Megjelenik havonként. Ára évenként 1 kor.

Tanügyi Értesítő. (Székesfehérvár.) Szerk. Magó Károly. Nyom. Csitáry K. és tsa. I. évf. Megjelenik havonként. Ára 4 kor.

Tanügyi Értesítő. (Veszprém.) A veszprém-egyházmegeyi r. kath. tanító-egyesület hivatalos lapja. Szerk. Gubicza Lajos. Nyom. az egyházmegyei ny. II. évf. Megjelenik havonként. Ára 2 kor.

Tanügyi Tanácskozó. (Deés.) A szolnok-dobokamegyei tanító-testület hivatalos közlönye. Szerk. Vajda György. Nyom. Demeter és Kiss. X. évfolyam. Megjelenik évenként 10-szer. Ára 2 kor. 40 fill. Tagoknak 2 kor.

Telekkönyv. (Szeged.) Szerk. Káplány Géza. Nyom. Engel Lajos. VIII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 8 korona.

Temesi Gazda. (Temesvár.) A Temesvármegyei gazdasági egyesület hivatalos lapja. Szerk. De Pettere Brúnó. Nyom. Unio kny. II. évf. Megjelenik havonként. Ára 4 kor.

Természettudományi Füzetek. (Temesvár.) A Délmagyarországi természettudományi társulat közlönye. Szerk. Ries Ferencz. Nyom. Uhrmann Henrik. XXVII. évfolyam. A társulat tagjai tagdíj fejében kapják.

Theologiai Szaklap. (Pozsony.) Szerk. Raffai S., Hornyánszky A., Pokoly József, Tüdös István. Nyom. Wigand F. K. II. évf. Megjelenik negyedévenként. Ára 6 kor.

A Torontálmegeyi Gazdasági

egyesület Értesítője. (Nagybecskerek.) Szerk. Marton Andor. Nyom. Pleitz Fer. Pál. XVIII. évfolyam. Megjelenik 6 füzetben. Ára 2 kor. A tagok díjtalanul kapják.

Történelmi és régészeti Értesítő. (Temesvár.) A Délmagyarországi történelmi és régészeti múzeumi társulat közlönye. Szerk. Berkeszi István. Nyom. a csanád-egyházmegeyi nyomda. XIX. (új) évfolyam. Megjelenik évnegyedévenként. Ára 8 kor. A társulati tagoknak ingyen jár.

Unitárius Közlöny. (Kolozsvár.) Szerk. Boros György. Kiadja a Dávid Ferencz egylet. Nyom. Gámán János örök. XVI. kötet. Megjelenik havonként. Ára 2 korona 40 fillér. Egyleti tagoknak 2 korona.

Városi Közlöny. (Temesvár.) Hivatalos folyóirat. Kiadja a városi tanács. Nyom. Csendes Jakab. VI. évfolyam. Megjelenik havonként.

Vasárnapi Tanító. (Hajdú-Böszörmény.) Szerk. Balogh Lajos. Nyom. Hoffmann és Kronowitz Debreczen. VII. évf. Megjelenik havonként. Ára 3 kor. 60 fill.

Vasvármegyei Tűzrendészeti Közlöny. (Szombathely.) A vasvármegyei önk. tüzoltó egyletek szövetségének hivatalos közlönye. Szerk. Barabás István. Nyom. Bertalanffy József. X. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 kor.

V. H. O. Sz. (Szeged.) A vidéki hírlapírók országos szövetségének hivatalos értesítője. Nyom. Endrényi Imre. VI. évfolyam. Meg nem határozott időben jelenik meg. A szövetség tagjainak ingyen jár.

A Zalamegyei Gazdasági Egyesület Értesítője. (Zala-Egerszeg.) Szerk. Orosz Pál. Nyom. Unger Antal. 1903. évfolyam.

Zentai Gyorsíró. Szerk. Fülöp Adorján. Nyom. Traub B. és tsa. Szeged. III. évf. Megjelenik évenként 10 szám. Ára 2 korona.

Összesen: 124.

II. TÖBBNYELVŰ FOLYÓIRATOK.

a) BUDAPESTEN.

Allgemeine Rundschau. (Német-magyar.) Nyom. Wendt és fia. 1903. évf. Időhöz nem kötve jelenik meg. Ára 24 kor.

Annales historico — naturales Musei Nationalis Hungarici. A Magyar Nemzeti Múzeum Természettudományi osztályai-

nak folyóirata. (Magyar, német, francia, latin.) (A Természettudományi Füzetek folytatása.) Szerk. dr. Horváth Géza. Nyom. a Franklin-társ. I. évf. Évenként 2 füzet. Ára 30 kor.

Aquila. [M. és német.] Szerk. Herman Ottó. Kiadja a Magyar Ornithologiai Központ. Nyom. a Franklin társ. X. évf. Évenként 4 füzet. Ára 10 korona.

Budapest Főváros Statisztikai Havifüzetei. Monatshefte des Budapest Communal-Statistischen Bureaus. (M. és német.) Szerk. Kőrösy József. XXXI. évf. Nyom. a Pesti kny. Ára 8 kor.

Egészségőr. (M. és német.) A »Zion» játékonysági egyesület népszerű közlönye. Nyom. Berkovits János. VIII. évf. Megjelenik havonként. Tagoknak ingyen jár.

Export-Revue. (Magy., német, francia, angol). Szerk. és kiadja Zerkowitz Emil. Nyom. Krausz S. és T. II. évf. Megjelenik havonként. Ára 10 kor.

Férfi Szabó. Szerk. Stikarovszky Norbert. Nyom. Fried és Krakauer. IV. évf. Havonként. Ingyen küldetik.

Földrajzi Közlemények. Bulletin de la Société Hongroise de Géographie. (M. francia kivonattal.) Szerk. Berecz Antal. Nyom. Fritz Ármin. XXXI. kötet. Évenként 10 füzet. Ára 10 kor. Tagoknak ingyen.

Földtani Közlöny. Geologische Mittheilungen. (M. és német.) Szerk. Dr. Pályi Mór. Nyom. a Franklin társ. XXXIII. kötet. Megjelenik havonként. Ára 10 kor. Tagoknak ingyen.

Keleti Szemle (Revue Orientale.) (Magyar, német, angol, francia.) Szerk. Kúnos Ignác és Munkácsi Bernát. Nyom. a Franklin társ. IV. évf. Évnegyedenként. Ára 8 kor.

Kőfaragó. (Magyar és német.) Szerk. Groszmann Hugó. Nyom. Fried és Krakauer. IV. évf. Havonként. Ára 1 kor. 20 fillér.

Magyar Botanikai Lapok. — Ungarische botanische Blätter. (M. és német.) Szerk. Alföldi Flatt Károly. Nyom. Pallas r. t. kny. II. évf. Megjelenik havonként. Ára 10 kor.

Magyar Fogászati Szemle. Ungarische zahnärztliche Revue. (M. és német.) Szerk. és kiadja Bauer Samu. Nyom. Pesti Lloyd ny. VII. évf. Évenként 12 szám. Ára 6 kor.

Magyar kir. Postatakarékpénz-

tári Közlöny. (Magy. és horvát.) Nyom. a Pallas r. t. XVIII. évf. Megjelenik havonként.

Magyar Nemes-Fémipar. (Ungarische Edelmetall-Industrie.) (Magyar és német.) Szerk. Révész Károly. Nyom. Beer és tsa. III. évf. Megjelenik havonként. Ára 8 kor.

Művezetők Lapja. (Werkmeister Zeitung.) (Áttétetett a hirlaptárba.)

Az »Osztályorsjáték.« (Magy. és német.) Klassen-Lotterie. Szerk. Singer Artur. Nyom. a Hungaria kny. VIII. évf. Megjelenik havonként. Ára 10 kor.

Rovartani Lapok. (Német kivonattal.) Szerk. Abafi Aigner Lajos, Jablonowski József és Csiki Ernő. Nyom. Schmidl H. X. kötet. Évenként 10 szám. Ára 8 kor.

Szabók szaklapja. (Magy. és német.) Schneider Fachblatt. Szerk. Honti Géza. Nyom. Fried és Krakauer. XI. évf. Megjelenik havonként. Ára 2 kor. 40 fill.

Szt-Lukács-fürdő. (Melléklete román ny.) Szerk. Bosányi Béla. Nyom. Pallas kny. XVI. évf. Megjelenik havonként.

Természettudományi Füzetek. (Lásd **Annales** alatt).

La Toilette. (Magy. és német.) Szerk. Krausz Adolf. Nyom. Buschmann F. XXII. évf. Megjelenik havonként. Ingyen küldetik.

Összesen 22.

b) VIDÉKEN.

Concordia. (Pozsony.) A pozsonyi »Concordia« Gabelsberger-gyorsíró-egyesület közlönye. (Magy. és német.) Szerk. Theiss. Nyom. Freistadt Mór. XVIII. évf. Évenként 6 szám. Ára 2 kor. 40 fill.

Délmagyarország. Južna Ugarska. (Magyar-horvát.) Szerk. Dr. Tumbász István. Nyom. Bittermann József. II. évf. Megjelenik havonként. Ára 2 kor. 40 fill.

Értesítő az Erdélyi Múzeum-Egylet Orvos-Természet-Tud. Szakosztályából. — Sitzungsberichte der Medicinisch-Naturwissenschaftlichen Section des Siebenbürgischen Museumvereins. (M. és német.) Szerk. Szabó Dénes és Apáthy István. Nyom. Ajtai K. Albert. XXVIII. évf. Megjelenik időközönként. Ára 6 kor.

Magyar Földbirtokos. — Ungarischer Grundbesitzer. (Sopron.) (M. és német.) Szerk. Breuer Lajos. Nyom. Török és Kremszner. III. évf. Megjelenik havonként. Ingyen.

Vasvármegyei Tűzrendészeti Közlöny. (Szombathely.) (Melléklete német.) Szerk. Barabás István. Nyom. Bertalanffy József. X. évf. Megjelenik havonként. Ára 2 kor.

Összesen 5.

III. NEM-MAGYAR NYELVŰ FOLYÓIRATOK.

I. Németek.

a) BUDAPESTEN.

Allgemeiner Mühlen-Markt. Fach-Offertenblatt der gesammten Mühlenbranche. Szerk. Poech József. Nyom. Alkalay Adolf. Pozsony. IV. évf. Ára 1 korona.

Ethnologische Mittheilungen aus Ungarn. Szerk. dr. Herrmann Antal. Ny. Thalia kny. VII. Megj. időközönként.

Mitteilungen aus der Schmalpurbranche. Szerk. Nágel Zsigmond. Nyom. Hornyánszky V. IV. évf. Megjelenik havonként.

Orient. Organ der symb. Grossloge von Ungarn. Szerk. Pay'r Ede. Ny. Márkus Samu. XV. (= 28.) évfolyam. Havonként jelenik meg. Tagoknak ingyen.

Sanct-Antonius Blätter. Szerk. Buday Alfréd. Nyom. Pázmáneum kny. IV. évf. Évenként 12 füzet. Ára 2 kor.

Ungarische Biene. Szerk. Binder Iván. Kiadja a Magyar Méhészek Egyesülete. Ny. Brózsza Ottó. XXXI. évf. Havi folyóirat. Ára 6 kor., az egyesület tagjai 4 kor. tagdíj fejében kapják.

Ungarische medicinische Revue. Szerk. és kiadja Fried S. Nyom. Krausz S. és T. III. évf. Megjelenik havonként. Ára 6 kor.

Ungarischepädagogische Revue. Szerk. Szöllősi Jenő. Nyom. Schlesinger Vilmos. 1903/4. Megjelenik kéthavonként. Ára 6 kor.

Zeitschrift für Ungarisches Öffentliches und Privatrecht. Szerk. Ságody (Sgalitzer) Gyula. Nyom. Országos közp. községi nyda r. t. IX. évf. Meg nem határozott időben jelenik meg. Ára 14 korona.

Összesen: 9.

b) VIDÉKEN.

Akademische Blätter. (N.-Szeben.) Organ d. siebenbürgisch-sächsischen Hochschüler. Szerk. Georg Bartmes. Ny. Krafft Vilmos. VII. évf. Évi 10 szám. Ára 3 korona.

Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde. (N.-Szeben.) Uj folyam. Ny. Krafft Vilmos. XXXII. köt. Időhöz nincs kötve. Kötete 4 kor. 20 fill.

Berith am. (Lipce.) Ein Monatsblatt zur Belehrung u. Unterhaltung. Szerk. Dalman Gusztáv. Nyom. Márkus Samu. Budapest. XI. évf. Megjelenik havonként. Ára ?

Gut Licht! (Bécs.) Zeitschriif für Amateur-Photographie. Szerk. Sartorius Hugó. Nyom. Röttig Gusztáv. Sopron. II. évf. Havonként. Ára 5 kor.

Jahrbuch für die Vertretung und Verwaltung der evangelischen Landeskirche A. C. in den siebenbürgischen Landesteilen Ungarns. (Nagy-Szeben.) Kiadja a tartományi consistorium. Ny. Drotleff József. XI. köt. Időhöz nincs kötve. Ára 2 kor. 40 fill.

Korrespondenzblatt des Vereines für siebenbürgische Landeskunde. (N.-Szeben.) Szerk. dr. Schuller A. Ny. Krafft Vilmos. XXVI. évf. Havonként jelenik meg. Ára 2 kor.

Der Laubfrosch. (Ó-Széplak.) Szerk. báró Friesenhof Gergely; kiadja a Nyit-ravölgyi Gazdasági Egyesület meteorologiai intézete. Ny. az egyesületi sajtó. XX. évf. Havilap.

Das Literarische Deutsch-Oesterreich. (Bécsújhely.) Szerk. Bonte Hugó. Nyom. Röttig G. Sopron. III. évf. Megjelenik havonként. Ára 7 kor. 20 fill.

Monatlicher Anzeiger des Christlichen Vereines Junger Männer. (Bécs.) Ny. Hornyánszky Viktor Budapest. VII. évf. Havi lap. Ára 60 fillér.

Monatsschrift für die Geschichte u. Wissenschaft des Judentums. (Bécs.) Szerk. és kiadja Braun M. Nyom. Alkalay Adolf és fia. Pozsony. XLVII. évf. Megjelenik havonként. Ára 9 kor.

Nachrichten des Oedenburger Comitats-Agricultur-Vereines. (Sopron.) Nyom. Romwaller Alfréd. 1903. évf. Megjelenik időközönként.

Österreichische - Ungarische Revue. (Bécs.) Szerk. Habermann Gyula. Nyom. Röttig G. Sopron. 1903. évf. Megjelenik havonként. Ára 19 kor. 20 fill.

Schul- u. Kirchenbote. (Brassó.) (Lásd az újságok között.)

Der Vereinsbote. (Rába - Füzes.) Szerk. Ruisz Rudolf. Ny. Wellisch Adal-

bert Szent-Gotthárdon. XV. évf. Havilap. A szentgotthárdi gazdasági egyesület tagjainak díjtalanul jár; különben 2 kor.

Volksgesundheit (Medgyes.) Szerk. Siegmund Henrik. Nyom. Reissenberger G. A. II. évf. Megjelenik havonként. Ára 4 kor. 80 fill.

Összesen: 15.

II. Olasz.

VIDÉKEN.

Liburnia. (Fiume.) Rivista bimestrale del »Club Alpino Fiumano«. Nyom. Mohovich E. II. évf. Kéthavonként. Ára 2 korona.

Összesen 1.

III. Szerbek.

VIDÉKEN.

ЖЕХКРИ ОБЕТ. (Ujvidék.) A szerb jótékony-egylet lapja. Szerk. Varagyanin Arkád. Ny. Ivkovičs György. XVIII. évf. Havi lap. Ára 2 korona.

ЛЕТОПИС МАТИЦЕ ЦРИКЕ. (Ujvidék.) Szávits Milán. Ny. Popovits testv. 1903. évf. Negyedévenként egy füzet. Ára 1 kor. 40 fill.

ИРОЦКРИ ЛИСТ. (Zombor.) Szerk. kiadó Vukicsevics Miklós. Ny. Bittermann Nándor és fia. XXXV. évf. Havonként jelenik meg. Ára 3 korona.

ЧОМЕНАР. (Pancsova.) Szerk. és kiadja Martinovits Iván. Ny. Jovanovits testv. XI. évf. Havi lap. Ára 2 ft.

ЦРИСКА БЕЗНА. (Versecz.) Szerk. Pavlovics Milán P. Nyom. Pavlovics Milán P. I. évf. Megjelenik havonként. Ára 5 kor.

ЦРИККИ МУЗИЧРИ ЛИСТ. (Ujvidék.) Szerk. Bajics Izidor. Nyom. Ivkovičs György. I. évf. Megjelenik havonként. Ára ?

Összesen: 6.

IV. Tótok.

a) BUDAPESTEN.

Hlas 'ludu. Politický a spoločenský mesačník. Szerk. Sigmund L. Nyom. Müller Károly. II. évf. Havonként. Ára 1 korona.

Listy Svätého Antona. Szerk. Sándorfi Ödön és Buday Alfréd. Ny. Stephaneum kny. III. évf. Megjelenik havonként. Ára 2 kor.

Posol Svätého Antona. Szerk. Sándorfi Ede. Nyom. Stephaneum kny. I. évf. Megjelenik havonként. Ára 2 kor. Összesen 3.

b) VIDÉKEN.

Časopis Museálnej Slovenskej Spoločnosti. (Turócz-Sz.-Márton.) Szerk. Sokolik A. Kiadja a tót nemzeti múzeum. Ny. részv.-társ. (Társlapja: Sbornik . . .) VI. évf. Évenként 6 szám. Ára 2 kor.

Černokňazník. (Turócz-Sz.-Márton.) Szerk. Čajda György. Ny. részv. társ. XVIII. évf. Havilap. Ára 4 kor.

Cirkevné Listy. (Liptó-Szent-Miklós.) Fel. szerk. Janoška György. Ny. Salva és Herle. XVII. évf. Havilap. Ára 6 korona.

Dennica. (Rózsahegy.) Ženský list pre poučenie a zábavu. Szerk. Vansová Teréz. Ny. Salva és Herle. VI. évf. Havonként. Ára 2 korona.

Dolnozemský Slovák. (Modor.) Politicko-spoločenský mesačník. Szerk. Mičatek L. Nyom. Rohaček Simon I. évf. Megjelenik havonként. Ára 1 kor 50 fill.

Hlas. (Szakolcza.) Mesačník pre literaturu, politiku a otázku sociálnu. Szerk. Blahó Pál. Nyom. Teszlik J. VI. évf. Megjelenik havonként. Ára 6 kor.

Hospodárske noviny. (Szakolcza.) Časopis pre všetky odvetvia hospodárstva, domáci priemysel a národné hospodárstvo. Szerk. Kompis Péter. Nyom. Turóczsztmártoni r. t. ny. IV. évf. Megjelenik havonként. Ára 2 kor.

Kazateľna. (Lenge.) Szerk. Oswald Fer. Rikhard. Nyom. Salva Károly Liptó-Rózsahegy. XXIII. évf. Megjelenik havonként. Ára 8 kor.

Kráľovna Sv. Ruženca. (Trsztena.) Szerk. tul. Pironcsák István. Nyom. Trnkóczy József Alsókubinban. XV. évf. Havi lap. Ára 1 kor. 60 fill.

Liptovsko - Oravske Noviny. (Liptó-Rózsahegy.) Szerk. Styk Aurél. Nyom. Salva és Herle. II. évf. Megj. havonként. Ára 1 kor. 50 fill.

Noviny malých s mnohými obrázkami. (Szenicze.) Szerk. kiadja és nyom. Bezsó János. V. évf. Évenként 8—10 szám. Egyes szám ára 4 fill.

Obzor. (Liptó-Szielnicz.) Časopis pre hospodárstvo, remco lo adomáci živos. Szerk. Babka György. Nyom. Salva és Herle Rózsahegy. XV. évf. Megjelenik havonként. Ára 2 kor.

Posol b. Srdca Ježišového. (Nagy-szombat.) Szerk. Kubina A. Ny. Winter Zsigmond. VII. évf. Havi folyóira t. Ára 1 korona.

Považské Noviny. (Vágújhely.) Politicko-spoločensky mesačnik. Szerk. Hrušovszky Igor. Nyom. Rohacsek Simon. Modorban. II. évf. Megjelenik havonként. Ára 1 kor. 50 fill.

Rodina a Škola. (Turócz-Szent-Márton.) Folyóirat szülők és tanítók számára. Szerk. Vajansky Szvetozár Hurban. Nyom. a turócz-szent-mártoni részv. nyomda. IV. évf. Megjelenik havonként. Ára ?

Sbornik museálnej slovenskej spoločnosti. (T.-Sz.-Márton.) Melléklet a Časopis Mus. slov. spoločnostihoz. Nyom. a turócz-szt.-mártoni kny. r.-t. VIII. évf. Megjelenik évenként kétszer.

Slovenské Pohl'ady. (Turócz-Szent-Márton.) Szerk. és kiadó Škultéty József. Ny. részv.-társ. XXIII. évf. Havi folyóirat. Ára 10 kor.

Stráž Na Sione. (Modor.) Szerk.-kiadó Zoch Pál. Ny. Rohacsek Simon. Modorban. XI. évf. Havi folyóirat. Ára 2 kor.

Svetlo. (Vágújhely.) List spolkov modrého krizá. Szerk. Horvát János. Ny. Salva és Herle IV. évf. Havonként. Ára 1 korona.

Zprávy hospodárskeho spolku údolia Nitry. (O-Széplak.) Szerk. Frie-

senhof Gergely. Nyom. a nyitrávölgyi gazd. egy. sajtója. XI. évf. Havonként.

Összesen: 20.

V. Románok.

VIDÉKEN.

Calicul. Humor și Satira. (Nagy-Szeben.) Szerk. Pop J. Nyom. Steinhausen T. utóda, Reissenberger Adolf. XVI. évf. Megjelenik havonként. Ára 6 kor.

Transilvania. (Nagy-Szeben.) Szerk. Diaconovich Kornél. Ny. Főgyházmegyei ny. XXXIV. évf. Évenként 10 szám. Ára 6 korona.

Összesen: 2.

VI. Bunyevác.

VIDÉKEN.

Neven. (Szabadka.) Szerk. Sudarevics V.; Nyom. Miletics Szvetozár. Újvidék. XX. évf. Havilap. Ára 2 kor.

Összesen 1.

VII. Esperanto nyelven.

VIDÉKEN.

Lingvo internacia. (Szegszárd) Monata gazeto por la lingvo esperanto. Szerk. Frinčier Pál. Upsalában. Nyom. Lengyel Pál. VIII. évf. Megjelenik havonként. Ára 5 kor. 50 fillér.

Összesen: 1.

ÖSSZEJEZÉS.

	Budapecsten	vidéken	összesen
Magyar nyelvű folyóirat (ebből többnyelvű Budapecsten 22, vidéken 5)	216	129	345
Német nyelvű folyóirat	9	15	24
Olasz »	—	1	1
Szerb »	—	6	6
Tót »	3	20	23
Román »	—	2	2
Bunyevác »	—	1	1
Esperanto »	—	1	1
Összesen	228	175	403

FÜGGELÉK.

A magyar nyelvű hirlapok és folyóiratok statisztikája
1780-tól 1903-ig.

SZINNYEI JÓZSEFTŐL

Az első magyar hirlap 1780. jan. 1-én jelent meg Pozsonyban (Rát Mátyás <i>Magyar Hirmondó</i> -ja). Budapesten 1788. okt. 8-án szerdán indult meg az első magyar rendes hirlap <i>Magyar Merkurius</i> cíttel, hetenként kétszer járt, és Paczkó Ferencz betűivel nyomtatott Pesten. A második lap Pesten az 1806. jul. 2-án keletkezett <i>Hazai Tudósítások</i> : szerk. Kulcsár István. Ez volt az első magyar hirlap, mely 4-rét alakban jelent meg és hosszabb életű volt.	közölte, 52 volt a magyar hirlapok és folyóiratok száma.		
1830-ban 10 magyar hirlap és folyóirat jelent meg.	1862. elején 65	1883. elején 427	
1840. elején 26 magyar lap volt hazánkban.	1863. » 80	1884. » 482	
1847-ben 33.	1864. » 70	1885. » 494	
1848—49-ben 86 magyar hirlap jelent meg.	1865. » 75	1886. » 516	
1850. elején 9 lap adatott ki magyar nyelven.	1866. » 81	1887. » 539	
1854. márcz. 5-én, mikor a <i>Vasárnapi Újság</i> megindult, ezzel együtt 20 magyar hirlap és folyóirat jelent meg.	1867. » 80	1888. » 561	
1861. elején, midőn az első évi rendes hirlapkimutatást a <i>Vasárnapi Újság</i>	1868. » 140	1889. » 600	
	1869. » 163	1890. » 636	
	1870. » 146	1891. » 645	
	1871. » 164	1892. » 676	
	1872. » 198	1893. » 699	
	1873. » 201	1894. » 739	
	1874. » 208	1895. » 806	
	1875. » 246	1896. » 801	
	1876. » 240	1897. » 937	
	1877. » 268	1898. » 1107	
	1878. » 281	1899. » 1074	
	1879. » 321	1900. » 1102	
	1880. » 368	1901. » 1130	
	1881. » 356	1902. » 1205	
	1882. » 412	1903. » 1548	
			hirlap és folyóirat jelent meg magyar nyelven.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE. — REVUE BIBLIOGRAPHIQUE HONGROISE.

Publiée par la bibliothèque du Musée National Hongrois
sous la rédaction de M. François Kollányi.

Quatre livraisons par an; prix du volume | Nouvelle série. XII. volume. 3. liv-
6 couronnes = 6 francs = 5 marcs. | raison. Octobre—Décembre 1904.

Sommaire.

François Kollányi. Le comte François Széchényi institue la bibliothèque accessoire. du Musée Nat. Hongrois. (Avec 2 tables et quatre facsimiles dans le texte)	373
Dr. Jules Schönherr. Le manuscrit de Corvin de la bibliothèque Casanate à Rome. (Avec trois tables et sept facsimilés dans le texte.)	435
Indicateur officiel. Rapport sur l'état de la bibliothèque du Musée Nat. Hongrois dans le III. trimestre de 1904	470
La bibliothèque de l'académie hongroise des sciences en 1903	474
La bibliothèque Somogyi à Szeged en 1903/1904	475
Littérature. Catalogus bibliothecae musei nat. hungarici II. Litterae armatales. Par — <i>sp.</i> — Bibliographia universalis. Bibliographia economica universalis. I. II. anses. Par le <i>Dr. Paul Gulyás</i> — Sammlung bibliothekswissenschaftlicher Arbeiten. 16. fasc. Par — <i>s.</i> — l. — James Duff Brown: Manual of Library economy. Par le <i>Dr. Paul Gulyás</i> . — Bibliographisches Repertorium. I. vol. Par — <i>ly</i> —. Revue des périodiques étrangers. (Deutsche Literaturzeitung. XXV. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 34. 35. 36. 37. 38. La Bibliofilia VI. 4—6. Le bibliographe moderne. VIII. mai—août (nos 45—46.) Rivista delle biblioteche e degli Archivi. XV. 6—7. Zeitschrift für Bücherfreunde. VII. 4. 5. 6. Zentralblatt für Bibliothekswesen. XXI. 7. 8—9.	470
La littérature bibliographique hongroise dans le III. trimestre de 1904. Par Ignace Horváth	492
Notices. Conférences publiques dans le Musée national. Liste de manuscrits allemands en Hongrie. Nouvel ordre dans la salle publique de la bibliothèque du musée nat. Congrès pour la reproduction des manuscrits, médailles, sceaux etc. Concours bibliographique en Italie (<i>G—I.</i>) Exposition de reliures à Gratz (<i>g. p.</i>) Jean Duchon (<i>Désiré Rexa</i>). Rectification	496
Changements dans l'état des imprimeries hongroises du 1-er septembre au 31. Décembre 1904	501
Index des noms et des dates	502

Adresse de la rédaction et de l'administration: *Magyar Könyvszemle*
Budapest, Musée National Hongrois.

A Magyar Könyvszemle új folyama.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára 1893-ban a Magyar Könyvszemle új folyamát indította meg.

A folyóirat, mint a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának hivatalos kiadványa s a magyar bibliografia egyedüli szakközlőnye, 1876 óta áll a hazai tudomány érdekeinek szolgálatában. Első sorban a múzeumi könyvtár érdekeinek előmozdítására lévén hivatva, ismerteti annak egyes csoportjait; beszámol az évi gyarapodásról, a végzett munkáról és teljes megbízható képet ad a könyvtár belső életéről. Ismerteti a hazai és külföldi könyv- és levéltárakat, kiváló figyelmet fordítva ezek magyar és különleges bibliografiai vonatkozású anyagának felkutatására és közzétételére. Számot ad a hazai és külföldi könyvészeti irodalom termékeiről s figyelemmel kíséri a külföldi irodalom hazánkra vonatkozó kiadványait.

A Magyar Könyvszemle évnegyedes füzetekben, évenként márczius, június, szeptember és december hónapokban jelenik meg 24—26 ívnyi terjedelemben több műmelléklettel. Előfizetési ára egész évre 6 korona, a könyvtárusi forgalomban 8 kor.; egy-egy füzet ára 2 kor.

Az előfizetési pénzeket a **Magyar Nemzeti Múzeum pénztári hivatala** fogadja el; a folyóirat szellemi részét érdeklő közlemények a **szerkesztő czimére** a **Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárába** küldendők.

A Magyar Könyvszemle régi és új folyamainak kötetei kaphatók *Ranschburg Gusztáv* könyvkereskedésében, Budapest, *IV. Ferencziek-tere 2.* A régi folyam 2—16. kötetének ára kötetenkint 4 korona, az új folyam 1—10. kötetének ára kötetenkint 8 korona. Az előfizetések ezentúl is a *Magyar Nemzeti Múzeum pénztári hivatalához* küldendők.

Megjelent és a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában kapható: *A hazai hírlapirodalom 1903-ban. I. A magyar hírlapirodalom, id. Szinnyei Józseftől. II. A nem magyar nyelvű hírlapirodalom, Kereszty Istvántól. III. Folyóiratok. Horváth Ignácztól. Függelék: A magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok statisztikája, id. Szinnyei Józseftől.* Ára 1 kor. 10 fillér.